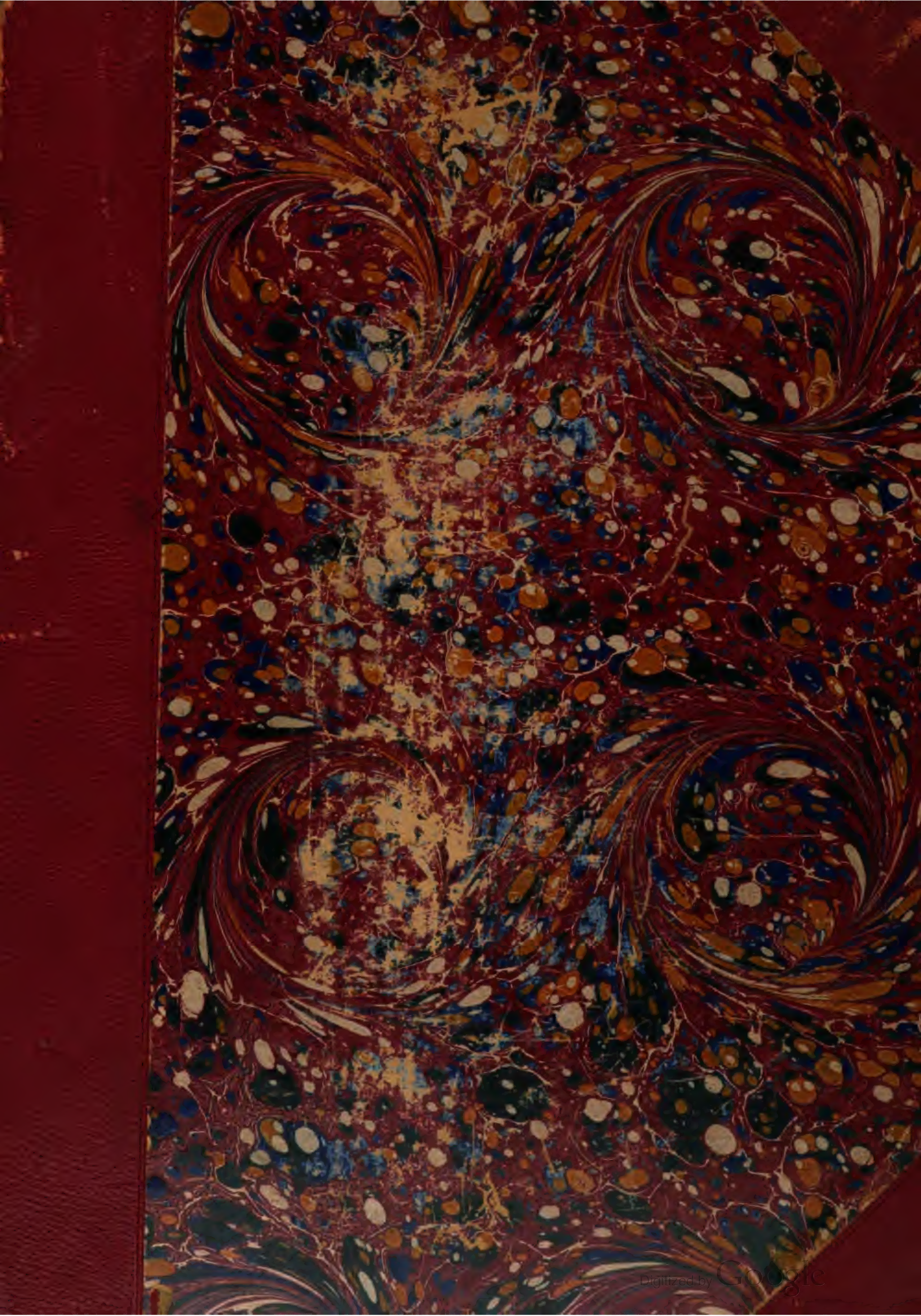

SIGILLVM ACADEMIAE HARVARDIANAE IN NOV ANG
VE RI TAS
CHRISTO ET ECCLESIAE

HISTORICKÁ
MLUVNICE JAZYKA ČESKÉHO.

NAPSAL

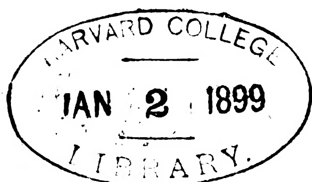
JAN GEBAUER.

DÍL III.

TVAROSLOVÍ.

I. SKLOŇOVÁNÍ.

V PRAZE A VE VÍDNI.
NÁKLADEM F. TEMPSKÉHO.
1896.

Knihtiskárna B. Stýbla v Praze.

1. Tvarosloví jest nauka o tvarech neboli slovích skloňovaných a časovaných.

Dělí se v nauku o skloňování a nauku o časování.

2. Skloňováním tvoří se ze kmene tvary rozdílné podle grammatického rodu a čísla a podle pádův.

Grammatickým rodem a číslem jakož i pády obírá se také skladba. Rozeznává

grammatický rod v češtině — a vůbec ve slovanštině a indoevropštině — trojí: mužský (masculinum), ženský (femininum) a střední (neutrum);

grammatické číslo v češtině — a vůbec ve slovanštině a indoevropštině — troje: jednotné (singular), dvojné (dual) a množné (plural); a

pádů v češtině — a vůbec ve slovanštině — sedm: nominativ, genitiv, dativ, akkusativ, vokativ, lokal a instrumental; jinde v indoevropštině je krom toho ještě ablativ.

V tvarosloví máme týž trojí rod, totéž troje číslo a týchže sedm pádův. Ale rozdíl je ten, že se stanoviště tvaroslovného jsou pády rozdílné také podle kmenu, rodu a čísla, kdežto se stanoviště syntaktického pády stejného názvu mají pravidla stejná, nechť jest kmen a rod kterýkoliv a číslo kterékoliv; na př. syntaktická pravidla o dativu jsou stejná pro dativ masc., fem. i neutr. a pro dativ jednotný, dvojný i množný, kdežto tvarem jsou dativy tyto rozdílné, dat. jedn. *chlapu*, *rybě*..., dvoj. *chlapoma*, *rybama*..., množ. *chlapóm*, *rybám* atd. Z toho vyplývá, že jest pádův s hlediště tvaroslovného mnohem více, nežli s hlediště skladby; bylo by jich několikrát tolik, kdyby v každém kmenu, rodě a čísle byl každý pád tvaru jiného; ale některé pády jsou tvarů stejných, na př. du. dat. *chlapoma*, *rybama* atd. je zároveň du. instr., a proto jest tvarů pádových o něco méně, než bychom očekávali.

Číslo dvojné časem zaniká. V textech stč. šetřeno ho poměrně dosti přísně, v jazyku nč. jsou ho jen některé zbytky; klesnutí toto vykonalo se hlavně během století XVItého.

Ve skloňování přistupují ke kmenům jisté přípony pádové. Které tyto přípony byly původně t. j. ve fasi nejstarožitnější, jíž rozborem grammatickým lze dosáhnouti, hledá a vykládá mluvnice srovnávací.

Kmenová koncovka spojena s příslušnou pádovou příponou dává pádovou **koncovku**; na př. v pův. sg. nom. sūn*ŭ-s* akk. sūn*ŭ-m* je kmenová koncovka *-ŭ*. jsou pádové přípony *-s* a *-m*, a jsou pádové koncovky *-ŭs*, *-ŭm*. Mluvnice srovnávací vykládá, jaké tyto koncovky byly původně; a mluvnice historická ukazuje, jak se časem měnily, co se z nich vyvíjelo nebo co na jejich místo vstupovalo.

Mnohdy známe koncovku, ale nepoznáváme, co z ní patří kmenu a co je přípona pádová; na př. vidíme, že a-kmen *ryba-* má v sg. gen. koncovku *-y*, ryb*y*, ale nevíme, co tu je pádovou příponou a jakým během se *-y* vyvinulo.

Pády se někdy zastupují; na př. za sg. akk. *chlap* béře se sg. gen. *chlapa*, za pl. akk. *chlapy* je v nář. slc. pl gen. *chlapov*, za pl. nom. *dubi*, *meči* je pl. akk. *duby*. *meče* atd. To jsou změny především syntaktické: genitiv je vzat do funkce akkusativu, akkusativ do funkce nominativu atd. Ale s tím zároveň proniká i změna tvaroslovná: akkusativ sg. má místo tvaru bývalého *chlap* tvar nový *chlapa*, nominativ plur. má místo tvaru býv. *dubi*, *meči* tvar nový *duby*, *meče* atd. Jsou to tedy změny, které patří do skladby, které však také tvarosloví se týkají.

Tvary skloňované — a vůbec ohýbané — mají své koncovky **náležité**, t. j. ty, které jsou od původu anebo které se z koncovek původních pravidelnými změnami hláskovými vyvinuly; na př. sg. gen. orá*ča*, *-čě*, *-če*.

Koncovky **odchylné** vznikají jednak analogií zvratnou, jednak novotvořením **Analogie zvratná** způsobila na př., že místo náležitého pl. gen. znamen*í* v době přehlásky *u-i* je znamen*iú*, srov. I. str. 216 sl., nebo že v době úžení *ie-í* je za to znamen*ie*, srov. t. 224; když však dotčené přehlasování a úžení prošlo, přestaly ovšem i tyto odchylky. **Novotvoření** pak dálo se následováním skloňovacích vzorů jiných, na př. když místo téhož pl. gen. znamen*í* je novotvar znamen*ích*, podle vz. *pěší*.

Kmeny poznáváme z tvarů, jejichžto pádové přípony jsou zřetelny; odepneme totiž příponu a zbývá kmen. Na př. v pl. dat. stsl. *městomъ*, *rybamъ*, *kostьmъ* atd. je pádová přípona *-mъ*, a tedy kmeny *město-*, *ryba-*, *kostь-* atd.; tytéž kmeny nalézají se, když z du. dat. instr. *městoma*, *rybama*, *kostьma* atp. odepneme příponu pádovou *-ma*; v sg. gen. stsl. *kamene*, *ramene*, *slovese*, *kuręte*, *matere*, č. *kamene* atd. je přípona genitivní *-e*, a jsou tedy kmeny *kamen-*, *ramen-*, *sloves-*, *kuręt-*, *mater-*; v sg. dat. *tomu*, *jemu*, *našemu* je přípona dativní *-mu*, a jsou tedy kmeny *to-*, *je-*, *naše-*; atd. Ale k hledání takovému třeba míti za základ tvary vlastní a náležité, nikoli snad analogií vzniklé nebo vůbec odchylné. —

3. Skloňování je v jazycích indoevropských dvoje, totiž skloňování jmen (všelikých podstatných i přídavných) neboli jmenné, a skloňování zájmen (rodových a bezrodých) neboli zájmenné. Rozdíl mezi obojím jest jednak ve kmenech, jednak v pádových příponách. Kmeny jmenné jsou jiné, než zájmenné, a přípony jsou na mnoze též rozdílné; na př. ve jmenném sg. gen. *ramene* je kmen *ramen-* a přípona *-e*, a v zájmenném sg. gen. stč. *čso* stsl. *česo* je kmen *če-* a přípona pádová *-so*. Kmeny jmenné a zájmenné mohou se spojovati jenom s příslušnými pádovými příponami sklonění svého, t. j. kmen jmenný nemůže se skloňovati podle sklonění zájmenného, a kmen zájmenný ne podle sklonění jmenného.

Ve slovanštině přibylo k tomu ještě sklonění složené, když postpositní člen *jь*, *ja*, *je* splynul se jmenným adjektivem kmene *-o* (masc. a neutr.), *-a* (fem.), na př. *dobré* z dobro-je *τὸ ἀγαθόν*, *dobrá* z dobra-ja *ἡ ἀγαθή* atp.

Troje toto skloňování je také v češtině a nauka o skloňování dělí se tedy ve tři části.

Část první.

Skloňování jmenné.

Jmenné kmeny.

4. Jména (nomina) jsou různého zakončení kmenového a rozeznávají se:

jména kmenů samohláskových t. j. samohláskou zakončených, a to samohláskou:

-*o*, na př. subst. masc. *chlap* stsl. *chlapъ*, kmen chlap*o*-, neutr. *město* stsl. *město*, km. měst*o*-, adjekt. masc. *dobr* a neutr. *dobro*, stsl. *dobrъ* a *dobro*, km. dobr*o*-;

-*a* (pův. -*ā*), na př. subst. č. i stsl. fem. *ryba* km. ryb*a*-, masc. *vládyka* km. vladyk*a*-, adjekt. fem. *dobra* km. dobr*a*-;

-*ŭ*, na př. subst. masc. *syn* stsl. *synъ*, km. synъ- ze sūn*ŭ*-, adjekt. *cěl* km. cělъ-;

-*ū*, na př. subst. fem. *svekrev* stsl. *svekry*, km. svekrъ*v*- ze svekr*ū*-;

-*ĭ*, na př. subst. masc. *host*, fem. *kost*, stsl. *gostь*, *kostь*, km. gost*ь*-, kost*ь*-, z -t*ĭ*-; —

a jména kmenů souhláskových t. j. souhláskou zakončených, a to souhláskou:

-*n*, na př. subst. masc. *kámen* stsl. *kamy*, km. kame*n*-; subst. neutr. *rámě* stsl. *ramę*, km. rame*n*-;

-*s*, na př. subst. neutr. *nebe* stsl. *nebo*, km. nebe*s*-;

part. masc. *nes* fem. *nešši* atd., stsl. *nesъ*, *nesъši*, km. nesъ*s*-;

kompt. masc. *chuzí* fem. *chuzši* atd., stsl. *chuždьj*, *chuždьši*, km. chudjь*s*-;

-*t*, a to:

subst. neutr. -*ęt*, na př. *kuřě*, stsl. *kurę*, km. kur*ęt*-;

part. -*ąt*, -*ęt*, na př. *nesúc*-, *trpiec*-, stsl. *nesąšt*-, *trъpęšt*- z *nesąt-j*-, *tьrpęt-j*-, km. nes*ąt*-, tьrp*ęt*-;

-*r*, na př subst. fem. *máti*, stsl. *mati*, km. mate*r*-.

5. Kmeny stejných zakončení jsou také v jiných jazycích indoevropských. Jenom pro subst. *kurę̨t-* atp. není tu tvarů střídných; substantiva tato se tedy ve slovanštině zvláště vyvinula. Brugmann II. § 244 (podle Ficka) právem k tomu ukazuje, že vedle substantiv *-ę(t)* jsou jiná *-enьcь* atp., na př. stsl. *mladę* č. *mládě* a *mladenьcь* č. *mládenec*, stč. *lvíčě* a *lvíčenec* atd.; k tomu pak jest ještě vytknouti, že k sing. neutr. *-ęt-* bývá plur. masc. *-enьc-*: stč. sg. kuřě pl. kuřenci, lvíčě-lvíčenci atd., a v nář. hrozenk. sg. hrjebja plur. nom. akk. hrjebence, gen. hrjebenec, dat. hrjebencom, lok. hrjebencoch, instr. hrjebenci, a rovněž tak sg. kura pl. kurence, sg. kozla pl. kozlence, sg. húsa pl. húsence, sg. dzjévča pl. dzjévčence BartD. 41—42. Pro subst. *-enьcь* je třeba předpokládati tvary základní *-en-*, tedy na př. mold*en-* proti mlad*enьcь* atd.; z těchto kmenův *-en-* mohly se nějakým způsobem vyvinouti kmeny nové *-ęt*. Jak se to asi stalo, o tom předkládá Brugmann tuto domněnku: byla přípona adverbialní *-tos*, srov. lat. *-tus* v coelitus, divinitus; pro slovanštinu jest tedy předpokládati z km. *-en* adv. *-en-tos*; adverbia *-tos* brala se za ablativy, srov. skr. nāmatas, ř. ὀνόματος (gen.-abl.); ablativ splýval s genitivem, a když tento měl přípony *-os* a také *-es*, změnilo se také *-tos* v *-tes*; byl tedy gen. *-en-tes*, z čehož má slovanština *-ęte*, *kuręte* atd.; z gen. dostalo se *-ęt* také do pádů jiných, a tudy vznikla celá třída substantiv, v nichž po odpětí přípon pádových se jeví kmen *-ęt*.

Substantiva kmene *-o* jsou v češtině — a vůbec ve slovanštině a indoevropštině — dvoje: mužská, na př. *chlap* km. *chlapo-*, a střední na př. *město* km. *město-*. Sklonění jejich je namnoze stejné, ale dílem přece rozdílné, jiné totiž u mužských a jiné u středních.

Kmeny obojích dělí se dále podle souhlásky, která jest před *-o*, v tvrdé a měkké; na př. kmeny tvrdé *chlapo-*, *město-*, měkké *oračo-*, *mořo-*. U kmenů měkkých je přípona kmenotvorná *-jo*, proto bývají nazývány také jo-kmeny.

Rozeznávati kmeny tvrdé a měkké vůbec a také zde je potřebí slovanštině veškeré, poněvadž tento rozdíl v zakončení kmenovém má za následek i některé rozdíly v koncovkách tvarů skloněných (přehlasováním atd.), rozdíly ve skloňování.

V češtině — a namnoze i jinde ve slovanštině — jest nad to ještě potřebí, ze kmenův *-jo* vyloučiti kmeny se zakončením *-ьjo* jakožto třídu zvláštní, poněvadž v nich *-ьj-* se samohláskou následující se stahuje a tím zase vznikají rozdíly mezi skloněním jejich a skloněním kmenů měkkých ostatních; kmeny takové jsou na př. masc. *jurьjo-* přehlas. *jurьje-*, neutr. *zьnamenьjo-* přehlas. *zьnamenьje-*.

Také substantiva kmene *-a* jsou různá grammatickým rodem: jsou většinou rodu ženského, na př. *ryba*, *duše*, *paní*, a dílem mužského, na př. *vládyka*, *panoše*, *sudí*. Rod grammatický způsobuje různost ve sklo-

ňování až pozdě, v době historické. Starší a důležitější jsou rozdíly podle koncovky, podobné jako byly právě vyloženy při o-kmenech, a proto rozeznáváme také zde kmeny *-a* tvrdé, na př. *ryba-*, *vladyka-*, a měkké, a to kmeny *-ja*, na př. *duša-*, *panoša-*, a kmeny *-ьja*, na př. *panьja-*, *sǫdьja-*.

Stejným způsobem dělí se také adjektiva kmene *-o*, *-a*: jsou tvrdá kmene *-o* pro masc. a neutr., a *-a* pro fem., na př. masc. *dobr*, fem. *dobra*, neutr. *dobro*, a měkká, a to dílem kmene *-jo*, *-ja*, na př. *pěš*, *pěšě*, *pěše*, dílem *-ьjo*, *-ьja*, na př. *boží*, *božie*, *božie*.

Kmeny *-ū*, když přípona pádová se začíná samohláskou, mění *-ū* v *-uu̯*; na př. km. su̯ekrū- sg. nom. su̯ekrū-s gen. su̯ekr*uu̯-es* atd. V slovanštině jest pak *-uu̯-* změněno v *-ǝv-*, gen. svekrǝve atd., proti nom. svekr*y*. Analogií vniklo *-ǝv-* také do těch pádů, kde by měla býti střídnice za *-ū-*, a kmeny tyto končí se pak veskrze v *-ǝv*; proto bývají také pokládány za kmeny souhláskové, zakončené souhláskou *-v*.

Některé kmeny mají v různých pádech rozdílné stupně (kmenostup), zvláště v koncovce kmenové. Na př. v sg. vok. chlap*e* a pl. dat. chlap*ó*-m stsl. chlap*o*-mъ je stupňování *e-o* jako v t*e*ku-t*o*k, srov. I. str. 68 a násl.; v sg. nom. stsl. *synǝ* z pův. sūn*us* a pl. nom. *synove* z pův. sūn*eu̯*es je stupňování *u-eu̯* jako v *ἔφυγον-φεύγω*, srov. I. str. 73 sl.; atd. Také při kmenech *-jo*, *-ja*, = *-i̯o*, *-i̯ē*, jsou některé zvláštnosti, které tím se vysvětlují, že k *-i̯o*, *-i̯ē* byly stupně nižší *-i*, *-ī*; o tom je řeč na svých místech doleji v § 7 a násl.

Někdy vyskytují se v různých pádech kmeny rozdílné kvality. Na př. stsl. *desętь* je substantivum kmene *-ĭ*, ale jeho sg. lok. na-desęte č. ná-dcéte, du. gen. lok. desętu č. -dcátú, pl. nom. četyri-desęte, gen. desętъ č. -desát jsou kmene souhláskového; č. *zeměnín* jest substantivum kmene *-o*, ale jeho pl. nom. zeměné a gen. zeman jsou kmene souhláskového; participia stsl. *nesǝ* č. *nes* atp. jsou kmene *-s*, nesъ*s*- atd., ale jejich sg. gen. *nesǝša* dat. *nesǝšu* atd., fem. *nesǝšę*, *nesǝši* atd. jsou kmene *-jo*, *-ja*, nesъ*šo*-, nesъ*ša*-, = nes-ъs-*jo*-, nes-ъs-*ja*-; rovněž tak jsou kompt. stsl. *chuždьj* n. *chuždij* č. *chuzí* atp. kmene *-s*, chud-jь*s*- atd., a jejich gen. *chuždьša* stč. *chuzšě*, fem. *chuždьšę* atd. kmene *-jo*, *-ja*, chudjь*šo*-, chudjь*ša*-; a taktéž jsou participia stsl. *nesy*, *trǝpę* č. (*nesa*), *trpě* atp. kmene *-t*, nes*ǫt*-, tьrp*ęt*-, a jejich gen. *nesǫšta*, *trpęšta*, f. *nesǫštę*, *trǝpęštę* atd. kmene *-jo*, *-ja*.

Pády a pádové přípony tohoto skloňování.

6. Jde tu o výklad těch tvarů pádových, které z doby a fase původní v slovanštině a češtině se obrážejí nebo v slovanštině vůbec jako

nejstarožitnější se jeví. Výklad ten podávám většinou podle spisů dole*) uvedených, dílem také podle jiných, což na svých místech je připomínáno.

Koncovky pádové, které se při kmenech jednotlivých způsobem náležitým a pravidelně byly vyvinuly, přejímají se druhdy ke kmenům jiným a vznikají tvary odchylné, zejména hojné novotvary; na př. koncovka -*u* z vok. syn*u* přejímá se k některým mužským o-kmenům a jest vok. jinoch*u* místo jinoš*e* atd., rovněž tak přejímá se koncovka -*u* z gen. syn*u* a lok. syn*u* k o-kmenům a jest gen. dub*u*, lok. na trh*u*, v ok*u* m. gen. dub*a* a lok. trz*e*, oc*e*, přejímají se koncovky -*ovi*, -*ové*, -*óv* ze sg. dat. syn*ovi*, pl. nom. syn*ové* a gen. syn*óv* k mužsk. o-kmenům a jest sg. dat. chlap*ovi*, oráč*ovi*, pl. nom. chlap*ové*, gen. chlap*óv* atd., přejímá se koncovka -*ech* z pl. lok. kost*ech*, z býv. -*ьchъ*, k různým kmenům jiným a jest novotvarý pl. lok. chlap*ech*, měst*ech*, kamen*ech* atd., dialekticky též o ženich*ech*, na ruk*ech* atd., přejímá se koncovka -*ami* z pl. instr. ryb*ami* taktéž k různým kmenům jiným a jest novotvarý pl. instr. zub*ami*, křídl*ami* atd. O tom viz doleji při vzorech a pádech jednotlivých, zde jde jen o výklad koncovek a tvarů vlastních a nejstarších.

7. Sing. nom. má dílem příponu -*s*, dílem žádnou. Mužské o-kmeny mají příponu -*s*, koncovka je tedy -*os*, na př. ř. λύκος, lat. lupus (z -os) a lit. vilkas (též) atd. Z toho byl by pravidelný**) psl. nom. vьlk*o*, č. vlk*o*, chlap*o*. Ale slovanština tvaru toho nemá, nýbrž je tu za něj tvar -*ъ*, vьlk*ъ* č. *vlk*, *chlap* atd., t. j. sg. akk. vzatý za nom.

Mužské jo-kmeny mají koncovku -*ь*, orač*ь* č. *oráč* atd. Ta pokládána za sg. akk. vzatý za nom. Podle výkladu novějšího (Brugm. II. § 194) měly kmeny tyto v koncovce stupeň silnější -*i̯o* a stupeň slabší -*i* (s krátkým -*ĭ*, na př. lit. žodis slovo, někdy s dlouhým -*ī*, na př. lit. gaidys kohout), srov. lat. nom. Cornelius a Cornelis, lit. nom. žodis a gen. žodžo. V sg. nom. byla tu tedy koncovka -*is*, a z té se vyvinulo slov. -*ь*: souhláska změkčená, jako na př. v stsl. ko*ńь* místo ko*nь*, byla by podle tohoto výkladu přejata z pádů jiných, kde kmenová koncovka byla -*i̯o*. Střední o-kmeny mají koncovku přejatou ze skloňování kmenův -*os* (Leskien, Declin. 65 a 68) a ze sklonění zájmenného (Fortunatov v Jag. Arch. 11, 572), nom. akk. mêst*o* č. měst*o* atd. je podle slov*o* pův. kleu̯*os*, neb*o* pův. nebh*os*, t*o* pův. t*od*. V moř*e* č. moř*e* atd. jest -*e* přehláskou z -*o*.

---

*) Brugmann, Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogerm. Sprachen II, 1892, str. 524—735 (§§ 190—404); Leskien, Die Declination im Slavisch-Litauischen und Germanischen 1876; Vetter, Zur Geschichte der nominalen Declination im Russischen 1883, kdež výklady dotavadní jsou většinou shrnuty; Henry, Précis de grammaire comparée du grec et du latin 1889; Kluge v H. Paulovu Grundriss der germ. Philologie I., 1891, § 46 sl.

**) Pravidla sem a k výkladům dále následujícím hledící viz v I. str. 319 až 320 a j.

Kmeny *-a* a *-ja* jsou tu bez přípony pádové; na př. pův. ekuā, lat. equa, ř. χώρᾱ, got. giba, lit. ranka atd. Z toho je psl. *-a*: ręka, ryba atd., č. ruka, ryba, vládyka, duša, panoša.

V některých kmenech *-ja* proniká bývalý rozdíl stupňový *-iē* a *-ī*: sg. nom. má koncovku *-i* za pův. *-ī*, kdežto v pádech jiných se jeví kmen *-ja* z pův. *-iē*. Případy, ve kterých to vidíme, jsou zejména:

sg. nom. *prorokyni* atp., stsl. *-yňi*; stslovenština měla by tu míti *-yni* (s tvrdým *-n-*), ale v pádech jiných bylo tu právem *-ň-* (z *-nj-*) a to vniklo odtud i do nom. sg.;

part. sg. nom. fem. *nesúci* atp., stsl. *nesąšti*; mělo by býti č. nesú*t*i stsl. a psl. nesą*t*i atd., srov. lit. vežanti z -tī; ale v pádech jiných bylo tu právem psl. *-tj-*, změněné ve stsl. *-št-*, č. *-c-* atd., a to vniklo odtud i do tohoto nominativu;

part. sg. nom. fem. *nesši* atd., stsl. *nesъši*; mělo by býti č. nes*s*i stsl. a psl. nesъ*s*i; ale v pádech jiných bylo tu právem psl. *-sj-*, změněné v *-š-*, a to vniklo odtud i do tohoto nominativu;

kompt. (superl.) sg. nom. fem. *chuzši* atp., stsl. *chuždьši*; mělo by býti č. chuz*s*i stsl. chuždь*s*i a psl. chudjь*s*i; ale v pádech jiných bylo tu právem psl. *-sj-* = *-š-*, a to vniklo odtud i do tohoto nominativu*).

Kmeny *-ŭ* mají příponu *-s*, koncovka je tedy *-ŭs*; na př. lit. sūnus, skr. sūnuš atd., pův. sūnu-s. Do slovanštiny koncové *-s* odpadá a *-u* se oslabuje v *-ъ*, je tedy psl. a stsl. synъ, č. *syn*.

Kmeny *-ū* mají touž příponu *-s*, koncovka jest tedy *-ūs*; na př. lat. socrūs, pův. suekrū-s. Do slovanštiny *-s* odpadá a *-ū* mění se ve svou náležitou střídnici *-y*, stsl. svekr*y*. Vedle toho vyvinul se také novotvar svekr*ъvь*, podle gen. svekr*ъve* atd., a z novotvaru takového jest i č. nom. svekr*ev*.

Kmeny *-ĭ* mají touž příponu *-s*, a koncovku tedy *-ĭs*; na př. lat. ovis, skr. aviš, pův. ouis, lat. hostis atd. Do slovanštiny *-s* odpadá a *-ĭ* se oslabuje v *-ь*, psl. a stsl. gost*ь*, kost*ь*, č. *host*, *kost*.

Kmeny *-n* jsou v sg. nom. bez přípony pádové. — Kmeny mužské *-mōn* mění koncovku v náležité slov. -m*y*, na př. ř. ἄκμων, stsl. kam*y*. Vedle toho vyvinul se také novotvar kam*enь*, podle gen. kam*ene* atd., a z novotvaru takového jest i č. nom. kám*en*. — Kmeny pak střední *-mēn* mění koncovku v náležité slov. *-mę*, na př. sēm*ēn* stsl. sěm*ę*, stč. siem*ě* nč. sím*ě*, stsl. ram*ę* č. rám*ě* atd.

Kmény *-s* jsou v sg. nom. též bez přípony pádové a jejich koncovka *-s* se odsouvá. — Substantiva neutra *-os* mají tudy sg. nom. akk. *-o*,

---

*) O sg. nom. *-i* srov. Sievers zur Accent- u. Lautl. der germ. Sprachen v Paul-Brauneových Beiträge 5 (1878), 138, Leskien v Jag. Arch. 3, 211 a Brugm. II. 313 až 319 a 526.

na př. slov*o* za ř. *κλέϝος* skr. śravas pův. kleuos, stsl. neb*o* č. nebe za ř. *νέφος* skr. nabhas pův. nebhos atd. — Part. *-ъs* má sg. nom. masc. a neutr. *-ъ*, na př. *nes* stsl. nesъ; — a kompt. masc. *-jьs* má *-jь*, stsl. *chuždь-j* a stč. *chuzí* vzniklo z *chud*jь*-(jь) a toto ze kmene chud*jьs*-, — neutr. *-jes* pak má *-je*, stsl. *chužde* stč. *chúze* z chud*je*, km. chud*jes*-.

Kmeny subst. *-ęt*, *kuręt-* atp., jsou taktéž bez přípony pádové; jejich koncové *-t* odpadá a jest stsl. kurę č. kuřě atd.

Participia *-nt* mají v masc. příponu *-s*, tedy na př. neso*nt-s*, vezo*nt-s* atp., srov. lit. vežąs lat. vehens. Koncovka *-onts* mění se do slovanštiny v *-y*, a jest ve stsl. nes*y*, vez*y*.

Neutrum stsl. nes*y* atd. je buď masc. vzaté za neutr., anebo z pův. *-ont* bez přípony pádové. Slovesa vzorů *prositi* a *trpěti* mají koncovku kmenovou *-ęt*, nom. *-ę* gen. *-ętja* atd., stsl. trъpę, prosę gen. *-ęšta*, č. *trpě*, *prosě*, *-iec-*, a slovesa s kmenem praesentním *-jo*, *-je* mají nom. *-ę* gen. *-ątja*, na př. stsl. tešę gen. teš*ąšta*, č. tešě, teš*úc*-. Stsl. tešę atd. je podle trъpę, prosę; tešę atd. bylo též psl. a z něho vyvinulo se české teš*a*, přehlas. tešě nč. teše. Koncovku *-ę* mívají v stsl. také kmeny tvrdé, Mikl. III² 95, Wiedem. 128—129; je tu zajisté analogií podle prosę, tešę atp., srov. Danič. 348 a Wiedem. l. c. A stejnou analogií myslím že se vyvinul také nom. č. part. nes*a*: za psl. tьrpę, prosę, tešę bylo české trṕa, prośa, teš*a* (před přehláskou, do XII stol.), odtud přejala se koncovka *-a* a utvořilo se nes*a*, pek*a* atd. Přejetí to bylo mechanické, souhláska na př. v pe*k*a se nezměnila, jak by se byla měniti musila, kdyby tu bylo *-kę* původní; srov. stejné neměkčení v stsrb. part. mo*g*e, v srbchorv. ru*ka* gen. ru*ke*, místo psl. rą*ky* a mechanickou analogií podle gen. duš*e* psl. dušę, nebo neměkčení v dial. stjick. pl. lok. o vojá*k*ech, ženi*ch*ech, na bře*h*ech, na ru*k*ech atp. (Jinak Zubatý, Listy filol. 1886, 365 sl. a Jag. Arch. 15, 503, vykládaje part. ber*a* z *bhérō, jež se předpokládá jako duplikat vedle *bher*ōn*; a opět jinak Pastrnek v Jag. Arch. 13, 110 sl., klada č. part. *-a* za tvar střídný za ř. part. *-ώς*, proti čemuž Jagić t. 13, 114 sl.)

Kmeny *-r* jsou bez přípony pádové a v některých jazycích odsouvají i souhlásku pádovou; na př. z km. mātēr- je nom. ř. *μήτηρ* a lit. motė. Slovanština má *-r* odsuto a za *-ē* náležitou střídnici *-i*, stsl. *mati*, č. *máti*.

8. Sing. vok. Je bez přípony pádové.

Kmeny *-o* mají tu koncovku stupně nižšího *-e*, na př. ř. *λύκο-ς* vok. *λύκε*, lat. lupus-lupe atd., slov. km. vьlk*o*- vok. vьlč*e* č. *vlče*.

Kmeny *-a* (pův. *-ā*) mají zase koncovku oslabenu v *-o* (pův. *-ă*), na př. ř. *νύμφη* vok. *νύμφα* (homer.), *δεσπότης-δέσποτα* atd., slov. km. ryb*a*- — vok. ryb*o*, duš*a*- — vok. duš*e* (přehlas. z *-o*).

Naproti tomu některé kmeny -ĭ mají koncovku stupňovánu; na př. ze skr. vok. km. avi- = pův. oui- je vok. avē, kdež -ē je buď z pův. -ei buď z -oi, a stejné stupňování dlužno předpokládati také pro slov. vok. kosti atd.

A rovněž tak mají některé kmeny -ŭ koncovku stupňovánu eu nebo -ou, jak se to vidí ve vok. skr. sūnō a lit. sūnau a jak to třeba předpokládati také pro slov. vok. synu atd.

Kmeny ostatní nemají pro vok. tvaru vlastního, béře se tu za něj nominativ.

9. Sing. akk. má dílem příponu -*m*, dílem žádnou.

Při kmenech souhláskových je místo souhlásky -*m* tak zvaná nasalis sonans -*m̥*, t. j. podle obyčejného výkladu *m* slabikotvorné, anebo *m* s nějakou průvodnou slabou samohláskou, srov. I. str. 17 a 23. Za toto předpokládané -*m̥* jsou v jazycích historických různé střídnice, na př. z akk. māter-m̥ je ř. μητέρ-α lat. matr-em atd. Pro jazyky baltoslovanské je tu patrna střídnice -*im*, která se změnila do litevštiny v -*į*, a do slovanštiny ztrátou souhlásky a oslabením samohlásky v -ь, na př. lit. moter-į, slov. mater-ь.

Mužské o-kmeny mají příponu -*m*, koncovka je tedy -*om*, na př. ř. λύκον (z -om), lat. lupum (též), lit. vilką (též) atd. Z téhož pův. -*om* je pravidelné psl. -ъ, vьlkъ, stsl. vlъkъ, chlapъ, č. *vlk*, *chlap* atd.

Mužské jo-kmeny mají koncovku -ь, oračь č. *oráč* atd. Ta vykládána z -*jo-m*, jako tvrdé -ъ z -*o-m*. Podle výkladu novějšího (Brugm. II. § 212) měly kmeny tyto stupeň silnější -*i̯o*, a stupeň slabší -*i*, srov. lat. nom. Cornelius a Cornelis, akk. Cornelium a Cornelim, lit. nom. žodis slovo gen. žodžo akk. žodį (z -im); v sg. akk. byla koncovka -*im*, a z té vzniklo slov. -ь. Srov. sg. nom. v § 7.

Střední o-kmeny mají touž koncovku přejatou, jako v sing. nom.; tedy psl. mêst*o* č. měst*o*, moř*e* č. moř*e* atd.

Kmeny -*ā* mají příponu -*m*, koncovka je tedy -*ām*, na př. ř. χώραν, lat. equam, skr. aśvām, lit. ranką atd. Z toho je psl. -*ą*: stsl. rąką, rybą, dušą, mlъniją, sądiją atd., č. -*u*: ruku, rybu, vládyku, dušu, panošu, paňú, suďú atd.

Kmeny -*ŭ* mají příponu -*m*, koncovka tedy jest -*ŭm*; na př. lit. sūnų, skr. sūnum atd., pův. sūnu-m. Do slovanštiny je z toho pravidelné -ъ, psl. a stsl. synъ, č. *syn*.

Kmeny -*ū* mají touž příponu -*m* a koncovka je tedy -*ūm*, srov. lat. socrūm. Pro slovanštinu by z toho bylo -*y*, zachované snad v stsl. akk. ljuby ve rčení: ljuby tvoriti, ljuby dêjati adulterum esse. Obyčejná koncovka je však -ъvь, stsl. svekrъvь, č. svekrev. Ta pokládána za novotvar, podle ĭ-kmenů. Podle výkladu novějšího (Brugm. II. § 217) jest -ъv-ь

ze staršího (baltoslov.) *-uu̯-im*, kdež *-im* je přípona akk. nahoře vyložená (střídnice za *-m̥*).

Kmeny *-ĭ* mají touž příponu *-m*, koncovka je tedy *-ĭm*, na př. lit naktį, ř. ὄϊν, skr. avim atd., pův. ou̯i-m. Do slovanštiny je z toho pravidelné *-ь*, stsl. gostь, kostь, č. *host*, *kost*.

Kmeny mužské *-n* mají za příponu střídnici za *m̥*, na př. ř. ποιμέν-α, lat. homin-em atd.; tedy baltoslov. *-im*, a z toho slov. *-ь*, kamen-ь č. *kámen*.

Kmeny *-r* mají koncovku *-ь*, stsl. materь č. *máteř*, proti ř. μητέρ-α atd. Výklad je týž, jako při *-ь* v sg. akk. kamen-ь, totiž z baltoslov. *-im* atd.

Kmeny *-nt* mají ve slovanštině sg. akk. masc. *-ь*, na př. part. stsl. *vezęštь* stč. *vezúc* vehentem. Koncovka *-ь* může tu býti z kmene rozšířeného *-i̯o*, jako v sg. akk. *oračь*, anebo z příp. *-im* (baltoslov., za *-m̥*). Z tohoto mělo by býti psl. a stsl. vezątь, č. vezút, shodné s lit. vežant-į; ale jest stsl. vezęštь č. vezúc, což ukazuje k psl. vezątjь. Odchylné *-tj-* místo *-t-*, které se tu vidí, mohlo vzniknouti podle pádů jiných, kde bylo právem.

Kmeny ostatní jsou tu bez přípony pádové a jejich akk. sg. je stejný s nom.

10. Sing. gen. má přípony *-s*, *-es*, *-os*, na př. ř. χώρα-ς lit. žemė-s, lat. matris m. matr-es, ř. μητρ-ός.

Kmeny *-o* mají v slovanštině gen. *-a*: stsl. raba, mêsta, orača, moŕa, č. chlapa, města atd. To však není tvar původně genitivní, nýbrž je to bezpochyby býv. ablativ *-ōd*, skr. *-ād* (*āt*), vzatý do funkce genitivní, na př. ablativ stlat. Gnaivōd = Gnaeo, meritōd = merito, skr. vrkāt atd. (srov. Hatt. ČČMus. 1857, 250 a j.; Fr. Müller. Revue de linguistique 1870, Listy filol. 1874, 78; Brugm. I. 524, II. 586 a 591; Zubatý Jag. Arch. 13, 602).

Kmeny *-a*. Tvrdé mají gen. *-y*, původu dosud temného. Měkké mají v stsl. koncovku *-ę*, dušę atd., a tu jest předpokládati také pro jihoslovanštinu ostatní. Naproti tomu jsou v slovanštině severovýchodní (rus.) a severozápadní (česk., luž. a pol) tvary, pro které jest předpokládati starší *-ě*, srov. I. str. 49 sl.; toto *-ě* je podle prof. Zubatého střídnice za koncovku *-iā-s*, srov. stlat. gen. viās, familiās.

Kmeny *-ŭ* měly někdy příponu *-s* a při tom koncovku kmenovou stupňovánu tu v *-eu̯*, tu v *-ou̯*; z tvaru takového, pův. sūneu̯-s n. sūnou̯-s vyvinul se pravidelně také gen. psl. syn*u*.

Kmeny *-ū* mají příponu *-es*; byl tedy gen. su̯ekrū-es, z toho se stalo su̯ekruu̯-es a dále pravidelné slov. svekrъve.

Kmeny *-ĭ* měly někdy příponu *-s* a při tom koncovku kmenovou stupňovánu tu v *-ei̯*, tu v *-oi̯*, na př. osk. Herentatei-s Veneris, got. anstai-s z -oi-s; z tvaru takového, pův. *-ei-s* nebo *-oi-s*, vyvinul se pravidelně také gen. slov. gost*i*, kost*i*.

Kmeny souhláskové mají přípony *-os* a *-es*, na př. ř. *φέροντ-ος*, *γένους* z *γένεσ-ος*, lat. ferentis (z -es), generis (z genes-es); v slov. jsou z toho gen. *-e*, z býv. *-es*, na př. kamen-e, mater-e, sloves-e atd.

11. Sing. dat. má příponu *-ai̯*, která se jeví na př. v stlat. populōi Romanōi, kdež koncovka *-ōi* je z *-o-ai̯*, v ř. *λύκῳ* a *χώρᾳ*, kdež *-ῳ* a *-ᾳ* je ze staršího *-ōi*, *-āi*, a toto z *-o-ai̯*, *-ā-ai̯* atd.

Kmeny *-o* mají v slovanštině dativ *-u*: stsl. rabu, oraču, městu, mořu, č. chlapu, městu atd. Tvaru toho nelze vyložiti z příp. *-ai̯* atd., a výklad bezpečný dosud nenalezen; snad podle sg. lok. syn*u* Lesk. Decl. 58.

Kmeny *-a*, pův. *-ā*. S příponou pádovou *-ai̯* je koncovka dativu *-ā-ai̯* = *-āi*, obsažena ve vēd. aśvāi, ř. *χώρᾳ*, osk. deívaí = lat divae, got. gibai, lit rankai atd.; do slovanštiny je z toho *-ě*, stsl. rybě, č. rybě atd. To jest u kmenů tvrdých. U měkkých jsou od fasí nejstarších některé rozdíly, které se vidí na př. v dat. lit. žemei proti rankai atd.; do slovanštiny je z toho koncovka *-i* proti *-ě* kmenů tvrdých, na př. stsl. duši, zemlji, č. duši, zemi atd.

Kmeny *-ŭ* mají koncovku někdy stupňovánu v *-eu̯*, tedy dat. na př. sūneu̯-ai̯, skr. sūnav-ē atd. Z toho vyvinulo se do slovanštiny pravidelné *-ov-i*, psl., stsl. a č. synovi atd.

Kmeny *-ū* mají svou koncovku změněnu v *-uu̯*, tedy dat. na př. su̯ekruu̯-ai̯, vēd. śvaśruv-ē atd. Z toho je zase pravidelné slov. *-ъv-i*, stsl. svekrъvi, č. svekrvi atd.

Kmeny *-ĭ* mají koncovku kmenovou někdy stupňovánu v *-ei̯*, na př. skr. avaj-ē z ou̯ei̯-ai̯ (km. ou̯i-), někdy nestupňovánu, na př. skr. patj-ē z poti-ai̯ (km. poti-). V slovanštině je naproti tomu dativ *-i*, stsl. gosti, kosti, č. hosti, kosti atd. Koncovku jeho *-i* vykládá Mikl. III[2] 5 z *-ь-i*, tedy z pův. *-i-ai̯*; ale tu bychom očekávali *-ьji*. Myslím, že koncovka je přejata z dat. kmenů souhláskových.

Kmeny souhláskové mají v slovanštině dativy veskrze *-i*: stsl. kameni, rameni, nebesi, kuręti, materi, č. kameni, kuřěti, mateři atd.; koncovka *-i* je náležitá střídnice za pův. příponu dativní *-ai̯*.

12. Sing. lok. mívá dílem příponu *-i*, na př. ř. adv. *οἴκοι* z -o-i, *μένει* z menes-i in mente, skr. sūnavi ze sūneu̯-i atd., — dílem žádnou, na př. v lat. adv. penes (proti subst. penus penoris vnitřek), v inf. -men: *δόμεν*, *ἴδμεν*, *ἄγεμεν* atd.

Kmeny *-o* mají ve slovanštině lok. *-ê*, stsl. rabê, mêstê, č. chlapě, městě atd. Koncovka *-ê* č. *-ě* neshoduje se se žádaným *-o-i*; je tu tedy analogie podle lok. rybê č. rybě, srov. Jagić v Arch. 10, 191. To je u kmenů těchto tvrdých. U měkkých je koncovka *-i*, pravidelná střídnice za *-ê* kmenů tvrdých: orači, moři atd.

Kmeny *-a*, pův. *-ā*. S příponou pádovou jest koncovka *-ā-i̯*, z čehož je pravidelná koncovka slov. *-ê*, psl. rybê, č. rybě atd. U kmenů měkkých jest opět pravidelná střídnice *-i*, duši atd.

Kmeny *-ŭ* mají lok. bez přípony pádové, jenom koncovka kmenová je stupňována; na př. skr. sūnāu ze sūnēu. V slovanském lok. synu jest koncovka *-u* z kmene stupňovaného *-eŭ*.

Kmeny *-ū* mají v slovanštině lokal dvojí: *-e* v několika starožitných dokladech stsl., ljubъve, crъkъve; a *-i*, stsl. crъkъvi, svekrъvi, č. svekrvi atd. Tvar *-e* vykládá se tím, že ke kmenu se připojovalo *-en* (= in); je to tedy tvar s postpositním slovcem určovacím, ale bez přípony pádové. Tvar *-i* jest podle ĭ-kmenův.

Kmeny *-ĭ* mají lok. bez přípony, ale koncovku kmenovou stupňovánu v *-ēi̯*. V skr. agnā in igne je za to *-ā* = *-ē*, t. j. -i̯ odsuto. Z koncovky takové lze také vyvoditi lokal slov. *-i*: stsl. gosti, kosti, č. hosti, kosti atd.

Kmeny souhláskové mají v slovanštině lokal dvojí: *-e* v několika starožitných dokladech, stsl. kamene, korene, plamene, dьne, vrêmene, nebese, očese, žrêbęte, otročęte, -desęte, č. ve-dne, na-d(e)sěte; a *-i*: kameni, rameni, materi č. mateři atd. Výklad je tu týž, jako nahoře při kmenech *-ū*.

13. Sing. instr. mívá příponu *-a*, na př. ve vēd. aśvā z ek̑u̯ā-a, vrkā z u̯l̥ko-a, — nebo příponu *-mi* v jaz. germ. a batloslov., za kterouž v jazycích ostatních je přípona střídná a původem rozdílná *-bhi* (srov. I. str. 304 a zde doleji du. dat. instr. a plur. dat. a instr.), na př. lit. sūnu-mi, nakti-mi, ř. *θεό-φι(ν)*.

Kmeny *-o* mají v slovanštině instr. dílem *-ъmь*, dílem *-omь* (srov. mou rozpravou. Stč. sklonění subst. kmene -o 1886 str. 9, Obl. 57); na př. stsl rabъmь, mêstъmь a rabomь, mêstomь, č. chlapem, městem (z -ъmь) atd. Oboje jsou novotvary, v nichž dílem přípona *-mь*, dílem celá koncovka *-ъmь* je přejata z kmenů jiných.

Kmeny *-a* = pův. *-ā*. V stslovanštině je z pravidla instr. *-oją*, vedle něho někdy též *-ą*. Tvar *-oją* jest patrně podle sklonění zájmenného, instr. toją, srov. instr. vēd. aśvā a skr. aśvajā, tento též podle zájm. tajā. Brugm. II. § 276 klade tvar *-ą* za původní, kdežto Jagić v Arch. 1, 440 a Obl. 186 sl. pochybují, že by byl takový tvar obecně slovanský býval. Budiž tomu jakkoli, vždy je tu vysvětliti koncovku *-ą*, budiž to

v tvaru rybą či rybojǫ. Ta pak jest ze staršího *-ām*, vzniklého tím, že k původnímu instr. *-ā* se přivěsila částice *-m*.

a-kmeny měkké mají v instr. ovšem *-ejǫ* m. *-ojǫ*.

Kmeny *-ŭ* mají instr. *-ŭ-mi*, lit. sūnu-mi; z toho je pravidelné psl. synъ-*mь*, č. synem.

Kmeny *-ū* mají instr. psl. *-ъvьjǫ*, stsl. svekrъviją č. svekrvú atd., analogií podle ženských ĭ-kmenů.

Kmeny *-ĭ* mají instr. *-i-mi*, lit. nakti-mi. Z toho je pravidelná koncovka slovanská *-ь-mь*, kterou máme v masc. gostьmь č. hostem atd. Feminina mají v slovanštině koncovku *-ьjǫ*, stsl. kostiją č. kostú atd., napodobenou podle instr. toją a rybojǫ Brückner Jag. Arch. 3, 287.

Kmeny souhláskové masc. a neutr. mají v slovanštině vesměs koncovku *-ьmь*, přejatou z mužsk. ĭ-kmenů, a podobně v litevštině; na př. lit. akmenimi stsl. kamen-ьмь č. kamenem, stsl. slovesьмь, ramen-ьмь, kuręt-ьмь č. ramenem, kuřětem atd.; — kmeny pak ženské, které sem patří, mají zase koncovku přejatou z ĭ-kmenů ženských *-ьjǫ*, na př. psl. materьją, stsl. -iją, č. mateřú.

14. Du. nom. akk. vok.

Mužské o-kmeny měly pův. koncovku *-ō*, srov. ř. λύκω, skr. vrkā v. vrkāu atd. Z toho je do slovanštiny pravidelná koncovka *-a*, stsl. vlъka, raba, orača stč. oráčě přehláskou z -ča atd.; český tvar chlap*y* atd. jest podle ŭ-kmenův. — Kmeny střední mají v slovanštině tvary *-ê*, stsl městê č. městě atd., analogií podle a-kmenův.

Kmeny *-a* = pův. *-ā* mají tu tvar *-ê*, stsl. rybê, č. rybě, vládycě atd. Koncovka *-ê* ukazuje k pův. *-āi*, ale pro to není jinde dokladů shodných. U kmenů měkkých je koncovka *-i*, pravidelná střídnice za *-ê* kmenů tvrdých: duši atd.

Kmeny *-ŭ* mají tu tvar *-ū*, skr. sūnū; s tím se shoduje slov. *-y*, syny atd.

Kmeny *-ū* mají tvar *-ъvi*, stsl. svekrъvi (nedolož.) č. svekrvi; analogií podle kost*i* a j.

Kmeny *-ĭ* mají tvar *-ī*, skr. patī, avī; s tím se shoduje slov. *-i*, stsl. gosti, kosti č. hosti, kosti atd.

Kmeny souhláskové mají pádovou příponu zřetelnou, dílem *-e*, ř. πατέρ-ε, μητέρ-ε, ποιμέν-ε, τέκτον-ε, φέροντ-ε atd., dílem *-ī*, skr. manas-ī atd. S tvary *-e* souhlasí stč. du. part. nesúce, nesše atp. a kompt. bohatějše atp.; ale to jsou bezpochyby pluraly vzaté do dualu. S tvary *-ī* souhlasí zase stsl. fem. neutr. part. nesąšti, nesъši atp. a kompt. bogatêjši atp.; ale tu opět může býti *-i* obyčejná slovanská střídnice za *-ê* kmenů tvrdých. Ostatní kmeny sem patřící mají *-i*, stsl. kameni, slovesi, kuręti, materi, č. kameni atd.; to může býti někdy z pův. *-ī*, na př. v stsl. slovesi, têlesi vedle

skr. manas-ī, jindy pak analogií podle ĭ-kmenů, na př. materi stč. mateři, dceři podle kosti.

Du. gen. lok. má veskrze koncovku stsl. *-u*, č. *-ú*: rabu, mêstu, rybu, synovu, kamenu atd., č. chlapú atd. Proti slov. *-u*, *-ú* jest skr. *-ōš* = pův. *-ous*. Podobá se, že toto *-ous* vzniklo u o-kmenů z koncovky kmenové *-o* a pádové přípony *-us*, a odtud že přejato také ke kmenům ostatním.

Du. dat. instr. má ve slovanštině veskrze pádovou příponu *-ma*, vzniklou ze staršího *-mā* nebo *-mō*. Koncovky střídné, nikoli stejné, jsou lit. *-m*, skr. *-bhjām* (rozdílné *bh-* a *m-* jako nahoře v sg. instr. a j.) atd. Přípona *-ma* připojuje se ku kmenu, tedy na př. stsl. rabo-ma, mêsto-ma, ryba-ma, synъ-ma, kostь-ma atd., č. chlapo-ma, ryba-ma, kost-ma atd. Kmeny souhláskové mají koncovku *-ьma*, podle ĭ-kmenů; na př. stsl. kamenьma, vrêmenьma, têlesьma, stč. dvěma zvieřatma, holúbatma, hrdličatma, dieťatma. Koncovka *-ma* vnikla časem v jaz. obecném do plur. instr. a opanovala zde m. *-mi*, v. § 20; v jaz. spis. drží se rozdíl mezi instr. du. *-ma* a plur. *-mi* namnoze dosud, na př. mezi oběma stranama povstalýma TomP. 4, 591, mezi stranama povstalýma t. 365 atd.

15. Plur. nom. vok.

Masc. a fem. mají příponu pádovou *-es*, na př. ř. ποιμέν-ες, μητέρ-ες, skr. sūnavas ze sūneu̯-es, avajas z ou̯ei-es atd. Ve slovanštině jsou dílem tvary s tím shodné, dílem odchylné.

Kmeny *-o* mají tvar *-i*, stsl. rabi, orači, č. chlapi, oráči atd. To je novotvar, s koncovkou ze sklonění zájmenného, rab*i* atd. podle t*i*; stejné novotvary jsou také ř. λύκοι vedle τοί, lat. lupī v. quī a j.

Kmeny *-a*. Tvrdé mají tvar *-y*, stsl. a č. ryby atd. Měkké mají v jihoslov. tvar *-ę*, jinde tvar *-ê*, srov. § 10. Tvary *-y* a *-ę* jsou akkusativy plur. vzaté do nominativu, tvar *-ê* může býti nom. i akk.

Kmeny *-ŭ* mají příponu pádovou *-es*, a před ní koncovku kmenovou stupňovánu; na př. skr. sūnavas z pův. sūneu̯-es, ř. ἡδεῖς z ἡδεϝ-ες atd. Do slovanštiny je z toho koncovka pravidelná *-ove*, v č. zdlouž. *-ové*, stsl. synove č. synové.

Kmeny *-ū* mají touž příponu *-es*; před ní mění se kmenové *-ū* v *-uu̯*, a z *-uu̯-es* je pravidelné slovanské *-ъve*, stč. svekrv-e atd.

Kmeny *-ĭ* mají totéž *-es*, a před ním koncovku kmenovou *-ĭ* stupňovánu v *-ei̯*, na př. skr. masc. kavajas, fem. avajas, z -ei̯-es. V slovanštině je z toho pravidelný pl. nom. masc. gostьje stč. hostie, ludie atd. Fem. kost*i* jest akk. vzatý za nom.

Kmeny souhláskové mají touž příponu *-es*, = stsl. *-e*, v č. obyčejně zdlouž. *-é*; na př. stsl. zemljane, dъštere, č. zeměné, mateře atd. Také pl. nom. part. stsl. nesąšte č. nesúce, nesъše č. nesše, kompt. stsl.

chuždьše č. chuzše atp. sem patří; *-št-* a *-c-* (z *-tj-*) a *-š-* (z *-sj-*) je v nich přejato z pádů jiných.

České zdloužené *-é* na př. zeměné, lidé, synové atd. mění se dialekticky v *-ie*, *-ia* (*-ovie*, *-ovia*); o tom viz při vzoru *chlap* § 35. Ale jindy se délka zase ztrácí a vyslovuje se na př. ob. přátele, dědkove atp. (za *-é*, *-ové* bylo by v této výslovnosti *-í*, *-oví*); tak mnohdy také psáno, na př. největší nepřátele BílD. 319, svatí angele VesA. 1[b], všickni lide VesC. 2[b], katane židovští BílQ. 2, 36, bohačowe t. 39, obrazowe t.

Neutra mají v pl. nom. tvar, který je zároveň pro pl. akk.

Jeho pádová přípona jest někdy *-ə*, = skr. *-i*, ř. *-α*, slov. *-o*, srov. I. str. 23, na př. skr. bharant-i ř. *φέροντ-α* z pův. bheront-ə; ale v slovanštině tvaru sem hledícího není.

Vedle toho pak jsou plur. nom. akk. neutr. s koncovkou *-ā*: skr. jugā, lat. juga, got. juka, stsl. iga z jьga, města, č. jha, města, mořa přehlas. moře, ramena, nebesa, kuřata atd. Původ tvarů těchto jest: byla feminina významu kollektivního s konc. sg. nom. *-ā*; význam jejich byl stejný s významem pluralu, proto brala se i za plural a v té funkci se ustálila; srov. slov. bratrьja č. bratřie, vlastně sg. nom. fem. = fraternitas, ale přešlé úplně u význam plur. = fratres, a podobně sg. nom. kъnęžьja č. kněžie = sacerdotes atd. Odtud přejímala se koncovka *-a*, jakoby koncovka plur. nom. akk. neuter, ke kmenům jiným. Srov. Joh. Schmidt, Die Pluralbildungen der indogerm. Neutra 1889.

16. Plur. akk. Masc. a fem. mají pádovou příponu *-ns*; na př. ř. *λύκους* z *λύκο-νς*, got. vulfa-ns, sunu-ns, gasti-ns, stprus. deiwa-ns atd.

Kmeny *-o*. Tvrdé měly s touto příponou koncovku *-o-ns*; z té vyvinulo se do slovanštiny pravidelné *-y*, stsl. raby, č. chlapy atd. Kmeny měkké mají koncovku jihoslov. *-ę*, stsl. oračę, ostatně *-ě*, stč. oráčě, srov. I. str. 49; jihoslov. *-ę* je z *-je-ns* (přehlas. z *-jo-ns*) Brugm. I, 188.

Kmeny *-a*. Tvrdé mají v slovanštině koncovku *-y* podle o-kmenův, stsl. ryby, č. ryby. Měkké mají opět *-ę* a *-ě*, jako v masc., stsl. dušę, č. dušě atd.

Kmeny *-ŭ* měly s příp. *-ns* koncovku *-u-ns*; z té vyvinulo se do slovanštiny pravidelné *-y*, stsl. syny, č. syny atd.

Kmeny *-ū* mají v stsl. tvar *-ъvi*, svekrъvi, podle ĭ-kmenův; v č. pak tvar *-(ъ)ve*, svekrve, nom. vzatý za akk.

Kmeny *-ĭ* měly s příp. *-ns* koncovku *-i-ns*; z té vyvinulo se do slovanštiny pravidelné *-i*, stsl. gosti, kosti č. hosti, kosti atd.

Kmeny souhláskové mají v slovanštině tvary dílem *-i*, na př. stsl. kameni, dьni, materi, č. dni, podle ĭ-kmenův; dílem *-e*, stsl. jelene, matere v dokladech z doby pozdější, nom. vzaté za akk. Stsl. pl. akk. part. nesąštę, nesъšę a kompt. bogatějšę jsou z kmenů *-jo*, *-ja*.

Neutra mají akk. stejný s nom.

17. Plur. gen. má příponu pádovou *-ŏm*. Ta přistupujíc ke kmenům *-o* a *-ā* stahuje se s koncovkou kmenovou v *-ōm*, na př. ř. λύκων, stlat. deum atp., z pův. *-o-om* atd. Při kmenech jiných stahování takového není. Odtud je pak koncovka dvojí, *-ōm* a *-ŏm*, a analogií ovládá v jazycích jednotlivých tu ona, tu tato, na př. v řečtině je veskrze *-ων* z *-ōm*, v slovanštině pak veskrze *-ъ* (po souhlásce měkké *-ь*) z *-ŏm*. Srov. Osthoff v Morpholog. Untersuchungen 1, 207.

Kmeny *-o* mají tedy v slovanštině tvar *-ъ*, *-ь*, na př. stsl. rabъ, oračь, mêstъ, mořь atp., č. chlap, peněz, měst, vajec atd.

Kmeny *-a* mají rovněž tak tvar *-ъ*, *-ь*, na př. stsl. rybъ, dušь atp., č. ryb, dúš, vládyk, panoš atd.

Kmeny *-ŭ* mají koncovku *-ov-ъ*, synovъ č. synóv atd. V té jest *-ov-* z koncovky kmenové *-ŭ* stupňované v *-eu̯* = slov. *-ov*, jako v pl. nom. a snad přejetím z pl. nom. Koncovka *-ovъ* č. *-óv* mění se jednak v *-uov*, *-ův*, jednak v *-ó*, *-uo*, *-ů*; o tom viz zase I. str. 243 a 435.

Kmeny *-ū* mají gen. *-ъv-ъ*, z *uu̯-om*, stsl. svekrъvъ, crъkъvъ (v č. příkladů jistých není).

Kmeny *-ĭ* mají gen. *-ьj-ь*, stsl. gostij, kostij, č. hostí, kostí atd. V koncovce *-ьj-ь* jest *-ьj-* z *-ei̯*, vzniklého stupňováním koncovky kmenové, jako v pl. nom. a snad přejetím z pl. nom.

Kmeny souhláskové mají gen. *-ъ*, na př. stsl. kamenъ, ramenъ, nebesъ, kurętъ, -desętъ, materъ, četyrъ, č. kamen, ramen, nebes, kuřat, -desát, mater atd.

18. Plur. dat. má v slovanštině příponu *-mъ*, shodnou s lit. *-mus*; proti ní je skr. *-bhjas* atd. (rozdílné *m-* a *bh-* jako nahoře v sg. instr. a j.).

Kmeny *-o* mají tedy dat. *-omъ*, stsl. rabomъ, mêstomъ, č. chlapóm, městóm atd. U kmenů měkkých jest *-o* přehlášeno v *-e*, tedy koncovka *-emъ*, stsl. oračemъ, mořemъ atd.

Kmeny *-a* mají dat. *-amъ*, stsl. rybamъ, dušamъ, č. rybám atd. Koncovka *-ám* přejímá se odtud pak také ke kmenům jiným; o tom viz při vzorech jednotlivých.

Kmeny *-ŭ* měly by míti dat. *-ъmъ*; za to je stsl. synomъ č. synóm atd., podle o-kmenů.

Kmeny *-ū* zase mají koncovky *-ьmъ* a *-amъ*, stsl. krъvьmъ, svekrъvamъ, č. krokvem a krokvám atd., podle kmenův *-ĭ* a *-a*.

Kmeny *-ĭ* mají tvar náležitý *-ьmъ*, stsl. gostьmъ, kostьmъ č. hostem, kostem atd.

Kmeny souhláskové mají tvar náležitý v stsl. poljamъ z poljan-mъ. Ostatek mají dílem tvar *-ьmъ* podle ĭ-kmenů, na př. stsl. kamenьmъ, ramenьmъ, slovesьmъ, kurętьmъ, materьmъ, četyrьmъ, č. mateřem, čtyřem

— dílem *-omъ* podle o-kmenů, na př. č. zemanóm, kamenóm, ramenóm, nebesóm, kuřatóm atd.

Koncovka česká bývá dílem dlouhá *-óm*, dílem krátká *-om*.

Dlouhé *-óm* mění se dále v *-uom*, *-ům* (psáno též -úm). Na př. woyakóm Ol. Deut. 20, 14, ſtadóm t. Gen. 47, 4, k nebeſuom Krist. 27ª, židuom Kruml. 20ª, rzemeſlnikúm Lún. var. 1613; ſwym ſlužebnijkom Háj. 96ª (velmi zřídka u Háj.), nepřáteluom t. 13ª a j, bogownijkúm t. 20ª a j.; peniezom Kol.ČČ. 68ᵇ (1546) a j., peniezuom t. 57ª (1551), peniezum t. 398ª (1567); diediczom t 107ᵇ (1549), diediczuom t. 421ª (1567), diediczum t. 420ᵇ (též); wierzitelom KolČČ. 262ᵇ (1557), wierziteluom t. 421ª (1567), manzelum t. 398ᵇ (1568) atd. Časem krátí se *-ům* a jest *-um*. Rosa 75 a 446 konstatuje, že -um v dat. pánum je krátké, zamítá psaní -ům, a dopouští ho jen ve verších, když by bylo třeba slabiky dlouhé. Po něm má také Dolež. 15 krátké pánum proti slc. -om, a v nč. výslovnosti zní koncovka tato vůbec krátce, třeba že se píše -ům.

Krátké *-om* je velmi rozšířeno v nářečích: chlapom, mužom chod. 41, dubom, lidom Šemb. 17 (domažl.), vojákom, koňom, synom, telatom, dveřom Kotsm. 8 (doudl., tu nikdy -óm), chłapom, mužom atd. chrom. 266 a j., chłapom, pánom, hosťom, děvčatom, hołóbjatom atd. Btch. 423 a 445, chłapom, koňom, telatom atd. BartD. 9 a j. (vůbec mor.), slc. chlapom, dubom atd. V textech starších lze spatřovati *-om* krátké tam, kde je patrně dbáno, aby délka byla označována, a kde koncovka *-om* přece psána pravidelně bez označení takového. Texty takové jsou na př. Ben., kde psáno ſynom Gen. 18, 19, mužom t. 12, 20 a j.; HrubLobk., kde psáno žertom 57ª, knijezatom 60ᵇ atd.; dosvědčeno v nich krátké *-om* od poč. XVI stol., ale bylo zajisté také již ve XIV stol., neboť kdyby tu bylo bývalo jen -óm, bylo by se změnilo v -uom, -ům a krátkého -om by pak vůbec nebylo.

19. Plur. lok. má pádové přípony *-s*, *-su*, *-si*, snad varianty bývalé přípony jediné *-s*; na př. ř. λύκοι-ς, λύκοι-σι, skr. aśvā-su atd. Z přípon těch obráží se ve slovanštině *-su*, obměněné pravidelně v *-sъ*, *-chъ*.

Kmeny *-o* měly by míti koncovku *-o-chъ*; ale za to jest *-ě-chъ*, stsl. raběchъ, městěchъ, č. chlapiech, městiech atd., podle lok. zájm. *těchъ*, *těch* atd., srov. J. Schmidt v KZ. 25, 5. U kmenů měkkých sem patřících jest za *-ě-* obyčejná střídnice *-i-*, tedy koncovka *-ichъ*, stsl. oračichъ, mořichъ atd., č. *-ích*.

Kmeny *-a* mají tvar náležitý *-a-chъ*, stsl. rybachъ, dušachъ, č. rybách atd. Koncovka *-ách* přejímá se odtud pak také ke kmenům jiným.

Kmeny *-ŭ* mají tvar náležitý *-ъ-chъ*, stsl. domъchъ Ostrom., domochъ Zogr.; česky bylo by za to *-ech*, ale dokladů starých tu není, a nč. syn*ech* je novotvar podle i-kmenův.

Kmeny *-ū* mají v stsl. koncovku *-achъ*, svekrъvachъ atd., podle a-kmenův; taktéž č. ostrvách atd, kdežto krvech = krъvьchъ je podle ĭ-kmenův.

Kmeny *-ĭ* mají tvar náležitý *-ьchъ*, stsl. gostьchъ, kostьchъ, č. hostech, kostech.

Kmeny souhláskové *-jan-* mají v několika starožitných dokladech zachované *-sъ*: koncovka byla *-jan-sъ*, její *-s-* jsouc po souhlásce neměnilo se v *-ch-*, a z -jansъ je pak *-jasъ*; na př. Dolas nč. v Dolanech, Brězas nč. v Břežanech, Lužas nč. v Lužanech atd., v. § 46. — Ostatně pak mají kmeny souhláskové koncovku analogickou *-ьchъ* podle ĭ-kmenů, na př. stsl. kamenьchъ, ramenьchъ, slovesьchъ, kurętьchъ, materьchъ, č. zeměnech, kamenech, ramenech, kuřětech, někdy i jinou, na př. č. nebesiech podle o-km. atd.

V č. přicházejí časem v oblibu koncovky jednostejné pro všecky lok. plur. Na př. za bývalé chlap*iech*, ryb*ách*, kost*ech* je v nář. starojickém místy veskrze *-ech*, t. j. nejen kostech, ale také chlapech, vojákech, ženichech, křížech, rybech, na rukech atd.; místy zase veskrze *-och*, o chlapoch, na zahradoch, při kravoch atd.; někdy zdlouženo v *-óch*, na dubóch, na koňóch, polóch, zahradóch, lúkóch atd.; a v nynější dobu nabývá tu vrchu zase přípona *-ách* pro všecky rody BartD. 84.

20. Plur. instr. má v slovanštině dílem koncovku *-y*, *-i*, na př. stsl. raby, orači, č. chlapy, oráči, dílem pádovou příponu *-mi*, na př. rybami. Původ koncovky *-y*, *-i* je temný. Přípona *-mi* je shodná s lit. *-mìs*; proti ní je skr. *-bhiš* (m. *-bhis*) atd. (rozdílné *m-* a *bh-* jako nahoře v sg. instr. a j.).

Kmeny *-o*. Tvrdé mají tvar *-y*, měkké *-i*; na př. stsl. raby, města, orači, moři, č. chlapy, města, oráči, moři atd.

Kmeny *-a* mají tvar náležitý *-a-mi*, stsl. rybami, dušami, č. rybami atd.

Kmeny *-ŭ* mají tvar náležitý *-ъ-mi* v stsl. synъmi; č. syn*y* atd. je novotvar podle o-kmenův.

Kmeny *-ū* mají instr. *-ъvь-mi*, podle ĭ-kmenů, nebo *-ъva-mi*, podle a-kmenů; na př. stsl. krъvьmi, svekrъvami, č. větevmi a větvami, větvěmi atd.

Kmeny *-ĭ* mají tvar náležitý *-ь-mi*, stsl. gostьmi, kostьmi, č. hostmi, kostmi atd.

Kmeny souhláskové mají tvar náležitý v stsl. poljami z poljan-mi. Ostatek mají dílem koncovku *-ьmi* podle ĭ-kmenův, dílem *-y* podle o-kmenův; na př. stsl. kamenьmi, materьmi, rameny, nebesy, kuręty, č. mateřmi, zemany, kameny, rameny, nebesy, kuřaty atd.

Místo *-mi* (*-ami*, *-emi*) proniká časem *-ma* (*-ama*, *-ema*), patrně

z instr. du. přejaté, a ovládá zvláště v nářečích obecných; *-ma* je tím takořka vulgarní varianta za spisovné *-mi*. Záměna ta stala se ve skloňování jmenném, a také v zájmenném i složeném; a stala se tam, kde byla koncovka *-mi* náležitá, i kde byla analogií odjinud přejata. Na př. štyřmi kongem a m. koňmi ListVrat. z r. 1406; se třma kněžími Vavř. z Břez. (Fontes V. str. 470); mezi lidma VšehJ. 209; s ſwyma přátely Papr. Ob. (1602) 81; třema, čtyrma Nudož. 38b; s několika kamennýma stupni HarErb. 1, 190, mezi trojíma zdmi t. 2, 147; s tříma čajkama Čern. Heřm. 242; ctnostma, branama Rosa 91, pánma, stromama t. 76, měſýcma, měſýcema t. 85, ſlowma, ſlowama t. 87, pacholatma, pacholatama t. 96 atd.; zahrádku zdiema ohraženau Kol. DD. 271b (1647), lidma KolŠ. 13b (1672), s takowyma nepřiležitoſtma t. 8b (1672), niekteryma wieczma KolŘ. 91b (1677), dweržma KolU. 10a (1687), ze cztyrzma dietma KolEE. 150b (1700), mnozí s zapowiedienyma Stržiſſkama a draczkama ſwitiegj KolG. 79a (1703), se wſſema potřebamy t. 13b (1725), s trzema kauſky t. 14a (1725); hoſtma HořovAA. 97a; rozličnýma jazyky Froz. 19; nad wodama BílA. 25, mezi ginýma podiwnýma hromowýma skutky BílD. 40, s náma BílA. 27 atd. (u Bíl. dokladů bez čísla); s holma Bouře r. 1775, když ho loužema kalužinama největšíma vedli t. a j.; rybama, dušema, kostma, dětma, polema, znameníma, slovama, chlapama, mužema, semenama, kuřatama mýt. 333 a podobně jinde Us. ob.

Rozvrh skloňování jmenného.

21. Rozvrh skloňování tohoto dává se především rozvrhem kmenů sem patřících, podaným v § 4. Krom toho jsou však ještě jiné okolnosti a příčiny, které způsobují rozdíly ve skloňování a ke kterým tedy při rozvrhu deklinací hleděti třeba.

Tu pak jest na prvním místě k tomu ukázati, že jména kmenů stejných bývají rozdílná podle druhu, totiž dílem substantiva, dílem adjektiva, a to adjektiva ve smyslu nejširším, vyloženém v § 231. Oboje mají sklonění dílem náležité a stejné; ale dílem vyvinuly se také různosti, a proto je většinou třeba, dvoje tato jména ve skloňování od sebe děliti.

Dále jest grammatický rod. Jména kmenů stejných mají sklonění přece více méně rozdílné podle rodu, a to dílem od pradávna, na př. subst. *host* a *kost*, dílem vyvíjejí se rozdíly v době historické, na př. při subst. vzorů *ryba* a *vládyka*, *duše* a *panoše* atd. Proto jest při rozvrhu deklinací podle potřeby hleděti také k rodu.

Někdy jest podle sklonění žádaného jenom tvar některý. Na př. tvary substantiva *loket* stsl. *lakъtь* zakládají se dílem na kmenu souhláskovém *-ъt*, dílem na ĭ-kmenu *-tь*; z adjektivního ŭ-kmene *cělъ-* jest jen

sg. nom. *cěl* a gen. *cělu*; z kmene part. *nesąt-* jest pravidelný jenom sg. nom. stsl. *nesy*; atd. Tvary, kterých se kmenům těmto ve skloňování vlastním nedostává, bývají ze sklonění jiných, anebo z kmenův i sklonění jiných; na př. k ĭ-kmenovému nom. *loket* je gen. lokt*e* ze sklonění souhláskového, k ŭ-kmenovému nom. *cěl* gen. cěl*u* jest sg. lok. (adv.) cěl*e* stsl. cêl*ě* ze sklonění *-o*, k souhláskovému stsl. nom. *nesy* je sg. gen. *nesąšta* = psl. nesą*tja*, t. j. genitiv utvořený z kmene rozšířeného *nesąt-jo-* a podle sklonění *-jo*, atd. Skloňování takové mělo by býti vykládáno po částech, tedy na př. gen. *lokte* při sklonění souhláskovém a nom. *loket* při skl. *-ĭ*, gen. *cělu* při sklonění *-ŭ* a lok. (adv.) *cěle* při sklonění *-o*, nom. stsl. *nesy* při sklonění *-t* a gen. *nesąšta* při sklonění *-jo* atd.; ale tím roztrhaly by se věci jinak k sobě náležící a přehled byl by velice ztížen. Proto shrnujeme a spojujeme tvary jmen stejných, třeba že kmenů různých, ve sklonění společná, na př. tvary subst. *loket* atp. jsou shrnuty jako přídavek při sklonění *-t*, tvary part. *nesa* fem. *nesúci* atd. jsou sestaveny v sklonění společném při vzoru *pěš*, rovněž tak tvary part. *nes* fem. *nesši*, tvary kompt. *chuzí* fem. *chuzši* atd. Vedle toho pak jest na svých místech připomínáno, že na př. ke sklonění *-t* patří částečně participia km. nesą*t-* a tьrpę*t-*, a podobně ke skl. *-s* participia nesъ*s-* atp. a komparativy chudjь*s-* atd.

Z toho pak ze všeho dává se následující rozvrh jmenného skloňování v češtině, a spolu přehled výkladů zde dále podávaných:

I. skloňování substantiv kmene *-o*, a to

A) mužských

1. tvrdých, vzor *chlap*, kmen *chlapo-*;
2. měkkých vzoru *oráč*, km. *oračo-* přehlas. *oračе-*;
3. měkkých vzoru *Juří*, km. *jurьjo-* přehl. *jurьje*; —

B) středních

1. tvrdých, vzor *město*, kmen *mêsto-*;
2. měkkých vzoru *moře*, km *moŕo-* přehl. *moŕe-*;
3. měkkých vzoru *znamenie*, km. *zьnamenьjo-* přehl. *-nьje*; —

II. skloňování substantiv kmene *-a*, a to

1. tvrdých, vzor *ryba*, *vládyka*, km. *ryba-*, *vladyka-*;
2. měkkých vzoru *dušě*, *panošě*, km. *duša-*, *panoša-*;
3. měkkých vzoru *paní*, *sudí*, km. *panьja-*, *sądьja-*; —

k I. a II: jmenné skloňování adjektiv kmene *-o* (masc., neutr.), *-a* (fem.), a to

1. tvrdých, vzor *dobr*, *dobra*, *dobro*, km. *dobro-*, *dobra-*;
2. měkkých vzoru *pěš*, *pěšě*, *pěše*, km. *pêšo-*, *pêša-*;
3. měkkých vzoru *boží*, *božie*, *božie*, km. *božьjo-*, *-ьja*; —

III. skloňování kmenův *-u*, a to

A) kmenův *-ŭ*, vzor *syn*, km. *synъ-*;

B) kmenův *-ū*, vzor *svekrev*, km. *svekrъv-*; —

IV. skloňování kmenův *-ĭ*

A) substantivních, vzory *host*, *kost*, km. *gostь-*, *kostь-*;

B) adjektivních *trь- (četyrь-)*, vz. *tře* (*čtyře*); —

V. skloňování kmenů *souhláskových*, a to

A) kmenů mužských *-n*, vz. *kámen*, km. *kamen-*;

B) kmenů středních *-n*, vz. *rámě*, km. *ramen-*;

C) kmenů *-s*, vz. *nebe*, km. *nebes-*;

D) kmenů *-t*, vz. *kuřě*, km. *kuręt-*;

E) kmenů *-r*, vz. *máti*, km. *mater-*. —

Poznam. 1. Při skloněních jednotlivých jsou z pravidla také příslušná paradigmata. V těch jsou zaznamenány pádové koncovky tvaru českého z doby nejstarší, a také jejich obměny pozdější. Tyto jsou někdy vyčteny úplně; někdy však výčet úplný v té stručnosti, jaká se ve vzorci žádá, nebýval možný, a tu dlužno paradigma doplňovati z výkladův o pádech jednotlivých.

Poznam. 2. Při tvarech staročeských, kde není jinak udáno, mívám na mysli tu jejich podobu, kterou měly na sklonku stol. XIIItého a na začátku XIVtého, tedy okolo r. 1300.

I. Skloňování substantiv kmene *-o**).

A. Sklonění *o*-kmenů mužských.

22. Ve sklonění kmenů těchto vyvíjejí se některé rozdíly další podle významu životného a neživotného, a dílem i osobního a neosobního; proto je třeba vedle vzorů, platných pro jména životná osobní *chlap*, *oráč*, *Juří*, uvozovati též vzory pro jména neživotná *dub*, *meč*, *řebří*, a podle potřeby i pro jména životná neosobní neboli živočišná *had*, *kóň*.

1. Vzor *chlap*, *dub*; *had*.

23. Sem patří všecky mužské *o*-kmeny s koncovkou tvrdou. Kmen substantiva vzorového *chlap* jest *chlapo-*, v tvaru psl. *cholpo-*, atd. Sklonění jest toto:

---

*) Srov. mou rozpravu: Staročeské sklonění substantiv kmene -o (Král. Česká spol. nauk 1886).

sing. nom.	*chlap*, *dub*
vok.	*chlape*, *dube*; *-u*
akk.	*chlap*, *dub*; *-a*
	had, *-a*
gen.	*chlapa*; *duba*, *dubu*
	hada, *-u*
dat.	*chlapu*, *dubu*; *-ovi* dial. *-oj*
lok.	*chlapě*, *dubě*; *-u*; *-ovi* dial. *-oj*
instr.	*chlapem*, *dubem*, dial. *-im*, *-om*;
du. n. a. v.	*chlapy*, *duby*; *-a*
gen. lok.	*chlapú*, *dubú*
dat. instr.	*chlapoma*, *duboma*; —
plur. nom. vok.	*chlapi*; *-ové*, *-ie*, *-é*
	dubi; *-ové*; *-y*; *-ie*; *-é*; *-a*
	hadi; *-ové*; *-y*; *-ie*, *-é*
akk.	*chlapy*, *duby*; *-a*
gen.	*chlap*, *dub*; *-óv*, *-uov*, *-ův*; *-ó*, *-uo*, *-ů*
	dial. *-ou*, *-ůch*, *-ůj*; novotv. *-í*
dat.	*chlapóm*, *dubóm*, *-uom*, *-ům*; novotv. dial. *-ám*
lok.	*chlapiech*, *dubiech*, *-ích*; novotv. a dial. *-ech*, *-och*, *-ách*
instr.	*chlapy*, *duby*; novotv. a dial. *-mi*, *-ma*, *-ami*, *-ama*, *-oma*.

Výklady a doklady ku pádům jednotlivým.

24. 1. Tvary tohoto sklonění mají původně koncovky své náležité a vlastní, na př. pl. dat. chlap*óm*, lok. chlap*iech*. Koncovky ty podléhají oprávněným změnám hláskovým, na př. z chlap*óm* je později chlap*uom* a chlap*ům*, z chlap*iech* je chlap*ích*; ale tím ovšem nepřestávají býti koncovkami vlastními a náležitými. Za vlastní pokládáme také ty koncovky, které sice působením analogie vznikly, ale již od dob nejstarších na svých místech jsou; na př. v plur. nom. chlap*i* je koncovka *-i* přejata ze sklonění zájmenného, z pl. nom. t*i* atd., ale je tu z dob prastarých, jak svědčí ř. *λύκοι* vedle *οἱ*, *τοί*, lat. lup*i* v. qu*i* atd.

2. Časem vyskytují se místo koncovek vlastních a starých koncovky novější, přejaté ze vzorů jiných, vznikají analogické novotvary.

Především jsou to novotvary vzniklé podle sklonění *-ŭ*. Vyskytují se všude ve slovanštině a pocházejí tedy z doby psl.; ale vedle nich drží se koncovky vlastní namnoze dosud. Slovanská substantiva kmene *-ŭ* jsou vesměs rodu mužského, a vesměs dvouslabičná, po ztrátě koncového *-ъ* jednoslabičná; analogie potahuje k nim tedy také substantiva kmene *-o*, která jsou masculina, a to především jednoslabičná, pak také jiná. V ně-

kterých pádech odporučují se přejaté tyto koncovky tou výhodou, že souhláska kmenové koncovky se při nich zachovává nezměněna, kdežto při koncovce vlastní náležitě změněna býti musí, na př. v sing. vok. ptá*ku* proti náležitému ptá*če*, sg. lok. o-člově*ku* proti o-člově*ce*, v-háje*čku* m. v-háje*čce* atd. Srov. Vondrák v Jag. Arch. 9, 622 a 630. Ve sklonění -*ŭ* vyvinují a ustalují se zase naopak novotvary ustrojené podle vzoru *chlap*. Výsledek toho jest, že dvoje toto sklonění, -*ŭ* a -*o* (masc.), splynulo v jedno. Lišiti je lze jenom analysí vědeckou. Sklonění -*ŭ* vykládáno dole v §§ 297—305. Zde jde nám o sklonění -*o* a měly by se tu uváděti jako příklady a doklady jenom substantiva kmene -*o*; ale poněvadž, jak právě pověděno, sklonění -*ŭ* a -*o* (masc.) splynula a poněvadž tedy tvary sklonění -*o* se vyskytují také při kmenech -*ŭ*, budou mezi příklady a doklady následujícími uvozovány také příslušné tvary substantiv kmene -*ŭ*.

Kromě novotvarů s koncovkami ze sklonění -*ŭ* přibývají také novotvary ustrojené podle sklonění jiných; záhy zejména novotvary podle sklonění -*ĭ*, na př. pl. nom. vl*cie*, pl. lok. chlap*ech*, instr. šat*mi* atd.; — podle sklonění souhláskového pl. nom. poh*ané* atp.; — pak podle sklonění -*a*, na př. pl. lok. zvonečk*ách*, pl. instr. poprslk*ami* atp.

25. Sing. nom. *chlap*, *dub*.

1. Tvary *chlap*, *dub* jsou původem svým akk. sing., akkusativy vzaté za nominativy; srov. § 7. Byl tedy kdysi a u neživotných dosud jest sg. nom. = sg. akk., na př. *dub*.

V češtině historické pak trvají tyto tvary od dob nejstarších a jsou pravidlem dosud; změny, které se tu staly, jsou nepatrné a nikoli tvaroslovné.

2. Místo nom. bývá vok., změnou syntaktickou. V BartD. 178 čte se, že na otázku *jak je ti* (= *jak ti říkají*)? bývá odpověď: *Jane*, *Josefe*, *Marýno*, *Rozáro* (podluž. a slov.). Tu odpovídající rozuměl původně, že v oslovení bývá takto nazýván, tedy vok. *Jane*! atd.; ale zároveň stávají se tu tvary *Jane* atd. zástupci nominativu, a takovým způsobem dostaly se vokativy na místo nominativů také jinde.

3. Dialekticky vyskytují se také nominativy -*o*, na př. *Jano*, *Jurko*, *strýko*, *šohajko* BartD. 37 (lip.) a 41 (hroz.). Jsou to hypokoristické tvary místo *Jan* atd., tedy vlastně rozdílné kmeny: k *Jan* přiděláno v řeči laskající *Jano* atd., jako jsou příjmení *Janko* vedle *Janek*, *Zítko* v. *Zítek*, *Jirásko* v. *Jirásek*, *Jiříčko* v. *Jiříček* atd. Srov. srbch. Rastьko (Rastislav), Drago a j. Daničić, Istor. obl. 6, Mirko, orlo, tute orlo s gavranom se bije Mikl. III.[2] 207.

26. Sing. vok. *chlape*, *dube*; *junochu*.

1. Koncovka náležitá jest -*e*: chlape, dube, bratře, orle, pane, sousede, kate, kose, přijď svatý Duše atd.

S odchylnou kvantitou: hofpodynee Ol. 1. Par. 17, 23, snad podle strojené výslovnosti, která samohlásku koncovou ráda dlouží.

Před *-e* mění se kmenové souhlásky *r-*, *k-*, *h(g)-*, *ch-* v *ř-*, *č-*, *ž-*, *š-*. Na př. svatý Criftoforze ŽKlem. 37[b], svatý Otmarze t. 138[a], nediv sé Kryftoforze Pass. 360, fboře křesťanský HusPost. 51[a], (ty) Homeře Konáč (1547) 27[a], pane administratoře Let. 805, o hlaupý doktoře Papr. Ob. 30, o Nabuchodonozoře Br. Dan. 3, 16, Baltazaře t. Dan. 4, 6, nč. bratře, Petře, kmotře atd.; — svatý Dominycze ŽKlem. 138[a], zebracze chudý Mast. 410, nemúdrý czlowiecze Pass. 362, Kristuov mučedlnijče Háj. 115[a], ffrantiffcze t. j. Františče EvOl. 6[a], černý ptáče Erb. Pís. 176, buď sedláče vesel t. 409, pojď pacholče domů t. 413; člověče, hříšníče Us.; dobrý druze t. j. druže Mast. 344, bože Us.; svatý duffe Mast. 135 a Us., zlý duffe Pass. 452, hubeny hrzieffe Hrad. 91[b], blahoslavený Woytieffe Háj. 115[a], slavný Frydryffe t. 168[a], mniffe t. 377[a] atd. — Odchylkou odtud vzniká a časem se šíří zvyk, neměniti *r-* v *ř-*, zejména když i před *-r* je samohláska a *r* je tedy mezi dvěma samohláskami; na př. (ty) Homere Konáč (1547) 27[a] (tutéž i vok. Homeře), dare, kláštere Nejedlý Gr. 131 a Us. (Nejedlý chce míti také vok. větre, „nicht wětře"), pane Makare Ruská knihovna XII. (překl. Jar. Hrubého) str. 18, pane Vladimíre t. 59, slavný sbore, výbore, pane professore, doktore Us. Souhláska *r-* zůstává tu nezměněna vlivem pádů jiných, zvláště nom. Stejným vlivem zůstává tu v nář. lašském tvrdé *n*, *d*, *t* ve vok. Jane, pane, žide, hade BartD. 105 a 106, kate, płote (Bart.); bez vlivu toho bylo by zde dialekticky náležité *-ňe*, *-ďe*, *-ťe*.

2. Vedle *-e* vyskytuje se záhy koncovka *-u*, přejatá ze sklonění ŭ-kmenův, zejména po souhláskách hrdelných. Kmeny *-ŭ* měly vůbec značný vliv na sklonění kmenův *-o*. Ve vok. s kmenovou souhláskou hrdelnou byla pro přijetí koncovky *-u* příčina zvláštní ještě ta, že tu pak nebylo třeba souhlásku měniti. Na př. (ty) yunochu Jid. 72, pomoczniku mój ŽKlem. 44[a], pomocznyku ŽWittb. 18, 15 a j., otczyku Pass. 342, nafilnyku t. 336, hlédaj knyezku DalC. 21, kmofku neroď tolik blésti t. 34, fynaczku Pass. 313, pane Duchku KolČČ. 98[a] (1548) atd.; nč. zlý vrahu, milý hochu, pane strýčku Us. a Dobr. Lehrg.[2] 170; služebníku, pacholku v. -če Dobr. t.; dial. *-o*: milé šohajko Suš. 559 (han.) atd.

O dial. vok. les*i*, obraz*u* v. doleji § 48 č. 7.

3. Za vok. bývá nom.: bratr, toť bych mohl otplatiti DalH. 30, DalC. t.; proši, bratr, daj mi pokánie Hrad. 110[a]; bratr, vyňmi suk EvSeitst. Luk. 6, 42; co si, Heřman, co si smutný Suš. 82, na tebe, sivý sokol t. 383; pane doktor, pane soused, pane kmotr Us. To však jsou odchylky syntaktické, nikoli tvaroslovné, a bude o nich řeč ve skladbě.

27. Sing. akk. *chlap*, *had*, *dub*; *-a*.

1. Tvary vlastní jsou *chlap*, *had*, *dub*.

2. Tvary *-a* jsou genitivy vzaté za akkusativy. Přejímání toto začíná se velmi záhy a týká se dříve jmen znamenajících bytosti osobní, *chlap-chlapa*, později pak i jmen znamenajících bytosti živočišné, *had-hada*; názvy předmětů neživotných mívají touž koncovku jen v jistých velmi řídkých případech, *dub-duba*.

a) Při jménech osobních je starý tvar akkusativní *chlap* již v češtině staré velmi vzácný a vyskytuje se tu jen při jistých jménech a jen v jistých vazbách a rčeních, tedy jen v mezích archaismu.

Doklady toho jsou některé při jménech vlastních. Na př. ctím (1. plur.) iacob syn Zebedaei CisMnich. 97[a], David přemohl Goliat Kruml. 31[a] (vedle: jenž Goliada přemohl t 31[b]), jenž jest vyvedl Ifrahel ŽKlem. 135. 11; ale v těchto příkladech může býti jméno cizí neskloněno. Jistější jsou příklady: (Ježíš) uzřě Jakub Jež. Ml., Výb. I. 417, črt v Strachkvas vstúpi DalJ. 32 z rkp. L (v DalC. je w toho ftrachkwafa). Příkladů velmi málo. Hojné jsou jen pro jména světců sem hledící, když se svátkem jejich určuje čas: na svatý Havel OD. 494, na s. Hawel Lún. I. ops. XV, aby mohl přes svatej Martin zůstati ŽerKat. 125, na swati Martin List. Kral, na každý swaty Waczlaw KolB. 1520, na každý swaty Hawel t. 1521 atd., dílem dosud tak: na svatý Jan Us. místy, na sv. Josef, na sv. Ščepán BartD. 179; vedle toho ovšem také *-a*: na sv. Jana, Václava atd. Us., na každého s. Hawla KolA. 1511 atd. Ve výrazích těchto dostal převahu appellativní význam určení časového, tím zastřen původní význam jména vlastního, a tou takořka depersonifikací vytržena tato jména vlastní ze svého druhu a vřazena mezi neživotná, s nimiž pak i v tomto akkusativním tvaru se srovnávají. Depersonifikací stejnou vysvětluje se akk. *Donat* (= spisovatel učební knihy mluvnické, pak kniha ta sama): grammatika aj pojide Donat držiec v levéj rucě Vít. 5[b]. Totéž opakuje se poněkud při vzorech *oráč* a *Jiří*, v. §§ 55 a 75.

Z osobních appellativ sem patřících mají akkusativ tvaru starého: *anděl*, hospodin vsielá andiel boží ŽKlem. 22[b]; — *posel*, potočichu poffel brzý AlxV. 942, od tebe possel jmieti LAl. 422, Ctnost posla posel náhlý Baw. 32; — *syn*, v. ve sklonění *-ŭ* v § 300; — *člověk*, ve rčení *za člověk*, že sú tě ledva za czlowek poznali Rúd. 35[a], všichni za jeden člověk VJp. 62, za geden člowiek biechu Baw. 189, mnějí že za geden člowiek jsú s Ježíšem ChelčP. 240[b], aby stáli spolu za jeden člověk TomP. 4, 62 (tu patrně archaismus přejatý z pramene starého); — *pán*, ve rčení *za pán*, sediž za pan sobě Baw. 61, za pan jej majíc Brig. 83[a]; — *biskup*, ve rčení *za biskup*, radějše bychom osličí ocas za biskup jměli, nežli Lance za biskup přijeli DalJ. 49 z Ješ.. Lance za biskup přijeli t. z rkp. F; — *hospodin*, ve rčení *přěd hospodin*, *pro hospodin*, David jide před ho-

ſpodyn Ol. 2. Reg. 7, 18, pro hoſpodyn buď nenie tich Růž. 3; — *bóh*, zvláště ve rčeních *pro bóh*, *u bóh*, *v bóh*, *před bóh*, *na bóh*, *nad bóh*, *za bóh*: že buoh znala Kat. 102, dietky boh chváléchu KatBrn. 176, chválili buoh Otc. 456ᵃ, 494ᵃ, boh (omylem?) nevzývali sú ŽKlem. 39ᵃ; když pro boh nemohu ničs tirpiethi DalH. 30, pro buoh DalC. t. a j., Pass. 315 a j., Otc. 250ᵃ, ChelčP. 17ᵃ, pro bůh nč., pro milý buoh Pass. 315; úfaji vboh AlxV. 1079, úfaj vboh ŽWittb. 42, 5, úfám w buoh Otc. 258ᵃ, již pohané vboh věřie AlxV. 2089, ktož věří vboh Štít. ř. 128ᵃ, nevěřiec vboh JiřVrat. 2ᵃ, u boh Pass. 361, zřenie míti w buoh Chelč. P. 30ᵃ, že v umučený boh věříš Kat. 76; před boh ante deum Koř. Zjev. 16, 19, před buoh Otc. 130ᵇ; ktož na buoh tbají NRada 1845, netbají na buoh Otc. 461ᵃ, na buoh všecko vykládaje ChelčP. 230ᵃ; (Antikrist) se jest nad buoh povýšil t. 17ᵃ; ti (pověrčiví) boha za boh nejmají Hrad. 94ᵃ, za buoh Dal. C. 23, abych vám byl za buoh Ol. Lev. 11, 45, břicho za buoh majíce ChelčP. 102ᵇ; také bylo stč. *vz-bóh*, skleslé pak v adv. *vzbóh* = frustra a přetvořené ve *zbóh* atd.: wz boh tvé ſyrdcze vzdyše Kat. Brn. 255, wz boh si upadl v toto hoře AlxŠ. 2, 15, zboh se těšíš PulkL. (Listy filol. 1884, 298), právě to zbuoh činíš Tkadl. 16ᵇ, zbuoht sě každý o to mýlí Trist. 73ᵃ. V OlMüllB. čte se dokonce: poproste mileho pana buoh (2krát), t. j. *buoh* tvaru starého s přívlastkem *milého pána* tvaru nového. — Počtem jsou starotvaré tyto příklady velmi nepatrné proti tvarům *-a*, jež tu jsou již v textech starých pravidlem; i akk. *bóh*, který se vyskytuje nejhojněji, má vedle sebe mnohem častěji tvar *boha*, a to již v textech nejstarších: jenž zradil boha ApŠ. 47, jimiž (ústy) boha céloval t. 53 atd.

b) Při jménech **živočišných** je v době stčeské pravidlem akkusativ starý *had*, a ten vyskýtá se hojně i ještě potom, doklady zde následující sahají až do poč. stol. XVII. Na př. (abecedně): *bažant*, nenie užitečné v té nemoci vařiti kapaun neb slepici, buďto bažant nový, ržeřábek nebo kuroptvu ČernýNem. 165; — *beran*, *beránek*, beran offěrováše arietem Pass. 268 a PassKlem. 103ᵇ, offěrovachu jeden beran Comest. 102ᵃ, beranek upekše Hrad. 75ᵃ, kázal beranek upraviti t. 77ᵃ, (Ježíš) bude beranek jiesti Krist. 88ᵃ, když (učedlníci) beranek obětováchu Koř. Mark. 14, 12, (aby) beranek jědl agnum t. 4, 2; — *býk*, kažte ke mně ten bujný byk přivésti Pass. 80, vzkřěs ten byk t., kaž mi přivésti ten byk JiřBrn. 166, móže-li Sylvester ten byk neb wuol zkřésiti Mart. 30ᵃ, pojma byk otcě tvého Ol. Súdc. 6, 25, giny byk offěruj mi Comest. 120ᵃ; — *črv*, *črvek*, *črvíček*, v svém svědomí ten črv maje ŠtítV. 101, druhý den naleznú czrw Mand. 18ᵃ, aby offěroval czrwek vermiculum Ol. Lev. 14, 4, aby offěroval czruek Lit. ib., štros přinese czrwek Comest. 152ᵃ, puč mi milá nožíček ať vykrojím červíček Suš. 767 (tu bezpochyby zastření i významu živočišného k tomu přispělo, aby archaismus byl docho-

ván do nč., červíček = červivé místo v ovoci); — *drak*, (Tristram) zabil ten drak škodlivý Trist. 81; — *drozd*, když Tristram zastřeléše ptáček, buďto drozd nebo hřivnáček t. 216; — *had*, jědovatý had odtad vyhnal serpentem Pass. 422, (Dialektika) v levéj rucě had držieše Vít. 5^b, učiň had mofazny Comest. 96^b; — *holub*, (Dialektika) v pravéj rucě holub mějieše Vít. 5^b, viděl duch boží schodiece jako holub columbam EvSeit. Mat. 3, 16; — *hřivnáček*, v. drozd (zde výše); — *hynšt*, ritieři dáti hynſſt Štít. uč. 141^a; — *chrtek*, posielám chrtek mladý Třeb. Švamb. z r. 1518; — *jelen*, kněz zastřěliti gielen chtieše Hrad. 5^b, ty tento gelen uloviti žádáš PassKlem. 234^a, lovec honě gelen byl ho velmi pilen Tkadl. 13^b; — *jestřáb*, holubé za král vzeli gestřab sobě Baw. 65, vzav geſtřab na ruku Háj. 76^a; — *kapr*, (Vladislav Bernartovi z Hodějova) rozkázal zlatý kapr na štítu míti Háj. 191^b (tu spolu zastřen i význam živočišný); — *kapún*, v. bažant; — *klusák*, račte mi kluſak odeslat Třeb. Šternb. r. 1560; — *kohút*, žena geden kohut pekla ROlC. 278^a; — *komár*, cediece komar a welblud sehltajíce Krist. 83^a; — *koník*, vzem pěkný koník svuoj GestRom.; — *lev*, lew a saň podtlačíš Kruml. 68^a, mají míti (na štítu) lew bílý Háj. 330^a (zastřen i význam živočišný); — *levhart*, ve štítě jměl lewhart geden Baw. 361 (též); — *mezek*, na mój mezek vsaďte Šalomúna Comest. 194^b; — *osel*, *oslík*, vzem ji (muž ženu) vloží na oſel BiblC. Soudc. 19, 28, Iſay pojem oſel i nakladl naň chleba Lit. 1. Reg. 16, 20, vedli s sebú wolek a oſſlyk ROl. 144^a, také oslík a volek poje s sobú Jež. Ml., Výbor I. 398; — *pes*, sem-li ten peſſ ukradl bohdaj abych opsěl Rožmb. 176, (zabíjiechu) prvorozený pes Comest. 60^b; — *pták*, *ptáček*, jakž brzo takýto ptak wyr nad sobú sediec uzříš Pass. 391, když by člověk popadl ptak avem Ol. Lev. 17, 13, viz též drozd; — *rak*, zmý ten rak Rhas. 73 (= vřed, zastřen i význam živočišný); — *řeřábek*, v. bažant; — *slon*, Eleazar hna pod ſlon i zakole jej Comest 208^b; — *telček*, jediný telczek v domu maje PassKlem. 157^a; — *valach*, (míti) walach dobrý jeden KolEE. 31^a (1618); — *velblúd*, nakladše ztravicě na welblud Otc. 37^a, jdi a doveď welblud jemu t. 256^a, v. též komár; — *velryb*, i stvoři buoh welryb Comest. 5^a; — *vól*, v. ve skonění *-ú* v § 300: *volek*, vedli s sebú wolek ROl. 144^a, vraťte vdovici jejie wolek Otc. 152^a; — *vozník*, prodali sme kuoň woznyk hnědý Třeb. Sobčic. 1461; — *výr*, v. pták. — Tvary *-a* jsou tu v textech starších ovšem také, na př. beranka připravichu Koř. Mark. 14, 17, pojma byk otcě tvého a druhého byka Ol. Súdc. 6, 25, (vezme) czrwka coccum Ol. Lev. 14, 51, rač seslati holubka s nebe Marg. 287, (Aron) vze kozla Comest. 82^a, lwa tepiech Otc. 171^a, lwa bieleho DalC. 78 (ve štítě), orla czerneho t. 48 (též), túžiti učinil jako pawuka duši jeho ŽWittb 38, 12, pſa zabiti DalC. 9, nalezše welbluda Otc. 37^a, na wlka DalC. 67, jeho jako wlka wyhnachu Pass. 297, maję za buoh wyra uſſateho DalC. 23 a j., v DalC. v těchto sub-

stantivech vždycky -*a*; potlačíš lewa i zemka ŽWittb. 90, 13, i gefczera ŽGloss. t. (mohou býti genitivy); pravidlo, aby akk. byl *had* atd., proniká však přece a zřetelně. Během času ovšem zaniklo, nejmladší z dokladů nahoře uvedených — když nehledíme k dial. *červíček*, kterým se rozumí červivé místo v ovoci a již nikoli živočich — je z r. 1618, v nové češtině je sg. akk. vždycky had*a* atd. Srov. při vzoru *oráč* sg. akk. *kóň* vedle *koně* § 55.

Podle vzoru živočišného *had* bývají v stč. také akk. *běs* a *duch*: pohan jsi ty a běs máš v EvZimn. Rozbor 709, vymietaje běs t., vyhna byeff EvSeitst. Luk. 11, 14; duch přijěli svD. 62, vypusť duch tvój ŽKlem. 84ᵃ, v rucě tvoji porúčěji duch mój ŽWittb. 30, 6, navrať jiej duch jejie Hrad. 44ᵃ, (Dionysus) jměl duch proročský Pass. 518, (sv. Jan) prvé přijal duch boží než duch člověčí t. 279, položím duch moy na ňem Koř. Mat. 22, 18 atd., velmi často a z pravidla; řidčeji *ducha*: jmám pomocníka ducha svatého Pass. 285, an má ducha něméno Koř. Mark. 9, 18. Nč. *běsa*, *ducha*. Akk. *svatý Duch* drží se nejdéle u významu svátku, na každý swaty Duch KolB. 1521 a místy dosud; vedle toho: na každého sw. Ducha KolB. t., na sv. Ducha Us. V Hlah. psáno: sešleš svêho s(va)têho duchu Sap. 9, 17 spiritum sanctum; patrně omyl.

Životná kollektiva *ľud*, *národ*, *dobytek*, *brav*, *skot*, *hmyz* mají tvar akk. starý pravidlem a dosud; v době starší patří sem také *plaz*, stč. *zemi-plaz*, nč. *zeměplaz*. Viz doleji § 49 č. 6.

c) Jména předmětů n e ž i v o t n ý c h mají rovněž tak tvar starý, stč. i nč. *dub*. Tvar *duba* bývá jen při pojetí zvláštním, když totiž mluví se o předmětech těchto ne jako o věcech neživotných obyčejných, při pojetí někdy zřejmě p e r s o n i f i k u j í c í m. Na př. (liška, v bajce) czbana zoči, vecě: dobrý večer, czbane! Hrad. 129ᵇ; (liška) vecě: nesu czbana, mého milostného pána t.; (liška) mnieše oklamajíc czbana t. 130ᵃ; bezden bezedna vzývá abyssus abyssum vocat ŽWittb. 41, 8; přěnesl polednieho wietra transtulit austrum t. 77, 26; učinil hospodin fyona t. 101, 17; až tě ponesú jako myecha Vít. 33ᵇ; (já, Maria) trpím pro zmylytkeho kwyeta (t. j. pro Ježíše, rým: světa) Plankt. 168ᵃ, tú (mukú) toho draheho kwyeta (t. Kateřinu) chtiechu připraviti k smrti Kat. v. 2755, biskupa volili jako žáby Sfpalka Háj. 225ᵇ, špalka jim dal za krále Nejedlý 131; vizte ffyka a všecky stromy Ev. Ol. 207ᵃ, zdvihnu jej jako ftroma zeleného t. 174ᵇ. Podobně vyložiti jest také akkusativ *ľuda* vedle obyčejného *ľud*: chvalte vlasti luda jeho populum ŽWittb. Deut. 43, učiním tě w lida welikeho Ol. Gen. 12, 2. V nč. jsou toho způsobu akkusativy ve rčeních: míti *vzteka*, má na něho steka BartD. 18 (zlin.); — honiti *bycha* Us.; — podíváme se na toho *duba*, sťali *bučka* t. (o stromech); — podívejte se na toho *duba*, *špalka*, *strupa* atp. Us. (při názvech neživotných, člověku potupou dávaných); — hráti *velusa*, *maxla* atp. (o hrách v karty), míti *spodka*, *trumfa*

atp.; — zahrajte mi *rejdováka* rejdovačku taky Pís. ob. (o tanci); mo (má) *vředa* BartD. 112 (laš.) atp. (o nemocech).

Přechod od akk. staršího *chlap*, *had*, *dub* k mladšímu (genitivnímu) *-a* je syntaktický a děje se nejen u kmenů tvrdých *-o*, nýbrž rovněž tak u měkkých *-jo* a *-ьjo*, v. §§ 55 a 75. Tendence, lišiti jména bytostí životných a neživotných, a nad to i osobních a živočišných, jeví se také v přechodu od staršího gen. *-a* ku pozdějšímu *-u* a od nom. plur. *-i* k *-y*, *-ě*; o tom viz doleji v §§ 28, 35 a 63 a Listy filol. 1882, 126—128.

3. V nč. jazyku spisovném jest výsledkem toho vývoje sing. akk. *chlapa*, *hada*, *dub* (*duba*).

28 Sing. gen. *chlapa*, *hadu*, *duba*; *hadu*; *dubu*.

1. Koncovka vlastní jest *-a*: *chlapa*, *hada*, *duba*.

Jména bytostí osobních mají koncovku tuto vždycky: chlap*a* atd.; odchylné *svatu*, povolá ženich starého ſwatu EvVíd. Jan. 2, 9, jest omyl.

U jmen bytostí živočišných a předmětů neživotných ujímá se časem místo *-a* koncovka *-u*, přejatá ze sklonění *-ŭ*.

To upomíná na změnu v sg. akk., kde taktéž jména živočišná a názvy předmětů neživotných se liší ode jmen bytostí osobních: akk. chlap*a* proti *had*, *dub*, a gen. chlap*a* proti had*u*, dub*u*, t. j. jména živočišná mají v obou pádech tvary stejné s názvy předmětů neživotných; ale to nezůstává, jména živočišná v dalším vývoji jazyka uchylují se od neživotných a vstupují ve shodu s osobními. Rozdíl je však ten, že akk. *had* (stejný s akk. *dub*) byl pravidlem a dlouho trval, kdežto gen. had*u* (stejný s gen. dub*u*) v příkladech jen řídkých se vyskytuje.

V AlxV. 1251 psáno: podle woz*e* m. voz*a*; o tom v § 48 č. 7.

2. Jména živočišná mají tedy dílem koncovku původní *-a*, dílem z ŭ-kmenů přijaté *-u*.

Koncovka *-a* jest u valné většině, na př. *lva*, *orla*, *ptáka* atd. Také substantiva, která mívají *-u*, mívají vedle toho též *-a*; na př. yed hada aſpida ŽKlem. Deut. 33, gednoho czrwka Comest. 1522 atd. A když odchylné *-u* zaniklo, jest *-a* všeobecným pravidlem.

Koncovka *-u* vyskýtá se v příkladech jen některých a skoro jen v textech starších; časem zaniká ustupujíc obyčejnému *-a*. Pro *-u* mám tyto doklady: *hadu*, jěd hadu liútého ŽKlem. 139, 4, podle podobenstvie hadu Ol. žalm 57, 5, Mojžieš povýšil hadu na púšči EvVíd. Jan. 3, 14; — *črvu*, rúcho z ovce neb žczrwu má póchod Hug. 219, o czerwu umrtvení Rhas. 69; — *črvku*, nenie i najmenšieho czerwku bez potřeby BrigF. 153; — *mezku*, že sem nemohl s svého mezku ssésti Lobk. 84ᵃ; — *plaz*, stč. *zemi-plaz*, nč. *zeměplaz*, gen. *-plazu*, ktož se dotýká zemiplazu Kladr. Lev. 22, 5, kdo se dotekl kterého zeměpłazu Br. ib., ze všelikého zeměpłazu Br. Gen. 6, 20 a j.; — *raku*, na miesto raku Rhas.

75 (neduhu tak nazývaného, přenesením významu zastřen i význam živočišný), znamenie raku t. 72 (též). — Sem nepatří gen. *volu*; subst. *vól* je kmene *-ŭ*, gen. *volu* je náležitý, v. § 300.

Podle vzoru živočišného *had* bývají v stč. opět, jako v sg. akk., substantiva *běs* a *duch*. Tedy gen. *běsu*, jáz bieſſu neymám EvVíd. Jan. 8, 49, vedle *běsa*, ot byeſſa ŽWittb. 90, 6, bieſſa ŽGloss. a ŽKlem. ib.; — *duchu*, duchu tvého ŽKlem. 138, 7, ŽTruh. ib., duchu mého ŽKlem. 144ᵃ, Pass. 308, Ol. Job. 19, 17, smutného duchu ŽKlem. 33, 19, od dýchanie duchu ŽWittb. 17, 16, vnitřnieho duchu Pass. 4, duchu svatého t. 127, tvého duchu Modl. 20ᵃ, z duchu ŠtítBud. 90, mého duchu Koř. 1. Kor. 16, 18, podlé duchu t. Řím. 8, 5, kterého jste duchu t. Luk. 9, 55, čího jste duchu Br. t. atd.; gen. *ducha* v textech starých bývá řidčeji, na př. ot udulánie ducha a pusillanimitate spiritus ŽWittb. 54, 9, a zejména *svatého Ducha*: den ducha svatého Cis. Mnich. 98ᵃ, svatého duha HomOp. 152ᵃ, dar svatého ducha svD. 49, dar ducha svatého Modl. 140ᵃ, t. 141ᵃ, ducha svatého Pass. 312, svatého ducha Štít. uč. 106ᵃ, ducha s° korzenie helleborus nigra ApatFr. 168ᵃ atd.

O životných *ľud*, *národ*, *brav*, *skot*, *plaz*, *hmyz*, gen. *-u*, viz doleji § 49.

3. Také názvy předmětů neživotných mají dílem koncovku *-a*, dílem *-u* přijaté z ŭ-kmenův.

Novotvar *-u* vyskytuje se již v textech velmi starých: ot slunečného wzchodu ŽGloss. 106, 3, svého chzazzu ApD. c, svého hlazzu ApŠ. 125, svého zraku t. 78, nejmě plodu LMar. 21, z dworu DalH. 42, z jich rodu t. 30 atd.

Vedle nového *-u* drží se však také staré *-a* a bývají tedy tvary oboje vedle sebe. Na př. z bluda Hrad. 44ᵃ a všeho bludu t., — z boka DalC. 44 a ot boku ŽWittb. 70, 4, — ot czeſkeho broda Hrad. 1ᵇ a nelzě vědeti brodu AlxV. 1807 (: vodu), — ot brzyeha AlxV. 577 a ot brzyehu t. 544 (: potahú), — chzazza svého ApŠ. 94 a svého chzazzu ApD c., od czaſſa šestého do czaſſu devátého Hrad. 92ᵃ, — bez dywa AlxV. 52 a téhože diwu Hrad. 7ᵃ, — z dluha Rožmb. 68 a z dluhu t. 115, — černého duba Pror. 33ᵇ a u dubu Reg. I. r. 1131, — u dwora DalH. 31 a z dworu t. 42, do dwora KolEE. 225ᵇ (1664) a téhož dworu t. 506ᵃ (1660), od dwora KolČČ 12ᵇ (1542) a do dworu t. 226ᵇ (1555), jakšto dworu tak poklada Jid. 60, — ot hlada Pass. 365 a ot hladu t. 336, — od hlaſſa ŽWittb. Hab. 16 a ot hlaſſu t. 54, 4, svého hlazzu ApŠ. 175, — od hluka NRada 1367 a bez hluku t. 408, — hnyewa svého ŽKlem. 9, 4 (25) a hnyewu svého t. 109, 5, — do hrada DalC. 4 a ſhradu t. 21, — hrzyecha Alb. 52ᵃ a hrzyechu t. 51ᵇ, — hroba HusE. 2, 133 a z hrobu Hrad. 41ᵃ, — ot hroma Ryt. 218 (Listy filol. 1891, 83) a ot hromu Kat. v. 3371, — hrozna suchého MamD. 298ᵇ a krev hroznu ŽKlem. Deut. 32, 14, — do

chléva Us. a do chlívu ŽerKat. 276, — do chrama Pass. 420 a do chramu t. 421, — ot yazyka ŽWittb. 119, 2 a dvojieho yaziku Koř. 1. Tim. 3, 8, jiného iazika Hrad. 26^a a Jazyku Rzeckého VelKal 160, našeho yazyka DalC. 12 a všelikého gazyku Br. Dan. 3, 96, — z kalicha Háj. 380^b a kalichu t., bez klama Kat. 22 a z klamu Štít. uč. 82^a, — nehledáchu klyda AlxV. 397 a sobě klidu nedáš Hrad. 32^a, — z komína Us. a z komjnu Br. Oz. 13, 3, — do kora Pass. 415 a každého kuoru Vít. 12^b, — na bocě koraba Krist. 103^b a na bocě korabu ML. 120^b, — od krchowa KolČČ. 306^a (1560) a vedle krchowu t., — krzyſta DalC. 23 a mého krztu Rúd. 1517, — kut od kuta Ol. 2. Par. 18, 24 a z kútu RhasE. 82, — kwassa Baw. 397 a od kwaſu ŠtítOp. 339, — ot kwieta Hrad. 118^a a kwietu muškátového KolB. 144^a (1499), — svatého lba Pass. 241 a se lbu SalE. 91, — u leſſa DalC. 44 a bavorského leſu t., leſa černého Puch. 201^b a černého leſu t. 298^a, do leſa Háj. 87^a a od leſa Troj. 228^b a do toho leſu t. 228^a, z leſu Háj. 157^a a j., — toho liſta poſielagicieho Ol. Est. 13, 7 a z lyſſtu Chir. 50^b, — pól lota SalE. 14 a lotu t. 19, — držě sě luka AlxV. 1762 a z přědnieho luku t. 1696, — nenie myra kostem mým ŽWittb. 37, 4 a myru mého t. 40, 10, — z mleyna KolČČ. 86^b (1549) a z mlcynu krawarſkeho t. 18^b (1542), — s moſta Pass. 330 a bez moſtu DalC. 31, — mozka SalE. 107 a mozku t., — z nayma Ol Tob. 5, 4 a z naymu Tkadl. 4^a, — tato (mast) viece neduha zbudí Mast. 144 a bez neduhu Kruml. 96^b, — nežita SalE. 62 a nežitu t. 94, — nosa HusE. 2, 425 a z nosu t. 3, 310, — nrava Vít. 83^b a podle nrawu Kat. v. 3013, — okola ŽWittb. 71, 8 a do toho okolu Vít. 30^a, — jiného oſtrowa Mart. 38^b a díl oſtrowu Puch. 242^b, — kopu plata Štít. uč. 88^b a sto kop platu NRada 1284, — jěščerčieho ploda Hrad. 12^a a nejmě plodu LMar. 21, z plodu ŽWittb. 131, 11, — od pluha AlxBM. 8, 2 a od pluhu HusE. 3, 247, — od poczátka Ben. 1. Esdr. 7, 5 a odpoczátku t Job. 20, 4; — vedle poczta ŽKlem. Deut. 8 a jichžto poćtu nenie t. 11^b (část mladší), — ſpohona Rožmb. 2 a ſpohonu t. 4, — do pokogijka Ben. 4. Reg. 9, 2 a do pokogijku t. 2. Reg. 4. 6, — bez pokrma Pass. 490 a bez pokrmu HusE. 2, 290, — porzada Pass. 275 a podle porzadu Pror. 4^a, — bez potaza Kat. 13^b a panského potazu ODub. 60, — ot potoka Ol. Jos. 13, 3 a od potoku HusE. 3. 7, do potoka Br. Deut. 9, 21 a z potoku t. Gen. 41, 3, téhož potoka Ben. 2. Par. 29, 26 a do potoku t. 29, 16, — prsta HusE. 2. 238 a prstu t. 155, — králového rzada DalC. 6 a podle rzadu ŽWittb. 109, 4, — pruta Rúd. 2571 a (Hospodin) neotstúpi prutu ŽWittb. 124, 3, — do roda DalH. 40 a z jich rodu t. 30, — když jemu dožže roha Hrad. 138^a a do rohu ŽWittb. 117, 27, — do roka Hrad. 95^b a do vysvědčenie roku póhona Rožmb. 83, do dne a do roka KolČČ. 12^b (1542) a do dne a do roku t. 72^a (1546), — do rowa Hrad. 42^a a do rowu t. 19^b, — bez rozpaka Kat. v. 2874 a bez rozpaku Vít. 11^b, — nemajíc

rozuma Hrad. 30ᵇ a z nerozumu Vít. 100ᵃ, — do sklepa Us. a do ſklepu Háj. 182ᵇ, do sklepu ŽerKat. 215, téhož sklepu t. 177, — do senma Půh. 1, 201 a do senmu t. 2, 251, — ze ſna Pass 340 a ze ſnu t. 481, — ſkutka Hrad. 98ᵇ a bez skutku HusE. 2, 96, — tvého ſleda Rúd. 1755 (rým: veda) a ſledu člověčieho AlxV. 2157, — z ſlupa ŽWittb. 98, 7 a toho slúpu Výb. 2, 917 z r. 1473, — do ſmyecha DalC. 10 a do ſmiechu Hrad. 141ᵇ, — ot ſmutka ŽWittb. 31, 7 a kdež ſmutku nenie Vít. 84ᵇ, — do ſmyſla hlubokého DalC. 40 a dobrého ſmyſlu t. 17, — ſnatka svého ŽKlem. 13, 7 a nebeského ſnatku MastDrk. 18, — budu ſnyeha bělejí ŽWittb. 50, 9 a ſnyehu bieleyſſí budeš ŽTom. 67, 15, — ſtatka Pass. 283 a e diverso statku DeskDE. r. 1323, mého ſtatku Vít. 98ᵃ, — podlé zztawa LMar. 52 a trojieho ſtavu Štít. uč. 35ᵇ, — ot ſtola Hrad. 78ᵃ a ot ſtolu t. 78ᵇ, z ſtola Ben. Jud. 12, 1 a s ſtolu t. 2. Reg. 9, 13, — bez ſtracha ŽWittb. Zach. 74 a bez ſtrachu HusPost. 39ᵇ, — podlé ſuda (súd) ŽWittb. 118, 132 a poslednieho ſudu NRada 2099, z ſuda EvVíd. Jan. 16, 11 a z ſudu t. 16, 8, — svátka HusE. 1, 114 a svátku t. 116, — tohoto ſwyeta Štít. uč. 28ᵃ a všeho ſwyetu Vít. 29ᵇ, — svícna Br. Ex. 25, 35 a svícnu t. 32, — šípa SalE. 110 a od šípu t., — talova t. 11 a talovu t., — mnoho truda AlxV. 319 a wyeczeho trudu (rým: dobudu) t. 1164, — tuka MastDrk. 269 a z tuku ŽWittb. 72, 7, — úda SalE. 70 a údu t. 84, — bez vma Hrad. 30ᵇ a svého vmu Vít. 58ᵇ, — ot vraza Ol. Súdc. 2, 18 a ani slepým položíš vrazu t. Lev. 19, 14, bez vraza Štít. ř. 178ᵃ a beze všeho vrazu Kol. AO. 21ᵃ (1508), — z vrzada Pass. 281 a vrzadu t. 277, — ot wieka až do wieka ŽWittb. 40, 14 a tvého wyeku Rúd. 270, — toho woza AlxH. 2, 12 a chopě se vozu HusE. 2, 117, — ote wzchoda ŽWittb. 49, 1 a ot slunečního wzchodu t. 106, 3, — wzroſta Baw. 109 a do jeho wzroſtu Hrad. 23ᵃ, — zakona tvého ŽKlem. 93, 12 a slova zakonv toho EvOl. 135ᵃ, — do zapada ŽWittb. 49, 1 a ot zapadu ŽKlem. 106, 3, — zástupa HusE. 1, 125 a líto mi jest zástupu t. 2, 289, — ta viera nemá zmatka Vít. 15ᵇ a bez zmatku ODub. 33, — sám zywota ſweho (= sebe) na toho ješſera pováživ Otc. 126ᵇ a jatý chromotú na údiech ſweho zywotu (= svých) Kat. 196, — svrchnieho zrnowa Ol. Deut. 24, 6 a hluk žernowu Br. Jer. 35, 10 atd. — Týž dvojí tvar bývá také při některých jménech vlastních, na př. u Náchoda Háj. 403ᵇ a okolo Náchodu t. 393ᵇ, — Chba t. 216ᵃ nč. Chebu Us., — Ostřihoma Us. a do Oſtřehomu Háj. 113ᵃ, — z egipta svD. 15, ot egypta AlxB. 3, 33, do egypta AlxV. 2147, z Egipta Ben. 1. Reg. 10, 18 a z egyptu EvOl. 151ᵃ, do Egiptu HusŠal. 6ᵃ, do Egiptu Ben. Jos. 24, 10, Turek dostal Egiptu VelKal. 244, nč. Egypta; — u Rýna Us. a u Reynu VelKal. 337, — Říma Us. a založením města Řjmu Puch. 208ᵇ, okolo Rzijmu Háj. 105ᵇ a j., — do Nymburgka KolČČ. 120ᵃ (1550), z Koſſmberka t. 84ᵃ (1547), z Wildſſteyna t. 94ᵃ (1554), z Waldſſteyna VelKal. 181, z Pernſſtayna t.

index I a z ryſmburgku t. 94ª (1548), z Ebergku t. 4ª (1557), z Gerſſtorffu t. 1ª (1541), z ſſtamffeldu t. 42ª (1544), do Wircpurku VelKal. 282, z Habſſpurku t. index R, z Sſwarcpurku t. 34 atd.

Novotvarý gen. -*u* má tedy doklady již v textech nejstarších, jak ukazují příklady právě uvedené ze ŽGloss., ApD, ApŠ., LMar., Jid., DalH., DeskDE. atd. Časem pak šíří se tvar ten víc a více. Jak to šíření postupuje, o tom poučují některá data statistická: v ŽGloss. je z pravidla -*a* (13krát) a jen 2krát -*u*; v AlxH., AlxB., AlxBM. a AlxM. jest poměr -*a*: -*u* asi jako 4 : 1; jiné texty prohlédl v té příčině V. Vondrák v Listech filol. 1885 str. 253 a násl.: nepočítaje tvarův, které jsou vždycky s -*u* (domu, medu, vrchu, kmene -*ŭ*) anebo vždycky s -*a* (života, rybníka), nalezl, že v AlxV. je 62krát -*a* proti 20 -*u*, v Kat. asi 70 -*a* proti 40 -*u*, ŽWittb. asi 70 -*a* proti 60 -*u*, v Hrad. 55 -*a* proti 51 -*u*, v NRadě 11 -*a* proti 7 -*u* atd.; a úhrnem shledal: že novotvarý tento genitiv od skrovných začátků, dosvědčených již ve XIII stol., postupuje a šíří se tak, že v 1. pol. XIV stol. jest již dosti hojný, ale přece ještě v menšině proti gen -*a*; že v pol. XIV jsou tvary -*u* a -*a* asi na rovni; že na sklonku XIV má tvar -*u* již převahu; v 1. pol. XV pak že jest -*a* již řídké, a asi od pol. XV že v užívání obojích tvarů těchto bezmála již tentýž usus, jako ve spisovném jazyku nynějším. Genitivy s -*u*, doložené ze XIII a poč. XIV stol., jsou skoro vesměs dvouslabičné, tedy z nominativů jednoslabičných; to je svědectvím, že tu byly vzorem kmeny -*ŭ*, jejichž genitivy jsou též 2slab. a nominativy jednoslabičné.

Koncovka -*u* se tedy během času množí; ale přece vyskytují se také doklady, kde naopak v době starší byl gen. -*u* a v novější jest -*a*. Na př. v stč. byl vedle gen. les*a* též gen. les*u* (doklady viz nahoře), a v nč. je pravidlem zase les*a*; byl gen. čtvrtk*u*, zeleného čtwrtku Háj. 130ᵇ, do cžtwrtku příštího t. 384ª, a jest čtvrtk*a*; byly genitivy Náchod*u*, Řím*u*, Rejn*u* atd., a nyní jsou místo nich v obyčeji tvary -*a*. Tu tedy během času koncovka -*a* se zase vracela, jazyk nový má koncovku staroživotnější, než je v uvedených dokladech starých.

Říkáme z-prostředk*a* a též z-prostředk*u* atp., ve významu stejném. Ale případů takových jest nemnoho; většinou ustálil se usus, aby byla koncovka buď -*a*, buď -*u*, a nikoli libovolné kolísání mezi -*a* a -*u*. Mnohdy vidí se, že rozdílná koncovka -*a*, -*u* téhož substantiva souvisí s rozdílným spojením syntaktickým anebo s rozdílným významem jeho. Na př. říkáme: půl-rok*u*, krásného-sn*u*, nerada bych mu sn*u* rušila Suš. 237, maléhokout*u* atp., ale do-rok*a*, ze-sn*a*, z-kout*a* do-kout*a* atd., t. j. táž substantiva, která jindy mívají gen. -*u*, mají ve spojení s předložkou koncovku -*a*; — podobně říkáme: jednoho kus*u*, pracovati od kus*u* atd., ale ve rčení ustáleném je kus*a*, na př. nemá kus*a* rozum*u* atd.; — říkáme: tvrdého-

dub*u*, špalk*u*, ale berouce tato slova za názvy potupné pro člověka pravíme: nemluv do toho dub*a*, špalk*a*; — v nářečí zlinském BartD. 18 říká se: stáli zme u strom*a* (jednoho) a list prší ze strom*u* (význ. kollekt.); zakúsił do hrach*a*, do bob*a*, do mak*a* (= do zrnka hrachového atd.) a kúpił měřicu hrach*u*, bob*u*, mak*u*; opiš to s toho papír*a* a popsáł arch papír*u*; slézali z vrch*a* (= s kopce) a sypáł z vrch*u* (= s výše dolů); — v nář. chrom. 267 lek se hrom*u* a kyho hrom*a*; atd. — Rozdíly tuto dotčené a jim podobné zajisté nevznikly až v čase novém, nýbrž byly v jazyku také v dobách minulých; ale není snadno je vystihovati.

Výsledek všeho toho vývoje jeví se v nynějším usu jazyka spisovného a nářečí obecných.

Usus jazyka spisovného vypsal Dobrovský v Lehrg.[2] str. 168 a násl. takto: a) koncovku *-a* mají 1. jména místní, na př. z Řím*a*, do Krakov*a*, u Lvov*a* atd.; ale Most gen. Most*u*, Brod gen. Brod*u* atd., t. j. *-u* bývá, když jméno místní je zároveň appellativum; k tomu jest připomenouti, že některá z těchto jmen časem ztrácejí význam appellativní, a pak mívají jen koncovku *-a*, na př. okolo Náchodu Háj. 403[b] nč. okolo Náchoda, z Újezdu XVI stol. (Listy filol. 1891, 86) nč. z Újezda; 2. jména měsícův: leden gen. ledn*a*, únor*a* atd. (kromě listopad*u*); 3. jména dní: pondělek gen. pondělk*a* atd., kromě pátek-pátk*u*; taktéž gen. dnešk*a* včerejšk*a*, zítřk*a*; 4. některá jiná: *chlév*, *chléb*, *zákon*, *mlýn*, *kostel*, *kotel*, *popel*, *sýr*, *večer*, *klášter*, *oběd*, *život*, *ocet*, *svět*, *oves*, *dobytek*, *rybník*, *hřbitov*, *žaludek*, *podolek*, *kostelík*, *pokojík*, *ječmen*; b) koncovku *-a* i *-u* mají *duch* (Athem), *sen*, *brav*, *okov*, *ostrov*, *sklep*, *hrom*, *komín*, *záhon*, *svícen*, *úmysl*, *stůl*, *dvůr*, *chomout*, *nežit*, *les*, *kus*, *duch*, *hřích*, *kožich*, *kalich*, *ořech*, *jazyk*, *potok*, *rok*, *řebřík*, *pilník*; c) ostatně je pravidlem *-u*. Od tohoto popisu uchyluje se poněkud Jungmann, klada ve Slovníku na př. podolek gen. podolk*u* a podolk*a*, žaludek gen. *-a* i *-u* a podobných odchylek dalo by se shledati více; ale v celku je popis Dobrovského správný. Zevrubné udání, které ze substantiv sem patřících má v jazyku spisovném gen. *-u* neb *-a*, podává slovník.

Usus nářečí západních je celkem týž, jako jazyka spisovného. Taktéž je ve slovenštině spisovné, Hatt. slc. 66 sl. V Moravě a Slezsku je však většinou *-a*, kromě území západomoravského, kde bývá shodně s češtinou častěji *-u*. Na př. dubu a krchova, pecna atd. chrom. 266 a 267; dubu i duba, stromu i stroma, pátku i pátka, u płota, u płuha atd. Btch. 264 (dol.-beč.); obraza, płuha, kožucha, šátka, javora, komína, płota, duba, hroma, snopa atd., vedle gen. vosku, potu, prachu, hładu, cukru, dýmu, slechu, dechu, času, zvyku, hrobu, bradu, krku atd., a ovšem také při původních u-kmenech: domu, medu, ledu BartD. 18 (zlin.); obraza atd. t. 67 (val.), 112 (laš.); podaj mi toho žbána t. 180, požčajte mi grejcara t., podrž mi měcha t., letos ani kłáska neporůstło t. 181;

šátka hedbávného Suš. 130, do šátečka Suš. 49, z listka t. 50, z listečka t. 196, fértouška t. 136, do bočka t. 149, ze žbánka t. 445, u hajka t. 199, s břeha t. 177, do hroba t. 79, od hlada t. 550, svého prsta t. 26, s mosta t. 139, z Jordana t. 28, toho hrozna t. 50, žbána t. 163, nemám čluna t. 164, na roh stola t. 148, do kočara t. 97, zlatého pohára t. 48, okolo voza t. 239 atd.

V textech staromoravských nejeví se gen. *-a* v takové převaze proti gen. *-u*; čte se tu na př. bez daru OlMüllB. 618, toho czyaſſu EvVíd. Mat. 15, 28, z ſudu t. j. súdu t. Jan. 16, 8 vedle z ſuda t. 16, 11, do chramu t. 8, 2, biechu naplňeni hnyewu t. Luk. 4, 28, z hrobu t. Jan. 20, 2 atd. Podle toho podobá se mi, že novomoravské genitivy *-a*, které tu jsou přes míru západočeskou, nejsou z doby staré, nýbrž že některé a snad mnohé z nich jsou původu novějšího: byl na př. i stmor. gen. hrob*u*, ale ustoupil tvaru analogií vzniklému hrob*a* atd.

K tomu ukazují také výrazy dialektické od-hład*y* BartD. 34 (slov.), z-předy, ze-zad*y* t. 85 (val.), s-před*y*, od-spod*y* t. 104 (laš.). Vyvinuly se kontaminací způsobem I, 257 vyloženým; jest tedy pro ně předpokládati tvary starší *-u*, od-hład*u*, z-před*u*, ze-zad*u* atd., srov. ſprziedu y z zadu Ol. 2. Par. 13, 14, s przedu y s zadu t. 1. Par. 19, 20 atd.; nynější mor. od-hład*a*, dosvědčené u Suš. 550 a j., nebylo tedy vždycky a všeobecně v užívání, nýbrž býval taký moravský gen. hład*u* atd.

Srov. sing. gen. při vzoru *oráč* atd. v § 56.

29. Sing. dat. *chlapu*, *dubu*; *-ovi*.

1. Koncovka *-u* je koncovka vlastní a vyskytuje se vždycky: stč. chlap*u*, dub*u*, nč. též. V nář. han. jest ovšem *-u* změněno v *-o*, srov. I. 258; na př. radš mě páno Boho poručte Suš. 577, páno Boho t. 365.

Ve výrazu adverbialním *k-večerú* vyvinula se odchylka v kvantitě: k weczeruv ad vesperam Pror. Jer. 5, 6, k weczerú Ol. Ex. 12, 6, Ben. Lev. 23, 5 a j. (často v Ben.), k weczerau vítr se počal tišiti Pref. 7, k wečerau Br. Gen. 24, 63, t. 24, 11 a j. (často v Br.), nč. k večerou, dial. k večerú BartD. 56 (dol.), k víčerú t. 8 (zlin.). Rovněž tak *k-posledú*, *-ou*: žni k posledou zejtra mne odvezou Čelak. Slov. písně III. 31. Výrazy *k-večeru*, *k-posledu* sklesly v adverbia, tím vytrhly se ze spojení s dat. chlap*u* atd. a koncovka jejich *-u* podlehla změně mimořádné, zdloužena v *-ú*, *-au*, *-ou*.

O dial. dat. k-obraz*i* v. § 48 č. 7.

2. Koncovka *-ovi* přejala se sem ze sklonění ŭ-kmenův a vyskytá se u jmen životných v době starší často, v nářečích nynějších převahou a dílem z pravidla; na př. dawidowi ŽGloss. 88, 36, ŽKlem. t., hoſpodynowi ŽWittb. 95, 7, orlowy t. 102, 5. pellikanowy t. 101, 7, tomu beranowi AlxB. 6, 40 atd., nč. chlapovi Us., chłapovi BartD. 17 (zlin.), t. 66

(val.), Btch. 264 (dol.-beč.), chlopovi BartD. 111 (laš.), slc. chlapovi i chlapu Hatt. 66. Koncovka *-ovi* je zřetelnější, a proto se šíří. Vyvinul a ustálil se tu jistý usus. Zvláště jest *-ovi* oblíbeno, když substantivum je bez přívlastku, na př. Prokopovi, sedlákovi atd.; když při jméně je přívlastek, bývá koncovka *-u* i *-ovi*, na př. k svatému Prokopu n. Prokopovi, mladému Vojtěchu n. Vojtěchovi, našemu Václavu n. Václavovi, českému sedláku n. sedlákovi atd., srov. Dobr. Lehrg.[2] 170. Substantiva *Bůh*, *duch*, *Kristus* mají jen *-u*: Bohu, duchu, Kristu; stč. bylo též *Kristovi*, kryſtuowi Kruml. 30[b]. Subst. *pán* samo o sobě má dat. pán*ovi* i pán*u*; v úkolu přívlastkovém je vždycky pan*u*, na př. panu kmotrovi Dobr. l. c. Když název osoby je složen ze substantiv několika, bývá *-ovi* při hlavním z nich a ostatní mají *-u*, na př. Pavl*u* Šafařík*ovi*, pan*u* Josef*u* Novák*ovi* atd.; ale druhdy bývá *-ovi* vícekrát a třeba veskrze, na př. pan*u* Josef*ovi* Novák*ovi*, neboztijkowi Girzijkowi Holarkowi KolČČ. 11[b] (1542) atd. Ve rčeních *k sv. Janu* atp. může se rozuměti osoba (sv. Jan), anebo nějaký předmět jiný (svátek sv. Jana, nebo kostel, nebo socha); u Nudož. 23[a] jest k sv. Jan*u* = ad aedem divi Joannis, a podobně Dolež. 26 k sv. Pavl*u* = kostelu n. svátku.

Jména předmětů neživých mají dat. *-ovi* zřídka, a bývá tu mnohdy zřejmo, že předmět neživý je pojat jako by za živý nebo dokonce personifikován. Na př. úsilno sě oſtnowy spierati AlxV. 432, Ježíš káza wyetrowy EvSeitst. Mat. 8, 26, jdi k větrovi (personif.) Kulda, 1, 199, (nebude přirovnána) ani kameni ſardynykoui ani zaphieroui lapidi sardinicho saphiro Ol. Job. 28, 16, podobno jest královstvie nebeské kwaſowi EvOl. 296[b], tyrowi a Sydonowy lechčejí bude t. 291[a], fikowi i jeho pánu Comest. 242[a], tomu kunſſtowi t. 223[a], kvietie podobné k ſſaffranowy Mill. 97[b], podobenství k Penižkowi (rostl.) Háj. herb. 153[a], bylina k Barwinkowi podobná t. 286[b], rci k Wýchodowi Br. Ezech. 28, 2, k Měſýcy Auguſtowi VelKal. 250; tomu dubovi, tomu špalkovi Us. (potupně o člověku) atp.

Místo *-ovi* bývá *-oví*: anděl zjěvil sě oziepowij EvZimn. 8, rychtarzowyi Boh. 349. Blahoslav vytýká, že písaři zvláště na konci *-i* chybně prodlužují a píší: panu Janowj, Petrowj Blah. 261.

Z *-ovi* vynechává se *v*, srov. I. str. 438, a jest pak *-oi*, *-oj* a z *-oi* také *-oji*. Na př. chłapoi, bratroi, žebrákoi BartD. 110 a 112 (opav.), tatičkoi Šemb. 56 (opav.), chlapoj, hadoj Šemb. 20, 22, 25 (lužn., domažl., stř.-česk., sev.-česk. a vých.-česk.). Tak bývalo zajisté již v stč.; doklad pro to není znám, ale vysvítá to z lok.: o jeho synu Boleſſlawoy PulkR. 27[b].

Srov. dat. *oráču*, *meču*, *-ovi* § 57.

30. Sing. lok. *chlapě*, *dubě*; *-u*; *-ovi*.

1. Koncovka vlastní jest *-ě*, psl. *-ě*. Souhlásky kmenové jsou před ní

náležitě změněny, na př. ro*k* — v ro*c*ě, nocle*h* — na nocle*z*ě, zábřě*zh* — na zábřě*zd*ě, hřie*ch* — v hřie*š*ě, kláště*r* — v klášte*ř*ě, záko*n* — v záko*ň*ě atd.

Místo krátkého *-ě* bývá někdy chybně psáno dlouhé *-ie*, na př. v novém zakonije Štít. ř. 31[a], o maſopuſtije t. 119[b].

Plné *-ě* drží se dílem dosud, na př. na-dub*ě*, dílem kleslo v *-e*, na př. stč. v klášteř*ě*, v zákoň*ě* atd., nč. v klášteř*e*, v zákoně vyslov. v-zákoň*e*; srov. I. str. 197 sl.

O dial. *-i* místo *-ě* v. doleji § 48 č. 7.

Tvary *-ě* jsou tedy původní a drží se v jazyku od dob nejstarších dosud. Podávám některé doklady, zvláště z doby starší: Cyrnine Reg. I. r. 1052, na wisscouie t. 1057 (nejisté), na Chelme t. j. chlmě (nč. Chlum) t. 1115, na brode t. j. brodě t. 1131 a v list. Vyšehr. (padělané v XIII. stol., datované z r. 1088), na kamenemoztc t., Hotesoue t. j. Chotěšově list. Lit. 1218, Hotetoue t., Nauulconine t. j. na Vlkoníně t.; na uſwite ŽGloss. 118, 148, vprziewale t., u bubnie t. 149, 3, w endorzie t. 82, 11, po chlebe t. An. 5 (v ŽGloss. jen těchto 5 příkladů s *-ě*, a vedle toho 8krát *-u*, v. doleji); w hniewie Túl. 25[a], w klaſterie t. 24[a], o bozye slyšěti t., na ſwyetye t. 28[b] a j.; we zude t. j. sudě ABoh. 40[a]; o j'ho rowie ApŠ. 37, po welikem trudye t. 71; w zzwitye ApD. a, na porodye t. b, w zzklepie t. c; na všem zwietye Pil. d; o všem zztatczie Jid. 57, na sem zzwietye t. 15, w roczie t. 77, v dobrém zztawie t. 156; v tom zzkutczie svD. 83, při svém chzazzie t. 84; — na zwietye AlxH. 2, 23, na tom wozie t. 2, 8, na wozie t. 2, 37, o wozie t. 3, 12, při dworzie t. 3, 20, przi ſzinye t. j. při čině t. 4, 1, v takém ohromie t. 5, 29, vpokladie t. 6, 40, při každém zzkutczie t. 7, 34, w znopie t. 8, 20; — na wozie AlxBM. 1, 31, o bozie t. 1, 32, w hnyeuie t. 4, 33, prſſ chzinnye t. 4, 40, w onom rozpraſſie t. 5, 11, v svém zapadye t. 7, 2, v svém pobiezie t. 7, 10, na brſieſie t. 7, 11, při zudye t. j. súdě t. 8, 16; — na welbludye AlxB. 2, 34, na bucifale t. 2, 36, w ſiuotye t. 3, 39, w zuietye t. 5, 42, namoczie m. na mostě t. 6, 26, o rozie t. 6, 39, ubabilonye t. 7, 13; — w pokladye AlxM. 3, 15; — o svém myſtrzye Mart. 81, na školniem praſie (práh) t. 178; — w hniewie svém ŽWittb. 2, 5, v bozie t. 2, 5, w czlowieczie t. 36, 7, w zwuczie t. 150, 3, w narodie t. 47, 14, w ſudie in iudicio t. 1, 5, w ſyonye t. 98, 2, w zakonie t. 1, 2; — o sv. prokopie Hrad. 14[b], na noclezye t. 71[b]; — na wozie Pass. 319, u poczatczye t. 280, v svém hrzieſſye t. 284, w klaſterzie t. 482; — na tomto czlowiecze ML. 102[b]; — na czlouieczie Ol. Lev. 13, 9, na zabrzezdye diluculo t. Num. 9, 21; — w czlowiecze Comest. 196[a], na brzezie t. 271[a]; — w obłace Br. Lev. 16, 2, po roce t. Ex. 13, 10; atd.

2. Koncovka *-u* přechází sem od ŭ-kmenů a ujímá se více a rychleji u jmen neživotných než u životných. Šíření její podporováno výrazy, jako

je na př. *po-světu*: předložka *po* spojovala se také s dativem, na př. vřeť každému srdce *po jazyku svému* DalC. 41; táž vazba jest i ve rčeních *po-dobru*, *po-málu* atp.; ale časem zaniká vazba s dat. a úkol její přejímá vazba s lok., místo *po jazyku svému* je *po jazyku svém*, místo *po dobru* (dat.) je *po dobrém* atd.; výrazy, které z usu staršího zbyly a takořka ustrnuly, berou se pak pokud možná za vazby *po* s lok., na př. *po-dobru*, *po-hřiechu*, *po-světu* atp. K subst. *hřiech* je sg. lok. *hřiešě*, o mem hrſieſſie ŽKlem. 37, 19, w hrzieſſye Pass. 284, v smrtedlném hříeſe Hus. Post. 1[a] atd., ale ve spojení s *po* je *po-hřiechu*, po naſſem hrziechu Hrad. 118[b], pohrzyechu DalC. 29, AlxV. 252, Štít. uč. 19[a] a j.; k subst. *svět* je sg. lok. *světě*, na zwietye AlxH. 2, 23, Pil. d, na ſwietie ŽKlem. 72, 12, naſſwietie ŽWittb. t., na ſwyetye Túl. 28[b], Štít. uč. 111[b], Štít. ř. 142[a] atd., w zuietye AlxB. 5, 42, w ſwyetye AlxV. 305, w ſwiete ŽKlem. 48, 2, w zzwitye ApD. a atd., ale ve spojení s *po* je stč. *po světu*, po všem ſuiethu Kunh. 148[b], bude tma zzuietu po všem Pil. c, po všem ſwyetu AlxV. 1028, ješto po ſwijetu stojie Štít. ř. 84[a] atd.; v stč. velmi často *na světě* atd. a *po světu*, a zřídka a jen odchylkou naopak *na světu* a *po světě*, což kniežat na všem ſwyetu AlxV. 517 (pro rým: przyetu), na všem ſwyetu AlxŠ. 4. 4 (pro rým: przyprzyetu), po wſem ſwyetye Mast. 55 (pro rým: ſwyetye t. j. světie). Nelze si mysliti, že by byl býval lokal obyčejný hřiešě, světě, a pro předložku *po-* lokal zvláštní hřiech*u*, svět*u*; a proto nezbývá výklad jiný než ten: v *po-hřiechu*, *po-světu* jsou vlastně dativy; pocházejí z doby, kdy vazba *po* s dat. byla v užívání a povědomí; když doba tato byla minula, nerozumělo se výrazům *po-hřiechu*, *po-světu* atp. náležitě, spatřovala se v nich vazba *po* s lok., tvary hřiech*u*, svět*u* atd. pokládaly se za sg. lok., a tím přibyly pro sing. lok. tvaru *-u* nové příklady a nový podnět pro jeho šíření. Srov. Šafařík, Počátkové stč. mluvnice § 19 a 31 a V. Vondrák v Jag. Arch. 9, 624 sl.

Jiná snad okolnost, kterou byl novotvar *-u* podporován proti tvaru *-ě*, byla v souhlásce kmenové: ta podléhá před *-ě* jistým změnám, kdežto před *-u* zůstává nezměněna; na př. člově*k* — v člověcě a v člově*k*u, střěče*k* — na střěčcě a na střěč*k*u, bó*h* — o bo*z*ě a o bo*h*u, zábřě*zh* — na zábřě*žd*ě a na zábřě*zh*u atd.; v jazyku vyvíjí se časem snaha, aby souhláska kmenová pokud možná se zachovávala, a také tím snad podporuje se šíření lokalu *-u*; srov. Vondrák l. c. 622 a 630. Okolnost tato mohla působiti v době pozdější a přispívati k šíření a množení tvarů *-u*; při vzniku jejich působila sotva, neboť tvary *-u* jsou také v skloňování kmenův měkých *-jo* (a *-ьjo*), kde o nijaké zachování kmenové souhlásky neběží, na př. lok. oráč*u* atd., a jsou tu v míře mnohem větší nežli v skloňování o-kmenů tvrdých.

Příčiny stejné pomáhaly šířiti koncovku *-u* také v sg. lok. o-kmenů jiných, srov. sg. lok. *oráču*, *meču*, *městu*, *mořu* atd.

Doklady pak má novotvar *-u* již v textech nejstarších a má jich čím dále tím více. Uvedu některé příklady, opět zvláště z doby starší: w blefketu ŽGloss. Hab. 11, w hluku t. 117, 27, w vzniku t. j. úsníku t. 77, 13, na zrziecku super basiliscum t. 90, 13, w fboru t. 110, 1, na fboru t. 105, 17, w cedaru t. 119, 5, w hnuffu in sordibus t. Deut. 5 (v ŽGloss. doklady jen tyto); — na klku Reg. I. dat. 1088 (ze XIII. stol.); — w fuaru rixa Túl. 25ᵇ; — o tom chzazzu Pil. a; v kterém nechzazzu ApŠ. 124 (rým: hlasu), po všem cozztelu t. 34. při blzzketu takém t. 32: — in dubeczku DeskDE. 354 z r. 1322; — na poczatku ŽWittb. 136, 6, v bohu t. 30, 3, w hniewu t. 20, 10, w czaffu t., w fyonu t. 9, 12, w zakonu t. 77, 10, w narodu y pronarodu t. 44, 18, w fudu in iudicio t. 24, 9; — po mém fynaczku Hrad. 59ᵃ, (po) iedynaczku t.; — na wyffehradu DalC. 11, o fwem yazyku t. 67, vmyechu t. 13; — w damafku Pass. 127, v svém duchu t. 279, po yezukriftu t. 341, w rzadu andělském t. 279, o sv. petru t. 337, o sv. Prokopu t. 311; — na ftolu Ol. Lev. 24, 6; — w taboru Br. Ex. 33, 17, w plodu t. Deut. 30, 9, na prutu t. Ex. 25, 33, na ftromu t. Deut. 22, 6, w obłaku t. Ex. 16, 10; — w Londynu VelKal. 85, t 186 a j., v tom čafu t. 148, 152 a j.

3. Jsou tedy tvary *-ě* a *-u* vedle sebe, a to namnoze tvar obojí při témže slově, nebo v téže době, nebo dokonce u téhož spisovatele; častěji ovšem bývá proti stč. *-ě* novočeské *-u*. Všemu tomu na doklad některé příklady: na byezie DalC. 34 a na byehu t., na biezye Ol. Jos. 7, 5 a v duchovniem bijehu Štít. ř. 82ᵇ, nč. na běhu; — v bozie in deo ŽWittb. 55, 11 a v bohu t. 83, 3, nč. v bohu; — na boczie Ol. Ex. 26, 20, na boczye ML. 120ᵇ, na bocye Krist. 103ᵇ a po buoku Otc. 418ᵇ; — u brzyezye AlxV. 582 a při brzyehu t. 576, nč. na břehu; — u bubnie ŽGloss. 149, 3, nč. v bubnu; — při svém chzazzie svD. 84 a v tom chzazzu Pil. a; v tom czafe KolČČ. 90ᵃ (1548) a v tom czafu t. 28ᵃ (1551), při témž čžafe KolEE. 446ᵃ (1664), při čžiafu středopostí t. 444ᵃ (1627); — w czlowieczie ŽWittb. 36, 7, w czlowiecie ŽKlem. t., w czlowyeczie ŠtítVyš. 6ᵃ, t. 19ᵇ, w czlowieczye ŽKap. 36, 7, na tom czlowiecye Krist. 98ᵃ, t. 112ᵃ, na tomto czlowiecze ML. 102ᵇ, na czlouieczie Ol. Lev. 13, 9, řekl o czlovyeczye Kruml. 90ᵇ, nč. o člověku; — na wieczim dijle KolČČ. 136ᵇ (1551) a na témž dijlu t. 194ᵃ (1553); — na dubye DalC. 34, v jednom dubye AlxV. 2170 a na jednom dubu Háj. 99ᵇ; — w duchu Pass. 279 a o sv. Duše Us.; — na dworzye DalC. 23, na dworzie Pass. 232, Rožmb. 64, při dworzie AlxH. 3, 20, w dworzye MamA. 33ᵃ a w dworu Hrad. 79ᵇ; na tom dwořže KolEE. 308ᵃ (1661) a na témž dworu t. 306ᵇ (1660); — na tom gruntie KolEE. 14ᵃ (1725) a na tom gruntu t. 13ᵃ (1722); — w hluczye Hrad. 11ᵃ, Alb. 33ᵇ, ve všem hluczye Ol. Deut. 18, 16, při hlucze Kat. v. 3038 a w hluku ŽGloss. 117, 27, AlxV. 1638, Koř. Luk. 2, 44, Kat 154, Ol. Jos. 3, 13, po hluku Štít. Mus. 127ᵇ (2), nč.

v hluku; — w hnieuie Túl. 25[b], w hniewie ŽWittb. 2, 5 a j., v tomž hnieuie AlxBM. 4, 33 a w hniewu ŽWittb. 20, 10; — w hradye Rožmb. 47 a j. a na hradu AlxV. 101, Kat. 6; na wiſſehradye DalC. 12 a na wyſſehradu t. 11; — v hřiešě a po-hřiechu, v. nahoře: — w hrobye Mast. 340, t. 352, Pass. 387 a na hrobu Pass. 371, při hrobu t. 401 a j., nč. v hrobě, na hrobě; — na chlapye DalC. 5, nč. na chlapu; — po chlebe ŽGloss. An. 5, po chlebie ŽWittb. t., na chlebie svém KolAO. 1501, nč. -ě i -u; — w chrámie Ben. 2. Reg. 8, 10 a w chrámu t. 1. Reg. 2, 29; — o svém yazyczye DalC. Úv. a o svém yazyku t. 67, w ſybrſkem yazyku t. 2; — v kostele Us. a po všem cozztelu ApŠ. 34; — na lepye AlxV. 2045 nč. na lepu; — w leſſie ŽKlem. 79, 14, na leſye DalC. 13, w leſſe t. 24, AlxV. 728 a po leſu t. 39, na leſu KolAO. 3[a] (1479), v širokém leſu Kruml. 371[a], nč. v lese; — v-mieſſye Hrad. 92[a], v-myeſſe DalC. 18 a v myechu t. 13, nč. v měchu; — v-myrzie AlxV. 84 a v-myru in pace ŽWittb. 28, 11, w myru Modl. 2[b]; v-myrzye DalC. 62 a v-myru t.; — o svém myſtrzye Mast. 81, nč. o mistru; — na moczie m. na mostě AlxB. 6, 26 a po moſtu DalC. 89; — v mraczie Ol. 2. Reg. 2, 32 nč. v mraku; — w narodie ŽWittb. 47, 14 a w narodu t. 44, 18, nč. též obé; — na noczlezye Hrad 71[b], ML. 54[b], na noczlezie Ol. Gen. 43, 21, nč. na noclehu; — w noſſye Hrad. 143[a] a o červeném noſu DalC. 55, w noſu Rhas. 70, nč. v nose; — w oblaczie svD. 96, ŽWittb. 77, 14, w obłace Br. Lev. 16, 2 a w obłaku Br. Ex. 16, 10; — na oſle Ben. Jos. 15, 18 a na oſlu t. Súdc. 1, 14; — v svém pluczye DalC. 90, v jednom plucze Hod. 88[a], nč. v pluku; — na piwowarze KolČČ. 131[a] (1551) a na piwowaru t. 116[a] (1549); — o poczatczye DalC. 2, v-poczatczie ŽWittb. 101, 26, u poczatczye Pass. 280 a j. a na poczatku ŽWittb. 136, 6, nč. na počátku; — w pocztie Syrotčžim KolEE. 464[a] (1711) a w pocztu wanočžnim t. 475[b] (1656), — na potoczye DalC. 41 a po potoku t. 39; — na prazie DalH. 30, na prazye DalC. 30, na praſie Mast. 178 a na prahu Kruml. 235[b], nč. na prahu; — o sv. prokopie Hrad. 14[b] a o sv. Prokopu Pass. 311; — w rodie MamA. 25[b] a w rodu ŽKlem. 47, 14, nč. též oboje; — na roczye (soudním) Hrad. 128[a], DalC. 49 a na tom roku Pulk. 84[b]; po roce Br. Ex. 13, 10, po letošním rocze KolEE. 436 (1706), w rocze t. 447[b] (1669) a w roku t. 447[b] (1669), v budoucím roku t. 196[a] (1670); — we ſnye DalC. 8, nč. též ve snu; — w ſyonye ŽWittb. 98, 2, nč. též v Sionu; — v tom zzkutczie svD. 83, při každém zkutczie AlxH. 7, 33, nč. skutku; — o všem zztatczie Jid. 57, nč. o statku; — v dobrém zztawie Jid. 156. na ſtawye AlxV. 185 a o ſtawu DalC. 58, Kat. 26 a j., nč. stavu, nom. loci na Stavě; — po ſtole DalC. 23 a na ſtolu Ol. Lev. 24, 6; — na stromě Us a stč. na ſtromu Rúd. 181, na ſtromu Br. Deut. 22, 6; — v ſudie in iudicio ŽWittb. 1, 5 a w ſudu t. 2, 49; na ſudye (súd) DalC. 95 a na ſudu t.; o ſaudie KolEE.

445ª (1636), při ſaudie t. 401 (1651) a o Saudu t. 446ª (1664), při Saudu t. 448ª (1669); — v světě a po světu v. nahoře; — po ſtytye DalC. 22, na ſczytye t. 73, nč. -ě i -u; — w zakonie ŽWittb. 1, 2 a w zakonu t. 77, 10; — w zwuczie ŽWittb. 150, 3, nč. ve zvuku; — při s. Jakubie KolČČ. 43ᵇ (1544) a o s. Jakubu t. 147ᵇ (1553), po ſwietim Witie t. 402ᵇ (1577) a po s[m] Wijtbu t. 208ᵇ (1554), při s. Hawle t. 15ª (1542) a při s[ch] Petru a Pawlu t. 130ª (1550) atd.

Srov. sg. lok. *městě* a *městu* v § 83, a dále sg. *oráči* a *oráču* § 58, *moři* a *mořu* § 102 atd.

4. Novotvar *-u* šíří se časem a přibývá ho víc a více. Šíří se dříve a rychleji u jmen neživotných než u životných; v Alx. mají životná jen *-ě*, na př. na welbludye AlxB. 2, 34, po bozye AlxV. 321 atd. V ŽGloss. je 5 příkladů s *-ě* a 8 s *-u*; oboje jsou uvedeny nahoře. V některých starých textech jiných je podle výkazu V. Vondrákova l. c. poměr tento (ovšem s pominutím o-kmenů středních a kmenů *-ŭ*): v ApD. 3 *-ě* a žádné *-u*; v ApD. 2 *-ě* a 3 *-u*; v Túl. 4 *-ě* a 1 *-u*; v Jid. 4 *-ě* a 1 *-u*; v Alx. 66 *-ě* a 22 *-u*; v Rožmb. 37 *-ě* a 2 *-u*; v Mast. 9 *-ě* a 2 *-u*; v ŽWittb. 96 *-ě* a 84 *-u*; v Hrad. 73 *-ě* a 33 *-u*. Pravidlo nějakou důslednou zásadou řízené se tu ovšem nejeví, nýbrž spíše jakási volnost a kolísání; vidí se to zvláště, když hledíme na texty ŽWittb., Hrad. a Rožmb., jež si jsou stářím velmi blízké: v prvém je tvarů *-u* bezmála tolik co *-ě*, v druhém jich není ani polovice, a v třetím jen 2 proti 37. Také toho příklady se vyskytují, že jazyk pozdější má *-ě*, kde usus starší měl pravidlem *-u* nebo také *-u*; tak říkáme po-světě za stč. po-světu, za bývalé v-lesě a v-lesu říká se jen v-lese, za býv. v časě a v-času skoro jen v-čase atd.

5. Výsledek vývoje tuto vypsaného je stav dnešní. Kolísání mezi *-ě* (*e*) a *-u* trvá namnoze dosud, ale většinou ustálil se jazyk na jistém zvyku a říká se na př. v-kostel*e* a nikoli v-kostel*u*, v-ledn*u* a nikoli v ledn*ě*, na-počátk*u* a nikoli na počátc*e*, v Tábořе a nikoli v-Tábor*u* atd.

Usus spisovný popisuje Dobrovský v Lehrg. ² 170 sl. Popis jeho, doplněn některými podrobnostmi a poněkud obměněn, jest tento: A) jména životná mají *-u* (o koncovce *-ovi* v. číslo násl.), na př. o Bohu, člověku sousedu, hadu, ptáku, po poslu, při pánu, na oslu atd.; legenda o sv. Petru, čtení o sv. Václavu atd.; — B) jména neživotná mají 1. dílem *-ě* i *-u*, na př. na dubě i na dubu, v chrámě a o chrámu, v plotě a při plotu, a podobně při subst. čbán, svícen, klín, hlad atd.; — 2. dílem bývá z pravidla *-ě*; to bývá zejména a) při jménech místních na př. v Jičíně, v Táboře, ve Lvově, v Petrohradě atd.; jména místní, která jsou zároveň appellativa, mívají tu koncovku *-ě*, tu *-u*, na př. v Brodě i o Českém Brodu, v Mostě i Mostu, v Novém Sadě i v Novém Sadu atd.; ale koncovka *-ě* dostává tu víc a více převahy a říká se na př. z pravidla:

v Českém Dubě; vyšlo-li příslušné appellativum z užívání, tedy je ovšem jen tvar *-ě* v obyčeji, na př. v Újezdě, v Náchodě; jména místní s kmenovou souhláskou hrdelnou mívají *-u*, na př. v Písku, na Chlomku, v Žamberku, v Žebráku, na Točníku, na Orlíku, na Prosíku, v Ořechu, na Žampachu, v Zbirohu atd.; tvary s *-ě* (*e*), na př. v Rakovníce, na Točníce, v Žebráce, v Nymburce atp., vedle *-ku*, jsou dialektické nebo strojené; — b) při jménech svátkův, na př. o sv. Janě circa festum s. Joannis, při. sv. Janě, po sv. Janě, o sv. Havle, Jakubě atd.; zřídka tu bývá *-u*: o sv. Jakubu atp.; — c) při některých jménech jiných, na př. chléb, chlév, hřbitov, klášter, pivovar, kostel, týl, oves, vůz, svět, ocet, kabát, oběd, hrad, komín a j.; — 3. dílem pak bývá z pravidla *-u*; to bývá zejména a) při kmenové souhlásce hrdelné, na př. v oblouku, v domku, na počátku, na stromku, na doubku, na sloupku, po pondělku, po úterku, po dnešku, po zítřku, po včerejšku, po letošku, na chodníku, v slamníku, na rynku, v prachu, v ořechu, na vrchu (z u-km.), na archu, na břehu, na prahu, v tahu, v sáhu atd.; zřídka se tu zachovalo z doby starší také *-e*, na př. v potoku a na potoce, v roku a po roce, v klobouku a klobouce, na břichu a na břiše, v kožichu a kožiše; — a b) při některých subst. jiných, na př. hněv, div, dar, jíl (z ŭ-km.), úd, blud, jed (z ŭ-km.), plat, pot atd. — Zevrubněji a pevněji věc tuto vyčerpati a vypsati nelze, poněvadž i usus spisovný se tu bez přestání a dosud mění. Povšimnutí hodna je shoda, která se tu často ukazuje mezi sg. gen. a sg. lok.: substantiva (neživotná) sem patřící, která mají gen. *-a*, mívají lok. *-ě*, a která mají gen. *-u*, mívají lok. *-u*; na př. chlév gen. chléva lok. v chlévě, chléb gen. chleba lok. v chlebě, z komína a v komíně, z kláštera a v klášteře, z kostela a v kostele, ze světa a na světě, z octa a v octě, u oběda a po obědě, z ovsa a v ovse atd., od počátku a na počátku, u stromku a na stromku, z vozíku a na vozíku atd., z Tábora a v Táboře, z Říma a v Římě, ze Smíchova a na Smíchově, z Újezda a v Újezdě, z Náchoda a v Náchodě, z Písku a v Písku atd.; ale často shoda taková nebývá, na př. u vozu a na voze, od pondělka a po pondělku, od ledna a po lednu, od Brodu a v Brodě, z Vyšehradu a na Vyšehradě atd.

N á ř e č í v Čechách shodují se v této příčině celkem s tím, co je obyčejem v jazyku spisovném; v doudlebštině není *-u* tak rozšířeno, jako jinde Kotsm. 21. V nářečích východních jsou odchylky od způsobu západního hojnější, na př. ve výrazích: v Zábřeze, v rĕbnice, na žebřice vedle -ku chrom. 267, ve výboře, na boře, v únoře, v ledně BartD. 18 (zlin.), na Hřebíce (hora Hřebík), na vŕše t. 67 (val.), v měše t. 88 (stjick.) chłopě, o mojim bratře, o kmotře, o našim Martině, o Zubře (příjm. Zubr) t. 112 (laš.).

6. Jiná ještě koncovka tohoto pádu jest *-ovi*. Přejata jest patrně ze sing. dat. Přejetí to bylo snadné, když sg. lokal novotvarem *-u* se byl

stal stejný s dativem: nový lokal zněl na př. o Prokop*u*, jak dat. Prokop*u*, a poněvadž v dat. byl vedle Prokop*u* také tvar Prokop*ovi*, přijal se i k lok. -*u* tvar stejný -*ovi*. Rozdíl je však ten, že proti velice hojným dokladům pro dat. -*ovi* jest dokladů pro lok. -*ovi* v době staré poměrně málo, a to více u jmen životných a velmi málo u neživotných; v nč. nebývá -*ovi* u neživotných nikdy, u životných pak častěji než v stč., ale přece řidčeji než v dat.

Příklady: na kralikowi super aspidem ŽGloss. 90, 13, po baziliſſkowy choditi budeš ŽWittb. t., w hoſpodynowy t. 30, 7, w iakubowy, w yzrahelowy t. 77, 5 a 104, 10, w yezephowy t. 80, 6, o kralyu Waclawowy DalC. 83, o prokopowi svatém Hrad. 1ª, po brziecziſlawowy t. 20ª, o svatém Nazarowi Pass. 376, o jeho synu Boleſlawowy PulkL. 61, na faraonowy Brig. 63ᵇ, w Izacharowi Ben. Jos. 17, 11, po neboztikowi Hawlowi KolB. 1519, po neboztikowi Jakubowi Krczinowi t. 1521, o Jákobowi Br. Gen. 29, 13 atd., nč. o chlapovi Us., o chłapovi BartD. 17 (zlin.) a 66 (val.), o chłopovi t. 111 (laš.), o chlapovi slc.; — při neživotných: po brsiehowi s bratrem chodě JidDrk. 88, o hromowy chci zvěstovati Vít. 8ª.

Hlásková změna koncovky -*ovi* v -*oi* atd., vyložená nahoře při dativě, děje se ovšem také zde: o chlap*ovi* — o chlap*oi*, -*oj*, -*oji*, v. § 29; tu pak jest pro ni i doklad z doby staré: o jeho synu Boleſlawoy PulkR. 27ᵇ.

31. Sing. instr. *chlapem, dubem.*

Koncovka -*em* je z býv. -*ъmь*. Srov. stsl. glasъmь Zogr. Mark. 1, 26, Luk. 23, 46 atd., vedle -*omь*. Hlaholské zlomky Kyjevské, stsl. a původu českého, mají vždycky -*ъmь*, oplatъmь, obrazъmь, sъsądъmь ČČMus. 1878, 333.

V koncovce -*em* zní samohláska *e* nyní stejně jako na př. -*e* ve vok. sing.; ale původem a povahou jest jiná. Ve vok. bývá přehláska a změkčení, na př. Jan-J*ě*ne, čas-č*ě*se (v. § 43), člověk-člově*č*e, bratr-bratře, samohláska -*e* zde tedy má moc přehlasovací a měkčící; v instr. J*a*nem, č*a*sem, člově*k*em, brat*r*em změn těch není, samohláska -*e*- je zde bez moci přehlasovací a měkčící a tedy povahou jiná než -*e* ve vok. Rozdílnost tato má příčinu v rozdílném původu: ve vok. jest *e* původní, v instr. je střídnicí za starší *ъ*, srov. I. str. 140.

Koncovka -*em* je pravidlem v době stč. a dosud; na př. za brodem Reg. 1249 atd., nč. chlapem Us., chłapem BartD. 17 (zlin.) a j., chłopem t. 111 (laš.) atd. Někdy psáno -*ém*: boheᵉm ustaven svD. 37, jsa svým liudeᵉm udaten Jid. 18, zamútiv sýuoteᵉm LMar. 5 (v otisku mylně sýuotoᵉm), s svým zkoteᵉm t. 6 (v otisku mylně zkotoᵉm), za Jordaném Ben. Num. 22, 1, hladém a prací t. 25, 18; z Pil. b uvozován příklad sem hledící: on s ohaři a sen zztrsieleᵉ(m), ale podle nového ohledání

má rkp. jen zztrsiele-, v. Dolenský v Listech filol. 1893, 276. Srov. instr. zzlowe^{e}m jejú Pil. a stpol. brateem, obyczayeem, noszeem, ogneem Mikl., Über die langen Vocale 19 a Kal. 65.

Místo koncovky *-em* jest dialekticky *-ym* (= *im*) místy v nářečí lašském, na př. pod lesym, umřemy hładym BartD. 360, hunym t. 359 (= honem) atd., — a *-om* v nářečích slovenských, na př. chłapom BartD. 41 (hroz.), šoł z vozom t. 43, slc. chlapom, dubom. Koncovka lašská *-ym* vznikla změnou hláskovou z *-em*, srov. I. str. 149; v slovenském pak *-om* jest *o* proti českému *e* náležitá střídnice za býv. *ъ* v *-ъmь*. Koncovka *-om* čte se také v několika dokladech starých: před ſwyetom ŽWittb. Athan. 226[b], pějte hlaſſom piesenským t. 97, 5, nad mým protiwnikom Koř. Luk. 18, 3, když kterým czzinom svú vóli k tomu dá Kruml. 157[a], před Eleazarem popom Ol. Num. 27, 22; na pohled jsou to tvary stejné se slc. *-om*, ale když povážíme, že v textech, ze kterých doklady ty jsou vzaty, jinde v přehojných případech stejných jest *-em* a že v době staré litera *e* velmi podobná k *o* se psávala, uznáme, že *-om* v dokladech uvedených jest omylem.

32. Dual. nom. akk. vok. *chlapy*, *duby*; *-a*.

Koncovka *-y* je podle ŭ-kmenů, *chlapy* podle *syny*, a jest ve staré češtině pravidlem; na př. copky dwa t. j. kopky Reg. I. 1249, (oba) czlowieky bohatá AlxB. 3, 35, rti má ŽKlem. 62, 4 a j., rty má ŽWittb. 15, 4 a j., rty tvá t. 33, 14, dva muczedlnyki Pass. 281, dva czlowieki t. 284, dva puſtennyki t. a j., dva pany DalC. 85, sieci sě bratry chtiesta t. 53, rychtarz a ta konſeli Rožmb. 21, oba komorniky t. 29, ostrá zraky Vít. 34[a], mají vystúpiti dva oczyſtnyky ODub. 33, pohnaný dva oczyſtnyky má mieti t. 25, dva dluznyky biesta dlužna EvVíd. Luk. 7, 41, dva svá ſlužebniky Háj. 101[b], dva luky výborná a dva paſy rytířská t. 304[a], dva kraužky złatá Br. Ex. 28, 26 atd.

Koncovka náležitá byla by *-a*, chlap*a*, stsl. rab*a* atd. Ta však velmi zřídka a častěji v textech pozdějších nežli v starých se vyskýtá, na př. dva lotra Pass. 202 (v části mladší), byla dva bratra Sv. 180, dva pacholečka ArchČ. I. 373 z r. 1441, oba sva věrná pána (rým : náma) pís. XV stol. ve Feifal. Lieder Leiche 706, vezmi každého (léku) dva lota Sal. 683.

33. Du. gen. lok. *chlapú*, *dubú*, psl. *-u*.

Na př. ze rtu mú ŽWittb. 88, 35, ve rtu svú t. 105, 33, dvú svú vrziednyku Pass. 282, toť sem sě dolekl rtuv tvú Pror. 5[a], ote dvú oczaſuv t. 5[b], o dwu człowieku ChelčP. 211[a] atd. Zvratnou analogií psáno -uo m. -ú: z těch dwuo dijluo KolČČ. 127[b] (1550, má-li to býti gen. du.).

34. Du. dat. instr. *chlapoma*, *duboma*, psl. *-oma*.

Na př. sse dvema duſſnicoma List. Litoměř., rtoma veselýma ŽKlem. 46ᵃ, rtoma mýma ŽWittb. 140, 3, dwyema konſeloma Rožmb. 19, dvěma puſtennykoma Pass. 284, se dvěma zakoma t. 345, oběma manzeloma Kruml. 14ᵃ atd. Srov. domažl. prsoma Šemb. 17.

35. Plur. nom. vok. *chlapi*, *hadi*, *dubi*; *-y*; *-ové* atd.; *-ie*, *-é* atd.; *-a*.

1. Koncovka *-i* je vlastní, stsl. *-i*. Vznikla ze staršího *-oį*, srov. ř. *λόγοι*; souhlásky kmenové jsou před ní náležitě změněny, na př. pá*n* pani vysl. pá*ň*i, ptá*k*-ptá*c*i, bů*h* (bó*g*)-bo*z*i atd. Souhláska *-ch* měla by tu býti změněna v *s*, ale za to je *š*, na př. ho*ch*,-hoši, leno*ch*-lenoši atd., srov. I. str. 313; jenom v nářečích slovenských tu bývá *s*: Čech-Česi, lenoch-lenosi, ženich-ženisi BartD. 41 (hrozenk.) a Hatt. slc. 68.

Koncovka *-i* jest odevždy a dosud pravidlem při subst. životných, v době starší také při neživotných, a bývá v stč. často i tam, kde jazyk pozdější si oblíbil koncovku jinou. Na př. u životných: Dudlebi KosmA. I, 27, Chrouati t. II, 37, neostli Reg. I. r. 1130, obuzniczi t. j. obúzníci calumniatores t. r. 1235, casnici t. j. čášníci t. r. 1088 (ze XIII stol.), pkelnici t.; ruzzi MVerb. (Rus); biſkupi, mnyſſy Hrad. 106ᵃ atd., nč. chlapi, ptáci Us.; — apoſtoli Hrad. 31ᵃ, apoſtoli kázáchu Pass. 335, svatí apoſtoly Alb. 51ᵇ a j., nč. apoštolé; andyeli ji (Maří Magdalenu) vznášiechu Pass. 341, andieli mě vznášějí t. 342, andyely přiletěchu Kat. 194 a j., nč. andělé; ež sú jich ſuſiedy a ſuſiedi t. j. súsědi (nč. sousedi, -é) a súsědy Pass. 386; pohani sě modléchu Pass. 94, pohany kázachu t. 344, to pohany vzvěděvše t. 346 a j., nč. pohané; — u neživotných: praſſy (prach) MVerb., ropuſſy (ropúch) t.; hustí luzy DalC. 2, mlyny klepaní t. j. mlýni t. 72, hlúpí nrawy t. 16, krvaví potoczy t. 27, ti ſkutczy t. 92, plní ſtoly t. 2.; tvoji hnyewy Kat. 122, tvoji hrzieſſy NRada 2070, od čeho sú v deskách zmatczi t. 756, úroci byli vzebráni Řpz. 108, ti všickni řádi VJp. 53, daři nám dáni sú Kladr. 2. Reg. 19, 42, velicí slúpi Tand. 58, dluzi zaplaceni ZS. 341, ginij wſſickni gmenowani grunthi KolČČ. 24ᵃ (1543), Kardowé neb Bodlácy Háj. herb. 188ᵇ, wſſyckni Pryſkýřnicy t. 167ᵃ, z nichžto wrcholijcy vyróstají t. 351ᵇ, kde jsú jací rybníci Brtvín pol. XVI stol.; potocy VelKal. 144, ſtatcy t. 208, záwazcy t. 305 (ve VelKal. jen tyto doklady). Při neživotných drží se koncovka *-i* až do skl. XVI stol., a zvláště při substantivech s *-k*: skutek-skutci, potok-potoci atp. Dialekticky bývá *-i* dosud v přirovnáních a ve spojení se jmény osobními, když tedy neživotné takořka se povyšuje k životnému, na př. chłapci jak hřebíci, jak válci, chłapi jak buci, jak dubi, vy jim pravitě „synci“ a oni su takovi trami BartD. 179.

Místo *-i* bývá *-í*. Na př. nerodte slúti myſtrzij EvZimn. 21, Tábořij

Háj. 330b, ti miſtřij a doktořij t. 319b, Miſtřij a Kněžij VelKal. 9, čtyřij Miſtřij t. 189 a j., Sedlacý Háj. herb. 90b, zákon i proroczij EvZimn. 22; paanij KolA. 1513, panij nynější domini KolB. 1520 a j., syrotczij její KolB. 1518 a j.; chlapij Háj. 348b; pánj Rosa 78, kdež se i učí, že omnes nominativi masculini animati tohoto vzoru mají tu -*í* dlouhé; pánj Beck. 1, 461, kaplanj t. 2. 603, prelátj t., kmotřj t. 3, 346; jinoší Kom. Jg.; Vlaší Vel. Jg., Tomsa 72, Pelzel² 37; dial. chlapí, drozdí, ptácí, jelení atd. Šemb 22 (stř.-česk.), chłapí, čápí Btch. 264 a 446 (dol.-beč.), tí staří vojácí, sedłácí BartD. 52 (dol.), vojácí, formaní, vtácí t. 55 (též).

Analogií zvratnou bývá místo -*i* také -*iu*, -*yu*, -*ie*, na př. všichni moji hrzieſſyu m. hřieši Pass. 397, gynie ptaczie m. jiní ptáci Mill. 46b, ptaczie m. ptáci t. 119a, srov. I str. 216 sl. a 219 sl.; ale ptaczie v Mill. mohlo by býti také = ptá*cie* a tedy předchůdcem nynějšího dial. ptácí Šemb. 22 (stř.-česk.), vtácí BartD. 55 (dol.).

2. Tvary -*y* jsou akkusativy plur. vzaté do funkce nominativní. Vyskytují se v staré češtině zřídka a skoro jen při jménech předmětů neživotných; později však se při jménech těchto množí a stávají se pravidlem (vedle -*ové*). Na př. po ňem (jsú) tri ſuatki CisMnich. 97a, lizti papeſchovi (nadepsáno: dobre miloztiue, nom.) ABoh. 40a t. j. listy (při tvaru list*i* nebyl by přívlastek dobr*é*), vzradujiú sě oſtrowi mnohé ŽKlem. 96, 1, což mých zemí bylo všady vlasti města tvrzě hrady AlxM. 7, 10 (podle rýmu všad*y* podobá se, že tu čísti jest hrad*y* a ne hra*di*), kosti mé jako ſkwarky zsechly ŽWittb. 101. 4, zſquarki ŽGloss. t. (jako ſquarczi ŽKap. t.), jichž přikryty jsú hrziechy ŽWittb. 31, 1, rti lstivé t. 11, 3, rty naſſie ot nás jsú t. 11, 5, od těch sě vzěchu rozlyczne nrawy DalC. 1, pojide pláč a upy welyky Pass. 574, uſſlyſſany sú hlaſi Pass. 402 t. j. hlas*y* (při tvaru hlas*i* byl by doplněk uslyš*ěni*), dobré nrawy a sv. ducha dary ty blížie člověka k buohu Alb. 7a, aby wſſeczky natyſky ſtaly ODub. 86, nyektere ſkutky jsú prospěšny Hod. 57a, wſſyeczky twe ſkutky mají se státi z dobré vóle t. 57a, aby ty zápisy i listy držány byly VJp. 66, když se ty zápletky počaly Pernštýn (1520), dwory platy deſatky i všickni ziskové stojí na mšech ChelčP. 210a, dluhy ſplaczeny býti mají KolČČ. 401a (1566), gine ſwrchky zanechany gſau t. 401b (1566), przidawky tyto byli (sic) KolEE. 285a (1618), dwa dwory przipadly t. 304a (1618) atd. Do stol. XIV je tvarův -*y* velmi málo, a také ve stol. XV jen zřídka se vyskytují; v Lact. (1511) není příklad žádný; v ChelčP. (1522) jen doklad právě uvedený; pak množí se -*y* a okolo r. 1600 jest již tou měrou rozšířeno, jako v nč., t. j. neživotná mají tu pravidlem -*y* (nebo -*ové*) a nikdy -*i*; Nudož. 21b uvozuje rybník pl. rybnícy jako odchylku ojedinělou, a u Rosy 79 bylo by dobřj rybnjcý pessime dictum.

Ze jmen životných mívá v jazyku starém jenom *Čech* v nom. pl. -*y*, *Čechy* = Čechové, v. doleji § 50; tu vlastně jméno země bráno za

jméno obyvatelův. Dále patří sem nč. pomnožné *lidičky*. Jiné příklady jsou vesměs jména živočišná, na př. aby jě múchy a ptaky ſniedly Brig. 68ᵇ, červy wen (z těla) wywedeny býti mohau t. j. červy Háj. herb. 277, Dwa Lwy Czeſſtij VelKal. 147 t. j. lvy (lv*i* bylo by tu psáno -i), že aspoň ty dobytky ještě zůstávají (sg. dobytek = jeden kus dobytka) ŽerKat. 188; doudl. struhy (pstruzi), raky Kotsm. 21; ftáky, křivánky jásaj, struhy, kapry, mníky jsou f potoku mýt. 339; (tam) su chrobaky Suš. 535; zvláště mívají tu nářečí moravská tvary *-y*, když při nich je přívlastek: sivé voły, mładé ptáky n. ptáčky, pěkné hołuby, drobné raky BartD. 179; slc. hady, orly, pstruhy, ptáky, holuby, zosobněné (v bajkách a j.) hadi atd. Hatt. slc. 68 a Ml. 181.

Subst. *duch* řadí se jako jinde tak i zde k živočišným a neživotným v dial.: na zámku sou duchy mýt. 339.

Dialekticky bývá podle nom. akk. *meče* atd. také zde *-e* místo *-y*, na př. čas*e*, voz*e*; o tom viz doleji § 48 č. 7.

3. Koncovka *-ové* je přejata z ŭ-kmenův: *chlapové*, *dubové* podle *synové*. Bývá při životných i neživotných. Na př. wrabicowe passeres MVerb., my parthoweᵉ svD. 10, zlí duchowe ApŠ. 67; bohowe ŽKlem. 35ᵃ, rohowe t. 126ᵇ, duchowe t. 122ᵃ, bikowe t. 14ᵃ, hadowe t. 115ᵇ, ſudowe t 84ᵇ, narodowe t. 34ᵃ, chrzbetowe t. 64ᵃ, dnowe t. 55ᵃ, třie hoſpodynowe t. 136ᵇ, mrazowe t. 131ᵇ, bieſſowe t. 89ᵃ, czaſſowe t. 130ᵃ, vdolowe t. 47ᵇ, cedrowe t. 122ᵃ, zubowe t. 42ᵃ, ſczepowe t. 119ᵃ, rowowe t. 36ᵃ atd.; bohowe ŽWittb. 81, 6, beranowe t. 113, 4, hadowe t. 148, 10, ſborowe t. 2, 1, zakladowe t. 17, 8, bezednowe t. 76, 7; lwowe DalC. 7, zydowe 1. 86, naši helmowe t. 93 atd.; buohowe Pass. 21, Czechowe t. 234, mladeczkowe t. 243, potoczkowe t. 87, welbludowe t. 533, hradowe t. 8, bludowe t. 352, katowe t. 479, pohanowe t. 145, ſnowe t. 70, wazowe t. 109, hlaſſowe t. 163, poſlowe t. 324, koſtelowe t. 465, czarowe tvoji t. 228, hromowe t. 106, zaſtupowe t. 87, rowowe t. 9 atd.; cedrowee libanščí Pror. 11ᵃ, bludní obrazowee t. 13ᵇ, poſlowee twoji t. 21ᵇ atd.; zzydouee Ol. 2. Esd. 5, 17 atd.; lopotowé Háj. 27ᵇ, mordowé t. 114ᵇ atd.; ſaudowe KolČČ. 20ᵇ (1543), grunthowee t. 398ᵇ (1565), liſtowe t. 255ᵇ (1554), zapiſowe t. 28ᵃ (1551), narzkowe t. 101ᵃ (1548), dluhowe t. 89ᵇ (1548) atd.; ſochorowe Br. Ex. 25, 15, hroznowé t. Gen. 40, 10, všickni čałaunowé t. Ex. 36, 9, wředowé t. Ex. 9, 9, deſatkowé t. Lev. 27, 30, chlebowé t. Ex. 13, 7. chłupowé zběleli t. Lev. 13, 25, všelijací pokrmowé t. Gen. 40, 17 atd.; jací dluhowe KolEE. 445ᵃ (1636) atd., v příkladech stále hojných až do nč. jazyka spisovného. Koncovka *-ové*, jak vysvítá z příkladů proto právě hojněji snesených, není vázána neb obmezena ani významem příslušných substantiv, ani jejich koncovkou. Ale obmezení přichází přece, a to časem: v řeči knižné drží se dosud tvary *chlapové*, *dubové* atd., ale měrou již menší, než v době starší a staré, měrou menší

zejména při jménech neživotných a živočišných; v nářečích pak obecných tvary *-ové* mnohem řidčeji a dílem nikdy se nevyskytují, na př. svědkové, kmotrové BartD. 67 (val.), svědkove, kmotrove, bratrove, ludkove t. 112 (laš.); v nář. zlinském jest *-ové* jen ve vokativech bratrové (= přátelé), ludkové a pútničkové (v řeči žebrácké); v nář. dolnobečevském nebývá nikdy Btch. 265 a taktéž v nář. chromeckém chrom. 267, mýt. 339, doudlebském Kotsm. 21 atd.

Z *-ové* mohlo se zúžením státi *-oví*. Příklady toho jsou však velmi řídké, znám tyto: závdavek a ginij ſwrſſkowy KolČČ. 110[b] (1549), tij a takowij nalezowij t. 141[a] (1551); srov. tij domowy nemají židuom odbejváni býti t. 348[a] (1561). Z pravidla zůstává *-ové* nezúženo, zajisté proto, že v době úžení v jazyku obecném tvary *-ové* již zřídka se vyskýtaly a že se koncovka asi tak krátce vyslovovala, jako se na př. nč. pánov*e* m. pánov*é* říkává a jak k tomu ukazuje i psaní boháčowe BílQ. 2. 39. obrazowe t. a j.

Vedle *-ové* vyskytuje se také *-ovie*, v příkladech: kusovie List. JHrad. z r. 1388 (Kaňka v. Progr. JHradeck. 1886 str. 18), třie kamemenowie Čtverohr. 1, 26, lúpežníci i zbehowye Orl. 28[b], potomkowie Perw. 13 (list. slez. XVI stol.), kmenowie t., a slc. chlapovie atd. Slovenské chlap*ovie* je náležitou změnou hláskovou z *-ové*, srov. I. str. 143. Příklady uvedené z Orl. a Perw. mohou koncovku *-ovie* podle povahy svých pramenů míti z vlivu polského, pol. aniołowie atd. Zbývají doklady kus*ovie* a kamen*ovie*; jejich *-ovie* mohlo by se vysvětlovati spojením koncovek *-ové* a *-ie*, jaké jest i v sln. sinovje, grobovje, v. Obl. 84, ale mohlo také vzniknouti nějakým omylem nebo vlivem dialektickým.

Častěji než *-ovie* vyskytuje se *-ovia*, *-ovja*, *-ova*, a to v nářečích slovenských: chlapovia Hatt. slc. 67 a 68, synovia BartD. 44 (břez., z ŭ-kmenů), svedkovja, predkovja, bratrovja, panovja, svrčkovja t. 41 (hrozenk.), Lebánkova (Lebánek) t. 139 (též). Tu trvám předpokládati jest, že bylo dříve *-ovie*, a z toho utvořilo se -ov*ia*, -ov*ja* napodobením tvarů slc. brat-brat*ia*, kňaz-kňaž*ia*: tvary tyto jsou vlastně nominativy jednotné, mají koncovku *-ia* z pův. *-ьja*, jsou významu hromadného, berou se pro význam množný a pojímají se za nom. plur., v. § 214 č. 2 a srov. Mikl. III², 291; jejich koncovka *-ia* přejímá se také ke kmenům jiným, je na př. v pl. nom. ľud*ia* v. ľud*ie*, a podle ní změnilo se také *-ovie* v -ov*ia* atd.

4. Koncovka *-ie* vzata jest ze sklonění mužských i-kmenův, tedy *biskupie*, *vlcie* podle host*ie*. Úžením mění se *-ie* v *-í* a jest pak na př. vlc*í*, črv*í*, mniš*í*. Jindy zase sklesnutím jotace z *-ie* se stává *-é*, na př. šíř*ie*-šíř*é*, vlc*ie*-vlc*é*, črv*ie*-črv*é*.

Kmeny *-o*, které tuto koncovku mají, na př. vlk km. vьlko - pl. nom. stč. vlc*ie*, mají ji až z doby pozdější; kdyby tu bylo *-ie* od prvopočátku,

zněl by pl. nom. vlčie a nikoli vlcie; nominativy *vlcie* atp. jsou tedy novotvary.

Naproti tomu nikoli novotvary, ale zbytky archaistickými jsou nominativy *-ie* těch jmen, která byla původně kmene *-i* a jejichž tedy nom. *-ie* se zachoval, když pády ostatní podle sklonění *-o* se byly utvořily; na př. stč. *črv* nč. *červ* má sg. gen. *-a* dat. *-u* atd. podle o-kmenův; ale podle stsl. čръвь gen. čръvi atd. byl to kdysi i-kmen, jeho tedy stčeský pl. nom. *črvie* není novotvar, nýbrž archaismus zbylý z doby starší.

V dokladech zde následujících — skoro vesměs subst. životných — podávám tvary tyto oboje vedle sebe, archaismy i novotvary; srovnány jsou podle souhlásek kmenových. Na př. *-lé* (místo *-lie* z *-lьje*): andyelee Pass. 331, 370, Pror. 113ᵃ, Štít. ř. 49ᵃ, všickni angele ŽWittb. 96, 7, angyelee Koř. Mark. 12, 25 nč. andělé; svatí apoſtolee Štít. ř. 58ᵇ, nč. apoštolé; byli sú diablee při jeho skončení Pass tišt. list hhiᵇ; konſſelee římští Alxp. 13, nč. konšelé; koſtelee sě potvrzováchu Comest. 263ᵃ; manzelee Pr. pr. 255, oba dva manziele KolEE. 306ᵃ (1660), nč. manželé; *-řie*: když lotrzie ujidechu EvOl. 11ᵃ; ješto mluvie obrzye OtcB. 243; predikateřie DalJ. 80; ſwekrie m. svekřie soceri MamV.; budú sobě šířie ŠtítE. 90 (ze Štít. Sázav.), budú sobě zeťové, ſſirze ŠtítMus. 18ᵃ, ſſiře ŠtítOp. 346ᵃ, stsl. šurь, i-kmen; Uhřie ztekli hrad Let 425, Uhřie zvolili t., Vhřij Háj. 121ᵇ a j., VelKal. 91 a j., Uhřj Dolež. 50, Tomsa 76, Pelzel² 37; *-nie*: přinosiechu jemu hawranyee chléb a maso corvi Ol. 3. Reg, 17, 6; *-die*: jako praví badie Pís. XV stol. u Feifal. Verskunst 7; zydye Dal. C. 86, Krist. 36ᵃ, srov. doudl. židí Kotsm. 21; *-tie*: czrrtie Hrad. 12ᵃ, t. 12ᵇ, lidi lákají czrtye dvojím činem Štít. uč. 111ᵃ, czrtie OtcB. 148, t. 194, t. 368 a j., czrtij všichni EvOl. 40ᵃ, czertye DalC. 13, t. 47, czerwíe a czertíe HusPost. 39ᵃ, všickni czertij Solf. 11, t. 70, czertij ChelčP. 58ᵇ, Háj. 454ᵃ, jsú-li dobří nebo chluſtye Kat. v. 2510 (chlust = subpeta ničema Rozkoch. 1646), chrtíe a ohařie HusPost. 112ᵇ, biřicé i katie Podk. vyd. Jirečk. (rkp. z r. 1459) v. 449, katij neopatrní Háj. 397ᵇ, krtie palpones Comest 11ᵇ; *-bie*: počechu holubie pykati Baw. 65, holubij luňákem pohrdali Háj. 9ᵇ, a podle toho lze také psané holube bráti sem: holube za král vzeli jestřáb sobě Baw. 65, buďte sprostní jako holube EvVíd. Mat. 10, 16, jsú v každém městě holube Mand. 41ᵃ, srov. val. hołubé BartD. 67; *-pie*: běháchu biſkupie OtcB. 326, mezi nimi byli biſkupie Mart. 49ᵃ, uvedechu jeho biſkupie do měst t. 52ᵃ; *-vie*: czrwie jeho tělo zhryzli Pass. 392, ješto (tělo) mají czrwye sniesti Štít. uč. 6ᵇ, czrwie z nich polezú Hug. 301, czrwie z ňeho padáchu OtcB. 273, z těla črwie leziechu Kladr. 2. Mak. 9, 9; czrwe sě rodiechu Comest. 222ᵃ; oděv budú czyerwye jiesti Pror. 11ᵃ, czerwíe a czertíe HusPost. 39ᵃ, červije mě hryzú Alxp. 157, z toho těla červije byli Ben. Jg., czerwij jedli obilé Háj. 149ᵃ, z toho těla červí byli Vel. Jg.; *-zie* nedoloženo;

příklad: hněvajú sě bozie v DalJ. 19 z rkp. Z je neoprávněná změna ze staršího bo*zi*, bozy (rým: nebozí) DalC. tamt.; *-šie* (z *-ch*): černí mnyſſye DalC. 24, leč mnyſſye leč jeptišky Štít. uč. 73ᵇ, duchovní mnyſſye Pass. 625, mniſie HusPost. 140ᵇ, mniſie t. 14ᵇ, mniſſie Otc. 3ᵃ, černí mniſſije Lobk. 27ᵇ, mnišij Barl. kap. 7 a j., mniſſij Pref. 20 a j., ChelčP. 14ᵃ a j., mniſſij VelKal. 141, mnišj Tomsa 72, Pelzel[2] 37; *-cie* (z *-k*): wlczie lidi dáviechu t. j. vlcie 252, wlczye lítí t. 589, wlczie t. 6, Trist. 113 a 262, jakož wlczye činie stádu AlxV. 1426, wlczije jsúc pod ovčí koží Štít. ř. 20ᵃ, wlycye lítí ML. 17ᵃ, vlcíe lapaví HusPost. 135ᵃ, krvaví wlczye Kruml. 418ᵃ, wlczye hltaví Koř. Mat. 7, 15, vlcie lidi jediechu DalJ. 109, wlcie Baw. 101, vlcie KorMan. 28ᵃ (2), t. 154ᵃ (2) a j.; vlcé DalJ. 109 rkp. L.; włczij ChelčP. 22ᵃ a j., oni jako Wlcý weyli Lomn. Kancional 1595 str. 425, wlcj Dolež. 195, srov. doudl. vlcí Kotsm. 21; ſyrotczye voláchu DalC. 95; o psaném ptaczie v Mill. viz zde výše v č. 1; *-sie*: jeho krev pſſie lokali Lit. 3. Reg. 22 (obsah).

V dokladech zde uvedených jsou tvary *-ie* významu veskrze životného. Výjimkou jest *ořešie*, čtyřie ořešie uschli DalJ. 5 z rkp L, ale na ojedinělý tento doklad není spolehnutí; možná že tu jest odchylka jen pisecká m. oře*ši*. Tvary *listí*, *krítí* atp. nepatří sem, jsou to vlastně kolektiva vzatá za plur.; v. § 129 č. 4.

O koncovce stejné ve vz. *oráč* v. 63 č. 4.

Do nč. spisovné koncovka tato se nezachovala. Mělo by tu za ni býti *-í*, vlcí, červí atd.; ještě Dobr. Lehrg.[2] 173 má tvary červí, čertí, Uhří atp., ale pak tu nastalo zkrácení, vlci, červi atd.; jenom v doudl. dochováno *-í*: židí, vlcí Kotsm. 21. O dial. hołub*é* BartD. 67, Žltochvost*é* t. 27 atp. v. zde dále č. 5.

Tvary *-í* vznikají také zdloužením z *-i*, na př. mistři-mistř*í*, proroc*i*-proroc*í* atp., v. zde výše č. 1. Máme li před sebou tvar *-í* a není li to doklad dosti starý nebo není li znám dosti starý doklad jiný, může bývati pochybnost, je li tu *-í* zdloužené z *-i* či zúžené z *-ie*; na př. Bavoř*í* Dobr. Lehrg.[2] 173, Bavořij Háj. 117ᵇ, kmotř*í* doložené z Beck. 3, 346 atp. může se vykládati z *-i* i z *-ie*. Jindy zase mohl tvar nyní stejný vzniknouti v rozdílných nářečích tu z *-i* tu z *-ie*, na př. had*í* Beck. 3, 134 a BartD. 52 (dol.) může pocházeti jednak z had*i*, a jednak z had*ie* (doloženého z XV stol. ve Feifal. Verskunst 7: jako praví hadie), a podobně hołub*í* BartD. 55 (dol.) atd.

Za *-ie* bývá dial. *-ja* změnou stejnou, jaká je při -ov*ie*, -ov*ia*, v. zde č. 3; příklady jsou v nářečí hrozenk. na Moravě: ščur-ščurja, hofer-hoferja BartD. 41.

5. Koncovka *-é* je ze sklonění souhláskového; výklad, že by byla pouze obměnou z *-ie*, *-ьje*, není správný, neboť *-ньje* atp. mění se v *-nie* t. j. *-ňie* atd. a z tohoto nemohlo se státi *-né*. Podle pl. nom. mateř*e* žá-

dáme také pl. nom. kamene; tu se *-e* nezachovalo; ale zachovalo se zdlouženo v *-é* v hosté, zeměné atp.; zdloužení stalo se vlivem délky v host*ie* atp. Toto pak *-é* máme také v pl. nom. některých substantiv s kmenovým *-n*, *-d*, *-t*. Na př. *-né*: zeměné, v. § 44 a 45; křestěné, v. t.; všickni pohane t. j. -né Pass. 94, pohane velechu Pass. 345, pohanee Ben. 4. Reg. 17, 15, veselte se pohané Br. Deut. 32, 40 atd., nč. pohané; kaplané Háj. 141[b]; haytmane Háj. 360[b], heytmané Ben. 1. Par. 26, 26 a Br. Deut. 20, 5; solnaři a formané Wint. 225 (z r. 1410), naši ffformane ChelčP. 229[b], ubrmané Všeh. 363; katané Dobr. Lehrg.[2] 172; zydee t. j. židé Pass. 160, 200, 201, mluviechu zijde EvZimn. 20, zyde vylichvie mnoho Štít. uč. 87[b], żydee Ol. 1. Reg. 13, 7, nč. židé Us.; poznajte ſuvſyedee sílu mú Pror. 24[a], ſúſedé Ben. 2. Par. 21, 16, jakž lyſte svědčie Štít. nč. 147[a], jinak nežť lyſte svědčie t. Kromě *listé* jsou tvary *-é* v těchto dokladech významu veskrze životného.

V nářečí slovenském jest za *-é* náležité *-ie*, židie, pohanie; a z toho pak častější *-ia*, židia, pohania, srov. Hatt. slc. 68; změna *-ie* v *-ia* je tu stejná jako při -ov*ie*, -ov*ia*, v. zde č. 3.

Koncovka *-é* vyskytuje se v některých nářečích moravských v případech jinde neobyčejných. Souhláska kmenová je při tom dílem t v r d á, na př. hołubé, kohúté BartD. 19 (zlin.), hołubé, jastřabé, chłapé, páné, skokané, komáré t. 67 (val.), Petré (jméno rodinné, plur. z příjmení Petr), Polášké (příjm. Polášek), Šimké (Šimek) t. 138 (břez.), — dílem m ě k k á, na př. hołubě́, Jakubě́ (z příjmení Jakub), Pavlé (z příjm. Paveł), Chumchálé (Chumcháł), Majéřé (Majer) t. 67 (val.), Domoráďé (z příjm. Domorád), Žłtochvosťé (z příjm. Žłtochvost) t. 27 (pomor.), braťé t. 37 (stráň., sg. brat, bratr); k tomu buď také připomenuto, že tutéž i kmeny *-jo* mívají pl. nom. stejný, na př. kovářé, stołářé, kominářé, motýlé, štyřé koňé t. 67 (val.), kovářé (rodina kovářovic, proti tvaru kováři = řemeslníci kovářští), ševcé (r. ševcovic), šenkéřé (r. šenkýřovic) atp. t. 138 (zlin., val. a j.). Mohlo by se zdáti, že tu je dochováno dílem bývalé *-ie*, dílem bývalé *-é*, na př. Domoraďé, hołubě́ atp. ze staršího *-ie*, a chłapé, pané atp. ze staršího *-é*; tvary Pavlé, Majeřé atp. mohly by se vykládati obojako. Avšak když považíme, že v oněch nářečích *é* se neúží, ale *-ie* jest zúženo v *-í*, zlin. a val. psání BartD. 19 a 68 atd., že by tedy také za staré hołubie, konie atd. bylo holubí, koní atd., a když považíme dále, že také jo-kmeny mají tu stejné *-é*, kovářé atd., přikloníme se zajisté k výkladu, že tu máme všude jednostejné tvary *-é*. Vyvinuly se asi takto: koncovka *-é* dochovala se z doby staré do jisté doby novější ve tvarech hosté, židé, zemané, pohané atp.; podle vzoru host-hosté, žid-židé atp. tvořil se pak nom. pl. mechanicky tím, že se k nom. sg. přidávala koncovka *-é*, a tak vznikly tvary hołub-hołubé, pán-páné, kohút-kohúté, komár-komáré atd., a rovněž tak kovář-kovářé, kóň-koňé atd.; často bral se však za základ

nom. pl., a tu z Domorád-Domoráďi utvořeno Domoráďé, a podobně Žlto-chvosťé, braťé, Majéřé, hołubé atd.; jinak bylo by sotva lze vyložiti v témže nářečí (val.) tvar komárć vedle Majéřé, hołúbé v. hołúbé atd.

6. O koncovce *-a* v. plur. akk.

7. Má tedy pl. nom. koncovek značnou rozmanitost. Někdy může jich totéž substantivum míti několik Na př. subst. žid má tvary *-ie*, *-é*, *-ové*, zydie Krist. 36[a], zydee Pass. 200, zidowe Hrad. 80[b], a krom toho dial. *-ia*, *-ovie* a *-ovia*; subst. súsěd má *-i*, *-é*, *-ové*, ſuſiedy vysl. súsědi Pass. 386, ſuvſyedee Pror. 24[a]; subst. pohan taktéž pohani Pass. 94, pohane t. 345, pohanowe t. 141; atd. Nikdy však není v té věci úplná volnost, aby kterýkoliv kmen buď všecky ty koncovky anebo kteroukoliv z nich mívati mohl, nýbrž je v té věci ustálený usus; nikoli usus všeobecně a bez výjimky platný, ale usus ustálený celkem pro jisté doby a pro jistá nářečí. Usus celkem ustálený má také nč. spisovná, srov. Dobr. Lehrg.[2] 172 sl. V tom jsou jen tvary *-i*, *-y*, *-ové*, *-é* a *-a*; jména životná mají *-i* i *-ové*, na př. chlapi, hadi, -ové; neživotná mají *-y* a *-ové*, na př duby, dubové; *-ové* tu bývá, když jde o zřetelné odlišení nom. od akk., Dobr. 173, a v řeči vznešené; *-é* ustáleno při substantivech některých se souhl. *-l*, *-d*, *-n*: andělé, apoštolé, manželé, konšelé, židé, sousedé, zemané, křesťané, pohané, katané, hejtmané, ale děkani neb -ové, kaplani, cikáni, berani, skřivani atd. Dobr. l. c.; za formané, dosvědčené v XV stol., má Dobrovský formani; vedle Markomani atp. Dobr. t. má usus novější také Markomané atd. Čím se nářečí od usu spisovného liší, je vytčeno při koncovkách jednotlivých; v celku vidí se, že rozmanitosti ubývá, koncovka *-i* stala se v nář. záp.-mor. a v Čechách pravidlem také na místě bývalého *-ie* a *-é*, a také *-ové* velice se obmezilo.

36. Plur. akk. (nom.) *chlapy*; *duby*, *-a*.

1. Koncovka *-y*, stsl. *-y*, je vlastní a vždycky pravidlem: stč. mnohé chzazzy Pil. c, skrzě andiely ŽWittb. 77. 49 atd., nč. anděly, časy atd. U neživotných, dílem také u životných béře se plur. akk. *-y* časem za pl. nom., v. § 35 č. 2.

O dial. koncovce *-e* m. *-y* viz doleji § 48 č. 7.

2. Koncovka *-a* je místo *-y* v některých akk. (nom.) neživotných a je přejata ze sklonění o-kmenů středních, oblak pl. oblak*a* podle *města*. Doklad z doby staré: u poſledka percussit inimicos in posteriora ŽGloss. 77, 66; nč. záda, prsa, oblaka, ob. a dial. mraka, vrcha, dola, záda, prsa, lesa, hájka, bora, hambalka (z něm. Hängebalken), Čecha, Hradčana, Lužana, Vala (u Miletína) atp., v. ČČMus. 1863, 339, Český Lid 1894, 375 a Šemb. 27, hracha Kotsn. 22 (doudl.); vostrůfka chrom. 267 (název luk u řeky Moravy); úhora, báchora (laš.), chléva, chłada, letos sú veliké chłada, fúza, droba, drobka (husí droby, laš.), záleta, chodí na záleta (val.)

BartD. 138; v názvích pozemků Kříba, Újezda, Kúta, Válka, Podsedka, Zadka, Příčka t.; v Moravě severní skoro všecka sem patřící jména osad, pozemkův a zemí mají *-a* místo *-y* t.

3. V jazyku kleslém bývá nom. za akk.; na př. (páni) připověděli židi vyhnati BílD. 110 m. židy, kteří (t. listové) židé vysvobodili t. 20 m. židy, co tam byli za kawalýři t. 218, děti kteří rodičowé ſwé nectili BílC. 101 a j. Obecně říká se v Čechách místy: chytat ftáci, viděl sem dva vojáci, podívej se na ty kluci, na ty hoši mýt. 339 a ob. podkrk. m. ptáky atd. — V nářečích východních bývá zase plur. gen. životných brán za akk. Ve východní Moravě bývá to nejčastěji u jmen osobních, na př. mám dvúch, třech, štyrech bratrů, zavołajte tych chłapů, mám třoch bratrůch, to je pro našich chuapců, máme hodnych suśedův atp.; někdy též u živočišných: střílau houbů (holub, val.), ukrad dvoch vołuv (laš.), ale většinou mají jména živočišná tvar náležitý: má silné voły atd. BartD. 113 a 179, 180. V nář. slc. jest akk. bohy, křesťany, jiná osobní mají gen. za akk., kdežto živočišná mají tvar *-y* Hatt. slc. 68. — Toto obé však jsou změny syntaktické, nikoli tvaroslovné. Vyskytují se též při vzoru *oráč*, v. § 63.

37. Plur. gen. *chlap*, *dub*; *-óv* atd.; *-í*.

1. Tvary vlastní jsou *chlap*, *dub*, psl. *-ъ*, bez koncovky *-óv*. Ty však vyskytují se u velikém obmezení, totiž jen při jménech národních vlastních i obecných a při některých jiných jménech jednotlivých; příklady jich jsou ovšem o něco hojnější v době staré než v nč.

Při jménech národních bývá ten tvar z pravidla, když se jimi rozumějí země, na př. (Benátčené) jezdie do Turek Lobk. 21[b] atd., v. doleji o pluraliích místních § 42; zřídka to bývá jindy: mnoho czech DalC. 52, ciesař chtě od czech polské zlato mieti t. 44, ciesař mnoho Čech káza zhubiti DalJ. 59 (rkp. neudán), těch Bavor třidcěti jěchu t. 89 (rkp. L), tater sě bojiece DalC. 82, tater, ſaraczenuow Kat. 156. Sem možná též počísti subst. *pohan*, jež mívá tento tvar při významu obecném i místním; na př. což sě bé pohan zbudilo AlxB. 4. 5, muž z pohan roty t. 4, 25, pohan málo AlxV. 1773, tolikéž pohan t. 1070, podlé pohan obyčějě t. 1997, tehdy sě pohan čest potlačí t. 2417, když sě stala škuoda od pohan Królovi DalC. 50, rozličných pohan DalJ. 60, ti sú první z pohan byli Mand. 85[a], knieže táhl do pohan (= do pohanské země) t. 39[a], jide do pohan Comest. 169[a], (Benátčané) jezdie do pohan Lobk. 21[b]. — O gen. *Brozan* atp. a *křesťan* v. § 45 a 46.

Jmen jiných, která po jednotlivu v tomto tvaru se vyskytují, jest velmi po řídku a mnohem méně v češtině nové nežli v staré. Jsou to především některá z těch, která mají plur. nom. akk. *-a*, na př. záda gen. *zad*, prsa-*prs*, vrcha-*vrch*, oblaka-*oblak*, do voblák chod. 35, ostrůvka-

ostrůvek, do vostrůvek chrom. 268; ta jsou takořka přenesena do vzoru *město* pl. *mèsta* gen. *mèst*, a proto jsou jejich genitivy pl. bez *-óv*. Z jiných mám tyto příklady: *bóh*, abyste sě od těchto marných boh obrátili k bohu živému ab his vanis Koř. Skutk. 14, 14; *čás*, do czas budem mieti hosti Mast. 195, budeť i malým i velikým (žabám) do čás běda DalJ. 55 rkp. V a Ff, doudl. do těch čás Kotsm. 8, do čás chod. 35. od tych čas BartD. 68 (val. a j.), slc. čias Hatt. slc. 68; *element*, všěch element elementorum Ol. Sap. 7, 17, Comest. 183ª, ze čtyř element Comest. 20ᵇ; *hod*, *hód* (zdloužení tvaru jednoslabičného je tu pravděpodobno podle čas-čás a j.), káže je vyhnati z svých hod Hrad. 100ª, dnové těch hod convivii Ol. Est. 1, 5; (*hřbitov*, kromě kostelóv a jich hřbitov HusE. 2, 256, jest nedopatřením m. -ovóv); *hřiech*, ot hrſiech mých ŽKlem. 50, 11 (později připsáno ᵒʷ), mysl odpočívajíc od poroby hrziech ŠtítMus. 15ᵇ, ote všěch hrziech Ol. 4. Reg. 13, 11, mých hrziech nepřipomene vrchní t. Sir. 23, 26; *hrozen*, tolik hrozen Blažek, Mluvn. 1877, 83; *konšel* s radú konſſel Rzimſkych Comest. 223ª, někteří konſſel hledají ChelčP. 176ᵇ, od konſſel Žiželických KolB. 1519, jiných konſſel t. 1524, rychtář od konſſel volený KolČČ. 26ᵇ (1543), tak i VšehJ. 90; *lék*, do jiných lék Háj. herb. 6ª; *měch*, dvacet měch špíže Vavř. z Břez. (Fontes rerum bohem. V 437, text z XV stol.; překlad pozdější ze XVII stol. tamt. má měch*ův*); *neznabóh*, takových nenezna buoh neposlúchajíc ŠtítMus. 22ª (tak v rkp., m. neznabuoh); *okov*, zagradnego (poplatku) XVI okou Reg. I. na r. 1088 (ze XIII stol.); *pár*, šest pár volů Suš. 41; *plát*, obleče sě v spravedlnost miesto plath pro thorace Lit. Sap. 5, 19 (pláty thorax Rozk. 3120 a j.); *ráz*, pěť ráz atp. Hatt. slc. 98, sg. raz semel; *súšěd*, od těch Suſied Řád pz. 88, ode všěch ſuſyed a civibus Koř. 4. Reg. 4, 3, ote všech ſuſed Lit. t., (člověk) pozove přátel a ſuſed EvSeitst. Luk. 15, 6, přátel a ſuſed t. 15, 9, z súsed VšehJ. 73, z súsed našich Wint. 264 (z r. 1499), od některých ſuſed KolBO. 8ª (1494), vedlé suſed t. 108ª (1498), s pánóv Nymburſkych a sauſed gich KolAO. 10ᵇ (1505), s pánóv Kolínských aneb sauſed jich t., podle jiných ſuſed t. 9ª (poč. XVI stol.); (*šat*, tři vozy šat Suš. 85, je z mor. sg. nom. šata); *šilink*, (pokuta) šesti sſylynk Lún. list. ops. XV stol.; *talent*, tisíc talent Puch. 177ᵇ; *věk*, *viek*, od wiek nenie slýcháno a saeculo Koř. Jan. 9. 32; *věrdunk*, pět wyerdunk ODub. 97; *vlas*, *vlás*, spletenie wlas capillatura Koř. 1. Petr. 3, 3; *vóz*, paddesát woz AlxH. 4, 19, sto woz DalC. 43.

Při tvaru tomto bývá v koncovce pohybné *-e-*; na př. Benátky-Benat*e*k, Zástřizly — ze Zástřizel, starší z-Zástřizl list. z r. 1486 (Právník 1864 str. 365).

Srov. pl. gen. *oráč*, *meč*, § 65 č. 1.

Stejné tvary vyskytují se také v stpol.; appellativa obecná, která tu zachovala tvar archaistický, jsou podle udání Kalinova sąsiad, god, woz,

włos, czas, skot, ząb a některá cizí, tedy namnoze táž co ve stč. a shoda je tu nejen vůbec v tvaru, ale i v několika jednotlivostech.

Podle dloužení novočeského v dial. *ča*s-*čá*s chod. 35 a 57, doudl. Kotsm. 8, *čia*s Hatt. slc. 68, obl*a*k-do vobl*á*k chod. 35, *raz-ráz* Hatt. slc. 68 a ve stč. n*o*ba-n*ó*h, d*u*šě-d*ú*š, vr*a*ta-vr*á*t atp., a rovněž tak podle stpol. pl. gen. z*ą*b (proti zęb- v sg. gen. zębu atd.) podobá se, že v jednoslabičných genitivech těchto bývalo zdloužení také v stč., tedy hod-h*ó*d, atd.; jisto to však není.

2. Koncovka *-óv* vzata jest od ŭ-kmenův, *chlapóv, dubóv* podle *synóv*, stsl. *-ovъ*. Mění se časem v *-uov*, *-ův* a ztrátou souhlásky v *-ó*, *-uo*, *-ů*, srov. I. str. 242 sl. a 445; a jest pravidlem od historických dob nejstarších a dosud. Příklady

pro *-óv*: svobodných panow AlxH. 5, 22, měst i hradow t. 1, 2, všěch yazýkow svD. 5, chlebów BiblB. Mark. 8, 6, zaſtupów t. 8, 2, vczedlników t. 8, 1, boyowników Ol. Num. 2, 4 (tak v rkp.), ſadów t. 13, 21 (též), hrzichow Lact. 79ᵇ; v ŽWittb. 80, 4 čte se: den hodowow vašich, místo hodóv, slabika ow napsána omylem dvakrát (srov. podobný omyl k-zubobom MastDrk. 273); —

pro *-ó*: od mvczzedlnyeko EvOl. 322ᵃ, srov. mnoho nyemczo DalC. 93; —

pro *-uov*: czaſſuow Pass. 272, chlebuów BiblB. Mark. 8, 16, popuów t. 8, 31, zaſtupúow t. 9, 17, hadúow Kruml. 28ᵃ, hrzichúow t. 30ᵇ, mnoho leſuow Háj. 3ᵃ a j., panuow KolČČ. 89ᵃ (1554), Mozkwanuow VelKal. 258 a j. (tu -uov z pravidla); —

pro *-uo*: těch hrziechuo Kruml. 63ᵇ, panuo Pražanuo KolB. 1519, mnoho panuo KřížB. 95ᵃ, ſſaatkuo t. 94ᵃ, drahých prſtenuo t. 85ᵃ, těchto čaſuo Konáč (1547) 74ᵇ, mnichuo t. 20ᵇ, všech Stawuo t. 43ᵃ a j. (často tutéž), panuo przatel KolČČ. 85ᵃ (1548), snop klaſuo VelKal. 89; —

pro *-ův*: dworzeninuw Mill. 8ᵇ (koncovka je ze vzoru tohoto), ſlužebnijkůw Háj. 2ᵇ a j., pokrmúw t. 245ᵃ a j., těch čaſuw t. 26ᵃ a j., panuw Pražan KolČČ. 89ᵃ (1563), Hospodin záſtupůw Br. Isa. 5, 9 atd., nč. -ův; —

pro *-ů*: ſynv israhelských EvOl. (z r. 1421) 135ᵇ, panv vašich t. 154ᵇ, množství welbludu t. 99ᵃ; twych Angelw y proroku, apoſtolw, muczedlnykw y Swatych zpowyedlnyku, puſtennyku atd. Lvov. 46ᵃ, t. j. tvých anjelů atd.; dvanáste hauffu Mill. 53ᵇ; pánu porucznikn KolA. 1511; panu przatel ſauſedu KolČČ. 400ᵃ (1569), groſſu českých t. 102ᵇ (1549); dělniku Lact. 34ᵃ; ſlužebnijků Háj. 2ᵇ a j., z Čechú t. 3ᵇ a j.; Panů VelKal. 73, Sſweycarů t. 57; Hospodin záſtupů Br. Isa. 6, 5, Hospodina záſtupú t. 5, 7 atd.; nč. -ů.

Varianta nejstarožitnější *-óv* drží se až do poč. XVI stol., a nejmladší *-ů* začíná se dosti záhy v XV; v Lact. (1511) jsou obě vedle sebe

v příkladech hrzichow 79[b], dělniku 34[a] atd. Vedle toho jsou svým časem v užívání také varianty ostatní, podle dokladů tuto předložených *-ó* v XV (u kmenů měkkých je doklad již pro XIV stol.), *-uov* ve XIV až XVI, *-uo* v XV a XVI, *-ův* od XVI stol. Srov. I str. 435.

Když usus mezi variantami těmito se kolísá, vznikají také některá zvláštní a ovšem mylné výklady theoretikův o tvarech těchto, zejména o tvarech *-ův* a *-ů*; učí totiž Philomates 1533 a s ním Blahoslav, že *-ův* je pl. gen. a *-ů* ablativ Blah. 25 a 69, na př. gen. pánův (otcův) našich, a ablat. od pánů (otců), — a Rosa (1672) str. 444 chce míti v gen. jen *-ů* a pokládá *-ův* za nesprávné, poněvadž toto jest adjectivum possessivum, tedy prý: mnoho pánů, a pánův klobauk.

V ý s l e d e k vyloženého tuto vývoje je v jazyku s p i s o v n é m *-ův*, *-ů*. Koncovka *-ův* odporoučí se zvláště na konci věty a před následující samohláskou; ale pravidla přísného v tom není a v textech starších ho nebylo, jak svědčí příklady z Br. NZák.: mám pět bratr*ů*, *at* jim svědčí 143[b], kteříž byli od věk*ů*. (konec věty) 109[b]. — V n á ř e č í c h pak drží se vedle toho také varianty jiné: v Čechách *-ů*, vyslovováno obyčejně krátce *-u*, chlapu Us.; v nář. mor. jest *-óv*, súsedóv, pánóv BartdD. 41 (hroz.); *-uov*, bratruov t. 136 (sev.-opav.); *-ův*, chłapův, vtákův, u Petrův t. 39 (súch.) a 87 sl. (stjick.); *-uv*, chłopuv, synuv t. 112 (laš.) a 136 (sev.-opav.); *-ů* a *-u*, chłapů Btch. 264 (dolnobeč.), chłapů, obrazů BartD. 17 a 18 (zlin.), t. 66 a 77 (val.), chłapu chrom. 266; — v nář. slc. *-ov*, chlapov, dubov Hatt. slc. 67.

Dialekticky vyskytuje se také *-um*, změnou hláskovou místo *-ův*: do svátkum, u sousedum atd. BartD. 2, 37 (han., místy), — a také *-ou*, vzniklé z *-ů* = *-ú*: u sousedou BartD. 52 (dol.), silnejch chłapou t., sousedou, hodně zemňákou, u sedłákou t. 92 (kel.), u schodou Us. podkrk., do Rohou Us. místy v již. Čechách (Rohy gen. Rohů, něm. Horn, v Dol. Rakousích). Stran změny *ů* = *ú* v *ou* v. I. str. 248 a 263 (růže-rouža dol., hrůza-hrouza kel. atd.).

Z *-ů*, *-u* vzniklo dále dialektické *-ůch*, *-uch*; souhláska *-ch* se tu přidala vlivem gen. pl. tě*ch*, dobrý*ch* atp., srov. I. str. 462. Na př. jelenuch, rakuch Šemb. 18 (záp.-česk.), dělnikuch t. 54, u Pavlíčkůch nakopali padesát měchůch zemňákůch BartD. 67 (val.), u súsedůch t. 65 (val.), synůch, vtákůch, chłapůch, u Petrůch t. 87 (stjick.); doklad tomu z doby starší: (co) dluhuch se nachází KolEE. 229[b] (1690).

Ve farnosti Újezdské nář. val. mají jména rodinná v gen. pl. koncovku *-ůj*, vedle obyčejného *-ů*; říká se tu: pět roků, od sedláků atd., ale na př. u Bacúchůj, u Kovaříkůj BartD. 67. Koncovka *-ůj* je tu také místo *-ův* v adjektivech přivlastňovacích. Mám za to, že *-ůj* se tu dostalo do gen. pl. z těchto adjektiv: jinde v témž nářečí říká se súsed*ůch* synek a u súsed*ůch* BartD. 65, zde říká se súsed*ůj* synek (analogií podle

můj, *tvůj*, *svůj*), a podle toho zaměněno *-ůch* za *-ůj* také v pl. gen., u Kovářiků̊j atd.

3. Tvary *-í* jsou původu nejmladšího a vznikly napodobením gen. pl. host*í*, znamen*í* atp. Vyskytují se dialekticky na Moravě: vlasí, pačesí BartD. 19 (zlin.), kořárí, grajcarí, hoferí, cigani (m. -í) t. 41 (hrozenk.), dvanast hłasi, deset razi t. 112 (laš.); doklad tomu starší je v dialektickém (staromor.) EvOl. 3[a]: ani vždy to, co se je dálo, podle rzadu czaſi položil sem, t. j. podlé řádu časí. Hojnější je tento novotvar ve vzoru *oráč*, *meč*, v. § 65 č. 3. —

Podle Šemb. 20 říká se u Jindř. Hradce: mnoho vojákách atp., tedy pl. gen. *-ách*. Je to plur. lok., vzatý za gen.; ve sklonění zájmenném a složeném je pl. gen. a lok. tvaru stejného, *těch*, dobr*ých* atd., a podle toho pojat lok. *-ách* za gen. také zde.

38. Plur. dat. *chlapóm*, *dubóm* atd.; *-ám*.

1. Koncovka *-óm* je vlastní, psl. *-omъ*. Byla většinou dlouhá a měnila se dále v *-uom*, *-ům*. Na př.

-óm, bohom ŽWittb. 30, 12, Pass. 346 jiným bohóm (tak v rkp.) Ol. Deut. 17, 3 woyakóm (též) t. 20. 14, ku pahorkóm (též) t. Jos. 22, 10, k neduhom Otc. 51[b], wlkom NRada 1298, ſynom Ben. Gen. 18, 19 a j., k žertom HrubLobk. 57[b] a j., k hrzychom ChelčP. 148[a], svým ſlužebnijkom Háj. 96[a], vojákóm Výb. 2, 1484 (Vorličný r. 1553);

-uom, ſlowanuom PulkMus. 2[b], židuom Kruml. 20[a], uczennykuom EvSeitst. Mark. 16, 14 a j., Krasikuom Let. (Výb. 2, 258, XV stol.), žyduom Ben. 2. Esdr. 2, 16, haytmanuom Ben. 2. Par. 1, 2, k hrzichuom ChelčP. 146[a], ke všem nedoſtatkuom Háj. 4[a], proti Czechuom VelKal. 112 a j. atd.;

-ům, hniewum ChelčP. 148[b], Bogownjkum Háj. 154[b] t. j. -ům, bogownjkům t. 20[a], ptákum a pſum t. 18[a], Uhrum t. 368[a], a j., manzelum KolČČ. 398[b] (1568), rzemeſlnikům Lún. var. 1613 atd., nč. -ům.

V textech starších drží se *-óm* do pol. stol. XVI, *-uom* je na sklonku stol. XIV, v XV a do pol. XVI, *-ům* pak od 1. pol. XVI. V ChelčP. a Háj. jsou, jak z dokladů uvedených se vidí, tvary *-óm*, *-uom* a *-ům* vedle sebe, *-óm* ovšem zřídka. Nč. *-ům* je pravidlem od sklonku stol. XVI. Táž chronologie ukazuje se také ve vzorech jiných, které mají pl. dat. *-óm*, zejména při pl. dat. *oráčóm*, *mečóm*, *městóm*, *-uom*, *-ům*. Nezměněné *-ó-* trvá v této koncovce poněkud déle, nežli v slabikách jiných; na př. *duom* za starší *dóm* se čte často ve XIV stol., duom Štít. uč. 111[b], duóm BiblB. Mark. 7, 24, ale pl. dat. súsed*óm* říká se ještě v XVI stol., kdy *dóm* již dávno neužíváno. Podobá se, že délka, která v koncovce pl. dat. *-óm* bývala, méně pronikala, než při jiném *ó*; tím opožďovala se zde změna v *-uom* atd., — a tím vysvětluje se také, že v některých nářečích

jest nč. **krátké** *-om*, t. j. délka, která tu bývala, zanikla docela. Na př. chlapom, vojákom, hadom, rakom, dubom chod. 41, Šemb. 17 (domažl.), Kotsm. 8 a 22 (doudl.), chłapom, dubom, obrazom BartD. 9, 17, 18 (zlin.), t. 52 (dol.), t. 82 (hran.), chłapom, dubom Btch. 264 a chrom. 266, k súsedom Suš. 95, ke kostelom t. 23, dała sem ju katom t. 90, slc. chlapom, dubom atd. Z doby starší je svědectví pro toto krácení v HrubLobk., kde se délka pilně znamenává, ale v pl. dat. psáno jen *-om*. Rosa pak str. 75 a 446 tvrdí, že koncovka pl. dat. *pánům* atp. je krátká, že se má psáti *-um* a nikoliv *-ům* a že leda licencí básnickou ve verších může se bráti za dlouhou.

Sem patří na pohled také podkrk. *-om*, k Novák*om* atp.; ale to se klade jen jako dat. k nom. Novák*ovi* (adjekt. possess., sg. Novákův), klade se vedle tutéž také obyčejného dat. Novák*ovům*, a je to patrně dialektická zkrácenina z tohoto.

Čelakovský uvodí ve Čtení o srov. mluvn. 116 *dědovuom*, prý ze starého rkpu XIV věku; podle Čelakovského pak Mikl. III² 343 a Obl. 124; pramen toho dokladu není blíže určen a je to bezpochyby omyl. Na podporu jeho uvodí se doudl. šefcovom, Michalovom Obl. 124; neprávem, neboť toto jsou dialektické dativy plur. k possessivnímu *-óv*, pl. nom. šefcov*i*, Michalov*i*, dat. -ov*om* za spisovné -ov*ým*.

Omylem jest bezpochyby také *-em* v Comest.: proti ginym narodem 175ᵇ, abychom prodali to dietie Ifmahelitem t. 44ᵃ; v textech starých psávalo se *o* velmi podobné k *e*, omyl byl tu tedy snadný.

Vedle *věky věkóm*, nč. věky věk*ův*, bývá stč. také věky věk*oma*: na wieky wiekoma ŽWittb. 36, 29 a j.; změna zvláštní, v ustrnulém výraze adverbialním snadná, a patrně podle dat. dvoj.

2. Koncovka *-ám* je přejata z a-kmenů, dial. dub*ám* podle ryb*ám*. Vyskytuje se v některých nářečích: chłopam, bratram, žebrakam, pacholkam, synkam BartD. 111 a 112 (laš., vedle -um), žebrakam, bratram t. 136 (sev.-opav., vedle -um), k dubám Btch. 265 (dolnobeč., jen u neživotných, vedle -om); doklad z doby starší: by statek sirotkám dochován býti mohl Zřízení mor. z r. 1516 (ČČMus. 1865, 427). —

Srov. pl. dat. vzoru *město* v § 90.

39. Plur. lok. *chlapiech*, *dubiech*, *-ích*; *-ech*, *-och*; *-ách*.

Koncovka vlastní jest *-iech*, psl. *-ěchъ*. Souhlásky kmenové jsou před ní náležitě změněny, na př. skute*k*-skut*c*iech, boh (bóg)-bo*z*iech, hřie*ch*-hřie*š*iech da*r*-da*ř*iech, blu*d*-blu*ď*iech atd., slc. mni*ch*-mni*s*iech Hatt. slc. 69 atd. Optat l. 9 píše: v těch dyftongích, m. *-zích*, chyba v slově cizím. Časem mění se *-iech* jednak ztrátou jotace v *-éch*, jednak zúžením v *-ích*, srov. I. str. 197 sl. a 190 sl.

Koncovka tato byla v jazyku starším více oblíbena, než v nynějším;

vysvítá to z následujících příkladů, kde jazyk nynější měl by často *-ech* za doložené *-iech* atd.: po darzijech jeho Štít. ř. 51ª, w darziech KabK. 30ª, po dařijch Háj. 176ᵇ, po mnohých odpořijch t. 404ᵇ, na odporzijch KolČČ. 248ª 1556), na tolaržych t. 146ᵇ (1551), na těch sejřích ŽerKat. 277; — o apoſtoleech Štít. ř. 196ª, w zamyſlech t. j. -léch ŽWittb. 76, 13, při těch rozdilijch KolČČ. 200ª (1553); — (o) ſynyech DalC. 71, o těch panyech Štít. nč. 84ª, v pohonyech Rožmb. 88, w ſtanyech AlxBM. 5, 7, o těch panyech (nč. pánech) Štít. uč. 84ª, o mlyniech KabK. 9ª, na pánijch Čžeſkych Háj. 297ª, w Stanijch t. 122ᵇ, w mlýniech t. 360ª, při ſynijch mejch (nč. synech) KolČČ. 235ª (1556), při panich (= pánech) t. 215ª (1554), po zahonijch t. 127ª (1550), po Haytmanijch VelKal. 97, w ſtanjch Br. Jer. 35, 7, po páních Břez. 3, ve mlejních ŽerKat. 219, na zahonich KolEE. 448ᵇ (1675), w klynich záhonů t. 169ᵇ (1702); — (v) udyech DalC. 17, v jich bludyech Pass. 389, na welbludiech KabK. 25ᵇ, na hradijch Háj. 292ᵇ, o pokladijch t. 78ᵇ, v řadijch t. 394, po mnohých odkladijch KolČČ. 210ᵇ (1554), na ſladijch t. 216ª (1554), (při) ſauſedijch t. 18ª (1542), o pokladijch VelKal. 107, w pokladjch Br. Isa. 39, 2, na hradjch t. 13, 23, při Saudich KolEE. 59ᵇ (1635); — w kutich m. -iech Reg. 1249, (ve) rtiech ŽWittb. 58, 8, na prſtiech Ol. Prov. 7, 3, na klenotich Háj. 119ª, na żywotijch t. 195ª, při plotijch KolČČ. 326ᵇ (1562), na těch gruntijch t. 167ª (1552), w Mandatijch VelKal. 268, na klénotjch Br. Nahum. 2, 9; — w ſlybijech Štít. ř. 15ª, w rubich KolČČ. 223ª (1555), na Weltrubijch t. 13ᵇ (1542); — na przikopich KolČČ. 247ª (1556), na Přijkopijch VelKal. 82, na Slaupijch KolEE. 329ᵇ (1721); — w zernowiech KabK. 6ª, na svých odiewijch Háj. 92ª; — po rzádijech a húfijech Ben. 2. Par. 31, 16, po záſtupijech a húfijiech t. Jos. 4, 13; — na domich KolČČ. 176ª (1553), w kramijch t. 418ª (1566); — w boczijech vašich Štít. ř. 169ᵇ; po ſkutczijech jeho t. 3ᵇ, w ſkutcziech ŽWittb. 9, 17, v dobrých ſkutciech Pass. 355, o jich ſkutczech AlxV. 836, o potoczech KabK. 23ª, nč. skutcích Us.; o poručnijcijch VšehK 39ᵇ; v kakýchs klaſciech ŠtítOp. 2 t. j. klásciech (klásek), po takových zyſſtyech Štít. uč. 82ᵇ a 85ª t. j. zištiech (zisk); — w bozijech egyptských Štít. ř. 154ª, na svých boziech Pass. 348, v skalnatých byrziech LMar 56 (brh), na praziech Ol. Ex. 12, 7 (práh); — w hrieſſyech Pass. 334; — na woziech ŽKlem. 19, 8; — na ſaſyech DalC. 78, w czaſych KolČČ. 85ᵇ (1548) atd.; — nč. v dařích, ve sklepích, na domích, na vozích, po časích atd. vedle -ech, v bocích, o ptácích, po skutcích, po svátcích, o bozích, o ženiších Us.

2. Koncovka *-ech* je podle i-kmenův, chlap*ech* podle kost*ech* atd., z *-ьchъ*. Také koncovka ŭ-kmenů byla *-ech*, syn*ech* atd., a lok. chlap*ech* mohl by se zdáti utvořen podle lok. syn*ech*; ale v syn*ech* je koncovka *-ech* z *-ъchъ*, její *-e-* nemělo moci přehlasovací, srov. I. str. 140; zde však přehlasování jest, jak viděti na příkladu zem*ě*nech atp, jest tedy

-*e*ch z -ьchъ, z i-kmenův. Při -*ech* z -*ьchъ* mělo by ovšem býti měkčení *r-ř* a měl by býti na př. lok. dařech a nikoli darech; nezměkčené darech atp. však tím se vysvětluje, že doba měkčení *re* (*rь*) v *ŕe*, *ře* již byla prošla, když novotvar s -*ech* vznikati počal. — Tvary -*ech* jsou tedy novotvary; v jazyku starším jsou ještě řídké, ale množí se pak, zvláště při kmenovém -*n*, -*d*, -*t*, kdež jsou v nč. pravidlem. Na př. v darech, odporech, tolarech, rozdílech Us.; — u pohonech Rožmb. 90, w honech KolB. 1519, KolČČ. 215[b] (1554), w zahonech KolEE. 464[b] (1717); o pánech, mlýnech, klínech, hejtmanech atd. nč. Us.; — na hodech Pass. 377, KolA. 1514, Br. Isa. 5, 12, w urzadech Ol. Num. 2, 17, w Zidech t. j. židech KolA. 1511, na żydech Háj. 107[a], w Nebowidech KolB. 1521, w Saudech Háj. 337[a], o ſaudech KolČČ. 296[b] (1559), při Saudech KolEE. 37[b] (1675), w pokładech Br. Jer. 49, 4, w rodech t. Ex. 6, 16; — na rtech ŽWittb. 44, 3, na ſſatech KolČČ. 210[a] (1554), na klenotech t., w pocztech KolEE. 3[b] (1661), na mlatech t. 329[b] (1721), na gruntech t. 136[b] (1725); — na ſrbech DalC. 58; — na příkopech, sloupech, stavech, domech, krámech, vozech, klasech atd. Us. Šíření koncovky -*ech* podporováno tím, že se při ní souhláska kmenová zachovávala beze změny, da*r*-darech, pá*n*-pá*n*ech atd., proti náležitému tvaru dařích, páních atd.; provedeno tedy v posledních dvou stoletích do té míry, že -*ech* je pravidlem, kromě kde souhláska kmenová je hrdelná, na př. ptá*k*- o ptácích, ro*h*- na rozích, ženi*ch*- o ženiších; a i sem vniklo -*ech* místy v nář. stjick.: o vojákech, po kanárkech, v osmi rokech, rohlíkech, na břehech, ve stohech, v kožuchech, o ženichech BartD. 88 a j., jsouc tu v době novější jen mechanicky přivěšeno, což vysvítá z toho, že neměkčí a že se vyskytuje ve všelikých lokalech množných, také u kmenů měkkých a ženských, na př. o chłapcech, po křížech, na polech, na rybech, po lukech, na rukech, o ženech, v novinech, o sestrech atd. BartD. t. a j.

Novotvary s konc. -*ech* podle i-kmenů jsou také v srbchorv. od XIV stol., na př. trudeh, narodeh, zakoneh, dareh Danič. Istor. obl. 134.

3. Koncovka -*och* je podle ŭ-kmenův, z -*ъchъ*.

Je tedy po právu v nářečích slovenských, která mají *o* ve střídě za *ъ*, tedy -*o*chъ za -ъchъ. Tu jest i pravidlem, tedy na př. rohoch, věkoch, žákoch, ženichoch, daroch, kaproch, zuboch, hadoch, psoch Dolež. 29—36, chłapoch, duboch Hatt. slc. 67 atd.

Ale jest i za hranicemi uhersko-slovenskými, na př. chłapoch, obrazoch, duboch, BartD. 17 a 18 (zlin.), o vtákoch, vojákoch, stohoch t. 31 (pomor.), bratroch, vtákoch, na stromoch t. 52 (dol.), chłapoch, obrazoch t. 66 a 67 (val.), chłapoch t. 82 (hran.), po staříčkoch, o vtákoch, po stromoch t. 88 (stjick.), chłapoch, duboch, komároch, po čertoch, častěji než -ech Btch. 265 a 423 (dolnobeč.); místy jest -*óch*, chłapóch, dubóch BartD. 84 (stjick., s délkou ráznou), zdloužení je tu vlivem délky v ry*bá*ch

atp., tedy délka analogická. V nářečích tuto dotčených není *o* střídnicí za *ъ*; jim dostalo se tedy koncovky *-och* cestou jinou než domácím vývojem z *-ъchъ*, a to buď přejetím z území slovenského, buď podle jiného výkladu podle dat. *-om*, chłapom-chłapoch atd. jako je rybám-rybách, těm-těch, dobrým-dobrých atd.

Koncovka *-och* je také v nář. lašském: vim o ptakoch, v našich synkoch, po jarmarkoch, o bratroch, v kadłuboch, po stromoch, po škubakoch, na Hamroch, ve vłasoch BartD. 113. Tu mohlo by býti -och domácí obměnou hláskovou z -ách, srov. I. str. 123; ale když povážíme, že tu bývá také -ach (za -ách), na př. chłopach, obrazach, susedach, domach atd. BartD. 111—113, nakloníme se k výkladu, že i lašské -och je téhož původu, jako ve východních nářečích jiných.

Z doby starší jsou pro *-och* doklady v Koz. 397: na rolníkoch i na zahradníkoch.

Srov. stpol. bogoch, bokoch, daroch, panoch, sadoch, listoch, skopoch, obrazoch atd. Kal. 95.

4. Koncovka *-ách* je z a-kmenů, roh*ách* podle ryb*ách*. Odporoučí a šíří se tím, že nemění souhlásky kmenové. Vyskytuje se již v textech nejstarších a dosud; v době staré bývá jen při kmenovém *-k*, zvláště když před ním je ještě souhláska jiná, později také v případech jiných. Na př. w zwoneckach t. j. zvonečkách in cymbalis ŽGloss. 150, 5; w zwoneczkach ŽWittb. t.; rozkoš (luxus) w nozykach a paterzyczkach v myeſſeczkach Štít. uč. 45ᵇ; na mezkach in mulis Pror. Isa. 66. 20, Vít. 22ᵃ, Ol. 1. Par. 12, 40; sediec na oſliczkach super pullos asinarum Ol. Súdc. 10, 4; v budúcích wiekach Kladr. Efes. 2, 7; na rohach Hlah. 1. Par. 15, 16, na podъvalachъ t. Cant. 5, 5; o rzerzabkach Comest. 62ᵇ, po prſtenkach t. 8ᵇ, po przybytkach t. 63ᵃ, w okrſſlkach t. 5ᵃ, na bykach t. 205ᵃ, v prvních wiekach t. 8ᵇ, w ſnekach (šnek) t. 155ᵇ, w zaſtupach t. 61ᵇ, na podwalach t. 195ᵃ, w uhlach rúcha t. 94ᵃ; w czeczkach ženských Sal. 314, o raku na ceckach t. 312; w kaliſſkách Háj. herb. 83ᵃ, na Konečkách t. 2ᵇ, o ſſeſtiliſtkách t. 239ᵇ, na Prautkách t 204ᵇ, v těch Měchýřkách t. 335ᵃ a j.; w rozkrokach VelKal. 334; na Wyklekach KolEE. 89ᵃ (1657), w Begchorach t. 96ᵇ (1733), ve jménech místních; po Kautkách Beck. 1, 487, na Statečkách t. 3, 302, po všech zármutkách BílD. 7, po jeho krokách t. 351, na żiwotčichách BílC. 91, v pěti pecnách BílQ. 2, 172 a j. Sem patří také lok. *snách* ve výraze *ve snách* in somniis, dial. zkrác. *ve snach* chod. 57; výraz ten drží se z doby staré, srov. we ſnach Kat. 134, Ol. Gen. 31, 10, ChirB. 39ᵃ, Br. Gen. 31, 10, t. 31, 11 a j., Dolež. 29 atd.; ale jindy je *snech*, mluviti o snech atp. Dobr. Lehrg.² 174. — Velice je rozšířeno *-ách* v nářečích obecných: v Čechách slyší se velmi často, vedle koncovek jiných; v nář. mýtském jest při kmenech tvrdých při všech, mýt. 333; také v nářečích východních se vyskytuje, na př. vo pacholkách,

žebrákách, žákách, na břehách, v obłakách, po svátkách, f kožuchách chrom. 268, na stromách, o vtákách BartD. 31 (pomor.), o vtákách, po pěti rokách t. 54 (dol.), chłopach, obrazach, pachołkach, susedach, domach t. 111—113 (laš., místy pravidlem, místy vedle -och), synkach, lesach, stromach t. 136 (sev.-opav.).

5. Koncovka vlastní *-iech* byla kdysi zajisté pravidlem obecným; ale časem vznikají novotvary s koncovkami *-ech*, *-och*, *-ách*, a tvary vlastní *-iech* ustupují znenáhla novotvarům *-ech*, *-och*, *-ách*. Usus, který se z toho pro nč. spisovnou vyvinul, jest podle Dobr. Lehrg.[2] 174 a j.: *-ích* zachovává se při kmenech se souhláskou hrdelnou, na př. o žácích, ptácích, o svátcích, v potocích, na rozích, březích, o mniších, hříších atd., a krom toho často také jinde, na př. na vozích, v časích, v zubích, ve sklepích, v krámích atd.; *-ech* bývá při *-n*, *-d*, *-t*, o pánech, pohanech, údech, na schodech, o židech, v nápadech, v rodech, ve rtech, v počtech, na prstech atp.; — mnohá substantiva mívají tu *-ích* tu *-ech*, na př. na vozích a na vozech, po časích a po časech, v zubích a obecně v zubech, v kočářích a ob. v kočárech, v Karlových Vařích ob. Varech, v krámích ob. v krámech; za časů Dobrovského na štítech i na štítích, a při abstraktech mělo přednost *-ích*, v počtích, nápadích; — koncovka *-ách* je ustálena ve výrazu *ve snách*, v. nahoře; a bývá dále častěji při kmenovém *-k*, když před ním je souhláska ještě jiná, na př. na koníčkách v. -čcích, v měchýřkách v. -řcích, v koutkách v. -tcích atp.; za ob. na dluhách, na rohách atp. je spisovné na dluzích, v potocích atd. — Usus dialektický, pokud jest jiný, vytčen jest v odstavcích předcházejících; rozmanitost a kolísání jsou ovšem také tu, na př. v nářečích západních jest *-ích*, *-ech*, *-ách*, — na Moravě je v chrom. -ich (= *-ích*) skoro jen u životných na -ch, -k, *-ách* u neživotných na -h, -ch, -k, *-ech* ostatně chrom. 268, — v dolnobeč. *-ech*, *-och*, *-ách*, — zlin., val., slc. *-och* atd.

Srov. pl. lok. při vzoru *oráč*, *město* atd. §§ 67. a 91.

40. Plur. instr. *chlapy*, *duby*; *-mi*, *-ma*; *-ami*, *-ama*, *-oma*.

1. Koncovka vlastní jest *-y*, psl. *-y*. Jest pravidlem v textech starších a dosud v jazyku spisovném; na př. yazyky svými ŽWittb. 5, 11, zuby svými t. 34, 16, zlatymi pafy Pass. 322 atd., nč. chlapy, duby. V nářečích drží se někde pravidelně, ale u většině jest jen výjimkou vedle koncovek jiných *-mi*, *-ami* atd.; koncovky tyto jsou zřetelnější, proto přicházejí v oblibu, kdežto koncovka náležitá *-y* se drží jen v jistých výrazích ustálených nebo v jistém spojení s předložkou nebo přívlastkem, kde tedy předložka nebo přívlastek nasvědčují, že tvar *-y* jest instrumental. V nář. doudl. jest *-y* pravidlem, se zedníky, mezi vlky, vojáky Kotsm. 22; jinde vyskytuje se ve výrazích, jako jsou na př. brániti se zuby nehty Us., před svátky, pověděti něco před svědky, před časy, mezi lesy Us.; v ná-

řečích východních říká se: před časë (= -y) chrom. 268 (ostatně je tu jen -ama); chłapy, obrazy, všecko je podsaděné stromky, jéł z voły, hore potoky BartD. 66—68 sl. (val., z pravidla, vedle -ami); mezi sedłáky, s pachołky, s chłapy, z vojáky, z bratry, svými voły, s tými droby t. 89 (stjick., z pravidla, vedle -ámi a -ama); pod płoty, před svátky, před časy, nad kostely, za rámy t. 19 (zlin., -y jen v určení adverbialním a ve spojení s předložkou); pod puoty (płoty), mezi potoky, z vojáky t. 46 (lhot., vedle -ama); s tymi synky, s bratry, z mojimi bratry, za kłobuky, pod płoty, před svotky, mezi trhy t. 113 (laš.), tłustými těły Šemb. 36 (opav.); slc. ostrými zuby Hatt. slc. 69, peknými chlapy Mikl. III[2] 340 (ve spojení s přívlastkem, jinak -ami, -mi) atd.

Za *-y* bývá v nář. slovenských *-ý:* s tema chłapý, pred svátký BartD. 37 (stráň.), syný, z vojáký, uchodził cvałý t. 39 (hroz.), s tými chłapý, ze svojimi syný, za dubý t. 41 (též); v slovenštině spisovné jest -ý, když slabika předcházející je krátká, peknými spôsobý vedle ostrými zuby Hatt. slc. 69.

Srov. pl. instr. *oráči*, *města* atd. §§ 68 a 92.

2. Koncovka *-mi* je z i-kmenů, dub*mi* podle host*mi* atd. Mohla by býti i z ŭ-kmenů, jako stsl. -ъmi, Lesk. Declination 102—104 a Scholvin v Jag. Arch. 2, 495; ale v češtině byly tvary syn*mi* atp., které by tu měly býti vzorem, vyhynuly dávno před tím, než novotvary sem patřící se začínají. Tyto vyskytují se od konce stol. XIV, většinou u jmen neživotných; na př. s pokladmy Pulk. 44[b], chlebmi HusE. 2, 289, s czaſſmy Kruml. 376[a], mnohými czaſmi Comest. 248[b], zlatými liſtmi t. 152[b], nohmi těmi ptáky t. 12[b], svými ſſatmi Griz. 159[a], s ſtítmy Kladr. Ezech. 38, 5, loſmi t. 1. Par. 24, 5, wlaſmi t. Luk. 7, 38, s platmi Koz. 395, pánmi, hadmi Rosa 97, obrazmi Beck. 1, 170, s židmi t. 1, 207, s Sſatmi t. 3, 46, s wozmi t. 3, 71 a j., mezi praetendentmi VesB. 29[a] a j., pánmi Tham 48 a j.; z vołmi, pred dvacjatmi rokmi, cepmi BartD. 41 (hroz.), slc. zubmi, hołubmi, hadmi, sudmi, vołmi, stołmi Dolež. 31, zubmi, kostolmi Hatt. slc. 69. Srov. stpol. chlebmi, apostołmi, kapłanmi, sokołmi a j. Kal. 102; stsl. grěchъmi Cloz., apostolъmi Supr., darъmi Euch. a j., -ъmi z u-kmenů, Scholvin v Jag. Arch. 2, 492 sl.; stsrb. darьmi, gradmi, listьmi, grěhьmi atd. Danič. Istor. obl. 116 sl.; sln. Obl. 160 atd.

Vedle *-mi* jest vulgarní *-ma*, na př. pánma Rosa 76, s wolma BílD. 271, s volma, šatma atp. Us. V jazyku kleslém jsou i příklady, kde *-ma* je přivěšeno k pl. nom.; na př. pl. nom. rty a instr. rtyma svýma BílC. 37, okuláry instr. s okulárýma BílD. 11.

Srovn. stejné pl. instr. při vz. *oráč* a *město* v §§ 68 a 92.

3. Koncovka *-ami* je z a-kmenů, chlap*ami* podle ryb*ami*. Vyskytuje se od konce stol. XIV, v době starší jen u jmen neživotných, v nové také u životných. Na př. rohamy trkati PassKlem. 50[a], s velikými poprſkkamy

(sic) t. 202b, yazykamy lidskými ROlB. 34b, s kolykamy paxillis Ol. Num. 4, 32, mezi oblucczkamy t. 3. Reg. 7, 29, ſkutkami Comest. 110a, rohami t. 74b, plechami t. 154b, hrziechami t. 29a, s řeřabami Baw. 220, svými zubami Háj. 160a, skřípíce zubami t. 262b, s Cepami t. 382a: cepami VelKal. 88, přestrašili ho cepami Pam. 3, 77, stromami Rosa 76, s katolikami Beck. 1, 422, odpuſkami t. 1, 62, prſtami t. 2, 220, mezi rohami t. 1, 4, ostrými Sſýpami t. 1, 512, pole s rybnikami t. 1, 485 atd., bratrami BílD. 234, ďáblami t. 254, ſwědkami VesA. 125b, hřjchami t. 16a a j., pánami Tham 48; před kozákami Čel. (1847) 327, pro rým; kázal ho psami vyštvat Suš. 19, chłapami, synkami, stromami BartD. 113 (laš.); v některých částech území valašského je pravidlem -y, a vedle něho vyskytuje se -ami jen u neživotných t. 68; v nářečí slovenském: hadami, vołami, hołubami, stołami, zubami, sudami atp. Dolež. 31, chlapami, dubami Hatt. slc. 67.

Místo *-ami* bývá dial. zdloužené *-ámi*, zubámi BartD. 60 (val.), psámi t. 89 (stjick.).

Jiná dial. varianta místo *-ami* jest *-ama;* jest doložena od stol. XVII a hojná v nářečích nynějších. Na př. stromama Rosa 76; prſtama Beck. 1, 33, zubama t. 1, 423 a j., stromama Tomsa 172, chlapama mýt. 333 a hojně jinde, s rakama Suš. 127, chłapama, dubama chrom. 266, Btch. 264 (dolnobeč.), chłapama, obrazama BartD. 17 a 18 (zlin., tu z pravidla), t. 27 (záhor., též), pachołkama, synama t. 37 (stráň.), ze svýma bratrama, z vojákama t. 46 (lhot.), chłapama t. 42 (dol.), t. 68 (val., místy), chuapama t. 82 (hran.), s chłapama, pachołkama t. 89 (stjick., porůznu), bratrama, synkama t. 113 (laš.), chłopama, synkama t. 136 (sev.-opav.); nikoli též v nářečích slovenských.

Místo *-ami*, *-ama* bývá v jazyku kleslém i *-emi*, *-ema:* těmito žjwlemi BílD. 12, všemi smyſlemi BílQ. 1, 21, pſema rodiče nazývají BílC. 94.

V nářečí lašském jest vedle *-ami*, *-ama* také *-oma*, chłopoma, synkoma BartD. 113. V nářečí tom je pl. dat. ryb*om*, pravidelnou obměnou z ryb*ám*, a podle toho jest tu také instr. ryb*oma* vedle ryb*ama*, *-ami*, a odtud dále chłop*oma*. Podobně v nář. sev.-opavském BartD. 136.

4. Vývoj různých těchto koncovek byl patrně tento: koncovka vlastní *-y* byla původně v užívání všeobecném a sama; časem nabízejí se ze vzorů jiných koncovky *-mi* a *-ami*; jsou v jazyku u veliké většině, neboť jimi se končí většina instrumentalů plur. sklonění jmenného a všecky instr. plur. sklonění zájmenného a složeného; znamenají ve svých vzorech jen instrumental množný a žádný pád jiný, a jsou proto zřetelnější než *-y*, které je koncovkou instrumentalu a ve vz. *chlap* také akk. pl.; tyto okolnosti pomáhají jim šířiti se na újmu koncovky *-y*, která jen v jazyku spisovném a na některých územích dialektických (doudl., místy val.) zů-

stává, většinou však z jazyka živého ustupuje; drží se tu jenom v několika rčeních ustrnulých, zvláště ve vazbách takových, kde předložka nebo přívlastek význam instrumentalový naznačují; koncovky nové *-mi*, *-ami* mění se pak dále v *-ma*, *-ama*, *-oma*.

Pastrn. 95 uvodí z Pauliny-Tótha slc.: za vojáci, so svojimi pomocníci; nom. pl. vzatý za instr.

Měna kvantity kmenové ve vzoru tomto.

41. 1. O dloužení slabiky kmenové v pl. gen. tvarů bez *-óv*, na př. č*a*s-č*á*s slc. č*ia*s, slc. r*az*-r*áz*, chod. obl*a*k- do vobl*á*k viz nahoře § 37.

2. Některá jednoslabičná substantiva, mající samohlásku dlouhou, krátí ji v pádech, kde jsou tvaru víceslabičného. Na př. stč. d*ó*m, d*uo*m nč. d*ů*m a gen. d*o*mu, pl. nom. d*o*my, d*o*mové, du. dat. instr. d*o*moma atd. Krácení toto zejména při jistých substantivech je ustáleno; odchylky, které se tu vyskytují, vysvětlují se analogií. Poučný toho příklad je v *pás* gen. p*a*su a dial. (zlin.) p*á*su: slovo to je staženo z p*oja*sъ, má tedy délku etymologickou, ale krátí se přece; v nář. zlin. jest ovšem gen. dop*á*su BartD. 9, a tu by se mohla délka brániti jako náležitá; ale v témž nářečí říká se poďme za pasy BartD. t., a to lze vysvětliti jen tak: bylo i v nář. zlin. p*á*s-p*a*su atd., z toho zůstalo *-a-* ve rčení ustáleném za-pasy, jinde pak pronikla odchylka analogií p*á*s-p*á*su atd.

Zkráceno pak jest *á-a*, srov. Dobr. Lehrg.[2] 192, na př.:

hrách-hrachu atd., hrachu Háj. herb. 275[a] a j.; odchylkou: hráchu Háj. herb. 102[a], chod. 57, podle nom.; —

Ján, Jan v. zde doleji č. 3; —

mráz-mrazu atd.; odchylkou mrázu, mrázem BartD. 9 (zlin.); —

pán, pan v. zde doleji č. 3; —

pás-pasu atd., pás Br. Jer. 5, 27, do paſu t. Ezech. 47, 3, paſem t. Lev. 8, 7 a Isa. 22, 21 atd., Dobr. l. c. a Us.; odchylkou: pas chod. 56 (podle gen. pasu atd.) a do pásu BartD. 9 (zlin., podle nom. pás, v. nahoře); —

práh-prahu atd.; odchyl.: prah, prah svůj podle prahu mého Br. Ezech. 48, 8, a práhu chod. 57. —

Zkrácení *é*, *ie* (*í*) v *e*, *ě* (Dobr. Lehrg.[2] 192):

chléb-chleba atd., chléb Ben. 1. Reg. 21, 4 a j., kus chleba t. 2, 36 a j.; chléb Br. 37, 21, chleba t., chlebem t. Lament. 5, 7; nč. usus spisovný má chléb, ob. také chleb, chleb chod. 56; odchylkou: bez chléba BílD. 28, chlébůw BílQ. 2. 162 a j.; —

sníh stč. *snieh*-sněhu atd.; odchyl.: sněh chod. 56 a ſnjhem přikrytý VesC. 34ᵃ; —

vítr stč. *vietr*-větru atd. —

Zkrácení *ó* nč. *ů* v *o* (Dobr. l. c.):

bůh stč. *bóh*, *buoh*-boha atd.; tu však jsou v textech starých časté odchylky, na př. milý buoze Pass. 13, u buozie t. 25, buohem t. 7, buohowe t. 21, pl. gen. buohow 12 (v Pass. části mladší), ot buoha Alb. 7, k buohu t., pánu buohu Ben. 3. Reg. 12, 32, ot buoha Krist. 1ᵃ, k buohu t., o buozie t., buohem t., buoha BiblD. 1. Par. 13, 3 a j., buohow Ol. Ex. 20 23, buohem Kruml. 83ᵇ atd.; —

důl stč. *dól*, *duol*-dolu atd.; odchyl. z duolu HusŠal. 134ᵃ, Ol. Súdc. 1, 15; —

dům stč. *dóm*, *duom*-domu atd.; odchyl. w duomie KabK. 5ᵃ; —

dvůr stč. *dvór*, *dvuor*-dvoru atd.; na př. dvuor poplužní s dvory kmetcími ZS. 350, dvorové kmetcí t. 351; odchyl. od dwuoru KolAO. 11ᵇ (1505), dwuora KolBO. 3ᵃ (1494), na tom dwuoru t.; —

kůl stč. *kól*, *kuol*-kolu atd., vida na 'néj straně lodí u kola věziece Pass. 313; odchyl.: ti k kulu přivázáni bývali Beck. 2, 123, gen. kůlu chod. 57, zatloukali kůly BartD. 9 (zlin.); odchylka se zde ujímá pro rozdíl od subst. kolo; —

půst stč. *póst, puost*-postu atd., pooſt Ol. Joel. 1, 14, púoſt HusPost. 43ᵃ, půſt Br. Jon. 3, 5, poſtem t. Joel 2, 12; odchyl.: od puoſtu Kruml. 130ᵃ, puoſtem t. 170ᵇ a 188ᵃ, v půstě Pal. 5, 2, 431 a BartD. 9 (zlin.); —

skůt stč. *skót*, *skuot*-skotu atd, ſkuot Ol. Gen. 34, 28, t. Ex. 12, 32, t. Gen. 46, 12, Prešp. 417, ſkvot OtcB. 71ᵇ, skůt Lact. Jg.; odchyl. nč. skot; —

stůl stč. *stól*, *stuol*-stolu atd.; odchylkou: tři veliké ſtuoly Pass. 323; —

vůl stč. *vól*, *vuol*-vola atd.; —

vůz stč. *vóz*, *vuoz*-vozu atd.; odchyl. wuozuow mých Pror. 27ᵇ; —

vzrůst, *zrůst* stč. *vzróst*, *vzruost*-vzrostu atd., zrůſt Br. Ezech. 31, 5, k zroſtu t. Isa. 44, 14, w zroſtu t. Ezech. 31, 14. na wzroſtu Pulk. 13ᵇ, do jeho wzroſtu Hrad. 23ᵃ atd.; odchyl.: zroſt Háj. herb. 34ᵃ a j., k zrůſtu Br. Ezech. 31, 4, zrůstu Us.

Dialekticky je také *bul* (m. bůl, bol)-bolu, *bur* (bor)-boru BartD. 103 (laš.), a též *pohřuob*- na pohřobě atp. t. 134, t. j. také *uo* vzniklé z *e* se tu krátí.

Slova přejatá *kůr*, *trůn* nikdy nekrátí. —

Také krácení *ú-u* nemá zde příkladu. —

Zkrácení *ý* v *y* je podle Dobr. l. c. v subst. *dým*-dymu; v Jg. jsou doklady pro *dým*-dýmu atd. (z Vel. a j.) a také pro *dym*-dymu atd.

(z Br. a j.), a tyto duplikaty možná že vznikly z bývalého *dým*-d*y*mu; jazyk nynější má *dým*-d*ý*mu atd. —

3. Vedle *Jan* je také *Ján*; ale to není dloužením nebo krácením v deklinaci, nýbrž tu má jazyk spisovný tvary veskrze krátké J*a*n gen. J*a*na atd., a nářečí obecná dlouhé J*á*n gen. J*á*na, k svatýmu J*á*nu chrom. 267 atd.; sg. vok. je však všude krátký, J*e*ne Us., J*a*ne chrom. 267 a j.

Subst. *pán* má v sing. vok. z pravidla krátké *-a-*, na př. pane! milý pane! milost-pane! pane Bože! Kriste pane! pane Ben. 1. Reg. 7, 6 a odchyl. ty páne muoj králi t. 2. Reg. 15, 21 (2krát). — V ostatních pádech singularu jsou tu v příčině kvantity některé zvláštní rozdíly: když jest ve členu větném (v podmětu, předmětu atd.) samo anebo výrazem hlavním, má dlouhé *-á-*, na př. pán zde byl, milost-pán, viděl jsem pána, náš pán zde byl, mluvil jsem s mladým pánem, země pán, světa pán atd.; — když však je tu výrazem vedlejším a to zejména přívlastkem, má krátké *-a-*, na př. pan biskup, pan hrabě, pan soused zde byl, byl jsem s panem Novákem atd.; jenom v jistých ustálených rčeních jest i tu *-á-*, totiž: pán Bůh gen. pána Boha atd., pán Ježíš gen. pána Ježíše atd., Kristus pán gen. Krista pána atd., kníže pán gen. knížete pána atd. (ale: pan kníže, pana knížete atd.), císař pán gen. císaře pána atd. Us., papež pán TomP. 7, 48, pro pána krále! (interj.); — v pluralu pak je vždy *-á-*: páni, pánové, milí pánové, páni sousedé, páni měšťané, pánům měšťanům, s pány měšťany atd.; — to je usus nynější; shodné s ním doklady starší s dlouhým *-á-* jsou: paan nade všěcky paany Pass. 613, paany znamenajte Štít. ř. 210[b] (pl. nom.), paan tvuoj KřižB. 80[b], našel paan jesle paana svého Pror. 1[a], urozeného paana pana Jana Lún. pam. 1574, páni nalezli KolAO. 43[a], mezi purgmistrem a pány t. 24[b] (1587) atd.; vedle toho jsou ovšem také doklady odchylné, totiž v textech, kde kvantita celkem pečlivě se znamená a přece psáno p*a*n- za žádané p*á*n- (odchylkám opáčným nemám dokladů), na př. Pan Bůh VelKal. 146, Panůw Benátčanům t. 204 a j., Panuow Uherſkých t. 144 a j., knížata Panuow t. 57, Panůw Slawatůw t. 204, velikým Panům Háj. 90[b] atd.

Jiné je krácení v *záda*, *zádům*, *na zádech*, *za zády* a gen. z*a*d. Substantivum toto je vlastně masc. sing. *zad*, srov. stsl. *zadъ* dorsum atd.; *záda* jest jeho plural s koncovkou *-a*, ustálený u významu určitém; je tu tedy krácení jako l*é*ta gen. l*e*t, v. § 93.

Pomnožná jména místní *Uhři*, *Uhry* atp.

42. Pomnožná jména místní (pluralia loci) jsou namnoze původu metonymického: pluralem jména obyvatelův je spolu pojmenováno místo (osada, země), které též obyvatelé zaujímají. Na př. *Uhři* = Ungari,

a metonymicky Ungaria; *Němci* = Germani, a meton. Germania, ve Vel. quadr. Hořejší Němci = Horní Německo, Dolejší Němci = Dolní Německo Jg. Srov. ř. Φίλιπποι, lat. Veji, Sabini, lit. Vengrai, Prusai Mikl. III² 341 a doleji pomnožná jména místní *Brozany* § 46 a *Lobkovice* § 70.

Jiná pomnožná jména místní jsou z appellativ, na př. *Karlovy Vary* z appell. *var*, *Třídvory* (ves u Kolína) z appell. *dvór* atp.

To platí o pomnožných jménech místních vůbec. Když příslušný si gular patří ke vzoru *chlap*. tedy i vzniklé z něho pomnožné jméno místní sem patří; na př. *Uher*, plur. *Uhři*, *Uhry*.

Sklonění jmen těchto bylo původně totéž, jako sklonění příslušného jména základního v pluralu; časem však vyvinuly se některé rozdíly: plurale významu místního dílem zachovalo některé archaismy, dílem dalo vzniknouti některým novotvarům, kterých při pluralu substantiva základního není.

Sklonění vzoru *Uhři*, *Uhry* jest:

Nom. *Uhři*, *Uhry*, *-a*. Tvar nejstarší jest *Uhři*, souhlasný s chlap*i*, dub*i*; na př. in villa Dusnici t. j. Dušníci (nč. Dušníky) Reg. I. r. 1228 (z orig. knih. dvor. Víd.); podle toho čteme *-i* také v příkladech: iuxta villam quae dicitur Bubni KosmA. III, 17 t. j. Bubni (nč. Bubny), loci nomen est Cladorubi t. III, 58 t. j. Kladorubi (nč. Kladruby); země jiejž diechu Charwaty jmě DalC. 2, země iešto charwaty jest jmě t., tu možno čísti -ti i -ty. — Tvar *Uhry* jest akkusativ vzatý za nominativ (jako dub*y* za starší dub*i*, v. § 35); na př. Dusniky UrbE. 178 t. j. Dušníky. — Tvar *Uhra* jest m. *-y* jako oblak*a* atp., v. § 36; na př. theloneum in Hawra Reg. II. 1310 t. j. in Havra m. Habra (nom. jmenovací) = Habry, agros in Hayka tamt. r. 1313; nč. ob. Čecha, Hradčana, Lužana mýt. 339, Šemb. 27 (vých.-česk.) a Us., Kúta, Újezda a j. BartD. 138 atd.

Akk. *Uhry*, *-a*; na př. aby vrátil rakuſſy Pulk. 157ª, Uhry ob. Uhra Us.

Gen. *Uher*; tvar starý, bez koncovky *-óv*, který při appellativech již ve stč. jen archaisticky se vyskýtá, zachoval se zde pravidlem. Na př. qua (via) itur ad Gabr KosmA. III, 15 a Kosml. t. (Kosmas myslí po česku, jeho lat. ad Gabr jest = č. do Gabr, nč. do Haber), iuxta pagum Postolopirth KosmA. I. 13 a Kosml. t. (též, = u vsi Postoloprt), ad castrum Rakouz KosmA. III, 12 a Kosml. t. (též, = u hradu Rakoús), e regione Stodor KosmA. I, 15 a Kosml. t. (též, = z krajě Stodor); Neosuetl Reg. I. r. 1088 (ze XIII stol.), de Buben t. r. 1170, de pecek t. r. 1228; do czech DalC. 33, do rzek t. 51, z ſas t. 94, z uher t. 51; do Benatek ApŠ. 118, z benatek Mast. 8; když sě z uuher bratřie přibrachu Hrad. 27ᵇ, z rakús Štít. uč. 61ᵇ; de Dussnik TomZ. 1398 r. 316; do pruſſ Pulk. 34ª; do Rziek Comest. 116ᵇ; do Turek Lobk. 21ᵇ; ze Trzij dwuor KolB. 1519, ze Trzidwor KolČČ. 10.ᵇ (1560); do Uher Vel.

Kal. 309, do Vlach t. 97, do Rus t. 165, do Prus t. 199; do Sás Beck. 1, 295; z Karlových Var Us., ze Słovák, z Vałách BartD. 19 (zlin.); knieže táhl do pohan Mand. 39ᵃ (= do pohanské země), (Benátčané) jezdie do pohan Lobk. 21ᵇ, jenž do jeho země jezdili z krzeſtian t. 21ᵇ (= z křesťanské země). — Při jménech původu appellativního proniká také tvar *-óv*: z Varuov Všeh. 375, ze Trzidworuw KolČČ. 103ᵇ (1560), z Karlových Varů Us.

Dat. *Uhróm* atd. Na př. k rakuſom běžěti DalC. 89, k rakuſſom ad Austriam Pulk. 53ᵇ, ciesař tu krajinu k czechom oddal ad Bohemiam t. 62ᵃ, měly ty země k Čzechům připojeny býti VelKal. 44, osm mijl od Vídně k Uhrům t. 9, blíže k Benátkům Har. 1, 12. — *Uhrám*, podle a-kmenů, při těch jménech, která mohou míti nom. *-a*, na př. kako jest ta země k czecham přišla DalC. 24, k Benatkam Lobk. 28ᵇ, až k Benátkám Har. 1, 13, k Uhrám Us.

Lok. *Uhřiech*. Na př. Thuklecyeh Reg I. r. 1205 t. j. Tukleciech (Tuklaky), Zernozecheh List. Lit. r. 1218 t. j. Žrnosěciech, Zalezzleh tamt. t. j. Zálezléch, Zernozecech Reg. I. r. 1250, Nostulech tamt. t. j. Nóstvléch (m. Nósvtléch, v Nůslích); w uhrzyech Mast. 51, w rakuſyech t., w ruſyech t. 52, u baworzyech t., w korutanyech t. 53, w Uhrziech Pass. 317; w baworziech Pulk. 89ᵇ, w ſrbyech t. 66ᵃ, w charwatyech t. 1ᵇ; w charwatijech stateční lidé jsú Lobk 27ᵃ; w Auhřijch Puch. 446ᵃ, w Uhřijch VelKal. 32 a j., ve Wlaſſých t. 49, w Srbijch t. 188, w Sſwábijch t. 268; v Rakousích. Robousích, Uhřích, Nůslích atd. Us. — *Uhrách*, podle a-kmenů, zvláště po hrdelnicích; na př. w czechach DalH. 42, DalC. t. a 21, Mast. 49 Hrad. 1ᵃ, Rožmb. 120, nč. v Čechách, Uhách, Dušníkách, Benátkách, Pardubičkách, Uhrách Us. — *-ech*, podle i-kmenů, zvláště po *-t*, *-d*, *-n* a také po jiných; na př. o poſtoloprtech DalC. 41, ve Všetatech, Všestudech, v Nebovidech, Korutanech, Sanech, Bubnech, Smidárech, Býchorech, Semilech, Dolech, Kralupech, Čepech, Dubech, Citolibech, Čínovech, Drmech, Časech atd. — *-och* v nářečích východních, na př. na Hamroch BartD. 113 (laš.) atd.

Instr. *Uhry*, mezi řečenými zeměmi a tatary Mand. 45ᵃ; *-ami*, Uhrami Us.

Kmeny s *-a-* přehlas. *-ě-*.

43. Mezi kmeny vzoru *chlap*, *dub* jsou mnohé, které mají vnitř slabiku měkkou se samohláskou *-a-*. Tato pak samohláska mění se v *-ě-*, když ve slabice následující je k tomu příčina (přehlasování zpátečné, srov. I. str. 97 sl.); na př. č*a*s pl. nom. č*ě*si, zem*an*- pl. nom. zem*ě*né. Působením analogie přehláska někdy se ruší, na př. místo č*ě*si je podle č*a*s také č*a*si, místo zem*ě*né je podle akk. zem*a*ny také zem*a*né atd., —

někdy pak i tam se dostává, kde by podle pravidla býti neměla, na př. místo akk. zem*a*ny je podle nom. zem*ě*né také zem*ě*ny.

Kmeny tohoto způsobu jsou v substantivech

čas, sg. vok. *čěse*, mój zlý ne chziezze ApD. c (rým: užěse), nč. čase; — sg. lok. *čěsě*, v tom smutném czieſſie UmR. 203 (rým: sě utěšě), v kterém czyeſſye DětJež 8ᵃ (: narodili jste sě); naproti tomu: při svém chzazzie svD. 84, v krátkém czaſſye Hrad. 2ᵃ, nč. v čase; — pl. nom. *čěsi*, biechu u vojště lítí czyeſy AlxV. 1565 (: zamiesi); v básni Pravda v rkp. FulkL. 433 čte se: zbožného ta hróza děsí, neb sú přišli bludní czaſſy, žeť sě křivda v pravdu miesí; czaſſy je tu napsáno zajisté omylem opisovatelovým, neboť rýmy (děsí, miesí) žádají tvaru *čěsi*; naproti tomu je dále: všickni czaſy AlxV. 2377 atd; — pl. lok. *čěsiech*, po chzieziech AlxH. 10, 12; naproti tomu: v těch czaſiech Pass. 328, nč. časích. Tvary s přehláskou náležitou vyskytují se zřídka, znám jen doklady tuto položené.

diábel, pl. nom. *diebli*, ať jim dyebly neškodie JiřBrn. 643, dyebly sě sletěchu Marg. 460; naproti tomu: tvoji dyably JiřBrn. 118, dyabli Pass. 351, diable sě nezmeškají HusPost. 216ᵃ, sg. vok. aj diable HusPost. 219ᵇ. Tvary s přehláskou náležitou jsou řídké, znám jen příklady zde uvedené; v BrigF. 5 čte se: k dieblu, novotvar s přehláskou odchylnou.

Jan, sg. vok. *Jěne*, na př. svatý Giene ŽKlem. 136ᵇ, Giene mój synu Hrad. 52ᵇ, svatý giene t. 122ᵃ, o gyene svatý Modl. 147ᵇ a j., nč. Jene; bez přehlásky: svatý Jane Pass. 277, Jane mój přieteli Vít. 57ᵃ, Jane milej ŽerKat. 107, svatý Jane Suš. 5, Jane chrom. 267 a Btch. 264 (dolnobeč.); — sg. lok. *Jěně*: o světiem Gienie rkp. o štěp. Jg. s. v.

klak-, z klęk-, ve jménu místním *Tuklaky*, pl. lok. Thuklecyeh Reg. I. r. 1205.

Pabjan (Fabian), sg. vok. *Pabjěne*, svatý Pabgiene ŽKlem. 137ᵇ.

řad-, z ręd-, v *řád*, *úřad*, *pořad*; sg. lok. *řiedě*, *úřědě*, *pořědě*: po svém rsiedye JidDrk. 107, ve všem rzyedie Kat. 26, ať by zvěstoval to poselstvie w rzyede t. 92, mistr napsa veršík w rziedie DětJež. 8ᵇ, v svém vrzyedye DalC. 95, w urziedie Rožmb. 70, w urzyedye t 217, v jeho vrzedye Štít. uč. 21ᵇ, v tom vrziedie Pass. 95 (předěláno později v úř*a*dě); ve všem ženském porziedie Kat. 16; často bez přehlásky žádané: w urzadye ODub. 93, o zemském urzadie NRada 637, nč. v úřadě atd.; při koncovce *-u* přehlásky ovšem nebylo: v tom vrzadu Štít. uč. 21ᵇ atd.; — pl. lok. *úřědiech*, *pořědiech*: w vrzedyech Pass 526, zatvrzenie zákona bude jemu i semeni jeho po pořediech per successiones Kladr. 30, 21; častěji bez přehlásky: w urzadyech Vít. 81ᵇ, po vrzadiech Ol. Num. 2, 17, w vrzadech ODub. 92, nč. v úřadech atd.

Šebestian, sg. vok *Šebest-ěne* (*-t-* tvrdé), svatý Sebeſtyene ŽKlem. 137ᵇ.

třas tremor, z tręs-, trſas ŽKlem. 47, 7 a j., strach a trzas ŽKap. 54, 6,

přěsta trzaſſa (sg. gen., věta bezpodmětá) ŽWittb. 105 30 atd.; pád nějaký s *-ě-*, na př. sg. lok. *třěsě*, nedoložen; ale doložen je nom. *třěs*, vzniklý z *třas* analogií některého tvaru přehlasovaného: trzies tremor ŽWittb. Moys. 15, trzieſ ŽMus. t, trzyes ŽPod. 54, 6, trzeſſ ŽWittb. 47, 7.

žár, *zžár*; *zžár* je původní tvar jména místního *Ždár*, srov. I. str. 527; sg. lok. byl *ve-zžieřě*, a z toho změnou hláskovou *ve-jžieřě*, srov. I. str. 495; doklad přímý pro tvar tento není mi znám, ale je nahrazen doklady jinými, ve kterých se obráží: de Yzierz TomZ. 1440 m 19, de Zeyrzierz t. 1465 m 11, z Zejzieře t. 1464 m 21.

O subst. *Tatar*, *Toter* a *žlab-*, *žleb-* v. doleji § 50.

44. Nejhojnější a proto nejdůležitější mezi kmeny těmito jsou kmeny utvořené příponami *-jan-ino*: nom. *zeměnín*, *dvořěnín*, *měščěnín*, *brozěnín*, *rokycěnín*, *Pražěnín*, *Chrudiměnín* a p. Významem jsou to appellativa obyvatelská, *zeměnín* = kdo bydlí v zemi, jest usazen v zemi, incola, *dvořěnín* = kdo bydlí na dvoře, žije u dvora atd. Kmen je tu dvojí: delší s příponami oběma *-(j)an-ino-*, v čísle jednotném a dvojném; a kratší bez *-ino-*, v čísle množném. V sing. a du. je tedy kmen *-o* a sklonění podle o-kmenů. V pluralu pak je kmen souhláskový a bylo sklonění původně souhláskové. Z něho zachovaly se nom. *-é*, gen. -(*ъ*) a archaistický lok. -*s*(*ъ*), na př. zeměné, zeman(*ъ*), u Polas atp. (o lok. *-s* viz doleji v § 46); v pádech ostatních ujaly se koncovky přejaté ze sklonění jiných. Srov. Brugm. II. § 115 a 404. V příponě *-(j)an-* přehlasuje se *-a-* v *-ě-*, když je tomu příčina také v slabice následující: tedy všude v sing. a du., poněvadž tu následuje přípona druhá *-ino-*, jejíž samohláska *i* má moc přehlasovací; a dále v nom. (vok.) a lok. plur., poněvadž tu následují koncovky pádové *-é*, *-ie*, *-ech* (z *-ьchъ*), *-iech*, jejichž samohlásky touž moc mají.

Těmito oběma zvláštnostmi, střídáním kmenů a přehlasováním, má sklonění těchto jmen svůj zvláštní ráz, zejména v textech starších, kde panuje jistá pravidelnost. Odchylky jsou tam velmi řídké a záleží jednak v tom, že kmen delší jest i v pluralu, nebo kmen kratší i v singularu a dualu, jednak v tom, že přehláska není, kde by býti měla, nebo jest, kde by býti neměla. Odchylek těchto časem přibývá, nastává kolísání a ustaluje se konečně sklonění nč. *zeman* gen. *zemana* atd., pl. nom. *zemané* atd., sklonění uniformované, s něhož někdejší různosti jsou všecky setřeny a v němž pravidla bývalého již znamenati nelze. Srov. I. str. 99.

S k l o n ě n í je toto:

sg. nom. staré nepřehlas. *zemanín*, Suaton Polanin NekrP.; přehlas. *zeměnín*, myeſczyenyn Rožmb. 116, meſczyenyn t., myeſtyenyn DalC. 77, jeden hrſechzenyn AlxBM. 2, 24, zemenyn t. 2, 25, jeden myeſtyenyn

AlxV. 2105, myeſſtyenyn Řád pz. 37, ſlowyenyn Scytha Koř. Koloss. 3, 11, zemenin Pr. pr. 261, každý mieſſtienin t. 244 atd.; — odchylkou: každý zemanín Koz. 401, nč. zeman Us., dial. Malenovan BartD. 16 (zlin.), Moravan t. 98 (laš.); —

sg. vok. *zeměníne*, — nč. zemane; —

sg. gen. akk. *zeměnína*, zemyenyna Rožmb. 64, zemenina staviti Pr. pr. 253, myeſczenyna Pass. 472 atd.; — nč. zemana; —

sg. dat. *zeměnínu*, *zeměnínovi*, mieſczenynu Pass. 366, k meſtienynu Rožmb. 118, měščenínu VšehJ. 171 atd.; — odchylkou myeſczenowy mediolanskému PulkR. 181[a], myeſſtienu mému Ol. Lev. 25, 14, nč. zemanu. zemanovi; —

sg. lok. *zeměníně*, *zeměnínu*; — odchyl. po jednom myesczanu Bob. 345, nč. zemanu; —

sg. instr. *zeměnínem*, nejsa Praženínem VšehJ. 170; — nč. zemanem; —

du. nom. akk. *zeměníny*, dva zachovalá zemenyny Řád pz. 97, dva zemenyny Pulk. 3[b], dva měštěníny Jar. 63 a 64; — odchyl. dva mieſſtiany PulkLit. 125[b], dwa Mieſſtiany Pražſká VelKal. 141, (markrabě) poslal dva dvořany svá Jar. 44 (snad plur. za du.); —

du. gen. lok. *zeměnínú*, nedoloženo; —

du. dat. instr. *zeměnínoma*, nedoloženo; srov. stpol. dwiema zemianinoma Kal. 112; —

pl. nom. *zemané*, *zeměné*, *-ie*; koncovka *-é* jest náležitá, je to přípona tohoto pádu ve sklonění souhláskovém; vedle ní bývá někdy *-ie*, podle i-kmenův; — zemané je z doby před přehláskou; na př. usque hodie nomine ab urbe derivato nuncupantur Gedcane KosmA. II, 2 a Kosm1. tamt. nč. Hedčané, Slasane Silesii KosmA. II, 37. Psowane t. a Kosm1. tamt. nč. Pšované, Trebowane KosmA. II, 37 a Kosm1. tamt. nč. Třebované, Dedosane KosmA. II, 37, Lucsane Kosm4. II, 37, Zedlicane t. nč. Sedlčané; — z doby po přehlásce je zeméné, -ie, na př. Dedossene Kosm3. II, 37, zemene ŽGloss. 48, 3, oni sú kapadocziene[e] a si pak sú asyene[e] svD. 13 sl.; zemiene DalHr. 3; ſlowyene DalC. 1, zemene t. 3, zemyenye t. 53, zemyene t. 72, luczene t. 19, polene t. 33, prazyene t. 34, rzymyene t. 90, myeſczene t. 93, myeſczyene t. 96, chrudymyene t. 100, hradczyene t., myczene t. (Mýto), Byczowene t., polyczene t.; zemiene ŽKlem. 48, 3, všelicí zemyene ŽWittb. t., zemene Rožmb. 116, kacís ſlowiene Hrad. 24[b], myeſczene Pass. 477, všichni myeſczyenye Modl. 30[b]; ſlowyenee Pulk. 1[b], myeſſtyenye t. 84[a]; myeſſczenye ML. 56[b], dworziene t. 80[a]; rzymenee Pror. Dan 11, 30; přirození zemene ODub. 83; přijdú rzymyenie Koř. Jan, 11, 48 myeſciene t. Efez. 2, 19; měštěné kraje nebeského ŠtítV. 123; později vyskýtá se i tvar *zemanové*, právem bez přehlásky: ti jistí ſlowanowe PulkR. 1[b], polanowe t. 39[b]; — od-

chylky: jiní zemenyne Řád pz. 91 a 92, všickni zemenyne t., mieſſtieninee a zemeninee Pr. pr. 254, Rzymenyne Lit. předml. 2. k Pavl.; ſlowane Pulk. 1ᵃ, tři dworzane Lobk. 56ᵃ, jiní zemanee Pr. pr. 242, páni a zemanee t. 243, mieſſtianee t. 255, Mediolané DalJ. 59 rkp. Ff, Polané t. (v Dal. rkp. Ff a L jsou odchylky poměrně hojné); — nč. zemané; — dial. Mořkovaňé, Hodsłavaňé, Záhořaňé BartD. 88 (stjick., -ňé z -né, srov. ňést za nést t. 90); Brezovania t. 44 (břez.) a Brodzaňa, Bojkovjaňa, Bánovjaňa t. 41 (hroz., změnou -é, -ie v -ia atd. jako v pl. nom. lidé slc. ľudia hroz. ludzja);

pl. akk. *zemany*, s koncovkou *-y* podle o-kmenů; na př. když by prazany zbili DalC. 18, na prazany t. 19, všecky zemany Pr. pr. 243 atd.; — odchyl. Praženy DalJ. 18 rkp. L, t. 19 rkp. Ff, medulanské měštěny t. 61 rkp. L a Z; — nč. zemany; — v nář. ob. bývá akk. zeman*i*, t. j. nominativ vzatý za akk., a poněvadž za zeman*i* je spisovné zeman*é*, béře neumělý spisovatel — analogie zvratná — také *-ané* za akk.: sv. Pavel Řjmané napomínal Nitsch 10; —

pl. gen. *zeman*, tvar náležitý; na př. mieſchzan předních AlxB. 5, 11, od myeſczan DalC. 93, morawan mnoho zbichu t. 24, polan mnoho zbichu t. 65, Boleslav do polan jide DalC. 33 (s významem místním), (Božěj a Mutyně) do polan poslasta t. 56 (též), papež od rzyman zabit Pulk. 170ᵇ, kak jest toho města mieſtian přesbožný stav ŠtítMus. 52ᵃ, ot rzyman a Romanis Ol. 1. Mach. 14, 40, myeſſtian tvých t. Lev. 19, 18, žena brání myeſtan svých Kruml. 86ᵇ, měšťan Ústských Sv. 182, všech pánóv i zeman ODub. 1, myeſcyan svých Koř. 165ᵇ, který z mieſſtian Pr. pr. 249, ode všech zeman t. 242, u týchž mieſſtian Lobk. 26ᵃ, pod panstvím pánuov Benátčan Pref. 8, našich zeman Koz. 401, od měšťan t. atd.; — později *zemanóv*, s koncovkou *-óv* podle ŭ-kmenův a též právem bez přehlásky, od rzymanow zabit PulkR. 167ᵇ, mordéřóv wrſſowczanow t. 80ᵃ; — odchylky: od rímeninów (sic) HusPost. 22ᵃ, od Rzímenínow Kruml. 20ᵃ, všech dworzeninuw Mill. 8ᵇ, dwořenjnůw Beck. 1, 262; do Polen DalJ. 33 (L), Pražen se neboje t. 17 (L), Moraven t.; jmě rzymyenow Ol. 1. Mach. 8, 1; — nč. zemanův; —

pl. dat. *zemanóm*, s koncovkou *-óm* podle o-kmenův, na př. proti Luczanom DalC. 19, Lúčené sú prazanom dáni t., těm mieſczanom Kat. 10 atd.; — odchylky: k rzymyenynom EvOl. 99ᵇ, k rzimeninom Hilar. 40ᵃ; k rzymanynom EvOl. 96ᵃ; nenie rzymyenom obyčěj Koř. Skutk. 25, 16, mieſſtěnínuom Ben. Súdc. 14, 17, zemenom DalJ. 55 rkp. L; — nč. zemanům; —

pl. lok. *zeměnech*, *zeměniech*, konc. *-ech* podle i-kmenův a *-iech* podle o-kmenův; na př. na prazenech DalC. 17, o meſczenyech Rožmb. 116 atd.; — odchyl. u polanyech Mast. 53; — nč. zemanech; —

pl. instr. *zemany*, s koncovkou *-y* podle o-kmenů, na př. když biechu

zemani jejie cum essent incolae eius ŽWittb. 104, 12, zemani ŽGloss. t., s polany DalC. 33, s myefczany Rožmb 209, s mieffczzany Kruml. 295[b], přěd myeffczany in conspectu civium Pror. Jer. 37, 11, s swými zemany Kat. 174 atd.; — odchylky: se všemi zemenyny Pulk. 56[a], s dwořenjny Beck. 1, 376; s Praženy DalJ. 22 rkp. L, s zemeny t. 63 rkp. Ff; s mefftianmi Beck. 1, 526; — nč. zemany.

45. Podle vzoru *zeměnín* pl. *zemané* skloňují se také:

krajěnín, *cuzokrajěnín*, *spolukrajěnín*, nč. *krajan*; na př. sg. nom. cizokrajenín Blah. 169 (Blahoslav to zavrhuje); — dat. svému kragenynu ROlB. 75[b], jednomu krageginu (omylem m. krajenínu) Comest. 37[a]; — instr. cizokrajenínem sem učiňen extraneus v bibli z r. 1487 žalm 68, 9; — pl. nom. všickni kragene EvZimn. 1, kragenee tvoji Ol. Ezech. 27, 4, czyzokragenee Ol. 1. Mach. 10, 12, přijdú fpolukraiene Kladr. Bar. 4, 14, odchyl. kragenine jej (koráb) ukazují Comest. 19[a]; — dat. k cizokraieninom Kladr. Jer. Lament. 5, 2, proti krajenínóm KorMan. 41[b]; — nč. krajan gen. krajana atd.; — místo *krajěnín* bývá *-krajín*: sg. gen. akk. všelikého cizokragina Kladr. Nehem. 13, 3, každého czyzokragina Ben. tamt., pl. dat. (proroci) stany zvracěli cyzokraginom Koř. Žid. 11, 34; —

kvašěnín, *hodokvašěnín*, *spolukvašěnín*, nč. *kvašan*; na př. sing. nom. kwaffenyn Comest. 184[b], hodokvašěnín conviva Jirečk. Rozpravy 33 (z Mat. Prostěj. z r. 1438); — gen. akk. takového kvašenína Blázn. Jg.; — plur. nom. tvoji kvaffiene tibi convivae Ol. Sir. 9, 22, počěchu jedni kwaffyene mluviti qui accumbebant EvVíd. Luk. 7, 49, všickni kwaffene GestaKl. 200, jiní kwaffene t. 201, hodokwaffene ti Háj. 342[a], odchyl. fpolukwaſenine Kladr. Sir. 9, 22; — gen. z kwaffan Comest. 227[a], odchyl. do domu kwaſeninow Kladr. Jer. 16, 8; — dat. všém kwaffyanom simul recumbentibus EvVíd. Mark. 6, 32, odchyl. kwaffeninom Comest. 239[b], jiným hodokwaffenum Háj. 60[b]; — instr. s těmi kwaffany Štít. ř. 143[a]; odchyl.: (MMagd.) mezi hodokwaffeny plakáše. Hug. 45, před kwaffeny Comest. 178[b], mezi hodokwaffeny Háj. 196[b], mezi hodokwaffeniny Kladr. 2. Reg. 19, 28, nad kwaffeninami Comest. 200[b]; — nč. kvašan, gen. kvašana atd., zastaralé; —

vojěnín, nč. *vojan*; pl. nom. ti wogyene věěcky zbili Pass. 556, — gen. osěnie od woyanow zkaženo jest Pulk. 154[b], — dat. střiebro woyanom rozdal Pass. 485, — nč. vojan gen. vojana atd., zastaralé, a *vojín*.

Dále patří sem také subst *múřěnín*. V době starší má doklady takové: sg. nom. murzienyn Pass. 459, murzyenyn Pror. Jer. 37, 7 a Koř. Skutk. 8. 27, murzenyn KabK. 18[a], — pl. nom. (křesťané jsou) črné barvy jako murzene Mand. 17[a], pohané totiž murzene KabK. 16[b], židé a murzenyne t. 20[b], jedni muřženyne t. 25[a] a j., murzienynowe ŽWittb. 71, 9, murzenijnowe Comest. 54[b], murzenynowe KabK. 7[b], — akk. mu-

rzienyny Otc. 118ª, murzeniny Comest. 54ᵇ, murženyny KabK. 7ᵇ, – gen. od murzenin- (na konci rasura) t. 191ª, — dat. proti murzeninom t. 170ª; — příklad pro tvar múřan- není znám; — nč. pak jest sg. mouřenín, gen. -ína atd., pl. -ínové, gen. -ínův atd. Není pochyby, že *múřěnín* je původem svým téhož druhu jako *zeměnín* atp.; ale sklonění vyvinulo se při něm jinak, než při tomto; příčinou bylo myslím to, že slovo základní *múr-* nebylo zde tak na jevě, jako je na př. *zemé* v *zeměnín*, *dvór* ve *dvořěnín*, *město* v *měščěnín* atd.; proto odtrhlo se *múřěnín* od substantiv těchto ostatních, a tu zachovalo koncovku *-ín* veskrze a dosud, kdežto substantiva ostatní ji mají jen v sing. a du. a jen v době staré.

Vedle *múřěnín* bylo také *muřín*; o tom v. doleji § 49 č. 3.

Subst. *křesťan*, ve znění starším *krestian*, nemá přípony *-(j)an-* (z krest-jan- bylo by vzniklo stč. křeščan nč. křešťan). Slovo to je původu cizího, z lat. christianus. Je však schopno přehlásky jako *zeman-*, a proto má ve sklonění mnohé tvary shodné se vzorem tímto. Srov. I. str. 132. Sklonění jeho jest: sg. nom. *krestian*, creſtian HomOp. 152ª; *křesťan* věrný krzeſtan Pass. 435 a j.; -- vok. *křestěne* nedoložen, bez přehl.: tak milý krzieſtiane náději máš HusW. 97ᵇ; — gen. akk. *křesťana*, krzeſtiana NRada 1282; — dat. *křesťanu*, protiv krzeſtyanu Štít. uč. 87ª; — lok. *křestěně* nedoložen, křesťanu Us.; — instr. *křesťanem*, bych nebyl krzeſtanem Pass. 361; — du. *křesťany*, dva krzeſtani napsavše list schovali Pass. 365; — pl. nom. *křestěné*, kreſtene CisMnich. 98ª, tuž j'ho pohřebli krsezztyene ApŠ. 114, krzeſtyene sě řítichu Pass. 345, krzeſtyene t. 283, t. 346, t. 460 a j., krzeſtyene pamatují Štít. uč. 87ª, jen jménem krzyeſtyenee jste Štít. ř. 185ª; bez přehl.: tu bydlé krzeſtane Mand. 38ᵇ, křesťané ŠtítV. 34 a j., bludní krzeſtianee Lobk. 107ª; při koncovce *-ové* správně bez přehlásky: krzyeſtanowe Pulk. 6ᵇ; — akk. *křesťany*, všěcky krzeſtani Pass. 300, ješto jsú měli pány krzeſtyany Štít. uč. 63ª; — gen. *křesťan*, *-óv*, mnoho křesťan DalJ. 89 rkp. V, jiných křeſtian Hád. 95ᵇ; jenž do jeho země jezdili z krzeſtian Lobk. 177ᵇ (ze země křesťanské); mnoho krzyeſtanow DalC. 89, dobrých krzeſtanow Pass. 335 a j.; — dat. *křesťanóm*, násilník krzeſtanom Pass. 283, krzeſtyanom Štít. uč. 63ª; — lok. *křestěnech*, o prvních krzeſtyenech Štít. uč. 72ª, t. 73ª; bez přehl.: u věrných krzeſtianech HusW. 95ᵇ, na krzieſtianech Mand. 73ᵇ a j.; — instr. *křesťany*, pastýřstvo nad krzeſtany Pass. 300, mezi krzeſtyany Štít. uč. 86ᵇ a j.; — nč. veskrze *křesťan-*.

Pomnožná jména místní *Brozěné*, *Brozany* atp.

46. Substantiva kmene *-jan-ino-* jsou, jak nahoře praveno (§ 44), appellativa obyvatelská: *zeměnín* jest = kdo bydlí v zemi, jest usazen v zemi, incola, *měščěnín* = kdo bydlí v městě a je členem obce městské,

dvořěnín = kdo bydlí na dvoře, žije u dvora atd. Pluralem jmen takových nazývá se pak velmi často obec těchto obyvatelův a metonymicky také její místo, a tudy vznikají velmi hojná pomnožná jména místní: na př. kdo bydlí na brodě neb u brodu, jest brod-jan-ino- = *brozěnín*, plur. *brozěné*, a toto vzato za jméno místní: *Brozěné*, *Brozany*. Srovnej stejnou metonymii při pomnožných jm. *Uhři*, *Uhry* v § 42 a *Lobkovici*, *Lobkovice* v § 70.

Jména *Brozěné, Brozany* atp. skloňovala se původně tak, jako stejná appellativa *zeměnín* atp.; ale časem nastaly jisté rozdíly a výsledek jest, že pluralia sem patřící ve skloňování poněkud se liší od appellativ téhož původu, dílem zachovanými tvary starými, dílem některými novotvary.

Skloňění jest toto:

Nom. *Brozané*, z doby před přehláskou; na př. in villa quae vocatur Wrbczane Kosm. pokr. r. 1126 nč. Vrbčany, villam nomine Olsane Reg. 1. r. 1180 (z rkp. XIV, v opise zachována forma stará) nč. Olšany, de eadem villa Olsane t.; — přehlas. *Brozěné*, na př. (villam) Budkouene (sic) Reg. I. r. 1201 (z orig. knih. dvor. Víd.) t. j. Bukověné nč. Bukovany, in villa nomine Bilsene t. 12 (z orig. arch. Mnich., nominativ jmenovací) nč. Blšany; — později béře se akk. *Brozany* za nom. (srov. pl. nom. dub*y* za starší dub*i* § 35), na př. in villa Bresani. Reg. I. r. 1228 (z orig. dvor. knih. Víd.) nč. Břežany, in villa quae vocatur Wrbczany Kosm. pokr. 1126 rkp. Břevn., nč. Vrbčany; — místo *-any* bývá ob. *-ana*, na př. Hradčana Us.; — v kontextu cizojazyčném, zvláště lat. a něm., bývá pro nom. ode dávna z pravidla tvar *-an*, přejatý bezpochyby z českého gen., na př. in villa Rokican KosmA. III, 32 a Kosm1. tamt. (nom. jmenovací), in Borovan Reg. I. r. 1319 (ex orig. Worlic.), villa Wyrbiczan Reg. IV r. 1334 atd., v textech něm. a lat. dosud tak.

Akk. *Brozany*; nč. ob. též *-ana*, Hradčana.

Gen. *Brozan*, zachován veskrze tvar starý.

Dat. *Brozanóm*, *-uom*, *-ům*.

Lok. *Brozěnech*, na hradczyenech Pulk. 178^b; později a nč. Brozanech.

Vedle toho vyskýtají se v době staré a nejčastěji v listinách pro lok. plur. tvary *-as* a *-ach*.

Doklady pro *-as*: doleaff List. Litoměř. (ze XIII stol., dat. r. 1057) t. j. Dołas nč. Dolanech; Brennaz, Peschaz, Ternovas, Lubochovaz List. Litoměř. z r. 1218 (srov. Palacký v ČČMus. 1836, 343) t. j. Breňas, Piešćas atd., nč. Brňanech, Píšťanech atd.; Wirbcaz, Bresaz, Comoraz, Ugoscas, Trinouac List. Vyšehr. (ze XIII stol, dat. r. 1088) t. j. Virbčas, Brěžas, Komoras, Ugoščas, Trinovas nč. Vrbčanech atd. (srov. Palacký l. c. 339 a Šafařík Aelt. Denkm. str. 200); Kirnaz v list. Anežčině asi z r. 1228 (orig. dvor. knih. Víd., otisk v Šemb. lit.[3] 466); Lusas v zakl.

list. Bolesl. (paděl v XIII stol., Palacký l. c. 338) t j. Lužas nč. Lužanech; Lubczas v zakl. list. Opatov. (paděl. v době staré, dat. r. 1086, Palacký l. c. 339) t. j. Ľubčas nč. Libčanech; in villa Horaz Kosm. pokrač. 1282 nč. Hořanech; in villis Wranas et Kowarzowicz Reg. IV r. 1341 t. j Vraňas nč. Vraňanech; kako Svatopluk u polas zabit byl DalC. 57 (nápis). v polas Vít. 33ᵃ; na Dobrzaſs v rkp. z r. 1519 (Půhonové k svědomí. v knih. ČMusea 1β F str. 23ᵇ, tutéž na str. 29ᵇ: w mieſteczku Dobrzanech); pro některé jiné doklady tohoto tvaru není dosti jistoty, že by byly původu starého (zejména to platí o zakl. list. Olomúcké prý z r. 1131). Stejný tvar byl také u Luticů, podle soukromého sdělení prof. Perwolfa vyskýtá se v listinách XII stol. na př. in terra Lessaz t. j Lěšas vedle terra Lessane.

Doklad *-ach* znám jest jeden: Wranah v list. z r. 1228 t. j. Vraňach nč. Vraňanech, srov. Jag. Arch. 2, 336 sl

Tvar *-(j)as* vznikl z bývalého *-(j)an-sъ*; koncovka *-s(ъ)*, náležitá přípona lokalu množ.. zachovala se zde, u kmene souhláskového, kdežto u kmenů samohláskových se změnila v *-chъ*, na př rybá*ch* psl. ryba*chъ*. Tvar pak *-(i)ach*, který se tu vedle *(-j)as* vyskytuje, vznikl analogií podle rybá*ch* atd. Srov. I str. 307, Brugm. II § 404 a Zubatý v Jag. Arch. 15, 498; poněkud jinak Mikl. III² 15—16 (předpokládá kmeny *-ja* m. *-jan-*); Šafařík v Aelt. Denkm. str. 200 spatřuje v těchto tvarech „Verwandlung des *ch* in *s*“, a v ČČMus. 1847, I. 132 sl. podle Boppa toto *ch* z *s* vykládá.

Oboje tvary, *-as* i *-ach*, již v textech starých jako archaismy a velmi zřídka se vyskytují. Obrážejí se v některých místních jménech cizích a zvláště německých, jež z nich vzaly svůj původ. Na př. ves *Tuřany* v Brněnsku jmenuje se německy *Turas*, patrně ze stč. lok. *Tuřas* = nč v Tuřanech. srov. Aelt. Denkm. 200; v list. z r. 1286 Gerhard z Obřan jmenován Gerhardus de Obersezze, kteréžto poslední jméno patrně z lok. *Obřas* jest; v TomZ. 1407 st 219 uvodí se osoba de Planaz, t. j. de Plaňas. z lok. *Plaňas* = nč. v Plaňanech; *Hrušovany* jmenují se německy *Grussbach*, jménem utvořeným patrně ze stč. lok. *Grušovach*, = nč. v Hrušovanech

Plaňasy doloženo také v kontextu českém: z Plaňas VšehJir. 228, Mikulášovi z Planias KolAA. 71ᵇ (1513), Prokop z Planias t. 151ᵇ (1517). Znamená totéž co *Plaňany* a je to varianta jména tohoto. Vzniklo zajisté z lok. *Plaňas*; sotva bezprostředně, poněvadž si je těžko pomysliti, že by Čech vzal český — třeba že zastaralý — lokal za základ. z něhož by si tvořil jméno nové, — a tedy nejspíše prostřednictvím cizím, totiž podle lat. de Plaňas. prostřednictví takové v knižné češtině vždy si mysliti možná. —

Instr. *Brozany.*

Jiné výklady ke vzoru tomuto.

47. Některá substantiva přejatá z jazyka cizího, jména vlastní i obecná, skloňují se dílem podle vzoru tvrdého *chlap*, *dub*, dílem podle měkkého *oráč*, *meč*. Skloňování měkké je tu hojnější v době starší, než v jazyku nynějším. Jazyk se někde ustálil, někde kolísání trvá. Podávám toho příklady, do kterých ovšem nejsou pojata slova dávno zdomácnělá a s flexí vždy stejnou, jako jsou *apoštol*, *buvol*, *král*, *pytel*, *císař*, *páteř* (otčenáš), *Francouz*, *tanec* atp. Nejhojnější jsou tu příklady pro substantiva s kmenovou souhláskou

-l. Pokud se v češtině rozeznává *ł* a *l*, přejímají se substantiva cizí na *-l* z pravidla do řady českých kmenů s *-l*, poněvadž znění cizího *l* tam a nikoli do řady *-ł* ukazovalo: když však rozdíl mezi *ł* a *l* z jazyka se stírá, přestává důvod, aby se cizí substantivum s *-l* skloňovalo měkce; jenom substantiva pevně ujatá zachovávají své staré skloňování; u jiných nastává kolísání a u slov nedosti upevněných zvrací se skloňování staré podle vzoru měkkého a uvádí se skloňování nové podle vzoru tvrdého. — Sem patří mnohá jména biblická, na př *Abel*, Abele VšehJ. 446, Abele spravedlivého Háj. 73ᵃ. na Abele Br. Gen. 4, 2 atd., nč. gen. Abele i -la Us.; — *Bál*, *Bél*, skrze Bále Br. Jer. 8 8, navštívím Béle t. 51 44; — *Betuel*, dcera Betuele Br. Gen. 24. 24; — *Daniel*, Danyele neučeného Modl. 3ᵇ, Daniele Háj. 74ᵃ po danyelyu DalC. 74, nč. gen. -le i -la atd.; — *Gabriel*, Gabriele archanděla Kat. 110, nč. gen. -le, dial. -la; — *Ismael*, dceru Iſmahele Br. Gen. 28 9; — *Israel*, na iſrahele ŽWittb. 124, 5, na izrahele Ol 1. Par. 21, 14, w iſraheli Ol. Num. 8, 16, raduj sě iſraheliu ŽKlem. 122ᵇ, ó Iſraeli Br. Deut 4, 1 atd., a na iſrahela ŽWittb 77, 21, nč. gen. -le atd.; — *Nathanael*, dar Nathanaele Br. Gen 7 23; — *Noel*, vok. Noeli Lomn. Jg., nč. -le i -la; — *Rafael* gen. -le Br. Jg., nč. -le i -la; — *Samuel*, ubál sě lid ſamuele Ol. 1. Reg. 12, 19, Samuele vzkřěs t. 28, 11, Samuele Havránka KolEE. 13ᵃ (1725), nč. gen. -le i -la Us.; — *Sardanapal*, přemohl Sardanapale Puch. 62ᵇ, nč. gen. -la; — *Saul*, zlý duch trápí Saule ŠtítV. 4, před ſaule Ol. 1. Reg. 9, 24, krále Saule Kruml. 35ᵃ, Háj. 313ᵃ, honiece saule Hlah. 1. Par. 10, 2 atd., a ot ſaula Ol. 1. Reg 13, 8, nastúpil duch boží ſaula t. 18. 10. nč. gen. -le i -la Us.; — *Zorobabel*, napomíná Zorobabele VelKal. 274, nč. gen. -le i -la; — dále mnohá jména z latiny nebo z prostředí latinského vzatá, na př. *artikul*, mnohé artikule Let. 416, dva artikule Háj. 343ᵃ, čtyři Artykule pražské VelKal. 122, v artikuli VšehJ. 335, w Artykuli VelKal. 125, Beck. 1, 449, v každém artikuli TomP. 4, 94, nč. gen. artikulu atd. Us. Jg.; — *beryll* gen. berylle Br. Jg., nč. -u; — *cirkl*, měsíčného Cyrkle VelKal. 374, nč. gen. cirklu a -le Us.; —

daktyl, *datel*, pl. akk. zralé daktyle Háj. herb. 58[b], nč. datle Us.; — *Hannibal*, od Hanybale Puch. 811[b], nč od Hannibala Us; — *kardinal*, jednomu kardynali Beck. 1, 18, nč. gen. kardinala Us.; — *kokodril*, *krokodil*, kokodrylla Otc. 136[b], pl. akk. mezi kokodryle OtcB. 83[b], nč. gen. -la atd.; — *konšel*, konſſela KolEE. 194[a] (1624), skrze rychtáře a konſſely t. 32[b] (1650), skrze konſſele (pl. akk.) t. 4[a] (1666), nč. gen. -la atd.; — *koral*, tu koraly mají Mill. 77, nč. pl. nom. akk. korale Us.; — *muškul*, ztlučené muſſkule Háj. herb. 103[a], nč. gen. -le i -lu Us.; — *Nil*, vody z Nyle Br. Jer. 2 18, nč. gen. -lu atd.; — *Sikul*, z Diodora Sicule Br. Jg., nč. -la; — *škrupul*, puol ſſkrupule Háj. herb. 268[b]; — *špitál*, toho ſſpitale Mand. 31[a], ze špitále Šemb. 40. w ſſpytali Otc. 487[a], w Sſpitali VelKal. 77, we ſſpitali KolA. 1518, ve špitáli Šemb. 40 (mor.) atd., a sſpitala KolB. 1519, u Sſpitala VelKal. 166, do Sſpitala Beck. 3, 372, k ſſpitalu KolA. 1518, w ſſpytale Otc. 487[b] atd., nč. do špitálu, ve špitále atd.; — *templ*, do templye EvOl. 182[b], w templi t. 241[b], nč. do templu atd.; — *titul*, tytule královského Háj. 292[b], aby užívali tytule VelKal. 44, užívala toho tytule t. 17, toho Tytule Beck. 1, 360, po tituli VšehJ. 369, v svém tytuli Háj 321[a], nč. gen. titulu, pl. nom. akk. titule, -ly; — pak mnohá jiná, mezi nimi nejhojnější z n ě m č i n y nebo z prostředí německého, na př. *cíl* gen. -e; — *coul* gen. coulu a půl coule Us.; — *fortel*, z fortele VšehJ. 68, všelijakého ffortele KolA. 1511, nějakého fortele Háj. 154[b] a nč. též; — *handl*, handle vedau VelKal. 165, při tom handly KolEE. 163[b], nč. gen. handlu, pl. nom. akk. handle; — *kachel*, gen. kachle Jg., a v kachlu hliněném Jg.; — *kanibal*, nalezli čtyři kanybale Puch. 96[b], nč. gen. -la atd; — *kbel*, *gbel* gen. -e a -a Jg.; — *kejkl*, na ty kejkly Jg. a na kejkle ib.; — *knytl* gen. knytle Jg.; — *kokrhel*, *kondrhel* atp. gen. -e; — *korbel*, kromě korbelu KolEE. 273[b] (1668), nč. z korbele, z korbelu; — *kyml*, zůstatek uřezaného údu, kůže kymle Jg. a pl. akk. kymly Sal Jg.; — *mandel*, na mandely Kom. Jg.; třetího mandele KolEE. 324[a] (1660), 54 mandele t. 4[a] (1666), nč. z mandele atd., dial. sg. gen. mandle BartD. 92 (keleck., masc.), pl. gen. mandlí t. 88 (stjick.); — *mandl*, *mangl*, v mandli Pref. Jg., barvíři mandla potřebují Vel. Jg.; — *model*, *modell* gen. -e Jg, -u Us.; — *ortel*, toho ortele Háj. 173[b], o hrdelním ortely KolEE. 9[b] (1696), pl. akk. ortele KolA. 1511, nč. z ortele atd.; — *pantofel* gen. -fle Us.; — *paškvil* gen. -e Jg., -u Us.; — *šindel*, ſſyndely srazil VelKal. 126, nč. gen šindele atd., zřídka -lu; — *štempl* gen. -e Jg., -u Us., na štemplu Us.; — *tryl*, tryle dělati Jg.; — *veksl*, *vexl*, gen. -e a -u Jg.; — *ventil* gen. -e Jg., -u Us.; — *věrtel*, čtyři wiertele Háj. 248[a], dva wiertele KolEE. 70[b] (1721), půl věrtele Us.; — pak německá p ř í j m e n í, jako *Hanzl*, od Hanzle řezáče KolB. 1519, *Mejzl*, Markusa Meyzle KolČČ. 412[b] (1567), *Mertl*, nebožtíka Mertle KolB. 1519, *Partl*, Machka Partle t., *Paul*, Martina Paula KolEE. 109[a]

(1691) a Martina Paule t. 112ª (1724), *Rendl*, Albrechta Rendle VšehJir. 28, pana Rendle Pal. 5. 2, 278, *Šeftl*, ſſephtle žida KolČČ. 44ᵇ (1546), *Šmidl*, pana Sſmydle t. 4ª (1547), *Štancl*, od Sſtanczle KolA. 1518, *Štekl*, Melichara Sſtekle KolEE. 198ᵇ (1681), Melichara Sſtekla t. 22ª (1696), za Jana Sſtekla t. 496ª (1735), *Vencl*, kaplana Wencle Háj. 142ª atd., nč. gen. -la.

Substantiva masc. s konc. *-l* přijatá v době nové mají z důvodu nahoře vytčeného — že totiž jazyk nový *l* tvrdé a netvrdé již neliší — ovšem pravidelné sklonění jednostejné, a to tvrdé; na př. *admiral*, *bál*, *general*, *choral*, *ideal*, *kanál*, *kapital*, *kaprál*, *kartel*, *konsul*, *kvartal*, *maršal*, *official*, *portal*, *profil*, *rumpál*, *sál*, *šakal*, *šál*, *vitriol*, *Vandal*, *Vergil* atd.

Substantiva s kmenovou souhláskou jinou a kolísající se mezi skloněním *-o* a *-jo* jsou dále:

-r; na př. *Asur*, Aſſur ŽWittb. 82, 9 a užase sě Aſurz Pror. Isa. 30, 31; — *cinobr*, od czinobra AlxH. 3, 36, czinobrz LékB. 222ª, cynobrž Puch. 16ª, (vezmi) czynobrzie puol lotu Chir. 49ᵇ, cinobrem Puch. 17ª, nč. z cinobru atd.; — *dromedar*, dromedarz KabK. 9ª, na dromedarzi t. 8ᵇ a j.; — *Epikur*, opykurz (sic) Rozk. 1762, epiturz (sic) Prešp. 1012, nč. Epikur; — *klášter*, klaſter Prešp. 2197, po klaſteru Hrad. 14ª atd., a klaſſterz Přib. 21ª, do klaſſterze t., z klaſſterzow EvOl. 334ᵇ, nč. do kláštera atd.; — *Lazar*, svatý Lazarz Pass. 333, lazarzie t. 334, s lazarzem t. 333 atd., lazarzye KatBrn. 198, (adj. domek Lazaróv PoprR. 25), Lazar Br. Jan. 11, 44 atd, nč. Lazar gen. -ra atd.; — *mistr*, miſtr Seneka ApD. d, myſtr ypokras Mast. 27, miſtr Hrad. 32ᵇ, myſtr Krist. 56ª, svého myſtra AlxŠ. 7, 2, o svém myſtrzye Mast. 81 atd., k mému myſtrzy Mast. 67, myſtrzy svému Kat. 118, nč. mistr gen. -ra atd.; — *Trier* do města Trirzie Pass. 330, nč. Trier gen. -ru atd.; — *Tyr*, do tyrze AlxV. 1176, není = do Tyru, nýbrž omylem, v lat. básni Gualtherově 2, 91 je za to: hinc venit Ancyram; —

-n; na př. *Apollon*, (král) diabla apolona jmějieše JiřBrn. 7 atd., bych potupil apolonye t. 221, kromě apolonye mého t. 233, nč. Apollon, -na atd.; — *Babylon*, babilona ŽGloss. 86, 4, babylona Štít. uč. 76ᵇ, w babylonye t. atd., a mast z babylonye Mast. 152, vedechu jej do Babilonye Lit. 2. Par. 33, 11, vyšel jest z Babilonye t. 1. Esd. 7, 6, do Babilonye t. 3. Esd. 1, 40, do babilonie Hlah. 2. Par. 33, 11 in Babylonem, nč. do Babylona, -nu atd.; — *Ebron*, *Hebron*, bydlili sú w Ebrony Comest. 17ª, w Ebroni t. 32ª, nč. v Ebronu atd.; — *Jordan*, podlé Jordana Ol. Gen. 13, 11 atd., podlé Jordanye t. 13, 10 a Lit. tamt., nč. podle Jordanu atd.; — *Rhodan*, s druhé strany rodana Pass. 379, ta saň w rodany sě kryjíci t., nč. v Rhodanu atd.; — *Šimon*, svatý Symonyu ŽKlem. 137ª, (Ježíš) viděl Symonye EvVíd. Mat. 4, 18, vecě Sſymonyowy

t. Luk. 7, 44, (Ježíš) řek Sſymonyowi EvOl. 231ᵃ, bratr Sſymonye Petra t. 234ᵇ, svatého Sſymonye t. 189ᵇ, vece pán ſſymonyowy: Sſymony! aj t. 257ᵃ, Sſymonyu Petře! t. 245ᵇ, Sſymonyu Yanow! t. Jan. 21, 15, Sſymony! t. 253ᵃ, (Ježíš) vecě Sſymonyowy EvSeitst. Luk. 7, 44, nč. Šimon gen. -na atd.; — *uran-*, uranus, w urani totiſs w nebi Comest. 3ᵃ; —

-m; na př. *Betlém*, k bethlemu Hrad. 68ᵃ atd., a prostřěd bethlemye t. 68ᵃ, do betlemye Krist. 17ᵇ, z betlemye t. 59ᵇ, w betlemy Hrad. 67ᵃ, Krist. 17ᵇ, vbetlemi Hlah. 200ᵃ atd., nč. z Betléma atd.; — *Jerusalem*, v den ieruſalema ŽKlem. 113ᵇ, ot jeruſalema Krist. 179ᵃ, w yeruzalemie ŽKlem. 64, 2, w gieruzalemye Hrad. 85ᵇ atd., do gieruzalemie Hrad. 64ᵇ, do gieruzalemye t., okolo yeruſalemie Pass. 286, od yeruzalemy (sic) Pror. Isa. 3, 1, do eruzalemie Hlah. 2. Par. 20, 27, k iherusalemlu Jid. 34, w ieruzalemy ŽWittb. 67, 30, w gieruzalemy Hrad. 71ᵇ, v jeruzalemi Hlah. 1. Par. 14, 4 atd., nč. z Jerusalema atd.; —

-z (někdy za *-s*); na př. *Tammuz* (modla egyptská), plačíce Tammuze Br. Ezech. 8, 4; — *Elfáz*, porodila Ada Elfáza Br. Gen. 36, 4; — *markýz*, jdou zabit markýze Malý Amer. 4, 287, markýze Us., -za Kott; —

-s (u výslovnosti někdy v *z* měněno, zvláště mezi samohláskami); tu kmenovou souhlásku mají hojná jména vlastní, na př. *Alois* gen. Aloise, lok. o svatém Aloisi Us.; — *Hais* gen. Haise Hakl, Z jeseni života 184, 188, 192 atd. a Us.; — *Glos* gen. Glose Us.; — *Kraus* gen. Krause; — *Hess*, *Weiss* gen. -e i -a Us.; — *Fuchs*, *Max* gen. -e i -a Us.; — sem patří také *Herodes* vok. Herodesi Us., Herodesi králi BartPís. 192; — v Troj. čte se: Thoaſſe krále 138ᵃ a krále Thoaſſa tamt., Paris hna na Tratriſe 120ᵃ a skrze Paryſa 92ᵃ; — v Br.: vzev Manaſeſa Gen. 48, 10, po zplození Enoſa t. 5, 7; — v nář. východních je tu ovšem všude gen. -a atd., Alois*a* atd., poněvadž i ve vzoru *oráč* je gen. -a; v nč. obecné je většinou gen. -e atd., a tak bylo pravidlem i v jazyku spisovném doby nedávno minulé; novější gen. -a je působením theoretikův a podle nářečí východních; —

-c; na př. *Lorenc*, u Lorence Let. 1098, *Vincenc* gen. Vincence *Franc* gen. France, *princ* gen. prince atd.; — tak také *Klotz* gen. Klotze, *Utz* gen. Utze atd.; o gen. Klotza atp. platí, co bylo právě připomenuto, o gen. Aloisa atd.; — appellativum *tanec* přejato v době staré a je stále při vzoru měkkém, opírajíc se o substantiva domácí na -ec, na př. kupec atd.; to platí také o novějším *ranec*; — doklady jiné ukazují, že slova přejatá v době starší častěji mívají sklonění měkké, než slova z doby novější; na př.: *palác* gen. -ě a -u atd., ſpalaczie Pulk. 112ᵇ, s palace Háj. 118ᵇ, v tom paláci Donín 738, při paláci t. 1022, jiné paláce t. 988 atd., a okolo palaczu Lobk. 6ᵃ, s svého palaczu t. 12ᵃ, do palácu Puch. 112ᵃ, palacu našeho Háj. 332ᵇ, krom Palácu VelKal. 159, na palacze VšehK. 26ᵃ, na paláce VelKal. Dod. 2 a Beck. 1, 211, w palaczu Mart. 12ᵃ, na palacu

Háj. 146^a, t. 324^a, na Palácu VelKal. 30, při palácu Donín 858, po nějakém palácu Beck. 2, 339, kterak strojím své paláci RZvíř. (1814) 13, nč. gen. paláce atd. Us.; — *špic*, oba Sſpice Háj. 346^b a v předním ſſpicu t. 50^a a j.; — *plac*, nemá ižádný placzu držeti Pr. pr. 249, okolo toho placzu Lobk. 6^a, z placu Donín 883, král na placu stál Pís. Varn. 46, na placu Háj. 251^a, na tom place Donín 955, dva veliká placzy Lobk. 6^a atd., vesměs podle sklonění tvrdého, a taktéž nč.; — *harc*, stiskše je s harcu Let. 490 a časté harce činili Háj. 165^b; — *Falc*, w Falcu VelKal. 48; — *truc*, z trucu, trucy Us., — *pác*, do pácu Us., — *tác*, na bílém táce Herrmann Sněd. kr. 4 (1890), 176, na tácu Us. atd.

V Beck. 1, 568 čte se také *verš*, lok. we werſſu prvním; předtím i potom je pravidlem ve-verš*i*, tato odchylka je z neumělosti.

48. Kolísání mezi skloněním *-o* a *-jo* je také při mnohých substantivech domácích.

1. V jazyku starším správně se rozeznávají kmeny s *-ł* (tvrdým) a *-l* (netvrdým) a skloňují se ony podle vzoru *chlap*, *dub*, tyto podle *oráč*, *meč*; ale časem splývá znění *-ł* a *-l* v jedno, podklad pro lišení flexe se ztrácí a nastává kolísání. Na příklad ke vzoru tvrdému *chlap*, *dub* patří, ale odchylkou ke vzoru měkkému *oráč*, *meč* přecházejí: *anděl* (jméno původu ovšem cizího, ale dávno zdomácnělé) gen. anděla atd., odchylkou sg. vok. anděl*i* Us., sg. akk. anděle BartD. 54 (dol.), pl. akk. na angele Beck. 1, 242; — *čechel* stsl. čechlъ velamen, czechla odběženie Kruml. 67^a, v čechle Pulk. (Výb. 1, 465) atd., odchyl. dělali čechle Jg.; — *hrbol*, (lék) měkčí hrbole Háj. herb. 245^b, nč. hrbol gen. -u; *-chuchel* stč. gen. -a, nč. -u a -e Jg., plur. chuchly Dobr. Jg.; — *jišel*, ať požívá giſſela Sal. 692, v jišeli Jád. lék. Jg.; — *kotel* (jméno původu ovšem cizího ale dávno zdomácnělé) stsl. kotьlъ lebes, kotla DalC. 48, kotla jej zbavil Háj. 111^a, w kotle Háj. herb. 395^b, učiniti kotly BrigF. 13 atd., odchyl. gen. kotle Jg., do kotle, v kotli Us. dial. podkrk.; — *kužel* gen. -u atd., (lnem) kužely nadívají Háj. herb. 96^a, slc. kužel, odchyl. gen. -e Jg. (v záhlaví); — *manžel* gen. -a atd., manžela KolEE. 292^a (1739), manželu ſwymu t. 7^a (1679), jejímu manželu Pal. 5, 2, 77, můj milý manzele Háj. 133^b, du. z manzelu Štít. uč. 41^a atd., odchyl. jejímu manželi Pal. 5, 2, 77 (vedle -u tamt.), vok. ty manželko aneb ty manžely BílC. 47, pl. akk. pro dva manžele t. 24, taktéž Us. podkrk.; — *omyl* gen. -u, odchyl. bez omyle (rým: milie) Baw. 152; — *popel* stsl. popelъ, do popela Ol. Ex. 32, 20, Háj. herb. 392^b, do Popelu t., podoben sem popelu Ol. Job. 30, 19, co pýcháš popele! ChelčP. 237^a, w popele Háj. 128^a a Háj. herb. 147^b, odchyl. v horkém popeli Háj. herb 71^a, o popeli Beck. 2, 221, v popeli. Jg. (Sychra) a BartD. 54 (dol.), gen. popela i popele Dobr. Lehrg.^{2} 167; — *trupel*, člověk k truplu podobný Cat. Jg. a z truple

hlíny Rvač. Jg.; — *túl*, *toul*, z taulu Kom. Jg., v toule i v touli Dobr. Jg.; — *týl* stsl. tylъ, gen. -u atd., odchyl. díl teyle Beck. 2, 103 a j.; — *účel* gen. -u atd., odchyl. pevného oučele MalýAmer 5, 268 a j.; — *uzel* gen. -u atd., odchyl. v uzli Us. podkrk.; — *zevel*, na zevly vycházeti Kor. Jg., na zevle jíti Ros. Jg.; — *živel*, nepodobné jest čemu býti (= aby něco bylo) z neživle Tkadl. Jg., živel gen. -u Us. nč.: atd.

Kolísání při domácích substantivech s kmenovým *-l* je tedy hojné, a proto je třeba vyčísti zejména, která z těchto substantiv jsou kmene tvrdého a tedy patří ke sklonění *-o*. Patří sem:

a) všecka jména, která jsou původem svým patricipia *-lъ*, na př. *hýřil*, gen. hýřila atd., *břidil*, *ďoubal*, *fňukal*, *hamtil*, *chvastal*, *kaňhal*, *kecal*, *klábosil*, *kňoural*, *kutil*, *kýval*, *míchal*, *modrchal*, *mrhal*, *paťhal*, *patlal*, *prášil*, *stýskal*, *šantal*, *šidil*, *šmejdil*, *šmejkal*, *šťáral*, *ťampal*, *žvanil*, *žvástal* atp., častá zvláště jako příjmení: *Loudal*, *Dohnal*, *Doležal*, *Vychodil*, *Musil*, *Sušil*, *Kvapil*, *Stejskal*, *Rozsypal*, *Roštlapil* (z roz-šlapil, se změnou hláskovou zš-št, srov. I. str. 494) atd.; — toho původu jsou i některá appelativa znamenající předměty jiné, na př. *rozrazil* (rostl.), *tápal* (síť), *ohnižil*, *vodožil*, *mýval* a j.; — a toho původu jsou i pomnožná jména místní *Podmokly* gen. *Podmokel* atp., stč. *Neosv(t)li* nč. *Nůsly* TomP. gen. *Nůsel* TomP. 8, 240 a j., ale v nč. *Nusle*, *-í* Us.: —

b) tato dálejší (podle slovníku Jungmannova, ale s pominutím slov strojených, zvláště významu přírodopisného, a jiných podobných málo užívaných nebo nedosti zaručených; srov. stejný výčet substantiv *-l* kmene měkkého v § 71): s konc. *-ál* na př. *bibál* piják, *nosál*, *uchál* atp. (proti slc. *-ál'*), *anděl* (z lat., přejato v době staré, v. výše), *-běl* (*záběl*), *bol* (proti slc. bol' a stsl. bolь gen. -i), *brčál*, *cumel*, *cval* (dim. cvalík), *čechel* *-děl* (*úděl*, *záděl*), *díl* (*podíl*, *oddíl*, *rozdíl*), *důl* stč. *dól* (*údol*, *padol*), *drdol*, *drhol* rvačka, *dřišťál*, *drmol*, *hýl* ob. *hejl*, *hlahol*, *-hol* (*bradohol*), *homol*, *horal*, *hranol*, *chláchol*, *chochol*, *chřástal* (ale *chřístel* gen. *-e*, v. § 71), *-chval* (*Chval*, *Bohuchval* a j.), *jíl*, *kal* (*okal*, *zákal*), *kel*, *klamol* (kus), *kól* nč. *kůl*, *-kol* (*úkol*, *rozkol*), *kostel*, *kostival*, *košťál*, *kozel*, *křepel*, *kundal* (chuchel), stč. *kužel*, *kýl* (kýla), *manžel*, *měl*, *-mil* (*Bohumil*, *Dalimil*, *samomil*, *vodomil* a j.), *-mol* (*výmol*, *podmol*, *zmol*), *mozol* (proti slc. mozol' a stsl. mozolь gen. -i), *-mysl* (*Přemysl*, *Dobromysl*, *smysl*, *obmysl*, *průmysl*, *úmysl*, *pomysl*, *rozmysl*, *výmysl*, *domysl* atp.), *omyl*, *orel*, *osel*, *pádel*, *pahýl*, *-pal* (*zápal*, *podpal*, *rozpal*, *úpal*, *výpal*), *pel* (*pyl*), *pipel* (komár), *pirol* (pták), *plevel*, *plápol*, *popel*, *posedl*, *posel*, *pruhel* (pruhly na ptáky), *-sil* (*devěsil*, *devětsil*, *posil*, *všesil*), *sobol*, *sokol*, *suchol* (sokol, mor.), *-sol* (*přísol*, *zásol* zasolení), *stól* nč. *stůl*, *-střel* (střelení, *výstřel*, *zástřel*, *průstřel*), *střil* (*samostříl*), *stvol*, *svízel* (rostl., z swizelu Háj. herb. 237[b]), *sysel*, *šibal*, *trupel*, *toul* stč. *túl*, *týl*, *účel*, *úhel* angulus, *uzel*, *val*, *-val*, *vál*, (*obal* z ob-val, *nával*, *příval*, *poval*, *průval*, *sval*,

rozval, *úval*, *pecivál*, *hovnivál* a j.), *vól* nč. *vůl* (z ŭ-km.), *vrchol*, *vyžel*, *žal*, *ženkýl*.

2. V nářečích slovenských nezměnilo se *ŕ* v *ř*, nýbrž splynulo s *r*; tím ztratil se základ pro lišení substantiv tvrdých *-r* a měkkých *-ř* a nastupuje opět kolísání, zde zejména v tom se jevící, že sg lok. jest dial. *-ri* místo *-re* (*-rě*), na př. na javori, na dvori, v chotári, na košári, na úhori atd. BartD. 35 (uh.-slov.).

3. Kolísání vidí se dále při některých substantivech s kmenovým *-n*.

a) Jména měsíců *-en*, z *-ьnъ*, přecházejí dial. do sklonění měkkého. Na př. leden, březen BartD. 30 (pomor.), leden, duben, do ledňa t. 87 (stjick.), leden, březen, duben t. 92 (kel.). Podnětem byla tu zajisté jména kmene *-ьnь*, *-enь*, která se v nářečích východních končí v *-eň*, na př. slc. srpeň (stsl. srъpьnь, srbch. srpanj), jeleň, kámeň, prameň, prsteň, mor. jeleň BartD. 30 (pomor.), 356 (dol.), prsteň t. 364 (opav.), prsčěň t. 40 (hroz.) atd.: byla tu kdysi jména sdružená stejným zakončením srp*en*, jel*en* a led*en* atd.; *srpen*, *jelen* patřila ke vzoru *-nь*; s ním přešla do sklonění jo-kmenů, slc. a mor. jele*ň* gen. jele*ňa* atd.; a tím bylo místy na Moravě také sdružené *leden* atd. do téhož vzoru potaženo. Také *jesen*, *jasan* je v č. ve sklonění *-o*, na Geſſenu Chir. 242[b], do geſenu Háj. herb. 32[b], proti slc. jaseň, pol. jaseń a jesion, rus. jasenь. Podobně *rožen* stsl. ražьnъ, ob. rožeň.

V nář. pomor. je také *tŕň* m. *trn* BartD. 30.

b) Někdy převádí se substantivum sem patřící do vzoru *kámen*, na př. *lupen* gen. lupenu, odchyl. hořkého lupene Jg. (s. v. semeno), *křen* gen. křenu, odchyl. okolo chřene Háj. herb. 214[b].

4. Dialekticky také některé kmeny *-d* se měkčí a do sklonění *-jo* přecházejí: val. dě*ď*, strna*ď* BartD. 64.

5. Substantiva *mosaz*, *řetěz*, *Zderaz*, a dále *výhoz*, *příchoz* atp. mají *-z* z bývalého *-ʒ*; jsou tedy kmene měkkého, ale přejímají se do sklonění tvrdého. Viz o nich při vzoru *oráč*, *meč* § 71 č. 3.

6. Substantiva *-c* (domácí) jsou skoro veskrze při vzoru měkkém, neboť české *c* je z pravidla měkké. Jenom zpodstatnělé *nic*, vzniklé z bývalého ni*čs*, skloňováno podle *dub*: k nyczu učiňen sem ad nihilum ŽKap. 72, 22, k nyczu t. 77, 59 a 107, 14, nč. ob. z nicu, nic a nic jsou dva nicy Us.

7. Dialekticky, zvláště v nářečích východních, nejhojněji při kmenovém *-z*, *-s*, zřídka při souhláskách jiných, a jen při jménech neživotných bývá v jistých pádech odchylkou koncovka podle sklonění *-jo* místo koncovky podle vzoru tvrdého.

Pády ty jsou:

sing. vok. *-i*, *-u* místo *-e*, podle vok. meč*i*, nepřehlas. meč*u*;

na př. hájičku, lesi Suš. 568; lesu, pasu, plesu, času, hłasu, kłasu, kusu, łosu, rosu, ovsu, mrazu, pózu, vozu! Btch. 268, obrazu! BartD. 18 (zlin.), 67 (val.), 112 (laš.); — o stejném vok. Herodesi, na př. Herodesi králi BartPís. 192, v. § 47; — vokativy moravské Herodes*i*, les*i* předpokládají vokativy přehlasované oráč*i*, meč*i* a jsou tedy také svědectvím, že přehláska *u-i* byla do jisté míry též na Moravě, srov. I. str. 275 a 278: —

sg. gen. -*e* místo -*a*, podle gen. meč*ě*, -*če*; na př. podle woze AlxV. 1251, ale ojedinělý t-nto doklad může býti také omylem; —

sg. dat. -*i* místo -*u*, podle dat. meč*i*, na př. k obrazy EvOl. 134[a] a 189[b]; opět svědectví, že přehláska *u-i* byla i na Moravě, jako vok. les*i* atd., v. zde výše; —

sg. lok. -*i* místo -*ě*, podle lok. meč*i*; na př. we dworzy Orl. 32[b] m. dvoř*ě*; na dvori, na javori atp. BartD. 35 (slov.), viz zde výše č. 2; — na ňemžto obyedy PassKlem. 56[b] m oběd*ě*, — na ſwieti BrigF. 33, t. 45, Orl. 5[a] m. na světě, — w rzymy PassKlem. 101[a] m. Řím*ě*, — w czaſſy nevelikém Kat. 8 m. čas*ě*, v tom czaſſy t. 46, v onom czaſſy EvVíd. 1[a] (2) a j., v onom czyaſſy t. 6[a] (2) a j. (velmi často v EvOl., na začátku skoro každé perikopy), w wyecznem czaſy t. 147[a], v časi Šemb. 22 (místy v Pražsku), — na pustém leſſy Kat 24 m. les*ě*, zablúdila v lesi Suš. 348, kde jsi? v lesi t. 568, sedává on v lesi t. 467, zelená trávo v lesi t. 264, v lesi BartD. 18 (zlin.), t. 68 (val.), t. 113 (laš), t. 88 (stjick.), Šemb. 22 (místy v Pražsku), — už sem na pokosi Suš. 264 m. pokos*e*, — po kusi Btch. 420 (dol.-beč.) m. kus*e*, v jednom kusi BartD. 18 (zlin.), — v ovsi Btch 420 m. ovs*e*, — na wozy svém EvOl. 137[b] m. voz*ě*, na tom wozy Mand. 69[a], na wozi Btch. 420, BartD. 18 (zlin.), 68 (val.), 82 (bran.), 113 (laš.), máš vínko ve vozi Suš. 145, — na pařezi Btch. 420 a Šemb. 22 (místy v Pražsku), — na obrazi BartD. 18 (zlin.), 67 (val.), — na provazi BartD. 18 (zlin), t. 216, — na rathauzi Koz. 397, na ratúzi BartD. 14 (zlin.); —

plur. nom. akk. -*e* místo -*y*, podle meč*e*; na př. velký mraze Šemb. 40 (mor.), zlý čase t.; nové voze Suš. 464; voze, řetaze, lese, páse BartD. 19 (zlin.), ale časy, własy, poďte za pasy t.; — los pl. loze t. 14 (zlin.), obraze t. 67 (val.). nový voze t. 82 (hran.), dva voze, obraze t. 89 (stjick.), lese, voze t. 113 (laš.), ovse (ovsy) t. 163; čase, ovse, lese, hłase, kłase, kuse, kvase, łose, rose, pase, plese, mraze, póze, voze Btch. 268 a 427 (dbeč).

49. 1. Pohybné -*e*- vyskytuje se v tomto skloňování v mezích pravidla. Pravidelnost byla v stč. větší, než je nyní, poněvadž působením analogie pohybného *e* tu přes míru pravidla přibývá, tu zase ubývá, srov. I. str. 161 sl. Na př. z psl. $orь_2lъ_1$ je stč. i nč. *orel*; — z blaznъ je staré *blazn* a pozdější blázen, blazn Hrad. 99[b] (1 slab.), ŽWittb. 18, 11, DalC. 55,

blazen ŽKlem. 48, 11, DalC. 21 atd., nč. blázen; — a podobně jest *hrozn* Kruml. 52ᵇ, ŽWittb. Deut. 32, a hrozen ŽKlem. t.; — *mozk*, *mezh*, *mezk* a moz*e*k, mez*e*k; mozk Kruml. 52ᵇ, Br. Isa. 25, 6 a j., mezh ŽKlem. 31, 9, mezk ŽWittb. t., a mozek nč., mezek Vít. 94ᵇ; způsob starý zachován v dial. mozg BartD. 62 (val.), t. 86 (stjick.), a muzg t. 103 a 109 (laš.), Šemb. 60 (opav.); — *nehtek*, *loktek*, *drobtek*, nehtek DalH. 31, DalC. t., loktek Pulk. 167ᵃ, Wladiſlaw Loktek VelKal. 20 a j, nč. nehétek, lokétek, drobétek Jg.; — stč. *domček*, *korček*, *kupček*, *ľubček*, *mládenček*, *snopček*, *starček*, *statček*, *súdček*, *svazček*, *telček*, *volček*, *zámček*, *zvonček* atp., domczek Lobk. 33ᵇ, Korczek KolB. 1519, kupczek Štít. uč. 65ᵃ, libček Háj. herb. 222ᵇ, mladenček Háj. 219ᵃ, ſnopczek Ben. Ex. 12, 22, ſtarczek Tkadl. 25ᵇ, ſtatczek Krist. 83ᵃ, ſudczek BiblA. Ex. 22, 7, ſwazczek Otc. 300ᵃ, telczyek Pror. Jer. 31, 18, wołček Br. 11, 19, wožček Háj. 158ᵇ, zámček Pref. 10, zwončžek Ol. Ex. 39, 24 atd.; za to je později -*eč*ek, domeček atd., Stoleczek KolEE. 224ᵇ (1625), krameczek t. 77ᵇ (1707); způsob starý však zachován v příjm. Jenček a v dial. chlapček, sloupček, koušček Šemb. 36 (ob. mor.), kúšček BartPís. 13, chłapček BartD. 62 (val.), 40 (hrozenk.) a j.; — *podbradk* v Kruml. 41ᵇ jest omyl m. -*d*e*k*; — za pův. nom. $\text{blь}_3\text{skъ}_2\text{tъ}_1$ je stč. *blsket*, blſket boží ŠtítVyš. 109ᵃ, blſket Hrad. 42ᵃ, ŽKap. 89, 17 atd., a podle gen. bleskta n. blesktu také odchylné *bleskt*, bleſkt Kat. 58, Koř. Luk. 10, 18, Kruml. 71ᵇ atd.; kontaminací obojího jest pak i *blesket*, bleſket Prešp 140, Kruml. 274ᵇ; — za spisovné brat*r*, smys*l* atp. je dial. brat*er*, smys*el* atd., o tom v. I. str. 290; — za *vichr* dial. vichor slc., vichar chod. 35 je stč. pravidlem *vicher*; byla tu tedy koncovka $\text{-chъ}_2\text{rъ}_1$ a nč. vich*r* je tedy odchylka analogií podle brat*r* gen. brat*ra* atd; — podobně dlužno vykládati také *ober*, v stč. často doložené, ober AlxB. 4, 30, ŽKlem. 32, 16, ŽKap. 18, 16 a j., vedle *obr* ŽKlem. 18, 6, ŽKap. 32, 16 atd.

2. Substantiva -*nek* s pohybným -*e*- mají gen. -*nku* atd. Skupené *nk* měnívá se v *ňk*, srov. I. str. 375 sl., a odtud dostává se *ň* tak do nom. a jest -*ňek* (psáno -*něk*). Na př. posunek g. posunku, změněno v posuňku, a k tomu nom. posuněk; úplnek a úplněk Jg.; výměnek dial. vejminěk atp.

3. V *Puchmajer* gen. -m*a*jra atd. změněno -*aj*- analogií zvratnou v -*ý*-, srov. I. str. 138, a odtud je pak i nom. Puchm*ý*r, -m*í*r.

4. V pl. nom. mění se kmenové -*k* v *c*, -*ch* v *š* atd., a souhláska takto změněná vniká místy také do pádů jiných. Na př. podle hoch -ho*š*i říká se také gen. ho*š*ů, dat. ho*š*ům, instr. s ho*š*ma Us. podkrk.; podle voják-voják*c*i také voják*c*ů, voják*c*ům atd. Us. loun.; hošů, kluců, vojáců, hošama, klucama Us. podřip. (sděl. Pav. Váša). Doklady tomu z doby starší jsou: s syrotczymi Šrámkovými KolA. 1515, kdež nom. plur. sirot*ci* vzat za základ pro instr.; na ženské osoby vzhlédání mladicůw zkáza byla

Beck. 3, 207, místo mladí*k*ův podle nom. mladí*c*i. V Herb. 720 čte se: ke Klobou*c*ím (nom. Klobou*k*y); tu je zvláštnost stejná, ale ovšem není tu -*c*- z bývalého stč. nom. Klobú*c*i, nýbrž z lok. Klobú*c*iech, Klobou*c*ích, čili jinak: dat. ke Klobou*c*ím je podle lok. v Klobou*c*ích. Srov. stsrb. trьzmi, jezicmi, vrazmi atp. Danič. obl. 117.

Podobným způsobem, totiž přejetím souhlásky v jistém pádě obměněné do pádů také jiných, vysvětliti jest pl. akk. brlochy Beck. 3, 353, krchov gen. krchova atp.: byl náležitý sg. nom. *brloh*, jeho -*h* se měnilo v -*ch*, srov. I. str. 325, a toto vnikalo také do pádů jiných; taktéž bylo náležité *krchof*, jeho gen. byl krcho*v*a atd. podle ostro*v* vyslov. ostro*f* gen. ostro*v*a atp.), a odtud přijato -*v* také do nom. krcho*v*.

5. Jména národní *Rusín* a *Srbín* jsou v plur. bez -*ín*. Na př. rufyn DalC. 23 a ruzzi MVerb., AlxB. 6, 19 a j., ruffowe Pass. 274; Zribin KosmA. 1, 13, Srbin Kosm2aa tamt., a mnoho frbuow DalC. 58, král Sasicé i frby pobi t. 50 a j. A podle pluralu jest pak i singular bez -*ín*: *Rus*, *Srb*. V subst. *muřín* však -*ín* zůstává; na př. Murfin Aethiops AlxB. 4, 35, murzinowe Aethiops ŽKlem. 71, 9, chtieše na murzyny AlxV. 2225, murzynow těchto Pror. Jer. 38, 16 (tu omylem m. mužuov). Vedle muřín je také *múřěnín*, o kterémž v. § 45.

6. Substantiva významu životného a hromadného *ľud* a *národ* mají sg. gen. starší -*a* a mladší -*u*, na př. luda tvého ŽWittb. 105, 4 a ludu tvého t. 105, 5, českého národa a českého národu Us. — Podobně živočišná hromadná *brav* a *skot*, na př. z brawa DalC. 64, Hrad. 88b a j., a z brawu ŽKlem. Deut. 14 nč. z bravu Us., fkota Ol. Deut. 7, 13 nč. skotu Us. — Hromadné živočišné *hmyz* má gen. hmyzu Us.; v stč. je za to a-kmen *hmyza* reptile Nom. 70b, Rozk. 989, Slov. Vyšbr. — Subst. *plaz*, *zeměplaz* stč. *zemi-plaz* (kdež *zemi* je lok. sg.) je významu živočišného, ale řídí se vzorem neživotným: sg. gen. ktož se dotýká zemiplazu Kladr. Lev. 22 5, kdo se dotekł zeměpłazu Br. tamt., ze všelikého zeměpłazu t. Gen. 6, 20 a j., zeměplazu Jg.; sg. akk. (bůh) učinił všeliký zeměpłaz Br. Gen. 1, 25; teprv jazyk novější má gen. akk. -a Kott.

7. Substantiva nč. *brav*, *dobytek*, *skot* jsou významu hromadného a proto jen v sing.; když však se jimi rozumějí jednotlivé kusy bravu, dobytka atd., bývá tu také plural. To bývá v jazyku starším, na př. *brav*, střěva některého brawa Sal. 558 atd., hovada i brawowe Hod. 7a, brawouee iumenta Ol. 3. Reg. 18, 5, dobytku velikému i brawom Ol. Gen. 9, 10, brawom hi skotu LMar. 50, řězník bude kupovati brawy Hrad. 135a, na brawiech zisk mieti LékA. 155b; — *dobytek*, na př. dobytek iumentum Vocab. 176a, že aspoň ty dobytky ještě zůstávají ŽerKat. 188, že dobytkové zdrávi jsou t. 172, stáda Dobytkůw VelKal. 183, svým dobytkuom Háj. 2b, na dobytcích hojnost maje t. 24a, s dobytky t. 1b a VelKal. 317, zajali dobytky jejich Br. Num. 31, 9, stáje pro dobytky

t. 35, 3 atd., s významem hromadným: dobitek pecora ŽKlem. 8, 8, iumenta t. 77, 50, dobytek iumenta Ol. Num. 32, 26, dobytku welikemu iumentis Ol. Gen. 9, 10, rozličného dobytka ChirB. 38[b], nč. dobytek Us; — *skot* stč. *skót*, olejě i ſkota armentum Ol. Deut. 7, 13, na ſkotiech zisk mieti LékA. 155[b], dar z ſkotů Br. Lev. 22, 21, prvorozené z ſkotů t. Deut. 12, 6 atd., a s významem hromadným: ſkot pecora ŽWittb. 148, 10, w ſkotie in vaccis ŽKlem. 67, 31, ſkuot iumenta Koř. Jonáš 3, 8, Ol. Gen. 24, 28, pecudes Prešp. 417, koňmi ſkotem AlxV. 142 atd., nč. skot jen v sg.

8. Substantiva *Pešt*, *rošt* a *rožen* jsou kmene tvrdého a patří do sklonění *-o*; subst. *Pešt* jest ovšem ze stsl. kmene *-i*, ale do češtiny je přejato z prostředí maďarského a jako kmen *-o*. Je tedy gen. Peš*tu*, roš*tu*, ro*žnu* atd. Ale souhlásky měkké *š*, *ž*, které tu ve skupinách *-št-*, *-žn-* jsou, svádějí k tomu, aby substantiva tato se přenášela do sklonění *-jo* a jest pak gen. Peš*tě*, roš*tě*, ro*žně* atd. *Pešt* pak bývá od spisovatelův učených skloňováno také podle *kost*. Příklady: *Pešt*, Peſſt VelKal. 176, do Peštu Vel. Jg., v pevnosti Peštu Slav. 49 a Us. vulg.; do Peště Us. spis.; do Pešti Vrat. Jg., Pal. 5, 2, 463; — *rošt*, nom. akk. roſſt NRada 270, na roſſt EvOl. 151[a], gen. výsost roſſta Comest. 72[b], z roſſtu t., lok. na roště HusE. 3, 150, na Roſſtě VelKal. 22, na roště Kom. Jg., roſſty dva KolDD. 258[a] (1637) atd.; rošť Jg., s roště, na rošti Us.; — *rožen*, nom. akk. roſſen MVerb., rožen Lact. 170[d], gen. s rožnu skočiv ROlC. 273[b], lok. kterýž se peče na rožnu t., (maso) pečené na roznie Sal. 642, pl. akk. (Čechové) na rozny vzěchu těsto DalC. 47, lok. na rožnech Kom. Jg., instr. maso rozny rozpierati Hrad. 135[b], železnými rozny Kat. 168 atd., a rožeň, gen. rožně, lok. na rožni atd. Jg. a Us.

50. Některá substantiva jednotlivá tohoto vzoru (pořádkem abecedním):

běs má nom. akk. sg. *běsa*, v stč. také gen. *běsu* a akk. *běs*, viz při těchto pádech nahoře.

Bohobud, jm. os. muž., v ŽerKat. neskloňováno: panu Pertoltovi Bohobud z Lippého 52, 69, 78 a j. (vždy tak).

bratr má v stč. v du. a plur. z pravidla tvar hromadný *bratřie*, na př. du. dva bratrzie Lobk. 42[a], mladá bratrzy Otc. 306[b], plur. ti bratrſie Štít. ř. 88[a], milá bratrzie (kollektivum za plur.) Hrad. 18[a], bratrzy méj fratribus ŽWittb. 21, 23 atd., z čehož se vyvinul plur. nom. bratř*í*, gen. bratř*í* atd., v. v § 214 č. 2; — dual a plural vlastní, podle sklonění -o, býval tu dosti zřídka a nerozmnožil se valně ani časem, na př. du. dva bratry Mat. 56, dva jiná bratry Lobk. 127[b], Pulk. 55[b], z těch bratru dwu Mill. 5[a], dvěma bratroma Otc. 437[a], plur. gardian bratry tam posielá Lobk. 127[b], bratrow svých Ol. Gen. 47, 2, z mých

Beck. 3. 207, místo mladikův podle nom. mladíci. V Herl. ke Kloboucím (nom. Klobouky); tu je zvláštnost *stejná*, a: tu -c- z bývalého stč. nom. Klobúci, nýbrž z lok. *Klobúcie*c: čili jinak: dat. ke Kloboucím je podle lok. v *Kloboucích* trazmi, jezicmi, vrazmi atp. Danič. obl. 117.

Podobným způsobem, totiž přejetím souhlásky v jistém p do pádů také jiných, vysvětliti jest pl. akk. brlochy Beck. 3 gen. krchova atp.: byl náležitý sg. nom. *brloh*, jeho *-h* se srov. I. str. 325, a toto vnikalo také do pádů jiných; taktéž *krch f.* jeho gen. byl krchora atd. podle ostrov vyslov. ostro atp.), a odtud přijato *-r* také do nom. krchor.

5. Jména národní *Rusín* a *Srbín* jsou v plur. bez *-ín*. DalC. 23 a ruzzi MVerb., AlxB. 6, 19 a j., ruſſowe Pass. KosmA. 1, 13, Srbin Kosm2aa tamt. a mnoho ſrbuow DalC. sicé i ſrby pobi t. 50 a j. A podle pluralu jest pak i singu *Rus*, *Srb*. V subst. *muřín* však *-ín* zůstává: na př. Murſin A 4, 35, murzinowe Aethiops ŽKlem. 71, 9, chtieše na murzyny murzynow téchto Pror. Jer. 38, 16 (tu omylem m. mužuov). je také *múřenín*, o kterémž v. § 45.

6. Substantiva významu životného a hromadného *ľud* a sg. gen. starší *-a* a mladší *-u*, na př. luda tvého ŽWittb. 1 tvého t. 105, 5, českého národa a českého národu Us. — P čišná hromadná *brav* a *skot*, na př. z brawa DalC. 64. Hra a z brawu ŽKlem. Deut. 14 nč. z bravu Us, ſkota Ol. De skotu Us. — Hromadné živočišné *hmyz* má gen. hmyzu Us.: to a-kmen *hmyza* reptile Nom. 70b, Rozk. 989. Slov. Vyšb *plaz*, *zeměplaz* stč. *zemi-plaz* (kdež *zemi* je lok. sg.) je význ ného, ale řídí se vzorem neživotným: sg. gen. ktož se dotýk Kladr. Lev. 22 5, kdo se dotekl zeměpłazu Br. tamt., ze vše płazu t. Gen. 6, 20 a j., zeměplazu Jg.; sg. akk. (bůh) u zeměpłaz Br. Gen. 1, 25; teprv jazyk novější má gen. akk.

7. Substantiva nč. *brav*, *dobytek*, *skot* jsou významu a proto jen v sing.; když však se jimi rozumějí jednotlivé dobytka atd., bývá tu také plural. To bývá v jazyku star *brav*, střěva některeho brawa Sal. 558 atd., hovada i brawo brawouee iumenta Ol. 3. Reg. 18, 5, dobytku velikému i Gen. 9, 10, brawom hi skotu LMar. 50, řezník bude kup Hrad. 135a, na brawiech zisk mieti LékA. 155b; — *dobytek*, bytek iumentum Vocab. 176a, že aspoň ty dobytky ještě zůstá 188, že dobytkové zdrávi jsou t. 172, stáda Dobytkůw VelKa dobytkuom Háj. 2b, na dobytcích hojnost maje t. 24a, s d a VelKal. 317, zajali dobytky jejich Br. Num. 31, 9. stáje

ML. 11ª, ten
. . czlowyekow
vysoká asa tří
lowiekuow státi
arem *člověkové*
psáno zkrá-
382, věz to
spieše czlo^k
, v smilství
154^b, všeliký
učinil czloka
psané czlo^k je
bezpochyby
vyvinula se

podle živo-
duchy, v. při

toho stopu vi-
11, není-li to

pohybným
analogií vy-
Witth. Ezech. 17
hrzbeta ŽWittb.
ŽWittb. tamt.,
chrzbetem Ol.
ŽKap. 17, 41,
OlB. 101^b atd.,
hřbetu atd., dial.

staré jsou do-
podle sklonění -jo,
nění -ja. Na př.
na boċě koraba
1, 5, z koraba
korabu Baw. 240,
korabyech AlxV.
vrátil sě k koraby
odechu na jednu
do koraby Modl.
na veliké Otc.

bratrow t. 1. Reg. 20, 29, z bratruow jeho KolČČ. 193ᵃ (1553), všěm bratrom svým Hrad. 18ᵃ, k bratrom vašim Pror. Jer. 29, 16, proti bratrom Pulk. 190ᵃ, bratruom ſweym KolČČ. 77ᵃ (1548), mezi vlastní bratry t. 401ᵇ (1556), s jinými bratry Otc. 235ᵇ, za dotčenými bratry KolČČ. 281ᵇ (1559) atd.; nč. má z toho v pluralu tvary dvojí: nom. bratří a bratři, gen. bratří a bratrův, dat. bratřím a bratrům, akk. bratří (zastaralé) a bratry, lok. bratřích (tvar obojí spadl v jeden), instr. bratřími (zastar.) a bratry.

břuch masc. má vedle sebe také neutr. *břucho*, na př. brzuch náš ŽWittb. 43, 25, svój brzych Culk. 43ᵇ, brzichow svých Ol. Ezech. 7, 19 atd., a brzicho Hrad. 83ᵃ, blažena brzijcha Štít. ř. 33ᵃ atd., nč. břich i břicho, srov. pol. brzuch i brzucho.

Čech má plur. nom. *Čechové*, Czechowe DalC. 36, Pass. 234 a j., Boemi neb Czechowe Pulk. 2ᵃ a j., — a vedle toho i *Čechy* v témž významu osobním, = Bohemi, na př. když czechi v klášter jdiechu DalH. 42, czechy DalC. t., czechy sě vzpodvihú t. 45, czechy krabošky sobě učinichu t. 47, tu sě czechy dobřě mějiechu t. 58, czechy za knězem jako lvové diechu t. 64, czechy jě (Polany) bojem podjidú t. 65, toho czechy z země vypudichu t. 71, czechy sě jich jěchu bíti t. 72, vy czechy móžte mě vypuditi t. 76, czechy sě do Prahy snidú t. 74, mé czechy s právem mi to učinichu t. 77, proč czechy za lidi stáchu t. 84 atd., často v Dal.; *Čechy* gen. *Čech* dat. *Čechám* atd. je pravidlem při významu místním, ale v dokladech zde uvedených je tvar *Čechy* ve významu osobním; v době, kdy plural jména obyvatelského bral se metonymicky za jméno místní, mohlo se snadno jméno místní vzíti naopak místo jména obyvatelův; — tvar *Češi* je z doby novější; ještě r. 1602 jest neobvyklý; toho roku táže se o tom Šimon Podolský mistrův učení pražského, a mistři, opírajíce se o grammatickou analogii a autoritu Veleslavínovu i Zřízení zemského a řídíce se zvykem, odpovídají, že tvar správný je Čech*ové*, srov. Athen. X (1893), 232 a Dvorský, Paměti o školách českých str. 159; nejstarší mi známý doklad tvaru Češ*i* čte se v písni o bitvě u Ústí (r. 1426) ve Výboru II. str. 306 (ve verši: Češi též na tom zuostali), ale stará tato píseň je tu otištěna „dle rukopisu pana V. Hanky ze XVII stol.“; Tomsa 72 píše Češ*í*; — gen. *Čech*, což tam bylo czech ty věěcky zbichu DalC. 33, ciesař mnoho Čech káza zhubiti DalJ. 59 (rkp. neudán); *Čechóv*, Czechow i Moravčicóv Pulk. 85ᵃ atd.; — dat. *Čechóm*, ten nerodi czechom ztravy dáti DalC. 33; — lok. *Čechách* u významu místním i osobnim, w czechach DalH. 42, Rožmb. 120 a j., na czechach Polené u Polščě všech tvrzí dobychu DalC. 33; — nč. Čechové, Češi, gen. Čechův, dat. Čechům, akk. Čechy, lok. Češích, instr. Čechy.

člověk má dual *člověky*, czlowieky bohatá AlxB. 3, 35, dva czlowieki Koř. Mat. 8, 28; — plur. k tomu je *ľudie*, *-dé*, v stč. někdy *člověkové*

atd.: třie czlowiekowe Pulk. 88^{b}, jenž jsi czlowyeky jměl ML. 11^{a}, ten každý czlowyekow bliz do sta zabi AlxV. 1640, sedm set . . czlowyekow Pror. 103^{b}, čtyři tisícě czlowiekow Koř. Mat. 15, 38, zeď vysoká asa tří czlowiekuow Lobk. 62^{a}, v témž sklepě ledva muož šest czlowiekuow státi t. 105^{a}; plur. *ľudie*, *-dé* platí vůbec za homines, kdežto tvarem *člověkové* vytýkají se jednotlivci číselně shrnutí; — místo *člověk* bývá psáno zkrácením: člow^{k} ŠtítOp. 208, člo^{k} t. 381, (zvíře) žieře člo^{ka} t. 382, věz to že czlo^{k} všeliký NRada 153 (verš 8slabičný), vždy jie (rány) spieše czlo^{k} zbude t. 1192 (též), a ty s' czlo^{k} bujný mladý t. 1398 (též), v smilství každého czlo^{ka} t. 1752 (též, rým: leká), czlo^{k} věrný Griz. 154^{b}, všeliký czlo^{k} rkp. XV stol. (v. Listy filol. 1878, 230), želeji že sem učinil czloka t.; v dokladech z NRady svědčí míra veršová a rým, že psané czlo^{k} je zkrácenina jen písecká a že dlužno čísti *člověk*, a to platí bezpochyby o stejných zkráceninách jinde se vyskytujících; v polštině vyvinula se zkrácenina człek také ve výslovnosti.

duch má gen. akk. *ducha*, pl. nom. *duchové*; ale někdy podle živočišných a neživotných: gen. *duchu*, akk. *duch*, pl. nom. *duchy*, v. při těchto pádech nahoře.

holub bylo kmene -i, srov. stsl. golǫbь; v češtině je toho stopu viděti v stč. gen. akk. holubia sstupujícieho Koř. Mark. 1, 11, není-li to omylem; o pl. nom. *holubé* v. nahoře § 35.

hřbet, *chřbet*, z chrьbьtъ, má některé zvláštnosti svým pohybným *-e-*: náležitý je sg. nom. akk. *chřbet*, gen. *chřebta* atd., ale analogií vyvinuje se také *chřebt* a *chřbeta* atd., na př. chrzbet ŽWittb. Ezech. 17 a chrzebt BrigF. 159, gen. týl chrzebta ŽKap. 67, 4 a chrzbeta ŽWittb. 67, 14, lok. na chrſebtie ŽKlem. 65, 11 a na chrzbetie ŽWittb. tamt., instr. chřebtem nedoložen, ale chrſbetem ŽKlem. 17, 41, chrzbetem Ol. 2. Reg. 22, 41, a chrzebetem ŽWittb. 20, 13, cherzebtem ŽKap. 17, 41, plur. nom. krzebtowe ŽTom. 68, 24, akk. chrzyebty ROlB. 101^{b} atd., srov. I. str. 171; nč. je z toho uniformované *hřbet*, gen. *hřbetu* atd., dial. chrbet gen. chrbta BartD. 30 (pomor.) a 218 (podluž.).

koráb je v stsl. korabľь atd. kmene -jo. V češtině staré jsou doklady dílem rodu mužsk. podle sklonění -o, někdy podle sklonění -jo, a dílem rodu žensk. podle sklonění -i, zřídka podle sklonění -ja. Na př. masc. -o: koraab sě rozraziv i potopi Pass. 287, gen. na bocě koraba Krist. 100^{b}, na bocě korabu ML. 120^{b}, do koraba Ol. Jon. 1, 5, z koraba Baw. 266, prvnie strana korabu Koř. Skutk. 27, 41, do korabu Baw. 240, dat. tvrdému korabu Otc. 242^{a}, lok. w korabie t. 43^{a}, o korabyech AlxV. 525, w korabyech t. 529 atd.; — masc. -jo: (holúbek) vrátil sě k koraby ŠtítVyš. 111^{b}, w tom koraby t. a j.; — femin. -i: vśědechu na jednu korab Pass. 568, gen. by všel do korabi Krist. 103^{b}, do koraby Modl. 120^{b}, od té korabi Koř. Skutk. 27, 44, lok. na koraby na veliké Otc.

444ª, jenž sě bieše v korabij skryl t. 43ª, plavaje v koraby Štít. uč. 127ᵇ, w korabi in navi Koř. Skutk. 27, 31; — femin. -ja: té korabie Pass. 487; — do nč. se z toho ustálilo sklonění tvrdé -o: koráb gen. korábu atd.

kúzly plur. nom. akk., vedle *kúzla*, v. *kúzlo* v § 96.

leb stsl. lъbъ; masc.: jeho svatý leb Pass. 236, gen. lba, virh(l)ba DalH. 60, z jeho svatého lba Pass. 241, (trnie) nemohlo lba projíti Modl. 54ª, v jeho lbie Ol. Ekkl. 2, 14, kuože která jest na lbu Sal. 430; — vedle toho jest i femin. podle sklonění -i: jest-li leb prorušena Sal. 420, (mokrost) vycházie ze lbi t. 210, ze lby hlavné učiní sobě osudie ku pití Mand. 94ª, zlomenie lbi Rhas. 7, tenkost lbi dětinské Sal. 428, proraženie lbi Háj. herb. 281ª, plt ſtata ſſelbi t. j. se lbi Rhas. 24, mezi lbí a mázdřicí tvrdú t. 14, na lbech Sal 427 atd.; — strau pohybného -e- srov. I. str. 172; — nč. lebka, *lъbьka, pochází z fem. leb gen. lbi.

lep stsl. lêpъ viscum; -e- je za -ê-, tedy po právu stálé: lepp MVerb., k lepu AlxH. 8, 26, AlxV. 2131, na lepye AlxV. 2045, lepem HusPost. 219ᵇ, tiem lepem Comest. 17ᵇ; ale mylnou analogií, podle len-lnu atd., vynechává se -e- také zde a jest na př. sg. gen. lpu Baw. 101, Hrub. 285ª, složení Lpu Háj. herb. 236ª, instr. křídle lpem selnutě ŠtítVyš. 77ᵇ, tiem lpem HusPost. 220ª, ptáka lpem zmazaného BrigF. 31, lpem Comest. 17ᵇ (2), lpem Aesop. Jg.; srov. I. str. 206.

lilium skloňuje se podle způsobu jmen cizích -ium, gen. -ia atd.; někdy béře se za masc. a má tvary podle vzoru *dub*: lilium polьski Hlah. Cant. 2, 1, pl. nom. lilyumy Ol. Ex. 25, 33, na tom kmeni biechu lylyumoue lilia Ol. Ex. 37, 20, úhonky a lylyumoue t. 37, 19, učiníš lilyumy t. 25, 31 atp.

list, pl. nom. list*é*, jakž lyſte svědčie Štít. uč. 147ª, jinak nežť lyſte svědčie t., — a plur. list*ie*, list*í* (o listech bylinných), kollektivum sing. -*ьje* vzato za plur. (srov. §. 129, 4): Liſtij hořeknau Háj. herb. 136ª, Liſtij gſau jako jitrocelové t. 182ª, vyrostají jiné Liſtij t. 305ᵇ, liſtij gſau dlauhé t. 367ª a j., z mladiſtwých Liſtij t. 195ᵇ, těch Liſtij t. 368ᵇ; — nč. list*i*, list*ův* atd., a hromadný sing. *listí*.

ľud nč. *lid* má v sing. tvary obyčejné, gen. -a, -u, dat. -u atd.: akk. hospodin bude súditi lud populos ŽWittb. 9, 9, chvalte vlasti luda jeho populum t. Deut. 43, učiním tě v lida velikého Ol. Gen. 12, 2, — gen. luda seho AlxH. 3, 39, luda tvého ŽWittb. 105, 4, mnoho lyuda LAl. 424, pět tisíc lida Pass. 322, ludu tvého Žwittb. 105, 5, lydu tvého Pass. 277, — lok. na lydye mnohém Pror. 12ᵇ, v israhelském lidye Ol. 1. Reg. 14, 45, při ludu Kat. 124, w lydu ŽWittb. 34, 18, — vok. slyš lyde mój t. 49, 7, pozorujte mne lidu můj Pror. Isa. Jg.; — plural je několikerý: ľud*ové* gen. -*óv*, zřídka a jen ve významu populi, všickni lidowe Žkap. 96, 6, t. 148, 11, hněvajte sě lidowe t. 98, 1, kniežě lidow populorum t. 104, 20;

dat. *-om* v textech staromoravských a v nářečích východních: nerodte sě luďom ostudzici Boh. Dial. 350, mír lydom EvOl. Luk. 2, 14, žena povědě onym lydom EvVíd. Jan. 4, 28, wſſyem lydom EvOl. tamt., byste sě lydom slíbili EvOl. 154b, všem lydom Lvov. 21b, k lydom ROtcP. 239, 315, 579 a j.; v nynějších nářečích východních je *-ďom* (měkké *ď* přejato z pádů jiných): liďom BartD. 22 (zlin.), luďom t. 71 (val.), t. 117 (laš.), slc. ľuďom; podle toho je možná, že bývalo *-ďom* také již v době starší; — v AlxB. 4, 22 psáno: všudy ludy hlúpí ležie ssěčeni, snad místo ľud*ie*, neboť pro tvar ľud*i* podle chlap*i* byl by to doklad ojedinělý; — nom. ľud*é* podle sklonění souhláskového, a ľud*ie* gen. ľud*í* atd. podle sklonění -ĭ, oboje ve významu homines i populi, jsou tvary obyčejné a dosud běžné, v. § 338.

mandl, málo mandlow amygdalorum Ol. Gen. 43, 11, fíkuov mandluow Lobk. 38a; nč. mandle fem., v době starší také mandla fem., srov. § 151.

manžel gen. -la v. nahoře § 48; plur. nom. manželé Eheleute, a manželové Ehemänner Dobr. Lehrg.[2] 172.

medvěd gen. -a; dial. medvěď BartD. 16 (zlin.), nědviď gen. -ďa t. 100 (laš.); bývalo kmene -ĭ, stsl. medvědь gen. -i.

městys v. při vz. *oráč* § 72.

nářek má -e- pohybné, gen. nářku atd., z nářku ViehJ. 48 a j., beze všeho narzku KolAA. 45b sl. (1513) atd.

osob masc., ani pohaniujiúce oſſobow personas ŽKlem. 134a; výklad, že by to bylo fem. *osoba* s koncovkou analogickou podle chla*póv*, nepodobá se.

pán, sig. vok. *pane* ustrnulý ve rčeních: pane rechtor přěšlъ (přišel), běł u pane rechtora, dał to pane rechtorovi, šił (šel) s pane rechtorem, pane rechtorka BartD. 2, 132 (chrom.).

pohřeb patří ke sklonění tomuto; samohláska jeho *-e-* jest původní a nevynechává se v jazyku starším a v nářečích východních; vedle masc. *pohřeb* jest dále i fem. *pohřeb* kmene -ĭ. Na př. sg. nom. akk. tvój pohrzeb Kruml. 61b; skrzě pohrzeb tvú ŽKlem. 139a, pohrzeb Kristovu Kruml. 61b; — gen. našeho pohrzebu Pass. 400, z pohrzebu Alxp. 66; do dne ſwe pohrzebi Ol. Sir. 40, 1, ač by kto pohrzieby nejměl t. Ekkl. 6, 3; — dat. ku pohrzebu Modl. 119a, Alxp. 65, ku pohrziebu Otc. 264b, k pohrzebu Lobk. 103b, ku pohřebu Br. NZák. 66b; ku pohrzebi vašie Ol. Gen. 23, 4, k jeho pohrzebi Hrad. 22a, k pohrzebi Koř. Mat. 26, 12, ku pohrzebi Tkadl. 29b, ku pohrzieby Otc. 129a, ku pohrziebi Jeron. 100b; — lok. po tvém pohrzebu Hrad. 43b, ku pohrziebu Kruml. 60a, při pohrzebu Lact. 63d; na pohrzebi t., v této pohrzebi Troj. 238a, po jich pohřebi Trist. 405; — instr. křesťanským pohrzebem Štít. uč. 75b; — dial. po pohřebě Suš. 44 a 349, na pohřebě BartD. 181; — časem začíná se *-e-* vynechávati, analogií podle pátek -pátku atp., a jest tedy nom. pohřeb, gen. pohřbu, dat. pohřbu atd.

Us. v češt. záp. a spisovné; starší toho příklady jsou: v této pohřbi Troj. Jg., pohřbem Br. Jer. 22, 19.

prs, stsl. prъsi plur. fem., je také v češtině kmene -ĭ, ale přechází některými novotvary do vzoru tohoto; v. § 345.

rév, bylo v jazyku starším vedle *réva*; na př. pl. nom. ti třj réwowé Br. Gen. 40, 12.

rez, dial. gen. rezu atd., je vlastně kmen -ja, v. § 185.

stien nč. *stín* viz ve sklonění -ĭ § 338.

svrchek, *svršek*. V dokladech jest oboje, na př. svr*ch*ek: vešken ſwrchek superficies Otc. 354[b], ze ſwrchku Ol. Num. 4, 8, svrchci VšehJ. 268 a 312, pokoje a ſwrchky v nich Lobk. 21[a], od ſwrchkow a summis Koř. Mat. 24, 31, po ſwrchcziech per summitates Ol. Ex. 38, 5, svrchciech VšehJ. 312; — a svr*š*ek: svršek Ben. Job. 38, 30, svršciech VšehJ. 214, 220, 222 a j. Etymologicky starožitnější je svr*ch*ek, poněvadž *vrch* psl. *vьrchъ* bylo kmene -ŭ, a také je v starších dokladech hojněji zastoupeno; proto jest tedy svr*ch*ek tvar starší a podobá se, že varianta s *-š-* vznikla v pl. nom. a lok. svr*ch*ci, svr*ch*ciech, t. j. že se změnilo vlivem měkkého *-ci*, *-cie*ch také *ch* v *š*.

Tatar nč., v stč. také *Tater*. Na pohled je tu nějaká změna hlásková *-a-* v *-e-*; ale vskutku má se věc jinak, bylo totiž jméno Tatarův dvojího tvaru, Tat*a*r (Tart*a*r) a Tat*e*r, a tato dvojitost obráží se také v dokladech stč.: sg. nom. každý tater Mill. 42[b], tater barbarus Koř. Koloss. 3, 11; — plur. nom. tatarzi Mill. 41[a] a 61[b], Tataři DalJ. 82 rkp. L, všichni tatarzie Mill. 39[a], jako jsú tatarzie t. 45[a]; Tatarowe Pulk. 142[b]; thaterſi AlxB. 6, 46, Taterzi Pass. 28, taterzy DalC. 82; jsú taterzie udatní Mill. 43[b]; taterowe t. 40[b], 44[a], 61[b], 95[a]; — akk. na tatery DalC. 82, skrze tatery Mand. 45[a]; — gen. do tatar Mill. 46[b]; mnoho Tataruow t. 11[a]; tater, ſaraczenuow Kat. 156, tater sě bojiece DalC. 82, bieše z Tater urozením Mand. 13[b], od tateruow Mill. 16[b], všech tateruow t. 53[b], t. 91[b]; — dat. taterom DalC. 20, proti Taterom Pass. 22 a 28; — lok. w taterziech Mand. 74[b], w Taterzich t. 75[b]; — instr. s tartary Pulk. 152[a], mezi řečenými zeměmi a tatary Mand. 45[a].

varhany, stč. též *orhany*, z plur. organa, je v jazyku starším masc. a ve sklonění *-o*: nom. kterak sladcě znie ty warhany Kruml. 409[a], akk. pověsili sme warhany našě ŽKlem. 136, 2, orhany našě ŽKap. tamt., w uorhany Pass. 595, gen. warhanuow ChelčP. 23[a], v zvuku warhanuow t. 208[a], zvuk warhanůw Beck. 2, 583, od varhanův Wint. 229 (z r. 1487), lok. v-warhaniech in organo ŽWittb. 150, 4, warhanyech ŽKlem. tamt., na warhanyech Ol. 2. Par. 34, 12, na warbanech Kladr. ž. 150, 4, instr. warhany hlasitými ChelčP. 138[a]; — v jaz. nč. jsou tu častěji tvary podle sklonění *-a*: gen. varhan, lok. na varhanách, dat. k varhanám, instr. za varhanami.

velryb stč., na př. nom. akk. welryb Pror. Dan. 3. 79, jej sehltí propastný welryb Štít. ř. 215^a, i stvoři buoh welryb Comest. 5^b, velryb Vel. Jg., welryb jej požřel Har. 1, 119, gen. akk. zabiem welryba Pror. Isa. 27, 1, v břišě welryba ceti Koř. Mat. 12, 40, vzbuditi velryba Br. Job. 3, 8, dat. Jonáš otjat byl welrybowy Alb. 59^b, plur. welribowe ŽKlem. Puer. 79, ŽWittb. tamt., welrybow velikých Mill. 118^a; nč. je za to *velryba*.

zad, *záda* v. v § 96.

zdrávas, spřežka vzniklá ze *zdráva jsi*, vzata za appellativum a skloňována: gen. zdrávasu, plur. dva zdrávasy Us.

žezl, stsl. žezlъ virga, baculus, bylo také v stč., na př. zezl tvój ŽKlem. 22, 4 a ŽKap. t., zlatý zzezl Kruml. 48^b, nach a zzezl jemu dávali t., zlatý žezl Kladr. Est. 15, 15; — vedle toho neutr. *žezlo*, zzezlo sceptrum Pror. Isa. 9, 4.

žleb-, *žlab-*, na př. Suchý Žleb jm. míst. (u Blanska na Mor.), po mrzutém zlebu Štít. ř. 136^a, po smrdutých zlebyech Štít. uč. 156^b, po shnilých zlebyech t. 158^b, — žlab Us., z toho zlabu Mill. 17^b, po lidských žlabech Koll. Jg.; — není to přehláska *a-e*, nýbrž žleb- stsl. žlěb- změněno ve žl*a*b, srov. I. str. 205.

2. Vzor *oráč*, *meč*; *kóň*.

51. Sem patří všecky mužské *jo*-kmeny. Kmen substantiva vzorového *oráč* jest *oračo-* přehlas. *orače-* atd. Skloněni jest toto:

sing. nom.	*oráč*, *meč*
vok.	*oráču*, *meču*, *-iu*, *-i*; otče, kněže
akk.	*oráč*, *kóň*, *meč*; *-a*, *-ě*, *-e*
gen.	*oráča*, *koňa*, *meča*, *-ě*, *-e*; *-u*
dat.	*oráču*, *meču*, *-iu*, *-i*; *-ovi*, *-ěvi*
lok.	*oráči*, *meči*; *-u*, *-iu*, *-i*; *-ovi*, *-ěvi*
instr.	*oráčem*, *mečem*; *-om*; —
du. n. a. v.	*oráča*, *meča*, *-ě*, *-e*
gen. lok.	*oráčú*, *mečú*, *-iú*, *-í*
dat. instr.	*oráčoma*, *mečoma*, *-ěma*, *-ema*; —
plur. nom. vok.	*oráči*, *koni*, *meči*; *-ové*; *-ě*; *-ie*, *-é*
akk.	*oráčě*, *mečě*, *-e*
gen.	*oráč*, *meč*; *-óv*, *-uov*, *-ův*, *-iev*, *-ív*; *-í*
dat.	*oráčóm*, *mečóm*, *-uom*, *-ům*, *-iem*, *-ím*; *-ám*
lok.	*oráčích*, *mečích*; *-iech*, *-éch*, *-ech*, *-och*, *-ách*
instr.	*oráči*, *meči*; *-mi*, *-ěmi*, *-ami*.

Kromě koncovek zde zaznamenaných jsou ještě některé jiné jejich obměny hláskoslovné a zvláštnosti dialektické; o těch v. v §§ násl.

Výklady a doklady ku pádům jednotlivým.

52. 1. Koncovky vlastní některých pádů podléhají oprávněným změnám hláskovým; na př. sg. gen. oráč*a* mění se v oráč*ě*, -*če*, pl. dat. oráč*óm* v -*čuom*, -*čům* a -*čiem*, -*čím*. Nejvíce se tu mění rozmanitým přehlasováním, jež způsobeno kmenem měkce zakončeným.

2. V některých pádech vstupují na místo koncovek vlastních koncovky analogické, přejaté ze sklonění jiných, zejména ze sklonění -ŭ, -i, -a; na př. sg. dat. oráč*ovi*, pl. instr. meč*mi*, pl. lok. dial. koň*ech*, koň*och*, koň*ách* atd.

53. Sing. nom. *oráč*, *meč*. O původu koncovky v. § 7.

Tvary tyto trvají v češtině historické od dob nejstarších a jsou pravidlem dosud; změny, které se tu staly, nejsou tvarové.

Za oh*e*ň, srš*e*ň je laš. ohyň gen. ohňa, sršiň gen. sršňa atd.; v nářečí tom mění se *e*- před -*n*, -*m* v *i* (*y*), srov. I. str. 149.

V subst. -*ěj* mění se koncovka v dial. -*í* zkrác. -*i*, na př. złodí, Bartolomí BartD. 51 (dol.), oli, złodi t. 100 (laš.).

54. Sing. vok. *oráču*, *meču*, -*iu*, -*i*; *otče*, *kněže*.

1. Koncovka -*u* je přejata z ŭ-kmenův, jako ve vok. junoch*u* atp., srov. § 26; dostává jotaci a přehlasuje se, srov. I. str. 270 a 272 sl. Na př. vítaj slavný ſtuoritelu, vítaj milý ſpaſitelu, vítaj věrný náš pzretelu (sic, m. přieteľu) Kunh. 147ᵃ, nevěrný zlodyeyu Jid. 137, anjelský kralu Mast. 239, — svatý Thomaſſiu ŽKlem. 137ᵇ, svatý Rzehorziu t., svatý Jěne krſtyteliu t. 137ᵃ, svatý Ondrziegyu t, svatý Matyegyu t. atd., mój kralyu ŽWittb. 144, 1, kralyu rač slyšěti DalC. 48, dobrý rytyerzyu t. 44, — czyeſarzy! DalC. 83, muoj rityerzy Pass. 326, kraly mój ŽWittb. 5, 3 atd.; — v některých textech jsou koncovky -*u*, -*iu*, -*i* vedle sebe, na př. ſpaſitelu náš ŽWittb. 78, 9, ſpaſytelyu náš t. 64, 6, ſpaſytely mój t. 26, 9; později a nč. z pravidla oráč*i*, meč*i* atd.

V nářečích východních jest -*u* dílem zachováno, dílem analogií nově uvedeno, na př. o kralu slávy! EvOl. 333ᵇ, nožu BartD. 17 (zlin.), 67 (val.), 111 (laš.) a j., mužu, nožu chrom. 268, mužu, kľóču Btch. 265, slc. mužu, meču atd.

2. Koncovka -*e* je táž, co ve vok. chlap*e*, dub*e*, v. § 26. Bývá pravidlem při kmenech se souhláskami *c* z *k* a *z* (*ʒ*) z *g*, za něž pak ve vok. je *č*, *ž*, jako za *k*, *g* ve vzoru předešlém, na př. ot*če*, kně*ž*e jako člově*če*, bo*že*, otcze Pass. 292 a j., ty Nyemcze t. 313 a DalC. 67, věz to hubencze Pass. 432, dobrý mładencže Ben. Tob. 5, 6, vstup lyſcže t. 4. Reg. 2, 23, pobiehlcže t. Job. 34, 18, milý knyeze t. j. kněže t. 304, o mocný wytyeze t. j. vítěže EvOl. 333ᵇ atd.; — při -*c* z *k* dosud tak, ot*če*, Něm*če* atd.,

strýče, někdy analogií též strýci; — při -z (ʒ) z g pronikla namnoze analogie podle oráču atp., proti stč. vok. vítěže je nč. vítězi Dobr. Lehrg.[2] 176, řetězi, penízi Us.; kněz-kněže zachovalo se, milý kněže Suš. 431 a j., ale vedle toho vzniklo analogií také knězi Us. ob.; — při -z z dj je tvar -u, -i náležitý, na př. Zderazi! Us.; — totéž platí o -c z tj, na př. ležiž tu byrzyczy t. j. biřici Pass. 538, dědici, královici atp. Us.; ale analogií bývá tu také -če, žádný kralowicze NRada 1382, milý paniče Tand. 44; — při cizím -c je pravidlem -i (-u), na př. Bonifaci, paláci, tanci Us.; Vavřinec — Vavřinci a Vavřinče, svatý wawrzincze Pass. 438, koncovka Vavřinec je počeštěna, tedy vok. Vavřinče jako hubenec-hubenče atp.

3. Za vok. bývá nom., na př. přijdi šohaj švarný Suš. 618; odchylka syntaktická, v. § 26.

55. Sing. akk. *oráč*, *kóň*, *meč*; -*a*, -*ě*, -*e*.

1. Tvary vlastní jsou *oráč*, *kóň*, *meč*.

2. Tvary -*a* atd. jsou genitivy vzaté za akkusativy. Jejich koncovka -*a* mění se časem přehláskou v -*ě* a pak sklesnutím jotace v -*e*: oráča — oráčě — oráče atd. Na př. (Egidius) ſveria doy CisMnich. 97ᵃ t. j. zvěřa (sv. Jiljí v legendě dojí laň, *zvěřa* jest akk. masc. a novotvar podle jo-kmenů jako dat. *zvěřiu*, při hlúpém zwiersiu ApD. a; sem patří také doklady pocinatela auctorem a licemerca simulatorem Greg., pokud to jsou doklady české; — na otczie DalC. 21; — oráče, otce nč. — V nářečích východních jest -*a* dílem nepřehlasováno, dílem přehláska zrušena, srov. I. str. 118 sl., a tedy oráča, koňa, muža BartD. 18 (zlin.) a j., Btch. 265, Hatt. slc. 69. Doklady tomu starší jsou v textě staromoravském OlMüllB. za otcza 618, za papeſſa 619.

Přejímání tohoto tvaru genitivního za akkusativ začíná se velmi záhy a týká se dříve jmen znamenajících bytosti osobní, *oráč* — *oráče*, později pak i jmen znamenajících bytosti životišné, *kóň* — *koně*, velmi zřídka a jenom v jistých případech také jmen neživotných, *peň* — *pně*.

a) Při jménech osobních je starý tvar akkusativní již v češtině staré velmi vzácný a vyskytuje se většinou jen v jistých vazbách a rčeních, tedy jen v mezích archaismu.

Doklad toho při jméně vlastním je mi znám jediný, že ste uzdravitele a spasitele všeho světa gezifs na smrt odsúdili Nikod. 113ᵃ; je to bezpochyby omyl. V dokladě: jenž jest vyvedl iſrahel ŽKlem. 135, 11 jest *Israhel* neskloněno, jako v orig. lat. qui eduxit Israel. Ve rčeních: na svatý Ondřej BartD. 179, na svatý Matěj atp. dostal převahu appellativní význam určení časového, tím zastřen původní význam jména vlastního a tou takořka depersonifikací vytržena tato jména vlastní ze svého druhu a vřazena mezi neživotná, s nimiž pak i v tomto tvaru akkusativním se

srovnávají. Všude jinde je pravidlem tvar genitivní, na př. na matheye CisMnich. 97ª, na bartolomiegye Pass. 459 atd., nč. Matěje atd.

Z osobních appellativ sem patřících mají akkusativ tvaru starého: *ciesař*, ve rčení *předciesař*, hrabie przyed czyeſarz jide DalC. 39, Kateřinu před ciesař přivedú Pass. (Výb. 1, 295), przyed czyeſarz PassKlem. 263ª a j., před czyeſarz na súd přišli Pulk. 115ª; vedle toho též: przyed czyeſarzye DalC. 83 atd.; — *král*, ve rčeních *před král*, *za král*, *na král*, když jě před kral přivedú AlxH. 5, 23, (ritieř) jide před kral Hrad 100ᵇ, jide před kral čsná kmeticě AlxM. 2, 16, před kral Pass. 459. všedši przyed kral PassKlem. 185ª a j., kterýž by všel přeed kral Ol. Est. 4, 11; bychom byly pně za kral jměly DalC. 55, (holubé) za kral vzeli jestřáb sobě Baw. 65, jenž mezi nimi za kral bieše Otc. 142ᵇ, aby za král vzali jeho Kron. r. 1419 (Výb. 2, 253); jeden (mistr) vzezřěv na kral KatBrn. 95; vedle toho: na krale Uherského DalC. 46; po krale t. 83 a j., svého krale smy nalezli Pass. 459 a j.; — *kněz*, ve rčeních *za kněz*, *na kněz*, drbíte za knyez silného mužě jmieti DalC. 4, Sasici na knyez udeřili t. 50; — *přietel*, ve rčení *za přietel*, (Přemysl Otakar) za przyetel mieše vraha svého DalC. 96; — *muž*, ta (smilnicě) bude jmieti ſwoy muz Hrad. 118ª; ve rčení *za muž*, Libušě jej za muz pojě DalC. 7, by dievka toho za muz měla, kterému by sama chtěla t. 14, Kateřina nerodi za muz jíti Kat. 10, já nikdy nepójdu za muz t. 22, že je za muz šla Rožmb. 122, dřéve než sem za muz nesena t., té (vdově) svatý Pavel nevelí za muz Štít. nč. 50ª, jdi za muz ŠtítV. 11, nechtěla za muž jíti t. 29, (sestra) nenie vdána za muz Ol. Lev. 21, 3, ta již za muz dána bieše Otc. 403ª, vdáti se za muž Bibl. r. 1523 Jg. atd., dosud dial. ísť za muž Hatt. slc. 71; jindy *mužě*: musie za ženu vzem sobě ApD. c, ozřěv sě na starého muzie Pass. 292; — *otec*, (člověk) opustí otecz a máteř Comest. 11ª; ve rčení *za otec*, já budu jemu za otec Hlah. 1. Par. 22, 10; — *tvořec*, (císařová) věřila je w tworzecz ſwaty KatBrn. 240; — *vězeň*, ve rčení *za vězeň*, že jeho jmějieše za wiezen Baw. 381; — *vítěz*, pas witiez dědičstvo své pascere Israhel ŽKlem. 77, 71, je mylným pochopením textu lat. — Mimo tyto a podobné příklady je sg. akk. jmen sem patřících vždycky stejný s gen. Na př. viz vmrlczye Mast. 273, na otczie DalC. 21, mě nebozcie Pass. 326, učinil kazatele t. 126 atd., nč. oráče atd.

b) Při jménech životišných je v době staročeské pravidlem akkusativ starý *kóň*, a ten vyskýtá se hojně i v památkách pozdějších, doklady zde následující sahají dílem až do doby naší. Na př. *kóň*, bych já svój kon okročil AlxV. 170, vniž plachý kon tak tě svieže t. 990, střěla šlechetný kon proletěla t. 2278, (Neguzar) v nepřátely kon obořì t. 1716, jenž oděl svój kon Hrad. 99ª, (kovář) když komu kon ukuje t. 132ª, dobřě sem tvój kon ukoval t., (hospodin) kon i wſydaczie vwirhl u moře equum et ascensorem ŽWittb. Moys. 1, jeden (člověk) kuon jemu (sv. Václavovi)

dáváše DalC. 30, druhá (dievka) prázdný kuon vodieše t. 8, (Libuše) kon osedlaný bez uzdy pusti t. 4, tento kon tobě dám Pass. 453, (sedlák) by kon získal t., kóň uchvatna Troj. (Výb. 2, 81), vzem s sebú jeden kuoň velmi vášnivý GestRom. (Výb. 2, 924), přiveď mi muoj kuoň vášnivý (t. 925), kupovali kuoň Ben. 2. Par. 1, 16, Aman pojal kuoň t. Est. 6, 11, kůň svuoj osedlati Háj. 14ª, kůň svůj přivázal Puch. 429ᵇ, má jemu dáti kuon dobrý KolČČ. 200ª (1553), a kuon jemu na svém obroce má chovati tamt., Smil zabodw Kůň VelKal. 125 a j.; *na kóň*, náhlým skokem na kon vsěde AlxM. 6, 2, vskuočě na kuon žeň pryč DalC. 30, (Břěcislav) na kuon vsěde t. 42, na tento kon t. 4, vseda na mój kóň Sv. 171, na kóň jemu pomožechu Troj. Výb. 2, 81, mříže na ten kuoň spadla Háj. 191ª, na kůň vsedni t. 10ᵇ, Sftyr vsede na výborný knížecí kuoň t. 52ᵇ, na Kůň vsísti VelKal. 27, vsadivše ho na knížecí Kůň t. 137 atd., zachováno dosud: (stup) na můj kůň Suš. 178, (skoč) na můj kůň t. 23; *přěd kóň*, przyed kuon učiň to znamenie DalC. 19; vedle toho i stč. *koně*: druh druhu konye přidává AlxV. 1400; nč. koně Us., sedá na koňa Suš. 80; — *oř*, že svój dobrý orz stratí Hrad. 94ᵇ, sen dospěv již orz prohoní AlxV. 1399, ryčně skočím orz okročím Hod. 84ᵇ, (panicové) orz jeho vésti kázachu TandZ. 180ᵇ, jemu oř přijedna Tand. 22, oř zabichu t. 20 a 52, oř přivedú t. 44, oř poslati t. 56 (v Tand. vždycky akk. *oř*, a taktéž v Trist.); *na oř*, vsěd na svój orz Růž. 8, vsede na ten orz Baw. 250; — *vepř*, chudá žena jediný weprz měla Pass. 138, vdova ten weprz zabila t., lev nesa wepř divoký v ústech Baw. 6ª, (vzal) weprz krmney KolČČ. 110ᵇ (1549), na každý vepř počítajíc deset měřic Vel. Jg.; — *úhoř*, chtěl-li by (ty) vhorz držeti rukama Lit. Praefatio in Job 3. altera, chtěl-li by (ty) uhorzь držeti rukama Hlah. tamt., vezmi vhorz a zkrájej jej LékA. 65ª, vhorz též zsekaj Chir. 36ᵇ; - *motýl*, vezmi motyl LékB. 213ᵇ; — *hlemýžď*, (orlice) pak hlemyzd pusti od sebe Baw. 55, zbi (impt.) hlemyzd t. 54; — *zajiec*, pozdě zagecz honíš Hod. 83ᵇ, vezmi mladý zagyecz LékB. 198ᵇ, vezmi živý zagyecz LékA. 88ᵇ; — mnohá na *-ec*, na př. *beranec*, (Joziáš) obětoval beranecz Lit. 3. Esdr. 1, 1, upečechu beranecz Ol. 3. Esdr. 1, 12, obětuj beranecz t. 1, 6, jeden beranecz vezmeš t. Ex. 29, 15, — *jelec*, daj nemocnému jiesti štiky slané nebo gelecz Sal. 525 (Maifisch Jg.), – *kozlec*, já sem poslal kozlecz Lit. Gen. 38, 23, uvaři kozlecz haedum Ol. Súdc. 6, 19, vezmete kozlecz Ol. Ex. 12, 5, jednú kozlec polapivši Hlah. Tob. 2, 20 atd., vedle toho i *kozelcě*, přinese jie kozelczye Ol. Súdc. 15, 1, — *skopec*, obětova ſkopecz arietem Lit. Lev. 9. 18, Raguel káza ſkopecz zabiti Ol. Tob. 7, 9, vešken ſkopecz sežže t. Lev. 8, 21, — *telec*, učinili telecz ŽWittb. 105, 19 a ŽKlem. t., nad telecz mladý ŽKlem. 52ª, telecz offěruješ Ol. Ex. 29, 36, pochopiv telecz vitulum t. 32, 20, (otec tvój) zabil telec tučný Koř. Luk. 15, 27 atd., vedle toho i *telcě*, zabil si telcze piczneho Lit. Luk. 15, 30, (židé) učinili sú telczie dutého

Ol. 2. Esd. 9, 18, — *vrabec*, vezme wrabecz živý passerem vivum Ol. Lev. 14, 51, kněz obětovati bude wrabecz živý a druhý wrabecz přivieže Comest. 83[b]. — Vedle starého akk. *kóň* atd. vyskýtá se, jak uvedené příklady ukazují, již v době stč. také akk. novější *koně* atd.; ale pravidlo, aby byl akk. *kóň* atd., proniká tu přece a dává se zřetelně stopovati až do stol. XVI.

c) Jména předmětů neživotných mají akk. *-ě*, *-e* jenom někdy při pojetí personifikujícím. Na př. bychom (my žáby) byly pnye za král jměly DalC. 55, nč. bychom peň za krále měly atd. —

S tím se vším srov. sing. akk. *chlap*, *had*, *dub*, *-a* § 27.

3. Výsledek všeho toho jest nč. usus, v němž máme sing. akk. *oráče*, *koně*, *meč*.

56. Sing. gen. *oráča*, *koňa*, *meča*, *-ě*, *-e*; *-u*.

1. Koncovka vlastní jest *-a*, měněná přehláskou v *-ě* a dále sklesnutím jotace v *-e*: oráč*a*, *-ě*, nč. *-e* atd. Na př. filius Borsa KosmA. III, 44 a 48 a Kosml. tamt., t. j. *Borša* (sg. gen. k nom. *Boreš*, genitiv possessivní, Kosmas mívá při jménech vlastních v kontextu latinském příslušné tvary české); — de zluscie Reg. I. r. 1223 t. j. de z-Lužcě, meſecie CisMnich. 97[a], pól plaſche t., bez concie Túl. 72[c], toho cziezzarzie ApD. a, z obychziegie Pil. b, ot miezzieczie t. c, otczie svého Jid. 89, z toho kragie LMar. 10, 7, otczie DalH. 41, potirhna meczie t. 30, ot muzie ŽWittb. 139, 2, podlé obicziegie Pass. 275, okolo ohnye t. 405, svatého krzyzie t. 484, kus rzetyezie t. 357 atd.; — nč. měsíce, otce, meče, muže, císaře, obyčeje, ohňe (psáno -ně) atd.

V nářečích východních jest *-a* dílem nepřehlasováno, dílem přehláska zrušena, srov. I. str. 118—120; na př. noža BartD. 18 (zlin.), t. 67 (val.) a 111 (laš.), koňa t. 71 (val.) atd., muža, kľóča Btch. 265 (dolnobeč.), do rája Suš. 22, z tisíca t. 80, od oltářa t. 28 a j., tvojí řeči néni konca, kraja BartD. 180, slc. muža, meča. Doklady tomu starší jsou v textě stmor. OlMüllB.: do koncza 618, tochto meſſicza 619, otcza nebo matky t., krala mathyaſſa 618 a 619.

2. Koncovka *-u* je ze sklonění *-ŭ* a má doklad starý v ŽKlem. 142[b]: jenžto (rúcho) snědeno bývá ot molu.

O stč. subst. *poplz* lapsus, dále o *řetěz* gen. řetěz*u* a *Zderaz* gen. Zderaz*u*, místo *-ě*, *-e*, v. doleji § 71 č. 3.

V nář. zlin. je gen. pepřu, kúřu, kašlu BartD. 18, v nář. slc. gen. pláču, pustiť sa do pláču Hatt. slc. 71; to jsou novotvary podle tvrdých o-kmenů prachu, vosku, potu atd., a tudy, t. j. prostřednictvím tímto obráží se v nich ovšem koncovka sklonění *-ŭ*. —

Srov. sing. gen. vzoru *chlap* atd. v § 28.

57. Sing. dat. *oráču*, *meču*, *-iu*, *-i*; *-ovi*, *-ěvi*.

1. Koncovka *-u* je koncovka vlastní; mění se dále v *-iu* a *-i* (pře-

hláskou), srov. I. str. 270 a 272 sl.: oráču, -iu, -i atd. Na př. dci otczu otpovědě DalHr. 39, proti otczu DalH. 42, proti knhiezu t., k boyu AlxH. 4, 20, k meczu AlxB. 1, 6, ſwietczu ŽWittb. 11, 2 atd.; — tworcziu svému LMar. 65, k iherusalemiu Jid. 33, ſpaſſiteliu našemu ŽKlem. 76ª, ku bogiu t. 11ᵇ, rovný otzyu ŽWittb. Athan., mému knyezyu DalC. 21, k czyeſarzyu t. 58 atd.; — k mému myſtrzy Mast. 67, proti oblicziegi ŽWittb. 49, 21, ſpaſyteli našemu t. 94ᵇ, 1, chvála otczi t. 5, 13, mně nebozci Pass. 326 atd., nč. oráči, meči atd.; — místo -i psáno zvratnou analogií -ie: k tomu placzie Mill. 20ª, k bogie t. 83ᵇ, každému muzie Mand. 88ᵇ, srov. I. str. 219 sl

V nářečích východních jest -u dílem zachováno, dílem analogií nově uvedeno, srov. I. str. 275—278; na př. mvzzu znamenajícímu EvOl. 142ᵇ, konczu dobrému AlchAnt. 51ᵇ, nožu BartD. 17 (zlin.), t. 67 (val.), t. 111 (laš.) a j., tomu déšču t. 18, králu t. 67, nožu chrom. 268, kłóču Btch. 265 (dol.-beč.), k Dunaju Suš. 117, slc. mužu, meču.

V BrigF. 62 psáno: k krzizu t. j. k křížu; buď omyl místo -ži, anebo tvar dialektický.

2. Koncovka -ovi je přejata ze sklonění -ŭ a mění se v stč. dialekticky v -ěvi, srov. I. str. 238 sl., a toto dále v -evi; časem však -ěvi, -evi zaniká a jest jen -ovi. Z -ovi vynechává se místy souhláska a jest dial. -oi atd. Bývá pak koncovka -ovi u jmen životných v době starší často, v nářečích nynějších dílem často, dílem z pravidla. Na př. kralowi tomu Pil. b, kralowy Českému DalC. 96, witoſſowi Hrad. 19ᵇ, otczowi Pass. 418, cieſarzowi t. 365, papeſowi t. 326, towarzyſſowi t. 457 atd., — co chcmy sdieti gieziuſſiewi Hrad. 74ᵇ, když bieše gieziſſiewi jatu býti t. 75ª, iudaſſiewi t. 77ª, czieſſarziewi t. 86ᵇ, svatému Blažějevi Pass. 411 (v části mladší Pass.); — nč. oráčovi Us., dial. oráčoj v Čechách sev.-vých.; — starému královi BartD. 354 (kel.), tvému královi t. 355 (dol.), kraloi t. 363 (opav.); mužovi chrom. 268 a Btch. 265 (dol.-beč.), v nář. chrom. a dolnobeč. z pravidla při životných; tak i v nář. zlin. podle BartD. 18, a také jinde na Moravě; slc. mužovi i mužu.

Jména předmětů neživých mají dat. -ovi velmi zřídka. Mám jen tyto příklady: k boyowy ŽWittb. 143, 1, k boyowy toto v AlxV. 1454, k bojevi DalJ. 58 rkp. L; pňovi, kerý je gaurnitý (vyhnilý), koráb sa říče BartD. 67 (val.).

3. Usus v jazyku spisovném ustálený jest, že neživotná mají jen -i, životná pak -i i -ovi. Ve rčeních *k sv. Tomáši* atp. může se rozuměti osoba (sv. Tomáše), anebo nějaký předmět jiný (kostel, socha, svátek); u Nudož. 23ª jest k sv. Tomáši = ad aedem divi Thomae.

S tím se vším srov. sg. dat. při vzoru *chlap* atd. v § 29.

58. Sing. lok. *oráči, meči*; *-u, -iu, -i*; *-ovi, -ěvi.*

1. Koncovka -i je střídnice za -ě v sing. lok. o-kmenů tvrdých, oráči

vedle chlapě atd., a je to koncovka vlastní. Doklady pro ni jsou: Huzinci t. j. (v) Husinci Reg. I. r. 1233, Tinci t. j. (v) Týnci tamt., w dubci tamt. r. 1088 (ze XIII stol.); na chlumcy tamt. r. 993 (z XII stol.). Doklad byl také v AlxH. 12, 13, kdež psáno: jak slunce prz(i měsie)czu; předloha měla zajisté při-měsieci, jak vysvítá z rýmu: proti sviecí. Stará tato koncovka zachována v některých nářečích východních, zejména val., mor.-slov. a slc.; tu není přehlásky *u-i*, a přece liší se lok. noži a dat. nožu BartD. 17 (zlin.), t. 67 (val.), na krai, na kříži t. 12 a 18 (zlin.), v koši, o mojem noži t. 82 (hran.), na koni, v koši t. 88 (stjick.) atd., slc. lok. meči a dat. meču (u životných však i lok. *-u*, mužu) Hatt. slc. 69; v týchže pak nářečích je týž rozdíl také v některých neutrech kmene *-o*, lok. poli, znamení a dat. polu, znameňú atd.; *-i* v lokalech těchto zachované je tedy původu starého.

2. Koncovka *-u* je přejata ze sklonění ŭ-kmenů a je v nejstarších textech českých pravidlem. Mění se způsobem několikráte již dotčeným dále v *-iu* a *-i*; tudy vzniklé *-i* ovšem teprve v textech mladších se vyskýtá a splývá se starou původní koncovkou *-i*, jež se parallelně vedle novotvarého *-u* držela. Na př. u meſczu t. j. u měšcu ABoh. 40ᵃ, w hayu Reg. II. r. 1292, na kriſu t. j. na krížu Kunh. 149ᵃ, w tanczu in choro ŽGloss. 150, 4, v tom boyu AlxB. 4, 20, u boyu ŽWittb. 23, 8, ve tmě a ſtienu t. j. stieňu t. 106, 10, u pokoyu Pass. 337, — krsisiu t. j. na křížiu ApŠ. 139, při hlúpém zwiersiu ApD. a, na ſtolczyu DalC. 29, v tom bogyu t. 18, v hustém hagyu t. 11, v meczyu ŽWittb. 77, 62, w zaltarzyu t. 32, 2; — po všem bogy AlxM. 5, 7, v onom znogy t. 5, 8, we dſczy ŽWittb. Deut. 2, w zaltarzy t. 48, 5, o pokogy DalC. 58, po knyezy t. 17 atd.; — w ſpaſitelu mém ŽWittb. 105, 4, na ſpasitelyu svém t. 34, 9, w zpaſſytely tvém t. 9, 16; — na pokoyu svém t. 35, 5, w bogyu t. 88, 44, w pokogi t. 4, 9; — nč. oráči, koni, meči atd.; — v nářečích východních *-u* dílem nepřehlasováno, dílem přehláska zrušena, na př. o hlemyzdu t. j. o hlemýžďu Baw. 54 (w hlemyzdy tamt.), w hrnczu AlchAnt. 104ᵃ, nožu chrom. 268, mužu, kľóču Btch. 265 (dol.-beč.), na koňu, na nožu, v košu, po našim otcu BartD. 112 (laš.), slc. mužu (vedle meči). U Beck. čte se: we werſſu prvním 1, 568, u Seel.: v nižším ſtupňu 282, v třetím ſtupňu 281 atd.; nikoli archaismy, nýbrž novotvary spisovatelů neumělých.

3. Koncovka *-ovi* je přejata ze sing. dat., jak vyloženo při sing. lok. *chlapovi*, a bývá změněna v *-ěvi*, jako v dat. oráčěvi vedle oráčovi. Bývá jen u životných; na př. zákon položil w yzrahelowy ŽWittb. 77, 5, o czyeſarzowy DalC. 39, po sᵐ Bartholomiegowj apoſſtolu KolČČ. 192ᵃ (1556), — o diedicziewi slovenském Hrad. 1ᵃ, na Gydaſyevy Kruml. 86ᵇ; — nč. o oráčovi Us., mužovi chrom. 268, Btch. 265 (dol.-beč.), Hatt. slc. 69; — že za *-ovi* je dial. *-oi* atd. jako v dat., rozumí se samo sebou.

Srov. sing. lok. při vzoru *chlap* atd. § 30.

59. Sing. instr. *oráčem*, *mečem*; *-om*.

Koncovka *-em* je z bývalého *-ьmь*. Příklady: za dubczem Reg. I. r. 1249, přěd selarsem ApŠ. 91, s musem t. j. mužem Jid. 167, an ho mechzem protče t. 100, da jemu meczem DalH. 30, ten sě čte flechticem t. 41, s konhem t. j. koňem t. 30. ohnem t. j. ohňem Pass. 300 (2), Modl. 38ᵃ, střiebro ohnem pokušené ŽWittb. 11, 7, s towarziſſem Pass. 307, plaſſczem t. 338, s pokogem t. 321 atd., vždycky tak a dosud. — V nář. lašském je místy *-ym*, *-im* m. *-em*, změnou hláskovou oblíbenou na tom území; na př. za kopcym, otcym BartD. 102. V stmor. EvOl. 66ᵃ psáno: tvého poklada čiji se býti zlodyegym; není-li to omyl m. zlodějem, mohla by to býti podobná zvláštnost dialektická. — V nář. slc. mužom, mečom, *-om* koncovka nová podle kmenů tvrdých.

Srov. sing. instr. při vzoru *chlap* atd. v § 31.

60. Du. nom. akk. vok. *oráča*, *meča*, *-ě*, *-e*.

Koncovka *-a* jest náležitá a mění se dále přehláskou v *-ě* a klesnutím jotace v *-e*. Tvar nejstarší *-a* nemá dokladu, ale analogie a přehláska v -ě k němu ukazují. Příklady: mecze t. j. mečě (dual) Reg. I. r. 1252, má ſtrzyczye oba Mast. 404, dva bratrzenczie Pass. 377, dva rzetyezye t. 395, dva rityerzie t. 298, dva koſſye t. 400, dva ctná muzie t. 283, dva bogye DalC. 17, oba knyezye t. 53 atd., — ta dva penieze GestRom. (Výb. 2, 920), přišli ke mně dwa młádencze Ben. 4. Reg. 5, 22, była dwa muže t. 2. Reg. 12, 1 atd. — Srov. § 32.

61. Du. gen. lok. *oráčú*, *mečú*, *-iú*, *-í*; měkká slabika *-ú* dostává jotaci a *-iú* se mění dále v *-í* (přehlas.). Na př. ze dvú penyezyu DalC. 76, ote dvú kralyu t. 97, vuoz dvú gezdczyy Pror. 15ᵃ, ode dvú kraly t. 6ᵃ, jeden z tú mladencí (tak v rkp.) Ol. Gen. 38, 27, těch dvú kralii Troj. 59ᵇ, od dvú tyſici Koř. Mark. 5, 13, dvú penězí GestRom. (Výb. 2, 919). — Srov. § 33.

62. Du. dat. instr. *oráčoma*, *mečoma*, *-ěma*, *-ema*; *-ma*.

Za obecné *-oma* bývá dial. *-ěma*, sklesnutím jotace *-ema*. Na př. se dvěma rityerzoma Pass. 345, s czieſarzoma t. 327, s svýma towarziſſoma t. 549, dvěma konczoma BrigF. 68, se dvěma kraloma BiblG. 1. Mach. 10, 60, dvěma obyczeioma Sal. 313, dvěma piſarzoma Lobk. 55ᵃ, dwiema króloma Ben. 9, 10, dwiema mužoma t. Jos. 6, 22, — mezi dvěma zlodiegiema Hrad. 90ᵃ, dvěma kralema Ol. Jos. 2, 10. — Analogií podle sklonění *-ĭ* jest *-ma*, na př. dvěma penyezma DalC. 77. — Srov. § 34.

63. Plur. nom. vok. *oráči*, *koni*, *meči*; *-ě*; *-ové* atd.; *-ie*, *-é* atd.

1. Koncovka *-i* je vlastní, psl., a v češtině dosud pravidlem při sub-

stantivech životných, v době starší také při neživotných, a bývá v stč. často i tam, kde jazyk pozdější si oblíbil koncovku jinou. Na př. u životných: aurifossorum qui ylouci nominantur t. j. jílovci Reg. I. r. 1045, gens scythica Plauci t. j. Plavci KosmA. I, 9 a Kosml. tamt., Wrisovici KosmA. I, 34 atp., Wirsowici Kosml. tamt. atp., lowczi uzzlyſſiewſſe[e] Pil. c, v tě jsú úfali otczy naši ŽWittb. 21, 5, telczy mnozí t. 21, 13, přistúpili sú kraly t. 2, 2, třie krali Hrad. 68[a], třie kraly t. 84 a j., Alb.60[a], rityerzy ztonuli Pass. 354, kony budú svázáni DalC. 19, kony řechcí AlxV. 1530 atd., nč. oráči, zajíci atd.; — u neživotných: qui (acervi) kopci dicuntur Reg. I. r. 1214, kam sě ti penyezi dějú Jid. 138, meczi ostří ŽKlem. 122[b], všickni kragi zemščí ŽWittb. 94[a], 4, oblicziegi vaši t. 33, 6, podwogi zemščí t. Ann. 8, zdeť jsú naywieczſy kolaczy Hrad. 137[a], jich meczy ſczerbywy biechu DalC. 74, meczy skřechcí AlxV. 1531, jiní obyčeji OD. 478, prvé než klíči dáni budú MC. 90, oltaři tvoji Kladr. žalm 83, 4, kdežto pokoji biechu Trist. 139, vnitř jsú pokogi pulerowanj KabK. 27[a], kterzizto peniezy 2[b] atd., ještě u Lobk. z pravidla -i (vedle -ové) a snad jen jednou -*e* (z -ě-, viz zde dále č. 2.).

Analogií zvratnou bývá místo -*i* také -*yu*, srov. I. str. 216; na př. otczyu naši nerozuměli ŽWittb. 105, 7.

Místo -*i* bývá -*í*, na př. najurozenější kralii (plur. vok.) Troj. 85[b], králí a pání RZvíř. Jg., pomorančij se k cytrýnuom připsati mohau Háj. herb. 69[b], dva konij (plur.) zabiti VelKal 337. Ale nekaždé -*í* v pl. nom. je zdloužením z -*i*, mnohdy to bývá zúžením z -*ie*, viz zde dále v č. 4.

2. Tvary -*ě*, sklesnutím jotace -*e*, jsou akkusativy plur. vzaté do funkce nominativní. Vyskytují se v stč. velmi zřídka a nikdy při jménech osobních, jsou velmi řídké i ve stol. XV a jen při jménech neživotných a živočišných, šíří se potom při jménech neživotných a ustalují se tu jako pravidlo. Doklady starší znám pro subst. neživotná tyto: tu stáchu dwogie hrzeczke ypohanzke wogie AlxH. 4, 28, kdež přívlastky svědčí, že wogie je vzato neživotně = vojě (nikoli vojie podle sklonění -ĭ); když wytahú wogie AlxB. 7, 9; mimo to v Alx. není příkladu žádného; rovněž tak příkladu nemají ŽKlem. a ŽWittb.; v DalC. na Tursku wogye sě snidú 20; v Pass. je příklad jediný, jeho rúcho a jeho trziewicie sě nepovetšie 456, ale nejistý, poněvadž to může býti dual; mají penieze u desk položeny býti OD. 491; jsú pokogie piekne a rozličně dielane, niekterzij jsú velmi pieknij a ozdobenij drahými věcmi KabK. 34[a]; také ještě v Lact. (r. 1511) je příklad snad jen jeden: trzepcze 69[b], a taktéž u Lobk. (r. 1515): jsú v té kaple cztyrzi oltarze 112[a]; pak množí se tvary tyto a okolo r. 1600 jsou pravidlem (vedle -ové) jako v nč., déšť pl. nom. deštové a deště Nudož. 25[a]; — u živočišných: konye jejich jiným nejsú živi Mill. 43[b]; ve třech nedělech vylehú se z vajec kurzencze Mand. 18[b]; (vejce) ješto se husence z nich vyléhnou

Jg. s. v. (z rkp. Jádra knih lék.), (vejce) z kterých se kuřence vyléhnou Jg. s. v. (též); nč. koně Us.; v nář. hrozenk. hrjebence (= plur. nom. masc., k sing. neutr. hrjebja, hříbě), kurence (kura, kuře), kozlence (kozla, kůzle), húsence (húsa, house), dzjévčence (dzjévča, děvče) celce (= plur. nom. masc., k sing. neutr. cěla, tele), prasce (prasa, prase) BartD. 42.

3. Koncovka *-ové*, v stč. též dial. *-ěvé*, *-evé*, srov. I. str. 238, bývá při životných i neživotných, na př. muzowe ŽKlem. 41ª, všickni kralowe t. 80ᵇ, ſkopczowe t. 47ᵇ, biczowe t. 24ª, kralowe arabští ŽWittb. 71, 10, otczowe t. 77, 57, shromažděni sú byczowe t. 34, 15, meczowe ostří t. 149, 6, muzowe Pass. 243, konowe t. j, koňové t. 484, deſſtouee Ol. 2. Reg. 1, 21, kradeżowé BiblB. Mark. 7, 22, — všichni leycherziewe Hrad. 16ª, dſſtíewe Ol. Gen. 8, 2, vhleue t. 2. Reg. 22, 9 atd., — nč. oráčové, koňové, mečové atp. O rozšíření této koncovky a o změně její v dial. *-ovic*, *-ovia*, slc. mužovie, mužovia atd., platí totéž, co je pověděno při pl. nom. *chlapové* atd.

4. Koncovka *-ie* je z mužsk. i-kmenův. Bývá jen při životných a je dosvědčena při subst. *zloděj* pl. nom. *zlodějie*, na př. zlodyegye na ně přijidú DalC. 37, zlodiegie vykopají (poklady) Koř. Mat. 6, 19, budú-li pochlebovati tobě zlodyegie peccatores Ol. Pror. 1, 10; doklady tyto, z textů na jotaci přísných, jsou svědectvím jistým pro znění *-ie*, a vedle nich mají pak svou váhu také doklady, které samy sebou by na svědectví takové nestačily: aby pokutu vzěli zlodiegie BrigF. 66, zlodiegie pojemše pannu nesú ji do města Apoll. 145ª, kde zlodiegije bývají Lact. 44ᵇ; dial. je za to *zlodzeja*, poviedajú ludzja že sú tam zlodzeja Suš. 648, srov. pl. nom. ščur*ja* atp. při vzoru *chlap* § 35; — při subst. *-ř*, na př. rybarzye bychu odeſſly EvVíd. Luk. 5, 2, řečení hwiezdarzie radie Mill. 33ᵇ, jakžto ti rybarzie činie t. 108ᵇ, rychtarzie (v Egyptě) jsau z služebníków žoldanových KabK. 30ᵇ; — jinde, na př. jiní mudrcie Tkadl. 1, 57; *muž*-muž*ie*, *tovařiš*-tovařiš*ie*, *mol*-mol*é* atd. v. doleji v § 71.

Z *-ie* vzniklo jednak *-í*, zúžením, jednak *-é*, zaniknutím jotace; a oboje šíří se také mechanicky, t. j. vyskytuje se také při substantivech, při kterých nebývala koncovka žádaná *-ie*. Na př. z dosvědčeného pl. nom. *zlodějie* jest zloděj*í*: zlodiegij mořští Háj. 214ᵇ, zlodějí Vel. Jg. a Dobr. Lehrg.[2] 177; a zloděj*é*: kdežto zlodiege nevykopají (pokladů) Koř. Mat. 6, 20, zlodyege a lotři EvVíd. Jan. 10, 8, EvSeitst. tamt., EvOl. 277ª; — z dosvědčeného pl. nom. *-řie* jest *-ří*: vadili se paſtýřj Br. Gen. 26, 20, kněhařj Rosa 78 (tu žádáno *-i* pro pl. nom. z pravidla), všickni kacýřj Beck. 2, 534; a *-ře*: svadichu se paſtyrze Comest. 35ᵇ, paſterze dělají sobě domky Mill. 28ª, vrátivše se ſſpeherze Comest. 93ª, malerze (pl. nom.) t. 70ᵇ; — z pl. nom. *-cie* je *-cé*, biřicé a katie PodkJir. 449 var. Z; — jiné příklady: *-čé* a *-čí*, odpověděchu hadacze Comest. 185, oráčj Br. Jer.

14, 4; s tím souvisí psaní Dobrovského: pomluwačj Lehrg.[2] 177. — Na Moravě rozšířila se zvláště koncovka *-é* (u životných), na př. złodějé, kominářé, strýcé, zajícé BartD. 19 (zlin.), Křivaňé (sg. nom. Křivaň, příjm.), kominářé, kovářé, stołařé, štyřé koňé, motýlé t. 67 (val.), molé t. 297, tepruv ju malířé malovati budú Suš. 213, rybaře rybaře ulovte mi rybu t. 188 (dial. m. -řé), trubače trubili t. 351 (dial. m. -čé). — V nář. hrozenk. je za to *-ja*, na př. kołár (kolář) pl. nom. kołarja, kravar-kravarja atd. BartD. 41, *-ja* změnou z *-ie*, *-é* jako při kmenech tvrdých ščúr — ščurja atd. —

Srov. pl. nom. při vzoru *chlap* atd. v § 35.

64. Plur. akk. *oráčě*, *mečě*, *-e*.

1. O koncovce *-ě*, z býv. *-ê* proti stsl. *-ę*, srov. I. 49—50 a nahoře § 16. Ze staršího *-ě* je zaniknutím jotace pozdější *-e*. Na př. stč. pojma své paztyrsie LMar. 3, na konie tvé ŽWittb. Hab. 8, kragie tvé t. 147, 14, mladczie snědl oheň t. 77, 63, v biczie t. 37, 18, vššcky rityerzie Pass. 361, penyezie zlaté t. 327 atd., nč. oráče, meče, pastýře, koně t. j. koňe atd.

2. V Čechách říká se místy v řeči obecné: chytat vrabci podkrk., t. j. místo plur. akk. je tu nechán pl. nom. Podobně v jazyku kleslém stol. XVIII: děti, kteří rodičowé ſwé nectili BílC. 101, mládencý, kteří poctivost zachovávají, mějte v uctivosti BílD. 245, kněz vzývá wyznáwači Seel. 277. — V nářečích východních bývá zase pl. gen. životných brán za akk.; na př. má dobrych rodiči, měli sme tu třech dobrych kněžuv BartD. 112 (laš.), slc. mužov atd. — To obé však jsou změny syntaktické, nikoli tvaroslovné. —

Srov. pl akk. při vzoru *chlap* atd. § 36.

65. Plur. gen. *oráč*, *meč*; *-óv* atd.; *-í*.

1. Tvary vlastní jsou *oráč*, *meč*, psl. *-ь*, bez koncovky *-óv*. Ty však vyskytují se již v době stčeské u velikém obmezení, totiž jen při jménech rodových a národních a při některých jiných jménech jednotlivých.

Při jménech rodových a národních bývá ten tvar vždycky, když se rozumí místo nebo země, na př. *do Němec*, *z Lobkovic*, v. doleji § 70. Zřídka to bývá jindy, doložen je zejména genitiv *-ovic*: (Svatopluk) zatrati vešken Vršovic pluk DalJ. 56 rkp. L, Vršovic v radu nepustichu t. 56, z Vršovic jeden (t. j. z rodu Vršovicův) utekl bieše t. 57. S tím pak souvisí pozdější a nč. ustrnulé possessivní *-ovic*, na př. Zika Waničkowicz Háj. 427[b], jenž byl z rodu Witkowicz t. 231[a], s Mandalenau petrziczkowicz KolČČ. 176[a] (1552), Voršilau Pavla Krzyżowitz manželkau Lún. ort. 1582, při Mikulandovic ulici Wint. 386 (z r. 1606), Zuzanu Pavla Kriziżiowicz dceru Lún. ort. 1628, ſládkowic pes Tomsa 195, ſlád-

kowic kráva t., upalte ji kantorovic Stasu Čelak., stalo se to za Václava Křížovic TomP. 3, 608, mistra Martina Kunšovic t. 4, 93, ulice Kunšovic t. 4, 260, Jozovi Bouchalovic Květy 1892, I. 144, s Anežkou Košťálovic t., Lidka Vaňkovic Erb. Pís. 439, tu sousedovic Lenorku t. 462, mlynářovic zahrada Us. atd. Změnou hláskovou jest *-ojic* místo *-ovic*, Vondrojic panenky Erb. Pís. 241, doudl. tesařojic Kotsm. 21 atd.; změna táž jako v sg. dat. *-oji*, *-oi* z *-ovi*. Přívlastková funkce těchto slov svádí k domnění, že jsou to prý adjektiva, ale nesklonná; tak vyslovují se Drachovský 1660 str. 67, po něm Rosa 1672 str. 113, Tomsa 1782 str. 195 a j.

Tvary bez *-óv* mívají poslední slabiku dialekticky zdlouženu, na př. hrjebenéc BartD. 42 (hrozenk.), do Bojkovíc t. 39 (též), Boršíc t. 39 (súch.)

Jmen jiných, která po jednotlivu v tomto tvaru se vyskytují, jest velmi málo. Zejména to bývají:

-tel, *přietel* pl. gen. *přátel*, a krom toho *obyvatel*, v. doleji § 71 č. 2;

muž, *král*, bezpečenstvie jehož ženy bez muz nemají Kat. 28, v té zemi mnoho toho jména (t. jména Antiochus) kral bylo Apoll. 128[a], příklady ojedinělé; —

živočišná *-nec*, *-enec*, na př. dvé holubenecz Ol. Lev. 12, 8, po dvém gehnecz t. Cant. 4, 2, (lvice) jmějíše patero kotenecz to jest lwyczenecz Otc. 311[b], (mnich) pohladi rukú lwyczenecz těch t. 312[a], mnoho kurzenecz Mand. 18[b], z kuřenec Baw. 58, slepic a kurzenecz dosti Lobk. 126[b], jejich ſſtienecz catulorum Ol. Job. 38, 39, čtvero stienec Baw. 47; dial. hrjebenéc BartD. 42 (hroz.); —

jiná, neživotná, nejčastěji s koncovkou *-c*: *měsiec*, devět miezziecz minu Pil. d, že pět miezziecz ho neviziu LMar. 31, obyčejně však *-óv* atd.; — *tisiúc*, desět tyuſſiucz ŽKlem. Deut. 30, desět tyuſicz ŽWittb. 90, 7 atd., pět tyſſycz AlxV. 377 atd., ale také s koncovkou *-óv*: dvadcěci czizuczow AlxH. 2, 29 a 3, 26, desět tyſſiuczow ŽKlem. 49[b] atd., nč. pět tisíc, mnoho tisíc, mnoho tisícův Us., tisíc und tisíců Dobr. Lehrg.[2] 178; — *střěvíc*, do ſtrziewicz Chir. 85[b], kázal sobě podati třewijcz lýčených Háj. 11[a], z ſtřewic Puch. 667[a], nevzalas barevných střevíc Pam. 3, 142, jeden pár Střewic Beck. 2, 147, střevíc und střevíců Dobr. Lehrg.[2] 178; — *rukávec*, u každých rukávec Suš. 397; — s koncovkou jinou: *peněz*, šest penyez DalC. 94, beſpenyes Mast. 183, za dvě stě penyez Krist. 54[b], lidé penyez nic nedbajíc Pass. 327 atd., dosud tak, vedle *-óv*, v. doleji § 72; *mandel*, *věrtel* 14 mandel ječmene KolEE. 4[a] (1666), (pět) mandel žita t. 181[b] (1678), pět mandel, pět věrtel i -lů Us. —

Srov. pl. gen. *chlap* atd. v § 37.

2. Tvary *-óv* jsou podle sklonění -ŭ a jsou pravidlem již v době staré a dosud; jejich koncovka *-óv* mění se dále v *-ó*, *-uov*, *-uo*, *-ův*, *-ů*, a dial. stč. také v *-iev*, *-év*, *-ív*. Příklady

pro *-óv*: do konczow ŽGloss. Deut. 22, ot krayow 134, 7, ciuzích krayow SvD. 4, myezzyeczow LMar. 6, ſczenczow ŽWittb. 56, 5, devět mieſſieczow Hrad. 67ª, mnoho ſwatokradczow t. 115ᵇ, mnoho kroſſow t. 133ª, konow t. j. koňóv DalC. 13, bez nyemczow t. 63, šest mieſieczow Pass. 344, od muzow t. 299, towarziſſow t. 425, ſiekaczów lesných (tak v rkp.) Ol. Deut. 29, 11, otczow mých Ben. 2. Par. 22, 15, diediczow KolB. 1524 atd.; —

pro *-iev*, *-év*, *-ív*: padesát kolacziew Hrad. 137ª, těch kolacziew t., oracziew t. 114ᵇ, kliczіew desět t. 131ᵇ, ſlechticziew mnoho t. 100ª, svých rytierziew t. 93ª, paterziew 110ª, zlodiegiew t. 114ª a 115ᵇ, všěch zvolenczyew Modl. 37ª, myeſyeczyew t. 59ª, wyeznyew nezprostil t. 119ª, do kragyew t. 128ª, grošiev List. r. 1388 (Výb. 1, 1019), deset muzyew EvVíd. Luk. 17, 12, třidcěti tyſyczyew PassKlem. 105ᵇ, z tiſicíew (tak v rkp., délka tu dosvědčena) HusŠal. 89ª, šest set tiſycziew mužiew Ol. Ex. 12, 37, těchto obyczegiew t. 12, 25, ku posilevání ohnyew t. 35, 14 a j., nemnoho ohniew KabK. 34ª, — vblew ohnivých Ol. Ezech. 1, 13, pět kralew t. Jos. 10, 5, tvých meczew Hod. 87ª, všech mudrczew Orl. 85ª, — devět myeſyeczyw PassKlem. 178ᵇ, obyczegyw ctných ROtcP. 341; —

pro *-ó*: mnoho nyemczo DalC. 93; —

pro *-uov*: kroczeyuow Mill. 57ᵇ, Lobk. 88ª, srdce mužuow Ben. 2. Reg. 15, 6, diediczuow KolB. 1524, Tiſycuow Háj. 323ᵇ atd.; v Mill. 53ª čte se: ritieřstva i pieſſcouow, m. pěšcuov; —

pro *-uo*: tesařuo Lobk. (Výb. 2, 1115), dobrých obyczeguo KřižB. 75ª, diediczuo KolB. 1524, šest mužuo Háj. 109ª a j., groſſuo VelKal. 126; —

pro *-ův*, *-ů*: Tiſycuw Háj. 323ᵇ, groſſu českých KolČČ. 415ª (1565), pět groſſu Lún. list. 1611, nč. oráčův, -ů Us.

O chronologii variant *-óv*, *-uov* atd. platí totéž, co při genitivu plur. *chlapóv* atd. pověděno; *-iev* atd. vyskytuje se dialekticky v XIV a XV stol.; častěji jsou tvary několikeré vedle sebe, na př. v KolB. 1524 *-óv*, *-uov* a *-uo*.

Dialekticky jest změnou hláskovou *-um* m. *-ův*: pět grošum BartD. 2, 37 (han., místy).

Místo *-ů* (= *-ū*) vyskytuje se změnou hláskovou také *-ou*, na př. je na něm žencou vejše práva Suš. 554, — a analogií, přejetím totiž koncovky *-ch* ze sklonění zájmenného a složeného, také *-ůch*, na př. nožůch BartD. 67 (val.) a 87 (stjick.). —

Srov. pl. gen. *chlapóv* atd. v § 37.

V nář. chodském je *zajíc* pl. gen. zajeců, koncovka kmenová zkrácena; taktéž je tu gen. krajeců, a podle toho i sing. krajec m. *krajíc*; chod. 38. —

3. Tvary *-í* jsou podle pl. gen. hostí, znamení atp. Vyskytují se

v době starší při těch jménech sem patřících, která i některé jiné pády mívají podle sklonění -ĭ, na př. pl. gen. *muží*, *koní*, *vojí*, v. doleji § 72. Pak rozšiřují se a jsou hojnější zejména v textech dialektických a nářečích východních (mor.); na př. pl. gen. šest ſtupny Ol 3. Reg. 10, 19, rytieří i manóv Trist. 405, dobrých obyczegi Mill. 81ª, všech obyczegi AlchAnt. 58ᵇ (ale nepatří sem též *kročejí*, které je z fem. *kročějě*), osmdesát grossij ListPoř. r. 1493, pět groší Blah. 339, třidceti groší Koz. 406, kołáčí Blah. 339, od věřitelí našich t. 397, kupitelí našich t. 398, — Holení (m. Holeňův) Suš. 367 pozn., svojich rodiči hrob. t. 489 (zkrác.); groší BartD. 19 (zlin.); mesjaci (měsíců̊v), rodiči, kováči, koši, cigani (zkrác.), peňazí, májí, do troch králí, kolárí t. 41 (hrozenk.); ve formulích zaříkacích: ven vred z vrjédzencí, účinci z účinčjencí t. 150 (hroz.); rodičí, kołáčí t. 88 (stjick.); rodiči, klepači, tovaryši, vrši (veršův), noži, křiži, sv. třech krali, vrabli (sg. nom. vrabel), moli, coli (sg. nom. col), faraři, netopyři, kominaři, košaři, haviři, ohni t. 112 (laš., vše zkrác.); mnoho ohní, pět groší Šemb. 51 (mor.). Že gen. pět groší, kołáčí je zvláštnost moravská, poznamenal již Blah. 339.

Analogií podle sklonění zájmenného a složeného, *těch*, *pěších* atd., přidává se také zde v některých nářečích *-ch* a jest pl. gen. *-ích*, na př. koních BartD. 71 (val.), rodičích, groších t. 87 (stjick.). V KolČČ. 325ª (1562) psáno: po pieti kopach groſſych czeſkych, a podobně jinde; to může býti také takový gen. pl., ale spíše je to attrakcí plur. lok.: po groších.

Srov. pl. gen. *-í* při vzoru *chlap* v § 37.

66. Plur. dat. *oráčóm*, *mečóm* atd.; *-iem* atd.; *-ám*.

1. Koncovka *-óm* je pravidlem v textech nejstarších, místo žádaného *-ém*, stsl. *-emъ* (přehlas.). Byla většinou dlouhá a měnila se v *-uom*, *-ům*. Na př.: *-óm*, prospi kurencom MVerb. (glossa pravá), káza lekarsom ApD. c, konom t. j. koňóm ŽKlem. 127ᵇ, ŽWittb. Hab. 15, otczom ŽWittb. 77, 5, boyom t. 67, 31, nyemczom Hrad. 25ª, nyemcziom (opraveno tečkou pod i), czuzozemcziom (rým) t. 20ª, nyemczom DalC. 34, rityerzom Pass. 333, muzom t. j. mužóm t. 349, k svým towarzyſſom t. 365, našim penyezom t. 368, k bogóm t. j. bojóm (délka v rkp. označena) Ol. Num. 1, 32, tvým towarziſſom GestaMus. 96ª, peniezom KolČČ. 68ᵇ (1546) atd.; — *-óm* se dialekticky krátí a krátké *-om* zachováno ve mnohých nář. dosud, doudl. koňom Kotsm. 22, rybařom Suš. 86, nožom BartD. 17 (zlin.), t. 67 (val.) a j., slc. mužom, mečom; — *-uom*; k tuowarzyſſuom Vít. 24ᵇ, Rytijřuom Háj. 163ª, k peniezuom KolČČ. 57ª (1551) atd.; — *-ům*, peniezum KolČČ. 398ª (1567) a Us. nč. Chronologii koncovek těchto viz při pl. dat. *chlapóm* atd.

Dialekticky měnilo se *-óm* v *-iem*, a toto dále zanikáním jotace

v *-ém* a úženim v *-ím*; z krátkého *-om* bylo by tu ovšem krátké *-ěm*, *-em*, ale pro tyto rozdíly nedostává se dokladů dosti zřetelných, t. j. s kvantitou bezpečně označenou. Na př. těm nyemczyem Hrad. 25[b], těm czuzozemcziem t. 25[a], rytierziem svým t. 106[b], nám muziem t. 66[b], ti zlodiegiem hotují klíčě t. 115[a], aby koval konyem nezajímajě t. 132[b], k svým muziem Pass. 43, otczyem svým Modl. 116[b], wyeznyem sproščenie t. 128[b], poviem zenciem EvZimn. 12, těm rzytyerzyem PassKlem. 105[b], (dva vůdcové) radila towaryſſyem t. 105[b], král muzyem přikázal Pror. Dan. 3, 20, k konyem t. 22[a], k otcziem Ol. Gen. 15, 15, přikáza towarzyſſyem t. Jos. 10, 27, — všěm kralem AlxV. 516, pyeſczem (bylo) státi t. 468, těm rytyerzem Kremsm. 92[a], těm deſety tyſyczem t., andělé paſtyrzem zvěstovali KabK. 14[b], — proti červeným pupenczym Lék. 61[b], tobě i tvým towarziſſim GestaKl. 224, otczijm ženijchu (= otcům ženichův) KolČČ. 369[a] (1563), nč. koním.

2. V nář. lašském je pl. dat. vedle *-um* (z *-om*) také *-am*, podle a-kmenův; na př. nožam BartD. 112, koňam t. 113.

Srov. pl. dat. *chlapóm* atd. v § 38.

67. Plur. lok. *oráčích*, *mečích*; *-iech*, *-éch*, *-ech*, *-och*, *-ách*.

1. Koncovka vlastní jest *-ích*, psl. *-ichъ*, střídnice za *-iech*, psl. *-ěchъ* kmenů tvrdých. Je pravidlem v textech starých a dosud. Na př. na konich DalHr. 10, w nhiemczich DalH. 42, w konych DalC. 10, po meczych t. 74, na konich ŽWittb. 19, 8, w kragich t. 7, 7, o kupczich Hrad. 112[a], o zlých kowarzich t. 131[a], po všech kragich Pass. 312, po krzyzych t., při těch cyeſarzich t. 283 a j., o bohatczych Alb. 29[b], o penyezijch Štít. ř. 12[b], v pytlich Ol. Gen. 44, 8 atd.; nč. oráčích, mečích; — *-ích* dialekticky někde se krátí v *-ich*, mužich atd. chrom. 268 a j., někde se mění v *-ejch*, ve Stříbrnicejch, v Polešovicejch BartD. 52 (dol.), srov. I. str. 213 a 214.

2. Koncovky ostatní jsou přejaty ze sklonění jiných a vyskytují se porůznu teprve v textech pozdějších a v nářečích. Zejména koncovka *-iech* je ze vzoru *chlap*, na př. na třech mladenciech Hug. 121, v svých poſluchacziech t. 216, po třech mieſieciech Ol. Gen. 38, 24, po ſtupnijech Lobk. 102[b]; sem možná bráti také psané *-lech* t. j. *-léch* m. *-liech*, w pytlech Ol. Gen. 42, 35, t. 43, 12, o kralech Mill. 6[a], po sv. třech kralech Perw. Otč. 44 (list. z r. 1549), ale spíše je to dial. *-lech* podle host*ech* atd., jako je v nář. mor. o chłapcech, po křížech atp. BartD. 88 (stjick.), o nožech, o koněch vysl. -ňech t. 31 (pomor.) a 52 (dol.), v těchto krajech, v těchto hájech Kollár Sl. Dcera II. 18 atd.; na koniech Hug. 296 může býti = -niech, nakonyech Mill. 44[a] je spíše = -ňech neb -ňéch než -niech, a na koněch Pref. 16 jistě = -ňech; o obiczegech Mill. 6[a] možno bráti za *-jéch* i za *-jech*; — *-och* je v těch nářečích, kde i tvrdé kmeny mají

touž koncovku, a je tu analogií podle těchto: nožoch BartD. 17 (zlin.), 67 (val.), 112 (laš.), hrjebencoch t. 42 (hroz.), o bohačoch, o ruhačoch, při kopačoch t. 113 (laš.), zajícoch, hlídačoch, hrnčířoch, hospodářoch Btch. 423, slc. mužoch, mečoch, kupcoch, bráčoch, učiteloch, ohňoch, koňoch Dolež. 34—36 a Hatt. slc. 69; — místy zdloužené *-óch*, koňóch BartD. 84 (stjick.); — *-ách* je ze sklonění *-a*, na př. o koňách BartD. 31 (pomor.) a podobně t. 52 (dol.), 88 (stjick.), *-ach* t. 113 (laš.).

Srov. pl. lok. při vzoru *chlap* atd. § 39.

68. Plur. instr. *oráči*, *meči*; *-mi*, *-ma*, *-ěmi*, *-emi*, *-ema*, *-ami*, *-ama*, *-oma*.

1. Koncovka vlastní jest *-i*, psl. *-i*. Jest pravidlem v textech starších, a dosud v jazyku spisovném; na př. s czyzolozczy ŽWittb. 49, 18, před kraly t. 118, 46, s penyezi Pass. 367, plamennými rzetyezy t. 351, jej kygy ubichu t. 344, nad jinými rityerzi t. 346, mrskáčové byczy sě mrskáchu Pulk. 154ᵃ, meczy a lučištěmi PulkL. 18, s meči Br. NZák. 65ᵃ, t. 65ᵇ, tovaryši, dešti Nudož. 25ᵃ atd., nč. oráči, meči. V nářečích drží se tato koncovka někde pravidelně, ale u většině jsou za ni koncovky jiné, *-mi*, *-emi* atd.; koncovky tyto jsou zřetelnější, proto přicházejí v oblibu, kdežto koncovka náležitá *-i* se drží jen v jistých výrazích ustálených, zejména ve spojení s předložkou nebo přívlastkem, kde tedy předložka nebo přívlastek nasvědčují, že tvar *-i* jest instrumental plur. Tak jmenovitě v nář. doudl. jest *-i* z pravidla, mezi pjilaři Kotsm. 22; v nář. mor.: s těma penězi BartD. 19 (zlin.), před Vyzovici, za Malenovici t. (při jménech místních); s tyma chłapci t. 27 (záhor.), noži t. 67 (val.), stáli za piléři, šél do lesa s chłapci t. 68 (též), hore kopci, ze svojími tovaryši t. 89 (stjick.), v nářečích těchto *-i* z pravidla; po různu také v laš., s penězi, ze zajici t. 113; slc. muži, meči vedle -mi.

Za *-i* bývá v nář. hrozenk. zdloužené *-í*, s chłapcí, z vrabcí, z hrjebencí BartD. 41 a 42.

Srov. pl. instr. *chlapy*, *-ý* atd. v § 40.

2. Koncovka *-mi* je z ĭ-kmenů. Vyskytuje se od stol. XIV, v době staré častěji u jmen neživotných; na př. (mimo doklady jako mužmi, koňmi, které patří do sklonění *-ĭ*): s meczmy Drk. 160ᵃ. Řád pz. 22, s kygmi Hug. 78, byczmy flagellis Ol. Ex. 5 16, tyſſyczmy obyčeji ROlB. 44ᵃ, dobrými obyczegmi Tkadl. 4ᵃ, šlechetnými obyczeymi t. 15ᵇ, obycziegmy Brig. 34ᵃ, biczmi Comest. 56ᵇ, nožmi t. 56ᵃ, zawoymi t. 73ᵇ, birziczmi t. 162ᵇ, bičmi Kladr. Ex. 5, 16, bičžmi Ben. 2. Par. 10, 14, řezali se nožmi t. 3. Reg. 18, 28, kýgmi Puch. 140ᵃ, s mečmi Konáč Jg., s meči a kygmi Br. NZák. 65ᵃ, t. 65ᵇ, s hájmi Koz. 394, měſýcmi Rosa 85, kacýřmi Beck. 1, 135, papežmi t. 1, 429, před buřičmi a žhářmi t. 1, 295; kacýřmi VesB. 143ᵃ, keykljřmi t. 92ᵇ a j.; s kyjmi Suš. 21, slc.

hráčmi, učitelmi Dolež. 35, ano i kupcmi t. 34, mužmi, mečmi (vedle muži, meči) Hatt. slc. 69. —

Vedle *-mi* jest vulgarní *-ma*: měſýcma Rosa 85, s keyma VesA. 74ª, s mečma BílQ. 2, 21, s rodičma BílC. 64, s koſyržma KolEE. 330ª (1721), koňma Us., Suš. 464, a také konima Suš. 423.

Srov. stejné pl. instr. při vzoru *chlap* § 40.

3. Tvary *-ěmi*, sklesnutím jotace *-emi*, jsou novotvary podle sklonění ja-kmenů a vyskytují se od XIV stol. Na př. byczemy bit ML. 5ª, s jedněmi kupczyemi PassKlem. 66ᵇ, s pány a ſſlechtyczemy Pulk. 77ª, kněží oděné pytlemy Pror.26ᵇ, wladarzemi Lit. 1. Reg. 22, 7, ſ uiezniemi Kruml. 38ᵇ, svými biczzemi Ol. Job. 19, 6, s gezdcziemy t. 3 Reg. 20, 20, nad mudrcziemy t. 1. Reg. 6, 5, wladarziemy t. 22, 7, všěmi kralemy t. 3. Reg. 4, 24, s dyediciemi Koř. Žid. 11, 9, mnohými bogemi HusŠal. 10ª, byczemy ji bičováchu Lvov. 76ᵇ, mezi wiezniemi Comest. 107ᵇ, nazva je (starce) otcemi t. 173ª (litera poslední radována); měſýcemi Rosa 85; s hoſpodářemi BílC. 118, s oſtrýma nožemi BílD. 466; kupcemi Dolež. 34, hráčemi, učitelemi t. 35.

Vedle *-emi* jest vulgarní *-ema*: styrzmy kongema ListVrat. 1406, měſýcema Rosa 85, za paſtýřema BílD. 180, kljčema svýma BílA. 99, tancema BílC. 149, s mužema BílQ. 1, 78, mužema mýt. 333, mužema, nožema chrom. 268.

4. Koncovka *-ami* je ze sklonění a-kmenů, laš. nožami BartD. 112.

Místo *-ami* bývá zdloužené *-ámi*, nožámi BartD. 89 (stjick.), rodičámi t. 85 (též).

Jinou obměnou z *-ami* jest dial. *-ama*, mužama, kłóčama Btch. 265 (dol.-beč.), nožama BartD. 17 (zlin.), t. 89 (stjick.), nožama, zajicama t. 113 (laš.), knězama Suš. 427.

V nář. laš. jest vedle *-ami*, *-ama* také *-oma* deščoma BartD. 113.

Srov. stejné tvary v pl. instr. vzoru *chlap* § 40.

Měna kvantity kmenové ve vzoru tomto.

69. 1. O dloužení slabiky kmenové v pl. gen. tvarů bez *-óv* v dial. hrjebenéc BartD. 42 (hrozenk.), do Bojkovíc, Boršíc t. 39 (súch.), a krácení v chod. zajíc-zajeců atp. v. nahoře § 65.

2. Kromě toho vytknouti jest kvantitu měněnou v subst. (jednoslab.) *kůň*, *hnůj*, *lůj*, gen. (dvouslab.) koně, hnoje, loje atd., odchyl. pl. dat. kuonom DalC. 13; srov. stejnou změnu ve vzoru *chlap* § 41. — Subst. *déšť* má náležitý gen. *dště* atd.; analogií však zachovává se samohláska přes míru náležitou a bývá gen. déště, déſſtě Br. Jer. 3, 3, t. 14, 4, do déšča BartD. 9 (zlin.), a také deště, deſſtě Br. Ezech. 1, 28; jsou tu pak vlastně dvoje tvary, déšť gen. déště atd., a dešť gen.

deště atd. Us.; Dobr. Lehrg.² 192 má za pravidlo nom. *déšť* a gen. *deště* atd., a tak také Nejedlý 127 a j. — O pen*íz* stč. pen*iez* pl. gen. pen*ěz*, dat. pen*ězům* atd. v. doleji § 72. — K neboz*íz* stč. neboz*iez* je pl. lok. neboze*zích*, někdy také sg. gen. neboze*zu* atd.

Pomnožná jména místní *Lobkovici*, *Lobkovice* atp.

70. Mnohá jména místní jsou pluraly patřící ke vzoru *oráč*, na př. *Lobkovici* nč. *Lobkovice*, *Koloději* nč. *Koloděje*, *Psáři* nč. *Psáře*. Singular jména takového jest appellativum osobní, na př. *Lobkovic* = člen rodu Lobkova, *koloděj* = kolář, *psář* = psovod atd. Pluralem pak jmen takových nazývá se metonymicky místo, na kterém společnost neb obec jednotlivců takto nazývaných jest usedlá, a tudy vznikají velmi hojná pomnožná jména místní. Srov. stejnou metonymii při pomnožných jménech místních *Uhři*, *Uhry* § 42 a *Brozěné*, *Brozany* § 46.

Jména místní *Lobkovici* atp. skloňovala se původně tak, jako plur. appellativ *oráč* atp.; ale časem nastaly jisté rozdíly a výsledek jest, že jména místní sem patřící ve skloňování poněkud se liší od stejných appellativ, dílem zachovanými tvary starými, dílem některým novotvarem.

Sklonění jest toto:

Nom. *Lobkovici*, *Lobkovicě*, *-e*. Tvar starší jest *Lobkovici*, souhlasný s nom. orá*či*; na př. provincia Lutomerici KosmA. I, 10, Kosm1. tamt., Luthomirici Kosm4. tamt., Lutomerici KosmA. II, 37 a j., Netolici KosmA. I, 27, Netholici Kosm1. tamt., Stadici KosmA. I, 5, villa Mnichouici Kosm. pokrač. k r. 1134, tres villae Dobsici Popovici Oblekovici Reg. I. r. 1190 (Dobner ex orig.), (villae) Chaikovici, Nemchici tamt. (též), villa Hotomczy Reg. IV. r. 1334, villa Lochocziczy t., jiej (zemi) charvatci jest jmě DalJ. 2 rkp. V a Cc, téj vsi vzděchu Stadyczy DalC. 5; sem patří také pojmenování: Hořejší Němci, Dolejší Němci (= Německo) Vel. Jg. — Tvar *Lobkovicě*, *-ce*, jest akkusativ vzatý za nominativ (jako meč*ě*, meč*e* za starší meč*i*, v. § 64); na př. Stadice Kosm2[aa]. I, 5, tamt. I, 6, Kosm2[b]. tamt., Netoliticzie UrbR. 456, ješto (ves) ſtadycze slove Pulk. 4[b], Stadice Háj. 10[a], Netolice t. 91[b] atd., nč. Stadice, Lobkovice, Koloděje, Psáře atd. — V kontextu cizojazyčném, zvláště lat. a něm., bývá pro nom. ode dávna z pravidla tvar stejný s českým genitivem a tedy beze vší pochyby český genitiv vzatý za nominativ, na př. provincia Luthomerzicz Kosm2[aa]. I, 10, in Howorsowycz Reg. III. r. 1326, cum villis Wanowycz et Ostoykowycz tamt. r. 1327, in Nemczicz t. IV. r. 1334 atd., v textech lat. a něm. dosud tak.

Akk. *Lobkovicě*, *-e*. Na př. (recipit) Mutina Lutomerice KosmA. III, 14 (Kosmas myslí po česku, v textě latinského mívá příslušné tvary kontextu českého), Kosm1. tamt., Lutomiricae Kosm3. tamt., Kosm4. tamt.,

Lutomerziczie Kosm2. tamt. atd., Žižka vypálil Smidaře Háj. 400[b], nč. Lobkovice, Koloděje, Psáře atd.

Gen. *Lobkovic*. Na př. iuxta villam Gostivar KosmA. II, 2 (myšleno česky: u vsi Hostivař), Kosm1. tamt., iuxta villam Hostiwarz Kosm2[aa]. tamt., qua itur ad Netolic KosmA. III, 18 (myšleno česky: do Netolic, stč. do Netolic = směrem k Netolicům), Kosm1. tamt.; podobně: de Chis Reg. I. r. 1169, de Koyetiz t. r. 1219 atd., z Krawař Háj. 372[b], do Woharž KolEE. 431[b] (1665), nč. z Lobkovic, Hostivař, ze Psář, z Rataj, Koloděj atd. Sem patří také: (Durink) jě sě ſnyemecz mluviti DalC. 21 t. j. po německu, podle rčení, jež zaznamenává Nudož. 46[a]: mluví z Německa, řekl mu z Německa, = po německu.

Dat. *Lobkovicóm* atd., na př. k Domažlicóm Let. 191, k Domažlicuom Háj. 117[a], k Mlázowicuom t. 400[b], Litomieřycuom t. 367[a] atd. — Vedle toho jsou v obyčeji také tvary: *-iem*, *-em* (dlouhé *-ém* v dokladech mi známých není dosvědčeno), *-ím*, na př. k Opatoviciem Let. 96, ku Pardubicem Sv. 159, t. 161, k Janovicem Let. 1055, k Malenowicem Háj. 352[b], k Třebechovicím Let. 86, táhl k Hořicím t. 130, k Budiegowicym Háj. 427[b], k Mlázowicým VelKal. 68. — Usus nč. má *-ům*, k Lobkovicům, Štěpanicům, Oulibicům, Mlázovicům, Hořicům, Psářům, Kolodějům, Ratajům atd.; vedle toho někdy také *-ím*.

Lok. *Lobkovicích*. Na př. Dlascouicih List. Lit. z r. 1218, Pocraticih t., Sitinichih (Žitinicích) t., ploſſcovicih List. Lit. dat. r. 1057 (ze XIII stol.), Pocraticih t., Sytenicih t., w nhiemczich DalH. 42 atd.; nč. Lobkovicích, Kolodějích, Psářích Us., ve Vyzovicích BartD. 19 (zlin.), v Miłoticích, Drahotúších, Hustopečích t. 82 (hran.), v Janovicích, Hodsłavicích t. 89 (stjick.) atd.; změnou dialektickou *-ejch* m. *-ích*, ve Stříbrnicejch atp., v. nahoře § 67. — Novotvary jsou dial. *-ách* podle a-kmenů, v Bernarticách BartD. 84 (stjick.), ve Štablovicach, v Miłosticach t. 114 (laš.), — a *-och*, v Klimkovicoch, v Kolešovicoch t.

V nářečí lašském říká se místy: v Kozłovic, v Pałkovic, v Bruzovic, m. -icích, a tak i v Sedlišč m. -iščích; patrně vlivem německým.

Instr. *Lobkovici*. Na př. nad Kundraticy Háj. 385[b], nad Hořycy t. 400[a] atd., nč. před Lobkovici, Koloději Us., před Vyzovici, za Malenovici BartD. 19 (zlin.), za Hodsłavici t. 89 (stjick.); — novotvary: *-emi*, s Pardubicemi VšehJ. 440, mezi Holayſſowicemi a Bubny Háj. 244[b], a mor. *-ami*, *-ámi*, Kralovicámi BartD. 60 (val.), za Hodsłavicámi t. 89 (stjick.). —

Sem patří také jména *Hustopeč*, *Hostivař* atp. Jsou to masculina pomnožná. Ale grammatické číslo a rod jejich vyšly z povědomosti, berou se za číslo jednotné a za feminina, a říká se v Hustopeči, v Drahotúši, v Miłotici, v Babici BartD. 89 (stjick.), místo v Hustopečích atd. Taktéž je nč. sing. Hostivař gen. -ře za starý plur. nom. Hostivaře gen. Hostivař atp.; na př. Machutovi z Hostivař TomP. 2, 113, de Hostiwarz TomZ.

1432 n 155, a sing. nom. Hostivař TomP. 1, 38 a Us., u vsi Hostivaře TomP. 1, 112, v Hostivaři t. 314, za Hostivaří t. 311 atd.

Jm. míst. *Hořice* je v tradici a v usu nynějším vždycky plur.; nad Hořicý VelKal. 114 jest omyl ve kvantitě. Sing. Hořice, v Hořici atd. jsou chyby vzniklé mylnou theorií.

Některá ze jmen sem patřících jsou z původního *-aŕь* (*-arjь*), mají tedy po právu plur. akk. (nom.) *-aře* stč. *-ařě* gen. *-ař* atd., ale vedle toho také koncovku tvrdou *-ary*. Na př. Kravaře TomP. 1, 89, z krawarz Pulk. 147[a], Lacek z Krawarz Háj. 372[b] atd., a Crawari UrbE. 172, (mlýn) který krawary slove KolB. 18[b] (XV stol.), de Krawar TomZ. 1403 n 31, k krawaruom KolB. 55[b] (1496); Žižka vypálil Smidaře Háj. 400[b] a nč. Smidáry; Psáře TomP. 3, 105, Psarz UrbR. 147, in Psarz Kosm. pokrač. r. 1282, TomZ. 1420 h 161, Pſáry Haj. 4[b], Psáry TomP. 2, 259, Psáře i Psáry Pal. Pop. 231. O původu těchto duplikatů viz I. str. 336.

Jiné výklady ke vzoru tomuto.

71. 1. O substantivech přejatých z jazyka cizího, která se kolísají mezi skloněním *-o* a *-jo*, na př. Israel gen. -la a -le, titul gen. -lu a -le, mistr a mistř, Jordan a Jordaň, Betlém gen. -ma a -mě, Paris gen. -sa a -se atp., v. § 47.

2. Kolísání je také při substantivech domácích, jak též již vyloženo nahoře v § 48. Mimo jiné patří sem kolísání substantiv *-l*, na př. *manžel* gen. *-la* a odchylkou *-le*, *motýl* gen. *-le* a *-la* atd. Jako v § právě udaném bylo třeba vyčísti zejména, která z nich jsou kmene tvrdého, a patří ke vzoru *chlap*, tak je třeba zde vyčísti, která jsou kmene měkkého a patří ke vzoru *oráč*. Jsou to:

a) Jména s příponou kmenotvornou *-tel-*. Ta jsou nomina agentis, na př. *kazatel*, *spasitel*, *učitel* atp.; patří k nim také *zřetel*. Mají — mimo *přietel*, o kterém viz zde doleji — ve sklonění tvary pravidelné podle vzoru *oráč*; odchylky jsou řídké, vyskytují se, pokud vím, jen v době nové a jenom v jazyku knižném, kdež vznikly patrně mylným napodobením substantiva *přítel*. — Příklady: sg. nom. *kazatel* Pass. 302 atd.; — sg. vok. *-teľu* atd., vítaj milý ſpaſitelu Kunh. 147[a], ſpaſytely mój ŽWittb. 26, 9, kazateli Us.; — sg. gen. akk. *-tele*, Jana krſtitele Krist. 51[b], kazatele Us.; odchylka doby nové: gen. akk. pana učitela Kotsm. 21 (doudl.) a místy Us. vulg.; — sg. dat. *-teľu*, každému platitely KolO. 83[a] (1699), kazateli Us.; — sg. lok. *-teli* atd., w zpaſſytely ŽWittb. 9, 16, o kazateli Us.; — sg. instr. *-telem*, Janem krſtitelem Hrad. 64[b], kazatelem Us.; — pro du. nemám dokladů; — pl. nom. někdy *-teli*, bydlytely zemrú habitatores Pror. Isa. 51, 6, zabývati sě budú bydlytely jejie cultores t. 24,

6, jako sě radují swytyezytely victores t. 9, 3; obyčejně však *-telé*, s konc. *-é* pův. *-e* ze sklonění souhláskového, na př. sitele t. j. žitelé coloni GlossJer., mstitele Ol. Súdc. 6, 31 atd., nč. kazatelé; — pl. akk. *-tele*, dal v rúhanie tlaczytele mé conculcantes me ŽWittb. 56, 4, tlacitele ŽGloss. tamt., oheň sehlti bydlitele consumat habitatores Ol. Súdc. 9, 20, zejmachu bydlitele habitatores t. Num. 21, 32, všecky obyvateľe Ben. Jos. 9, 24 (v Ben. bývá litera ł proti pravidlu), t. 2. Par. 21, 11 a j., okáže skladateľe lžy fabricatores t. Job. 13, 4 atd., potlačí nuzitele své Hád. Jg., shromáždí vczytele ChelčP. 156ᵃ, (Antikrist) ty kazatele pálí t. 5ᵇ, ty všecky kazatele Háj. 202ᵃ, všecky obywatele t. 245ᵃ, t. 289ᵃ, pro obywatele kteří Br. Isa. 23, 13, obywatele své t. Num. 13, 33 atd., nč. kazatele; odchylkou v jazyku knižném *-tely*, skrz kazately VesC. 55ᵃ, (pravda) nalézává ctitely Ant. Marek v Kroku 1831 (Listy filol. 1894, 322), nad jiné obyvately Pal. 4, 1, 464; — pl. gen. *-telóv* atd. (jako oráčóv), od obywateluow Ben. 2. Par. 34, 9 a j., bydlitelůw Br. Lev. 25, 45 a j. (v Br. psané *-lůw* svědčí, že je to podle sklonění měkkého; podle tvrdého bylo by tu *-łůw*), nč. kazatelův; odchylkou *-tel*, mnoho obyvatel (tu a tam v nč. knihách zeměpisných); *-telí* (jako hostí), sausedův a obywatelj našich Lún. list. 1666, věřitelí našich Koz. 397, kupitelí našich t. 398; — pl. dat. *-telóm* atd. (jako oráčóm), na př. proti obywatelom Ben. 4. Reg. 22, 19, obywatelům Br. Lev. 25, 10 (v Br. psané *-lům* je svědectví, že je to podle sklonění měkkého; podle tvrdého bylo by tu *-łům*), plnitelům t. Deut. 11 (nápis a j.); *-telem* (jako hostem), proti všem bydlitelem Pror. Jer. 25, 30 a 26, 15; — pl. lok. nč. *-telích*, kazatelích, dokladu starého nemám; — pl. instr. *-teli* (jako oráči), mezi przynossyteli zákona Ben. Job. 36, 22, mezi obywateli t. Súdc. 9, 23 a j., s obywateli Br. Ezech. 26, 17, nad obywateli t. Zach. 11, 6 a j., mezi obyvateli Pal. 4, 1, 212 atd., kazateli Us; analogií *-telmi*, *-telemi*, s obyvatelmi Koz. 395, s bydlitelemy zemskými Ol. Oz. 4, 1. — V stsl. bývají tu tvary také ještě jiné, zejména: pl. nom. vedle učitele Ass. atp. také učitelije Šiš. podle i-kmenů, — pl. gen. vedle sъvêdêteľь Cloz. atp. také žitelъ Zogr., dêlatelъ Mar. a j., — a pl. instr. vedle dêlateli Ostrom. v textech t. zv. pannonských roditely Zogr., dêlately Mar., svętitely Supr., — ale pl. akk. vždycky -ę, dêlateľę, tęžateľę Zogr., — srov. Mikl. III² 18—19 a Scholvin v Jag. Arch. 2, 497—500.

Stejného druhu se subst. *kazatel* atp. je také *přietel* nč. *přítel*, *nepřítel*. Jest utvořeno touž příponou *-tel-* ze kmene základního *prá-* psl. *prьja-* (v inf. *prьjati* = *přáti*), ale zasluhuje povšimnutí zvláštního tím, že má také pl. akk., gen., dat. a instr. podle sklonění *-o*: -teły, -teł, -tełóm, -teły, a jeho samohláska *-á-* zpátečným přehlasováním se mění v *ie-*, kdykoli koncovka je měkká.

Přehlásku tuto bylo by mohlo způsobiti samo *-e-* přípony *-tel-*; ale přehlasovací moc tohoto je rušena, kdykoli dálejšek koncovky je tvrdý a

v něm tedy tvrdé *ł*. Jest tedy v sing. a du. vždycky *přie-* (nebo z toho vzniklé *pře-* n. *pří-*), sg. nom. *přie*tel gen. *přie*tele atd., poněvadž tu je kmen měkký a sklonění podle vzoru měkkého; naproti tomu je v plur. *přie-* jenom v nom. a lok., *přie*telé, *přie*teléch, poněvadž tu jsou i v koncovkách pádových samohlásky s mocí přehlasovací, v nom. *-é* z pův. *-e* a v lok. *-é*ch z -êchъ, v ostatních pak pádech *přá-*, gen. *přá*teł, dat. *přá*tełóm, akk. a instr. *přá*teły. Tak bylo v stč. Ale bývalá tato pravidelnost časem se ruší a nastává kolísání, z něhož se vyvinul a ustálil usus, podle kterého *pří-* jen v sing. se zachovává a plur. má veskrze *přá-*. Krom toho také v plur. akk. a instr. koncovky *-e* a *-i*, přáte*le* a s přáte*li* m. starších -te*ły*, se ujaly.

Sklonění jména tohoto jest tedy:

sing. nom. akk. *přietel*, na př. neprzietel ŽWittb. 7, 6, (Přemysl) za przyetel mieše vraha svého DalC. 96 atd., nč. přítel; —

sg. vok. *přieteľu*, *-iu*, *-i*, na př. věrný náš przetelu Kunh. 147ª, nč. příteli; —

sg. gen. akk. *přietele*, na př. vzdálil si przietele amicum ŽWittb. 87, 19, nč. přítele; odchylka zaznamenána u Jg.: měl jednoho přátele (Us. Marek.), analogií podle plur.; —

sg. dat. *přieteľu* atd., *-ovi*, na př. neprzyetelowy Vít. 52ª, nč. příteli; —

sg. lok. *přieteli* atd., nč. příteli; —

sg. instr. *přietelem*, nč. přítelem; odchyl.: má dci jest silným neprzatelem spata Rúd. 9ᵇ, analogií podle plur. *přátel-*; —

du. nom. akk. *přietele*: (švec a žena) sobě otpustista a dobrá przietele bysta Hrad. 126ᵇ, Herodes s Pilatem przietele ſwa bysta t. 86ª, Pilat s Herodem neprzietele biešta Krist. 98ᵇ, przyetele twá Ben. Job. 42, 7; —

du. gen. lok. *přieteľú* atd.; —

du. dat. instr. *přieteloma* (přehláska *ľe* z *ľo* zrušena): svýma przieteloma Hrad. 19ᵇ; —

pl. nom. vok. *přietelé* (přípona pádová *-é* pův. *-e* ze sklonění souhláskového, srov. Lesk. Handb.² 71; výklad starší z *-ьje*, v. Jag. Arch. 2, 533), zúženě *-telí*, někdy také *-teli* podle chlap*i*, orač*i*; na př. przietele moji ŽWittb. 37, 12, neprſietele moji ŽKlem. 70, 10, tu jsú sě przietele sešli Hrad. 143ᵇ, przyetelee moji Pror. 30ᵇ, pak-liť běžie neprzytele NRada 1495 B, toho chtiechu nepřítelé pomstiti Trist. 281; — s koncovkou *-i*: porúháchu sě mně neprſieteli moji ŽKlem. 101, 9; — přehláska zrušena: neprzatele budú i děti druhdy ŠtítMus. 55ª, neprzatele i przatele Apoll. 132ᵇ, pak-liť běžie neprzatele NRada 1495 A, nepřátelé Trist. 278, přátelí milí Pam. 3, 139, přátelí Lomn. Jg.; nč. přátelé; —

pl. akk. *přátełу* (jako chlap*y*), na př. aby przately viděl Hrad. 4ª, neprzately našě ŽWittb. 107, 14, nad neprzateli mé t. 53, 9, (žena) prza-

tely měla DalC. 20, na neprzaately Blázn. 130ª, za przátely své Ben. Job. 42, 10, všecky neprzátely t. 2. Esdr. 9, 11 a j., vida své nepřátely Háj. 207ª a j., zjevné nepřátely Pal. 3, 2, 441 a j., zjednav přátely TomP. 1, 115 a j., přátely mám Suš. 331, nepřátely mám t. 197; *-tele* (jako oráče): neprzietele mé inimicos ŽWittb. 17, 38 (odchylka je v koncovce, přehláska s ní se srovnává), poznaj tři nepřietele každého člověka HusDc. Jg., strany daly skrze přítele svý promlouvati Slav. 44, pravím je neprzatele kříže Kristova ŠtítMus. 112ª, má krevné přátele Koz. 400, nč. přátele Us.; — akk. *přátely* drží se, jak doklady ukazují, dial. a u některých spisovatelů dosud; ale je to archaismus knižný, jak také Tomsa 102 a Pelzel² 43 připomínají, valnou většinou a v jazyku živém pravidlem jest *přátele*; —

plur. gen. *přátel* (zbytek ze sklonění souhláskového), *-óv*, *-í*; na př. neprſatel mých ŽKlem. 6, 8, neprzatel mých ŽWittb. 9, 14 atd.; s odchylnou přehláskou: bych byl neprzietel ponížil inimicos ŽWittb. 80, 15, (Vlastislav) neprzyetel sě nic nebojě DalC. 17; nč. přátel; — *-telóv*, v rucě neprſatelow ŽKlem. 62ª, przateluow KolA. 1516, od jeho přátelů Ben. Jg., nč. dial. přátelu, nepřátelu chrom. 269; —

plur. dat. *přátelóm* (jako chlap*óm*); na př. všem neprſatelom ŽKlem. 20, 9, k přietelom Trist. 82 (odchylka v přehlásce), nepřátełům Br. žalm 54, 7 atd., nč. přátelům; —

plur. lok. *přieteléch*, *-ich* (jako chlap*iech*); na př. po neprſietelech ŽKlem. 43, 11, po neprzietelech ŽWittb. t., o pěti neprzietelech ŠtítMus. 8ₙ, po neprzietelech Ev. Seitst. Luk. 2, 44; přehláska zrušena: po neprzatelech Žkap. 43, 11, po nepřáteléch DalJ. 104 rkp. Ff a L, v svých neprzatelech Ol. Naum. 1, 2 atd., nč. přátelích; —

plur. instr. *přátely* (jako chlap*y*), na př. mezi neprſateli mými ŽKlem. 6, 8, neprzately ŽWittb. t., nad neprzyately Pror. Isa. 1, 24, s neprziateli Otc. 8ᵇ, přede všemi neprzátely Ben. 2. Reg. 7, 1 a j., mezi vlastními přátely Háj. 92ª, s nepřátely Br. Jer. 15, 14 a j., přátely Pelzel² 43 (tu uvedeno za archaismus), Nejedlý 142 atd.; — odchyl.: každý kralije przyetely svými DalC. 4, s neprzyetely Kremsm. 92ª; — *-teli* (jako oráč*i*), na př. nad svými nepřáteli Háj. 163ᵇ, s přateli t. 169ª, s nepřateli t. 170ᵇ (2) a j., přáteli Pelzel² 43; — nč. jest přátel*i*, a vedle toho archaismus knižný u některých spisovatelů přátel*y*. —

Subst. *přietel* zachovalo tedy v pluralu tvary s -teł- déle, než *kazatel* atd.; příčina je trvám v tom, že *přietel-*, *přáteł-* v jazyku obecném stále se vyskytuje a bez přetržení se drží, kdežto jiná tohoto druhu jména *kazatel*, *křtitel*, *spasitel*, *ctitel*, *obyvatel* atp. více méně jenom v jazyku knižném bývají.

b) Dále patří sem ještě mnohá jiná substantiva *-l*, zejména též tato (opět podle slovníku Jungmannova a s pominutím některých neobvyklých nebo nejistých jako v § 48 č. 2, b): *běl* (*podběl*, *úběl*), *boubel*, *broul* Gaffer, *-býl* (*černobýl*,

červenobýl a j.), *-cel* (*-cíl*, *-cejl*, *jitrocel*, *ranocel*, *skorocel*) — na př. čtvrtci gitrocéle Háj. herb. 280ᵃ, k gitroceli t. 123ᵇ —, *čepel*, *čmel*, *davěl*, *datel*, *-drhel* (zádrhel), *dundel* uzlík, *hřídel*, *huhel* huhlání, *chmel* — na př. podobenství chmele Háj. herb. 204ᵇ, o chmeli t. 385ᵇ —, *chramostýl*, *chřístel* (*křístel*, ale *chřástal* gen. *-a*, v. § 48) — na př. chrzieſtele a jastřába Ol. Lev. 11, 16 —, *chumel*, *chundel*, *jetel*, *kašel*, *korhel* (přetvořením z něm. Chorherr, sr. I. str. 350), *koukol* — na př. nasál jest kukole Koř. Mat. 13, 25, o kukoli t. 13, 36, z kaukole Háj. herb. 93ᵇ —, *koupel* (pokud je masc.), *král*, *křemel*, *-mel* (*dobromel*, *hadromel*, *námel*), *mol* — na př. pro mole Háj. herb. 69ᵇ, (popel) mole zapuzuje t. 199ᵃ —, *motýl* — na př. toho motayle Háj. 387ᵇ, vezmi motayle a maž se jimi Chir. 308ᵇ, jednomu motyli BrigF. 84 —, *obratel*, *ocel* (pokud je masc.), *pytel* (z němč., staré), *rýl* stirps, *sopel*, *střechýl*, *svisel* svislý přístřešek, *svízel* jetelová palička, *topol* — na př. bílého topole Háj. herb. 33ᵃ, k černému topoli t. 35ᵃ a j. — *uhel* carbo, *úl* — na př. do vle Hrub. 226ᵇ —, *vítěl* vítání, *vízel* stč. *viezel* (rostl.), *-vrhel* (*zvrhel*, *vyvrhel*, *povrhel*), *-vrtel* (*obrtel podvrtel*), *žel* — na př. k zzely EvOl. 112ᵇ —.

Odchylky vznikají a šíří se časem a stávají se druhdy i pravidlem Na př. za náležité *sladomel* gen. sladomele, Pawla Sladomele KolČČ. 57ᵇ (1545), je nč. sladomela Jg., za *vinopal* gen. -e, Bernartha winopale t. 27ᵇ (1545), je nč. vinopala Jg.; — *černobýl* kladou Pelzel² 30 a Nejedlý 126 za tvrdé, patrně podle obecného gen. -bejlu atd. m. -býle; — a podobně říká se ob. *koukol* gen. koukolu, *mol* gen. mola, *motýl* gen. motejla, *topol* gen. -u, *oul* gen. -u atd. — Častěji vyskýtá se odchylka tato při příjmeních, jež jsou vzata z appellativ sem patřících, a šíří se tu zvláště v době nové; na př. *Chmel*, Mathauſſe Chmele KolČČ. 398ᵇ (1565), Pawla Chmele t. 153ᵃ (též) a nč. pana Chmela; — *Datel* gen. pana Datla, — *Jetel* gen. pana Jetela, — *Koukol* gen. Koukola Kott s. v., — *Motýl* gen. pana Motýla, — *Pytel* gen. pana Pytla, Strašpytla, — *Suchomel* gen. pana Suchomela atd.

3. Substantiva s kmenovým *-z* z býv. *-ʒ* patří sem, ale některá přecházejí odtud do sklonění jiných. Zejména:

mosaz, které podle původu svého z massing, sr. střhněm. messinc atd., a podle pol. mosiądz gen. mosiędzu masc. patří ke vzoru *meč*, mívá sklonění tvrdé podle *dub* a bývá i fem. vzoru *kost*. Na př. podle *dub*: z moſazu Ol. Ex. 27, 3, k moſazu Koř. Zjěv. 1, 15, rytie moſazu Comest. 15ᵇ; — podle *kost* (fem.): z přečisté moſazy Ol. 2. Par. 4, 16 a Ben. tamt., mnoho moſazy aeris Ol. 1. Par. 18, 8, z střiebra i moſazy t. Ex. 35, 32, z moſazy t. Ex. 27, 19, přikryješ jej moſazy aere t. Ex. 27, 2, dvéře přikryl moſazi t. 2. Par. 4, 9, moſazi bez čísla Comest. 150ᵃ, zlatem a moſazý Ben. 2. Par. 2, 14, berla z moſazy Háj. 348ᵃ; — v některých nedosti zřetelných dokladech mohl by býti tvar podle *meč*, a také podle *dub* nebo *kost*, na př. podobni k moſazi Koř. Zjěv. 2, 18, k moſazy Otc.

414[a], na mořazy Comest. 15[b], železo všecky mořazi krotí t. 185[a], dvéře přikryl mosazem Hlah. 2. Par. 4, 9; poněvadž dokladů rozhodných pro vzor *meč* při substantivu tomto není, nelze tvrditi, že by na př. dat. mosaz*i* nebo instr. mosaz*em* byly podle vzoru *meč*, když také podle vz. *kost* a *dub* býti mohou.

řetěz, stsl. retęzь pol. wrzeciądz, tedy z býv. retęʒь, patří sem, ale uchyluje se do vz. *dub*. Pády, ve kterých se to jeví, jsou: sg. gen. kus rzetyezie Pass. 357, pekelného rzetiezie Hrad. 129[a]; rzetieza Comest. 74[b], z řetěza Vel. Jg., rzetiezu mého Koř. 2. Tim. 1, 16, u řetězu Vel. Jg., rzetiezu vozního KolEE. 170[b] (1704); — sg. dat. stč. řetězu, -ziu, -zi (nedolož.); nč. řetězu; — sg. lok. stč. řetězi; v tomto rzetyezu Koř. Efez. 6, 20, na řetěze Us. Jg.; — du. dva rzetyezie Pass. 395; (dva) rzetiezy zlatá Ol. Ex. 28, 24; — pl. nom. spadechu rzyetyeze EvOl. 183[b] (ze řetězě, ale mohlo by býti také dial. m. *-zy*), ty rzetyezie Pass. 395; zlámal rzetiezy Ol. Lev. 26, 13, zlamováše rzetiezi catenas Koř. Mark. 5, 4; — pl. lok. stč. řetězích; na rzetieziech Ol. Ezech. 19, 4; — pl. instr. stč. řetězi; něco řetězy svázati Dobr. Jg.

Slez, z nár. jména Silingův, srov. I. str. 55, tedy z býv. slęʒь; patří sem, ale přenáší se do sklonění tvrdého: horní a dolní Slezy Zlob. Jg.

Zderaz, z -radjь; tedy na př. náležité stč. podle Zderazye Pulk. 175[b], ten kostel Zderazem nazvachu DalC. 52, a odchylkou analogickou: z Zderazu Let. 1039, níže Zderazu TomP. 1, 276, na Zderazu Háj. 62[b], t. 226[b], na Zderaze TomP. 1, 22, t. 156 a j.

-hoz a *-choz*, *-z* ze *-ʒь* a toto z -djь, podle původu svého též patří sem, ale v nč. mají sklonění tvrdé: o výhozu Krok Jg., býti na výhoze Us., do přijchozu Krista Ježíše Beck. 2, 166, Češi přjchozu nepřátelského očekávali t. 2, 588, po jejím sem pržichozu KolH. 46[b] (1721), žádal weychozu, k weychozu exc. Jg.; dokladů starých neznám.

Srov. při vzoru *duše* subst. *-za* gen. *-zy* atd. místo *-zě* ze *-ʒa* § 184.

4. Některá substantiva jsou v jazyku tvaru dvojího, z nichžto jeden jest masculinum kmene *-jo*, druhý pak rodu a kmene jiného. Tvary kmene *-jo* jsou ovšem při sklonění tomto, kdežto tvary parallelních kmenů jiných jsou při skloněních svých příslušných. Zde nám jde hlavně o sklonění *-jo*. Na př. vedle náležitého neutra stč. *dřěvce*, *městce*, *trdlce* vyvinulo se i masc. *dřevec*, *městec*, *trdlec*, boží dřewce Háj. herb. 199[a] a boží dřevec Us., Heřmanovo Městce a Heřmanův Městec Us., trdelcze mortellulus Lact. 107[d] a trdlecz t.; — vedle masc. *krádež*, *lúpež* jest i stejné fem., na př. masc. všeho kradezie Otc. 127[b], i žádného kradeže nečiníme Alxp. 103, v kradeži zakletém Hlah. 1. Par. 2, 7, ſkradezzem furtive Ol. Job. 4, 12, tijm kradežem Háj. 240[a], kradežowé BiblB. Mark. 7, 22; fem. takowú kradež Háj. 239[b], nč. krádež fem. Us.; — lupez mnohý spolia magna ŽWittb. 118, 162 a ŽTom. tamt., má ten lupez opověděti Řád. pz. 95,

lupež Pariduov Troj. 68ᵇ, lúpež veliký Ben. 2. Par. 14, 14, z toho lupežye Ol. 1. Reg. 15, 12, toho laupeže Háj. 207ᵇ, lupezem (instr.) Pr. pr. 243, živ se obchodem a ne kradezem a laupežem RZvíř. Jg., lstí a laupežem Br. Jg., lupezowe na silniciech ODub. 87, válek a laupežuow Háj. 105ᵇ, těmi laupežy t. 417ᵇ; fem. lúpež welikú Ben. 3. Par. 25, 13, velikú laupež Háj. 120ᵃ, tu laupež všecku t., sebrána bude łaupež Br. Jg., laupež Davidova Vel. Jg., nč. loupež fem. Us.; — podobně jest vedle fem. *dýměj*, *dýměje* také masc. dýměj, proti dyměguom Háj. herb. 288ᵃ; — *faleš* masc., faleš zřejemný KorMan. 38ᵃ, neřádný falſſ (vok.) KřižA. 298, beze všeho ffalſſie Chir. 291ᵇ, falſſem Štít. uč. 95ᵃ, ŠtítBud. 205, Tkadl. 2ᵃ, lecjakýms falſſem ŠtítPař. 101ᵇ, falšem barevným Kor. Man. 161ᵇ, tím ffałſſem ChelčP. 203ᵃ, věřiti falſſom t. 200ᵇ; fem. ffałeſs nevěrnú ChelčP. 200ᵇ, nč. samá faleš Us.; — *húšč* masc., huſſczt veliký PulkL. 107, (císař) vebra sě w welyky huſt toho lesa Pulk. 48ᵃ, (císař) huſt welyky leſſowy opatři t. 47ᵇ, huſſczz mečóv multitudinem Ol. 2. Mach. 5, 7, (rybníky) aby rozvlažěvali huſſtz dřievie t. Ekkl. 2, 6, u weliky huſſcz densitatem GestaKl. 264, huſſcz Prešp. 556, huſcz Boh. 213, v tom huſczyu DalC. 24, w huſtyu t. 15; fem. húščě, v jednu huſty AlxV. 732 atd.; — *křeč* masc., křečy, kterýž hlavu znak táhne Háj. herb. 220ᵇ, nč. křeč fem. Us.; — *kročěj*, několik kroczeyuow Lobk. 88ᵃ, sto kroczeguow Mill. 57ᵇ, dvacíti kročejů Vel. Jg., nč. kročej masc. Us.; stč. kročějě fem., kroczziege má gressus meus Ol. Job. 31, 7, zlost krocziege mé ŽKlem. 48, 6, za dvě croſziegie AlxB. 1, 17, dvadcěti krociegi Koř. Act. 27, 22 atd.; — *lúč* masc., drva s luczem sušená GestaKl. 260, lucowe MVerb.; fem. Margaretě za věno nedachu i luczy DalC. 91, od té lauči Háj. herb. 22ᵇ, nč. louč fem. Us.; — *moč* masc., mocz biełý ChirB. 209ᵇ, toho moczie t. 169ᵇ, od mocze LékA. 25ᵃ, ſ moczem Rhas. 156; fem. aby mohl mocz ſtawenu zbuditi Rhas. 155, nalí své moči Jád. lék. Jg., nč. moč masc. i fem. Us., stsl. močь fem.; — *obruč* masc., stsl. obrąčь masc., zlatý obruč ŠtítOp. 39, obruč na kterémž bylo napsáno Háj. 121ᵇ, obrucze toho BrigF. 69, zlatým obručem ŠtítOp. 39, stříebrným obruczem Nikod. 95ᵇ, obruczem ChelčP. 141ᵃ, s železnými obručy Háj. 49ᵃ, s železnýma obruczy KolEE. 70ᵃ (1721); fem. obruč ocelivou Troj. Jg., ta obruč Jg. a Us; — *osladič*, *osladyč* masc., osladicże zeleného Sal. Jg., nč. osladič masc. Us.; fem. vezmi oſladyč, ztluc ji dobře Háj. herb. 377ᵃ, s woſladyčý t. 10ᵃ; — *pleš* masc., k mnižſkému pleſſy Háj. herb. 128ᵇ, pleſs knězský Beck. 3, 6 rejstř., kteří nenosili plešův TomP. 3, 219; nč. pleš masc. i fem. Us. Jg.; — *prótrž* masc., proti pruotrži dětinskému Háj. herb. 289ᵇ, průtrž dětinský Vel. Jg., nč. průtrž fem. Us.; — *púšč* masc., na puſti ſolniém Kladr. Deut. 1, 1, fem. stč. púščě nč. poušť; — *skrýš* masc., svého ſkryſſie Kruml. 374ᵇ, mnoho ſkryſſuow Troj. 127ᵇ, nebudeš ſkryſſuow hledati MudrC. 20ᵃ, od toho ſkriſſe t. 65ᵇ, lakomstvie nazývá ſkriſſem štěstí t. 65ᵇ, kostelních Skreyſſůw Beck. 2, 39; fem. stč. skrýšě, do své ſkryſſe ŠtítPař. 104ᵇ, nč.

skrýše, skrýš fem. Us.; — *súš* masc., pec bieše pálena pravým ſuſem Kat. 162 (suchým dřívím); fem. súšě siccitas; — *šlépěj* masc., do šlépějů předchůdců svých TomP. 1, 412; z pravidla šlépějě atd. fem.; — *vrátyč* masc., umej se wratyčem Háj. herb. 271[b], a fem. ženy aby sobě wrátyčij nohy myly tamt.; — *zbroj* masc., v zlatém zbroji Beck. 2, 11, v zlatým zbroji t. 314; z pravidla fem., zbrogi výbornú Háj. 324[a], s jinau zbrogi Beck. 2, 14 atd.; — *zvěř* masc., (Egidius) ſveria dojí CisMnich. 97[a] t. j. zvěřa (sv. Jiljí v legendě dojí laň), při hlúpém zwiersiu ApD. a, zwierzie rozličného Mill. 77[b]; z pravidla fem. zvěř podle sklonění -ĭ. — O jménech místních jako *Olomúc*, *Třebíč* atp., masc. (mor.) a fem. (záp.-česk.), v. v § 291 sl.; podle toho jest i fem. *Víden* stč. *Viedně* pojato v nář. mor. za masc., gen. do Vídňa atd. BartD. 162.

5. Substantiva masc. vzoru *panošě* mají mnohé novotvary podle vzoru tohoto, a některá tím způsobem cele přecházejí sem; na př. sg. nom. *panoš*, *správec*, akk. panoše správce atd., místo nom. *-e*, akk. *-i* atd., v. § 198. A naopak mění se mylnou analogií některá sem patřící substantiva *-ec* z *-ьcь* v *-ce*. Zejména jsou to:

svatokrádec stsl. svętokradьcь ſwatokradecz sacrilegus Veleš. a Slov. Klem. 79[b], ſſwatokradecz Prešp. 1091, ſwatokradczem sě vzýváš Hrad. 114[b], (oráči) ſwatokradczy sě vzývají t., ti zlí ſwatokradczy Kruml. 364[a], mnoho jest i ſwatokradczow Hrad. 115[b]; a *-krádcě*: ſwatokradcze profanus Lact. 135[a], svatokrádce Jg.; —

-dějec, *čarodějec*, *dobrodějec*, *zlodějec* stsl. -dêicь z -dêjьcь, čarodêicь incantator, učinichu takéž czarodyeyczi egiptſſtij Ol. Ex. 7, 22, svým dobrodějcóm Mat. Rozb. 740; a *-dějcě*: dobrodyeyczye benefactor Rozk. 1725, miluje někoho ješto je jeho dobrodyeycze ŠtítMus. 103[a], Spytihněv dobrodyeyczye chudých Pulk. 53[a], že s' dobrodieyczi svého proradil Kruml. 42[b], aby na svého dobrodieiczi vzpomínal t 163[b], zlodieyczicm nebudeš trpěti živu býti BiblA. Ex. 22, 18, zlodyegcziém nepřezříš živu býti Ol. tamt., všěm dobrodyeyczyem Vít. 88[b], děkovati svým dobrodieyeziem Ol. Est. 16, 4, dobrodyeyczem našim Hod. 21[a], dobrodyeyzczym našim t. 14[a] atd.; některé tvary mohou býti z *-dějec* i z *-dějcě*, na př. za své dobrodyeyczie prosili ML. 99[a] atd., ale doklady zřetelné ukazují již v stč. k *-dějcě*, zejména k *dobrodějcě*; —

tvořec stsl. tvorьcь, na př. sg. nom. tworzecz Hrad. 93[b], mój tworzecz DalC. 30, tworzecz svatý KatBrn. 340, (tvo)rzecz světa všeho AlxH. 11, 19, náš tworzyecz AlxV. 663, tworzyecz Pror. Isa. 45, 11, tworžecz Ben. Isa. 45, 18, vok. tworcze t. j. tvorče Jiř. Klem. 6, gen. akk. tworczye nebeského Hrad. 14[a], jsem roba tworcze svého ML. 44[b], dat. tworcziu svému LMar. 65, svému tworzczy JiřKlem. 9, mému tworzczy ML. 43[a], tworczy chválu vzdachu t. 43[b] atd; za to vyvíjí se později *tvůrce* = km. tvorьca-, a tento novotvar, doložený podle Jg. již u Veleslavína a uží-

vaný v XVI stol. vedle tvaru starého panuje v jazyku nč. všeobecně a výhradně; také v pol. je twórca novotvar vedle stpol. tworzec, srov. Kal. 35 a 37; —

lovec z lovьcь, novotvar *lovcě*: silný všech lowcze Comest. 21[b] (2krát).

6. Některé zvláštnosti ve sklonění tomto vznikají vlivem nominativu na pády ostatní a naopak.

Tak zejména pohybné *-e-*, správné ve slovích mlat*e*c atp. z -ь₂cь₁, zaniklo v dial. *młac* BartD. 140 (val.) atd., vlastně vznikl tu ke gen. młatca vyslov. młaca atd. nový nom. młac, jako je tutéž ke gen. koňa atd. nom. koň atd.; taktéž jest vyložiti dial. *melc* m. melec t. z gen. melca, *kadlc* t. 6 (zlin.) m. tkadlec, *brablc* t. m. brablec — Naopak pohybné *-e-* vlivem nominativu také v pádech jiných a přes míru se zachovává. Na př. soup*e*ř stsl. sąpьŕь gen. akk. soup*e*ře, srov. I. str. 173, a podobně gen. akk. d*e*ště, deſſtie Ben. 3. Reg. 18, 41 atd., srov. t. str. 169; Rub*e*še, Dan*e*še, Klim*e*še, dat. Karlovi Klymeſſowj KolEE. 10[a] (1696), m. Kli*m*še atd., Klimſſowj t. 10[b] (1697), za Jana Danſſe t. 375[b] (1730) atd.

Podobným vlivem vysvětluje se dial. nom. *šmytec* m. smyčec a *šlatec* m. svlačec: byl gen. smy*čc*e, *s*(v)la*čc*e atd., to změněno ve *š*my*tc*e, *š*la*tc*e, a k tomu přidělán pak i nom. šmytec, šlatec, srov. I. str. 482 a 523. —

7. Místo nom. *Žatec*, *Křinec*, *Husinec*, *Ovenec* gen. Žat*ce*, Husin*ce* atd. bývá u některého z těchto jmen z pravidla, u jiného někdy nom. *-č* gen. *-če* atd., zvláště v textech starších. Na př. nom. Huſynec Háj. 361[a], Žatec Pal. 3 2, 412 a j., Žatec, Husinec atd. Us., a Ziateč Háj. 43[a], VelKal. 269 a j,; gen. z Žatce Pal. 4, 1. 269, do Žatce t. 5 2, 92. a u Ziatče Háj. 400[b], okolo Ziatče t. 297[a], Ziatče VelKal. 46 a j., ze Žatče Pal. 4, 1, 233, Petr z Skřynče Háj. 372[b], do Křinče Us, mistře Jene z Husinče (přípisek v rkp. Mikul., v. Listy filol. 1890, 40); dat. a lok. Žatci Us. a k Ziatčy Háj. 400[b], k městu Ziačy t. 215[a] k Ziačy t. 234[b], w Ziatči VelKal. 186 a j.; instr. Ovencem Us. a Owenčem Háj. 244[b], VelKal. 186. Z *Ovenec* vzniklo nč. ob. *Bubeneč*. Srov. I. str. 502. Je tu trvám *-č* m. *-c* analogií podle Sku*teč*, Cho*teč*, Bohdá*neč* atp. V nářečí žateckého okolí je *Zač* fem. místo *Žatec*, Zač je krásná, do Zače (dr. B. Jedlička).

8. *-c* a *-č* mate se také v subst. *dědic*, *biřic*, *rodic*, *královic*. Tvary náležité jsou s *-c*; v odchylném dědič Tomsa 95, biřič Pelzel[2] 280 je *-č* podle palič, budič atp., srov. I. str. 500; — rodic je cognatus, stsl. roditь proles, na př. jednoho hrabí rodycye ciesařova diábel (posědl) Pass. 396 t. j. rodicě (*-čě* bylo by tu psáno -cz-), Vlastislavovy rodyczy DalC. 22 (rým: orlici), rodycz consanguineus Ol. Lev. 25, 49 a j.; vedle toho jest rodi*č* parens plur. rodi*či* nč. rodi*če*; matením říká se pak rodi*č* i místo rodic, rodič Římský Vel. Jg., rodicž malešovský KolR. 17[a] (1615), rodič

Rosa Jg. (zavrhuje, chce za to míti rozenec), odkud jest rodič Us. Jg.; u Jg. a Kotta oboje spojeno; — královic, panic, vok. *-če* v. nahoře v § 54; královič je chybná novota jazyka knižného, místo -ovic; v příjmeních Palkovič, Bukovič atp. je vliv rusk. -ovič nebo jihoslov. -ič (sln.), -ić (srbchorv.).

72. Některá substantiva jednotlivá tohoto vzoru.

jilec capulus, ze střhněm. hilze (štítek, kříž, oblouk atp. u rukověti meče na ochranu ruky); vedle toho také *jelec* ze střhněm. hëlze, na př. gilecz capulus Prešp. 2035, Rozk. 3147, MamA. 18ª, Vocab. 175ᵇ atd., gelecz Veleš., Lact. 30ᵈ, gyelecz Nom. 69ª; — někdy pomnožně *jilcě*: jilce Vel. Jg, i jilce za ostřím vešly tam Br. 1. Reg. 3, 22 Jg., s jilcemi Vel. tamt. atd., gen. *do jilec*, až do gylecz meč v nich skúpa AlxV. 1617.

kněz princeps a sacerdos, skloňuje se v sing. a du. náležitě jako *oráč*: vok. knyeze rač to věděti t. j. kněže Hrad. 14ᵇ; odchyl. dial.: nezdávaj nás kněze nezdávaj nás štołú m. kněže BartPís. 37; gen. akk. vkeneze ABoh. 40ª, na knhiezie DalH. 31, dat. knhiezu káza (císař) službu jmieti t.; du. oba knyezye (Bracislav a Svatopluk) přijědesta DalC. 53. knyezye sě rozjědesta t.. (Vršovici) byechu knyezye svadili t., bieſſta dwa knyezie božie Ol. 1. Reg. 1. 3, dwa knyeze Ev. Ol. 121ª, pověděl knyezoma sacerdotibus Ol. 2. Reg. 17, 15, dvěma knyezoma EvOl. 122ᵇ; — za plur. je tu pravidlem tvar hromadný *kněžie*, ze sklonění -ьja, v. § 214 č. 2; na př. vyšehrazská knyezie Hrad. 2ᵇ, židovščí knyezzye ML. 94ª, knyeziu jich zabili sú ŽKlem. 77, 64 atd.; — týž tvar bývá někdy také za dual, na př. povieš knyezzyma Ol. 2. Reg. 15, 35; — v nářečích vyskytují se v plur. novotvary podle sing., na př. knězi m. kněží chrom. 269.

kóň patří též ke vzoru tomuto, ale má některé pády podle ĭ-kmenův. O sing. akk. *kóň* v. nahoře § 55; — sg. instr. *koňem*, konhem DalH. 30; — du. *koně* atd., dva konie Pr. pr. 248, se dvěma konyoma Štít. list. 1373 a Lún. list. 1441, koňoma list. 1388, s dvěma koněma VJp. 62; vedle toho *koňma*, spadesta konma přěs vazy AlxV. 1581; — pl. nom. *koni*, kony budú svázáni DalC. 19, kony byli i dřéve Štít. uč. 60ª, kony řechcí AlxV. 1530, liud i kony ſtaly t. 1831, kony jdúc cestu ubichu t. 2181, kony sveřepcové equi emissarii Pror. Jer. 5, 8, kony jich equi t. Isa. 31, 3, kony jich jsú tak zučeni Mill. 45ᵇ, kony jsú v drahé cené t. 10ᵇ, naši koni Trist. 52, nejsou-li koni tam postaveni ZM. 319, koni ohniví Ben. 4. Reg. 2, 11, kudy koni chodie t. 11, 16, koni Blah. 244, koni ryzý, koni wranj Br. Zach. 6, 2, weſſli koni Faraonowi t. Ex. 15, 19, koni moji, koni tvoji Br. Jg, koni tvoji Nudož. 76ᵇ, koni Tomsa 99; zdlouž. *koní*, dva konij zabiti VelKal. 337, konj moji Nudož. 76ᵇ, konj Dobr.

Lehrg.[2] 177; *koňové* atd., koniowee Ben. Jud. 16, 5, koňové Blah. 244, Tomsa 99 atd., konyeuee ohniví Ol. 4. Reg. 2, 11; *koně* jako *meče*, akkusativ živočišný vzatý za nominativ: konye jejich nejsú jiným živi než Mill. 43[b], (jsou) 4 konie KolČČ. 8[a] (1542), koně ryzý ſtrakaté a bjlé (pl. nom.) Br. Zach. 1, 8, (jsou) 2 konie KolEE. 16[a] (1618), mohli ti koně na zámku zůstávati ŽerKat. 174, tak by se byli mohli koně zachovati t., koně nás sotva dotáhli t. 234, koně Tomsa 99, Pelzel[2] 43 a Us., čije sú to koně Suš. 254, vrané koně BartD. 179 a j.; — akk. *koně*, na konie tvé ŽWittb. Hab. 8, kořist vzkladú na konye AlxV. 1845, na ty konie KolB. 1524, štyry koně Suš. 129 a Us.; — gen. *koňóv* atd., dievky konow podpěchu DalC. 13, konyuow EvOl. 21[b], koňuow Ben. 1. Esdr. 2, 66, řehtánie konyew equorum Pror. Jer. 8, 16, konyew svých Ol. Ezech. 26, 11 atd., nč. koňův, koňů Us., koňu chrom. 269 a Us. ob.; často *koní*: osm kony AlxH. 2, 6, kony mnoho t. 10, 2 a AlxV. 2332, sto kony AlxV. 2183, s svých konyu m. koní Hrad. 68[b], mužie kony sobě dobychu DalC. 11, u kony t. 54, dva tisíce kony Pror. Isa. 36, 8, pět konij Ben. 4. Reg. 7, 13, osm konij KolB. 1524, tisíc koní Br. Jg., tři sta koní Suš. 82, koní BartD. 71 (val.), zkrác. koni chrom. 269; *koních* BartD. 71 (val.) podle sklonění zájmenného a složeného; — dat. *koňóm* atd., konom tvým ŽWittb. Hab. 15, ŽKlem. tamt., mužie kuonom dospěchu DalC. 13, konyom Koř. Jak. 3, 3, koňuom Ben. Jos. 11, 9, koňom BartD. 71 (val.) a j., koňom chrom. 269, nč. koňům Us.; s přehláskou: (kovář) aby koval konyem nezajímajě Hrad. 132[b], k konyem sě utečem Pror. 22[a], k konyem jeho t. Pror. Jer. 50, 37, wſſem konyem Lit. 2. Reg. 8, 4, y konyem i vozóm Ol. Deut. 11, 4, púštějíc uzdy svým koniem Trist. 201; zúženě: koním Us. nč., chrom. 269; mimo to i dial. koňam BartD. 113 (laš.); — lok. *koních*, na konich DalHr. 10, ŽWittb. 19, 8, na konych DalC. 100, Pror. Isa. 66, 30, na konijch Pr. pr. 248 (2), na konjch Br. Jer. 17, 25, t. 12, 5 a j., nč. koních Us.; analogií kon*iech*, koň*ech*, koň*och*, na koniech ŽKlem. 19, 8, Pulk. 7[b], t. 173[a], na koniech Hug. 296, na konijech Ben. 4. Reg. 14, 20 a j., na koněch vysl. koňech Pref. 16, Br. Jer. 6, 20, o koněch BartD. 31 (pomor.), 52 (dol.), koňoch t. 71 (val.), koňóch t. 84 (stjick.) atd.; — instr. *koňmi*, konmy AlxV. 142, 1511, 1579, Modl. 72[a], 72[b], konmy zbitými Pulk. 183[a], ſ konmy Ol. 4. Reg. 5, 9, konmi t. Bar. 3, 32 a j., koňmi VšehJ. 180, 429 a j., konmi Comest. 184[a], 242[a], koňmi Ben. 3. Esdr. 2, 7 a j., KolA. 1516, KolB 1519, koňmi Háj. 26[b], 44[a], 70[a], 392[b] a j., VelKal. (index J), Br. Oz. 1, 7 a j., Nudož. 26[n], ŽerKat. 124, Pelzel[2] 43, Nejedlý Gr. 143 atd., nč. koňmi Us. a BartD. 71 (val.) a j.; v nářečích obecných *-ma* atd., s koňma Us. ob., Suš. 464, chrom. 269, konima Suš. 423, koňema chrom. 269; tvar kon*i* vzniká analogií a ujímá se teprve v době novější autoritou theoretikův, kteří jej pokládají za naležitý podle instr. orá*či*, koni Pelzel[2] 43, Tham

1801 str. 30, Nejedlý Gr. 143, s devíti koni TomP. 4, 33, se sto koni jezdeckými t. 4, 528.

král. Sing. akk. *král*, přěd král, za král atp. v. nahoře § 55, pl. gen. *král*, mnoho král Apoll. 128ᵃ v. § 65 atd. Plur. nom. vok. byl náležitý *králi*: z toho pořadu jsú ciesaři, kraly, páni Štít. uč. 83ᵃ, poslúchajte kraly a rozumějte t. 83ᵇ, k vámť o kraly chýlé se tyto řeči t., třie krali Krist. 23ᵃ; zdlouž. král*í*, o najurozenější kralii reges Troj. 85ᵇ, králí a páni RZvíř. Jg.; *královė* Us.; tvar odchylný *krále* je v písni „My tři krále přišli jsme k vám"; mohlo by se zdáti, že je to m. král*é*, srov. stsrb. kralije Danič. Istor. obl. 60; mám za to, že je to akk. vzatý ze rčení „na tři krále" (o svátku).

meč gen. *meče* atd.; o odchylce mczzem bojovati Ol. 4. Reg. 3, 26 v. I. str. 173.

městys v dokladech starších neskloňováno, na př. v každém městys Smrž. Jg. (XVI stol.), v městys Mnichovicích Štelc. Jg. (též), z téhož městys Hořovic HořovB. 14ᵇ, manuale aneb každodennj knjha mieſtis Zbirowa 1760—1810 (nápis té knihy, v měst. arch. ve Zbiroze, Opatr.), městis (sic) indecl. Pelzel² 57, městis unabänderlich Nejedlý Gr. 159; usus nynější, pokud se tu slovo to vyskytuje, skloňuje je podle *meč*, komorního městyse ČČMus. 1889, 433, z městyse, v městysi Us. Stran původu myslí Mikl. II, 328, že je to jméno s příp. -усъ.

mol, stsl. мольь; sg. gen. *mole*, od mole Pror. Ol. Jer. epist. 11, lék mole suchého Sal. 216, od mołe Ben. Job. 4, 19 (ł tu psáno bez pravidla); mol*u*, jenž (rúcho) sněděno bývá ot molu ŽKlem. 142ᵇ, viz nahoře § 56; mol*a* podle o-km., ot mola Ol. Bar. 6, 11; — lok. *moli*, o moli Rhas. 31, Sal. 215; — pl. nom. *molové*, moloue HomOp. 177ᵃ; mol*é*, aby jich molé nejedli Háj. herb. 317ᵇ, raucho vaše molé kazí Br. Jak. 5, 2 Jg.; — akk. *mole*, popel mole zapuzuje Háj. herb. 199ᵃ, pro mole t. 69ᵇ, skrze mole t. 97ᵃ, krmím jimi mole Vel. Jg.; — instr. *moli*, před rzí a moli Br. Jg.; — Us. ob. mol gen. mola atd. podle o-kmenů; dial. pl. nom. molé BartD. 297, gen. moli t. 112 (laš.).

muž. Sing. je pravidelný podle *oráč*; o archaistickém akk. *muž* v. § 55. — Dual je též pravidelný, na př. vy ctná muzie Pass. 283, muzye vešla sta Ol. Jos. 2, 2, dvú mužij žena Lact. 24ᵃ, dvěma muzoma Ol. Jos. 6, 22, sama kázalo muzyema vjíti v lúbi t. 2, 6. — V plur. jsou některé pády podle ĭ-kmenův: nom. vok. *mužie* atd., všicci muzie ŽWittb. 75, 6, muzie lstiví t. 54, 24, muzie krví viri ŽKlem. 138, 19, aby muzye sě drželi rádla DalC. 8 a j., stateční muzzije Štít. ř. 16ᵃ, muzzije šli spolu t. 82ᵃ a j., muzyee ninivetščí EvZimn. 17, i sědli sú mvžíe HusPost. 50ᵇ, muzie mluvili MudrC. 46ᵃ, muzije t. 51ᵇ, mvžie izrahelští Hlah. 1. Par. 13, 6, mužye bojovní Ben. Jos. 6, 3, mužye Izrahelští t. 9, 6 a j.; kteří muze nebo panie t. j. mužé (sklesnutím jotace) Kat. 188, muze i vy ženy

plačte t. 184; všickni mužij t. j. muží (zúžením) Hořek. 2ᵃ, tří mužij Háj. 25ᵃ, mužij někteří t. 35ᵃ, mužij t. 11ᵇ, 17ᵇ, 64ᵃ, 414ᵃ a j., Mužij učenij Háj. herb. 392ᵇ a j., mužij VelKal. Iᵇ, někteří mužj Br. Num. 9, 6, mužj t. Jer. 38, 9 a j. (často a vždy tak), ti Mužij Lomn. Kanc. 424 atd., muží Dobr. Lehrg.² 177, Btch. 265 (dol.-beč.); zkrácené muž*i* podle oráč*i* je z doby nové, muži Us., chrom. 268, Hatt. slc. 69; *mužové* Us.; — akk. *mužě* atd.; — gen. *muž*, ženy bez muz Kat. 28, archaismus, v. § 65; *mužóv* atd., od muzow Pass. 299, desět muzow Krist. 67ᵇ, deset muzyew EvVíd. Luk. 17, 12, muziew několik Ol. Num. 13, 3, šest set tiſyczіew mužiew t. Ex. 12, 37 atd., nč. mužův, mužů Us., chrom. 268, Btch. 265 atd., slc. mužov; *muží*, v textech starších většinou: dvanácte musi AlxH. 2, 14, zástup mužij a žen Štít. ř. 141ᵃ, chvalných muzij t. 154ᵇ, dvanacet muzy AlxV. 1222, muzy všakých t. 2067, ani budú ženy muzy přijímati Alb. 88ᵇ, sedm muží ŠtítV. 39, pět muzy Jiř. Mus., patnácti tisícóv muzy Ol. Súdc. 8, 10, pět set muži Hlah. 1. Par. 4, 42 atd.; — dat. *mužóm* atd., čtyřem muzom Pass. 349, ke dvěma stoma muzóm Ol. 1. Reg. 30, 21, k muzuom Pror. Jer. 11, 2, nč. mužům, dial. mužom chrom. 268, Btch. 265, Hatt. slc. 69; nám muziem Hrad. 66ᵇ, k svým muziem Pass. 36, král muzyem přikázal Pror. Dan. 3, 20, těmato mužiem Ol. Gen. 19, 8; — lok. *mužích*, o těch muzijch Štít. ř. 121ᵃ, nč. mužích, dial. mužich, mužech, mužoch, jak se podle výkladu v § 67 rozumí; — instr. *mužmi*, s muzmy ŽWittb. 25, 9, ŽBrn. tamt., DalC. 8, Koř. Řím. 1, 27, s muzmi ŽKlem. 25, 9, mezi muzmy Hrad. 98ᵇ, s svými muzmy Štít. uč. 56ᵇ, svými muzmy Pulk. 95ᵇ, nad muzmy t. 9ᵃ a Ol. Súdc. 9, 28, se všemi muzmi Comest. 121ᵇ a j., s mužьmi Hlah. 2. Par. 32, 3, s vašimi mužmi Alxp. 81, s mužmi ŠtítV. 20, před mužmi Ben. 3. Esdr. 9, 41, t. 2. Reg. 2, 17, s těmi mužmi t. 3. Esdr. 9, 17 a j., mužmi svatými Háj. 245ᵃ, učenými mužmi VelKal. 311, mužmi dobrými Kold.² 79ᵇ; mužmi Nudož. 26ᵇ, mužmi Tomsa 98, s mužmi besser s muži Nejedlý Gr. 142; muž*i* jest novotvar podle oráč*i*: any (ženy) by za muzy mosily trpěti Štít. uč. 49ᵃ, se čtyřmi muzi Comest. 267ᵃ, s muži pokolení tohoto Br. NZák. 133ᵇ (Luk. 11, 31), mezi muži judskými t. Jer. 11, 9 a j., před jinými můži (sic) Beck. 1, 8, muži vedle mužmi Nudož. 26ᵃ, Tomsa 98, Nejedlý Gr. 142.

obličěj gen. *obličějě* atd.; od toho lišiti jest stč. neutr. *obličie* gen. *obličie*, v. § 130.

ostřiež, *ostříž*; u Beck. 3, 356 polnímu Oſtřiſſy, z nom. ostříž vyslovovaného dial. *-íš* přejato koncové *-š* také do nitra slova.

otče-náš, vokativ skleslý ve spřežku a skloňován: gen. otčenáše atd., k těm pěti Otče náſſum Beck. 1, 279 atd.

peniez, z pênęzь, má koncovky náležité, ale různou kvantitu: pen*ěz*- v plur. gen., dat., lok., instr., a pen*iez*-, pen*íz*- ostatně; na př. sing. dobrý penyez Hrad. 97ᵃ, ten penijez Štít. ř. 109ᵃ atd., nč. peníz atd.; — du.

dva peniezie duos denarios Koř. Luk. 10, 35; — plur. nom. kam sě ti penyezi dějú Jid. 138, kací to byli penyezy Vít. 46[b], že jsú to jeho penijezy nikdy nebyli Pr. pr. 253, penězoměncóm penízi měli dáni býti rkp. z r. 1523 Jg., mají penieze u desk položeny býti OD. 491, nč. peníze; — akk. penyezie zlaté Pass. 327, za veliké penyezie Hrad. 89[b], za penijeze Pr. pr. 245, nč. peníze; — gen. peněz, beſpenyes Mast. 183, dvě stě penyez Krist. 54[b], z těch peniez Pr. pr. 244, čtyři groše a VI peniez KolČČ. 84[b] (1548), pět grošuov a piet peniez t. 210[a] (1554), za 7 peniez bijlych t. 281[a] (1558), nč. peněz; — dat. penězóm atd., peniezom KolČČ. 68[b] (1546), k peniezuom t. 57[a] (1551), peniezum t. 398[a] (1567), nč. penězům; — lok. penězích; — instr. penězi, hotovými peniezy Pr. pr. 249; penězmi, peniezmi Comest. 174[b], penězmi Vel. Jg. Časem proniká lišení významů pecunia a moneta: při významu pecunia je skloňování, jak právě bylo udáno, při významu moneta však bývá ve všech pádech dlouhé peníz- a někdy také v koncovce je rozdíl, na př. plur. gen. penízův (proti peněz), dat. penízům atd., srov. Dobr. Lehrg.[2] 178.

poplz lapsus, ot popilzu de lapsu ŽWittb. 55, 13, od poplzu ŽPod-t., je patrně podle *dub*. Vedle toho čte se ŽKlem. ot poplziu 55, 13 a 114, 8; nejsou-li to omyly, tedy je to subst. poplž gen. *-u*, *-iu*.

rodič, sg. tvůj pravý rodič Jel. Jg., po smrti obojieho rodicze Otc. 1[a] atd. Ve významu parentes bývá plural, nikoli dual; na př. nom. *rodiči*, kto shřešil, tento čili rodyczy jeho EvVíd. Jan. 9, 2, ani tento hřešil ani rodyczy jeho t. 9, 3, uvedechu dietě rodiči jeho Kladr. Luk. 2, 27, rodiči, otec a mátě, mají býti od nás ctěni HusE. 1, 142, rodiči těla mají ctěni býti t.; gen. *-óv*, poslúchajte rodičóv HusE. 2, 31. po smrti rodicžuw KolEE. 14[b] (1725) atd. Tak dosud, kromě nom. Ten zachoval se v nář. vých., na př. mí staří rodiči Suš. 452, mí rodiči t. 492, rodiči mne odumřeli t., pánbůh vám rodiči zaplať t. 455, byli rodiči a ti měli syna Kulda 1, 229. V češtině západní a spisovné je za to tvar *rodiče*, t. j. akkusativ vzatý za nominativ. Domnění, že by to byl dual, je mylné, neboť dual byl zanikl dříve, než tvar rodiče se vyskytuje.

stieň v. v § 338.

stráž, stsl. i-km. stražь custos, je v stč. v sklonění tomto; na př. sg. nom. *stráž*, homines qui vulgo ztras appellantur Reg. I. r. 1144, ztras tvój AlxBM. 3, 26, ſtraz mój Hrad. 72[a], rač býti ſtraz toho domu PassKlem. 107[b]; — vok. strážu atd., co učiniu tobě o ſtrazyu liudský o custos hominum ŽKlem. 141[a]; — gen. strážě, před králem nebieše ſtrazye jiného DalC. 98; — plur. stráži atd., Strazi počěchu mluviti KatBrn. 261, král káza Strazom t. 217, bych ſtrazom dary prospěla t. 250. — Od toho lišiti jest fem. *strážě* stsl. straža custodia. — V Hug. 96[b] čte se: beze všie ſtrazi t. j. sg. gen. stráži, tvar podle i-km., ale rod změněn podle fem. strážě.

tišúc má pl. gen. tis*úc* i *-óv*, v. § 65. Ve výrazích číslových jméno toto obsahujících shoda syntaktická rozmanitými attrakcemi se rušila; tím sklesly některé jeho tvary v povědomí grammatickém, zapomínalo se o nich, že jsou to tvary s jistým skloněním, a staly se slovci ustrnulými a nesklonnými. Tak vysvětliti jest odchylné *tisíc* v příkladech: z tyuſſiucz měst UmR. 218, se třzmy tyſycz DalC. 52, druhé dwa tiſicz EvOl. 294ᵃ, byechu yako cztyrzy tyſſycz EvVíd. Mark. 8, 9, ostrov má wokolo dwa tiſſicz mil Mill. 104ᵃ, ostrov má v okrsku dwie (sic) tiſſicz mil t. 119ᵇ, čtyři tiſſiecz Tateruow t. 91ᵇ atp., — a taktéž odchylné *tisíce*: po tisíce letech DalJ. 4 rkp. Ff, ani tiſyce ſmrtmi HusŠal. 3ᵇ, w tiſycz tiſycze letech Kruml. 391ᵇ, w ſto tiſyce letech t., we ſto tyſycze letech Orl. 40ᵇ, ſſeſt tiſycze jezdcóv Ol. 1. Reg. 13, 5, deſiet tiſycze mužóv t. 15, 4, oslóv piet tiſicze t. 3. Esdr. 5, 43, (starosta) nad tiſycze mužmi super mille viros t. 1. Reg. 18, 13, s tiſycze mužmi t. 2. Reg. 19, 17, vojsko z oſmy ſet tiſyce muží t. 2. Par. 13, 3. Srov. neskloňované *sto* v § 96.

tovařiš, *tovaryš* má v plur. některé pády podle i-kmenů, zejména nom. tovařiš*ie*, *-é*, *-í*, na př.: milobu(zščí) towarziſſye Hrad. 12ᵇ, jej pojeli towarzyſſije Štít. ř. 119ᵃ, towarziſſie Krist. 83ᵇ, dobří tovařišie Tkadl. 2, 72, towarziſſie diáblovi Kruml. 51ᵇ, kteří towarziſſie t. 339ᵇ, přietelé a towarziſſie Ol. 1. Mach. 14, 40, nebyli bychom towarziſye jich Koř. Mat. 23, 30, třie tovařišie 75, 345, máte býti mé žalosti tovaryšije Troj. Jg., ať bydlé towarzyſſye jeho Ben. Job. 18, 15 a j.; ti towarzyſſe Mand. 87ᵃ, tovařišé Svár Výb. 1, 931; towarzysý Veleš., dva towaryſſij Aesop (1584) IV. 8, moji thowaryſſij Lobk. 34ᵇ, moji towaryſſij Pref. 53, Towaryſſý VelKal. 23, towaryſſj Br. Dan. 2, 18, tovaříší Simeonovi Br. NZák. 117ᵇ, tovaryší Dolež. 195, towaryſſj Dobr. Lehrg.² 177; v Podk. Jir. v. 82 je tovařišie, ve var. Z tovařišé, v tisku towarzyſſij; — instr. tovaříš*mi*, se všemi towarziſſmi Pass. 425, a také tovaříš*i*, s towarissi posledními Baw. 241, s towarissi svými Baw. 254, s jinými thowarziſſy KolAO. 23ᵃ (1513). Béře se také za fem.: že s' mě (t. Kateřinu) ráčil dáti k towarzyſy mezi tvú děvičí říši Kat. 186.

turnej, turn*aj*, srov. I. str. 137, ze střhněm. turnei a toto z franc., má sklonění náležité, sg. gen. turn*ejě* atd., na turnegye jězditi DalC. 84, když turneyow neznachu t., w turnagyech Lvov. 68ᵇ. Ale vyskytují se také tvary podle dobrý gen. dobr*ého* atd.: v turn*aj*, turn*ej* byla koncovka jako v dobrý- dobr*aj*, dobr*ej*, a jako k tomuto jest gen. dobr*ého*, dat. dobr*ému* atd., tak skloňováno i *turnej*, na př. ritieř jel k turnemu GestaKl. 226, k tomu turnemu t. 6, v tom turnem t. — Vedle tur*nej* bylo také tur*něj*, turnieg Baw. 159, a k tomu patří zase gen. tur*nie*, z kolby anebo z turnye GestaKl. 24, staž. z tur*něje*.

úl gen. *úle*, v. § 78.

voj. Sing. v stsl. nedoložen; česk.: Woy sě počě hotovati AlxV. 425, spade v wog to veselé t. 568 atd. Plur. nom. a akk. jsou podle sklonění -jo, nom. viz nahoře § 63, akk. Babylonský wogie sebra AlxH. 1, 21, král wogye před Míšňem zastavi DalC. 50; — pády ostatní jsou podle i-km.: gen. voj*í*, z řěckých wogy AlxV. 1347, tolikéž jmám já wogi t. 1043; dat. voj*em*, k svým wogem AlxH. 4, 37, tu sě (bylo) wogem snieti t. 4, 34, (Alexander) wogem do stanów rozkáza AlxV. 926, káza wogem vstáti t. 932, (Alexander) wogyem dobřě odpočinu t. 2141, káza sě vrátiti wogyem t. 2224; lok. voj*ech*, v wogyech AlxV. 1353, t. 1526; instr. voj*mi*, král hnu sě s woymi t. 1194. Nč. voj, pl. voje, vojův atd. (jen v jazyku knižném).

zářuj, *zářij*, jméno měsíce, patří ke sklonění -jo, na př. nom. zaruy v rkp. XIV stol. (Rozbor 190 pozn.), zarzwy t. j. zářuj Boh. 27, zarzyg Rozk. 55 a v kalendáři při ŽPod., zarig MamV.; gen. měsiecě zarzygie Pulk. 45[b], t. 68[a] a j. (často a vždy tak), měsiecě zarzyge PulkMus. 1[a], desátý den zarzigie Comest. 239[b], prvý den zarzyge t. 32[a] a j., od polu srpna do polu zarzige ChirB. 19[a]. Vedle toho vzniká stažením *září* gen. zář*ie*, podle ьjo-kmenů, měsíce zarzie Comest. 155[b], až do zarzij t. 147[b] atd., v. § 78.

zloděj, pl. nom. zloděj*ie* atd., v. § 63.

3. Vzor *Juří*, *řebří*.

73. Sem patří všecky mužské *ьjo*-kmeny. Kmen substantiva vzorového *Juří* jest *jurьjo-* přehlas. *jurьje-* atd. Skloňování jest toto:

sing. nom.	*Juří*, *řebří*
vok.	*Juřú*, *řebřú*, *-iú*, *-í*
akk.	*Juří*, *řebří*
	Juř*á*, -ř*ie*, -ř*í*
	Jiř*ieho*, *-ího*
gen.	*Juřá*, *řebřá*, *-řie*, *-ří*
	Jiř*ieho*, *-ího*
dat.	*Juřú*, *řebřú*, *-iú*, *-í*
	Jiř*iemu*, *-ímu*
lok.	*Juří*, *řebří*
	Jiř*iem*, *-ím*
instr.	*Juřím*, *řebřím*; —
du. nom. akk. vok.	*Juřá*, *řebřá*, *-řie*, *-ří*
gen. lok.	*Juřú*, *řebřú*, *-iú*, *-í*
dat. instr.	*Juříma*, *řebříma*; —

plur. nom. vok. *Juří*, *řebří*
akk. *Juřie*, *řebřie*, *-í*
gen. *Juří*, *řebří*
dat. *Juřím*, *řebřím*
lok. *Juřích*, *řebřích*
instr. *Juřími*, *řebřími*.

Výklady a doklady ku pádům jednotlivým.

74. 1. Kmenové *-ьj-* stahuje se se samohláskou následující, a tím způsobem mění se *-ьje* v *-ie*, *-ьja* v *-iá* atd., srov. I. str. 559 sl.

2. Analogií podle sklonění složeného vznikají novotvary; na př. sg. gen. Jiř*ieho* podle pěš*ieho* místo Jiř*ie*, dat. Jiř*iemu* podle pěš*iemu* m. Jiř*í* atd.

Jiného druhu jsou tvary gen. *-ia* (dvojslab.), dat. *-iovi* atd., o těch viz doleji § 78 č. 4.

75. Sing. nom. akk. *Juří*, *řebří*; koncovka *-í* z bývalého *-ьjь*. Na př. svatý Jurzi Jiř. 34, svatý allexy Pass. 324, svatý alexi t., svatý Antony Alb. 34ª, svatý Anthony Otc. 13ª, svatý Antonij OtcB. 56ª, papež Innocency Modl. 57ᵇ, svatý tyburcy CisMus., tyburci Cis. 1444, tyburczy Cis. 1520; — v akk. dochovalo se *Jiří* ve významu svátku a lhůty: na svatý Gyrzij Lún. list. ops. XV, na každý svatý Girzij a s. Havel Lún. l. 1481, na svatý Jiří OD. 494; — *řebří*, rzebrzy nebeský Pass. 429, ML. 22ᵇ, viděl rzebrzy vysoký Pass. 226, rzebrzy postavivše t. 490, Poděbrazští rzebrzy na štítě přijěli DalC. 47, zlatý rzebrzy Pulk. 114ᵇ, ten rzebrzy Krist. 83ª, Jakub viděl jest ve sně rzebrzí Ol. Gen. 28, 12, taký rzebrzí Kruml. 73ᵇ, užitečný rzebrzí t.; — *hřěbí*, druhý hrziebi Ans. 1, bych ten hrziebi vyňal Hrad. 132ᵇ, hrzieby sors Rožmb. 144, každý hrziebí Ol. 2. Par. 3, 9, vzemši hrziebi t. Súdc. 4, 21, uzřě hrziebi clavum t. 4, 22, hrzyeby železný Kruml. 89ª: — *črěví*, *třěví*, rozprostru trſiewi mój ŽKlem. 107, 10, trziewi mój ŽKap. 57, 10, ten trzewi Mat. 36, jest bosého ten trzewy Štít. uč. 140ª, szuje trzieui calceamentum Ol. Deut. 25, 9; — *řěpí*, (Jutka) jako rziepi sě dirzieſe DalH. 42, jako rzyepy DalC. t.; srov. ještě *řěpí* v akk. plur.; — *klí*, kli gluten MVerb., kli miesto vápna mějiechu DalC. 1, ten kli kape Ol. Ezech. 27, 19, kli předrahý t., klí bitumen t. Gen. 11, 3, kly neb przyſkyrzicze Mand. 58ᵇ, klj sirnatý Vel. Jg.; — *pondělí*, u pondieli (akk.) Hrad. 111ᵇ a 126ᵇ, v pondielij Krist. 77ᵇ, u pondyely ML. 20ᵇ, jeden pondieli ráno Troj. 223ª, ten pondielij Lobk. 2ª, tento pondělí ŽerKat. 260; — *úlí*, vly alveus BohFl. 619, vly ein bynstock Diefb., auli apiarium Lact. 13ᵈ.

Sing. vok. *Juřú*, *řebřú*; koncovka -(*i*)*ú* z bývalého -*ьju*. Nedoloženo. V ŽKlem. 137ª a 138ª čte se v letaniích: svatý Gyurzi, s. Mauricij, s. Briccij, s. wyncencij, s. Gilgi atd.; to je buď vok. -*í* s koncovkou přehlasovanou, anebo spíše nominativ vzatý za vokativ. Nč. Jiří.

Sing. gen. akk. *Juřá*, *rebřá*; koncovka -(*i*)*á* je z bývalého -*ьja*, přehlasuje se v -*ie* a z tohoto je ztrátou jotace -*é* a zúžením -*í*. — Příklady: -*á* nedoloženo; — -*ie*, -*é*, -*í*: okolo svatého yurzye DalC. 45, od s. Gyurzye Rožmb. 273, do s. Gyurzye t., skrzě s. Jurzie diela Jiř. 35, svatého gyrzie JiřBrn, 198 a j., kostel s. Girzije Lobk. 82ᵇ a j., svatého Gyrze Pulk. 19ª, u s. gyurzy DalC. 45, do s° Girzij KolČČ. 12ª (1543); u s. Gylgije u Prazě Štít. ř. 130ª, od s. Gilgij Háj. 450ª, VelKal. 209 a j.; svatého alexie Pass. 324, svatého Alexij Háj. 88ª, svatého anaſtazye OtcB. 109, kázaním antonye ciesařě Pass. 285, svatého Anthonije Otc. 10ᵇ, svatého appolonye OtcB. 41, svatého atanazye t. 341, briccye CisMus., ciesařě decie Pass. 367, svatého yerwazie t. 372, svatého Macharye OtcB. 185, svatého Maurycý Háj. 121ª, svatého mucye OtcB. 49, svatého Nazarie Pass. 373, svatého pafvncye OtcB. 252, svatého protazie Pass. 372, svatého remigye t. 383, Theodoſiᵉ ciesařě t. 390, tyberie ciesařě t. 390, svatého wyncencie t. 425 atd.; — *řebřie*, tyuſſycz sě jich rzebrzye chváti AlxV. 2040; — *klé*, vezmi klé rybieho Sal. Jg., kotel naplnil smoly a kle GestaKl. 234; — *zářie*, měsiece zarzie Lún. list. ops. XV, měsíce zarzie Comest. 155ᵇ, až do Zarzij t. 147ᵇ; — novotvar -*ieho*, -*ího* podle sklonění složeného: kněze Girzijeho Lobk. 3ª, krále Jiřieho VšehJ. 356, krále Giřijho Háj. 450ᵇ, od Tyburcyho Háj. 322ª, (ciesařě) Theodoſyho Otc. 73ª; také o svátku: na s° Girzijho KolČČ. 242ᵇ (1526); pondieliho Háj. 263ᵇ, do pondělího Har. Jg., od pondělího nejprvé příštího Slav. 42; — Us. nč.: svatého Jiří, krále Jiří, do pondělí, od září do září atp., a novotvary: krále Jiřího, svateho Juřiho Suš. 776, kral Juřeho pochvalił BartD. 364 (opav.), Jiřího Palkoviče.

Sing. dat. *Juřú*, *řebřú*, -*iú*, -*í*; koncovka -(*i*)*ú* z bývalého -*ьju*. Na př. tyburchu t. j. Tiburcú CisMnich. 97ª, k svatému Gyurzyu DalC. 32, svatému gyrzy JiřBrn. 390, svatému Girzij Řád. pz. 84, k s. Jiří OD. 491, nč. k sv. Jiří Us., svatému Juří Suš. 772; svatému Alexy Pass. 326, svatému Anthony t. 97, svatému Anthonij Otc. 41ᵇ, Kruml. 158ª, svatému antonij OtcB. 56ª, velikému apolony JiřBrn. 414 atd.; — *hřěbí*, k hrziebi Ol. Súdc. 5, 26; — *úlí*, lidé jako včely k aulij běžali Háj. 1ᵇ; — novotvary -*iemu*, -*ímu*: mistr da (jed) girziemu vypiti JiřBrn. 189, králi Girzimu Háj. 437ª, svatému Aleximu OpMus. 4ᵇ, s. Anthonyemu Otc. 248ᵇ, k témuž arſennyemu OtcB. 186; — Us. nč.: svatému Jiří, králi Jiří, drahému klí, k příštímu pondělí, k příštímu září, a také: králi Jiřímu, Jiřímu Palkovičovi, svatemu Juřimu Suš. 776, až Juřemu oči zachadzały BartD. 365 (opav.).

Sing. lok. *Juří*, *řebří*; koncovka *-í* z bývalého *-ьji*. Byl tu svým časem bezpochyby také novotvar *-ú*, *-iú*, jako byl lok. oráču vedle staršího oráči, ale není pro něj dokladu; také jeho koncovka se změnila přehláskou v *-í*. Příklady: po světiem Jiří Řpz. 124, po svatém Giři Háj. 378b, při sm Girzij KolČČ. 3a (1545), při stym Girzij KolEE. 327b (1682), po sv. Jiří Us.; po sm Gilgij KolČČ. 161a (1561), po sv. Jiljí Břez. 47; po s. Tyburcy VelKal. 110, po s. Maurycý t. 273, po s. Remigij t. 286, po svatém Dyonifij Háj. 474b atd.; — *řebří*, Čechové po rzebrzy na zeď leziechu DalC. 47, po rzebrzy ho kázala svésti Pass. 505, aby po rzebrzy lezli t. 230, po tomto rzebrzy Krist. 3a, po rzebrzy vlezl do města Pulk. 114b, po kterém řebří HusPost. 111a, (Jakub) viděl jest ve sně hospodina vzpoležiec na rzebrzí Ol. Gen. 28, 13; — *úlí*, v každém vlij Hrub. Petr. 72b; — novotvar *-iem*, *-ím*, na př. po králi Jiřiem ZM. 309, při s. Girzim KolA. 1518, po Girzim Dolanfkym KolEE. 373a (1714), o témž Tyburcym Háj. 322a, po sm Winczenczym KolČČ. 421b (1567); — Us. nč.: o sv. Jiří (zvláště o svátku a lhůtě), o králi Jiří, po příštím pondělí, po prvním září, a také: o králi Jiřím, o Jiřím Palkovičovi.

Sing. instr. *Juřím*, *řebřím*; koncovka *-ím* z bývalého *-ьjьmь*. Na př. králem Jiřím ZM. 304; nad tvým synem allexim Pass. 325, před svatým Anthonym Pass. 95, s svatým antoním OtcB. 35b, s svatým Muczym Otc. 131a, před s. Tyburcym VelKal. 106 atd.; — *řebřím*, tiem řiebřím HusPost. 111a; — *hřěbím*, jedniem hrziebim Zrc. 8b, Izaiáše hrziebím provrtali Kruml. 52b, hrziebym židovinu provřěvši Ol. Súdc. 5, 26; — *klím*, klym jě (přiebytky) spojíš Ol. Gen. 6, 14, obmazala ji (ošitku) klym t. Ex. 2, 3, kljm a smołau Br. t.; — Us. nč.: králem Jiřím, svatým Jiřím, mezi pondělím a pátkem atd. —

O domněle neskloňovaném jm. *Jiří* instr. *Jiří* v. § 78.

76. Du. nom. akk. *Juřá*, *řebřá*, *-ie*, *-í*; konc. *-(i)á* z býv. *-ьja*. Příklady: *řebřie*, dva rzebrzie Pass. 418, ta jistá rzebrzie t.; — *třěvie*, trzewie dva BrigF. 8.

Du. gen. lok. *Juřú*, *řebřú*, *-iú*, *-í*; koncovka *-(i)ú* z býv. *-ьju*. Nedoloženo.

Du. dat. instr. *Juříma*, *řebříma*: mezi nimažto rzebrzima Pass. 418, těma rzebrzima t., podle sklonění složeného; tvar náležitý byl by *-iema*.

77. Plur. nom. vok. *Juří*, *řebří*; koncovka *-í* z bývalého *-ьji*. Doklad: *úlí*, aby uly nebyli prázdni Brig. 138b; doklad jiný, o sladcí hrzyeby Jezu Krista Modl. 64a, není jistý, můžeť to býti *hřěbí*, a také *hřěbi*, v Modl. je sg. hřěbí i hřěb.

Plur. akk. nom. *Juřie*, *řebřie*. Na př. *řebřie*, nebo sě jim rzyebrzye

ztyrly AlxŠ. 5, 13; — *hřěbie*, wyrczi hrziebye Rožmb. 70, andělé ponesú kříž hrzyebye kopie Modl. 63b, vezři na jeho hrzzebie železné Kruml. 332b; — *třěvie*, lidé méňe sě milují než trzewye své, neb trzewye své na všaký den utrú, aby k nim bláto nepřischlo Alb. 53b, ševci činie z kóžě trzewye Štít. uč. 94a, skrzě trziewie jeho ješto sě o kamenie trú Mat. 36, trzziewie ſwe na každý den trú (lidé) Kruml. 180a, vtáhla trzieuie na své nohy sandalia Ol. Jud. 10, 3, da jí své trziewie Otc. 488a, káza jí dáti trziewy jiné t. 488b, selské střeví Reš. Jg., střeví prostrané Lomn. Jg.; — *řěpie*, (Spytihněv) vyple z země Němcě, jako z zahrady kopřivy a jako rzyepy z konské hřívy DalC. 46, tvar nejistý: může to býti akk. plur. s koncovkou zúženou *-í*, čemuž nasvědčují pluraly *Němcě* a *kopřivy* a varianty *řepíky* v rkp. Z, L, Ff, a mohl by to býti přece také akk. sing.

Plur. gen. *Juří*, *řebří*; koncovka *-í* z bývalého *-ьjь*. Doklady: *třěví*, u trzziewi dlúhé nosy Kruml. 240a, nakúpi jim košil a trziewy Otc. 474a, neponesete peněz ani trziewij Comest. 229b, bez střeví Vel. Jg., všech střeví Dobr. exc. Jg.

Plur. dat. nedoložen; koncovka byla bezpochyby *-ím*, shodně s du. dat. instr. *-íma* a plur. dat. znamen*ím*.

Plur. lok. *Juřích*, *řebřích*, koncovka *-ích* z bývalého *-ьjichъ*. Doklady: *řebřích*, po rziebrzich vlezše k ňemu scalis appositis Otc. 11a, po řebřích DalJ. 47 rkp. Ff; — *hřěbích*, po hrzyebych Modl. 55b; — *třěvích*, bolest noh v úzkých trzievich rkp. XV stol., Listy filol. 1878, 229.

Plur. instr. Tvar žádaný *-í* z *-ьji* nedoložen, nýbrž jen *-ími* podle sklonění složeného; srov. totéž v pl. instr. znamen*ími*. Doklady: *řebřími*, ſ rzebrzymy AlxM. 1, 20; — *hřěbími*, nohy hrziebymy k kříži připaty Hrad. 41a, nohy hrziebymy probichu Hrad. 89b, železnými hrziebymi Krist. 100, tvými hrzyebymy Modl. 67b, hrzyebymy provrtán ML. 20a, železnými hrzebymy ML. 2b, t. 116b, Pass. 202, hrzebimi přibit Kruml. 54a. —

Jiné výklady ke vzoru tomuto.

78. 1. Mezi substantivy sem patřícími jsou mnohá mužská jména osobní s koncovkou *-í* z cizího *-ius* atp., na př. *Juří*, *Jiljí*, *Alexí*, *Ambrosí*, *Brikcí*, *Innocencí*, *Eustachí* (pro shodu s českým pravopisem psáno -chý), *Antoní* (psáno -ý místo -í, aby předcházející n- se neměkčilo) atp. Dále jsou tu mužská appellativa *řebří*, *hřěbí*, *črěví* (n. *třěví*, *střěví*), *řěpí*, *klí*, *úlí*, *pondělí*; později též *září* sem přechází.

2. Novotvary gen. Jiř*ieho*, *-iho*, dat. Jiř*iemu*, *-ímu* atd. jsou zřetelnější než tvary náležité, a proto se šíří na újmu těchto. V nč. zůstává tvar náležitý, když předložka nebo přívlastek ukazují, který pád se má rozuměti,

na př. za krále Jiří, svatému Jiří, do pondělí, po prvním září atp.; ale i tu bývá novotvar, když se říká na př. krále Jiřího, svatého Jiřího, do pondělího atp.

3. Ze jmen osobních sem patřících zobecněla a zůstala v užívání *Jiří* a *Jilji*. Jejich tvary mají velmi často koncovku stejnou *-í*: nom. Jiří, gen. Jiří z *-ie*, dat. Jiří z *-iú* atd.; z toho vzniká domnění, že se vůbec neskloňují a bývá pak i instr. *-í*, na př. przed s^m^ Girzij KolČČ. 196ᵃ (1554), t. 291ᵇ (1559), před svatým Jiří Břez. 34 atd. Jg. s. v. *Jilji* poznamenává, že cum voce svatý indeclinabile est, a taktéž s. v. *Jiří*.

4. Ostatním osobním jménům *-í* obnovena jejich koncovka cizí *-ius* a skloňují se po způsobu jmen těchto cizích: gen. *-i-a*, (s koncovkou dvojslabičnou), dat. *-i-u* (též) n. *-i-ovi*, instr. *-i-em* atd. Příklady skloňování tohoto jsou dosti časté již v stč., množí se časem a v nč. jsou pravidlem: svatého euſebia Pass. 388, svatého metudia Pulk. 16ᵃ, den s. Vincencia Let. 836, antoniowi Pass. 49, Anthoniowy Otc. 40ᵇ, Innocenciowi Háj. 178ᵃ, před olibriem Pass. 321, ciesařem decyem t. 369, papežem Innocenciem Pulk. 134ᵇ, s Caroloſtadiem Háj. 4ᵇ atd., nč. Aloisiu Šemberovi Hakl, Z jeseni života 1883, 150, Ovidius gen. Ovidia atd. Us. O tom a jiných ještě zvláštnostech v. ve skloňování jmen cizích.

5. Také z appellativ sem patřících většina časem zaniká a nahrazuje se tvary jinými; krom toho mění se někdy také grammatický rod.

Tak zejména místo *řebří*, *hřěbí*, *řěpí* vešla v obyčej subst. řebř*ík*, hřeb*ík*, řep*ík*, a místo *třěví*, *střěví* je střev*íc*.

Vedle *pondělí* jest také *pondělek*; v jaz. ob. většinou nom. *pondělek* atd., a *pondělí* zůstává jen ve rčení ustáleném *v-pondělí* (sg akk.). Tomsa 1782 str. 62 píše, že místo masc. *pondělí* bývá das weibliche Wort „ponděle“; omylem.

Masc. *klí* běře se později za neutrum a mění se v *klé*; na př. lep nebo kle jímž Noe koráb volél Brig. 72, husté jako klee Jádro Jg., klé višňové t., aby se táhly jako klee rkp. štěp. Jg., nějaké klij Háj. herb. 34ᵇ, t. 36ᵃ. Jiná přeměna z toho je *klej*, gen. *kleje*, přidada klege Háj. herb. 186ᵇ.

Podobně změněno masc. *úlí* v neutr. *úlé*, vlee apiarium MamP. 14ᵃ. Později je za to *úl* gen. *úle* atd. podle vz. *meč*.

Grammatický rod pokládá se za změněn, z masc. do neutra, také při slovích *řebří*, *střeví* a *pondělí*, v. Jg. s. v.; omylem, vzniklým z chybného pojetí dokladův.

6. Subst. *září* přešlo sem časem; znělo dříve *zářuj*, *zářij* a bylo při sklonění -jo, v. § 72.

B. Sklonění *o*-kmenů středních.

1. Vzor *město*.

79. Sem patří všecky střední *o*-kmeny s koncovkou tvrdou. Kmen substantiva vzorového je *město-*. Skloňování jest toto:

sing. nom. akk. vok.	*město*,
gen.	*města*; *-u*
dat.	*městu*; *-ovi*
lok.	*městě*, *-u*
instr.	*městem*; *-om*; —
du. nom. akk. vok.	*městě*
gen. lok.	*městú*
dat. instr.	*městoma*; —
plur. nom. akk. vok.	*města*
gen.	*měst*; *-óv*, *-í*
dat.	*městóm*, *-uom*, *-ům*; *-ám*
lok.	*městiech*, *-ích*; *-ech*, *-och*, *-ách*
instr.	*městy*; *-mi*, *-ami*.

Výklady a doklady ku pádům jednotlivým.

80. Sing. nom. akk. vok. *město*, jedno miezzto Pil. a atd., pravidelně. Odchylkou vyskytuje se však také koncovka *-e*, a to v nář. rožnovském: ples*e* místo ples*o* (jezero), pros*e* m. pros*o* BartD. 68; v nářečí tom říká se vajc*e* a také vajc*o* (analogií podle měst*o*), okénc*e* a také okénc*o* atd., přidělány tedy naopak také k nom. ples*o*, pros*o* tvary parallelní ples*e*, pros*e*.

81. Sing. gen. *města*. Na př. z e[e]lamїczka svD. 11 atd. Zřídka *-u*, podle gen. *dubu*: lidé bez cziſlu sú jako piesek mořský innumerabiles Lit. 3. Reg. 4, 20, (lid) jako piesek morski bez cziſlu t. 2. Reg. 17, 11, (cierkev) nezaviera lonu milosrdneho navracujícím sě Hilar. 28[a], Jakuba z Hradiſſtku KolČČ. 268[b] (1557).

82. Sing. dat. *městu*. Koncovku *-ovi*, podle o-kmenů mužských, má subst. *jmiecko* onomax, myeczkowy svému PulkR. 187[a], v. doleji § 96. Jiný příklad jest ghowi Comest. 186[a].

83. Sing. lok. *městě*; *-u*.

1. Koncovka vlastní jest *-ě*, psl. *-ê*. Souhlásky kmenové jsou před ní náležitě změněny, na př. o*k*o- v o*c*ě, voj*sk*o- u voj*šč*ě, j*h*o- ve j*z*ě, rú*ch*o- v rú*š*ě, vě*n*o- u vě*ň*ě atd. Plné *-ě* drží se dílem dosud, na př. v židovstv*ě*,

dílem kleslo v *-e*, na př. stč. u věňé, u městé atd., nč. ve věně vysl. *-ňe*, v městě vysl. *-ťe*; srov. I. str. 197 sl. — Příklady: na scalsce Reg. I. 1227, w tirſczie t. j. Tyrščě ŽKlem. 82, 7, w prazſczie t. j. Pražščě Rožmb. 17; u woyſczye t. j. vojščě DalC. 47 (v DalC. je nom. vojsk*o*), na turſtye t. j. Turště t. 19, w luczſtye t.; w miezztye svD. 70; w yunoſſzztwie LMar. 14, u ptachzctwie t. 59; v svém vſye Mast. 66, v krásném ruſſye Pass. 307 a j., na zelezie t. 433, w oſſydle ŽWittb. 9, 16, w tiele t. 37, 4; na oczie Ol. Lev. 21, 20, v woyſſtie Ben. 1. Reg. 4, 6 a j., na luonie t. Súdc. 16, 19 a j., w Żydowſtwie t. 2. Esdr. 6, 7; w Polſſtě Háj. herb. 20ª; w Polſſtě VelKal. 32, w Lipſſtě t. 59, w Slezſſtě t. 161, w Wogſſtě t. 222; v Plzeňště TomP. 4, 10 a j., v městě, v mase atd. Us.

Místo krátkého *-ě* bývá někdy chybně psáno dlouhé *-ie*, na př. na každém mijeſtije Štít. ř. 81ᵇ, v křivém zabylſtwije t. 121ª, o tom wytyezſtwije t. 125ᵇ.

Za *-ě* jest dial. *-i*; na př. na měsci m. miestě, v masi, železi, na hnízdi atp., v. § 95.

2. Koncovka *-u* přechází sem od ŭ-kmenův a o jejím šíření platí mutatis mutandis totéž, co bylo pověděno o stejném lokalu o-kmenů mužských v § 30. Podle toho vyskytuje se v textech starých nejčastěji při předložce *po*, na př. jězdě po miezztu ApD. b, vlačili jeho po miezztu ApŠ. 104, túlati sě po myeſtu ŽWittb. 58, 7, po mieſtu Pass. 327, po královském praw(u) Pil. b (rým: stravú), po všem tielu Hrad. 19ª, po liczku Kat. v. 698 atd.; jindy: na jeho tyelu Pass. 327, w giezeru ŽWittb. 87, 7, (v) bidlu tvém t. Moys. 17, u vašem woyſku DalC. 18, na svém ſrdeczku Kat. v. 741, w ſrdeczku t. v. 2392, w hrdlu Háj. herb. 193ᵇ, v třetím kolenu Br. Deut. 23, 8, na zlatu a ſtřjbru t. Ex. 35, 32 atd., v textech pozdějších častěji nežli v starších.

3. Kolísání mezi koncovkou starou *-ě* a mladší *-u* je tedy v jazyku starém i novém, na př. u woyſczye DalC. 47 a u vašem woyſku t. 18, w tiele mém ŽWittb. 37, 4 a na jeho tyelu Pass. 327; v woyſſtie Ben. 1. Reg 4, 6 a u woyſku t. 2. Par. 13, 12, na luonie t. Súdc. 16, 19 a w luonu t. 2. Reg. 12, 13, w żydowſtwie t. 2. Esdr. 6, 7 a w żydowſtwu t. 1. Reg. 23, 3; po Nowem lettie KolEE. Iª (1622) a w letu panie t. 351ᵇ (1630), i w letu t. 13ª (1725), w wienie t. 32ª (1630) a w takowem wěnu t. 305ᵇ (1660) atd. — Vyplynulý z toho usus nč. má z pravidla *-ě* (*e*), na př. v letě, v městě, slově, na seně, na bidle, na jaře atd.; — *-u* bývá zvláště po souhláskách hrdelných, na př. ve jhu, v uchu, v oku, víku, jablku, oslátku atp.; pak ve výrazích s *po*: po právu, po jednom stu, po ránu, po jaru; — často bývá *-ě* i *-u*, na př. ve jméně i ve jménu, v koleně a v třetím kolenu, o vesle i o veslu, na jezeře i na jezeru, v mase i v masu, v železe i v železu, v mléce i v mléku, v rouše i v rouchu, ve vojště i ve vojsku,

v Lipště i v Lipsku atp., srov. Dobr. Lehrg.[2] 189. Nářečí obecná shodují se s jazykem spisovným až na tyto věci: subst. (adj.) *-sko* mají jen *-sku*, na př. ve vojsku, v Polsku, Hradecku atd., nikdy ve-vojště atp.; dále říká se pravidelně v-mlíce Us. a chrom. 269 n. ve mléce BartD. 68 (val.); a místy: po-uše t., na-uše t. 88 (stjick.).

84. Sing. instr. *městem*. Koncovka *-em* je z býv. *-ъmь* a její samohláska *-e-* nemá moci přehlasovací ani měkčící, na př. instr. hov*a*dem, jeze*r*em atd.; víc o tom viz při stejné koncovce vzoru *chlap* § 31. Místo *-em* jest *-ém*: zzlowe[e]m jejú Pil. a, (c)hzlowiechzctwe[e]m svD. 102; srov. stejnou zvláštnost v témže vzoru *chlap*.

V nář. lašském je za *-em* místy *-ym* (= *im*), na př. z hejnym huśi BartD. 359, konevku z vinym t. 360, oknym t., zlatym, střibrym t. 102; v nářečí tom mění se vůbec *em* v *im*, srov. I. str. 149. — Nářečí slovenská zase mají z *-ъmь* své náležité *-om* místo západního *-em*, mestom Hatt. slc. 75, oknom BartD. 41 (hroz.). Na pohled stejné tvary jsou: tiemž dielom Kat. 48 a muž gmenom František EvOl. 4[a]; ale může to také býti *-o-* mylně napsané místo -e-, omyl ten v rkpích starých často se vyskýtá.

85. Du. nom. akk. vok. *městě*, psl. *-ě*. Na př. tě myeſtye DalC. 78, kolenye moji ŽWittb. 108, 24, (orel) rozloží krzidle svoji t. Deut. 11, dvě holubatczye Hrad. 69[b], dvě hrdliczatczye t., dvě letye Pass. 332 a j., dvě ſtye t. 345 a j., tě dvě ſlowie NRada 2091, dvě howyedie Jiř. Brn. 174 (s pravidelnou přehláskou) atd.; z toho zachováno do nč.: dvě stě Us.

86. Du. gen. lok. *městú*, psl. *-u*. Na př. na dvú mieſtu DalH. 31, myeſtu DalC. tamt., pod chladem krzydlu tvú ŽWittb. 16, 8. tú dvú dyetatku Pass. 278, po dvú letuv Pror. 77[a], dvú tielu Hug. 184, na svú kolenu ChelčP. 32[b] atd. Z toho zachováno do nč. *kolenou*, na př. gen. u kolenou. lok. na kolenou atd. Us.; v jazyku obecném bývá lok. koleno*uch*, s koncovkou *-ch* přijatou z lok. množ.

87. Du. dat. instr. *městoma*, psl. *-oma*. Na př. osmdesát mezi ſtoma let Pass. 350, pták léce kridloma ŠtítOp. 66, krzidloma Koř. Žid. 9, 5, dvěma ſtebloma ChirB. 197[b] atd.; zachováno v dial. kolenoma, ramenoma, křídloma Šemb. 17 (domažl.). — Vedle toho jsou analogií vzniklé novotvary: *-ama* podle a-kmenů, na př. pták hýbaje křídlama Kladr. Sap. 5, 11; *-ma* podle i-kmenů, na př. přede dvěma letma Ol. Am. 1, 1, nad kolenma LékB. 232[b]. — V jaz. ob. jest dat. *kolenoum*; vznikl z gen. *kolenou* přidáním koncovky dat. množ. *-m*, mechanicky podle gen. chlapů — dat. chlapů*m*, gen. duší — dat. duší*m* atp.

88. Plur. nom. akk. vok. *města*, psl. *-a*, ta zzlowa svD. 26 atd.,

vždycky a dosud tak. V nářečích bývá zdloužené *-á*, na př. okná, vratá, suová BartD. 38 (javorn.) a 39 (súchov.), jarmá t. 39 (hrozenk.), delá v. dela Hatt. slc. 75.

89. Plur. gen. *měst*; *-óv*, *-í* atd.

1. Tvar vlastní je *měst*, psl. *-ъ*, a je pravidlem vždycky a dosud, stč. i nč. *měst*: morských miezzt svD. 18 atd. Zvláštnosti jsou tu některé vzhledem k jerovému a vkladnému *-e-*, a dále vzhledem ke kvantitě.

Jerové *-e-* bývá v koncovce v mezích pravidla, srov. I. str. 165 a j.; tedy na př. *sto-set* ze $sъ_2tъ_1$, ale měs*to*-měs*t*, a podobně *jablko*-jablek z -lъkъ, *otpočivadlko*-otpočívadlek Hlah. 1. Par. 28, 11 z -lъkъ, *drva* (plur.) -drev z drъvъ, *peklo*-pekel m. pkel z pьkъlъ (srov. adj. pkelný), *břiško*-břišek Nudož. 21[b] ze -šьkъ atd. Podle pravidla toho končí se tvar tento mnohdy skupinou souhlásek, na př. veslo-ves*l*, hledisko-hledis*k* atp.; ale analogií vzniká zde časem *-e-* mírnící a jest potom gen. vesel, hledisek atd. Toho doklady jsou tedy při substantivech *-slo*, *-zlo*, *-dlo*, *-tlo*, *-blo*, *-dro*, *-tro*, *-bro*, *-sko* atp., jejichžto pl. gen. starší je *-sl*, *-zl*, *-dl* atd., a mladší *-sel*, *-zel*, *-del* atd. Na př. *veslo*, bez wefl Pass. 325, 335, 353, mnoho wefel Háj. 454[a]; — *řemeslo*, stč. rzemefl Kruml. 40[b], ChelčP. 232[b], KolČČ. 1[a] (1541) a j., nč. devatero řemesel desátá nouze Přísl.; — *třieslo*, stč. z trziefl jejich Ol. Deut. 28, 57, nč. z třísel; — *kúzlo*, (král) kuzl následoval Ol. 2. Par. 33, 6, a jedněch kuzel AlxV. 221, kuzel Ben. 4. Reg. 17, 17; — *bydlo*, z bidl svých ŽWittb. 108, 10, bidl ŽGloss. tamt., a do svých bydel Ol. Lev, 26, 13, nč. bydel; — *divadlo*, diwadl ChelčP. 95[a], nč. divadel; — *držadlo*, paddesát držadl Ol. Ex. 26, 10, t. 36, 17, nč. držadel; — *hrdlo*, hrdl nedolož., hrdel vašich Ol. Lev. 26, 13, hrdel Vel. Jg. a Us.; — *křídlo*, krzidl alarum Koř. Zjěv. 9, 9, od krzidl BrigF. 86, a krzijdel Ben. 4. Esdr. 12, 16, křídel Us.; — *napajadlo*, z napayadl Ol. Cant. 4, 2, t. 6, 5, nč. napajadel; — *nosidlo*, v-nofydl ML. 25[a], (Ježíš) dotče nofydl EvSeitst. Luk. 7, 14, nč. nosidel; — *osídlo*, ote všěch ofydl Modl. 59[b], těch ofydl ChelčP. 236[b], nč. osidel; — *otpočivadlo*, do mých odpoczywadl ML. 22[a], nč. odpočivadel; — *přikryvadlo*, přikrywadl Háj. 407[a], nč. přikryvadel; — *přistavadlo*, nemaje hodných przistawadl BrigT. 4, nč. přistavadel; — *prostěradlo*, z proftěradl Puch. 344[a], nč. prostěradel; — *rádlo*, pět set radl volových Ol. Job. 1, 3, nč. rádel; — *sedadlo*, místo fedadl Puch. 227[b], nč. sedadel; — *sedlo*, až do fedl PassKlem. 106[b], nč. sedel; — *spinadlo*, fpinadl Ben. Ex. 26, 11, nč. spinadel; — *stavadlo*, podle ftawadl pastýřových Ol. Cant. 1, 7, nč. stavadel; — *stinadlo*, u ftinadl KolČČ. 219[b] (1554), nč. stinadel; — *umyvadlo*, deset vmywadl Kladr. 3. Reg. 7, 38, nč. umyvadel; — *zatvořidlo*, ostřiehaj zatworzidl úst tvých Ol. Mich. 7, 5, nč. zatvořidel; — *zavěradlo*, ostřiehaj zawieradl Kladr. Mich.

7, 5, nč. zavěradel; — *zrcadlo*, zrczadl ženských Ol. Ex. 38, 8, Ben. tamt., nč. zrcadel; — *pometlo*, pometel Us.; — *stblo* ze stьblo, pl. gen. stebl ze stьblъ, z toho pak sg. nom. *stéblo*, a k tomu opět pl. gen. stébel; — *bedro*, v. doleji § 96; — *ňadra*, ňadr nedolož., nader tvých ŽWittb. 73, 11, nader Hug. 212; — *vedro*, vedr nedolož., nč. veder; — *vědro*, vědr nedolož., umývánie wyeder Koř. Mark. 7, 4, věder Us.; — *játra* v. doleji § 96; — *jitro*, tři sta gitr Otc. 1ᵇ, a šesti giter KolČČ. 141ᵇ (1551), nč. jiter; — *rejstro*, do reyſtr KolČČ 2ᵃ (1551), do regiſtr t. 401ᵇ (1566), a z regiſter t. 191ᵇ (1552), nč. rejster; — *řebro*, *žebro*, z žebr Ben. Gen. 2, 21, do konce zebr Sal. 337, nč. žeber; — *-sko*, těch hledisk Us., těch hledisek Athen. VII, 151 (2krát). — Někdy nelze rozhodnouti, je-li *-e-* v daném případě jerové či vkladné; na př. v pl. gen. ok*e*n jest *-e-* jerové, jestliže to je z okъnъ a jestliže tedy sing. nom. byl okъno, a jest vkladné, jestliže nom. byl o*kn*o. Srov. I. str. 160.

Místo vkladného *-e-* jest *-á-* v dial. gen. pometál, stebál, světál, pobřesál, sukán, vědár chod. 57; *á* je sem uvedeno analogií tvarů, jako jsou v témž nářečí gen. do voblák, u vrát, u hláv, housát atd.: tvary tyto mají v jediné nebo koncové své slabice *-á-*, a to vloženo také do gen. pomet*á*l atd. Rovněž tak vyvinuly se slc. pl. gen. sukán, vesál atp. Pastrn. 110.

Touž analogií vzniklo v nářečí chodském také *-á-* místo původního *-e-* v gen. pol*á*n a klep*á*t chod. 57, místo pol*e*n, klep*e*t, sg. nom. pol*e*no, klep*e*to. —

Vzhledem ke k v a n t i t ě bývá při tomto genitivu proti obyčeji jazyka spisovného ta zvláštnost, že bývá mnohdy zdloužen, a bývá tu zdloužena dílem slabika kořenná, dílem koncovka, mějž tato samohlásku pevnou nebo pohybnou.

Zdloužena jest slabika k o ř e n n á. Na př. *vrata* gen. vr*á*t, do wraat rovových ad portas Pror. Isa. 38, 10, podle veštie wrát Ol. 4. Reg. 10, 8, u wrát Br. Jer. 19, 1, t. NZák. 143ᵃ, doudl. u vrát, do vrát Kotsm. 8, do našich vrát chod. 57; — *tělo* gen. t*ie*l, t*í*l, jakž (duše) vyjdú z tijl Štít. ř. 60ᵇ; — slc. *delo* vysl. ďelo (z dêlo) gen. d*ie*l Hatt. slc. 75 sl.; také v stč. je dosvědčen tvar tento se samohláskou dlouhou, nebudeš činiti díel jich Ol. Ex. 23, 24, umění těch dijł ChelčP. 59ᵇ, dijl pravých t. 73ᵃ, a jestliže k tomu byly tvary ostatní krátké, jak se podobá podle slc. delo a srbch. djělo, tedy bylo i stč. *dělo* gen. d*ie*l; v nč. jest naopak d*í*lo pl. gen. d*ě*l, v. doleji § 93; — *slovo* gen. sl*ó*v, mých ſluow BrigF. 132, všěch ſluow EvSeitst. Luk. 2, 51, falešných slův Suš. 344; — *kolo* gen. k*uo*l, těch kuol Kat. 156 a 162; — *drva* (plur.) gen. dial. dr*é*v, dr*ý*v, drév BartD. 20 (zlin.), t. 30 (pomor.), drýv t. 55 (dol.), t. 81 (hran.); — možná že bylo také *usta* gen. *ú*st, vſty svými KolEE. 305ᵃ (1638) a j., t. j. *u*sty (z dlouhého *ú*sty bylo by v tomto textě *au*ſty), a z vſt našeho nepřietele

Štít. uč. 102[b], z uuſt EvZimn. 17, t. 26, z uvſt Pror. 36[b], t. 86[a], t. 94[a], t. 106[b], auſt Háj. herb. 51[a] a j.; podle toho bylo by v tvarech *ústa*, *ústy* atp. *ú-* analogií podle genitivu.

Zdloužena jest samohláska v koncovce, budiž to samohláska pevná anebo pohybná. Příklady toho jsou v nářečích: močidlo pl. gen. močid*é*l BartD. 39 (hrozenk.), a podobně jar*é*m t., jabuč*é*k t. 38 (javorn.), ok*é*n t. (súch.), ok*é*n, sk*é*ł t. 60 (val.), věd*é*r, srcad*é*l,děc*é*k t. 85 a 89 (stjick.) atd.; — za *-é-* je v slc. náležitá střídnice *-ie-*, suk*ie*n, ok*ie*n, myd*ie*l atp. Pastrn. 110; — o gen. s *-á-* místo *-e-*, na př. pometál, polán atd. viz zde výše; — jabuko pl. gen. jab*ú*k BartD. 39 (súchov.).

Srov. dloužení v pl. gen. vzorů *chlap*, *oráč*, *ryba* a *duše* v §§ 37, 65, 143 a 179.

2. Tvary *-óv* vznikly analogií podle chlap*óv*, syn*óv* atd. a vyskytují se velmi zřídka. Mimo *hlezno* pl. gen. hlezn*óv*, *kúzlo* pl. gen. kúzl*óv*, o nichž v. doleji § 96, znám jen tyto příklady: člověk od howaduow pekelných lízán bude Zrc. 8[a] (vedle toho tutéž: howada líží jej), milost boží howaduow přirození naklonila EvOl. 57[a], pytel lajnuov HusE. 3, 143, složení údóv a jich číslóv Sal. Jg., tvojich stov ani tisícov nepotrebujem Hatt. slc. 101.

3. Dialekticky vyskytuje se také tvar *-í*, s koncovkou přejatou z těch gen. plur., které ji mají právem. Na př. jařmo pl. gen. jařmí BartD. 20 (zlin.), hráli pět sólí t., prosé (z -í) Btch. 268 (dbeč.).

4. U Jindř. Hradce říká se: mnoho suknách Šemb. 20; novotvarý množ. lok. vzat za gen., vlivem sklonění zájmenného a složeného, kde pády ty jsou tvarů stejných, na př. gen. i lok. těch dobrých. V EvOl. psáno: z ſlowich twich 220[a]; buď změna stejná jako právě dotčená, anebo omyl.

90. Plur. dat. *městóm* atd.; *-ám*.

1. Koncovka *-óm* jest vlastní, psl. *-omъ*. Byla většinou dlouhá a měnila se dále v *-uom*, *-ům*. Na př. všěm dielom ŽKlem. 32, 15, všěm kralowſtwom zemským Pror. 78[a], k ſtadóm Ol. Gen. 47, 4, k vſtom Ben. Súdc. 7, 6 atd., nč. městům. Chronologii změny -óm v -uom a -ům viz při pl. dat. *chlapóm* v § 38. V nářečích některých délka zanikla a je krátké *-om*; na př. doudl. slovom Kotsm. 22, mračnom Btch. 423 (dbeč.), slovom t. 266, mňestom chrom. 269, oknom BartD. 19 (zlin.), t. 68 (val.) a j.

2. Koncovka *-ám* je přejata z pl. dat. a-kmenův, měst*ám* podle ryb*ám*. Ujímala se zde snáze a šířila se rychleji než jinde, na př. ve vzoru *chlap*, poněvadž zde byla podporována koncovkou nominativní *-a* (měst*a* — měst*ám*); nominativ mívá vliv na ostatní pády svého čísla tím, že se jim takořka dává za základ, srov. Obl. 117. Příklady: k pustým kamnam Hrad. 129[b], mysl přikládají kuvzlam Pror. 6[b], k noſydlam ML.

25ᵃ (3krát), aby rozuměli ſlowam HusPost. 178ᵃ, k kupadlam Koř. Jan. 9, 13, kamnám Háj. herb. 396ᵃ, k bidlám t. 385ᵇ, k yadýrkám t. 375ᵇ, střewám t. 371ᵃ, Oſýdlám Beck. 1, 562, měſtám t. 2, 599, Slowám t. 3, 24 a j; hrdlám naſſjm BílD. 416, křjdlám t. 233, měſtám t. 90, k těmto slowám t. 46 a j.; slovám vedle slovum (sic) Jandit 46, víčkám, kolám Us. ob. Dobr. Lehrg.² 190: v nářečích východních: g humnám, k japkám, prosám, kołám, křidłám, słovám atd. chrom. 269, s konc. -om jsou tu jen dativy: ke kamnom, hovadom, vratom; słovám Btch. 266, vedle -om; střevám, jařmám BartD. 20 (zlin.), oknam t. 114 (laš.); delám Hatt. slc. 75. — Táž koncovka bývá také v stpol.; na př. miastam, ustam, słowam atp. Kal. 132 sl.

Srov. pl. dat. vzoru *chlap* § 38.

Poznam. V Orl. psáno: když mládenec k let*em* přišel 8ᵃ; příklad ojedinělý a bezpochyby omyl.

91 Plur. lok. *městiech, -ích; -ech, -och; -ách.*

1. Koncovka vlastní jest *-iech*, psl. *-ěch*. Souhlásky kmenové jsou před ní náležitě změněny, na př. o*k*o -o*c*iech, rú*ch*o -rú*š*iech, ňad*r*a -ňa*d*řiech, lé*t*o -le*ť*iech atd. Časem mění se *-iech* jednak ztrátou jotace v *-éch*, jednak zúžením v *-ích*, srov. I. str. 197 sl. a 190 sl. Koncovka tato byla v jazyku starém více oblíbena, než v nynějším; vysvítá to z následujících příkladů, kde jazyk nynější měl by často *-ech* za doložené *-iech* atd.: w nadrzyech DalC. 74, w regiſtrzijch KolČČ. 15ᵃ (1543), při gezerzijch Háj. herb. 61ᵇ, — na nosydlech LAl. -c, na hrdlijch trestati Háj. 219ᵇ, na tělijch Háj. herb. 242ᵃ, w močidlijch t. 336ᵇ, w třijſlijch t. 296ᵇ, na ſklijch KolČČ. 68ᵃ (1546), — w gmenijch Háj. herb. 12ᵇ, — w stadijch Háj. 298ᵇ, — po třech lethiech DalH. 31, po třech letyech DalC. 31, po šesti letyech Pass. 315, ve všěch myeſtiech (miesto) Kunh. 146ᵇ, v těch myeſtiech k nimž přisezu (oppidum) Rožmb. 19, — w ſlouiech Túl. 25ᵇ, při těch zzlowiech svD. 79, o těch ſlowijech Štít. ř. 96ᵃ, na jeho ſlowijch KolČČ. 65ᵃ (1545), w prawijch t. 3ᵇ (1544), w práwijch Háj. 319ᵃ, — w pijſmijch Háj. tamt., — v ociech MamV., — w mnohych ruſyech DalC. 84, v drahých ruſſyech Pass. 332 atd.; — na tělích, na čelích, jmeních Dobr. Lehrg.² 191; v písmích je prý ušlechtilejší než písmách tamt.; na křídlích vedle -ech a -ách, hrdlích v. -ech, jezeřích v. -ách tamt. 190; — nč. v slovích, tělích, roušich, právích Us. spisovný, vedle -ech. — Srov. pl. lok. *chlapiech* § 39 č. 1.

2. Koncovka *-ech* je podle i-kmenů, měst*ech* podle host*ech* atd., z *-ьchъ*; nikoli podle ŭ-kmenů, z důvodu vyloženého při lok. *chlapech*. Někdy je zdloužené *-éch*, rhythmickou analogií s dlouhým *-ie*ch. — Tvary tyto jsou tedy novotvary a ještě Blahoslavovi jest „při těch slov*ech*“ místo slov*ích* „kaziti češtinu“ Blah. 277. Ale vyskytují se velmi záhy, množí se pak,

zvláště při kmenovém *-n*, *-d*, *-t*, pak také při kmenech jiných. Na př. na kolenech Trist. 29, v svých hnyezdech Alb. 5[b], w letech Túl. 24[a], po třech ſtech letech Pass. 365, ve třech letech KolČČ. 19[a] (1551), v-wratech ŽKlem. 126, 5, w uſtech ŽWittb. 5, 13, w wratech t. 9, 15, na mieſtech Pass. 304, t. 456, na myeſtech Alb. 2[b], t. 13[b], v rozličných myeſteech epištol jeho Štít. ř. 58[b], po těch mijeſteech chodiec t. 205[b], w mieſtech in urbibus Ol. Num. 21, 25, w ḿeſtech Ben. 4. Reg. 18, 11, w mieſtech Háj. 327[a]; — na křídlech, sklech, hrdlech, zádech, stádech, poutech, letech, ustech, městech, místech, kamnech, prknech, suknech, kladivech Dobr. Lehrg.[2] 190 sl.; — nč. oknech, hnízdech, letech, vratech, ústech, městech, místech, nosidlech, ňadrech, právech, písmech atd. Usus spisovný má *-ech* pravidlem, kde souhláska kmenová je jiná než hrdelná, a tak jest namnoze i v nářečích: městech, slovech atd. Us. ob., mňestech, mistech, vratech, hovadech, stádech, kamnech chrom. 269 atd.; dialekticky vyskýtá se *-ech* i po hrdelnicích, na př. stjick. na jabkech (srov. BartD. 88). — Srov. pl. lok. *chlapech* v § 39 č. 2.

3. Koncovka *-och* je podle ŭ-kmenů, z *-ъchъ*, stejná s koncovkou v pl. lok. chlap*och* § 39 č. 3; výklad tam o ní podaný platí také zde. Na př. oknoch BartD. 19 (zlin.), t. 68 (val.), děckoch Btch. 423, na hradiskoch Suš. 355. V nář. stjick. je bezpochyby zdloužené *-óch*, městóch atd., jak souditi lze podle lok. dubóch, koňóch, polóch, zahradóch téhož nářečí BartD. 84.

4. Koncovka *-ách* je z a-kmenů, městečk*ách* podle ryb*ách*; srov. opět stejnou koncovku v pl. lok. vzoru *chlap* § 39 č. 4, výklad další tam podaný platí také zde. Příklady: na polickach Reg. I. r. 1167; ve všěch dielach in omnibus operibus ŽKlem. 144, 13; na kamnach Hrad. 129[b]; w trzyewach Modl. 101[b]; na noſidlach Pass. 327; na noſydlach ML. 24[b], Vít. 38[b]; po mieſtách suchých HusPost. 47[b], w ſedlach pozlacených t. 60[a]; na bidlach t. 103[a], na tielach t. 162[b], w ſlowach t. 178[a]; na kolach in rotis Ol. Ezech. 1, 21, na noſydlach Ol. 2. Mach. 9, 8, w gezerach t. Lev. 11, 9, na kolenach t. Deut. 28, 35, w myeſteczkach t. 2. Reg. 2, 3; na čelach in frontibus Koř. Zjěv. 13, 16 a 14, 1, w kupadlach t. Jan 9, 11, w piſmach t. 21, 42, na křidlach Kladr. Ex. 19, 4, w mieſtečkách Ben. Jos. 10, 39, w woyſkach t. 4. Reg. 19, 35, w ſtrzewach t. Job. 31, 36, w wogſkach Háj. 158[b] a j., w uokynkach KolČČ. 98[b] (1548), na kamnach Háj. herb. 235[b], na močidlách t. 292[b], w Střewách t. 28[a], t. 88[b] a j., w ſtřewách Br. Jon. 2, 1. w křjdlách t. 5, 9, ve všech měſtečkách t. 21, 25, w kołách Beck. 1, 5 (předml.), na Slowách t. 1, 575, w Měſtečkách t. 1, 91, na všech mjſtách t. 1, 29 a j.; na kolenách BílC. 76, na pravidlách VesA. 178[b], na křjdlách t. 21[a] a j.; břichách Tomsa 160, gablkach t. 161, gezerach t. 162, železách t. 163; semenách, senách Pelzel[2] 53, nikoli prý *-ech*; zvláště prý jest *-ách* při kmenovém *h*, *ch*, *k* a někdy při *l*, *r*: jhách

břichách, jablkách, městečkách, kolách, nosidlách, bedrách t.; křídlách, veslách, nosidlách, kolách, jezerách, kolenách, senách, prknách, střevách, víčkách, jablkách, klubkách, městečkách Dobr. Lehrg.[2] 190 sl.; kočár na perách Us.; kamnách, mistách, mňestách, vratách, stádách, hovadách chrom. 269, vedle -ech; v japkách, prosách, kołách, křidłách, na pirách (péro), ve voknách, na kolenách, v hnizdách, f střevách tamt.; drvách, střevách, jarmách BartD. 20 (zlin.), oknach t. 114 (laš.); v putach Suš. 357, po kolenách t. 138 a j.; delách Hatt. slc. 75.

5. Koncovka vlastní *-iech* byla kdysi zajisté pravidlem obecným; ale časem ustupuje koncovkám odjinud přejatým *-ech*, *-och*, *-ách*, tvarů náležitých s *-iech*, *-ích* ubývá víc a více. Na místo jejich vstupují novotvary. Valnou většinou ovládl novotvar *-ech*, jenž v češtině spisovné a nářečích obecných v Čechách a Moravě západní dílem samoten, dílem vedle *-ách* jest v obyčeji, a to při kterékoliv souhlásce kmenové, kromě hrdelných; ale v nář. stjick. jest *-ech* i po hrdelnicích. Místo západního *-ech* jest v některých nářečích východních *-och*. Koncovka *-ách* pak vyskytá se nejprvé při kmenové souhlásce hrdelné, potom také často při *l*, *r*, *n* a mnohdy též při jiných souhláskách, a v nář. slc. je pravidlem v neutr. (proti *-och* v masc.). Dobr. l. c. uvodí mimo jiné též tvary: křídlách, nosidlách, jezerách, prknách, suknách, kdež by spisovný usus dnešní spíše *-ech* volil; a v tom je svědectví, že vítězné *-ech* stále a také v století posledním víc a více se šíří: náležité *-ích* zachovalo se i v jazyku knižném jenom v několika příkladech, při kmenových souhláskách hrdelných jest *-ách*, a všude jinde *-ech*, někdy spolu s *-ách*. Srov. § 39 č. 5.

92. Plur. instr. *města*; *-mi*, *-ma*; *-ami*, *-ama*, *-oma*.

1. Koncovka vlastní jest *-y*, psl. *-y*. Jest pravidlem v textech starších a dosud v jazyku spisovném; na př. mezi miezzthý Pil. a, ſ yadry ŽGloss. Deut. 14, yadri obilnými ŽKlem. 147, 14, iadry ŽTruh. t., vſty svými ŽWittb. 58, 8, s tyely svými t. Athan. 227[b], před lety Pass. 368, lidskými rzemeſly t. 362, s yádry Háj. herb. 80[a] atd.; slovy Drach. 32, ſłowy, rauchy (vedle -mi) Dolež. 45, práwy, těly, břichy, gablky, gezery, železy Tomsa 156 (vedle -ami), lety (v. -mi) Chlád. 51 atd.; nč. městy atd. V nářečích drží se někde skoro pravidelně, u většině však jest jen výjimkou vedle koncovek jiných *-mi*, *-ami* atd.; koncovky tyto jsou zřetelnější, proto přicházejí v oblibu, kdežto koncovka náležitá *-y* se drží jen v jistých výrazích ustálených nebo v jistém spojení syntaktickém, kde předložka nebo přívlastek ukazují, že tvar *-y* jest instrumental. Tak jest v nář. doudl. *-y* skoro veskrze, na př. slovy, pery, za vraty Kotsm. 22; — jinde jen v jistých rčeních: za vraty, za humny, před lety, za zády Us. ob.; za humnë, před letë, pod voknë (-ë za -y) chrom. 270; pod okny, za humny, před lety BartD. 20 (zlin.), za humny, před okny, přede

vraty t. 113 (val.), za vratý t. 37 (stráň., koncovka zdloužena); tlustými těły Šemb. 36 (opav.); dely vedle -ami Hatt. slc. 75. — Srov. pl. instr. *chlapy*, v § 40 č. 1.

2. Koncovka *-mi* je z i-kmenů, let*mi* podle kost*mi*. Doložena jest od konce stol. XIV; na př. před mnohými letmi ML. (Výb. 1, 403), před mnohými letmy Lit. 1. Esdr. 5, 11, před mnoho letmy Ol. tamt., nad blatmi Ol. Ex. 8, 5, letmi Comest. 195ª, t. 123ª, boj s tělmi Rozb. 721 (rkp. XV stol.), před mnohými letmi Ben. 1. Esdr. 5, 11, jezermi Koz. 394, se třmi kolmi KolEE. 33ᵇ (1659), slowy, volunt alii slowmi Drach. 32, slowmi BílQ. 1, 59, pluh s železmj KolEE. 53ª (1734), słowmi, rauchmi (vedle -y) Dolež. 48, letmi (v. -y) Chlád. 51. Srov. stpol. piormi, cialmi, działmi, kołmi, setmi, winmi atp. Kal. 137; stsrb. drьvmi, drêvьmi, selьmi, vratьmi, krilmi, ustmi atp. Danič. obl. 117 sl.; sln. vratmi, letmi atd. Obl. 154.

Vedle koncovky *-mi* jest také její vulgarní varianta *-ma*, na př. (vůz) se třema kolma KolEE. 153ª (1728), slovma Rosa 87 (vedle -y atd.), slowma Joseffowýma BílD. 17, slovma atp. Us. ob.; nikoli městma atp., kde by bylo skupeno mnoho souhlásek.

Srov. pl. instr. *-mi*, *-ma* ve vz. *chlap* § 40 č. 2.

3. Koncovka *-ami* je z a-kmenů, měst*ami* podle ryb*ami*. Doložena jest od stol. XIV. Na př. za kamnamy Hrad. 127ª, před noſſydlamy ML. 24ᵇ, s krzidlamy Ol. Ezech. 17, 7, toť sem tě obklíčil putamy t. 4, 8, mnohými zrnami HusŠal. 70ᵇ, s runami cum velleribus Kladr. 4. Reg. 3, 4, ſ wageczkami Comest. 108ª, bodiechu se kopiczkami t. 160ᵇ, kolami t. 155ª, kopytami konſkymi t. 171ᵇ, dvanásti ghami wolow t. 161ª, mieſtami locorum distantia t. 3ª, holými kolenami Háj. 299ª, nápoje kauzlami připraveného t. 16ᵇ, bidlami Háj. herb. 57ª, s yádrami t. 32ᵇ; kolečkami Drach. 32; słovami Rosa 87 (vedle -y atd.); kopytami Beck. 1, 451, mezi slovíčkami t. 1, 449; kolenamy BílC. 76, s křjdlami VesA. 1ᵇ a j.; právami, tělami, břichami, jablkami, jezerami, železami Tomsa 156, 159, 160, 161, 162, 163 (v. -y); oknami BartD. 68 (val.), delami Hatt. slc. 75 (vedle -y). —

Místo *-ami* bývá dial. zdloužené *-ámi*; v BartD. 60 (val.) a 89 (stjck.) jsou toho doklady pro masc. a fem., a tak jest i při neutrech.

Jiná varianta za *-ami* jest vulgarní *-ama*. Jest doložena od stol. XVII a hojná v nářečích nynějších. Na př. slovama Rosa 87 (vedle -y), slovama Seel. 91, jabkama, suknama, místama atp. Us. ob., slovama, prknama mýt. 333, mňestama chrom. 269, słovama Btch. 266 (dbeč.), oknama BartD. 19 (zlin.) a 114 (laš.).

V nář. lašském je vedle *-ami*, *-ama* také *-oma*: oknami, -ama, -oma BartD. 114. Podobně v nář. sev.-opavském BartD. 136.

Srov. pl. instr. -*ami* ve vz. *chlap* § 40 č. 3. Také jinde ve slovanštině jsou stejné novotvary.

4. O vývoji různých těchto koncovek platí, co o téže věci pověděno v § témž č. 4.

Měna kvantity kmenové ve vzoru tomto.

93. 1. O dloužení v pl. gen., na př. vrata-vrát, okno-oken-okén atp., viz § 89 (plur. gen.).

2. Některá substantiva, která mají sing. nom. dvouslabičný a v něm slabiku první dlouhou, krátí ji v pl. gen. a někdy také v pádech jiných. Zejména: nč. *dílo* pl. gen. děl Us.; v slc. naopak delo-diel, a tak podobá se, že bylo i stč. dělo-diel, v. § 89 (pl. gen.); — *jádro* pl. gen. jader; — *játra* pl. gen. jater; — *jméno* pl. gen. jmen, gméno Br. Gen. 36, 40 a j., zegména t. 30, 28, gmen ſwych t. 36, 40; — *léto*, leetho KřižB. 90ª, dwie leethie t. 88ª, dětinná leeta Štít. ř. 173ª, dvě létě Háj. herb. 195ᵇ, VelKal. 95 a j., Br. Gen. 5, 20; puol lijtha KolČČ. 421ª (1567), dvě lijthie t. 75ᵇ (1550), jiná lijtha t. 117ᵇ (1549) atp.; pl. gen. let, a také dat. letům, lok. letech, instr. lety Us., dewět let Br. Gen. 5, 27, letom VšehJ. (vždy tak), k lethuom KolČČ. 3ª (1547), k ſedmi letům Br. Gen. 41, 36, we dwau letech KolČČ. 16ᵇ (1542) atd.; léto, let, letům, letech, lety, letmi Dobr. Lehrg.[2] 193; ale vedle toho říká se také leto, leta atd., a je doložen také pl. gen. lét, šest leet EvZimn. 30, sedm lét Beck. 1, 11, mnoho lét t. 2, 313 a j. (často u Beck., ale tu jest připomenouti, že jazyk Beck. je velice kleslý); byly tu kdysi tvary náležité lét-, a jiné let-, a vzájemným vlivem doplnily se novotvary tak, že jsou z toho takořka dvě substantiva, z nichž jedno má veskrze lét-, druhé veskrze let-; — *péro* pl. gen. per Us.; — *záda* pl. gen. zad. — Vedle toho jsou jiná subst., která se nekrátí, na př. *léno* pl. gen. lén, německých leen KolČČ. 231ᵇ (1553), *stádo* pl. gen. stád, z ſtád Ol. Lev. 5, 6, *miesto* pl. gen. miest, mnoho míeſt loca Ol. 2. Mach. 10, 17 atd.; krátké míst, jiných miſt Beck. 1, 30 a j., jest patrně zkrácení dialektické a nové. — Subst. *právo* má pl. gen. práv, praaw VšehK. 3ª a Us., instr. praawy t. 2ᵇ a Us. atd. Vytknouti jest, že ve VšehK. pl. dat. bývá psán prawuom 3ᵇ, lok. prawijech 2ᵇ atd., srov. také w prawijch KolČČ. 3ᵇ (1544); podle toho podobá se, že tu slabika první bývala krátká, když druhá byla dlouhá.

Kmeny s -*a*- přehlas. -*ě*-.

94. Jako se v čas pl. nom. čěsi, řád sg. lok. řiedě kmenové -*a*- přehlasuje v -*ě*-, v. § 43, tak děje se také ve vzoru tomto. Ale příkladů znám tu málo. Jistý jest v subst. *hovado* stsl. govędo du. hověde, dwie

howiedie (rým: povědě) JiřBrn. 174. A dále dlužno přehlásku předpokládati v *napajadlo* pl. lok. napaj*ě*dléch atd., poněvadž jen tudy lze vysvětliti jm. místní Napaj*e*dly Us.: bylo subst. napaj*a*dlo, jeho plur. napaj*a*dla, lok. napaj*ě*dléch, odtud jméno místní Napaj*a*dla lok. Napaj*ě*dléch později Napaj*e*dlích, a z lok. přejato -*(ě)e*- také do tvarů ostatních, nom. Napaj*e*dla atd.; jelikož pak pomnožná jména místní za náležitou a spisovnou koncovky -*y* v jazyku obecném mívají -*a*, na př. Brozan*a* m. Brozan*y*, přidělán také k nom. Napajedl*a* tvar *Napajedly*.

Jako jest k hov*a*do přehlas. du. hov*ě*dě, k napaj*a*dlo přehlas. lok. pl. napaj*ě*dléch, tak očekáváme přehlásku náležitou také jinde, kde jí jest příležitost, tedy na př. v sg. lok. hov*ě*dě, napaj*ě*dle, v m*a*so psl. męso sg. lok. m*ě*sě, drž*a*dlo sg. lok. drž*ě*dle atd.; ale pro tvary tuto žádané nemáme dokladu, srov. I. str. 94 (§ 96, 6).

Jiné výklady ke vzoru tomuto.

95. 1. Některá substantiva patřící k tomuto vzoru **kolísají se** mezi skloněním -*o* a -*jo*. Bezpečné toho příklady jsou dial. lok. sg. -*i* místo -*ě*: na božím mezczy m. miestě OlMüllB. 620, v postní časy povolují sobě v masi Pam. 3, 105, v masi, v železi BartD. 20 (zlin., po -s a -z) a j., v prosi, v masi, v železi Btch. 268 (dbeč., po -s a -z), v koli BartD. 31 (pomor.), v hnízdi, na hnízdi Us. hořov. (sděl. dr. B. Jedličky). Tak mohly by se také vykládati sg. lok. psané v-blati Příp. sv.-jiř. m. u-blát*ě*, a tirſci ŽGloss. 82, 7 m. Tyršč*ě*; ale v těchto textech může to býti také jen nedostatečné napsání, v textech starých bývá za žádané *ě* dosti často psána litera znamenající hlásku *i*. — V nář. mor.-slov. je také sg. dat. k jari BartD. 34. — V Pulk. čteme: Vladislav do rzyeznye přijel 101[b], v textě lat. Ratisbonam venit, t. j. gen. Řezn*ě* m. -*a*, a tamtéž je sg. dat. k ſtebny m. k-Stebn*u*, snad omylem. — O pl. gen. -*í* viz nahoře § 89.

2. Místo *rámě* atp. bývá ram*eno*, a tvary vzoru *rámě* gen. ram*ene* dat. ram*eni* atd. sdružují se i s nom. ram*eno*. Z toho vzala si analogie podnět, skloňovati také subst *koleno* a *holeno* druhdy tak, jakoby patřila ke vzoru *rámě*. Jest tu pak na př. sg. gen. -*ene* místo -*ena*, prvého kolene Štít. uč. 39[a], t. 38[b], čtvrtého kolene t. 39[a], kolene pátého t. 38[b], do čtvrtého kolene Ol. 4. Reg 15, 12, na kosti holene Sal. 557, (o kostech) kolene y holene t. 789, na dél stehna i kolene t. 795, o otoku kolene Rhas. 181, do kolene sedmého Pr. Bar. 6, 2; — sg. lok. -*eni* místo -*eně* n. -*enu*, na koleny druhém Štít. uč. 38[b], na koleny třetiem t., na čtvrtém koleny t., o póldruhém koleny KlemK. 86, v pátém koleni VelKal. 178, a též: na čtvrtém kolenu Štít. uč. 38[b]; — du. dat. instr.

-enma místo *-enoma*, přěd kolenma Ježíšovýma Krist. 35ᵃ, nahýma kolenma t. 94ᵇ, nad kolenma ChirB. 232ᵇ; správně: k kolenoma Koř. Luk. 5, 8. — Dialekticky utvořilo se také *znameno* vedle *znamení*: udělati si znameno BartD. 20 (zlin.).

3. Ve vzoru *kuřě* gen. kuř*ě*te nč. kuř*e*te atd. a plur. kuř*a*ta atd. střídá se *-et-* a *-at-*, a podle toho vzniká *-at-* místo *-et-* také v subst. *teneto* a *řešeto*. Na př. sg. nom. akk. teneto ŽWittb. 140, 10, Ol. Prov. 29, 5, Ol. Job. 18, 8, Kladr. Job. 18, 8, Comest. 79ᵇ, Baw. 103, t. 104, Vel. Jg. atd., rzeſſeto Comest. 80ᵃ atd., a též: tenato BohFl. 875, BrigF. 20ᵃ, Hlah. Prov. 29, 5, Comest. 80ᵃ, Lact. Jg; — sg. gen. řešeta Us., osaď je (raky) do rzieſſata Chir. 245ᵃ; — sg. instr. aby zemi českú jako tenetem obklíčil Pulk. 47ᵇ; — pl. nom. akk. teneta Baw. 68, Kladr. Ex. 27, 4, ChelčP. 89ᵇ, Háj. Jg., Vel. Jg., a tenata ŽGloss. 140, 10, honiž na shon nebo na tenata NRada 1356; — pl. gen. do tenat Us.; — pl. lok. v tenetech Rvač. Jg., w tenatech Zámrsk. 135; — pl. instr. světem a jeho tenety ChelčP. 175ᵇ; — v usu nč. je sg. tenet-, pl. tenat-. —

4. Mužská příjmení s koncovkou *-o* patří ke vzoru *město*, ale tlakem významu mají v některých pádech ode dávna koncovky ze vzorů mužských. Na př. sg. nom. *Bachmátko*, *Břiško*, *Krato*, *Mikéško*, *Nosidlo*, *Otto*, *Peklo*, *Sádlo*, *Stýblo*, *Vlčíhrdlo*, *Vrťátko*, *Zásvětlo*, *Znenáhlo* atp., Pawel Bachmatko KolEE. 1ᵃ (1618), Martin Crato ŽerKat. 50, Mikuláš Mikeſsko KolB. 1522, Mikeſsko řezník t. 1524, Waczlaw Noſydlo Lún. richt. 1598, Jakub Peklo KolB. 1520, Ješek Zaſwietlo KolA. 1512, Martin Znenahlo KolČČ. 45ᵇ (1544) atd.; — sg. gen. někdy nevyjádřen, t. j. nechán za něj tvar nom., na př. smlauva Mikulaſſe Peklo KolČČ. 140ᵇ (1551), na domě Girzijka Syrowy woko t. 339ᵇ (1562: nom. Jiřík syrowy woko kaupil duom tamt.), Karla Zitto rychtáře KolEE. 154ᵃ (1728); ale z pravidla je koncovka *-y*, podle vz. *vládyka*: od Pavla Bachmatky KolEE. 399ᵇ (1625), od Martina Craty ŽerKat. 214, od Mikeſsky řezníka KolB. 1524, téhož Václava Noſydly Lún. richt. 1598, od Mikulaſſe Pekly KolČČ. 12ᵃ (1542), za purgmistrství Jakuba Pekly KolCC. 17ᵃ (1551), od Jana Zaſwietly KolB. 1519, od Martina Znenahly KolČČ. 45ᵇ (1547), na žádost pana Jindřicha Sádly Slav. 11, od p. Stýbly, Vrťátky Us.; v nč. knižné též *-a*, nátlakem grammatického vzoru *město*: od pana Stýbla, Vrťátka Us.; — sg. dat. *-ovi*, podle vzorů mužských: Janu Mikyſskowi KolČČ. 79ᵃ (1548), Jakubovi Peklovi KolA. 1517 a KolČČ 15ᵃ (1542), dáti Zaſwietlowi KolA. 1513; — sg. akk. *-u*, jako vládyk*u*: za Václava Mikyſku KolČČ. 286ᵃ (1548), Václava Noſydlu sem obeslati dala Lún. richt. 1598, skrz Mikulaſſe Peklu KolČČ. 275ᵃ (1561), pro pana Hnízdu atp. Us.; *-a*, jako chlap*a*: pro Mikulaſſe Pekla KolCC. 80ᵇ (1581), t. 133ᵃ (1575); v nč. knižné též *-o*, nátlakem grammatickým: pro pana Stýblo, Vrťátko Us.; — sg. lok. *-ovi*, jako chlap*ovi*: po Janovi Bachmatkowi KolEE. 399ᵃ

(1618), po Jakubowi Peklovi KolCC. 38ᵇ (1559), po Janovi Zaſwietlowi KolČČ. 99ᵇ (1548); — sg. instr. *-ú* atd. jako vládyk*ú*: Šimkem Bříškú HořovA. 28ᵇ (1546), Mikulaſſem Peklau KolČČ. 157ᵃ (1552), Jakubem Peklau KolCC. 38ᵃ (1558), před Jeſſkem Zaſwietlu KolA. 1512, Janem Zaſwietlau KolČČ. 69ᵃ (1547), s Ottou Us.; *-em*, s panem Stýblem, Vrťátkem Us.; — pl. nom. *-ové*, podle vzorů mužských: bratří Peklowe přiznali se KolCC. 38ᵇ (1559), bratří Stýblové Us.; — taktéž pl. gen. *-úv*, bratří Stýblův atp. Us., — pl. dat. *-úm*: bratřím Stýblům atp. Us., — pl. akk. *-y*: bratří Stýbly Us., — pl. lok. *-ech*, bratřích Stýblech Us., — a pl. instr. *-y*: Mikulášem, Jeronymem a Petrem, bratrzimi Pekly KolČČ. 285ᵇ (1559), bratřími Stýbly Us.

96. Některá substantiva jednotlivá tohoto vzoru.

bedro, má vedle sebe fem. *bedra*; tak i v stsl. Na př. sg. nom. akk. bedro MamA. 23ᵃ a j., polož ruku pod bedro mee Ol. Gen. 47, 29, pod bedro mé Br. tamt. a bedru twu femur tuum ŽWittb. 44, 4, střěla vstřělena u bedru femori Ol. Sir. 19, 12, obnaživše bedru panenьsku Hlah. Judit 9, 2; — sg. gen. z bedra jeho Ol. Súdc. 8, 30, do bedra zdravého Sal. 718, a s pravé bedry t. 3, 21, z bedry jeho t. Gen. 49, 10, až do samé bedry Baw. 359; — sg. dat. k ſwe bedrzie Ol. Súdc. 15, 8; — sg. lok. o ráně na bedru Sal. 546 a na pravé bedrzie Ol. Súdc. 3, 16; — pl. nom. akk. bedra tvá femora Pror. Jer. 13, 26, ſwe bedra femora tua Ol. Sir. 47, 21, bedra waſie lumbos Koř. Efez. 6, 14, ranil bedra má Ben. Job. 16, 14, na bedra naše t. 3. Reg. 20, 31 atd., a nad bedri twe ŽKlem. 44, 4, bedry clunes Vít. 92ᵃ, Prešp. 1209, bedry nates Nom. 67ᵇ, BohFl. 422, podpášete bedry vaše Jeron. 30ᵃ, lóno i bedry Otc. 59ᵇ; — pl. gen. stejný ve sklonění středním i ženském: do bedr Ol. Ex. 28, 42, z bedr Abrahamových Koř. Žid. 7, 5, z tvých bedr Troj. 54ᵇ, od beder Ben. 1. Par. 19, 4, okolo bedr svých Br. NZák. 8ᵃ, z beder KolL. 87ᵇ (1603), beder Us.; — pl. dat. bedrám Jg.; — pl. lok. na bedrach Ol. Ezech. 21, 12, Ben. 3. Reg. 2, 5 a j., na bedrách Br. Jer. 13, 4. — Pro fem. bedr*a* svědčí také dimin. *bedřicě*, przy bedrzyczy Vrat. 4ᵃ; z neutra bedr*o* jest *bedrce*.

číslo má nahoře doloženy také sg. gen. -u a pl. gen. -óv, a podle toho mohlo by se podobati, že vedle neutr. čísl*o* bylo také masc. *čísl*, v. Jg. s. v. a srov. *žezl* baculus vedle žezl*o* sceptrum a j. p.; ale podobnější jest a stačí tu výklad, že vytčené tvary odchylné jsou novotvary.

dietko nč. *dítko* neutr. je v sing., v plur. je k tomu *dietky* nč. *dítky* fem.; srov. sing. *dietě*, *dítě* neutr., a plur. *děti* fem. Na př. pl. nom. akk. tri detki Cis. Mnich. 97ᵃ, dietky pueri ŽWittb. 148, 12, dietky chtie zemřieti Hrad. 124ᵃ, mé milé dietky Pass. 315, což dyetky vidie Štít. uč. 54ᵃ, tyto malé dijetky Štít. ř. 33ᵇ, dítky Us., — gen. těch dijetek Štít. ř.

33ª, nč. dítek, — dat. svým dyetkam ML. 82ᵇ, probytečen byl dijetkam Štít. ř. 34ª, djtkám svým Br. Gen. 47, 24, — o svých dietkach Hrad. 124ª, dítkách Us., — ſ die(t)kami Hrad. 2ª, s djtkami Br. Ex. 10, 9.

dna plur. k sg. *dna* gen. *dny* atd., v. § 151.

dřevo plur. *drva*. V ř. δρῦς, lit. derva Kienholz a ř. δόρυ je stupňované *dr-*, *der-*, *dor-*. V slovanštině je z toho stupeň *der-* v psl. *dervo* č. *dřěvo*, *dřevo*, a stupeň *dr-* v *drъv-* z býv. *drū-*. Z kmene *dervo-* je sing. a du., kdežto plur. má tvary z kmene *drъv-o-*. Analogií vznikají ovšem novotvary *drev-* pro plur. a *drv-* pro sing.; ale vytčený rozdíl drží se i přes to v češtině dlouho a zřetelně. Jest tedy sg. nom. akk. *dřěvo*: drziewo fíkové ficus ŽKlem. Hab. 17, drziewo lignum ŽWittb. 1, 3, drziewo polské ligna campi t. 103, 16, drziewo Pass. 311, drzyewo t. 384, by to drziewo usvadlo arbor Krist. 77ᵇ, drzyewo BohFl. 208, drzevo lignum Prešp. 548, tázal skrzě drziewo interrogavit in ligno MamA. 26ᵇ; bobkowe drzyewo laurus RostlD. 75ª, bobkowe drziewo ChirB. 118ᵇ, bobkowe dřewo SlovA., bobkowe drzewo RostlF., drzyewo bobkowe RostlD. 75ª, drzyewo morzſke lignum aloes t. 95ª, dříewo cedrowé HusPost. 22ª; vietr drzewo z kořen vyvrátí Tkadl. 11ª; drziewo arbor Otc. 162ᵇ, (byl) jako drziewo k člověku podobné Otc. 355ᵇ; fíkové drzewo nebude ovoce mieti ŠtítMus. 81ᵇ, (Zacheus) vstúpil jest na drzewo planého fíku ChelčPost. 275ª; (v kolbě) mnohý křičí na vazače aby mu dal drziewo (kopí) v ruce NRada 897; drzewo lignum Ben. 1. Par. 20, 5 atd., nč. dřevo; — sg. gen. *dřěva*: ani kde viděti drzyewa nusquam sese objicit arbor AlxV. 2156, posadichu ji na jednoho drzewa ratolest Trist. 67ª, z drzewa ex ligno Ben. 4. Reg. 19, 18; toho drzewa (rodokmenu) kmen jest otec nebo máti Štít. uč. 38ᵇ atd., nč. dřeva; v Mill. čte se: od drewa aloe 99ª, buď omyl m. dřeva, anebo novotvar *dreva*; — sg. dat. *dřěvu*: počě spáti drzyewu sě kloně AlxV. 734 atd., nč. dřevu; — sg. lok. *dřěvě*: na drziewie Pass. 384, OtcA. 408ᵇ atd., nč. na dřevě, na dřevu; — sg. instr. *dřěvem*: pod drziewem sub arbore Otc. 289ᵇ, pod každým drzewem Ben. 4. Reg. 16, 4 atd., nč. dřevem; — du. nom. akk. *dřěvě*: dwie drzewie duo ligna Ben. 3. Reg. 17, 12; — pl. nom. akk. *drva*: drwa polská ligna campi ŽKlem. 103, 16, (sv. Václav) z lesa drwa nosieše DalC. 27, drwa ligna Pror. Isa. 30, 33, drwa smy kupovali t. Jer. Oratio 4, aby drwa rubali ligna caedant Ol. Jos. 9, 21, aby nechodili daleko po drwa ligni gratia Otc. 141ᵇ, okolo Egypta (Kaira) nenie lesóv protož jsu drwa welmi draha KabK. 34ª, (peníze) za drwa KolA. 1517, oheň a drwa Br. Gen. 22, 7 atd.; nč. *drva*, choditi na drva t. j. porážeti dříví Us. (ve vsi Talíně u Písku, sděl. skript. Jos. Truhláře), drva BartD. 20 (zlin.), a novotvar *dřeva*, dřeva = břevna BartD. t. a j.; — pl. gen. *drev*, *drév* zúž. *drýv*: břiemě drew naklada ŠtítMus. 62ᵇ (ve ŠtítV. 129 je za to dřev), cepi miesto drevь Hlah. 1. Par. 21, 23, nevkladeš drevь na oheň t. Sir. 8, 4, šed

rúbat drew Ol. Deut. 19, 5, hromadu drew EvOl. 146[a], mají málo drew Mand. 45[b], lajno skotské pálí miesto drew t. 77[b], že jsú drew nejměli Otc. 327[b], drew dobudúce t. 327[a], hranice drew strues lignorum t. 443[a], v Egyptě drew málo mají KabK. 34[a], jeden vuoz drew KolA. 1516 atd., dial. dosud: sáh drev Us. Jg., dreu mýt. 337, drév BartD. 20 (zlin.), t. 30 (pomor.), drýv t. 55 (dol.), t. 81 (hran.), Btch. 427; novotvar *dřěv, dřev*: drzyew olywowych Pror. Isa. 24, 13, tisíc vinných drzyew vites t. 7, 23, když sě jim drziew nedosta Otc 327[a], nč. dřev Us.; — pl. dat. *drvóm*: máš spřěženie volová k wozbie drwom in usum lignorum Ol. 2. Reg. 24, 22, k drwuom štípaní KolB. 63[a] (1497); nč. dial. drvám BartD. 20 (zlin.) atd.; novotv. *dřevům* Us. nč.; — pl. lok. *drviech*: w drwiech in lignis Ol. Zach. 12, 6, drvách BartD. 20 (zlin.); novotv. *dřevech* Us.; — pl. instr. *drvy*: dlúhými drvy Otc. 281[a], drvy ŠtítE. 279, drwy je opatřili KolB. 76[a] (1497); novotv. *dřěvy*: drzyewy lignis MamA. 20[b], nč. dřevy. — Srov. V. Flajšhans, Listy filol. 1894 str. 469 sl. Novotvary množí se časem a s nimi zároveň ujímá se differencování významu, podle kteréhož jest *dřev-* = arbor, stirps, a *drv-* = lignum; na př. doudl. dřevo = strom a drvo = poleno Kotsm. 29, západočeské drva = polena Šemb. 14, zlin. plur. dřeva = břevna proti drva gen. drév atd. BartD. 20.

hlezno talus, má vedle sebe masc. *hlezen*: sg. nom. hlezno BohFl. 432, Vocab. Mus. 184[a], Cath. 177[b], a hlezen Prešp. 1211, Rozk. 1983; — gen. (rúcho) do hlezna Comest. 43[b], t. 48[b]; — du. nom. akk. neustaneta hleznye moji Ol. 2. Reg. 22, 37, hlezně mé Ben. tamt., hleznie talos MamV.; — gen. lok. (Jiřík) v krvi do hleznu brodieše DalC. 62, sukné Jozefova až do hleznu bieše Kruml. 61[a]; — plur. nom. akk. hlezna ustanú tali deficient MamA. 36[a]; — gen. až do hlezen Ol. Ezech. 47, 3, Ben. 2. Reg. 13, 18, a hleznow MamV., až do hleznůw Ben. Ezech. 47, 3 Jg.; — lok. v hleznách rkp. r. 1544 Jg., — instr. mezi hlezny t. — V Cath. 177[b] jest: do hlezny; nikoli fem., nýbrž omylem m. -ú.

hovado, du. nom. akk. hověděě, pl. gen. hovad*uov*, viz nahoře v §§ 89 a 94.

jaro, v nář. val. *jar* masc. BartD. 162.

játra, stč. *játry* fem., v. § 151.

jmiecko onomax patří sem a jest neutrum, i když znamená osobu mužskou. Na př. (sv. Vojtěch) tovařiš a myeczko majtburského arcibiskupa byl jest PulkR. 31[a], Boleslav povolav k sobě syna svého Boleslava, myeczko své, a jej učil, aby t. 35[a], PulkL. 79, mícko PulkVrat. 29[b], mieczko Veleš., meczko Prešp. 2516, mijeczko Hrub. 324[b], mijcžko Lact. 39[a], t. 151[c]; — gen. proč ſweho myeczka neutěšíš ML. 56[a]; — dat. kto činí našemu gmyeczku čest (= jménu) PassKlem. 107[b], našemu gmyeczku Lvov. 87[a]; a nátlakem rodu přirozeného — jako u mužských příjmení *-o* v § 95 č. 4 — také podle vzorů mužských *-ovi*: Karel Franský myecz-

kowy swému (t. Karlovi Českému) Valaského Karla hrabie dceru usnúbil jest aequivoco suo Carolo PulkR. 187ᵃ; — a týmž nátlakem jest i pl. nom. *-ové*: gmjckowé cognomines Lact. Jg., gmijckowé Reš. Jg. — Odsud jsou i příjmení *Mícko* a *Mícek*.

kamna plur., je slovo přejaté, stsl. kamina sg. fem., ř. καμίνη fornax Mikl. Lex. Skloňuje se podle vzoru *město*, některé pády bývají však podle a-kmenů, zvláště v textech starých. Na př. nom. akk. na kampna Mart. 289, kamna Us., — gen. kamen, — dat. kamnům Us. a k pustým kamnam Hrad. 129ᵇ, — lok. w kamnich KolEE. 327ᵇ (1682), w kamnech t. 330ᵃ (1721) a w kamnach Hrad. 129ᵇ, — instr. světnice s kamny KolEE. 69ᵇ (1721), za kamny Us. a za kamnamy Hrad. 129ᵇ.

kúzlo neutr., kuzlo magicae artes Otc. 426ᵃ, když na babě kuzla ptají Hrad. 94ᵃ (sg. gen.) atd.; — plur. *kúzla* neutr. a *kúzly* masc.: nom. akk. sny i kuzla auguria Ol. Deut. 18, 10, kouzla Us., a vypléním kauzły z tebe Br. Mich. 5, 12, pro některé nenáležité klauzy (omyl m. kauzly) a čáry KolJ. 139ᵃ (1607), všecky kauzly Háj. herb. 171ᵇ, t. 275ᵃ, aby (hospodáři) takové kauzly netrpěli Seel. 132; — gen. (aspis) nedbá i jedněch kuzel AlxV. 221, čáróv kuzl lékóv ŠtítMus. 151ᵃ, čáróv kuzel lékóv ŠtítOp. 246ᵃ, kouzel Us., a ode všech kauzluow Háj. herb. 163ᵇ, t. 278ᵃ, žena kauzlúw plná Háj. 312ᵇ, věštby a kauzluw t. 52ᵇ, není kauzłůw proti Jakobovi Br. Num. 23, 23, kauzłůw t. Naum. 3, 4, kauzłů svých t. Isa. 47, 12, strany kauzlů Seel. 131; — dat. kauzluom Háj. herb. 34ᵇ, a také *-ám*: mysl přikládají kuvzlam Pror. Isa. 8, 19; — instr. kuzly jej jieti AlxV. 223.

lýtko neutr., *lýtka* fem., v. § 151.

ňadra plur., stsl. jadro sinus; nom. akk. krev w nadra tečieše DalC. 74, (člověk) klade kamenie w nadra HomKlem. 2ᵇ, (kořist) za nadra klásti AlxV. 1856, ňádra Vel. Jg. a j., — gen. nader tvých ŽWittb. 73, 11, — lok. w nadrzyech DalC. 74, MastDrk. 53, Vít. 81ᵇ, skryl sem w nadrziech zlosti své Alb. 53ᵃ, Kruml. 180ᵃ, a w nadrach Ol. Job. 31, 33, t. 19, 27, — instr. štír za nadry HusPost. 181ᵇ, ceduli za nadry měla KolČČ. 277ᵇ (1558), za ňadry Us.

oko, oka, oči v. v § 333.

řebro, žebro neutr., stsl. rebro costa, má vedle sebe fem. *žebra*. Na př. sg. nom. akk. rzebro Vít. 92ᵃ, Nom. 70ᵃ a j., zebro Rozk. 1980, Nom. 67ᵇ, a žebra (sg. nom.) Vel. Jg., an mu táhne žebru z boku Solf. Jg.; — gen. z rzebra mužského Kruml. 3ᵇ, do zebra Brig. 23, a z jeho zebry BrigF. 138; — pl. nom. akk. jejie svatá rzebra prostřed tekúcie krve prohlédáchu Pass. 320; — gen. na dél zebr Sal. 519, do konce zebr t. 337, z žebr Ben. Gen. 2, 21, do žebr Háj. herb. 191ᵃ; — lok. w zebrach Sal. 521; — instr. nad zebry Rhas. Jg., a mezi zebrami Sal. 518.

slezeno neutr., ſlezeno ApatTr. 43ᵇ, bolest ſlezena t. 94ᵃ; — vedle

toho jest i masc. *slezen*, ukáží se iatry neb slezen Sal. 540, ſlezen jest úd neušlechtilý Rhas. 137, — a fem. *slezena*, *slezina*, wotok ſlezeny Chir. 254ᵃ, pod slezenu Rhas. 184, ſlezyna Vít. 92ᵃ, slezina Us. nč.

stblo, z býv. stьblo, ſtblo calamus MVerb., Vít. 93ᵇ a j.; spodobením *zdblo*, zdblo Boh. 25ᵃ a j.; gen. stbla atd., pl. gen. *stébl* ze stьblъ; tvary, *stblo*, *zdblo*, *stbla* atd. byly právem jednoslabičné; — z nesnadné skupiny stbl-, zdbl- vynechává se souhláska zubná a jest *zblo* gen. *zbla* atd., ani zbla Us.; — a časem přejímá se jerové *-é-*, oprávněné v pl. gen., také do tvarů ostatních a je nom. *stéblo* atd., po ſteblu ŠtítOp. 141ᵃ, ſtebla Ol. Oz. 8, 7, žitné ſteblo Chir. 196ᵃ; v Br. je gen. z ſtbla Gen. 41, 4 a z ſtébla Gen. 41, 23; — srov. I. str. 178 a zde § 89.

sto má sklonění náležité: gen. sta atd., du. dvě stě, plur. tři sta atd.; v některých nářečích ustrnulo a zůstává neskloněno, zejména v nář. pomor.: pět sto, devět sto BartD. 32, v nář. mor.-slov.: pět sto, deset sto t. 34 (slov.), pjac sto t. 42 (hroz.), pať sto t. 44 (břez.), uher.-slov.: dve sto, tri sto, päť sto Šemb. 63 a Hatt. slc. 101; starý toho způsobu příklad jest: mnoho ſto koní uvazú AlxV. 2183. Srov. neskloněné *tisúc* v § 72.

ucho, *ucha*, *uši* v. v § 333.

vrata plur.; k tomu přidělán dial. také sing. *vrato*: jedno vrato = jedna polovice vrat, vráteň Us. hořov. (M. Opatrný).

záda plur., nemá trvám dokladů z doby starší, a vyvinulo se tedy časem: byly výrazy adverbialní na-zad post terga Ol. Ruth. 2, 3, s-zadu de retro Ol. Bar. 6, 5, z-zadu de retro NRada 1947, zadu retro Haj. herb. 256ᵃ, zádu Us., analogické k výrazům paralleluím na-před a s-předu; z těch se abstrahovalo subst. *zad*, *zád* masc., odkudž dimin. zadek tergum Pror. Jer. 2, 27 a j., srov. *předek*; a k tomu dále plur. *záda*, gen. *zad*, dat. *zádům*, lok. *na zádech*, instr. *za zády* Us.

2. Vzor *moře*.

97. Sem patří všecky střední *jo*-kmeny. Kmen substantiva vzorového jest *morjo-* přehlas. *morje-*, *moře-*. Skloňování jest toto:

Sing.	nom. akk. vok.	*moře*
	gen.	*mořa*, *mořě*, *-e*
	dat.	*mořu*, *-iu*, *-i*
	lok.	*moři*; *-u*, *-iu*, *-i*
	instr.	*mořem*; *-om*
du.	nom. akk. vok.	*moři*
	gen. lok.	*mořú*, *-iú*, *-í*
	dat. instr.	*mořoma*, *-ěma*, *-ema*; *-ma*

plur. nom. akk. vok. *moŕa*, *mořě*, *-e*
gen. *moŕ*; *moří*
dat. *-óm* atd.; *mořiem*, *-ím*, *-ém*; *-em*; *-ám*
lok. *mořích*; *-iech*, *-éch*; *-ech*; *-och*; *-ách*
instr. *moři*; *-mi*, *-ma*; *-ěmi*, *-emi*, *-ema*; *-ami*, *-ama*; *-oma*.

Výklady a doklady ku pádům jednotlivým.

98. 1. Koncovky vlastní některých pádů podléhají oprávněným změnám hláskovým; na př. sg. gen. moř*a* mění se v moř*ě*, *-ře*, dat. moř*u* v *-iu*, *-i*. Většinou jsou to změny způsobené měkkostí kmenovou.

2. V některých pádech vstupují na místo koncovek vlastních koncovky analogické, přejaté ze sklonění jiných; na př. sg. lok. moř*u* místo moř*i*, pl. instr. *-mi* místo *-i* atd. —

99. Sing. nom. akk. vok. *moře*. Na př. calysce t. j. kališče Reg. I. r. 1132, chmeliſce MVerb., hore mně t. j. hoře Túl. 30ᵇ, zapovědné lose t. j. lože ApD. a, owocze dospělo Jid. 64, země neb morse LMar. 54, vtocziſcze mé ŽWittb. 31, 7, ty jsi stvořil ſluncze t. 73, 16, owoce palmové Pass. 360, loze železné t. 431, přěs morze t. 287, jedno myeſtyſte t. j. městišťe DalC. 46, (místo) bogyſte slove t. 10 atd., vždycky a dosud tak: moře, bojiště (vyslov -šťe) atd.

V nářečích východních vyskytují se novotvary *-o*, analogií podle měst*o*: ohnišćo BartD. 39 (hroz.), vajco, vreco (pytel), okénco, koco (ptačí hnízdo), pleco, brdco, kopytco atd. t. 69 (hroz., většinou -co místo -ce), polo, mořo, łožo, srco, líco, vajco, słunco t. 84 (stjick.) a 99 (laš.), srdco mojo Suš. 340, pol̓o, srdco Hatt. slc. 28 a 76.

100. Sing. gen. *moŕa*, *mořě*, *-e*, koncovka *-a* mění se přehláskou v *-ě* a toto dále zaniknutím jotace v *-e*. Pro *-a* nemám dokladů z textů starých; pro *-ě*, *-e* jsou příklady: ot zzlunczie Pil. c, vschotě sě jemu owoczie Jid. 78, s nebie de coelo ŽWittb. 52, 3, z nebie t. 19, 7, Hrad. 47ᵇ, z nebye Rúd. 2ᵃ, nebe nebie coelum coeli ŽKap. 67, 34, t. 113, 16, pane nebie i země coeli Koř. Mat. 11, 25, mého liczye Hrad. 81ᵇ, lozie svého t. 118ᵇ, hlubokost morzie ŽWittb. 68, 3, ot morzie až do morzie t. 71, 8, z lozie t. 21, 11, ote vzchodu ſlunczie t. 49, 1, ze všeho ſrdcie Pass. 381, s morzie t. 333, podle morzie DalC. 1, polovici mieſtyſſczye t. j. městiščě Pass. 403 atd.; velikého horze DalC. 22, až do nebe t. 1 atd., nč. hlubokého moře, jasného slunce, polovici městiště (vysl. -šťe) atd.

V nářečích východních jest *-a* dílem nepřehlasováno, dílem přehláska zrušena, srov. I. str. 118—120. Na př. pola Btch. 267 (dbeč.), BartD. 19

(zlin.), t. 68 (val.), t. 114 (laš.), kraj mořa t. 354 (val.), prostřed mořa Suš. 81, mého srdca t. 94, do poľa t. 23, slc. poľa.

101. Sing. dat. *mořu*, *-iu*, *-i*, koncovka *-u* mění se dále v *-iu*, *-i* (přehláskou), srov. I. str. 270 a 272 sl. Na př. nebu CisMnich. 97ᵃ, k nebiu ŽKlem. 130ᵇ, k nebyu ŽWittb. Deut. 40; zirdczu svému AlxH. 7, 29, zzlunczíu (sě uda) sníti AlxBM. 7, 19; vzlál morzi ŽWittb. 105, 9; ſirdczu svému ŽWittb. 83, 6, přišli v ľubost ſirdczyu t. 72, 7, k ſirdczi vysokému t. 63, 7, všecky tři fase této koncovky v témž textě a témže slově; nč. moři atd.

V nářečích východních jest *-u* dílem zachováno, dílem analogií nově uvedeno, srov. I. str. 275—278; na př. k tvému lyczu Orl. (r. 1469) 78ᵃ, polu chrom. 269, Btch. 267 (dbeč.), BartD. 19 (zlin.), t. 68 (val), t. 114 (laš.), k mořu Suš. 146, slc. poľu.

102. Sing. lok. *moři*; *mořu*, *-iu*, *-i*.

1. Koncovka vlastní jest *-i*, souhlasící s *-ě* kmenů tvrdých. Záhy vyhynula a dosvědčiti lze jí jenom několika doklady: in loco qui dicitur Boisci t. j. bojišči (lok. bez předložky) Reg. I. r. 1184, na poli t. r. 1228, na gradisci t. r. téhož; na nebi Kunb. 148ᵃ (4krát), na poli AlxH. 9, 12 (rým: vše těžěnie polí), ktož na morsi plavá ApŠ. 123, na morsi JidDrk. 65 (rým: hoří 3. sg.), v tak světlém líczi svD. 48, dav jemu rukú po liczi UmR 137 (rým: nicí). Texty zde uvedené jsou původu staršího než přehláska *u-i*, obsažené v nich lokaly *bojišči*, *na poli* atd. mají tedy koncovku původní *-i*, nikoli snad přehláskou z *-u* vzniklé *-i*. Táž koncovka původní byla prvotně v Alx. ve výraze *u poli* in campo, jak dosvědčuje rým (: koli); ale opisovatelé uchýlili se tu od předlohy a napsali za to v AlxH. 9, 26 (u p)olu a v AlxV. 2315 u polyu (rým v obou textech: koli). AlxV. 2299 u poly (rým: vše těženie polí) je místo stejné s připomenutým nahoře *na poli* AlxH. 9, 12. Stará tato koncovka zachována v některých nářečích východních, zejména val., mor.-slov. a slc.; tu není přehlásky *u-i*, a přece se liší lok. poli a dat. polu BartD. 68 (val.), t. 82 (hran.), Hatt. slc. 69 atd., *-i* v lokalech těchto zachované je tedy původu starého. Srov. sg. lok. *oráči* § 58.

2. Koncovka *-u* je přejata ze sklonění ŭ-kmenů, stala se záhy pravidlem a mění se pak v *-iu* a *-i*; tudy vzniklé *-i* ovšem teprve v textech mladších se vyskýtá a splývá se starou původní koncovkou *-i*, jež se parallelně vedle novotvarého *-u* držela. Na př. na polyu in campo ŽGloss. 77, 43, v těsném lozicu (in) obstruso cubili t. 167ᵃ (v modlitbě), na ſyrdczu Túl. 56ᵃ, na nebu t. j. neḃu t. 12ᵇ, po jeho licziu ApŠ. 151, w zzyrdcziu Pil. d, w srydczyu LAl. a, po tvém lyczu Mast. 385, v smutném licziu AlxBM. 8, 25, v luczíſcziu mém ŽKlem. 32ᵃ, w naſadiſtiu t. 50ᵇ, na morziu t. 71ᵃ,

w nebiu t. 10, 5, na nebyu GalDl. 1a; v-morzu ŽWittb. 135, 15, v-morzyu t. Moys. 4, v-morzy t. 64, 6; w ſirdczu ŽWittb. 73, 8, w ſirdczyu t. 52, 1, w ſirdczi t. 4, 7; na polyu DalC. 10, na jednom polly t. 1 atd.; po přehlásce *u-i* jest pravidlem *-i*, moři atd. Starší *-u* udrželo se v některých nářečích východních: na neƀu BartD. 89 (stjick.), polu t. 114 (laš.), v nėbjô t. 2, 115 (han., litov.), v mořu Suš. 115, po polu t. 113.

3. V Mill. čte se: w morzie indyſkem 121a, analogií zvratnou místo v-moři, srov. I. str. 221.

103. Sing. instr. *mořem*, *-em* z býv. *-ьmь*. Na př. zzyrdczem čistým svD. 44, před lozem LAl. a, ſ ſlunczem ŽWittb. 71, 5, ratyſczem DalC. 88, ſrdcem Pass. 287, horzem t., morzem t. 488 atd., pravidelně a dosud tak.

V nář. slc. jest *-om*, poľom Hatt. slc. 76 atd., podle jiných instrumentalů s *-om*, chlapom, delom atd. V ČČMus. 1864, 171 uveden jest také instr. ložom z Ol.; nějaký omyl.

104. Du. nom. akk. vok. *moři*. Na př. pleci humerum MVerb., lyczy jich stiehni maxillas ŽWittb. 31, 9, moji lyczy Modl. 139a, liczy (byle) zbitě BrigF. 25, pleczy moji Alb. 53a, dwie ſrdczy Brig. 146b atd.

105. Du. gen. lok. *mořú*, *-iú*, *-í*; měkká slabika *-ú* dostává jotaci a *-iú* mění se v *-í* (přehlas.). Na př. na pleciu svú ŽKlem. 128b, nesa kříž na plecy Pass. 282, nesa na pleczy kříž Modl. 136a, na jejie pleczy BrigF. 47, nesúc na pleczyy sbožie svá Pror. 21b, nesúc vědro na pleczíj Ol. Gen. 24, 15, na pletczij t. Bar. 6, 3, na svú pleczý ŠtítBud. 122, na svú pleczij Alxp. 13, tú howiedczy neprodávaj Hrad. 108b, na liczij Ol. Jud. 7, 23.

106. Du. dat. instr. *mořoma*, *-ěma*, *-ema*; *-ma*.

Žádané *-ema*, za stsl. *-ema* atd., se nedochovalo; přehláska zde bývalá se zrušila a již v nejstarších dokladech jest *-oma*, a z toho změnami dalšími *-ěma*, *-ema*. Na př. wieczcoma palpebris ŽGloss. 131, 4, wieczczoma mýma ŽWittb. t. a ŽKlem. t., plecoma ŽGloss. 90, 4, plecoma svýma Hlah. tamt., mezi plecoma VelKal. 242, se dvěma stádcoma DalJ. 68 z rkp. Víd.; (smrt) starým jest za pleczièma Kruml. 288a.

Analogií podle sklonění -ĭ jest *-ma*: pleczma ŽWittb. 90, 4, taktéž ROlB. 47a a j.

107. Plur. nom. akk. vok. *mořa*, *mořě*, *-e*, koncovka *-a* mění se přehláskou v *-ě* a toto dále zaniknutím jotace v *-e*. Pro *-a* není příkladu z textů dosti starých; pro *-ě*, *-e* jsou doklady: vratce t. j. vrátcě MVerb., kralevská lowiſſchzie t. j. loviščě Pil. b, má střícě chwoſtyſtye prodáváta t. j. chvostiště Mast. 408, čsná lozie t. j. ložě Hrad. 118b, svá lozie t.

117b, ſirdczie waſſye corda ŽWittb. 47, 14, nevěrná ſrdcie Pass. 426, tvá sú nebie coeli ŽKap. 88, 12, chvalte jej nebye neby t. j. nebě nebí coeli coelorum t. 148, 4, nade wſſyeczna nebye Rúd. 36b atd.; sieli pole agros ŽWittb. 106, 37 atd.; krásná tyelcze DalC. 15, ſwa luczyſte t. 13 atd., nč. moře atd.

V nářečích východních jest *-a* dílem nepřehlasováno, dílem přehláska zrušena, srov. I. str. 118—120. Na př. pola Btch. 267 (dbeč.), BartD. 19 (zlin.), t. 68 (val.) a j., slc. poľa. Příklad toho druhu z doby starší jest: ſrdcza vašě EvOl. 96a a 106b. V nář. slc. bývá koncovka tato zdloužena: polia vedle poľa Hatt. slc. 75.

108. Plur. gen. *moř*; *moří*.

1. Tvar vlastní jest *moř*, psl. *moŕь*. Dochován jest v dokladě: méně tří pol (= nč. polí) Rožmb. 286, a při hojných substantivech *-ce*, *-če*, na př. *srdce* pl. gen. *srdec*, *pastvišče* pl. gen. *pastvišč* nč. *pastvišť* atp: věrných zzyrdecz ApD. a, mužských ſrdecz DalC. 15, nemohúc smutka ſſrrdecz složiti Hrad. 77a, z ſrdcí neb ſrdecz HusPost. 181a, svých ſrdecz NRada 887, myšlenie ſrdecz jich Koř. Luk. 9, 47, žalostivých srdec Tkadl. 1, 2, wſſech ſrdcz (sic) Orl. 17b; těch zrnecz AlxV. 1098, Mand. 3b; od těch wratecz Lobk. 117b; jenž byl drwecz naštiepal Ol. Gen. 22, 3 (sg. nom. drevce); lic mých Kladr. Isa. 50, 6, svých ljc VesB. 197b; wagyecz DalC. 44, vajec Us.; plic Us., plúc BartD. 20 (zlin.), plúc, líc, vrec, okenéc, vajéc, koléc t. 69 (val.); — luczyſt borových DalC. 44, kdežto paſtwyſcz nenie Pass. 304, nenalezujíc paſtwyſt Pror. 104a, kterýchžto ſtanowyſt Pulk. 104b, u prostřědcě ſtanowiſt ŽKlem. 77, 28, vně z ſtanowiſt extra castra Koř. Žid. 13, 11, mnoho bydlyſt Štít. ř. 43b, do svých bydliſſcz Mand. 88b, z Nedieliſſt KolČČ. 413b (1571), ohnišť Dolež. 49, jiných bydlišť TomP. 1, 19, stavenišť, ohnišť atd. Us. — V nář. zlin. je pl. gen. vedle *polí* také *pol* BartD. 19 a 20; na pohled tvar starožitný jako nahoře uvedené pol Rožmb., v skutku však novotvar: k plur. nom. *města* je gen. *měst*, utvořen tedy i k nom. *pola* gen. *pol*.

Substantiva *-ce* jsou z býv. *-ьce*, jejich pl. gen. má tedy ve své koncovce *-e-* jerové, *-ec* z *-ьcь*, vajec z vajьcь atd.; bývá dialekticky zdlouženo, tak v příkladech právě uvedených vajéc, koléc, okenéc (val.).

2. Tvar *-í* jest novotvar, ustrojený podle jiných genitivů plur., které mají koncovku *-í* právem. U substantiv mimo *-ce*, *-če* je pravidlem již v době staré, u prostřed polií Pror. 31a, nebye neby coeli coelorum ŽKap. 148, 4, loží, moří atd. Us., poli (m. polí) chrom. 269, polé Btch. 267 (dbeč., též), polí BartD. 19 (zlin., vedle pol), t. 68 (val.) a j., slc. polí. Substantiva *-ce* mají pravidlem gen. *-c*, jak bylo právě ukázáno, ale i tu vzniká gen. *-cí* již v době staré, na př. ſirdczi vašich ŽWittb. 94a, 8, z ſrdcí neb ſrdecz HusPost. 181a, těch zrncy Mand. 3b, waiczí nových

LékB. 213[b] atd.; nč. srdcí, sluncí, slovcí atd. Us., kromě gen. plic a vajec a dial. líc, okenéc a j. (viz zde výše).

Substantiva *-če* (*-šče*, nč. *-ště*) mají *-í* až v době novější: ohniští Dolež. 49 a Us. (vedle ohnišť).

V nář. dbeč. jest pl. gen. *-é* místo *-í*, polé Btch. 267, a taktéž prótí pl. gen. próťé, království pl. gen. -stvé, růža pl. gen. růžé, kosť-kosťé atd. V nářečí tom bývá *-é* za *-í*, na př. pršé, záležé atp., srov. I. str. 214 a Šemb. 52, třeba že ne z pravidla; ve vytčených pak genitivech plur. usadila se obměna *-é* jako pravidlo.

3. Místy vyskytuje se také koncovka *-ích* místo *-í*, *-ch* přidáno podle sklonění zájmenného a složeného; tak zejména ve val. polích, vrecích, lících, srdcích atp. BartD. 68.

109. Plur. dat. *-óm*, *-iem*; *-ám*.

1. Doklady nejstarší mají dílem *-óm*, dílem *-iem*. Koncovka *-em*, žádaná podle stsl. *-emъ* atd., nemá dokladu v textech starých a rozhodných; *-em* psané v textech pozdějších není toto žádané *-em*, nýbrž vzniklo zaniknutím jotace z *-iem*.

Koncovka *-óm* byla většinou dlouhá, měnila se dále v *-uom*, *-ům*; ale zaniká časem a ustupuje koncovkám jiným. Na př. ku plawiſſtyom EvZimn. 31, dal jich ſrdczom naučenie Štít. ř. 41[a], duchovním ſrdczom t. 158[a], (den súdný) kakť zlých ſrdczom hrozný bude t. 232[a], vlí (impt.) milost ſrdczom Hod. 22[b], zlým ſrdczóm HusPost. 182[a], waiczom Lit. výkl. F, proti těm dwerzczom Lobk. 124[b]; vlí (impt.) milost ſrdczuom Hod. 27[b], plícům Háj. herb. 67[b]. — V nářečích některých je z toho zkrácené *-om*: polom BartD. 19 (zlin.), t. 68 (val.).

2. V stč. měnilo se *-óm* dialekticky v *-iem*, srov. I. str. 239, a toto dále zanikáním jotace v *-ém* a úžením v *-ím*; vedle toho mohlo býváti i krátké *-em*, buď z krátkého *-om*, buď analogií jako v pl. dat. duš*em* atp. (m. duš*iem*, v. doleji), ale v pramenech nebývá tu kvantita bezpečně označována. Na př. vzešla pravým ſirdcziem radost ŽWittb. 96, 11, daj ſrdczyem utěšenie Modl. 151[a], k ſrdciem Ol. 2. Par. 32, 6; vlí (impt.) radost ſrdczem Hod. 26[b], k ſrdczem EvOl. 1[b]; plícem Čern. Jg.; z toho vzniklé nč. *-ím* ovládlo a je pravidlem v nč. spisovné a namnoze i v nářečích: mořím, polím, srdcím Us., polim (z -ím) chrom. 269 atd.

3. Koncovka *-ám* je ze sklonění *-a* a vyskytuje se v některých nářečích východních: polam BartD. 114 (laš.), slc. poliam.

V nář. laš. je místy (na Frýdecku) polum BartD. t., koncovka *-ám* podle pravidla toho nářečí změněna v *-um*; srov. I. str. 129.

110. Plur. lok. *mořích*; *-iech*, *-éch*, *-ech*, *-och*, *-ách*.

1. Koncovka vlastní jest *-ích*, psl. *-ichъ*, střídnice za *-iech* psl. *-êchъ*

kmenů tvrdých. Je pravidlem v textech starých a dosud. Na př. w lowiſſczich Pil. b, w ſrdcich ŽKlem. 4, 5, w ſtanowiſtich t. 105, 25, w ſyrdczich ŽWittb. 4, 5, na lozich t., na polich AlxB. 7, 33, na paſtwiſczych Pass. 304, w ſrdczijch Štít. ř. 9[a], na lozich Koř. Act. 5, 15 atd., netržitě *-ích* až do nč.: mořích, polích, srdcích atd. Us., polich (m. -ích) chrom. 269.

2. Koncovky ostatní jsou přejaty ze sklonění jiných a vyskytují se porůznu teprve v textech pozdějších a v nářečích. Zejména koncovka *-iech* je ze vzoru *chlap*, na př. w loziech ŽKap. 103, 22, t. 149, 5, ve čtyřech morzyech Vít. 8[b], na vašich ſrdciech Seitst. Mat. 9, 4, na paſtwiſſcziech Mand. 7[b], na paſſtwiſſtiech Ol. 1. Reg. 16, 19, na mieſtiſſtiech t. Ezech. 17, 10, w ſtauiſſcziech (sic) in condensis t. Žalm 117, 27, o polyech Mill. 46[a]; — zaniknutím jotace *-éch*, na ložéch HusPost. 101[a]; koncovka psaná v textech starých bez označení kvantity -ech může se bráti za *-éch* (z *-iech*), a také za *-ech* (podle host*ech* atp.); výklad první je podobnější při dokladech starších, druhý při pozdějších vzhledem k tomu, že koncovka *-ech* v pl. lok. vůbec časem se vzmáhá; na př. w lozech svých ŽWittb. 149, 5, v polech t. 131, 6, v sedmi nebech ŠtítMus. 51[b], w polech Comest. 161[b], po polech t. 27[b], Mill. 124[a], na polech Mand. 26[a], Háj. 190[b], v plawiſſczech EvZimn. 31 atd.; na polech Btch. 267 (dbeč., vedle -ách), na polech atd. stjick. (místy, sděl. Bartošovo); — koncovka *-och* je v těch nářečích, kde i tvrdé kmeny mají touž koncovku, a je tu analogií podle těchto: poloch BartD. 19 (zlin.), t. 68 (val.); zdlouž. *-óch*: na polóch t. 84 (stjick.); — koncovka *-ách* je ze sklonění *-a*, na př. na polách Btch. 267 (dbeč.), BartD. 52 (dol.), polach t. 114 (laš.), vajcách t. 69 (val.), slc. poliach.

111. Plur. instr. *moři*; *-mi*, *-ma*; *-ěmi*, *-emi*, *-ema*; *-ami*, *-ama*; *-oma*.

1. Koncovka vlastní jest *-i*, psl. *-i*. Na př. s luczyſty jězditi DalC. 9, nad paſtwiſſtij cztitarſkymi KolČČ. 352[b] (1562) atd., z pravidla a v jazyku spisovném dosud tak: ſrdcy Dolež. 49, moři, poli atd. Us., také v nář. val. poli BartD. 68 a slc. poli (vedle poľmi).

2. Koncovka *-mi* je přejata ze sklonění *-ĭ*, a je doložena od poč. stol. XV. Na př. nad tvými polmy Ol. Ex. 9, 3, jeli jsme rovninau a polmi Pref. 52, mezi polmi Háj. 10[a], s polmi Koz. 395, ſtanowiſſtmi Comest. 78[a], nad paſtwiſſtmi KolČČ. 352[b] (1567), s ložmi t 180[a] (1552), polmi Tomsa 165 (nikoli též poli), poľmi Hatt. slc. 76. — Vedle koncovky *-mi* jest také její vulgarní varianta *-ma*, mezi polma Us.

3. Koncovka *-ěmi*, s jotací zaniklou *-emi*, jest opět ze vzoru *duše*; na př. meči a luczyſtyemy PulkL. 18, mezi mořemi Kladr. Dan. 11, 45, mezy mořemi Br. tamt., nad nebemi Kladr. žalm 148, 4, ſtrzelyſſtiemi Comest. 51[b], ſrdczemi t. 254[b], ſrdcemi Dolež. 49 (vedle ſrdcy), srdcemi

Tomsa 164 (nikoli též srdci) atd. — Vulgarní varianta koncovky této jest opět *-ema*, na př. mořema, polema Us., polema chrom. 269.

4. Nářečí východní, která mají pl. instr. duš*ami* m. *-emi*, mají odtud přejaté *-ami*, zdlouž. *-ámi* a vulgarně *-ama*; na př. polami BartD. 68 (val.), t. 114 (laš.), polámi t. 85 (stjick.), slc. poľami (vedle -mi a -i), — polama BartD. 19 (zlin) a Btch. 267 (dbeč.).

5. Koncovka *-oma* je místy v nář. lašském, spolu s konc. *-ami* a *-ama* a rozšířena vůbec v pádě tomto, na př. poloma BartD. 114 (vedle polami a polama, a taktéž chłopoma, dušoma atd. vedle -ami a -ama).

Jiné výklady ke vzoru tomuto.

112. 1. Některá sem patřící substantiva přijímají skloňování podle vz. *kuř*ě gen. *kuřete*. Zejména:

subst. *-išče* nč. *-iště*, na př. hradišče nč. hradiště (vysl. -šťe) gen. -ščě nč. -ště atd., a skloňováním podle *kuřě*: gen. -štěte atd., na tom miestě hradišťat DalJ. 56 (rkp. Ceronský), pod ohniſſtětem BílC. 158, ohniſſtěte Tomsa 169 (položeno jako tvar vulgarní vedle spisovného -iſſtě), ſpaleniſſtěte Nejedlý 154 (též), ſpaleniſſťata t.; — sem patří také *chvostiště*, proměněné změnami hláskovými v *chostiště*, *-štiště*, *koštiště*, *chvoště* a *koště* (srov. I. str. 439, 461, 482 a 554): sg. nom. chwoſtyſte Boh. m. 22ª, instr. chwoſſczyſſczem Pror. Isa. 14, 23, pl. akk. má střícě chwoſtyſtye prodáváta Mast. 408, instr. (dóm) chwoſtiſti vyčiſtien HusPost. 47ᵇ, chwoſtiſtiemi t. 49ª atd., nč. chvoště, koště gen. -ete atd. Jg. (s. v. chvostisko) a Us.; —

subst. *vole* gen. vole atd., sg. lok. v svém woly KlemP. 68, plur. tuhá vole Mast. 42 atd., a podle *kuře*: volata a tlusté krky Zíbrt Listy 18 (z r. 1722), volat holubích Ben. 4. Reg. 6, 35, s nenasyceným voletem Vel. Jg., vole gen. volete dat. voleti atd, plur. volata, volat atd. Rosa 56 (připomíná, ale neschvaluje), chrom. 270 a j. Us. ob; —

subst. *vajce* nč. *vejce*, gen. *-cě* nč. *-ce* atd., a v sing. též podle *kuře*: krkavčího vejcete Lomn. Jg., s jedním wegcetem Beck. 1, 258, weyceti t. 3, 379, vejce gen. vejcete Rosa 56 (připomíná, ale neschvaluje), Dolež. 47, Pelzel² 55, holubího vejcete MalýAmer 4, 117 atd., vejce gen. vejcete atd. často v Us. ob., véce gen. vécete atd. chrom. 270; —

v nář. domažl. říká se také i líce g. lícete d. líceti, slunce g. sluncete atd. Šemb. 17.

2. Mužská příjmení, která jsou spolu appellativa tohoto vzoru, skloňují se náležitě, ale v sing. dat. lok. mívají nátlakem svého významu častěji koncovku *-ovi* podle chlap*ovi* atd.; na př. *Líce* lok. po ondraczkowi liczowi KolB. 5ᵇ (1494), *Srdce* dat. lok. panu Srdc*i* a *-ovi* atd.

Jiná příjmení s koncovkou *-e* skloňují se dílem také tak, dílem zůstávají nesklonĕna. Na př. *Skočdopole*, *Nastojte*, *Dvanácte*, *Jagule*, *Jankule*: sg. nom. Vavřinec Skoczdopole KolEE. 209ª (1624), Jiřík Naſtogte KolA. 1511, Mikuláš dwanaczte kreyczij KolEE. 133ª (1618), Vladislav příjmím Jagello aneb Jagule VelKal. 155, Hanuš Huniades jinak Jankule t. 224, — gen. akk. pana Skočdopole Us., od Jiříka Naſtogte KolA. 1513, nebožtíka Mikolaſſe dwanaczte KolEE. 133ᵇ (1662), od Vladislava Jagule VelKal. 46, Hanuše Hunyady jinak Jankule t. 56, — dat. lok. panu Skočdopoli, -ovi Us., a neskloň. po Wawrzinczowi Skoczdopole kováři KolEE. 209ª (1628), po Mikolaſſowj dwanaczte t. 133ᵇ (1657), — instr. panem Skočdopolem Us., Jiříkem Naſtoytem KolA. 1512.

113. Některá substantiva jednotlivá tohoto vzoru.

Labe je v nč. vždycky neutrum vzoru tohoto; v pol. je fem. Laba, v němč. lat. řečt. též fem. V češtině staré je též neutr., jako v nové, na př. mezi řekami wultawu a labem Pulk. 2ª atp.; ale některé doklady svědčí pro fem., zejména: nom. akk. labie Albea Prešp. 299, BohFl. 55, Diefb., labye Rozk. 571, Labie a Vltava Puch. 460ᵇ, nos expertes fere labe bydlíme u samé Labe Feifal. LL. 716 (píseň vagantská z r. 1451), podle Labie Puch. 429ᵇ, po obojí straně řeky Labie t. 428ª, na řeku Labi laskava byla t. 438ª; v ŠtítMus. čte se 96ª: jakož labe větše (neutr.) bude když Vltava v ni (fem.) vejde, ale v rkp. ŠtítSáz. a ŠtítJes. je na stejném místě v-ňe (neutr.).

líce stsl. lice facies atd. je slovo obecně slovanské a původem i v užívání odevždy neutrum. V češtině na př. sg. nom. akk. licze maxillam Ol. Súdc. 15, 15, — gen. smutného liczie AlxBM. 1, 35, — lok. nemoc w liczu Hrad. 143ª, v smutném licziu AlxBM. 8, 25, — plur. svých ljc VesB. 197ᵇ, kněží s rumnými lijczy ChelčP. 76ᵇ atd.; — časem vychází slovo to z užívání obecného, drží se nyní jen v jazyku knižném a tu — zvláště v básních — béře se za femininum a bývá vedle *líce* také *líc*, chybně; — ve významu lícní strany proti rubu jest *líc* bez *-e* a v Usu ob. masc., trvám že assimilací k masc. *rub*.

lože, v nář. mor.-slov. změněno v *loža* fem. BartD. 162.

nebe. Původně byl kmen souhláskový *nebes-*, z něhož zachován pl. gen. *nebes* atd., v. § 364. Ostatně vyvinuly se dvoje novotvary: *nebesa* podle *města*, a *neбe* gen. *nebě* atd. podle *moře*; doklady tohoto viz zde nahoře při pádech jednotlivých § 101 a násl.

ovoce gen. stč. *ovocě* nč. *-ce* atd.; dial. gen. ovocého BartD. 42 (hroz.), podle sklonění složeného; jinde béře se za fem. vzoru *duše* a ztrácí koncovou samohlásku v nom. a akk.: *oboc* BartD. 64 (val.), tamt. 162 (laš.).

plece stsl. plešte humerus. Sg. nom. levé plecze Hrad. 1:2ᵃ, vzemši jej (liška džbán) na plecze t. 129ᵇ, plecze pravé Ol. Num. 18, 18, plecze vařené t. 6, 19, plecze mé buď setřieno Ben. Job. 31, 22 atd., instr. ruku s pletczem Ol. 2. Mach. 15, 30, (kost) jest spojena s pleczem Sal. 772; — du. nom. akk. pleci humerum MVerb., nemoc vstúpi v obě pleczy Hrad. 142ᵇ, pleczy moji Alb. 53ᵃ, Řěci všěkú je v pleczy AlxV. 1740, udeři krále mezi šíji a pleci inter cervicem et scapulas Hlah. 2. Par. 18, 33, inhed pletczy obrátivše terga vertentes Ol. Jos. 7, 4, — gen. lok. na pleciu in humeris ŽKlem. Deut. 11, nesa na pleczy kříž Modl. 136ᵇ, na plecýj Pror. Isa. 46. 7, nesúc vědro na pleczíj in scapulo Ol. Gen. 24, 15, s pleczí t. 24, 18, na svú pleczý ŠtítBud. 122, na svú pleczij Alxp. 13, — dat. instr. *plecoma*: plecoma ŽGloss. 90, 4, ŽPod. tamt., plecoma svýma Hlah. žalm 90, 4, Kladr. tamt., mezi plecoma VelKal. 242, t. 271, — *-ěma*: (smrt) starým jest za plecziema Kruml. 288ᵃ, — *-ima*, s *-i-* z nom.: plecima tvýma ŽKlem. 90, 4, mezi pleczyma Štít. uč. 115ᵇ, mezi plecyma ŠtítOp. 247ᵃ, mezi pleczima ŠtítMus. 151ᵃ, mezi pleczyma Sal. 284, pleczyma vašima Ol. Ezech. 34, 21, — *-ma*: pleczma zasloní tebe ŽWittb. 90, 4, pleczma ROlB. 47ᵃ, — srov. stsl. pleštema, -ima a -ьma; — plur. kladú jě (břemena) na lidská pleczye Krist. 82ᵇ, (oni) podloživše pletczie svá k dielu colla sua Ol. 2. Esdr. 3, 5. — V nč. básních bývá mylně fem. *plec'*, na př. útisk k pleci plec nepřirazí Pís. otroka (1895) 31.

pľúcě nč. *plíce*, slc. *pľuca* pulmo, stsl. pljušta atd., pomnožné. Nom. plucze Boh. m. 21ᵇ, plyczye Vít. 92ᵃ, plijcze Ben. 3 Reg. 22, 34 atd.; – gen. plic Us.; — dat. ku plycom Sal. 785, pliczom t. 770, plicům Háj. herb. 67ᵇ, a také k pliczem Sal. 486, plicem Háj. herb. 51ᵇ, t. 100ᵇ, t. 316ᵃ a j., nč. plícům a -ím Us., v jazyku knižném někdy též -em; — lok. při plicech Háj. herb. 193ᵇ a j., v nč. plících Us., v jazyku knižném někdy též -ech; — instr. mezi plicziemi Ol. 3. Reg. 22, 34, mezi plicmi Kladr. tamt.; — dial. plúca, plúc, plúcám, plúcách, plúcami BartD. 69 (val.).

poledne v. v § 304 č. 11.

vajce gen. *vajcě* atd., nč. *vejce* gen. *vejce* atd.; — pl. nom. akk. když sě wagcye zkazie OtcB. 132ᵃ, jako sbierají waycze ova Pror. Isa. 10, 4; — gen. wagecz Pass. 379, z wagecz Mand. 18ᵇ, nč. vajec, dial. vajíc z vajéc chod., a -cí: bielek waiczí nových LékB. 213ᵇ; — dat. waiczom Lit. Výkl. F; nč. vejcím atd.; dial. vajca, vajcách, vajcami BartD. 69 (val.); — o *ej-aj* ve vejce-vajec srov. I. str. 135, o skloň. vejce g. vejcete v. § předcházející.

3. Vzor *znamenie.*

114. Sem patří všecky střední *ьjo*-kmeny. Kmen substantiva vzorového je *zьnamenьjo-* přehlas. *zьnamenьje-*. Skloňování jest toto:

sing. nom. akk. vok. *znamenie, -í*
gen. *znameňá, -ie, -í*; dial. *-ieho* atd.
dat. *znameňú, -iú, -í*; dial. *-iemu* atd.
lok. *znamení*; *-ú, -iú, -í*; dial. *-iem* atd.
instr. *znamením*; dial. *-iem*; *-í*
du. nom. akk. vok. *znamení*
gen. lok. *znameňú, -iú, -í*
dat. instr. *znameníma*
plur. nom. akk. vok. *znameňá, -ie, -í*; dial. *-a*
gen. *znamení*; dial. *-é, -ích*
dat. *znamením*; dial. *-om, -ám, -iam, -am*
lok. *znameních*; dial. *-iech, -och, -óch, -ách, -iach, -ach*; *-í*
instr. *znameními*; dial. *-ami, -iami, -áma, -ama, -i.*

Výklady a doklady ku pádům jednotlivým.

115. 1. Kmenové *-ьj-* stahuje se se samohláskou následující a tím způsobem mění se *-ьje* v *-ie*, *-ьja* v *-iá* atd, srov. I. str. 559 sl. Odtud je koncovka vždycky dlouhá: nom. stč. znamen*ie* nč. -n*í*, dat. stč. znameň*ú* nč. -n*í* atd.; ale v nářečích ob. často se krátí, na př. znameni, zéli, zbóži Us. ob., znameni gen. -ni instr. -im pl. dat. -im lok. -ich instr. -ima chrom. 270, v Ústi, v zéli BartD. 81 (hran.) atd.

2. Novotvary jsou v tomto skloňování dosti hojné, některé podle vzoru *pěší*, některé podle jiných. V nářečích, kde proniklo přehlasování a úžení, bývala výsledkem často koncovka *-í*, tvar znamen*í* byl tedy mnohovýznamný (byl sg. nom. a spolu gen., dat. atd.) a proto málo zřetelný, a ta věc podporuje vznikání zřetelnějších novotvarův.

116. Sing. nom. akk. vok. *znamenie, -í.* Koncovka *-ie* je z býv. *-ьje*, a mění se dále ztrátou jotace v *-é* a úžením v *-í.* Na př. *-ie*: nadwore Reg. I. r. 1178 t. j. nádvorie, nestane t. II. r. 1289 t. j. nestánie, cope MVerb. t. j. kopie, perre tamt. t. j. perie; Evino zreſſenie Ostr. t. j. zhřěšenie, naše zpazenie t.; dal znamenye ApŠ. 58, když sě zdrawiě ruší Jid. 122, časté wzdýchanyě t. 149; mezi trnyee EvZimn. 13, cztenýe BiblB. Mark. 8, 35, zahynutíe t. 8, 36, abychom vczenije brali Štít. ř. 3ª, nábožné vpokogenije t. 154ª a j., wdeſſenyee živné spiraculum Ol. Gen. 7, 22, mé panenſtẇiee KřižB. 93ª atd.; — *-ie* zachováno v nářečích:

zbožié, požehnánié, perié BartD. 44 (břez.), kvjécjé t. 40 (hroz.), zbožje, stavjanje t. 42 (též), slc. znamenie; — *-é*, pravidlem již v nejstarších dokladech subst. *-lé* z *-lьje*, na př. ten mi nazzile[e] činí Jid. 95, weſele ŽWittb. 3, 7, zelee vařené Pass. 625, obylee zemské Pror. 57[a], všecko vſylee t. 68[b], nad vhlee t. 107[a] a j., náſylé Br. Jer. 51, 35 a j., v nář. vých. dosud: zelé, obilé BartD. 20 (zlin.), t. 69 (val.), t. 89 (stjic.), t. 99 (laš.); dílem také jindy, na př. parzeze borové KabK. 18[b]; — zúžením *-í*: vezmú to orudij Alxp. 77, všecko vſylj tvé Br. Deut. 28, 33, obilij přijala KolEE. 2[b] (1636), zely sazené t. 309[a] (1661) atd., nč. znamení, obilí Us., zelí, obilí BartD. 53 a 55 (dol.), 45 (lhot.), zéli t. 85 (stjic.), zeli, obili t. 99 a j. (laš.). — V stmor. EvOl. čte se: skrze cztenyey 171[b], koncovka *-í* změněna v dial. v *-iej*, srov. I. str. 214.

117. Sing. gen. *znameňá*, *-ie*, *-í*. Koncovka *-á* je z bývalého *-ьja*; přehlasuje se v *-ie* a z tohoto je ztrátou jotace *-é* a zúžením *-í*. Příkladův *-á* z doby dosti staré a bezpečných nemám; *-ie*, *-é*, *-í*: do světa ztworene t. j. stvořenie Ostr., ze zpanyě Jid 149, toho zchzedye Pil. c, dobrého dyenye ŽWittb. 77, 11, od poluv-noczye ab Aquilone Pror. Jer. 1, 14, ſ polunoczye t. 51, 48, čekajíce hnutyee vody EvZimn. 19, z toho pozwanije Štít. ř. 3[a], ze cztenije t. 5[a] a j.; z mého pohodle[e] Pil. c, z toho wezzele[e] t. d, do wezzele[e] Jid. 150, vdolee přěplodného Pror. 19[a], z uokolee t. 66[b] a j., do vdolé Br. Gen. 14, 3, hojnost obilé t. Joel 2, 19 a j., do zelé BartD. 20 (zlin.); aby žádného przikorže nečinila KolČČ. 169[b] (1702, archaismus, ne-li omyl); — *-í*: roh ſpaſſeny mého ŽWittb. 17, 3, na pamět vmuczeni NRada 435, znamení Us. od pol. XVI. stol., znameni (zkrác.) Us. ob., chrom. 270, království Btch. 267 (dbeč.), ze stavéní BartD. 20 (zlin.), do zelí t. 83 (val.), z Ústi, do zéli t. 81 (hran., zkrác.); — za *-í* je dial. *-ej*: do povětřej BartD. 355 (dol.), srov. I. str. 214.

V nářečích východních jest *-á* dílem nepřehlasováno, dílem přehláska zrušena. Na př. psáňá BartD. 68 (val), z nenadáňá, do náručá, to zelá Bart. podu̇ž. 29, zbožia BartD. 44 (břez.), zbožja t 42 (hroz.), z obilá, do vrbá t. 84 (stjick.), bez trápeňá, takového dobrodiňá, do Mezříčá, do zelá t. 89 (též), bez svědomá, z fojtstvá t. 114 (laš., -a zkrácením z -á), do zelo, do obilo t. 101 (též, -o z -á), neslyším zvoněná Suš. 100, toho vydaťá t. 472 a j., slc. znamenia; příklady takové jsou z doby starší v dial. OlMüllB.: svatého czetna (m. čteňá) 618, od božého wstupena 619, dla oderzena odpustkóm m. obdržeňá 620, zboza jim prispořiti t. j. zbožá 620.

Analogií podle *pěší* vznikl novotvar *-ieho*, *-ého*, *-ího*; na př. pro kúsek býlého (býlí) Suš. 190, Kniha narozeniho Gezisse Krista ČČMus. 1879 (z rkp. Roudn., přípisek XVI nebo XVII stol.), domažl. a zbirož. psaního, kameního, uhlího Šemb. 17, žďár. uhlího, kořeního, zelího BartD. 2, 252.

118. Sing. dat. *znameňú*, *-iú*, *-í*. Koncovka *-ú* je z býv. *-ьju* a mění se dále v *-iú* a *-í*. — Příklady: k rozeznanu t. j. -ňú ŽGloss. 49, 4, k rozhniwanu (sic) t. 77, 58, ku posluchanu t. 102, 20, k skonczenu DalH. 42, k chwalenu ŽWittb. 118, 62, k zabitu t. j. -ťú ad occisionem ŽGloss. 43, 22; k swazanyu ŽGloss. 149, 8, chwalenyu ad confitendum t. 118, 62, ke zpowiedanyu ŽKlem. tamt., doňedž nepoložiu nepřátel tvých podnozyiu nohám tvým ŽKlem. 109, 1 (srov. stsl.: donьdeže položą vragy tvoję podnožiju nogama tvyma Krmč.-Mih. v Mikl. IV, 612), k tomu posselstwiu Hrad. 62[a], k uodyenyu DalC. 42, tomu znamenyu t. 19; k zabity ŽWittb. 43, 22 a j., k usyly DalC. úv., nám sě jest vsyly brániti t. 44 a j., což jejie tyelesenstwy líbo bylo Pass. 333 a j., ku poznanij Štít. ř. 3[a], k tomu powolanij t. 7[a] a j.; prawedlenstwu tvému ŽWittb. 118, 64, prawedlenstwyu tvému t. 118, 68, prawedlenstwy tvému t. 118, 71, všecky tři fase této koncovky v témž textě a témže slově; nč. znamení atd. Us.

Zvratnou analogií bývá *-ie* místo *-í*; na př. k spasenye Modl. 77[a] (-e vyškrabáno), tomu poselstwie Pass. 184 (část mladší), k utiessenie Mill. 105[a] atd.

V nářečích východních jest *-ú* dílem zachováno, dílem analogií opět uvedeno; na př. k odpusczenu t. j. -ňú OlMüll. B. 619, psáňú, zelú BartD. 19 a 20 (zlin.), 68 (val.), k zelú a k zélu t. 89 a 85 (stjic.), znameňó chrom. 270 (-ó z -ú), královstvjó Btch. 267 (dbeč., též).

V nář. stjick. je sg. instr. s tú pěknú růžú, a místy také s túm pěknúm růžům, v. § 138 a 176; zvratnou analogií klade se pak *-úm* za *-ú* také v tomto dativě a jest na př. k zelúm, k podmáslúm BartD. 88 a je mi k dáveňúm t. 351.

Analogií pak podle *pěší* vznikl novotvar *-ímu*, psanímu Šemb. 17 (domažl. a zbirož.), k zelímu BartD. 2, 252 (žďár.).

119. Sing. lok. *znamení*; *znameňú*, *-iú*, *-í*.

1. Koncovka vlastní jest *-í*, z býv, *-ьji*. Jest v dokladech z doby před přehláskou *u-i*: w Zassadi List. Lit. r. 1057 (ze XIII. stol.), in usti tamt., w Zasadi List. 1218, na Vztj t., slovo v bostui schováno Ostr., w piti Túl. 25[b], uue sbozi Kunh. 151[a]; v bezuodi in inaquoso ŽGloss. 77, 17, ustal w lani in increpationibus t. 38, 12 (v ŽGloss. jen tyto dva příklady); v jeho chtieny (rým: nepromění) AlxH. 11, 25, v dobrém odieny (rým: mieni) t. 4, 1, v jiném widieny (rým: mieni) t. 11, 10, u milozirdy (rým: twirdi, pl. nom.) t. 6, 1; po tvém wzdýchaný (rým: paní, sg. vok.) Jid. 164, na božiem krsschený svD. 91 a po widyený t. 92; u prsielszeny dosti malém t. j. u přělščení AlxB. 1, 36, v tomž ztrsieleny t. 1, 4, na hnany t. 1, 42, w czekczowany t. 2, 1, po sszety (sic) t. j. po ščěstí (rým: do pěsti) t. 2, 38, v takém vessellíí (rým: nejmělí) t. 5, 31. Doklady tyto jsou z textů starších, než je přehláska *u-i*, a u některých

dosvědčují rýmy, že tu bylo *-í* již ve složení původním, jež je starší než citovaný rukopis; je tu tedy dosvědčena koncovka *-í* vlastní a původní.

Táž koncovka je dochována v nářečích, ve kterých přehláska *u-i* nepronikla a kde tedy je sg. lok. znamen*í* a naproti tomu na př. sg. dat. znameň*ú*. Tak jest zejména v nář. hroz. ve zboží proti dat. zbožju BartD. 42, břez. ve zboží proti dat. zbožiu t. 44, slc. znamení proti dat. znameniu.

2. Koncovka *-ú* je podle ŭ-kmenův. Vyskytuje se záhy a mění se dále v *-iú* a *-í*; poslední tato obměna *-í* je znění ovšem téhož, jako koncovka původní *-í*, ale původu je podružného. Příklady: na ſkoncienu t. j. skončěňú ŽGloss. 139, 12, wſtawenu t. j. v ustaveňú in testamento t. 43, 18, pokolenu in generatione t. 144, 13, u wiſtu in profectione t. 104, 38, w gednomyſlu t. 54, 15, uſtawanyu t. j. ustávaniú in deficiendo t. 141, 4, u-oprawanyu in directione t. 118, 7, w roſirzenyu t. 118, 45, ue ſnimanyu t. 101, 23, w uczinenyu t. 91, 5, u wyrbyu t. 136, 2; o svém ſpaſenu Túl. 24ª, we bdienu t. 25ᵇ; w czielowanyu ApŠ. 58, po j'ho zzbosiu Pil. d, w zzbosiu Jid. 126; u miloſirdu tvém ŽMus. Moys. 12; w hinutyu ŽKlem. 141, 4, w bezcieſtiu t. 106, 4, u mnoſtwiu t. 5, 8, w rozliucenyu t. 6, 2 a j., u pozehnani t. 20, 4, w obizenſtwi t. 77, 25 (ŽKlem. většinou -iú); w ſpaſſenu tvém t. j. spaseňú ŽWittb. Ann. 1, w ſpaſenyu t. 32, 17, w myloſirdy tvém t. 30, 17 atd., v témž textě všecky tři fase této koncovky; w nabozenſtwyu DalC. 26, w nabozenſtwy t. 27, w pyty t. 9; w tom czlowieczſtwiu Hrad. 57ª, w bozſtwi t. atd.; na wydyeny, na ſlyſſeny, na dotczeny, na chozeny Alb. 10ᵇ atd., o tom pozwanij Štít. ř. 3ª, u vláštiem ochotenſtwij t. 7ª a j., u weſſelyy v našem Pror. 48ᵇ, na velikém pohorzýj t. 22ᵇ atd.; po prošlé přehlásce *u-i* z pravidla *-í*, znamení atd. Toto pak *-í* splývá se starou, původní koncovkou *-í*, jež se parallelně vedle novotvarého *-ú*, *-iú* stále držela.

V některých nářečích východních udrželo se *-ú*; na př. v zelú, v staveňú, v bořú BartD. 20 (zlin.), v obilú, v bořú t. 53 (dol.), v zelú, ve staveňú t. 81 (hran.), v podezřeňú, v zelú n. zélu, v Mezříču t. 84, 85 a 89 (stjic.), v psaňu t. 114 (laš.); — v han. je obměněno v *-ó*, na př. znameňó chrom. 270, králostvjó Btch. 267, na tureckém pomezó Suš. 124, po hlídnuťó t.; — v nář. keleck. je změněno v *-ou*, v zelou, v Mezřejčou BartD. 92, — a v stjick. je za ně zvratnou analogií *-úm*, dubúm t. 88 (srov. zde výše sing. dat. *-úm*).

3. Zvratnou analogií bývá *-ie* místo *-í*; na př. po buožiem vmuczenye Pass. 68 (část mladší), v-pokanyę Modl. 93ᵇ (s opravnou tečkou), v mém kazanye EvVíd. Jan. 8, 31, we ſpanie sděj swé chténie NRada 588, v mém vězenie Tand. 65 (z r. 1483), po tvém na nebe wſtupenije Lobk. 116ᵇ, jak o tom we cztenije psáno t. 117ª a j.

4. Analogií pak podle *pěší* vznikl novotvar *-iem*, *-ím*; na př. o příſtíem Kristovu HusPost. 6ª, w przykazanyem ſwem EvOl. 112ª, w bdyenym

mnohém t. 104[b], w mylofrdenftwym fwem t. 113[b], w fwem dobrodicztwym t. 15[b], v knížectvím opavským Slav. 30, po několikerým řeči pletením t. 65, po prvním vdeřenjm Beck. 1, 154, o milofrdenftwjm božím BílD. 371, v nějakým koutě na podkrowým BílQ. 2, 106, w mlčenjm a v náději Kon. 731, po učiněným přikázáním Seel. 118, po svým z mrtvých wftánjm 242 a j., domažl. psaním, kamením podle Šemb. 17.

120. Sing. instr. *znamením*; *-iem*.

1. Koncovka vlastní jest *-ím*, z bývalého *-ьjьmь*. Je pravidlem v textech nejstarších a drží se neustále. Na př. takým ufenim t. j. učením HomOp. 203[a], nepravým zatyrzenjm (-m v rkp. naznačeno zkratkem) detractione t. 152[a]; před fwitanym ŽGloss. 109, 3, vprauenym ordinatione t. 118, 91; z pozlufzenztwim AlxH. 3, 17, svým odyenym t. 3, 31, když zboffim vzhrdě t. 6, 17, pod vmluwenym lstivým t. 7, 6; dobrým fwiedomim Túl. 85[b]; (s) zzbosim Jid. 112; před fwytanym ŽWittb. 109, 3, kazanym tvým t. 118, 98 atd., f ufylym DalC. 38, s tiem pofelftwym t. 67; s svým fbozym Hrad. 139[a], trrpienym t. 57[b], dobrovolným vmrzienym t.; za przymyrzym Rožmb. 125; dyedyczftwym Pass. 452, prolitym t., velikým fnazenftwim t. 461, divným ofwieczenym t. 463, znamenym s. křížě t. 484 a j.; vším ftworzenijm Štít. ř. 3[a], krve prolytijm t. 151[a] a j.; obilím (tak v rkp.) frumento Ol. žalm 64, 14, kamením drahým KřižB. 80[a]; atd., v textech do pol. stol. XIV pravidelně a bez výjimky, a taktéž i ve mnohých textech pozdějších. Ve Výb. 1, 1111 je transkribováno množstv*iem*, v Star. Sklád. 1, 98 a Výb. 1, 258 zbož*iem*; ale to jsou chyby v přepisích, texty původní mají tu mnozftwem t. j. množstvem AlxV. 1279 a fbozym t. j. sbožím Hrad. 115[a], tedy nijaké -iem. Staré *-ím* drží se i potom a zachováno dosud: znamením Us., znamenim (zkrác.) chrom. 270, královstvím Btch. 267 (dbeč.), psáním, zelím BartD. 19 a 20 (zlin.), t. 68 (val.), psanim t. 114 (laš.), zapsaním Suš. 125, slc. znamením atd.

2. Časem vzniká a vedle starého *-ím* se vyskytuje koncovka *-iem*, *-ém*. Doklady toho starší jsou z doby úžení *ie-í*, a nové z nářečí, která zachovala nezúžené *-ie*; vykládati jest tedy tuto odchylku analogií zvratnou, jež byla podporována tou okolností, že mimo některé pády jiné zejména také nominativ má koncovku *-ie*, *-é*. Na př. s dobrým swyedomyem Půh. 1, 183 a j., s rozličným zboziem Mill. 5[a], s welikem zbosiem t. 10[a], shořal mlýn i s obilém Let. 390 atd., nč. dial. zbožjem BartD. 42 (hroz.), zbožiém t. 44 (břez.).

3. Někdy vyskytuje se také instr. *-í* místo *-ím*: na př. s przìwzetj k tomu.. KolEE. 322[b] (1655), rukau danj flybily t. 169[b] (1702), stodola ze (m. se) dwogim zadienj t. 13[b] (1725), za svým fftěftj VesC. 21[b], mezi jiným nařjkánj, kwjlenj a pláčem BílQ. 2, 119, nad jejím nařjkánj BílA. 166, s djkůčiněnj Seel. 28, fwým orodowánj t. 16, ti kteří bohatftwj a chválou

oplývají Kon. 39, před svým vſnutj t. 887 atd., místo: přivzetím, rukau dáním, zádéním atd. Ve sklonění tomto je v češtině západní většinou koncovka *-í*, a jest v sg. lok. vedle náležitého *-í* také analogické *-ím*; z toho vzniká domnění, že může býti také instr. *-í* místo *-ím* nebo vedle *-ím*. O *příjmí* místo žádaného instr. příjm*ím* v. doleji § 130 a srov. také pl. lok. § 127.

121. Du. nom. akk. vok. *znamení*, koncovka *-í* z býv. *-ьji*. Na př. oně dvě przykazany Štít. uč. 29[b], této dvě kralowſtwy t., tě obě byſkupſtwy Pulk. 149[b], této dvě przikazani Kruml. 23[b] atd.

V textech pozdějších bývá *-ie*; na př. byle sta dvě poklinanye na svět puštěně Pass. 445 (část mladší), dvě poklynanye ML. 27[a]. Je to buď plur. za du., anebo analogií zvratnou *-ie* místo *-í*.

122. Du. gen. lok. *znameňú*, *-iú*, *-í*; konc. *-ú* z býv. *-ьju*, přehlas. *-í*. Na př. tú dvú byſkupſtwy Pulk. 60[b], o dvú rczenij Štít. ř. 15[b], na túto dvú p'kazani Koř. Mat. 22, 40 t. j. přikázaní.

123. Du. dat. instr. *znameníma*: bodeta oba kopyma AlxV. 1576 (rým: nima), proti těma přikazanima ŠtítOp. 166[a], dvěma znamenyma Ol. Ex. 4, 9, tu s kopima na sě hnaſſta TandZ. 164[b], těma oběma psaníma ČernZuz. 276; tvar žádaný *-iema* z **-ьjema* v textech starých se nevyskýtá, *-íma* je podle *pěší* atp.

124. Plur. nom. akk. vok. *znameňá*, *-ie*, *-í*. Koncovka *-á* je z pův. *-ьja*, a mění se přehláskou v *-ie*, *-é* a zúžením v *-í*. Příklady: *-á*, padena t. j. padeňá ruinas Gloss. Jer., je-li to archaismus a ne dialektický novotvar; — *-ie*, *-é*, všěcka kazanye tvá ŽWittb. 72, 28, mnohá utyeſſenye Pass. 332 a j., tři znamenije Štít. ř. 12[a], čtyři cztenije t. 12[b] a j., vdolee tvá Pror. 15[b] a j., všěcka kralowſtuiee Ol. 3. Reg. 4, 21, ukažte nám znamenyee signa t. Ex. 7, 9, okraſſlenyé zlatá ornamenta t. 2. Reg. 1, 24 atd.; — *-í*, měl panſtwij veliká KřižB. 75[b] atd., nč. znamení Us., znameni chrom. 270.

V nářečích východních jest *-á* dílem zachováno, dílem analogií znovu uvedeno: psaňá BartD. 68 (val.), slc. znamenia. Častěji bývá tu krátké *-a*, podle pl. nom. akk. měst*a* atd., na př. kralostva Btch. 267 (dbeč.), psáňa, zela, obila BartD. 19 a 20 (zlin.), pěkné zela t. 85 (stjick.), psaňa Šemb. 44.

125. Plur. gen. *znamení*, konc. *-í* z býv. *-ьjь*. Na př. všěch zztworseny LMar. 52, ſbozi svých ŽKlem. 48, 7, ot kazany tvých ŽWittb. 118, 110 a j., kopy jim podáváchu DalC. 50, chléb obylyy zemských Pror. 22[a], těch kralowſtwyy t. 111[a], od myſlenij ješto jsú bez rozumu Štít. ř. 5[b], viece ť má bóh pozehnanij než jedno t. 7[a] atd., nč. znamení Us.,

psání BartD. 19 (zlin.) a j., slc. znamení; zkrác. znameni chrom. 270, psani BartD. 114 (laš.).

V době přehlásky *u-iu-i* vzniká zvratnou analogií koncovka *-iú*, tisíc pokolenyu ŽWittb. 104, 8, ſnamenyu tvých t. 104, 27, ſprawedlenſtwyu tvých t. 118, 112, — a v době úžení *ie-í* vzniká zase týmže způsobem koncovka *-ie*, ot zamucenye liudſkich ŽKlem. 20ᵇ, ve množství bohatſtwye svých Alb. 41ᵇ, zvuk hudenie rozličných Mill. 32ᵃ.

Krom toho vznikají záhy a šíří se novotvary s konc. *-ích*, podle sklonění zájmenného a složeného, a hlavně podle vzoru *pěší*. Doklady toho vyskytují se nejčastěji v starých žaltářích, řidčeji jinde; na př. ot kazanich ŽGloss. 118, 110, ot miſlenich ſwich ŽKlem. 5, 11, podle zlosti nalezenich gich adinventionum t. 27, 4, podle nalezenych svých in adinventionibus ŽWittb. 80, 13, znamenich našich jsmy neviděli t. 73, 9. cěstu prawedlenſtwych tvých t. 118, 27, prawedlenſtwich tvých nezapomanul sem t. 118, 141, neskrývaj kazanych tvých t. 118, 19, na stezcě kazanych tvých t. 118, 35, všěcka kazanye tvá pravda . . . neopustil sem kazanych tvých t. 118, 86 a 87, podle zlosti nalezenych jich ŽKap. 27, 4, nečiň daleko ſmilow(a)nych tvých t. 39, 12, prawedlenſtwich tvých budu dobývati ŽBrn. 118, 145; z pokolenych waſſich Lit. Deut. 1, 23, by ot pokuſſenich netrpěl Hug. 91; podle přikázanjch božských Beck. 3, 60, od vaších (sic) náboženſtwjch t. 2. 513 a j. (často u Beck.), dial. psaních podle Šemb. 17 (domažl. a zbirož.), zelích BartD. 85 (stjick.). — V EvOl. je zvratnou analogií *-iech* m. *-ích*: od myſſlenyech 149ᵃ.

V nář. mor. jest konc. *-é*, na př. dbeč. sg. nom. králoství gen. -ství atd., a pl. gen. -stvé, jako polé, růžé, kosťé Btch. 267, procestfjé BartD. 2, 48 (přer.) a j., v. § 108; — v nář. zlin. mají substantiva *-lé* pl. gen. *-l*, zel, obil BartD. 20, v nář. bystř. je pl. nom. staveň*a* gen. *staveň* atd., t. 2, 75, podle měst*a-měst*.

126. Plur. dat. *znamením*. Koncovka *-iem*, žádaná podle předpokládaného *-ьjemъ*, nemá dokladu v textech starých. Doložené *-ím* pak jest podle pl. dat. dneš*ním* atp. Na př. ke všěm nalezenim in omnes adinventiones ŽGloss. 98, 8, ke všěm nalezenym ŽWittb. t., naučíš mě prawedlenſtwym tvým ŽWittb. 118, 117 atd., nč. proti scházením a kázaním po domích Pal. 5, 2, 461 atd., znamením Us., znamenim Us. ob., chrom. 270 atd.

V nářečích jsou novotvary *-om* (zkrác.), podle pl. dat. měst*óm* atd., na př. psáňom, polom BartD. 19 a 20 (zlin.), — a *-ám*, *-iam*, *-am*, podle pl. dat. ryb*ám* atd., na př. psáňám t. 68 (val.), psaňam t. 367 (laš.) a j., slc. znameniam; v nář. laš. je místy *-om*, domácí obměnou z *-ám*, na př. zelom t. 114.

127. Plur. lok. *znamenich*, konc. *-ích* z býv. *-ьjichъ*. Na př. w na-

lezenich in adinventionibus ŽGloss. 105, 29, ve vššch nalezenich ŽKlem. 98, 8 a j., w nalezenych ŽWittb. 105, 29 a j., v takých zewenijch Štít. ř. 6[a], po těch znamenijch t. 12[b] atd., stále *-ích* a dosud: znameních Us., znamenich Us. ob., chrom. 270 atd.

Odchylkou bývá *-iech*, *-éch*: v jiných knizetſthwiech a panſtwiech Perw. 13 (list. slez. XVI stol.), v těch giſtech vdolech Mill. 113[a]; vykládati to lze dílem analogií podle pl. lok. měst*iech*, kol*éch*, dílem analogií zvratnou za doby úžení *ie-í*.

V nářečích východních jsou novotvary *-och* podle dial. pl. lok. měst*och* atp., na př. psáňoch, zeloch BartD. 19 a 20 (zlin.), zdlouž. *-óch*, zelóch t. 89 (stjick.), — a *-ách* atd. podle pl. lok. ryb*ách* atp., na př. psáňách t. 68 (val.) a j., psaňach t. 114 (laš.), slc. znameniach; v nář. laš. je místy *-och*, domácí obměnou z *-ách*, na př. zeloch BartD. 114.

Někdy vyskytuje se také *-í* místo *-ích*; na př. po pokolenij waſſych Ben. 1. Reg. 10, 19, po všech obydlij země t. 2. Par. 15, 5, w powoláni duchovních i světských Beck. 3, 357, po všech králowſtwj Davidových BílD. 485, we wſſech pokuſſenj srdnatý Kon. 982 a j. Ve skloňování tomto je v češtině západní většinou koncovka *-í*, a jest v pl. gen. vedle náležitého *-í* také analogické *-ích*; z toho vzniká domnění, že i pl. lok. může míti místo a vedle koncovky náležité *-ích* také *-í*. Srov. nahoře sg. instr., a dále pl. lok. duš*í* m. *-ích* v § 181.

128. Plur. instr. *znameními*. Konc. *-ími* podle pl. instr. pěš*ími* atp.; koncovka *-í*, žádaná podle stsl. *-ii* a podle předpokládaného *-ьji* a shodná s konc. pl. instr. moř*i*, nemá dokladu. Na př. jenžto korunuje ſmilowanymy ŽKlem. 102, 4, rozličnými tyeſſenymy Hrad. 56[b], nebeskými pyenymy ML. 37[a], město s przedmieſtymi Ol. 1. Par. 6, 58, s pomezými svými Br. Num. 34, 2 atd., nč. znameními atd.

V nářečích východních jsou novotvary *-ami*, *-iami*, *-ama* podle pl. instr. ryb*ami* atd., na př. psáňami BartD. 68 (val.), psaňami t. 114 (laš.), staveňama t. 2, 75 (han., bystř.) a j., slc. znameniami, — a jinde novotvary *-i* podle pl. instr. moř*i* atd., na př. za tými zeli, tými psáni BartD. 89 (stjick.).

Koncovky *-ími* a *-ami* mají ovšem také své obyčejné varianty *-íma*, *-ama*; na př. tolika trnjma BílQ. 1, 69, se psaníma, -ima (zkrác.) Us. ob., znamenima chrom. 270, psáňama, zelama BartD. 19 a 20 (zlin.), králostvama Btch. 267 (dbeč.).

Někdy vyskytuje se také *-í* místo *-ími*; to však není koncovka za býv. *-ьji* nahoře žádaná, nýbrž tvary tyto vznikly sklesnutím povědomí grammatického, jako bylo pověděno při sg. instr. a pl. lok. Příklady: hroznýma znamenj BílA. 20, s budoucími znameni t. 24, oſtrýma bodláči

BílQ. 1, 68, Maria byla nejčistší mezi wſſemi ſtwořenj Kon. 878, s častýma znamenj Seel. 163 a j.

Jiné výklady ke vzoru tomuto.

129. 1. Kromě novotvarův, uvozovaných v § předešlém, jest ještě novotvar plur. psaňata atd. v nář. horském (mor.) Šemb. 44, podle plur. kuř*ata* atd.

2. O jménech místních *Strašecí*, *Kobylí* atp. a o appellativech *hříběcí*, *podací* v. při vzoru *pěší*.

3. Některá jména místní vzoru tohoto přejímají se do bohaté třídy týchže jmen kmene *-ja*, kterýmžto přejetím změnilo se nejen sklonění, ale i grammatický rod. Na př. *Meziřiečie* je svým původem neutrum a patří ke vzoru *znamenie*, gen. Meziřieč*ie* zúž. *-čí* atd., ale vyloženým právě přejetím stalo se z něho nč. fem. *Meziříč*, skloňované jako *dušě* (*pěšě*), gen. Meziříč*e* atd.; — rovněž tak *Pořiečie* nč. Poříč*í* neutr., a též fem. *Poříč* gen. *-če*; — *Mezihořie* nč. Mezihoř*í* neutr., a též fem. *Mezihoř* gen. *-ře*; — *Podhradie*, nč. fem. *Podhrád'* gen. *-dě*; — *Přělúčie*, z Przelauczij KolA. 1514, (Horníci) dobyli Přelaučij a osadivše je (neutr.) škod mnohých počali činiti Háj. 386ª, nč. fem. *Přelouč* gen. *-če*; — *Prosěčie*, Janovi z Proſeczij KolČČ. 147ª (1551), na Proſečžij t. 293ᵇ (1562), nč. fem. *Proseč* gen. *-če*; — *Zábořie*, z Zaborzij KolB. 1519 a KolČČ. 38ᵇ (1544), nč. fem. *Zábořˇ* gen. *-ře*; — *Podhořie*, nč. Podhoř*í* neutr., a též fem. *Podhoř* gen. *-ře*; — *Podólšie*, nč. Podůlš*í* neutr., a též fem. *Podůleš* gen. Podůlš*e*; — *Zámezie*, nč. Zámezí neutr., a též fem. *Zámez* gen. Zámez*e*; — *Vrchlabie*, Anna z Wrchlabij KolČČ. 3ª (1543), nč. Vrchlab*í* neutr., a též fem. *Vrchláb* gen. *-bě*; — *Konecchlumie* nč. Konecchlum*í* neutr., a též fem. *Konecchlum* gen. *-mě* atd. — Stejná změna stala se také při některých appellativech: za býv. neutr. *náručie*, *podnožie*, *snídanie*, *zádušie*, *záštie* je nč. neutr. *náručí* atd. a také fem. *náruč*, *podnož*, *snídaně*, *záduš*, *zášť* gen. *-ě* atd.

4. Některá kollektiva sing. sem patřící berou se za plur. Na př. *listí* stč. list*ie* z listьje, z prostřed těch Liſtij Háj. herb. 38ᵇ, Liſtij kteréž dvakrát do roka obžívají t. 157ª, Liſtij jsou jako jitrocelové t. 182ª, z mladistvých Liſtij t. 195ᵇ atd.; že to je sing. vzatý za plur., vysvítá z tohoto dokladu poučného: ale i Liſtij, kteréž geſt na něm s obau ſtrán, gſau menſſý Háj. herb. 360ª, t. j. *listí* je ve větě vedlejší singularem, v hlavní pluralem; — *kvítí* stč. kviet*ie*, z těch kwitij Háj. herb. 7ᵇ; — *koření* stč. koren*ie*, kořen rozdělený na mnoho drobných kořenij t. 136ᵇ; — *kamení* stč. kamen*ie*, rozptýleni jsau kamenij svatyně Konáč (1547) 18ᵇ; — *plamení* stč. plamen*ie*, srov. stsl. plamenьje flamma, pla-

menie z nie (Etny) sopcí Mand. 20[b]; — *uhlí* stč. uhlé, kteří z něho (ohně) pozůstalých vhlj užívají Seel. 212.

5. Mezi neutry kmene *-ьjo* bylo též několik substantiv znamenajících osobu, mužskou nebo ženskou. V češtině zejména substantiva *podkonie*, *podratajie*, *podlužňačie* (= hajný), *podpacholčie*, *podkralé*, *podčěšie*, *podkomořie*, *podstolé* (var. *postolé*), *podkancleřie*, *podstarostie*, *podrychtařie*, *podpísařie*, *podbiskupie*, *podkněžie*, *podjahnie*, *podpřěvořie*, *polúbratřie*, *polúsestřie*, *přirozenie* (= příbuzný). Srov. stsl. *otročije* neutr. servus, *podзmasterije* n. architectus, *podružije* masc. fem. coniux, Mikl. Lex. a Gramm. II. 66; rus. *podmasterьje* = pomoščnikъ mastera Wolter Razyskanija 20; také stpolské *podkomorze*, *podczasze*, *podłowcze* atp. (z XV stol., v. Kryński v Pracích filologicznych 1885, 124; npol. podkomorzy atd.) svědčí svou koncovkou o původu z *-ьje*. — Substantiva tato byla i v češtině původně neutra. Svědectvím tomu jest sama koncovka *-ie*, *-ьje*, dále analogie stsl. a rus., a obzvláště některé staročeské těchto jmen doklady, kde přívlastek rodu středního dokazuje, že i jeho substantivum bylo neutrum: (Darius) posla ſwe podkonye, čstného rytieře Menona AlxV. 1125 t. j. své podkonie sing. akk. neutr.; ostav při nich (při koních) své podkonie Vít. 13[b], též; wſſiczkna má podbiskupie Jeron. 133[a], všickna má = plur. nom. akk. neutr.; v jiném příkladě: vy podkonie hubenee Podk. Jir. 183 (text Plz.), svědčí přívlastek hubenee, že původce jeho nepojímal *podkonie* za masculinum. Během času však tato jména přenášejí se z neuter do toho rodu grammatického, který souhlasí s jejich významem, zejména stala se z neuter *podkonie*, *polúbratřie* atd. masculina (pro přechod do rodu ženského nemám bezpečných dokladů); na př. jeden podkonie Pass. 560, jeden podčěšie t. 299 atd., v dokladech mi známých je toto přenesení valnou většinou vykonáno. — Sklonění bylo náležité, podle vzoru *znamenie*, a drželo se, i když rod se již byl změnil; ale časem ujímají se v některých pádech koncovky podle vzoru *pěší*, a jsou zde hojnější, než při jiných subst. kmene *-ьjo*. Tvary mám doloženy tyto:

sg. nom. akk. vok. *podkonie*, *polúbratřie*, zúž. *-í*; na př. (Darius) posla ſwe podkonye, čstného rytieře Menona AlxV. 1125; v tu dobu král Macedonie, jeho voj, jeho podkonye v také hory sě táhnieše t. 2455; rozum, jsa podkonye, chtieše koně zapřáhati Vít. 6[b]; ostav při nich (při koních) své podkonye Vít. 13[b]; jeden podkonye Pass. 560, królóv podkonye kázal t.; podkonye vecě t. 561 (2krát); Sisennes podkonye subregulus Ol. 3. Esd. 6, 3; Sisennes podkrale subregulus Hlah. tamt.; jeden podratagye Pass. 387; podpacholczie SlovKlem. 84[a]; podlužnaczy Cath. 176[a]; jeden podczieſſye Pass. 299, 300, svrchní podczyeſſye list. Wartb. 1380, podcžieſſie krále egyptského a podſtole Ol. Gen. 40, 1, podczieſſie mistr šenkový t. 41, 9. Podczieſſie Faraonóv Kruml. 18[b], podceſſie pincerna MamV., podčešie Bibl. glag. Jg., podčeší pincerna Vusín (1700)

Jg.; Jindřich Lipský podkomorzye Pulk. 184ª, podkomorzye comparuit ad iurandum Lún. ks. 1401, na pana podkomorzye Lún. list. 1412; Heřman z Miličína podſtole Pulk. 184ª, ten duoſtoyny podſtole Kruml. 298ª, poſtole (sic) povědě lankrabí dapifer Otc. 469ª; já podſtaroſtie Osvětimský List. slez. z r. 1551 Perw. Otčetъ 66, při saudech starosta aneb podſtaroſti jeho býti má List. XVI stol. t. 13, starosta a jeho podſtaroſtie t. 14; podrychtarzije nemá nikam choditi Pr. pr. 249, do též chvíle nemá podrychtarzije s rathúzu jíti t., ižádný než podrychtarzije t., podrychtarzije čtyři (t. panoše má míti) t.; scrivanello muož slauti česky podpijſařij Pref. 5; podbiſkupie suffraganeus Prešp. 941, Bohem. 39, podkniezye Levita Koř. Luk. 10, 32, podyahnij Hořek. 13ᵇ; Orestes, polubratrzij (Hesionin) Troj. 222ª; polausestří fem. Stiefschwester Dobr. Jg.; —

sg. gen. (akk.) *podkonie, polúbratřie*; na př. hodného pacholka ptaje, podkonie sobě nemaje Podk. (Star. Skl. 5, 186); král vzpomanu na podcžieſſie svého Ol. Gen. 40, 20; na pana Conrada podkomorzye českého Lún. l. 1412; polubratrzie svého Troj. 234ᵇ; — novotvar *-ieho*: podkanczlierzeho Perw. Otčet. 12, podkomorzieho KolB. 1518, podrychtařieho Brikc. 219, podkomořího Us.; —

sg. dat. *podkoňú, polúbratřú, -iu, -í*; na př. přietelé poččchu tušiti jemu jako przirozenyu milému Hrad. 143ᵇ, Salmanazarovi podkonij svému Ol. 3. Esd. 6, 18, podъkrali svêmu Hlah. tamt.; — novotvar *-iemu*: k podkomorzijemu Pr. pr. 242, podkomorzijmu KolČČ. 345ª (1562), přikázal o tom péči mieti Sisenně podъkralemu Syrie Hlah. 3. Esdr. 6, 27; —

sg. lok. *podkoní, polúbratří*; na př. to znamenáno bylo na Faraonovu podczieſſy Kruml. 19ª; — novotvar *-iem*: při podkomořím Us.; —

sg. instr. *podkoním, polúbratřím*; na př. jiného podczieſſym učinil Pass. 299, podprzieworzym t. 404, sem podkoním sedmé léto Podk. v. 368, s podkomorzim ChelčP. 189ᵇ; před podkomorzyem Lún. list. 1412; —

plur. nom. vok. *podkonie, polúbratřie*; na př. vy podkonie Podk. Jir. 63 (rým *klonie* 3. plur. svědčí, že tu nebylo *podkoní*), vy podkonie t. 73 (rým *nenie*), vy podkonie hubenee t. 183 (text Plz., srov. nahoře), chlební ſpirzirzi (sic) a podſtole Comest. 157ᵇ, wſſiczkna má podbiſkupie Jeron. 133ª; toho dřeva (t. stromu, rodokmenu) kmen jest otec neb máti . . ., prvnie větvie, na němž jsú pacholíkové a dievčičky, jsú sobě vlastní děti toho otce neb té mateře, ač ť slovú polubratrzye někdy neb poluſeſtrzye Štít. uč. 38ᵇ; —

pl. akk. *podkonie, polúbratřie*; na př. (Saba viděla) podczeſſie pincernas Ol. 3. Reg. 10, 5, (Saba) když jest opatřila podczieſſye pincernas Ol. 2. Par. 9, 4, (Saba) spatřila podčešie Hlah. tamt.; bieše král ustavil podſtole rex praeponens mensis singulos de principibus suis Ol. Esth. 1, 8, podъstole Hlah. tamt.; —

pl. dat. *podkoním*, *polúbratřím*; na př. všem podkomorzim Lún. l. dat. 1400 (z poč. XV. stol.), přikázal sem mým podkomorzym Ol. 3. Esdr. 8, 21, přěčitechu přikázanie podkralimь subregulis Hlah. 3. Esdr. 8, 68.

130. Některá substantiva jednotlivá tohoto vzoru.

klé, přechází sem ze vzoru *řebří*, stč. *klí*, v. § 78.

obličie stč. neutr., bylo vedle masc. *obličěj*, srov. stsl. obličije similitudo, facies vedle obličaj figura, rus. obličie vultus, pol. oblicze též; na př. oblyczie tvého vultus tui ŽWittb. 20, 10 a 30, 21, ot obliczie tvého t. 138, 7, s uobliczie ŽKap. 1, 4.

příjmie cognomen, je právem v instr. v příkladech: Ctibor Múdrá hlava przygmym Pulk. 146a, od krále jenž przigmim slúl Kristus HusŠal. 8b, Eliaſſ ſklenarz przigmim ffryz KolČČ. 141a (1551), Jakuba kreyczijho przigmim Peklo t. 223a (1557) atp.; ale někdy bývá tu místo instrumentalu tvar neskloněný, ustrnulý nom.: Václav przigmi Bílá noha vydán byl KolE. 68b (1590), Jan przigmi Pachta KolČČ. 231b (1558), Petr kožišník pržigmij Rosa KolCC. 153a (1580), Jankovi pržigmj Waſſkowj dlužen sem t., s Matějem purkrabovým przimi rayczkem KolB. 116a (1498).

II. Skloňování substantiv kmene *-a* *).

131. Substantiva tato jsou dílem kmene tvrdého *-a*, dílem měkkého *-ja*, dílem *-ьja*, a jsou dále většinou feminina, na př. *ryba*, *dušě*, *paní*, a dílem masculina, na př. *vládyka*, *panošě*, *sudí*. Masculina skloňovala se původně jako feminina a skloňují se tak dílem dosud, na př. nom. vládyk*a* jako ryb*a*, gen. vládyk*y* jako ryb*y*, akk. vládyk*u* jako ryb*u* atd.; ale působením významu mužského stává se, že masculina sem patřící časem víc a více přijímají flexi podle příslušných vzorů mužských. Proto je třeba, odděliti ve výkladech zde následujících masculina od feminin a pozorovati skloňování obojích ve vzorech parallelních.

O masculinech sem patřících jest ještě připomenouti, že v stč. mívají při sobě přívlastek někdy ženský; na př. česká hrdina DalC. 45 (rozumí se Břetislav), nevěrná sluho Jid. 133, (kníže praví Mutyni:) proč si směl živ u mój dvór vjíti a jsa svých kniežat pravá zhúbcě, našich nepřátel pravá snúbcě DalJ. 56 rkp. L, všickni ſudcie zemſke ŽKlem. 122a, k tomu kuoru duchownye ſuudcze mohú býti připodobnáni Štít. uč. 79b, zle hrabie, vévody i zle lankrabie, všichni cuzé otjímají Hrad. 106a atd.

*) Srov. mou rozpravu Staročeské skloněnī substantiv kmene *-a* (v Král. České spol. nauk 1888).

1ª. Vzor *ryba*.

132. Sem patří všecky tvrdé *a*-kmeny ženské. Kmen substantiva vzorového jest *ryba-*. Sklonění jest toto:

sing.	nom.	*ryba*
	vok.	*rybo*
	akk.	*rybu*
	gen.	*ryby*; dial. *-e*
	dat. lok.	*rybě*; dial. *-i*
	instr.	*rybú*, *-au*, *-ou*, dial. *-ó*, *-u*, *-úm*, *-um*
du.	nom. akk. vok.	*rybě*; dial. *-i*
	gen. lok.	*rybú*
	dat. lok.	*rybama*; *-oma*
plur.	nom. akk. vok.	*ryby*; dial. *-e*; *luka*
	gen.	*ryb*, *rýb*; dial. *-í*, *-ej*, *-é*
	dat.	*rybám*; dial. *-om*, *-um*
	lok.	*rybách*; dial. *-och*, *-óch*, *-ech*
	instr.	*rybami*; dial. *-ámi*, *-ama*, *-oma*.

Výklady a doklady ku pádům jednotlivým.

133. Sing. nom. *ryba*, vždycky tak.

134. Sing. vok. *rybo.* Za vokativ bývá nominativ, na př. liſka co to neseš Hrad. 129ᵇ, poslúchej mne ſeſtra milá Pass. 461, milá paní teta Svěd. 187, neplač holka nenaříkej Pís. ob. atd.; v nář. doudl. znělo by kmotro, teto urážlivě Kotsm. 23, a taktéž jinde. To však jsou odchylky syntaktické, nikoli tvaroslovné.

135. Sing. akk. *rybu*, konc. *-u* z psl. *-ą* Vždycky a všude tak, mimo dial. ryb*e* podle pol. ryb*ę*, místy v Slezsku na přechodu k polštině.

136. Sing. gen. *ryby*, na př. pratum v hruski t. j. u hrušky Reg. I. r. 1249 atd. Dialekticky *-e* v nářečích, kde se vůbec *y* mění v *e*; na př. rëbë chrom. 270, han. rebe atd., aby sě choval hanbe židovské Comest. 263ᵇ.

137. Sing. dat. lok. *rybě*, konc. *-ě* z psl. *-ě*. Plné *-ě* drží se dílem dosud, na př. ryb*ě*, dílem kleslo v *-e*, na př. stč. hoř*ě* nč. hoř*e*, stč. rad*ě* nč. radě vyslov rad*e* atd.; srov. I. str. 197 sl. Na př. na kaci gore t. j. gorě Reg. I. r. 1088, adiacet pago Stibecne příleží vsi Stьbečně KosmA. I, 3, na opoczie ŽWittb. 39, 3, k wierzie Pass. 313, k utyeſſye t. 334, na ſtrzyeſſye t. 314, k rziecye t. 360, k modle t. 458, w ſyle t. 456, ſekyrze Štít. uč. 33ª atd., nč. rybě, slávě, kráse, ruce, ženě vysl. žeňe atd.

Nesprávně je psána koncovka dlouhá: w czeſtije Štít. ř. 13ᵃ, w czyſtotije t. 142ᵃ, ku prawdije t. 49ᵇ atp.

Za *-ě* bývá dial. *-i*; na př. v krási m. krásě, o řěci m. řěcě, v otrapi m. -pě atp., v §. 150.

Kmenové souhlásky mění se od *-ě* v náležité své střídnice měkké; na př. ho*r*a-hoř*ě* nč. hoře, že*n*a-žeňě nč. žeňe (ps. ženě) atd. Tu je třeba některé věci vytknouti.

k, *g* (*h*) mění se v *c*, *z*: ru*k*a-ruc*ě*, no*g*a(no*h*a)-no*z*ě atd.; Mohan slyšiu rsiechzie dějú Pil. a, t. j. řěčě m. řěcě, jest omyl. Stejná změna *ch-s* jest jen v nářečích slovenských: múcha-mu*s*e Hatt. slc. 52, musě BartD. 41 (hroz.), trocha- po trosě t., pančucha-panšusě t.; čeština ostatní má zde změnu *ch-š*: moucha-mouše atd., srov. I. str. 460.

Staré *g* je tu změněno v *z*: no*g*a-no*z*ě. Nové t. j. v některých nářečích nově vzniklé *g* mění se tutéž v *ʒ*(*dz*): muziga-muzidze BartD. 87 (stjick.), dronyga (m. chronika) -dronydze t., vyga-vydze t. 65 (val.) atd.; výklad tohoto nového *g-dz* v. I. str. 505.

Analogií brání se náležité změně souhlásky hrdelné a jest na př. w ſynagogie ŽKap. 81, 1 a 105, 18, *-gě* m. -zě, podle nom. *-ga*; tak vzniklo i slc. ruke, nohe, muche Hatt. slc. 52.

Kmeny *-ska* (se skupinou *-sk-* původní) mají *-ščě* a z toho dále *-ště*; na př. vojska: když by bylo woyſchzie vstáti t. j. vojščě AlxB. 8, 5, woyſchze vstáti káza AlxH. 1, 12, nesli woyſſtie pokrm exercitui Ol. Súdc. 20, 10, v téj woyſſtie t. 21, 8, po všie woyſſtie t. 3. Reg. 22, 36, w woyſſtie twe t. Ezech. 27, 10 a j.; dska: na dſſczye PassKlem. 252ᵇ, na jednéj dſſtie Comest. 65ᵃ a j.; — v jazyku pozdějším je za to novotvar *-scě*, *-sce*, se změnou s*k*-sc podle ru*k*a-ruce atp., nč. Polska-Polsce, deska-desce.

Kmeny *-zga* (*-zg-* skupina původní) mají *-ždě* ze staršího *-žʒě* (*-ždžě*): miezga, w míeždie HusPost. 135ᵇ; rózha ze staršího rózga, v olivovéj roſdye PassKlem. 54ᵇ.

Kde *-ska* vzniklo ze staršího *-sьka* (skupina *-sk-* tedy není od původu), tu je právem -scě; na př. véska z vьsьka, v jedné weſcye OtcB. 334, nč. vísce. Totéž je při kmenech *-ška*, *-čka* z býv. *-šьka*, *-čьka*, na př. hruška, w-hruſſczie LMar. 40 t. j. hruščě (-ščě bylo by v tomto rkpe psáno -ſſchzie), tovařiška, k-towarzyſſczye Pass. 473, nč. na hrušce, tovařišce, lišce, podušce, kočce, dial. koce (-c- z -čc-) BartD. 13 (zlin.) a Us. atp.; odchylky analogií: povězte tey liſſtie Comest. 237ᵃ t. j. liště m. liščě, na poduſſtie t. 229ᵇ t. j. poduště m. poduščě.

O přehlásce v některých kmenech, na př. *přísaha*-přís*ě*zě, v. § 148.

138. Sing. instr. *rybú*, *-au*, *-ou*; o původu této koncovky v. § 13 Na př. *-ú*: nad rzieku ſazawu Pass. 312 atd.; délka dosvědčena v textech starých: tú rsiekū hi tiem potokem Pil. a, vlada všiú komorū Jid. 56, tú

dywū svD. 1, pravedlnú cieſtuu Pass. 458, jížto branuu Kristus vjěl t. 485, s těžkú rukuv Pror. 25[b], przyſahú hledají zmatków Štít. uč. 81[b] atd.; v některých nářečích východních zachováno dosud: rybú BartD. 20 (zlin.), t. 69 (val.), za tú našú stodołú t. 55 (dol., částečně) atd.; *-au*: nad hlawau Hod. 55[a], pekelnú rukau t. 87[a] a j.; *-ou*: rybou Us., za našou stodołou BartD. 52 (dol., částečně), t. 92 (kel.), slc. rybou.

-ú se krom toho v nářečích někde mění v *-ó*, na př. rëbó chrom. 270, rebó han., rybó Btch. 265 (dbeč.), — jinde se krátí, na př. za tu našu stodołu BartD. 59 (val., místy), t. 86 (stjick., porůznu), rybu t. 115 (laš.), — a někde je změněno v *-úm*, *-um*: s túm maškrtnúm kozúm t. 88 (stjick., místy), za tum našum stodołum t. (místy), za stodołum, cestum, rybum t. 115 (laš.), za našum stodołum, johłum t. 136 (sev.-opav.), tum duuhum cestum Šemb. 56 (laš.), tum rukum t. 70 (hornotrenč.). Výklad, že *-m* ve variantě poslední jest analogií instrumentalů o-kmenův, tedy rybu*m* podle chlape*m* dial. *-om* Obl. 189, je nesprávný; vyskytujeť se stejné *-m* také v 3. os. plur., na př. chodzum, radujum se BartD. 122 a j. (laš.), jest tu tedy *-m* vlivem polským, napodoben jím nosový příhlas polské koncovky *-ą*, ryb*ą*.

139. Du. nom. akk. vok. *rybě*. O koncovce *-ě* a dále o změnách souhlásek kmenových jí způsobených platí zde totéž, co bylo řečeno při sing. dat. lok. Na př. za dwye hrzywnye Mast. 360, dvě pannye Pass. 362, dyewcie obě t., uslyšáně sta prosbie obú Hlah. Tob. 3, 24 atd.; dvě ſtrziele Pass. 350; dvě newieſtcze Ben. 3. Reg. 3, 16, na dvě hromaďe t. 4. Reg. 10, 8, na dvě hodině Březan 36; ruczye nozye obě Hrad. 142, kněz káza Prkošovi ruczye nozye utieti DalC. 44, usěkl jemu ruczye y nozye Pulk. 49[b], probili sú rucê moi i nozê (ê = e) Hlah. ž. 21, 17, svázav jí ruce a noze Trist. 380, noze (du.) Rosa 102, nč. dvě ruce; — *-ska*: dska, dvě dščě, dvě dſſtie Ol. Ex. 26, 23, dvě dštie Hlah. 2. Par. 5, 10, dvě dczſſtie Ol. tamt., dvě dſcžtie Ben. Ex. 34, 1 atd., a tvar novější dscě, dvě dſcie Koř. Exod. 24, 12; vojska, starší vojščě nedoloženo, novější: obě woyſcie Pass. 515; *-čka*, z *-čьka* atp.: dvě hrdliczcze neb holubiczcze Comest. 80[b] t. j. *-čce* ze staršího *-čcě*, dvě diewetcze t. 49[a] t. j. *-tce*, z *-čce*; dvě ſtružcze Ben. 3. Reg. 18, 22.

Za *-ě* jest dial. *-i*, na př. ruci m. rucě; o tom v. § 150.

140. Du. gen. lok. *rybú*, *-au*, *-ou*; konc. *-ú* z psl. *-u*. Na př. dielo ruku tvú ŽWittb. 8, 7, na ruku nositi tě budu t. 90, 12, túto dvú matku setkánie Pass. 278, na rozcestí tú czeſtu BrigF. 133; z rukau Hod. 55[a]; nč. z rukou, na rukou, na nohou Us., na rukú, na nohú BartD. 21 (zlin.), gen. do rukú, bez nohú t. 37 (stráň.), do patú t. 31 (pomor.). V jaz. ob. jest také *-ouch*, zvláště v lok., souhláska *-ch* přidána podle množ. gen.

lok. *těch*, dobrý*ch* atp., a podle lok. rybá*ch* atd.; na př. w rukauch KolEE. 21ª (1688), do obauch nohauch KolP. 8ᵇ (1737), rukauch Dolež. 51, Pelzel² 48, na rukouch, na nohouch Us.

141. Du. dat. instr. *rybama*, psl. též *-ama*. Na př. rukama něčso dělati Túl. 24ª, dětátko ruczyczkama čpíráše Pass. 338, k rukama t. 167 a ŠtítOp. 233, k nohama EvVíd. Luk. 5, 8. nohama Ben. Jos. 10, 24, rukama t. 1. Esdr. 8, 26, před rukama KolČČ. 117ª (1549); mezi matkama božíma ApatFr. 163ª (t. j. mezi dvěma svátky P. Marie), se dczerama Ol. Gen. 19, 30 atd. Koncovka *-ama* přenesla se v jaz. ob. odtud také do instr. plur., ryb*ama* atd. Us. ob. místo ryb*ami*.

Místo *-ama* bývá od sklonku XIV. stol. často *-oma*, podle o-kmenův. Na př. mezi dvěma wodoma Pulk. 78ª, mezi dvěma kraginoma t. 13ᵇ, dvěma ceſtoma ŠtítOp. 56, ſe dceroma t. 346, s oběma komoroma Kruml. 71ª, dvěma czieſtoma Ol. 2. Reg. 15. 30, s oběma neuieſtoma t. Ruth. 1, 6 a 1, 7, pode dvěma czyewkoma t. Ex. 37, 21, s oběma newieſtoma Kladr. Ruth. 1, 6, se dvěma dieweČkoma t. Dan. 13, 15 a j., mezi dvěma rziekoma Mand. 15ᵇ, se dvěma dczeroma t. 37ª, dvěma riboma t. 41ª, se dvěma zenoma Comest. 140ª, mezi dvěma branoma t. 146 a j., mezi oběma ſtranoma Troj. 168ᵇ a 174ᵇ, se dvěma kralownoma ženoma svýma t. 212ª a j., mezi dvěma czeſtoma Alxp. 113, dvěma czeſtoma Ben. Súdc. 20, 31, se dvěma newieſtoma t. Ruth. 1, 6, k oběma ſtranoma t. 3. Reg. 6, 34, před hodinoma t. 4. Esdr. 16, 39 atd.

V dat. bývá nč *-oum*, utvořené z gen. *-ou* přidáním koncovky *-m*, podle gen. chlap*ů* dat. chlap*ům*, duš*í*-duš*ím* atp. Na př. k rukaum Rosa 102, Dolež. 51, Pelzel² 48, k rukaum jeho Pal. 4, 1, 245, k rukoum, k nohoum Us. ob.

142. Plur. nom. akk. vok. *ryby*, psl. též *-y*. Na př. ztrzazzu zzie horý hý zzkalý Pil. c, všěcky kragini ŽWittb. 21, 28, které zeny Pass. 126 atd., vždycky a dosud tak. Dialekticky *-e* v nářečích, kde se vůbec *y* mění v *e*; na př. rëbë chrom. 270, han. rebe atd.

Někdy jest *-a*, podle o-kmenů středních, hor*a* místo hor*y* podle měst*a*. Tvary takové vyskytají se vedle tvarů pravidelných *-y*, na př. sg. *louka* a plur. *luka* vedle louk*y* atd., a jsou to mimo jiné appellativa: *hora*, přes hora Šemb. 44 (mor.), *luka* Us., *zahrada* Šemb. 27 (vých.-česk.), *sádka* Us., sg. sádka fem. Jg., *dvířka*, *dvírka* Us. stč. dvéřky, *jikra* Us., *hrana*, na tři hrana Vít. 19ª, na čtyři hrana Ol. 3. Reg. 5, 17 a Ezech. 40, 47, *muka* Us., *slza*, mne ubohú dívku slzu polévajú Suš. 496, *doba* a *hodina* (o těch obou v. doleji § 151), — a pomnožná jména místní, která vedle knižné koncovky *-y* (fem.) vesměs mají v jaz. ob. koncovku *-a*, na př. *Hora*, Sněžný Hora (Jeseník) Šemb. 44 (mor.), *Horka* gen. Horek, *Slatina* gen. Slatin atd.

143. Plur. gen. *ryb*, *-rýb*; *-í*.

1. Tvar vlastní je *ryb*, psl. rybъ.

Když jest jednoslabičný, bývá dlouhý, kde v pádech jiných je táž slabika krátká. Na př. *strana* pl. gen. strán, s obau ſtrán Pref. 4 a j., se všech ſtrán t. 10 a j. (často u Pref), s obau ſtrán Háj. 79[b], se všech ſtrán t. 302[a] a j. (často u Háj.), z obauch Strán Beck. 1, 221 a j., ze všech strán Kotsm. 8 (doudl.) a chrom. 57, slc. zo šetkých strán Erb. čít. 70; — *pata*, pát, od vrchu do paat osuti jsme mnohými hřiechy Štít. ř. 132[a], od pupka až do paat Alxp. 138; — *hlava*, hláv, stál u hláv (u postele) Kotsm. 8 (doudl.), u hláv chod. 57; — *straka*, strák BartD. 39 (súch.); — *noha*, nóh, jeho nooh Pror. 26[a], patnacziet nuoh ML 104[a], hroz. nóh BartD. 39, slc. nuoh Erb. čít. 71, laš. nuh BartD. 103; — *voda*, vód, množstvie wuod Pror. Jer. 10, 13, podle stoky wuod Krist. 34[b]; — *roba*, rób BartD. 39 (súch.); — *kopa*, kóp t. 39 (hroz.); — *hora*, hór, všech huor Hod. 1[b], okolo huor Perw. 10 (list. XVI. stol.), laš. hur BartD. 103; — *škola*, škól, do židovských ſkuol Pass. 127, laš. škuł BartD. 103; — *muka*, múk, pekelných můk (vysl. múk) Beck. 2, 380, do můk věčných t. 2, 316 a j.; — *ruka*, rúk BartD. 39 (hroz. a súch.); — *ryba*, rýb Hatt. slc. 71. — Srov. *duše* pl. gen. dúš § 179, *vrata*-vrát § 89, *čas*-čás § 37 atp.

Tvary o dvou a více slabikách mívají v nářečích zdlouženu slabiku poslední; na př. řada hromád chod. 57, málo votáv t., motýk, zelín, chaúp, stodóu BartD. 39 (súchov.), hrušék t. 38 (javor.), motýk, rovín, hrušék, trnék, hledzi pleték, faték, handér (sg. handra) t. (hroz.), měrék, jehéł t. 60 (val.), pésničék, metéł 85 (stjick.), bucha (błcha) -búch t. 201 (slov.), sestier, sestár, metál (metla), dasák (deska), karát (karta) Pastrn. 110 (slc.). —

Jména mající v kmenové koncovce souhláskovou skupeninu, končí se v pl. gen. buď touto skupeninou, na př. cě*st*a-cě*st* z býv. cêstъ, se*stra*-se*str* (jednoslab.) z býv. sestrъ, — anebo mají v koncovce podle pravidla jerového pohybné *-e-*, na př. *matka* pl. gen. mat*e*k z býv. matьkъ, *tma* pl. gen. t*e*m z tьmъ, vyvedl je z tem de tenebris ŽKap. 106, 14, dvanácte tem angelóv legiones EvOl. Mat. 26, 53, dvanáste tem Koř. tamt., *mzda* pl. gen. m*e*zd z mьzdъ, mezd si nebralo Ol. Ezech. 16, 34, mezd Lit. výkl. J, *blcha* (stč. jednoslab.) pl. gen. bl*e*ch z blъchъ, *slza* (též) pl. gen. sl*e*z ze slъzъ, ot ſlez ŽKlem. 96[a] a j., ſlez ŽWittb. 83, 7, *panna* pl. gen. pan*e*n z -nьnъ atd.

Časem vznikají analogií odchylky: jednak není *-e-*, kde by býti mělo, na př. v pl. gen. z pomſt Ben. Job. 9, 23 místo -mest z -mьstъ sg. nom. *-msta*, — jednak jest *-e-*, kde by býti nemělo, na př. v nč. pl. gen. sest*e*r místo stč. se*str* a j. Tak je v slovích domácích, a podle nich také v pře-

jatých. Příklady: *sestra* pl. gen. *sestr*: tří ſeſtr mých Kruml. 98ᵇ, bratří a ſeſtr Koř. Mark. 10. 30, sestr mých Hád. 59ᵃ, sestr našich t. 57ᵃ, ſeſtr svých KolČČ. 408ᵃ (1565) a 434ᵇ (1578), — a sest*e*r VšehJ. 177, ſeſter našich KolČČ. 136ᵃ (1549) atd., nč. sester; — *koltra*, (jedenácte) koltr Kladr. Ex. 36, 14, nč. kolter; — *metla*, (dvanácte) metl Kladr. Num. 17, 2, nč. metel; — *modla*, byli svých modl (jednoslab., ve verši 8slab.) odstúpiece AlxB. 6, 22, diáblových modl Pass. 335, modl vašich Ol. Lev. 26, 30, tolik modl Beck. 1, 131, obraz mod (souhláska -l z jednoslab. modl vynechána) PassKlem. 112ᵇ, diáblových mod t. 190ᵇ (též). a mnohých model Kruml. 43ᵃ, od model EvOl. 162ᵇ, nč. model; — *modlitva*, jiných modlitw (2slab.) Hrad. 110ᵃ, a modlytew PassKlem. 123ᵇ; — *vrstva*, wrstw (jednoslabičné) AlchAnt. 72ᵇ (vedle wrstwy t.), nč. vrstev; — *jiezva*, dle gyezw (1slab.) KatBrn. 404, a svých gyezew PassKlem. 81ᵃ, nč. jízev; — *vráska*, ješto nemá ijedněch wraſk Modl. 12ᵇ, wraſk přibývá PulkLobk. 427, nč. vrásek; — *vojna*, těch vojn DalJ. 89 z rkp. V a Z, nč. vojen správně z vojьnъ; — *cisterna* stč. *čisterna*, mnoho czziſtern Ol. 2. Par. 26, 10, nč. -ren; — *lucerna*, sedm lucern Hug. 76 a Comest. 69ᵇ a j., nč. -ren; — *palma*, sedmdesáte palm Ol. Ex. 15, 27, studnic a palm t. Num. 33, 9, nč. palm i palem; — *šelma*, jiných ſelm Kladr. Dan. 7, 12, ſſelm Ben. Deut. 32, 24, a šelem Tham. 34, nč. šelm i šelem; — *perla*-perel ChelčP. 168ᵃ, *kukla*-bez kukel VšehJ. 428, *truhla*-z truhel do truhel t. 161 atd.

2. Koncovka *-í* jest analogií podle těch plur. gen., které ji mají právem nebo z doby starší; podnět nejbližší byl v žensk. pl. gen. duš*í*, kost*í*, pánev dial. pánva-pánv*í* atp. Tvary *-í* vyskytují se dialekticky. Na př. v nář. zlin. při subst. *-za*, *-sa*, *-ca*, březa-březí, koza-kozí, kłobása-kłobásí, misa-misí, taksa-taksí, kapca-kapcí BartD. 21, substantiva s kmenovou souhláskou sykavou vůbec se chýlí do vzoru *duše*; dále tutéž při subst. *-ba*, *-pa*, *-va*, *-fa*, *-ma*, *-da*, *-ta*, *-ła*, izba-izbí, svaďba-svaďbí, lampa-lampí, barva-barví, pánva-pánví, fajfa-fajfí, forma-formí, palma-palmí, zima-pamatuju kolik takových zimí, chajda-chajdí, minuta-minutí, mhła-kolik mhlí v březnu tolik búřek v letě tamt.; v nář. keleckém koza-kozí t. 92; v nář. dolnobečevském při subst. *-za*, *-sa*, na př. koza-kozé (z -í), a taktéž bříza, hrůza, kosa, misa, rosa atd. pl. gen. -é Btch. 267; v nář. dolském jest -í změněno v -ej, mojejch kozej BartD. 52. — Porůznu vyskytují se tvary takové v textech starých: jako s' dal přijieti svatému Františku svých pět gyezwy svrchu těla Rúd. 25ᵇ (2slab., ve verši 8slab.), tvých modlytwy Otc. 72ᵃ, šest wrſtwy AlchAnt. 74ᵃ, několik wrſtwy t. 72ᵇ (vedle wrſtw t.), réwij Gomorſkých Br. Deut. 32, 32; wrbij množſtwij Háj. herb. 52ᵃ může patřiti sem, ale může tu také býti subst. vrbie. V ABoh. 35ᵇ psáno: habuimus devadezeti grivny zelata; to není pl. gen. hrivní, nýbrž pl. akk. grivny, pisatel, nevalný Čech, přeložil si tu lat. viginti marcas doslovně.

144. Plur. dat. *rybám*, pl. *-amъ*. Na př. modlam Pass. 335, modlaam t. 36, deseti pannaam Mat. 354, městu i modlaam jeho Pror. 8ª, dceraam t. 42ª, hwyezdaam nebeským t. 68ª atd., dosud tak. Srov. stpol. mąszatkaam Łoś 124. V nář. slez. jest *-ám* náležitě změněno: rybam, rybom, rybum atd. BartD. 115 a j. (laš.) a 136 (sev.-opav.), rybum Šemb. 56 (opav.).

Jinde vyskýtá se *-om*, přejaté od o-kmenův: kravom chod. 57, kravom, jałuvkom Btch. 424 (dbeč.).

145. Plur. lok. *rybách*, psl. *-achъ*. Na př. w horcach t. j. v Horkách Reg. I. r. 1229, po dubrawach Pil. b, na knyhaach Pass. 552, w ofobaach Štít. ř. 23ª atd., nč. rybách, a tak také většinou v nářečích, na př. rëbách chrom. 270, rybách BartD. 20 (zlin.) a j., slc. rybách. Někde jest *-ách* zkráceno v *-ach*, zejména v nář. chodském, na lukách chod. 57, a ovšem v nář. laš. a sev.-opav., kde je zkráceno všecko, na př. rybach, zahradach BartD. 115 a 136; jinde v nářečí laš. a sev.-opav. jest *-och* vzniklé z *-ách*, na př. po skałoch, v zahradoch, na lukoch, ve stodołoch, o kravoch atd. BartD. tamt.

-och je také v nář. stjick.: na zahradoch, na łúkoch, při kravoch BartD. 88; místy dlouhé *-óch*: na bařinóch t., na łúkóch, zahradóch t. 84. Někdy také v nář. dbeč., ryboch vedle -ách Btch. 265. Stejné koncovky jsou tutéž také při o-kmenech, jsou tu tedy lok. krav*och* atp. beze vší pochyby podle chłap*och* atd.

V nářečí stjick. jest kromě toho koncovka *-ech*: na rybech, o ženech, o sestrech, v zahradech, na rukech, v knížkech atd. BartD. 88; jest z i-kmenů, přijata jest pro všecky lok. plur. a přivěšuje se mechanicky, jak svědčí příklady na-ru*k*ech, ženi*ch*ech atp., viz o tom při pl. lok. vzoru *chlap* § 39. Jinde jsou toho příklady: po mijfech BílA. 19, w kartech BílD. 213, v kalhotech, kartech Us. ob.

146. Plur. instr. *rybami*, psl. též *-ami*. Na př. pod rukami ŽWittb. 105, 42, přěd nohamy jeho t. Hab. 5 atd., dosud tak: rybami Us., rybámi BartD. 69 (val.), Hatt. slc. 71 atd.

Vedle toho bývá zdloužené *-ámi*: s kravámi, sestrámi BartD. 39 (hroz.), pod horámi t. 46 (lhot.), za horámi t. 60 (val.), s cerámi t. 89 (stjick.), slc. rybámi vedle -ami.

Velmi jest rozšířena za *-ami* obyčejná varianta *-ama*: s třima čajkama ČernHeřm. 242, stržiffkama a dracžkama KolG. 79ª (1703), se wffema potřebama KolEE. 173ᵇ (1727), rybama Us., rëbama chrom. 270, rybama Btch. 265 (dbeč.), BartD. 20 (zlin.), t. 27 (záhor.), t. 89 (stjick.), t. 115 (laš.), t. 136 (sev.-opav.).

V nář. laš. a sev.-opav. jest také *-oma*, podle o-kmenů: sestroma,

rukoma, kravoma, zahradoma BartD. 115 a 136, jako chłapoma, oknoma atd.

Zřídka a jenom v knihách a neumělostí pisatelův vyskytují se koncovky *-mi*, podle ĭ-kmenů: tichýma wodmi Froz. 103, s ženmy a dětmy BílD. 79, s litermi VesA. 10ª, — *-ma*, děrma (díra) BílQ. 2, 115, — a *-y*, podle o-kmenů: mnohými potky zamucován EvOl. 51ª, (svatý František) miesta smočováše ſlzi, prsi rukú tepíše t. 65ª, ſwymy ſlzy Orl. 120ª, se třmi miery múky Comest. 128ª, častými zaloby t. j. žaloby Hilar. 21ᵇ, mezi drahými barwý BílQ. 1, 20, mezi jinýma chyby BílC. 109, mezi jinýma rozprávky t. 16, velkýma literi BílA. 53, náramnýma muky Seel. 170. O rčení ustrnulém „včera těma doby“ Us. srov. § 151.

Měna kvantity kmenové ve vzoru tomto.

147. 1. O dloužení v pl. gen. *strana*-strán, *rovina* -rovín atp. viz nahoře § 143.

2. Mnohá substantiva, která mají sing. nom. dvouslabičný a v něm slabiku první dlouhou, zkracují ji v jazyku nynějším v sing. instr. a v plur. gen., dat., lok. a instr., tedy v těch pádech, kde proti nominativu dvouslabičnému je tvar jednoslabičný nebo trojslabičný, anebo kde v tvaru dvojslabičném je koncovka dlouhá; na př. br*á*na sg. instr. br*a*nou, pl. gen. br*a*n, dat. br*a*nám, lok. br*a*nách, instr. br*a*nami, a podobně str*ou*ha - str*u*hou-str*u*h-str*u*hám-str*u*hách-str*u*hami, m*í*ra-m*ě*rou atp. V textech starších poznáváme toto měnění kvantity jen potud, pokud se tam kvantita trochu bedlivě označuje, tedy od stol. XVI, poněkud také z doby starší. Že bylo toto měnění kvantity také v době staré, usuzujeme z analogie nč. a z příkladův, jako jsou m*í*ra-m*ě*rou atp.; kdyby krácení zde vykládané bylo z doby nové, měli bychom m*í*ra-m*i*rou atd., jako je s*í*la-s*i*lou atp.; jest však m*ě*rou, a v tom je důkaz, že krácení je z doby, kdy se ještě říkalo m*ie*ra atd., t. j. z doby stč.; a je-li zkrácení v m*í*ra-m*ě*rou atd. z doby staré, tedy je zajisté staré také krácení v br*á*na-br*a*nou atd. V jazyku starém pak bylo toto krácení nejen ve vytčených pádech sing. a plur., nýbrž také v dualu; pro du. dat. instr. je toho doklad v Ben. 2. Reg. 18, 24: mezi dvěma br*a*nama, a o du. gen. lok. smíme se domnívati, že tu bylo na př. br*a*nú, jako ve stejně znícím sg. instr. — O krácení podobném ve vzoru *duše* v. § 183.

Tendence, aby se v případech vytčených slabika krátila, udržela se v povědomí jazykovém a jest podnětem krácení novému, jaké se vidí v hr*ů*za-hr*u*zau: v jazyku starším krátilo se hr*ó*za-hr*o*zú, hruoza Ben. Job. 39, 20, hrozú t. 7, 14; pak změnilo se hr*ó*za v hr*ů*za vysl. hr*ū*za; zkrácením mělo i tu býti či vlastně zůstávati hr*o*z-; ale samohláska v hr*o*z- je kvalitou jiná než ve hr*ū*za; tím zastírá se povědomost, že by

hr*o*z- bylo zkrácenina z hr*ū*z-; proto krátí se tu znovu a tímto novým krácením dostává se instr. hr*u*zau, hruzau welikau Br. Gen. 27, 33.

Ke kmenům dlouhým přidělávají se — analogií zvratnou — někdy kmeny krátké se samohláskou nenáležitou; na př. k stč. *kníhy* bylo zkrác. kn*i*h-, a také kn*ě*h-, toto podle m*ie*ra-m*í*ra-m*ě*r atp.

Nč. říká se vedle br*a*nou ob. také br*á*nou, vedle hr*ou*da také hr*u*da atd., tak že někde tvary veskrze dvojnásobné vedle sebe jsou, na př. str*ou*ha, gen. str*ou*hy. dat. lok. str*ou*ze atd., a str*u*ha, gen. str*u*hy, dat. lok. str*u*ze atd. Duplikaty tyto vznikly novotvořením: vedle pádových tvarů s kmenovou slabikou právem dlouhou sing. nom. str*ú*ha, gen. str*ú*hy, dat. lok. str*ú*ze atd. byly v pádech jiných tvary s kmenovou slabikou právem krátkou sing. instr. str*u*hou, pl. gen. str*u*h, dat. str*u*hám atd.; časem přidělaly se analogií k tvarům s náležitým *-ú-* nč. *-ou-* tvary dlouhé též pro pády ostatní, tedy podle sing. nom. str*ou*ha též sing. instr. str*ou*hou atd., a přidělaly se také k tvarům s náležitým *-u-* tvary krátké též pro pády ostatní, tedy podle sing. instr. str*u*hou atd. též sing. nom. str*u*ha atd. Tím způsobem vznikaly jednotlivé odchylky, a ty se množily, až byly z toho tvary dvojnásobné jako str*ou*ha-str*u*ha atd. Srov. I. str. 600 sl. Duplikaty takové byly bezpochyby již v češtině staré; ale zajisté jich nebylo tolik, jako v nč. Také nelze o každém podobném duplikatu dokázati, že by byl vznikl způsobem tímto, zejména není-li dokladů starších, které by pro vznik způsobu tohoto svědčily; na př. duplikaty sm*ů*la-sm*o*la, ř*í*pa-ř*e*pa a j. mohly vzniknouti způsobem tímto, ale mohla tu také býti vůbec kvantita dialekticky rozdílná.

Ale ne každý dvouslabičný a-kmen, který má první slabiku dlouhou, krátí ji; na př. v *kára* (vůz), *krása*, *láska*, *páska*, *válka* a j. zůstává slabika dlouhá, w kárach HusPost. 26[a], Br. Ezech. 23, 24, břmotu kár Br. Ezech. 26, 13, kráſv HrubLobk. 76[a], kraaſv t. 67[a], nč. krásou, láskou Us., páskou Us., svých zemí wálkv bájili HrubLobk. 74[a], nč. válkou atd. Substantiva, ve kterých krácení se děje, jsou většinou významu hmotného a mají v koncovce kmenové souhlásku jen jednu; ale pravidlem bez výjimky to není. Také jsou tu mnohé nestejnosti podle nářečí, na př. proti ob. *kráva* instr. kr*a*vou a pl. gen. kr*a*v jest dial. kr*á*vó chrom. 271 a kr*á*v BartD. 9 (zlin.), v nář. zlin. krátí se slabika jen v subst. kr*á*va, a tu jen v dat. lok. instr. plur. a jinde nic atd., — a nestejnosti podle času, na př. proti stč. h*ú*ba pl. lok. při h*u*bách Háj. herb. 333[a] instr. h*u*bami t. 71[b] jest nč. h*ou*bách, h*ou*bami atd. Co se posledně dotčených nestejností podle času týká, vidí se, že pravidelnosti ubývá, zejména že jazyk pozdější v mnohých případech krácení nemá, kde v jazyku starším po právu bylo, jak i z příkladů právě uvedených vysvítá; nejpevněji drží se bývalé zkrácení v plur. gen.

K tomu ke všemu některé doklady:

brána, bran-, na př. před branau Ben. 2. Esdr. 12, 25, mezi dvěma branama t. 2. Reg. 18, 24, z bran Ben. Súdc. 20, 25, do bran Br. Jer. 7, 2 a j., k branám Ben. Jud. 10, 6, proti branám Br. Ezech. 21, 22, w branách Ben. Jud. 31, 21, ve všech branách Br. Jer. 17, 19, branami Ben. 4. Esdr. 3, 19, Br. Gen. 22, 17, branou bran branám branách branami Dobr. Lehrg.[2] 193 a Us.; odchyl. do brán Br. Ezech. 44, 17, sg. instr. bránou Us. ob., bránó chrom. 271; — *brázda*, na brazdách Háj. herb. 306[a] a w brázdách Br. Ezech. 17, 10, brázd Troj. a Kom. Jg.; nynější Us. pl. gen. brazd, ostatně brázd- i brazd-; — *dráha*, dráhou i drahou atd. Us.; — *chvála*, velikú chwalý HrubLobk. 73[a], písně chwal božských (titul kancionalu z r. 1575 a j.); nyn. Us. pl. gen. chval, ostatně chvál-; — *jáhla*, jahel Us.; — *jáma*, w yamách Br. 1. Reg. 13, 6; — *játry*, yátry Ben. Tob. 6, 5, do gater Br. Ezech. 21, 21, yatrám Háj. herb. 10[b], na gatrách 1. Lev. 6, 34, nad jatrami Rhas. 136; — *kráva*, ſedm kraw Br. Gen. 41, 2, kravou krav kravám kravách kravami Dobr. Lehrg.[2] 193, podle Nejedlého zkrácen jen pl. gen. krav Gr. 149; nyn. Us. pl. gen. krav, dat. kravám, lok. kravách, ostatně krav- i kráv-; v nář. vých. pl. gen. kraf dat. kravám atd. a sg. instr. kravó chrom. 271, pl. kravám atd. a gen. kráv BartD. 9 (zlin.), krávó, kráv Btch. 446 (dbeč.); — *máry*, okolo mar TomP. 6, 287, na marách t., za marami t., na marách i márách atp. Us., okolo már Beck. 1, 227; — *páry* (z něm. bâre nosidla), lože neb páry HusPost. 162[b], dotekl sě jest par t. (pravděpodobně krátké); — *rána*, ranú Ben. Job. 16, 15, mezi ranau a ranau Br. Deut. 17, 8, ranami Ben. 2. Reg. 7, 14, ranou ran ranám ranách ranami Dobr. Lehrg.[2] 193 a Us.; hojnými ránami Pal. 2, 2, 69 omylem; — *skála*, na ſkalách Ben. Job. 39, 28 a j., po ſkalách t. 24, 8; skalou i skálou, pl. gen. skal, dat. skalám i skálám atd. Us.; — *sláma*, slamou slam atd. Dobr. Lehrg.[2] 193; slamou i slámou, slámám atd. Us., Slámau Beck. 2, 209; — *sláva*, s najvěčí ſlawý HrubLobk. 72[a], ſlawau Br. Zach. 2, 5, nč. slávou atd.; — *tráva*, pl. gen. trav Us., traf chrom. 271; travou i trávou atd. Us.; — *váha*, nad každú wahú a měrú Ben. 1. Par. 23, 29, nč. váhou, váh atd. Us.; — *zpráva*, pod zprawau twau Br. Ex. 11, 8, pod zprawau naſſj t. Num. 31, 49, pod zprawau t. Num. 4, 33, t. 33, 1 a j.; nč. veskrze zpráv-; — *žábra*, plur. žábry, žáber, žábrami Jg., žaber Kott a Us.; — *čára*, čárou i čarou atd. Us.; —

hlína, hl*i*n-, na př. s hlinau Háj. herb. 61[b]; hlina Br. Jg. (často), hlínau Vrat. a j. Jg.; nč. veskrze hlín-, kromě snad plur. gen.; — stč. *kníhy* nč. *kníha* v. *kniha* krátí se v kn*i*h-, a také v kn*ě*h- zvratnou analogií podle *míra*-*měr*- atp.; a ke krátkému kn*ě*h- tvoří se pak i tvary s dlouhým kn*ie*h-; na př. knjha Nejedlý Gr. 148, prwnije knijehy Ben. 1. Par. (nápis), ty knijhy Háj. 343[b], do knih Br. Ex. 17, 14, knih Ben. 2.

Par. 34, 21, knih městských KolČČ. 114^b (1549), knieh dvě stě t. j. kněh Ben. 4. Esdr. 14, 44, mnoho knieh Háj. 343^b, do knieh KolČČ. 399^a (1571), kněh VelKal. 64 a j.. k knihám Ben. 2. Esdr 8, 3 a KolČČ. 400^a (1573), w knihách Ben 4. Reg. 13, 12, KolČČ. 20^b (1543), w kniehách Háj. 361^a, t. 423^a, na knihách Br. Jer. 36, 18, mnohými kniehami Háj. 337^a, knihami KolČČ. 35^b (1552); a také: z knijh KolČČ. 241^b (1556), w knijhach t. 424^b (1567), knijhami t. 241^b (1556); nč. veskrze kn*i*h- Us. spis.; — *lípa* lipou lip lipám lipách lipami Dobr. Lehrg.² 193, podle Nejedl. Gr. 149 jen pl. gen. lip, nč. Us. ob. lípou, líp atd, spis. lipou, lip atd.; — *mísa*, miſau KolČČ. 8^a (1542), mis stříbrných Br. Num. 7, 84, na miſách Ben. Esth. 1, 7, mísa misou atd. podle Dobr. Lehrg.² 193, podle Nejedl. Gr. 149 jen pl. gen. mis; nč. Us. ob. mísou, mís atd., spis. misou, mis atd.; — *síla*, s ſyłau Br. Num. 20, 20, ſylau Nejedlý Gr. 148, a ſýłau Br. Isa. 10, 33 a j., ſýlau Beck. 1, 467; síla silou sil atd. Dobr. Lehrg.² 193; — *síra*, ſyrau dštíti budu Br. Ezech. 38, 22; nč. zdvojeno, síra a sira Jg.; — *slíva*, sliw Háj. herb. 77^b, k sliwám t., Us. nč. pl. gen. sliv, v jiných pádech kolísání; — *žíla*, z žil Háj. herb. 10^a, žilou žil žilám žilách žilami Dobr. l. c. a Nejedlý Gr. 148; Us. nyn. pl. gen. žil, jinde kolísání; —

bieda, *bída*, b*ě*d-; v textech starších nekráceno: bijed toho města plakal HrubLobk. 76^b, z těch bíd ŽerKat. 31, tvejch bíd t. 110, množství bjd Beck. 3, 384, bjdám Br. Jer. 5, 28 a j., o mých bjdách t. Jer. 1, 21 atd., bídou Us., bídó, bíd Btch. 446 (dbeč.); v nč. spisích někdy pl. gen. běd; — *diera*, *díra*, děrau Br. Isa. 11, 8, z děr t. Mich. 7, 17, k děrám t. Isa. 60, 8, w děrách t. Jer. 16, 16 a j., děrma BílQ. 2, 115, díra děrou děr děrám děrách děrami Dobr. l. c. a Nejedlý Gr. 148, nč. děrou i dírou atd. Us.; — *miera*, *míra*, každú měrú Ben. 1. Par. 23, 29, měrau Br. Isa. 40, 12, sto měr Ben. 3. Esdr. 8, 22 a Br. tamt., těch měr Br. Ezech. 40, 24; nč. sg. instr. m*ě*rou ve rčeních ustálených: tou měrou, stejnou měrou atp., a m*í*rou jindy; sténó mňeró a pod miró (nom. mira) chrom. 271; — *víra*, *viera*, wierv t. j. věrú HrubLobk. 61^b, ſwau wierau KolČČ. 74^b (1547), dobrou věrou Pal. 4, 2, 571, pode ctí a pod věrou t. 4, 1, 190 s pevnou věrou Rusk. knih. 20, 111, věr Nejedl. Gr. 148; vírou, vírám atd. Us.

hróza, *hrůza*, hr*o*z-, hrozú mě porážíš Ben. Job 7, 14; krácením novým: hruzau velikau Br. Gen. 27, 33; hruozami Otc. 391^b, hrúzami Háj. 163^a, nč. veskrze hrůz-; — *kóra*, *kůra*, nč. veskrze kůr- Dobr. l. c. a Nejedlý Gr. 148, v knižném pod-k*o*rou atp. je zkrácení působením theoretickým; — přejaté *fuora*, *fůra*, ze střhněm. vuore, každa ffuora KolB. 119^a (1498), fůra ČernZuz. 315 a j., zkrác. f*o*r-: od takých ffor KolC. 193^a (1589), po těch forách ČernZuz. 313, s forami t. 334 atd., fůra forou for forám forách forami Dobr. Lehrg.² 193 a Nejedlý Gr. 148; nynější Us.: pl. gen. for i fůr, ostatek fůr-; — podobně přejaté *šňóra*,

střhněm. snuor, sg. instr. šňorau, mrští jako ſniorau Hád. 59^a, ſe ſſniorau KolČČ. 404^b (1573), nč. veskrze šňůr-; —

búda, *bouda*, bud-, pl. gen. bud i boud Us., těch búd ŠtítPař. 60^a; — *hrúda*, *hrouda*, pod hrudami Br. Joel. 1, 17, hrouda-hrud Us.; vedle toho i zdvojnásobené hrouda a hruda; — *húba*, *houba*, hauba Háj. herb. 81^b, při hubách t. 333^a, hubami t. 71^b, po hubách se čeládka toulá BílD. 367; nč. pl. gen. hub, ostatně houb-; — *krúpa*, *kroupa*, krup Ben. 2. Reg. 17, 28, s krupami Háj. herb. 98^b a VelKal. 192; nč. pl. gen. krup, ostatně kroup-; — *lúka*, *louka*, s lukau KolČČ. 8^a (1542), ſ tau lukau t. 71^a (1546), pod tau lukau a podle lauky t. 54^b (1545), a s laukau t. 135^b (1540), nč. loukou; plur. gen. leſuow a luk KolČČ. 13^a (1542), nč. luk; pl. dat. lukam KolČČ. 183^a (1553), instr. mezi lukami t. 47^b (1544) a VelKal. 199, nč. lukám lukách lukami může býti z plur. luka, o kterémž viz nahoře § 142; po laukách Nitsch 34; — *múcha*, *moucha*, muchami Har. 2, 204; mnoho mauch BílC. 143; nč. pl. gen. much, ostatně mouch-; — *múka*, *mouka* s ječnau mukau Háj. herb. 31^a a j., (úředníci pobrali) obilí, muk a jiného hospodářství ČernZuz. 170; s maukau Háj. herb. 53^a; nč. veskrze mouk-; — *smlúva*, *smlouva*, tauto ſmluwau KolČČ. 20^b (1543, v KolČČ. jest psané u = krátké u), przed ſmluwau t. 78^a (1564), stala se jest přátelská ſmlauwa ... ſmluwau přátelskau t. 24^b (1543), ſmluw tiechto t. 100^a (1548), k těmto ſmluwam t., w Smluwach těchto t. 206^b (1554), Smluwami svatebními t. 65^b (1545); ale také: ſmluwa t. 58^a (1545) vedle ſmlauwa t. 12^a (1543), od ſmluwy t. 126^a (1549) v. podle ſmlauwy t. 2^b (1551), tyto ſmluwy t. 400^a (1569) v. tyto Smlauwy t., tauž Smlauwau t. 389^a (1564); smluvou Pal. 4, 1, 10, podle smluv t. 5, 2, 191, ke smluvám t. 4, 2, 210 i ke smlouvám t. 2, 2, 29, po smluvách t. 4, 1, 134 a j., smlouvami t. 4, 2, 561 a 5, 2, 353; smluvou TomP. 4, 257 a j., obou smluv t. 4, 298, o smluvách t. 2, 326, smluvami t. 4, 478; nynější Us.: pl. gen. smluv, ostatně smlouv-; — *strúha*, *strouha*, struhau KolČČ. 273^a (1552), struh Nejedlý Gr. 149 a Us., mezi ſtruhami KolČČ. 66^b (1546); podle ſtrauhy KolČČ. 211^b (1562) a podle ſtruhy t. 26^a (1543), od ſtrauhy t. 127^a (1550) a vſtruhy t. 132^a (1550), po ſtrauhach Nitsch 34; nč. zdvojeno: strouha a struha, pl. gen. struh; — *trúba*, *trouba*, trúba Ben. 4. Esdr. 6, 22, traubiti trubau Br. Lev. 5, 9, trubte trubau Br. Jer. 4, 5 a j., po trubách Ben. 4. Reg. 20, 20, (vodu vésti) po trubách KolČČ. 116^a (1549), trubami trúbil Ben. 3. Esdr. 5, 62, s trubami t. 1. Esdr. 3, 10, trubami budau traubiti Br. Num. 10, 8, trouba trubou trub trubám trubách trubami Dobr. l. c., trubami TomP. 1, 29; z těch traub Beck. 2, 68; nynější Us.: pl. gen. trub, ostatně troub-.

Kmeny s *-a-* přehlas. *-ě-*.

148. V sing. dat. lok. a du. nom. akk. vok. je koncovka *-ě*; substantiva, která mají slabiku předcházející měkkou s *-a-*, budiž toto původu jakéhokoliv, mají tu pak přehláskou *-ě-*. Doklady:

hřada stsl. gręda; hrzada Nom. 68[b], na hrzadu PulkLobk. 434 atd.; — hřědě: kokot sedě na hrziedie Hrad. 84[b], kokot pěje na hrziedie t., oběste chlapa na hrziedie t. 95[b]; —

klatva, *klatba*, stsl. klętva; klet-: na kletbye Alb. 32[a]; ale tu bývá *-e-* často také jindy, ve střídě za *lę* vůbec není té pravidelnosti, jaká jest jinde při *a* z *ę*, srov. I. str. 95; —

komňata ze střlat. caminata; nom. komňata atd., dat. lok. komnětě, odchylky vznikají analogií a jsou hojnější až v textech pozdějších; na př. sg. nom. komnata BohFl. 592, komnyata Prešp. 1861, odchyl. komnieta Lact. 165[d]; — sg. akk. komnatu DalC. 26, t. 83, Hrad. 61[b], Pulk. 120[a] a j., tajnú komnyatu Ol. Jud. 8, 5; odchyl. v komnětu DalJ. 83 z rkp. Z; — gen. z komnati ŽWittb. 18, 6, do komnaty DalC. 63, do komnyaty DalV. 63, do komniaty Otc. 469[b] a j., odchyl. do komněty DalJ. 63 z rkp. Z, do komniety Baw. 222; — dat. lok. w komnyetie Pass. 613—614, Pulk. 114[a], Ol. 2. Par. 9, 16, w komnietie Otc. 469[b], w ſwe komnietie GestaMus. 72[a] a j., odchyl. w komnyatye Řád korun. 1396 (Šemb. lit.[3] 493), v komňatě Trist. 228, k komňatě t. 119, po komniatie Baw. 208, w komniatie KolB. 30[a] (1495); — sg. instr. odchyl. před komnětú Tand. 5; — plur. w komnyatach Ol. 3. Esdr. 8, 60; —

píščala, *pišťala*, z piskēl-; na př. piſſtiala Rhas. 107 (2), o piſſtiele t. 107, w piſtyaly pískati Ol. 2. Par. 29, 27; odchyl. piſſtiela Rhas. 108, pijſſtiela Lact. 162[c], ústa té piſſtiely Rhas. 107; vedle toho bylo také *píščěl* stsl. pištalь; —

-saha, *přísaha*, stsl. prisęga; když rok przyſſyezie Rožmb. 113 (= když lhůta ku přísaze jest), jediný známý příklad, který sem patří; — k nom. *sáha* žádaný dat. lok. a du. *siezě* není doložen, ale dial. *síha* svědčí, že býval; —

žáda expectatio, desiderium, srov. I. str. 98; při tvéj ziedie Kat. 36, při svéj ziede t. 16. —

Jinde, kde bychom téže přehlásky žádali, nevím jí doklady; na př. *pata* stsl. pęta, sg. dat. lok. nebo du. nom. akk. vok. pětě, nedoloženo.

Jiné výklady ke vzoru tomuto.

149. Appellativa tohoto vzoru, vzatá za mužská příjmení nebo za přezdívky, skloňují se jako *vládyka*; na př. *svoboda* příjm. *Svoboda* sg. gen. *-y*, dat. *-ovi* atd., viz § 167.

Některá substantiva, přejatá z jazyka cizího, skloňují se dílem podle vzoru tohoto, dílem podle *duše*. Jazyk se někde ustálil, někde kolísání trvá: někdy dokázal toho obnovený vliv jazyka cizího, že jazyk nový má tvar tvrdý, kde v jazyku starším býval měkký, na př. kapito*le* nč. kapito*la*. Srov. § 47. Nejhojnější toho doklady jsou při substantivech

-la, zejména: *berla*, z lat. ferula, berla Boh. m. 23ª, (sv. Prokop) berlu držieše Hrad. 27ª, berlu biskupovú Pulk. 32ª, svrchek berly Ol. Esth. 5, 2, na dvú berlu až do smrti chodil Sal. 481; a čtyry berle Beck. 2, 34; nč. s významem rozlišeným berla na př. biskupská, a berla i berle Krücke; — *búla*, ze střhněm. biule, tu baulu Háj. herb. 12ᵇ; nč. boule, akk. bouli; — *bulla*, o tu bulu HusPost. 53ᵇ, w bule t. 80ª, proti Zlaté Bulle VelKal. 101, ve druhé bulle Pal. 4, 2, 450, ty bully t. 451; a bulle (sg. nom.) Háj. 318ᵇ, vydal bulli zlatau Puch. 408ª, proti zlaté Bulli VelKal. 5, (Prokop) přinesl bulle městóm Let. 422, jim ty bulle přines Háj. 64ª, bullí papežských TomP. 4, 350, s bullemi Let. 422, papežskými bullemi Háj. 142ª; nynější Us. bulla, dílem i bulle; — *Byla*, jm. osobní, (židovka) Byla KolČČ. 82ª (1547), od Byle židovky tamt.; — *cedula*, cedulu posielám Arch. Český 7, 213 z r. 1456, vedle té ceduly t.; z pravidla *-le*, bez cedule Kold.² 24ª, ukážíc ceduli t., v též ceduli t., na ceduli VšehJ. 131, cedule tyto Br. Jer. 32, 14, do cedulj t. 32, 14, czedulemi KolČČ. 14ᵇ (1542); — *cella*, jedna malá cella Kruml. 444ª, v téj celle t.; nová celle Orl. 101ª, do své celle Jeron. 123ᵇ, w ſwey cziely nebo v svém pokoji Kruml. 44ᵇ, kázal nové celle vzdělati Háj. 182ª; nyn. Us. cella atd.; — *insula*, táž inſule Lobk. 27ᵇ, inſule úrodná t. 38ª, v té inſuli t. 69ª; — *kabela* Us.; a k lýčěniej kabely DalC. 5; — *kapitola*, kapitola devátá Mill. 9ª, na kapytulu PassKlem. 166ᵇ; a kapitule dvacátá Mill. 16ᵇ, osmá kapitole VelKal. 255 a j.; nyn. Us. kapitola; — *kapla*, ta kapla KabK. 17ª, Pref. 26, kapla Beck. 1, 140 a j., akk. kaplu Hrad. 5ª, Pref. 26, Ol. Ex. 25, 8, před kaplu PassKlem. 182ᵇ, do kaply Řpz. 117, podlé kaply Pulk. 26ª, té kaply KabK. 17ª, okolo kaply VelKal. Dod. 2, w kaple KabK. 17ª, Pref. 26, VelKal. 67 a j., před kaplú VšehJ. 91, před Kaplau VelKal. 69, plur. některé kaply Háj. 74ª, křesťanských kapel Mand. 15ª, na místě kapel Har. 1, 135, w kaplách Háj. 331ᵇ, se všemi kaplami t. 286ᵇ; a do kaple OD. 495, w te kapli KabK. 17ª; nyn. Us. kaple, v kapli atd.; — *katedrála* Us.; a blíže katedrále Malý Amer. 4, 285; — *Kompostella*, w Kompostelli VelKal. 101 a j.; — *kukla*, kukla Ol. Ex. 28, 32, (udělali) kuklu t. 39, 21, z kukly NRada 733, k kukle Pass. 405, w kukle Háj. 116ª, v kuklách VšehJ. 428; a nč. kukle, v kukli atd. Us.; — *levandula*, lewandula Háj. herb. 7ª, a při lewanduli t. 6ª, nč. nom. levandule atd.; — *mandla* mandla Prešp. 591, Comest. 37ᵇ a j., vzektve mandla Ol. Ekkl. 12, 5, plur. mandly Kruml. 36ᵇ, Lact. 261ª, Mandly ſladké Háj. herb. 67ᵇ, s mandlami t. 149ᵇ; nč. mandle; — *perla*, perlami Beck. 2, 34

a čtyry perle t., nč. perla i perle; — *pilula*, plur. piluly Sal. 231, pilulami t. 236, a učiň pilule t. 230, pilulemi t. 289; — *pistola*, s pistolou ČernZuz. 198 a z pistole t., nč. pistole; — *řehola*, *řehula*, rzehula EvOl. 26[b], řehola Beck. 1, 459, rzeholu Pass. 406, Háj. 72[b], rzehulu Pass. 407, Štít. uč. 71[a], EvOl. 18[a], do řeholy Beck. 3, 90 a j.; a mnoho rzeholi Beck. 1, 459; nč. řehole; — *tabula*, zlatú dsku neb tabulu Pulk. 45[b]; a na tabulech Háj. 478[a], nč. tabule; — *truhla*, z truhel do truhel VšehJ. 161, truhlami KolČČ. 8[a] (1542); gen. ty truhle Beck. 2, 53; nyn. Us. truhla; dial. do truhle BartD. 54 (dol.), v truhli t. 31 (pomor.) a Suš. 296, v. doleji § 150; — *židla*, zidla KolČČ. 15[a] (1542); nč. židle; — dále několik příkladů při substantivech jiných, zejména

-ra: *almara*, *jarmara*, almarra BohFl. 607; a almaře, almarzye Vocab. 175[b], Vít. 93[b], Jeronym svrchovaná almarzie všeho písma Comest. 195[a], byly almary čili almaře TomP. 2, 531, v almařích t. 522; nč. almara, jarmara; — *Ferrara* Us., a Kerhart z Ferarze Pulk. 108[b]; —

-na: *Kana*, když bieše v Kana galilee (neskloněno) Hrad. 7[a], v Káni Galilejské Br. Jan. 2, 1; — *kaně*, z dol.-něm. *kane* loďka, z čehož i nněm. Kahn, naſſy kany Trist. 52; — *tuna*, psáno nč. též *tún-*, od tuny oleje Lún. list. 1403. a sto tunye oleje EvOl. 287[b] (= tuní); nč. tuna; —

-sa: *Pisa*, z pyzye až do Říma Pulk. 181[a] t. j. z Piže (sotva Pizě), připlul k pyzy t.

150. Kolísání mezi skloněním *-a* a *-ja* je také při mnohých substantivech domácích nebo pradávno zdomácnělých. Nalézáme je v nářečích nynějších, tu zvláště v některých pádech (sing. gen. dat. lok.), a také v jazyku minulém, a náchylnost k tomu je nestejná podle různých kmenových souhlásek. Zejména při substantivech

-la: *jedla*, stsl. jela, pol. jodła, vzende gedla abies Pror. Isa. 55, 13, gedlu a pušpan ulmum t. 41, 19; a gedle roste Puch. 276[b], jedle Troj. Jg., nč. jedle; z tohoto dále *jedl*, miesto ostružiny vzende gedl Kladr. Isa. 55, 13; — *kyčla*, w kyčlách Háj. herb. 7[b] a j. (často), bolení kyčel t. 2[b] a j., v kyčlách, pod kyčlami Kom. Jg., nč. kyčle Us.; vedle toho bylo též masc. *kyčel*, od kyczlow a natibus MamB. 78[b]; — *póla*, ižádúcie pola tu pohromadě neosta Kat. 162, tři (cejchy) po puol cztwrtie puole, gedna we cztyrzy puoly atd. KolCC. 76[a] (1568), s tau púlau (t. várky) KolG. 68[a] (1703); nynější Us. půla a půle, srdečko na půly rozřežú Suš. 219; — *skobla* uncus Boh. 32[a], (závoj) kryjieše ſkoblu Comest. 74[b]; a ſkoble uncus Anon. 7[a], MamA. 36[b], sſkoble Lact. 4[d], nč. skoble; — *vidly* (plur.), pol. widła, wydly Vocab. 175[b], widli Nom. 68[b], widly t. 67[a] a Boh. m. 22[b], widly třírohé Ben. 1. Reg. 13, 21, widly hnojný KolEE. 194[a] (1624), widl třírohých Ben. 1. Reg. 13, 21, železnými widlami Pass. 432, s widlami Baw. 220, Háj. 468[a], s vidlami Pam. 3, 141; a wydle hnojný KolEE. 4[b]

(1666), t. 19b (1670), widle t. 35a (1667) atd., nč. vidle; — dial.: gen. do škole BartD. 31 (pomor.), t. 54 (dol.), do jehle t 31, byl hoden chvále t., lok. ve stodoli t. 31 a 54; —

-ra: v nář. slovenských na Moravě sg. lok. v hori, na hůri, na fari, na kári, po hri BartD. 34; rozdílu *r-ř* tu není, kmeny *-ra* a *-rja* neliší se tedy tak zřetelně, jako v češtině západní; —

-na, *-ta*, dial. lok. *-ni*, *-ti* místo *-ně*, *-tě*: na jednéj ſtrany Mill. 55a, v druhé ſchrani BrigF. 133, w nowoty života choďme EvOl. 157a, potvrďte se w nowoty smysla t. 99a, smyslte w dobroty t. 148b, w pati t. 30a; —

-pa, *-ma*, sg. lok. dial. v téj otrapy Kat. 50, bych nemohla we tmy zablúditi Lvov. 22a; —

-za, *-sa*, *-ca*; *břieza*, dial.: sg. gen. bříze, dat. lok. břízi, pl. nom. akk. bříze, gen. břízé (m. -zí) Btch. 267 (dbeč.); — *hróza*, dial.: sg. nom. hroze jeho bieše obešla ROl. 152a; dat. lok. (ptáci) počechu sprostné hrozy láti Baw. 60, jsi poddán leſtney hrozy t. 77, k hrůzy Br. Isa. 19, 17, t. Ezech. 26, 21, t. 27, 36 a j., v hrůzi Btch. 420; instr. pod hrozy nesnadnú Kat. 136, nad všechny hrůze BílD. 290; dbeč. sg. gen. hrůze atd. jako bříza Btch. 267; — *koza*, dial.: dbeč. gen. koze atd. jako bříza Btch. t.; gen. od koze BartD. 69 (val., místy), dat. lok. w kozy Blah. 350, o kozi BartD. 6 (zlin.), t. 37 (stráň.), t. 69 (val.), t. 82 (hran.), v kozi Šemb. 40, na veliké kozi Suš. 557; plur. dvě koze BartD. 69 (val., místy); — *luza*, rychtářové kteří takovou hluzy pod mocí máte BílD. 49; — *slza*, dial.: dbeč. gen. slze atd. jako bříza Btch. 267; viz též § 151; — *zkáza* dial.: dbeč. gen. zkáze atd. jako bříza t.; — *husa*, *kosa*, *krása*, dial.: dbeč. gen. -se atd. jako bříza t., v tak drahéj kraſi Kat. 12, v takéj kraſi t., (ozdob) malženy stydlivú kraſy Lvov. 43a; — *lisa*, *mísa*, *osa*, dial.: dbeč. gen. -se atd. jako bříza Btch. 267; do mise BartD. 207; — *řasa*, *rosa*, *stoklasa*, dial.: bdeč. gen. -se atd. jako bříza Btch. 267, od rose, v rosi BartD. 69 (val.); — *věhlasa*, dial. v takéj wiehlaſſi Kat. 12; — *kapca*, dial. do kapce Suš. 257, v kapsi v. v kapse podkrk.

Kolísání toto způsobuje většinou analogie vzoru *duše*; dílem však může býti podnět od změn hláskových, zejména v sing. dat. lok. hrózi místo hrózě může býti tak *-i* místo *-ě* jako je v dokladech: o velikéj rzieczi m. řěčě Mill. 73a, w ty mlzy m. mlzě Kat. 162, ruczy hřebími probichu m. rucě Hrad. 89b.

151. Některá substantiva jednotlivá tohoto vzoru.

bedra fem., vedle neutr. *bedro*, v. § 96.

blecha, *blcha*. Z pův. blъcha bylo č. *blcha* (jednoslab.), blcha Štít. uč. 153a, Prešp. 532, akk. blchu MastDrk. 141, blchu živú Ben. 1. Reg. 26, 20, od blchy ŠtítMus. 139b, jedné blſſie Ol. 1. Reg. 24, 15, hledal blchy t. 26, 20, proti blcham Hug. 317 atd.; pl. gen. byl blech, pravidelně za

býv. blъchъ, srov. I. str. 167; a odtud přejalo se blech-, s ustáleným *-e-*, také do tvarů jiných; — dial. bucha z błcha, a k tomu pl. gen. búch BartD. 201 (slov.).

bota fem. a vedle toho dial. mor. *bot* masc., jeden bot Kulda 1, 240, ze střlat. botta fem. a bottus masc. ZíbrtKr. 329 a 330; odtud plur. dat. botam a botům, lok. botách a botech Us.

dietky plur., k sing. *dietko*, v. § 96.

dna sing. fem., na př. snad mu dna lámá uši Mast. 124, třewnie dna colica RostlF. 13ᵃ, (ta nemoc) slove dna HusPost. 172ᵇ, paklit by tě dna lámala Chir. 74ᵇ, na dnu Háj. herb. 161ᵃ, dnu klaubní t. 142ᵇ, od tý bídný dny ŽerKat. 23, proti dně Háj. herb. 26ᵇ, dnú zlámaní t. 347ᵃ, dietě dnu zlámáno bylo ML. 48ᵇ atd.; vedle toho bývá také plur. *dna*, podle *město*: kteříž dna v nohách mívají Háj. herb. 23ᵃ, na dna t. 95ᵃ, pán náš tak těžký dna měl ŽerKat. 21, majíc v nohách ty bídný dna t., že ste dna tak těžký měli t. 22, již týden na dna ležím t. 41, střevním dnuom Háj. herb. 11ᵃ, že sem těžkými dny navštívena byla ŽerKat. 53, poněvadž sem opět těžkými dny (plur. neutr.) navštívena a od ní (sg. fem.) trápena byla t. 24 atd.

doba má z pravidla sklonění náležité. Podle toho jsou i náležité tvary ve výrazích adverbialních *v tu dobu*, *v něků dobu*, *v ty doby* atp., na př. w tu dobu zaslzil Ježíš Krist. 74ᵃ, w tu dobu Jid. 67, AlxH. 4, 16, AlxB. 2, 21, AlxBM. 1, 1, AlxH. 466, Pass. 326, Otc. 350, Ol. Ex. 2, 5 atd., w nieku dobu Kruml. 45ᵇ, w ty doby Otc. 487ᵇ, napřed zvěda ne w ty doby NRada 1195 atd. Ale při výrazích adverbialních snadno a rády vyvíjejí se odchylky; význam adverbialní vstupuje v nich víc a více do popředí, slova vypadají ze svých kategorií a propadají pak změnám, kterým nepropadají slova stejná, v kategoriích svých zachovaná. Tím způsobem vyvinuly se též z výrazů *v tu dobu*, *v ty doby* atp. výrazy odchylné *v ta doba*, *v ká doba*, *v jedna doba*, *v ta dobu*, *v ta doby* atp. Počátek stal se trvám tím, že za plur. nom. akk. vzal se tvar *doba* místo *doby*, jako *hora* Gebirge m. *hory* § 142; pak bylo *v ty doba* vedle *v tu dobu* a *v ty doby*, a vznikalo jednak assimilací *v ta doba*, jednak smíšením *v ta dobu*, *v ta doby* atd. Na př. w ta doba vece Eliachim Pror. 26ᵃ, w ta doba Pass. 325, t. 327 a j., Štít. uč. 5ᵇ, t. 40ᵃ, Krist. 50ᵇ, Otc. 477ᵇ, BrigF. 22ᵇ, Ol. 1. Reg. 3, 9, t. 2. Mach. 14, 22 a j.; w ka doba vizi BrigF. 22ᵇ; Samson w gedna doba dobrovolně kázal sě svázati Kruml. 45ᵇ; w ta dobu Hrad. 77ᵇ, Krist. 13ᵇ; v něka dobu NZák. uvodí Šaf. Poč. 32; w ta doby Mand. 32ᵃ, t. 56ᵇ a j., Troj. 104ᵇ a j. (často v Troj.), Sv. 164 atd., též za Blahoslava, který to zavrhuje Blah. 176. V nč. obnovena grammatická správnost a říká se *v tu dobu*, *v ty doby* atd.; ale ještě: včera těma doby Us. podkrk. Srov. zde doleji *hodina*. V srb.-chorv. stalo se *doba* podobným postupem neutrum a nesklonné.

dska stsl. dъska. Tvary jsou rozmanité několikerými změnami souhlásek, pak pronikáním mírnícího -e-; výklady o tom podává hláskosloví srov. I, 170, 480 a j., zde jde o doklady. Sing. nom. czka Diefnb.; sg. akk. tu dczſku Ol. Ex. 25, 20, jednu dſku Krist. 101ª, dczku Ben. Ex. 25, 17; dat. lok. na jednéj dſczie t. j. dščě Hrad. 93ᵇ, na dſſczye Pass. Klem. 252ᵇ, na jedné dſſcze ŠtítMus. 141ª, na tey dcztye PassKlem. 61ᵇ, každé dſſtye Ol. Ex. 26, 19 a 21, na dſtye Pass. 24, na dcztie t. 11; instr. dczku hlavy dolóv srubati Pulk. 146ª, před dczſkkú (sic) Ben. Ex. 30, 6; du. nom. akk. dvě dſcie Koř. Ex. 24, 12, dvě dczie Mand. 33ª, dvě dcze kamennie BiblA. Ex. 24, 12, dvě dſſtie Ol. Ex. 24, 12 a 26, 23, dvě dczſtie t. 34, 29 a Deut. 10, 1, nesa s sobú dczſtye Ol. Ex. 34, 4, dvě dczſſtie Ol. 2. Par. 5, 10, dvě dſſtie Comest. 65ª, dvě dczſtie t. 68ª, dwie ſtie kamenney t. 156ª, dvě dſcžtie Ben. Ex. 34, 1, dvě dſkcžtie (sic) t. 34, 4; du. gen. lok. na dvú dſku Hrad. 93ᵇ; du. dat. instr. dvěma dſkama Ol. Ex. 26, 24, vrhl sem dczſkama Ol. Deut. 9, 17; plur. nom. akk. vlož we dſki Rožmb. 41, dczky NRada 670 a Řád pz. 10, vyněvši dczky své Apoll. 137ª, dczſky stojaté Ol. Ex. 26, 15, dczſky stanové Ol. Num. 4, 31; (Mojžíšovy) dezſky AdmontB. 136ª (není-li to omyl m. dczſky); pl. gen. podlé deſk ODub. 12, u deſk t., deſk osm Ol. Ex. 26, 25; dat. ke dſkam Rožmb. 106, k deſkam t. 209, veď k dſkam ľudi t. 97; žaloba k dſkam ODub. 22; pl. lok. ve dſkach Rožmb. 100 a NRada 717, w deſſkach NRada 756, na dczkach Koř. Act. 27, 44, na dczſkach Ol. Ex. 34, 28 a 32, 16; pl. instr. ſe dſkamy ODub. 27, když dſkamy dokáže Rožmb. 114, lodí dſkami opeřena (prkny pobita) Mill. 100ª, tvrzě (na slonech) dſkamy jsú opeřeny t. 120ᵇ, (Mojžíš) vrže dczſkami Ol. Ex. 32, 19, dczkami KolAO. 11ᵇ (1504), dſkami Ben. 3. Reg. 7, 3 atd. Časem vniká jerové *-e-* z pl. gen. do pádů ostatních víc a více a jest nč. veskrze d*e*sk-: deska gen. desky atd.

dvérky plur., demin. z fem. dvьrь plur. dvьri, stč. dřvi m. dvьri, a tedy právem též femininum; na př. jsau dvéřky železné Pref. 156, žádných dwirek KolG. 7ª (1703), dwyrzkam KolF. 5ᵇ (1591), dwyrzkami t., dwirkami KolEE. 53ª (1734). Časem vzniká analogický nom. akk. *dvérka*, skrytá dwérka Br. Jg., dwirka udělati KolG. 3ᵇ (1703). Srov. demin. *dvércě* fem. a pak i neutr. § 185.

hodina, v tu pátou hodinu atp.; za to jest: w ty pata hodina Jeron. 97ª, vývojem týmž, jako ve výraze *v ty doba*, v. zde výše *doba*; —

chalupa, za chalupu ſwau KolČČ. 50ᵇ (1567), na chalupie t. 23ᵇ (1552), těch chalup t. 13ª (1542), na chalupach t. 22ᵇ (1548) atd.; a vedle toho i *chalup*, tuto chalup KolEE. 434ª (1683), kaupil sobě chalup KolČČ. 19ª (1543), těch chalupi t. 23ᵇ (1552) a j.

játra sing. fem., jed sem jatru BartD. 162 (jič.), žulč (žluč) je v jatře t. 220 (laš.); — *játry* plur. fem., a vedle toho též *játra* plur.

neutr.; srov. stsl. jętra fem. a jętro neutr.; česká deminutiva *jatřičky* fem. i *jatřička* neutr. ukazují ke kmenu základnímu *jętra-*, *jatra-*, odtud *jatřicě* a *jatřičky*, kdežto z *jętro-*, *jatro-* by bylo *jatrce*, *jatřečka*; plur. *játra*, *jatřička* jsou tedy novotvary; doklady: nom. akk. yatry Vít. 92ª, Nom. 67ᵇ a j., yatry rybie Comest. 180ª, yatry schovaj u sebe Ol. Tob. 6, 5, yátry Ben. tamt., vloží na uhlé yátry rybije Ben. Tob. 6, 19, yatry jeho byly mečem prostrčeny Alxp. 142, vezmi weprzowe yatry Chir. 50ª, játra Vel. a j. Jg.; gen. což sě přídrží yatr Ol. Lev. 1, 8, částku yatr t. Tob. 8, 2 a Ben. tamt., yatr Ol. Tob. 6, 19, částku êtrь Hlah. Tob. 8, 2, êter Hlah. Tob. 6, 19, do gater Br. Ezech. 21, 21; dat. yatrám Háj. herb. 10ᵇ a j., a yatrom Med. Jg.; lok. na gatrách Br. Lev. 3, 4, t. 6, 34, instr. nad jatrami Rhas. 136.

kamna, stsl. kamina sg. fem. z ř. καμίνη Mikl. Lex., je vlastně fem.; nom. kamn*a* m. *-y* jest novotvar jako pl. hor*a* m. hor*y*, srov. § 142; na př. když na kampna vsedieše Mast. 289, kamna Prešp. 1863; k pustým kamnam Hrad. 129ᵇ, Kamnám Háj. herb. 396ᵇ; w kamnach Hrad. 129ᵇ; za kamnamy t.; nč. též tak, a také dat. ke kamnům, lok. v kamnech, instr. za kamny Us.; v jazyku starém jest novotvar podle vzoru *město* jenom v nom. akk., v nč. také v pádech ostatních.

kníhy nč. *kniha* v. § 147.

lázna, *lázeň* v. § 338.

lýtka, pol. *łytka*; sing. lytku k bedru vkladáchu (= utíkali) Kladr. Jud. 15, 8, lytku k stehnu přikládali Ben. tamt.; plur. litki suras MVerb., lytky železné Kladr. Dan. 2, 33, lytky Comest. 124ᵇ, za podkolením leytky jsou Kom. Jg., k leytkám rkp. z r. 1520 ČČMus. 1853, 424, na litkach Ol. Deut. 28, 35, w lytkach t. žalm 146, 10, leytky (ležely) BílD. 2, lýtky železné VesC. 28ª; — vedle plur. lýtk*y* vyvinul se také novotvar lýtk*a*, jako hor*y*-hor*a* § 142, a k tomu pak také dat. k lytkuom Rozb. 192 (ze starého tisku) a sing. lýtko, lejtko Us.

mirrha Háj. herb. 350ᵇ a j., lok. o mirře t.

noha v. zde doleji *ruka*.

okovy plur. fem., okowy vincula ŽWittb. 2, 3 a j., zlaté okowy AlxV. 1340, všěch okow omni vinculo ŽKlem. 144ª, sv. Petra z uokow zproščenie Pass. 390, w okowach in compedibus ŽWittb. 104, 18 a j., Pass. 396 a j., ŠtítBud. 174, w uokowach Otc. 152ª, střiebrnými okowamy DalC. 85, svými okowamy ŠtítBud. 191; novotvary podle masc. *chlap*: ponížili sú w okowiech nohu jeho in compedibus ŽKlem. 104, 18, do okowů přijíti Vel. Jg., vyvodí vězně z okovů Br. Jg., ďáblových okovů Kom. Jg., sklíčen jsem okovy Jg.; — od toho lišiti jest *okov* sg. masc. situla.

osoba; vedle toho *osob* pl. gen. *osobóv* v. § 50.

pochvy, v stč. plur. tant., pochwi postela Prešp. 2054, Vít. 94ᵇ, Nom.

69ª a j. (kůň) pochwy maje položené HusPost. 59ᵇ; odtud liší se *pošva* sing.: pošva je pro meč, pochvy pak jsou pro koně; rozdíl ten časem se stírá a zejména stává se obyčejem *pochva* sg. místo *pošva.*

póla, *póle* v. § 150. Ve výrazích jako *póla hřivny* skloňovalo se *póla* a přívlastek *hřivny* se ovšem neměnil; ale attrakcí dostávala se flexe v sing. gen. dat. lok. instr. výrazu přívlastkovému a z *póla*, *póle* stalo se ustrnulé, neskloňované *pól*, *půl*: z půl hřivny, po půl hřivně atd.

Polska fem. vedle *Polsko* neutr., oboje jmenné tvary adjektiva *polský*; na př. z polſky DalC. 43, KolAO. 7ᵇ (1504), do polſky Pulk. 40ª, t. 69ᵇ, KolAO. l. c.; a wſſe polſko DalC. 82; nč. Polsko, v knihách někdy i Polska.

réva, pl. gen. rév Us., a z réwj Gomorſkých Br. Deut. 32, 32; též masc. *rév*: réwem bujným Br. Ezech. 17, 6, ti třj réwowé ſau třj dnowé t. Gen. 40, 12.

ruka, *noha*. Substantiva tato mívají plur. místo náležitého dualu, na př. nohy mé ŽWittb. 55, 13, nooh jeho Pror. 26ª, s podpisem ruk jejich (dvou mužů) KolEE. 306ª (1660), k jeho rukam KolČČ. 139ᵇ (1550), noham tvým ŽKlem. 109, 1, Václavovi se w rukach zanechává KolEE. 407ᵇ (1706), pod nohami jeho ŽKlem. 17, 10, dial. ruky (dvě), ruk, rukám BartD. 89 (stjick.) atd.; a mívají dual místo náležitého pluralu, na př. diela ruku naší Hlah. žalm 89, 17 (k tomu na kraji: ruk našich), hráti na čtyři ruce Us.; to obé však patří do skladby.

slezena, *slezina* fem., vedle neutr. *slezeno*, v. § 96.

slza, z býv. slъza: stč. jednoslabičně: aby s pláčem ſlzy prolila Hrad. 29ª (verš 8slab.), mastí mažíc ſlzamy myla t. 32ᵇ (též) atd.; vedle toho i dvojslabičně: a svým ſlzam smieru ulož Hrad. 35ᵇ (též) atd.; we ſlzach ŽWittb. 125, 5 t. j. ve-slzách a w-ſlzach t. 79, 6 t. j. v-slzách, we ſlzach Otc. 92ª a w ſlzach t. 170ª, we ſlzach NRada 2043; — z jednoslabičného slza je pl. gen. *slez*, ze slъzъ, ot ſlez ŽKlem. 96ª, údolé ſlez t. 66ᵇ, mnoho ſlez Hrad. 103ᵇ, UmR. 260, svých ſlez AlxV. 1890, tvých ſlez ML. 1ᵇ, (kto dá) mýma očima ſl(e)z studnici Kruml. 330ᵇ (e přeškrtnuto); z dvojslabičného pak slza je pl. gen. *slz*, ſlz Hod. 81ᵇ, (Darius) stešče sobě zzylz unoře AlxBM. 2, 7; — vedle tvarů tvrdých jsou ode dávna tvary podle vzoru *duše*, na př. sg. akk. jednu slzu HusE. 3, 149 a odetře buoh wſſyeczku ſlzy od očí jejich EvOl. 176ᵇ, t. 193ª; pl. nom. akk. ſlzy tvé Modl. 96ᵇ a j., a až mu ſlzye prchnú z očí Růž. 8, viděl sem ſlze tvé EvOl. 7ª, dobré ſlze BílQ. 2, 87, nč. slzy a slze Us.; pl. gen. slez a slz, a bez ſlzy Alb. 95ᵇ, hořkých ſlzly (sic) t. 93ᵇ, ote ſlzy Modl. 114ᵇ, v údolí ſlzy t. 33ᵇ, daj mi milost ſlzy t. 116ᵇ, studnicě ſlzy t. 129ᵇ, studnici ſlzy AnsOp. 4, studnici ſlzij ChelčP. 208ª, ſlzi přívalem zalit

EvOl. 9ᵃ, potoky ſlzý VesA. 125ᵇ, nč. slz i slzí Us.; pl. dat. slzám a slzím Us.; pl. lok. we ſlzach ŽWittb. 125, 5, ŽKlem. tamt., w ſlzach ŽWittb. 79, 6, ŽKlem. tamt., a we ſlzech Modl. 2ᵃ, po ſlzech t. 114ᵇ (jako w twirzech ŽWittb. 121, 7, w twrzech Ol. Gen. 32, 21, v. § 181), o hořkých ſlzech BílQ. 1, 77; pl. instr. ſlzamy Hrad. 32ᵇ, Modl. 115ᵇ, ML. 89ᵇ atd., a s ſlzemy Lvov. 90ᵇ, ſlzema BílD. 122, nč. slzami i slzemi Us.

vana, *vanna*; slovo přejaté, sthněm. wanna, střhněm. wanne, toto pak z lat. vannus. Na př. v teplé wannye NRada 1637; pl. gen. vanen nalívání Právník II, 174 (z r. 1585), pět vanen list z r. 1595 (Ruch 1888, 10), nč. van Us.

velryba, v jazyku starším masc. *velryb*, v. § 50.

víra; o krácení *věr-* v. nahoře § 147; nezúž. akk. vieru ve rčení: na mou vieru vých.-česk., na mó vjeru chrom. 271, srov. I. str. 193.

vojska fem. vedle *vojsko* neutr., oboje jmenné tvary adjektiva *vojský*; na př. *vojska*: již ona woyſka tiehne KlemK. 41, woyſka exercitus BohFl. 834, z voiski jeruzalemské Hlah. 1. Por. 28, 1, z woyſky té TandZ. 164ᵇ, když by bylo woyſchzie vstáti AlxB. 8, 5, Jonatas kázal woiſſtie odléci BiblG. 1. Mach. 11, 23, aby snesli woyſſtye pokrm Ol. Súdc. 20, 10, k woyſſtie TandZ. 164ᵇ, (Arnošt) vší wogstie přikáza Baw. 262, po wſſie woyſſtie Ol. 3. Reg. 22, 36, w tey woyſſtie t. Súdc. 21, 8, s velikú woyſku Pass. 281, s jich woyſku Comest. 117ᵇ; *vojsko*: woyſko exercitus MamA. 21ᵇ, acies t. 15ᵇ, phalanx t. 22ᵇ, voyſko phalanx Prešp. 1995, woiſko castra ŽKap. 26, 3, grex MamA. 24ᵃ, woyſko exercitus ŽWittb. Moys. 4, acies Ol. Súdc. 20, 22, woyſko lidí multitudo atp. Pulk. 75ᵃ, woyſko veliké lidí t. 79ᵇ, sg. gen. woyſka castrorum ŽGloss. 77, 28, dat. mužie dachu z mála woyſkv býti DalHr. 8; adj. *vojský*, nad zástupy voiskimi super legiones Hlah. 1. Par. 18, 17; — nč. vojsko.

Plur. *kalhoty*, *karty* mívají lok. *-tech* Us., a častěji také dat. *-tům*, jako masculina; podle toho bývá pak i sg. masc. *kart* Us.

1ᵇ. Vzor *vládyka*.

152. Sem patří všecky tvrdé *a*-kmeny mužské. Koncovky prvotní jsou téhož původu jako ve vzoru *ryba*, a také změny souhlásek kmenových jsou zde tytéž. Substantivum vzorové má v jazyku starším slabiku první dlouhou, vl*á*dyka; v nč. je vl*á*d- i vl*a*d-. Kmen jeho jest *vladyka-*, z býv. *voldyka-*. Sklonění jest toto:

sing. nom. *vládyka*
vok. *vládyko*
akk. *vládyku*
gen. *vládyky*

dat. lok. *vládycě*, *-e*; novotv. *-oví*, *-u*
instr. *vládykú*, *-au*, *-ou*; novotv. *-em*
du. nom. akk. vok. *vládycě*, *-e*
gen. lok. *vládykú*
dat. instr. *vládykama*; novotv. *-oma*
plur. nom. vok. *vládyky*; novotv. *-ové*, *-i*, *-é*
akk. *vládyky*
gen. *vládyk*; novotv. *-óv*, *-uov*, *-ův*
dat. *vládykám*; novotv. *-óm*, *-uom*, *-ům*
lok. *vládykách*; novotv. *-ích* (*-iech*); *-ech*, *-och*
instr. *vládykami*, *-ama*; novotv. *-y*; *-mi*.

Výklady a doklady ku pádům jednotlivým.

153. Sing. nom. *vládyka*, vždycky tak. Na př. ſluha věrný CisMnich. 97[a], wladyka chudý Štít. uč. 97[a], ſtaroſta rzytyerzſky Pror. Jer. 52, 16, wewoda dux ŽWittb. 103, 17, hoſpoda řekl jest Pror. Isa. 36, 10, příde hoſpoda sluhy toho Krist. 41[a], snide czeſka hrdyna (t. Břetislav) DalC. 45, ten jest prawa wyla t. 53, prawy-ť jest wylla DalZ. t. atd.; humanista, houslista atp., husita, jesuita atp. Us.; táta, dareba, ničema, fláma, obejda atp. Us.; příjm. Vávra, Svoboda atp. Us.; vždycky *-a*.

154. Sing. vok. *vládyko*, na př. nevěrná zzluho Jid. 133, nevěrný ſluho Mast. 211, hoſpodo hotov jsem s tebú na smrt jíti domine Pass. 194, hoſpodo kam ideš t., hoſpodo Krist. 35[a], věz to ſtaroſto Pass. 369 atd.; humanisto, husito, táto, Vávro atd. Us., vždycky tak. Za vokativ bývá odchylkou syntaktickou nominativ, na př. dobře-li jest to, Pukata, že ty chceš zbíti knížata DalJ. 54 (z rkp. pozdějšího).

155. Sing. akk. *vládyku*, na př. ſluhu svého ŽWittb. 77, 70, zradil boha svú hozzpodu ApŠ. 47, chcem mužě za hoſpodu jmieti DalHr. 3, pro svú hoſpodu dominum Hrad. 94[b] atd.; humanistu, husitu, tátu, Vávru atd. Us.; vždycky tak.

156. Sing. gen. *vládyky*, na př. již nechaj ſluhy ſwe servum tuum ŽWittb. Sim. 29, ſluhy tweho t. 118, 49, o uzdravení ſluhy centurionowy Krist. 42[b], (ti) sě jeho jako ſtaroſti bojiechu Pass. 314, jednoho paſtuſſky Otc. 126[a], jednoho patriarchy Pass. 318 atd.; humanisty, husity, táty, Vávry atd. Us.; vždycky tak.

157. Sing. dat. lok. *vládycě*. O koncovce *-ě* a měnění souhlásky kmenové viz při dat. lok. *rybě* § 137. Na př. ſluzie svému ŽKlem. 18, 14, ſluzie mému ŽWittb. tamt., pak-li by (políček dal) šlechtic wladycze Řád

pz. 43, wladyce příteli svému Háj. 65b, urozenému wladycze KolČČ. 160b (1552), jenž hozzpodye slúží domino Jid. 84, ſtaroſtye svému Štít. uč. 71b, řka k ſtaroſtye Pass. 369, svatému Janu ewangeliſtie Kruml. 163b, po svém paſtuſſie Ol. Gen. 38, 20, vládyce Tomsa 110 (vedle -ovi), družbě Chládek 26 (též); král káza benedye k sobě sníti (Beneda) DalC. 50, by nedali howorzye živu býti (Hovora) t. 34, mezczye kněziu polskému t. 35, po hrzye ten (biskup) Šebieř slovieše (nom. Hrza, za lat. Izzo) t. 45, svému pěstúnu Seneczye PassKlem. 134b atd. Ve slově cizím hrdelnice od *-ě* nezměněna: k svatému Janu patryarchye Pass. 123, PassKlem. 55a, ML. 77b, chudý počě paryarchie láti ML. 78b, Pass. 124 a j., místo patriaršě, srov. dat. lok. synagogě atd. § 137.

O přehlásce *Dobřata*-Dobrětě atp. viz doleji § 165.

Působením významu mužského vznikají novotvary *-ovi* a *-u* podle chlap*ovi*, chlap*u* atd. Na př. *-ovi* patriarchovi Jakobovi (dat.) Kruml. 73a, Šimonovi wýwodowi Ben. 3. Esdr. 6, 27, o lewijtowi jednom t. Súdc. 19 (nápis), družbovi Nudož. 22a, družbovi Tomsa 108, vládykovi (i vládyce) t. 110, Dobr. Lehrg.² 181, družbovi (i družbě) Chládek 26 atd.; Janovi Chybowi KolČČ. 27b (1544), Jakubovi kozowi t. 31a (1548), po Václavovi kobylowi t., Jiříkovi Wodowj KolEE. 228a (1686) atd.; — *-u* při subst. -ista: svatému Janu Ewangeliſtu Háj. 204a, po svatém Marku ewangeliſtu KolČČ. 355a (1563). —

Usus nč. jest pravidlem *-ovi:* vládykovi, starostovi, humanistovi, husitovi, tátovi, Vávrovi atd.; — dial. a zřídka *-ě*: dál Kalivodě kamének BartD. 69 (val.).

158. Sing. instr. *vládykú*, *-au*, *-ou*; na př. s ſluhu tvým ŽWittb. 142, 2, s ſluhú tvú t. 118, 65, jenž boží sluhu hrdá Hlah. Ekkles. 9, 2, s mladu hospodu t. 4, 15, Vratislav wewodu byl Pass. 317, biskup s ſtaroſtu t. 368, (s) ſtaroſtu rzytyerzſkym Pror. Jer. 52, 14, jenž byl ſtaroſtu po vsi té procurator Otc. 447a atd.; s Vaňkem Makuſſkau KolČČ. 29a (1543); družbau Nudož. 22a, družbau, vývodau, słuhau, pastuchau Dolež. 37, wládykau Tomsa 111, Dobr. l. c.; vládykou starostou, humanistou, husitou, tátou, Vávrou atd. Us.

Novotvary *-em* podle chlap*em* atd.: s mistrem Rokycanem VelKal. 158, družbem, vývodem, słauhem, pastuchem Dolež. 37 a Tomsa 108, s tátem Us. ob. (místy).

159. Du. nom. akk. vok. *vládycě*. O koncovce *-ě* a měnění souhlásky kmenové v. při du. *rybě* § 139. Na př. pan Jan z Strážě a Jindřich Lipský tě hrdynye i páchnúti jim (Němcům) nedadiesta DalC. 97, dvě weuodye Ol. Num. 7, 3.

Du. gen. lok. *vládykú*, nedoloženo.

Du. dat. instr. *vládykama*, uvěřili jima jako ſtaroſtama Pror. Dan. 13, 41. Analogií *-oma*, těma planetoma (masc.) Štít. Bud. 34, srov. ryb*oma* § 141.

160. Plur. nom. vok. *vládyky.* Na př. holothi Reg. II. r. 1259, nasě ſluhy Pass. 326, milé ſluhy božie t. 101, však jsú všickni tvoje sluhi t. j. sluhy Hlah. 1. Par. 21, 3, aby všechny ſluhy předeň přišli (masc.) Trist. 14, wewody vojska duces BiblA. Ex. 14, 17, tito sú vevodi edomьske t. j. vévody Hlah. 1. Par. 1, 51, jiní wládyky a zemané Háj. 60[b], židovské ſtaroſty mluviechu Krist. 34[a], jakž sú sě ſtaroſty židovské uradili ML. 94[a], jejie ſtaroſti (rodiče) Pass. 380, čtyřie ewangeliſti t. 280, juristy učie sě ŠtítV. 83, lewity nasekachu drev Comest. 130[a]; slauhy, pastuchy, vládyky Dobr. Lehrg.[2] 181.

Novotvary podle mužských o-kmenův *-ové:* dítky jeho sluhové jsou Kom. Jg., jiní vládykové Háj. 36[a], učení juristové ŠtítV. 83, čtyří ewangeliſtowe ChelčP. 236[b], lewijtowé Ben. 2. Esdr. 8, 9, lewjtowé Br. Deut. 14, 9 a j., družbové Nudož. 22[a], družbové, słauhové, pastuchové Dolež. 37, Tomsa 108—110, slouhové, pastuchové, vládykové vedle -y Dobr. Lehrg.[2] 181; vládykové, sluhové, starostové, tátové, bratří Vávrové atd. Us., gazdové BartD. 67 (val.); — *-é*, při subst. *-ista*, *-ita*: juristé, evangelisté, humanisté, houslisté atp. Us., husité, jesuité atp. Us.; dial. družb́é, Krúṕé (příjm. Krúpa), Hałoḿé (příjm. Hałoma) BartD. 67 (val.), srov. § 35 č. 4 a 5; — *-i*: husiti Dobr. Lehrg.[2] 182, jesuiti, juristi atp. Us. ob., dial. Stavinozi (příjm. Stavinoha) BartD. 67 (val.), Šelidzi (příjm. Šeliga) t., Múčci (příjm. Múčka) t. 193.

Plur. akk. *vládyky*, vždycky tak.

161. Plur. gen. *vládyk*, na př. ſluh tvých ŽKlem. 81[a], ſluh svých ŽWittb. 33, 23, ſluh božích Štít. ř. 144[b], židovských slúh Ben. Jg., hlas vývod se tratil Br. Jg., wládyk HusPost. 112[b], z wlaadyk VšehK. 17[b], wládyk Háj. 65[b], aby poslušni byli ſtaroſt Štít. uč. 68[a], svých ſtaroſt t. 54[a], paſtuch pastorum ŽKlem. Ezech. 12, patriarch a prorokóv Kruml. 285[b], svatých patriarch Ol. Tob. 6, 20, euwangeliſt učedlnicě Kruml. 11[a], všech lewijt Ben. 2. Esdr. 11, 18 a j.

Novotvary *-óv*, *-uov*, *-ův*, *-ů*, na př. modlitwy patriarchow Modl. 126[a], patriarchow a prorokow Kruml. 285[a], paſtuchuow Háj. 485[a], lewijtuow Ben. 2. Esdr. 13, 10, města Lewjtůw Br. Num. 35 (nápis), družbůw Nudož. 22[a], družb (sic) i družbův Dolež. 37.

Usus nč. jest vládyk i -ův, pastuch i -ův, slouh n. sluh i -ův Dobr. Lehrg.[2] 181; hrdin i -ův; patriarchův; humanistův, juristův, evangelistův, houslistův atp.; levitův, husitův, jesuitův atp.; tátův, darebův, bratří Vávrův atp.

162. Plur. dat. *vládykám.* Na př. ſluham tvým ŽKlem. 80[b], ſluham ŽWittb. 101, 15, božím ſluham Hrad. 25[a], svým ſluham Štít. uč. 54[a], sluhám božím Br. Jg., wladykam DalC. 93, slušalo vevodamь Hlah. Neh. 5, 14, weywodam Ben. Esth. 16, 1, ſtaroſtam mieſczkym Pass. 356, ku prvním ſtaroſtam ŠtítBud. 206, paſtucham Otc. 25[b], patriarcham BrigF. 147, k lewijtám Ben. Jos. 21, 8; družbám Nudož. 22[a], družbám, wýwodám Dolež. 37, družbám, slouhám, pastuchám, vládykám Tomsa 108—111.

Novotvar podle mužských o-kmenů *-óm*, *-uom*, *-ům*: lewijtuom Ben. 3. Esdr. 8, 60, lewjtům Br. Num. 7, 6, družbom, wywodom, ſlauhom, pastuchom Dolež. 37; nč. patriarchům, sluhům, starostům, humanistům, juristům, houslistům, husitům, tátům, darebům, bratřím Vávrům atd. Us.

Usus nynější má z pravidla *-ům*. Koncovka *-ám* vyskytuje se vedle *-ům* jen v jazyku knižném a zřídka, a jest tu napodobením jazyka starého.

163. Plur. lok. *vládykách.* Na př. w ſluhach svých ŽWittb. 134, 14, o zlých ſtaroſtach ŠtítBud. 206, o wýwodách a hrabích Hořek. 64[a], po patryarchach Štít. uč. 6[a], o všech lewijtách Ben. 1. Esdr. 7, 24, družbách Nudož. 22[a]; jm. míst. in villa Sluhach Kosm. pokr. 1271.

Novotvary podle mužských o-kmenů *-iech*, *-ích*: o lewitjch Br. Num. 8, 20, Dobr. Lehrg.[2] 181, o družbjch, paſtuſſjch Dolež. 37, družbích, slouzích, pastuších, vládycích Tomsa 109—111, o patriarších Us.; — *-ech* dial. *-och*: o juristech, husitech atd. Us., o hrdinech Zlatá Praha II. 76, o nerůdech t. 671, slc. družboch, pastuchoch Dolež. 37.

V usu nč. mají substantiva s kmenovou souhláskou hrdelnou *-ách* nebo *-ích*: sluhách, pastuchách, vládykách n. sluzích, pastuších, vládycích; — substantiva *-ista*, *-ita* z pravidla *-ech*: juristech, husitech; — jinde pak jest *-ách*, *-ech*, *-ích*, na př. družbách, družbech, družbích, darebách i darebech, ničemách i ničemech, tátech, o bratřích Vávrech atd. Koncovka *-ách* tím se jednak udržovala jednak obnovovala, že ji přijímaly také o-kmeny mužské a střední. Dial. *-och* je slc. střídnice proti č. *-ech*.

164. Plur. instr. *vládykami*. Na př. nad ſluhamy ŽWittb. 89, 13, nad ſluhami ŽKlem. 73[a], s ſluhamy Štít. uč. 59[a], mezi paſtuchami Ol. Gen. 26, 20, Ben. 1. Reg. 21, 7, sarymanytamy OtcB. 400, s wladykami Háj. 36[a] atd.; družbami Nudož. 22[a], družbami, ſlauhami, paſtuchami Dolež. 37, družbami, slouhami, pastuchami, vládykami Tomsa 109—111 a Dobr. Lehrg.[2] 181.

Novotvar *-y* podle mužsk. o-km.: mými ſluhy BrigF. 71, s svými ſluhy Comest. 146[b], s lewjty Br. Num. 8, 26; s družby, ſlauhy, paſtuchy vedle -ami Dolež. 37, s levity Dobr. l. c.

Jiný novotvar jest dial. *-mi*: ſlauhmi, paſtuchmi vedle *-ami* Dolež. 37.

Usus nynější má *-ami*, s vládykami, starostami, hrdinami; — vedle

toho také *-y*: s patriarchami i s patriarchy, darebami i dareby, ničemami i ničemy; s evangelisty, humanisty, juristy, houslisty atp., s levity, husity, jesuity atp.; s táty, s bratřími Vávry. Místo *-ami* bývá obecné *-ama*; a koncovka tato, *-ami* n. *-ama*, tím se jednak udržuje, jednak obnovuje, že ji přijímají také o-kmeny mužské a střední.

Měna kvantity kmenové ve vzoru tomto.

165. Měna kvantity, jako je v žensk. *brána* sg. instr. br*a*nou pl. gen. br*a*n atd. § 147, není v substantivech vzoru tohoto zřetelně dosvědčena. Ale podobá se, že také zde byla v subst. *slúha*. Bylo-li tak, tedy byl sg. nom. sl*ú*ha atd., a sg. instr. sl*u*hú, pl. gen. sl*u*h, dat. sl*u*hám atd., srov. srbch. slûga plur. slûge (oboje – ⌣) a slùgama (⌣ ⌣ ⌣), a tudy mohlo pak se vyvinouti zdvojené sl*u*ha a sl*ou*ha, instr. sl*u*hou a sl*ou*hou atd. (s významem rozlišeným).

Změna toho druhu není však ve vl*á*dyka-vl*a*dyka; tu vyvinulo se prostě za starší vl*á*d- novější vl*a*d-.

Kmeny s *-a-* přehlas. *-ě-*.

166. V sing. dat. lok. a du. nom. akk. vok. je koncovka *-ě-*; substantiva, která mají slabiku předcházející měkkou s *-a-*, mají tu pak přehláskou *-ě-*, srov. § 148. Doklady toho jsou při jménech osobních:

Dobřata, z -ęta; sg. nom. Dobrata NekrP., Reg. I. r. 1115 a j.; dat. ioculatori nomine Dobrete Reg. I. r. 1167, z česk. Dobrětě; a

Kojata, Coiata NekrP. (2), Koyata KosmA. II, 23 atd., Mutinu a Koyatu PulkMus. 1ᵇ atd.; dat. urbis praefectura data est Koietae Kosm4. II, 19, Koiethae Kosm4ᵃ. tamt., z česk. Kojětě; srov. Kojětici, in Cogieticz Kosm. pokr. 1271, Kojětín atd.

Tak bylo bezpochyby také *Hrozňata*-Hroznětě atd., ale není pro to dokladů.

Jiné výklady ke vzoru tomuto.

167. 1. Tak skloňují se také appellativa ze vzoru *ryba*, když jsou vzata za mužská příjmení, na př. *Svoboda*, *Hlava*, *Ryba* atd., doklady viz § 153 a násl., — nebo za přezdívky a názvy potupné, na př. *trouba* sg. dat. troub*ovi*, plur. troub*ové*, *-ův*, *-ům* atd.

2. Substantiva *-ta*, přejatá nebo napodobením vzorů cizích vzniklá, mezi nimiž jsou nejhojnější *-ista* a *-ita*, mají plural v nč. cele podle mužsk. o-kmenů. Na př. poeta, patriota, evangelista, humanista, jurista, houslista, levita, husita, jesuita, adamita atp., pl. nom. poetové, patrioti,

evangelisté . . . , leviti . . . , husité . . . , gen. -ův, dat. -ům, lok. -ech, instr. -y.

168. Některá substantiva jednotlivá vzoru tohoto.

hospoda dominus. Béře se o osobě mužské i ženské, na př. hofpoda náš Ol. 3. Reg. 1, 11, a zeměné svéj hofpodie sě nasmievše DalHr. 3 totiž Libuši; a o osobě jedné i hromadně o mnohých, na př. pacholci ratajští když hofpodu vobnovovali KolCC. 11ª (1546) t. j. představenstvo. Přívlastek mívá většinou ženský, i při významu mužském, na př. zradil svú hofpodu ApŠ. 47 (t. Ježíše), nepřímem-li své hospody AlxV. 430 (t. Alexandra), hofpodo má domine Ol. 2. Reg. 14, 9 atd. Je z pravidla v sing.; zřídka plur.: (soci) křivě hofpod návidiece Kat. 4. Vedle toho jest i stč. *hospod* stsl. gospodь dominus v. § 340.

kometa, bývalo masc., jako lat. cometes a ř. κομήτης; na př. strašliví kometowe BílD. 63.

planeta, bývalo masc., jako lat. planeta a ř. πλανήτης; na př. ten planeta ŠtítBud. 34, ŠtítPař. 11ᵇ, LékA. 167ª, geden planeta ŠtítOp. 294ª, ŠtítMus. 51ᵇ, ŠtítPař. 13ª, toho planety LékA. 141ª, pod kterým planetu Mill. 96 a pod kterým planetem Tkadl. 14ª, těma planetoma ŠtítBud. 34, sedm planet, každý svým časem otbývá Vít. 10ª, svrchních planetow Tkadl. 14ª atd.; také prwní planeth, druhy planeth LékA. 140ª; nč. planeta fem.

rada fem. consilium, vzato ve významu *rádce*, consiliarius stává se masc.; oboje psávalo se též ra*dd*a, a psaní toto bylo a dílem dosud jest zvykem při významu consiliarius. Na př. fem. rada consilium Ol. 2. Mach. 14, 20, nemá do raddy jíti Pr. pr. 246; consiliarius: kdyby některá rada královská řekł Blah. 186, (muž) radda králeva bude ChirB. 38ᵇ, páni raddy KolČČ. 352ª (1562), panuw radd nad appellaczymi t. 360ᵇ (1563), panum raddam t. 352ª (1562), panijch raddach t., špatnými raddami TomP. 1, 514.

šlechta nobilitas atd.; v jaz. starším někdy = šlechtic, na př. sslechta baro Rozk. 1616, jiní kteří obec Sflechtůw po sobě potáhli VelKal. 354.

táta gen. -*y* atd.; spřežené *pantáta* gen. pantát*y* atd., ku pan-tátovi ČernZuz. 64.

2ª. Vzor *dušě*.

169. Sem patří všecky ženské *ja*-kmeny. Kmen substantiva vzorového *dušě* jest *duša*-. Sklonění jest toto:

sing. nom.	*duša*, *-ě*, *-e*; *prorokyni*; *púšč*
vok.	*duše*; *-i*
akk.	*dušu*, *-iu*, *-i*; *púšč*
gen.	*dušě*, *-e*; *-i*
dat. lok.	*duši*
instr.	*dušú*, *-iú*, *-í*; dial. *-ej*, *-úm*, *-um*, *-ou*

du. nom. akk. vok. *duši*
gen. lok. *dušú*, *-iú*, *-í*
dat instr. *dušama*, *-ěma*; *-oma*
plur. nom. akk. vok. *dušě*, *-e*; *-i*
gen. *duš*, *dúš*, *-í*
dat. *dušám* *-iem*, *-ím*; *-em*
lok. *dušách*, *-iech*, *-ích*; *-ech*
instr. *dušami*, *-ěmi*, *-emi*; *-ama* atd.; *-mi*, *-ma*.

Výklady a doklady ku pádům jednotlivým.

170. 1. Koncovky vlastní některých pádů podlébají oprávněným změnám hláskovým; na př. sg. nom. duš*a* mění se v duš*ě*, -š*e*, sg. akk. duš*u* v -š*iu*, -š*i*, plur. dat. duš*ám* v -š*iem*, -š*ím*. Nejvíce se tu mění rozmanitým přehlasováním, od kmene měkce zakončeného.

2. V některých pádech vstupují na místo koncovek vlastních koncovky analogické, přejaté ze sklonění jiných, na př. sg. vok. duš*e* dial. duš*o* podle ryb*o* atd. Zvláště ujímají se tvary podle sklonění -ĭ, k čemuž přispívají ty okolnosti, že mnohá substantiva v sg. nom. a akk. odsouvají samohlásku koncovou a končí se pak souhláskou jako sg. nom. a akk. *kost*, na př. *zem* místo nom. zem*ě* a akk. zem*i*, a dále že naopak mnohá substantiva ze vzoru *kost* přecházejí sem, na př. gen. bázn*ě* m. bázn*i*; tím ruší se rozdíl mezi oběma těmito vzory a usnadňuje se vznikání novotvarů, na př. sg. gen. zem*i* místo zem*ě*, pl. lok. tvrz*ech* m. tvrz*iech* atd.

171. Sing. nom. *duša*, *-ě*, *-e*; *púšč*; *prorokyni*.

1. Tvar nepřehlasovaný *-a* je v dokladech starých: vaccam quae ialovica dicitur Reg. I. r. 1130, (custodia) quae vocatur strasa tamt. r. 1143, rivulus Brusnica KosmA. I, 9, Bruznica Kosm1. tamt., rivulus nomine Dia t. j. Dyja KosmA. II, 35, Kosm1. tamt., Dyia Kosm3. tamt., Msa (Mže) KosmA. I, 10, Kosm1. tamt., Ogra t. j. Ogŕa (Ohře) KosmA. II, 39, Kosm1. tamt., Lubussa KosmA. I, 6 a j., suspensi sunt in monte Sibenica Kosm. pokr. 1141; credica viculus t. j. čriedica Gloss. Jer., snad archaismus nářečí východního; buď wola tvá Modl. 85[a], archaismus zachovaný v otčenáši.

Přehlasované *-ě* a z toho zaniknutím jotace *-e*: silva quae Scalice nuncupatur t. j. Skalicě Reg. I. r. 1211, Wesce tamt. 1225, berne t. j. berně tamt. r. 1208, bernie tamt. 1249, cbtwrtne t. j. čtvrtně tamt. 1249; rivulus Bruznice t. j. Brusnicě Kosm4. I, 9, Mzie t. j. Mžě Kosm2. I, 10; bradavice, meze, rohoze, olſe, wirſe, hlavne, oye t. j. -cě, -zě, -žě atd. MVerb.; orliczie AlxH. 3, 8, že jsi trogyczye Modl. 61[a], společná nvzie OtcB. 387, burzie mocná ŽWittb. 49, 3, svěcká peczie OtcB. 193, veseliti sě bude

puvſſczye Pror. 25ᵃ, tluſſtie vastitas Ol. 2. Par. 4, 5, všěcka wezie Pass. 484, wiezie Davidova OtcB. 203, by duſſie nešla tady ApŠ. 56, wyſſie altitudo Ol. Ex. 27, 18, czieſſye má ŽWittb. 22, 5, všěcka rziſſie OtcB. 293, peleſſie t. 328, krásná wuonye Pass. 343, nadiegie má ŽWittb. 90, 9, nieſtiegie OtcB. 202 atd.; — poſtele MVerb., kudele stuppa Ol. Sir. 21, 10, tvá pracze NRada 679, silná burze t. 901 atd., nč. orlice, nouze, bouře, péče, věže, duše, vůně vysl. vůňe, naděje atd. Us., růže chrom. 271.

V nářečích východních jest *-a* dílem zachováno, dílem analogií opět uvedeno. Na př. slc. duša, růža Btch. 266, hráza, meza, nesnáza, veža, stráža BartD. 11 (zlin.), krmа t. 16 (též), kolňa, kovárňa t. 14 (též), slepica t. 2, 253 (žďár.) a j.

2. Některá substantiva odsouvají koncovku *-ě*, *-e* a končí se pak souhláskou: *púščě-púšč*, *púšť* nč. *poušť*. Začátky toho jsou již v jazyku starém, časem pak případů takových přibývá a jest na př. *báň* Us. m. bán*ě*, báně chod. 38; *dál* (dálka) m. dál*e*; *dél* m. dél*e*, del geho (stromu) dotýkáše nebě Pror. Dan. 4, 8, desét loket bieše del dsky jedné Ol. Ex. 36, 21; *díž* Us., stč. diež*ě*, dyezye Rozk. 2903, diže chlebová KolEE. 366ᵃ (1674), diz t. 368ᵇ (1682); *hloub* (hloubka) m. hlúb*ě*; *hráz* m. hráz*ě*, hráza BartD. 11 (zlin.); *houšť* stč. *húšč* m. húšč*ě*, hussczie Rozk. 2575; *kadeř* stč. kadeř*ě*, kaderzye Urb. Hrad. 10 (jm. mužské); *káň* Jg. m. káň*ě*; *kratochvíl* m. kratochvíl*e*, kratochwile Lact. 152ᵃ, kratochvile chrom. 272, kratochwyl Štít. uč. 91ᵇ, Rozk. 2041; *kúdel* m. kúdel*e*, kudele Rozk. 2683, kaudele Lact. 156ᵈ, kudel Boh. Fl. 774; *mez* Us. m. mez*ě*, mezye Vít. 91ᵃ, mezie Moabova Ol. Num. 21, 13, meze Nom. 66ᵃ, meza BartD. 11 (zlin.); *mříž* stč. mřiež*ě*, mrzyezye Rozk. 2872, mrzieze železná Lobk. 105ᵇ; *-myšl* m. -myšl*e* Us.; v dokladech: Lutomizl KosmA. I, 42 t. j. Ĺutomyšl, Liutomysl Kosm2. t. může býti masc.; *nesnáz* m. nesnáz*ě*, nesnáza BartD. 11 (zlin.), neſnáz Br. Ex. 22, 9; *obec* m. obc*ě*, obecz jest každého ohrada DalC. 4 atd., obec Us., nom. obcě nedoložen; *oj* (*voj*) m. oj*ě*, oye MVerb., woge Lact. 160ᵇ, oje Kotsm. 9 (doudl.), vůje chod. 38, oy Vít. 95ᵇ, Rozk. 3183 a j.; *páž* m. paž*ě* v. doleji § 185; *peleš* m. peleš*ě*, peleſſye lotrová Pror. Jer. 7, 11, peleſs Boh. Fl. 136; *píl* m. píl*e* snad mu bude tiem píl (: míl) Trist. 93.; *postel* m. postel*e*, poſtele Lact. 46ᵃ; *poušť* stč. *púšč* m. púšč*ě* ta puſſczie Krist. 29ᵃ, pvvſſt jest Štít. ř. 244ᵃ; *rez* m. rz*ě*, rzze aerugo HomOp. 177ᵃ. rez Prešp. 2470; *rohož* m. rohož*ě*, rohozie OtcB. 152ᵇ; *roveň* m. rovn*ě*, stč. kto jest rownye tobě ŽKlem. 23ᵇ, nč. roveň; *stráž* m. stráž*ě*, ſtrazie custodia ŽWittb. 89, 4, custos Otc. 345ᵃ, stráža BartD. 11 (zlin.); *souš* Us. m. súš*ě*; *šíj* m. šíj*ě*; *šíř* m. šíř*ě*, ſſyrzie latitudo, Ol. Ex. 25, 10, veliká ſſyrz Ol. 1. Reg. 26, 13; *tíž*, tíž*e* stč. tiež*ě*, tieze onus MamA. 31ᵃ, tiže chrom. 272, tjž BílQ. 2, 50; *tloušť* stč. *tlúšč* m. tlúšč*ě*, tluſſtie vastitas Ol. 2. Par. 4, 5. tluſcz crassitudo Pror. Jer. 52,

21; *tvrz* Us. stč. tvrzě, twrzye castellum Vocab. 175[b]; *úlehl* m. úlehle, vlehle Brit., vlehl Zdik., vleh (t. j. úleh, m. úlehl) arvum Vocab. 175[b]; *vášeň* stč. vášně, dobrá wafnye AlxV. 1929; *věž* Us. stč. věžě, wieže HusŠal. 72[a], Lact. 124[b], wěže VelKal. 91, věža BartD. 11 (zlin.); *vrš* m. vršě, wrſſie sagena Ol. Ekkl. 7, 27; *výš* Jg. m. výšě, wyſſie altitudo Ol. Ex. 27, 18; *zář* Us. m. zářě, když zarzye vzchodieše Pulk. 23[b]; *zem* Us. m. země; — -*c* místo -*cě*, doudl. *lejc* m. lejce, z lavice, Kotsm. 11, a *polovic* Us. m. polovice; — -*ň* místo -*ně*, *dáseň* m. dásně v. doleji § 185, *vášeň* m. vášně v. nahoře; *lišeň* a lišně Us.; *povodeň* vedle stč. vodně, wodnye veliká tempestas ŽKlem. 49, 3 a j.; *Víděň*, stč. Viedně, jie (masti takové) nejmá wyednye ani Praha Mast. 157, wyeden Pulk. 141[a] atd.; — -*yň* místo -yně a stč. -yni viz zde dále č. 3. — V nč. básních bývá licencí také *číš*, *říš* a *líc* (tu spolu fem. za neutr.). — Táž substantiva odsouvají také koncovou samohlásku v sg. akk., viz § 173, 2. — Tvary po tomto odsutí podobají se tvarům i-kmenovým a mužským jo-kmenovým, a tato okolnost zajisté k tomu přispívala, že jména sem patřící jednak sklonění i-kmenové přijímají, na př. *rzě-rez* gen. rzi, jednak někdy i rod mužský, na př. *rez* dial. masc.

3. Kmeny -*ynja* měly v stč. sg. nom. -*yni*, stsl. -*yňi*; na př. *prorokyni*. O původu koncovky -*i*, stejné s koncovkou fem. part. nesúci, nešši a kompt. chuzši atd., viz § 7. V nejstarších památkách stsl. jest nom. -*yňi* pravidlem bez výjimky, v. Scholvin v Jag. Arch. 2, 500. Příklady stč. jsou *prorokyni*, *knieni* (z kъnęgyňi), *poselkyni*, *bezdětkyni*, *němkyni*, *hospodyni*: Anna prorokyny slovieše Hrad. 70[b], přišedši sv. Anna prorokyni Krist. 26[a], Libušě prorokyny bieše DalC. 3, ta knyeny pohanka bieše t. 25, knyeny když to uslyšě t. 45, ta knhieni šlechetná bieše DalH. 41, knyeny DalC. t., (jěde) knhieni proti otcu svému DalH. 42, knyeny DalC. t., knyeny kněziu pověde t., jedna poſſelkyny Hrad. 83[b], Alžběta bezdyetkyny bieše Pass. 275, bieše bezdietkyni Otc. 65[a], nyemkyny bude němečskú čeled mieti DalC. 41, tvá hoſpodiny Pass. 375, t. 275, t. 378, Elizabet jeho hoſpodiny počala Pass. 276. Ale dosti často bývá tu nom. -*yně* již v stč. a je pravidlem v jazyku pozdějším, na př. Anna prorokynye Pass. 135, prorokynie Ben. Súdc. 4, 4, aby bezdyetkynye počala t. 187, tvá žena jest bezdyetkynye ML. 41[a], já bezdyetkynye Pror. Isa. 49, 21, bezdietkynie Ben. Súdc. 13, 3, nhiemkinie méňe bude přieti ľudu mému DalH. 41, przytelkynie tvá Ben. Ruth. 1, 15, (žena) se jako bohynye přistrojí Štít. uč. 54[b], Egeášova hoſpodynye Pass. 15, hoſpodinye tvá t. 275, hoſpodinye má t., hoſpodynie KolEE. 137[b] (1729) atd., nč. prorokyně atd.; — -yně za starší -yni jest analogií podle dušě atd. Nominativ -*yni*, vedle -yně, mají jen jména znamenající ženské osoby; jména jiná mají jen -yně: cuchine t. j. kuchyně MVerb., ta gieſkynye Pass. 318, v níž ležala jich zwatinie AlxH. 2, 9, v niež ležéše jich ſwaczynye AlxV. 1219, ten (stuol)

slúl ſwatinie Koř. Žid. 9, 2, ſwatynye sanctum Ol. Lev. 6, 17, ſwatynie Ben. 3. Reg. 16, mezkynie t. 2. Reg. 18, 9 atd., nč. ovšem kuchyně atd.

Odsutím pak jest *-yň*; na př. (Elžběta) bieše bezdietkyn EvOl. Luk. 1, 7, má przytelkyn t. 184ᵃ, hoſpodyn KolEE. 367ᵇ (1681), mor. to bude hospodyň Suš. 274, hospodyň, kuchyň BartD. 21 (zlin.), hospoděň, kuchěň, jeskěň chrom. 271 a 272, česk. ob. kuchyň Us.

Nominativ *-i* místo *-ě* čte se také v dokladech: zemi ústa svá rozdřěvši pochytla jě ApŠ. 92, wſecka zemi Kladr. Num. 14, 21, u kohož je czieſſy nalezena Comest. 48ᵃ. Za *-ě* bývá v textech starých často psáno *-i*, zvláště na konci slov, a věc vysvětluje se nedosti určitým pravopisem, srov. I. str. 194—195; ale možný jest ovšem také ten výklad, že *-i* je zde jako v subst. *-yni*.

Tím způsobem vykládati jest také nom. jm. os. *Kazi*: quarum (filiarum) maior Kazi KosmA. I, 4, Kosm1. tamt., KosmA. I, 13 atd., prima Kazy Kosm. pokr. 1283, jiní pravie (že se jmenovala) kazi Pulk. 3ᵇ. Vedle toho je doložen nom. Kaz*ě*, Kazye sedieše na Kazíně DalC. 3, a akk. Kaz*u*, Kazu t.

Čte se také: péči mateřská Seel. 41, stálá péči t. 4; nikoli archaismus, nýbrž odchylka spisovatele neumělého.

172. Sing. vok. *duše*, psl. též *-e*. Na př. bratrzice milá Pass. 315, bratrzice milá OtcB. 95, o přěsvatá trogycze Modl. 61ᵃ, o slavná trogycze t. 61ᵇ, ty ſtudnycze všie milosti t. 161ᵇ, o ſtudnice OtcB. 108, pozdravuji tebe svatá porodytelnycze Modl. 155ᵃ, hvězdo mořská, oſwyetytedlnycze všeho světa t. 149ᵃ, o přědrahá muczedlnycze t. 173ᵃ, matko, vtyeſſytedlnycze, ſpomocznycze t. 156ᵇ, drahá przyetelnycze t. 174ᵇ, zvolená myloſtnycze milá zwolenycze t. 175ᵃ, utěš mě lekarnycze t. 153ᵇ, é roze bez trnie t. j. róže t. 146ᵃ, raduj sě roze krásná t. 150ᵃ, z tebe svatá roze t. 154ᵃ, o Maria roze stvúcie t. 164ᵇ, o Maria světlá roze t. 167ᵃ, o má milá duſſe t. 102ᵇ, 100ᵃ, běda mně má milá duſſe t. 129ᵃ, tebe má milá duſſe t., o drahá duſſe OtcB. 26, co chceva učiniti milá duſſe t. 288, o nadyege sirotków Modl. 34ᵇ, květe květóv nadyege milosti t. 166ᵇ atd., dosud tak. Rukopisy Pass., Modl. a OtcB. mají jotaci přísnou, proto doklady zde z nich podané jsou zvláště důležité. Když v textech takových se vyskýtá *-ě* místo *-e*, tedy je to odchylka syntaktická, totiž nominativ vzatý za vok.; na př. o nešlechetná wlczycie Pass. 355, proč jsi smutna duſſye má ŽWittb. 42, 5, o má milá duſſye Modl. 110ᵃ, má nadyegye a má čáko t. 28ᵇ. Rovněž tak jest v Pass. 381 poď má milá hoſpodiny nominativ místo vok., hospodyni m. -ňe. Srov. dial. vok. moja duša m. dušo BartD. 41 (hroz.).

Napodobením vzoru *kost* vyskytuje se v nč. také vok. *-i*: ty rodná zemi, ty jasná záři atp. Us. spis.; bývá to v jazyku knižném a jen při

těch substantivech, která v nom. a akk. odsouvají koncovou samohlásku a tím nabývají podoby s nom. akk. *kost*.

V nářečích východních jest vok. duš*o*, analogií podle vok. ryb*o*, na př. růžo chrom. 271, Btch. 266 (dbeč.), dušo Ančo Maryšo t. 424, BartD. 20 a j. (zlin. a vůbec mor.), slc. dušo.

173. Sing. akk. *dušu*, *-iu*, *-i*; *púšč*.

1. Koncovka *-u* jest jako u kmenů tvrdých, z psl. *-ą*. Změnami hláskovými vyvinulo se z ní dále *-iu* a z toho pak *-i*. Na př. Pavel dal jest zemu t. j. zemu list. Lit., Vlach dal jest zemu t., nedelu všu CisMnich. 97[a], w temnicu t., dal vrazu t. j. vražu t., nadyeyu jmajúce Túl. 12[b], ciesař zemu porobi DalH. 31, (Oldřich Boženu) za knhienhu pojě t. 41, tu cziefu t. 30, jměj peczu o sobě DalHr. 9, když před lubuffu přijidú t. 3, twirzu ŽGloss. 88, 41, mezu t. 103, 9, měl nadiegu LAl. 421, za planú hnylyczu Mast. 426, oprávěj przyeflyczu t. 384 atd.; — hna sě u puffchziu LMar. 5 t. j. u púščiu, pechziu bych jměla LMar. 33, duffiu pustiv Jid. 104, na wyffyu ŽWittb. Hab. 19, onu chwiliu t. 166, v nedyeliu ApŠ. 12, wfiuczku pofteliu ŽKlem. 40, 4, w zieziu in sitim ŽKlem. 90[a], mezyu si položil ŽWittb. 103, 9, ustavil burziu t. 89[b], nyemkynyu za ženu jmieti DalC. 41, ve všú zemiu t. 12[a], nadiegiu mú t. 56[a], w sygyu plyugyucz LAl. g, kto dá studnyczyu t., našu zemiv žena súdí DalHr. 3, atd.; — piefnyczy novú ŽWittb. 39, 4, pofelkyny učinil s' ju Modl. 3[b] atd. V některých stč. památkách všecky tyto koncovky vedle sebe se vyskytují; na př. přěs pufczu ŽWittb. 35, 16, položil pufczyu t. 106, 35 a zamútí pufczy t. 28, 8; založil jsi zemu ŽWittb. 118, 19, položil zemyu t. 106, 35 a přijmi zemy t. 36. 29; přikryl sem duffu mú ŽWittb. 68, 11, vpil sem duffyu mú t. 41, 5 a zprosti duffy mú t. 6, 5; wolu svú ŽWittb. 102, 7, wolyu hospodinovu t. 26, 4, abych učinil woly tvú t. 39, 9; kyfyelyczu prodává Mast. 420, na tuto ftolyczyu t. 25, ktož jmá zymnyczy t. 122; Kazu DalC. 3, všiu zemyu t. 7, všicku zemy t. 2. Po vykonané přehlásce a dosud: duš*i* atd.

V nářečích východních jest *-u* dílem zachováno, dílem analogií opět uvedeno: dušu slc., růžu chrom. 271, Btch. 266, BartD. 20 a j. (zlin. a vůbec mor.), oznamovář vůlu pana hejtmana t. 346 (slov.), slepicu t. 2 253 (žďár.); doklady toho z doby starší: naleznete oflyczu EvOl. Mat. 21, 2, lahwiczu vody t. 252[a], w prawiczu t. 248[a], w ftrzyczu jemu t. 125[a], na zemv t. 134[a] a 262[a], w zemu EvVíd. Jan 12, 24, na zemu Alch. Ant. 25[b], chwilu t. 76[a], za duffu OlMüllB. 619, mffu zaprositi Lvov. 85[b].

2. Některá substantiva odsouvají koncovou samohlásku a končí se souhláskou, na př. *púšču*, *-iu*, *-i* — *púšč* nč. *poušť*. Jsou to substantiva táž, která i v nominativě koncovku *-ě*, *-e* odsouvají; tedy *púšč* = sing. akk. a spolu sg. nom. Začátky toho jsou již v době staré, časem pak případů

takových přibývá a jest na př. akk. *báň* Us. místo a vedle bán*i*, v báni zlatau Troj. Jg.; *dál* a dál*i*, wz-dali Ol. Jos. 3, 4, wz-dal t. 2. Mach. 12, 9; *dél* m. dél*i*, wz dely Alb. 83ª a j., na del Lobk. 6ᵇ, na dýl Pref. 29, Br. Gen. 13, 17; *díž* Us.; *houšť* Us., a v jednu hufty AlxV. 732; *hráz* Us., plot neb hrazy dělati KolB. 67ª (1497); *chvíl*, na každú chwil Orl. 92ª, chvíli Us.; *kratochvíl*, za kratochwyl DalC. 79, pro kratochwyl Štít. uč. 125ᵇ atd.; *koudel* Us., a kladiž na to kaudeli z byelkem ChirB. 290ᵇ; *mez* Us., přes mezy Ben. Jos. 16, 12; *mříž* Us., skrzě mrziezzy Ol. Cant. 2, 9; *-myšl*, Litomyšl Us.; *nesnáz* Us., nefnáz míti Br. Jer. 2, 9, a nefnázi někakú HusPost. 163ᵇ; *obec* Us., ztratě obczy neúfaj do hrada DalC. 4; *oj*, *voj* Us.; *páž*, *pážď* Us., v. doleji § 185; *peleš* Us., peleffy hroznú sme viděli Otc. 109ª, tu peleff Krist. 25ª; *polovic*, na polowicz KolEE. 490ᵇ (1732), jednu polowiczi a druhú polowiczi Kruml. 319ª, polovic i -ci Us.; *postel* Us., pofteliu mú opláču ŽKlem. 3ª, rohožě za poftely jmějiechu DalC. 37, pofteli mú Ol. Prov. 7, 16, na postel Br. Jg.; *poušť* stč. *púšč*, skrzě puftyu ŽKlem. 135, 16, král hanbú v-pufczy vnide DalC. 24, přěs tu puffczi Krist. 28ª, zamútí hospodin pufcz ŽKlem. 28, 8, na puffcz Krist. 33ª, w pauffť Br. Isa. 1, 7; *rez* Us., oheň rez snímá Alb. 76ª; *rohož* Us., ve zlú rohozy Hrad. 99ᵇ, jeden chudý měl rohozzi Kruml. 319ª; *stráž* Us., ftrazyu custodiam ŽWittb. 78. 1, musí mieti tajnú ftrazi NRada 1321, stráž držeti Br. Jg.; *stříc*, v-stříc Us., w ftříeci Kladr. 1. Reg. 25, 30; *souš* Us., uhodíš na súš Ctib. Jg.; *šíj* Us., obklíčíš ffigi jeho Ben. Job 39, 19; *šíř* Us., wz-ffirzi Kruml. 71ª, na ffirz t. 70ᵇ; *tíž* Us., v tu pracnú tyezy Rúd. 15ᵇ, velkau tíž na hrdle míti Vel. Jg.; *tloušť* Us., stč. *tlúšč*, na tlauffť Lobk. 98ª, Háj. herb. 277ª; *tvrz* Us., twirzu firmamentum ŽGloss. 88, 41, twrzy zapálichu praesidium Ol. Súdc. 9, 49; *úlehl*, na jednu úlehli DalJ. 5 rkp. L, na jednu vlehl DalC. t.; *vášeň* Us., také dobrú wafnyu jmějieše Mast. 292, tu jsmy zvěděli přěšlechetnú waffny Otc. 300ᵇ, tu waffen t. 122ª; *věž* Us., postavimy wyezy sobě DalC. 1, vzdělal vezzi EvOl. 228ᵇ, přidali jsme jemu wiezi wodnu KolAO. 22ª (1468), na jednu wěži VelKal. 40; *výš* Us., na wyffyu dovede mě vítěz ŽWittb. Hab. 19, wz-wyffy Kruml. 70ᵇ, z-wyffy m. vz-výši Ol. 3. Reg. 6, 10, z wyfs t. 1. Reg. 17, 4; *zem* Us., všecku zemi Ben. 4. Reg. 17, 5, potopu uvedu na zemi Br. Gen. 6, 17, jeden vypadl na zemi Kom. Lab. 19, 11, na zem Br. Ex. 4, 3, t. Isa. 40, 10 a j.; — *-ň* místo -*ňu* atd., Víděň, povodeň, lišeň atp.; — *-yň* vedle -*yňu* atd.: (Oldřich Boženu) za knhienhu pojě DalH. 41, nyemkynyu za ženu jmieti DalC. 41, (Spytihněv) knyeny vzrudi t. 46, pofelkyny k apostolóm učinil s' ju Modl. 3ᵇ, paftorkynj (sg. akk.) KolEE. 166ª (1675); hospodyni Us., hospodyň Us. mor., vašu hospoděň chrom. 272; jeskyni Us., vy ste učinili gefkyn EvOl. 280ᵇ; kuchyň Us. — Táž substantiva odsouvají také koncovou samohlásku v sing. nom., viz § 171 č. 2. Odsouvání v akk. vyskýtá se zvláště často ve výrazích adverbial-

ních, složených z předložek *na*, *v*, *vz* (*z*) a akkusativů substantiv *dále*, *déle*, *hlúbě*, *stářě*, *šířě*, *tiežě*, *tluščě*, *viecě*, *výšě*; viz o tom § 184 č. 7.

174. Sing. gen. *dušě*, *-e*; *-i*.

1. O koncovce *-ě*, z býv. *-ê* proti stl. *-ę*, srov. I. str. 49 a nahoře § 10. Ze staršího *-ě* je zaniknutím jotace *-e*. Příklady: z nvzye OtcB. 53, bez mé pracie Pass. 293, do ſſtiepnicye OtcB. 328, této burzie Pass. 419, že (mečem) ledva bratru kozie dojě t. kóžě DalH. 30, ot ſtrazie jutřnie ŽWittb. 129, 6, myšlenie našie duſye neposkvrní Túl. 31ᵃ, z peleſſie OtcB. 257, té všie peczie t. 14, podlé ſtagie Pass. 308, nenie jiné nadiegie t. 114, syn poſelkynie tvé ŽKlem. 115, 16, z své zinie t. j. žíňě OtcB. 222 atd.; na lože poſtele mé ŽWittb. 131, 3, bez jeho wuole OtcB. 185, do wynnice t. 324 atd.; nč. země, duše atd.

2. Koncovka *-i* je podle i-kmenů. Na př: *zemi* m. *země*, všěcky tiché zemy mansuetos terrae ŽKlem. 75, 10, s zemi (sg. gen.) Comest. 4ᵃ, lidé t zemy Mill. 74ᵃ, z jinéj zemi Trist. 78, obec vší České zemi Háj. 390ᵇ, do též zemi Suš. 500, ze zemi BartD. 22 (zlin.) a j.; *-zi* m. *-zě*, jakož rzy mosí ohňem železo zbýti t. j. rzi Štít. uč. 144ᵇ, ot zyezy t. j. žiezi Pror. Jer. 2, 25, bez zziezi Ol. Oz. 2, 3, bez neſnazy Háj. 341ᵇ (pravdě podobně sing.), dobyl twrzy Říčan t. 382ᵇ; *-ci* m. *-cě*, snem prsten s svéj prawyczy Kat. 62, podlé stromu u ſtudniczi Comest. 175ᵃ, z ulici KolB. 88 (1494), ze vší obczy t. 1521 proti: bez obczye DalC. 4, z obce Us.; *-ži* m. *-žě*, jeho dna, jeho blyzy, jeho nyzy Kat. 104; *-ši* m. *-šě*, jeho dna, jeho wyſi Kat. 104, povinni smy viece našie duſy vóli ploditi než těla Alb. 43ᵇ, do peleſſy (sg.) Otc. 240ᵃ, vedle: do své peleſſe t. 70ᵇ; do též ſkryſſi Lvov. 93ᵃ; *-šči*, *-šti* m. *-ščě*, jeho dna, jeho šíři, jeho huſty Kat. 104; *-ři* m. *-řě*, ot jeho zarzy (rým: tváři) Kat. 60 (světléj zarze mnoho ubylo t. 148), jeho dna, jeho ſyrzy t. 104, podle miery ſſyrzi chrámové Ol. 3. Reg. 6, 3, že sám té wečzerži nestrávil KolG. 13ᵃ (1703); *-li* m. *-le*, z veliké dali Hrad. 68ᵃ, t. 68ᵇ a j., jeho dna, jeho dely, jeho daly Kat. 104; atd.

Místo *-i* je dial. *-ej*: každá osoba ſwatey troyczey jest múdrost Orl. 8ᵇ, diábel ſedye na oczaſſu tey rohozey t. 50ᵃ, nemluvím z ſwey woley t. 36ᵇ; srov. I. str. 214.

175. Sing. dat. lok. *duši*, psl. též *-i*. Na př. k ſtudnyczi ŽWittb. 41, 3, bydlil jsem na puſczy t. 54, 14, k prorokyni Pror. Isa. 8, 3 atd., dosud tak v jazyku spisovném i v nářečích. Místo *-i* jest odchylkou *-í*: takovéj duſſij Štít. ř. 112ᵇ.

Místo *-i* bývá zvratnou analogií *-u*, *-iu*; na př. sľútostiv bude zemu terrae ŽWittb. Deut. 43, na všiej zemyu t. Isa. 5, w zemyu egypské t. 77, 51, w zemyu Kamově t. 105, 22, w zemyu in terra t. 77, 69, t. 118,

19, w nadiegu in spe t. 77, 53, v-pufczyu in deserto t. 77, 52, k duffyu méj t. 68, 19, na poftelyu méj t. 62, 7. Srov. I. str. 216 sl.

Jindy bývá místo *-i* zvratnou analogií *-e*, *-ie*, na př. w zyezze m. v žiezi ŽWittb. 68, 22, v téj zemie Mill. 20ª, na téj puffczie t. 38ª, t. 38ᵇ; srov. I. str. 224.

176. Sing. instr. *dušú*, *-iú*, *-í*. O původu té koncovky v. § 13. Na př. nad zemv sě smiluju ŽGloss. 101, 15, s přěvelikú zbroyu AlxH. 5, 20, wrazu rozdělil zemiu t. j. vražú sorte ŽWittb. 77, 54; plakáním hi tffchzicziu ApŠ. 155, Durink děťátku bradatyczyu hlavu stě DalC. **21**, smiluj sě nad duffyu Pass. 339, (řěči) vypsány byly rafigyu železnú ŽKlem. 145ª, vládneme fwatynyu t. 66ª, nad zemiu t. 6ᵇ; s zdejší praczý Štít. uč. 83ª, zjěvnú hrzyeffnyczyy Pror. 1ᵇ, pod ovčí kozzij Štít. ř. 20ª, piš raphygyy Pror. 6ª atd., nč. duší atd.

V Čechách severovýchodních vyskýtá se koncovka *-ej*, na př. s tou prácej, stolicej, pod lavicej, s přízej, s nůšej, pod kůžej, pod zeměj, před bouřej, před chvílej, uhodil ho holej atd. (sr. ČČMus. 1863, 331), budeš svou nouzej trestán Voln. 38; -ej je tu z -í, vzniklo nejdříve po sykavkách, jako v získati-(zajskati)-zejskati atp., a odtud rozšířilo se vůbec, srov. I. str. 213.

V nářečích východních jest *-ú* dílem zachováno, dílem analogií opět uvedeno. Na př. dušú BartD. 20 (zlin.), t. 69 (val.) a j., dušu t. 115 (laš., zkrác.), růžó Btch. 266 (dbeč.), chrom. 271 a han.; slepicou BartD. 2, 253 (žďár.), slc. dušou.

Při hranicích jazyka polského a vlivem jeho jest koncovka dial. *-úm*, *-um*, t. j. k české koncovce *-ú* přistupuje *-m* napodobením koncovky polské *-ą*; na př. s túm pěknúm růžúm BartD. 88 (stjick.), pod jedlicúm t. 351 (též), dušum, volum t. 115 (laš.).

177. Du. nom. akk. *duši*, psl. též *-i*. Na př. zrziedlnyczy jeho tiežeta synóv palpebrae ŽWittb. 10, 5, chrziepi majú t. 113, 6 (14), chrziepi učijeta vóni drahú Kruml. 302ᵇ, (dvě) orlyczy DalC. 22, dvě maley mili Pass. 312, dwie nedielj potom KolČČ. 199ᵇ (1553).

Du. gen. lok. *dušú*, *-iu*, *-í*, psl. též *-u*. Na př. vše po najú wolu bude t. j. voľú Mast. 110. duch w chrzyepyy jeho jest Pror. Isa. 2, 22, w mu chrziepij Ol. Job. 27, 3, tú dvú duffi BrigF. 124, we dwú fyenczij Ben. 4. Reg. 23, 12, we dwau nedielij KolČČ. 32ª (1543), bez dwau nedielij Pref. 83.

Du. dat. instr. *dušama*, přehlas. *-ěma*, zaniknutím jotace *-ema*; psl. *-ama*. Pro tvar ten nemám dokladu.

Odchylkou *-oma*, podle o-kmenů; na př. zrzydlnyczoma mýma palpebris ŽPod. 131, 4, brána bieše dvěma věžoma osazena Troj. Jg., pod

oběma pažoma Let. Jg.: srov. *-oma* m. *-ama* ve vzoru *ryba* § 141 a stpol. dwiema niedzieloma, dwiema winnicoma a j. Kal. 203.

178. Plur. nom. akk. vok. *dušě*, zaniknutím jotace *-e*. O koncovce *-ě*, z býv. *-ě* proti stsl. *-ę*, srov. I. str. 49 a nahoře § 15. Na př. qui (acervi) granicie dicuntur Reg. I. r. 1214, pásti owcye Otc. 286, přěs twrzie Pass. 357, všěcky dwerzye Pass. 388, pro miloſczye t. 325, duſſye jsú živy t. 289, nyemkynye nebudú mazancóv péci DalC. 45, sú veliké ſtranie OtcB. 244, na ň pomygie lejíc Pass. 325; ti ješto owcze z chalup berú NRada 738 atd., nč. duše atd. v jaz. spis. i v nářečích.

Analogií podle ĭ-kmenů jest *-i*: ciesař rozesla ve všě daly posly Kat. 82.

179. Plur. gen. *duš*, *dúš*; *-í*.

1. Tvar vlastní jest *duš*, bez *-í*, psl. *dušь*. Doklady toho jsou stč., dílem také nč. při substantivech

-mě: mých zem AlxH. 8, 28, všěch ze^e^m svD. 24; nč. zemí;

-cě: až do hacz Rožmb. 269, (Poláci přepadení) hacz na sě dospěti nemohli Pulk. 38[b]; nedaj vlkóm owecz pásti NRada 1298, bahnivých owecz Ol. Sir. 11, 32, owecz pět tisíc Ben. 1. Esdr. 3, 9, stáda owecz t. Judit 1, 8 a j., z owec Br. Num. 15, 11 a j., owec VelKal. 183, stádo ovec Suš. 199 a Us., kdybys měla sto ovec Pís.; ſwiecz Ol. Ex. 35, 14, Comest. 239[a], ſwiecz mnohých Troj. 21[b], mnoho swiec Háj. 303[b], swěc mnoho Har. 1, 139, tři sta svěc TomP. 3, 317, nč. svíc v. svící Us.; mých dwerzecz Ol. Prov. 8, 4, do malých dwerzecz Lobk. 117[a]; ſýnec sto Puch. 227[b] (siencě); *-icě*: mladicz ŽGloss. 67, 26, ŽWittb. t., ŽKlem. t., duſſycz ŽKlem. 73, 19, z ulicz ŽWittb. 54, 12, ſtudnycz t. Isa. 3, dyewicz Pass. 318, potrhna z noznycz mečě DalC. 30, z hrdlicz Ol. Lev. 1, 24, do láhwicz Ben. Jos. 9, 13, ostrostí radlicz t. 1. Reg. 13, 21, s ſſybenicz t. Jos. 10, 27, do winic Br. Num. 21, 22, mnoho ſtudnic t. Gen. 14, 10, plní neſſtowic t. Ex. 9, 10 atd., nč. mladic, ulic, studnic, slepic, lavic atd., při subst. domácích *-ice* je pl. gen. *-ic* dosud pravidlem; — substantiva přejatá *-ace*, *-ice* mají pl. gen. *-c* i *-cí*, na př. obligace, posice, pl. gen. obligac i -cí, posic i -cí, jiná s *-ce* mají z pravidla *-cí*, na př. revoluce, kommoce, existence pl. gen. -cí;

-žě: mnoho wies bě ve zdi AlxH. 8, 15 (věžě), z modrých kozz Ol. Ex. 26, 14 (kóžě), t. 36, 19 a j., z kož skopcových t. Ex. 26, 14, modrých kož Kladr. Ex. 36, 19, modrých kóz Lit. Num. 4, 12, pro užitek kož Comest. 16[a], nč. věží, koží;

-šě: mnoho duſſ ApŠ. 100, duſſ nezapomínaj ŽWittb. 73, 19, střěže hospodin duſſ svatých svých t. 96, 10, ostřiehá duſſ ŽKlem. tamt., mnoho duſ Hrad. 73[a], mnoho duſſ Pass. 470, věrných duſſ t. 316 a j.; Ctibor de

chis t. j. z Chyš (jm. místní) Reg. I. r. 1169, Odolen z Chyſſ DalC. 47, Pulk. 104ᵇ; do svých peleſſ Otc. 389ᵇ; mytie cześ HusPost. 18ᵃ, czieſs zlatých třidceti, czieſs stříebrných deset a čtyři sta Lit. 1. Esdr. 1, 9 (čiešě); třidcěti loktuſs sindones Ol. Súdc. 13, 14; nč. duší atd.;

-jě: (vévodové) Barachových ſtopiey sú následovali Ol. Súdc. 5, 15 (stópějě), tisíc krocziey Krist. 39ᵃ; nč. -jí;

-le: mil třidcěti AlxH. 1, 14, třidcíti mijl Puch. 57ᵃ; do všech dal (rým: král) Kat. 10; méňe čtyř nedyel Rožmb. 155, až šest nedyel minu AlxV. 2142; do šesti neděl Řpz. 99; ochechul zpievanie Lit. praef. in Jos.; šest czedul KolH. 83ᵃ (1721) a j.; nč. mil, košil, chvil, neděl Us.; činí se rozdíl: šest neděl sechs Wochen, a šest nedělí sechs Sonntage Dobr. Lehrg.² 186 a Us., ale vedle toho jest: když tu dwanadst nedieli biechu Baw. 281, šest nedělij VelKal. 187 a j., byli jsme na cestě 24 nedělij Pref. 83, do čtyř nedieli KolA. 1512 (tu vždy -lí), šest nedělí ŽerKat. 86 atd.;

-ně: wiſſen černých LékB. 45ᵇ, čtyry putny wiſſen Lún. ort. 1581, černých wiſſeň Háj. herb. 63ᵇ, mořských wiſſeň t. 97ᵃ a j.; žádných třeſſeň Beck. 2, 495; dín a poru žádají ŠtítBud. 156 (dýně); škoreň Rokyc. 18ᵇ; nč. třešeň v. třešní, střešeň BartD. 21 (zlin.); *-yně*: zpěvákóv a zpiewakyn Ol. 1. Esdr. 2, 65, zpiewakyn t. 2. Esdr. 7, 67, zpieuakyn t. 2. Reg. 19, 25, kuchyn mnoſtwie KabK. 34ᵃ, zpiewakyň Ben. 2. Reg. 19, 35, do geſkyn Ol. 2. Mach. 6, 11; nč. bohyň, otrokyň, jeskyň atd. vedle -ní Us., do jeskëň chrom. 272.

Když tvar tento jest j e d n o s l a b i č n ý, bývá d l o u h ý, kde v pádech jiných je táž slabika krátká. Doklady toho: *země* pl. gen. *zém*, všěch zeᵉm svD. 24; *dušě*, *dúš*, (matky) jen těl jich (svých dětí) jsú matery ale ne duuſſ Štít. uč. 58ᵃ, těch duuſſ svatých t. 103ᵇ, hoře těch dúſſ t. 152ᵃ, v pokoji svých duuſſ Štít. ř. 100ᵃ, svatých dvvſſ útěcha t. 52ᵇ. Srov. stejné dloužení v genitivech plur. vzorů vyčtených při pl. gen. *ryba* § 143.

Tvary o více slabikách mívají v nářečích zdlouženu slabiku poslední; na př. ovce pl. gen. vovíc zúž. z ovéc chod. 36 a 57, ovéc BartD. 39 (hroz.), t. 60 (val.), meríc, kuríc t. 39 (súch.).

V tvarech jako ov*e*c, dveř*e*c, sien*e*c atp. jest *-e-* jerové, *-ec* z *-ьсь* km. *-ьca*.

2. Koncovka *-í* jest analogií podle těch plur. gen., které ji mají právem; podnět nejbližší byl v žensk. pl. gen. kost*í*, tykv*í* atp. Tvary s *-í* jsou pravidlem již v době stč., tvary bez *-í* jsou vedle nich v menšině a ustupují časem víc a více. — Příklady: burzi procellarum ŽGloss. 148, 8, horských twirzi AlxH. 9, 37, všěch twrzy DalC. 33, z hluby vodných ŽWittb. 68, 15, křesťanských duſſy Pass. 321, toliko mſſý neb páteřóv Štít. uč. 154ᵃ, zemýý těchto Pror. 26ᵃ, modrých kozzy Ol. Num. 4, 8, z owczij Ben. Jud. 6, 37, svých owczij t. 2. Reg. 12, 6 a j., z owcý

Br. Lev. 4, 34 atd.; nč. zemí, ovcí, duší, koží, třešní, bohyní (v. -ň) atd. Us., duší BartD. 20 (zlin.) a j, duši t. 115 (laš., zkrác.), slc. duší atd.

Za -*í* jest analogií zvratnou -*iú*: berani owczyu ovium ŽWittb. 64, 14, a -*ie*: z cizích zemie Mill. 59ᵃ, z těch wiezie t. 84ᵇ; srov. I. str. 216 sl. a 224. — O pl. gen. zkřiešenie duſſyew EvOl. 334ᵃ m. duší v. t. 226.

Za -*í* je dále dial. -*iej*: záloh zemyey terrarum EvOl. 149ᵃ; srov. mładost mu s tvářej svítiła BartD. 356 (dol.) a I. str. 214. V nář. žďár. jest -*ej*, v. č. násl.

3. Analogií podle sklonění zájmenného a složeného pl. gen. *těch*, *dobrých* atp. jest také pl. gen. duš*ích*: zprávce duſſijch naſſijch Háj. 176ᵇ, na oltářích těch kapljch Beck. 2, 74, pod způsobem ceremonyjch církevních t. 1, 69 a j., duších BartD. 69 (val.). — Dial. jest podle č. 2. pl. gen. dušej, kůžej, a s -*ch*: dušejch, kužejch, mezejch BartD. 2, 253 (žďár.). — Podle Šemb. 20 říká se místy u Jindř. Hradce: mnoho slepicách, pl. lok. za gen.

180. Plur. dat. *dušám*, -*iem*, -*ím*, psl. -*amъ*.

1. V textech západočeských staré -*ám* nedoloženo. Z toho přehláskou vzniklé -*iem*: duſſyem svým ŽWittb. 77, 18, všěm duſſyem Pass. 488, duſſijem vašim Štít. ř. 98ᵃ, ke mſſyem DalC. 27, k ſtudniciem ŽKlem. 41, 2, k ſtudniczíem ŽWittb. tamt., takovým helmbrechticzijem Štít. ř. 36ᵇ, abytyše knyenyem rodička bieše DalC. 45 atd. Z -*iem* zúžením -*ím*: abatyše kniením rodička bieše DalJ. 45 z rkp. Ff, paſtorkynijm ſweym KolČČ. 119ᵃ (1550), k winiczym, k chmelniczym t. 121ᵃ (1550) atd., nč. duším atd.

V nářečích východních jest -*ám* dílem zachováno, dílem analogií nově uvedeno. Doklad toho z doby starší: waſſem duſſam OlMüllB. 618. V jazyku nynějším: dušám BartD. 20 (zlin.), t. 69 (val.), slepicám t. 2, 253 (žďár.) a j., růžám Btch. 266 (dbeč.), k šibenicám Suš. 23; v nář. lašském zkrácením a dalšími dial. změnami hláskovými: dušam, dušom, sviňum BartD. 115, srov. I. str. 123; slc. dušiam.

2. Často vyskýtá se koncovka -*em*, zvláště po sykavkách. Není psána nikdy dlouze, ani v textech, které délku znamenají, a vyskytuje se také v textech, kde nebývá -*é*- místo -*ie*-; proto dlužno ji vykládati vlivem analogickým, který tu byl několikerý: nejdříve podle ĭ-kmenů, duš*em* podle kost*em*, a potom podle nom. sg. i plur. -*e* a instr. -*e*mi, jejichž -*e* se tu zachovává (v *duše*m je *duše*- zachováno jako v nom. *duše* a instr. *duše*mi). Příklady: (sv. Václav) wdowiczem drva nosieše DalC. 27, pokoj vašim duſſem EvZimn. 12, našim duſſem Hod. 76ᵃ, k twrzem AlxV. 706; duſſem vašim Háj. 89ᵇ, k českým mezem t. 343ᵇ, k opicem t. 299ᵃ, lotryniem zjevným t. j. -ňem t. 381ᵃ a j. (často u Hájka); k wowczem

KolČČ. 200b (1553), k rozeprzem t. 258b (1563), k newolem t. 275b (1558) a j.; proti nefftowicem Háj. herb. 51a, palčivým zimnicem t. 10a, owcem t. 43a, k nuoffem t. 52a, k tyčem t. 100b, k desíti milem t. 19a a j.; duffem svým Br. Jer. 26, 19, proti paufftěm t. j. paušťem t. Ezech. 38, 12, k owczem t. NZák. 24b, t. 38a atd.; orlicem BílQ. 2, 98, ftudnicem VesA. 136a, běda duffem hříšným BílA. 47 a j.; ulicem, rozepřem, dušem Nejedlý Gr. 152; prácem, ulicem, dušem Dobr. Lehrg.[2] 186. Tvary *-em* jsou časem ve zvláštní oblibě, v ChelčP. (1522) jest poměr jejich k *-ím* asi jako 3 : 1; drží se dosud v jazyku knižném, zvláště u historiků, k bauřem Pal. 3, 2, 353 a j.; a také dialekticky, dušem, obcem chod.

181. Plur. lok. *dušách*, *-iech*, *-ích*, psl. *-achъ*.

1. V textech západočeských staré *-ách* nedoloženo. Z toho přehláskou vzniklé *-iech*: w tayniciech ŽGloss. 104, 30, w temniciech t. 142, 3, v-wieziech ŽWittb. 47, 13, w chyffiech t. 101, 7, na twrzyech DalC. 72, po uliciech Pass. 302, v našich dufyech Alb. 87a, ve všěch vliczijech Štít. ř. 158a, o svých praczijech t. 99a, v dupyech Pror. 9a; z *-iech* zúžením *-ích*: po jeho zemíjch KřižB. 91a, při hromiczych (sic) KolČČ. 2a (1541), při wanoczych t. 9a (1543), v těch mezych t. 430b (1574), we dwau nedielijch t. 33b (1543), v ulicích Br. NZák. 30a, mílích, ulicích Nudož. 16 a 17 atd., nč. duších atd.

V nářečích východních jest *-ách* dílem zachováno, dílem analogií nově uvedeno. Staré toho doklady: w ginffich zemach OlMüllB. 618, v těch mezach Comest. 96a, na mezach t. 97a, t. 99b, t. 139b, t. 164a, ve všech mezách Koz. 398. V jazyku nynějším: dušách BartD. 20 (zlin.), t. 69 (val.), slepicách t. 2, 253 (žďár.) a j., růžách Btch. 266 (dbeč.); v nář. lašském místními změnami hláskovými: dušach, dušoch BartD. 115, srov. I. str. 123; slc. dušiach.

2. Často vyskýtá se koncovka *-ech*, zvláště po sykavkách; vykládati ji jest analogií jako koncovku *-em* v pl. dat., a také ze stejných důvodův. Příklady: w twirzech ŽGloss. 121, 7, ŽWittb. tamt., w ulyczech Pror. 93a, t. 94a, t. 105a a j., na vliczech Ol. Sir. 24, 19, v-vynnycech t. Cant. 1, 5, na twrzech t. 1. Reg. 14, 15, twrzech t. Gen. 32, 21, w peleffech t. Job. 38, 40, w pracech ŠtítPař. 46a, w mezech Ben. 4. Par. 6, 66, po vliczech t. Tob. 12, 22, o ofliczech t. 1. Reg. 9, 20, v těch mezech KolČČ, 2a (1541), wo hromniczech t. 41b (1544), na mezech českých Háj. 301a, na twrzech t. 268a, na obcech t, 396b, na sylnicech t. 76a, po rozepřech t. 395b, w koffilech t. 195a, w zeměch t. 300a, w sukniech t. j. sukňech t. 470a a j. (často u Hájka), na mezech Háj. herb. 137b a j., w plicech t. 102a a j., w nefnázech VelKal. 146, w ulicech t. 180, w obcech t. 123, po rozepřech t. 149, w kratochwijlech t. 180, na mezech Br. Gen. 23, 17, při pracech t. Num. 4, 27, w duffech t. Deut. 10, 22; na duffech

BílD. 200, w krabicech VesC. 23ª, po prácech VesB. 175ᵇ, w gefkyněch VesC. 30ᵇ; ulicech, rozepřech, dušech Nejedlý Gr. 152, prácech, ulicech, dušech Dobr. Lehrg.² 186. Tvary *-ech* jsou časem ve zvláštní oblibě, v ChelčP. (1522) jest poměr jejich k *-ích* asi jako 3 : 1, a drží se dosud v jazyku knižném, zvláště ve spisích historických.

3. Beck. píše: w cjrkevnjch rozepři 1, 517, po wzdálených zemi 2, 606, a Kon.: v čistých duffý 69 atd.; chybně m. rozepřích, zemích atd., a matením plur. lok. s gen., srov. pl. lok. -í místo -ích při vzoru *znamení* § 127.

182. Plur. instr. *dušami*, *-ěmi*, *-emi*.

1. Staré *-ami* v památkách nedochováno. Z toho je přehlasované *-ěmi*; ogyemi AlxH. 2, 1, kletcziemi AlxB. 5, 15, vdyciemi Pass. 348, pochodnyemi t. j. -němi t. 322, s jejie knyenyemy i se všěmi nyemkynyemi DalC. 46 atd.; dosud po retnicích: zeměmi, krměmi, koupěmi. Z *-ěmi* zaniknutím jotace *-emi*: pod kožemi Ben. 1. Par. 17, 1, peečžemi HrubLobk. 63ᵇ atd., nč. dušemi atd.

V nářečích východních jest *-ami* dílem zachováno, dílem analogií nově uvedeno; na př. dušami BartD. 69 (val.), t. 115 (laš.), slc. dušami, slepicami atd.

Vedle *-emi*, *-ami* jsou ovšem též varianty *-ema*, *-ama*: s lyffniema t j. lišňema KolEE. 122ª (1720), qvitanczema t. 10ª (1696), mezi ftolicema BílC. 12, dušema Us., kůžema, prácema chrom. 272, dušama BartD. 20 (zlin.), slepicama t. 2, 253 (žďár.) a j., růžama Btch. 266 (dbeč.), dušoma BartD. 115 (laš., podle dat. dušom a lok. dušoch).

2. Někdy bývá koncovka *-mi*, podle i-kmenů, na př. s dufmy Hrad. 73ª, jsa peczmi obvázán t. péčmi BrigF. 118, s fwieczmi Comest. 196ᵇ, pod kožmi t. 197ᵇ, nedielmi t. 189ᵇ, za mezmi Vel. Jg.; a obecná toho varianta *-ma*, nedělma Us.

Měna kvantity kmenové ve vzoru tomto.

183. 1. O dloužení v pl. gen. *dušě-dúš* atp. viz nahoře § 179.

2. Některá substantiva, která mají sing. nom. dvouslabičný a v něm slabiku první dlouhou, zkracují ji v sing. instr. a plur. gen., dat., lok. a instr. (pro du. není dokladův), ale ne vždycky v každém z těch pádův, nýbrž dlužno tu přestati na tom, co se doklady dosvědčiti dá. Výklad k tomu všeobecný viz při stejném krácení při vzoru *ryba* § 147. Doklady:

práčě, zkrác. prac-, prácie HusPost. 166ª, s welikú prací t., od pracý Br. Ex. 5, 4; práce sg. instr. prací pl. gen. prací dat. pracím lok. pracích instr. pracemi Nejedlý Gram. 152; v Br. též: v pracech Oz. 12, 8, při pracech svých Num. 4, 27; analogií slabika nezkrácena: tau prácý Beck.

2, 457, prácemi t. 2, 510 a j., s prácí atd. Us. ob., prácó Btch. 446 (dbeč.); sg. instr. pracó a plur. prácim prácich prácema chrom. 272; — *sáně*, saní v. § 342;

dvéřě, zkrác. dveř- v. § 336; —

čiešě pl. gen. čěš, mytie cześ HusPost. 18[a]; — *mřiežě*, mřěž, hrob železnú mřežy odělati Háj 353[b], za mřeží Wint. 457 (z r. 1610), mřežemi železnými Háj. 315[b]; — *sviecě*, svěc-, mnoho swiec Háj. 303[b] (t. j. svěc, dlouhé bylo by u Hájka svíc), svěc mnoho Har. 1, 139, svěc vedle svic Nejedlý Gr. 152, tři sta svěc TomP. 3, 317, s swiecemi Háj. 356[a]; nezkráceno: těch swjc Beck. 1, 319, svíc a svící Us.; — *tiežě* nč. *tíže*, těž-, sg. instr. těží v ustrnulém výraze s-těží = s úsilím, těžce, spěšně, na př. přitáhni s těží descende (ve Vulg. není tu výrazu adverbialního) Br. 1. Reg. 23, 20, (poslové) vyjeli s těží festinabant (též) Br. Esth. 3, 15, s-těží = z těžka Us.; jindy tíže instr. tíží atd.; —

chvíle, chvil-, pl. gen. chvil Us.: — *lžíce*, lžic-, sg. instr. lžicí, plur. lžic, lžicím, lžicích, lžicemi Us.; — *míle* pl. gen. mil Nejedlý Gr. 152 a Us., několik míl VšehK. 289[a]; —

kóžě, zkrác. *kož-*, sg. akk. mú kuožy Ben. Job. 16, 16, nč. kůže atd.; pl. gen. koží telecích HusPost. 219[a], uprostřed kožij Ben. 2. Reg. 7, 2, kozij hovězích KolČČ. 341[a] (1570), kožj barvených Br. Ex. 26, 14; pl. instr. pod kožemi Ben. 1. Par. 17, 1; sg. instr. koží, plur. koží, kožím, kožích, kožemi Nejedlý Gr. 152; nezkráceno: sg. instr. kůžj Br. Lev. 9, 11, s kůžj Beck. 2, 67, sg. instr. kůží plur. gen. kůží dat. kůžím atd. Us., kůžó kůžim kůžich kůžema chrom. 272; — *vóle*, vol-, wuole má Ben. 1. Par. 22, 7, nč. vůle atd.; sg. instr. s wolij Ben. 2. Reg. 3, 37, gednú wolij t. Jos. 9, 2, s volí VšehJ. 186, s wolij dobrú KolA. 1512, s dobrú wolij KolČČ. 20[a] (1543), s wolj jeho t. 404[b] (1566), s jich wolij Háj. 428[a], s wolij královskau VelKal. 145, s dobrou volí ČernZuz. 152, s volí a vědomím Pal. 4, 1, 262, s volí a radou t. 5, 1, 215; nezkráceno: s plnú wuolij KolB. 1522, s dobrými wuolemi KolČČ. 79[b] (1547); —

kdúle, zkrác. kdul-, sg. nom. kdaule Háj. herb. 371[a], plur. z kdulij t. 66[a], k kdulijm t. 133[b], o kdulijch t. 66[a], s gdulemi t. 86[a]; — *kúle*, *koule*, kule, je rozdílnou kvantitou zdvojnásobeno: koule sg. instr. koulí pl. gen. koulí atd. veskrze dlouhé, a kule, kulí atd. veskrze krátké Us.; s kaulij Lact. 125[d]; — *kúpě*, *kup-*, pl. dat. jich kupijm HrubLobk. 68[a] t. j. kupím.

Jiné výklady ke vzoru tomuto.

184. 1. Appellativa tohoto vzoru, vzatá za mužská příjmení, skloňují se jako *panošě*, v. § 198 č. 3; na př. *kratochvíle* m. *kratochvíl*, *neděle*, *večeře*, příjm. *Kratochvíle* n. *-chvíl*, *Neděle*, *Večeře*, gen. *-e*, dat. *-ovi*, akk. *-e* atd. Místo gen. akk. Kratochvíle vzniká časem -la, podle gen. chlap*a*

atd. Jiná odchylka jest *-ete*, pana Kratochwillete KolV. 25[b] (1768), podle gen. *kuřete*.

2. Některá substantiva přejatá z jazyka cizího bývají zde místo při vzoru *ryba* anebo se kolísají mezi vzory těmito; o tom viz § 149.

3. Některé domácí kmeny *-la* přecházejí časem do vzoru tohoto, na př. sg. nom. stč. jedla nč. jedle atd.; o tom v. § 150.

Naopak stalo se ze stč. *mele* nč. *mela*, veliká mele DalC. 99, to je mela, to jsou mely Us. Jg. V nář. stráň. pak subst. *postele*, *postel* změnilo se v masc. *posteł* gen. posteła BartD. 36; v nářečí tom měnívá se *l* v *ł* a změna grammatického rodu přivedena s tím zároveň.

4. Ke vzoru tomuto patří ovšem také kmeny *-za* z *-dja*, na př. *meza* z me*dj*a, stč. *mezě* nč. *meze* a *mez*. Některé z nich přecházejí však do vzoru tvrdého *ryba* anebo dokonce do vzoru *dub*. Zejména:

obuzě, ot obuze a calumniis MamF. 85[b]; srov. obuditi, obúzěti, obuzovati, obuzník a j., že tiem vinen neb obuzen Rožmb. 132, (Ježíš) je nevinně obuzen Hrad. 50[b], vězte že jest zle žaloval súsěda křivě obuzal t. 117[b], (kto) jeho obuzye zlodějem Rožmb. 227, neobuzuyte mne ne calumnientur ŽGloss. 118, 122, neobuzigte ŽKlem. tamt., poníží obuznyka calumniatorem ŽWittb. 71, 4 atd., tedy obu*zě* tvar náležitý; ale vedle toho jest i stč. *obuza*, ot obuzi (sing.) a calumniis ŽGloss. 118, 134, ot obuzy ľudské ŽWittb. tamt., ot obuzi liudské ŽBrn. tamt., ot obuz lidských ŽPod. tamt.;

-chozě, na př. ochozie indago Prešp. 563, salebra MamA. 35[a], vejchoz má se předsevzíti KolH. 86[a] (1721), z ochoze své VelKal. 97, skrze tu wejchoz Jg. z rkp. r. 1648, koupil wochoz dříví KolCC. 17[a] (1551), při té výchozi Har. Jg.; a vedle toho dial. *ochoza* = odměřený kus lesa na vysekání BartD. 240, k ochoze Hrabcově Herb. 434, od ochozy t.; a masc. *-choz*, k wejchozu, několik wejchozů učiněno Jg., svůj přjchoz Beck. 1, 498, přjchozu svého t. 1, 336;

v nář. laš. je k nom. *hraza*, *meza*, *tvrza*, *přaza* sg. lok. na hraźe, na meźe atd., jako ko*za*- na kośe; sg. dat. je *-źi* při kmenech měkkých i tvrdých, hraźi i koźi (sděl. Bartošovo).

Srov. při vzoru *oráč* subst. *-z* ze *-zь*, gen. *-za*, *-zu* místo *-zě* atd. § 71 č. 3.

5. O subst. *záduš*, *Meziřič* atp. gen. *-e* místo *záduší*, *Meziříčí* atd., stč. *-ie*, viz při vzoru *znamenie* § 129 č. 3, — o subst. *pradle* atp. místo *-dlí*, viz při vzoru *paní* § 214 č. 1.

6. V mluvnicích praktických bývá vedle vzorů *duše* (kmene *-ja*) a *kost* (kmene *-ĭ*) ještě také vzor *dlaň* a uvozují se substantiva, která prý tam patří. Ale substantiva tato nejsou třídou kmenův zvláštní, nýbrž patří dílem do třídy ženských ja-kmenův a tedy ke vzoru *duše*, lišíce se od stejných kmenů jiných jen tím, že v sing. nom. a akk. mají koncovou

samohlásku odsutu, na př. *zem*, *hráz* atd. místo *zeme*, bráze v nom. a *zemi*, *hrázi* v akk., — dílem pak patří do třídy ženských i-kmenův a tedy ke vzoru *kost*, od něhož odchylují se v některých pádech přejímajíce koncovku ze vzoru *duše*, na př. *bázn* sing. gen. *bázni* a odchylkou *bázně*: beze všie bazny Hrad. 45[b], ot bazny nočnie ŽKlem. 90, 5, bez bázně Vel. Jg., *dan*, *daň* plur. nom. akk. *dani* a odchylkou *daně*: dany dona adducent ŽGloss. 71, 10, aby páni měli určené dany Štít. uč. 84[b], nesmírné daně Flav. Jg., atd. —

7. Zvláštního povšimnutí zasluhují akkusativy sing. substantiv *dále*, *déle*, *hlúbč*, *hrúbě*, *stářě*, *šířě*, *tiežě*, *tlúščě*, *viecě*, *výšě* ve výrazích adverbialních, kde spojeny s předložkami *vz* (*z*), *v*, *na* vyslovují kvantitu některého předmětu nějak měřenou. Na př. šest loket vz déli Alb. 83[a], oltář dvúdcát loket v déli a dvúdcát v šíři Ol. 2. Par. 4, 1, na dél i na šíř Pulk. 4[b] m. na déli, na šíři.

Místo *vz* bývá tu často jen *z* na př. desět loket zwieczy Ol. 2. Reg. 6, 25, vedle: dietky piedi wzwietczi Pror. Ol. Jer. Lament. 2, 20; toto *z* zavdává příčinu, že se příslušný akk. někdy mylně pojímá za genitiv.

Že výrazy tyto jsou akkusativy, jest nepochybno při předložce *vz-*, poněvadž tato s pádem jiným než akk. se nepojí; a nepochybno jest to i při *z-*, kteréž zde jest jen hláskovou obměnou místo *vz-*. Při předložce *na-* mohlo by se mysliti také na lok.; ale stejné rčení *na délku*, *na šířku* atp. je svědectvím, že také zde *na déli*, *na dél* atd. jsou akkusativy, a svědectví to je podporováno stpolským na wyszą, 30 łokci na wyszą (v bibli z r. 1561, Linde VI str. 607). Při předložce *v-* konečně když přihlížíme jednak k analogickým výrazům předešlým a ke stsl. vъ dalję (vъ s akk. plur.), jednak k hojným dokladům při *v-stář* vedle *v-stáři*, můžeme se domnívati, že také zde byl původně akk., ačkoli je možná, že se tu rozuměl někdy i lokal.

Koncovka byla tu původně *-u*, pak *-iu* a *-i*, jakož náleží při vzoru tomto. Koncové *-i*, jako u některých jiných substantiv tohoto vzoru, tak i zde často se odsouvalo: vz-hlúb*i*, vz-hlúb. Jindy táž koncovka prodlužovala se: vz-hlúb*i*, (v)z-hlúb*í*; výraz vz-hlúbi byl adverbialní, sklesl v povědomí mluvících, v adverbium, t. j. zapomnělo se, že *vz* je v něm předložka a *hlúbi* že je příslušný akk., a po takovém sklesnutí dějí se ve slovích často hláskové změny, jež by se jinak nedály, zde zejména koncovka se prodloužila, kdežto v akk. duš*i* zůstala nezdloužena.

K tomu některé příklady.

dáľu: *vz-dáli*, *vz-dálí*, *vz-dál*, *z-d-*, na př. (město) viec nežli za míli odtad wzdaly jest Pulk. 127[a], což jich (králóv) bylo bliz i wzdaly Kat. 2, wz dali dva tisíce loket Ol. Jos. 3, 4, sedmi honóv wzdali stojí kostel Mand. 33[b], wzdálij VelKal. 79, místo wzdálj tři dni cesty Br. Gen. 33, 26,

vzdálí TomP. 3, 473; — zajíti z dali jednoho dne Ol. Jos. 10, 13, zdali honóv šestdesát Koř. Luk. 24, 13; — (Betlém) jest wz dal ot Jeruzalema pět mil Krist. 17b, bieše Bethania wzdal pólpátanádcte honóv t. 73b, cěsta z Nazareta do Egypta jest wzdal dvanádste dní t. 28a, za několik mil wzdal Pass. 382, bez jedné paddesát kročějí wzdal Pass. 471, wzdal šestdesát honóv Ol. 2. Mach. 12, 9; — nč. vz-dálí, vz-dáli, vz-dál atd.; — odtud *po-vzdál* a *ze-vzdálí*; — *vzdálí* vzato za subst. = vzdálenost, ve větším vzdálí od Vyšehradu TomP. 4, 61 a j.;

dělu: *vz-děli*, *z-dělí*, *v-děli*, *na děl*; na př. (koráb) tří set loket wzdeli Ol. Gen. 6, 15, (deska) desět loket bude wzdeli Ol. Ex. 26, 16, čtř noh wzdeli Mand. 91b, šest loket wzdely Alb. 83a, wzdýli Beck. 2, 208; devadesáti kročejí zdelij Lobk. 6a, kaplice čtyř (sáhův) zdýlij Pref. 32, hrob jest z weyſſy čtyři pídi, z dýlij devět a z ſſijřij čtyři t. 37, z délj Br. Ex. 27, 11, z dýlj t. Deut. 3, 11, z dýlij Háj. herb. 14a a j., z dýli Beck. 1, 210; — (stuol) dva lokty w dely Ol. Ex. 25, 23, oltář dvúdcát loket w deli a dvúdcát w ſſyrzi Ol. 2. Par. 4, 1; — na del zaměstkná přístřěšie loktóv sto Ol. Ex. 27, 18, osm šlepějí tak na del jako na ſſirz Zrc. 8a, na del i na ſſyrz Pulk. 4b, na ſſirz i na del Lobk. 6b, ta rozsedlina má na dýl tři lokty Pref. 29, na dýl Háj. herb. 19a a j., VelKal. 167; nč. vz-délí, vz-déli atd.; — k akk. *dělu* jest nom. *děle*, a vedle toho byl také nom. *dle* z dьlja, a k tomu akk. *dlu*, *dli*, na př. ulice nadly upřiemé Mill. 58a, cěstu čtyři míle zdl t. 11b t. j. vz-dl (dl místo dli); srov. § 185;

hlúbu: *vz-hlúbi*, *vz-hlúb*, *z-hlúbí*; na př. (moře) dvadcěti kročějí wzhlubi Koř. Act. 27, 28, dát mu ránu lokte zhlwby Růž. 8, — dvanácte noh wzhlub Pass. 273, — za tři piedi z hlubij Lobk. 103a, sedm loket z hlaubij t. 19b, z hlaubij Háj. herb. 15a; nč. z-hloubí, z-hloubi atd.;

hrúbu: *z-hrúbi*, *z-hrúbí*; na př. dřievie z hrubi jako chmelová tyč KabK. 31b, železo malé pěsti z hraubij Pref. 66;

stářu: *z-stáří*, *v-stáři*, *v-stář*; na př. zſtářj jednoho měsíce Br. Num. 3, 15, t. 3, 22 a j.; — jenž pět let wſtarzi bieše Pass. 287, (Jan) ve čtrnásti letech wſtarzy bieše Pulk. 179b, když (Kristus) třidsátého leta w ſtarzi býti počínáše Kruml. 27b, jenž bieše čtrnáste let w ſtarzy Otc. 372b, — dětátko bylo dvú měsiecú w ſtarz Krist. 28a, patnádste let wſtarz jsúc t. 18a, jen čtyřidcěti dní wſtarz byl t. 27a, dětátko když sedm let wſtarz bylo t. 28b, do dvú letú wſtarz Pass. 69; — předložka z výrazu ustrnulého vynechána: padesáte let ſtaři Beck. 1, 375; — nč. v-stáří, v-stáři atd.;

šířu: *z šíří*, *v šíři*, *na šíř*; na př. lauky čtvrt míle z sſijrzij Lobk. 3a, kaplice okolo dwau sáhuo z ſſijrzij Pref. 32, z ſſijrzij čtyři (lokte) Pref. 37, rozsedlina má z ſſijrzij asi čtyři pídi Pref. 29, z ſſjřj Br. Ex. 39, 9, t. 37, 12, zſſýřij VelKal. 312, za tři míle zſſýři Beck. 2, 208,

pětidcát (loket) wſſirzi jej (koráb) učiníš Ol. Gen. 6, 15, oltář dvúdcát (loket) wſſyrzi Ol. 2. Par. 4, 1, wſſyři třich prstův Beck. 2, 82, jmajíce na ſſirz a wyſs puol druhého lokte Ol. Ex. 37, 1, (stuol) majíce na ſſirz loket a na wyſoſt loket a puol t. 25, 23, na ſſirz paddesát loket t. 27, 18, změřil jest ten dóm na ſyrz i na wyſoſt Alb. 88^a, na ſſirz i na del Lobk. 6^b, na del i na ſyrz Pulk. 4^b, na ſſirz Zrc. 8^a a Ol. Ex. 26, 16 a j., na ſſýř Háj. herb. 64^b a j., VelKal. 167; — nč. z-šíří, z-šíři, v-šíři, v-šíř, na-šíř atd.;

tiežu: *z-tíží*, na př. ztijžij Háj. herb. 4^a a j., vyňav naušnici ztijžj łotu Br. Gen. 24, 22, půl lotu z tíží Vel. Jg. s tíží jednoho zrna (m. z tíži) Rosa Jg.; — nč. z-tíží, z-tíži;

tlúšču: *vz-tlúšti*, *z-tlúšti*, *z-tlúští*, *na-tlúšť*; na př. vezmi dřěvce jako prst wſtluſty Chir. 169^a, — dvanácte loket z tluſſti Ol. 3. Reg. 7, 15, křížek na prst z tluſſtij Lobk. 8^b, puol druhého lokte z tluſſtij t. 100^a, kus kříže dobře prstu z tluſſtij t. 34^a, puol lokte z tlauſſtij t. 104^b, z tlauſſtij VelKal. 312, — puol druhého lokte na tlauſſt Lobk. 98^a; — nč. z-tloušti, z-tloušti;

viecu; *vz-vieci*, *z-vieci*; na př. dietky piedi wzwietczi ad mensuram palmae Pror. Ol. Jer. Lament. 2, 20, — (chrám) čtyřidcěti loket byl zwieczy před dveřmi Ol. 3. Reg. 6, 17, desět loket zwieczy Ol. 2. Reg. 6, 25, insule z wijeczy vuokol 30 mil Lobk. 29^a, mramorovými kusy jako pěst z wijeczy t. 104^a, vitriolum zwyeczy jako jeden bobek Chir. 216^b; — nč. z-vící, z-víci;

výšu: *vz-výši*, *z-výš*, *z-výší*, *na výš*; na př. ta (věžě) buď wz wyſſy až do nebe DalC. 1, sto loket wz wyſſi Ol. 3. Reg. 7, 2, oltář desieti loktóv wz wyſſy Ol. 2. Par. 4, 1, — osm šlepějí wzwiſſ Zrc. 8^a, — dva lokti zwyſſ Pass. 342, — asa dva lokte zwyſſij Lobk. 103^a, hrob jest z weyſſij čtyři pídi Pref. 37, z wýſſý Háj. herb. 115^a, učiníš oltář dwa lokty na wyſs Ol. Ex. 30, 2, jmajíce na ſſirz a na wyſs puoldruhého lokte t. 37, 1, na wyſs Háj. herb. 28^a; — nč. z-výší, z-výši, na výš atd.

8. Substantiva *vánočě*, *letničě*, *hromničě* jsou pluralia rodu ženského a skloňují se jako *dušě*; časem odchylují se odtud a přejímají ze vzoru jmen místních *-ice* stč. *-ici*, *Lobkovice* atp. (§ 70), koncovky těch pádů, ve kterých se liší pluraly *Lobkovice* a *duše*, a s tím spolu i mužský rod. Na př.:

nom. akk. *-cě*, ob wanoczie Pulk. 111^b, přěs wanoczie t. 87^a, (Přěmysl) wanoczie okvasil t. 148^b, když na letnyczye viděla sv. ducha poslánie Hrad. 73^a, na letnycze Pulk. 96^a, na hromnycze t. 155^a, na hrompnice Půh. 1, 263, vánoce hromnice letnice Nejedlý Gr. 143 a Us.;

gen. *-c*, od wanocz Štít. uč. 3^b, KolEE. 354^a (1689), vánoc hromnic letnic Us.;

dat. *-ciem*, *-cím*, k wanoczym příštím KolČČ. 314^b (1560), k hromni-

cím Břez. 24; *-cem* jako dat. duš*em* podle ĭ-kmenů, k wanocem Baw. 290; — a odchylkou: k vánocům atd. Us.;

lok. *-ciech, -cích*, o wanocziech BrigF. 108, o hromnyczijech Štít. ř. 222[a], o hromniciech Let. 473, po vánocích t. 96, o wanoczych KolEE. 195[a] (1643), po hromniczych t. 270[b] (1625), o vánocích atd. Us.; *-ech* jako lok. duš*ech* podle ĭ-kmenů, o wanoczech Pulk. 72[a], po wanocech Let. 527;

instr. *-cěmi*, před wanoczemi List. JHrad. z r. 1388, před hromnicemi rkp. z r. 1519 u Pal. 5, 2, 357. Let. 228 a j.; — odchylkou podle mužsk.: před vánoci Let. 59, t. 96, t. 374 a j., przed wanoczy KolEE. 401[b] (1656), před vánoci Pal. 3, 2, 380 atd.; — Us. nč. -cemi i -ci.

Místo nč. plur. *velikonoce* je v jazyku starším sing. *velika noc* gen. *veliky noci* atd., v. § 343. Z toho vznikla složenina sing. *velikonoc* gen. *-ci* atd., od welkonocy Beck. 2, 122, po welikonocy Br. NZák. 235[a], po velikonoci Let. 634, k velikonoci ČernZuz. 276. Sing. *velikonoc* změněn časem v plur. *velikonoce*, dílem proto, že výrazy adverbialního určení časového (a podobně také jiného) bývají pluralové, na př. v jedny časy, v ty doby, v zořě (pl. akk.) diluculo, o polednách, v obědy, po obědích, k večeróm, ve snách, o prvospech atd., ale hlavně zajisté analogií podle plur. *vánoce* atd.; a plur. ten jest nyní pravidlem.

V době, když sing. *velikonoc* a plur. *velikonoce* byly vedle sebe v užívání, vznikl analogií zvratnou také singular vedle plur. *vánoce*: v ty dni o vánoci Let. 211, při wánocy Seel. 155 vedle: při wanocých t.

9. Ke vzoru *dušě* patří také kmeny *-st-ja-*. Ze *-st-ja* náležitými změnami hláskovými vzniklo stsl. *-šta*, č. *-šča*, stč. plur. nom. *miloščě*, *miloště*, kmen *milošča-*. Jinak Miklosich II. 172 a 173 a I² 284 a Šafařík Poč. 38 a 39. V češtině jsou tyto tvary jen v textech starých, pokud vím jenom v některých pádech pluralu, a drží se tu většinou jen v jistých výrazích adverbialních. Srov. Listy filol. 1882, 121 sl. Na příklad

pl. akk. *miloščě*: pro miloſczye syna tvého Pass. 325, pro miloſſtye t. 437, (žena) pro miloſſtie jeho obraz jeho sobě namalovala Nikod. 111[a], žeť pro miloſſtie nedužím HusŠal. 87[b], králové (slýcháchu) jeho mudroſſtie audiebant sapientiam Ol. 3. Reg. 4, 34, řemeslníci leckakés dwornoſſtye zamýšlejí Štít. uč. 94[a];

pl. dat. *miloščiem*: chytroſſtyem kacieřským Štít. uč. 78[a];

pl. lok. *miloščiech*: v světských lyboſſtyech Štít. uč. 35[a];

pl. instr. *miloščěmi*: proto často radoſczemy vzjiskřil se až ju (dceru) myloſczemy dal v učenie Kat. 6, plačíc radoſcziemi Pass. 291, velikými radoſcziemi t., radoſſtyemi podivivši se t. 441, pláče radoſtiemi BrigF. 48, počechu radoſſtiemi plakati Ol. Tob. 11, 11, nemohl bych radoſtiemy spáti Kruml. 455[a], radoſſciemi ostavši svých milovníków OtcB. 199, (lid) sě třěse zadoſſtiemy Ol. 1. Mach. 16, 6, se zlými zadoſtiemi Kruml. 479[b],

mnohými zadoſtiemy t. 458[b], matka na sobě rúcho zaloſcziemi rozedřěla Pass. 348, svinuvši sě zaloſtiemy Ol. 1. Reg. 4, 19 (ve Vulg. nic za to), nevydal jest lytoſſtiemi král syna Jonathova Ol. 2. Reg. 21, 7 (též), ſſkarzedoſſtiemy tvými sceleribus Ol. Ezech. 16, 51, (Heli) již dobřě neviděl ſtaroſſtiemy Ol. 1. Reg. 4, 15, neb sta sě byle zamračile jeho oči ſtaroſſtiemy prae senectute Ol. 3. Reg. 14, 4, (někteří) hřěšie smilstvem aneb ſkupoſtyemi Kruml. 83[b], diabelskými chitroſſtiemi ostúpen Nikod. 121[b], osvícen ſwyetloſtyemy EvOl. 68[a], svrchními ſwyetloſſczemy osvícena a horkoſſczemy zapálena EvOl. 21[a] a 21[b], s velikými ſlawnoſtyemy EvOl. 93[a], jsi třmi doſtuognoſtiemi dařen Tkadl. 27[b], velikými trpkoſtiemi své tělesenstwie mrtvil Jeron. 67[b].

10. Jména osob ženských kmene *-ja* skloňovala se ovšem také podle tohoto vzoru; tedy na př. sg. nom. *Ľubuša*, gen. *-šě*, dat. *-ši*, akk. *-šu* atd. V době po přehlásce *a-ě* a *u-i* byl nom. Libuš*ě* akk. Libuš*i* atd. Ale časem přijala jména domácká a hypokoristická tohoto druhu opět konc. nom. *-a* a bylo za starší *Káčě*, *Marušě* atp. novější *Káča*, *Maruša* atd. Nominativy Káč*a*, Maruš*a* atd. jsou na pohled starožitné, v skutku však jsou to novotvary utvořené podle Hát*a*, Bár*a* a jiných podobných jmen kmene tvrdého. V nářečích východních, kde se říká sg. nom. duš*a* gen. duš*e* dat. duš*i* akk. duš*u* vok. duš*o* atd., skloňují se tak ovšem také jména tato, sg. nom. Káč*a*, Maruš*a*, gen. *-e*, dat. *-i*, akk. *-u*, vok. *-o* atd. Ale jinak jest v češtině ostatní: tu jsou ve shodě se vzorem *dušě* jenom doklady starší, které mají i nom. *-ě*, Káč*ě*, Maruš*ě* atd.; v jazyku pozdějším jest nominativ novotvarý *-a*, Káč*a*, Maruš*a*, Mář*a* atd., ten táhne tato jména zpod vzoru náležitého *duše* pod vzor *ryba*, a odtud vzniká kolísání až se ustaluje usus nynější. Některé příklady:

sg. nom. *Káčě* atp. (*Ančě*, *Bětušě*, *Gerušě*, *Katrušě*, *Máně*, *Marušě*, *Petrušě*, *Řepicě*, *Sdéně*, *Váně*, *Vanušě* a j.), Petrus et Wanye coniuges Lún. ks. z r. 1387, Proch et Wanuſſie uxor sua tamt. r. 1390, domina Petruſſye tamt. r. 1390 a 1391, žena Petruſſye Pulk. 100[a], Wanye Mathiae conthoralis Lún. ks. z r. 1409, Sdenye Kyſeloniſſsa stetit tamt. r. 1410, Byetuſſye Nicolai relicta tamt. r. 1411, Ancze tamt. r. 1411, Johannes et domina Kaczie conthoralis sua tamt. r. 1419, ipsa Maruſſie tamt. r. 1421, Makuſſe conthoralis Sigismundi tamt. r. 1424, Jíra et Katruſſe tamt. r. 1425, Jacobus Černý et Petruſſe coniuges tamt. r. 1426, Petrus et domina Kaczie conthoralis sua tamt. r. 1429, Makuſſe Gilkowa tamt. r. 1434, Katherina seu Kaczye List. z r. 1443 (otišť. v Politik 12. říj. 1883), Kaczie kramářka List. z r. 1463 (též); Káče, Hanče chod. 34; — novotvar *Káča*, *Mářa* atd., Maruſſa Lún. ks. z r. 1353, Maruſſa tabernatrix tamt. r. 1357, Geruscha tunicam hastilavit (= obstavila, t. j. vyslovila své právo vlastnické) tamt. r. 1361, Petrus carnifex et Kacza uxor sua tamt. r. 1384, Kacza Milyczonis relicta tamt. r. 1388, Kacza mo-

nialis tamt. r. 1391, domina Wanya tamt. r. 1404, maňa HusOrth. 180, Domina Sdenya Lún. ks. z r. 1408, Mathias et domina Wanya conthoralis sua tamt. r. 1415, Kacza relicta Johannis tamt. r. 1417, Manya filia tamt. r. 1427, Johannes et Kacza conthoralis sua tamt. r. 1430, Kacza resignavit tamt. r. 1433, Kacza filia tamt. r. 1434, Káſſa Háj. 5ᵇ, Rzepica (žena) t. 35ᵃ, Kacža Zwonikowa KolČČ. 333ᵇ (1585), Káča ČernZuz. 323, panna Máṙa t. 292, t. 296, Káča Rosa 64, Káťa (Kateřina) Rusk. knih. 20, 116, Féňa (Fedosija) t. 154 atd., Káča, Máṙa atd. Kotsm. 22 (doudl.) a Us.;

sing. vok. stč. *Káče*, nedoloženo; Káče, Hanče (jako nom.) chod. 34; — novotv. *Káčo*, Féňo Rus. knih. 20, 156, Káčo, Máṙo atd. Us.; srov. ty Maryo BílD. 171;

sg. akk. *Káči* atd. nedolož.; novotvar *Káču* atd., paní Máňu Svěd. 167, dluh za Kaczu KolČČ. 429ᵃ (1573), oslovil Féňu Rusk. knih. 20, 155, Káču, Máṙu atd. Us.;

sg. gen. *Káčě*, *-e* atd., vedlé přísahy paní Máně Svěd. 167, Máře Kotsm. 22—23 (doudl.); — novotvar *Káči* atd. (podle -y kmenů tvrdých), a parte Kaczi filiae Simonis Lún. ks. z r. 1432, od panie Máni Svěd. 167, manžela Káſſy sestry Libušiny Háj. 44ᵇ, Kaczi ſſichowy KolČČ. 25ᵇ (1543), vedle Feni Rusk. knih. 20, 155, od Káči, Máři atd. Us.;

sg. dat. lok. *Káči* atd., tvar náležitý a zachován dosud: N. persolvit Kaczi Myxſſiconiſſe (Mikšíkové) totum debitum Lún. ks. z r. 1381, Kaczij kucharzcze KolCC. 87ᵃ (1571), že je panně Máři dobře ČernZuz. 296, řekněte Káči a šafářkám t. 329, Káči, Máři Rosa 64, Pelzel² 46, Nejedlý Gr. 147 a Us.; — zřídka novotvar *-e*: k Nataše Mršť. Tolst. 1486 a j.;

sg. instr. *Káčí* atd. nedolož.; — novotvar *Káčou*, atd. Káčou, Máṙou Us.

Pro plural není dokladů starých, ale analogie singularu a obecná nářečí nová poučují nás, že zde tvary náležité tak ustupovaly novotvarům, jako v sing. Byl tedy plur. nom. akk. *Káčě*, dat. *Káčiem* atd., a jsou nyní novotvary nom. akk. *Kači* (m. -y), dat. *Káčám* atd.

Srov. jm. *Píša*, *Váša* atp. v § 198 č. 3.

11. Jména přetvořená z cizího *-ia* skloňují se dílem podle *dušě*, na př. *Marijě*, z marigye matky Pass. 415, marigy Mandaleně t. 338, s marigy t. 378, se dvěma marigema ML. 96ᵃ, k jiným marigyem t. 95ᵇ atd., — *Pamfilijě*, z pamphiligie svD. 16 atd., — dílem podle *paní*, v. § 214 č. 3.

185. Některá substantiva jednotlivá vzoru tohoto.

dásně, *dásn-* z dęsn-, srov. I. str. 53. Podle *dušě*: sg. nom. kterážto dáſně Beck. 1, 326, akk. sv. Crha daroval celau daſni t, nom. akk. dáseň Us.; plur. nom. akk. daſnye mé ŽWittb. 68, 4, daſňe Ben. Job. 12, 11, gen. jazyci daſnij sě přidržiechu Ol. Job. 29, 10, dat. k daſnyem ŽWittb.

21, 6, t. 136, 5, Pror. Jer. Lament. 4, 4 atd., nč. dásně g. dásní atd. Us. — Vedle toho jsou tvary: zmlkly sú dafny mé ŽKlem. 68, 4, zkažené mají vnitřnie daafny Štít. ř. 91ª, odpadly dafny jeho BrigF. 159; psané zde dafny může se čísti dasn*y* a dásn*i*, a béřeme to za dásn*i* podle ĭ-kmenů, poněvadž fem. dásn*a*, shodné se stsl. *desna* fem. gingiva a rus. desna plur. desny, není v češtině jinudy dosvědčeno. — Krom toho pak jest také neutr. *dásno*: sg. slc. ďasno, plur. zmlikla učiňena sú dafna ma ŽTom. 68, 4 (dafna opravou z dafnye), dafnom mým ŽKlem. 14ª, t. 102ᵇ, t. 113ᵇ, ŽWittb. 118, 103, k jich dasnom Hlah. Job. 29, 10, w daffnach Chir. 272ᵇ (m. -iech), na dafnach t., zlin. jásna plur. neutr. BartD. 15. — V pl. dat. *dásňům*, k dasnium mým Žalt. r. 1487 Jg., je kmen měkký podle fem. dás*ňě* a koncovka *-ům* z neutr. dasno; srov. pl. dat. dveř*óm* a dverc*óm* k fem. *dvéřě* a *dvércě*.

dle sing. nom., longitudo, z dьlja. O sing. akk. *na-dli* atp. viz zde nahoře § předešlý. Odtud jest sing. lok. *dli*, (komory) v jedné výsosti, dli a širokosti s sklepy Wint. 542 (z pramene starého), — instr. *dlí*, (Alexander) zřěv všady, dly i na přieky, uzřě AlxV. 689, jedna (třtina) jest dly na patnáste kročejí Mill. 75ᵇ, ta vlast jest dly šestnáste dní cesty t. 35ᵇ a j., záhony kteřížto dly lezye gednymi konczy k dědině Břiličské Třeb. z r. 1436, od toho úhla dlí čtyř loket aby (Jakub) přístřešek mohl míti Wint. 223 z r. 1499, — pl. lok. *dléch* n. *dlech*, sic nebudete moci na dlech trvati Troj. 210ª, takové věci na dléch na dobré nevycházely KorMan. 175ᵇ, na to-li by na dléch přišlo t.

dúpě, stsl. duplja caverna, patří původem svým ke vzoru tomuto a tu i bylo; na př. w dupi zemney Kruml. 30ᵇ, zvieře, ješto má viece dupi, když je z jedné vypudí, uteče do druhé BrigF. 70ᵇ, w dupyech aspida hada Pror. Isa. 11, 8. Časem přejímá se do vzoru *kuřě* a jest neutr., na př. v onomno dupieti Baw. 102, lišky dupata mají Koř. Mat. 8, 20, w dupatech t. Žid. 11, 38, HusŠal. 50ª a Ben. Job. 38, 40, w dupatach t. 51ᵇ a Kladr. Cant. 2, 14, nč. doupě gen. doupěte atd. Rosa 56, Pelzel² 55 a Us. V Ol. Cant. 2, 14 čte se: w dupi w zednem in caverna maceriae, neutr.

dvéřě plur. Jest vlastně kmene *-ĭ*, stč. *dřvi* m. dvři z dvьri atd., ale má některé novotvary podle kmenů *-ja* a *-jo*, na př. nom. akk. dvé*řě*, dat. dveř*óm* atd., v. § 336. Odvozené odtud demin. plur. *dvércě*, *dvéřcě* je tedy právem též fem., srov. stsl. dvьrьca plur. dvьrьcę, ale taktéž se přejímá do neuter *-jo*. Na př. podle *dušě*: nom. akk. aby Noe na bocě korábu učinil dwercye Krist. 103ᵇ, aby učinil dwercze ML. 120ᵇ, dvoje dwerzcie Ol. Ezech. 41, 23; gen. mých dwerzecz Ol. Prov. 8, 4, do malých dwerzecz Lobk. 117ª; pl. instr. malými dwerzciemi Kruml. 71ª (2); — a podle *mořě*: proti těm dwerzczom Lobk. 124ª, malými dwerzczy

Lobk. 90ª, 117ᵇ, do kláštera vešli sme dweřcy Pref. 33. Srov. pl. fem. *dvérky* a dvírk*a* v § 151.

hranicě, pl. dat. ke hranicům TomP. 10, 497, matením s masc.

húščě, huſſcze Vocab. 175ª, v jednu huſty AlxV. 732, w huſſcziech in condensis ŽPod. 117, 27, w huſtiech ŽKap. tamt.; — sg. gen. -*i*, jeho huſty Kat. 104, podle gen. kost*i*; — vedle toho bylo i masc. *húšč* na př. (ciesař) huſt welyky lesový opatři Pulk. 47ᵇ, (ciesař) vebra sě w welyky huſt toho lesu t. 48ª, huſſczt veliký PulkL. 107, huſſczz mečóv a šípóv multitudinem Ol. 2. Mach. 5, 2, huſſtz dřievie silvam lignorum Ol. Ekkl. 2, 6, lid valil sě w ſylnych huſczych Rúd. 16ª.

chřiepě. Sing. do levé chřijpě Háj. herb. 169ᵇ, z pravé chřípě Byl. Jg. — Du. nom. akk. chrziepi majú a nevzčenichajú ŽWittb. 113, 6 (14), ŽKlem. tamt., ŽKap. tamt., vložíš kruh na chrzyepi jeho Ben. Job. 40, 21; gen. lok. w chrzyepyy jeho Pror. Isa. 2, 22, w mu chrziepij in meis naribus Ol. Job. 27, 3. — Plur. nom. akk. chrziepye mají ŽPod. 113, 6 (14), mají chrziepie široké Mill. 120ª, w chrzyepie twé Ben. 4. Reg. 19, 28; lok. w chrzyepyech w twych Pror. Isa. 37, 29; instr. chřípěmi Kom. Jg. — V dokladech: pomazáním chrijpij Háj. herb. 268ᵇ může býti gen. pl. anebo archaisticky gen. du. — Chybným pojetím některých tvarů vzniklo domnění, že jest kollektivum -*ьje*, *chřiepie*, w chrziepi sviním Prov. Jg., a sem patří snad také doklad: w chřjpj aneb v nose Vel. Jg.

konopě, stsl. konoplja, fem. Na př. konopě známa jest všem Háj. herb. 277ª, čerſtwé konopě dobré gſau t. atd. Užíváno dosud, ale často bývá kollekt. *konopí* neutr., místo fem. *konopě*.

kročějě je v dokladech staročeských z pravidla femininum vzoru *dušě*, ale časem přechází do třídy mužských jo-kmenův. Na př. fem. sing. nom. kroczziege má gressus meus Ol. Job. 31, 7, gen. zloſt krocziege me ŽKlem. 48, 6, plur. za dvě croſziegie AlxB. 1, 17, tisíc krocziey Krist. 39ª, paddesát kroczyegy Pass. 471, dvadcěti krociegi Koř. Act. 27, 22, tři sta kroczegij Mill. 92ª, dvacet kroczegi t. 58ᵇ a j., dvadceti kroczegij Lobk. 5ᵇ, deset kroczegij t. 86ª a j., šest kroczegij Ben. 2. Reg. 6, 13, dvanáct set kročejí Háj. Jg., dvacíti kročejí Br. Jg., dat. k tisíc kroczzegym EvOl. 294ª; — masc.: sto kroczeguow Mill. 57ᵇ, několik kroczeyuow Lobk. 88ª, dvacíti kročejů Vel. Jg. — Nč. kročej masc.

mezě, *mez*. V kleslém jazyku Ves. jsou tvary podle vz. *chlap*: z mezů svých VesC. 3ª, k hranicem a mezům egyptským t. 20ᵇ.

mšě nč. *mše* atd., *mše svatá* gen. *mše svaté* atd., sklonění náležité. Z výrazů ke-mši-svaté, při-mši-svaté, na-mši-svatou atp., kde je náležitý dat. lok. a akk. *mši*, přejímá se totéž mš*i*-jako ustrnulý člen spřežky nějaké také do pádů jiných a říká se na př. sg. nom. jedna mši-svatá, gen. u mši-svaté, plur. tři mši-svaté atp. Us., při slavných mſſy ſwatých Seel. 53, s třema mſſý ſwatýma t. 133.

neděle stsl. *nedělja*, sklonění náležité. O pl. gen. *neděl* a nedělí v. nahoře § 179. Z výrazu *šest-neděl* gen. *šesti-neděl* atd., vstanúc žena z ſſeſti nediel Otc. 466[b] atp., stala se spřežka *šestineděle* plur. fem., veselé šestineděle Bianc. Jg., z šestinedělí vyjíti Dobr. Jg., v šestinedělích t., dat. též podle o-kmenů: kdož by ſſeſti nedělům projíti dal Kold.[2] 50[b], k šestinedělům ČernZuz. 283. Podobně *dvě-neděle*, pl. dat nedada dvěma nedělům projíti Pr. a Zříz. r. 1564 Jg. Plur. instr. před třemi neděli Us., zaznamenaný v Dobr. Lehrg.[2] 186, drží se dílem dosud.

ojě, akk. *oju*, *oji*, nč. *oj*, *voj*, viz nahoře při sg. nom. a akk.; pl. instr. ogyemi AlxH. 3, 1; v nář. východních je z toho neutrum: oje BartD. 11 (zlin.), t. 83 (val.), ojo t. 39 (hroz.), t. 84 (stjick.), t. 99 (laš.), slc. oje, demin. ojce.

pažě, s přidaným *ď paždě*, sln. paža, jest fem. vzoru *dušě*. Sg. nom. pazye Vít. 91[b], Vocab. 175[b], BohFl. 403, pravá pazzie mořská Mill. 108, paze Nom. 67[b], paždie brachium Lact. 25[a], páž, pážď Us.; akk. Maria za pazy vzdviže Kateřinu Kat. 60, (Kateřina) deščku pod pazy ujemši i bra sě preč Kat. 38, by wſſeczku pazy obinuli Sal. 699, zovúci jě pod tvú pazdy pod tvé křídlo ML. 12[a], zowyczy je pod svú paz[d]y pod své křídlo Vít. 83[b], v paži pravau Troj. Jg., páž, pážď Us.; gen. vyně z pod pazdye hlavu DalC. 21; instr. (sv. Václav) žaltář pod pazy nosieše DalC. 27, nad jeho pazy Kat. 42, pod pazy sub ascella Ol. Prov. 19, 24, pod pazdij Mast. 47[a], pod paždí MamE. 318[a]; plur. pazdie brachia Prešp. 1200, na pazdech LékA. 19[b]. Pojato za neutr. -*ьje*: pazdý brachium Veleš., pod paždím Vel. Jg.

pelešě a *peleš*, s novotvary podle *kost*, sg. akk. *peleši* a *peleš*, gen. peleš*e* a peleš*i*, pl. lok. peleš*iech* a peleš*ech* atd., viz nahoře při pádech těchto jednotlivých. Nč. peleš gen. peleše atd., pl. nom. akk. peleše atd.

polovicě, *polovic*. Říká se: v polovic cestě m. v polovici cesty atp., t. j. attrakcemi syntaktickými stává se *polovic* nesklonné a flexi náležitou dostává výraz, který byl vlastně přívlastkovým genitivem: polovice cesty; srov. stejné sklesnutí při subst. *póla* § 151. Někdy zní tvar skleslý *polovice*: že jest jemu polowicze té dědiny zaplatil KolAA. 112[a] (1515), páni dali polowicze té zahrady a druhú polowiczy sobě zóstavili t. 160[a] (1518), (Dorota) aby polowicze užitku brala t. 65[a] (1513), jestliže mu dá polowicze té summy t. 23[a] (1518) atd. Srov. ustrnulé *tisíce* § 72.

rzě, z psl. *rъdja*, patří též ke vzoru *duše*: sg. nom. rzze t. j. rzě aerugo Hom. Op. 177[a], dat. lok. dal jest rzi plod jejich aerugini ŽKlem. 77, 46, dal rzy ovoce jich ŽKap. t. a Ol. žalm t. V nom. a akk. ztrátou samohlásky koncové *rez*: aby oheň sňal rez všeliké poskvrny Štít. ř. 226[a], oheň rez snímá Alb. 76[a], rez a mol Koř. Mat. 6, 19, rez rubigo Ol. Deut. 28, 42 a Joel 1, 4. Když pak byl nom. akk. *rez*, přešlo se i v sg. gen. ke vzoru *kost*: jakož rzy mosí ohňem železo zbýti Štít. uč. 144[b], od rzi

a mole Pror. Ol. Jer. Epist. 11, nesetře-li ižádný rzy aeruginem Ol. Bar. 6, 23. nejsú zbaveni ote rzy t. 6, 11, plni rzi a nečistoty Vel. Jg. Později děje se se jménem tím změna ještě další, přejímá se totiž jako masculinum do vzoru *chlap*, na př. chytil se rez toho Jel. Jg., rez gen. rezu Us. Jg., zerz (sic) BartD. 162.

sbrojě, *zbrojě*: za tiem jiná zbrogie vždy šla AlxH. 4, 25, že pohanstva zbrogye hrozna AlxV. 1377, kamo takú zbrogy (akk.) stěžíš t. 1367, uzřěv takú ſbrogy velikú turbam Otc. 428[b], dochova do žní tak velikú zbrogi (t. lidí) multitudinem t. 474[a] atp.; *zbroj* armatura Jg., někdy odchylkou masc.: v zlatém zbroji Beck. 2, 11, v zlatým zbroji t. 1, 314.

skráně, proti stsl. skranьja; na př. ujemši ho za ſkranye Pass. 321, nč. skráně a škráně (též s krátkým -a-) Jg.

skrýšě je též fem. vzoru *dušě*; odtud později odchylka: z kostelních skregſſův Beck. 2, 39.

strážě, stsl. straža custodia. Jest v češtině femininum při významu custodia atp., anebo též při významu custos, když se tu rozumí osoba ženská; jinak masculinum. Na př. ſtrazie custodia ŽWittb. 89, 4, řěčská ſtrazye AlxV. 1376, ſtrazye náhlý t. 1384, ſtrazie custos Otc. 345[a], lidský ſtrazie Hrad. 35[a], ješto byl jeho ſtraazze Štít. ř. 76[b], hospodin buď tvuoj ſtrazie custodiat te Otc. 69[b], mój ſtražie socius (sic) Ol. Gen. 35, 3, ſtrazie lidský custos t. Job. 7, 20, ſtrazie žalářný custos t. Gen. 40, 4, ſtrazye Vocab. 176[a], ſtraze custos Nom. 66[b]; jabčěnú ſtrazyu pomorum custodiam ŽWittb. 78, 1, musíť jmieti tajnú ſtrazi NRada 1321, vizu strazyu svého (t. syna) LAl. c, založte ſtrazy insidias Ol. Jos. 8, 4, založili sú sě jemu židé w ſtrazi factae sunt illi insidiae Koř. Act. 20, 3, že sě jemu chtie w ſtrazi založiti t. 23, 16, měj ſtrazy custodiam Ol. Prov. 5, 2; ot ſtrazie jutřnie a custodia matutina ŽWittb. 129, 6, Přibík z Strazie list. JHrad. 1388, odchylkou: beze všie ſtrazi Hug. 96; při tvéj ztraſi AlxBM. 3, 9, pod ſtrazy silnú Kat. 88; plur. nom. akk. ſtrazye vigiliae Ol. Súdc. 7, 11, at jsú wierni ſtrazie twogi NRada 1348, povstanúce z ſtrazy pleňtež de insidiis Ol. Jos. 8, 7, (židé) budiechu na ſtrazyech in excubiis Ol. Num. 9, 19. Vedle toho bylo masc. *stráž* = stsl. stražь custos, podle jo-kmenů mužských: Straſ Cis. Mnich. 97[a] t. j. Florian stráž, jinak Hanka ČČMus. 1853, 421, ztras tvój AlxBM. 3, 26, ſtraz mój Hrad. 72[a], Strazi počěchu mluviti KatBrn. 261, král káza Strazom t. 217, bych ſtrazom dary prospěla t. 250. Některé tvary lze odvozovati od *strážě* i od *stráž*, na př. sing. dat. ſtrazy kostelnému Pass. 324, stádo jinému ſtražy poručiv custodi Ol. 1. Reg. 17, 20; lokaly: w ſtražich chrámových Ol. Ezech. 40, 45, na ſtražych Ol. Num. 1, 53 a na ſtrazech t. 8, 26, vesměs s významem in custodiis, liší se od lok. na ſtrazyech Ol. Num. 1, 19 jenom změnami hláskovými.

stzě semita, stsl. stьza, má některé zvláštnosti smíšením -tz-: ſtzy

semitam ŽKap. 138, 3, we fczy t. j. ve sci m. ve stzi in semitam t. 118, 35, cěstu učinil fczy hněvu svého semitae t. 77, 50, ty s' poznal ftzie mé semitas t. 141, 4, světlo ftziem mým semitis t. 118, 105.

súšě: v času fuffye Pror. Jer. 17, 8, w fuvffy in siccitate t. Isa. 27, 11; vedle toho je masc. *súš* = suché dřevo, suché dříví, nč. demin. soušek, na př. pec bieše pálena pravým fufem Kat. 162.

svině, ve stsl. kmen -ьja, patří v češtině ke vzoru tomuto; na př. sg. n. fwinie NRada. 1133 a Hug. 301 (nč. svině, ke km. -ьja byl by nom. nč. -í), plur. odpust nás w fwinie OtcB. 371 (též), divokých fwinij Lobk. 69ª, o morských fuiniech Kruml. 60ª, nad fwiniemi OtcB. 371.

šlépějě fem., fflepege vestigium Prešp. 1456, pod mými flepiegiemy Otc. 138ᵇ atd.; vzato za masc.: do šlépějů TomP. 4, 412.

teplicě ve významů appellativním je pomnožné, na př. tu jsú teplicze neb lázni horké Mill. 20ª, tak učí též Nudož. 17ª, Beneš. (1577); někdy též sing, do teplice neb do teplic Rosa Jg. Odtud i jméno místní sg. *Teplice*, táhli k Teplici Háj. 395, za Teplicí TomP. 4, 448, Teplice sg. v list. arch. Teplického Dobr. Jg., a plur. *Teplice* gen. *Teplic* atd. Pelzel² 49, Nejedlý Gr. 144 a j.; usus *Teplice* gen. *Teplic* dostal převahu analogií s Lobkov*ice* gen. Lobkov*ic* atd.

vášně je = *vasnja, tedy příbuzné, ale nikoli stejné se stsl. vasnь; jeho příslušný vzor jest tedy *dušě*. Na př. dobrú wafnyu jmějieše Mast. 292, tu smy zvěděli do nich přešlechetnú waffny Otc. 300ᵇ, tu waffen t. 122ª, plur. některé waffnyᵉ Štít. uč. 54ª, dobrých waffny t. 5ª.

zářě stsl. *zarja*: když zarzye vzchodieše Pulk. 23ᵇ, ranní zářе Vel. Jg., tuto zarzy svět osvětlující Pulk. 23ᵇ, by jejie zarze mnoho ubylo Kat. 148; ztrácí v nom. akk. koncovou samohlásku: *zář* m. zář*e* a zář*i* Us.; přešlo k ĭ-kmenům: o plamenná zarzy Kat. 164, ot jeho světléj zarzy t. 60, stviechu zarzmy stěny t. 60.

2ᵇ. Vzor *panošě*.

186. Sem patří všecky mužské *ja*-kmeny. Koncovky prvotní jsou téhož původu jako ve vzoru *dušě*, a také proměny jejich hláskové jsou stejné. Kmen substantiva vzorového *panošě* jest *panoša-*. Sklonění jest toto:

sing. nom. *panoša*, *-ě*, *-e*; *panoš*
vok. *panoše*; novotv. *správče*, *panoši*
akk. *panošu*, *-iu*, *-i*; novotv. *-e*
gen. *panošě*, *-e*; novotv. *-i*
dat. lok. *panoši*; novotv. *-ovi*
instr. *panošú*, *-iú*, *-í*; novotv. *-ím*, *-em*

du. nom. akk. vok. *panoši*
gen. lok. *panošú*. *-iú*, *-í*
dat. instr. *panošama*, *-ěma*, *-ema*; novotv. *-oma*
plur. nom. vok. *panošě*, *-e*; novotv. *-i*, *-ové*
akk. *panošě*, *-e*
gen. *panoš*; *-í*; novotv. *-óv*, *-uov*, *-ův*
dat. *panošám*, *-iem*, *-ím*; novotv. *-em*; *-óm*, *-uom*, *-ům*
lok. *panošách*, *-iech*, *-ích*; (novotv. *-ech*)
instr. *panošami*, *-ěmi*, *-emi*; dial. *-ema* atd.; novotv. *-i*.

Výklady a doklady ku pádům jednotlivým.

187. Sing. nom. *panoša*, přehlas. *-ě*, zaniknutím jotace *-e*, jako duš*a* atd. Doklady: Domassa t. j. Domaša (jméno osoby mužské) KosmA. III, 23, a Kosml. tamt., Grabissa t. j. Grabiša (též) KosmA. III, 16 a Kosml. tamt., Neussa t. j. Neuša (též) KosmA. III, 23, Mutina t. j. Mutyňa (též, bráno někdy mylně za Mutina) t. III, 14 a j.; — Zauiſe t. j. Závišě list r. 1225, Zauiſſe NekrP., zawyſſye DalC. 92, ľudský dawczie AlxH. 6, 18, obrancie mój ŽKlem. 9[b], bóh ſudczie jest ŽWittb. 74, 8, boyczie pugnator t. Moys. 3, jsa sudí neb poprawczye Hrad. 98[a], bigcie percussor Koř. Tit. 1, 7, mutynye DalC. 56, milostivý darcie Pass. 488, ſtrazie kostelný t. 324, kriſtonoſſye t. 358, ješto jeho panoſſie učinil Rožmb. 126, který panoſye AlxV. 1388, panoſſie armiger Ol. 1. Reg. 14, 17; — zlý oprawcze AlxV. 1974, ktož by čí oprawcze byl Štít. uč. 85[a], poprawcze EvVíd. Luk. 21, 12, Otc. 147[a] a j., kdež se ſudcze daru kojí NRada 667, przigemcze KolČČ. 13[a] (1542), platcze t. 3[a] (1547) atd., nč. panoše, soudce, správce, vůdce atd.

Některá substantiva ztrácejí koncovou samohlásku a jest *panoš* m. panoš*e* atp., na př. jsi bratrobigecz Háj. 74[a], Zawiſs t. 258[a], Boleslav bratrobijec Beck. 2, 12, Bůh jest dobrých skutkův odplatec t. 1, 39, nč. panoš, velmož, správec Us.

Sing. vok. *panoše*, jako duš*e*; na př. o wodce pravý Pass. 306, nepravý ſudce OtcB. 68. Odchylkou syntaktickou bývá nominativ za vok., na př. křivdu činíš ſudcie Pass. 489. Po zaniknutí jotace jest nom. i vok. *-e*, nč. panoše, soudce atd.

Místo a vedle vok. *panoše*, *správce* jest také vok. panoš*i*, správč*e* Us.: obecný nom. *panoš*, správ*ec* druží se k masc. *oráč*, kup*ec* atp., a podle toho jest pak i vok. panoš*i*, správč*e*.

Sing. akk. *panošu*, *-iu*, *-i*, jako duš*u* atd. Na př. nechcu tebe za

ſudczu jmieti DalHr. 3, viziu strazyu svého ležiec LAl. c, zawyſſyu výborného DalC. 92, hubczyu liuda moravského t. 46, radczy nevěrného t. 60, přěd ſudczy pravého t. 64, tu sú anděla wuodcy jměli Pass. 353, za zhubczy zemského ODub. 4, rytieřského panoši poslati VJp. 62, za saudcy a zprawcy i obrancy tebe sme vyvolili Háj. 10[b] a j., přijat za správci Vel. Jg., dárci laskavého Br. Jg. atd., panoši, soudci vedle -e Chlád. 28.

Působením významu mužského vznikly a ovládly novotvary podle jo-kmenů mužských, akk. *panoše* podle *oráče*; na př. na takového smlúvce MC. 79, majíce obránce svého Příbr. (z r. 1429, Výb. 2, 411), před súdce přiveden Gest. Rom. (Výb. 2, 920), vzem s sebú jednoho panoše t. (t. 924), na správce duchovního Sněm. bratr. r. 1512 (t. 1421), má svého popravce Vel. Jg. atd., panoše, soudce Chlád. 28, akk. panoše, správce, soudce atd. Us. V nář. vých. je touž analogií ovšem akk. *-a*, toho zrádca zabijeme Suš. 105.

188. Sing. gen. *panošě*, *-e*, jako gen. duš*ě*, *-e*. Na př. právo doložiti sě poprawczie Rožmb. 131, nebeského ſuudczie Pass. 10, věčného ſuudcze Štít. uč. 5[b] atd., dosud tak.

Mužské jo-kmeny mají zde touž koncovku *-ě*, *-e*, a nemají tedy na tvary *panošě* atd. vlivu rušivého. Za to však vyskytuje se tu někdy odchylkou *-i*, na př. bez dobrého zprawcy Háj. 7[b], s povolením zprawcy vrchního t. 302[b], kterýž se věčného saudci přítomnosti nebál Vel. Jg.; odchylka stejná jako *-i* místo *-e* v gen. vzoru *dušě*, bez neſnazy Háj. 341[b], dobyl twrzy Říčan t. 382[b], u ſtudniczy Comest. 175[a] atd., v. § 174.

189. Sing. dat. lok. *panoši*, jako dat. lok. duš*i*. Na př. committentes eos comiti Grabissi t. j. Grabiši (dativ český v kontextu latinském) Kosm4. III, 29 a Kosm4[a] tamt., jednomu panoſy Hrad. 81[b], ten poprawczy pověde t. 117[a], kněz káza v zemi mutyny býti DalC. 56, (král) zawyſy hlavu spudi I. 94 atd.; nč. panoši, soudci atd., koncovka zněním stejná s dat. *oráči*, proto nezrušena.

Působením významu mužského vznikl novotvar *-ovi* podle *oráčovi*, *chlapovi*: zdálo se poprawcowi Háj. 138[b], panošovi, správcovi, soudcovi atd. Us.

190. Sing. instr. *panošú*, *-iú*, *-í*, jako duš*ú* atd. Na př. přěd ſwietlonoſſiu ŽKlem. 93[a], pred ſuudczy Pass. 350, nad křivým ſuudczy Štít. uč. 81[a], před hněvivým ſvvdczij Štít. ř. 132[a], tebú wuodczy Hod. 25[b], za svým wudcij se bera Háj. 30[a], kdo tě ustanovil knížetem a ſaudcý nad námi Br. Ex. 2, 13, jedním správcí Břez. 39; tvar ten zanikl, ſmjrcý (vedle ſmjrcým) v Nejedl. Gr. 142 jest archaismus registrovaný z pramenů starších.

Působením významu mužského vyvinuly se novotvary *-ím* a *-em*,

onen podle kmenů *-ьjo* a adjekt. *pěší*, tento podle mužských kmenů *-o* a *-jo*. Novotvar *-ím* vyskytuje se v stol. XV, jest oblíben zvláště v XVI, ale pak opět zaniká; na př. tebú wuodczym Hod. 22[b], vaším wodczym Comest. 77[a], pod ſudczym t. 36[a], může toho orloje správcím býti Táb. r. 1570 (Výb. 2, 1528), rádcím býti Br. Jg., zprávcím nad jinými ustanoviti t., aby byl obráncím náboženství t., kdo mne ustanovil ſaudcým Br. NZák. 134[b], nebudu tvým záſtupcým t. Jer. 15, 11, buď ſtrážcým jejich t. Ezech. 38, 7 atd.; vůdcím Pelzel[2] 42 a ſmjrcým Nejedl. Gr. 142 jsou archaismy registrované z pramenů starších. Novotvar *-em* jest asi téhož stáří, obráncem VšehJ. 241, za vůdcem šli Vel. Jg. atd., a jest nyní pravidlem, vůdcem Pelzel[2] 42, soudcem Dobr. Lehrg.[2] 175, panošem, soudcem atd. Us.

191. Du. nom. akk. vok. *panoši*, jako duš*i*; na př. vecesta ſuvdczy dixerunt presbyteri Pror. Dan. 13, 36.

Du. gen. lok. *panošú*, *-iú*, *-í*, jako duš*ú* atd.

Du. dat. instr. *panošama*, *-ěma*, *-ema*, jako duš*ama* atd.; na př. ustavena sta dva z starších ſuvdczema toho léta Pror. Dan. 13, 5.

Odchylkou *-oma*. jako je také odchylné duš*oma*; na př. starostama a ſuudczoma iudicibus Pror. Dan. 13, 41, proti dvěma ſuvdczoma t. 13, 61.

192. Plur. nom. vok. *panošě*, *-e*, jako duš*ě*, *-e*. Na př. pohonce Reg. I. 1229, panoſie lotróm dadie (mísu) Hrad. 106[b], panoſye i panošky AlxV. 1879, panoſſye ministri Ol. Jos. 10, 23, tvé panosie činili sú křivdu tobě LAl. f, dva proradczie nevěrného skutka zkladczie (plur. za du.) AlxBM. 1, 1—2, vystupte na mě zalobczie t. 8, 29, pohlceni jsú ſudczie jich ŽWittb. 140, 6, všickni ſudcie zemské ŽKlem. 122[a], k tomu kuoru duchownye ſuudcze mohú býti připodobnáni Štít. uč. 79[b], ti ješto slovú poprawcze a jsú skutkem zlí bezprawcze NRada 1254, radcze sě sebrachu Kat. 80, súdce zemští Všeh. (Výb. 2, 1053), páni súdce zemští Smlúva r. 1517 (t. 1223), zprávce udatní Brikc. (t. 1321).

Působením významu mužského vznikají novotvary *-i*, *-ové*, oboje podle mužských kmenů -o a -jo. Na př. *-i*: aby nebyli przygemczij bojóv Comest. 215[b], poſtawconoſſy Lact. 5[d], zrádci a vražedlníci jste Br. NZák. 226[b], přijížděli rytíři a panoši TomP. 6, 126 atd.; — *-ové*: saudczowé Háj. 327[b] a j., saudczowe zemští Lún. pam. r. 1573, zprávcowé Br. Num. 11, 6 atd.

Novotvary tyto rozmáhají se víc a více; Blahoslav pokládá pl. nom. zprávce, vůdce atp. za nesprávné — admodum inepta syncope — a chce míti zprávcové, vůdcové, saudcové Blah. 269; v nč. jest *-i* a *-ové* pravidlem, koncovka *-ě* udržela se jen v pl. nom. rukojmě, v. § 199.

193. Plur. akk. *panošě*, *-e*, jako dušě, *-e*. Na př. diábel sebrav své panoſſie Otc. 7[a], všěcky poprawczye Pror. Jer. 51, 28, aby poprawcze usadil na zloděje NRada 1312 atd., dosud tak. Mužské jo-kmeny mají zde touž koncovku *-ě*, *-e*, a nemají tedy na tvary tyto vlivu rušivého.

194. Plur. gen. *panoš*, jako *duš*; *panoší*, jako duš*í*; *panošóv*, *-uov*, *-ův*.

Tvar *panoš* je vlastní; má doklady jen v době stč. a drží se tu nejdéle při substantivech *-cě*. Na př. pozvav svých panoſſ Pass. 319, jako oči panos ŽKlem. 107[a], z svých panoſs Ol. Súdc. 6, 27, slovutných panoſſ Lún. l. 1446, dvě stě iunoſſ výbornějších AlxH. 3, 14, těch zradecz AlxBM. 2, 33, zlých radecz a proradecz ML. 18[b], vece z těch radecz jeden Mart. 9[b], za oprawecz (t. j. za opravcův) Rožmb. 292, že jmá s zprawcz (sic, t. j. že má od zprávcův) t. 135, ot ſudecz jako od řečníkóv Štít. uč. 81[b], každý svých správec požívá OD. 514, aby nikdo mnoho správec nepřijímal Všehrd Jg.

Tvar s *-í* má tuto koncovku podle jiných genitivů plur., kterým náleží po právu, viz o tom nahoře při plur. gen. *duší*; je mladší než tvar *panoš*, ale taktéž jen v textech starších se vyskytuje. Na př. pět panoſſij Pr. pr. 249, kolik panoſſij t., svých rytieřóv a panoší Troj. (Výb. 2, 79), silný z gynoſſij Ol. Jud. 16, 8, kromě ſſtytonoſſy Pulk. 88[a], od poprawczij Pr. pr. 242, dci mnoho ſnubczy měla Mand. 8[a], pekelných wlaadczý zástupové Štít. uč. 154[a], všech radſy m. rádcí Kat. 106, poče král rádcí tázati Tand. 4, těch zrádcí řeč Trist. 170, od těch zločincí MC. 110, od súdcí Všehrd (Výb. 2, 1054), takových správcí Vel. Jg. atd. — O pl. gen. ſtarych ſudczyw t. j. súdcí EvOl. 120[b] srov. I. str. 226.

Tvar *-óv*, *-uov* atd. jest novotvar, podle mužských kmenův -o a -jo. Na př. poče král radczow tázati TandZ. 161[b], věrných zprawczuow ChelčP. 281[b], mnoho rádcův Solf. Jg., z těch zločinců Br. NZák. 157[b], zástup zhaubcův Br. Jg., svých vůdců Kom. Jg. atd. V nč. je tvar tento pravidlem.

195. Plur. dat. *panošám*, *-iem*, *-ím*; *-em*; *-óm* atd.

Tvar *-ám* atd. jest a mění se dále jako duš*ám* atd. Pro podobu jeho nejstarší *-ám* nemám příkladu; *-iem*, na př. ritieři panoſſiem svým (dadie mísu) Hrad. 106[b], káza svým panoſſiem Pass. 348, slušie poprawczyem Štít. uč. 93[a], proti takovým ſudczyem Alb. 90[a], ſtroyczíem diela i starostám Ol. Ex. 5, 6, k ſudczíem t. Num. 25, 5, súdciem ŠtítV. 81 atd.; *-ím*, na př. panoſſym mým Comest. 139[a], k ſudczym t. 99[b], saudcím přileží Sněm bratr. r. 1512 (Výb. 2, 1402), k jiným ſſkůdcým Kold. 26[a].

Tvar panoš*em* jest podle ĭ-kmenů, viz důvody uvedené při stejném tvaru duš*em* § 175. Příklady: vece král panoſſem Comest. 136[a], všem

panoſſem Troj. 32ᵇ, panoſſem Háj. 392ᵃ. V Kat. 80 psáno: káza wſſem ſwym radczem; to může býti rádc*em*, a také zaniknutím jotace rádc*ém* m. *-iem*.

Oboje tyto tvary zanikají časem nebo jen jako archaismy v jazyku knižném se vyskytují, a místo nich ovládá novotvar *-óm*, *-uom*, *-ům*, vzniklý působením významu mužského podle mužských kmenů *-o* a *-jo*. Na př. ku popravcomь Hlah. Esth. 8, 9, ku poprawczom Ol. tamt., těm rádcóm Trist. 99, těm próvodcóm t. 116, takovým zprávcuom Brikc. (Výb. 2, 1321), zprávcům duchovním Sněm bratr. r. 1512 (Výb. 2, 1413), poprawcum Háj. 349ᵇ atd., nč. panošům atd., dial. -om chrom. 272 atd.

196. Plur. lok. *panošách*, *-iech*, *-ích*, jako duš*ách* atd. Na př. o rukogmijch KolČČ. 70ᵃ (1546), nč. panoších atd. Us. Kmeny mužské -o a -jo mají v témž pádě koncovky *-iech*, *-ích*, jejich analogií nemůže se tu tedy mnoho rušiti. Pravděpodobně však bývala také koncovka *-ech* od i-kmenů, jako duš*ech* § 181.

197. Plur. instr. *panošami*, *-ěmi*, *-emi*, jako duš*ami* atd. Pro stupeň nejstarší *-ami* není dokladu; *-ěmi*, *-emi*, na př. přěd yunoſſiemi AlxH. 3, 23, se věěmi yunoſſiemi t. 4, 18, ſudczyemy Rúd. 14ᵃ, zčiní vy poprawcziemy Ol. 1. Reg. 22, 7, oprawcziemy tvými t. Ezech. 27, 8, (dva synové) byla sta ſudczemy t. 1. Reg. 8, 2, mezi radcemi Háj. 149ᵇ, s svými wuodcemi t. 410ᵃ, pod ochráncemi a zprávcemi Br. Jg. VesA. má dokonce ſaudc*mi* 129ᵇ. V nářečích je vulgarní *-ema*: před saudcema BílQ. 2, 52, sócema chrom. 272 atd.

Působením významu mužského vznikl novotvar *-i*, podle pl. instr. *oráči*; na př. před saudcy našimi Háj. 327ᵇ, nad svými zprawcy t. 398ᵃ, před saudczy židovskými KolČČ. 281ᵇ (1559), před ſaudcy Br. Ex. 21, 6, přěd pány saudcy Solf. 24 atd. Novotvar ten jest v nč. jazyku spisovném pravidlem, staré *-emi* vyskytuje se jen jako archaismus, na př. o ty soudce nade soudcemi (Kollár).

Jiné výklady ke vzoru tomuto.

198. 1. Proména kvantity, jaká se vidí ve vzorech parallelních, zejména ve vzorech *dušě* a *ryba*, zde dosvědčena není.

2. Substantiva vzoru tohoto mají mnohé novotvary podle mužsk. kmenů *-jo* a *-o*, jak bylo ukazováno při pádech jednotlivých. Některá tím způsobem přecházejí cele do vzoru *oráč*; na př. za nom. panoš*e*, správc*e* je *panoš*, *správec*, za akk. panoš*i*, správc*i* jest akk. *-e* atd., za stč. *světlonošě* skloňovaného podle *panošě* je nč. *světlonoš* skloňované podle *oráč*, a podle toho ustrojeno také *zbrojnoš*, *listonoš* atd. Naopak mění se mylnou

analogií některá subst. masc. *-ec* z *-ьcь* v *-ce* a přenášejí se do vzoru tohoto; o tom v. § 71.

3. Některá jména tohoto vzoru mají v sing. nom. koncovku *-a* místo přehlásky *-ě*. Jsou to dílem jména vlastní, příjmení, na př. *Píša*, mor. *Vája* (BartD. 138), slc. *Hodža* atp., a domácká jména osobní, na př. *Váša*, někdy přejatá, jako *Amaša* z lat. (hebr.) Amasa dílem appellativní, jako *báťa*, *huhňa*, významu hypokoristického a někdy potupného. Některá z nich měla předtím koncovku *-ě*, shodnou se sing. nom. panošě a dušě, ale časem změnila ji v *-a*, analogií podle nom. Bárt*a*, vládyk*a* atp.; podle nich pak tvoří se jiná přímo s koncovkou *-a*. Nominativy *Píša*, *huhňa* atp. jsou na pohled starožitné, vskutku však jsou to novotvary. V nářečích východních, kde se mluví sg. nom. duš*a* gen. duš*e* akk. duš*u* vok. duš*o* atd., skloňují se tak ovšem také jména tato, na př. sg. nom. Váj*a*, gen. *-e*, akk. *-u*, vok. *-o* atd. Ale jinak jest v češtině ostatní: tu jsou ve shodě se vzorem *panošě* (*dušě*) jenom doklady starší, které mají i nom. *-ě*, Péš*ě* atd.; v jazyku pozdejším a dílem i v starém jest nominativ novotvarý *-a*, Píš*a*, bá*ťa* atd., ten táhne tato jména od vzoru náležitého *panoše* ke vzoru *vládyka*, a odtud vzniká kolísání, až se ustaluje usus nynější. Některé příklady:

sing. nom. *Péšě* atp., na př. Peſſye promisit Lún. ks. r. 1389, Peſſye de Wolowczicz t. 1391, Horynye non comparuit t. 1394, Johannem dictum Hrabanye (nominativ jmenovací) t. 1397, Jan Hrabanie KolB. 1524, Jeſſye carnifex Lún. ks. 1390, Jeſſye filius Peſſconis t. 1389: — novotvar *Péša* nč. *Píša*, *Jéša* nč. *Jíša*, *Háša*, *Míča*, *Próša* nč. *Průša*, *Rouša*, *Šíša*, *Váňa* atp., Peſſa de Wolewczicz Lún. ks. r. 1390, Peſcha sartor t. 1406, Peſſa et domina Dora fassi sunt t. 1414, Peſcha dictus nadul t. 1415, Haſſa KolA. 1511, Jeſſa carnifex Lún. ks. 1394, Gijſſa KolA. 1517, Micza t. 1519, Pruoſſa sutor Lún. ks. 1436, Prokop pruoſſa KolČČ. 30[b] (1545), Wania KolA. 1517, Jiřík Wania KolEE. 321[b] (1629), Mathauſſ wenczicza KolČČ. 34[b] (1564) atd., nč. Píša, Váša, huhňa atd. Us., Aleša (Alexej) Rus. knih. 20, 3, Míťa (Dmitrij) t. 116 a j.;

sing. vok. stč. *Péše* atp., nedoložen; — novotvar *Píšo*, Píšo, Vášo, huhňo atd. Us.;

sing. akk. *Péši* atp., nedoloženo; — novotvar *Píšu*, na př. Joab pravicí Amažu držě líbal Kruml. 41[b], za Rauſsu vdána KolBB. 213[a] (1527), za Waniu KolA. 1518 a j., nč. Píšu, Vášu, huhňu atd. Us., na Alešu Rusk. knih. 20, 156, to urazilo Míťu t. 130 a j.; — novotvar *Hrabaně* podle akk. panoš*e*, oráč*e*: na Jana Hrabaně KolB. 1524;

sing. gen. *Péšě* atp., pana Jana Hrabanie KolB. 1524 (podle kontextu gen.), Wanie KolA. 1511 (též); — novotvar *Píši* atd. (podle -y kmenů tvrdých), na př. od Giſſy KolA. 1511, t. 1513, od Míčy KolBB. 213[a] (1527), od Jana Pruſſy KolČČ. 405[b] (1565), Prokopa Pruſſy t. 407[b] (1565), u Igna-

cya Pruſſy Kon. (na listě titul.), Šimona ſſyſſy t. 136[b] (1551), nebožtíka Wani KolB. 1519, Giržika Waňj KolEE. 490[b] (1732), od Mathauſſe wencziczi KolČČ. 272[b] (1573) atd., nč. Píši, Váši, huhni atd. Us., od Aleši Rusk. knih 20, 116 a j., u Míti t. 136 a j.;

sing. dat. lok. stč. *Pěši* atp., nedoložen; — novotvar *Píšovi* atd., na př. Janovi Hrabaniowi KolB. 1524, Haſſowi KolA. 1511, Giſſowi t. 1512, Miczowi KolB. 1519, po Sſymonowij ſſyſſowij KolČČ. 136[b] (1551), Janovi Waniowy KolEE. 418[b] (1696) atd., nč. Píšovi, Vášovi, huhňovi atp. Us., Míťovi Rusk. knih. 20, 121 a j.;

sing. instr. *Pěší* atp., Janem Hrabanij KolB. 1524, s Wanij KolA. 1513; — novotvar *Píšú*, *-ou* atd., na př. s Waňuo m. Váňú KolB. 1515, nč. Píšou, Vášou, huhňou atd. Us., s Alešou Rusk. knih. 20, 116.

Pro plural není dokladů starých, ale analogie singularu a obecná nářečí poučují nás, že zde tvary náležité tak ustupovaly novotvarům, jako v sing. Byl tedy pl. nom. *Pěšě*, gen. *Pěší*, dat. *Pešiem* atd., a jsou nyní novotvary nom. *Píšové*, gen. *Píšův*, dat. *Píšům*, akk. *Píši* (m. *-y*), lok. *Píšech*, instr. *Píši*. V nářečích východních jsou tu některé koncovky jiné, z pravidla souhlasné s dial. koncovkami vzoru *chlap* a *oráč*; na př. v nář. hroz. má příjm. *Kurica* pl. nom. Kuri*cja* BartD. 139, jako je tutéž pl. nom. ščúrja, kořárja atp. t. 41 atd.

Srov. jm. *Káča* atp. § 184 č. 11.

Tak skloňují se ovšem také appellativa vzorů *panošě* a *dušě*, vzatá za příjmení; na př.:

Panoše, Jan panoſſe krejčí KolČČ. 12[b] (1524), gen. (haltýř) Jana panoſſi t. 30[a] (1543), od Mikuláše Panoſſy t. 103[b] (1560), od Jana panoſſi t. 42[b] (1549), dat. lok. Janowi panoſſowi t.; nč. Panoše gen. -e atd. Us. jako *oráč*; —

Voslice, Šimon woſlicze KolČČ. 26[b] (1543), akk. Šimona woſliczy t. 30[a] (1543), dat. lok. Šimonovi woſliczowi t. 33[a] (1548); nč. Voslice gen. -e atd. Us. jako *oráč*;

rovněž tak příjm. východodial. *Večeřa*, *Neděla*, *Kurica* atp., gen. v nář. vých. -e (v záp. -i, m. -y), dat. -evi, akk. -u, vok. -o atd.

Z appellativ sem patřících jsou také *báťa* a přejaté *baša*, *paša*.

báťa má doklady stč. pro sg. vok. *báťo*: batho jáz tobě rád slúžu DalH. 30, bato DalC. t., bato mého nechaj t. 28, jáz to bato dobřě vědě t. 36, t. 53, bato třěba mi s tebú mluviti t. 63, bato proč sě druhem nekážeš t., bato nemóžeš bez Němców býti, beř sě bato na Rýn s nimi t., milý bato Marg. 424; slc. báťa = otec, bratr, strýc; nč. báťa (s význ. potupným), gen. báti atd. Us.

baša, *paša*, *-še*: sg. nom. Mahmut Baſſa Háj. 440[a], ten Baſſe t. 416[a], Baſſe Kairský Har. 2, 58, begyr baše ČernHeřm. 267; akk. zastřelil Baſſu Háj. 440[a], pro toho Baſſy t. 416[a], pro Baſſi Har. 2, 58, aby generala

biger-baši vzali ČernHeřm. 267, poslal ke mně čihauše baši t. 263; gen. od Baſſe Har. 2, 68, od Machmeta Baſſy VelKal. 257, od Baſſi Kairského Har. 2, 57; dat. lok. Mahmut Baſſowi Háj. 440ᵃ, Baſſowi Har. 2, 58 a j.; plur. vyšli dva paše ČernHeřm. 263, všecky své Baſſe Háj. 449ᵃ, s svými baſſemi t. marg. a 359ᵃ atd.; tvary baš*a* a baš*e* atd. nejsou české obměny hláskové, nýbrž slovo to přejato ve znění různém; časem vzniká také sklonění podle vz. *kuře*: baš*e* gen. baš*ete* atd., třidceti baſſát Beck. 2, 431; nč. *paša*, vok. -o, akk. -u, gen. -i (za -y), v knižném jazyku někdy -e, dat. lok. -ovi, instr. -ou, plur. -ové atd. Us., někdy s významem příhany sg. gen. -ete atd., plur. -ata atd.

199. Některá substantiva jednotlivá vzoru tohoto.

Krkonošě. Sing. nom. z nichžto (dvou hor) jedna Krkonoſs slove Háj. pp.; lok. na Krkonoſſy Háj. herb. XIIᵇ, t. 281ᵃ, t. 352ᵃ; plur. nom. Krkonoſſe das Risengeburg seu montes gigantum Stránský Respubl. boh. 1634 str. 3; pl. gen. Světlonoš pohlídá na nás s Krkonoš Zpěvník Olom. z r. 1601 ČČMus. 1878, 133, do Krkonoš atp. Us.; atd. V pl. gen. zachována forma archaistická, jako při mužských jmenech místních *do Lobkovic*, *do Brozan*, jsouť *Krkonoše* jméno významu také místního. Nč. dat. -ům, instr. -i jsou novotvary.

příchozě advena jest substantivum, jehož třeba nemásti s adjektivem *příchoz* a *příchozí*. Sklonění jeho jest náležité. Sg. nom. všeliký przichozie alienigena Ol. Ex. 12, 43, leč by byl měštěnín leč przichozye advena Ol. Lev. 24, 16, leč bydlec leč przychozye t. 16, 29, przychozye sem byl v zemi cizie Ol. Ex. 2, 22, všel sem jako przichozie advena Ol. Gen. 19, 9, jáz ť (Abraham) sem przichozie t. 23, 4, (Aman) przichozye jsa peregrinus Ol. Est. 16, 10; sg. akk. vdovu a przichozu advenam ŽGloss. 93, 6, vdovu a przichozu ŽWittb. t.; sg. gen. przichozie nesmútíš advenam Ol. Ex. 22, 21; plur. nom. akk. všickni mužie tak vzchovanci jako i przichozie tam vernaculi quam alienigenae Ol. Gen. 17, 27, neboť ste i vy przichozie byli Ol. Ex. 22, 21, vy przychozye ste Ol. Lev. 25, 23, hosté jsmy a przychozye Ol. 1. Par. 29, 15, przijchoze jsme peregrini Ben. 1. Par. 29, 15, kněžie nesli archu, tak przijchoze jako domácí t. Jos. 8, 33, svolal lid i przijchoze advenas t. 2. Par. 15, 9; plur. gen. takéž z bydlitelóv jako z przychozy de advenis Ol. Lev. 17, 15; všem ſynuom y przijchozým t. Jos. 20, 9.

rovně aequalis, subst. masc a fem.; rozdílné od adjekt. *rovný*, se kterým se někdy mate. Skloňovalo se pravidelně podle *dušě* a *panošě*; v sing. nom. a akk. odsouvá se někdy samohláska a jest *roveň'*, jako *zem'* m. zem*ě* a zem*i*. Na př. sg. nom. *rovně*: hospodine kto jest rownye tobě similis ŽKlem. 34, 10, kto jest rownye tvój t. 88, 9, že jemu nenie ižádný rownye Alb. 13ᵃ, když zmluví rownye na rowny Rožbm. 124, rownye jemu

nebyl ižádný král similis Ol. 4. Reg. 23, 25, čině sě ve všem bohu rownye Hrad. 83ᵃ; na všem světě jiej nebyla rownye Kat. 8; — akk. *rovňu, -iu, -i*: když zmluví rownye na rowny Rožmb. 124; popad jeden každý rowni ſweho Kladr. 2. Reg. 2, 16; i světské panny bylyť by v božiem požehnání bohobojně čekajíc, až by bóh i nahodil rovni k manželstvu kohož ráčí ŠtítV. 7; každý hlédaj, aby pojal (v manželství) rovni svú t. 45; zda-li nenie zjevna zlost do závistivého, an by i sám chtěl ničemuž dobrému radějše, než by v tom měl rovni sobě t. 121; jednu řeč, jížto jedva rovni kto slýchal Trist. 1, svého rovni můžeš napomenauti Reš. Jg.; odsutím koncové samohlásky *roveň*: mieti rowen t. j. roveň Comest. 12ᵇ, kdyby sobě roveň miloval Biancof. Jg., jestli by se chtěl oženiti hleď sobě roveň pojíti Lomn. Jg., jeden druhému roveň hledá Přísl. Jg.; — sg. gen. *rovně*: nikděž jemu nenie rownye Mast. 56, ižádný věčšie (t. milosti) nemá ani jie rownye móž jmieti Modl. 10ᵃ, mluvíte že ť mi nenie rownye Kat. 24, poslové sě všady ptaly rownie (t. rovné nevěsty) jemu neznajíce t. 10; rownie jiej nikte nevídal t. 12; kto je pyšného srdce, ani by chtěl rovně jmieti ŠtítV. 120, této zvěři zlosti (dat.) nenie rovně t. 158, není rovně tobě Br. Jg., který svého rovně manem bude Pr. cís. Jg.; — sg. dat. lok. *rovni*: všeliký tvor vine se k své rovni Br. Jg.; — sg. instr. *rovňú, -iú, -í*: jako se súdí syn člověčí s svú rownij cum collega suo Ol. Job. 16, 22, syn člověčí s svau roví Ctib. Jg.; — plur. nom. akk. *rovně*: když to dietě do školy dáno, nade vše své rownye prospěl Pass. 328, nad jiné své rownye prospieval t. 514, (druh) nad své rownye vždy tiehne Štít. uč. 90ᵃ, (panovníci) budú mieti rownye sobě ty některé ješto jsú zde pod nimi t. 89ᵇ, sjednal s' je s námi rownye v nájmě Krist. 80ᵇ, budete-li chtieti našě rownye býti Ol. Gen. 34, 15, sluhy (nom.) Joab zbili sú ſwe rownie Comest. 140ᵇ, já vás učiním všechny rovně boha Trist. 62; — pl. gen. *rovní*: tomu nenie těžko trpěti s sebú svých rowny neb vyšších sebe Štít. uč. 89ᵇ, kto nechodí v drahém rúše podlé svých rowny t. 91ᵃ; — pl. dat. *rovniem*: zvěř i rohy má, jimiž rovniem svým protiví se ŠtítV. 159, prodati svým rovniem Ms. pr. cís. Jg.; — pl. lok. *rovniech*: na všěch rowniech Koř. 165ᵃ; pl. instr. *rovněmi*. — Časem vychází toto slovo z užívání; v nč. jest jenom ve rčeních: jsem tobě roveň, není mu rovně atp.; povědomí, že *roveň* ve rčení prvém je subst. masc. sing. nom., a že *rovně* ve rčení druhém je sg. gen. téhož substantiva, v jazyku již není, nýbrž jsou to výrazy skleslé a ustrnulé.

rukojmě, srov. stsl. rąkoimlja, z -јьm-ja. Substantivum toto má některé zvláštnosti, které u substantiv jiných se nevyvinuly nebo neudržely; proto následuje zde přehled jeho sklonění. Sg. nom. *rukojmě*: rukoymie Prešp. 1157, rukoyme Diefb.; novotvar *-ie, -í*: rukoymije Lact. 69ᵃ, jako prwnij rukoymij byl KolA. 1511, rukogmj potřebný jest Seel. 260; — sg. akk. *rukojmi*, jiného rukoymi KolB. 1519, druhého rukogmi KolČČ. 66ᵃ

(1546); novotvar *-ě* jako oráčě: za rukojmě se postaviti Vel. Jg, máš dobrého rukogmě BílD. 188; rukojmě i rukojmi Tomsa 100, rukojmě Us.; a jiný novotvar *-ího* jako *pěšího*: přijal rukogmýho BílQ. 2, 51, rukogmjho vzíti BílD. 239; — sg. gen. *rukojmě*, milosti svého rukoymye nezapomínaj Alb. 35ᵇ, milosti svého rukoimie nezapomínaj Kruml. 163ᵇ, u rukogmě svého KolK. 43ᵃ (1611), nč. taktéž; novotvar *-ie*, *-í*: jestliže by kterého rukogmij buoh smrti neuchoval KolA. 1518; — sg. dat. lok. *rukojmi*, *-ovi* Us.; — sg. instr. *rukojmí*, ktož jest se postavil rukogmij za... KolČČ. 29ᵃ (1547), on rukogmij se postavil t. 30ᵇ (1545), jsa za ňej rukogmij t. 14ᵇ (1548) a j.; novotvar *-ím*: (Jan) se byl postavil rukogmijm za ryby KolČČ. 14ᵃ (1542), nč. taktéž; — plur. nom. *rukojmě*: předepsaní rukogmie KolB. 1520, Petr a Ambrož ſau zaň rukogmie KolČČ. 132ᵃ (1550); novotvar *rukojmové*: rukogmowee KolA. 1511, rukogmowé Háj. 428ᵇ, tíž rukogmowe KolČČ. 18ᵃ (1542), Lún. pam. r. 1573, rukojmové Slav. 42 a j.; *rukojmí*: kmotrové a rukogmj Seel. 226; Jg. uvodí též: jsme rukogmi list. r. 1409; nč. rukojmé a -ové Pelzel² 42 a Us.; — pl. akk. *rukojmě*: když kto slíbí své rukoymye vypraviti Rožmb. 128, za to má rukogmie zastaviti Pr. pr. 253, na jisté rukoygmie KolAO. 2ᵇ (1506) atd., nč. Us. taktéž; novotvar *-í*: páni postaví dostatečné rukojmí TomP. 3, 573; — pl. gen. *rukojmí*: z těch rukogmij KolB. 1520, jiných rukogmi nemá KolC. 1ᵃ (1587) atd.; novotvar *-óv* atd.: rukogmuow KolČČ. 173ᵇ (1553), od rukogmuo t. 62ᵇ (1546), rukogmuw t. 255ᵃ (1558), pro vyvazení rukojmův Slav. 14, tisíc rukojmův TomP. 3, 574; nč. -ův Us., v jazyku knižném někdy -í; — pl. dat. *rukojmiem*, *-ím*: pánuom rukoygmiem KolAO. 2ᵇ (1501), jim rukogmijm KolD 4ᵇ (1582); novotvar *-óm* atd.: svrchupsaným rukogmuom KolČČ. 50ᵃ (1545), panum rukogmum t. 390 (1565), věřitelům a rukojmům Slav. 26, nč. -ům Us., v jaz. knižném někdy -ím; — pl. lok. *rukojmiech*, *-ích*: na rukogmiech KolAO. 11ᵃ (1505), o rukogmijch KolČČ. 70ᵃ (1546), nč. taktéž; — pl. instr. *rukojměmi*: rukogmiemi hodnými KolA. 1511 a j.; novotvar *-ími*: rukojmími TomP. 2, 362; nč. -ěmi Us.; Tomsa 100 má vedle rukojměmi také rukojmi, toto mylnou analogií podle instr. oráči.

3ᵃ. Vzor *paní*.

200. Sem patří všecky ženské *ьja*-kmeny. Kmen substantiva vzorového *paní* jest *panьja-*. Sklonění jest toto:

sing. nom. vok. *paní*; novotv. *-ie*
akk. *paňú*, *-iú*, *-í*
gen. *panie*, *-í*; novotv. slc. *paňej*
dat. lok. *paní*; novotv. *-iej*, *-ie*, *-í*, slc. *paňej*
instr. *paňú*, *-iú*, *-í*; slc. *paňou*

du. nom. akk. vok. *paní*
gen. lok. *paňú*, *-iú*, *-í*
dat. instr. *paňáma*, *-iema*, *-íma*
plur. nom. akk. vok. *panie*, *-í*
gen. *paní*; novotv. dial. *-ích*
dat. *paňám*, *-iem*, *-ím*
lok. *paňách*, *-iech*, *-ích*
instr. *paňámi*, *-iemi*, *-ími*.

Výklady a doklady ku pádům jednotlivým.

201. 1. Kmenové *-ьj-* stahuje se se samohláskou následující a tím způsobem mění se *-ьji* v *-í*, *-ьju* v *-iú* atd., srov. I. str. 559 sl. Odtud je koncovka vždycky dlouhá: nom. pan*í*, gen. stč. pan*ie* nč. pan*í* atd.; ale v nářečích obecných často se krátí: nom. pani, akk. co je to za pani atd. Us. a BartD. 9 (zlin.), t. 348 (val.) a j., slc. nom. pani.

2. Novotvary jsou v tomto skloňování některé podle vzoru *duše* a *kost*, některé podle vz. *pěší* fem.; v nářečích, kde proniklo přehlasování a úžení, bývala výsledkem často koncovka *-í*, tvar pan*í* byl tedy mnohovýznamný (byl sg. nom. a spolu gen., dat. atd.) a proto málo zřetelný, a ta věc podporovala vznikání zřetelnějších novotvarů.

Při některých příkladech může býti nejistota, jsou-li to tvary náležité či novotvary. Na př. mezi doklady doleji uvedenými jsou z bible Ol. pl. lok. po ledv*ích*, instr. s ledv*ími* a du. instr. kněž*íma*; tu všude mohlo by býti a snad i jest *-í-* zúženinou z *-ie-*, poněvadž však v Ol. je pravidlem ještě nezúžené *-ie-* a čte se tam na př. také pl. nom. akk. ledv*ie* atd., proto může býti správný také výklad, že v koncovkách *-ích*, *-ími*, *-íma* jest *-í-* analogií, buď podle vz. *pěší*, anebo spíše podle sg. nom. nebo jiného tvaru *-í*, který se bral za základ a k němuž se koncovka další *-ch*, *-mi*, *-ma* mechanicky přivěšovala (srov. du. gen. lok. kolen*ou* a z toho dále kolen*ou-ch* a kolen*ou-m* atp.).

3. Koncovkami *-í* atd. podobá se vzor tento vzoru *znamenie*, zúž. *-í*; to bylo zajisté podporou, když některá substantiva odtud do vzoru *znamenie* se přenášela a neutry se stávala, na př. fem. a později obecně nebo dial. neutr. *procesí*, *rolí*, *ledví*, *lodí*.

4. Kmenů sem patřících je nemnoho a kromě subst. *paní* skoro všecky mají některé zvláštnosti, pro které jest o nich řeč doleji v §§ 214 sl. zvláště; proto také ukazováno zde sklonění hlavně jen na subst. *paní*.

202. Sing. nom. *paní*, z býv. *-ьjь*; koncovka *-i* v býv. *-ьji* je téhož původu, jako v prorokyn*i* atp., viz § 171. Na př. pany nenie doma Rožmb. 45 a j., ta pany Hrad. 103[b], jedna pany Pass. 284 a j., pany Sara Alb.

9ᵇ, krásná panij Lobk. 14ᵃ atd.; nč. paní Us., zkrác. pani chrom. 272, BartD. 9 (zlin.) a j., a tak i v nář. slc., kde *-i* (*í*) nelze vykládati přehláskou a zúžením.

Novotvar *-ie*: panie smluvila s děvkú ŠtítV. 136, kterak se panije měla KřižB. 86ᵇ, panije vzala kus trsti Bidpaj z r. 1528 kap. 2. Zúžením změnilo se *-ie* v *-í* a tvar tento splynul s předešlým.

203. Sing. vok. *paní*; jest nom. vzatý do funkce vok., tvar ze žádaného *-ьje* byl by pan*ie*. Na př. řka: hpaný čiuju to po tvém vzdýchaní Jid. 163, zmilelá pany našě Hrad. 56ᵇ, buď kázaná pany, neb budeš svázána t. 125ᵇ, jakžto ty nás pany navščěvuješ Pass. 284, o matko a paní všeho milosrdenstvie Modl. 160ᵃ, paňíj milá KřižB. 85ᵇ atd., nč. paní, dial. pani chrom. 272, BartD. 9 (zlin.) a jinde, slc. pani.

204. Sing. akk. *paňú*, *-iú*, *-í*; koncovka *-ú* z býv. *-ьju* psl. *-ьją*. Na př. tu panyu mniec nábožničku Hrad. 103ᵇ, pany wdowu Rožmb. 55, svú milú pany Pass. 338, má takovú paňij KřižB. 83ᵃ, nč. paní, zkrác. pani chrom. 272, BartD. 348 (val.) a j.; slc. nepřehlas. a zkrác. paňu.

205. Sing. gen. *panie*, *-í*; koncovka *-ie* z býv. *-ьjě* proti stsl. *-ьję*, srov. I. str. 49 a zde nahoře § 10. Na př. v rukú panye své ŽWittb. 122, 2, ŽKlem. tamt., jedné panye Pass. 270 a j, žeť sde panye nenie Rožmb. 26 a j., následujíc královny nebes panije všeho světa Štít. ř. 226ᵃ, od pána neb od panije Pr. pr. 243; zúž. paní Us., zkrác. pani chrom. 272 a j.

Slc. panej vysl. paňej je novotvar podle sklonění složeného.

206. Sing. dat. lok. *paní*; konc. *-í* z býv. *-ьji*. Na př. posli pany jeho pověděchu Hrad. 141ᵇ, pany sě jeho protivno zdáše t. 142ᵃ atd., nč. paní Us., zkrác. pani chrom. 272 a j.

Vedle toho vznikl novotvar *-iej* podle sklonění složeného, pan*iej* podle pěš*iej*, na př. svéj cnéj panyey DalC. 11, ku panyei Pass. 284, jednéj panyey zrak navrátil t. 42, jeho panyey (poslední -y v rkpe škrábáno) Agglaes řekli t. 323, méj panyey dci mře t. 472, každéj panyey Alb. 10ᵇ, to panyey slušie Boh. 344, vecě ku paniei svéj Koř. 4. Reg. 5, 3, zvolenéj paniei t. 2. Jan. 1. Z *-iej* jest dále *-ie*: k své panye Ol. Gen. 16, 9, tey panye Brig. 50ᵇ. Zúžením změnilo se *-iej* i *-ie* v *-í* a novotvar splynul s tvarem náležitým *-í*, který vedle něho stále se držel. V nář. slc. úžení nebylo a zůstalo tedy panej vysl. paňej.

207. Sing. instr. *paňú*, *-iú*, *-í*; konc. *-ú* z býv. *-ьjú*, stsl. *-ьją* a *-ьjeją*. Na př. by tu se panyu neseděl Rožmb. 25, s svú paňíj KřižB. 98ᵇ atd., nč. paní Us., zkrác. pani chrom. 272 a j., slc. nepřehlas. paňou.

208. Du. nom. akk. vok. *paní*; konc. *-í* z býv. *-ьji*. Na př. dvě sta pany BrigF. 144, slyšta pani mogie OpMus. 205[a].

Du. gen. lok. *paňú*, *-iú*, *-í*; *-ú* z býv. *-ьju*. Srov. doleji: dvú gerarchij t. j. jerarchí Štít. uč. 80[a] a j.

Du. dat. instr. *paňáma*, *-iema*, *-íma*; konc. *-áma* z býv. *-ьjama*. Staré *-áma* v památkách nedochováno. Z toho přehlas. *-iema*, srov. se dvěma lodiema Troj. 222[a]; zúž. *-íma*: synové oba dva s paníma byli u mne ČernZuz. 274.

209. Plur. nom. akk. vok. *panie*, *-í*; konc. *-ie* z býv. *-ьjê* proti stsl. *-ьję*, srov. I. str. 49 a zde nahoře § 16. Na př. tři panye Mast. 222, slyšte páni a vy panye Hrad. 94[a], potom jidú mezi panye AlxV. 1874, panije a panny Štít. ř. 4[b], panije i dievky t. 121[a], panye sě stydiechu DalC. 11, panie slc.; také zlin. paně BartD. 21 je m. -ie; — zúženo v *-í*: pany též čıniechu DalC. 90 atd., nč. paní, zkrác. pani chrom. 273 a j.

210. Plur. gen. *paní*; konc. *-í* z býv. *-ьjь*. Na př. všěch pany jě sě haněti DalHr. 3, mnoho paňij KřižB. 95[a] atd., nč. paní Us., slc. paní; zkrác. pani chrom. 272 a j.

Novotvar *-ích* podle sklonění složeného: všech Panijch sestr mých Hád. 59[a], jiných Panijch a sestr našich t. 57[a], srov. u jeho ledwich EvZimn. 2.

211. Plur. dat. *paňám*, *-iem*, *-ím*; konc. *-ám* z býv. *-ьjamъ*. Staré *-ám* v památkách nedochováno; z toho přehlas. *-iem*, na př. těmto panyem Mast. 274, tak sě často panyem přiházie Pass. 338, třem panyem t. 210 a Krist. 105[a], řeč dobrá hrdým panijem Štít. ř. 34[b], pannám i paniem Tkadl. 77 atd.; zúž. *-ím*, paním Us., zkrác. panim chrom. 273.

V nář. východních *-ám* dílem zachováno, dílem analogií nově uvedeno, na př. mor. svojim paňám Suš. 90, slc. paniam.

212. Plur. lok. *paňách*, *-iech*, *-ích*; konc. *-ách* z býv. *-ьjachъ*. Staré *-ách* v památkách nedochováno; z toho přehláskou *-iech*, srov. w lodiech OtcB. 26, w proceſſyech Pulk. 154[a]; zúž. *-ích*, nč. paních Us., zkrác. panich chrom. 273.

Slc. nepřehlas. paniach.

213. Plur. instr. *paňámi*, *-iemi*, *-ími*; konc. *-ámi* z býv. *-ьjami*. Staré *-ámi* v památkách nedochováno; z toho přehlas. *-iemi*, s paniemi Pass. 203, ML. 117[a], s panyemy Krist. 88[b], s panijemi Lobk. 95[a] atd.; zúž. *-ími*, s svými paňíjmi KřižB. 96[a], nč. paními Us.; *-íma*, panjma BílC. 143, ob. paníma, zkrác. panima chrom. 273.

Slc. nepřehlas. paniami.

Jiné výklady ke vzoru tomuto.

214. 1. Ke vzoru *paní* patří také subst. feminina *-dlí*: *pradlí*, *předlí* s přehláskou zrušenou *přadlí*, *švadlí*. Jsou též rodu mužského, *pradlí* lotrix a spolu lotor; o tom v. § 230. Příklady vyskytují se zřídka. Znám tyto:

sg. nom. *-dlí*: jedna pradli Pass. 593, pradly lotrix Boh. m. 22ᵃ, pradli tvá Hug. 198, pradlj lotrix Vel Jg., pradlý Drach. 15, stará pradlý Beck. 1, 122, pradlí Pelzel² 56, — předlj Rosa Jg., Dolež. 205, přádlj vlny Wollspinnerin Vel. Jg., — Mara ſwadli non comparuit Lún. ks. r. 1358 (tamtéž Mara netrix, osoba táž), Dorota ſſwadlj KolCC. 30ᵃ (1556), Dorota sſwadlj t. 100ᵇ (1572) a j., švadlí a švedlí Vel. Jg., sſwadlý Drach. 15, švadlj Tomsa 56;

sg. gen. *-dlé* zúž. *-dlí*: co se dotejče Zuzany pradlí ŽerKat. 104, podle domu Doroty ſſwadlj KolČČ. 429ᵇ (1570);

sg. dat. lok. *-dlí*: dlužen jest Durze sſwadlj KolCC. 50ᵇ (1562), Durze ſſwadlj, bábě jich (t. dětí), odkazuji t. 100ᵃ (1572);

pl. nom. *-dlé* zúž. *-dlí*: přádlj předau netrices Kom. Jg.

Pro pády ostatní nemám dokladu, ale není pochybnosti, že byly náležité podle vzoru *paní*, tedy na př. sg. akk. *-dľú* přehlas. *-dlí* atd.

Pelzel² 56 a Tomsa 56 dosvědčují, že tvary *-dlí* jsou zastaralé, a jak nahoře praveno, již v textech starých je pro ně dokladů málo. Vedle nich vyskytují se tvary *-dlicě* a *-dlena*, onen zvláště v staré češtině a tento v nové, a častěji tvar stč. i nč. *-dle*: pradle lotrix Prešp. 2415 a BohFl. 844, nejsem hodna slúti jeho pradle Kruml. 370ᵇ a Orl. 20ᵃ, przadle netrix Prešp. 2413 a BohFl. 844, przadlee Lact. 29ᵇ, ſvadle sutrix Prešp. 2413, švadle Ms. Žid. Jg., opět ho (len a plátno) švadle stříhá na kusy Voln. 11 (v orig. ſswadle, v otisku neprávem -dlé), dial. *pledle* = která pleje, *tředle* = která tře len podkrk. 251; sg. dat. (tkadlec) přadli vinšuje co zasluhuje Voln. 11.

2. Ženskými kmeny *-ьja* jsou a ke vzoru *paní* patří také substantiva *bratřie* a *kněžie*. Jsou to kollektiva k substantivům *bratr* a *kněz*, a berou se v náhradu za jejich dual a plural; na př. sing. nom. *bratřie*, *kněžie* za du. nom. *bratry*, *kněžě* a za plur. nom. *bratři*, *knězi*. Obě skloňují se z pravidla jen v sing. a podle vzoru *paní*, kromě nom., kterýž má koncovku vlastní *-ie* (z psl. *-ьja*) proti *-í* v nom. paní (z psl. *-ьji*). Časem však vyvíjejí se odchylky: nátlakem významu dualového nebo pluralového přijímají se i koncovky dualové nebo pluralové, na př. sing. dat. *bratří* znamená = fratribus (plur. i du.), ale časem vznikají novotvary *bratřím* (pro plur.) a *bratříma* (pro du.), ustrojené podle jiných dativů plur. a du., které mají správně koncovky *-m* a *-ma*. Změna tato

dála se zároveň se změnou v pojetí syntaktickém: *bratřie*, *kněžie* byly singulary a rodu ženského, a to obé vyjadřovalo se náležitou kongruencí syntaktickou, na př. ve výrazích *milá bratřie*, *židovská kněžie*; nátlakem významu změnilo se však pojetí původní, místo sing. a fem. rozuměly se pak plur. a masc., a podle toho změnily se též uvedené právě výrazy a zněly pak: *milí bratřie*, *židovščí kněžie* atp. Někdy nelze poznati a na jisto rozhodnouti, je-li sklonění a podle toho i pojetí pluralové, či singularové; na př. „bráníti *kněží*" může býti gen. sing. *kněží* zúžený z *-ie*, ale ve Štít. uč. 89[b] je to podle stáří a povahy rukopisu tohoto spíše novotvar, s koncovkou *-í* přejatou od jiných gen. plur.

Vedle tvarův *bratřie* a *kněžie*, skloňovaných podle vzoru *paní*, jsou v jazyce dílem i paralellní tvary substantiv *bratr* a *kněz*, skloňovaných podle vzorů jejich příslušných, na př. du. dat. instr. s dvěma bratroma Otc. 437[a], pověděl knyezoma Ol. 2. Reg. 17, 15, v. §§ 50 a 72. Zde nejde nám o tvary tyto, nýbrž jen o *bratřie*, *kněžie*, skloňované podle *paní*, a o odchylky od sklonění tohoto.

Nom. vok. *bratřie*, *kněžie*, zúžením *-í*. Na př. slyšte bratrsie svD. 32, svatý Prokop i bratrzie jiná Hrad. 9[b], milá bratrzie t. 18[a], milá bratrzy nedivte sě t. 10[b], bratrzie plakáchu t. 21[b], jdiechu na jitřni všě bratrzye t. 26[a], bosá bratrzye DalC. 81, bratrzye přiskočichu t. 30, bratrſie milá Štít. ř. 79[a], 81[b] a j., ti bratrſije t. 88[a], duchovná bratrzije t. 20[a], bratrzije milá t. 32[b], matka jeho (Ježíšova) a bratrzi jeho stáchu vně EvOl. Mat. 12, 46 (v rozpravě Jirečkově O prvotném překladě evangelií 1859 str. 31 je tu chybou tiskovou *bratř* místo *bratří*); otkadь sta mlada naše bratrzi (t. Tobiáš a anděl) Hlah. Tob. 7, 3, všěcka bratrzie milováchu jeho Otc 2[b], naymileygſſie bratrzie moji t. 26[b], moji milí bratřie Trist. 197, bratrzij všichni KolB. 1519 a j., bratřj náſſi Br. Deut. 1, 28 a j., bratřj Br. NZák. (vždy tak), Petr a Jan bratřie svrchu jmenovaná List. 1388 (Výb.), ta mladá bratrzy (du.) Otc, 306[b], dva bratří přišla Rozpr. XV stol. (Výbor 2, 910), ti dva bratrzie Mill. 8[a], byli dva bratrzie Lobk. 42[a]; — knyezie jich leťala sacerdotes ŽWittb. 77, 64, knyezie tvoji ŽKlem. 131, 9, vyšehrazská knyezie Hrad. 2[b], knyezye sě zřiedichu Pass. 332, pohanské kněžie vzúpichu t. 44, knyezije naši Štít. ř. 18[b], jako jiní knyezzije t. 88[a], židovščí knyezzye ML. 94[a], jako naši kniezije činie Lobk. 9[a], sami kněžj Br. Ex. 19, 22 atd.; — nč. dobří bratří, velební kněží, t. j. s pojetím pluralovým.

Akk. *bratřú*, *kněžú*, *-iú*, *-í*. Na př. pozva svú bratrzu Hrad. 17[b], pro bratrſiu mú fratres ŽKlem. 121, 8, bratrſiu i sestry naše t. 140[a], Kochan na bratrzyu soči DalC. 36, pro bratrzy mú ŽWittb. 121, 8, (Prokop) opatem jsa bratrzy učieše Hrad. 8[a], svú bratrzy těšte Pass. 315, (Zbyhněv) bratrzy otděli DalC. 46, mimo tvú bratrzij Ol. Gen. 48, 22, toho čarodějníka známe i všicku bratrzi jeho dobře známy Nikod. 3[a] (ve vydání Hankovu

1861 vytištěno chybně *bratř* místo *bratří*), skrze Ottu a Kunráda bratřij fwá VelKal. 182, vzev bratřj své s sebau Br. Gen. 31, 23, — knyeziu jich odějiu zdravím ŽKlem. 131, 16, knyeziu jich zabili sú t. 77, 64, (naháči) knyezyu haniechu DalC. 90, čsnú knyezy i zákonníky Hrad. 97ᵃ biskupi světie knyezzij Štít ř. 88ᵃ, kněží i žáky Trist. 13, očistí oltář i kněžj Br. Lev. 16, 33 atd., v jazyku spisovném někdy dosud tak.

Gen. *bratřie*, *kněžie*, zúž. *-í*. Na př. ot tvé bratrsie ApŠ. 14, král počě své bratrzye netbati DalC. 52, (sv. Prokop) pozval sobě jiné bratrzie Hrad. 21ᵇ, prošen ot bratrzie ote všěch Otc. 55ᵃ, všech tří bratrzij KolB. 1519, k domu bratřj Br. Gen. 24, 27 a j.; od svatých pěti bratrzy DalC. 37 může býti zúžením *-í* m. *-ie*, nebo spíše flexí pluralovou; — novotvar *-ích* podle sklonění složeného: těla svatých pěti bratřích DalJ. 43 z rkp. Z; — stud knyezye (gen. obj.) Alb. 91ᵃ, kněžieť kárati nesměji ŠtítV. 227; zúžením a flexí pluralovou *-í*: brániti knyezý, vdov, sirotków Štít. uč. 89ᵇ, židovských knyezij Krist. 76ᵃ, židovských knyezy ML. 90ᵃ, před očima knyezyy Pror. 76ᵇ, od kniezij KolA. 1511, kněžj pomazaných Br. Num. 3, 3; — nč. bratří, kněží, s pojetím pluralovým.

Dat. *bratří*, *kněží*. Na př. bratrzy méj ŽWittb. 21, 23 a 68, 9, bratrſi méj ŽKlem. 21, 23, též svéj bratrzy radieše Hrad. 17ᵃ, vám i jinéj bratrzy t. 20ᵇ, všiej bratrzy DalC. 53, svéj bratrzy Pass. 331, k jiným bratrzi OlDub. 68, k svým bratrzij Ol. Ex. 2, 11, zvěstujte bratrzi mým Koř. Mat. 28, 10, statečným bratří List Žižk. (Výbor 2, 282); — ukažte se knyezij Krist. 68ᵃ, aby sě knyezij ukázal Štít. ř. 87ᵇ, aby knyezý nevěřili Štít. uč. 112ᵇ, faráři mohú jiným knyezy dáti moc nad svú osadú Štít. uč. 131ᵇ, (Ježíš) nekázal k jednomu (t. knězi jíti), ale ke knyezy Alb. 74ᵃ, neslušalo jemu (Davidovi) jiesti, jedne samým knyezi solis sacerdotibus Koř. Mat. 28, 10; — novotvary s flexí dualovou a pluralovou *-íma*, *-ím*: povieš Sodochovi a Abiatarovi knyezzyma Ol. 2. Reg. 15, 35; bratrzim podoben Koř. Žid. 2, 17, jiným bratrzym Otc. 332ᵇ, milým bratřím a sestrám Hus (Výb. 2, 221), všem bratřím DalJ. 46 J, bratrzim KolB. 1521, bratrzijem t. 1519, řekl bratřjm svým Br. Gen. 31, 46 a j.; ke kniezzim Kruml. 199ᵃ, pocta kniezijm a ženám Pr. pr. 248, kniezim našim Lobk. 130ᵇ, kněžím desátky ŠtítV. 96, desátky kněžím Kom. Jg. atd.; — nč. bratřím, kněžím, s flexí pluralovou.

Lok. *bratří*, *kněží*. Na př. v křivé bratrzij Štít. ř. 19ᵃ, w knyezy jeho in sacerdotibus ŽWittb. 98, 6 a ŽKlem. t.; — novotvar s flexí pluralovou *-ích*: w bratrzych Otc. 70ᵇ; — nč. s flexí touž: bratřích, kněžích.

Instr. *bratřú*, *kněžú*, *-iú*, *-í*. Na př. (Bracislav) jě sě (s) strýčenú bratrzyu vaditi DalC. 53, (Bracislav) sě s bratrzy snide t., s svú bratrzy Hrad. 24ᵇ, kázav jemu před bratrzy státi t. 18ᵃ, s jich bratrzyy Pror. 91ᵃ, mezi faráři a mezi bratrſij sv. Dominika Štít. ř. 87ᵇ, s bratrzy svými Pulk. 56ᵃ, mezi všemi bratrzy Otc. 71ᵃ, mezi svými bratrzy Orl. 62ᵇ,

svými bratrzy Mand. 73[a]; — (děti) nechtěly by býti knyezy Štít. uč. 127[a], býti zlú kněží ŠtítV. 227, jenž nad knyezy starostú bieše Pass. 126; — novotvary s flexí dualovou *-íma*: císař svedl bitvu s bratřjma ſwýma VelKal. 181, — a s flexí pluralovou *-ími*, novotv. *-mi*: s jinými bratřími Svěd. 162, s bratrzimi KolA. 1517, nad bratřjmi Br. Lev. 25, 46 atd., pod svými kněžími ŠtítV. 96, svět kněžími jest naplňen Hus (Výb. 2, 182), s kniezimi KolA. 1518, mezi kněžjmi Br. Lev. 6, 36 atd., s kněžmi Beck. 1, 318, Seel. 287; — nč. s flexí pluralovou: bratřími, kněžími Us., ob. bratříma, kněžíma, kněžma.

V nč. obecné vyvinuly se analogií také tvary nom. akk. *kněži*, gen. *-žův*, dat. *-ům*: kněžůw BílD. 202 a j., kněžům BílQ. 2, 98, Seel. 279 a j.; Nejedlý to zaznamenává Gram. 143, a má tu také instr. kněž*i* (tvar strojený) vedle *-ími*.

Tvary pl. nom. kněz*i* gen. *-zův* atd. jen u neumělých spisovatelů se vyskytují, na př. jedenácte knězu BílQ. 2, 37, knězům BílD. 204, mezi knězmi t. 205.

Mylným čtením a vykládáním vznikl i tvar *bratř*, ovšem též mylný. V Hrad. 10[b] je zúžený vok. milá bratrzy t. j. brat*ří*; to béře se za vok. vzoru *kost*, = brat*ři*, tedy prý z nom. *bratř*, neprávem. Nesprávně otištěný sg. akk. *bratř* z EvOl. Mat. 12, 46 a Nikod. 3[a] uveden a opraven jest nahoře; rukopisy oba mají správně psáno bratrzi t. j. brat*ří*. Dále uvodí *bratř* Jg. z bible Hlah. Tob. 1, 3; ale tu je v rkp. dativ: svéj bratrzi, t. j. svéj brat*ří*. Konečně *bratř* u Svobody Navarovského, v překladu z Horatia (v 5. svaz. sbírky Puchmajerovy 1814 st. 61): Tak tě Cythery vládkyně, tak tě Heleny bratř, blíženci zhvězdění braňte atd., je slovo nově a chybně utvořené.

3. Ke vzoru *paní* patří dále jména přejatá s koncovkou *-í*, *-ie* za cizí *-ia*, na př. *Maří*, *Alexandřie*, *historie*. Cizí tato jména mají v češtině starší dílem tvar (sg. nom) *-ia*, na př. lat. Mar*ia* č. Mar*ia* gen. Mar*ie*, pl. dat. třem paniem mariam t. j. Mar*iám* Pass. 210 a Krist. 105[a], třetie Gerarchya Štít. uč. 93[b], třetie jerarchia ŠtítV. 95 atp., — dílem tvar *-ijě*, na př. Mar*ijě*, z marigye matky Pass. 415, k marigi matcě Krist. 21[b], marigy Mandalenu Pass. 335, s svú sestrú marigy t. 378, se dvěma mariegema ML. 96, jiné marigie (pl. nom.) t. 97[a], k svatým marigyem t. 121[b], s marigemy t. 97[a], z pamphiligie svD. 16 (4slab.), po svaté Luczygi KolČČ. 312[a] (1569), před svatú Zoffigij t. 162[b] (1552), w bibligy Orl. 3[b], mezi Samarygj Puch. 50[a], w alchymigi AlchAnt. 4[b] atp., — dílem tvar *-í*, *-ie*, na př. Ma*ří*, Alexand*řie*, histo*řie* atp. Ke vzoru *paní* patří ovšem jenom poslední z těchto tvarů, *-í* a *-ie*.

Stejný tvar *-ie* (*-é*) dostala také některá jména přejatá, která v jazyku cizím mají koncovky *-ea*, *-ya* a j., na př. *Galilé*, *Laodicie*, *Libie*, *puchalterie* a j.

V koncovkách těchto jmen jest v jazyku starším někdy samohláska jednoduchá, na př. sg. nom. *Maří*, dat. lok. *Maří*, Alexand*ří*, histo*ří*, někdy dvojhláska, na př. sg. nom. Alexand*řie*, gen. Ma*řie*, Alexand*řie*, Arab*ie*, As*ie*, histo*řie*, akk. Ma*řiú* atd. Mohl by býti a dílem i byl podán výklad, že to, co v těchto případech béřeme za dvojhlásku, má býti vzato za dvě slabiky, a tedy že prý na př. gen. sing. psaný z-arab*ye* čísti jest nikoli z-Arab*ie* (3slabičně), nýbrž z-Arab*ije* (4slabičně). Výklad chybný. Svědčí proti němu 1) rukopisy, jež by v tomto případě měly psáno -i-ge nebo -y-ge, zarabyge atp., ale psaní takové se nevyskýtá. 2) Totéž svědectví obsaženo jest ve verších, jako jsou na př. Ti z Egypta oni z frigie[e] svD. 14, potom pak přišed do Asie ApŠ. 1, v tu dobu král maczedonye AlxV. 2455, do allexandrzie sě brachu Kat. 76 atp.; jsou to verše 8slabičné, a chceme-li tuto míru dostati, musíme čísti *Frygie* (2slab.) a nikoli *Frygije* (3slab.), a vůbec *-ie* (jednoslab) a nikoliv *-ije* (2slab.). Vyskytují se ovšem také příklady, kde koncová dvojhláska *-ie* se béře za slabiky dvě, na př. ve verších 8slabičných: uč sě ot marie také Hrad. 48[b], ryzie zlato z-arabye, drahé kamenie z-yndye AlxV. 624 a 625; ale to jsou licence metrické a nikoli svědectví pro čtení *-ije*. 3) Svědectvím dalším jsou staročeské cisiojany. V cisiojanech počítají se slabiky slov, a tu poučují nás příklady doleji podané, že marzye (gen.) v Cis. Mus. počítáno za slabiky dvě, že tedy slovo to se vyslovovalo Ma*řie* a nikoli Ma*řije*. 4) Proti čtení *-ije* svědčí také pozdější zúžení této koncovky v *-í*, já Kalczedonij dobudu Alxp., z Betaný Br. NZák. (v. doleji); bývalé *-ije* nezměnilo se v češtině nikde v *-í*, ale ovšem zúžila se dvojhláska *-ie* v *-í*, svědčí tedy zúženina *-í* pro starší *-ie* a proti *-ije*. 5) Co tu dokázáno pro čtení *-ie* a proti *-ije*, platí také pro čtení *-iú* a proti *-iju* atd.

Souhláska kmenová v těchto slovích je někdy podle hláskosloví českého změkčena, někdy zůstává tvrdá, jako je v jazyku cizím. Změkčeno bývá zejména *-r*, na př. Ma*r*ia č. Ma*ř*í, Alexand*r*ia stč. Alexand*ř*ie, a podobně Sy*ř*ie, Assy*ř*ie, Sama*ř*ie, histo*ř*ie, materia-mate*ř*ie, feria-fe*ř*ie atp., ale bývá tu ovšem i nezměkčené *-r-*: Alexandrie, Syrie, historie atd.; v Pass. psáno: do bononie 408 (t. j. tvrdé *-n*-ie), ale také do hiſpanye 408, do yndye 455 (t. j. *-ň-*, *-ď-*); z pravidla však jsou souhlásky nezměkčeny, na př. Antio*ch*ie, hierar*ch*ie, Bononie vyslov *-n*'é nikoli *-ň*'é, Medie vyslov *-d*'é nikoli *-ď*'é atp.

Jmen sem patřících je dosti mnoho, zvláště v l a s t n í c h, osobních i místních, a také několik o b e c n ý c h. V příkladech následujících jsou doložena jména osobní *Arthenie*, *Athalie*, *Konstancie*, *Lucie*, *Lukrecie*, *Maří*, *Žofie*; místní *Alexandrie*, *-řie*, *Antiochie*, *Arabie*, *Arecie*, *Armenie*, *Asie*, *Assyrie*, *-řie*, *Babylonie*, *Basilie*, *Bethanie*, *Bethulie*, *Bithynie*, *Bononie*, *Burgundie*, *Cilicie*, *Coelesyrie*, *-řie*, *Efesie*, *Flandrie*, *Foenicie*, *Frygie*, *Galilé*, *Germanie*, *Helvecie*, *Hispanie*, *Hollandie*, *Chalcedonie*,

Indie, *Kappadocie*, *Laodicie*, *Libie* (*Libye*), *Lombardie*, *Macedonie*, *Marsilie*, *Medie*, *Mesopotamie*, *-nie*, *Persie*, *Pomeranie*, *Romanie*, *Rusie*, *Sabaudie*, *Samarie*, *-ře*, *Sarmacie*, *Syrie*, *-ře*, *Thracie*, *Zelandie*; obecná *akademie*, *biblé*, *celidonie*, *ceremonie*, *dynastie*, *ferie*, *-ře*, *gallé*, *historie*, *-ře*, *jerarchie*, *kanceláře*, *linie*, *manie*, *materie*, *-ře*, *mumie*, *puchalterie*, *sakristie*, *theologie*, *uncie*, *vigilie*.

Skloňování jmen těchto jest souhlasně se vzorem *paní*:

sg. nom. (vok.) *-í*, *-ie*; konc. *-í* dosvědčena doklady dosti starým jen při *Maří*; byla snad také jinde, ale není pro to dokladů bezpečných; kde se v textech pozdějších vyskytuje, tu jest pravděpodobně a většinou jistě zúženinou z *-ie*; příklady: mari porozena CisMnich. 97ᵃ, čsná mari t., svatá marzi ŽKlem. 138ᵇ, svatá marzy Pass. 397 atd.; — téj (zemi) jmě effezye bieše Vít. 35ᵇ (verš 8slab., koncovka -ie vzata licencí metrickou za dvě slabiky), v městě řečeném Konstancie rkp. z pol. XV stol. (Měs. zprávy České spol. nauk 1888, 25), kteréž (město) slove Capadocij KabK. 9ᵃ, kteréž (město) slove česky Samarzij t. 20ᵃ, město Hewron jazykem jich slove a českým Samarzij t. 20ᵇ (v Kab. mohlo by býti staré a původní, nikoli zúžením vzniklé *-í*), vzata jest Samaří capta est Samaria Br. 4. Reg. 18, 10; — ferzie uternie feria ŽKlem. 38 (nápis), materia totiž materzie Comest. 45ᵃ, jiná hiſtorze tamt. 53ᵃ t. j. histořé ze -ře, biblí svatá Us., tato celidony (rostlina) Háj. herb. 175ᵇ, historí, theologí Blah.;

sg. vok. jako nom.; na př. sv. Maří Us., milá panno Marze Lvov. 2ᵃ;

sg. akk. *-ú*, *-iú*, *-í*: svatú marzy Mandalenu Pass. 340, jeho sestru Arthenij t. 425, Conſtanci Konstantinovu dceru t. 281, (volaje) marzy Mariam Ol. Num. 12, 5 atd., zabiti kázal Atalij Ben. 2. Par. 23 (nápis); — král pobíjal by byl Siríj Lit. 4. Reg. 13, 19, (Cyrus) jest pobil babilony Ol. 3. Esdr. 4, 44, protáh Olofernes ſirzij Syriam t. Jud. 3, 14, táhli před bethulij Bethuliam t. 7, 1, když macedonij přějdu Macedoniam pertransiero Koř. 1. Kor. 16, skrze Samarij EvSeitst. Luk. 17, 11, všicku azy Comest. 193ᵇ, (synové) obdržechu arabij Comest. 33ᵇ, oblehl Samarzij Ben. 4. Reg. 17, 25, přes Azij Puch. 7ᵇ, všecku Pomeranij VelKal. 249, Asſyrij vyvrátil Br. Isa. 23, 13, na Arabij t. 21, 13; — patříš-li na hiſtorzij Lit. Hier. Paul. 7, tu hiſtorzi Comest. 179ᵃ, Malchus hiſtorij popsal t. 33ᵇ, skrz linij Puch. 17ᵇ, hyſtorij vypisovati Haj. herb. 47ᵇ, jednu uncij t. 4ᵃ, Hyſtorij sepsal VelKal. 261, Biblij svatú t. 280, naši gallí oblehli sú Kar. 36, (jesuité) svou akademý měli PísWaldšt. 7;

sg. gen. *-ie*, *-í*: svaté marzie Pass. 379, marzie magdaleny t. 343 (3), marzye rod Cis. Mus. (marzye počítáno za dvě slabiky), marzie zvěstovánie Cis. z r. 1444 (též), na den svaté Lucij Háj. 467ᵇ; — potom pak přišed do asie ApŠ. 1 (verš 8slab.), ž' chtěl do alexandrie jíti t. 98 (též), bral sě pak do maczedonye t. 75 (též), v tu dobu král maczedonye

AlxV. 2455 (též), ti z Égypta oni z frigie[e] svD. 14 (též), si z arabie oni z Krety t. 21 (též), ryzie zlato z arabye AlxV. 624 (též, arabye licencí metrickou 4slab.), drahé kamenie z yndye t. 625 (též, yndye 3slab.), ot bethanyee EvZimn. 33, do města Tracye Pass. 282, do vlasti arecie t. 283, do města laodicie t. 324, do allexandrzye t. 394, do allexandrzie sě brachu Kat. 76 (verš 8slab.), z allexandrzie k ňemu cesta t. 402 (též), do hyſpanye Pass. 353, do hiſpanye t. 351, t. 408, král maczedonye t. 245, do bononie t. 408, od azye t. 303, do marſilie t. 340, 378, do země yndye t. 455, z britanye t. 386, do vlasti licie t. 360, do města antochie t. 318, z ſirye . . z mezopotanye . . z libie Ol. Jud. 3, 1, z mezopotanye t. Gen. 33, 18, z babilonye t. 3. Esdr. 2, 15, do Armenie Comest. 19[a], do Bononie KřižB. 87[a] (doklad zřejmě svědčící pro znění tvrdé = -*n*'é, nikoli -*ň*'é, neboť toto bylo by zde psáno -ńıe), dobyli jsú Samarzye Ben. 4. Reg. 18, 10; do Perſij a do Medij Comest. 189[b] (vyslov tvrdě Me*d*-í, nikoli Me*ď*-í), z Syrij t. 143[a], do Bonony KřižB. 87[a] (vysl. tvrdě -*n*-í), já Kalczedonij dobudu Alxp. 13, do Macedonij t. 10, odtad smy jeli do Azij KabK. 9[b], z Capadocij t., z Macedonij Ben. Esth. 16, 10, do Samarzij t. 2. Par. 28, 15, vývoda Celesſyrzij t. 3. Esdr. 7, 1, do Aſyrzij t. 4. Reg. (nápis), do Burgundý Háj 76[a], do Sarmacý a do Ruſý t. 121[a], (císař) táhl do Azý t. 439[a], z Romanij do Bithynij t. 359[b] a j., z Bethulij Konáč (1547) 94[b], z Alexandrij Háj. herb. 5[b], do Germanij t. 142[b], do Masſylij t. 219[a], hrabě z Flandrý VelKal. 196, z Betaný Br. Jan. 11, 1, do města Samaří Br. NZák. 227[b]; — z prvnie gerarchye Štít. uč. 67[a], z té gerarchye t. 93[b], konec hiſtorzie Comest. 178[b], z suché materzie t. 78[b], do Cancellarzie Pr. pr. 250, do ſakryſty Puch. 232[a], toho se z historij vyhledati nemůže Vel. Jg.;

sg. dat. lok. -*í*: (Kristus) ukázal se svatéj Marzij Štít. ř. 188[b], k světie Marzij Krist. 74[a], k marzy Ol. Num. 12, 4, po svaté Zophij KolČČ. 106[b] (1549), po Lucij sestře t. 351[b] (1562), násilí Panij Lukrecij učiňené VelKal. 60; — w antyochy Marg. 56, ſamarzyy městu a modlám jeho Pror. 8[a], w ſamarzyy t. 7[a], w ſamarzij Ol. 3. Reg. 16, 22, w ſamarij t. 16, 29, proti ſamarij t. 20, 1, w ſyrij t. 3. Esdr. 6, 3, w ſyrij a w fenyczi t. 6, 27, vladařóm w fenyci t. 6, 9, u bethulij t. Jud. 7, 11, w mezopotanij t. Gen. 35, 26, t. 31, 18, w babilonij t. 3. Esdr. 6, 18; u marſili Pass. 341, v-Marſilij Kruml. 210[b]; w azij in Asia Koř. 55[a], (Lukáš) umřěl jest v-bitinij t. 33[a]; w Samarzi Comest. 161[a], po vší Syrij t. 228[b], w Syrzij t. 143[a], po Cylicij t. 157[a], w Macedonij t. 191[a], w Sidonij t. 151[b], w Achij t. 38[b], w Arabij t. 137[b]; w Bonony KřižB. 87[a]; k betanij KabK. 9[b]; k Samarzij Ben. 4. Reg. 17, 5, w Czelesſyrzij a Feniczij t. 3. Esdr. 2, 17, w Mezopotami t. Jos. 24, 14, w Meſopotamij Háj. 175[a], w Lombardý, w Burgundý, w Helwecý a Sabaudý t. 133[a], w Aſý t. 150[b]; w Bazylij Puch. 13[a], w Arabij t. 55[b] a j.; ve vší Azij Háj. herb. 90[b], w Germanij t. 6[a],

w Indij t. 3ᵇ; w Flandrij VelKal. 156, w Asſyrij t. 244, w Bythýnij t. 185, w Bethanij t. 81, t. 82, w Holandý a Zelandý t. 317; w Arabij Br. Isa. 21, 13; — v každé gerarchy Štít. uč. 67ᵃ, v té první gerarchý t. 79ᵇ, w biblij ŠtítOp. 396, Kruml. 4ᵃ, jenž bieše v gallí Kar. 36, w hiſtorij Comest 1ᵃ, w hiſtorzi t. 175ᵃ, v náhlém zblázňení, mani (manie) Rhas. 37, w puchalterij KolČČ. 352ᵃ (1562), w wigilij VelKal. 73 a j.; —

vedle dat. lok. Maří jest doložen také novotvar Mař*iej*, Mař*ie* podle sklonění složeného; svatéj Marzyey Modl. 63ᵃ, Sequ. 360, na svatéj Marzyey Sequ. 365, (Kristus) sě zjevil svaté marzije Lobk. 99ᵃ, po svaté marzije t. 84ᵃ;

sg. instr. -*ú*, -*iú*, -*í*: anjel s maru t. j. mařú Cis. Mnich. 97ᵃ, s svatú marzi Pass. 340, s královnú Ziofij Háj. 377ᵃ, před svatú Zophij KolČČ. 143ᵇ (1551); — nad burgundi Pass. 341, za Hyſſpanij Puch. 7ᵇ; s mumij Háj. herb. 238ᵃ;

du. nom. akk. vok. -*í*: dvě sta galilij, jedna v zemi židovskéj, druhá v zemi pohanskéj Mat. 51, Armenij dvě sta, menšie a většie Mill. 10ᵃ;

du. gen. lok. -*ú*, -*iú*, -*í*: o tú dvú gerarchij Štít. uč. 98ᵇ, ve dvú nižší gerarchij t. 80ᵃ, ze dvú materzy (materie) Comest. 156ᵇ;

du. dat. instr. -*iema*, -*íma*, nedoložen;

plur. nom. akk. vokk. -*ie*, -*í*: tehda svaté marzie (tři) k hrobu šly Krist. 104ᵃ; — tři gerarchye Štít. uč. 65ᵃ, některé biblie HusPost. 126ᵃ, některé hiſtorze pravie t. j. histořé z -ře Comest. 22ᵇ;

pl. gen. -*í*: z západních a východních Indij Háj. herb. 48ᵃ; — počátek hiſtorzy totiž vidopisóv Comest. 1ᵃ, deset lynij t. 172ᵃ a j., patnást dynaſty t. 34ᵃ, některých hyſtorij VelKal. 374;

pl. dat. -*iem*, -*ím*: k svatým marziem Krist. 104ᵇ; — k oněm třem gerarchyem Štít. uč. 67ᵃ, biblém starým HusE. 3, 260, k ceremonijm Háj. 439ᵃ, k historijm Vel. Jg.;

pl. lok. -*iech*, -*ích*: ve třech jerarchiech ŠtítV. 68, ve všech ceremonijch Háj. 437ᵇ, w hyſtorijch VelKal. předml. IIIᵃ, o ceremonijch t. 29;

pl. instr. -*iemi*, -*ími*: naši gallí oblehli sú svými gallími Kar. 36.

Toto skloňování je velice oblíbeno a pravidlem v jazyku starším, ale po stol. XVI přestává. Již v době starší vyskytují se vedle tvarů ze vzoru *paní* také tvary ze vzorů *dušě* a *ryba*, na př. vedle sg. nom. Ma*ří* také sg. nom. Mar*ijě* a Mar*ia*, pl. dat. Mar*ijiem* a Mar*iám* atd., anebo tvary s dvojhláskou -*ie*, která však licencí metrickou se béře za dvouslabičnou, na př. Mar*ie* (3slab. místo 2slab.) atd., jak bylo již nahoře pověděno; ale to jsou případy dosti vzácné. Tvary jako Mar*ia* jsou vlastně tvary cizí, pro jazyk český neassimilované, a mohou se stále nově vyskytovati, poněvadž tvar cizí stále nově působí a k napodobení povzbuzuje; tím vysvětluje se -*ia* v dokladech: bieše Bethanya EvVíd. Jan. 11, 18, Samarya obležena jest Ben. 4. Reg. 6 (nápis), uslyšala to Atalia t. 4, 3,

geometria, astronomia Us. některých spisovatelů nč. Od pol. stol. XVI vystupují tvary s koncovkou dvouslabičnou nom. *-i-e*, skloňované podle *duše*, tedy gen. *-i-e*, dat. *-i-i*, akk. *-i-i* atd.; na př. v Háj. herb. gen. kaufek Akacye 108ª vedle gen. z Alexandrij 5ᵇ atd., ve VelKal. z Hyſſpanye 181 vedle lok. w Bethanij 82 a j., v bibli Br. gen. do Asſyrye Isa. 19, 23 t. j. Assyrie, pýcha Asſyrye t. Zach. 10, 11, akk. zhubí Asſyryi Sof. 2, 13 t. j. Assyrii (4slab.) atd., vedle akk. Asſyrij vyvrátił t. Isa. 23, 13 t. j. Assyrí (3slab.) atd., je tu tedy již způsob nový vedle starého, nový gen. Assyr*ie* (4slab., dvojhláskové *-ie* bylo by v těchto textech již zúženo v *-í*) vedle starého gen. Assyr*í* atd. Způsob nový, nom. *-i-e*, gen. *-i-e* atd., šíří se odtud a rychle se stává pravidlem obecným. Do nč. uchovalo se ze způsobu starého jenom *Maří* gen. Mař*í* atd., ustrnulé ve jméně *Maří*-Magdalena, a v subst. *biblí* gen. bibl*í* atd., jež se v jazyku knižném ještě někdy vyskytuje jako archaismus vedle bibl*e* gen. bibl*e* atd.; všude jinde pronikl způsob nový, totiž nom. *-i-e*, na př. Alexandr*ie* (5slab.), histor*ie* (4slab.), lin*ie* (3slab.), gen. *-i-e*, dat. *-i-i* atd., anebo nom. *-e* gen. *-e* atd., na př. v subst. bibl*e*, unc*e*, essenc*e*.

Appellativ sem patřících je v době staré nemnoho, ale časem vzrůstá jejich počet dalším přetvořováním substantiv latinských *-ia*, a zvláště stejným přetvořováním lat. *-io*, a jest pak v jazyku knižném doby pozdější hojnost substantiv, jako na př. *absolucí*, *appellací*, *audiencí*, *dependencí*, *deposicí*, *disposicí*, *divisí*, *expensí*, *fundací*, *instrukcí*, *kollací*, *kommissí*, *konfessí*, *konsekvencí*, *kontribucí*, *konversací*, *kvitancí*, *legací*, *lamentací*, *lekcí*, *likvidací*, *okkasí*, *orací*, *posicí*, *processí*, *proporcí*, *ratifikací*, *rekomendací*, *repeticí*, *restitucí*, *sentencí*, *sessí* atp. Mimochodem jest ještě připomenouti, že za -lat. *tio* zvláštním čtením latiny v XVII a XVIII stol. bývá *-tí* místo *-cí*. Příklady

sg. nom. *-ie*, *-í*: oraczye Hod. 19ª, ta lekcíe HusŠal. 18ª, snadná lekcie Hug. 19ª, ta poſicie Let. 43, ta kwitanczij KolB. 1522, jakž kwitanczy toho jest KolČČ. 18ª (1543), konec vzala ta procesſý Pref. 33, legacý a poselství přijelo VelKal. 183, žádná konfuzí ČernHeřm. 245, komisí nařízena byla t. 269, konversací trvala t. 249, ta contrybutj KolEE. 198ª (1678), contribucy zaplacena nejní t. 281ª (1729), snadná reſtitucy VesA. 52ª, sentency čtená bude t. 3ª, consequency t. 46ª, diwizý kollacý repetycý Tomsa 61;

sg. akk. *-í*: leccy čtúce Marg. 42, kterúž lekcij četl Hug. 168, slyš lekczy Kruml. 444ª, tu proceſſij Comest. 249ª, učiniv slavnau procesy Háj. 116ᵇ, na kwitanczy KolČČ. 169ª (1558), na tauž expenſij t. 150ᵇ (1551), fundacý daroval VelKal. 118, konfesſý augšpurskau přijal t. 167, legacý řídil t. 339, měl první audiencý t. 68, zůveš nás na svau lekcij Lomn. Jg., contrybutj (platiti) KolEE. 76ª (1678), všechnu contributj t. 174ª (1727);

sg. gen. *-ie*, *-í*: pamět té proceſſij Comest. 242ª, podle kwitanczy KolČČ. 268ᵇ (1557), od první sesſy VelKal. 346, podle fundacý t. 277, wedle proportj KolEE. 133ᵇ (1657), dle liquidatij t. 185ᵇ (1735), že bych mu žádné abſolucy nedal VesA. 53ª, od nějaké reccommendacy VesA. 50ᵇ, od nějaké dependency t., bez lamentacy t. 59ª;

sg. dat. lok. *-í*: té lekcij nebudeš rozuměti Hug. 169, k kwitanczy KolČČ. 54ª (1545), v té legacý VelKal. 183, v té okasí ČernHeřm. 249, rada o disposití války t. 239, w depoſitj zámecké KolEE. 33ª (1659), w liquidatj t. 66ª (1688), při ratificatj t. 176ª (1732);

sg. instr. *-í*: Bořivoj byl přijat od žákovstva s proceſſy PulkR. 81ª, šli sme s proczeſy do kostela Lobk. 110ª, s procesſy VelKal. 112 a j., s proceſsy chodíme Beck. 1, 190;

plur. nom. akk. *-ie*, *-í*: které sú to lekcie Hug. 321, já sem ty quittancij napsal KolA. 1513, byly slavné proceſſj Let. 434;

pl. gen. *-í*, dat. *-iem*, *-ím* a lok. *-iech*, *-ích* shodují se se stejnými pády vz. *duše*;

pl. lok. *-iech*, *-ích*: chodiechu w proceſſyech Pulk. 154ª;

pl. instr. *-iemi*, *-ími*: s inſtrukczymi Háj. 470ᵇ, pánův radd nad appellaczymi KolČČ. 360ᵇ (1563), mezi kuitanczymj t. 437ª (1578), nad appelatjmj KolEE. 306ª (1660).

Také tyto tvary vycházejí však časem z obliby; v nč. vyskytují se jen jako archaismy v jazyku knižném, na př. nom. *kommissí*, *instrukcí* atp., gen. *-í* atd. Jazyk obecný má za to z pravidla a také spisovný většinou *-e*: nom. kommiss*e*, kvitanc*e*, instrukc*e*..., gen. *-e* atd. Jiná varianta, kterou se tvar nom. *-ie* (jednoslab.), *-í* atd. nahrazoval a dílem dosud nahrazuje, jest *-ijě* a *-i-e* (dvouslab., podle *dušě*), na př. ſ proczeſſigy EvOl. 322ª, proti religii ČernHeřm. 243 (správně-li transkribováno), nč. rebellie atp.

V nářečích jsou tu rozdíly ještě jiné: v slc. jest *-ia*, na př. kvitancia, — v zlin. je neutrum: vagacé (sg.), lok. po vagacú, plur. nom. vizitaca BartD. 20.

215. Některá substantiva j e d n o t l i v á tohoto vzoru.

laní stsl. lani, z býv. *-ьji*, má tvary náležité: sg. nom. *-í*, lany na poli porodila jest cerva Pror. Jes. 14, 5, lanj porodila Ben. t., jako lany PulkR. 125ª. lany březé poběže cerva praegnans Otc. 381, lany hinnula Prešp. 454, Vít. 94ª, lanij cerva Lact. 287ᵈ; akk. *-í*, viděl jest jednu lany Pulk. 124ᵇ; gen. *-ie*, (kůži) té lanie Otc. 381ᵇ; pl. nom. akk. *-ie*, jdete nesúce hlavy jako lanye Mast. 231, (velmistr rodýzský) má jeleny, lanije Lobk. 57ᵇ; instr. *-ími*, jenž se jmenují laňími HusŠal. 74ᵇ; — vedle toho vznikají tvary *laně*, *laň* podle *dušě*: sg. nom. lanye BohFl. 160, Nom.

70ᵃ, laň porodila Br. Jer. 14, 5, akk. zabil lani Suš., spatřil-lis' laň Br. Jg., nč. laň gen. laně atd. Us.

ledvie lumbus a renes, stsl. lędvija fem., vyskýtá se jen v du. a plur. (také stsl. doklady v Mikl. Lex. jsou jen množného čísla); na př. du. gen. lok. *-í*, rozvěž pytel s ledwyy s tvú Pror. 14ᵇ, pás kožěný na ledwi jeho Koř. Mark. 1, 6; pl. nom. akk. *-ie*, *-í*, lály mi ledwye mé renes ŽWittb. 15, 7, ledwie mé napilneny jsú oblúzením t. 37, 8 a ŽKlem. tamt., ty jsi obsědl ledwie mé renes ŽWittb. 138, 13 a ŽKlem. tamt., užzi ledwie mé ŽKlem. 25, 2, žzi ledwie mé ŽWittb. tamt., opaš mé ledwye Modl. 105ᵇ, ledwije své přepášete Štít. ř. 152ᵃ, všěcky ledwie jich renes Ol. Ezech. 29, 7, zjadáš srdcě a ledwi corda et renes ŽKlem. 7, 10; gen. *-í*, okolo jeho ledwi Ans. 1, opásanie ledwyy jeho Pror. 9ᵃ (to mohly by býti také dualy); novotvar *-ích* podle sklonění složeného: motovúz u jeho ledwich EvZimn. 2; dat. *-iem*, *-ím*, k ledwyem ad lumbos Pror. Jer. 13, 11; lok. *-iech* nedoloženo; *-ích*, na svých ledwich EvZimn. 1, Ol. Jud. 8, 6, po svých ledwich Ol. 4. Reg. 1, 8; instr. *-iemi* nedoložen; *-ími*, s leduimy Ol. Prov. 30, 31; — k tomu vyvinulo se časem i n e u t r. *ledvie*, skloňované podle *znamenie*: sg. nom. akk. mě ledwije trápí Ben. 4. Esdr. 5, 34, obnažili ledwije panny t. Job. 9, 2, gen. z ledwije mého Ben. 2. Reg. 16, 13, dat. zjítřenému ledwij Háj. herb. 147ᵇ, lok. w ledwy i v měchýři Chir. 331ᵇ, instr. pod mým ledwym subter femur Ol. Gen. 24, 2, plur. postřelil ledwj má Br. Pláč Jer. 3, 13; nč. ledví sg. neutr.

lodí, stsl. ladьji a ladija Mikl. Lex., přechází časem do vzorů *dušě* a *kost*. Na př. sg. nom. vok. *lodí* a lod*ie*, kako tě jest lody přěnesla Hrad. 10ᵃ, by lody ke mně připlula Pass. 313, apoštolská lodij Krist. 55ᵇ, lodye weſlarzowaa Pror. Isa. 33, 21, lodie sě rozbie Hug. 409, ta lodie Troj. 7ᵇ, ChelčP. 245ᵇ, lodije Šalomúnova classis Ben. 3. Reg. 10, 23, ta lodij Trist. 51, Háj. 366ᵃ, łodí byla u prostřed moře Br. NZák. 36ᵇ, archaisticky též nč.: lodí Tomsa 154, Chlád. 23 (2), Pelzel² 289, Dobr. Lehrg.² 191, svodná lodí Kollár (1821) 2, 76; *loď* Har. Jg., Rosa 54, Tomsa 147 a Us.; *lod* Chlád. 23 (2, vedle lod*í*); — sg. akk. *lodí*, v ten čas lody připravivše Pass. 337, lidé na lodij vsědše pluli Krist. 56ᵃ, lodij utvrzuje kotva Hug. 410, na některú lodij Trist. 36, lodij velikú udělal classem Ben. 3. Reg. 9, 26, ješto tu lodij táhli Lobk. 13ᵃ, tu lodij t. 154ᵇ, na velikú lodij Háj. 265ᵃ, vstaupiv na łodí Br. NZák. 22ᵃ; nč. *lodi*, *loď*, velké vlny lodi přikrývaly Suš. 16, loď Us.; akk. lod*í* jest archaistický jako v sg. nom.; — sg. gen. *lodie*, *-í*, z lodie Trist. 43, (Ježíš) učil jest z lodij ChelčP. 186ᵃ, vystaupiv z łodí Br. NZák. 36ᵇ; nč. lod*i* a lod*ě* Us.; — sg. dat. lok. *lodí*, (biskup) kázal se na lodij vésti Štít. ř. 209ᵇ, již na druzie lodij biechu Krist. 35ᵃ, Ježíš na lodij sedě učieše t. 34ᵇ, k lodii Troj. 47ᵃ, na té lodij in classe Ben. 3. Reg. 9, 27, na lodij (se plaví) in navibus t. 22 50, na malé lodij plúti Lobk. 154ᵃ, kteříž byli na lodij t.

12ᵇ, plátno pomáhá lodij ChelčP. 48ᵇ, v té lodij t. 246ᵃ, až k łodí Br. NZák. 251ᵃ; nč. lod*i* Us.; — sg. instr. *lodí*, s lodij cum classe Ben. 3. Reg. 10, 23, tenť lodij celú mú ChelčP. 245ᵇ atd., zůstalo i do nč., poněvadž ve vzorech *duše* a *kost* je tu koncovka stejná *-í*; — du. nom. akk. *lodí*, tě dvě lodij ChelčP. 188ᵃ a j.; — dat. instr. *lodiema*, se dvěma lodiema Troj. 222ᵃ; — pl. nom. akk. vok. *lodie*, *-í*, lodie budú míjěti ŽWittb. 103, 26, ztepeš lodie tarské t. 47, 8, protož lodye, ješto u břeha stojíte, držte se spolu Štít. uč. 71ᵇ, poslal Hiram lodyee naves Ol. 2. Par. 8, 18, lodije plavily se Ben. 2. Par. 9, 21, buoh ztroskotal lodije t. 20, 5, vsedajíc na lodije Lobk. 56ᵇ, na ty lodij vsedavše t. 72ᵃ, když se biechu lodij porušily Troj. 227ᵃ, připraveny buďte lodii t. 103ᵃ, mnohé lodii se ztroskotaly t. 104ᵃ, Ulixes své lodij bieše ztratil na moři t. 222ᵃ, lodij utonuly VelKal. 303, všecky łodj mořské Br. Isa. 2, 16; nč. dial. jaborové lodí Suš. 241; v jaz. spisovném lod*i*, ob. lod*ě* Us.; — pl. gen. *lodí*, bez lodhi DalH. 31 atd., zůstalo i do nč., poněvadž ve vzorech *duše* a *kost* je tu koncovka stejná; — pl. dat. *lodiem* nedoložen; *-ím*, k lodijm našim Troj. 224ᵃ; *-em* podle *kost*, lo*dem* s tvrdým *-d-*, jako bylo na př. také stč. čele*d* pl. dat. čele*d*em: k těm lodeem (sic, zdloužení snad vlivem délky v dativech pl. -iem, -ím) Štít. uč. 71ᵇ, k lodem Hlah. 2. Par. 2, 16, Troj. 228ᵇ, těm lodem Lobk. 74ᵃ, jiným lodem t. 6ᵇ; nč. lod*ím*; — pl. lok. *lodiech* nedoložen; *-ích*, na lodich Trist. 33, na lodijch Lobk. 52ᵇ; *-ech* podle *kost*, lod*ech* s tvrdým *-d-*, jako bylo na př. také stč. čele*d*-čele*d*ech: w lodech in navibus ŽWittb. 106, 22, ŽKlem. tamt., Mill. 116ᵃ, na lodech Ol. Num. 24, 24, t. Deut. 28, 68, t. 2. Mach. 5, 21, Kladr. Num. 24, 24, Mand. 81ᵃ, Trist. 52, Troj. 104ᵃ, Lobk. 18ᵇ a j., Ben. 2. Par. 2, 16 a j., ChelčP. 245ᵃ, Háj. 121ᵇ, t. 208ᵇ, t. 223ᵃ a j., VelKal. 75 a j., Br. Ezech. 30, 9 a j., při lodech Troj. 32ᵃ, po lodech t. 104ᵃ atd.; po loďech Troj. 96ᵃ, měkké -ď- jako je v pádech jiných; nč. lod*ích*; — pl. instr. *lodiemi* nedoložen; *-ími*, lodymy svými Pror. Isa. 43, 14, mnohými lodijmi Troj. 214ᵃ, s lodimi t. 30ᵇ, se mnoho lodymi Mill. 100ᵇ, s velikými lodijmi Lobk. 156ᵇ, s lodimi t. 59ᵃ, s několika lodijmi Háj. herb., s łodimi Br. Isa. 43, 14; *-mi* podle *kost*, lo*dmi* s tvrdým *-d-*, jako bylo také na př. stč. čele*d*-čele*d*mi: s lodmi Troj. 225ᵃ; nč. lo*ďmi* Us., někdy též lod*ími*. — V nář. doudl. vzato za neutrum: to lodí Kotsm. 11.

maceší = macecha Vel. Jg., skloňováno prý jako *pradlí* atp. Pelzel² 56, Dobr. Lehrg.² 191 a j.; dokladů z textů neznám.

processie, *procesie*, *-í*, bylo správně rodu ženského a sklonění podle *paní*; archaisticky bývá tak někdy dosud, na př. velkou processí TomP. 4, 98, ale z pravidla změněno jest v neutrum a skloňováno jako znamení: veliké processí Us., s nábožným procesſým Seel. 267, vyšli jim naproti s processím TomP. 4, 47, jíti s procesím Us. Jg.

rolí, stsl. ralija ager. Sklonění náležité jest: sg. nom. *rolí*, z *-ьji*, později

též *-é*, *-ie* a zúžením z toho opět *-í*: dobrá rolij Štít. ř. 111, siemě znamená slovo božie, rolij svět t. 111^a, rolij jest svět Krist. 49^b, roli nebude-li poſieta ŠtítOp. 25^a, roli porodí bylinu t. 25^b, aby rodila roli užitky své humus Ol. Lev. 25, 19, zemská rolí Feifalik Lieder Leiche 698, roly zastavena KolEE. 17^a (1630), aniž tu buď rolee prvních úrod Ben. 2. Reg. 1, 21, rolije ager Lact. Jg.; — sg. akk. *rolí*: dám roly jich dědicém agros haeredibus Pror. Jer. 8, 10, v dobrú rolý Štít. uč. 41^b, ktož by dal komu svú rolý t. 85^a, kúpí rolij tu Štít. ř. 10^a a Krist. 49^b, šél sem rolij Štít. ř. 96^a, ktož klidí svú roli ŠtítOp. 25^b, ktož jest měl roli agrum Koř. Skutk. 4, 37, když Israhel posěl roli Ol. Súdc. 6, 3, prosila wo rolij Ben. 4. Reg. 8, 3, tu rolij KolČČ. 79^b (1547), všecknu rolij t. 127^a (1550), na vlhkau rolij Aesop (r. 1584 Staré fab. 8), ktož rolí dělá Kom. Jg., která má dům, rolí Suš. 274; — sg. gen. *rolé*, zúž. *-í*: ktož pro mne ostane otce, domu, rolee Štít. ř. 237^a, ti mají role dobývati Vít. 67^a, stroj role zemskéj t. 67^a var., puol čiesti role iugeri Ol. 1. Reg. 14, 14, užitky rolé Ol. 4. Reg. 8, 6, dosti dobré roly Mill. 73^b, Saul jdieše s rolee Comest. 132^a, diel rolee prodala jest Ben. Ruth 2, 3, kus rolj orné KolČČ. 412^a (1566), voráním roly gegi KolEE. 2^b (1636), do vodnaté rolij Aesop (1584, Staré fab. 8), lán pusté rolí Koz. 405, jidú ženci z rolí Suš. 417; — sg. dat. lok. *rolí*: v zemnéj rolij Štít. ř. 189^a, syn bieše w rolij Krist. 66^b, po rolí Ol. Num. 20, 17, člověk roli poddaný Ol. 2. Par. 26, 10, často přihlédaj k roly NRada 1200, na té rolii Troj. 26^b, na žádné rolij Aesop (1584, Staré fab. 8); — sg. instr. *rolí*, s rolij Ben. 3. Esdr. 4, 6; — pl. nom. akk. *rolé*, zúž. *-í*: věěcky role agros Ol. 2. Reg. 9, 7, dám všěm role agros Ol. 1. Reg. 22, 7, lúky a roly KolČČ. 20^a (1543), roly všěchny KolEE. 162^b (1660); — pl. gen. *rolí*: oráče rolij svých Ol. 1. Reg. 8, 12, stokrát toliko domóv a roli Koř. Mark. 10, 30; — pl. dat. *rolém* zúž. *-ím* a lok. *roléch* zúž. *-ích* zachováno do nč., poněvadž ve vzoru *duše*, k němuž toto substantivum časem přechází, jsou koncovky rovněž takové; — pl. instr. *rolémi*, *-ími* nedoložen. — Časem vznikají novotvary podle vzoru *duše* a v nč. je sklonění to pravidlem: sg. nom. rol*e*, gen. rol*e*, dat. rol*i* atd., pl. nom. akk. rol*e*, instr. rol*emi* Us. Jg., *-mi*: s rolmj KolEE. 181^b (1678), s rolmi Us. Jg.; v nář. vých. *rola* gen. rol*e* atd.: rola nezoraná Suš. 520, rola černá t. 165, vok. rolo rolo rolo má t. 504, rolami oranými Koz. 399. — Jindy béře se *rolé*, *rolí*, *role* za n e u t r u m vzoru *znamenie* a *moře*: rolee Joabovo podlé rolé mého Ben. 2. Reg. 14, 30, vořiž rolee terram Ben. 2. Reg. 9, 10, role nezorané roste na něm kvítí Suš. 503, kópil sem si rolí dal sem si je zorat t. 516, rolí sa załúčilo (v louku se proměnilo) BartD. 294, na rolý oſýtém Háj. herb. 150^b, v rolú BartD. 20 (zlin.), mezi rolijm zdělaným Har. 2, 7, plur. nom. rola gen. rol BartD. 20 (zlin.); také Jg. klade *role* za fem. i neutr.

Samaří, béře se v nč. někdy též za neutrum.

zmie nč. *zmije*, stsl. zmьja, zmija dracaena fem. vedle masc. zmьj, zmij ze zmьjь draco; z býv. zmьja je stč. náležitý nom. *zmie* (jednoslab.), akk. *zmiú* přehlas. *zmí* atd., na př. sg. nom. jako kdes zmie hladowita Baw. 110 (verš 8slab.), vok. blazniwa zmie zda ne wieš toho t., akk. na zmi počě volati t.; náležitý z toho tvar novočeský byl by *zmí* gen. *zmí* atd.; dvojslabičné *zmije* gen. *-ije* atd. je tvar jinak vzniklý.

3b. Vzor *sudí*.

216. Sem patří všecky mužské *ьja*-kmeny. Koncovky prvotní jsou téhož původu jako ve vzoru *paní*, a také proměny jejich hláskové jsou stejné. Kmen substantiva vzorového *sudí* je *sądьja-*. Sklonění jest toto:

sing. nom. vok.	*sudí*
akk.	*suďú*, *-iú*, *-í*; novotv. *-ieho*, *-ího*
gen.	*sudie*, *-í*; novotv. *-ieho*, *-ího*
dat.	*sudí*; novotv. *-iemu*, *-ímu* krajč*ovi*
lok.	*sudí*; novotv. *-iem*, *-ím* krajč*ovi*
instr.	— ; novotv. *-ím*
du. nom. akk. vok.	*sudí*
gen. lok.	*suďú*, *-iú*, *-í*
dat. instr.	*sudiema*, *-íma*
plur. nom. akk. vok.	*sudie*, *-í*
gen.	*sudí*; novotv. *-ích*, nč. krejč*ův*
dat.	*sudiem*, *-ím*; novotv. krajč*óm*
lok.	*sudiech*, *-ích*
instr.	*sudiemi*, *-ími*.

Výklady a doklady ku pádům jednotlivým.

217. 1. Kmenové *-ьj-* stahuje se se samohláskou následující jako ve vz. *paní*, v. § 201 č. 1.

2. Novotvary jsou v tomto sklonění několikeré, a nejhojnější podle sklonění složeného, vz. *pěší* masc., gen. pěš*ieho*, *-ího* atd. Nejsou každý u každého ze substantiv sem patřících oblíbeny nebo dosvědčeny, nýbrž je v tom jistá omezenost, kterou dlužno v jednotlivých případech vytýkati; na př. je podle mužských kmenů *-o* a *-jo* novotvarý sg. dat. krejč*ovi*, markrab*ovi* atd., pl. gen. krejč*ův*, markrab*óv* atd., ale nikoli též sg. dat. lovč*ovi* (lovčí), hrab*ovi* (hrabie), pl. gen. lovč*óv*, hrab*óv* atd.

218. Sing. nom. vok. *sudí*, jako pan*í*. Na př. ten ſudy Pass. 345, vzácný ſudy t. 328, jenž jsa ſudi zbaví života koho Hrad. 98ª, pane Sudij Řád pz. 4, najspravedlnější ſudy Alb. 106ª, ſudy králóv Pulk. 147ᵇ; — venator sive lowchzy t. j. lovčí Reg. I. r. 1241, forestariorum qui louschi appellantur t. 1239 (nom. jmenovací, sing. místo plur.), jeden kraiczy Hrad. 113ᵇ, to jáz pravím kraiczy tobě t. 114ª, puohončžij Lact. 63ᶜ, pohončij VšehK. 80ᵇ, lowčj Hořek. 64ᵇ atd.; — nč. sudí, lovčí atd.

219. Sing. akk. *suďú*, *-ú*, *-í*, jako paň*ú* atd. Na př. jmá jmieti Sudij zemského Pr. pr. 242, (na soudě) vlk sedieše za sudy t. j. za sudí Baw. 41, opice tu sedí za sudy t. 47. — Novotvar *-ieho*, *-ího* podle *pěší*: před dvorského ſudieho Rožmb. 58, lowcieho custodem MamV., Poláčka kreyčžijho KolČČ. 3ª (1547), sudího, krejčího Drach. 54 atd., nč. sudího, lovčího atd. Us.

220. Sing. gen. *sudie*, zúž. *-í*, jako pan*ie*, *-í*. Na př. po Dorotě dceři Mikolaſſe kregczij KolEE. 133ᵇ (1662); srov. stejné archaismy v sg. lok. a pl. gen. — Novotv. *-ieho*, *-ího*: listem ſudieho Rožmb. 58, k súdu ſudieho Kruml. 46ª, na stolici ſudieho Lit. Sir. 38, 28, sudieho Hlah. tamt, ſudieho Ol. tamt., sudího, krejčího Drach. 54 atd., nč. sudího, lovčího atd. Us.

221. Sing. dat. *sudí*, jako pan*í*. Na př. svému ſudy Pass. 345. — Obyčejně novotv. *-iemu*, *-ímu*: ku Pilatowi ſudyemu AnsOp. 6, najvyššiemu ſudyemu Řád pz. 95, sudiemu VšehJ. 91 a j., Azafovi lowczziemu Ol. 2. Esdr. 2, 8, lovčiemu Sv. 166, Mikulášovi krajčiemu t. 174, k plavčiemu Trist. 87, kreyczijemu KolA. 1513 a j., kreyczijmu KolČČ. 12ª (1542) atd., nč. sudímu, lovčímu; — jiný novotvar *-ovi* podle mužských kmenův -o a -jo, při subst. *krejčí*: kreyczowi KolA. 1513.

222. Sing. lok. *sudí*, jako pan*í*. Na př. o Sudij zemském ODub. 97; sirotek po Mikulaſſowj kregčžij KolEE. 133ᵇ (1657), w tom kreyčj, w tom kočj Pelzel² 63, srov. nahoře sg. gen. Mikolaſſe kregczij. — Obyčejně novotv. *-iem*, *-ím*: o lowčim Hořek. 50ª, po Mikulášovi kregčžijm KolEE. 133ᵇ (1660), o sudím krejčím kočím Drach. 54, nč. sudím, lovčím atd. Us.; — jiný novotvar krej*čovi*, srov. sg. dat.

223. Sing. instr. *suďú*, *-ú*, *-í*, jako paň*ú* atd, nedoložen; — za to je novotv. *-ím*: nejvyšším sudím VšehJ. 369, sudím krejčím kočím Drach. 54, nč. sudím, lovčím atd. Us.

224. Dual. nom. akk. vok. *sudí* jako pan*í*, — gen. lok. *suďú*, *-ú*, *-í* jako paň*ú* atd., — dat. lok. *sudiema*, *-íma* jako pan*iema*, — nedoloženo.

225. Plur. nom. akk vok. *sudie*, *-í*, jako pan*ie* atd. Na př. (sv. Prokop) opatem býti nechtieše, ale veškeu sňatek (t. sbor mnichův) i ſudie i všelicí dobří lidie prosbu k ňemu učinichu Hrad. 15[b]; — kniežě (Oldřich) sezva lowczy[e] kteréž koli biechu t. 5[a]. — Novotv. *-í*: lowczy derú jě (chudé lidi) t. j. lovčí (nikoli lovci, podle souvislosti) Hrad. 106[b], berczy v tom břešie t. j. berčí Štít. uč. 86[b]; *-í* v těchto dvou dokladech podle starobylosti jazykové Hrad. a Štít. uč. není zúžením z *-ie*, tvary lovč*í* a berč*í* jsou tu tedy podle pěš*í*; — nč. sudí, lovčí Us.

226. Plur. gen. *sudí*, jako pan*í*. Na př. u sudí VšehJ. 407 (st.), čtyr rozsudí TomP. 6, 12, kreyczij a ševcuov KolČČ. 290[a] (1559), panuw kreyčžij t. 217[a] (1563), proti moci ďábla a náhončij jeho VelKal. 129, od náhončí Saulových Br. žalm 59 (nápis), těch kreyčj, těch kočj Pelzel[2] 63, krejčí, kočí Chlád. 32, nemaje žádných průvodčí Malý Amer. 2, 157, devět krejčí Kott. s. v. (z Osv. 1885). — Novotv. *-ích* podle sklonění složeného: ſudich pravenie Comest. 1[b], z osídla lowczich ŽKlem. 90, 3, z těchto dvú lowczich Mill. 64[a], viera berczych Štít. uč. 86[a], od berčích ŠtítV. 89, panuw kreyčžijch KolČČ. 217[a] (1566), sudích krejčích kočích Drach. 54, krejčích Dolež. 38, Tomsa 113, privilegium krejčích TomP. 1, 332; — jiný novotv. *-óv*: byl jsem u kočů Chlád. 32, krejčů Us. ob.

227. Plur. dat. *sudiem*, *-ím*, jako pan*iem* atd. Doklady pro *-iem* jsou při jménech přejatých hrab*iem* atp., v. § násl.; — berczym i vládykám Štít. uč. 85[b] t. j. berč*ím* podle jazykové starobylosti tohoto textu není zúžením z *-iem*, nýbrž novotvar podle pěš*ím*; spíše stejné novotvary než zúženiny z *-iem* jsou v dokladech: káza se svým lovčím sníti Trist. 141, plavčím nohy utěl t. 54, póhončím VšehJ. 88, sudím krejčím kočím Drach. 54, sudím, lovčím Us.; — jiný novotvar *-óm*: hrdým krayczom Štít. uč. 94[a], krejčům Us. ob. (místy).

228. Plur. lok. *sudiech*, *-ích*, jako pan*iech* atd. Staré *-iech*, nedoloženo; nč. tvary sudích, lovčích atd. mohou býti zúženiny z *-iech*, ale spíše jsou to novotvary podle pěš*ích*.

229. Plur. instr. *sudiemi*, *-ími*, jako pan*iemi* atd. Staré *-iemi* nedoloženo. Doklady pozdější s *-ími*, mezi lowčijmi Hořek. 50[a], sudími krejčími kočími Drach. 54 a Us., mohou býti zúženiny z *-iemi*, ale spíše jsou to novotvary podle pěš*ími*.

Jiné výklady ke vzoru tomuto.

230. 1. Substantiva *-čí* tohoto vzoru, na př. *lovčí*, *krejčí* stč. *krajčí*, *mluvčí*, *plavčí*, *berčí*, *výběrčí*, *náhončí*, *kočí* atp., utvořena jsou ze subst. *-ьcь* a *-ьca* příponou další *-ьja*; na př. *lovčí* km. *lovьčьja-* z *lovcc*=*lovьcь*,

berčí km. *berьčьja-* (druhé *ь* záhy zaniká) z *berčě* = **berьca* atd. Srov. stsl. sing. *lovьčij*, *lovьčii* z lovьčьji, gen. *-iję* z *-ьję* atd., Mikl. II. 62 sl. a Lex.; stsl. sg. gen. *-ьję* atd. ukazuje zřetelně, že jsou to kmeny -ьja.

2. Sem patří též substantiva *-dlí*, pokud jsou masc.: *pradlí* lotor, *švadlí* nč. *švedlí* sutor, *přadlí*. Na př. pradlj lotor Vel. Jg., ten pradlj Tomsa 52, prací tělesnou živili se pradlí TomP. 2, 389, ſſwedlý sutor Veleš. (Hanka, Zbírka 149); (jeden) přadlí TomP. 2, 381, přadlímu jest len látkou Techn. Jg., přízi dělali přádlí TomP. 2, 373. O stejných jménech ženských v. při vz. *paní* § 214, 1.

3. V jazyku starším jsou při vzoru tomto také jména přejatá *hrabie* a složená *markrabie*, *lankrabie*, *falckrabie*, *purkrabie*. Koncovka pádová bývala tu dlouhá, sg. nom. *-ie*, gen. *-ie*, dat. *-í* atd.; vysvítá to dílem z tvarů psaných, jako jsou v sg. nom. hrabije t. j. hrab*ie* Lact. Jg., dat. k tomu hrabij t. j. hrab*í* OpMus. 34ª, akk. pust mě przed hrabij t. 34ª, — dílem z další proměny hláskové, na př. sg. nom. Prokop markrabí Knih. Tovač. kap. 68, gen. smlúvú Prokopa markrabí ArchČ. 2, 360 (z r. 1402), markrabij moravskýho t. j. markrab*í* VelKal. 40 (zúžené *-í* svědčí, že koncovka starší nebyla kratké *-ě*, nýbrž dlouhé *-ie*), — dílem z toho, že složená z těchto jmen *markrabie* atd. přecházejí také do vzoru *pěší*, gen. markrab*ího* podle pěš*ího* atd., což jen při tvarech s koncovkami dlouhými bývá.

Vedle skloňování podle vzoru tohoto vyskytují se také tvary podle vzorů jiných.

Nejstarší jsou podle vz. *kuřě* gen. *-ěte*. Jsou v jazyku starším jen při subst. *hrabie*, změněného v hrab*ě* gen. *-ěte*; doklad nejstarší: hrabyete českého DalC. 25. Tu bezpochyby jméno významem blízké a sdružené *kniežě* gen. knież*ěte* k tomu přispívalo, aby se skloňovalo hrab*ě* gen. hrab*ěte*. Zároveň tu bývá změněn rod grammatický, za býv. masc. je neutr.: hrabye mladý DalC. 39 a hrabě lucemburské VelKal. 242 atd.; také stč. *kniežě* je neutr. a masc. — U složených *markrabie* atd. vyskytují se novotvary tyto teprve později a patrně napodobením jednoduchého hrab*ě* gen. hrab*ěte* atd., a také grammatický rod se tu stejně mění: masc. bramburský markrabye DalC. 93, markrabě moravský VelKal. 82 a j, a neutr. markrabě brandenburské VelKal. 331, lantgrabě duryňské t. 172 atd. Doklady jsou tu mnohem mladší, než při jednoduchém *hrabě*. Nejstarší jsou nominativy rodu středního, jako jsou v obou příkladech právě uvedených; tu přívlastek svědčí, že substantivum je vzato za neutrum, a není pochyby, že se tu rozuměl nominativ takový, jakým bylo subst. neutr. hrab*ě*, t. j. podle vzoru *kuřě*. Doklady pak pro gen. markrab*ěte* atp., dat. *-ěti* atd. jsou ještě mladší; Jg. uvozuje jen genitivy *-ěte* v heslech a bez dokladů, t. j. tedy jen z usu nč., a i v usu tomto jsou příklady takové skoro jen pro sing., málo kdy pro plur.

Dále vyskytují se tvary s koncovkou krátkou místo žádané dlouhé. Konstatovati je lze od stol. XVI, když texty také kvantitu bedlivěji označovati začínají; ale bezpochyby byly již dříve. Na př. sg. gen. margkrabie KřižB. 84[a] t. j. -*bě* (dlouhé -*ie* bylo by v tomto rkpise psáno -íje), dat. k margkrabi t. 94[b] t. j. -b*i* (dlouhé -*í* bylo by tu psáno -íj), akk. za hrabi Ottu Háj. 112[a] (dlouhé -*í* bývá tu většinou psáno -ij) atd. Jsou to tvary shodné se vz. *dušě* a *panošě* a vznikaly také částečně jejich napodobením; ale byla při tom ještě také jiná cesta, totiž mechanické krácení koncovky dlouhé, neboť nalézáme druhdy v témže textě nejen na př. akk. hrab*i* Háj. 112[a], odchylný od akk. pan*í* a shodný s akk. duš*i* a panoš*i*, nýbrž i instr. -b*i*, s markrabi Háj. 258[b], Zdeněk purkrabi pražským učiněn t. 473[a] a j., odchylný od instr. pan*í* i duš*í*, panoš*í* a pochopitelný jenom mechanickým a neoprávněným zkrácením koncovky.

Složená jm. *markrabie*, *lan(t)krabie*, *falckrabie*, *purkrabie* mívají při tom i novotvary podle mužských kmenů -o a -jo, pokud vnikly také do vz. *panošě*, totiž sg. dat. lok. -*ovi*, pl. nom. vok. -*ové*, gen. -*óv*, dat. -*óm*, — a novotvary podle sklonění složeného, vz. *pěší* masc., užívané teprve v době nové; — při subst. *hrabie* novotvarů takových není.

V textech nejstarších, kde není kvantita zřetelně udávána, nebývá lze rozhodnouti, jaký který tvar jest; na př. sg. nom. hrabye mladý DalC. 25 může býti hrab*ie*, a také hrab*ě*. Doklady nahoře uvedené s koncovkou zřetelně dlouhou sg. nom. hrabije Lact., dat. k tomu hrabij OpMus., akk. před hrabij atd. jsou až ze stol. XV a násl. Proto nebyl by nepodobný i ten výklad, že tvary sg. nom. hrab*ě*, markrab*ě* atd. podle *panošě* jsou starší a tvary sg. nom. -*ie*, -*í* atd. že se vyvinuly z nich, ovšem také již v době dosti staré, neboť jsou dosvědčeny již na poč. XV stol. dokladem: smlúvú Prokopa markrabí (z r. 1402, -í zúž. z -ie); srov. sg. nom. rukojm*ě* a z toho -jm*ie*, -jm*í* § 199. V dokladech zde následujících hleděno k tomu, aby mezi nimi byly zvláště příklady s koncovkou co do kvantity zřetelnou, ovšem pokud mi jsou po ruce.

Tvary jsou tedy tyto:

sg. nom. vok. -*ie*, proti nom. sud*í* a pan*í*, a z -*ie* zúžením -*í*: hrabije Lact. Jg.; purkrabije VšehK. 14[b], t. 15[a], t. 16[b], t. 17[a] a j., Prokop markrabí moravský Kn. Tovač. 68, markrabí Albrecht TomP. 7, 8, t. 14, t. 15, t. 17 a j., falckrabí rýnský t. 53, lantkrabí hesský t. 298; — -*ě*: hrabie bavorský Háj. 112[a], jeden hrabě VelKal. 66 a j., hrabě tyrolské t. 265; margkrabie KřižB. 75[b] a j., markrabie bramburský Háj. 254[b] a j., markrabě moravský VelKal. 82 a j., lantgrabě duryňské t. 172, falckrabě t. 137 a j., purgkrabě t. 88 a j., markrabě kázal Pal. 4, 3, 172, falckrabě Fridrich t. 171 atd., hrabě, dial. hrábě BartD. 9 (zlin.), jeden hrába t. 348 (val.), markrabě atd. Us.;

sg. akk. -*ii*, -*iú*, -*í*; na př. hrabyu německého DalC. 72, na m(a)rk-

rabyu míšenského t. 50, jednoho hraby diábel posědl Pass. 396, pust mě przed hrabij OpMus. 34ᵃ, učiním z tebe hraby bohaté Trist. 26; markrabí Albrechta papež vyzýval TomP. 7, 103, pobádal bratra jeho markrabí Albrechta t. 19; — *-i*: (císařová) toho hrabi obžalovala Háj. 97ᵇ, za hrabi Ottu t. 112ᵃ, chtěli Karla hrabi z Flandrý t. 170ᵃ; přistúpiv před margkrabı KřižB. 76ᵃ, volili markrabi moravského VelKal. 205 a j.; — *-ě*, *-ěte* (z gen.): (vdána) za pana hrabě Břez. 5, za pana hraběte Us.;

sg. gen. *-ie*, *-í*: lidé markrabye rakúského PulkR. 57ᵃ, smlúvú Prokopa markrabí ArchČ. 2, 360 (z r. 1402), za markrabí Prokopa ustanoveno jest Kn. Tovač. kap. 68, test Konrada markrabí rakúského Paprock. (DalJ. str. 243), markrabij míšenského VelKal. 33 a j., markrabij moravského t. 40, Otty markrabij brandeburského t. 99 a j., od nejvyššího purkrabij t. 309 a j., od purkrabij pražského t. 45 a j., markrabí Jošta TomP. 3, 407, u markrabí Albrechta t. 7, 350, zatvrzelost Albrechta markrabí t. 33 a j.; — *-ě*: když margkrabıe doma nebylo KřižB. 84ᵃ, za markrabě Albrechta Pal. 4, 2, 172, od markrabě Albrechta t. 174; — *-i*: požádala jednoho hrabi Háj. 97ᵃ, pajcha markrabi bramburského t. 320ᵃ, od markrabi míšenského VelKal. 324; dceru markrabi Jana t. 8, od lankrabi duryňského t. 324, od Filipa landkrabi t. 301, krom purkrabi pražského t. 320, mladšího falckrabi manželka t. 33, Fridricha falckrabi syn t. 86, u přítomnosti Jana falckrabi t. 126 a j., co se pana purkrabi dotýče Pal. 5, 2, 321; — *-ěte*: dceř hrabyete českého DalC. 25, dcera hrabiete z Raynu Háj. 124ᵃ, hraběte, markraběte, lankraběte, falckraběte, purkraběte Jg. s. v. a Us; — *-ího*: markrabího, falckrabího, purkrabího Jg. s. v. a Us.;

sg. dat. lok. *-í*: k tomu hrabij OpMus. 34ᵃ; Martinovi purkrabij KolA. 1516, markrabij míšenskému VelKal. 38, purkrabij normberskému t. 112, markrabí Albrechtovi TomP. 7, 296, purkrabí pražskému t. 6, 117; — *-i*: k margkrabı KřižB. 83ᵃ, po margkrabı t. 83ᵃ, margkrabi saskému Háj. 106ᵃ a j., markrabi brandeburskému VelKal. 157 a j., markrabi Albrechtovi Pal. 4, 2, 169 a j.; — *-ěti*: hraběti z Gutenšteina Břez. 25, po hraběti t. 5, hraběti Us.; markraběti atd. Us., srov. sg. -ěte Jg.; — markrab*ovi* atd.: o margrabowi Griz. 157ᵇ, proti purkrabowi KolA. 1514, proti markrabowi VelKal. 178, proti purkrabovi Vel. Jg., markrabovi Albrechtovi Pal. 4, 2, 177; — dat. markrab*ímu* atd., lok. markrab*ím* atd. Us., srov. sg. gen -ího Jg.;

sg. instr. *-ú*, *-ií*, *-í*: s jedniem hrabiu AlxB. 1, 26, mezi hrabij a panstvím Benátským Lobk. 4ᵃ, za bohatým hrabíj KřižB. 87ᵃ; s Albrechtem markrabí brandeburským TomP. 7, 5, Fridrichem falckrabí rýnským t. 77; — *-i*: s markrabi Háj. 258ᵇ, Zdeněk purkrabi pražským učiněn t. 473ᵃ, s Ottau markrabi brandeburským VelKal. 178; — *-ětem*: hrabětem Us.; markrabětem atd. Us., srov. sg. gen. -ěte; — markrab*ím* atd.: s mar-

krabijm VelKal. 202 a j., markrabijm lužickým t. 178, Filipem landkrabijm t. 202, s Vilémem lantkrabijm t. 98, s markrabím Albrechtem Pal. 4, 2, 173, t. 182, TomP. 7, 66, mezi Ludvíkem a markrabím Albrechtem TomP. 7, 62, s falcrabím rýnským t. 337;

du. gen. lok. *-í*: listy obú markraby Půh. 1, 186 a 2, 252; — pro jiné pády du. nemám dokladu;

pl. nom. akk. vok. *-ie*: dokladu s koncovkou bezpečně dlouhou nemám; v dokladech následujících může se čísti dlouhé *-ie* i krátké *-ě*: zlá kniežata i zlé hrabye, vévody i zlé lankrabie, všichni cuzé otjímají Hrad. 106ᵃ, hrabye i jiní páni přisahali PulkR. 74ᵇ, hrabie a zemené JiřKap. 1, všěcky hrabye a zemany PulkR. 80ᵃ, všěcky markrabye dolóv jest sehnal t. 73ᵃ atd.; — hrab*ata* Háj. 410ᵃ, Puch. 283ᵇ, Us.; — nom. vok. markrab*ové*: lankrabové Vel. Jg., purkrabové a auředníci Břez. 6; — markrab*í* Us., srov. sg. gen. -ího Jg.;

pl. gen. *-í*: pánóv i hraby AlxH. 5, 23, kniežat a hraby něměckých DalC. 44, hraby a pánóv PulkR. 72ᵃ, mnoho knížat a hrabij Háj. 187ᵃ; kniežat i markraby AlxH. 5, 22, sestra míšenských lankraby PulkR. 132ᵇ, purkrabí Chlád. 29; — hrab*at*: knížat i hrabat Háj. 189ᵃ, Us.; — markrab*óv* atd.: purkrabův Břez. 19, Chlád. 29;

pl. dat. *-iem*, *-ím*: jakž hrabyem slušie AlxV. 1238, kniežatóm i hrabyem PulkR. 74ᵇ, purkrabiem i šafářóm Trist. 280, vám purkrabím Břez. 16, t. 19; — hrabat*óm*: hrabatuom Puch. 356ᵃ, hrabatum Háj. 220ᵃ, hrabatům Us.; — markrab*óm* atd.: všem purkrabom Lún. r. 1403.

pl. lok. *-iech*, *-ích*: o vývodách a hrabijch Hořek. 64ᵃ; — hrab*atech* Us.;

pl. instr. *-iemi*, bez dokladu bezpečného; v příkladech následujících může býti dlouhé *-iemi* i krátké *-ěmi*: mezi pány a hrabyemy PulkR. 31ᵃ, mezi markrabyemy a hrabyemy t. 102ᵇ; — hrab*aty* Us.; — markrab*ími* atd.: s falckrabími Pal. 5, 2, 115, t. 171, s dvěma markrabími TomP. 6, 196.

Jmenné skloňování adjektiv kmene *-o*, *-a*.

231. Adjektiva — ve smyslu nejširším, t. j. všeliká jména, která tvarem rozlišují rod mužský, ženský a střední, buďtež původu a významu jakéhokoliv, tedy kromě adjektiv ve smyslu užším také všecka adjektivalia, totiž participia a příslušné číslovky i zájmena — jsou ve slovanštině skoro vesměs kmene *-o* (pro masc. a neutr.), *-a* (pro fem.). V češtině jest nepatrný zbytek adjektivních ŭ-kmenů, stč. z-*cělu* atp., v. § 305, jest adjektivní číslovka *třie* kmene -ĭ a *čtyřie* kmene dílem téhož a dílem souhláskového, v. § 349, a jsou některé tvary komparativu a participií *-nt* a *-s* kmene souhláskového; všecka ostatní adjektiva jsou kmene *-o*, *-a*.

Kmeny substantivní *-o*, *-a* rozdělili jsme za příčinou skloňování ve kmeny tvrdé *-o*, *-a* a měkké *-jo*, *-ja* a *-ьjo*, *-ьja*, v. § 5. Ze stejné příčiny dělíme taktéž kmeny adjektivní sem patřící a rozeznáváme jmenné skloňování

1. adjektiv tvrdých kmene *-o*, *-a*, vzoru *dobr*, *dobra*, *dobro*;
2. adjektiv kmene *-jo*, *-ja*, vzoru *pěš*, *pěšě*, *pěše*;
3. adjektiv kmene *-ьjo*, *-ьja*, vzoru *boží*, *božie*, *božie*.

Skloňování jednotlivých těchto vzorů je stejné, jako vlastní skloňování parallelních vzorů substantivních: masc. *dobr* skloňuje se jako *chlap* (*dub*), fem. *pěšě* jako *dušě*, neutr. *božie* jako *znamenie* atd. V skloňování substantiv rozmohly se velikou měrou rozmanité novotvary; ve jmenném skloňování adjektiv je novotvarů těch poměrně málo, proto je skloňování toto prostější než ono. Za to přibylo zde historické mluvnici úkolu na straně jiné. Skloňování substantiv je totiž volné, z pravidla každé substantivum má své tvary pro všecky pády a všecka čísla; naproti tomu jest jmenné skloňování adjektiv rozmanitě omezeno: ten druh adjektiv je ho více schopen a jiný méně, v některém pádě je ho více a v jiném méně, a v době staré je hojnější nežli v nové. Historická mluvnice jazyka českého hledí k této věci dílem ve skladbě, dílem v tvarosloví; v tvarosloví zejména vyšetřuje a ukazuje, jaké tu bývají hranice vytčeného omezení a kterak se postupem z doby staré do nové mění.

Podle nestejné schopnosti ke skloňování tomuto druží se adjektiva sem patřící ve skupení, různá tím, že sklonění jmenného je tu více tu méně; krom toho nalézá se, že kmeny skupení téhož jsou příbuzny i významem; a z obou těch příčin odporoučí se, pozorovati toto skloňování v každém z nalezených skupení zvláště.

V textech starších, kde kvantita není důsledně označována, možno psané na př. dobr*a* (sg. nom. fem. a pl. nom. akk. neutr.) bráti za *-a* i za *-á* atd. V případech takových poučuje nás známý usus starého jazyka; na př. říkalo se velik*a* noc (= hod velikonoční), gen. velik*y* noci, dat. lok. velic*ě* noci atd. Jindy řídíme se parallelními tvary zřetelnými: kdyby na př. ve rčení jinak stejném bylo masc. *dobr* a neutr. *-o*, tedy béřeme i psané dobr*a* za tvar jmenný *-a* a nikoli za *-á*. To platí také o pěš*ě* a pěš*ie* atp. A stejné pravidlo platí také v jazyku nynějším, když pravíme a píšeme: sestra je zdráv*a*, nemocn*a*, jako též pravíme a píšeme; bratr je *zdráv*, *nemocen*, dítě je zdráv*o*, nemocn*o* atd.; a naproti tomu pravíme a píšeme: noc byla čern*á*, a nikoli čern*a*, poněvadž pravíme: uhel je čern*ý*, a nemůžeme říci: uhel je *čern*; odchylný odtud výklad některých theoretiků novodobých a souhlasný s ním usus — noc byla čern*a*, hlava starcova je bíl*a* atp. — jsou nesprávné, srov. § 261.

1. Vzor *dobr*, *dobra*, *dobro*.

232. Sem patří jmenná adjektiva kmene tvrdého *-o*, *-a*. Kmen adjektiva vzorového jest masc. neutr. *dobro-*, fem. *dobra-*. Skloňování jest jako ve stejných vzorech substantivních, t. j. masc. *dobr* skloňuje se jako *chlap* a *dub*, fem. *dobra* jako *ryba*, neutr. *dobro* jako *město*.

Skupiny adjektiv, které tu rozeznáváme, jsou:
a) adjektiva přivlastňovací vzoru *królóv*, *matčin*, *-a*, *-o*;
b) číslovky druhové vzoru *desater*, *-a*, *-o*;
c) číslovky řadové vzoru *desát*, *-a*, *-o*;
d) adjektiva zájmenná vzoru *však*, *-a*, *-o*;
e) participia *nesl*, *nesen*, *znám*, *-a*, *-o*;
f) adjektiva *ostatní* vzoru tohoto.

a) Adjektiva přivlastňovací *królóv*, *matčin*, *-a*, *-o* atp.

233. Sem patří adjektiva přivlastňovací s koncovkami *-óv*, *-ova*, *-ovo* a *-in*, *-ina*, *-ino*. Kdy bývá koncovka ona a kdy tato, vykládá se v kmenosloví; zde jde o skloňování těchto jmen. Vedle tvarů jmenných jsou tu i tvary podle sklonění složeného, v některých pádech — zejména v sg. instr. masc. neutr., du. dat. instr. a plur. gen., dat., lok. a instr. — většinou a pravidlem, v jiných odchylkou více méně hojnou. Časem tvarů jmenných ubývá a složené vstupují na jejich místa. Nynější usus spisovný zachovává tvary jmenné mimo sg. instr. masc. neutr. a plur. gen., dat., lok. a instr.; v nářečích obecných pak jsou tvaru jmenného většinou jen nominativy sg. a pl., dílem též akkusativy.

234. Sing. nom. (akk. vok.) masc. *-óv*, *-uov* *-ův*, a *-in*. Na př. syn Herodow Krist. 38[b], teſarzuow syn Comest. 232[b], kralewa ženima Hrad. 51[a], dušě yonathowa Ol. 1. Reg. 18, 1, pannyn syn DětJež. 1[b], duom gynoſſyn Ol. Súdc. 18, 10, bratr wewodyn PulkR. 31[a], otec wewodow t. 43[b]; atd.

Místo *-uov*, *-ův* bývá odsutím jen *-uo*, *-ů*, a za *-ů* psáno druhdy *-ú* neb *-u*. Na př. hlas Jakubuo Ben. Gen. 27, 22, Šimon kaſſparuo KolČČ. 31[a] (1550), duom Zukaluo t. 71[b] (1546), Marek wolegnijkuo t. 24[a] (1544); Marek wolegnijku t. 96[a] (1548), Mikuláš Peklu t. 137[a] (1551); pravnuk Koſſalů Háj. 56[b], Sekerú syn t. 418[b]; syn Jakubů Br. Gen. 35, 23, služebník Hoſpodjnů t. Deut. 34, 5, lid Hoſpodinú t. Ezech. 36, 20, dům Hazaelú t. Am. 1, 4 atd.

Někteří prý lišili a psali plur. gen. -ův a adjektivum přivlastňovací -ú; připomíná to Dolež. 52, ale sám tak nečiní.

Zřídka tu bývá tvar složený; na př. Vaněk Janowy KolČČ. 1[a] (1541), Davidový, Eviný Jandit 58, fem. Petrová Drach. 70.

Novočesky, podle usu nynějšího: masc. králův, matčin; dial. synov

Hatt. slc. 86; — súsedův synek BartD. 27 (záhor.), t. 31 (pomor.), t. 89 (stjick.), Kovaluv synek t. 116 (laš.); — častěji bez *-v*: králů Us. ob., tatinků Btch. 376 (dbeč.), sósedu syn chrom. 276, súsedů syn BartD. 18 (zlin.), t. 35 (slov.), t. 70 (val.), súsedu chlapec t. 82 (hran.); — *-ů* = *-ú* změněno v *-ou*: sousedou chlapec BartD. 52 (dol.), chlapec Němcou t. 92 (kel.), srov. I. str. 248. — Jinde bývá *-ůj*, k tomu fem. -ova atd.; na př, súsedůj, Popełkůj, Matulíkůj BartD. 70 (val.), t. 37 (strán.), t. 27 (záhor.) syn tátůj, Procházkůj Šemb. 39 (záp.-mor.), a tak i místy v Čechách záp.; odtud příjm. Havlůj atp. Dítě ve čtvrtém roce, které těchto tvarů dial. nikdy neslyšelo, pravilo: „to není tvůj klobouk, to je strejčkůj"; *-ůj* tedy analogií podle *můj* atd. — V některých nářečích jest *-ůch* místo -ův, na př. súsedůch synek BartD. 65 (val.), -ůch fem. -ova atd. t. 70 (val.), -ůch vedle -ův t. 89 (stjick.); tu pojato adjektivum -ův za pl. gen. -ův, který jest znění stejného a významem velmi blízký, a když místo pl. gen. -ův nastal dial. pl. gen. -ůch (v. § 37), vzalo se -ůch také místo adjektiva přivlastňovacího.

Fem. *-ova*, *-ina*: králova, matčina Us.; místy Us. ob. také *-ová*, *-iná*.

Neutr. *-ovo*, *-ino*: bedro Jakubowo Comest. 41[b]; euino z(h)řěšenie Ostr.; rozdělenie ozino (Ozovo) BiblD. 1. Par. 13, 11; královo, matčino Us., BartD. 22 (zlin.), t. 27 (záhor.), t. 31 (pomor.), t. 70 (val.); było u nás Michnovo (t. děvče), půjdu na Mičułkovo (t. pole), t. 116 laš.); — tvary skloněni složeného Válkové pole BartD. 31 (podluž.), Bartkové pole t. 70 (val.), a skoro vždy nář. laš.: kovalove pole, stařičkove meno (jmeniny) t. 116,

Sing. akk. fem. *-ovu*, *-inu*. Na př. sestru Ludwykowu markrabynu (bratr: Ludvík markrabí) Pulk. 99[a] atd., z pravidla tak, nč. královu, matčinu Us, súsedovu BartD. 21 (zlin.) a j., zřídka *-ovou*, *-inou* Us. ob.

235. Sing. gen. (akk.) masc. neutr. *-ova*, *-ina*. Na př. kralowa syna DalC. 53, Jiřika Polakowa KolČČ. 414[b] (1571), syna Achiſamechowa Br. Ex. 31, 6, Kojatu syna hrabyna PulkR. 55[b], z kralowa herodowa města Hrad. 85[a], královstvie Balthazarowa Pror. 119[a], z pokolení Symeonowa Br. Num. 25, 14, podle přikázanie markrabyna PulkR. 83[b], bratra wewodyna t. 31[a], z pokolenie iudyna Ol. 2. Par. 23, 2 atd.; nč. králova, matčina Us. spis., porůznu i v dial.: z Mičułkova (t. pole) BartD. 116 (laš.).

Skloněním složeným *-ového*, *-iného*. V ŽKlem. 54, 4 čte se: ot zamúcenie hrzieſſnykoweho peccatoris; ale to je k nom. -ový, nikoli possessivum. Doklady jisté jsou: Mojžíše Sarzineho KolČČ. 194[a] (1553), Marka Barthončžijneho t. 173[b] (1552), od Jana woſliczowyho t. 208[a] (1558), Jana Machkowyho t. 420[a] (1567), Jana Rzihowyho t. 309[a] (1560), Janowého vedle Janowa Nudož. 31[b], syna Maxovýho ŽerKat. 303, psaní vašnostiného t. 58, pana manžela vašnostiného t. 27, Luterowého bludu Beck. 1, 29.

z pohřbu Lybuſſynýho t. 1, 220, panineho (sic) Dolež. 57, -ovýho Tomsa 191; sousedovýho, matčinýho Us. ob., sósedovyho psa chrom 276, tatinkovýho Btch. 376 (dbeč.), súsedového BartD. 21 (zlin.), t. 70 (val.), t. 116 (laš.) atd.

Krom toho jsou v nářečích slovenských ještě novotvary podle dial. gen. *našho* za č. našeho: do ženichovho domu, u Zemánkovho pola BartD. 38 (lip.), synovho Hatt. slc. 86.

Sing. gen. fem. *-ovy*, *-iny*. Na př. krwe abelowi Koř. Luk. 11, 51, manžel Lidmily Kraliczkowy KolČČ. 335[b] (1568), manželky Jákubowy Br. Gen. 46, 19 atd., nč. královy, matčiny Us. spis.

Podle sklonění složeného: Kristiny Markowe KolČČ. 20[b] (1543), Janowé vedle -owy Nudož. 31[b], z lásky vašnostiné ŽerKat. 266, sósedové krávy chrom. 276, tatinkové Btch. 376 (dbeč.); súsedovéj BartD. 22 (zlin.) a j., synovej Hatt. slc. 86.

236. Sing. dat. masc. neutr. *-ovu*, *-inu*. Na př. Petrovi synu Klimowu KolČČ. 37[a] (1546), Jiříkovi Tomkowu t. 415[b] (1566), synu Raguelowu Br. Num. 10, 29 atd., nč. královu, matčinu Us. spis. — Matením s lok. bývá -ově, -ině: k auguſtowie pozvání Koř. Skutk. 25, 21, Ježíš odpověděl otcovi dyewczynye EvOl. 282[b], k držení iudynie restituit eam ditioni Judae Ol. 2. Par. 26, 2.

Podle sklonění složeného *-ovému*, *-inému*: k statku Kacziczkowymu KolČČ. 142[b] (1551), Janovi Hubaczkowymu t. 52[a] (1556), pánu vašnostinýmu ŽerKat. 107, k Jindřichowýmu Hradci Beck. 2, 628; Janowému vedle -owu Nudož. 31[b], Drach. 70, paninemu Dolež. 57, sousedovýmu Us. ob., sósedovymu chrom. 276, tatinkovýmu Btch. 376 (dbeč.), súsedovém (m. -ému, srov. § 473 č. 3) BartD. 22 (zlin.) a j.

Krom toho je v nář. slovenských novotvar podle dial. dat. *našmu* za č. našemu: Komárkovmu pachoukovi BartD. 38 (lip.), synovmu Hatt. slc. 86.

Sing. lok. masc. neutr. *-ově*, *-ině* a *-ovu*, *-inu*. Na př. w hoſpodynowie domu ŽWittb. 133, 1, u městě hoſpodinowie t. 47, 9, w domu hoſpodynowu t. 26, 4, t. 134, 2, ve jménu hoſpodynowu t. 19, 8, t. 117, 26, t. 123, 8, na sboru abyronowu t. 105, 17, o lybuſſynu proročství DalC. 4, o brzieczyſlawowu bogyu t. 45, ve jménu hoſpodynowie EvZimn. (Rozb. 702), v domu biſkupowie Zrc. 1[a], v domu nabuchodonozorowu Ol. Jud. 2, 1, o yanowu křtu Koř. Skutk. 19, 3, o dluhu otczowu Pr. pr. 252, o příští Criſtowu Comest. 274[b], o příští Kryſtowu ChelčP. 23[b], v času Kaynowu t. 261[a], v zákoně Moyžiſſowie t. 112[a], na místě Markowie KolČČ. 74[b] (1548), v placení Janowu t. 87[b] (1551), w domu Hoſpodinowu Br. Jer. 29, 26 a j., v domě Hoſpodinowě t. 21 a j., Janowě Nudož. 31[b], Dawidowě Rosa 296, Dawidowu t. 111 atd., nč. králově,

matčině i královu, matčinu Us. spis, porůznu i v dial.: na Mičułkově (t. poli) BartD. 116 (laš.).

Podle sklonění složeného *-ovém*, *-iném*: na poli Zophczinym KolČČ. 58ᵃ (1545), v domě Mayowym t. 144ᵇ (1549), v statku Sakowem t. 175ᵇ (1552), w Kralowém Dwoře VelKal. 239, v Jindřichovém Hradci ČernZuz. 97, po Vaškovi Němcovým ŽerKat. 219, o vašnostiném způsobu t. 270, při manželu vašnostiným t. 208, v proroctví Geremiaſſowým Nitsch 15, v domě Pilatowym Beck. 1, 252; Janowém vedle -owě Nudož. 31ᵇ, paninem Dolež. 57, sousedovým Us. ob., o súsedovym psovi chrom. 276, tatinkovým Btch. 376 (dbeč.), súsedovém BartD. 22 a j.

Sing. dat. lok. fem. *-ově*, *-ině*. Na př. in capella Zirczinewſi Kosm. pokr. 1131 (nom. Žrčina ves), o byſkupowie herzmanowye smrti DalC. 64, na krčmě Petraſowie KolČČ. 28ᵃ (1543), Lidmile Poliwkowie t. 379ᵃ (1567), dceři Faraonowě Br. Ex. 2, 7 atd., nč. královĕ, matčině Us. spis.

Podle sklonění složeného: po téj řeči královiej Trist. 170, Anně Kraliczkowe KolČČ. 335ᵇ (1570), na hoře Hoſpodinowé Br. Gen. 22, 14, po paní Odkolkový ŽerKat. 119, při příležitosti vašnostiné t. 270, víře Kryſtowé vyučovati Beck. 1, 3, o smrti Kryſtowé t. 12 předml.; Janowé vedle -owě Nudož. 31ᵇ, Petrowe Drach. 70, panine Dolež. 57; sousedový dceři Us. ob., sósedové krávě chrom. 276, tatinkové Btch. 376 (dbeč.), súsedovéj BartD. 22 (zlin.) a j., synovej Hatt. slc. 86.

237. Sing. instr. masc. neutr. *-ovem*, *-inem*. V ŽWittb. čte se: s bohem abrahamowem 46, 10, a nad domem dawidowem 121, 5; jsou to bezpochyby zachované tvary starožitné a sotva novotvary, o jakých je řeč v § násl. č. 3.

Podle sklonění složeného *-ovým*, *-iným*: nad domem dawidowim ŽKlem. 121, 5, nad ſeſtrzinym tělem Ol. Num. 6, 7 atd., nč. královým, matčiným Us. spis. i ob.; — někdy *-ovejm*, *-inejm*: Adamoweym dvorcem KolČČ. 42ᵃ (1544), Janem Kordulczineym t. 33ᵇ (1543), pod Perzinczineym rybníkem t. 54ᵇ (1545), s manželem vašnostinejm ŽerKat. 41 a j.

Sing. instr. fem. *-ovú*, *-ovau*, *-ovou* a *-inú*, *-inau*, *-inou*, pravidelně a vždycky tak; sklonění složené má zde koncovky téhož znění, nebylo tedy k odchylce příčiny.

238. Du. nom. akk. vok. masc. *-ova*, *-ina* (proti du. chlap*y*, kterýž jest novotvar podle syn*y*): dva syny Božějova DalJ. 56 rkp. Z, dva syny mutynyna Pulk. 79ᵃ. — Fem. neutr. *-ově*, *-ině*: v rucě moyzeſſowie a aronowie ŽKlem. 76, 21, skrzě rucě moyzieſſowye a aronowye ŽWittb. tamt., oči hoſpodynowie t. 33, 16, v rucě mistrově Rokycanově a mistrově Václavově list. z r. 1433 (Výb. 2, 361), dvě ženě Dawidowie Ben. 1. Reg. 30, 5.

Du. gen. lok. *-ovú*, *-inú*: (sv. Barbora) otczowuu rukú zbyla Pass. 20, z rukú Sſalomúnowú Ben. 3. Reg. 11, 31.

Du. dat. instr. sklonění jmenného nedosvědčen; — sklonění složeného *-ovýma*, *-inýma*: k kolenoma geziſſowyma Koř. Luk. 5, 8.

239. Plur. nom. masc. (životných) *-ovi*, *-ini*: Vlastislavovi dědici DalJ. 22 rkp. ZP, synové Benyaminowi Br. Num. 26, 38, synové ewyny Lvov. 67[a], synové leuiny Ol. Num 18, 23 atd., nč. královi, matčini Us. spis., sósedovi psi chrom. 276, súsedovi BartD. 22 (zlin.) a j., synovi Hatt. slc. 86.

Podle sklonění složeného a odchylkou pravopisnou: učedlníci Kryſtowý Beck. 1, 5.

Plur. nom. masc. (neživ.), akk. masc. a nom. akk. fem. *-ovy*, *-iny*: čeledi Rubenowy Br. Num. 26, 7 atd., nč. královy, matčiny Us., súsedovy BartD. 22 (zlin.) a j., tatinkovy Btch. 376 (dbeč.), sósedovë psë, sósedovë krávë chrom. 276; — podle sklonění složeného: Kalwjnowé smyšlénky Beck. 1, 441, slzy mníchowý t. 2, 332.

Plur. nom. akk. neutr. *-ova*, *-ina*: slova yſayaſſowa Mat. 1 atd., nč. králova, matčina Us. spis.; v dial. sósedovë řibjata chrom. 276, -ovë = -ovy, je fem. za neutr.; — podle sklonění složeného: slova Kryſtowá Beck. 3, 38 a j., králový slova, matčiný slova Us. ob. (fem. za neutr.).

240. Plur. gen. tvaru jmenného je v těchto příkladech *-óv*: jež sě stalo v Čechách nenie (nyní) kdež přívuzných kralow nenie Jid. 13 (nom. přívuzní král*ovi*, gen. přívuzných král*óv*, dat. přívuzným král*ovým* atd.), střěly tvé padnú v srdcě nepřátel kralow inimicorum regis ŽKlem. 44, 6 (nom. nepřietelé král*ovi*, gen. nepřátel král*óv* atd.). Šafařík v Poč. 52 uvádí ještě ze Zj.: desět vítězóv korun. — Pravidlem jsou vždy a dosud tvary podle sklonění složeného *-ových*, *-iných*.

241. Plur. dat. O tvarech jmenných Novák*ovům* atp. viz § násl. — Pravidlem jsou vždy a dosud tvary složené *-ovým*, *-iným*.

242. Plur. lok. O tvaru David*ovech* v. § 244 č. 3. — Pravidlem jsou vždy a dosud tvary *-ových*, *-iných*.

243. Plur. instr. Tvary jmenné jsou jen masc. a neutr. v dokladech: ustanovili ste krále Abimelecha nad bydliteli ſychemowy super habitatores Sichem Ol. Soudc. 9, 18, slovy Israhelovy vzhrdav Israel verba despiciens t. 11, 20 (podle ČČMus. 1864, 147), (lid) i kralowi vrzedniky vzhrda Comest. 201[b], s lety Saulowy t. 129[b], přijímajíc to pozdravenie ústy andělovy rkp. Mikul. (podle Jirečkovy Hymnologie 3); srov. § 244 č. 3. — Pravidlem proti těmto velice řídkým zvláštnostem jsou vždycky a dosud tvary složené *-ovými*, *-inými*.

Jiné výklady ke skloňování tomuto.

244. 1. Z adjektiv *-óv*, *-in* vyvinula se mnohá jména vlastní, místní a osobní; přisvojovací adjektivum je tu pojato za substantivum a ze substantiva stalo se omezením a zúžením významu jméno vlastní. Na př. *Benešov* = hrad Benešův, *Miletín* = hrad Milatův, t. j. hrad jejž založil neb držel Beneš, Milata atd., — *Tomášóv*, *Kubín* = muž, jehož otec nebo jiný předek byl Tomáš, Kuba atp. Jména tato byvše pojata za jména vlastní, vymkla se z kategorie přivlastňovacích adjektiv a přijala sklonění veskrze jmenné, kdežto řečená adjektiva mají sklonění to jen v jistých mezích; na př. je také sg. instr. Beneš*ovem*, Milet*ínem* proti sg. instr. adjekt. král*ovým*, matč*iným*, je také plur. gen. Kub*ínův*, dat. Kub*ínům* atd. proti adjekt. matč*iných*, matč*iným* atd. Z *Tomášóv* vyvinulo se ustrnulé Tomáš*ů*, o tom viz doleji č. 3.

Stejná jména vlastní jsou také ve slovanštině ostatní. V kontextu českém skloňují se způsobem českým; na př. sg. instr. s Kostomar*ovem*, s Pušk*inem* atp., *-ovým*, *-iným* jest nemístné napodobení způsobu ruského.

2. Plur. nom. masc. *-ovi* béře se substantivně pro úhrnné pojmenování příslušníků a zvláště rodiny toho, kdo je míněn jménem základním; na př. *kovářovi*, *Novákovi* atp. = členové rodiny, jejíž otec jest nebo byl *kovář*, *Novák* atd. Metonymicky rozumí se pak týmže jménem také obydlí, statek atd. takové rodiny. Sklonění jest podle *králóv* atd., ale pojetím substantivním vyvinuly se tu některé tvary jmenné přes meze vzoru vytčeného. Zejména:

gen. *-ů*; na př. u kovářů, u Nováků atp.; tvar ten je stejný s gen. *chlapů*, *oráčů*, ale rozdíl živě cítěný je v tom, že se sdružuje s nom. adj. kovář*ovi*, Novák*ovi*, nikoli s nom. subst. kovář*i*, Nováci nebo *-ové*; — dial. jest *-och* místo *-ových*: céra Formánkoch, chlapci Formánkoch BartD. 27 (záhor.), srov. zde dále dat. *-om*; tento pl. gen. *-och* pak bývá také místo sg. nom. masc. *-ův* a proti fem. *-ova*, neutr. *-ovo*: Formánkoch, -ova, -ovo t.;

dat. *-ovóm*, *-ovuom*, *-ovům*; na př. nebudeť proč k ſauſedowuom ChelčP. 185[b], (legata) až do kostela před Tejnem přivedli a potom k Slonowuom Let. 465, k Strakovům, k Vaníčkovům, k Novákovům, k sládkovům, ke kovářovům atp. Dobr. Lehrg.[2] 200, ČČMus. 1861, 388, Šemb. 27 (vých.-česk.) a Us.; — zkrác. *-ovom*: doudl. Mjichalovom, šefcovom Kotsm. 22; — staž. *-om* (m. *-ovým* nebo *-ovům*): k Novákom, Strakom, Čermákom, kovářom Šemb. 27 (vých.-česk.) a Us.;

instr. *-ovy*; na př. kovářovi jsou až za Novákovy Us. podkrk. (vedle -ovejma).

3. V grammatikách stol. XVII a XVIII vyskytují se při těchto adjektivech tvary jmenné odjinud málo nebo nikterak nedosvědčené. Na př.: sg. vok. *-ove*, synu Dawidowe Jandit 58, vedle -ový; — sg. instr. *-ovem*, Dawidowem Rosa 111, Dolež. 57 v. -ovým; — pl. gen. *-ovů*, Dawidowů Rosa 296, Dolež. 57 v. -ových; — pl. lok *-ovech*, Dawidowech Rosa 296 (pro všecky rody), Dolež. 57 (pro masc. a neutr.). Jsou to patrně mylné domněnky theoretikův: ti znamenají, že vedle tvarů vulgarních gen. -výho, dat. -ovýmu atp. jsou tvary náležité gen. -ova, dat. -ovu atd., opravují tedy jazyk a usus své doby směrem tímto, ale při tom vykračují z mezí a sestrojují také tvary na pohled starožitné ale v skutku nebývalé neb aspoň pro dobu pozdější nedosvědčené. Theoretikové XVII a XVIII stol. sestrojují takové tvary, aby měli paradigma úplné: nom. -ův, gen. -ova atd., a tedy také vok. -ove atd. Vodítkem jim byla při tom analogie. Není nemožno, že podobným tlakem vznikly také tvary plur. instr. -ovy, dosvědčené nahoře několika doklady z XV stol.

4. Z adjektiv sem patřcích vyvinuly se některé ustrnuliny, t. j. výrazy, ve kterých se zachoval význam přivlastňovací, nikoli však povědomí tvaru, který se nemění, i když by se podle grammatického rodu a pádu měniti měl.

U Jindř. Hradce říká se: Bartošů Karel, Bartošů Marie, Bartošů vědro Šemb. 14; t. j. tu ustrnulo masc. *-ů* = býv. *-óv* pro všecky rody.

Téhož původu, z masc. *-óv* jsou hojná příjmení *-ů*, na př. *Tomášů*, *Tomšů*, *Janků*, *Havlů*, *Macků*, *Matějů*, *Machů*, *Antošů*, *Petrů*, *Vítků* atp. Jména tato skloňovala se náležitě, pokud se v nich znamenal význam přivlastňovací; na př. k nom. Šimon Kaſſparuo KolCC. 2[b] (1543), KolČČ. 31[a] (1550) a j. (někdy nazývá se táž osoba také jen Šimon Kašpar, na př. v KolCC. 14[a] z r. 1550) jest gen. akk. pana Šimona Kaſſparowa KolCC. 2[b] (1542), instr. před Šimonem Kaſſparowym t. 6[a] (1542), k nom. Václav Matieguw KolEE. 230[a] (1705, jinak též Václav Matiegka t. 231[b] z r. 1708) je dat. Václavovi Matiegowimu tamt. atd. Ale povědomost, že jsou to adjektiva přivlastňovací, zponenáhla mizela, příjmení tato a zvláště nč. *-ů* odloučila se od řečených adjektiv docela, a poněvadž není jiného vzoru skloňovacího s nom. sg. *-ů*, ustrnula v tvaru *-ů* pro všecky pády; na př. s Václavem Antošů šla sma Wint. 56 (z r. 1585), Martin Machú kaupil .. KolEE. 399[b] (1694), stal se šacuňk na chalupu Martina Machú t. 341[b] (1729), Martinovi Machú t. 342[a] (1729), doktor Tomášů, gen. doktora Tomášů, instr. s doktorem Tomášů atd. Us. Skloňování nejnověji žádané nom. Tomáš*ů* gen. pana Tomáš*ova* atd. je nevhodná novota theoretická; kde potřeba sklonění naléhá a jazyk bez intervence theoretiků jí hoví, béře se místo příjmení *-ů* jméno jeho základní a to se skloňuje, na př. k nom. Šimon Kaſſparuo KolCC. 2[b] (1543) je dat. témuž Šimonu Kaſſparovi t. 14[a] (1550), k nom. Tomášů klade se instr. s Tomášem atd. Us.

Dále jest *-ovo*, *-ino*, t. j. ustrnulý nom. neutr. sg., obyčejný v Čechách jihozápadních; na př. sládkovo syn, sládkovo dcera, sládkovo pole Šemb. 13, pastýřovo syn Erb. čít. 35 (domažl.), sousedovo zahrada, do sousedovo zahrady, v sousedovo domě, sousedovo děti, k sousedovo lukám, na sousedovo polích, se sousedovo chlapci, matčino bratr, od matčino sestry, s matčino bratrem, na matčino polích atd. (příklady od p. K. Skály). Příklady z doby starší: ta královna trzpaſlkowo zemi mějieše TandZ. 176ᵃ; i ohlási se hned jestřáb: „Jsemť orlowo jediný dráb" RZvíř. (z r. 1528, jestřáb).

V nář. valašském jest ustrnulé *-oj*, na př. chłapec Tomečkoj, Marýna Mečíčkoj, pole súsedoj, potkáł sem kmotřenku Lysákoj, šéł z Marýnú Macháňkoj BartD. 70. V nářečí tom je přivlastňovací zájmeno m*ůj*, tv*ůj*, sv*ůj*, nikoli m*ój* atd., possessivní výrazy Tomečk*oj*, súsed*oj* atp. nemohou se tedy vysvětlovati analogií podle vytčených zájmen, jako se vysvětluje strejčk*ůj* podle m*ůj* atd. Podobá se, že je to ustrnulý nom. plur.: v témž nářečí říká se *Polánkoj* atp. místo *-ovi*, na př. kde tu bývajú Polánkoj? BartD. t.; a tento tvar ustrnul. Plural, který mívá jindy význam jména rodinného, vzat tu za possessivum a v tom významu ustrnul; analogon neobyčejné té změny ale s jiným tvarem pluralu je v nář. březovském: tu je z příjmení *Šimek* plural významu rodinného Šimk*é*, a podobně Jank*é* (Janek), kovár*é* (kovár) atp.; na př. kdě tu bývajú Šimké; tento plur. -é ustrnul a říká se také: boł sem u Šimké, u Janké atp., to je Ozef Šimké, Dorka Janké, Jura kováré atd.

V nář. záhorském jest ustrnulé *-och*, již jen v řeči lidí starých, kteří říkají: céra Formánkoch, chlapci Formánkoch, mynářoch BartD. 27, místo obyčejného v témže nářečí -ůj. Je to beze vší pochyby z pl. gen. *-ových*; říká se: Novákových (-ovejch) louka Us., čeledín súsedových BartD. 37 (slov.), a stažením toho vzniklo -och, jako se říká k-Novák*om* místo -ovům nebo -ovým (viz zde č. 2).

5. Fem. *-ina* je ve jménech místních jako jest stč. *Žrčina-ves*, Zricina ves KosmA. 2, 27, Srczynawez Kosml. tamt., villa Zirczinaues Kosm. pokrač. 1130; k tomu byl sg. dat. lok. *-iné-vsi*, in capella Zirczinewſi Kosm. pokrač. 1131, k Paſſiniewſy KollČČ. 80ᵇ (1547); a z toho pak sg. nom. *-iňo-ves*: Pašiňoves, z Paſſiniowſy KolEE. 31ᵇ (1628) a j., Vitiňoves, Jičiňoves v. *-iné-ves*.

b) Číslovky *desater* atp.

245. Sem patří číslovky druhové *-er*, *-era*, *-ero*. Mívají v jazyku starším sklonění jmenné v sing. ve všech pádech (pro vok. není příkladu), — v du. jich není, — a v plur. nom. a akk.; časem ho však ubývá a ujímá se sklonění složené: nom. *-erý*, *-erá*, *-eré* gen. *-erého* atd.

246. Sg. nom. (akk.) masc. *-er*: cztwer hod Štít. uč. 132^b, cztwer obyčej ŠtítMus. 71^a, cztwer stav Alb. 35^b, pater lid t. 90^b, ſſeſter květ ŠtítMus. 80^b, ſſeſter jest obyčej t., ſedmer zlý duch Štít. ř. 138^a, oſmer jest lid Alb. 89^a; *-erý*: oſmery lid ML. 57^b, desaterý počet Vus. Jg.; nč. desaterý stav Us. spis. i ob., v usu spisovném někdy archaist. desater. — Fem. *-era*: ſedmera věc Alb. 105^b, sedmera ohavnost Br. Přísl. 26, 25 a j.; *-erá*: desaterá barva Rosa Jg.; nč. -erá, v jazyku knižném též -era. — Neutr. *-ero*: ze mne bude kněžstvo patero ale brzo zhyne cztwero DalC. 6, ſſeſtero rozdělenie ŠtítMus. 66^a, oſmoro blahoslavenstvie Modl. 120^a m. osmero, dwanáctero pokolení Br. Ex. 28, 21 atd., sedmero složení (ve mlýně) Us. Jg.; nč. -ero, *-eré*, Us. ob. -erý.

Sg. akk. fem. *-eru*: cztweru věc Alb. 104^b, pateru ctnost HusPost. 36^b, máme ſedmerv příčinu Štít. ř. 202^a, pro ſedmeru věc ŠtítMus. 55^b, čtveru nešlechetnost Br. Jg. atd.; nč. desateru i *-erou* věc Us. spis., -erou Us. ob.

Sg. gen. (akk.) masc. neutr. *-era*: z toho cztwera Štít. ř. 132^b, vedle počtu dwanáctera pokolení Br. Ex. 24, 4; *-erého*: prostřed cztwereho zvířat EvOl. 190^a, ze cztwereho dřívie Mand. 3^a, z toho ſedmereho ŠtítOp. 6; nč. desaterého Us., -era archaismus v jaz. knižném. — Fem. *-ery*; ze cztweri věci Mat. 49, ot ſſeſtery věci Alb. 80^a, podlé ſedmery věci Štít. ř. 202^a, z ſedmery svátosti Alb. 38^b atd.; nč. desat*eré* práce Us., -ery archaismus v jaz. knižném.

Sg. dat. masc. neutr. *-eru*: k tomu cztweru čím blíže budem Štít. ř. 182^a, ku pateru lidu Štít. uč. 144^a, Štít. ř. 206^a, dewateru pokolení Ol. Num. 34, 13, deſateru božiemu přikázaní ŠtítMus. 68^a, dwanácteru pokolení Br. Num. 34, 13; nč. desat*erému* stavu, suknu Us., v jazyku knižném někdy archaisticky -eru.

Sg. lok. masc. neutr. *-eřě*, *-eře* n. *-eru*: v jeho přikázaní deſaterze Štít. uč. 62^a, w deſaterze přikázaní t. 133^b, o pateru lidu Alb. 90^b, o ſſeſteru činu Štít. ř. 236^a, o deſateru přikázaní ŠtítMus. 68^a atd.; *-erém:* na cztwerym placení KolČČ. 356^a (1564), v desaterém přikázaní Hád. Jg., která rodívala po ſedmerém Br. Jer. 15, 9 atd., nč. -erém, archaist. -eru.

Sg. dat. lok. fem. *-eřě*, *-eře*: sv. Jiří krále cztwerzye věci naučil Pass. 226, ke cztwerzye věci Alb. 104^a, ve cztwerze věci Štít. ř. 239^a, Štít. uč. 121^a, w ſedmerzye svátosti Modl. 119^a, Alb. 95^b, protiv ſedmerze svátosti Štít. uč. 134^b atd.; nč. desat*eré* práci atd. Us.

Sg. instr. masc. neutr. *-erem*: těla cztwerem budú slavným darem obdarována Štít. ř. 182^a, budem tiem cztwerem obdarováni t., cztwerem činem móž býti člověk pyšen Štít. uč. 133^a, živí mohú pomoci umrlým cztwerem činem t. 156^a, toť dewaterem přicházie činem Štít. ř. 237^b, dewaterem umem ŠtítOp. 46; *-erým*: cžtwerym obyčejem HusPost.

19b, ſſeſterym obyčejem ŠtítMus. 64b, dewaterym obyčejem t. 68b atd., nč. -erým Us. — Fem. *-erú*, *-erau*, *-erou*; odchylka žádná, poněvadž ve sklonění složeném jsou koncovky téhož znění.

247. Pl. nom. masc. *-eři*: že ſedmerzi jsú manželé ŠtítMus. 18b, oſmerzi křesťané Lobk. 127a; *-eří*: devateří kurfiřtové Kom. Jg.; nč. -eří Us., v jazyku knižném někdy též -eři. — Akk. masc. a nom. akk. fem. *-ery*: cztwery lidi HusPost. 35b, cztwery peníze KolČČ. 22b (1552), jeli jsme čtwery i patery hony Pref. 52, jmám cztwery škorně Hrad. 124a, dvéře sú cztwery Mand. 33a, patery knihy Mojžiešovy HusPost. 56b, patery šaty Br. Gen. 45, 22, (kostel) od nás byl asa hony ſedmery neb oſmery Lobk. 27b, knihy devatery (Všehrd); *-eré*: čtveré šaty Rosa Jg., šesteré šaty Us. Jg.; nč. -eré Us. a BartD. 116 (laš.), v jazyku knižném též -ery. — Neutr. nom. akk. *-era*: cztwera vrata AlxB. 4, 11; *-erá* Us. nč., v jazyku knižném též -era.

Pl. gen. lok. *-erých*, — dat. *-erým*, — instr. *-erými*, — vesměs tvary sklonění složeného. Tak z pravidla. V EvOl. psáno: anděli stáchu okolo thronu y ſtarczow y ſſtwerz zwyrzat 191a, ſſtwerz nějakým omylem. V KolČČ. jsou doklady pro pl. instr.: s dědinau patery honczy položenými mezi . . . 158a (1555) a 251a (1556); na pohled je tu starožitný jmenný tvar pat*ery*, ale spíše je to výraz ustrnulý, srov. pl. instr. hotovy pěnězi v § 256.

Jiné výklady ke skloňování tomuto.

248. 1. Sem patří též adjektivalia *některý*, *kolikerý*, *veškeren* atp., pokud mají tvary jmenné. Na příklad

některý, sg. gen. fem. *-ery*: jal sě nyektery částky v zemi prositi Pulk. 120a; pl. akk. masc. *-ery*: (bůh) bude nyektery súditi DalC. 98, žádáše nyektery divy viděti Hod. 42b;

koliker atp., sg. nom. neutr. *-ero*: několikero spřežení volův Vel. Jg. na tolikero Jg.; pl. akk. *-ery*: niekolikery hony Lobk. 31b, kolikery hodiny Jg., několikery brylle Kom. Jg.;

veškeren atp. má v dokladech starších sg. nom. *-eren*, fem. *-erna*, neutr. *-erno*: šlojéřek wſſeczkeren Hod. 50b, veškeren čas Vel. Jg., všecheren neduh Jádr. Jg., (Maria) wſſieczkerna túhú svade Hrad. 72b, jsem wſeczkerna v jeho milosti Kat. 96, wſeczkerno jest přěstalo Hrad. 60a, proň wſeczkerno potupili t. 48b, když jest wſſeczkerno přěvýšil Kat. 100, — a plur. nom. (akk.) *-erni*, *-erny*, *-erna*: to jsú wſiczkerny viděli Hrad. 22a, až sě wſyczkerny užasú Kat. 174, jiní wſſyczkerny Hod. 39a, wſieczkerny k sobě přichýle Hrad. 13a, wſſeczkerny lidi Hod. 81b, božský hlas jě wſſeczkerny ohromil t. 38b, weſkerna dokonánie sem zavrhla Kat. 96 atp. V pádech jiných přívěsků *-keren*, *-ckeren* při *veš* nebývá. — V nč.

je slovo toto jen v jazyku knižném a je tu sg. nom. (akk.) masc. *veškeren*, fem. *-era*, neutr. *-ero*, akk. fem. *-eru*, pl. nom. (akk.) *-eři*, *-ery*, *-era* Jg., a také sg. *-erý* atd. a plur. *-eří* atd. Jg., veškerý prodej Malý Amer. 6, 28, veškeré vojsko Kram. Jg.

2. Neutrum *-ero*, pojato za subst., zachovává tvary jmenné nejvíce a může je míti i v pádech, kde attributivní *-er* má tvary jen složené. Na př. *patero* dítek, *desatero* božích přikázání, gen. *-era* atd., sg. instr. s pat*erem* dítek, s desat*erem* přikázání, plur. tři Desat*era* (t. j. třikrát text desatera božích přikázání), pět Desat*er* atd.

c) Číslovky *desát* atp.

249. Sem patří číslovky řadové *čtvrt* (čtvrtý), *pát*.., *desát*.., *dvacát*.., *sedm* (sedmý), *osm*.. atp. Mají tvary jmenné jen ve spojení se *sám* a *pól*, ve výrazích *sám desát*, *pól desáta* atp. Časem však proniká sem sklonění složené. Příklady:

sg. nom. masc. *sám desát* atp.: pan Albrecht jel na voze sám čtvrt (t. j. tři jiní a Albrecht k nim čtvrtý) Jar. 67, kterýžto (purkmistr) ſam čtwrt jednoho odsoudil Let. 741, král sám šest se túláše DalJ. 109 rkp. V, Čech by sám sedm na téj hořě t. 2 rkp. V, má ſam ſedm přisahati Řád pz. 35, t. 36, svú nevinu má pokázati ſam ſedm t. 34, aby tu mohl ſám deſát za sto let živ býti Háj. 104ᵃ, aby Samtřydcat přišel t. 293ᵃ; *sám desátý*: by Čech ſam ſedmy na téj hořě DalC. 2, ſam ſedmy Pass. 409, ſam ſſeſtynadczt DalC. 89; — pro neutr. *samo desáto* není dokladu; — fem. *sama desáta*: (matka) jmá tú cěstú ſama deſata jíti DalC. 12 (lze čísti také desát*á*); sama dev*átá* Suš. 127 atd.;

sg. gen. masc. neutr. *pól desáta*: pol cztwertha komára Mast. 150, puol cztwrta lána list. JHrad. 1384, puol cztwrta léta Kruml. 124ᵃ, puol cztwrta sta Mand. 44ᵇ, půl čtvrta leta Beck. 1, 87, puol pata lokte Mand. 4ᵃ, půl páta sta Nejedlý Gr. 207, puol pata nadſte honóv Krist. 73ᵇ, pol ſſeſta Štít. list. 1373, půl sedma lokte Let. 999, půl desáta zlatého Us., polgedenaczta sta list. Vrat. 1398; *pól desátého*: za půl čtvrtýho dne Beck. 1, 553; nč. -ta, někdy ob. -týho, dial. půł štvrta lokťa, půł páta groša BartD. 70 (val.) a j.; — fem. *pól desáty*: puol cztwrty míle Trist. 271, puol pati nadſte míle Krist. 35ᵇ, pól ſſeſty kopy Štít. list. 1373, puol sedmy kopy Pr. pr. 249, t. 253, puol dewaty piedi Lobk. 109ᵃ, puol deſaty kopy list. JHrad. 1384, puol deſati neděle Trist. 238; tvar *-té* zúžený v *-tý* v textech starších píše se stejně jako *-ty*, nelze ho tedy postihovati, byl-li také v době starší; nč. půl des*áté* ob. půl des*átý* míle, v jazyku psaném někdy také des*áty*;

sg. dat. masc. neutr. *pól desátu*: k půl čtvrtu zlatému Nejedlý Gr. 207, k půl pátu stu atd. Us., zřídka *-tému*;

sg. lok. masc. neutr. *pól desietě*, *-átu*: w puol cztwrtie létě po její smrti Otc. 494, po puol cztwrtu sta (sic) letech Mart. 14ᵇ, korec pšenice po puol čtvrtu groši Let. 359, v pŭl pátu dni Nejedlý Gr. 207, po pŭl desátu zlatém Us., dial. po pŭ štvrtu, desátu rynském BartD. 21 (zlin.), po půł štvrtu, sedmu, osmu groši t. 70 (val.); v nář. val. je také *-ě*: po půł sedmě, osmě groši t.; — po pŭl šest*ém* roce Us.;

sg. dat. lok. fem. *pól desietě*: tři (cejchy) po puol cztwrtie puole (t. plátna) KolČČ. 76ᵃ (1568); *pól desáté*: o pŭl desáté hodině Us.;

sg. instr. masc. neutr. *pól desátem*: s puol šestem stem list. JHrad. (ok. 1400, J. Kaňka v progr. Jindř.-Hrad. 1886 str. 18), s pŭl ſſeſtem zlatým Nejedlý Gr. 207, s puol osmem stem list. z r. 1396 (Výb. 1, 1037); nč. před pŭl desát*ým* rokem Us.

Jiné výklady ke skloňování tomuto.

250. 1. Také řadová číslovka *prvý* mívá tvary jmenné, ale nikoli ve spojení se *sám* a *pól*, nýbrž ve rčeních jiných, totiž: *v prvo*, w prwo praesertim Lact. 247ᵈ; *z prva*, *prvu*, *s-*, na př. ſ prwa a principio ŠtítPař. 70ᵃ, Ol. 1. Par. 17, 9, ſprwu Hug. 188, osel sě ſprwu bránieše NRada 995, nč. z prvu Us.; *prva počátka*, na př. ſ prwa poczatka a principio Ol. Ezech. 36, 11, ot prwa ſwyeta poczatka Hod. 81ᵇ atd., ot prwa poczatka světa Zrc. 7ᵇ, z čehož je nč. *prvopočátek*.

2. Řadová číslovka *druhý*, *-á*, *-é* je patrně adj. *druh* = alter, alius. Adj. *samodruhý* = selbander, já samodruhý = já a žena Zlob. Jg., život ſamodruhy MudrC. 47ᵃ, žena samodruhá = těhotná atp. činí pravdě podobno, že bylo i rčení *sám druh*, ale dokladu pro to nemám. Rčení *pŭl druha* atd. je známo v jazyku novějším: pŭl druha listu ČČMus. 1882, 515, za pŭl druha roka Kulda 1, 187, puol druhem stem zlatých Koz. 397 atd., pŭ druha, po pŭ druhu groši BartD. 21 (zlin.), půł druha groša, po půł druhu t. 70 (val.) atd.; texty starší mají *pól druhého* atd., pol druheho ODub. 52, Mand. 32ᵇ, šíře puol druheho loktu Ol. Ex. 25, 10, výsost jest na poldruhe šlépěje Kruml. 71ᵃ, puol druheᵒ dne KabK. 21ᵃ atd., pozdější *puol-druha*, *pŭl-druha* vzniklo tedy bezpochyby analogií podle *pól-desáta* atd. Srov. nč. ob. novotvar *pŭl*-třeť*a* za stč. pól-třet*ieho* v § 295. Naproti tomu má starý usus tvary jmenné ve výrazích vyslovujících vzájemnost: *druh druha*, *druh druhu* . . ., fem. *druha druzě* atd.; na př. druh druha chce přětráviti Štít. uč. 90ᵃ, druh druha tlachzie JidDrk. 41, druh druha sě tona lapá AlxV. 1811, ande druh druha dosiehá t. 1815, prav to každý vás druh druhu Mast. 116, šlic mezi sebú druh druhu své krmě Ol. Esth. 9, 19, tehda druh druhu otpovědě alius ad alterum Ol. 1. Reg. 10, 12 chtě druh druhu býti škoden AlxB. 2, 2, druh druhu koně přidává AlxV. 1400, počěchu sě druh k druhu smieti DalC.

5. druh o druzie nevědieše a druh ot druha tajieše Hrad. 61[b], geden na druha neukazujě ani sě druh druhem omlúvajě list. JHrad. 1388, druh przied druhem běžěchu t. 27[a], ande druh przied druhem spějiú AlxM. 4, 19, druh před druhem se tiskniechu Baw. 263, jakž druh sě ſ druhem srazi AlxV. 1580, tak sě ty barvy leskniechu druha przemo druze Kat. 134, druha proti druzie pometány budete altera contra alteram Ol. Am. 4, 3, (panny) druha druhu sě vzlíbachu Vít. 6[b] atd. Že fem. psané druha druhu čísti jest druh*a* druh*u* a ne druh*á* druh*ú*, vysvítá z analogického masc. *druh druha* atd.

d) Adjekt. zájmenné *však*, *-a*, *-o* atp.

251. Sem patří adjektiva utvořená ze kmenů zájmenných, na př. km. *všako-*, *všaka-* z býv. vьšē-k-, km. *jako-* z jē-ko-, *tako-* z tō-ko- atd.

Jmenné akkusativy sg. neutr. těchto adjektiv jsou v četných adverbiích *-ko, -k'*, na př. tako, tak, jako, jak, kterak, tolik, stč. kako, kak, však atd.

Příklady jiné jsou mi známy

při adj. *všaký*, totiž: sg. akk. masc. ve rčeních *na však čas*, *na však den*, *na však večer*, na př. na wſſak czas Štít. uč. 96[b], t. 149[a] a j., Brig. 55[a], na wſak čas Štít. ř. 133[a], na však čas ŠtítV. 38, k najposlednějšiemu dni súdnému beze všeho počkáníčka na wſak den běžíme Štít. ř. 111[b], na wſſak den Kruml. 276[b], Otc. 454[b] a j., Brig. 21[b], Mand. 12[a], na wſak den quotidie Rúd. 27[b], Koř. Mat. 26, 55, na však den ŠtítV. 30, t. 47 a j., na wſſak večer nového manželstva hledáchu DalC. 2; vedle toho též *na všaký čas*, *na všaký den*: na wſaky czas Štít. ř. 223[b], na uſaki den HomOp. 154[a], na wſaki den ŽKlem. 41, 4, na wſaky den Hrad. 82[a], na wſſaky den Štít. uč. 33[a], Kruml. 180[a], Comest. 11[a], Otc. 297[a] a j.; — fem. psané: na wſſaku neděli Štít. uč. 10[b], na wſſaku chvíli Brig. 187[a], na wſſaku hodinu t. 120[b] může býti tvaru jmenného však*u* i složeného však*ú*; — pro neutr. dokladu tvaru jmenného nemám; tvaru slož.: na wſaké léto ŠtítOp. 146; —

a při neutr. *koliko*, *toliko*: sg. nom. akk. *-o*, toliko túh pojměvši Hrad. 59[b], kolyko jest dní ŽWittb. 118, 84 atd., — lok. *-ě*, w kolycze dnech (attrakcí) Alb. 8[a], po nyekolicie dnech Pass. 432, po nyekolicie časiech t. 289, — instr. *-em*, nyekolykem pomoci Štít. uč. 140[b], než by je (peníze) nyekolykem po málu rozdal t. 141[a].

e) Participia *nesl*, *nesen*, *znám*, *-a*, *-o*.

252. Sem patří participia kmene tvrdého. Tvaru jmenného mají bývati ve funkci doplňkové, jak učí skladba. To se zachovává bez výjimky v nominativech part. *-l* ve výrazích perifrastických *nesl jsem* atp.; všude jinde pronikají tvary sklonění složeného víc a více.

Sing. nom. (akk.) *nesl*, *nesen*, *znám*, *-a*, *-o*: ukázal sě umrl Brig. 187ᵃ, (Mojžieš) jest měl v ruce obkliczen zákon BrigF. 52, tak bychom měli jazyk rozwazan HusPost. 149ᵇ, o kterém pſano stojí Háj. 112ᵇ, máme to psáno Us., prohřešenie mé znamo sem učinil ŽWittb. 31, 5 atd., dosud ve výrazích: (*já*) *jsem nesl, nesen*, *znám*, *-a*, *-o* atp.; podle sklonění složeného *-ý*: Břetislav maje lid shromážđiený žádal Háj. 113ᵇ, pro tebe sem byl člověkem učiněný, mrſkaný, trním korunovaný, na kříži powěſſený BílA. 88, ješto (epištola) nám čtená byla Nitsch. 90, zaſtawená jest rána BílD. 484, to jablko bylo kradený VesA. 132ᵇ atp. Part. *-n* a *-t* mají v nářečích ob. v masc. a fem. tvary obyčejně složené *-ý* (*-ej*), *-á* Us., BartD. 21 a j., v slc. též neutr. *-é*: nesené, bité.

Sg. akk. fem. *-u*: tu truhlu prziewracenu nalezneš Pass. 413, znamu si učinil moc tvú ŽKlem. 76, 15; nč. *-u* někdy v jazyku knižném jinak *-ou*.

Sg. gen. (akk.) masc. neutr. *-a*: Rubína nalezše umrla Pass. 158, (Nero) jeho (Patrokla) umrla vědieše t. 300, Ježíše umrla nalezú Krist. 103ᵃ, uzřevše vmrla Arona Ol. Num. 20, 30, ſpaſena mě učiň ŽWittb. 3, 7 a j., (Maria) toho (Ježíše) otneſſena mněla Hrad. 28ᵇ, (král) Ochoziáše před sě przyuedena zabi Ol. 2. Par. 22, 9, nikdy jsem neviděl spravedlivého opušťena HusE. 1. 437, měj mě omluwena HusPost. 116ᵃ atd., Us. spis. namnoze dosud tak; z toho ustrnulé *-a* v případech syntakticky neoprávněných, na př. (bóh) dušě chudých ſpaſena učiní ŽWittb. 71, 13 atp., a z tohoto odchylkou další *-á* v jazyku skleslém: Kristus nás ſpaſená učiní Beck. 2, 211, sv. Pavel všecky ſpaſená činí t. 2, 24, nevědomost může nás omluwená učiniti VesA. 251ᵃ; podle sklonění složeného *-ého*: Jaromír nalezl bratra již do kláštera přineſeného Háj. 112ᵇ a j. — Fem. *-y*: (dievky) mne (Šárky) ſwazany tuto odběhú DalC. 13; nč. z pravidla tvar složený *-é*.

Sg. dat. masc. neutr. *-u*: nelze beze krstu ſpaſſenu člověku býti HusPost. 110ᵃ, nelze jest člověku býti vyčiſtienv od hřiechu t. 76ᵃ a j., nenieť malá věc boha odlúčenu býti ŠtítV. 101 atd., často ve vazbách dat. cum inf. a v jazyku spisovném dosud; tu ustrnulo *-u* také pro fem. a pro plur.; význam tvaru *-u* se zatemnil a Dolež. 81 míní, ve rčení „žádám milovánu býti" že milov*ánu* jest místo milov*anú* t. j. osobú.

Du. nom. akk. masc. *-a* (proti du. chlap*y*, jenž jest novotvar podle syn*y*): (ona dva) za umrla ležiesta AlxV. 1583, dva synové vmrzela Pulk. 154ᵃ, ona (dva) drzana bieſſta Ol. Gen. 40, 4; — fem. neutr. *-ě*: (tě matcě) netahle ſta sě k sobě přituliti Pass. 278, (ruce) bieſſta ſie wytahle a noze ſkloniele (sic) BrigF. 58, (ruce) ſkrzenule že nemohle ku prsem býti przilozenie t. 61, by oči jeho byle zawazanye Pass. 301, (otec) svoji dvě dceři pokrſczenye nalezl t. 282, ani jeho rucé viec budeta k svázaní poſkytenye t. 305, kak sta rucě proklanye Alb. 40ᵇ, jenž ode-

wrzyenye máš uši Pror. 32[a], tvoji nozě nejsta svazky stieženye Ol. 2. Reg. 3, 24, tě (dščě) budeta ſpogenye t. Ex. 26, 24, nesa dvě dſſtie popſanye t. 32, 15, kterak jsta jeho rucě probytye Modl. 169[b].

Pl. nom. masc. -*i*, — fem. -*y*, — neutr. -*a*, Us. spis. z pravidla tak a dosud; v usu obecném jest odchylkou syntaktickou fem. místo neutr., nesl*y* m. nesl*a* atp., a pass. nesen*ý*, znám*ý* (-ý zúž. z -é) atp. pro všecky rody.

Pl. akk. masc. fem. -*y*: již iati vedli ny captivos duxerunt nos ŽGloss. 136, 3, yaty ŽWittb. t., do Prahy jě ſwazany poslachu DalC. 85, ty jisté jinde pochowany nalezneš Pass. 400, uzříte bohy na plecí noſſeny videbitis deos portari Ol. Bar. 6, 3, mužie nalezechu (ženy své) poyaty a zeymany ductas esse et captivas t. 1. Reg. 30, 3, znamy s' mně učinil cěsty ŽWittb. 15, 11, (buoh) ty věci lidem znamy činí Chelč P. 136[a] atd.; nč. v Us. spis. často dosud tak, ovšem vedle -*é*, v usu obecném -*ý* jako v nom.; — neutr. -*a*: znaama učinili slova má Pror. 72[a], buoh chtěl jest v svém písmě napſana mieti tato slova ŠtítPař. 1[a] atd., jako v nom.

Participia zpodstatnělá, na př. *hýřil*, *Doležal*, *Pršala* atp., svlékají se sebe povahu participií a mají příslušné sklonění jmenné veskrze.

f) Adjektiva ostatní vzoru *dobr*, -*a*, -*o*.

253. Zde shrnujeme adjektiva ostatní, která jsou mimo skupiny již probrané. Tvary jejich jmenné jsou v jazyku starším hojnější než v novém a bývají v doplňku, ve výrazích adverbialních a zpodstatnělých, a dílem také v přívlastku, jak o tom učí skladba. Zde jde o stránku jejich tvaroslovnou, kterou chceme dosvědčiti nejprvé podle pádů, a pak podle některých adjektiv jednotlivých.

Výklady a doklady ku pádům jednotlivým.

254. Sg. nom. (akk.) masc. *dobr*: (beránek) nenie ješťe k jedení dobr Comest. 67[a], slušie ten ostnec twrd učiniti a také oſtr Štít. uč. 99[b], tam ijeden chud nenie ani ſlep ani belhaw ani kterým neduhem nezdraw ani proč truchel ŠtítMus. 52[a] atd.; — fem. -*a*: pllna sem bolesti Hrad. 54[b], má nám pravda mijla býti Štít. ř. 95[a] atd.; — neutr. -*o*: nebylo ſylno to rámě ŠtítMus. 92[a], srdce žijwo jest ChelčP. 142[b], on tu své gijſto měl KolČČ. 181[a] (1553), aby měla cziſto srdce od kochání v tomto světu BrigF. 17, (Čechové) vše sbožie obeczno jmějiechu DalC. 2 atd.; sem patří také jména zpodstatnělá -*sko*: Milévsko, Boleslavsko, Hradecko, Rakousko, Rusko atp.; a dále adverbia -*o*, jež jsou sg. akk. neutr. adjektiv sem patřících: málo, mnoho, brzo, blízko, daleko, vysoko atd.; a stejné tvary ve výrazích předložkových: na-levo, na-pravo, blud na yawo vynide DalC.

90, za gifto ť pravi tobě BrigF. 68, za často Us. a BartD. 21 (zlin.), prodář obilé na stojato, na ležato t., kúpił ovoce na syrovo, na sucho t. atd.

Sg. vok. tvarů jemných nemá, doklady tu někdy uvozované jsou omyly. Uvozují se na př. ze ŽWittb. vok. přěvysoče, přěsilne Šafař. Poč. 52, ale v orig. jsou to adverbia altissime, potentissime, psaná prziewiſoczie 9, 3 a przieſilnye 44, 4; myloſtywe bože Pass. 592 jest místo milostivý; ve verši: o lenoſty ma przemnoho Dět. Jež. 3ᵃ (rým: koho) je přemnoho adverbium.

Sg. akk. fem. -*u*: viera tě (Marii) zdrawu učiní Hrad. 46ᵃ, lépe jest svú dědinu puſtu jmieti DalC. 83, ciesař ob welyku nocz Břěcislava pozval bieše Pulk 71ᵇ atd.

Sg. gen. (akk.) masc. neutr. -*a*: (Maria Magd.) když mrtwa (t. Ježíše) nenadjide mortuum Hrad. 29ᵃ, (Vršovici) Mezku ſylna uzřěchu DalC. 34, (dva synové) otcě nemoczna zastúpista t. 70, proč mě bóh stvořil ſlepa, chroma Alb. 90ᵇ, ML. 59ᵃ, ktož svého pokoje neučiní ſwata Štít. ř. 200ᵇ, šlechetnost učiní ho (člověka) přímluvna, k uslyšení snadna a měkka a snadně přístupna, sdielna všeho, což má, vesela a skrovně kratochvilna, věrna a tovařišna Štít. Rozb. 145, mohu kohož chci bohata učiniti BrigF. 23, chceš miloſtiwa k sobě boha mieti NRada 1106, od ſtara dawna Štít. ř. 68ᵃ, Lobk. 28ᵃ atd., do ſſudna dne Levšt. 151ᵇ; sem patří též genitivní tvary -*a* v předložkových výrazích adverbialních: z-cela, z daleka, z blízka, z čista jasna, znenáhla, z ticha, docela, do plna ChelčP. 51ᵇ, do naha t. 77ᵃ, peníze dočiſta utratił Br. Gen. 31, 15, od malička, od dávna, za živa atp., vyšłapuje si z hrda, z pyšna BartD. 185 atd. — Někdy je tu tvar -*u*, a to ve výrazích adverbialních právě dotčených. Adjektiva *cěl* a *mlád* jsou kmene -ŭ, jejich genitivy cěl*u*, mlad*u* jsou tedy podle sklonění vlastního, v. § 304. Vedle toho jsou však také genitivy -u z adjektiv kmene -o, tedy novotvary, na př. z-dětinu, v junošstvě bydle zdyetynu LMar. 14, z-novu, z-prvu, do nahu BartD. 70 (val.) — Sg. gen. fem. -*y*: od weliky noci Pass. 162, až do weliki noczi Mat. 49, té dievky nikdy ižádný nevídal hniewiwi Krist. 5ᵃ, ižádné mněnie mdly v něm viery neučinilo ŠtítMus. 83ᵃ, (mysl nemúdrá) brání sě bohu aby bázeň boží pokorny jie neučinila t. 77ᵃ, nic tak zjevny nečiní pravdy jako upřiemé pravenie HusE. 1, 256, ať já jie neoblúpím nahy ne eam expoliem nudam Ol. Oz. 2, 3 atd.

Sg. dat. masc. neutr. -*u*: Zywu býti jest ŽGloss. Ezech. 16, duchem chudu býti jest, býti pokornu, nehrdu ŠtítMus. 135ᵇ, nesnadno czijſtu býti Štít. ř. 87ᵃ, jest pochotno jemu (příteli) mijlu býti t. 4ᵇ; ve výrazích adverbialních: k stáru, po česku, pohostinu, ponenáhlu atd.

Sg. lok. masc. neutr. -*ě*: w zelenye ruka bielá (na štítě) DalC. 73, jenž (dobrota) v takém cyele nebyla i v jednom těle Rúd. 258 (cělo, celek), na wyſoczie super summum ŽWittb. 73, 5, na wyſocie in excelsis Ol. Sir.

22, 21, (Kateřina) uzře na gewie prsten Kat. v 1095, v noci i dni v-byele Hrad. 123ᵃ; w kratczye DalC. 34, w ſkuorzye t. 30, král jide v-male t. 83, w nahle ChelčP. 160ᵃ, we mnoze i w male t. 204ᵃ, někdo w nowě pojał ženu Br. Deut. 24, 5, nezahyneš w nahle t. 28, 20, šli po ſuſſe t. Ex. 15, 19 atp.; sem patří hojná adverbia *-ě*: dobře, zle, pilně, nově, lze, tuze, sladce atd., gijſtye Štít. ř. 19ᵇ, všecko s' mijle trpěl t. 162ᵇ atd. — Někdy je tu tvar *-u*, dílem podle sklonění ŭ-kmenového, dílem přiveden předložkou *po*, která se vázala nejen s lokalem, nýbrž také s dativem (s tímto ve významu secundum a ve smyslu distributivnosti); později zaniklo povědomí vazby s dativem, dochovaná z ní rčení jako na př. počesk*u* berou se za vazby lokalové, a podle toho ujímá se koncovka *-u* pro lok. také jinde. Na př. po lewu od Damaška Ol. Gen. 14, 15, přešli sú moře po ſuchu t. 2. Esdr. 9, 11, w malu dní ŠtítMus. 62ᵇ, w now t. j. v-novu in neomenia ŽGloss. 80, 4, w nowu ŽWittb. t., po ſuchu Br. Ex. 14, 29 atd.

Sg. dat. lok. fem. *-ě*: auwech žeť mi (Marii) zywye jest ostati Modl. 169ᵇ, k welycze noci Štít. uč. 120ᵇ a j., v sobotu po welyczye noci Štít. ř. 192ᵃ, po welicze noci EvOl. 269ᵃ a j.

Sg. instr. masc. neutr. *-em*: dwoyduchem operiantur diploide ŽGloss. 108, 29 (w dwoyduchim ŽWittb. tamt.), jenž nad wyſokem postavil mě super excelsa ŽWittb. 17, 34, nad malem panovati ChelčP. 254ᵇ; v adverbiích: málem, mnohem, skorem atd. Jsou také doklady: welikem křikem Pass. 326, s newelykem nepokojem AlxV. 2309, chválili boha hlasem welikém (tak v rkp.) HusPost. 60ᵇ, s velikem hněvem HusE. 1, 255, s biskupskem rúchem t. 397, uprziemem úmyslem ŠtítMus. 129ᵃ, gedinem slovem Mat. 109, s gedinem pacholkem Lún. list. z r. 1441, bielem stromem Mand. 11ᵇ, bohatem kupcem t. (Výb. 2, 602), s welikem zbožiem Mill. 10ᵃ, mezi králem Barkú a ginem králem taterſkem t. 5ᵃ, obyczeynem oružím Otc. 28ᵇ, prawem trhem KolA. 1517 a j., právem sobě danem KolČČ. 47ᵃ (1548), mezi Concilium Bazylegſkém a Čechy VelKal. 285, s giſtem védomím KolEE. 69ᵇ (1721). Ale to nejsou tvary jmenné, nýbrž tvary sklonění složeného, a to tvary *-ém* místo náležitého *-ým*. Délku *-ém* zřetelně označují doklady: hlasem welikém z HusPost. a Concilium Bazylegſkém z VelKal.; *-é-* pak je zde místo žádaného *-ý-* dílem dialekticky, na př. welikem a ginem taterſkem v Mill. je -é- místo -ý- jako v příkladech: ten giſte král t. 6ᵃ, zvieřat cziſtech i necziſtech t. 104ᵇ, k rozlicznem neduhóm t. 20ᵇ, s drahemi kameny t. 20ᵇ atd., srov. I. str. 283, dílem pak je tu maten instr. s lokalem, o čemž v. § 447. — Fem. *-ú*: před velikú nocí (k nom. velik*a* noc); koncovka je tu stejná jako ve sklonění složeném.

255. Du. nom. akk. vok. masc. *-a* (proti du. chlap*y*, jenž je novotvar podle syn*y*): doňadž svě siwa t. j. živa (my dva) AlxB. 1, 42, (Jindřich

a Beneš) bezpeczna nebiesta DalC. 100, (my dva) wynna chcva býti Pass. 355, (manžely) aby ſworna byla ŠtítMus. 22ª, uznamenašta že sta naha Ol. Gen. 3, 7; v Hod. čte se: oba lotry zywy byeſſta 51ᵇ, t. j. novotvar živy podle lotry atd., sotva plur. za du. — Fem. neutr. *-ě*: obě (města, t. Jerusalem a Řím) sta rownye ve zlosti Pass. 307, má ruce plnie darów Hug. 347, oči jich plnye jsta prachu Ol. Bar. 6, 16, vezměte plnye ruce popela Ol. Ex. 9, 8, ruce biešta tiezcie t. 17, 12, uši jich hluſſie budeta t. Mich. 7, 16, aby byly měkce ruce ŠtítV. 21.

Du. gen. lok. a dat. instr nemají dokladů.

256. Pl. nom. masc. *-i*: ktož chcete rady slyšěti móžte sěm rady hleděti t. j. rádi Mast. 133 sl., budú nám plny ſtoly t. j. plni stoli DalC. 20, jich meči ſczerbywy biechu t. 74, máme dobrého pijlny býti Štít. ř. 27ª, nevšickni (jsme) ſtaarzy t. 89ᵇ. — Akk. masc. a nom. akk. fem. *-y*: zmierzitedlny uložil jsi dni mé mensurabiles ŽKlem. 38, 6, jěžto (přátely) zywy mnieše Pass. 367, necky jiej cziely navrátil t. 169, učiň ny pokorny . . . truchly . . . zraly . . . wzchopny . . . ſprawedlywy . . . trpyelywy . . . poſluſſny Modl. 38ª, činím hřiešné nad tě moczny BrigF. 15, ſylny jě učiním t. 67, ohawny vy učiní dušě má Ol. Lev. 26, 30, ty poklínačě zziwy užhli t. 2, Mach. 10, 36; aby (dievky) czerſtwy a mudry byly DalC. 9, (Václav) plny vlyczye lidí oděných vidieše t. 83, matery proſtowlaſy vyběhše Pass. 76, mnohé ženy mnie sě mudry ŠtítMus. 29ª, nejsú jim mé řeči chutny BrigF. 67 atd. — Nom. akk. neutr. *-a* ústa hořkosti pylna yſut ŽWittb. 13, 3, kteráž (srdce) jsú czijſta Štít. ř. 293ᵇ atd.

Pl. gen., dat. a lok. nemají dokladův.

Pl. instr. masc. neutr. *-y*. Za tvar takový bývá pokládáno adverbum *-sky*, na př. pansky, česky atd.; výklad nejistý. Dále jsou některé doklady, ve kterých jsou na pohled tvary *-y*: umyju mezi newinni ruce moji ŽKlem. 25, 5; omyl, snad slovo nedopsáno, týž text má 72, 13 mezi newinnymi; — že Kristus má hrzieby zzelezny ke kříži přikován býti Kruml. 55ᵇ, omyl stejný; — zaplatil penizy hottowy KolA. 1512, peniezy hottowy zaplatil t., s penizy hotowy t., a též: hottowymi peniezy t.; tu je patrně tvar ustrnulý *-y* ve rčeních ustálených. — Fem. *-ami* nemá dokladu. —

257. To je obraz usu staršího podle jednotlivých pádů.

Do nč. zachovány z toho především jmenné tvary, které zpodstatněly, na př. veliké *parno* gen. velikého *parna* atd.; pak které jsou ve výrazích příslovečných, na př. *cele*, *do-cela*, *z-čista jasna* atp.; tvary jmenné, které bývaly v doplňku, zachovaly se jenom v jazyku knižném, na př. jsem *zdráv*, *-a*, *-o*, vidím tě *vesela*, nechci tě učiniti *nešťastna*, vidím vás *smutny*, nelze býti *veselu* atp., a i tu s velikým omezením,

jelikož nekaždé nč. adjektivum tvaru jmenného je schopno, o čemž v. § 259; v usu pak obecném jsou jen adj. *bos* a *rád* a porůznu některé jiné pravidelně náležitého tvaru jmenného, na př. mám tě *rád*, máme se *rádi*, chlapec chodí *bos*, děti chodí *bosy*, to sem jak *živ* neviděl atd. Us., kdežto jinde jsou za to obyčejem tvary sklonění složeného: nejsem zdravej, sestra je nemocná, děti sou veselý atp. Us. Tvarů jmenných v přívlastku bývalo i v jazyku starém velmi po skrovnu, a bývaly pravidlem jenom v omezených případech, jež vytýká skladba; z toho zachovalo se nč. na-*bíle*-dni. Bývalá omezenost časem se překračuje a vyskytují se příklady: bóh zatratí jazyk zloſtiw ŽKlem. 7[a], na jeden dalek ostrov Pass. 608 (část mladší), město plno lidí bieše a proto chud muž hospody nejmějieše ML. 45[b], (péče) ostřejši by ostra meće Baw. 62, (bolest) horši ostra meće t. 101, platnieno rucho Comest. 85[a] (platniene rucho ib.), bieše Sarepta mieſto malo t. 160[a], ukrutnost ſprawedliwa ſudcze iuste iudicantis t. 152[b], (jméno bohatcovo) jest w zapomenutij wieczno dano ChelčP. 168[a], vinno hrozno BartD. 116 (laš.), luňska roku t., měl jest synek koně švárna Suš. 532. Z příkladů těch jsou některé omyly písecké, jaké také jinde se vyskytují, na př. nalit drah kamen bieše Baw. 245 (má býti 8 slabik a tedy *drahý* m. *dráh*), byelo rucho AnsOp. 8 (opraveno v byele) atp. Vůbec pak jsou velice řídké (které mi jsou známy, uvedl jsem zde všecky), a pokud nejsou omyly písecké, vznikly mylnou analogií: říkalo se na př. uzře ſmutna přietele BrigF. 57; tu je tvar jmenný *smutna* správný, poněvadž je v doplňku (= uzře přietele, an byl smuten); rovněž tak ve rčeních: aby měla cziſto ſrdcze od kochání v tomto světu t. j. *čisto* srdce BrigF. 17 a j.; na pohled zdá se, že adj. *smutno*, *čisto* tu jsou přívlastky, a podle toho zdání mohlo se tvaru jmenného dostávati druhdy také adjektivu skutečně přívlastkovému: bolest horši *ostra* meče atp.; a s tímto způsobem starším mohou souviseti i doklady dial.: koně *švárna* atp.

Jiné výklady ke skloňování tomuto.

258. 1. Adjektiva zpodstatnělá a sem patřící mají sklonění náležité neomezené. Na př. pro adjektivum *parno* není příkladu v sg. instr., pl. gen. atd., ale zpodstatnělé *parno* má nejen sg. gen. parn*a* atd., ale také sg. instr. velikým parn*em*, a celý plur.: veliká parn*a*, velikých *paren*, velikým parn*ům*, po velikých parn*ech*, velikými parn*y* Us. Podobně *teplo*, *horko*, *studeno*, *mokro*, *sucho*; *ráno*; *dobro*, *zlo*; *teskno*, *prostrano*; *zeleno*, *modro* atp.; *tajno*; *kyselo* (pokrm); *mnoho*, *málo*; stč. *líb* = miláček, *bezden* propast; *neboh* fem. *neboha*; jména vlastní, na př. *Opočen* a *Opočno* z adj. опоčьнъ petrosus; osobní *Zlat* NekrP., *Bláh* Kosm. pokr. r. 1130, *Mlád* Háj. 8[b], *Such* TomZ. 1416 n 135, *Ščedr* t. 1364 st 195, nč. pří-

jmení *Dobr*, *Mokr*, *Moudr* atp.; mnohá neutra *-sko*: lonsko, obilí od lonska Us., Skalsko, Milévsko, Boleslavsko, Žatecko, Rusko atp. (doklady některé viz při vz. *město*); příslušná k nim přejatá masc. *-sk*: Tomsk, Tobolsk atp.; fem. *-ska*: Polska; také *vojsko* neutr. a *vojska* fem. sem patří, srov. stsl. adj. vojskъ z vojьskъ bellicus a bellator. Slova tato zpodstatněním vymkla se pravidlu, které omezuje jmenné skloňování adjektiv, a mají sklonění volné jako příslušná substantiva. Některé doklady:

bezden, z adj. *bezedný*: bezden bezedna vzývá ŽWittb. 41, 8, bezden bezdena ŽPod. tamt., u bezedna velikého ŽWittb. 77, 15, smútili sú sě bezednowe abyssi t. 76, 17, do bezednow t. 106, 26, klada bezedny ponens abyssos atd.; v ŽPod. nesprávně: bezdennowe mnozí 35, 7, do bezdennow 70, 20;

dobro, z adj. *dobrý*: věři že uzři dobro bona ŽWittb. 26, 13, dobra mého bonorum t. 15, 2, nezbaví dobra ty již ŽGloss. 83, 13, neviete dobra svého DalC. 41, tu zemi zbawichu každého dobra AlxV. 140, čáka k dobru DalC. 98; dobra ſlubena gſu bona HomOp. 154ª; obecné dobro, obecného dobra, k obecnému dobru atd. Us.;

ľúb, *líb* miláček. z adj. *libý*: vejdeš u pokoj pána Jezukrista (k tomu na kraji připsáno:) lyba ſweho Kruml. 337ᵇ, pyčiž (ty Jěne) se mnú (Marií) meho lybu Plankt. 167ª (rým: noweho ſlybu; původně bylo zajisté líba: sliba).;

málo, z adj. *malý*: olejíka malo přičiňovali Alb. 6ª atd.; z mála atd., bez-mála ŽGloss. 118, 87, DalC. 91 a Us., a z toho dále bez-mále DalJ. 91 rkp. V, bez-mál t. rkp. Ff, a také dial. bez-málem Mikl. 4, 743, kontaminací s adv. málem (nikoli *bez* s instr.); tělesné utrpenie k malu jest užitečno Štít. ř. 206ª, kak jest na male postála čáka vlasti Jid. 8, u malu dní ŠtítMus. 62ᵇ, s malem ľuda AlxB. 6, 8 atd., na mále Us.;

mnoho, z adj. *mnohý*: pojměv mnoho nekľuda AlxB. 6, 9, divy jěž tito činie we mnozie svD. 27, we mnoze mnoho zlých bývá ŠtítMus. 26ᵇ, s mnohem kniežat AlxH. 5, 18 atd., ze mnoha, mnohem Us.;

neboh, z adj. *nebohý*: ať uzdraví mě neboha Vít. 39ᵇ, ať mne uzdraví neboha OpMus. 143ᵇ, běda mně nebohu DalC. 34, Otc. 75ª, syn Vackóv neboha (syna Božějova) zoči DalJ. 56 rkp. V a Z, by (bóh) popřál mně nebohu ... Hrad. 123ª; — fem. *neboha*: přěběda mně nebozye Hrad. 37ª, co nám neboham zdieti Hrob. 133, hoře nám neboham rkp. ze skl. XIV (Hanuš Osterspiele str. 38); srov. *ubohý* v § 260;

prostrano, z adj. *prostraný* (z pro-stor-nъ): otval kámen po proſtranu ot božieho hrobu v stranu Hrad. 49ª, já jsem učil zjevně na proſtranye Vít. 49ª, zatiem (jdouce z města k popravišti) biechu na proſtranye Kat. 184;

-sko, z adj. *-ský*: z eᵉlamiczka svD. 11, z mesopotamiczka t. 12, z czyreneyzka Pil. a, ješto činie po żydowſku a po ieruzalemſku quae

aguntur secundum Judaeam et Jerusalem Ol. 3. Esdr. 8, 13; Boleslavsko, Bavorsko, Německo atd.; voj*sko* stč. *vojska* v § 151;

teskno, z adj. *tesklý*: v téj otrapi z niež doždala bieše teſkna sobě mnoho Kat. 50;

vysoko, z adj. *-ký*: s vyſoka upadnúti HusPost. 102[b], na výštiú na wyſoczie in exitu super summum ŽWittb. 73, 5, na wyſocie in excelsis Ol. Sir. 22, 21;

zeleno, z adj. *-ný*: w zelenye ruka bielá (na štítě) DalC. 73, do zelena Us.;

zlo, z adj. *zlý*: obecné zlo, obecného zla atd. Us., což sú zla na ně svedli AlxBM. 8, 37.

2. Některá adjektiva v tvarech jmenných prodlužují slabiku která je před koncovkou pádovou a ve sklonění složeném je krátká; na př. zdr*a*vý - zdr*á*v, dokon*a*lý adv. dokon*á*le Hrub. 18[a] a j. Dloužení toto nejeví se důsledně ani není patrno nějaké jeho pravidlo, pročež musíme přestati na tom, že vytkneme v hojnějším počtu případy sem náležící. Dosvědčeno je dloužení na př.: *malý* - mál, mála, málo, z mála . . ., *mladý* - mlád. . ., *nahý*-náh . . ., *pravý*-práv . . ., *raný*-ráno . . ., *slabý*-sláb . . ., *starý*-stár . . ., *zdravý* -zdráv. . .; dokon*alý* adv. dokonále, lask*avý*-laskávě; — *čistý*-číst . . ., *jistý*-jíst . . ., *křivý*-kŕív . . ., *ľubý*, *libý-líb* . . ., *milý*-míl . . .,*pilný*-pílen . . ., *tichý*-tích . . ., *živý-žív* . . ., znamen*itý*- znamenít; vel*iký* adv. velíce, *spra*vedl*ivý* - spravedlív, adv. spravedlívě, lst*ivý* - lstívě, lž*ivý* - lžívě, hněv*ivý*-hněvívě atp.; — *dobrý* - dóbr . . , *tuhý* adv. *túze*; atd. Doklady viz v § násl. Nestejnosti, které se tu vyskytují, vysvětliti lze rušivou analogií; na př. vedle pr*á*vě je také pr*a*vě (s významem rozlišeným), ono podle pr*á*v, toto podle pr*a*vý, a podobně m*í*le a m*i*le atd. K tomu je připomenouti, že ve spojení s *ne*- zdloužení někdy nebývá: k *rád* je z pravidla ner*a*d, *rádi*-ner*a*di, *číst*-neč*i*st, czijſt Ben. Lev. 13, 6 a j. a neczyſt t. Num. 19, 16 a j.

Některá jednotlivá adjektiva tohoto skupení.

259. Má býti ještě ukázáno, kterak schopnosti ke skloňování jmennému ubývá při adjektivech jednotlivých. Úkol ten podrobně vykonati náleží historickému slovníku; v tvarosloví bude dosti, když ukážeme, že vytčená schopnost byla v jazyku starším vůbec větší a kterak se časem víc a víc omezuje.

K tomu konci následuje nejprvé malá sbírka příkladů z jazyka staršího. V nich také k tomu hleděno, čím tvary tyto v době starší se liší od způsobu pozdějšího anebo co vůbec mají na sobě pozoruhodného: bývát někdy tvar sám sebou poněkud zvláštní, na př. *medl* a *mdel*, *opatren* a *opateren*; jindy rčení jistá mají býti vytknuta, ve kterých tvar jmenný bývá, na př. *číst niti* a j.; jindy kvantita, na př. *stár*, *číst*, *křív*, *křívě* a j.

Uvozují se z pravidla jen tvary adjektiva doplňkového a přívlastkového, jen někdy také tvary příslovkové a zpodstatnělé, když objasňují některou stránku jinou, na př. kvantitu.

260. Mezi příklady, které sem patří, jsou především hojná adjektiva *-ný*. Z těch jsou mnohá v §§ 254—256 a v seznamu doleji následujícím uvedena; zde položena jsou některá z nich dílem opakovaná, dílem jiná. Sing. nom. (akk.) masc. *-n*: kterýž potok woden bude AlxV. 229, král ten klášter ſwoboden učinil Pass. 383, byv ſylen Alb. 21ª, buď ſylen Ol. 1. Reg. 18, 17, kak jest (bóh) ſſlecheten a myloſrden Alb. 72ª, (hospodář má býti) zředlen.. směren.. rozšafen ŠtítV. 52 a 53, že je kraſen květ na dřevě ŠtítMus. 80ᵇ, bude se zdáti ſtuden t. 34ª, ten má kráſen učiniti ten dóm HusPost. 193ᵇ, kto nenie tak rozumen ŠtítMus. t. 106ª, aby oř pohodlen byl Štít. uč. 54ª, když kto tuzeben bude BrigF. 28, (pokoj) jest duši pochoten t. 36, (lid) jest ſtuden t. 37, (kus tučný) nenie wonen t. 54, bych byl pokoren viděn t. 95, (jsi) nepokoren t. 74, (šípek) jest pieken, czerwen t. 92, bude protiwen t. 97, jsem hrozen nepřátelóm t. 55, buď muzzen Ol. 1. Reg 18, 17, neuſtawiczen jich zámysl Ol. 1. Reg. 25, 29, kak jest ten svět bieden HusE. 3, 133, bydlím bijden sa (jsa) ChelčP. 109ᵇ, (svět) se zdá lahoden t. 26ᵇ, já sem wyeren byl DalC. 21, buď náš ſlowuten rod t. 34, doſtoyen jest všeho zlého t. 35, (Neklan) neudaten bieše t. 17, chci pomoczen býti t. 49, jenž jest téj svátosti oſoben a zwlaſſczen Orl. 107, jeden druhému nebyl odporen Sv. 180, laczen sem byl HusPost. 5ª, budeš wdieczen t. 5ᵇ, tenť jest wzacen t. 32ª, aby byl wzacen a odiven t. 111ᵇ, syn pilen byl t. 36ª, hřiešník bude jemu powolen t. 59ᵇ, by byl proſpieſen t. 94ᵇ, Kristus jest diáblu protiwen t. 194ᵇ, (otec) móž nedoſtateczen býti t. 161ᵇ, hrzieſſen budu Comest. 47ª, člověk bude hoyen·(hojný) ChelčP. 108ª, (mistr) aby pyſſen byl t. 173ᵇ, by nám život žaden nebyl t. 125ª, centurio učinil se nehoden HusE. 2, 48, když jest vinen učiňen HusPost. 35ᵇ, hřiešník sě vinen dal t. 145ª, ktož prazden stál jest HusPost. 31ᵇ, mládenec otstúpi ſmuten Comest. 283ª; — fem. *-na*: ež sě hrzieſna pobzi Pass. 451, řeka činí sě wodna Hrad. 113ᵇ; — neutr. *-no*: nebylo ſylno to rámě ŠtítMus. 92ª, všeckoť móž k dobrému pomocno býti t. 93ᵇ. — Sg. akk. fem. *-nu*: doklady jsou v textech starých zajisté, ale v písmě nejsou rozlišeny od střídných tvarů sklonění složeného. — Sg. gen. (akk.) masc. neutr. *-na*: když Mezku ſylna uzřěchu DalC. 34, (dva synové Soběslavovi) otcě nemoczna zastúpista t. 20, bóh jej wieczna učinil Pass. 293, bóh člověka ſprawedlna učini Alb. 45ª, uzře ſmutna přietele BrigF. 57, ať mne diábel neučiní nepokoyna t. 117ª, ješťe sě (Vavřinec) neduoſtoyna praví nebes t. 163; — fem. *-ny*: (mysl nemúdrá) bráni sě bohu, aby bázeň boží pokorny jie neučinila ŠtítMus. 77ª. — Sg. dat. masc. neutr. *-nu*: býti pokornu ŠtítMus. 135ᵇ,

zákon jest, člověku bohu posluſſnu býti Alb. 3ª. — Du. nom. akk. masc. *-na*: wynna chcva býti Pass. 355. — Pl. nom. masc. *-ni*: doklady jsou v textech starých zajisté, ale v písmě nejsou odlišeny od střídných tvarů sklonění složeného —; akk. masc. *-ny*: učiň ny pokorny, posluſſny Modl. 38ᵇ, ſylny jě učiním BrigF. 67; — pl. nom. akk. fem. *-ny*: nejsú jim mé řeči chutny t.; — neutr. *-na*: jsú ſpaſytedlna slova má t. 12.

Jiné příklady následují v pořádku abecedním.

báznivý: chtieti opatrnu býti neb bazniwu HusPost. 103ª.

belhavý: tam ijeden chud nenie ani belhaw ani kterým neduhem nezdraw ani proč truchel ŠtítMus. 52ª.

bílý, *bielý*: nad sněžnú bělost biel budu Pass. 469, v noci i dni v-byele Hrad. 123ª (v rkp. nesprávně: w dny v byele), oznámíc své tváři w bjledni Hád. Jg., (při zatmění) hvězdy w bjledni spatříny Vel. Jg.; z toho dále: v bíledni Dobr. exc. Jg., adv. bíledně Br. Jg., bělodně kradou Us. Jg., bělodné vidění Cant. Jg.

blízký: blízek jest hřiechu člověk ŠtítV. 96.

bohatý: aby byl bohat HusPost. 104ª, neživte bohata ni chudého DalJ. 68 rkp. L, mohu koho chci bohata učiniti BrigF. 23, chtiec býti bohati HusE. 3, 168.

bosý: sám bos k řěce šel Krist. 34ª, pěš a bos chodě t. 54ª, král káza železné plechy přinésti a na nich boſa apoštola postaviti Pass. 43; nč. chodím bos, -a, -o, chodíme bosi, -y, -a Us.

brzký: člověk jest nebrzek k ctnosti HusE. 3, 140.

cělý: beránek czyel a živ ostane Pass. 13, člověk ciel jest živ HusPost. 154ᵇ, aby to kamenie opět bylo czielo Pass. 63, necky jiej cziely navrátil t. 169, buoh jeho cziela zachoval Kruml. 72ª; adjektivum toto je vlastně kmene *-ŭ*, gen. cěl*u*, v. § 304.

černý, *črný*: an tak czrn a odrán Pass. 54, tělo' bylo černo HusE. 3, 13.

čerstvý, *črstvý*: jsa kypr a czrſtw Štít. uč. 105ª t. j. črstv, novi a czrſtwi přišli jsú recentes ŽKlem. Deut. 17, aby (dievky) czerſtwy a mudry byly DalC. 9.

červený, *črvený*: tělo bylo červeno HusE. 3, 13.

čilý: (lid) byl zdráv a czyl Comest. 114ᵇ, budeš czyl, zdraw, weſel ROtcP. 90.

čistý: jsa czijſt Štít. ř. 8ª, ješto j' byl neczijſt t. 88ᵇ, chci buď cžíſt HusPost. 25ᵇ, budeš cžijſt Ben. 4. Reg. 5, 10, (kněz) má čist míti rozum HusE. 1, 462, (srdce) jsa czijſto Štít. ř. 196ª, všecko vám czijſto bude t. 47ª, aby měla cziſto srdce od kochání v tomto světu BrigF. 17, jako noha czijſta bude Štít. ř. 152ᵇ, aby mysl czijſta byla t., (pop) jej provolá czyſta Ol. Lev. 13, 37, Maria tě (Kunhutu) nevinnu a cziſtu ze všeho vyvede Pass. 433, aby ji (duši) čiſtu zachoval HusPost. 137ᵇ, nesnadno czijſtu býti Štít. ř. 87ª, již jste vy

czijſty (masc.) t., (srdce) jsú czijſta t. 293ᵇ. Tu bylo zvláštní rčení *čist* n. *čist niti* (= nahý) fem. čist*a* niti atd., kdež *niti* jest gen. odlukový; na př. kněz czyſt nyty stojieše DalC. 50, sluhy inhed svlekú (Kateřinu) czyſtu nyty Kat. 126, kázal jě (tři panny) czyſty nyty svléci Pass. 55, (oni dva) sta cziſta nyti jedva z toho domu utekla nudi Lit. Skutk. 19, 16. Vedle *čist* vyvinul se tu také tvar zvláštní *čistov*, a bylo tedy rčení *čistov niti* fem. čistov*a* niti atd.; na př. kněz čistov niti s málem stojieše DalJ. 50 Ješ., nažička, čistova nijti, jak ji matka porodila, tak ležela Lomn. Jg., svlečechu jej czyſtowa nyty Vít. 54ᵃ, páni (zajati na hradě a vzdavše se nepříteli) dali sú sě czyſtowy nyty nositi (s hradu) Pulk. 154ᵃ, panny i mnichy czyſtowy nyty svlačiec bíti kazováše Pass. 97. V obojím tomto rčení skloňuje se člen první *čist* n. *čistov*, druhý pak, gen. *niti*, zůstává právem nezměněn. Ale časem vyvíjí se z toho dílem složenina *čistonit* fem. čistonit*a* atd., na př. kázal jě (panny) czyſtonyty svléci ML. 80ᵇ, nč. čistonitý Us.; dílem spřežka *čistovnit*, na př. druzí czyſtownyty preč pospiecháchu Pulk. 39ᵃ; další ještě sklesnutí jest adv. *čistovaniti*: nechali jich nahých čistovaniti Kron. Mosk. Jg.

čstný: na věky jej ctna učinie ŠtítMus. 79ᵃ.

čtivý v. tštivý.

čtvernohý, *čtveronohý*: by (kovář, jenž špatně koně kove) musil cztwernoh lézti Hrad. 132ᵇ, u čtvernoha ocas hadí HusE. 1, 78; z toho ustrnutím adv. *čtveronoh*: cožkoli po břiše cztweronoh sě plazí quidquid quadrupes graditur Ol. Lev. 11, 42, ze všech zvieřat ješto chodie cztweronoch quae incedunt quadrupedia t. 11, 27.

daleký: na jeden dalek ostrov Pass. 608.

dětiný: ješto (hřiechy) sú zdyetyna činili Alb. 54ᵇ, v junošstvě bydle zdyetynu LMar. 14, z dijetynvv do starosti Štít. ř. 8ᵃ, když zdijetinv rostúc prospieváme t. 83ᵇ.

divoký: na mysli dywok Ol. 2. Mach. 11, 4.

dlouhý, *dlúhý*: velmi nepokoren, velmi jsi dluh BrigF. 74; Dluh Jan (příjmení) Lún. ks. r. 1358, loricam Dluh Janonis t. r. 1389 a j.

dobrotivý: adv. dobrotijwie Hrub. 51ᵃ, t. 416ᵃ a j.

dobrý: (beránek) nenie ješťe k jedení dobr Comest. 67ᵃ, múdrý bláznóm nemóž duobr býti Hrub. 463ᵇ; vše vhod dobro HusE. 1, 290; dobroytro vám milé panie t. j. dobrojtro z dobro-jutro Mast. 229, dobroytro neb dobrý den vzdá Hrad. 112ᵇ, sobě sě poklonivše dobroytro dali Pass. 366.

dokonalý: adv. tak dokonaale VšehK. 82ᵇ, dokonále t. 27ᵃ, Hrub. 18ᵃ, t. 37ᵃ, Br. Ezech. 27, 4, Tomsa 370.

drahý: chleb jest velmi drah KabK. 18ᵇ, všecky věci jsú drahy t.

drzý: (Alexander) drz býti musieše AlxV. 369.

hluchý: tento člověk nebyl jest hluch HusPost. 147[b], uši jich hluſſie budeta Ol. Mich. 7, 16.

hněvivý: hněviv jsem HusE. 1, 66, (král) hniewiw die HusPost. 175[b], uzřěvše ciesařě hnyewywa Pass. 621, (sv. Brigita) viděla boha hniewiwa BrigF. 124, té dievky svaté nikdy ižádný neviděl hniewiwi Krist. 5[a]; adv. hniewijwie Hrub. 26[b] a 57[b].

horký: aby horek byl Alb. 12[a].

hořký: (jed) bude horzek BrigF. 12.

hotový: vám **hotov** život věčný HusE. 168, maje vše hotovo t. 2, 252, Kristovo volánie vzkřiesilo **Lazara a** učedníci jsú k hotowu přihlédali t. 1, 30, ať nás Kristus nalezne hotowy **HusPost.** 9[a].

hrdý: papež nemá tiem hrd býti HusE. 1, **405.**

hustý: oblak jest huſt Comest. 20[b].

chlupatý: uši nejsú chlupatie Hug. 234.

chromý: proč mě bóh stvořil chroma Alb. 96[b], ML. 59[a].

chudý: kněz jsa chud HusE. 1, 145, město plno lidí bieše a proto chud muž hospody nejmějieše ML. 45[b], neživte chuda ni bohatého DalJ. 68 rkp. V., (bóh) by mě mohl chuda učiniti DalC. 85.

churavý: churawy je činí neprázdnost světská ŠtítMus. 15[b].

jistý: nižádný sě gíſt nepokládaj HusPost. 112[a], na bojišti gyſto ſwytyezſtwye jmiechu DalC. 74, aby on tu své gijſto jměl KolČČ. 181[a] (1553), páni! jinak ny učiňte jisty DalJ. 59 rkp. Ff, (David a druhové) túláchu sě negiſti Comest. 137[a]; adv. gijſtye Štít. ř. 19[b], gíſtie HusPost. 41[b].

kluzký: tak jest tento svět kluzek a bieden HusE. 3, 133.

kosmatý: já nejsem koſmat Comest. 36[a].

krátký: málo a kratko jemu (člověku) bývá panstvie ChelčP. 73[b], duchovní věci kratky jsú t. 124[a].

křivý: ač jest (člověk) krzíw HusHř. 243[b], obě straně boje býváta křivě HusE. 1. 161, adv. krzijwie Ben. Lev. 19, 12, Hrub. 179[b].

krotký: (mnich) jest pokoren a krotek OtcB. 134[b].

krvavý: jazyk bieše krwaw BrigF. 61, uzřěch krwawo tělo jeho t. 59.

kutný, ve jméně místním *Hora Kutna*: Hora Kutna Háj. 14[a], t. 280[a] a j.; Horu Kutnu opanovati Háj. 272[b]; od Hory Cuthny KolA. 1514, z Hory Kutny Háj. 310[a], od Hory Cuttny KolČČ. 9[a] (1544), z sněmu Hory Kutny VelKal. 172, do Hory Kutny Pal. 5, 1, 28; k Hoře Kuthně Reg. III. r. 1327, k Hoře Kutnie Háj. 272[b], k Hoře Kutně ŽerKat. 148; — jindy bývá tvar pomnožný *Hory Kutny*: Hory Kutny Háj. 278[b], Pal. 3, 2, 412, t. 5, 2, 10 a j.; z Hor Cuthen KolB. 1521, KolČČ. 408[b] (1568), Hor Gutten Háj. 272[a], Hor Kuten Pal. 3, 2, 373, t. 414, t. 4, 1, 97 a j, kromě požitku z hor Kuten t, 5, 1, 58; na horach Cutnach (na titule bible Kutnohorské r. 1489), na Horach Cutnach KolA. 1513, na Horach

Kutnach Háj. 453a, t. 281a a j., na Horach Kutnách t. 279a, na horach Cuttnach KolČČ. 13a (1542), na Horách Kutnách VelKal. 128, Dač. 1, 265 a j., Pal. 4, 1, 168 a j., TomP. 3, 419, t 4, 21 a j.; — vedle obojího jest ještě podle sklonění složeného *Kutná Hora*, pravidlem v usu nč.: Kutnáhora TomP. 4, 225, na Kutnou horu Pal. 5, 1, 73, v Kutnouhoru TomP. 3, 385, u Kutnéhory Pal. 4, 2, 476, do Kutnéhory t. 5, 1, 46, z Kutnéhory TomP. 3, 385 a j., u Hory Kutné t. 3, 404, na Kutnéhoře Pal. 5, 1, 38, t. 39, v Kutnéhoře TomP. 3, 421, k Hoře Kutné t. 4, 222 atd., někdy též plur.: na Horách Kutných Pal. 4, 2, 169, t. 548 atd.

kyprý: byl kypr BrigF. 164, jsa kypr a czrſtw Štít. uč. 105a.

laciný: tak-li jest laczin člověk HusPost. 131a.

laskavý: adv. łaſkáwě Br. Ezech. 20, 41, t. Gen. 33, 10, t. Ex. 15, 13.

lehký: jemuž všecky věci byly sú lehky HusPost. 163b; pův. lьgъk-, z kmene základního *lьgo-*. Z tohoto pochází také adv. *lze*, *nelze*, stč. *-ě*, na př. by bylo lzie utéci AlxM. 2, 1, jakež jest nelzie tobě toho naplniti, takeže nelzie by sě co dálo Pass. 293, nelze mi uvěřiti Us. spis. Slovu tomu se nerozumělo, bralo se za praesens slovesa prý *lzeti* = možnu býti atp., a k tomu pak přidělalo se i part. *lzelo*, na př. to oboje nelze přemoženo býti Beck. 1, 9 (předml.), zjednat klamem čeho silou nelzelo Ztrac. Ráj 1, 34 Jg. a j.

lstivý: adv. lſtívie HusPost. 168a, lſtijwie Hrub. 37a, t. 120b, t. 263b.

lživý: adv. lžijwie Hrub. 336a.

ľubý: jim ač by hřiech lib byl ŠtítBud. 162, co jim lubo Rožmb. 128, což královi lyubo DalC. 83, co j' tělu lijbo Štít. ř. 34a, ta věc buď vám luba AlxB. 8, 37.

malý: pak-li ť jest ten příklad mal Pass. 330, David byl maal Štít. ř. 17a, jsa maal t. 20b, maal jest dán malým t., trup zieda cuzé úsilé libo malo libo velé Hrad. 107a.

mdlý: byv silen bude medl Alb. 21a, sa tak stár a medl t. 43a, když jsem medl OtcB. 175b, až stár a mdel budu ŠtítMus. 62b, člověk jest mdel HusPost. 39a, člověk jest medl HusHř. 249b, ižádné mněnie mdly v něm viery neučinilo ŠítMus. 83a, uzře (part.) mdly některé (včely) BrigF. 84.

měkký: (mák) jest miekek v ústech Mart. 11a, šlechetnost učiní člověka měkka Štít. Rozb. 145, aby byle měkce ruce ŠtítV. 21.

milostivý: jehož (Krista) žádám svým přátelóm myloſtywa Modl. 38b, jakž chceš miloſtiwa k sobě boha mieti NRada 1106; adv. miloſtijwie Hrub. 37b.

milý: bude jemu míl (tak v rkp.) Ol. Prov. 15, 9, jimž byl mijl pokoj Háj. 283a, mijl Hrub. 283b, t. 290a, t. 437b, HrubPetr. 62, má nám

pravda mijla býti Štít. ř. 95ᵃ, mijla Hrub. 172ᵃ, t. 286ᵃ, t. 289ᵃ, jimž bylo mijlo Háj. 379ᵇ, jest pochotno jemu (příteli) mijlu býti Štít. ř. 213ᵇ, mijly jsme jemu t. 46ᵇ, které (věci) mijly ſu a potrzebny ChelčP. 70ᵃ; adv. všecko mijle trpěl Štít. ř. 162ᵇ, míle Tomsa 370, míle i mile Jg.

mladý: neb sem byl mlád Sv. 175, sliúbichu ni stara ni mlada živiti DalJ. 56 rkp. V a L; vlastně ŭ-kmen, gen. z-mladu, za-mladu v. § 304; snad sem patří také příjm. Mlad-Vaněk: tak řečeného Mladvaňka, který slul vlastně Vaněk Pal. 4, 1, 450.

mokrý: plášč (byl) mokr Podk. (Výb. 1. 949).

mrtvý: že dnes živ hi myrtw budeš AlxBM. 3, 7, (tělo) jest mrtwo leželo HusPost. 115ᵃ, (Marie Magdalena Ježíše) mrtwa viděti mnieše Hrad. 29ᵃ, když (Marie Ježíše) mrtwa nenadjide t., kněz i mrtva Jiříka jě sě žěleti DalJ. 62 rkp. Z, (kněz a zákonník) odešli sú všeho mrtva nechavše HusE. 2, 328, (člověka) mrtwa opustivše HusPost. 150ᵇ.

mrzký: by hřiech nebyl mrzek BrigF. 150, mrzek buď HusE. 3, 272, (ty by) jemu sě mrzek ukázal HusE. 1, 303, (kterak smieš vjíti) obraz učiniv mrzek HusE. 1, 303, jsú mi mrzky kuože jich t. 82, jenž své sluhy ſeředny a mrzky činí HusPost. 159ᵇ.

mrzutý: diábel jest mrzut BrigF. 151.

múdrý: mladý ač řiedko múdr bývá DalJ. 69 rkp. V, buď mudr HusPost. 25ᵇ, nic viece nenie mvdr Kristus člověk nežli jest byl t. 14ᵃ, had v tom múdr jest HusE. 1, 166, kohož škoda učiní mudra ŠtítMus. 25ᵇ, mnohé ženy mnie sě mudry t. 29ᵃ,

nahý: byl sem nah HusPost. 72ᵇ, aby nah nechodil ChelčP. 153ᵇ, kdy smy tě vídali naaha EvZimn. 16, (bóh) tebe naha nenechá HusE. 1, 437; do naha Us., dial. do nahu BartD. 70 (val.); hrozné bude nahu býti ChelčP. 253ᵇ, ať já jie neoblúpím nahy ne am expoliam nudam Ol. Oz. 2, 3, uznamenašta že sta naha Ol. Gen. 3, 7.

němý: Zachař byl nyem Alb. 40ᵇ, tento člověk nebyl jest niem HusPost. 147ᵇ.

nový: bude now měsiec Štít. uč. 3ᵇ, když měsiec now neslušie púštěti ChirB. 42ᵇ, mnohé královo slovo po stu letech bude nowo NRada 624, nowi přišli sú ŽKlem. Deut. 17, jichž (učených) ctná slova i dnes (jsú) nowa Hod. 84ᵃ; za nowa Kat. 30, z nowa Hrad. 42ᵃ, z nowu Otc. 97ᵃ, w nowie t. 319ᵃ atd., a taktéž Us. nč. Ze rčení, jako je na př. *měsiec jest nóv*, vyvinulo se masc. *nóv* = novilunium, neomenia, spojované obyčejně s gen. *měsiecě*. Na př. na now sedmého měsiecě Ol. 3. Esdr. 5, 53, založichu chrám na now druhého měsiecě t. 5, 57, bydlili sú spolu na now měsiecě sedmého t. 9, 37, na now Měſýce Háj. herb. 15ᵃ, na now měſýcú vašich Br. Num. 28, 11; na nov měsíce vyhořelo město Kram. Jg., nyní jest nov Us. Petrovic. Jg.; některého svátku neb nowu měſýce Br. Kolos. 2, 16; trubte w now trúbú t. j. v novu in neomenia ŽGloss.

80, 4, w nowu ŽWittb. tamt., vyšedše z Babylona o nouie pátého měsiecě Ol. 3. Esdr. 8, 6, na nowu Měſýce Háj. herb. XII[a]. Za to je pak výraz souřadný *nóv měsiec*: po nowu Měſýcy Háj. herb. XI[a], po novu měsíci VelJg., a *nový měsiec*: v soboty a w nouee mieſieczie neomeniis Ol. 2. Par. 2, 4, hod za noweho myeſiecze MamA 30[b]. Z *nov měsiec* vznikla dále spřežka *novměsíc*: od Nowměſýce do Nowměſýce Br. Isa. 66, 22, w den Nowměſýce tamt. Ez. 46, 1, obět zápalná k now měſýcy t. Num. 28, 14; a vyvinula se též složenina *novoměsic*: novoměsícům jejím Br. Oze. 2, 11 Jg.

opatrný: kto je opateren ŠtítMus. 97[a], tak jest opateren t. 93[b], má v tom poprávce opateren býti t. 46[a], nebť má býti hospodář opateren t. 25[a], buď opateren t. 4[b] a j., súdce buď opateren HusE. 1, 127; buď viec opatren ŠtítOp. 314[b], kto j' v řeči neopatren Štít. Rozb. 145, ktož své věci jest opatren a bdí ODub. 57, opatren buď ChirB. 39[a]; když jest bylo malatstvo opatrno perspicuum Comest. 83[b].

ostrý: že jest (diábel) jemu ostr HusE. 1, 281, slušie ten ostnec twrd učiniti a také oſtr Štít. uč. 99[b], bude oſtr Ol. Sir. 43, 21, (péče) ostřejši by oſtra meče Baw. 62, (bolest) horši oſtra meče t. 101.

pečlivý: zajtřejší den peczliw bude sám sobě HusPost. 24[b].

pilný: syn pilen kázanie byl HusPost. 36[a], pílen t. 79[b], mátě Ježíšova jsúc pílna t. 17[b], máme toho pijlny býti Štít. ř. 27[a], jsú pijlny panie a panny t. 4[b]; adv. pijlnye znamenajíc Štít. ř. 157[a], chcem-li pijlnye znamenati t. 120[a].

pitomý: oni ty voly křížem požehnavše pitomy pojěli Pass. 355.

plačtivý, *plaččivý*: já plačtiv jsem HusE. 1, 336.

plný: tu byl kbel manny pln Comest. 68[a], bieše položeno nádobie plno sliv t. 175[b], jiných pušek máš pyln krám Mast. 200, (mastí) plyn krám jmáte t. 233, (mastí) u mne pln krám jmáte t. 322, by mi dal pln dóm zlata Alb. 23[a], by mi dal pln duom střiebra Ol. Num. 24, 13, pllna sem bolesti Hrad. 54[b], pro mě nebožčíka plna zlobivého skutka Modl. 56[a], teď máš apostola ducha svatého plna HusE. 1, 342, vložili sú jej v koryto plno drahého kořenie Ol. 2. Par. 16, 14, kázal sv. Jiřie v kolo plno ostrých nožiev vsaditi Pass. 227, teď má rucě plnie daróv Hug. 347, vezměte plnye ruce popela Ol. Ex. 9, 8, dnové plny nalezeny budú ŽKlem. 72, 10, (smrt) navieže nás plny traky Vít. 34[a], (bóh dá tobě) domy plny zbožie Comest. 105[a], (sluhy štúdvy) plny nalili HusPost. 17[a], (Václav) plny vlyczye lidí oděných vidieše DalC. 83, (ústa) byla plna czyrwow Alb. 22[a] atd.; výrazy adverb.: z-plna, do-plna, v-plně neb u-plně; k u-plně přiděláno pak adj. *úplný*. Ze rčení, jako je *měsiec jest pln*, vyvinulo se jednak masc. *pln* s podřadným gen. *měsíce*, na př. den plenilunii pln měsíce Partlic Jg., kopání mělo by býti ne na plnu ale na Nowu Měſýce Háj. herb. 12[a], dříví aby neprachnivělo po pln měsíců ať se podtíná Kom. Jg. (*pln* ustr-

nulé), jednak *pln měsiec*, na př. pln měsíc Kom. Jg., po plnu Měſycy Háj. herb. 7[b].

potočitý: to kolo nenie dobře potoczito BrigF. 113.

pravý: druhý kus móž býti praw v tom HusPost. 53[b], donidž židé byli praawy Štít. ř. 78[b]; adv. praawye Štít. ř. 4[a], t. 8[b], práwie VšehK. 139[a], neprávie t. 30[b].

příkrý: tak jim przykr budu BrigF. 70.

prostovlasý: chci proſtowlaſa jíti Otc. 294[b], matery proſtowlaſy vyběhše Pass. 76.

prostý: (král) dluh odpustil sluze svému a proſta gey propustil ChelčP. 260[b], když neměl rukú ani těla proſta, bil svú hlavú o skálu Comest. 217[a], (jenž) pusti padúchy proſty Otc. 221[b].

pustý: aniž móž (dóm) puſt býti HusPost. 195[a], (Čechové ve válkách) zádušnie (sbožie) puſto položiechu DalC. 79, lépe jest svú dědinu puſtu jmieti t. 83, dobrého domu neslušie puſta nechati HusPost. 195[a].

rád, *-a*, *-o* pl. *rádi* atd., vždycky tak; na př. tomu král raad povolil Pass. 575, hodnéť jest, nebývati samé (vdově) radu i v kostele Štít. uč. 50[a], jemuž oně (dvě ženě) vypravišta i neradie Otc. 228[b], v jazyku starším ve rčeních rozmanitějších nežli v novém.

rovný: nebo jiej (hrabě císařovně) roven nebieše DalC. 39, rowen se čině (bohu) Koř. Jan. 5, 18, obě (města) sta rownye ve zlosti Pass. 307, jsú sobě rovni manželé HusE. 3, 209.

rychlý: kto je rychel na noby ŠtítMus. 72[b].

slabý: sláb Us.

sladký: (jed) zdá sě ſladek BrigF. 12, chléb jest ſladek Ol. Sir. 23, 24.

slepý: jenž sě byl ſlep urodil Pass. 335, proč mě bóh stvořil ſlepa Alb. 90[b], ML. 59[a], když jej tak ſlepa přivedli Pass. 55, otevřěl oči ſlepa narozeného EvZimn. 32, (dva slepci) když tak ſlepa jsúce spolu jdeta HusPost. 127[a].

spravedlivý: žádal-li jest ten mistr ukázati sě ſprawedlíw HusPost. 154[a], chtě ſprawedliw učiniti sám sě Koř. Luk. 10, 29, aby je (pokolení lidské) ſprawedliwo učinil ChelčP. 179[b], učiň ny ſprawedlywy Modl. 38[a], učiň nás ſprawedliwy ChelčP. 105[b], ukrutnost ſprawedlywa ſudcze iuste iudicantis Comest. 152[b]; adv. ſprawedlijwie Hrub. 14[a], t. 29[b], neſprawedlijwie t. 11[b].

sstálý constans: buď sſtal v dobrém BrigF. 87.

starý: až ſtar a mdel budu ŠtítMus. 62[b], sa tak ſtar a medl Alb. 43[a], jsem ſtár Ben. Jos. 23, 2, sliúbichu ni ſtara ni mlada živiti DalJ. 56 rkp. V a L; nevšickni (jsme) ſtaarzy Štít. ř. 89[b], jsú-li neſſtowicze ſtaary LékB. 195[b]; — *staro dávno*: od ſtara dawna Štít. ř. 68[a], ŠtítOp. 253[a], ŠtítMus. 152[b], ODub. 96, Řád pz. 37, Lobk. 28[a], od stara dávna

Trist. 21, z stara dávna Ms. Jg., po ſtarudawnu Lobk. 21b; z toho vyvinulo se: *starodávno* gen. od starodávna Sv. 180, Pref. a Br. Jg. a Us., za starodávna Vel. Jg. a Us., po starodávnu Pref. Jg. a Us., a *staré dávno*: za ſtareho dawna Ol. Ruth. 4, 7; jiný pád těchto výrazů není doložen ani v užívání.

strašivý: druhý ſtraſſyw jest BrigF. 86.

studený: (lid) je ſtuden BrigF. 37.

súdný: do ſſudna dne Levšt. 151b, do ſudna dne ML. 47b.

suchý: (lid) je ſuch BrigF. 37, fík . . . ſuch od kořene Koř. Mark. 11, 20.

svatý: jeden zdál sě ſwat BrigF. 19, (jméno) jest svato HusE. 1, 322, (člověk) má svój pokoj ſwat učiniti ŠtítMus. 15b, abyste den odpočinutie svého ſwat učinili t., ktož svého pokoje neučiní ſwata Štít. ř. 200b, úřad člověka svata nečiní HusE. 1, 404, slova jenž ſwaty lidi činí HusPost. 34b.

světlý: měsiec jest ſwietel ŠtítMus. 25a, (pokoj) ſwietel bude BrigF. 36, slunce vždy v sobě jest světlo HusE. 1, 321.

sytý: když jest člověk syt HusPost. 160a, břicho jeho ſyto jest t. 103a, že my také syti vstaneme HusE. 1, 115.

štědrý, *ščedrý*: počen sě ſſchzedr Jid. 17, Sczedr hostem byl Hrad. 16a, Ježúš by ſczedr hilaris Dět. Jež. 2b a j., ſtedr byl v almužny ŠtítOp. 351, když mnich uzřě jej tak ſczedra Dět. Jež. 2b.

štěrbivý, *ščrbivý*: jich meči ſczerbywy byechu DalC. 74.

šilhavý: ſſilhawy jě (své sluhy) učinil Ol. Ex. 21, 26.

široký: řkú jej przeſſyroka BrigF. 75.

teplý: když jest člověk ſyt a tepl HusPost. 160a, mohu ſyt a tepl býti ChelčP. 270a.

těžký: nenie hřiech tak tiezek BrigF. 58, by (hřiech) nebyl tiezek ani mrzek t. 150, rucě biešta tiezcie Ol. Ex. 17, 12.

tichý: adv. tijſſe Štít. ř. 18b, Háj. 229b, tíše Dolež. 190, potřebné j' tijchu býti Štít. ř. 4b, z tijcha jdúce t. 121b, maudře a z tijcha Háj. 150a.

trpělivý: učiň ny trpyelywy Modl. 38a.

truchlý: aby člověk truchel byl Alb. 16b, tam ijeden chud nenie ani proč truchel ŠtítMus. 52a, učiň ny truchly Modl. 38a.

tštivý, *tščivý*: srdce poče cztiwo býti BrigF. 46.

tučný, *tučen mužík* (rostl.): tuczen muzyk RostlC. 109b, RostlD. 92b a j.

tuhý: adv. tuze vyslov. túze Kotsm. 7 (doudl.) a Us., sedláky tauze dřel Selsk. 1538, touze Dolež. 190.

tvrdý: slušie ten ostnec twrd učiniti Štít. uč. 99b, o ňemž bylo by tvrdo mluviti HusE. 1, 23.

ubohý: což se pak lvu sta ubohu Baw. 91; srov. neboh v § předešlém.

úzký: až mužóm by vzek svět DalC. 11.

veliký: adv. tak welijcze Štít. ř. 16ᵇ, t. 46ᵃ a j.; — *velika noc*: velika nocz HusPost. 51ᵇ, ciesař ob welyku nocz Břěcislava pozval bieše Pulk. 71ᵇ, na veliku nocz HusPost. 62ᵇ a j., slaviti budau welikunoc Br. Num. 9, 2, ſ welyky noczy Mast. 220, od weliky noczi Pass. 162, až do weliki noczi Mat. 49, před šestmi dny weliky noczi přišel EvOl. 249ᵇ, po weliczie noci Pass. 251, 391, v sobotu po welyczye noci Štít. ř. 192ᵃ, k welycze noci Štít. uč. 120ᵇ, t. 136ᵃ, po velicie noci HusPost. 72ᵇ, po welicze noczy EvOl. 269ᵃ, KabK. 19ᵃ, k welicze noczy KolA. 1515, o welicze noczy t. 1511, po welicze noczy t. 1517; vedle toho vzniká později veliká noc: akk. velikau noc Kocín Jg., Welikaunoc Har. 2, 388, po Welikénocy t. 289, o weliké nocy Beck. 3, 473 atd.; pak složenina *velikonoc*: slavení velikonoci Br. Jg., před velikonocí Pref. Jg., nč. plur. *velikonoce*, v. § 184 č. 8.

veselý: rač weſel býti Mast. 25, weſela buď jemu hlava ŽWittb. 103, 34, kako jest weſelo t. 132, 1, neviem vesela nikoho Spor (Výb. 1, 360), ta šlechetnost učiní člověka vesela Štít. Rozb. 145, učiňeni sme weſſeli ŽKlem. 125, 3, učiň ny weſely Modl. 38ᵃ, t. 48ᵃ, vidíte je vesely HusE. 3, 195.

vetchý: sám cti nebuď wetech OpMus. 146ᵇ.

vinovatý: viny jimiž jsme vinovati HusE. 1, 334.

vysoký: ty hospodine prziewyſok altissimus ŽWittb. 96, 9, (duom) má wyſok býti BrigF. 142, jáz položi jeho wyſoka přěd krále zemské excelsum ŽWittb. 88, 28 atd.

vzchopný: jsem schopen Us., učiň ny wzchopny Modl. 38ᵃ.

zdravý: zdraw učiň lid ŽKlem. 18ᵇ, tam ijeden chud nenie ani nezdraw ŠtítMus. 52ᵃ, víno jest nezdrávo HusE. 3, 9, viera tě (fem.) zdrawu učiní Hrad. 46ᵃ, viera tvá tě (masc.) zdrawa učinila ChelčP. 226ᵃ; adv. zdrávě Dolež. 190, zdravě Us.

zdrželivý: adj. zdrzelijwie Hrub. 51ᵃ.

zlostivý: bóh zatratí jazyk zloſtiw ŽKlem. 7ᵃ.

zlý: kto jest sám sobě zel Ol. Sir. 14, 5, by byl jak črt zel Trist. 240.

znamenitý: skutek má býti znamenít HusPost. 51ᵇ.

zralý: učiň ny zraly Modl. 38ᵃ, t. 48ᵃ.

žádný desiderabilis: jiej (Marii) svět zaden nenie Hrad. 34ᵇ, jiej život zaden nebyl UmR. 268, ž' mi živu býti ne sadno AlxBM. 4, 13; z toho *žádný* nullus, v nář. vých. *žáden*: žadno vajco BartD. 116 (laš.), slc. žiadon, srov. pol. žaden.

živý: zyw hospodin vivit ŽWittb. 17, 47, že dnes hi siw hi myrtw budeš AlxBM. 3, 7, srdce žijwo jest ChelčP. 142ᵇ, bych tě kdy ziwa vi-

děla vivum Hrad. 43b, z ziwa káza třěva vyvláčiti DalH. 40, tu jie (dívky) ziwy kat odšel Pass. 604, doňadž svě siwa AlxB. 1, 42, oba lotry zywy byeſſta Hod. 51b, ty poklínačě zziwy užhli Ol. 2. Mach. 10, 36, jěžto (přátely) (Malchus) zywy mnieše Pass. 367; kto to směl zyw učiniti Hrad. 76b, že sem yak ſem ziw viece neustal Lobk. 84a a j., (Kateřina) najprvé múdrého yakz tie zywa dnes uslyší Kat. 88, co sději ziwa řěci neuměji Hrad. 37a, zywa nevědě co učiniti Otc. 68b, jak živi více lidu sme nespatřili Vrat. Jg., jak živ ſem. jak živa atd. Us.; ač tak zywu býti jest ŽWittb. Ezech. 16, auwech žeť mi (Marii) zywye jest ostati Modl. 169b.

žíznivý, *žieznivý*: byl sem žíezníw HusPost. 72b, (byl sem) ziezníw . 5a, t. 36b.

261. Nahoře v §§ 254—258 byl podán obraz usu staršího podle jednotlivých pádů a pověděno na konci úhrnem, že mimo výrazy adverbialní a adjektiva zpodstatnělá adjektivní tvary jmenné se zachovaly skoro jen ve funkci doplňkové, a i to skoro jen v jazyku knižném. Pak byl k tomu zase v § 260 podán obraz téhož staršího usu podle jednotlivých adjektiv. Příklady bylo by lze rozhojniti a sbírka jejich dala by se mnohonásobně rozmnožiti; ale výsledek z ní plynoucí, t. j. poučení o schopnosti různých adjektiv ke skloňování jmennému a o jejím ubývání, byl by v celku stejný. A výsledek ten jest:

adjektiva *-ský* mají v češtině historické odevždy jen sklonění složené, tedy na př. les je pan*ský* atp., nikdy les je pan*esk* nebo dokonce pan*esk* les, uheř*esk* král gen. uher*ska* krále atp.;

adjektiva *-ký* (-ьk-, -ъk-) v jazyku starším tvary jmenné mívají, na př. blíz*ký*-blíz*ek* a podobně brz*ek*, hor*ek*, hoř*ek*, kluz*ek*, krát*ek*, krot*ek*, měk*ek*, mrz*ek*, slad*ek*, těž*ek*, úz*ek* atp.; ale časem vycházejí tvary tyto z obyčeje a usus nč. jich skoro nezná; — podobně jiná na *-ký*: vel*iký* div*oký*, dal*eký*, stč. vel*ik*, div*ok*, dal*ek* atp., nč. jen v jazyku knižném dal*ek*;

totéž platí o adjektivech *-rý*: stč. dob*r*, kyp*r*, mok*r*, múd*r*, ost*r*, přík*r*, ščed*r*, — a *-lý*: stč. bie*l*, cě*l*, má*l*, med*l* n. md*el*, mí*l*, rych*el*, sstá*l*, svět*el*, tep*el*, truch*el* atd.; v nč. je toho některý zbytek jen v jazyku knižném, na př. *stár*, *vesel*;

adjektiva jiných zakončení v usu nynějším dílem mívají tvary také jmenné, jako v stč., dílem nemívají; na př. jest i nč. spisovné chur*av*, lask*av*, zdr*áv*, hot*ov*, mrt*ev*, *živ*, milost*iv*, dobrot*iv* atd., ale nikoli též čerst*ev*, lž*iv*, lst*iv* atd.; jest ná*h* a hlu*ch*, ale nikoli též dlou*h* a vete*ch*; jest svobod*en*, pil*en*, bezpeč*en*, nemoc*en*, lač*en*, smut*en*, moc*en*, důstoj*en*, posluš*en* atd. (u adj. *-n* jsou tvary jmenné poměrně nejhojnější), ale nikoli též opatr*en*, tuč*en*, pěk*en*, rozum*en*, hoj*en* (hoj*ný*), muž*en*, hříš*en*, bíd*en* atd.

Tvary jmenné, které byly nad míru nynější v jazyku staročeském,

zanikají nejvíce v stol. XVI, dílem již dříve; od stol. XVII jest již celkem usus nč.

Nynější usus spisovný je tu v kolísání, zaviněném mylnou theorií a analogií. Píše se: sestra je zdráv*a*, nemocn*a*, vesel*a* atd., správně, poněvadž se říká také: bratr je *zdráv*, *nemocen*, *vesel* atd. Ale druhdy píše se v letech posledních také: noc je tmav*a*, temn*a*, čern*a*, pěkn*a* atp. Mám to za nesprávné t. j. za neshodné s duchem spisovného jazyka nč. a myslím, že by jen ta adjektiva měla mívati tvary jmenné v sg. fem. a rovněž tak v neutr. a v plur., která jich jsou schopna také v sg. masc.; tedy na př. sestra je zdráv*a*, dítě je zdráv*o*, děti jsou zdráv*y* atd., poněvadž jest i masc. bratr je *zdráv*, ale nikoli: noc je čern*a*, zahrada je pěkn*a*, přeložení je správn*o*, lesy jsou velik*y* atp., poněvadž nemůžeme nč. říci: uhel je *čern*, sad je *pěken*, překlad je správ*en*, les je vel*ik* atd.

2. Vzor *pěš*, *pěšě*, *pěše*.

262. Sem patří jmenná adjektiva kmene *-jo*, *-ja*. Kmen adjektiva vzorového jest masc. neutr. *pêšo-* přehlas. *pêše-*, fem. *pêša-*. Sklonění jest jako ve stejných vzorech substantivních, t. j. masc. *pěš* skloňuje se jako *oráč* a *meč*, fem. *pěšě* jako *dušě*, neutr. *pěše* jako *moře*.

Skupiny adjektiv, které tu rozeznáváme jsou:

a) participia *-nt*, vzor *nesa*, *tešě*, *-úc-*, *trpě-*, *-iec-*;
b) participia *-ъs*, vzor *nes*, *nosiv*, *-ši*, *-še*;
c) komparativy (a superlativy), vzor *bohatějí*, *chuzí*;
d) jména místní vzoru *Boleslav*;
e) adjektiva *ostatní* vzoru tohoto.

a) Participia *nesa*, *tešě*, *-úc-*; *trpě*, *-iec-*.

263. Participia tato jsou kmene *-nt*.

Kmen ten je v sg. nom. masc. neutr. *nesa*, *teša* přehlas. *tešě* nč. *teše*, a *trpa* přehlas. *trpě*. Býval také v nom. plur., který tedy by měl zníti psl. a stsl. **nesąte*, **tešąte*, **tьrpęte* atd., a také snad v sg. akk. masc., který by tedy byl psl. a stsl. **nesątь*, **tešątь*, **tьrpętь* atd.; ale jiné pády masc. a neutr. tvořily se ze kmene *-nt* rozšířeného kmenotvornou příponou další *-jo* (z *-i̯o*), byl tedy pro ně kmen *-nt-jo-*, jehož *-tj-* měnilo se a dávalo stsl. *-št-* č. *-c-* atd., a podle toho jest pak i pl. nom. stsl. *-šte* č. *-ce* místo *-te* a sg. akk. masc. stsl. *-štь* č. *-c* místo *-tь*.

Femininum sg. mělo kmen *-nt* rozšířený příponou další *-i*, *-ja* (z *-ī*, *-i̯ē*). Přípona *-i* bývala v sg. nom. a ten tedy by měl zníti psl. a stsl. **nesąti*, **tešąti*, **tьrpęti* atd.; ale jiné pády byly ze km. *-nt-ja*, jehož *-tj-*

se změnilo v stsl. *-št-*, č. *-c-* atd., a podle toho jest pak i nom. stsl. *-šti* č. *-ci* atd. místo žádaného *-ti*.

Srov. §§ 7, 9 a 15.

Další změny a osudy tvarů těchto v češtině jakož i doklady k tomu ke všemu viz v §§ následujících.

264. Sg. nom. masc. neutr. *nesa*, *teša* přehlas. *tešě*, *-e*, *trpa* přehlas. *trpě*; stsl. *nesy*, *tešę*, *trъpę*. Na př. masc. (Jidáš) by všiú věciú wlada Jid. 59, budeš sě radugie Hrad. 137[b], neby tu jeden nepycze a žalostí lomye ruce AlxV. 833 atd., nč. nesa, teše, trpě; v nářečích bývá *-a* také za spisovné *-ě*, na př. choďa, kleča, stoja Kotsm. 7 (doudl.), veďa, sedňa, leža, uměja, lova, krma BartD. 26 (zlin.) a j., viz také zde doleji; doklady toho starší: velmi hnewaga ſye Lvov. 70[b], Ermolaus před ním ſtogya t. 82[b]; — neutr. zjěvi sě děťátko neſa ovoce Vít. 90[b], vše tělo bera ustalo AlxV. 1851, děťátko hrá byehagie po ostrově Pass. 340, děťátko ručičkama čpíráše hledagye pokrmu tamt. 388, slunce stojí počna činiti dlúhé noci Troj. 182[a], (slunce) se obražege blesk činí Háj. 344[b], všeliké tělo aby ſlyſſe hlas Boha živého mělo živo býti Br. Deut. 5, 26 (zřídka u Br.) atd.; vedle toho přijímá se pro neutr. tvar *-ci*, *-c*: (dietě) býbáše sě hledagicz zahřienie mateřina Vít. 106[b] (opravou změněno v hledagie), (vojsko) bieše vyšlo k boji hluczziecz Ol. 1. Reg. 17, 20, břicho gſuczy u prostřed těla Hrub. 465[b], ucho bodeno sutzy řeklo Zrc. Múdr. 692, zawrženo gſucy Br. Ezech. 22, 16 atd.; tato nestejnost a kolísavost vniká pak také do výkladů theoretických: na př. Šimon Hájek 1547 učí, že při neutru může part. býti masc. nebo fem., tedy na př. hovado tyje leže nebo ležeci Háj. Šim. 205; Nudož. má v paradigmatech způsob novočeský, t. j. neutr. = fem., zná 54[a] způsob druhý a zavrhuje jej; Drach. 132 konstatuje kolísání a drží se způsobu starého, na př. zrno pšeničné padna v zemi neumře-li...; Rosa 134—136 má neutr. weduc, wolagic, činic (krátké), a semeno padna je prý errore positum; Tomsa má neutr. wolage 256, hyna 313, a vedle toho také wolagjc 259; Pelzel[2] má způsob novočeský 87 a 95; Tham 1801 str. 100 klade wolagic neb wolage, str. 110 hynauc neb hyna, a 1811 str. 57 neutr. leže, chodě, uče, slyše; Nejedlý 1804 str. 246 drží se způsobu starého, a 247 konstatuje kolísání; Dobr. Lehrg.[2] jen konstatuje kolísání str. 245; usus nč., který má nesa, teše, trpě za masc., a za neutr. nesouc, tešíc, trpíc, ustálil se tedy v době nedávné.

Sg. nom. fem. *nesúci*, *-auci*, *-ouci*; *tešúci* přehlas. *tešíci*; *trpáci* přehlas. *trpieci* zúž *trpíci*; často krátké *-uc-*, *-ěc-* (proti dlouhé téže slabice v plur.); někdy mylnou analogií *-iec-*, *-ec-* místo *-íc-*; a místo *-ci* odsutím *-c*; stsl. *nesąšti*, *tešąšti*, *trъpęšti*. Na př. (Maria) neſſuczy Hrad. 29[a], vmruczy t. 30[b], (Savina) klecziecy duši pustila Pass. 473, bratrcě

mého chozi hledagici t., ty (Marie) jsi profyeczy PassNitr. 2ᵇ, (matka) tak mluwyeczy Vít. 56ᵃ, (liška) velmi lačna gsucy Baw. 79, fedecy Ben. Gen. 21, 16, bogeczy fe t. 27, 42, (dcera) flyffeczy ChelčP. 2ᵇ, (žena) ftogeczy t. 83ᵇ, Libuše flyffecy Háj. 9ᵇ. Vlasta to flyffecy t. 19ᵃ, žena bogecy fe t. 39ᵃ, křičecy t. 101ᵃ, na loži ležecy usnula t. 99ᵇ, modlécy fe a profecy t. 6ᵇ a j., Dorota gfuczy obtížena KolČČ. 291ᵇ (1559), která młuviła řkucy Br. Ezech. 35, 12, (žena) wygducy odešła t. Deut. 24, 2, widucy žena t. Gen. 3, 6, prawěcy t. 39, 19, loměcy rukama t. Jer. 23 12, ozdoběcy fe t. Oz. 2, 13, (Rebeka) magjcy vědérce t. Gen. 24, 45, obrácena gfucy t. Jer. Pl. 1, 8 atd.; včiněcy Nudož. 60ᵇ a j., gfaucy a gfucy, budaucy a buducy Rosa 143, trhagecy a trhagjcy t. 146 a j., weducy, wolagecy, činěcy, milugecy vel wedaucy, wolagjcy, činjcy, milugjcy t. 134 sl., 148, 149, buducy Dolež. 97, gfucy t., ležecy t. 104, wolagecy t. 100, wolagjcy Tham 1801 str. 100, hynaucy t. 110; — místo *-ci* jest odsutím *-c*: (svódnicě) šlojieř nefucz neb záponku prodawayucz Hrad. 101ᵃ, liška mnieše oklamagicz čbána t. 130ᵃ, (Savina) počě sě modliti a rzkucz Pass. 473, (Maria) nalezena jest magicz v životě Comest. 219ᵃ, (mísa) važecz Ben. Num. 7, 79, křičela jest profecz Chelč. P. 83ᵃ, mlčecz běžala Háj. 468ᵃ, přítomna gfuocz m. jsúc KolČČ. 68ᵃ (1549), žena gduc za ním Br. Gen. 19, 26, pohubena gfuc t. Jer. 4, 30, gfuc zbavena t. Lev. 26, 43, žena počnuc porodí t. 12, 2 atd.; včinjc Nudož. 60ᵇ vedle -cy, ffaukagjc, hnigjc, sedjc Drach. 97, 106, 114, weduc, wolagec atp. Rosa 152 a j. vedle -cy, wolagjc Tomsa 256, ležjc t. 281, hynauc t. 313, wolagic v. -jcy Tham 1801 str. 100, hynauc v. -aucy t. 110, ležic, chodic, učic, flyffic t. 1811 str. 57, wezauc, pigjc, hnauc Dobr. Lehrg.² 220 atd., nesouc, těšíc, trpíc Us.

Vazby syntakticky náležité těchto tvarů jsou v nč. v jaz. spisovném. V nářečích jsou za to vazby **absolutivní** a participium je tu pro všecky rody a obě čísla buď tvaru *-a*, na př. pija viděl sem, ona vezma šátek, (oni) pohledňa naň odejdú Šemb. 25 (obecně mor.), buď tvaru *-úc*, *-iac* Hatt. slc. 111; a i toho je v nářečích nemnoho, většinou vyhynulo tu participium toto úplně.

265. Sg. akk. masc. stč. *nesúc*, *tešúc* přehlas. *tešíc*, *trṕác* přehlas. *trpiec*, stsl. *nesąštь*, *trъpęštь*, z psl. *nesątjь*, *tьrpętjь*. Doklady jsou jen z doby stč. a jen při participiu doplňkovém. Na př.: viziu strážu svého na nosidlěch leziecz LAl. c, vizi jeho v nebeských sienech kraligicz PassDrk. 2ᵇ, povězte nám zjevně, viděli-li ste Ježíše fediecz na hoře Olivetské a ucziecz své učedlníky a wftupugicz na nebe? odpověděchu oni řkúce: živ jest pán bóh israhelský, že sme zřejmě viděli Ježíše mluwiecz s učedlníky (a) wftupugicz do nebes Nikod. 57ᵃ, toť sem viděl syna Isai vmyegicz dobře hústi Lit. 1. Reg. 16, 18, jakž brzo takýto pták výr nad

sobú ſedyecz uzříš Pass. 391, Josue uzře muže proti sobě ſtogiecz Comest. 113ª, tehdy uzřie syna člověčieho przychodycz v oblace Seitst. Luk. 21, 27, uzřěv jeho strastně ležiec Krist. Rozb. 733, v jakéž (chudobě) mě lezziecz vidíte Kruml. 343ª, (Jakub) viděl jest ve sně řebří ſtogiecz na zemi a hospodina wzpoležiecz na řebří scalam stantem Dominum innixum Ol. Gen. 28, 12 a 13, uzřech obraz svaté královny ſtogiecz OpMus. 18ᵇ, když svého knězě za železným stolcem gyeducz uzříte edentem DalC. 4, (Michol) uzřě Davida powyſkakugicz a ſkacžicz subsilientem et saltantem Ol. 2. Reg. 6, 16, ona jest i mistra toho ſtogecz viděla a tazycz slyšala i boha viděla a odpowiedagicz slyšala stantem interrogantem respondentem BrigF. 158, jakžto bych zaslyšal hlas rzkucz Pass. 463, ti již jej kazycz slyšiechu Vít. 40ᵇ, synu milý když tě slyši krzyczyecz Plankt. 168ᵇ, (Drusilla) slyšela Pavla mluwiecz Comest. 269ª, tu jeho (syna) ani naprosto křesťanem ani již bludyecz nalezla Pass. 463, nalezl krále Assyrského bogigicz proti tomu městu proeliantem Pror. Ol. Isa. 37, 8, nalezl Filippa panugicz nad městem invenit Philippum dominantem Lit. 1. Mach. 6, 63, (kohož) vdadie orzycz nebo paſucz nebo plot druzyecz Rožmb. 266, (Anna) poznavši syna z daleka gducz Comest. 180ᵇ, každý z nás znal jeho ſudczy gſucz ſpravedlnym t. j. súdcí jsúc spravedlným Jeron. 90ᵇ. — Vedle toho vyskytují se již v době staré příklady s tvary sklonění složeného: (nájemník) vidí vlka gducíeho HusPost. 77ᵇ, (lidé) uzřie syna člověka gducieho v oblacě t. 6ª, nalezli sú jeho v chrámě poſluchagicieho a otazugicieho t. 47ª atd., a v nč. je tento způsob pravidlem: za stč. vizu tě ležiec, slyšu hlas řkúc atp. je nč. vidím tě ležícího, slyším hlas řkoucí atd.

Na pohled zdá se, že byl také sg. akk. (gen.) masc. *-ce*, a to v příkladech, jako jsou: uzřé syna svého podle sebe ſtogiece Pass. 462, tu svatého Alexandra ſtogiece nalezl t. 393, dokad tě vizi živa gſuce t. 310, kdyžto jsi syna viděla slavně na nebesa gduce, mnoho dúš s sobú weduce Hrad. 73ª atp. Tu je prý, podle výkladu někdy podávaného, *-ce* tvar gen. za akk., a tedy přehláskou z býv. *-ca*. Výklad mylný, neboť přehláskou z *-ca* bylo by stč. *-cě*, kdežto v příkladech zde míněných je psáno jen *-ce* i v textech na jotaci přísných. Výklad správný jest, že to jsou absolutiva a nikoli participia se žádanou vazbou kongruentní.

Totéž platí o zdánlivém sg. gen. masc. neutr. *-ce* v příkladech: neuslyší hlasu čarodějníkova i jědovcě czarugyucze ŽWittb. 57, 6, tu jest slávu matka jmela ot svého děťátka, tak čiúš na nebesa gduce Hrad. 73ª atp.; dosvědčené zde tvary *-ce* nejsou genitivy vzniklé přehláskou z *-ca*, nýbrž absolutiva.

266. Sg. dat. masc. neutr. *-cu* přehlas. *-ci*. Příklady tvarů těchto jsou snad ve vazbách dat. s inf.: v tomť by slušalo skrovniti sobě

strach boží nad sebú magiczi ŠtítMus. 56ᵃ, nenieť múdré v žaláři wyezieczi veseliti sě ŠtítJes. 268ᵇ. V jiných rkpech štítenských je na stejných místech místo *majíci*: boží strach nad sebú magýcz ŠtítJes. 119ᵃ a magícz ŠtítSázav. 127ᵇ, a místo *věziecі*: wieziecz ŠtítMus. 115ᵇ a Štít. Sázav. 202ᵃ atd.; t. j. absolutivum *majíc* a *věziec*. Možná že jest bez úmyslné kongruence a tedy absolutivně položeno také majíc*i* a věziec*i* v příkladech prvějších; ale poněvadž v textech starších tvaru *-ci* nebývá užíváno za absolutivum při podmětu jiném než ženském sing. (a i tu velmi zřídka), proto je podobnější výklad, že Štítný, který měl dosti jemný smysl pro spojité vazby participialní a také pro vazbu dat. s inf., v příkladech uvedených měl na mysli dativy participia tvaru jmenného. — Podobným výkladem mohlo by se ukázati, že je sg. dat. fem. *-ci* v příkladě: běda mně (Marii) tě na kříži wyduczy Hod. 49ᵇ; ale tu zase může býti výklad ten, že *vidúci* je sg. nom. fem. položený absolutivně, jako je nespojitý sg. nom. masc. *jsa* v příkladě: Jakob za čtrnádcte let v těžkéj službě gſa zdálo sě jemu za malý čas Kruml. 80ᵇ atp. — Jistoty o těchto tvarech nemáme, poněvadž není dostatek dokladů.

267. Du. nom. masc. byl v stsl. *-šta* a fem. neutr. *-šti*, a podle toho žádali bychom stč. *-cě*, *-ci*; ale za to je vždycky *-ce*, t. j. bezpochyby tvar plur. (masc.) vzatý za dual, příklady viz při plur. V ŽWittb. čte se: buďta uši tvoji poſluchayuczy 129, 2, a taktéž v ŽGloss. poſluchayuci tamt. Mohl by to býti tvar jmenný, shodný se stsl. *-šti*; ale vzhledem k tomu, že všude jinde máme plur. za du. a že v ŽKlem. na stejném místě jest novotvaré adj. ſliſſiuci t. j. slyšiúc*í*, mám také tvar vytčený v ŽWittb. a ŽGloss. za tvar sklonění složeného t. j. poslúchajúc*í*.

268. Plur. nom. masc. *-ce*, stsl. *-šte*; vzato také pro fem. a neutr., srov. stsl. fem. *-šte* vedle *-štę*, a také pro dual. Na př. by núdatní byli lepšiu chtyecze AlxB. 8, 29, (kteří) neustanú horziecze v milosti Brig. 13, byli byſſte domnieni gſuce múdři Ol. Job. 13, 5; ty částky zdají se nápasti gſucze RolB. 55ᵃ; ta dva prorádcě radiesta sě ne vyᵉducze AlxBM. 1, 4, (my dva) pojďvě přede ň poſtauiecze zie pokorně t. 14, (my dva) mnyecze ž' by ť sě to slúbilo t. 19; atd., dosud tak. — Místo *-ce* jest odsutím *-c*: anděli sú mě utieſſyecz mněli Hrad. 39ᵇ, aby z nich (peněz) což chtyecz učinili Pass. 333, čiňme co chtyecz Štít. uč. 88ᵃ, trpme jakž mohucz t, 137ᵃ, (mužové) v trúby hluczyecz nepřěstachu Ol. Súdc. 7, 22, (žáby) biechu diela sobě zadagic Baw. 64 atd. — Usus nč. spis. zachovává tvar plný *-ce*. —

269. Jiných tvarů jmenných tu není. Na pohled zdá se, že jsou akkusativy plur. *-ce* v dokladech: vida jiné trpiece Pass. 480, kto jiné mluwyecze rád slyší Alb. 25ᵃ, uzřěl i jiné prazdnyece Krist. 80ᵇ,

nalezl jě (apoštoly) ſpyecze Hod. 36[b] atp., a akk. du: (Maria) uzřě dva anděly ſediece Hrad. 31[b] atd., a býval výklad, že tu je *-ce* přehláskou ze staršího *-ca* a za stsl. *-štę* a *-šta*; výklad mylný, za bývalé *-ca* bylo by stč. *-cě*, srov. výklad podaný nahoře při sg. akk. a gen., v příkladech, jako jsou zde uvedeny, jsou part. *-ce* absolutiva.

b) Participia *nes*, *nosiv*, *-ši*, *-še*.

270. Participia tato jsou kmene *-ъs*. Slovesa s kmenem infinitivním souhláskovým mají *-ъs*, *nes-ъs*, slovesa pak s týmže kmenem samohláskovým mají *-vъs*, *nosi-vъs*; druhdy bývá mylnou analogií psáno *-v-* také při kmenech otevřených, na př. ved*v* místo *ved*.

Kmen *-(v)ъs* je v sg. nom. masc. neutr. *nes*, *nosiv*. Býval také v plur. nom., který tedy by měl zníti **nesъse*, **nosivъse* atd.; ale jiné pády masc. a neutr. tvořily se z kmene rozšířeného kmenotvornou příponou další *-jo* (z *-i̯o*), byl tedy pro ně kmen *-(v)ъs-jo-*, jehož *-sj-* se změnilo v *-š-*, a podle toho jest pak i pl. nom. *-(v)ъše*, č. *-(v)še*.

Femininum sg. mělo kmen *-(v)ъs* rozšířený příponou další *-i*, *-ja* (z *-ī*, *-i̯ē*). Přípona *-i* bývala v sg. nom. a ten tedy měl by být *-(v)ъsi*; ale jiné pády byly z kmene *-(v)ъs-ja-*, jehož *-sj-* se změnilo v *-š-*, a podle toho jest pak i sg. nom. *-(v)ъši*.

Srov. §§ 7 a 15.

Jiné výklady o tvarech těchto a doklady viz v §§ násl.

271. Sing. nom. masc. neutr. *nes*, *nosiv*, stsl. *-ъ*. Na př. masc. buď ten zmyrtcy uſiw, ktož jest jie s právem zazluſiw AlxBM. 8, 42 a 43, bohatec leh i chtieše pospati Hrad. 141[b], odwedw své mlazšie řekl jim (Ježíš) Štít. ř. 117[a], kněz widiew jej (raněného) pominul jest ChelčP. 222[a] atd., v jazyku spisovnem dosud tak; — neutr.: to rzek dietě i zmisalo Pass. 360, slunce v svém západě poſſed připřělo sě bě u břěha AlxBM 7, 3, lkalo srdcem mnohé družě zbyw svého milého mužě AlxV. 806, bu... v dietě Ol. Num. 11, 27, ty věci vſlyſſew všecko množstvie svatých vec... Nikod. 75[b], kníže toto přišlo jest na mě židuow popudiw ChelčP. 149[b]; místo tohoto tvaru náležitého béře se později fem. *-ši* za neutrum: tak učí grammatikové počnouc od pol. XVI stol., na př. u Háj. Šim. (1547) str. 203—205 je neutr. povstavši, pozdvihši, u Nudož. (1603) woławſſi 56[a], dawſſi 57[b], činiwſſi 59[a] atd., podobně u Drach. 85, 98 a j. (s rozdílem neoprávněným, prý fem. -ši a neutr. -ší), u Rosy 136, u Pelzla[2] 87, u Thama (1801 str. 100 fem. i neutr. -ši, 1811 str. 57 a 58 fem. -ši a neutr. -ší), Dobr. Lehrg.[2] 219 atd., a tak jest i v nč. usu spisovném,

Sing. fem. nom. *nesši*, *nosivši*, stsl. *-ъši*. Na př. takž ta chvíle biwſſi minu AlxB. 5, 10, ta noc bywſſi i otjide AlxBM. 5, 32, ona przíſko-

cziwſy k ňemu Hrad. 126[a], komornicě trziebywſſy pšenici i usnula Ol. 2. Reg. 4. 5, (sojka) družkami sě stydiewsi Baw. 83, žena světlo zažehſſi duom zpřevracela ChelčP. 180[b], (žába) volu přirovnati se chtěvši Blah. 217 atd., v jazyku spisovném dosud tak.

272. Du. nom. masc. byl v stsl. *-ъša* a fem. neutr. *-ъši*; v češtině je vždycky *-še*, bezpochyby tvar plur. vzatý pro dual, příklady viz zde dále.

273. Plur. nom. *-še* pro všecky rody, proti stsl. *-ъše* masc. a někdy též fem., *-ъšę* fem. a *-ъša* neutr. Na př. przibiehſe židové počěchu volati Hrad. 80[b], mohwſſe zlé voliti volili dobré Štít. ř. 97[a], dcery Sionské chodily wzdwyhſſe hrdla t. 91[b] atd.; (dva zlá člověky) wſtawſſe, před sv. Hedviku ſſedſſe jejie svaté milosti sta poděkovala Pass. 27, to tato dva vſſlyſſiewſſe zamutiwſſe sě takto mluviesta t. 290, oně (dvě dievcě) v tvář jemu wezrziewſſe, vzaſſe sě vecěsta t. j. vezřěvše, užasše t. 362, obě wſtawſſe pryč sě brale t. 472 atd.; tak učí také grammatikové počnouc od pol. stol. XVI, na př. du. i plur. povstavše, pozdvihše Háj. Šim. str. 203—205, Nudož. woławſſe 56[b], dawſſe 57[b], činiwſſe 59[a] atd., a tak má jazyk spisovný dosud. V PilC. je zdloužené *-šé*: uzzlyſſiewſſe[e], wzwiediewſſe[e]; srov. stejné zdloužení téže koncovky v pl. nom. žid*é*, zeměn*é* atd.

274. Jiných tvarů jmenných tu není. Na pohled zdá se, že byl na př. také sg. akk. (gen.) masc. *-še* za starší *-ša*, srov. stsl. sg. akk. (gen.) masc. *-ъša*, v dokladech jako jsou: té noci otcě jejie vmrziewſſe nalezli 349, dokad bych hospodina z mrtvých wſtawſſe neuviděl t. 240 atp. Ale zdání toto a výklad na něm založený jsou mylné; za býv. *-ša* bylo by stč. *-šě*, v dokladech zde uvedených atp. není participium syntakticky spojité, nýbrž absolutivum.

c) Komparativ (superl.) *bohatějí*, *chuzí*.

275. Komparativ (superlativ) má ve slovanštině koncovku kmenovou dílem *-jьs*, *-jes* — komparativ kratší —, dílem *ějьs*, *-ějes* — komparativ delší —, jest tedy vůbec kmene *-s*. Přípona kmenotvorná jest v této fasi *-jьs*, *-jes*; o fasi starší a původní v. Brugm. 2, 402 sl. Při adjektivech původních připojuje se přípona tato z pravidla (nikoli vždycky) k souhlásce kořenné, která s příponovým *j-* náležitě se mění, na př. chu*d-jь*s stsl. chu*žd-* stč. chu*z-* atd. Při adjektivech odvozených (a někdy také při původních) připojuje se k adjektivnímu tvaru *-ě* (instr., podle Wiedem. 127) a tvoří s ním koncovku *-ějьs*, *-ějes*. Rozdíl samohlásek *-ь-* a *-e-* v kmenových koncovkách -(ě)j*ь*s a -(ě)j*e*s pochází dílem od rozdílného stupně přípony původní, dílem přiveden jest analogií. Víc o tom ve kmenosloví. —

Kmen -*(ē)jьs* je v sg. nom. masc. psl. *bogatějь*, stsl. *bogatěj*. K *chud-* byl by tvar stejný psl. *chudjь* stsl. *chuždь*; za to je však stsl. *chuždьj*, *chuždij* z *chudjьjь* atd., t. j. novotvar, ve kterém k žádanému *chuždь* analogie připojila *-jь*. Stejný novotvar je také stč. *chuzí*. V stč. pak nejen komparativy kratší, jako v stsl., nýbrž také komparativy delší stejným způsobem se obměnily, místo žádaného sg. nom. masc. *bohatěj* z *bogatějь* jest *bohatějí*. — Kmen -*(ē)jьs* býval dále také v plur. nom., který tedy by měl býti **bogatějьse*, **chudjьse* atd.; ale jiné pády tvořily se z kmene rozšířeného příponou další *-jo* (z *-i̯o*), byl tedy pro ně kmen -*(ē)jьs-jo-* = -*(ê)jьšo*, a podle toho jest pak i plur. nom. stsl. *bogatějše* z *-ějьše*, *chuždьše*, stč. *bohatějše*, *chuzše*.

Femininum sg. mělo kmen -*(ē)jьs* rozšířený příponou další *-i*, *-ja* (z *-ī*, *-i̯ē*). Přípona *-i* bývala v sg. nom. a ten tedy měl by býti -*(ē)jьsi*; ale jiné pády byly z kmene -*(ē)jьs-ja-* = -*(ê)jša-*. a podle toho jest i sg. nom. stsl. *bogatějši* z *-ějьši*, *chuždьši*, stč. *bohatějši*, *chuzši*. —

Jiné tvary pádové, které jsou z km. -*(ē)jьs*, mají ještě příponu kmenotvornou další *-jo*, *-ja*; na př. sg. nom. neutr. stč. *bohatějše*, *chuzše* (ve funkci doplňkové), sg. gen. masc. neutr. stsl. *bogatějša*, *chuždьša*, stč. *bohatějšě*, *chuzšě* atd. jsou z km. -*(ē)jьs-jo*, sg. gen. fem. stsl. *bogatějšę*, *chuždьšę* z km. -*(ē)jьs-ja* atd. —

Kmen -*(ē)jes* je v sg. nom. akk. neutr. psl. *bogatěje*, *chudje*, stsl. *bogatěje*, *chužde*. V stč. je tvar souhlasný jen při komparativech kratších, *chúze* (adverb.); při delších vyvinul se novotvar stejný jako v sing. nom. masc., na př. neutr. *bohatějie* (adverb.) vedle masc. *bohatějí*. —

Srov. §§ 7 a násl.

V stč. — do XIV a dílem i do XV stol. — bylo komparativních tvarů jmenných ještě dosti mnoho; do nč. dochovaly se jen některé a to jen ve výrazích adverbialních. O tom a doklady toho viz v mé rozpravě Nominale Formen des altböhm. Comparativs (1880, v Sitzungsberichte der kais. Akad. d. Wiss. XCV), v rozpravě K. Novákově o jmenných tvarech adjektivních u Husa (v programu akad. gymn. v Praze 1894) a v § násl. V dokladech je třeba kontextu takového, aby bylo zjevno, že příslušné komparativy jsou v doplňku, po případě ve výrazích zpodstatnělých a adverbialních, a tedy ve střídě s tvary rovněž jmennými v positivu, a že tedy komparativy ve rčeních: *jsem bohatějí* masc., *bohatějši* fem., *bohatějše* neutr. atp. jsou rovněž tak tvaru jmenného, jako positivy ve rčeních stejných: *jsem bohat*, *-a*, *-o* atd., ve výrazích zpodstatnělých a adverbialních *z-bližšě*, *k-lepšu*, *u-věcši*, *věcšem* atp. rovněž tak jako ve výrazích *z-blízka*, *k-dobru*, *ve mnohu*, *mnohem* atd.

276. Sing. nom. masc. *bohatějí* proti stsl. *bogatěj* z *-ějь*; *chuzí* stsl. *chuždij* z *-ьjь*. Na př. bielegi než snieh budeš Pass. 469, každému

blizzij jest den (smrti) nežli j' kdy byl t. j. bliží Štít. ř. 66[b], z nichž každý bohatiegy otcě tvého jest Kat. 30, (Alexander) sě mněl sa chzilegij t. j. čilejí AlxB. 7, 29, dalí jsa od vody ne tak brzo utone a dalí jsa od ohně ne tak brzo sě sežže ŠtítV. 212, čím kde dalši pravda tiem dalegy buoh Štít. uč. 86[a], toho dělníka oko tiem nám jest ukrutnějše, čímž nám pán bude dobrotywyegij Štít. ř. 110[a], (kto) doſtoynyegij jest t. 80[a], sám sa nade vše zlato drazy t. j. draží AlxV. 627, on (bude) hodnyegy Alb. 6[a], ten (lhář) jest horzy než ižádný zloděj t. j. hoří t. 23[a], by k tomu byl hotowyegij Štít. ř. 119[a], buděť každý hotowiegi NRada 635, kto je chuzzí nemocného t. j. chuzí ŠtítMus. 327[b], proto bóh nenie nic chwzy t. j. chuzí ROtcP. 600, (Kristus) jest všeho světa kraſſy t. j. kraší Kat. 20, mój chot naykraſſy jest t. 62, lepij sem za to život dada Štít. uč. 104[a], lepy mohutý sedlák než vládyka chudý t. 97[a], aby liubiegi byl ŽKlem. 76, 8, by byl velím viece mdlegij t. j. mdlejí AlxB. 7, 28, až budu mdlegy v život Hrad. 108[a], (člověk) vždy jest mdlegíz mdlegíz proti hřiechóm ŠtítMus. 62[b], (syn) že j' menij otce t. j. mení minor Štít. ř. 25[b], (Kristus) v tom přirození v ňemž jest menij otce t. 80[b], zda-li jsem menij než světský přietel BrigF. 104, nebuduť meni t. 30, myloſtiwegi jest hospodin bojiúcím jeho ŽKlem. 102, 13, bóh jemu bude mylegy Alb. 6[b], byl sem mlazy a již sem sě sstaral t. j. mlazí Štít. uč. 18[b], (diábel) jest mocznyegy než ty Pass. 358, múdrý mudrzyegy bude DalC. úv. IV, by byl mudrzegij Štít. ř. 81[b], čím jest kto pijlnyegij t. 35[b], (člověk) bude podobnyegy k andělóm Štít. uč. 105[a], svatý Jan powyſſenyegy jest než proroci Pass. 277, (kto) móž prazzdnyegij býti světského hluku Štít. ř. 222[b], radyegy sě chciu s českú sedlkú smieti DalC. 41, radyegy chci umřieti Pass. 469. radyegij umřel Štít. ř. 9[a], však jest muž ſylnyegy než žena Štít. uč. 37[a], buděť každý ſnazniegi NRada 636, tu vám ſpomocznyegy budu než zde živ jsa Pass. 417, ijeden tak svatý, by ſwyetyegij nemohl býti Štít. ř. 59[b], ijeden tak svrchovaný, by ſwrchowanyegij nemohl býti t., hněv toho súdného dne tiem každému bude tyezij čím nenie (nyní) kto méňe strachuje sě jeho t. j. těží t. 124[a], kakž jest zámutek nevinnému člověku tyezy trpěti Alb. 3[b], (stav vdovský) těží bude sdržeti ŠtítV. 22, mój sluha vczenyegi jest Kat. 46, svaty Jakub z jiných jest wieczi mnohem t. j. věcí maior ApD. 106, svatý Jan ve mnohém jest wyeczij svatého Štěpána Štít. ř. 27[a], čím kto wieczij bude t. 9[b], wyeczij plod jejie než ona (Maria) t. 250[a], (bóh) wyeczy ť jest Štít. uč. 103[a], jeden hřiech jest druhého wyeczy t. 135[b], nebuduť wieczi ani mení BrigF. 30, aby wynnyegij nebyl Štít. ř. 221[a], tiem budu wdiecznyegy a wzacznyegy Pass. 14, zrzyedlnyegij o masopustě sluha boží než u veliký pátek Štít. 121[b] atd. Do nč. zachovalo se z toho ze všeho jenom *radějí*, změněno v *raději* a *raděj*, zabí mne radĕgi Br. Lev. 11, 15, raděj bych se rubat dala Suš. 349, raději, raděj Us, a skleslé v adverbium: v stč. „jmám ra-

dějí“ jest kompt *raději* jen masc. sg. nom., jako positiv *rád* ve větě „mám rád“, v nč. je *raději*, *raděj* adverbium a bez rozdílu podle rodu, čísla a pádu.

Sing. nom. fem. *bohatějši*, *chuzši*, stsl. *bogatêjši* z *-êjьši*, *chuždьši*. Na př. sukně košile (gen.) blizſſy nebývá t. j. bližši DalC. 36, zda jsi ty (fem.) v panenství czyſtſſy než ona t. j. čištši (z čiščši) Štít. uč. 47ᵃ, čím kde dalſſy pravda tiem dálejí bóh t. j. dalši t. 86ᵇ, duše jest těla doſtoynyeyſſy Štít. ř. 61ᵃ, levá ruka nic nezávidí že j' pravá hbytyeſſy Štít. uč. 90ᵃ, stali tu, kdež nayhlubſſy řěka Štít. ř. 178ᵃ, kdy radost bude nayhodnyeyſſy t. 118ᵇ, z těch cěst jednomu jest jedna hodnyeyſſy druhá druhému t. 191ᵃ, řka že jest jich řěč horſſi hada t. j. horši (z gořši) OtcB. 200ᵃ, cěsta aby nám lehczyeyſſy byla t. 172ᵃ, vyzina lepſy bude než kozina t. j. lepši Mast. 4ᵃ, duše lepſy jest těla Štít. ř. 67ᵃ, lepſſy ť jest pokorná žena než hrdá panna t 36ᵇ, lepſſy ť jest hanbička před knězem než hanba věčná t. 136ᵇ, všeliká novina liubſſi jest nežli věc jiná t. j. liubši Jid. 70, (sv. duch) jest ta milost, a ta nivčemž nenie menſſy než otec a syn t. j. menši (z meňši) Štít. uč. 17ᵃ, (žena) jest myleyſſy t. 54ᵇ, by křivda myleyſſy byla než pravda t. 81ᵃ, (vdova) donidž jest byla mlazſſy t. j. mlazši t. 50ᵃ, zda jsi ty (fem.) naboznyeyſſy t. 47ᵃ, (péče) ostrzeyssy by ostra meče Baw. 62, (duše) oněch (věcí) bude plnyeyſſy Štít. ř. 186ᵇ, ač jest duostojná šlechetnost panenstvie, však jest pokora potrzebnyeyſſy Štít. uč. 46ᵇ, (dievka) móž toho světa prazdnyeyſſy býti Štít. ř. 227ᵃ, (duše) prazdnyeyſſy bude těchto věcí Štít. ř. 186ᵇ, (já, fem.) radieyſy bych to zvolila t. j. radějši Hrad. 59ᵇ, (sv. Nětiše) by radyeyſſy smrt trpěla Pass. 281, neb bych velím radieyſſy ot mečě sešla t. 19, radiegſy já (Kateřina) slibuji Kat. 18, ó smrti! proč mě radyeyſſy netiskneš Modl. 132ᵇ, že by radieyſſy k smrti svolila Troj. 140ᵇ, než bych byla v ráji, s tebú jsem radějši Tand. 107, moc dvojitá ſylnyeyſſy jest než jednostajná Štít. uč. 27ᵃ, tiemť má duchovnie (milost) ſylnyeyſſy býti t. 27ᵇ, (dušě) tiem bude ſylnieiſſi a ſlawnieiſſi OtcB. 134ᵃ, ona jest ſnaznyeyſi Pass. 542, jeho matka jest ſwietleyſi než dennice Kat. 18, ta muka jest tyezſſy než která na světě muka t. j. těžši Štít. uč. 156ᵃ, bych umřěla utieſſenyeyſſy Hrad. 59ᵇ, mohú dojíti otplaty vdovské, ješto j' wyetſſy než manželská t. j. větši (z věčši) Štít. uč. 48ᵃ, (almužna) která j' wzacznyeyſſy bohu t. 141ᵃ atd. Z tvarů těchto zachovalo se do nč. opět jen *radějši*, zkrácené *radši*, *radš* a skleslé v adverbium: radši já (masc.) mám Vichtorynku Suš. 131, rači, rač (pro všecky rody a oboje číslo) Us.

Sing. nom. akk. neutr. a) *bohatějše*, *chuzše* (ve funkci doplňkové), stsl. *bogatêjše* z *-êjьše*, *chuždьše*. Na př. již jest blyzſſe spasenie naše nežli jsme sě kdy nadieli t. j. bližše Štít. ř. 66ᵃ, vždy j' jim to blyzſſez blyzſſez t. 109ᵇ, (něco) bude-li bliźſſe ohně ŠtítMus. 131ᵇ, oko est czyſtiſe než noha Štít. ř. 62ᵃ t. j. čistše m. čištše (z čiščše) Štít. ř.

62ª, srdce učistí sě, aby jsa czijſto ješťe bylo czyſtſſe t. 196ᵇ, bývá ť u příkladiech cos buď u paměti drzymyeyſſe t. j. držimějše Štít. uč. 149ᵇ, aby tělo bylo tiem hbytyeyſſe t. j. hbitějše t. 119ª, aby (slovo) tiem hrubyeyſſe bylo t. j. hrubějše t., lepſſe j' duchovnie sbožie než tělesné t. j. lepše Štít. ř. 67ª, v duchovních věcech utěšenie stokrát jest lepſſe nežli v světských t. 237ª, co j' toho lepſſe Štít. uč. 31ᵇ, jest lepſſe poslušenstvie než která obět t. 71ᵇ, t. 120ᵇ, lepſſe j' jedno (řemeslo) druhého t. 70ª, lepſſe by dvé bylo než jedno tamt. 118ᵇ, obéť lepſſe by bylo, kdyby mohlo býti t. 122ª, dvé dobré lepſſe j' než jedno t. 157ª, neproměnné božstvie nemóž býti ani menſſe ani větše t. j. menše (z meňše) Štít. ř. 25ᵇ, čím komu dobré myleyſſe Štít uč. 17ª, ani jest co by mohlo ſlazſſe býti t. j. slazše t. 61ᵇ, ženské pokolenie, ješto j' ſtraſſywyeyſſe nežli mužské t. 227ª, slunce v sobě ſwyetleyſſe jest než v těch poprslciech t. 250ª, (panenstvie) čím jest viece zprzňeno, zlým myšlením, tiemť jest tyezſſe zachovati t. j. těžše Štít. uč. 44ᵇ, protož to sbožie trpnyeyſſe bývá Štít. ř. 63ᵇ, srdce jenž jest twrzſſe všeho t. j. tvrzše Modl. 160ᵇ, toho dělníka oko tiem nám bude vkrutnyeyſſe, čímž nám pán bude dobrotivějí Štít. ř. 110ª, oko jest vſſlechtyleyſſe než noha t. 62ª, vzytecznyeyſſe jest to dobré Štít. uč. 137ª, to bylo by wazznyeſſe než zpověď t. 131ª, neproměnné božstvie nemóž býti wyetſſe t. j. větše (z věcše) Štít. ř. 25ᵇ, to wzacznyeyſſe bude t. 228ᵇ atd. Z toho zachovalo se do nč. jenom *-š* v dial. adv. lehkějš, nejčastějš chod. 40, a v novotvarých výrazích: na kratšo, na delšo, na červenšo, na bělšo atp. BartD. 60 a 70 (val.), ustrojených podle gen.: z dalša, z bližša atp. (viz zde doleji). — b) *bohatějie* proti stsl. *bogatěje*, *chúze* stsl. *chužde* (oboje ve funkci a d v e r b i a l n í, zřídka v d o p l ň k o v é). Koncovka tvaru delšího mění se dále sklesnutím jotace v *-ejé*, na př. rychlege NRada 1184; zúžením v *-ějí*, na př. já rychlegij poběhnu Háj. 99ᵇ, bude obſſyrniegij povědíno t. 88ᵇ; zkrácením v *-ěji*, na př. dálegi Barl. 9, tak lehčegi bude tobě Br. Ex. 18, 22, mileji, pěkněji atd. Blah. 261 (psaní -ejí vytýkáno tu výslovně jako prý chybné); a odsutím v jazyku obecném *-ěj'*, rychlej, obšírněj atd. Z tvaru pak kratšího bývá *-e* vynecháno: naywyſſ Štít. ř. 188ª, hůř Br. Gen. 19, 9, weyš t. 48, 22; v nč., pokud tvar ten se zachoval, *-e* v jazyku spisovném dosti často, v obecném z pravidla se vynechává: *více*, *víc* atd. Jiné doklady: tiem jest blijzze spasenie Pass. 342, nč. blíže, blíž Us.; buď ten byrse zmyrtcy uživ AlxBM. 8, 42, nč. brž; aby siemě bugnyegye rostlo Štít. uč. 53ª t. j. bujnějie, z toho pak bujnější, bujněji, bujněj'; by na tě czyeſtyegije vzpomínali t. j. čěstějie (ku posit. často, přehlasováno) Štít. ř. 123ª, czaſtyegije zovúc chudé k svému kvasu t. 74ª (nepřehlas.); tam czyſcze uzříš hospodina než Petr t. j. čiśče Kruml. 97ª, blažení čistého srdce, neb oni uzřie boha, točíš velím czyſſtye nežli jiní t. čišťe (z čišče) Štít. uč. 42ª, galeje zdála se ještě cziſſtie připravena nežli prvé Lobk. 18ᵇ, čistým tesáním, naschvále tesány (dvéře atd.), ježto

nemóž cziſſtie býti t. 5b; ſkrownyegye a czyſtyegye živ jsa Modl. 91b; abychom šli daale Štít. ř. 222a, nč. dále a dál Us.; deele budú hyzditi bláznovstvie jeho t. 119b, nč. déle a dél Us.; ktož ſrdecznyegie miluje, domyſlnyegije pozná t. 6a; radost marnú draazze vážiti t. j. dráže t. 218b, nč. dráže a dráž Us.; drsewe pozván ApD. d, nč. dříve, dřív; aby v paměti bylo drzzymyegije t. 54b, t. 218a; hláze (hladký) a pěkněji Blah. 205, těla našě hlube v domu pochovaj t. j. hlúbe Pass. 375, čím hlube patřím Štít. uč. 132a, ti hlube padnú Štít. ř. 78a, má hlube znáti pána boha HusPost. 129b, (Pirrus) bra se do lesa hlaube Troj. 228b, nč. hloub Us.; bylo by hodnyegije Štít. ř. 36a; hoynyegije to činiti máme t. 74a; bude horze člověku tomu nežli u prvé t. j. hóře 137a, musíť horze býti nežli dřéve t. 138a, ješto jest horze Alb. 65b, hóře jemu jest HusPost. 48a, hůř uděláme Br. Gen. 19, 9, nč. hůře, hůř Us.; voda hrze nežli víno býti chtieše t. j. hrze (posit. hrdě) OpMus. 200a; čím czeſtyegye ji (vrbu) obrúbáš tiemť sě huſſtye obalí t. j. húšťe (z húšče) Štít. uč. 84a, nč. houšť Us.; geſnyegije jej vidúc t. j. jesnějie (přehlasováno) Štít. ř. 64a, nč. jasněji Us.; gyſtyegije budem to jmieti t. 223a; chudoba sě kraſſe stkvie t. j. kráše Pass. 539, všeho kvietie kraſſe ktvúce Modl. 133b, o ty květe všeho kraſe ktvúcí Hrad. 55a; mluviti ſwobodnyegye, jiesti hoynyegye, píti chutnyegye, modliti sě kracze, bdieti ſkupyegye, ležěti myekczyegye, oblačiti sě pyeknyegye, nic před bohem ſkarzyedyegye t. j. svobodnějie..., kráce (stsl. krašte, kratčeji) atd. Modl. 163b; lehczyegyeť tepe dievčie ruka DalC. 4, protožť sě lehcziegie zdá jich žalostné skonánie Pass. 305, zvítězíš lepe než s' kdy zvítězil Pass. 282, nč. lépe, líp Us.; v HusE.: přikázanie křesťané lepí mají držeti než židé 1, 378 je lepí chybou m. -e; mě mene než jeho přěžěsiješ t. j. méňe Modl. 132b, počne člověk menyez menyez rozkoši tbáti Štít. ř. 108b, nč. méňe (psáno méně), míň Us.; co mně bylo naymylegye Kat. 174, aby mylegije postnie snesli utrpenie Štít. ř. 132b; tanečníci ne mudriegie činie než skot Hrad. 97b; pijlnyegije měl by na péči Štít. ř. 82a; čím sě kto plnyegije obrátí k bohu t. 133a; tiem rziezze kvas má připraven býti t. j. řieze (ku posit. řiedko) t. 74b; aby ty kraloval velím ſczeſtnyegije t. j. ščestnějie (přehlas.) t. 40b, nč. šťastněji Us.; jest neſnaze jeho přemoci t. j. nesnáze (posit. snadně) Modl. 4b, nč. snáze, snáz Us.; ať ſſijrze promluvím Štít. ř. 152a, nč. šíře, šíř Us.; musejí tyezze trpěti na onom světě t. j. tieže t. 207a, nč. tíže, tíž; mateřino naučenie často děti držie tvrdo a druhdy twrze než otcovo t. j. tvrze, tvrze Štít. uč. 58a, jakž naytwrze moba Kat. 148; poněvadžť jest židóm (domácím) mezi těmi národy úzko, věz to každý, jestiť daleko vzie hostem a příchozím t. j. úže KabK. 37a, nč úže, ouž Us. (vedle úžeji); wijecze než slušie Štít. ř. 155b, nč. více, víc Us.; naywyſſe oslavená Modl. 153b, kde j' naywyſſ Štít. ř. 188a, Kristus potahuje svých wyſſez wyſſez t., weyš Br. Gen. 48, 22, nč. výše, výš, vejš Us. atd.

Sing. akk. masc., stsl. *bogatějšь* z *-ějьšь*, *chuždьšь*, nemá v češtině dokladu. Ve Štít. ř. se čte: ktož přijímá tuto svátost, podnět k hřiechu činí mdlegij 134ᵃ; tu vzat. nom. za akk. (v doplňku ku předmětu neživotnému), srov. stsl.: (pišta) bolii nedągъ sъtvoritъ *πλεῖον ἐπιτείνει τὴν νόσον* Cloz. 1, 445 a j. — Femin. *bohatějšu*, *chuzšu*, přehlas. *-ši*, stsl. *-šą*: (měsíc) ve dne nesvietí, jen v noci, avšak noc činí weſeleyſſy Štít. uč. 55ᵇ, (pop když by viděl) twarz ſamu té trudovatiny tyſſieyſſi speciem ipsam leprae humiliorem Ol. Lev. 13, 3.

277. Sing. gen. masc. neutr. *bohatějša*, *chuzša*, přehlas. *-šě*, sklesnutím jotace *-še*; stsl. *-ša*. Na př. měščěnín móž pohoniti z desieti hřiven a z wyeczſye nemóž pohoniti t. j. z věčšě n. věcšě (= něčeho většího) Rožmb. 202, by Janovi z wieczſſie dávali vinu List. JHrad. 1388, zda-li nenie lestné sbožie zdejšie, čím kto má jeho viece, a wietſſe sě nedostává t. j. větše, z věcšě atd. Štít. ř. 110ᵃ; býti z menſſe ku počtu obvázána t. j. z menše (= z něčeho menšího) Brig. 117ᵃ; kdy sě lepſie kto naděje t. j. lepšě (= něčeho lepšího) Vít. 32ᵇ var.; mají za veliký hřiech spolu sě utěšiti i dopustie sě horſſye (později připsáno ʰᵒ), že ukrutni budú sobě t. j. horšě Štít. uč. 38ᵃ; jimž z bliźſſe vonie ta nebeská útěcha t. j. z bližše ŠtítMus. 131ᵃ; z dalſſe nemohli byste viděti procul t. j. z dalše Ol. Jos. 3, 4 a Lit. tamt.; ktož ſ wyſſe upadne tieže padne t. j. s vyšše ŠtítOpat. 43ᵃ, ktož s wyſſe upadne ŠtítMus. 67ᵇ; (vody) které z doleyſie biechu inferiores t. j. z dolejšě Kladr. Jos. 3, 16. Jako je jmenný sg. gen. v positivech *z-mála*, *z-blízka*, *s-vysoka* atd., tak jsou i komparativy *z-menšě z-bližšě*, *s-vyššě* atd. v příkladech uvedených tvary jmenné. S tím souvisí i nč. dial.: z větša, z bližša, z dalša, z kratša, za teplejša, do širša, do bělša atp. BartD. 70 (val.), je to enom z větša oprané, z menša je to hotové, uděláme to z kratša, z dalša na to hleďa zdá se to být malé t. 21 (zlin.) a zlin. 36, z dalša, z ýatša t. 116 (laš.), z vätša Hatt. slc. 225. Vedle toho jsou i dial. novotvary: z dála, z blíža BartD. 21 (zlin.) a 70 (val.), přidělané k adv. dále, blíže a nikoli starožitné. —

278. Sing. dat. masc. neutr. *bohatějšu*, *chuzšu*, *-šiu*, přehlas. *-ši*, stsl. *-šu*. Na př. by n'údatní lepších zřiece byli také lepſſiu chtiece t. j. lepšiu (= něčemu lepšímu) AlxB. 8, 29, taký vieru drží, náději má w boze k lepſſy, zlého pyče t. j. k lepši Štít. ř. 192ᵇ, když sě kto lepſſy naděje Vít. 32ᵇ. Jako je jmenný sg. dat. v positivech: chtiece *dobru*, mám náději k-*dobru*, naději sě *dobru*, tak jest i kompt. *lepšiu* přehlas. *lepši* v příkladech uvedených tvar jmenný.

279. Sing. lok. masc. neutr. *bohatějši*, *chuzši*, stsl. *-ši*. Na př. hospodář když staví za stravu hosti ne v svém domu, nemóž ho staviti wuyeczſſy, ledno pod pětí hřiven t. j. u věcši, u večši (= v něčem větším)

Rožmb. 235; kto jest u mále nepráv, i u wieczſſy nepráv jest EvZimn. 22; kto jest nevěren u mále, i v-wyetſi nevěren jest in maiori Koř. Luk. 16, 10; vzvuk trúby znenáhla rostieše u wieczſſy a délež délež sě tiehnieše crescebat in maius Lit. Ex. 19, 19; vzvuk trúby znenáhla rostieše vvietczí a délež sě tiehnieše Ol. tamt., zvuk rostieše uwietczy a délež sě tiehnieše bibl. rkp. Strahov. XV stol. tamt. (v příkladě tomto možná že opisovatelé rozumějí tvar složený u-větší atp., ale překladatel původní měl tu na mysli zajisté výraz jmenný u-věcši); mnoha ostati a na menſſy dosti mieti t. j. na menši (= na něčem menším) BrigF. 117ª; budeť lépe na menſſi dosti mieti BrigF. 110; jich otcové první zákona (t. předchůdcové v řeholi klášterní) na menši sú měli dosti HusE. 1, 426 (vydavatel vytiskl: na-menší[m], neprávem). Jako je jmenný sg. lok. v positivech ve-*mnozě*, u-*mále* atp., tak jsou i komparativy u-*věcši*, na-*menši* v dokladech uvedených tvary jmenné. — S tím souvisí také dial.: po skrovňéjšu, po staršu, po menšu, po většu, po prvšu BartD. 70 (val.; v nář. val. jest lok. pol*i* a psaň*ú*, předložka *po* váže se tu s lok., po-většu atd. jsou tedy sg. lok.).

280. Sing. instr. masc. neutr. *bohatějšem*, *chuzšem*, býv. *-šьmь*. Doklady: ktož málem učiní pomoc, jako by wietſſem pomohl ŠtítMus. 163ᵇ; kdyby wietſſem pomohl t. Jako je jmenný sg. instr. v positivu: pomoci *málem*, tak jest i kompt. *většem* v dokladech uvedených tvar jmenný.

281. Du. nom. masc. byl v stsl. *-ša*, fem. neutr. *-ši*; v češtině je za to z pravidla *-še*, bezpochyby tvar plur. vzatý pro dual, příklady viz zde dále. V AlxB. čte se: takž tu ot ňeho zmyrt vzěsta, jež naylepſie z těch tu biesta 3, 29, a v Mat.: prvá dva bratry byla sta ruezieyſſie a druhá dva lenyeyſſye 56; to jsou buď tvary sklonění složeného *-šie*, buď s odchylnou jotací místo *-še*.

282. Plur. nom. *bohatějše*, *chuzše* pro všecky rody proti stsl. masc. *-še* n. *-ši*, fem. *-šę*, neutr. *-ša* n. *-ši*. Stč. plural *-še* je spolu též pro dual. Na př.: hyne nám čas života, tak ež blyzzſſe jsme smrti t. j. bližše Štít. ř. 83ᵇ; (vy, dietky) ste sobě nayblyzſſe Štít. uč. 25ᵇ; z božie milosti byli bychom v ně (šlechetnosti) bohatyeyſſe t. j. bohatějše Štít. ř. 149ª; těm ješto jsú dalſſe světa t. j. dalše Štít. uč. 122ᵇ; abychom byli dokonaleyſſe Modl. 31ª; ješto (cěsty) by jim hodnyeyſſe byly Štít. ř. 190ª; spravedlní sedmkrát než slunce yaſnyeyſſe budú t. 182ª; (děti) budú na tebe laſkawyeyſſe Štít. uč. 108ᵇ, pohané jsau na ně (židy) laſkawieiſſie než na křesťany KabK. 33ª; ti (t. kdo v kostele nejsou pobožni) byli by lepſe doma t. j. lepše (plur.) Alb. 90ᵇ, co svě sděla, v tom sě svě lepſe domněla t. j. lepše (pro dual) AlxBM. 1, 18; bychova mileiſſe svému pánu t. j. milejše (pro dual) OtcB. 145ª; již bychom měli mudrzeyſſe

býti Štít. uč. 60ᵃ; aby (vy) pijlnyeyſſe byli Štít. ř. 132ᵇ, lidé pijlnyeyſſe sebe mají býti t. 208ᵇ; mnozí aby zdáli sě poczeſtnyeyſſe t. 67ᵃ, (andělé) jsú pokornyeyſſe t. 149ᵇ; ty panny jsú pſotnyeyſſe Štít. uč. 36ᵇ; radyeyſe chcmy zemřieti Pass. 436, radyeyſſe sě máte potupiti Modl. 163ᵇ, radieyſſe služte mocnému Hrad. 94ᵇ, chcmy radyeyſe božie kázanie plniti Alb. 51ᵇ, (panny) jsú radyeyſe smrt trpěly t. 10ᵃ, vždy radyeyſſe věříme pochlebníkóm Štít. uč. 144ᵇ, radějše chtěchu učiniti aby . . Trist. 19; radieyſſe mi hlavu setněta (dual) Pass. 581, (uši) radieyſe poslúchají zlých piesní Hrad. 97ᵃ, abychom sě radiegſſe spolu sňala OtcB. 144ᵇ; radſſe v dobrotě s sebú mluvte t. j. radše Štít. ř. 104ᵇ, páni radſſe chtie slúti dobrými než býti Štít. uč. 87ᵇ; (oba) vzala sta radſſe tělesnú smrt OtcB. 123ᵃ; aby ſilnyeyſſe trpěti byli Pass. 365, budú v nás ſylnyeyſſe ty žádosti Štít. ř. 39ᵇ; pak-li bychom neznali své slepoty a tiem ſlepyeyſſe byli Štít. uč. 104ᵇ; když (děti) by byly ſtarſſe t. j. starše t. 121ᵇ; (hvězdy) jsú ſwyetleyſſe než nebe t. 77ᵇ; by mohli býti ſwobodnyeyſſe t. 89ᵃ atd. V HusŠal. čte se: doktorové světí čím viece na křehkost svú pamatují, tiem kázanie slova božieho jsú pilniegí 71; tvar *pilnějí*, m. *pilnějše*, jest odchylka vzniklá analogií: k sg. nom. masc. pěš*í* jest plur. též pěš*í*, a podle toho vzat i sg. nom. masc. pilněj*í* též za plural.

283. Plur. akk., stsl. masc. fem. *-šę*, neutr. *-ša* n. *-ši*, nemá v češtině tvaru střídného, v příkladech sem hledících bývá tvar *-še*: uzřie některé rovny sobě aneb snad wietſſe t. j. větše Štít. nauč. 48ᵇ, (trojě věc) ty oběti činí wzacznyeyſſe t. j. vzácnějše Štít. ř. 228ᵇ, o těch ješto mistrují vína a činie je nezdrawyeyſſe t. 94ᵃ, kteréž (lidi) pak wzacznyeyſſe mámy Modl. 94ᵃ atp.; tu je patrně nom. vzat za akk. —

284. Pro jiné pády skloňování tohoto není dokladů ani v stč., a během času i to, co do XIV a dílem i do XV a XVI stol. bývalo, většinou zaniklo, tvary jmenné jednak ustoupily tvarům skloňování složeného, jednak ustrnuly ve výrazích příslovečných.

Tvary složené místo jmenných vyskytují se již v době stč. Na př. ač wyetſſij budem neb ſylnyeyſſij Štít. ř. 83ᵇ t. j. -ší místo žádaného -še; saň bieše ſſyrſſye než vuol, delſſie než kuoň a zuby u nie oſtre Pass. 378 t. j. -šie m. -ši, jako je tutéž i ostré m. -y; protoť vás napomínám, aby ktož jsú dobrzij, lepſſij byli Štít. ř. 67ᵃ t. j. lepší m. -še, jako jest tutéž i dobří m. -i; (zloděj) byl-li dřéve zly, bude horſſy Štít. uč. 138ᵃ t. j. horší m. hoří, jako i zlý m. zel; atd. Časem přibývá tvarů těchto víc a víc, a od stol. XVI je pravidlem usus stejný s nč.

285. Sklesnutí ve význam příslovečný a ustrnutí v něm jeví se zvláště v *radějí*. Jako máme v positivu dosud tvary jmenné *rád*, fem. *ráda*, neutr. *rádo*, plur. m. *rádi*, tak bylo v stč. také v kompt.: sg. masc. *radějí*, fem. *radějši*, neutr. *radějše*, plur. *radějše*, doklady tomu

viz na příslušných místech nahoře. Ale záhy vyskytují se příklady, ve kterých místo žádaného doplňkového nominativu se vyskytuje tvar některý jiný, stlačený ve význam příslovečný. Zejména tvar:

radějí, t. j. buď sg. nom. masc., buď zúženina z neutr. adv. *-ějie*, zkráceně pak *-ěji*, a odsutím z toho *-ěj*; na př. aby jiní lidé tím se radiegj pode mne brali List. Krums., aby jiní lidé tiem se radiegy pod nás brali List. Kost., raději tomu chci Blah. 261 (-ějí je prý chyba), zabí mne radiegi Br. Lev. 11, 15; raději Us., raděj bych se rubat dala Suš. 349, raděj Us. zvláště obecný;

radějie, *-jé*, neutr. adv. vzato místo doplňkového nominativu *-ějí*, na př. (já, král) radygie v ňu (smrt) upadnu AlxBM. 4 1, radiegíe bych vzal HusPost. 22ª, (člověk) by radiege volil aby t. 21ª; Alexander vybral jest radiegije staré rytieřstvo Alxp. 12, ač by byla radiegie syna měla Griz. 155ᵇ;

radějši, *radši*, *radči* (změnou *dš-dč*, srov. I. str. 513), *rači*, vlastně fem., na př. radyeyſſy byste mohli mój súd trpěti DalC. 4 m. radějše, Řekové chtie radieyſſi zemřieti Troj. 104ᵇ, by byli radiegſſy svolili t. 57ᵇ, (lidé) radieyſſy zvolili tmy ChelčP. 153ª, Jan žádal od hospodina kršćen býti radſy než hospodina křtíti Mat. 39, hleď radči míru Lomn. Jg., radši Us., rači Us. ob.;

radějše, *radše*, *radče*, vlastně plur., na př. (závistivý) by nechtěl ničemuž dobrému radějše, než by v tom měl rovni sobě ŠtítV. 121 (vytištěno nesprávně -šé), Egea by byla radiegſſe polovici královstvie ztratila Troj. 217ᵇ, radeyſſie bych zemřela Apoll. 129ᵇ, (matka) svého života radieyſſe poskyte ChelčP. 3ᵇ, že by tomu radše byl Háj. Jg., proč ty radče mluvíš Blah. 223, interpres můž se té amphibologie odvážiti radše t. 258, kaž mu radče cepy vzíti Pam. 3, 114;

radš, *rač* Us. ob., odsutím z radš*i* nebo i z radš*e* atd. —

286. Výklady jiných zvláštností, jako *radši* m. *radějši*, *dálejí* m. stč. *dalí*, *čistějie* m. *čišče*, nč. *dáleji* m. *dále* atp. patří do kmenosloví.

d) Jména místní *Boleslavь* atp.

287. Mnohá jména místní jsou původem svým adjektiva possessiva, utvořená kmenotvornou příponou *-jo* masc., sg. nom. akk. *-jь*. Na př. possessivum *Boleslavь* = Boleslavův (rozuměti jest při tom nějaké appellativum mužské, na př. *hrad*), utvořené ze jména osobního *Boleslav* (*-vъ*), srov. rus. *Perejaslavlь* atp., ze *-slav-jь* Mikl. III² 347; a podobně *Chrudimь* ze jm. os. *Chrudim*, *Jaromiř* nč. *-měř* z *Jaromír*, *Olomúc* z *Olomút*, *Drahoraz* z *Drahorad*, *Choteč* z *Chotek*, *Bohdáneč* z *Bohdánek*, *Ľutomyšl* z *Ľutomysl* atd.

Jména tato byla původně **masculina**; svědčí tomu doklady nejstarší, na př. Lutomizl KosmA. 1, 42 a j. (femininum mělo by zde koncovku psanou -a) a doleji uvedené doklady stč., kde přívlastek svědčí, že jméno místní jest rodu mužského. Rod mužský zachován dialekticky: mor. do *Olomúca*, *Třebíča*, *Lulča* atd. BartD. 162 a Šemb. 36. Časem přejímají se do třídy místních jmen ženských a stávají se **feminina**: ta změna pronikla v češtině západní a spisovné, ačkoliv i tu se udržely zbytky způsobu starého, na př. *Bohdáneč* masc. vedle *Choteč* fem., *Dobříš* fem. a v usu domácím té krajiny také masc. (sděl. pp. Lad. Benýšek a Vác. Ertl).

Časem vyšlo také z povědomosti, že jména tato jsou adjektiva; zpodstatněla a stala se jmény vlastními.

288. Skloňují pak se jm. m. *Boleslav* atp., jak následuje.

Sing. nom. *Boleslav* masc., pak vzato za fem.

Sing. gen. masc. i fem. *Boleslavě.* Na př. do boleſlawye DalC. 30, do Starého Boleſlawye Pulk. 23^{a}, z Boleſlawie KolB. 1520, Háj. 74^{b}, do Boleſlawie t. 74^{a}, KolČČ 165^{b} (1552), do Mlade Boleſlawie t. 233^{a} (1556), do Boleſlawie Beck. 2, 11 a j.; z Cžaſlawie KolA. 1513, do Czaſlawie Háj. 417^{b}, města Cžaſlawie KolČČ. 18^{a} (1542), do Čáslavě Pal. 5, 1, 231, (města) Čáslavě TomP. 4, 21; z Domaslavě Pal. 5, 1, 347; do chrudymye DalC. 57, do Chrudimie Háj. 124^{b} a j., z Chrudjmie KolČČ. 179^{a} (1553), do Chrudimě Pal. 4, 2, 128, ze Chrudimě t. 5, 1, 369; ot kurzymye Hrad. 4^{b}, od kurzymie Pass. 312, do Kaurzimie KolB. 1523, z Kauřymie Háj. 50^{a}, do Kouřímě Pal. 4, 1, 76, (města) Kouřimě TomP. 4, 21; z Liboslavě Pal. 5, 2, 203; Jana z Postupimě Sv. 179; z Przybramye ODub. 121, z Przibramie KolB. 1523, kromě zástavy Příbramě Pal. 5, 2, 340; do Przibiſlawie Přib. 21^{a}; Wunderwein z Radimě VJp. 61; města Soběslavě Břez. 12, do Soběslavě ČernZuz. 59, u Soběslavě t., ze Soběslavě Pal. 3, 2, 381, t. 4, 1, 132 (z r. 1446); u ſtrziehomye DalC. 51, do ſtrzyhomye t. 57; do Welimie KolB. 1514; z Vlašimě Pal. 3, 2, 363; do Vratislavě Kar. 61, z Vratislavě t. 62, do wratislawie Háj. 49^{b}, z Vratislavě ŽerKat. 77 a j., do Vratislavě t. 91 a j. (v ŽerKat. gen. Vratislavě velmi často a nikdy jinak), do Vratislavě TomP. 2, 66, t. 3, 399, t. 3, 420 a j., do Sbraſlawye Pulk. 175^{b}, od Zbraſlawie Háj. 381^{a} atd. Tvar *-ě* jest náležitý, nechť jest jméno masc. (tedy podle gen. oráčě a přehláskou ze staršího *-a*) nebo fem. (tedy podle gen. dušě); v textech starých jest pravidlem, t. j. u veliké převaze proti tvarům jiným; a pravidlo to dosud se drží v jazyku obecném: z Boleslavě, Chrudimě, Radimě atd. — Časem vznikají **novotvary** *-i*, a to skoro jen při kmenové souhlásce retné; na př. kněz ſtrzehomy doby DalC. 45, do Boleslavi DalJ. 29 rkp. V a L, do Przibiſlawi Přib. 21^{a}, Pražané Přibyſlawi dobývali

Háj. 401ª, do Cžaflawi t., okolo Chotěbořy, Cžaflawi t. 441ª, do Stareho Boleflawi Háj. 120ª, od Stareho Boleflawi t. 381ª, z Mladé Boleslavi Pal. 5, 1, 62, z Čáslavi t. 4, 1, 25, do Čáslavi t. 5, 1, 231, z Domaslavi t. 5, 1, 349, z Příbrami t. 3, 2, 381, do Soběslavi t. 4, 1, 184, do Vratislavi t. 4, 2, 511 a j., do Zbraslavi t. 2, 2, 4 atd., z Boleslavi TomP. 3, 430, z Čáslavi t. 1, 289, z Příbrami t., od Zbraslavi t. 1, 37 atd. Novotvar *-i* začíná se tedy v době staré, ale značnější rozšíření jeho jest až z doby nové. Dobrovský Lehrg.² 179 klade *Čáslav* do sklonění *kost*, ale na str. 185 dobře vykládá, že gen. jest z-Vratislav*ě*, Boleslav*ě*, vedle něhož že bývá také Vratislav*i*; Nejedlý (1804) str. 144 udává gen. Vratislav*i*, Zbraslav*i* atd., a na str. 151, že v jazyku starém bylo *-ě*; Palacký v ČČMus. 1834, 406 vykládá theoreticky, že je gen. Čáslav*i*, Boleslav*i*, Chrudim*i* atd.; mylnou theorii přinášejí pak také knihy školní, na př. Hattalova mluv. str. 196 a 197; novotvar *-i* se tím rozmohl v posledních letech, ale tvar náležitý *-ě* přece zůstává pravidlem.

Sing. dat. masc. *Boleslavu* přehlas. *-vi*, fem. *-vi*. Na př. k Starému Boleslawi Háj. 380ᵇ, k Staré Boleslavi Us.

Sing. lok. masc. i fem. *Boleslavi*. Na př. w Starém Boleflawi Háj. 122ᵇ, w boleflawy DalC. 42, w chrudymy t. 45 atd, v Staré Boleslavi Us.

Sing. instr. masc. *Boleslavem*: Boleslava boleflawem otdělichu DalC. 25 (t. j. Boleslav, bratr sv. Václava, dostal za podíl město Boleslav), hrad za Mladým Boleflawem Háj. 341ᵇ, přěd olomuczem DalC. 82, přěd wratyflawem DalC. 82; — fem. *Boleslaví* Us.

289. 1. Sem patří také jména místní *Bezděz* a *Medvěz*, *Nedvěz*. Utvořena jsou ze jm. osobních *Bezděd* a *Medvěd* příponou *-jь* masc., a jsou tedy adj. possessiva vzoru *pěš*. Časem přejímají se také do rodu ženského, jako *Boleslav* atd. A vedle toho vyvíjejí se ještě dále novotvary *-ie* neutr. podle *znamenie*. Na příklad sg. nom. akk. masc.: (ecclesia) in Bezdez Reg. II. r. 1293, Bezdes t. III. r. 1316, in Bezdyez castrum Kosm. pokr. k r. 1282, Meduez KosmA. 1, 10, Medwez KosmG tamt., Medwes Reg. III. r. 1313, Medwiez t. 1326, Medwyez t. 1326; — přejato za fem.: Malá Bezděz Nauč. Slovník I. 679; — sg. lok. na bezdyezy (hradě) Pulk. 160ᵇ; — novotvary *-ie*: castrum Bezdiezie Kosm. pokr. k r. 1283, villam dictam Medweze Reg. II. r. 1256, (hrad) jenž slove Bezdiezy Háj. 340ª, Bezdiezý zastavil VelKal. 178, na Bezdiezý horu t. 24, na Bezdiezij (sg. lok.) KolČČ. 70ª (1546), pod Bezdiezym Háj. 340ª, Nedvězí Pal. pop. 160, 180, 235, 251. —

2. Také jména místní *Plzeň* a *Míšeň* hlásí se sem svým skloněním a též dvojím rodem: w Nowem Plzni (na inkunabuli z r. 1488, Věstník Č. Akad. 1894, 204), před myfnem DalC. 50, proti nč. fem.

3. Časem vznikají také novotvary s kmenem tvrdým, dílem masc. a tedy podle vzoru *chlap*, na př.: z města Boleflawa Mladeho Lún. pam.

1594; z Kauřima KolČČ. 349ª (1562), z Kauřima VelKal. 167, k Kauřymu Háj. 51ª, ku Praze a k Kaurzimu KolČČ. 121ª (1550), mezi Kauřimem a Českým Brodem t. 137 a Us., kněz Ostřehoma dobyl DalJ. 45 rkp. Z, do Oſtřehomu Háj. 113ᵇ, k Ostřihomu TomP. 4, 288, za Ostřihomem Pal. 5, 2, 280; — dílem fem a tedy podle vzoru *ryba*, na př.: město ſluolo Przibiſlawa Přib. 21ª, ten potvrdil purkrecht Przibiſlawie (dat.) t., Břeclava Us., Čáslava s Kutnou Horou, Kutná Hora s Čáslavou (popěvek prostonárodní), za Příbramou Us. (v okolí Příbramském, sděl. dr. B. Jedlička a prof. J. Pelikán). —

290. Adjektiva possessiva tvaru jmenného, tedy shodná se jmény *Boleslav* atp., jsou také ve jménech místních s p ř e ž e n ý c h, jako jsou na př. *Kněž*-most, *Kněžě*-ves. *Buščě*-ves, *Nelahozě*-ves, *Sekyř*-kostel atp. (t. j. most knězův, ves knězova, Buškova n. Buzkova, Nelahodova atd.). Členy druhé těchto spřežek jsou appellativa *most*, *ves*, *kostel* atd. Členy pak prvé jsou adjektiva possessiva, utvořená příponou *-jo* masc. neutr. (sg. nom. akk. masc. *-jь*, neutr. *-je*), *-ja* fem., a shodná v grammatickém rodě se členem druhým. — S k l o n ě n í bylo tu zajisté oboustranné: nom. *Kněž*-most, *Kněžě*-ves..., gen. *Kněžě*-mosta, *Kněžě*-vsi..., dat. *Kněžu*-mostu, *Kněži*-vsi atd. Ale časem staly se z toho spřežky, ve kterých člen první, bývalé adjektivum, buď ustrnul ve svém tvaru nominativním, na př. *Kněž*-most nč. gen. *Kněž*-mostu..., *Kněžě*-ves nč. lok. v *Kněže*-vsi atd., buď v tvaru genitivním *-ě*, na př. *Buščě*-hrad..., buď přijal koncovku *-o*, na př. Zvoleň*o*-ves m. Zvolen*ě*-ves. — Zde možno uvésti také stč. *Sviň*-brod: Zuinprod KosmA. 1, 40, tomu klášteru Swínhbrod řiekáchu DalH. 42 (v DalC. je za to v opise Wratislawově swymbrod, ve vyd. Mourkově ſwynibrod; proti tomuto je na pováženou, že Kosmas má Sviňbrod a že v DalC. velmi zřídka se vyskýtá litera i). Ve *Sviň*-brod je první člen *sviň* = stsl. adj. sviňь suillus, v jistém smyslu též possessivum.

e) A d j e k t i v a o s t a t n í v z o r u *pěš*, *pěšě*, *pěše*.

291. Adjektiv ostatních, která sem patří a která sklonění jmenné mívají, jest nemnoho. Uvedena jsou v § násl. a dosvědčeny jsou v nich tvary jmenné:

s i n g. nom. masc. -choz, komorníč, léň, nic, páň, pěš, rúč, sic, — fem. léně, nicě, páně, pěšě, rúčě (?), — neutr. pěše, — akk. neutr. (adverb.) rúče, sice, — gen. masc. neutr. léně, nicě, nynějšě, páně, vláščě, — dat. léni, pěši, pozdni,

d u a l nom. masc. nicě, a

p l u r. nom. masc. léni, nici, pěši, — fem. pěšě, rúčě, — akk. nicě.

Tvary tyto jsou v době stč., do XIV a částečně do XV stol.; do jazyka pozdějšího zachovaly se z nich jen výrazy adverbialní.

V textech starých je někdy čtení nejisté. Na př. v Ol. je psáno: (ovcě) aby brziezie byly Gen. 30, 38, kdyžto ovcě počínají brzieze býti Gen. 30, 39; tu může býti míněn tvar jmenný břězě, *-ze*, a také tvar složený břězie, *-zé*; adj. *břězí* nemá tedy jmenných dokladů jistých, a k nejistým zde nehledíme.

292. Adjektiva pak jednotlivá, při nichž tyto tvary nalézáme, jsou

-chozí: odtad prſichoz jest súditi venturus est ŽKlem. 136ᵃ, (člověk) jak květ wichoz sa i zetřěn bývá t. 143ᵃ, ktož wchoz bývá v to drahé světlo Štít. (Rozb. 679); častéji bývá subst. *-chozě*, *příchozě* podle *panošě*, v. § 199;

komorničí: komorníč druh OD. 485; tvar *komorníč* v tomto spojení ustrnul a jest i sg. dat. *komorníč druhu*: škody mají býti opověděny komornycz druhu ODub. 16, podsudiemu nebo komorníč druhu OD. 489;

lění (stran kvantity srov. leenij Štít. ř. 96ᵃ a j.): sg. masc. nom. *léň*, nebuď len do třetieho dne zde býti Hrad. 19ᵃ, ež (sluha) len bude k dobrému ŠtítVyš. 34ᵃ, len sem byl putovati AdmontB. 135ᵃ, (kto) len byl k tomu Alb. 72ᵃ, ať k napomínaní jazyk leň nenie HusPost. 148ᵇ, nebuď len hledati toho Tkadl. 23ᵇ, a on pak len by byl k tomu Kruml. 198ᵃ, (zákonník) jest len t. 480ᵃ, chceš len a ſpanliw býti t. 406ᵇ, nebuď len NRada 518, nebuď leen non te pigeat Ol. Sir. 7, 39, aby nebyl len přijíti Koř. Skutk. 9, 38; — fem. *léně*: dušě bude lenye k dobrým skutkóm Alb. 43ᵇ, (ty) byla by lenie t. 97ᵇ, duše bude lenie k dobrým skutkóm Kruml. 171ᵃ; — gen. masc. *léně*: aby lenie toho učinil, ješto Brig. 26; — dat. masc. *léni*: uč sě na božiem děkování nebýti pozdny a leny Alb. 69ᵃ (vazba dat. s inf.); — pl. masc. nom. *léni*: avšak jsú jich leny skoci AlxŠ. 1, 7, kteříž sú leny, zmeſſkaliwy a ſtudeny Kruml. 485ᵇ, (židé) biechu leni Comest. 190ᵇ;

nicí: sg. masc. nom. *nic*, (otec) pade nycz Otc. 240ᵃ srov. stsl. pade nicь Mikl. Lex., ten na zemi nycz sě položi t., ve dne i v noci nycz leže in faciem prostratus t. 91ᵇ; — fem. *nicě*: (Anna) plačiúci pade nyczie LMar. 37, (žena) chodila nyczie JidDrk. 7, proňež leží Troja nyczye AlxV. 780, Věhlasnost (zosobněná) pade nyczye Vít. 15ᵃ; — sg. gen. neutr. *nicě*, v adverb. výraze *z-nicě* stsl. izъ nica: (žena) poče z nicze hlédati Otc. 91ᵃ (t. jsouc sehnuta, k zemi skloněna), jeden (mudřec) vezřěv na král z nycie KatBrn. 95, srov. stsl. izъ nica vъziraję λοξῷ τῷ ὀφθαλμῷ Supr. (Mikl. Lex.), liška hlediec z nicze NRada 1381, neniet toho duostojna, byť hlédala na mé líce, ani z jasna ani z nycze Kat. 44, (Kateřina, na popravišti) vzezřevši na kata wznicze (sic) vece t. 192; — du. masc. nom. *nicě*: (ta mužě zrádná) ležeta přěd vozem nyczie AlxBM. 1, 36; — pl. nom. masc. *nici*: (tři králové) padše nyci poklonichu sě EvZimn. 9, oně-

měchu i padú inhed nyczy Otc. 125b; — pl. akk. *nicě*: svódníci i svódnicě jež črt vnese u peklo nyczye Hrad. 100b; — jmenné nominativy tohoto adjektiva bývaly v doplňku zvláště při slovesích *pásti* (*padnouti*) a *ležěti*, jako ve stsl.; ale později vyskytují se tu i tvary složené, na př. (Lot) padl nyczi Ol. Gen. 19, 1, Judit ležala nycié t. Jud. 10, 1; proto není v textech od stol. XV počínajíc jisto, je-li tvar jmenný či složený, kde forma psaná výkladu obojího dopouští, na př. v dokladě: synové israhelští padše nyczy Ol. 2. Par. 7, 3 může býti nic*i* i nic*í*;

nynější: sg. gen. masc. neutr. *nynějšě*, *nyniešě*, ot nynyeiſſie času i až na věky ŽKlem. 130, 3, z nynyeſſie času ex hoc nunc t. 113, 18 (26), až do nynieſſe Comest. 109a;

pání (= pánův, patřící pánovi): sg. nom. masc. *páň*, člověk zaručený za páň člověk Tovač. kap. 194 (Brandl Gloss. 22), ručili jsú za páň člověk, troje rukojemství bylo za páň člověk Brandl Kn. Drnovská LXXVII (z knih Půhonných Olomúckých z r. 1475, jak psáno v orig.?); — fem. *páně* (páně = pánova): jest-li ť panye dědina, člověk jest boží Štít. uč. 88a, Panie jest země i plnost jejie Domini est terra Koř. 1, Kor. 10, 26, řeč panie ChelčP. 12b, moc Páně Br. Num. 14, 17, aj já dívka Páně (v modlitbě); — neutr. *páňe*: oko páně Vel. Jg.; — sg. gen. masc. fem. neutr. *páně*: Jakuba bratra panie Domini Koř. Galat. 1, 19, z úsudku panie KabK. 13a, do chrámu páně Us., přichvať sě panie chudoby Kruml. 319a, podle panie Koldovy roty list. XV stol. (Perw. 53), podle páně rady Konáč (1547) 41a, léta Páně Us.; — plur. nom. akk. *páně*: sluhy panye Brig. 78a, připravte cěsty panie Domini Koř. Mat. 3, 3; — tvar *páně* ustrnul a klade se bez náležité shody grammatické: před obličěj panie Koř. Skutk. 10, 4, Adam 203b, anděl páně ChelčP. 22b, děd páně Jánov Sv. 178, pan syn páně ŽerKat. 134, chrám Páně, anděl Páně; musí v kázeň panie jíti ŠtítOp. 304b, ŠtítMus. 50a, na páně potřebu Vel. Jg, truhlu páně z Lobkovic ŽerKat. 155; na panye milosti Rychn., ke škodě panie ChelčP. 204a, k večeři Páně Us.; po Sm Bartolomějovi apoſſtolu panie KolČČ. 192a (1556), w letu panie KolEE. 351b (1630), v chrámě paně Beck. 1, 171; před obličejem panie Adam. 201b, (s pečetmi) panye Gyndrzychowu a panie Herzmanowu List. JHrad. 1384; úředníci páně Jindřichovi ZS. 346; slov panie ChelčP. 125a; dům páně Novákův, v domě páně Novákovu, za domem páně Novákovým, zahrad páně Novákových, v zahradách páně Novákových atp. Us.; ustrnulost tvaru *páně* je dosvědčena od skl. stol. XIV a zajisté že také v napřed uvedených dokladech se shodou na pohled náležitou v povědomí mluvících shoda tato často a snad velmi často se neznamenala, jako jí neznamenáme nyní, když pravíme shodu na pohled zachovávajíce: dívka Páně, do chrámu Páně, léta Páně atp.; ale jisté je naproti tomu také, že tvar *páně*, kde mu podle kongruence gram-

matické býti náleželo, skutečně býval, neboť jen tudy mohl se vůbec vyvinouti;

pěší: sg. nom. masc. *pěš*, na př. pyes jdi Rožmb. 270, beřiž sě pies k svému domu Hrad. 112ª, sám jediný pieſſ a bos šel Krist. 34ª, (spasitel) pieſſ a bos chodě t. 54ª, (Kristus) pyeſſ chodil Vít. 23ª, nechodím pieš kázat HusPost. 156ᵇ, skočiv s vozu pyeſs běžieše Ol. Súdc. 4, 15, já pyeſs osla jeho vedu EvOl. 71ᵇ, pieſſ nebo na koni Op. Mus. 154ᵇ, Ennolus pieſs běžíše Alxp. 54, Hektor pieš se bránil Troj. 118ª, jenž pěš chodieše DalJ. 107, nehoň ptáka pěš Tkadl. 1, 28, ty jsi na koni a já pieſs TandZ. 177ᵇ; — fem. *pěšě*: veš den pyeſſe šedši Krist. 18ª, však jest matka božie pyeſſe šla ROl. 144ª; — neutr. *pěše*: (děťátko) pieſſe jíti nemohlo Krist. 28ᵇ; — dat. *pěši*: neslušie mně pieſſi jíti Pass. 538 (vazba dat. s inf); — plur. nom. masc. *pěši*: v řěčě přejdú pieſſi ŽKlem. 65, 6, ŽTom. tamt., syn boží s apostoly pieſſy jdú Krist. 37ᵇ, vyšli pieſſi Ol. Bar. 5, 6, jižto pieſſy jdiechu t. 2. Reg. 15, 18, vyšel jest král a veškeŋ duom jeho pieſſy t. 15, 16, zástupové jidechu po ňem pyeſi z města pedestres Koř. Mat. 14, 13; — fem. *pěšě*: všěcky (panny) pieſſie do Říma šly Pass. 555; — tu ustrnulo *pěš*: viece sme šli pěš než jeli Jar. 65;

pozdní: sg. dat. masc. *pozdni*, na božiem děkování nebýti prazdny a leny tardum et pigrum esse Alb. 69ª (vazba dat. s inf.);

rúčí: sg. nom. masc. *rúč*, že jsem byl rucz ke zlému AdmontB. 135ª, bývaj ruczz esto velox Ol. Sir. 31, 27; — neutr. (adverb.) *rúče*: rucze subito ŽKlem. 141ª, rucze uslyš nás Modl. 9ª, kto j' padl vstaň rvvcze Štít. ř. 92ª, (jazyk) ruvczye mluviti bude Pror. Isa. 32, 4, rucee ve mžení oka in momento in ictu oculi t. j. ručé (zdlouženo emfasí) Koř. 1. Kor. 15, 52; — v Hrad. čte se: (já, MMagdalena) tam pójdu ruczie 46ᵇ, o Maria, ruczie s' vstala 32ᵇ; možná že tu jest fem. *rúčě*, ale jisto to není, poněvadž v Hrad. bývá i adv. *rúče* psáno s jotací: (Oldřich) dospě tiem dielem ruczie 8ª, dojěv sv. Prokopa ruczye 15ª; — v Koř. psáno: ruczye nohy jich ku prolití krve veloces Řím. 3, 15; to může býti tvar jmenný *rúčě*, i složený *rúčie*;

sicí: sg. nom. masc. *sic*, papež jest chud a ſycz talis Mart. 30ᵇ; — akk. neutr. (adverb.) *sice*: onde takto, onde ſycze Modl. 43ª atd., nč. sice;

vláščí: sg. gen. neutr. *vláščě* v adverbialním výraze *z-vláščě*, z wlaſſczie jsem jáz singulariter ŽWittb. 140, 10 atd.; z toho je adv. *zvláščě*, *zvláště* atd., srov. I. str. 549.

3. Vzor *boží*, *božie*, *božie*.

293. Sem patří adjektiva kmene *-ьjo*, *-ьja*. Kmen adjektiva vzorového jest masc. neutr. *božьjo-* přehlas. *božьje-*, fem. *božьja-*. Sklonění

jest jako ve stejných vzorech substantivních, t. j. masc. *boží* skloňuje se jako *Juří* a *řebří*, fem. *božie* jako *paní*, neutr. *božie* jako *znamenie*.

Adjektiva sem patřící měla sklonění jmenné ve stejných případech syntaktických, jako adjektiva jiná; na př. v dokladech: jest-li ť *páně* dědina, člověk jest *boží* Štít. uč. 88[a], trúp ziedá cuzé úsilé, libo *málo* libo *velé* Hrad. 107[a] jsou adjektiva *boží* a *velé* ve stejné funkci syntaktické jako *páně* a *málo*, a jsou proto tvaru jmenného ona jako tato. Dále jsou adjektiva sem patřící valnou většinou významu possessivního, na př. *boží* = τοῦ θεοῦ atd.; possessiva vůbec mívají skloňování jmenné, srov. nahoře *králóv*, *matčin*, *Boleslav*, proto sluší skloňování stejné také jménům *boží* atp. Konečně ukázati jest na stsl., kde adjektiva tato mají též skloňování z pravidla a zřetelně jmenné, srov. Mikl. III[2] 17 a doklady s. v. *božij* a *velij* v glossářích při Jagićovu Cod. Marianském a V. Vondrákovu Glag. Cloz.

Z toho vyplývá, že můžeme také v češtině bezpečně bráti tato adjektiva za jmenná, pokud tomu neodporuje tvar. Nč. masc. hlas *boží*, člověk jest *boží*, — fem. milost *boží*, msta jest *boží*, — neutr. slovo *boží*, slitování jest *boží*, — stč. boží, *-ie*, *-ie*, shoduje se v koncovce ovšem úplně s adjektivem sklonění složeného nč. pěší, *-í*, *-í* a stč. pěší, *-ie*, *-ie*, a mohl by se nalézti i nějaký výklad, kterak se masc. boží vyvinulo z tvaru žádaného ve skloňování složeném bož*ьjь-jь*, a podobně fem. boží stč. bož*ie* z bož*ьja-ja*, neutr. bož*í* stč. bož*ie* z bož*ьje-je* atd.; ale když povážíme, že nč. bož*í*, *-í*, *-í* a stč. bož*í*. *-ie*, *-ie* docela dobře a snáze lze vyložiti z tvarů jmenných bož*ьjь*, bož*ьja*, bož*ьje*, že tvary tyto resp. vzniklé z nich *božij* atd. jsou v stsl. pravidlem, a že také v češtině jednak z příčin syntaktických, jednak pro význam possessivní tvarů jmenných tu žádati máme, nakloníme se zajisté k výkladu, že č. masc. bož*í* je tvar jmenný a střídný za psl. bož*ьjь*, fem. bož*í* stč. bož*ie* z bož*á* že je tvar jmenný psl. = bož*ьja*, neutr. bož*í* stč. bož*ie* tvar jmenný = psl. bož*ьje* atd.; vůbec a krátce: že tu máme adjektivum sklonění jmenného všude tam, kde tvar výkladu tomu neodporuje.

V pádech, kde se skloňování toto odchylovalo od sklonění složeného a tedy od vzoru *pěší*, vznikly a ujaly se všude novotvary s koncovkou přijatou ze vzoru řečeného. Na př. byl sg. gen. masc. neutr. psl. bož*ьja*, z toho mělo by býti stč. stažené bož*á*, přehlasované bož*ie* a nč. zúžené bož*í*, ale jest stč. bož*ieho*, nč. bož*ího*, podle pěš*ieho*, pěš*ího*; byl sg. dat. masc. neutr. psl. bož*ьju*, z toho mělo by býti české staž. bož*ú* přehlas. bož*í*, ale jest bož*iemu*, nč. bož*ímu*, podle pěš*iemu*, pěš*ímu*; atd. To se vykonalo v době předhistorické; do doby historické zachoval se z tvarů jmenných sem patřících jenom zbytek doleji připomenutý, sg. lok. *ve-psí*. Když pak tato změna byla provedena, nebylo rozdílu mezi skloňovaním adjektiv *boží* atp. a vzorem *pěší*, a odtud béře se skloňování ono v pově-

domí obecném za totožné se vzorem skloňování složeného *pěší*; ale v historické mluvnici dlužno ve skloňování adj. *boží* rozeznávati tvary dvoje: tvary původem jmenné, třeba že později se braly za tvary sklonění složeného, a novotvary s koncovkami přejatými ze vzoru *pěší*.

294. Skloňování pak jest toto:

Sg. nom. akk. masc. *boží*, z bož*bjb*. Na př. jest-li ť páně dědina, člověk jest bozy Štít. uč. 88ª, jáz ť sem bozy člověk a tvój Hrad. 109ª, (Ježíš) jest i bozy syn i tvój (t. Mariin) t. 58ª, (Ježíš) bude tvój i bozy syn t. 63ª (význam patrně possessivní); hlas bozyy Pror. 5ª; (Přemysl) vyně pecen wely DalC. 5, wely sbor lidu ML. 111ª, mráz wely Otc. 416ᵇ; nč. boží. — Neutr. *božie*, z bož*bje*, sklesnutím jotace *božé*, zúž. *boží*. Na př. slovo bosie svD. 68, slovo bozije Štít. ř. 4ª, zdravie boze ŽKlem. 49, 23; trúp ziedá cuzé úsilé libo málo libo wele Hrad. 107ª, nigdě nečtem by tak wele bývalo v světě veselé AlxB. 5, 41, (ty) s' naspořil radosti welee multum Rúd. 12ª, radosti jest v tobě wele Levšt. 151ª, jmajíce útěchy wele tiem viděním Kat. 154, sbožie weleᵉ Jid. 150, dal ť sem byl sbožie newele Hrad. 115ª, tvé radostné bydlo welee Rúd. 4ª, (sv. Kateřina) majíc píli i udatstvie wele Kat. 92, jest bláznovstvie wele že jim nerušíš veselé Trist. 128 atd.; nč. božie narodzenie BartD. 44 (břez.), božje slovo t. 42 (hroz.), slc. božie, spis. boží. — Fem. nom. *božá*, z bož*bja*, přehlas. *božie*, sklesnutím jotace *božé*, zúž. *boží*. Na př. bozije milost Štít. ř. 18ª, buoze mučennice Kat. 172; by králova radost wele AlxV. 567, by j' mu v srdciu radost weleᵉ Pil. d, v ňemžto wele pomoc byla AlxB. 4, 27, psye mucha ŽGloss. 104, 31, psie múcha ŽWittb. tamt.; nč. boží milost Us.; v nářečích *-á* dílem zachováno, dílem analogií nově uvedeno; božja muka BartD. 42 (hroz.), božia muka t. 44 (břez.), ryba t. 120 (laš.), slc. božia; — Fem. akk. *božú*, *-iú*, *-í*, z bož*bją*. Na př. milost bozu HomOp. 152ª, bosiu chválu svD. 56, chválu boziu ŽKlem. 12ª, bozyu čest DalC. 27, pro bozij milost Štít. ř. 7ª, jmějieše čest welyu t. 72, (bóh) ji we psy twarz proměnil Hrad. 104ᵇ, (podobiznu) ptaczy avium Ol. Deut. 4, 17 atd.; nč. boží chválu; v nářečích *-ú* dílem zachováno, dílem analogií nově uvedeno: božiu vuólu BartD. 46 (lhot.), rybu t. 120 (laš.), slc. božiu.

Sing. gen. (akk.) masc. neutr. *božá* přehlas. *božie*, z býv. bož*bja*, nedochován. Za to jest novotvar bož*ieho* atd. podle pěš*ieho*: syna bozijeho Štít. ř. 1ª, přikázanie bozeho Hod. 59ª atd.; nč. božího, dial. rybího BartD. 76 (val.) a j., zkrác. rybiho t. 121 (laš.), slc. božieho. — Fem. *božie*, přehlas. *boží*, z býv. *božbjê* za stsl. *-bję*, srov. I. str. 49 sl.: ani tbá milosti bosie Jid. 119, podlé vóle bozije Štít. ř. 128ᵇ, slunce želé mé muky wele UmR. 272, z ruky psie de manu canis ŽKlem. 21, 21, zatiem povezú pardusy i což jiné ptachzie sběři i dywie zvěři AlxB. 5, 23 sl., křik ptaczi sboři Alx. V. 674 atd.; nč. boží milosti; slc. novotvar božej.

Sing. dat. masc. neutr. *božú*, *-iú*, *-í*, z býv. bož*bju*, nedochováno; za to je novotvar bož*iemu* atd. podle pěš*iemu*: k bozyemu hrobu Pass. 324, k bozemu hrobu AlxV. 607, nč. k božímu hrobu Us., rybímu BartD. 76 (val.) a j., zkrác. ryběmu t. 121 (laš.), rybimu t., slc. božiemu atd.

Sing. lok. masc. neutr. *boží*, z býv. bož*bji*; tvar ten zachován ve rčení *ve psí*: (ten) musí věčně we pſy býti Vít. 11[a], tak sě muožeš omladiti než tu darmo we pſy býti Otc. 92[a], kuoň dosti bude jmieti ale (člověk) sám we pſy lehne GestaKl. 155, všichnu ste zemi ve psí učinili ČČMus. 1831, 389 (z XV stol.), proti mně neroď mluviti neb ť jest věčně ve psí býti Podk. (Výb. 1, 953), nč. býti ve psí Us.; ostatně jest novotvar *božiem* atd. podle *pěšiem*: o synu boziem Pass. 280, po holubiem vidění svD. 92 atd., nč. po božím narození Us., rybím BartD. 76 (val.), zkrác. rybim t. 121 (laš.); slc. božom, novotvar podle sklonění zájmenného.

Sing. dat. lok. fem. *boží*, z býv. bož*bji*. Na př. k vóli bozij Štít. ř. 128[b], v milosti bozij t. 130[a], u wely pokořě AlxV. 1292, na kaci gore Reg. I. k r. 1088, w holuby tváři Pass. 260; nč. boží Us., rybí BartD. 76 (val.) a j., zkrác. rybi t. 121 (laš.). Vedle toho jest i novotvar bo*žiej* atd. podle pěš*iej* a vlastně podle dobř*iej*: v sieni boziey ŽKlem. 83, 3, k buozyey službě Pass. 627, matce boziey Krist. 27[b], na pravici bozie ŽKlem. 145[a], k božíe službě Kruml. 10[a], u milosti bozie NRada 1808, k božiej muce BartD. 44 (břez.), ryběj t. 121 (laš.), slc. božej.

Sing. instr. masc. neutr. *božím*, z býv. bož*bjbmb*. Na př. bozijm darem Štít. ř. 3[a], bozym povolenym Hrad. 5[b], nč. božím Us., rybím BartD. 76 (val.) a j., zkrác. božim t. 121 (laš.), slc. božím. Sem patří stč. *velím*, sg. instr. neutr. k nom. *velé*, ustrnulý ve významu příslovečném, srov. *mnohem*; na př. welim viece AlxH. 12, 19, Hrad. 115[a] a j., by byl welím viece mdlejí AlxB. 7, 28, milost welym větší Štít. uč. 25[b] a j. — Fem. *božú*, *-iú*, *-í*, z býv. bož*bj(ej)ą*: vládneme svatyniú boziu ŽKlem. 66[a], milostí bozý Štít. uč. 78[b], pod owczij koží Štít. ř. 20[a]; nč. boží Us., slc. božou.

Du. nom. masc. *božá*, přehlas. bož*ie* atd., z býv. bož*bja*. Na př. dva bozie učedlníky Pass. 281. — Fem. neutr. *boží* z býv. bož*bji*. Na př. svú duši vbozi rucě porúčieše DalH. 30. Vedle toho jest i novotvar podle *pěšiej* a vlastně podle dobř*iej*: zvěř křídle jmějieše orlyczyey Pror. Dan. 7, 4.

Du. gen. lok. *božú*, *-iú*, *-í*, z býv. bož*bju*. Na př. dvú mučedlníkú bozi Pass. 272, stienem bozy krzydlu Alb. 104[b].

Du. dat. instr. *božiema*, z býv. bož*bjema* masc. neutr. a bož*bjama* fem., nedochováno; za to jest *-íma* již v době před úžením: před bozijma očima Štít. ř. 17[a], před očima bozyma Pror. 102[b].

Plur. nom. masc. *boží*, z býv. bož*bji*, vždycky tak a dosud. — Akk. masc. a nom. akk. fem. *božie* atd., z býv. bož*bję* za stsl. *-bję*,

srov. I. str. 49 sl. Na př. zatiem povezú wele štrusy AlxB. 5, 22, rány boze CisMnich. 97ᵃ; nč. boží Us., rybí BartD. 76 (val.) a j., slc. božie. — Nom. akk. neutr. *božá* přehlas. bož*ie* atd., z býv. bož*ьja*. Na př. vrata bozie ŽKlem. 117, 20, nč. boží (slc. božie z fem.).

Plur. gen. **boží*, z býv. bož*ьjь*, nedochován. Za to je novotvar *božích* podle pěš*ích*: bozijch darów Štít. ř. 9ᵇ, welych lidí Pass. 72 (změněno ve welyᵏⁱch), proroczijch řečí Štít. ř. 40ᵃ, slov bosich AlxH. 2, 24 atd., vždycky tak a dosud.

Plur. dat. **božiem*, z býv. bož*ьjemъ* masc. neutr. a bož*ьjamъ* fem., nedochováno (doklad v Sequ. k bozyem šlepějím 359 nemá váhy, poněvadž tu bývá ye m. *í*, na př. bozyech ryczyerzuow 356 a j.). Za to jest *-ím*, již v době před úžením: slibóm bozijm Štít. ř. 14ᵇ, sluhám bozym Hrad. 114ᵇ atd., dosud tak.

Plur. lok. masc. neutr. *božích*, z býv. bož*ьjichъ*, vždycky tak. — Fem. **božiech*, z býv. bož*ьjachъ*, nedochováno, je za to *-ích*.

Plur. instr. masc. neutr. **boží*, z býv. bož*ьji*, nedochován; za to je novotvar bož*ími*, podle pěš*ími*: dary bozijmy Štít. ř. 6ᵇ a j., počechu welymy hlasy volati Pass. 240 atd., dosud tak. — Fem. bož*iemi*, z býv. bož*ьjami*, trvám že nedoloženo; za to jest *-ími*: ptaczymy pyeſnyemy Kruml. 471ᵃ a dosud tak.

Jiné výklady ke vzoru tomuto.

295. 1. V několika staropísmých dokladech je zachován tvar na pohled starožitný, proti novotvaru vůbec obyčejnému. Na př. počneš syna buozie Pass. 185 (část mladší), k bozi sluze EvOl. 23ᵇ, s sluhú bozi t. 19ᵃ, (očí sedm) jenž jsú ſedm duchu bozij t. 190ᵃ. Tu zdají se býti starožitné tvary jmenné: sg. gen. akk. syna buož*ie* z býv. bož*ьja*, dat. k bož*í* sluze z býv. bož*ьju* (masc.) nebo bož*ьji* (fem.), instr. s sluhú bož*í* z býv. bož*ь(je)ją* (fem.), pl. gen. duchů bož*í* z býv. bož*ьjь*. Ale zdání toto je mylné; nejsou to tvary starožitné, nýbrž adj. *boží* je tu v tvaru ustrnulém *-í*, srov. ustrnulé *komorníč*-druh v § 292. V Pass. 110 (části mladší) psáno také sluha buoz Vincencius; buď omyl, nebo ustrnulina adjektiva téhož v tvaru jiném, vzniklém napodobením tvarů jako byly *komorníč*-druh, *kněž*-most, *pln*-dóm, *nóv*-měsiec atp.

2. Adjektivum kmene *-ьjo*, *-ьja* je také řadová čís'ovka *třetí*, pův. tret*ьjь*. Tu jsou v nč. tvary na pohled opět starožitné a zvláštní ve rčeních sg. gen. půl tře*ťa* Us., BartD. 70 (val.), lok. po půl tře*ťu* Us., BartD. t., slc. pol tre*ťa*, po pol tre*ťu*. Ale jsou to novotvary, vzniklé napodobením rčení stejných: půl-desát*a*, po půl desát*u* zlatém atp.; tím vysvětluje se nepřehlasované *-a*, *-u* v koncovce měkké, a vysvětluje se koncovka krátká místo žádané dlouhé. V textech starších dokladu takového

neznám, nýbrž bývá tu skloňování obyčejné: pol trzetyeho leta Pulk. 128[a], puol trzetieho sta Ol. 2. Par. 8, 10, poltrzietyeho dne ChirB. 35[b], v-puol-trzietyem dni t. atd.; také Nejedlý Gr. 207, mluvě o rčení půl-pát*a* atp., praví výslovně, že *třetí* se tu skloňuje „zcela pravidelně“, že se říká: půl třetího dne, půl třetího zlatého.

III. Skloňování kmenův *-u*.

296. V indoevropštině jsou kmeny *-ŭ*, na př. sūn*u*- v skr. sūnu-š, lit. sūnu-s atd., — a kmeny *-ū*, na př. s̯ekr*ū*- v skr. śvaśrū-š, lat. socrū-s atd.

S touto rozdílností kmenovou souvisí také rozdílnost ve skloňování. Na př. sg. dat. měl příponu *-ai̯*; tvar pak jeho ze kmene *sūnu-* zněl pův. *sūneu̯-ai̯* = skr. sūnavē atd., a ze kmene *su̯ekrū-* zněl pův. *su̯ekruu̯-ai̯* = skr. (vēd.) śvaśruvē atd.

Bývalý tento rozdíl zachoval se, třeba že velice porušen, také do slovanštiny, a tu též do češtiny: za kmeny pův. *sūnŭ-* a *su̯ekrū-* jsou náležité kmeny psl. *synъ-* a *svekry-*, za sg. dat. pův. *sūneu̯-ai̯* a *su̯ekruu̯-ai̯* jsou náležité tvary psl. *synovi* a *svekrъvi*, č. *synovi* a *svekrvi* atd.

Srov. Brugm. II. § 197, 250, 255 a j.

A. Kmeny *-ŭ* *).

297. O skloňování ŭ-kmenův a o tom, která jména ve slovanštině vůbec jsou kmene *-ŭ*, pátráno teprv od nedávna; výsledky tu dobyté různí se v některých jednotlivostech, ale většinou se shodují. Překážka, pro kterou nesnadno bylo a dílem dosud jest poznati zevrubně a bezpečně ŭ-kmeny slovanské, jest odtud, že stále působící analogií jednak kmeny *-ŭ* přijaly s veliké části sklonění mužských o-kmenů, jednak zase mužské o-kmeny v přehojných případech přijaly koncovky ze sklonění *-ŭ*, tak že výsledek byl na pohled úplné splynutí obou těchto deklinací, jak to vyslovil Schleicher, Formenlehre der kirchenslav. Sprache 1852 str. 202: u-Stämme kennt das Slavische nicht, . . . zwischen *synъ* und *bogъ* ist auch nicht der mindeste Unterschied zu finden. Ale dalším a zevrubnějším ohledáváním nalézalo se přece, že také slovanština ještě v době historické měla měrou velmi značnou své náležité sklonění kmenův *-ŭ*.

To nalezeno především a hlavně o slovenštině staré a mohlo platiti pro češtinu jenom podle pravdě podobnosti. Avšak i o češtině nalezeno

*) Srov. rozpravy dra. V. Flajšhanse, Staročeské sklonění substantiv kmene *-u* (v Listech filol. 1890, 138 sl.), téhož Doklady k stč. sklonění substantiv kmene *-o* (t. 1891, 73 sl.) a L. Geitlera O slov. kmenech -u (t. 1875, 253 sl.)

také svědectví přímé, že v době nejstarší — asi do polovice stol. XIV — sklonění kmenův *-o* a *-ŭ* není ještě tak splynulé, jako v době pozdější, že v době oné starší sklonění *-ŭ* a jeho kmeny i přes mnohé shody se skloněním *-o* ještě zřetelně se poznávají, že tedy zbytky a stopy zvláštního sklonění *-ŭ* byly značné ještě v době staročeské; ukazují totiž shledané doklady, že na př. proti pravidelným tvarům o-kmene *hrad* sg. gen. hrad*a* lok. v hrad*ě* atd. má ŭ-kmen *sad* z pravidla sg. gen. sad*u* lok. v sad*u* atd. —

Kmeny *-ŭ* jsou v češtině jako ve slovanštině vůbec dvoje, substantivní, na př. *synъ-*, *volъ-*, *domъ-*; a adjektivní, na př. *cêlъ-*. Koncovka obojích *-ъ* je náležitá střídnice za původní *-ŭ*.

Kmeny ty byly vesměs dvouslabičné a objevují se na př. v stsl. nom. sg. *synъ*, *volъ*, *domъ*, jehož koncovka vznikla z býv. *-ŭ-s*, kdež *-s* je přípona nom. jedn.; souhláska tato podle hláskového pravidla slovanského se odsula a stsl. sing. nom. stal se tím stejný se samým kmenem. V češtině odsulo se dále i koncové *-ъ* a nominativy jedn. ŭ-kmenův jsou odtud vesměs jednoslabičné.

Substantiva kmene *-ŭ* byla původně dílem rodu mužského, na př. *sūnŭ-* skr. sg. nom. sūnŭ-š, dílem rodu středního, na př. *medhŭ-* skr. sg. nom. madhu ř. *μέθυ* atd. Pro slovanštinu stala se tu změna v době předhistorické, z neuter sem patřících stala se masculina, a slovanská substantiva kmene *-ŭ* jsou odtud vesměs rodu mužského. Srov. Brugm. II, 556. Touto vlastností a k tomu prvé vytčenou dvouslabičností — v češtině jednoslabičností — sdružovala se substantiva tato ve slovanštině vůbec a v češtině také zvláště s jednoslabičnými masculiny kmene *-o*, a následkem sdružení toho jsou hojné novotvary, totiž ve sklonění *-o* (vzorů *chlap*, *oráč*, *Jiří*) novotvary podle sklonění *-ŭ* (vz. *syn*), a ve sklonění *-ŭ* novotvary podle sklonění *-o*, novotvary čím dále tím více a tak se množící, že na konec oboje toto sklonění splynulo v jedno a bývalé rozdíly jenom analysí grammatickou se objevují.

Adjektiva kmene *-ŭ* poznáváme jenom v ustrnulých výrazích adverbialních. Nepoznáváme jich v platnosti přívlastkové nebo doplňkové, kdež bychom také pozorovati mohli, zda-li a jaké tu byly rozdíly podle grammatického rodu, jako to lze pozorovati na př. při ř. *ἡδύς*. Není pochyby, že také zde byl rod původně dvojí, masc. a neutr., a že neutrum zaniklo t. j. splynulo s masc., jako se totéž stalo u substantiv. V dochovaných dokladech, které jsou podle sklonění *-ŭ*, není nijakého rozdílu podle rodu, a tvary pádové, které se tu nalézají, shodují se s tvary ŭ-kmenových substantiv týchže pádů, na př. stč. sg. gen. adjekt. cěl*u* = stč. sg. gen. subst. vol*u*, dom*u* atd.

V z o r *syn*, *vól*, *dóm*, *cěl*.

298. S k l o ň o v á n í obojích ŭ-kmenů, substantivních i adjektivních, můžeme tedy ukazovati na vzoru jednom, a volíme k tomu konci vzor *syn*, *vól*, *dóm*, *cěl*. Volíme tři substantiva, jako jsou v § 23 (a 51) ve vz. *chlap*, *had*, *dub* (a *oráč*, *kóň*, *meč*), t. j. jedno pro substantiva významu osobního, druhé pro živočišná, třetí pro neživotná; a k tomu adjekt. *cěl*. Ku pádům jednotlivým přidáváme příslušné tvary vzoru stsl. *synъ*. Na místech tvarů nedoložených položeny jsou čáry.

Kmen slova vzorového jest *synъ-* (z indoevropského *sūnŭ-*) atd. Sklonění jest toto:

sing. nom. stsl.	*synъ*	. . . .	. . . .	. . . .
č.	*syn*	*vól*	*dóm*	*cěl*
vok stsl.	*synu*	. . . .	. . . .	. . . .
č.	*synu*	—	—	—
akk. (stsl.	*synъ*)	. . . .	. . . .	. . . .
č.	*syn*	*vól*	*dóm*	—
gen. stsl.	*synu*	. . . .	. . . .	. . . .
č.	—	*volu*	*domu*	*cělu*
dat. stsl.	*synovi*	. . . .	. . . .	. . . .
č.	*synovi*	*volovi*	*domovi*	—
lok. stsl.	*synu*	. . . .	. . . .	. . . .
č.	*synu*	*volu*	*domu*	*cělu*
instr. stsl.	*synъmь*	. . . .	. . . .	. . . .
č.	*synem*	*volem*	*domem*	—;
du. nom. akk. vok. stsl.	*syny*	. . . .	. . . .	. . . .
č.	*syny*	*voly*	*domy*	—
gen. lok. stsl.	*synovu*	. . . .	. . . .	. . . .
č.	—	—	—	—
dat. instr. stsl.	*synъma*	. . . .	. . . .	. . . .
č.	—	—	—	—;
plur. nom. vok. stsl.	*synove*	. . . .	. . . .	. . . .
č.	*synové*	*volové*	*domové*	—
akk. stsl.	*syny*	. . . .	. . . .	. . . .
č.	*syny*	*voly*	*domy*	—
gen. stsl.	*synovъ*	. . . .	. . . .	. . . .
č.	*synóv*	*volóv*	*domóv*	—
dat. stsl.	—	. . . .	. . . .	. . . .
č.	—	—	—	—
lok. stsl.	*synъchъ*	. . . .	. . . .	. . . .
č.	—	—	—	—
instr. stsl.	*synъmi*	. . . .	. . . .	. . . .
č.	—	—	—	—

Výklady a doklady ku pádům jednotlivým.

299. Zde má býti doklady dosvědčeno, že tvary sklonění *-ŭ*, v podaném vzoru uvedené, skutečně se vyskytují. Pro srovnání a pro vyplnění mezer ve vzoru českém jsou tu také některé doklady pro tvary stsl. *synъ*; vzaty jsou většinou z rozpravy Scholvinovy Beiträge zur Declination in den pannonisch-slovenischen Denkmälern des Altkirchenslavischen v Jag. Arch. 2, 506 sl., dílem z Mikl. Gram. (zkratkem při dokladech těchto udává se jejich pramen).

300. Sing. nom. stsl. *synъ*, č. *syn*, *vól*, *dóm*, *cěl*. Substantiva *syn* atd. jsou vždy a dosud pravidlem, dokladů jim netřeba; adjektivum pak *cěl* je dosvědčeno v stč. beránek czyel a živ ostane Pass. 13. Že substantiva *syn* atd. jsou ze sklonění *-ŭ* a nikoli snad novotvary podle *chlap* atd., vysvítá z této úvahy: jsou a drží se od doby nejstarší; vznikly jakožto nominativy sklonění *-ŭ*; a za trvání jejich nestala se s nimi nijaká změna taková, pro kterou by byly přestaly býti tvary *-ŭ*. Tedy nepřetržité trvání tvarů těchto svědčí, že i novočeské nominativy *syn*, *vůl*, *dům* atd. patří tvaroslovně do sklonění *-ŭ*, třeba že nám to již není zřejmo a že nám tvary ty s nominativem o-kmenovým *chlap*, *had*, *dub* splynuly. Totéž platí o stč. adjektivu *cěl* ve větě „beránek czyel a živ ostane" atd.: nyní vzali bychom je za nominativ *o*-kmenový jako *dobr*, ale poněvadž *cêlъ* bylo kmene *-ŭ*, patří stsl. sg. nom. *cêlъ* původem svým zajisté sem, a stč. *cěl* ovšem také.

Sing. vok. stsl. *synu* Cod. Mar. a j.; — č. *synu*, mój ſynu Pass. 413 a j., Hrad. 54ᵇ a j., a dosud tak; — pro vok. vol*u* (živočiš.) — a dom*u* (neživ.) není dokladu, — za ně jsou v užívání novotvary *-e* podle chlap*e* atd.

Sing. akk. č. *syn*, *vól*, *dóm*. Do nč. zachován tvar starý a náležitý jenom při neživotných, *dům* za stč. *dóm* atd. V jazyku starším je dochován také náležitý akk. *vól*: jej (Daria) svieži vniž wol lení AlxV. 1008, káza jmieti wol železný JiřBrn. 272, volь vdovy pojeli jsú Hlah. Job. 24, 3, připravováchu celý volь t. Nehem. 5, 18, vařiechu cělý wol Ol. 2. Esd. 5, 18, prodadie wuol živý t. Ex. 21, 35, vrátí wuol za wuol t. 21, 36 a j., Aron vze wuol i obětoval Comest. 82ᵃ, mnich jmějíše wuol a studnici Otc. 313ᵃ, ona wuol pohltieše t. 442ᵇ, rozsekám druhý wuol Ben. 3. Reg. 18, 23, wuol za $1^1/_2$ kopy gr. kaupiti KolČČ. 174ᵇ (1552); živočišný význam chránil toto slovo od novotvaru *-a*, srov. § 27. Že akkusativy *dóm* a *vól* jsou tvary sklonění *-ŭ*, vysvítá z kontinuity dokladův a z úvahy stejné, jako byla při sing. nom. *syn*, *vól*, *dóm*: jsou a drží se od doby nejstarší, v době té nejstarší vznikly jakožto akkusativy sklonění *-ŭ*, a za trvání jejich nestala se s nimi nijaká změna taková, pro kterou by byly přestaly býti tvary *-ŭ*. Totéž platí o stč. akk. *syn*. Je v dokladech: ctím (1. plur.) Jakob ſyn Zebedaei CisMnich. 97ᵃ a Kdyz maria ſyn porody

Hrad. 120b; v dokladě z Hrad. je ſyn opravou pozdější změněno v ſyna t. j. *syna*, ale z toho nenásleduje, že by původně napsané *syn* bylo chybné. Stejná oprava čte se v Pass. 336: chtě sobě ſyna vyprositi. Držel se tedy starý sem patřící akk. *syn* do XIII stol., a podobá se, že až do pol. XIV, ovšem jako archaismus, jejž opravovatelé nebo pozdější čtenáři měnili v novotvar syn*a*.

Sing. gen. stsl. *synu* Cloz. Mikl. Gram. 3² 31; — v češtině gen. *synu* není; — ale ovšem gen. *volu*, v dokladech: pán wolu toho Ol. Ex. 21, 28, každý neodvíže wolu ani osla v sobotu EvVíd. Luk. 13, 15, z toho wolu OpMus. 26b, pana Johánka od Wolu peřestého Let. 120, u zlatého volu Us. Prag.; — *domu*, *medu*, *vrchu* atd., tu (u neživot.) trvá koncovka *-u* z pravidla v jazyku starém a dosud.

Sing. dat. stsl. *synovi* Zogr. a j.; — č. *synovi*, z pravidla; — *volovi*, nepíle volovi teletem Smil. přísl. (ČČMus. 1827, II. 67); — *domovi* atd., požehnal domowy israhelskému ŽKlem. 113, 12 (20), domowy twemu ŽWittb. 92, 5, ſtanowy twemu t. 90, 10.

Sing. lok. stsl. *synu* Assem. a j.; — č. *synu*, o ſynu božiem Pass. 280, o ſynu a o dievcě Ol. Gen. 21, 12; — *volu*, na tom volu Tkadl. 2, 55; — *domu* atd., v mém domu LAl. g, w domu ŽKlem. 67a, Hrad. 108b, Pass. 324, Br. Deut. 22, 16, w ſtanu ŽWittb. 14, 1, w zzadu t. j. v sadu Jid. 89, v sadu ŠtítV. 61, w chzinu AlxBM. 6, 40, w ledu AlxH. 5, 24, w gilu ŽWittb. 68, 3, na wrchu Pass. 418 a j.

Sing. instr. stsl. *synъmь* (Ostrom. Mikl. Gram. 3² 31); — č. *synem*, *volem*, *domem*, z pravidla a vždycky tak, dokladů netřeba; koncovka zdloužena syn*ém*: (králová) ho (Jidáše) bě zzyneem vzala JidDrk. 79, srov. zdloužení podobné ve vzorech *chlap* a *oráč*.

301. Du. nom. akk. vok. stsl. *syny* Assem.; — stč. *syny*, oba zýňý JidDrk. 18, dwa ſini t. j. syny Pass. 329, dwa ſyny DalC. 69, Ol. Gen. 48, 1 atd.; — *voly*, dva woly Hrad. 107b, ve jzě woly stasta Jiř. Brn. 175; — *domy* atd., jsta dva domy Hus. 2, 418, oba poly Pror. 45b a j.; — novotvar du. syn*a* v. § 304.

Du. gen. lok. stsl. *synovu* Mar. a Assem.; — v češtině tvarů sem patřících není, jsou nahrazeny novotvary ze sklonění *-o*, syn*ú* atd.

Du. dat. instr. stsl. *synъma* Mar., polъma Assem.; — v češtině tvarů sem patřících není, jsou za ně novotvary ze sklonění *-o*, synoma atd.

302. Plur. nom. vok. stsl. *synove* Zogr. a j.; — č. *synové*, ſinoue HomOp. 152a, ſynowe Pass. 331 atd., — *volové*, wolowe ŽKlem. 143, 14, Pass. 354 a j., — *domové*, domowe ŽWittb. 48, 12, vaši domowe DalC. 2, ſtanowe Pror. 101a atd.; — změnou další *-ové* v *-oví*, *-ovie*, *-ovia*: tij

domowy KolČČ. 348ª (1561), synovie, synovia Hatt. slc. 68, synovia BartD. 44 (břez.); srov. § 35.

Plur. akk. stsl. *syny*, — č. *syny*, *voly*, *domy*, pravidelně a vždycky tak, dokladů netřeba.

Plur. gen. stsl. *synovъ* Zogr. a j.; — č. *synóv*, ſynow člověčích ŽWittb. 11, 2 atd., — *volóv*, stádo wolow AlxV. 188, — *domóv*, domow slovutných ŽWittb. 44, 9, svých ſtanow AlxBM. 7, 23 atd.

Plur. dat. měl by býti stsl. syn*ъmъ* č. syn*em*, ale nemá dokladu; za to jest *-óm*, ze sklonění *-o*, stsl. syn*omъ*, č. syn*óm* atd.

Plur. lok. stsl. *synъchъ*, domъchъ Ostrom., domochъ Zogr. Assem. — V češtině mělo by býti syn*ech*, vol*ech*, dom*ech*. Tvary s koncovkou *-ech* vyskytují se, ale až v textech pozdějších a v jazyku novém, na př. na ſynech Kruml. 86ª, o wolech Baw. 118, po domech MamD. 298ᵇ, w ſtanech t. 317ª, MamB. 2ᵇ, MamC. 115ᵇ, Baw. 162, nč. o syn*ech*, vol*ech*, dom*ech* Us. Texty staré mají za to pravidelně *-iech*, t. j. novotvar podle sklonění *-o*, na př. w ſynyech in filiis ŽWittb. 88, 7, o ſynyech DalC. 71, Štít. uč. 68ª, w domyech ŽKlem. 47, 4 atd., dokladů hojnost. Pozdější a nč. tvary syn*ech*, dom*ech* atd. nemají tedy kontinuity dokladů se žádaným *-ech* z *-ъchъ*, nesouvisí s ním, a jsou tedy novotvary podle sklonění *-ĭ*, syn*ech* atd. podle host*ech*. Vedle stč. syn*iech*, dom*iech* vyskytuje se lok. psaný wolech Baw. 118 atp. Ten mohl by se ovšem bráti i za *-lech* z *-lъchъ*; ale tu dlužno povážiti, že totéž *-lech* může býti také *-léch* (m. *-liech*, podle sklonění *-o*), a hledíce tomu, co o tvarech syn*ech*, dom*ech* atd. bezpečně nalézáme, uznáme, že také u subst. *vól* atp. (s konc. *-lъ*) koncovka náležitá se nezachovala a že psané stč. wolech je buď vol*éch* (podle had*iech*) nebo vol*ech* (podle host*ech*, jako v nč.).

Plur. instr. stsl. *synъmi* Supr.; — v češtině tvarů sem patřících není, jsou za ně novotvary podle sklonění *-o*.

Kmeny jednotlivé sklonění tohoto.

303. Tu jest ukázati, která substantiva a adjektiva kmene *-ŭ* se do češtiny dochovala; po čem poznáváme, že české substantivum nebo adjektivum je kmene *-ŭ*; a jak se u kterého náležité sklonění drží nebo ruší.

Známky, po kterých poznáváme, že jméno některé je kmene *-ŭ*, jsou několikeré. 1) Především souhlas se střídnými kmeny jazyků jiných, ve kterých kmen *-ŭ* je zřetelně patrný; na př. skr. a lit. kmen sūn*u*- svědčí, že i v slovanském subst. *synъ* jest *-ъ* z *-ŭ*, že tedy i slov. *synъ* jest kmene *-ŭ*, a rovněž tak svědčí ř. *μέθυ* o slov. *medъ* atd. 2) Svědectví další obsahují staré odvozeniny, když se v nich vyskytují hlásky, pro které dlužno předpokládati bývalé *-ŭ*; na př. med*v*ěd vzniklo z medu-ēd-, jeho *-v-* je tedy svědectvím, že subst. *medъ* bylo kmene *-ŭ*; totéž dosvěd-

čuje *-ov-* v med*ový* atd.; a stejným právem béřeme *-ov-* v adj. syn*ov*ský, pak *-u-* v složenině pol*ú*-letie atp. za svědectví, že substantiva psl. *synъ*, *polъ* byla kmene *-ŭ*. Ale tu dlužno hleděti jen k odvozeninám starým, pokud možná obecně slovanským, poněvadž koncovky *-ov-* atd. analogickým novotvořením také ke kmenům jiným se přijímají, na př. podle syn*ov*ský je také otc*ov*ský, ačkoliv *otьcь* je kmene *-o*. 3) Konečně podává se poučení, je-li jméno některé kmene *-ŭ*, také z jeho sklonění, zvláště z dokladů jeho starých.

Uvodíme zde kmeny, které sem patří, jednotlivé (abecedně) a při nich příslušné doklady pro ty pády, ve kterých se sklonění *-ŭ* od sklonění jiných a zvláště od sklonění *-o* patrně liší a ve kterých tvary různé, totiž jednak náležité podle sklonění *-ŭ*, jednak analogické podle sklonění jiných, hlavně podle sklonění *-o*, se vyskytávají. Pády, o které tu zvláště jde, jsou tedy: sing. gen. *-u* (proti *-a* ze sklonění o-kmenův); sg. dat. *-ovi* (proti *-u*); sg. lok. *-u* (proti *-ě*); du. nom. vok. akk. *-y* (proti některým odchylkám s *-a*); plur. nom. vok. *-ové* (proti *-i*); pl. gen. *-óv* (proti tvarům bez koncovky této); pl. lok. *-ech* (proti *-iech*), nahrazovaný tvarem s koncovkou *-ech* vzatou ze sklonění *-ĭ*. Dokladů pro pády jiné, zejména pro sing. nom. (a většinou také pro sg. akk.), sing. instr. a plur. akk. uvozovati netřeba, poněvadž tu nebývá odchylky od vzoru; pro du. gen. lok., pro du. dat. instr. a pro plur. instr. zase není dokladů pro tvary žádané a pravidelné.

Poněvadž, jak bylo připomenuto, kmeny tyto do sklonění *-o* přecházejí, doplňují se doklady zde následující namnoze s doklady nahoře při vzorech *chlap* a *dobr* uvedenými, a některé se i opakují.

304. *1. blizъ-*.

Sg. akk. *bliz*, ustrnulý jako výraz adverbialní u významu = prope; na př. bliz jest hospodin prope ŽKlem. 144, 18, iuxta t. 33 19, tu bliz sebe stáchu AlxH. 4, 27, bliz u rovu Hrad. 28[b], by tu tak bliz les nebyl DalC. 10, blizt jest má bieda Kruml. 342[a] atd., v stč. často.

Sg. lok. *blizu*, ve výraze adverb. *o-blizu*: smutek oblyzu jest tribulatio proxima est ŽWittb. 21, 12; z *o-blizu* je pak adv. *obliz*: výraz adverbialní klesna v adverbium podléhá mimořádným změnám hláskovým, zde zejména odsulo se koncové *-u*, na př. ež nikdie vuod oblyz mieti nemožieše Pass. 575, bytie o bliz a hýbanie ščítové congressiones comminus Ol. 2. Mach, 5, 3, Lit. tamt., obliz comminus MamV. Výraz k *o-blizu* podobný jest *o-blizcě*, na př. že tu tak oblízce jste ŽerKat. 286, poněvadž tam oblízce jste t. 309.

2. cělъ-. Srov. cěl*ov*ati, stsl. cêl*ov*ati, cêl*uv*ati a cêl*yv*ati praes. cêl*yvają* atd., subst. cêl*y* sg. gen. cêl*ъv*e.

Sg. gen. *cělu*: (matka) ztratila mysl bieše z czyelu (rým: tělu) LAl. e; doklad jen tento, jindy jsou tvary vždycky podle sklonění *-o*:

z czyela Rúd. 1680, docziela List. Oleš. 1409 atd. V Otc. 405[b] psáno: toho za czelu pravdy nevíme, t. j. *za-celu*; vysvětluji si to kontaminací: říkalo se *z*-cělu a *za*-cělo, a mylným spojením obojího vzniklo *za*-cělu (srov. *bez*-málem z málem a *bez*-mála).

3. čino- = ordo (cf. Brugm. II. 302 a j.).

Sg. gen. *činu*. Na př. rúcho rozličného chzinu AlxH. 2, 17, podlé kterého czynu Hrad. 58[b], podlé czynu cného Kat. 190 atd.; — odchylkou podle skl. *-o*: podlé našeho czyna Hrad. 122[a] (pro rým: syna), z czyna Kat. 38 (: syna), z czyna t. 6 (: jediná), vždy toho czyna hledáše Otc. 175[a] atd.

Sg. lok. *činu*. Na př. w témž chzinu AlxBM. 6, 39, w czynu Rúd. 22[a] a j.; — odchyl. w czinye tvém in factura tua ŽKlem. 91, 5, w czynye Kat. 168.

Pl. nom. *činové*, drahých kamenuov czynowe Kat. 56 atd., — nikdy *čini*. —

Z *čino* ordo utvořeno denominativum *činiti*, stsl. componere, formare, č. facere, a odtud dostalo č. *čin* význam druhý = factum; ve stč. jest *čin* významu obojího, časem však význam první zanikl a nč. jest jen *čin* = factum.

4. dolo-. Srov. adv. dol*óv*, adj. dol*ový*, dol*ovatý* atd.

Sg. gen. *dolu*. Na př. de popowa dolu DeskDE. r. 1318, z dolu Rúd. 1288, do dolu Vít 8[b], z dolu Ol. Ex. 26, 24, Koř. Jan. 8, 23, EvOl. 226[b], Kladr. Jan. 8, 23, z duolu Ol. Súdc. 1, 15, HusŠal. 134[a], s duolu Rhas. 80, z důlu naň vzhlédá Kom. Jg. atd.; z toho změnou koncovky z-dol*y* (jako z-nov*y* atp.): z duoly MamB. 52[a], z doły BartD. 10 (zlin.), t. 62 (val.), ob. z-důly, srov. I. str. 257; — odchyl. u jednoho dola DalC. 19, z dola Vít. 11[b] (pro rým: kola) atd.

Sg. lok. *dolu* nemá v č. dokladů dosti starých; w dolu RhasE. 20 a j. je tedy novotvar, — vedle odchylek starých: Želči dole Reg. I. r. 1131, na dole t. I. r. 1239, w dole Ol. Deut. 21, 4, ODub. 43, NRada 1647, Otc. 436[a] atd.

Jiného druhu lokal sing. je snad adv. *dolóv* nč. *dolů*, z dol*ovь* a to z pův. lok. s koncovkou *-eu̯-i*, o které v. Brugm. II. § 256 sl. a zvl. § 267; srov. zde dále adv. *domóv*.

Pl. nom. *dolové*, nedolož.; — nč. *dola* Us. je novotvar podle *město-města*.

5. domo-. Srov. lat. domus, dále adv. dom*óv*, adjekt. dom*ovitý* atd.

Sg. gen. *domu*. Na př. zapomně hi domu Pil. b, zapomeň domu ŽKlem. 33[b], dětí ni domu zpomene AlxV. 598, z domu ŽWittb. 49, 9, ŽKlem. t., AlxV. 536, Vít. 33[b], NRada 117 atd., do domu ŽKlem. 31[a], Hrad. 17[b], Pass. 318 atd., toho domu Hrad. 84[a], Pass. 419, Vít. 22[a] atd., z pravidla a dosud tak; ze *z-domu* vyvinulo se změnou hláskovou dial.

z-domy BartD. 62 (val.) a j., srov. z-novy, z-doly atp. a I. str. 257; — odchylka jistá je v dial.: néseš mýho doma hodna Suš. 113; nedosti jisté a pozdní jsou příklady: do svého doma v Jirečk. Anthol. I[4] 163 (v otisku textu bibl.) a vyňdúc z doma ven v ČČMus. 1873, 208 (v otisku z rkp. XV stol.); — odchylkou není adv. *doma*, neboť výklad, že by to byl sg. gen., je zajisté nesprávný; podle Zubatého Jag. Arch. 15, 151 je to sg. lok., jenž se končil pův. *-ōu*; mohl vedle něho býti druhotvar *-ō*, a z toho by bylo slovanské správné dom*a*.

Sg. dat. *domovi*. Na př. požehnal domowy israhelskému požehnal domowi Aaronovu ŽKlem. 113, 12 (20), domowy Israhelovu domowy Aaronovu ŽWittb. t., domowi Israhelovu ŽKap. 97, 3, domowy tvému ŽWittb. 92, 5, domowy Yuda EvOl. 175[b], domowy jeho t. 132[b], syn přiblížil sě k domowi Krist. 66[b], (syn) přibližováše sě k domowi Koř. Luk. 15, 25, budeš podoben domowi Kruml. 240[b], k domowy Brig. 141, kdy k domowi jěde TandZ. 184[b], k domowi Trist. 209, ArchČ. 3, 161 (r. 1451), a ještě Nudož. (1603) má ve vzoru domovi et domu 19[b] a 20[b]. Adverb. *domóv* nč. *domů* není z tohoto dat., nýbrž z *domovь*, o čemž zde níže.

Sg. lok. *domu*. Na př. v mém domu LAl. g, w domu ŽKlem. 22, 6 a j., ŽWittb. 67, 7 a j., DalHr. 8, Hrad. 108[b] a j., Pass. 324 a j., HusE. 2, 260 a j., Br. Deut. 22, 21 a j., v každém domu ŠtítV. 99, po všem domu Rožmb. 26 atd.; — odchyl.: v Kaifášově domie Hrad. 74[a], v tom domie t. 23[b] (v Hrad. je 2krát lok. dom*ě* a 11krát dom*u*), w domye ŽWittb. 95, 9 (v ŽWittb. jest jen tento příklad a 13krát dom*u*), w domye Pror. 3[a], w domě Br. Deut. 24, 5, v domě Us.

Jiného druhu lok. sg. je snad adv. *domóv* nč. *domů*, z dom*ovь* a to z pův. lok. s koncovkou *-eu̯-i*, srov. zde napřed adv. *dolóv*.

Du. gen. lok. podle sklonění *-o*: o tú dvú domú HusE. 1, 214.

Du. dat. instr. *domma* nedochován; — za to odchyl. *domoma* podle skl. *-o*: hanba dvéma domoma izrahelskýma Pror. 6[b].

Plur. nom. vok. *domové*, domowe jich ŽKlem. 48, 12 atd., ŽWittb. t. ŽKap. t., vaši domowe DalC. 2 atd., — nikdy *domi*.

Plur. gen. *domóv*, domow slovutných ŽWittb. 44, 9 atd., — nikdy *dóm*.

Plur. lok. *domech* nemá dokladu dosti starého, teprve v MamD. (1. pol. XV) čte se w domech 298[b]; — v textech starších jest pravidlem tvar odchylný dom*iech*: w domyech ŽKlem. 47, 4, w domiech ŽWittb. t., DalC. 74 a j., Ol. Agg. 1, 4, po domiech Pass. 386, Vít. 38[a], Ol. Ex. 12, 3 atd., w domjch Br. Gen. 47, 24 a j.; pro tvar dom*ech* není tedy kontinuita dokladů starých, je to zajisté novotvar podle lok. *hostech*.

6. j-ědъ-, stč. *jěd*. Srov. jed*ov*ec, jed*ov*atý, zjěd*ov*iti atd.

Sg. gen. *jědu*, pln jedu ŠtítV. 234 a j. vždy tak.

7. jilъ-. Srov. ř. *ἰλύς*, dále jíl*ov*ec, Jíl*ov*é, jíl*ov*atý atd.

Sg. gen. *jílu*, z gilu zemského Kruml. 314ᵃ, z jílu rkp. 1523 Jg. atd., dosud tak.

Sg. lok. *jílu*, w gilu in limo ŽWittb. 68, 3 a Us.; — odchyl. w gile ŽKap. t.

8. ledъ-. Srov. lot. ledus, dále led*ový* atd.; u Scholvina Jag. Arch. 2, 494 vzato stsl. *ledъ* za o-kmen, sg. lok. led*u* v Supr. pojat za novotvar podle ŭ-kmenů vzniklý.

Sg. gen. *ledu*. Na př. (voda) bude studená jakžto ledu nakladena AlxV. 2208, vytáhli kru ledu Pass. 643 atd., vždy tak.

Sg. lok. *ledu*. Na př. w ledu AlxH. 5, 24, po ledu AlxM. 4, 9, ChelčP. 188ᵃ, na ledu HomKlem. 2ᵃ, HusE. 1, 100; — odchyl. na ledě Blah. 109 a Us.

Plur. nom. *ledové*, ledowe ŽKlem. 148, 8 a j., — nikdy *ledi*.

9. medъ-. Srov. skr. madhu, ř. *μέθυ*, sthněm. metu, lit. medus; dále med*ový*, med*věd* atd.

Sg. gen. *medu*. Na př. medu nakirmyl jě ŽWittb. 80, 17, okusiti medu DalC. 13, (varuj sě) medu OlMüllA. 335 atd., vždycky tak a dosud.

Sg. lok. *medu* Us. a zajisté staré; — odchyl. v medě Kouble 253 (krkon.).

10. mladъ- psl. *moldъ-*. Srov. skr. adj. mṛdu- jemný, ř. *βραδύς*.

Sg. gen. *mladu*, ve výrazích adverbialních: *z-mladu*, na př. trn sě z mladu ostřě pučí AlxV. 309, z mladu kázané nravy jmějieše DalC. 21, kaks strávil svá léta z mladu NRada 1948, z mladu Vít. 45ᵇ, Kat. 128, Tkadl. 1, 15, t. 2, 85, ŠtítV. 40, t. 127 a j., Trist. 16 atd.; že stě mne z mladu bijali Suš. 119; — *za mladu*, kak bě milostiv za mladu AlxH. 6, 11, kak byl milostivý za mladu AlxV. 1922, ješto sem slýchal za mladu Štít. uč. 48ᵇ, ješto se neradi za mladu zpoviedají Alb. 54ᵇ a Kruml. 181ᵇ, jenž počnú za mladu Hug. 205; za mladu Pass. 27, ŠtítV. 61, Šach. 5, HusE. 3, 99, Tkadl. 1, 89, ChelčP. 83ᵇ, BartD. 70 (val.) atd.; — místo z-mlad*u* a za-mlad*u* bývá změnou hláskovou z-mlad*y*, za-mlad*y*, na př. z mlady AlbC. a za mlady AlbB. (na stejném místě Alb. 54ᵇ za mladu); Julian z mlady svěcen Pass. 421, z mlady s' mi slúžila KatBrn. 409, z mlady UmR. 246, Baw. 72, t. 180, ChelčP. 87ᵇ, t. 161ᵇ; z młady BartD. 34 (slc.), za młady t. 104 (laš.); srov. zde nahoře z-dol*y*, z-dom*y* a I. str. 257.

Mimo tyto výrazy přešlo *mladъ-* do sklonění *-o*.

11. polъ-. Srov. polo*vice* a složeniny *polú-*: polúbratřie, polúsestřie, polúdnie, polúnocie, polúletie, polúročie, polúkopie, polúgrošie, polútolařie, polúlánie, polúkušie, polúmečie atd.

Sg. gen. *polu*. Ve výrazích adverbialních *do polu*, stsl. *do-polu*, na př. do polu HusE. 2, 432, do polu oltáře ad medium Ol. Ex. 27, 5, oholil do polu brady jich dimidiam partem barbae Ol. 2. Reg. 10, 4, až

do polu hrdla ad medium colli Kladr. Isa. 30, 28, do polu-dne Otc. 211ᵃ atd.; — z toho zdloužením koncovky do-pol*ú* nč. do-pol*ou*, — a změnou koncové samohlásky do-pol*y*, do poly Měſýce Srpna VelKal. 176; — *ot-polu* a stejnými změnami hláskovými ot-pol*ú*, od-pol*ou*, od-pol*y*, na př. otpolu věřiti DalC. 31, ni cěle ni otpolu Rúd. 1616, odpolu odpustil a odpolu neodpustil Štít. uč. 128ᵇ, budem od polu uslyšeni t. 31ᵇ, co j' od polu ŠtítOp. 383 = polovičaté, (lotři člověka) od polu živa opustivše HusPost. 150ᵇ, děti odpolu mluviechu azoditsky HusE. 1, 133, (dielo) otpolu ryté a otpolu prázdné Ol. 3. Reg. 7, 28, ochechule jsú odpolu až vzhuoru zpuosoby panenské Troj. 224ᵇ, odpoluſlepý Lact. 147ᶜ, od polou Us., děti mluvie odpoly pohanskými řečmi HusE. 1, 133, od-poly BartD. 10 (zlin.); — *s-polu*, vlastně = a latere, na př. bývajíce zzpolů svD. 71, ſpolu hory vzradujiú sě simul ŽKlem. 97, 8, abyšte ſpolu se milovali invicem ŠtítOp. 112ᵇ atd.; — v nč. odchylkou též pol*a*: do-pola, s-pola (s-polovice) Listy filol. 1890, 289, a k tomu i nom. akk. *polo*, na polo Us.

Sg. lok. *polu*, ve výraze adverbialním *na-polu*, z čehož změnami hláskovými dále vzniklo na-pol*ú* a na-pol*y*. Na př. na polu moře in media Adria Otc. 439ᵇ; na poluv dní svých Pror. 66ᵃ; když biechu na poly cesty Otc. 37ᵃ, (sedlák, pěje páteř) prvé než na poly byl vecě (dříve než byl v polovici otčenáše) Pass. 453, na poly k sedmé hodině VelKal. 277, na poly k druhé hodině t. 302 (častěji tak ve VelKal.).

Stran -pol*y* místo -pol*u* srov. zde napřed z-dol*y*, z-dom*y*, za-mlad*y*, a dále I. str. 257.

Du. akk. *poly*. Ve výrazích adverbialních *na-poly* stsl. *na-poly*, na př. bieše mrtva na poly Vít. 90ᵃ, (Filip) ležíše tu na poly mrtvý Alxp. 10, aby číslo měsiecové na poly přehnuto bylo dimidietur Ol. Job. 21, 21, na poly rozsěká je diábel Brig. 17, rozkroj (jablko) na poly Chir. 208ᵃ, na poly rozděliti Lact. 193ᵇ, které (žito) s Václavem na poly mají (= na polovic) KolČČ. 88ᵇ (1548), dvuor má se na poly rovně rozděliti t. 399ᵃ (1566); na poly budú držeti přikázanie media complebunt mandata Otc. 283ᵇ; — *v-poly* neb *u-poly*, stsl. vъ-poly, na př. i chopi w poly svatého Hilariona Otc. 424ᵃ, Jidáš musil sě u poly rozdřieti ApŠ. 51; — *oba poly*, *obapol*, stsl. *oba poly*, (zlatem) vóz zdělán bieše obapoli AlxH. 2, 41 (t. j. vně i vnitř), oráčkuom, když jsú ji (zemi) posieli, obapoly sě jedva vrátilo dupplicata Otc. 132ᵇ, v zemi svéj oba poly vlásti budú Pror. 45ᵇ, oběsichu dva lotry obapol jeho Vít. 54ᵇ, druzí (apoštolové, při pohřbu p. Marie) obapol jich (t. nosidel, na kterých nesena) diechu t. 40ᵇ, obapol t. 9ᵃ, 55ᵇ, ŠtítV. 121, Šach. 9 atd.; také odchylný novotvar *oba pola* Vít. 40ᵇ var. K.

Subst. *polъ-* spřahuje se s gen. *dne*, *dьne* a tu vzniká výraz *poledne*, z *polъ-dьne*, kde *polъ* jest nom. (akk.) a *dьne* příslušný k němu genitiv partitivní; spřežka tudy vzniklá béře se pak za subst. vzoru *moře* a sklo-

ňuje se, na př.: nom. akk. poledne meridies Prešp. 38, vpoledne ŽWittb. 36, 6, gen ot poledne ab austro ŽGloss. Hab.. odpołedne Br. Gen. 13, 3, dat. ku poledny Ol. Num. 13, 23, ku poledni Háj. 7ª, lok. o poledny ŽKlem. 54, 18, o połedni Br. Deut. 28, 29, dial. dat. lok. poledňu chrom. 275 a j., instr. před polednem Rožmb. 204 atd., nč. *poledn*e, gen. *-e* atd. Us.; pl. lok. o połednách Br. Am. 8, 9, Us. — Z pol*e*dne vzniklo dial. *polodne*, vlivem složenin vlastních s kmenovým *-o*, jako jsou bratr*o*-vrah, boh*o*-služba atp.; na př. polodne Nom. 62ª, ſ-polodnee (genitiv sklesl u výraz adverbialní, koncová jeho samohláska prodloužena, srov. k-večer*ú*), ku polodny PulkL. 37, po polodni Troj. 202ª, nč. dial. polodne atd. — Vedle toho obojího bylo také stč. *polu-den*, na př od puolnoci přijde poluden Comest. 258ᵇ, vál poluden t. 271ª, poluden auster Prešp. 141 a j. — Vlivem pak výrazů na-pol*y*, oba-pol*y* atp. dostalo se *-y-* také sem a bylo *polyden*, o polydny Orl. 64ᵇ.

12. sadъ-. Srov. stč. sad*ov*ie, in Zadowan Reg. I. r. 1226.

Sg. gen. *sadu.* Na př. do ſadu Pass. 464, toho ſadu t. 157, z svého ſadu Štít. uč. 43ᵇ, v kútě ſadu Pror. Dan. 13, 36 atd., — nikdy *sada.*

Sg. lok. *sadu.* Na př. v svém zzadu Jid. 89, v svém ſadu ML. 81ᵇ, Pass. 380, v sadu ŠtítV. 61; když sva chodila po ſadu Pror. Dan. 13, 36; — odchyl. nč.: jabka máme na sadě Erb. Pís. 91, v sadě Us.

Pl. gen. *sadóv*, bez ſadów Ol. Num. 13, 21 atd., — nikdy *sad.*

Pl. lok *sadech* v jazyku starším nedoloženo; za to je tam novotvar sad*iech* podle o-kmenů: v sadiech Svár (ČČMus. 1832, 158), w Sadijch Háj. herb. 17ᵇ, 69ᵇ; nč. sad*ech* je tedy novotvar podle sklonění *-ĭ.*

13. stanъ-. Srov. stan*o*viti, stan*ov*išče atd.

Sg. gen. *stanu.* Na př. z ſtanu tvého ŽWittb. 51, 7, kakého jest ſtanu Krist. 47ᵇ, prosřěd jeho ſtanu AlxV. 2109, ſtanu Pass. 282 atd.; — odchyl. ſtana svého ŽWittb. 26, 5.

Sg. dat. *stanovi*: ſtanowy twému ŽWittb. 90, 10, k stanovi Hlah. ž. 90, 10.

Sg. lok. *stanu.* Na př. w ſtanu tvém ŽWittb. 14, 1, ŽKlem. t., v svého srdcě ſtanu Kat. 24, w ſtanu t. 30, 21, t. 60, 5, Pass. 426, ŠtítV. 89 a j.; — odchyl. w ſtanye Pass. 360, v staně Trist. 321.

Pl. nom. *stanové*: ſtanowe ŽWittb. Ezech. 12, t. 48, 12 a j., ſtanoue Ol. Num. 24, 6 atd.; — odchyl. *stani*: přěmilí ſtany tvoji ŽWittb. 83. 2.

Pl. gen. *stanóv*: svých ſtanow AlxBM. 7, 23, podle ſtanow gich ŽKlem. 77, 28, ŽWittb. t. atd., — nikdy *stan.*

Pl. lok. Doklady nejstarší mají tvar odchylný podle sklonění *-o*, stan*iech*: w ſtanyech jich ŽWittb. 68, 26 a j., u mých ſtanyech AlxBM. 3, 10, w ſtanyech t. 5, 7 atd.; — doklady pozdější stan*ech* jsou tedy novotvary podle *hostech*: w ſtanech MamB. 2ᵇ, MamC. 115ᵇ, Baw. 162 atd., taktéž nč. Us.

14. synъ-. Srov. syn*ov*ský atp.; skr. a lit. *sūnu-* atd.

Sg. vok. *synu*. Na př. žádný ſynu LAl. e, mój ſynu Hrad. 54[b] a j., Pass. 413 a j., milý ſynu Pass. 290 atd., z pravidla tak a dosud; — odchylkou podle o-kmenů *syne*, zřídka: otče i syne i duše svatý Štít. Rozb. 679, (Maria) vece: Syne (rým: hospodine) Spor (Výb. 1, 379), milý ſyne Marg. 373, Syne Jene Otc. 329[a], ſyne Daviduov Gesta Kl. 25; ſynu und ſyne Tham (1801) 26.

Sg. akk. *syn*, odchyl. *syna*, viz nahoře § 300.

Sg. gen. *synu* nedochován; — za to odchylka podle o-kmenů *syna*: ž' nám nedáš zzýna LMar. 27, zdráva učiň ſina ŽKlem. 85, 16 atd.

Sg. lok. *synu*. Na př. o ſynu božiem Pass. 280, o ſynu a dievcě Ol. Gen. 21, 12, o synu HusE. 2, 149 a j., w tom zzýnu JidDrk. 45, na mém ſynu Vít. 57[a], na ſynu Pass. 410 atd., dosud.

Du. nom. akk. *syny*. Na př. oba zzýný JidDrk. 18, dwa ſyny krásná DalC. 25, Syni má milá Pass. 315, t. 320, dwa ſini dorostlá t. 286, t. 329, dwa ſyny Ol. Gen. 48, 1, Jakub a Jan ſyni Zebedeova Koř. Mark. 10, 35. byli dwa ſyny Ben. 1. Reg. 4, 4; — odchyl. *syna*, podle dv*a* atp.: ciesař zamysli ſyna geho (t. j. dva syny Soběslavovy) českým obyčějóm otučiti DalC. 69, svá milá ſina ztrativši Pass. 287, člověk jeden mějieše dwa ſyna Koř. Mat. 21, 28, ta oba ſyna Gesta Kl. 31 (2), tot gſta ſyna má Comest. 50[a].

Du. gen. lok. podle sklonění *-o*: dwú ſynu Pass. 330, obú ſynu Gesta Kl. 32.

Du. dat. instr. *synma* nedochován; — odchyl. *synoma*: s ſinoma Pass. 291 a j., (Vojen) ſynoma zemi rozděli DalC. 16, se dvěma ſynoma Ben. Ruth 1, 3. atd.

Pl. nom. *synové*. Na př. ſinoue HomOp. 152[a], ſynowe ŽKlem. 126, 3 atd., pravidlem a v jazyku živém dosud a vždycky tak; — zřídka odchyl. *syni*: zsytěli ſut ſyny ŽWittb. 16, 14, a obaké geſſutny ſiny czlowieczi, lzywy ſyny czlowieczy t. 61, 9.

Pl. gen. *synóv*: ſynow člověčích ŽWittb. 10, 5 a j., — nikdy *syn*.

Pl. lok. V textech nejstarších je pravidlem odchylné *syniech*, podle *chlapiech*: w ſynyech in filiis ŽWittb. 88, 7. Ol. Num. 3, 12, (o) Soběslavových ſynyech DalC. 71, o sedmi ſinyech Pass. 285, o svých ſinyech t. 291, o ſynyech Machabeových Štít. uč. 68[a], o jeho ſynyech Štít. ř. 189[b], o svých ſyniech Koř. 4. Reg. 4, 5, na ſynyech Jakoba Kruml. 86[a]; o syniech ChelčP. 89[b], na syniech HusE. 1, 38, o ſynijech Davidových Ben. 2. Par. 23, 3 atd.; — později také *synech*: na ſynech Kruml. 86[a], na synech HusE. 1, 247 (doklady pro tvar syn*ech*, uvedené v List. filol. 1894, 292 z DalC. a ŽKlem., jsou nesprávné); nč. o synech atd. Us.; — z toho vyplývá, že tvar stč. i nč. syn*ech* jest novotvar podle *hostech*.

Podobně *zlosyn*: sg. vok. zlosynu Rozb. 721, nč. též zlosyne; pl. nom. zlosynové atd.

15. volъ-.

Sg. vok. *volu* nedoložen; — odchyl. *vole* podle *chlape*, starý wole Baw. 110 atd.

Sg. akk. *vól*, v. nahoře § 300; — odchyl. *vola* podle *chlapa*, žába vidúc wola Baw. 90 a j., vyberte sobě woła Ben. 3. Reg. 18, 25.

Sg. gen. *volu*, doklady v. v § témž; — odchyl. *vola* podle sklonění *-o*, wola Pror. 6ª a j.

Sg. lok. *volu* v. nahoře v § témž.

Du. nom. akk. *voly*: dwa woly Hrad. 107ᵇ, ve jzě woly stasta JiřBrn. 175, dwa woly muožeta Ben. 1. Reg. 14, 14.

Du. dat. instr. *volma* nedochován; — odchyl. *voloma*, dvěma woloma Pulk. 4ᵇ.

Pl. nom. *volové*. Na př. wolowe boves ŽWittb. 49, 10 a j., ŽKlem. 143, 14, Pass. 354, volove tuczní HusPost. 93ª atd.; — odchylkou *voli* podle *chlapi*: jalovata na horách y woly ŽKlem. 49, 10.

Pl. gen. *volóv*: stádo volóv AlxV. 188 atd., — nikdy *vól*.

Pl. lok. *voléch* a nč. *volech*, ve danácti woliech Ben. 3. Reg. 7, 25, na wolech t. 1. Par. 12, 40, oboje novotvary, v. nahoře v § 302.

16. vьrchъ-. Srov. vrchovina, lit. viršu-s atd.

Sg. gen. *vrchu*. Na př. *ot vrchu*, ot wrrchu do pát Hrad. 106ᵇ, ot wyrchu ŽPas. 18, 7, ot wrchu AlxV. 1166, Modl. 53ᵇ, Zrc. 5ª, od wrchu NRada 247 atd., vždy tak; — *do vrchu*, do wrchu Hrad. 59, Brig. 10 atd.; — *s-vrchu*, ſwrchu těla Rúd. 25ᵇ, ſwirchu desuper ŽWittb. 49, 4, ŽGloss. t., čbán počě ſwrchu plawati Hrad. 130ᵇ, synové Gadovi ſwrchu nich sú bydlili e regione eorum Ol. 1. Par. 5, 11 atd.; swrchú Ben. Ex. 28, 26; to ſwrchugmenowanee sbožie Pr. pr. 261 atd.; — odchyl. *vrcha*, slézali s vrcha = s kopce BartD. 18 (zlin.), ale ve výraze adverbialním zachován i tu tvar náležitý: sypáł z vrchu = s výše dolů t.

Sg. lok. *vrchu*. Na př. *po vrchu*, zbielen po wrchu NRada 859, udeři jej v helm po wrchu AlxV. 1686 atd., vždy tak; — *na vrchu*, křížmem pomaže jeho (dítěte) na wrchu Štít. uč. 115ᵇ in vertice, na wrchu Pass. 418 atd.; — odchyl. na vrše BartD. 67 (val.); Dobr. Lehrg.² 171 klade na wrſſe und wrchu, prvé neprávem.

Pl. nom. *vrchové*: wrchowe Kruml. 375ᵇ, MamA. 22ª atd., — nikdy *vrši*; — naproti tomu vyvinul se tu novotvar *vrcha* podle *město-města*, jako též *oblaka*, *mraka*, *lesa* atd., v. v § 35.

Pl. gen. *vrchóv*, nedoloženo; — odchyl. *vrch*, s vrch Us., patří k dotčenému právě novotvarému nom. *vrcha*.

Pl. lok. náležitý byl by *vrchech*, ale nedochován; — za něj je novo-

tvar *vršiech* podle *chlapiech*, na wrſſiech oponných in summitatibus Ol. Ex. 26, 4, na wrſſyech Ben. Jos. 11, 10, a na vrch*ách* Us. vých. -česk., k nom. pl. vrch*a* a podle § 39 č. 4.

305. Jsou ovšem ještě jiné kmeny, které v pádech rozhodujících mají v dokladech starých koncovky ze sklonění *-ŭ*; ale neuvozujeme jich zde, poněvadž v jiných a rovněž starých dokladech mají zase koncovky rozhodné ze sklonění *-o* a poněvadž zde šlo o výkaz, co v češtině na počátku doby historické a dílem i později zachováno jest při sklonění *-ŭ*. Na př. proti sg. gen. *daru* AlxV. 76, NRada 139, lok. *o daru* ŠtítV. 245, pl. nom. *darové*, darowe Kat. 140 a j. jest také gen. *dara* Hlah. zlom. pr. 2ᵃ, lok. *daře*, w tom darzye Vít. 22ᵇ, pl. nom. *daři*, darsi svD. B. 36, takoví darzy Pass. 457 atd.; — proti sg. gen. *míru*, utvrьzenie miru Hlah. zlom. pr. 1ᵇ, myru mého ŽWittb. 40, 9, doby mu myru DalC. 49 atd., lok. *míru*, w miru ŽWittb. 28, 11 a j., w myru DalC. 62, Modl. 2ᵇ jest také sg. gen. *míra*, všeho míra Pís. Hosp., obiženstvie myra ŽWittb. 71, 7, na cěstě myra t. Zach. 79 a j., sg. lok. *míře*, w myrzye DalC. 33, AlxV. 84; — proti sg. gen. *dubu* Reg. I. r. 1131 je gen. *duba* Pror. Isa. 44, 14 a lok. *dubě*, na dubye DalC. 34, w dubye AlxV. 2170; — proti sg. gen. *hladu* AlxH. 9, 4, ŽKlem. 32, 19, ŽWittb. 104, 16, Pass. 336 atd., lok. *hladu*, w hladu Rúd. 11ᵇ a j. jest i gen. *hlada*, ot hlada LMar. 60, DalC. 94, Pass. 365 atd.; — proti sg. gen. *sledu* AlxM. 4, 8 (: ledu), AlxV. 2157, JidDrk. 94 Otc. 50ᵇ, lok. (dat.?) *sledu*, (po s)ledu AlxH. 9, 23, po ſledu Štít. uč. 70ᵇ, AlxV. 2312, Kruml. 260ᵇ, pl. nom. *sledové*, ſledowe moji ŽWittb. 16, 15 je sg. gen. *sleda*, tvého ſleda (: veda) Rúd. 26ᵇ, pl. nom. *sledi*, ſledy tvoji ŽWittb. 76, 20, ſledi sequentia Prešp. 1978. — Jindy zase je dokladů vůbec málo. Zejména pro subst. *bor* doložen sg. gen. *boru*, de Boru DeskDE. r. 1318, Petrovi z boru Rožmb. 282 a pl. lok. *bořiech*, na borziech UrbE. 306; více dokladů starých (na př. pro důležitý sing. lok.) není po ruce a proto nelze tvrditi, že by stč. *bor* nebylo mělo také tvarů podle sklonění *-o* (kromě lok. *bořiech*). — O substantivech těchto poznáváme, že se kolísají mezi skloněním *-ŭ* a *-o*; možná a pravdě podobno, že jsou původem kmene *-ŭ*, ale doklady jejich staročeské nepodávají tu svědectví dostatečného.

V Pass. čte se čtyřikrát *ze-spatu*: dokad já ze ſpatu nevstanu 536, té noci zeſpatu vstavše 349, ten muž ze ſpatu vstav bohu poděkuoval 32, ze ſpatu 137. Vykládá se to jako gen. ŭ-kmene subst. *sъpatъ-*. Myslím, že neprávem a že je to výraz utvořený mechanicky: jako jsou z part. nč. *leže*, *stoje* utvořeny výrazy adv. *z-leže*, *ze-stoje* Us., tak myslím že *ze-spatu* jest utvořeno ze supina *spat*. —

B. Kmeny *-ū*.

306. Kmenové *-ū* zůstávalo, když přípona pádová se začínala souhláskou, na př. v sg. nom. pův. s̯uekrū-s; když však přípona se začínala samohláskou, měnilo se kmenové *-ū* v *-uu̯*, na př. v sg. gen. s̯uekr*uu̯*-es. Za *-ū* je střídnice náležitá *-y* v stsl. sg. nom. svekr*y*, za *-uu̯* pak *-ъv* v sg. gen. svekr*ъv*e atd. Časem proniká *-ъv* také do tvarů, kde by mělo býti *-y*, na př. v č. nom. svekr*ev*. Tím dostávají kmeny tyto podobu, jako by byly kmeny souhláskové, zakončené totiž souhláskou *-v*. Srov. § 5.

Vzor *svekrev*.

307. Kmen substantiva vzorového je *svekry-* pův. *s̯uekrū-*, měněný ve *svekrъv-* pův. *s̯uekruu̯-*. Sklonění, ve kterém opět přidáváme příslušné tvary sklonění stsl. *svekry*, jest toto (na místech tvarů nedoložených jsou čáry):

sing. nom.	stsl.	*svekry*
	č.	*svekrev*; — *-va*, *-vě*, *-ve*
vok.	stsl.	— —
	č.	*svekrvi*
akk.	stsl.	*svekrъvь*;
	č.	*svekrev*; — *-vu*, *-vi*
gen.	stsl.	*svekrъve*
	č.	*svekrve*; — *-vi*, *-vy*, *-vě*
dat. lok.	stsl.	*svekrъvi*; lok. *crъkъve*
	č.	*svekrvi*; — *-vě*
instr.	stsl.	*svekrъviją*
	č.	*svekrvú*, *-viú*, *-ví*; — *-vú*
du. nom. akk. vok.	stsl.	— —
	č.	*svekrvi*
gen. lok.	stsl.	— —
	č.	— —
dat. instr.	stsl.	— —
	č.	— —
plur. nom. akk. vok.	stsl.	*svekrъve*, *-vi*
	č.	*svekrve*; — *-vi*, *-vy*, *-vě*
gen.	stsl.	*svekrъvъ*; — *krъvij*
	č.	(*svekrev?*); — *-ví*
dat.	stsl.	*krъvьmъ*; — *svekrъvamъ*
	č.	*svekrvem*; — *-vám*, *-viem*

lok. stsl. *krъvьchъ*; — *svekrъvachъ*
č. *svekrvech*; — *-vách*, *-viech*
instr. stsl. — — —; *svekrъvami*
č. *svekrvemi*; — *-vami*, *-věmi*.

Výklady a doklady k tomuto sklonění.

308. 1. Substantiva, která sem patří, jsou vyčtena v § násl. při sing. nom. Jsou vesměs feminina.

2. Vedle tvarů vlastních vyvinuly a rozšířily různé tvary jiné, dílem jen v pádech některých, dílem v celém sklonění. Zejména:

tvary *-va* gen. *-vy* atd., podle *ryba*; tvary ty jsou dosvědčeny hojně v jazyku starším, a jsou obyčejné v nářečích východních: konva, mrkva, tykva, větva, pánva atd., kromě krev a církev;

tvary *-vě* gen. *-vě* atd., podle *dušě*; v dokladech některých starých, na př. nom. břěskvě, bukvě, gen. pánvě, větvě atd.; a v dial. nových: do konvě, dvě větvě atd.; v dial. bez přehlásky *-vá*: mrkvja atd.;

tvary *-ve*, na př. sg. nom. břeskve, tykve, konve a j.; genitiv nepotřebuje výkladu, jest buď *-ve* a souhlasí se vzorem, anebo *-vě* a tedy podle *dušě*, *země*; a rovněž tak pády ostatní; jde však o nom. *-ve*; vysvětluji si jej takto: byla feminina sg. nom. *věž*, *mez*, *zář*, *postel* atd., a vedle nich též nom. věž*ě*, mez*ě*, zář*ě*, postel*e* atd., s jotací zaniklou věž*e*, mez*e*, zář*e* atd., a dále ke gen. duš*e*, dat. duš*i* atd. byl nom. duš*e* atp.: napodobením toho mohl vedle nom. *tykev* a ke gen. tykv*e*, dat. tykv*i* atd. vzniknouti také nominativ tykv*e* atd.

3. Novotvarům dostávalo se podnětu ve skloňování. Byl na př. kdysi pl. gen. náležitý *svekrev* ze *svekrъvъ*: tu byla koncovka stejná jako v pl. gen. *rybъ*; proto vznikl snadně a přicházel v oblibu také pl. dat. *-ám* lok. *-ách*, instr. *-ami*, a k tomu pak i sg. svekr*va* atd. Jiné tvary náležité nebo vždy bývalé, na př. sg. dat. lok. *svekrvi*, inst. *-vú* atd. dávaly zase podnět novotvarům podle vzoru *dušě*.

4. Když byly vedle sebe tvary tyk*ev* a tyk*va* atp., mění se také substantiva s náležitým *-va* v tvar *-ev* a vzniká na př. nč. *koroptev*, *korotev* za starší *kuroptva*, kuroptwa ŽWittb. 104, 40, Štít. uč. 150[b], Prešp. 213, Nom. 63[b], Kruml. 340[b], plur. kuroptwe Mill. 49[a], korotev gen. -tve Us. atd., *přástev* za *přástva*, pojď na přástev, byl jsem na přástvi Jg., a snad vzniklo tím způsobem i některé ještě jiné *-ev* z *-va*, na př. doklady pro *vrstva* Prešp. a *vrstvě* MamV. jsou starší než pro *vrstev*, doklady pro *kotva* starší než *kotev* atd.

5. Pro subst. *cierkev* a *ředkev* dlužno předpokládati koncovku *-ъkъvь*; s tím srovnávají se pak gen. *cěrekve*, *ředekve* atd., srov. I. str. 161 sl.

Vlivem gen. *cěrekve* atd. jest pak i nom. akk. *cěrekev*, svatú cierekew Mat. 121.

6. Subst. *láhev* krátí první slabiku v sg. instr. a pl. gen., dat., lok. a instr., lahví atd. Us.

Doklady k tomu ke všemu viz v § násl.

309. Sing. nom. Stsl. *svekry*, tvar náležitý. Do češtiny nedochován, nýbrž je tu zaň novotvar *svekrev*. Na př. *břěskev*, brzeſkew Prešp. 600, brzyeſkew Vít. 95ᵃ a j.; *broskev* Us. (*břěskev* z persica Pfirsich, *broskev* z brassica Kraut, Kohl, význam rozdílný se smísil: stč. břěskev a nč. broskev = persica, a naproti tomu na př. pol. brzoskiew i broskiew = brassica); *brukev* Jg.; *brv*, glossa nepravá v MVerb., z toho utvořeno a ujalo se brva; slc. obrv, obrva; *bukev*, b(u)kew (litera -u- nejasná) Anon. 3ᵇ; *cierkev* Pass. 342 a j., nč. církev Us.; *dratev*, dratew Boh. 31ᵇ a Us.; *húžev*, huzew BohFl. 852, Comest. 155ᵃ, houžev Us.; *konev*, konew Rozk. 2940 a Us.; *koroptev*, *korotev* Us.; *korúhev*, koruhew Pulk. 108ᵃ, Pror. Jer. 6, 1 a j., korouhev Us.; *kotev* Jg.; *krev*; *krokev*, krokew BohFl. 565 a j. a Us.; *láhev* nč.; *mútev*, mutew Rozk. 2910, Prešp. 1928, Anon. 7ᵃ a j., moutev Us.; *mrkev*, mirkev MVerb., mrkew Otc. 386ᵇ a Us.; *ostrev* každá ostrew Háj. Jg. a Us. spis.; *pánev*, panev MVerb., paneu tamt., panew Rozk. 1867 atd. a Us.; *plástev* Jg.; *plútev*, ploutev Jg. a Us.; *rakev* Kom. Jg.; *ředkev*, rzedkew Prešp. 699 atd. a Us.; *svekrev*, vecě ſwekrew Ol. Ruth 2, 22, ſwekrew rozkazovala t. 3, 6, ſwekrew Šimoňova EvOl. 78ᵃ; *štúdev*, ſtudew Anon. 4ᵃ, Koř. 159ᵇ a j., Us.; *tykev*, tykew BohFl. 344 a j., Us.; *větev*, wyetew Vít. 95ᵃ a j., Us.; *vikev*, wykew, RostlF. 12ᵇ, Us.; *vrstev* Jg. (s. v. vrstva); *žáhev* z pol. Jg.

V nář. slc. říká se místy *krú*, *obrú* Hatt. slc. 74. Výklad, že by tu bylo zachováno původní *-ū*, jest ovšem mylný; znění *-ú* vzniklo zde z *-v* jako v dial. le*u̯* m. le*v*, tepr*u̯* m. tepr*v* atp.

Doklady tvarů jiných:

-va, podle *ryba*, na př. dratwa MVerb., MamA. 33ᵇ, ŠtítMus. 120ᵇ a j.; huzwa Prešp. 2198 Hug. 410, BohFl. 849, Veleš a j.; krokwa Vít. 93ᵃ, Prešp. 1856, Boh. min. 22ᵇ, Brit.; oſtrwa DalC. 74, Rozk. 3034, MamA. 32ᵇ, oſtrva Prešp. 1989; plutwa Rozk. 642, plautwa Lact. 148ᵇ; plitwa žábra Prešp. 330, Vocab. 175ᵇ; swecrwa Boh. min. 22ᵇ; tykva Prešp. 612, tykwa SlovKlem. 40ᵃ, SlovA. a j.; wrſtwa Prešp. 581; brva, bukva, dratva, húžva, konva, korouhva, kotva, krokva, mrkva, ostrva, pánva, tykva Jg. a Us.; dial. mor. konva, mrkva, pánva, tykva atd. BartD. 16 a 20 (zlin.), t. 72 (val.), t. 117 (laš.); broskva, dratva, konva, ředkva Dolež. 40; —

-vě, podle *dušě*, *země*: brzeſkwye Rozk. 1204, broſkwye Boh. 23ᵇ, bukwye BohFl. 246, wykwie vicia Brit., wrſtwie versus MamV.; snad také

ſwekrwy socrus Vít. 92[b] je místo *svekrvě*; s tím souhlasí dial. gen. *-ě*, v. zde doleji; *-vá*: mrkvja BartD. 2, 170 (han., blansk.); —

-ve: brzeſkwe Prešp. 634, břeſkwe SlovA., bukwe faginula Nom. 66[a], tikve Prešp. 634, konve, láhve, stoudve, tykve Jg., broskve, dratve, konve, ředkve Dolež. 40.

Sing. vok. *svekrvi*, ze svekrъvi, podle ĭ-kmenů; na př. má krwi Pass. 330, vítaj drahá kyrwy božie Admont. 2 a j.; podle a-kmenův: kotvo Us., krvjo Btch. 269, mrkvjo BartD. 2, 170 (han., blansk.).

Sing. akk. Tvar náležitý *-y*, zachovaný snad v stsl. ljuby dêjati, ljuby tvoriti, v češtině nedoložen. Koncovka obyčejná jest *-ev* z *-ъvь*, o kteréž v. § 9; doklady: svatú cierekew Mat. 141, broſkew Otc. 286[b], nesa koruhew Hrad. 121[a], jednu kotew Pref. 14, panew železnú Ol. Ezech. 4, 3, prodal panew KolB. 188[a] (1501), célovavši ſwekrew Ol. Ruth. 1, 14, (Abimelech) otrubi vietew Ol. Súdc. 9, 48, proso a wykew viciam Pror. Isa. 28, 25 atd.; konev, větev atd. Us. — *-vu*, podle akk. *rybu*: kotwu Hug. 410, Koř. Žid. 6, 19, Mill. 19[a], ChelčP. 246[a], oſtrwu DalC. 74, ujmi ji (rybu) za plýtwu Ben. Tob. 6, 8; kotvu atd. Us. a v nář. východních. — *-vi*, podle akk. *duši*: neboť sem přišel rozlúčiti dceru protiv mateři a ſwekrwi proti czſti jejiej EvOl. 322[b], (žena) hužwi mu (mužovi) o hrdlo zadrže (zadrhla) Baw. 106. — *-vu* atd., bez přehl.: mrkvjo BartD. 2, 170 (han., blansk.).

Sing. gen. *svekrve*, ze svekrъve, tvar náležitý. Na př. u czierkwe DalH. 30, cyerkwe Pass. 304, czerkwe Hilar. 24[b]; u czyereque DalC. 30, cierekwe Pass. 426, cyerekwe t. 304 a j., svaté czyerekwe Alb. 67[a] (2krát), svaté czyerekue t. 59[b], prostřed czerekwe ROlB. 3[b]; když zazře vojska koruhwe Mill. 53[b]; tvé krwe DalC. 30, čisté krwe Alb. 48[b] a j.; od rziedkwe Chir. 185[a], z rzedekwe Rhas. 139, nenalezl wietwe ješto upadla Adam 205[a], jahel a wykwe Ol. Ezech. 4, 4 a j.; již se plamen i hořejší vrstve dřev počal chytati Cyr. Jg.; konwe Nudož. 17[a]; dratve, konve, krve, moutve, mrkve, plástve, větve atd. Jg. a Us. spis. i ob. — *-vi*, podle gen. *kosti*: z svaté czyerkwy Štít. uč. 123[b], o všem svatéj czyerekwy sboru Alb. 88[b], od prsí cierkwy svaté HusPost. 51[a] (tvar rozhodný podle vz. *ryba*, na př. nom. cierkv*a*, akk. -v*u* atd. není dosvědčen, proto nepodobá se, že by se v těchto dokladech mělo čísti -v*y* a ne -v*i*); miesto krwy mléko tečieše Kat. 194, bych já svého vraha krwy utočil AlxV. 171, z krvi HusPost. 185[b], žena jižto Ježíš od ſedmilete krwi uzdravil Pass. 380; krvi BartD. 23 (zlin.), t. 2, 49 (han., přer.) a j., našli krvi dvě sklenice Suš. 96, t. 97, potok krvi t. 181. — *-vy* podle gen. *ryby*: požádal tykwy cucumerem Otc. 205[b], nenesú před ním ani korohwy ani praporcě Mand. 83[b], žádného železa ani kotwy Mand. 53[b], té kotwy ChelčP. 246[a]; nč. kotvy atd. Us., mrkvy BartD. 72 (val.), konvy t. 117 (laš.) atd. — *-vě*, podle gen. *duše*, *země*: svatéj czyerekwye ROlB. 67[b],

ſwatey czyrekwye (sic) Orl. 48ᵃ, czrekwye ſwatey (sic) t. 119ᵃ, czyrkwie svaté Lún. l. 1666, bude jeho krwie potřebovati Lit. 2. Reg. 4, 11, krwye Lvov. 71ᵇ, té krwie Comest. 67ᵇ (2krát), krópě krwye Orl. 68ᵃ, aby země krwye královskéj nepila Mill. 54ᵃ, púščadlem krwye nepúščejí t. 114ᵃ, z panwie Ol. Lev. 2, 5 atd.; z konvě, větvě, mrkvě atd. Us.; krvě, kryvě BartD. 104 a 117 (laš.), crkvě t. 117, — mrkvě t. 2, 170 (han., blansk.).

Sing. dat. lok. *svekrvi*, ze svekrъvi, v dat. tvar náležitý, v lok. podle i-kmenů, v. § 11 a 12. Na př. své ſwekrwi socrui Ol. Ruth 2, 11, k své ſwekrwi t. 3, 1, k méj ſwekrwi t. 2, 19, k svêj svêkrьvi Hlah. Tob. 14, 4; k czierekui DalH. 30, k czyerekwy DalC. 30, cierekwi Pass. 453 a j., o ſwatey czyerekwy PassKlem. 88ᵇ; v méj krwi ŽKlem. 29, 10 atd.; na své koruhwy Mil. 54ᵃ, w panwi Ol. Lev. 6, 21, po ostrvi DalJ. 38 rkp. Z, na haužvi Háj. Jg. atd.; konvi, větvi atd. Us. — *-vě* podle dat. *rybě*: na oſtrzwye PassKlem. 106ᵇ, k zadní kotvě Kom. Jg.; nč. kotvě atd. Us., konvě, tykvě atd. v nář. východních. — Lok. *-ve*, jako je stsl. crъkъve, v č. není.

Sing. instr. *svekrvú*, *-iú*, *-í*, ze svekrъvьją, podle *kostú* atd., v. § 13. Na př. s svatú czyerekwy PassKlem. 182ᵇ, nad svatú czyerekwy t. 67ᵇ, že nás krw vykúpil t. j. krvú HomOp. 152ᵃ, (měsíc) vňuž by krwu sě oblil AlxH. 10, 22, svú krwiu ApŠ. 110, opojiu střěly mé krwyu ŽKlem. Deut. 42, drahú krwy ŽWittb. 260ᵇ, pod koruhwy Pulk. 48ᵇ, to mutwi čistú zvrť LékA. 49ᵃ atd., nč. konví, větví atd. Us., dial. krvú BartD. 23 (zlin.). — *-vú* atd. podle instr. *rybú*: tú dratwu smýkaj sem i tam Sal. 354, nč. kotvou atd. Us., konvú, tykvú atd. v nář. východních, korotvó, krvó chrom. 274, krvjó Btch. 269 (dbeč.).

310. Du. nom. akk. vok. *svekrvi*: dvě koruhwy Pulk. 158ᵃ. — Pro gen. lok. a dat. instr. nemám dokladův.

311. Plur. nom. vok. *svekrve*, tvar náležitý z býv. *-ъv-e*, pův. -uu̯-es, v. § 15; kdyby to byl novotvar podle pl. nom. *duše*, bylo by v dokladech z Pulk., ŠtítOp., Ol. a j. -vě a nikoli -ve. Akk. *svekrve*, nominativ vzatý za akk., v. § 16. Na př. konwe chceš čisty jmieti Hug. 197, konwe Ben. 3. Reg. 7, 45, ChelčP. 168ᵃ, Nudož. 17ᵃ a j., koruhwe Pulk. 103ᵇ, t. 113ᵃ, koruhwe rozvinúti t. 117ᵇ, ciesař koruhwe dal jest Fridrichovi t. 123ᵃ, kterak sú sě koruhwe sklonily Nikcd. 8ᵇ, jenž koruhwe nesiechu t., uvrhše kotwe do moře Lobk. 23ᵃ, čtyři kotwe z moře vytáhli Pref. 7, (peníze) za krokwe KolČČ. 168ᵃ (1552), jsú kuroptwe Mill. 49ᵃ, udělal panwe Ben. 3. Reg. 7, 45, což má pleytwe Br. Lev. 11, 9, (udělal) ſtudwe Ben. 3. Reg. 7, 49, naplňte ſſtudwe ChelčP. 37ᵃ, vzešly sú tykwe Ol. Num. 11, 5, přivazují (ke kolům) wietwe ŠtítOp. 228, opadly wětwe jeho Br. Ezech. 31, 12 atd.; konve, větve atd. Us. — *-vi*, podle pl. nom.

akk. *kosti*; doklady jsou nejisté, když koncovku psanou lze čísti *-vi* i *-vy*; voliti tedy jest příklady z textů, kde písař liší -vi a -vy (na př. Pass., Lobk., a ovšem z pozdějších, kde toto lišení je pravidlem), nebo kde z pádů jiných víme, že substantivum v dokladě uvedené mívá sklonění podle vzoru *ryba*; patří sem snad doklady: pustil (krev) v konwi in crateras BiblA. Ex. 24, 6, naplňte ſtudwi vodú hydrias Koř. Jan 2, 7. — *-vy*, podle plur. nom. akk. *ryby*; doklady jsou nejisté, z příčiny právě vyložené; uvozuji, které pokládám za bezpečné nebo pravdě podobné: koruhwy třepetáchu Pass. 332, koruhwy vznikají t. 488, kotwy byly metány AlxB. 1, 32, uvrbše kotwy do moře Lobk. 39ª, udělal kotwy Ol. 2. Par. 4, 14, krocvvi MVerb., krokwy biechu cedrové Comest. 154ᵇ, tu nalezne kuroptwy Mill. 17ª, (rytíře) na oſtrwy metáchu Kremsm. 92ᵇ, někteří stavějí panwy své Štít. uč. 85ᵇ, zdělá rozličné panwy lebetes Ol. Ex. 38, 3, všecko ješto má plutwy Ol. Lev. 11, 10, což má płeytwy Br. Deut. 14, 9, všěcky wietwy Ol. Ezech. 17, 9, konvy atd. v nář. východních. — *-vě* podle *dušě*, *země*: některé ty huzwie Mill. 92ª, na konwie MamB. 25ª, zlaticě a konwie Ol. Ekkl. 2, 8, konwie Lit. tamt., jsou korotvě v síti Voln. 39, vzevše nepřátelské korowhwie Mill. 102ª, (vzěli) panwye lebetes Pror. Jer. 52, 18, panwie a udičky Ol. 3. Reg. 7, 40, wietwie jejie propagines ŽKap. 79, 12, já sem strom a vy wyetwye Drk. 158ª; konvě, větvě atd. Us. podkrk.

Plur. gen. Tvar náležitý byl by *svekrev*, stsl. svekrъvъ, srov. §. 17, a ten by mohl býti v dokladech: umývanie věder a panew Koř. Mark. 7, 4, uzře tykew mnoho Otc. 162ᵇ; ale jisty doklady tyto nejsou, bezpochyby jsou to tvary k nom. *-va*. — Tvar obyčejný jest *-ví*, podle *kostí*: nadělal konwij Ben. 3. Reg. 7, 40, konwi žajtlíkových KolB. 144ᵇ (1499), sklonili sú sě vrchové koruhwi Nikod. 8ᵇ, nebylo-li by krokwi KolAO. 3ª (1479), dosti kuroptwij Lobk. 52ᵇ, panwy a hrncóv ML. 80ᵇ, nadělal pánwij Ben. 3. Reg. 7, 40, cožkoli plutwy a lupin nemá Ol. Lev. 11, 10, płautwj a šupin Br. Lev. 11, 12, což nemá płeytwj t. Deut. 14, 10, kamenných ſtudwi Koř. Jan 2, 6, ſtudwij šest ChelčP. 37ª, svrchek vietui frondium Ol. Ezech. 17, 4 atd.; konví, větví atd. Us.; mor. pánva pl. gen. pánví, tykva-tykví atd. BartD. 21 (zlin.), mrkvja-mrkvjé BartD. 2, 170 (han., blansk.), zkrác. *-vi*: korotvi chrom. 274, mrkvi BartD. 2, 170 (han., blansk., vedle -vjé).

Plur. dat. *svekrvem*, ze svekrъvьmъ, podle pl. dat. *kostem*: k krokwem Ben. 2. Par. 34, 14, nebyli podobni wětwem Br. Ezech. 31, 8. — *-vám*, podle pl. dat. *rybám*: k krokwam HusŠal. 37ª, mrkvám BartD. 2, 236 (han., kunšt.), kotvám Us. — *-iem*, *-ím*, podle pl. dat. *dušiem*, *zemiem*: mnohým cíerkwíem HusŠal. 23ª, konvím, větvím atd. Us.; zkrác. *-im*: korotvim chrom. 274; bez přehlásky *-vám*: mrkvjám BartD. 2, 170 (han.: blansk.), t. 2, 236 (han., kunšt., vedle mrkvám t.).

Plur. lok. *svekrvech*, ze svekrъvьchъ, podle pl. lok. *kostech*: w krwech ŽKlem. 87ᵃ, w panwech Lobk. 68ᵇ, na dwau kotwech Pref. 14, při korauhwech Br. Num. 2, 34. — *-vách*, podle pl. lok. *rybách*: na kotwach AlxV. 529, Lobk. 19ᵃ, po konvách Kom. Jg., na krokvách t., po ostrwach DalC. 38, na pěti ostrwach Ol. Jos. 10, 26, w plytwach ryby ROl. 109ᵇ, o hustých vietwach Ol. Ezech. 31, 9, na kotvách Us., mrkvách BartD. 2, 236 (kunšt.). — *-viech*, *-vích*, podle pl. lok. *dušiech*: w kirwiech in sanguinibus ŽWittb. 105, 38, v konvích, větvích atd. Us.; zkrác. *-vich*: korotvich chrom. 274; bez přehlásky *-vách*: mrkvjách BartD. 2, 170 (han., blansk.), t. 2, 236 (han., kunšt., vedle mrkvách).

Plur. instr. *svekrevmi*, ze svekrъvьmi, podle pl. instr. *kostmi*; doklad tomu nejistý: wietewmi Troj. 52ᵇ, nejistý proto, že je z textu pozdního a mohl vzniknouti také nově a mechanicky přivěšením koncovky *-mi* k nom. *větev-*. Tvar za to obyčejný je *svekrvemi*, v němž jest odchylné *svekrve-* vlivem pádů jiných, ve kterých jest právem, zejména pl. nom. akk. *svekrve*, dat. *svekrvem* a lok. *svekrvech*. Příklady: huzzuemy Ol. Jud. 6, 9, haužwemi Ben. Jud. 6, 9, konwemi KolČČ. 82ᵇ (1547), Nudož. 17ᵃ, koruhwemy Pulk. 129ᵇ, koruhwemi Lobk. 109ᵃ, korúhwemi Ben. Jud. 3, 10, náve kotvemi se držela Har. 1, 57, pod wětwemi Br. Ezech. 31, 6, konvemi, větvemi atd. Us. spis., *-ema* Us. ob. — *-ami*, podle pl. instr. *rybami*: dratwamy Krist. 76ᵇ, hužьvami Hlah. Jud. 6, 9, hužwami Baw. 244, konvami Troj. Jg., koruhwamy PulkR. 121ᵃ, PulkL. 271, koruhwami Baw. 229, krokwami Ben. 3. Reg. 6, 9, ostrwami PassKlem. 189ᵇ, vietwamy Ol. Ezech. 19, 11, t. 31, 3, kotvami Us., mrkvama BartD. 2, 236 (han., kunšt.). — *-ěmi*, podle pl. instr. *dušěmi*, *zeměmi*: huzwiemy Mill. 91ᵇ, zelenými wietwiemi Troj. 58ᵃ, konvěma, větvěma Us. podkrk.; bez přehlásky *vami*: mrkvjami BartD. 2, 170 (han., blansk.), mrkvjama t. 2, 236 (han., kunšt., vedle mrkvama).

IV. Skloňování kmenův *-ĭ*.

312. Jmenné kmeny *-ĭ*, = psl. *-ь*, jsou většinou substantivní, na př. stsl. *gostь-*, *kostь-* atd., a dílem adjektivní, mezi těmito zejména též *trь-* a analogií k tomuto přidružené *četyrь-*.

A) Substantiva kmene *-ĭ*.

313. Jsou dílem masculina, na př. stsl. *gostь* č. *host*, dílem feminina, na př. *kostь* č. *kost*. Sklonění obojích jest od prvopočátku poněkud různé, a proto je potřebí dvojího vzoru: a) *host* pro masc., b) *kost* pro fem.

K tomu vyvíjejí se během času rozmanité novotvary, nejhojnější

tím, že kmeny mužského vzoru *host* přijímají koncovky ze sklonění mužských kmenův *-jo* a *-o* (vz. *oráč* a *chlap*), a kmeny ženského vzoru *kost* zase koncovky ze sklonění ženských kmenův *-ja* a *-a* (vz. *dušě* a *ryba*). Novotvarů takových je mnoho již v jazyku starém, a v nářečích nč. jich ještě přibylo. Nevyvíjejí se stejně, stejným směrem a stejným postupem u všech substantiv kmene *-ĭ*, nýbrž jsou tu mnohé rozdíly: rozdíly podle rodu a zvláště podle kmenových souhlásek (t. j. těch, které jsou před *-ĭ*). Na př. substantiva *kmet* a *lať* měla kdysi pády většinou stejné, nom. kme*t*, la*ť*, gen. kme*ti*, la*ti* atd., ale časem ovládaly novotvary, jiné při mužském *kmet* a jiné při ženském *lať*, a výsledek jest, že v nč. substantiva tato mají tvary veskrze různé, nom. kme*t*, la*ť*, gen. kme*ta*, la*tě* atd.; substantiva *daň*, *kost* měla kdysi sklonění veskrze stejné, nom. *dan*, *kost*, gen. dan*i*, kost*i* atd., ale při *daň* a vůbec při kmenech *-nь* pronikly časem tvary analogické, kdežto při *kost* a vůbec při kmenech *-stь* uchovalo se sklonění staré. Atd. — Kromě toho vznikají časem ještě zvláštnosti jiné. —

314. Přehled toho všeho ukazuje

vzor *host*, *kost*,

jehož sklonění jest:

sing. nom. *host*; *-i*; dial. *hosť*
kost; *-i*; dial. *kosť*
vok. *hosti*; *-e*
kosti
akk. *host*; *hosti*, *-ě*, *-a*
kost; *kosti*
gen. *hosti*; *-ě*, *-a*
kosti; *-ě*
dat. lok. *hosti*; *-u*, *-ovi*
kosti
instr. *hostem*
kosťú, *-iú*, *-í*; dial. *-ej*, *-úm*, *-um*, *-ou*
du. nom. akk. vok. *hosti*
kosti
gen. lok. *hosťú*, *-iú*, *-í*
kosťú, *-iú*, *-í*
dat. instr. *hostma*
kostma
plur. nom. vok. *hostie*; *-é*; *-i*, *-ové*
kosti; *-ě*
akk. *hosti*; *-ě*, *-y*
kosti; *-ě*

gen. *hostí*; *-óv*; dial. *-ích*
kostí; dial. *-ích*
dat. *hostem*; *-óm* atd.; *-ám*; *-im*
kostem; *-iem* atd.; dial. *kosťám* atd.; *-im*; *kosťem*
lok. *hostech*; *-iech* atd.;
kostech; *-iech* atd.; dial. *kosťách* atd.; *-ích*; *kosťech*
instr. *hostmi*; *-y*, *-i*; dial. *hosťmi*; *-imi*
kostmi; *-ěmi*, *-emi*; dial. *kosťmi*; *-imi*; *-ami*; *-ma* atd.; novotv. *kosti*.

Výklady a doklady ku pádům jednotlivým.

315. Sing. nom. a) *host*, b) *kost*, psl. *-ь*, Us.

Koncová souhláska bývá změkčena: hos*ť*, kos*ť* dial., da*ň* Us. atd.; o tom viz v §§ násl.

Ve vzoru ženském vyskytují se doklady s *-i*: horſcoſti amaritudo HomOp. 154[a]; jako chudá novopřišlá hoſty t. j. hosti Krist. 20[a], po řeči znáti, ež si hoſty Pass. 473 a j.; svatá choty t. j. choti Alb. 37[a], choti Dobr. Lehrg.[2] 28 a j.; ty s' zúfalých myloſczy milá t. j. milosci dial. m. milosti Lvov. 10[a], a ta osmá radoſti jest Hrad. 73[a] (verš 8slab.), opatrnoſti pravá jest, kteráž Čtv. 1, 3; potkala ho smrti Suš. 10, t. 11, střelila ho smrti t. 10, nadešla ho smrti t. 11, nadešla ho smrci na jednej silnici t. 12, já sem smrti Hospodina t. 16, chodí smrti po dvoru t. 775, o jak ta sanuti, jak ona ryčela t. 40. Tvary tyto počínají se v době stč., množí se časem a vyskytují se porůznu také v jazyku nč. V době staré mohly vznikati analogií, napodobením nominativů prorokyn*i* atp., v. § 171, a také nom. mát*i*; a krom toho měly oporu v jiných pádech svého sklonění, která jim zůstávala, když vzory jejich, stč. nom. prorokyn*i* atp., byly zanikly: bylo na př. stč. fem. chot*i*, vzniklé podle prorokyn*i*; tvar prorokyn*i* zanikl, ale tvar chot*i* se zachoval a šířil, poněvadž byl také vok. chot*i* a byl mezitím také gen. chot*i* vzat za akk., bylo tedy v celém singularu *-i* (v instr. *-í*), a tím zachráněno *-i* také v nom., srov. Jagić v Arch. 14, 614 a Obl. 12. Doklady hojnější jsou však jen pro fem. host*i* a chot*i*, jež se tím odlišují od masc. *host* a *chot*, a pro smrt*i* v nár. písních Suš., jež se tu rozumí zosobněna.

Podle nom. *choti* fem. pronikl někdy stejný tvar také jako nom. masc.: twoy choty tak sladce promluvil Orl. 29[b].

316. Sing. vok. a) *hosti*, b) *kosti*; psl. *-i*. Na př. ty zlý hozzty JidDrk. 19, milý hoſty NRada 599, — má milá choty Kat. 192, milá smrti Suš. 11, — nč. hosti, kosti. — Dial. hos*ťu* Btch. 269 (dbeč.) a j. podle *oráču*, a kos*ťo* BartD. 71 (val.) a j. podle dial. vok. *dušo*.

317. Sing. akk. a) *host*, b) *kost*; psl. *-ь*. Novotvary a) *hosti*, *-ě*, *-a*, b) *kosti*.

a) Masculina.

host je tvar náležitý, ale již ve stč. archaismem; na př. bych toho za chot pojala Kat. 18.

hosti jest genitiv vzatý za akk. Masculina, která sem patří, jsou významu vesměs životného, a mají tendenci nahraditi akk. jedn. genitivem (jako životná masculina kmene *-o*). A rovněž tak jsou pozdější tvary host*ě* a host*a*, hosſ*a* genitivy vzaté za akk. Na př. (hrabie a ciesařovna) hoſty na hrad upustista a jej uctista DalC. 39, neb sem já toho milého hoſty bohu obětoval Krist. 106ᵇ, hospodář svého hoſty móž staviti Rožmb. 233, hospodář když staví za stravu hoſti ne v svém domu t. 235, aby chot pro svého choti pracovala BrigF. 7, ciesař kniežatóm svého zyety povědě DalC. 39; — svého hoſtye vedu Pass. 476, hoſtie svého staviti Rožmb. 232, svého hoſtie vítaje Háj. 99ᵃ, kdy sme tě viděli hoſtě Br. NZák. 61ᵇ; — dial. mor. co za hostě mám Suš. 332, hostě chrom. 273, hosſa Btch. 268 (dbeč.), BartD. 22, 116 a j.; — hosta Us.

b) Feminina.

kost je tvar náležitý a vždy i dosud platný.

kosti je genitiv vzatý za akk. K záměně takové je slovanština vůbec náchylna; zde pak vedla k tomu také parallelní záměna v mužsk. akk. *host-hosti*, a dále ta okolnost, že také ženský vzor *duše* od přehlásky měl koncovku *-i*. Dokladů je však jen několik: na všelikú wyeczy vysokú Pror. 2ᵇ, čtveru wyeczy: suchotu, křivotu, vóli, ješitenstvie Alb. 104ᵇ, tobě obětujiu wzdwyzy chvály hostiam laudis ŽWittb. 115, 17, držeti bude v ruce tu obieti y hrudy Ol. Lev. 7, 30, kto má choty, chot jest sponsam EvOl. Jan 3, 29, kterak bych sobě zachoval choti svú Tkadl. 33ᵃ atd. (jiné doklady pro sg. akk. *choti* v. doleji v § 342), aby uctila onu hosty t. j. *hosti* Baw. 51; dial. v písni mor.: vyvedeme my tu sanuti k městečku Suš. 40, vyvez un sanuti z městečka t. V nč. spisovné tvarů takových není.

Ve Lvov. 5ᵇ čte se: zjev ſwu myloſtye; patrně chyba nějaká.

318. Sing. gen. a) *hosti*, b) *kosti*; psl. *-i*. Na př. darem od hoſti daným Mill. 76ᵇ, má chot památku jmieti choti svého BrigF. 9, — té wlaſty AlxM. 4, 5, nč. kosti. Koncovka odchylkou dlouhá: od své chotij Štít. ř. 12ᵇ. Místo *-i* bývá zvratnou analogií *-u*, *-iu*: do té wlaſtyu Pass. 282, od hladu a zyznu t. 336, srov. I. str. 217.

U masculin vznikly novotvary *-ě* a *-a* (podle *oráč* a *chlap*), u feminin *-ě* (podle *duše*): pamět hoſtie hospitis Ol. Sap. 5, 15, kmethie pohoniti Rožmb. 56; hostě chrom. 273; hosta nč. Us., hosſa Btch. 268 (dbeč.); hrozen zluczie uva fellis ŽKlem. Deut. 32, hledáte lzie mendacium ŽWittb.

4, 3, od nabley ſmrtye Lvov. 3[a], do wlaſtě Puch. 223[a], k dobrému své wlaſtě t. 2. předml., z wlaſtě sa poběhlcem t. 249[b], z mědě Beck. 2, 121, díl hole jeho t. 93 a j., dial. nitě, mědě, hole, hrstě, pece a j. Kotsm. 23 (doudl.) a Us., kostě Btch. 268 atd.

319. Sing. dat. lok. a) *hosti*, b) *kosti*; psl. *-i*. Na př. hoſti tomu NRada 1897, — u wlaſti twe ŽKlem. 78, 6, nč. kosti atd. Koncovka napsána odchylkou dlouhá: k trojí wyeczij Štít. ř. 10[a]. Zvratnou analogií jest *-iu*: v wlaſtyu blaznywey ŽWittb. Deut. 21, srov. I. str. 217.

Novotvar a) *-u* a *-ovi* (podle *oráč* a *chlap*): hosťu Btch. 268 (dbeč.), hosťovi chrom. 273, hosťu, hosťovi mor. BartD. 71 (val.) a j.; hostu, hostovi nč. — b) V ApŠ. 20 napsáno k zzmýrtýe hotov, v. doleji § 342; v Mill. 50[b]: svým bohóm ke cztie: to je na pohled novotvar podle *ryba*, ale není na něj spolehnutí, poněvadž tu často bývá *ie* místo *i*.

320. Sing. instr. a) *hostem*, psl. *-ьmь*, b) *kostú*, *-iú*, *-í*, psl. *-ьją*. Na př. Jakob hoſtem byl ŽWittb. 104, 23, s jeho zyetem DalC. 39; — rzeczu nenávistivú ŽGloss. 108, 3, moczu mořskú t. 88, 10, divnú mochu Kunh. 147[b], před ſienhu DalH. 39, radoſtzu Káz. z 2. pol. XV. stol. (Arch. Jag. 1, 619), ſolu czyſczenu (solú) Alch. Ant. 7[a], maſtyu Mast. 318, s velikú cztyu DalC. 82, se czty t. 13. Délka dosvědčena písmem: přěd svú zzmýrtyiu ApŠ. 129, všiu wieczíú Jid. 59, že mýzzlíú jinamo chýlil t. 156, volnú zadoſtý Štít. uč. 67[a], srdečnú myloſtý t. 67[a], jeho moczij a mudroſtij Štít. ř. 3[a], s pomoczij t. 17[a], s dobrú myſlij t. 12[a], božskú myſlyy Pror. 103[b], smrtyí umřieti t. 73[a] a j.; — nč. hostem, kostí. — Místo *-í* dial. *-ej*: kosťej Us. v Čech. sev.-vých.; *-ú*: kosťú BartD. 22 (zlin.), t. 71 (val.), t. 117 (laš.); *-ó*: kosťó chrom. 273, Btch. 269 (dol.-beč.), han.; *-ou*: kosťou, řečou BartD. 52 (dol.), t. 92 (kel.), kosťou slc.; *-úm*, *-um*: kosťúm BartD. 88 (stjick.), kosťum BartD. 117 (laš.), s velkum radośćum Šemb. 56 (opav., napodobením koncovky polské, srov. § 138).

Novotvar *hosťem*, souhláska změkčená přejata z pádů jiných; na př. ſ hoſtiem ŠtítOpat. 35, hosťem chrom. 273, Btch. 268 (dbeč.).

Místo kost*í* je zvratnou analogií *-ie*: s velikú czſtie Mill. 122[a], obecnú rzeczie t. 21[b].

321. Du. nom. akk. vok. a) *hosti*, b) *kosti*; psl. *-i*. Na př. ta dva svatá kmeti Šaf. Poč. 35 (uvedeno ze ŽJK), — tě obě myloſty Štít. ř. 93[b].

Du. gen. lok. a) *hosťú*, b) *kosťú*; *-iú*, *-í*; psl. *-ьju*. Na př. na tú dvú vsí OD. 511.

Du. dat. instr. a) *hostma*, b) *kostma*; psl. *-ьma*. Na př. se dvěma koſtma Sal. 745, dvěma peczetma Pass. 369, jej pieſtma tepiechu Hod. 44[b], pieſtma Krist. 99[b], mezi dvěma zedma Pror. Isa. 22, 11, t. Jer. 39, 4, se dvěma pieſtma Sal. 745.

322. Plur. nom. vok. a) masc. *hostie*, psl. *-ьje*. Na př. tito hoſtye AlxV. 1323, mnozí hoſtye Krist. 74[b]. Délka stará dosvědčena: vědie liudẏe Jid. 28. Z toho by mělo býti nč. *-í*; nedochováno.

Novotvar *hosté*, na př. kmethee nalezli Rožmb. 34, ste hoſté v zemi Br. Deut. 10, 19, nč. hosté, kmeté. Koncovka *-é* je táž, jako v zeman*é*, synov*é*, a táž, jako v pl. nom. nesúc*e*, nešš*e*, bohatějš*e* atd. Délka v host*é* proti nesúc*e* atd. vyvinula se trvám tím, že také host*ie* bylo dlouhé; změnou host*ie*-host*é* vyměnila se kvalita koncovky, ale kvantita zůstala, a zdloužené *-é* pak přijato také do tvarů zeman*é*, synov*é* atp.

Jiné novotvary s konc. *-i*, *-ové*, podle *chlap*: tito hosti Trist. 322, hosti Us., chrom. 273, Btch. 268 (dbeč.); kmetowe římščí GestaKl. 19, Us.

Plur. akk. a) masc. *hosti*, psl. *-i*. Na př. máš múdré hoſti (rým: dosti) NRada 534, pro hoſti Háj. 303[b], nč. hosti Us., všecky hosti Suš. 84[a] a j., chrom. 273 atd.

Novotvary *hostě* a *hosty*, podle *oráč* a *chlap*. Na př. jiné dobré hoſtie bonos hospites Ol. Sap. 19, 13, hostě Btch. 268 (dbeč.) atd.; hosty Us. (vedle -i).

V jazyku kleslém brán nom. za akk.: Bůh lide (sic) naučil Seel. 68, skrze lide bezbožný t. 130.

Plur. nom. vok. akk. b) fem. *kosti*, psl. *-i*. Na př. koſti mé ŽWittb. 6, 13, ptáci bielí jako labuti Alxp. 134, rozestřete síti své Br. 117[a], rozpravili mi baſny ŽWittb. 118, 85, vendeš v nebeské ſyeny ML. 21[b], by byl zapověděl dany dávati t. 102[b] atd.; nč. kosti Us.

Novotvar *kostě*, podle *duše*. Na př. (mistr) zameškán byl w odpowiedye Dět. Jež. 3[a], pautě a mše Br. Jg., zapowiedie k přestaupení přicházejí Kol. S. 16[a] (1727), odpowiedie (odříkati) HořovC. 164 (1767), pouhé roztržitoſtie spůsobil t. 182 (1775), páni a Myloſtie t. 179 (1776) atd., kostě Btch. 268 a 269 (dbeč.) atd.

323. Plur. gen. a) *hostí*, b) *kostí*; psl. *-ьjь*. Na př. vztěž kmety Rožmb. 250. Délka stará dosvědčena: naplnila sě jest svatba hoſtij Krist. 81[b], svých hoſtij Štít. uč. 97[a], s mnohem ludẏ Jid. 63, duchovných lydij Štít. ř. 169[a], — z propaſtij našich Modl. 151[b], tučných wyeczyy Pror. 25[a], mnohých nemoczẏẏ t. 65[a], zvuk huſlyy t. 112[a], rozkoſſij tělesných Štít. uč. 76[b], všech ſſlechetnoſtẏ t. 46[b], rzeczẏ mých t. 83[b], stvořených wyeczij Štít. ř. 3[b], — nč. hostí, kostí. — Zvratnou analogií bývá *-iú*: všěch svatých lidyu Pass. 277, od zlých lidyu t. 302, zlých pieſnyu Hrad. 97[a], berani owczyu ŽWittb. 64, 14, srov. I. str. 217. — O psaní -yw, těch wieczyw list. 1454 (Jir. mor. 31) srov. t. str. 225.

Koncovka *-í* zkrácena: mnoho hosti, kosti Us. podkrk., hosti chrom. 273, kośći BartD. 117 (laš.), kosti t. 87 (stjick.).

Koncovka *-í* změněna v dial. *-é*: kosťé Btch. 269 (dbeč.) a j. V dial. dokladech: dobrých lidye Půh. 1, 173, 174, 177, všech lydye Lvov. 1ᵃ, z těch wlaſtie Mill. 123ᵇ, jiných wieczie t. 43ᵃ atp. může býti *-ie* zvratnou analogií, srov. I. str. 221, anebo také dial. obměnou z *-í*.

Koncovka *-í* změněna v *-iej*, *-ej*; zástup lydyey EvOl. 180ᵃ, začátek boleſtyei dolorum t. 324ᵃ, z moci temnoſtyey t. 165ᵃ, našejch husej BartD. 52 (dol.), mladosť sa mu s tvářej svítiła t. 356 (dol.).

Novotvary a) *hostóv*, podle *chlap*: těch kmetóv VJp. 56, knieže lidow populorum ŽKap. 104, 20; — *hosťů* podle *oráčův*: hosťu Btch. 268 (dbeč.), hosťu chrom. 273 atd.; — a) *hostích* a b) *kostích*, dial., podle *pěší*: hostích, zetích BartD. 71 (val.), — od danych Selsk. 1538, pro wybeywani danich KolO. 148ᵃ (1701), škody od huſych učiněné KolU. 170ᵃ (1715), našich žadoſtich HořovC. 205 (1782).

324. Plur. dat. *a*) *hostem*, *b*) *kostem*; psl. *-ьmъ*. Na př. když se vína hoſtem nedostalo Krist. 35ᵇ, střiebro dávají neznámým hoſtem Mand. 74ᵃ atd., nč. lidem; s koncovkou zdlouženou: k svým liudeᵉm Pil. c; — koſtem mým ŽKlem. 37, 4, mým maſtem Mast. 373, k jich lyboſtem Lvov. 92ᵃ, k obyetem Pror. 57ᵃ, ke zdem Háj. 166ᵇ, proti zdem Br. Ezech. 26, 9, czeledem KolČČ. 401ᵇ (1566), jeho przipowědem KolK. 197ᵃ (1614) atd., nč. kostem, řečem, věcem atd.

Tvary jiné, vzniklé analogií:

-óm, zkrác. *-om*: bude mluviti kmetom Ol. Jos. 20, 4, nč. hostům Us.; — kmenová souhláska měkká jako v pádech jiných: hodným hosťom víno točil Suš. 84, hosťom BartD. 22 (zlin.) a j., Btch. 268 (dbeč.), chrom. 273;

-iem, *-ím*: tvým czieliſtiem Ol. Prov. 3, 22 (či = -ťem?), Spowědjm Beck. 3, 456, k zdjm t. 1, 199 a j., nč. zápovědím Us. ob., písním Us. atd.;

-ám, zkrác. *-am*, v některých nářečích východních: hośťam BartD. 117 (laš.), kosťam slc., kosťám BartD. 22 (zlin.), t. 71 (val.) a j., kosťám Btch. 269 (dbeč.), a z toho lašské kośćam, kośťom, kosťum t. 117 změnou -ám v -om, -um, srov. I. str. 123;

-im: nom. akk. množný host*i*, kost*i* vzat za základ, k němuž koncovka *-m* jako známka dativu množného se přidávala, srov. zde dále pl. lok. *-ich* a instr. *-imi*; na př. hostim chrom. 273, protiv mocznoſtym EvOl. 169ᵃ, k svým lyboſtym t. 195ᵃ, k těm radoſtym t. 333ᵇ, takovým obyetym t. 185ᵇ, proti zapowědim KolŘ. 59ᵇ (1677, příklad nejistý), sobě a dietim jich HořovA. 57ᵃ (1694); v příkladech z doby, kdy úžení *ie-í* nebylo ještě ovládlo, a takových, které nemívají v jiných pádech novotvarů podle *duše*, je výklad tento nepochybný; ale v příkladech jiných může to bývati novotvar podle dat. duš*iem*, s koncovkou zúž. *-ím* a zkrác. *-im*, na př. proti zapowiedim KolŘ. 59ᵃ (1677), dial. *kostim* mýt. 333;

kosťem, souhláska změkčená přejata z pádů jiných: ostrým zapowiediem HořovC. 95 (1713).

Kon. píše: není pokoje koſtj mým 137; chyba z neumělosti.

325. Plur. lok. *a*) *hostech*, *b*) *kostech*; psl. *-ьchъ*. Na př. při starších kmetech Kat. 8, w ludech ŽWittb. 43, 15; — v rozličných wlaſtech Pass. 460, ve zloſtech ŽKlem. 89[b], o peczetech Hug. 10, w nitech t. 201, po latech spustili nemocného EvOl. 277[b], w ſmrtech t. 104[b], w meych Staroſtech a nemoczech KolDD. 190[b] (1613), w nerzeſtech HořovC. 22 (1639), na zdech Hug. 257, na zzrdech Ol. 1. Par. 15, 15, w ſienech ŽWittb. 64, 5, u pieſnech Hrad. 99[a], v budúcích wieczech Pil. c, w huſlech ŽWittb. 42, 4, w gieſlech t. Hab. 17 atd.; — nč. hostech, kostech.

Tvary jiné vzniklé analogií:

-iech, podle pl. lok. *chlapiech* a *dušiech*; na př. vztěž na kmetiech Rožmb. 43, na kmetyech DalC. 27, — v wlaſtiech in gentibus ŽWittb. 43, 12, t. 95, 10, w gieſſiutiech t. Deut. 21, o dievčích leſtyech DalC. 12, w zaloſtiech Lvov 18[b], v tvých rzieczieh ŽKlem. 118, 42, ŽWittb. tamt., w ſyenyech Štít. Vyš. 13[b], w pieſniech NRada 1479 atd., nč. o pečetích, zápovědích, písních atd.;

-ách, zkrác. *-ach*, v některých nářečích východních: kosťách Btch. 269 (dbeč.), BartD. 22 (zlin.), t. 71 (val.), košťach, hošťach t. 117 (laš.), kosťach slc.;

-ich: nom. akk. množný host*i*, kost*i* vzat za základ, k němuž koncovka *-ch* jako známka lokalu množného se přidávala, srov. zde pl. dat. *-im* a instr. *-imi*; na př. hostich chrom. 273, v prawedlnoſtich tvých in iustificationibus ŽWittb. 118, 48, t. 118, 16; w zloſtich t. 105, 43, v peleſſich t. 103, 22, w moczych t. 89, 10, w ſienych Krist. 24[b], w ſyenych Modl. 15[b], Pror. 1[b], t. 52[b]; v příkladech z doby, kdy úžení *ie-í* nebylo ještě ovládlo, a takových, které v jiných pádech nemívají novotvarů podle *duše*, je výklad tento trvám nepochybný; ale v příkladech jiných může to bývati novotvar podle pl. lok. duš*iech*, s konc. zúž. *-ích* a zkrác. *-ich*, na př. na ſanich t. j. saních KolL. 50[a] (1603), o znich t. j. žních KolČ. 75[a] (1714); při prvnich wieczych KolO. 135[b] (1701), po pěti ottepich HořovC. 89 (1712), na powinnoſtich t. 315 (1848), dial. kostich mýt. 333;

kosťech, souhláska změkčená přejata z pádů jiných; na př. ſyeňech Ben. 2. Esdr. 8, 16, na saněch t. j. saňech Kom. Jg., hostěch Btch. 268 (dbeč.);

hosťoch, s touž souhláskou změkčenou a koncovkou *-och* z o-km.: hosťoch, dňoch Btch. 268 (dbeč.).

326. Plur. instr. *a*) *hostmi*, *b*) *kostmi*; psl. *-ьmi*. Na př. se svými hoſtmi Háj. 342[a], před ludmy tvými ŽWittb. 67, 8, lyudmy DalC. 18, — wlaſtmi ŽWittb. 9, 12, maſtmi Pass. 334, s huſlmi ŽKlem. 65[b], myſlmi

svými Koř. Žid. 12, 3, město ohrazené zedmi Mand. 44b, rzeczmj KolC. 159a (1588), — nč. hostmi, kostmi. — Za *-mi* je vulgarní *-ma*: s hoſtma BílD. 322, před lidma BílC. 56, neprawoſtma BílA. 58 a j.

Novotvary:

a) *-y*, podle *chlap*; na př. že je kmety nalezeno Rožmb. 32, nad starci i nad kmety Ol. 2. Par. 36, 17; — *-i*, podle *oráč*; na př. s zieti svými Ol. Gen. 19, 14;

b) *-ěmi*, *-emi*, podle *duše*; na př. rziecziemy nenávistivými ŽKlem. 108, 32, ſ huſlemi ŽWittb. 80, 3, horzkoſtemi Pror. Ol. Jer. Lament. 3, 15, ani twarzemi ani mocziemi Ol. Bav. 6, 62, se všemi wyeczemy Pulk. 61 , páni kláštery danyemy obtěžováchu Pulk. 137a, baſniemi KolD. 21a (1582), kadiemi KolČČ. 8a, zdiemy Mill. 95b a j.; moczemi Ol. Bav. 6, 62, se všemi wyeczemy Pulk. 61a, danyemy t. 137a, baſniemi KolD. 21a (1581), kadiemi KolČČ. 8a (1542), před dwerzemi KolO. 18a (1697) atd., básněmi, káděmi, houslemi atd. Us. spis., *-ěma*, *-ema* Us. ob., nocema chrom. 273; —

-ťmi, souhláska změkčená přejata z pádů jiných: luďmi BartD. 71 (val.), t. 89 (stjick.), luďmi, kosťmi Hatt. slc. 69 a 74, za haťmi KolDD. 225b (1617), nč. laťmi, daňmi Us. vedle -emi (-ěmi); —

-imi, *-ima*, nom. akk. množný host*i*, kost*i* vzat za základ, k němuž koncovka *-mi*, *-ma* jako známka instrumentalu množného se přidávala, srov. pl. dat. *-im* a lok. *-ich*; na př. s czeledymy EvOl. 3a, přivřenými dwerzimj KolAO. 96a (1631), kostima, lidima, dětima BartD. 22 (zlin.), hostima chrom. 273, s našima dětima Suš. 110; —

kosťami, *-ama*, BartD. 22 (zlin.) a j., kośćoma t. 117 (laš.), a podle toho i masc. hośťama t., podle dial. *dušami* atd.; — zdlouž. *-ámi*: věcámi BartD. 60 (val.);

kosti, novotvar podle pl. instr. oráč*i*, moř*i*, srov. ryb*y* m. *-ami* § 146; na př.: s němými twarzzi Kruml. 201b, mnohými nemoci EvOl. 87b, rozličnými nemoczi t. 79, mnohými rzyeczzy t. 259a, velikými nebezpecznoſti 33 a j., zvláště často a k tomu ještě s kolísavou kvantitou v kleslém jazyku některých spisovatelů stol. XVIII: lidskými lſtj trápen Beck. 1, 346, proč jsi těma miloſti pohrdal BílA. 88, žádnými obětj BílC. 69, potřebnýma wěcý t. 95, hanebnýma žádoſti t. 142, Magdalena mnohými maſtj Krista uctila Kon. 837, snad jsme některé hříšnými řeči nakazili t. 819 a j., s drahýma maſti Seel. 66, nad jinými wěcy t. 151, svatými ctnoſti t. 307, s některýma řeči t. 66 a j.

Měna kvantity kmenové ve vzoru tomto.

327. Některá substantiva, mající v nom. akk. jedn. slabiku kořennou dlouhou, zkracují ji v některých pádech jiných. Na př.:

sáni nč. *sáně* plur.: gen. saní, dat. saním, lok. saních, instr. saněmi Dobr. Lehrg.[2] 193, Nejedlý Gr. 152;

dvéře plur.: gen. dveří, dat. dveřím, lok. dveřích, instr. dveřmi Dobr. l. c.;

ciev stč.: učiníš czieui calamos t. j. cievi Ol. Ex. 25, 31, dielo ſſeſti czewí t. j. ceví sex calamorum Ol. Ex. 37, 19;

pied, *pieď*: jednu pijd Háj. 151[a], pijd země KolC. 203[a] (1589), puol deváty pijedi Lobk. 109[a], na tři pijedi t. 103[a], — pl. gen. tří piedij (t. j. pědí) z šíři Háj. 107[b];

hól: hól Ol. Sir. 14, 25, huol Otc. 179[b], — pól žebráčie holy Mast. 175, pobeř holi věěcky Ol. Num. 17, 2, držiece holi v rukú Ol. Ex. 12, 11, w holich t. Num. 21, 18; — ale: s huoli Comest. 134[b];

sól: ſól Ol. Sir. 22, 18, ſool Krist. 38[a], ſuol Koř. Mark. 9, 49, — kdež ſoly dělají velikú věc Mill. 87[a].

Substantiva jednotlivá tohoto vzoru.

a) *pět*, *šest*, *sedm*, *osm*, *devět*, *desět*.

328. Číslovky tyto, stsl. *pętь*, *šestь*, *sedmь*, *osmь*, *devętь*, *desętь*, jsou substantiva kromě *-ĭ*.

Jsou feminina. To vychází na jevo z dokladů, jako jsou: sing. akk. vol wſſyczknu deſſet (t. duší) totam decadem Hod. 88[a], veď trzety dewyet svědkóv Rožmb. 134, tu piet (t. grošův) provrhu Hrad 125[b], sing. instr. mój rod pyetyu pramenóv bude kvísti DalC. 6 atp.

Odchylkou odtud je ve výraze *dva-dcěti*, vzniklém ze *dva-deséti* stsl. *dva-desęti* (= duae decades), attributivní *dva-* rodu mužského. Odchylka ta jest ve veškeré slovanštině. Ve stsl. vyskytují se krom toho výrazy: polъ tretija desęte = εἴκοσι καὶ πέντε, v. Mikl. Lex. s. v. polъ, tretijaago desęte tamt. s. v. desętь atp. Podle toho zdá se, že *desętь* bývalo také masculinum. Avšak výklad je tu možný ještě jiný: desętь bylo femininum, odchylky pak *dva*-desęti, české *dva*-dcěti, a polъ *tretija* desęte atp. mají svůj původ a svou příčinu v mechanickém počítání, při kterém se rodu náležitého substantiva *desętь* nedbalo.

Sklonění číslovek těchto, *pět* atd., jest tedy podle vzoru *kost*; ale *desět* má v některých pádech koncovky podle sklonění souhláskového (sg. lok. ná-dcěte stsl. na-desęte, du. gen. lok. -dcátú stsl. desętu, pl. gen. -desát stsl. desętъ, a stsl. také pl. nom. akk.: četyri desęte).

Ku pádům jednotlivým sklonění *pět* atd.

329. Sing. nom. akk. *pět*, *desět*, jako nom. akk. *kost*; psl. *pętь*, *desętь*. Na př. tu piet (t. grošův) provrhu hanc pentadem Hrad. 125[b]; těch jedenáct cisiec zlatých dáno rotám na tu piet a trziczety czyſſiczow

list. slez. z r. 1458, Perw. Otčet 59; pijet set Alxp. 35, 36 a j.; pijet Lact. 136d; pít Háj. 22a, pijt t. 126b a 448a; ſſijeſt Hrub. 98b; matko pro tvých ſedm radostí Hrad. 119b (*sedm* jednoslab.); ſedm hodin v ráji byli Vít. 12b (*sedm* dvouslab.); jiných ſeedm Ev. Zimn. 18; ſedem Alb. 48b, ſdem stupňóv (snad omylem) Alb. 106b; ozzm koní (*osm* dvouslab.) AlxH. 2, 6; oſim noh Mand. 29b, oſim mil t. 20a, oſym ſet t. 63b; dewiet měsiec minu Pil. d; veď trzety dewyet svědkóv Rožmb. 134; vol wſſyczknu deſſet (t. duší) totam decadem Hod. 88a; deſiet dní Pass. 284; ani pět ani deſet Br. Num. 11, 19 a j.; nč. pět, šest, deset Us., BartD. 13 (zlin.), t. 32 (pomor.), t. 72 (val.), t. 117 (laš.), pať, šesť, děsať t. 44 (břez.), pjac, šesc, dzěsac t. 42 (hroz.), slc. päť, šesť, deväť, desať.

Sing. gen. *pěti*, *desieti*, *deśěti*, jako gen. kost*i*; psl. *pęti*, *desęti*. Na př. gdež ho měsiecóv piety nikte nemohl byl vzvěděti LMar. 6; z pietinadſte loket Ol. Ex. 38, 18; Porus bieše pijeti loktuov z výši Alxp. 90, krajina pijeti mieſt Pentapolis Lact. 122b; z ſſeſti Ol. Num. 31, 39; z ſedmi Pass. 316; zbitie ſedmidczat mužóv Ol. Súdc. 9, 24; z těchto dewijety Štít. ř. 288b; łůže dewjtj łoktův Br. Deut. 3, 11; což viece deſſety hřiven Rožmb. 68; po přeběhnutí deſýti dnů Br. Jer. 42, 7, širokost deſýti łoktův Br. Zach. 5, 2; nč. pěti, desíti (n. deseti) hřiven Us.

Sing. dat. *pěti*, *desieti*, *deśěti*, jako dat. kost*i*; psl. *pęti*, *desęti*. Na př. zlodějie pyety bratrzy hrdla rzyezachu DalC. 37, nč. pěti, desíti (n. deseti) Us.

Sing. lok. *pěti*, *desieti*, *deśěti*; *deśěte*.

Tvary *pěti*, *desieti*, *deśěti* jsou jako lok. kost*i*; psl. *pęti*, *desęti*. Doklady pro ně: po piety dczat dnech Ol. Gen. 8, 3; w pietimezczietma letech Ol. 2. Par. 25, 1; po ſeſty ſet haléřóv Rožmb. 278; w zedmi let AlxH. 5, 15; w ſedmy let AlxV. 1898; po sedmy let král jěde DalC. 24; po sedmi let Jež. Mládí Výb. I. 416; po osmy set DalC. 23; po dewyety ſet haléřóv Rožmb. 278; po deuiethi ſet DalH. 30; po dewyety set po dewyety dczat DalC. 32; w deſeti ſtrun in decachordo ŽGloss. 91, 4; o deſſyeti ſtrun decem chordarum ŽWittb. 32, 2; druhé léto po deſety AlxV. 165 atd.; po pěti, desíti (n. deseti) Us.

Tvar *deśěte*, psl. *desęte*, je podle sklonění souhláskového (srov. lok. ve-dn*e*) a vyskytuje se jen ve výraze *na-deśěte*, kterým tvořily se číslovky 11—19, na př. *jeden-na-deśěte*, *dva-na-deśěte*, *druhý-na-deśěte* atd. Úplné -*deśěte* nezachovalo se však, nýbrž výraz ten sklesl v příponu, jejíž původ a význam se nepamatoval a která pak na stránce své hláskové rozmanitě se měnila. Změnami těmi vznikly zejména tvary:

-*dcěte*, *dcete*, na př. jich viec nenie než dwanadcziete Pass. 164, se dwiema nadcziete voly Ol. Num. 7, 3, czzwrtehonadczete dne Ol. 3. Esd. 7, 10, patnadcziete dní Pass. 8, patnadczyete let Vít. 10a, páté nadciete léto Pass. 483, ſedm na dcziete let Pass. 219;

-dcèt, *-dcet*, na př. tu nalezli gedennadciet apoſtolóm Krist. 109^a, gedenadcziet Ol. Ex. 26, 7, já vás dwanadciet vzvolil Krist. 57^b, dwanadczet muží AlxV. 1222, se dwiema nadcziet pannami Pass. 347, druhy nadcziet měsiec Ol. Esth. 2, 12, druhy nadczet den Růž. 4, Ol. 3. Esd. 8, 62, druhym na dcet apoſtolem Štít. ř. 235^b, trzinadcziet let Pass. 166, ve trzechnadczet letech Štít. ř. 49^a, cztrnadcziet Ol. Num. 16, 49, cztrnadczyet dní Alb. 48^b, viera má cztrnadczet čiestí t. 48^b, w cztwyrtem na dcziet výkladě Alb. 83^a, dní patnadcziet Koř. Galat. 1, 18, léta patehonadcet Ol. 2. Par. 15, 10, synóv ſſeſtnadczet Ol. 1. Par. 4, 27, ſedmnadczyet Ol. Gen. 47, 28, oſmehonadczet leta Ol. 2. Par. 34, 8;

-dste, na př. dwanadſte dní Krist. 28^a, jeden ze dwunadſte Krist. 57^b, trzetyeho na dſte dne t. 23^a, cztrnadſte let Krist. 5^b, cztrnadſte Mand. 87^a, ke cztyrzemnadſte letóm Krist. 5^b, patnadſte mil Krist. 29^b, patnadſte let t. 18^a, puol pati nadſte mil t. 32^b, z pietinadſte loket Ol. Ex. 38, 14, ſeſtnadzte Pass. 275, oſmnadſte nedělí Řád pz. 70;

-dcte, na př. ve dwunadczte rodiech Ol. Ex. 28, 21, dwyemanadczte jmény t., trzynadczte chudým Pass. 71, třetíenadczte neděle HusPost. 169^a, patnadczte páteřóv ML. 14^a, patynadcte den Ol. Ex. 16, 1, patehonadczte dne Ol. Lev. 23, 34, za oſnadczte (sic) let Ol. Súdc. 10, 8, oſmehonadczte léta Ol. 3. Reg. 15, 1;

-cte, na př. dwanaczte apoſtolow Pass. 169, dwanaczte muží AlxH. 2, 14, dewiet naczte tovařišóv Pass. 425; jedenácte Blah. 266, patnaczte kop KolČČ. 94^a (1548), (koupil) dewatenaczte kop za cztrnaczte kop t. 404^b (1567), jedenácte atd. Us. nč.;

-ste, (*-zte*), na př. dwanaſte Pulk. 99^b, Mand. 33^a, w druhem nazte létě Hrad. 72^a, cztrnazte let t. 61^a, cztrnaſte lodí Mill. 9^b, cztwrtynaſte Vít. 43^a, patnaſte let Pulk. 126^a, patnaſte kročejí Mill. 91^b, Sſeſtynaſte Vít. 43^a, ſedmnaſte dní Mill. 5^b, Sedmynaſte Vít. 43^a, w uoſſmynaſte letech Kat. 8, oſmynaſte Vít. 43^a, dewatenaſte Mand. 88^a, Dewatynaſte Vít. 43^a;

-dct, na př. dwanadczt Dět. Jež. 2^b, patnadczt let Alb. 21^b;

-dst, na př. k dwiemanadſt apoſtolom Krist. 57^b, po pyetynadſt stupních t. 4^b, pod ſedminadſt ŽGloss. str. 167^a (vytištěno nesprávně: ſedimnadſt).

-ct, na př. dwyemanaczt rytieřóm Kat. 136, Alexander papež ſedmynaczt Pulk. 64^a, dwanaaczt Ben. 3. Esdr. 8, 67, několiko naczt zlatých (t. j. deset a několik) Lobk. 17^a, jedenáct atd. Us. nč.;

-st (*-zt*), na př. dwiemanazt mužóm Pass. 347, cztwrtynazt den Hrad. 69^a, w dewatych nazt knihách Pass. 392; jedenást, patnást BartD. 15 (zlin.), t. 42 (hroz.), jednást, devatnást n. devatynást t. 72 (val.), dvanast, dvanost t. 101 (laš.); — *-sť*, změkčením jako je v dial deseť atd., na př. jedenásť, děvatnásť BartD. 44 (břez.), jedenásť, dvanásť, trinásť, atd. slc.

Když číslovka takto utvořená se skloňovala, skloňoval se původně a náležitě jen člen její první, a koncovka *-dcěte* atd. zůstávala neskloněna. Byl tedy na př. nom. *dva*-nádcte apostolóv, gen. *dvú*-nádcte apostolóv, dat. *dvěma*-nádcte apostolóm atd. Časem však děje se tu změna: skloňení vyjadřuje se totiž také na konci celé spřežky — na př. k *devatnácte* je gen. devieti-nadcti m. devieti-nádcte, ſluh deuiety nadczti Ol. 2. Reg. 2, 30 —, anebo jenom na konci jejím — na př. k *dvanácte* je gen. dvanácti m. *dvú*-nácte, do dwanaczty let ML. 42ª atp.

Mohlo by se zdáti, že v těchto výrazích je koncovka utvořena z nadesěti, t. j. že tu v koncovce byl původně lok. desěti a nikoli lok. desěte. Zdání to bylo by mylné. Doklady s -ti jsou původu pozdějšího, vyskytují se v době starší nad míru zřídka, a vyskytují se z pravidla jen v gen., dat., lok. a instr., nikdy v nom. akk., jsou to tedy novotvary.

Sing. instr. *pětú*, *desětú*, *-iú*, *-í*, jako instr. kostú atd.; psl. *pętьją*, *desętьją*. Na př. mój rod pyetyu pramenóv bude kvísti DalC. 6; pod pyety hřiven Rožmb. 233 a 235; před šestí dnóv EvZimn. Rozb. 701, tvój otec zlý leth před šesti též mi činieše Baw. 38, pokáza jemu (anděl Pavlovi) kád ſedmy peczety zapečeťenú ML. 19ᵇ (= sedmí pečetí); ſuoſmy muží Pror. 91ᵇ; ſpietidſat sě hádati Kat. 88 (= s pětí dsát).

330. Du. nom. akk. *pěti*, *desěti*, jako kosti; psl. *pęti*, *desęti*. Doklady jsou jen pro *desěti* ve výraze pro číslo 20. Výraz ten zněl by plně *dva-desěti* (= duae decades, o mužském *dva-* v. nahoře) a doklad pro něj máme snad v ABoh., kdež se čte: habuimus devadezeti grivny zelata 35ᵇ; ale bezpečný doklad tento není, poněvadž v ABoh. bývá často *-e-* nadbytečně psáno, mohlo by tedy býti nadbytečné také v -dezeti m. *-dsěti*.

V dokladech jiných nalézáme místo plného *-desěti* všude jen vzniklou z něho zkomoleninu *-dcěti*, *-dcět*, *-dceti*, *-dcet*, *-cet*. Povědomí, že druhý člen ve výraze *dva-desěti* je du. nom. akk., zaniklo; vlastní význam slova *-desěti* tu zastřen; stránka jeho hlásková propadá změnám mimořádným a rozmanitým, ze substantiva *-desěti* stává se přípona *-dcěti*, *-dcět* atd. Na př. gdyž dwadcziety let minu LMar. 15; dwadcziety let nejmě plodu t. 21; Boleslav kostelóv dwadcziethi postavi DalH. 32; dwadcziecz czizuczow AlxH. 2, 29; dwa dczieti let Ol. 3. Reg. 14, 20; za dwaczeti kop KolČČ. 400ᵇ (1565); łot dwadceti peněz ať platí Br. Ezech. 45, 12; za dwadceti stříbrných Br. Gen. 37, 28; deset ani dwadcet Br. Num. 11, 19; dwadcet Háj. 43ª; atd., nč. dvadcet a nyní častěji dvacet.

V nář. slovenských jest dva*cať* Hatt. slc. 99, BartD. 44 (břez.), dvacac t. 42 (hroz.) atd.; *-cať* z nepřehlasovaného -d(e)sati.

Du. gen. lok. *desátú* (-atú?), psl. *desętu* (pro *pět* není dokladu), podle skloňení souhláskového. Doklady jsou jen pro *desátú* a jen pro tvar

zkomolený *-dcátú* ve výraze *dvú-dcátú* m. *dvú-desátú*. Na př. léta... po dwczatu (t. j. dvú-dcátú) osmeho DalH. 30; léta... po dwudczatu osmeho DalC. 30; léta... po dwu dczatu cztwrteho DalC. 23. Nč. je za to: od dvaceti, po dvaceti Us., od dvacaci BartD. 42 (hroz.), t. j. první člen výrazu *dva-cet* se nemění a flexe se označuje na konci.

Du. dat. instr. *pětma*, *desětma*, jako kost*ma*; psl. *pętьma*, *desętьma*. Také tu jsou doklady jen pro *desětma* a jen pro tvar zkomolený *-dcietma*, jenž bývá v číselných výrazích pro 21—29, když se totiž počítá: jeden-*mezi-dcietma* (10 + 1 + 10, = 21), gen. jednoho-*mezi-dcietma* atd., první-*mezi-dcietma* (= 21tý) atd.; *-mezi-dcietma* přechází dalšími změnami v *-mezi-cietma*, *-mez-dcietma*, *-mez-cietma*, *-mez-cítma*, *-mecítma*. Na př. dwa mezitczietma Ol. Jos. 19, 30 (-tcz- m. -dcz-); cztyrzymezydczyetma let Kruml. 105[b]; cztyrzimezydczietma Ol. Num. 25, 9; David ustanovil cztirzimezidcyetma kněží Pass. 275; ſeſt mezi dcietma t. 456; oněch starcóv cztyrzmezydczijetma Pror. 158[a]; ot pietimezidczietma let Ol. Num. 8, 24; osmezyczietma loket Ol. Ex. 36, 9; trzymezdcietma tisícóv Koř. 1. Kor. 10, 8; nad sedmymezdczietma Ol. Esth. 13, 1; gedenmezcietma Ol. Esd. 1, 16; druhého mezcietma dne Ol. Jud. 2, 1; do trzymezczietma let Ol. 4. Reg. 12. 6; cztirmezczietma Ol. 2. Reg. 21, 20; honóv pyet-mezcyetma Koř. Jan 6, 19; osmmezczietma synóv Ol. 2. Par. 11, 21; pietmezczyetma let Ben. 3. Reg. 22, 42, cztyrmezczetma KabK. 3[a], dwa-mezcýtma tisýcůw Br. Num. 26, 14; třimezcýtma tisýců t. 26, 62; cžtyr-mezcýtma let Háj. 28[a]; dwamecýtma tisýců Br. Num. 3, 9 a j., dwa-metczyetma let Ben. Súdc. 10, 3.

331. Plur. nom. akk. *pěti*, *deseti*, jako kost*i*; psl. *pęti*, *desęti*. Doklady jsou opět jen pro *deseti* a jen pro tvar zkomolený *-dcěti*, jenž jest v číselných výrazích pro 30 a 40: *tři-dcěti* a *čtyři-dcěti* (místo *tři-desěti*, *čtyři-desěti*, = tři desítky, čtyři desítky). Místo *-dcěti* jest změnami dalšími *-dceti*, *-ceti*, *-dcet*, *-cet*. Na př. trzidczieti peněz Hrad. 74[b] a 78[b]; trzidciety let Pass. 342; trzidczieczi mil AlxH. 9, 20; trsidcziety dnóv AlxB. 7, 24; cztyrzydcziety dní Alb. 9[a]; cztyrzydczyety dní a czty-rzydczyety nocí Alb. 33[a]; czyrzidcziety let ŽWittb. 94[b], 10 a Ol. Jos. 14, 7; ctirydcieti dní a ctiridcieti nocí Koř. Mat. 4, 2; tisícóv trzydczety AlxV. 395; trzydczety t. 1267, (měl) cžtyržydczeti synuov a trzydczeti vnúčat Ben. Súdc. 12, 14, za trzidczeti kop KolČČ. 430[b] (1574), (přijal) cztyrzidczeti kop t. 125[b] (1550), bylo duší třidceti a tři Br. Gen. 46, 15; vyplnilo se čtyřidceti dní t. 50, 3; (koupil) trzidczet záhonuo KolČČ. 134 (1550); nč. třicet, čtyřicet, u spisovatelů starších -dcet. V nář. slovenských jest opět *-cať*, z nepřehlasovaného -d(e)s*a*ti: tricať, štyricať Hatt. slc. 99, tricať BartD. 44 (břez.), tricac, štyrycac t. 42 (hroz.).

Plur. gen. *pětí*, *desát*.

Tvar *pětí*, psl. *pętьjь*, je jako pl. gen. kost*í* a doložen je v příkladech: otečteš ſedm ſedmy septies septem Ol. Lev. 25, 8; (kdo chce vypočítati, kolik znamení měsíc přeběhl, má) počet dní dvojiti a dvojenie znamenati a tomu všemu počtu přidati, a ten pak počet vešken rozděl po pěti, a kolikož tu pieti (= pětek) bude, toliko jest znamení měsiec přěběhl LékB. 35ᵇ.

Tvar *desát*, psl. *desętъ*, jest podle sklonění souhláskového. Vyskýtá se dílem plný, dílem zkomolen ve *-dcát*.

a) Plné *-desát* jest ve výrazích pro desítky číslovek základních od 50 do 90, když výrazy tyto jsou v platnosti akk. (nom.); tedy: *pat-desát*, *šest-desát* n. *šedesát*, *sedm-desát*, *osm-desát*, *devat-desát*, což znamená = pětku-*desítek*, šestku-*desítek* atd.

b) Zkomolené *-dcát* bylo také pravidlem v týchže číslovkových desítkách, když byly v pádě některém jiném než akk. (nom.), — a v gen. číslovek *třidcěti* a *čtyřidcěti*. Byl tedy:

k tři-*dcěti* gen. tří-*dcát*,
k čtyři-*dcěti* „ čtyr-*dcát* n. čtyří-*dcát*; —
k pat-*desát* „ pěti-*dcát*, dat. pěti-*dcát* . . . .,
k šest-*desát* „ šesti-*dcát*, „ šesti-*dcát* . . . atd.

Časem nastala tu změna: první člen spřežky, který udával počet desítek (*tři*-dcěti . . . , *pat*-desát . . .), přestal se skloňovati, sklonění označovalo se podle potřeby a možnosti až na konci spřežky celé, a tím způsobem vznikly a jsou na místě tvarů náležitých novotvary, na př. místo akk. (nom.) *tři-dcěti* gen. *tří-dcát* . . . jest pak *třidcet* gen. třidcet*i* . . . , místo gen. *pěti-dcát* . . . jest gen. padesát*i* atd., nč. třiceti, padesáti atd.

Změna jiná stala se tím, že k *-desát* přidávalo se *-e*, analogií podle -ná-dst*e* v. *ná-dst*, a jest pak -desát*e*; příklady toho nejstarší známy jsou z poč. stol. XVI.

Doklady k tomu ke všemu:

-dcát, *-desát*: ze trzidczat Ol. Num. 31, 39 a 1. Par. 12, 18; ote trzidczat let Ol. Num. 4, 23; počínajě věk trzidczat let Krist. 31ᵇ; prvé než došel trzidczat let t. 32ᵃ; plamen cztyrzydczat loket Kat. 164; těch cztirzidczat dní Krist. 107ᵇ; puost dní cztyrzdczat Štít. ř. 162ᵃ; — u patdeſat žalmiech Alb. 67ᵇ; patdeſat Krist. 67ᵃ a Ol. Gen. 18, 26; paddezat AlxH. 4, 19; paddeſat Pass. 471, Hrad. 114ᵃ, Krist. 110ᵇ, Ol. Ex. 26, 5 a j.; padeſat Hrad. 137ᵃ, Ol. Gen. 18, 28 a j., padeſath kop KolČČ. 83ᵇ (1547), nč. padesát; Sſeſtdeſat haléřóv Rožmb. 4; Sſeſtdeſat AlxV. 1124; ſſeſtdeſat Ol. 2. Mach. 12, 9; nč. dial. šesdesát BartD. 42 (hroz.), slc. šesdesiat; ſſedeſat Ol. Num. 1, 39, ſſedeſath kop KolČČ. 82ᵇ (1547), nč. šedesát; ſedmdeſaat let Pror. 16ᵃ; ſedmdeſſat AlxV. 655, nč. sedmdesát; oſſmdeſat let Hrad. 70ᵃ, za woſmdeſate kop KolČČ. 397ᵃ (1566), nč. osm-

desát; dewatdeſat ROl. 132ᵃ a Krist. 61ᵇ; dewaddeſat Pulk. 65ᵃ, 128ᵇ a Koř. Mat. 18, 12, dewadeſath KolČČ. 43ᵃ (1550); nč. devadesát; — let pyetydczat AlxV. 386; nemáš let pyetydczat Štít. ř. 143ᵃ; (léta) po pietidczat pátého Hrad. 22ᵃ; kniežě nad pyetydczat Pror. Isa. 3, 3; let ſeſtydczat AlxV. 387; zbitie ſedmydczat mužóv Ol. Súdc. 9, 24; jeden z ſedmidczat učenníkóv Pass. 335; léta . . po oſmydczat cztwrteho DalC. 73; do oſmydczat let Štít. uč. 50ᵃ, léta po dewyetydczat šestého DalC. 32 a j.; těmi dewiety dczat (t. ovcěmi) Krist. 61ᵇ;

-desáte: padeſate kop KolA. 1511, padeſáte łoket Br. Ezech. 40, 15, (půjčil) Sſedeſate kop KolČČ. 82ᵇ (1547), ſedmdeſate palm Ol. Ex. 15, 27, ſedmdeſate let Br. Jer. 25, 11 a j.;

-dcěti, *-cěti*, *-(d)ceti*: nč. od třiceti do čtyřiceti atp. Us. nč., často též -(d)cíti;

-desáti: w oſmideſati letech Ol. Gen. 16, 16, nad dewaddeſati Koř. Mat. 18, 13, osmi a ſedmdeſati loket Mand. 32ᵇ, padesáti, sedmdesáti atd. Us. nč.

Plur. dat. *pětem*, *desětem*, jako kost*em*; psl. *pętьmъ*, *desętьmъ*. Nedoloženo.

Plur. lok. *pětech*, *desětech*, jako kost*ech*; psl. *pętьchъ*, *desętьchъ*. Doklady jsou jen pro *desětech*, zkomolené ve *-dcietech*, *-dcetech* a *-dcítech*. Na př. po trzechdczietech (let) Pulk. 24ᵇ; léta . . po trzech dczyetech osmého DalC. 43, po třech dcítech Dal. 43 var. J; léta po trzech dczyetech čtvrtého DalC. 64; we cztyrzechdczetech Ol. Jos. 5, 5; we cztyrzidczetech (m. čtyřech dcetech) letech Ol. Jos. 5, 6; we cztyrzedczytech (m. čtyřech dcítech) dnech ML. 39ᵇ.

Plur. instr. *pětmi*, *desětmi*, jako kost*mi*; psl. *pętьmi*, *desętьmi*. Nedoloženo; o novotvarém *pětmi* atd. viz zde doleji.

Jiné výklady ke sklonění *pět* atd.

332. 1. K nom. akk. *pět hřiven* atp. byl náležitý gen. pět*i* hřiven, dat. pět*i* hřiven, lok. pět*i* hřiven a instr. pět*ú*, *-iú*, *-í* hřiven atd.; t. j. *pět* skloňovalo se náležitě a předmět počítaný vyjádřen byl genitivem celkovým (*hřiven*). Ale časem nastala tu změna: flexe vyjadřuje se na výraze předmětu počítaného a číslovka ustrnuje v tvaru *-i*, platném pro pády všecky: gen. pět*i* *hřiven*, dat. pět*i* hřivn*ám*, lok. pět*i* hřivn*ách*, instr. pět*i* hřivn*ami*. V těchto ustrnulinách pak smíme spatřovati starý a náležitý tvar tehdy, když se neliší od tvaru theoreticky žádaného a když se nevyvinul z tvaru jiného, nežli je tvar žádaný. Na př. jednotný dativ zněl a) původně „*pěti* hřiven“ a zní b) nyní „*pěti* hřivnám“; v a) i v b) je stejně znící *pěti*, v a) je tvarem původním, v b) je ustrnulinou; ustrnulina *pěti* vyvinula se z tvaru náležitého *pěti* změnou ovšem

syntaktickou, ale nikoli tvarovou; proto smíme ustrnulinu *pěti* atp. v dokladech, jako jsou „*pěti* hřivnám" atp., bráti za doklad pro dat. *pěti*, a proto smíme vůbec tvary ustrnulé bráti za doklady pro tvary náležité tehdy, když se neliší od tvarů náležitých a když vznikly ustrnutím tvarů těchto. —

2. Dílem již v době starší, zvláště však v některých nynějších nářečích východních je tu změna ještě další: ustrnulé *pěti* n. *pěť* atd. béře se za přívlastek substantiva, při kterém stojí, a přijímá koncovky pádové ze sklonění zájmenného a složeného. Tudy vzniká:

gen. *-ch*, na př. slc. piatich; —

dat. *-m*, na př. slc. piatim, laš. pěťom, dvaceťom BartD. 117; stejný novotvar vyskýtá se také u Beck.: proti deſýtim přikázanjm 3, 8 (rejstř.); — když je číslovka bez substantiva, mívá *-ma* (podle vulg. třema, a toto podle dvěma): dał pětima, desetima BartD. 89 (stjick.) a j., dvaceťoma t. 117 (laš.);

lok. *-ch*, na př. wedtrzydſatech dnech Lvov. 54[b]; —

instr. *-mi*, *-ma*, na př. deſietmy tuſſyczi ŽWittb. 67, 18, před ſſeſtmy dny EvOl. 249[a], s těmi pietmi Comest. 82[a], padeſatmi mužmi t. 169[b], s ſſeſtmi tovaryši Beck. 1, 330, s pětimi Rosa 117, s pěti nebo s pětmi Tham (1801) 65, před dvacecimi rokami BartD. 117 (laš.), piatimi slc., s pěťomi, dvaceťomi BartD. 117 (laš.), — šestima koni Suš. 450, devětima konci t. 441, přišel s pětima BartD. 72 (val.), dvacetima t. 89 (stjick.).

3. K *devět*, *desět* s krátkým *-ě-* bývá v gen. dat. lok. sing. většinou dlouhé dev*ie*ti, des*ie*ti, zúž. dev*í*ti, des*í*ti. V Kol. bývá to z pravidla, na př. dewiet kop KolČČ. 84[b] (1548), deſeth kop t. 53[b] (1553) a z těch dewiti kop t. 103[b] (1554), do deſyti let t. 116[a] (1549) atd.; taktéž v bibli Br.: deſet Num. 11, 19 a dewjti Deut. 3, 11, deſýti Ex. 36, 8 atd.

Totéž zdloužení bývá také v novotvarých gen. dvadc*í*ti, třidc*í*ti..., proti akk. (nom.) dvadc*e*t(i), třidc*e*t(i). V Kol. a v bibli Br. bývá to opět z pravidla; na př. za dwaczeti kop KolČČ. 400[b] (1565) a po dwaczyti kopách t. 325[a] (1562), (kaupil) trzidczet zahonuo t. 134[b] (1550) a s těch trzidczyti zahonuo t., dwadceti ſtřjbrných Br. Gen. 37, 28 a we dwadcýti letech t. Num. 33, 39, vyplnilo se čtyřidceti dní t. Gen. 50, 3 a we čtyřidcýti letech t. Gen. 25, 20 atd.

Dialekticky je zdlouženo také p*ie*t, p*í*t, š*é*st, š*ie*st, s*é*dm; doklady jsou podány nahoře.

V dokladech ſ uoſmy Pror. 91[b], w uoſſmynaſte Kat. 8 atp. je prodloužení jako: *o*tec — w-*oo*tczi Hrad. 50[b], w-*uo*tczy Vít. 14[b], k-*u*tczy t. 39[b] ad patrem, srov. I. str. 233.

4. V *pět*, *devět*, *desět*, = *pętь*, *devętь*, *desętь*, jest *-ě-* ve středě za psl. *-ę-*. Tu pak bývá *ě* jen tehdy, když je příčina ku přehlásce; kde příčiny takové není, je střídnicí *-a-*.

Zejména pak máme tvary s *-a-* následující:

1) gen. lok. du. *-dcátú*, m. *desátú*, psl. *desętu*;

2) gen. plur. *-desát* a *-dcát*, psl. *desętъ*;

3) *pat-* a *devat-* ve výrazích pro číslovky základní:

15 a 19, *pat*-na-dcěte a *devat*-na-dcěte, —

50 a 90, *pat*-desát a *devat*-desát, —

500 a 900, *pat*-set a *devat*-set.

Že v případě 1) a 2) příčiny ku přehlásce nikdy nebylo, vidí se z původu tvarů tam patřících.

V případě 3) však přehláska býti by měla, neboť spřežky tam patřící zněly původně *pętь*-na-desęte, *devętь*-na-desęte, *pętь*-desętъ, *devętь*-desętъ, *pętь*-sъtъ, *devętь*-sъtъ. Z *pętь*, *devętь* vzniklo české pět, devět; z *pętь*-na-desęte, *devętь*-na-desęte atd. mělo tedy vzniknouti pět-na-dcěte, devět-na-dcěte atd. Toto se však nestalo, a to proto, že *-ь* z pętь- a devętь- ve spřežkách těchto dříve bylo zaniklo, než se přehlasování *a-ě* provedlo. Srov. I. str. 107.

Doklady pro tvary 1) -dc*á*tú a 2) -des*á*t, -dc*á*t jsou podány na svých místech nahoře. Pro p*a*t- a dev*a*t- ve spřežkách patřících pod č. 3) příklady některé tuto následují:

patnadcziete dní Pass. 8, patnadczyete let Vít. 10ª, patnadſte mil Krist. 29ᵇ, patnadczte paterzow ML. 14ª, patnadczt let Alb. 21ᵇ, — nč. patnáct, devat(e)náct;

u patdeſat žalmiech Alb. 67ᵇ, napišiž patdeſat Krist. 67ª; paddezat AlxH. 4, 19, paddeſat Pass. 471, Krist. 110ᵇ, Hrad. 114ᵇ; padeſat Hrad. 137ᵇ; patdeſat Ol. Gen. 18, 26, paddeſat t. Ex. 26, 5, padeſat t. 18, 18; — dewatdeſſat ROl. 132ª, Krist. 61ᵇ, dewaddeſat Pulk. 65ª, 128ᵇ, Koř. Mat. 18, 12, — nč. padesát, devadesát;

viece než patſet člověkóv Pass. 344, patſetkrat t. 301, mzhóv patſet AlxV. 1277, patczet mzhóv AlxH. 4, 22, — dewat ſet haléřóv Rožmb. 261, — nč. pět set, devět set.

V p*a*tnáct, dev*a*t(e)náct, p*a*desát, dev*a*desát zůstalo *-a-* dosud; ale místo p*a*t-set, dev*a*t-set ujalo se a jest nč. p*ě*t-set, dev*ě*t-set, vlivem příbuzných výrazů jiných, v nichž *-ě-* se vyvinulo.

b) *oko*, *ucho*, — *oči*, *uši*.

333. Substantiva *oko*, *ucho* jsou v sing. a plur. kmene *-o* a rodu středního, a skloňují se tu podle vzoru *město*; kmene *-ĭ* jsou v duale a jsou tu rodu ženského.

Některé příklady pro sing. a plur.:

sing. nom. akk. oko za oko Krist. 39ª, přichýli vcho tvé ŽWittb. 48, 5; — gen. oka mzenye ML. 63ᵇ, Krist. 8ª; — dat. jenž hospodě slúží k oᵒku Jid. 84, k oku jim slúžiec Štít. uč. 63ᵇ; — lok. v ciziem oku Alb

90ᵃ, vidíš drástu w oku bratra tvého a břevna w ocie tvém nevidíš Koř. Mat. 7, 3, bělmo w oczie Ol. Lev. 21, 20, v svém vſſye Mast. 66, na vſſie pravém Ol. Ex. 29, 30, když jest w uſſe bolest Rhas. 66; — instr. andělé vidí boha okem k oku Štít. uč. 68ᵃ; —

plur. nom. akk. (Jachym a Anna) modlitby činiec vznosiesta oka Levšt. 150ᵃ, žačie occa Rostl. (= posed); — gen. peřie jejich krziedl jest plno ok jako zlatých Mill. 49ᵃ; — dat. soci křivé šepty k uchom plodie Kat. 4; — lok. w ociech tenatných MamV.

Sklonění v duale jest toto:

Nom. akk. *ȯči*, *uši*, jako nom. akk. kost*i*. Na př. oczi moji ŽKlem. 87, 10, oczy moji ŽWittb. t.; potom požeň woczy kdež jej (žalovaného) potkáš t. j. v-óči Rožmb. 207, což zvědie, i w uoczi ť pravdu povědie NRada 1394 (= nč. do očí), z toho je nč. adv. vůči; — vſſy tvoji ŽWittb. 129, 2; wſſy jeho t. j. v-úši t. 17, 7, wuvſſy Pror. 50ᵇ a j. V Pass. 413 psáno: oczyu jako plamen biesta, analogií zvratnou místo oč*i*. Podobná odchylka jest: aby naſye oczye tam nehlédaly ML. 84ᵃ, m. oči. Mikl. III² 359 cituje „oce“ z rkp. XV stol.; doklad nejistý. Nč. oči, uši Us. spis., a tak i v nářečích. Odchylka v dial. rčení v-oč*a*-zdřa BartD. 116 (opav.) vysvětluje se tím, že je to výraz adverbialní, ve kterém se již nepamatuje, že tu má býti akk. oč*i*.

Gen. lok. *očú*, *ušú*, *-iú*, *-í*, jako gen. lok. kost*ú* atd. Na př. mogiu oczu AnsJist., w naſſiu oczіu ŽKlem. 117, 23; w oczyu našiú ŽWittb. t.; nemoc w oczіu Hrad. 143ᵃ; v naší oczij Ev. Zimn. 23; (hřiešník) nechtieše oczij k nebesóm vzvésti Krist. 68ᵃ; w uoczyy vmuv (= v uočí u mú) Pror. 57ᵃ; budú nám w oczij Štít. ř. 169ᵇ, v očí tvých Tand. 62, v očí vašich Ben. Jg.; — (žena) vſſyu nejmějieše DalC. 20, z auſſy Chir. 271ᵃ a j.; u mojí uſſyu Pass. 278; v mú vſſij Ev. Zimn. 4, Štít. ř. 12ᵇ, v mých smutných vſſy Kruml. 409ᵃ atd.

V gen. tvar *očí*, *uší* z pravidla zůstává. Dialekticky přehláska dílem nepronikla, dílem se zrušila, a jest na př. očú, ušú BartD. 21 (zlin.), t. 31 (pomor.), t. 37 a 42 (slov.) a Hatt. slc. 82; v týchže nářečích je vedle toho také gen. očí, uší. Jinou změnou dial. jest *-ej* m. *-í*, do očej, ušej BartD. 52 (dol.). V nář. lašském je koncovka ovšem zkrácena: oči, uši t. 116. Někde pak bývá novotvar *-ch*: očích, uších t. 69 (val.), t. 89 (stjick.).

V lok. vyvinuly se několikeré novotvary *-ch*, s koncovkami většinou takovými, jaké kde jsou v obyčeji v pl. lok. vz. *moře*, a novotvary ty ovládly všeobecně. Na př. w očjch Br. Gen. 28, 8 a j., w uſſich Hug. 412, w uſſich lidu Br. Ex. 12, 2 atd., nč. v očích, uších Us., dial. očách, ušách BartD. 21 (zlin.), t. 31 (pomor.), t. 71 (val.) a j., očach, ušach t. 116 (laš.), očiach, ušiach slc., na očoch, ušoch BartD. 37 (straň.), t.

42 (hroz.), t. 44 (břez.), t. 70 (val., vedle -ách), očóch, ušóch t. 89 (stjick.).

Dat. inst. *očima*, *ušima*, proti kost*ma*, pův. kost*ьma*, tedy *-ima* proti *-ьma*; koncovka *-ima* m. *-ьma* vyvinula se vlivem nom. akk. oč*i*, uš*i*. Na př. ač dám sen oczyma mýma ŽKlem. 131, 4; přěd oczyma ŽWittb. 5, 6; blaze mýma oczyma Krist. 26ª; strom příjemný očima Br. Gen. 3, 6; před očima vašima t. 50, 4; — (slova mají) k ušima připuštěna býti Aesop Jg., slova má vſſyma přijmi ŽWittb. 5, 2; vſima přijmi slova t. 53, 4; našima vſſima Ol. 1. Par. 17, 20; vſſima Br. Isa. 1, 2 atd.

V dat. vznikájí několikeré novotvary *-m*, s koncovkami většinou takovými, jaké kde jsou v obyčeji v pl. dat. vz. *moře*, a novotvary ty jsou ode dávna pravidlem. Na př. k mým vſſim Har. 2, 293, k uším Vel. Jg., nč. očím, uším Us. spis. i ob. Dial. očejm BartD. 52 (dol.), změnou hláskovou z očím; očom, ušom t. 69 (val.), očům, ušům t. 89 (stjick.); očám, ušám t. 21 (zlin.), t. 31 (pomor.), t. 69 (val.), očam, ušam t. 116 (laš.), slc. očiam, ušiam.

V instr. bývalé oč*ima*, uš*ima* dosud se zachovává, v usu spis. a ob.; tak také v nářečích některých východních: BartD. 21 (zlin.), t. 42 (hroz.), t. 70 (val.), t. 89 (stjick.), t. 116 (laš.), Hatt. slc. 82; zdlouženo: očíma, ušíma BartD. 60 (val.); očjma ſwýma píše také Beck. 3, 131 a j., ale jeho psaní není v kvantitě spolehlivé. Vedle toho jsou však také několikeré novotvary, vzniklé patrným napodobením jiných instrumentalů plur., zejména na př.: *očma*, *ušma*, před mýma oczma Kruml. 411ª, vočma točí Suš. 212, ušma Šemb. 48 (han.); *ušmi*, nečistými vſſmy Hilar. 30ª; *očimi*, před očimi Beck. 1. 550, t. 581 (jazyk kleslý); *-ami*, *-ámi*, *-iámi*, očami, ušami t. 27 (záhor.), t. 70 (val.), t. 116 (laš.), očámi, ušámi t. 89 (stjick.), očiámi, ušiámi t. 44 (břez.); *-ama*, očama, ušama t. 41 (pomor.), t. 116 (laš.); *-oma*, očoma, ušoma t. 116 (laš.).

Co se okem, uchem rozumělo, zda-li úd tělesný či nějaký předmět metaforicky tak pojmenovaný, z toho nevyplýval původně žádný rozdíl pro skloňování; rozdíl, který tu jest v jazyku nč. spisovném a podle něhož údy tělesné jsou *oči*, *uši*, gen. *-í*, dat. *-ím* atd., předměty pak jiné jsou *oka*, *ucha*, jest původu novějšího a namnoze umělý. Srov. příklady: soci křivé šepty k uchóm plodie Kat. 4 a džbán o dvou uších Vel. Jg., oči (mastnoty na př. na polívce) Us. ob. atp.

c) *Substantiva ostatní, podle kmenových koncovek:*

-mь, *-bь*, *-pь*, *-vь*.

334. Některá jednotlivá substantiva kmene *-mь*, *-bь*, *-pь*, *-vь*: *leb* je kmene *-ĭ* fem., a také kmene *-o* masc., v. § 50.

pohřeb je mužsk. o-km., v. § 50; dial. též fem. kmene *-ĭ*, na př. do dne ſwe pohrzebi Ol. Sir. 40, 1, (ač by kto) pohrzebi nejměl Ol. Ekkl. 6, 3.

zlob fem., stsl. *zlobь* malitia. Na př. ta zzlob ApD. a, má mne zlob s právem dochodí DalH. 40, miloval si zlob ŽWittb. 51, 5, (že) sě zlob zloby (ob)rátí a dobré dobrým sě oplatí Mast. 101; zloby nechtěl nenáviděti ŽWittb. 35, 5.

chalup fem., dial. vedle *chalupa*. Na př. kúpil chalup KolA. 1512, v tuto chalup Lún. reg. 1619, z chalupi KolB. 1519, před chalupí Let. 195, v rybářských chalupij KolA. 1512, koliks dvoruov a chalupij Háj. 468^{b}.

otep fem., gen. *-i*, do wotepi slámy KolC. 51^{b} (1588).

step fem., gen. *-i*, z rušt.

ciev fem., stsl. *cěvь* tubus. Na př. cevv MVerb., po každé czieui Ol. Ex. 25, 33, pod dwěma cziewma t. 25, 35, plur. czieui dute t. 25, 36, dielo šesti czieui sex calamorum t. 25, 33, po všěch cziewech t. 37, 19.

-děv, *oděv*, stč. též fem., gen. *-i*, vedle *oděv* masc. Na př. odiew Jezukristovu Otc. 416^{a}, jest té drahé odiewy pilnu býti ŠtítMus. 82^{a}, v ctné odiewi BrigF. 115, kakú odyewij ozdobeni Štít. ř. 73^{b}.

dřvi, v. doleji pod *-rь* § 336.

krev fem., má některé tvary podle sklonění tohoto, ale většinou jest pod vzorem *svekrev*, v. § 308 sl.

ohlav fem., stč., vedle *ohlava*. Na př. kuoň ohlaw ztrhá Hug. 379, w ohlawy in chamo ŽWittb. 31, 9, uvázán jest ohlawi capistro Otc. 19^{a}, ohlawi vozové habenae currus Ol. Naum. 2, 3.

náv masc.; stsl. *navь* masc. mortuus. Na př. skrzě Evu byl náš naw, již (nunc) bude v nebesiech náš stav Levšt. 150^{a}; Krok jide do nawy DalStrah. 3 a DalC. 3; dvě stě let tomu, jakž sem donagy ſſel Jiř. Klem. 17, omylem m. *do návi*, v. tamže doleji ve v. 23: tak sem ihned *do pekla* šel; ty jsi myrtwe z nawy vzkřěšoval JiřBrn. 542; jenž Lazařě vzkřiesil z nawy KatBrn. 198; ustlav jiným w nawi bydlo AlxH. 7, 20; mrtví vstáváchu z svých nawy Rúd. 17^{b}. — Novotvar *náva*: oba (Libuše i Přemysl) odešli do Náwy a pohřbeni jsú Háj. 22^{b}; do Saturnovy návy se odebral Vel. Jg. Zaniklo.

obuv fem., stsl. *obuvь*. Na př. obuw mogiu ŽKlem. 59, 10; řemen obuwi jejie Pror. Isa. 5, 27; okrasa obuwi ŠtítOp. 17; bez obuwi Kruml. 318^{a}; do řeménka obuwi Br. Gen. 14, 23; w obuwech Otc. 157^{b}, dosud tak. Místy též podle *dušě*, gen. obuvě Us. podkrk.

vrv, *obrv* fem., stsl. *vrъvь* funiculus. Na př. jako wirw zona ŽWittb. 108, 19, obirw funiculum ŽGloss. 104, 11, obwirw ŽWittb. t., w obwirwi mierniej in funiculo ŽGloss. 77, 54, w obwirwy ŽWittb. t. Zaniklo.

-lь.

335. Za *lь* je v češtině podle pravidla jerového dílem *-l*, na př. sg. nom. akk. mys*l* (stč. jednoslab.), pl. instr. mys*l*mi (stč. dvouslab.), dílem *-le-*, na př. pl. dat. mys*l*em z *-lьmъ*, lok. mys*l*ech z *-lьchь* atd., srov. I. str. 59 sl. —

Některá jednotlivá substantiva kmene *-lь*:

běl fem., stsl. *bělь* albor. Na př. z byely obilé adipe frumenti Hod. 9ª; tři měřičky bieli similae Ol. Gen. 18, 6; z bieli pšeničné t. Ex. 29, 2; čiest bieli pokropené olejem t. Ex. 29, 40; díł běli Br. t. Nč. běl, gen. běle, masc.

hól fem., stsl. *golь* ramus. Na př. pól žebráčie holy Mast. 175, kus holí Mojžíšovy Háj. 478ª, pozdvihl holi své Br. Isa. 10, 26; pobeř holi všěcky virgas Ol. Num. 17, 12, držiece holi v rukú baculos t. Ex. 12, 11 a Kruml. 38 ; húl gen. holi, pl. nom. akk. holi, dat. holem, lok. holech Beneš. Gramm. 1577, 11ᵇ. — Novotvary podle *duše*: díl hole jeho Beck. 2, 93, úředníci nosé hole v rukú KabK. 25ª, mají bielé hole t., požřeła hůl Aronova hole jejich Br. Ex. 7, 12, dvě hole (plur.) t. Zach. 11, 7, w holich svých Ol. Num. 21, 18, holemi svými Br. Num. 21, 18, holemi Beneš. Gramm. 11ᵇ, nč. hůl gen. holi Us. spis., hole Us. ob.

húsli plur. fem., stsl. *gąslь* pl. *gąsli*. Na př. vstaň žaltáři i husly cithara ŽWittb. 56, 9; žaltářů a husly t. 107, 3; zvuk huslyy Pror. Dan. 3, 5, zvuk huslj Br. t.; w huslech ŽWittb. 42, 4; s huslmy ŽKlem. 80, 3. — Podle *duše*: pověsichom husle našě ŽWittb. 136, 2, husle ŽKlem. 56, 9, Pror. Isa. 16, 11, HusPost. 81ᵇ, všeliké husle Ol. 2. Reg. 6, 5, Apollon vzem husle i hude Apoll. 136ª, huslemy ŽWittb. 80, 3, s huslemy Ol. 1. Reg. 18, 6, húslemi Ben. 2. Par. 20, 28; huselemi (sic) MamV.; nč. housle, gen. -í, dat. -ím atd.

jěsli plur. fem., stsl. *jasli*. Na př. giesli hrubé PassDrk. 2ª, sprostné gesly Ježíšě chovaly jsú Pass. 60, to přístřešie gyesly jmějieše ML. 46ª, gyesly Vít. 93ᵇ, jehož w nijesly položili Štít. ř. 23ᵇ; ot gieslij Krist. 72ᵇ; k geslem HusPost. 61ª, Tkadl. 34ª, Baw. 119; w gieslech ŽWittb. Hab. 17, Seitst. Luk. 2, 16, w geslech PassDrk. 2ᵇ, ML. 46ᵇ. — Podle *duše*: giesle hrubé Krist. 24ᵇ, gyesle Rozk. 2855, gesle dwogie KolBO. 76ᵇ (1497), giesle KabK. 14ᵇ, gesle Br. Isa. 1, 3, do gesel Beck. 1, 152, před geslemi Ben. Job. 6, 5; nč. jesle, v jeslích atd. V ŽKlem. čte se: nebude brawieti w giesly non erit armentum in praesepibus Hab. 17, nějaký omyl. — Dial. jasla BartD. 60 (val.), neutr. plur.

kúpěl fem., stsl. *kąpělь* fem. Na př. z té kupieli Pass. 78. Přechází ke vzoru *duše* a do masc.: z té koupele atd. Us., do toho kupele Hug. 198 (2), očiščujě ji (Kristus církev) kupielem vody Koř. Efez. 5, 26. Dial. *kúpeł* gen. kúpeła BartD. 36 (stráň.).

letorasl atp., v. doleji *ratolesl.*

-mrl, *otúmrl* fem. Na př. pro odvmrl ODub. 120; na kohož připadují odvmrli ŠtítMus. 43^{a}, na kohož připadují odvmrlý ŠtítJes. 84^{b}, nápadové a odvmrli ODub. 82^{a}; (o) odvmrlech ŠtítMus. 43^{a} a ŠtítJes. 84^{b}. Slovo to zaniklo.

mysl fem., stsl. *myslь.* Na př. muž vysoké myſly Pulk. 157^{a}, buďte udatné myſli Br. Num. 13, 21; (Alexander) vzblúdi sě myzlu AlxH. 6, 22, všiu mýzzliú JidDrk. 76, s rozpušťenú myſli Ol. 2. Mach. 13, 9; proč roztrhujete myſli synův Izrahelských Br. Num. 32, 7; myslem našim Lomn. Jg., v myslech Kram. Jg., myſlmi svými animis Koř. Žid. 12, 3, čistajmi myslmi Rokyc. 16^{b}. Podle *dušě*: u vytržení myſle Beck. 1. 342, odvrácení myſle VesA. 63^{a}, w myſlých Beck. 1, 345, pokojnost myſle HořovC. 202 (1782). Nč. mysl gen. -i atd. Us. spis., gen. -e atd. Us. ob.

ocěl fem., stsl. *ocělь* fem. Na př. z oczieli Hrad. 131^{b}, z uoczyely Vít. 6^{a}, nejsem z oceli Háj. 169^{a}, ſwazek woczeli KolCC. 12^{b} (1546), tisíc lotu oceli Br. Ekkl. 31, 30. Podle *dušě*: dva (svazky) woczele KolDD. 135^{a} (1599). Nč. ocel gen. -e atd., zřídka gen. -i.

ratolesl, *letorasl* atp., fem., stsl. *lětoraslь* fem. Na př. ratoleſl ramus Koř. Mark. 14, 24, od ratoreſſy PassKlem. 156^{a}; dvě ratoleſſly Pulk. 5^{a}; tři ratoleſſly Pulk. 4^{b}, (hůl) pustí-li ratoleſli OtcB. 52^{a}, jiní řězáchu ratoleſli ramos Koř. Mat. 21, 5; vinnicě rozložila letoraſly své ŽGloss. 79, 12, letoroſtli své ŽKap. t., mnohé ratoraſly ROlB. 34^{b}; proti ratoleſlem Koř. Řím. 11, 18; na ratoleſlech t. Mat. 13, 32, w ratoraſlech PassKlem. 227^{a}. Podle *dušě*: ratoreſle (sic) ramos EvOl. Mat. 21, 8, vzechu ratoraſlee palmové EvOl. 250^{a}, ratoraſlemy JiřBrn. 425. Nč. ratolest gen. -i atd. Srov. I. str. 541 sl.

sól fem., stsl. *solь.* Na př. ſool Krist. 38^{a}, ſól Ol. Sir. 22, 18, ſuol Ben. 2. Reg. 8, 12; když ſoly dělají velikú věc Mill. 87^{a}, naklaďte ſoli Ben. 4. Reg. 2, 20; ſolu čiščenú t. j. soľú AlchAnt. 7^{a}; nč. sůl g. soli.

tál stč., stsl. *talь* gen. tali masc., obses. Na př. pl. nom. talle obsides MVerb. Několikráte je doložen výraz jak se zdá ustrnulý *v-táli*: dávaji svój život w tali Hrad. 95^{a} (rým: králi), znamenaj, když tě kto chválí, buď sám sobě ſudczy w taly Vít. 63^{a}, událi ť sě jmieti svého jako w taly kdy rovného t. 66^{b}, každý ť blázen sám sě chválí, nebť súsědóv nemá w taly t. 69^{a}, dnes já svú čistotu w tali tvéj milosti porúčeji Kat. 58, i syny w tali dané přivedl filios obsidum (sic Vulg.) reduxit Ol. 2. Par. 25, 24. Podle rýmu podobá se, že slabika tál- byla dlouhá. Také význam, *v-táli* = v zástavu atp., je zřetelný. Ale nezřetelný je tvar: *v-táli* může býti sg. lok. nebo pl. akk., a možný jest výklad také jiný.

rь.

336. Po *r-* následovala původně vždy samohláska úzká, *-ь* nebo *-i*; od té změkčilo se *r-* v *ŕ-*, nč. *-ř*, srov. I. str. 337 sl.

Některá jednotlivá substantiva kmene *-rь*:

-běř, *sběř* fem. Na př. pohanská zbyerz Kat. 158, vše ſbierz TandZ. 182b; ot všeliké zbierzi LMar. 58, což jiné ptačie zbierſi AlxB. 5, 25, z prostředka ſbierzy této Ol. Num. 16, 21, od zběři lidu Vel. Jg. Nč. sg. gen. -i a -e Us.

-bořr, *sbořr* fem., stč. Na př. ſborz congregatio ŽTom. 67, 31, ſborz turba EvVíd. Jan. 12, 34; křik ptačí zborzy AlxV. 674, aby chodil cěstú lida ſborzy teyto Pror. Isa. 8, 11; přistupte ſborzy lydſke a slyšte t. 34, 1.

debř fem., stsl. *dьbrь* f. vallis, stpol. *debrz* Jag. Arch. XII, 151. Na př. debř ohnivá bibl. rkp. Jg.; dibri valles (pl. nom.) MVerb. (podle Aelt. Denkm.). Podle *dušě*: do Debře, do Dýbře (nom. loci) Jg.

-děř fem., sloup zděřmi stažen (= kruhy) Kron. tur. Jg.

dřvi plur. fem., m. *dvři*; *dveři*; stsl. *dvьri* plur. fem. Na př. nom. akk. *dřvi* a *dveři*: neroď prsta mezi drzwy a podwoy klásti DalC. 85, potlúk na drzwy PassKlem. 48b, Porfyrus drzwy otrazi Kat. 142; já jsem dwerzi Krist. 71a, dwerzi sě otevřěly Pass. 471, na dwerzy tluku Modl. 111b, zavřevši komňatné dwerzy Kat. 18, zavra dwerzy modliž sě Alb. 64b, tlúci na dweřy Baw. 74; jsú tam troje dveři Suš. 146, podívej se za dveři t. 178 (tištěno: za dveří). Gen. *dřví* a *dveří*: u jeduěch drzwi Pass. 317, u drzwi Hrad. 25b, 45b, u mých drzwy ML. 51b, ote drzwy Hug. 99, domek nejmá drzwy Alb. 30a; těch dwerzy Rožmb. 28, ot tvého srdečka dwerzy Hrad. 49a, u dwerzy Otc. 261a, vedle těch dwerzij Lobk. 97a. Dat. *dřvem* a *dveřem*: ke drzwem PassKlem. 76a, Krist. 96a, k dwerzem Pror. Dan. 3, 93. Lok. *dřvech* a *dveřech*: stojě we drzwech Hrad. 26a, we drzwech Ol. Ex. 35, 17; na drzewech Mill. 96a; we dwerzech Alb. 37, Lobk. 84a, Ol. Num. 11, 10, t. Lev. 4, 18. Instr. *dveřmi* (= pův. *dvьrьmi*; pro přesmyknuté *dřv-* nebylo zde příčiny): přěde dwerzmi Alb. 37b, přěd kostelními dwerzmi Pass. 323, dwerzmi Otc. 131b, 241a; přede dwrzmi (sic) GestaMus. 87b. — Novotvary podle vzorů jiných: nom. akk. *dveřě*, *dvéřě*, ulož dwerzie pone ostium ŽKlem. 116b, dwerzye bez klíče Alb. 54b, dwerzie domové Ol. Ex. 12, 23, dwerzie Otc. 227a, já jsem dwerzye Koř. Jan. 10, 7, zavra dwerzye t. Mat. 6, 6, před dwerze Lobk. 97a, dwéře Br. Ezech. 8, 8, dwyrze KolČČ. 116a (1549), t. 306a (1566), t. 399a (1571); dat. *dveřiem* a *dveřóm*, ke dwerziem Ol. Lev. 4, 14, ke dwerzym EvOl. 249, k dwerzym GestaKlem. 259, naproti dweřjm Br. Ezech. 40, 10, ke dwerzom Pass. 218, ML. 111a, EvOl. 256a, Koř. Mat. 27, 60, t. Skutk. 10, 17, Otc. 11a, Lobk. 79b, k těm dwerzom BrigF. 39, dweřům Br. Ezech. 8, 7, ke dwerżum KolU. 9b (1687), dveřom BartD. 20 (zlin.)

a j.; lok. *dveřiech*, na dwerziech Ol. Deut. 11, 20, we dwerzich t. Gen. 18, 1, Koř. Mat. 24, 33, při dweřjch Br. Ezech. 40, 40; dial. *dveřoch* BartD. 20 (zlin.); instr. *dveřemi*, *-imi*, *-ami*, *-ma*: před dwerzemi KolO. 18ª (1697), přivřenými dwerzimj KolAO. 96ª (1631), dwerzma KolU. 10ª (1687), dial. za dveřami Suš. 216, za dvèřama Suš. 198 atd. V nář. podluž. jest také nom. akk. dveřa BartD. 29. Srov. § 185 a I. str. 548.

jeř fem. Na př. gyerz Rozk. 1294; gerz ŠtítBud. 36; gerz Lact. 70ᵇ, tu gierz zdvihnúti sobě má KolBO. 177ᵇ (1500), pode jménem jeři Puchm. Jg.

lektvař fem. Na př. ruožená lektwarz Lact. 273ª; ukázal jim lektwarzi rozličné pigmenta Ol. 4. Reg. 20, 13; velblúdi nesiechu lektwarzi aromata t. 2. Par. 9, 1; nebyly sú také lektwarzi vídány t. 9, 9; apotekář udělá lektwarzi chutné t. Sir. 38, 7; této lektwarzy Rhas. 166; s lektwarzmi Ben. 4. Reg. 20, 13. Podle *duše*: apatekáři lektvaře strojí Kom. Jg. a Us.

modř fem., g. modři, přidej měděné modři Jg. (z rkp. staršího).

tvář fem., creatura, facies, stsl. *tvarь*. Na př. příklad všie jiné twarzy Alb. 2ᵇ, diáblovy twarzy Hrad. 100ᵇ, od mé twarzy Pror. Isa. 48, 19, Maria byla twarzy násmědé Krist. 5ª, s twarzy své Ben. 3. Reg. 20, 41, pozdvihl twárzy své t. 4. Reg. 9, 32, bujného vzrostu a krásné tvařy Háj. 38ᵇ, od tváři tvé Br. Ex. 23, 29, (člověk) twaržy bílé KolO. 17ª (1697); bych byla vniuž jiné twarsi LMar. 70, Marii vše twarzy chválu pějí Kat. 34, mořské tváři snědly (t. tělo utopené) Pass. 111, přikryla jest hanba twarzy naše facies nostras Pror. Jer. 51, 51, tváři jich odvráceny biechu Kladr. Gen. 9, 23, bili se w twarzi ſwe KabK. 35ᵇ, zakryté tváři majíce Háj. 321ᵇ, obrácené majíce tváři k východu Br. Hab. 1, 9, tam tváři své obrátíce Br. Jer. 50, 5; třmi tvářmi ŠtítV. 202. Podle *duše*: do twarže KolH. 96ª (1721), náše twárze Ben. 4. Esdr. 7, 35, tváře wáſſe Br. Mal. 2, 3 a j., po tvářjch t. Ezech, 1, 6, twarzemi Ol. Bar. 6, 62, tak i Us. nč. Odchylkou: s němými twarzzi Kruml. 201ᵇ, v. nahoře § 326.

zvěř, masc. i fem., stsl. *zvêrь* masc. Na př. všeliký zwierz ŽWittb. 144, 16, zwierz ten divoký Otc. 140ª, zwyerz polſkaa Pror. 32ᵇ, ta zwierz (t. vlčice) Otc. 310ª, zwierz (t. lev) bojovala t. 399ᵇ; zlá zwierzy Pass. 470; mnoho jiné zwyerzy AlxV. 2318, přěľúté zwierſi AlxB. 5, 24, zwyerzy dosti DalC. 2, k lovení zwieřy Háj. 143ᵇ, co od zwěři roztrháno Br. Gen. 31, 39, zwěrzy veliké i drobné (sg. gen.) Vamb. 1637, k zástřelu zwierzy HořovC. 94 (1713), vysoké zwieržj (sg. gen.) HořovAA. 96 (1723); tři hrozné zwierzy Pass. 490, tři hrozné zwyerzy PassKlem. 201ª, odpočívati budú zwyerzy bestiae Pror. Isa. 13, 21, všickni zwyerzy zemščí Pror. Jer. 12, 9, wſecky zwieři polnie poďte Kladr. Isa. 56, 9, zwieřy sú od boha stvořeni Háj. 449ª. Podle *oráč* a *duše*: mnoho zwiersie Pil. b, dosti zwierzie rozličného Mill. 77ᵇ, při hlúpém zwiersiu ApD. a; v CisMn. (Egidius)

ſveria doy 97ᵃ, t. j. zvěřa, odchyluje od č. přehlásky. Nč. fem. a významu hromadného, gen. -e atd.

-nь.

337. České *n-* se od následujícího *-ь* z pravidla neměkčí, ani od *-e*, které z *-ь* vzniká, srov. I. str. 370 a 371; podle toho zněl tedy sg. nom. akk. původně na př. pies*n* z pês*nь*, du. dat. instr. pies*n*ma z *-nь*ma, plur. dat. pies*ne*m z *-nь*mъ, lok. pies*ne*ch z *-nь*chъ, instr. pies*n*mi z *-nь*mi atp.

V pádech, kde po *n-* následovalo *-i*, nebo dvojhláska praejotovaná, zejména *iú* v sg. instr. a du. gen. lok., měnilo se *n-* v *ň-*, srov. I. str. 370, a také kde byl analogický novotvar s *-ě*, bylo ovšem měkké *ň-*; na př. sing. gen. a plur. nom. akk. pies*ni* n. pies*ně*, plur. gen. pies*ní*, sing. instr. a du. gen. lok. pies*ňú*, pies*niú* atd.

Z pádů těchto přejímalo se *ň* také do ostatních, a byl tudy pak i sing. nom. akk. pies*ň*, sie*ň* atd., plur. instr. da*ň*mi atp. Toto přejímání dálo se časem. V češtině staré byl dílem ještě sing. nom. akk. *-n*, neboť tvary přiekořiz*na*, plur. gen. sa*nóv*, subst. bás*nař* atp. byly by nevznikly, kdyby se bylo říkalo odevždy a jenom přiekořiz*ň*, sa*ň*, bás*ň* atd.; ale bylo tu vedle *-n* již také *-ň*, dosvědčené písmem v dokladech bázeň Hus. Post. 162ᵃ, braň Pr. pr. 259, zzeň messis Ol. Lev. 26, 5, bazň OtcB. 48ᵃ, žiježeň Lact. 159ᵇ, ſang (vysl. sa*ň*) JiřBrn. 26, 41, 44, 68. Úhrnem: stč. bylo pies*n* a také pies*ň*, sie*n* a také sie*ň* atd. Během dalším ovládlo *-ň* cele, a ovládly spolu novotvary podle *duše* ve všech pádech, kde se vzor tento od vz. *kost* liší. —

Charakteristické koncovky usu starého a nejstaršího byly v čísle jednotném nom. akk. *-n*, gen. *-ni*, a ve množném nom. akk. *-ni*, dat. *-nem*, lok. *-nech*, instr. *-nmi*. Z těch nezachovala se do nč. žádná, jsou za ně novotvary valnou většinou podle vz. *duše*, ostatek podle sklonění jiných.

338. Některá jednotlivá substantiva kmene *-nь:*

básn, *básň*, fem., stsl. *basnь*. Na př. rozpravili mi baſny fabulationes ŽWittb. 118, 85, baſni ŽGloss. t. Podle *duše*: směšnou báſni povídá Machomet Beck. 1, 39, za pravdu nám pravě baſnie NRada 64, pravili mi baſnie ŠtítMus. 140ᵃ, kto baſnie praví Lact. 65ᵃ, baſnyemy fabulis Koř. 33ᵃ; nč. báseň gen. básně atd., dial. básňa BartD. 199 (laš.).

bázn, *bázň*, fem., stsl. *bojaznь*. Na př. bazn a strach ŽWittb. Moys. 16, pro bazn Hrad. 45ᵃ (jednoslab.), bazn OtcB. 47ᵇ, bazň t. 48ᵃ; bazen božie ŽKlem. 12ᵃ, bazen ŠtítMus. 39ᵇ; bázeň HusPost. 162ᵃ, bazeň Baw. 104, t. 106, Bel. 151ᵃ, Ben. 2. Par. 19, 17; ot bazny ŽKlem. 90, 5, beze všie bazny Hrad. 45ᵇ, třebať bázni božie ŠtítV. 8, k zachování bázni HusPost. 6ᵃ, bez bazni Kladr. Ekkles. 5, 5, od bázni božie Ben. Jos. 22,

25. Podle *duše*: od baznie mé Ben. Esth. 13, 19, není bázně Boží Br. Gen. 20, 11, bez bázně Vel. Jg., nč. bázeň gen. bázně atd.

bran, braň, fem., stsl. *branь*. Na př. bran defendiculum Rozk. 3157, braň Pr. pr. 259, Ben. 1. Reg. 21, 8, bez všie brany AlxV. 484, nebť jsem brani ſwe nevzal Ben. 1. Reg. 21, 8, brani i vší zbroje zapomněvše Háj. 101[a]; katové své brany s sebú vzemše Kat. 176. Podle *duše*: u nás oděnie ani branye nenie Mand. 48[b]; nč. *zbraň* gen. zbraně atd.

čerň fem., stč. gen. *-i*, obleku nebesa v čerň Isa. 50, 3 Jg. (bible neudána).

červeň fem., gen. *-i* Jg., slovo nové.

dan, daň, fem., stsl. *danь*. Na př. dan tributum Pror. Isa. 14, 4, země za moře dan dáváše AlxV. 150, ciesař zemu w danh porobi DalH. 31, daň Bel. 170[a], že mu musí daň platiti Baw. 260; (židé) dany nedadie tributum Ol. 1. Esd. 4, 13, (chlap) když sedí dany neplatě AlxV. 234, jemu dani nechtěli dáti Mart. 4[a], z té dani Háj. 407[a], 436[b]; dany dona ŽGloss. 71, 10, aby páni měli určené dany Štít. uč. 84[b], zapověděl dany dávati ML. 102[b], desátci a dany Ol. 1. Mach. 10, 31, platieše jemu dani tributa Kladr. 4. Reg. 17, 3, dani dawati Baw. 257. — Podle *duše*: žádné daně ani jiného poplatku Vel. Jg., dávati bude daně Br. Gen. 49, 15, aby danie dávali KolAO. 60[a] (kolem r. 1595), wſſechny danie KolEE. 94[b] (1721), všechny dannie HořovAA. 170[b] (1724), k danyem Štít. uč. 87[a], o jiných danyech Štít. uč. 85[a], páni kláštery danyemy obtěžováchu Pulk. 137[a]; nč. daň gen. daně atd.

dásn, dásň, plur. *dásni*, fem. Na př. daſny faux Boh. min. 21[b], daſny gingiva t., dasny Diefnb., zmlkli sú daſny mé fauces meae ŽKlem. 68, 4, vnitřnie daaſny Štít. ř. 91[a], odpadli daſni jeho BrigF. 159. O tvarech podle *duše* a j. srov. § 185.

den v. § 357.

dlan, dlaň, fem, stsl. *dlanь*. Na př. uděláš lištu dłani zſſjřj Br. Ex. 37, 12; zprostru dlani ſwogi Ol. Ex. 9, 29; dlany rukú palmae Ol. Súdc. 8, 6, dlani k nebi vzdvih t. 2. Par. 6, 13. Podle *duše*: dlaniemi Kruml. 49[b], nč. dlaň gen. dlaně atd.

kázn, kázň, fem., stsl. *kajaznь*. Na př. kazn disciplina ŽWittb. 17, 36, troji kazn Štít. ř. 241[b], přijměte kazn t. 239[a], nekazn NRada 1074, svú kazen DalC. 45, w kazen ŠtítOp. 304[b] a ŠtítMus. 50[a], drž kazen Ol. Prov. 4, 13, kazeň Bel. 178[b], kázeň Ben. 3. Esdr. 8, 8; ty jsi nenáviděl kazny ŽWittb. 49, 17, nejmajíce božie kazny Hrad. 99[a], podlé této kazny DalC. 55, z kaazny a pořádku Štít. ř. 239[a], dóstojen kazny Ol. Deut. 25, 2, bludná mysl kazni běhá Baw. 109, od kázni Ben. Job. 17, 4. Podle *duše*: bez kaznie Lact. 245[a], bez kázně Vel. Jg., nč. kázeň gen. kázně atd.

lázn, lázň, fem. Na př. kterýž te lazny hospodářem jest ListPoř.

1443; tu jsú teplice neb lazni horké Mill. 20ª, v nichžto jsú dobré lazni t. 11ª. Podle *duše*: že by ta laznye shořela ListPoř. 1443, ciefarſka laznie KabK. 35ᵇ a j., ta laznie KolČČ. 388ª (1566), lázně buď jim připravena Br. Jg., ta laznie Baw. 210, (uzřesta) lazni Baw. 210, že lazni i lože zaplatili t. 212, svau lázni máme Háj. Jg., že by lázni budovali Koz. 393, mají volnau lázni míti t. 394, do oné laznie Baw. 212, z té laznie t., nč. lázeň gen. lázně atd. V době starší býval také tvar *lázna*: lazna Vít. 93ª, Apat. Fr. 81ª, Lact. 22ª; láznu připraviti GestaKlem. 320, Otc. 467ᵇ, udělaj laznu Chir. 245ᵇ, za laznu svú (akk.) KolA. 1512, za laznu t. 1512 a 1516, w laznie se myji Veleš., aby se nemyl w laznie rkp. poč. XV (Jag. Arch. 2, 715), na tee laznie KolČČ. 388ª (1566). Srov. I. str. 365.

lén, *léň*, fem., stsl. *lênь* pigritia. Na př. len mě mluviti DalC. 58, nýnie-li tě len slyšěti AlxV. 715, jiežto slúžiti nebylo mě len Tkadl. 5ª, viece vám psáti mně nenie len Koř. Filip. 3, 7. Zaniklo.

piesn, *piesň*, fem., stsl. *pěsnь*. Na př. pieſn ŽWittb. 32, 3 a j., pieſn novú t. 143, 9; ta pieſn Hrad. 66ᵇ (jednoslab.); pieſen ŽWittb. 41, 9, Kat. 62, pijeſen Štít. ř. 30ᵇ, pyeſyen Hod. 7ᵇ, Pror. 100ᵇ; zpievají pieſny nesličné Hrad. 96ᵇ, o tom pyeſny kladúc Štít. uč. 70ᵇ; u pieſnech Hrad. 99ª (t. j. u piesnech), v svých pyeſnech Alb. 54ª. Podle *duše*: (křesťané) božie piesnie odspiewachu Baw. 276, w pieſniech NRada 1479, w pyeſnych Koř. Efez. 5, 19. s takými pyeſnyemy ML 35ᵇ, nč. píseň gen. písně atd., dial. pěsňa BartD. 143, pěsňa pl. gen. pěséň t. 89 (stjick.).

plán, *pláň* (planý strom), fem. Na př. plan arbustum Vít. 95ª, šlechetný ščep bývá z plany AlxV. 244, pomos et piros qui plany dicuntur Lún. ks. 1388. Podle *duše*: nč. pláň gen. pláně Us. Jiné jest *pláně* fem. planities: planye také AlxV. 577, až do planye na púšti Ol. Deut. 3, 17.

prázdn, *prázdň*, fem., stsl. *prazdьnь* otium. Na př. nepřietel (čistoty) jest prazdn Štít. uč. 45ᵇ, rozličnú tohoto světa neprazden Krist. 49ª, tu neprazden occupationem Ol. Ekkl. 1, 13; že té prazdni nemám list. z r. 1413 Jg. Podle *duše*: lidé myslili sú prazdnye inania ŽWittb. 2, 1, nč. prázdeň gen. prázdně.

plésn, *plésň*, *plíseň*, fem., pleſn Prešp. 1699, pleſſen Brit. Podle *duše*: nč. plíseň gen. -sně atd., dial. plesňa BartD. 143.

přiekořizn, *přiekořizň*, fem. Na př. przickorzyzn opprobrium ŽKap. 88, 42, otnes ote mne przickorzizn t. 118, 22. Novotvar *přiekořizna*: troje przikorzizna GestaKlem. 26, przikořizna Lact. 89ª, nejednomu sem przyekorzyznu učinil Alb. 92ᵇ, przickorziznu calumniam Ol. Oz. 5, 11, przykorzyznu SlovE. 222ª, (kniežata) otce przekorziznamy sú trýznili Ol. Ezech. 22, 7. Zaniklo.

přiezn, *přiezň*, *přízeň* fem., stsl. *prьjaznь*. Na př. przjezn Pass. 297, 307, pro nepřiezn Hrad. 98ª, pro neprzyezn DalC. 51, przjezen Krist. 9ª

AlxV. 58, przyezen AlxV. 48, neprziezen AlxV. 105, Hug. 96, Ol. Num. 32, 17, przyezeň Ben. 2. Reg. 3, 12; nejmám ijedné neprzyezny Rožmb. 245, pravé przyezny stvrzenie AlxV. 931, hledá lidské przyezny Alb. 26b, ode wſy neprzyezny Lvov. 14b, větřík přiezni HusPost. 10b, učinila sta svaz prziezny Ol. 1. Reg. 18, 3, přiezni dobývaje ŠtítV. 88; aby nebyly neprziezni mezi vámi seditiones Koř. 2. Kor. 12, 20, nepřiezni položím mezi tebú a ženú inimicitias Kladr. Gen. 3, 15. Podle *dušě*: z prziznie KolCC. 64b (1564). Nč. přízeň gen. přízně atd.

san, *saň*, masc. i fem., stsl. *sanъ* draco, též masc. i fem. Na př. potlačíš tu ſſan ŽKap. 90. 13, ſan Slov. Vyšbr., snie tě ſang Jiř. Brn. 26, rozhněvav sě ſang vypusti plamen naň t. 41 (masc.), on (Jiří) da jiej (sani) v hlavu t. 44, ſang t. 68, Saň Kruml. 68, někaká ſaň Kruml. 31b; od ohně té ſany Trist. 61, nezabil-li s' ty té ſany t. 83, té ſani kněz Kruml. 31b; ſany dracones Pror. Jer. 14, 6, ſany a štrusové t. Isa. 43, 20. Podle *oráč* a *dušě*: pl. nom. ſanyewe pufſtie dracones deserti Ol. Mal. 1, 3; sing. ta saně Trist. 65, on tu sani zabil t. 64, čtyři ſanye Vít. 14a; nč. fem. saň gen. saně atd. Podle *chlap* n. *oráč*: hlavy ſannow draconum ŽKlem. 73, 13, žluč ſannow t. Deut. 33.

sáni plur. fem., stsl. *sani* plur. fem. Na př. zani traha MVerb. Podle *dušě*: táhnúti ſanye Mill. 125b, za ſanie KolBO. 118b (1498), sáně Vel. Jg., Sanie KolCC. 18a (1552), brány a Sannie KolEE. 53a (1734), nč. sáně gen. saní atd.

sien, *sieň*, fem., stsl. *sěnь* umbra. Na př. syen Rozk. 2818, ſyeň velikú Ben. 2. Par. 4, 9, syň KolEE. 198b (1681); o nebeská sieni Pass. 85; prostřěd ſieny Pass. 355, sám sem letěl s ſyeny ML. 51a, miesto ſieny Krist. 24b, do ſyeni Koř. Mat. 26, 3, Ben. 3. Esdr. 5, 47, do ſíeni HusŠal. 2b, prostřed Syni Háj. 125b; před ſienhu DalH. 39; we dwú ſyenij Ben. 4. Reg. 21, 5; vejde w ſieni jeho in atria ŽKlem. 77a, vendeš w nebeſke ſyeny PassKlem. 175a, ML. 21b, z čeho bóh své ſyeny stvořil Kat. 78; w ſienech tvých ŽKlem. 67a (t. j. sienech), w ſienech ŽWittb. 115, 19 a j., w nebeſkych ſienech Pass. 85, PassDrk. 2b, w ſyenech PassKlem. 72a. Podle *dušě*: malá synie KolEE. 490b (1732), vyhořela radní síně TomP. 3, 401; do ſynye EvOl. 255a, do ſyenye Drk. 162b, z synie KolF. 5b (1591), ſýně té Br. Ex. 27, 9; (jsú) ſíenie ſſiroke Kruml. 278b; w nebeſkych ſyenyech ML. 67a, ſienyech Krist. 10b, w ſyenych Pror. 52b, w ſyenijech Ben. 2. Esdr. 8, 16. V Ben. psáno také ſyeňech 2. Esdr. 8, 16; t. j. sieňech (ň přejato z pádů jiných). Nč. síň gen. síně atd.

stien bylo původně zajisté kmene *-ĭ*, neboť různé tvary a další obměny tohoto substantiva lze vyložiti jenom z původního *stěnь*. Přechází pak do sklonění *-o* a *-jo*, ale jsou také doklady rozhodné pro sklonění *-ĭ*. Ve sklonění *-o* a *-jo* je masc., v *-ĭ* je fem. Příklady: sg. nom. akk. stie*n* fem., jednu ſtyen přěčrnú uzřěv Pass. 583, nenie ſtiem (sic) ſmrtedlna

Ol. Job. 34, 22; stie*n* masc.: ftyen fmrtedlny umbra mortis ŽWittb. 43, 20, moy sten Baw. 119; — vok. stie*ni*, o sladký ftyeny Modl. 109ª, masc. a tedy nejspíše ze sklonění -jo; — gen. stie*ni* fem., z té črné ftyeni Pass. 583, v krajině ftyeny umbrae Koř. Mat. 4, 16; (císařová) hledáše ftyeny Kat. 138, ale tu může býti -i místo -ě, jako v Kat. častěji; stie*ně* masc., ze tmy a ftienye ŽWittb. 106, 14, z ftienye ŽKlem. t., uprostřěd ftienye smrti t. 22, 4, ftienie tvého Vít. 80ᵇ var., ftyenye egyptského Pror. 21ᵇ; stie*nu*, ftienu tvého Vít. 80ᵇ, nečiní ftienu Comest. 230ª, do ftinu Háj. herb. 32ᵇ; — dat. stie*ni*, snadné jest ftiény přirósti umbram crescere Ol. 4. Reg. 20, 10; — lok. stie*ňu*, *-niu*, *-ni*, w ftienu fmyrtedlnem ŽWittb. 106, 10, w ftienyu fmyrtedlnem t. Zachar. 79, w ftynyu in umbra t. 87, 7, w ftienyu smrti ŽKlem. 106, 10, w ftieny smrti t. 87, 7, w ftyeny egyptském Pror. 21ᵇ; stie*nu*, w ftienu in umbra Koř. Luk. 1, 79; — instr. stie*ňú*, *-niú*, *-ní* fem., pod jeho ftyeny Pror. 25ª, neb sem usnul pod tvú ftieny Kruml. 378ᵇ, neb sem seděl pod ftyeny toho Orl. 83ᵇ; stie*ňem*, masc., pod ftienyem toho jalovcě Ol. 3. Reg. 19, 6, t. 19, 5; stie*nem*: ftyenem ruky mé Pror. Isa. 51, 16 (stie*ňem* bylo by v tomto rkp. psáno -nyem); pod ftienem ŽKlem. 16, 8 možno čísti -ňem i -nem, ale že tutéž je pravidlem gen. stie*ně* atd., jest i v instr. čtení stie*ňem* pravdě podobnější; — plur. stie*ně*, Styenye hornie vidíš umbras montium Ol. Súdc. 9, 36; — nč. stín. gen. stínu atd., dial. tín BartD. 17 (zlin.).

stržen, *strže*ň, masc., stsl. *strъženь* medulla, masc. Na př. ftrzzen wnytrfnij Štít. ř. 94ᵇ, ftrzzen kořene t. 239ᵇ, ftrzen MamV., Vocab. 175ᵇ, Boh. 32, ftržen GestaKlem. 39, stržen Lact. 102ª, strže*ň* Blah. 41, Drach. 21; ftrzeny wnytrfnijemu Štít. ř. 94ᵇ. Podle *chlap*: žádost své ftřeny vtělila Troj. 200ª (m. strženy; v Troj. bývá také b*ř* m. b*rž*). Zastaralo.

tieskn, *tieskň* a *tiesn*, *tiesň*, fem. Na př. tijefn na zemi bude Štít. ř. 69ª, veliká tyefken Pulk. 106ª, tyefken t. 39ª, 178ᵇ. Podle *duše*: nč. tíseň gen. tísně atd.

zeleň fem., gen. *-i*, Jg., slovo nové.

žen, *žeň*, fem. Na př. zen veliká jest Ev. Víd. Luk. 10, 2, zzen Ol. Joel 3, 13, t. 2. Reg. 21, 1, chodila na zzen Ol. Ruth 2, 22, w zen AlxH. 11, 34; zzeň Ol. Lev. 26, 5, když byla žeň Ben. Jud. 8, 2; v úrodách zny tvé Ol. Ex. 34, 22, dnes nenie zny pffenyczne t. 1. Reg. 12, 17, proste pána té zny Ev. Víd. Luk. 10, 2, proste pána zny Koř. Mat. 9, 38, v čas žni Br. Gen. 30, 14, prvotiny žni waffj t. Lev. 23, 10. Podle *duše*: v čas žně Br. (1613) Gen. 30, 14, t. Jer. 51, 33, když budieše we zznie tempore messis Otc. 145ª, o zniech KolBO. r. 1522, po žniech (krátké) KolEE. 200ᵇ (1689), po znich ZbirA. 261ª (1803), zniemi KolČČ. 246ᵇ (1563), nč. žeň gen. žně, plur. žně, ke žním, po žních, přede žněmi. Jiný novotvar podle jo-kmenů v pl. dat. ke zniuom teď przijfftijm KolČČ. 42ª (1544), teď ke zniuom t.

žiezn, *žiezň*, fem. Na př. skrzě svatú zyezn tvú Modl. 59b; zyzen sitis Nom. 67b; žieżen Hug. 281, Alxp. 103, żyezeň Ben. 2. Par. 32, 11, żijżen Háj. 14a; żijeżeň Lact. 159b, žížeň z pití roste Hořek 2b. Podle *dušě*: žížně Br. Jg., nč. *žízeň* gen. *žízně* atd. O *žížeň* m. *žízeň* srov. I. str. 495.

žizn, *žizň*, masc. a fem., stsl. *žiznь* vita, fem. Na př. daj nám všěm hospodine zzizn a mír v zemi saturitatem Pís. Hosp. v Dobr. Gesch.[2] 77, bude zzyn (sic) a hojnost abundantia Ol. Prov. 14, 23, zzyzn Rúd. 42b, zzyzen ubertatem Ol. Deut. 1, 25, ziezen ubertatem MamV., bude v zemi zyzen a často hlad abundantia DalC. 5, taka zyzn bieše t. 94, zezen ubertas MamF. 90a. Odchylkou podle *dub*: sedm let velikého zižnu (m. žiznu) fertilitatis Ol. Gen. 41, 29, z obilé zemského i zzyznu jejieho Ol. Deut. 33, 16; w żyznu země tvé in ubertate Ol. Deut. 30, 9, w zifnu MamV. t.; pole tvá napilnena budú zyznem ubertate ŽWittb. 64, 12, ziznem ŽGloss. t., pole naplní sě zyeznem ŽPod. t. Vyšlo z užívání.

-dь.

339. V češtině *d-* od následujícího *-ь* z pravidla se neměkčí, ani od *-e*, které z *-ь* vzniká, srov. I. str. 403; podle toho zněl tedy sg. nom. akk. původně na př. čele*d* z čelja*dь*, pl. instr. čele*d*mi z -*dь*mi, pl. dat. čele*d*em z -*dь*mъ, lok. čele*d*ech z -*dь*chъ atd.

V pádech, kde po *d-* následovalo *-i*, nebo dvojhláska praejotovaná, zejména *iú* v sg. instr. a du. gen. lok., měnilo se *d-* v *ď-*, srov. I. str. 402, a také kde byl analogický novotvar s *-ě*, bylo ovšem měkké *ď*; na př. sing. gen. a plur. nom. akk. čele*di* n. čele*dě*, sing. instr. a du. gen. lok. čele*diú*, plur. gen. čele*dí* atd.

Z pádů těchto přejímá se *ď* také do ostatních a jest pak i sing. nom. akk. čele*ď*, plur. instr. čele*ď*mi. Toto přejímání děje se časem. Čeština stará má z pravidla *d*; tvar hospo*da* dominus mohl se vyvinouti jen z tvrdého hospo*d* (stsl. gospo*dь*), nikoli z měkkého hospo*ď*. A tvrdé *d* drží se tu až do doby nové; čele*d* má ještě Pelzel a Nejedlý, výpově*d*, zápově*d*, odpově*d*, zpově*d* drží se v některých krajinách (zejména v Novoměstsku n. M., podle sděl. p. Jarosl. Šťastného) dosud a píší tak ještě Palacký, Tomek, Brandl a j. Ale vedle toho proniká již ve stč. také *ď*, dosvědčené písmem v dokladech odpowieḋ HusPost. 18a, Háj. 13a, t. 82a, mieḋ Kruml. 14b, mieď Háj. 79b a j., měď Br. Ex. 35, 55 a j., czeleḋ VšehK. 16a, káď Vel. Jg. a KolDD. 143a (1599) atd., a v nč. má usus tento převážnou většinu.

Charakteristické koncovky usu starého a nejstaršího jsou v čísle jednotném v nom. akk. *-d* a gen. *-di*, a v čísle množném v nom. akk. *-di*, dat. *-dem*, lok. *-dech*, instr. *-dmi*. Ty zachovaly se do nč. jen s malé

části, většinou je za ně *-ď*, *-dě*, *-dě*, *-dím*, *-dích*, *-ďmi* m. *-děmi*, a zachovaly se tu tvary *-di* (sg. gen. a pl. nom. akk.) častěji, než ostatní, na př. k nom. *čeleď* je v usu spis. sg. gen. a pl. nom. akk. čeled*i*, ale pl. dat. obyčejně *-dím* a lok. *-dích* atd., podle vz. *dušě*.

340. Některá jednotlivá substantiva kmene *-dь*:

čeled, *čeleď*, fem, stsl. *čeljadь*. Na př. sg. nom. akk. ſceled familiam Hom. Op. 202ª, czeled DalH. 41, Hrad. 16ª, 56ª, Štít. uč. 54ᵇ, 150ª, ŠtítMus. 31ᵇ, 32ª, cželed Lact. 65ᵈ; čeled Háj. 2ᵇ, 25ᵇ, 27ª (2), 103ª a j., Br. Deut. 15, 20, t. Gen. 36, 6, t. Num. 26, 12, t. Num. 3, 27, t. Jer. 33, 24, t. Zach. 12, 13; čeled Koc. 299; čeled Dolež. 22, Tomsa 47 a 52, Chládek 45, Pelzel² 19 a 44, Nejedlý³ 31; czeleḋ VšehK. 16ª, čeleď Dolež. 45, Galaš 79, Pelzel² 44 (uvodí čele*ď* jako moravské, proti českému čele*d*), Dobr.² 180, Nejedlý³ 34, Pal. 4, 1, 55, t. 5, 1, 198, t. 5, 2, 233 a j.; Jg. klade čeleď i čeled; — sg. gen. kaké chzeledy AlxH. 4, 9, své czeledy AlxV. 1278, té svaté czeledy ML. 49ª, z cželedi Levi Ol. Ex. 2, 1, čeledi mnoho Háj. 25ᵇ, Br. Gen. 26, 14, z čeledi t. Zach. 14, 7; — pl. nom. akk. vzmodlé sě czeledy ľudské ŽWittb. 21, 28, posadil czeledy familias t. 106, 41, wſſecky čeledi Br. Gen. 28, 14; — pl. dat. plátna vydána sau cželedem KolČČ. 101ᵇ (1566); — pl. lok. po czeledech Ol. 1. Par. 24, 4, t. 5, 7, t. Ex. 6, 14, po čeledech Br. Gen. 36, 40, w čeledech t. Ex. 6, 14; — pl. instr. nad čeledmi Glag. 1. Par. 27, 1. — Podle *dušě*: ode všie čeledě Pass. 122, po czielediech Comest. 88ᵇ. Nč. čeleď gen. čeledi Us. spis., -dě ob. — O pl. instr. s czeledymy EvOl. 3ª viz nahoře § 326.

hospod, *hospoď*, masc., stsl. *gospodь*. Na př. hoſpody vysvoboď duši mú ŽKap. 119, 2, hospodi! Mamm. Jg. Vyhynulo.

-hrad, *súhrad*, *-hraď*, fem. Na př. pruty k ſuhradem a plotuom KolBO. 76ª (1497).

hrud, *hruď*, fem., stsl. *grądь*; klade se obyčejně v plur. (tak i stsl.). Na př. hrudy Nom. 70ᵇ, král sě velblúda hodi v samé hrudy AlxB. 2, 42, smrt (vsědši na) jeho hrudy Hrad. 145ᵇ, vezmeš hrudi z beráncě pectusculum Ol. Ex. 29, 26, držěti bude v rucě hrudy pectusculum t. Lev. 7, 30, skrze prſy neb hrudy Sal. 516; proti nedostatkóm hrudi a žaludka t. j. hrudí Rhas. 183; k hrudem t. 174; na prsech a hrudech Sal. 513; w hrudech Sal. 526; toto místo spojeno jest s hrudmi Sal. Jg., s hrudmi Sal. 773. Nč. hruď gen. hrudi, užíváno jen v sing.

-jeď, *újeď*, *pajeď* gen. *-i* Jg.

kád, *káď*, fem., stsl. *kadь*. Na př. kad Boh. min. 22ᵇ, Lact. 53ᶜ, Br. Jg., Vel. Jg., otvoři anděl tu kad ML. 19ᵇ; káď Vel. Jg., KolDD. 143ª (1599), Rosa 54, Chlád. 45, Pelzel² 21, Dobr.² 60 a 180; Jg. klade kád i káď; gen. z té kady (opravou z kadye) ML. 19ᵇ, z kádi Kom. Jg.; kádi

Chlád. 45, dwie kadij KolC. 72ᵇ (1568), kadi k pivu (pl. nom.) KolBO. 56ᵇ (1497), kadi, koryta KolČČ. 116ᵃ (1549), kádem KolCC. (často, do r. 1571), w kadech KolDD. 259ᵃ (1637), s kadmi KolBO. 56ᵇ (1497) a KolČČ. 82ᵇ (1547). Podle *dušě*: sg. nom. kádě doudl. Kotsm. 12, gen. kádě i kádi Chlád. 45, pl. nom. akk. milují kádě vína Br. Oz. 3, 1, dělal kadie KolL. 155ᵇ (1603), kaupil kadie KolR. 24ᵃ (1615), trzi kadie KolDD. 259ᵇ (1637), kadiemi KolČČ. 8ᵃ (1542) a KolCC. 135ᵃ (1576); nč. káď, půl kádě, tři kádě Us. ob.; dial. káďa BartD. 11 (zlin.).

labud v. *labuť.*

loď m. *lodí*, v. při vzoru *paní* § 215.

ľud populus, masc., stsl. *ljudъ*, patří v sing. pod vzor *chlap*, v plur. pak má tvary dílem podle téhož vzoru, dílem podle *host*. Srov. § 50. S rozdílem u významu: ľudové = populi, ľudie = populi a homines. Doklady pro vz. *host*: plur. nom. ludie ŽWittb. 9, 21 a j., všickni liudie ŽKlem. 33ᵇ, vědie všeho světa liudyě Jid. 28, lidye Pass. 312 a j., lidiee Ol. 2. Mach. 14, 41; ludy hlúpí AlxB. 4, 22, dobří lidí Pam. 3, 35; dial. slc. ľudie a ľudia, povědaju ludzia Suš. 684; nč. ob. lidi m. lidí, zkrác. podle hadi atp., lidj jsou podobní sklu VesA. 159ᵃ, lidi se nepolepšili BílA. 148, lidi Us. ob., ludi BartD. 117 (laš.). — Akk. jě sě na ludhi volati DalH. 30, ludy Kat. 74, uzřěv tak šlechetné lyudy AlxV. 1914 atd., vždycky a dosud -i. — Gen. s mnohem ludý Jid. 63, jě sě lyudy dobývati DalC. 22, duchovných lydij Štít. ř. 169ᵃ, zbytek lydyy Pror. 89ᵇ, nč. lidí Us. spis. i ob.; zlých lidyu Pass. 302, 315, z lidyu t. 283, svatých lidyu t. 277 (zvratnou analogií m. lid*í*); wſſech lydye Lvov. 1ᵃ, dosti dobrých lidye Půh. 1, 173, t. 174 a j. (zvrat. anal. m. lidí). — Dat. k svým liudeᵉm Pil. c, mír lydem dobré vůle Seitst. Luk. 2, 14 atd., nč. lidem Us. spis. i ob. — Lok. w ludech ŽWittb. 43, 15 a j., po liudech svD. 31 atd., nč. lidech Us. spis. i ob. — Instr. těmi ludmi AlxBM. 6, 41, před ludmy ŽWittb. 67, 8, lyudmy DalC. 18 atd., nč. lidmi Us. spis. i ob. — V pl. nom. jest tvar nejhojnější *ľudé*, s koncovkou podle sklonění souhláskového: lude homines HomOp. 154ᵃ, ŽWittb. 66, 4, Kat. 54, lyude Mast. 226, lydee Krist. 83ᵃ, někteří lidee Pass. 526, jiní lidee Ben. 2. Par. 13, 9 a j., nč. lidé Us., ludé BartD. 71 (val.), lidé t. 22 (zlin.). — Tvary podle vz. *chlap*: pl. nom. *lidové*, gen. *lidóv*, dat. *lidóm* viz v § 50. — V nářečích východních jsou dále ještě tvary s *-ď-*, přejatým z pádů jiných: pl. dat. *-ďom*, luďom BartD. 71 (val.), liďom t. 22 (zlin.), pl. lok. *-ďoch*, *-ďach*, luďoch t. 71 (val.), t. 89 (stjick.), po luďach t. 337 (laš.), ludźach t. 117 (laš.), pl. instr. *-ďoma*, mezi luďoma t. 117 (laš.). O pl. instr. lidima t. 22 (zlin.) v. nahoře § 326.

měd, *měď*, fem., stsl. *mêdь*. Na př. myed wznycie aes sonans Koř. 1. Kor. 13, 1, myed Rozk. 60, Nom. 69ᵇ, Diefnb., mied Ben. Jg., mied Lact. 35ᶜ, měd Fryčaj (Ortografia 1820) 136; drahá mieḋ Kruml. 14ᵇ,

mieḋ Lact. 46^d, mieď Háj. 79^b, t. 431^b, měď MudrC. 14^a, Br. Ex. 35, 5, t. 25, 3, t. Lev. 26, 19, t. Deut. 8, 9 a j., měď Koc. 388, měď Dolež. 22, Pelzel^2 21, Dobr.^{2} 60 a 180 atd.; Jg. klade měď melius quam měd; — z mêdi (sic) Hug. 58, z myedy Ol. Ex. 38, 3, z miedi Háj., z mědi Br. Ex 27, 19 a j. — Podle *duše*: z mědé Beck. 2, 211. — Nč. měď gen. -i Us. spis., -ě Us. ob.

pied, *pieď* fem., stsl. *pędь*. Na př. pyed Nom. 67^a, Anon. 5^b, Rozk. 1244 a 1968, Vocab. Mus. 184^b, šest loket a jednu pyed Alb. 83^a, na pyed ruczno Ol. Súdc. 3, 16, pijed Lact. 25^d, Ben. 2. Par. 4, 5, pijed a pjd Ben. Jg., na jednu pijd Háj. 151^a, na pjd z délj a na pjd zſſjřj Br. Ex. 39, 9, pjd Vel. Jg., pijd KolC. 203^a (1589), na malau pid HořovD. 209^b (1703); pjď Žáč. 67, Pelzel^2 21, Chlád. 45, Dobr.^{2} 60 a 180; Jg. klade píď i píd; ob. píď; — pyedy zvýš palmi Ol. 1. Reg. 17, 4, puol deváty pijedi Lobk. 109^a, pjdi jedné Br. Ezech 43, 13, pjdi dłauhoſt a pjdi ſſirokoſt jeho bude t. Ex. 28, 16; — na tři pijedi Lobk. 103^a, tři pijdi Háj. 247^b. — Podle *duše*: pidie (pl. akk.) KolAO. 80^a (1656), nč. píď gen. -ě atd. Us.

stred, *streď*, masc. a fem., zastaralé.

Masc. *stred*, stsl. *strъdъ*, skloňuje se podle o-km. mužsk.: ſtred sladký Hug. 60^a, z ſweho ſtredu Ol. Cant. 4. 5, nalí stredu rkp. Jg., stredu medového t., osm dieluo vody a devět stredu Cath. 176^a; ſtrdem nasytil si jě ŽKlem. 80, 17, s ſtrdem Otc. 206^a.

Fem. *stred.* Na př. medová ſtred Rúd. 2^a, která ſtred Mand. 50^b, ſtred jest dobrá Ol. Prov. 24, 23, plovúcie ſtred Ol. 1. Reg. 14, 25, dobrú ſtred Mand. 58^b; čáātky přesné ſtrdy Krist. 109^b, by sě dušě napojila sladké ſtrdy Rúd. 31^a, skrze jméno ſtrdy Hod. 9^a, ſtrdi přehojnost HusŠal. 79^a, ktož jie ſtrdy mnoho Ol. Prov. 25, 27, súdek ſtrdy Otc. 205^b, požádal té ſtrdy jiesti Otc. 135^b, trochu ſtrdi Br. Gen. 43, 11, ſtrzedy i mléka Mill. 22^a; (země) bohatá na ſtrzedy a mléce Mand. 83^a; mlékem a ſtrzedy EvOl. 111^a, mlékem a ſtrzyedy t. 151^a, mlékem a ſtrdij Ol. Ex. 3, 8, ſtrdi a medem Tkadl. 12^a, mlékem a ſtrdij Ben. Jos. 5, 6, mlékem a strdí Lomn. Jg.

V některých dokladech není rod grammatický zjevný. Na př. nad ſtred super mel ŽKlem. 118, 103, aby ssál ſtred z opoky t. Deut. 13, nad med a nad ſtred ŽPod. 18, 11, ſtred a mléko Hrad. 93^b, ſtred sladkosti ML. 7^b, ſtred mel RostlD. 77^b a 91^a.

věd, *věď*, masc. (?) a fem.; stsl. *vědь* fem., scientia, a též saga; pol. *wiedź* kouzelnice. Na př. wyed scita Boh. 10, jiná věď (tak píše vydavatel) DalJ. 19 z rkp. V (v nápise druhém); o prazſkey wyedy DalC. 19 (nápis); vědi letí daemones volant (tak říkali Čechové ještě r. 1587, podle svědectví Mat. Benešovského, v. Hanka, Ostatky slov. bohosluž. XX a Jg. s. v.), by jej (měsíc) zníedly wiedy (rým: dědi) AlxH. 11, 38,

i mluvie to sprostní dědi by jej (měsíc) tehdy gedly wyedy AlxV. 2352. V AlxH. 11, 34 čte se: —dy w zen nemohu, a doplňuje se: *vědi* v žeň nemohú; doplnění pravdě podobné, ale nejisté.

-věd, *-věď* v *nápověd*, *opověd*, *otpověd*, *přípověd*, *výpověd*, *zápověd*, *zpověd*, fem., stsl. *-vědь*.

Sg. nom. akk. *-věd*, *-věď*; na př. opowyed Štít. uč. 82[b], opověd Brandl Gloss. 203, 211, odpowyed Veleš., odp owied Lact. 98[c], Háj. 6, t. 9[a], t. 77[a] a j., odpowěd Br. Num. 22, 8 a j., Kor. 15, TomP. 1, 196, t. 6, t. 30, t. 4, 25 a j., Pal. 4, 1, 7, t. 145 a j., BrandlGloss. 191; przypowyed Rozk. 3311; propowyed Rozk. 3312; wýpowěd Br. Dan. 2, 15, t. Deut. 17, 9, t. Dan. 3, 10, t. Jon. 3, 7, waypowied Háj. 271[b], waypowěd VelKal. 140, wegpowěd Kold. 55[b], wýpowěd TomP. 1, 267, výpověd BrandlGloss. 372; zapowied Háj. 70[b], zápowěd Br. Jer. 36, 5, BrandlGloss. 381 (2), TomP. 1, 90, t. 281, t. 335, t. 3, 486, t. 4, 470; zpowyed Štít. uč. 131[a], zpověd TomP. 3, 239, t. 368, zpověd doudl. Kotsm. 18; — grammatiky předešlého a na počátku našeho století mají jen *-věd*: odpowěd, přjpowěd, wýpowěd, zápowěd zpowěd Dolež. 22, Pelzel[2] 19, Dobr.[2] 60 a 180, Nejedlý[3] 31; — Jungmannův Slovník má v záhlavích *odpověd* et *odpověď*, ostatek jen *-věd*: opověd, přípověd, propověd, průpověd, výpověd, zápověd, zpověd; — pro *-věď* mám z doby starší doklady jenom tyto: odpovieď HusPost. 18[a] (vedle odpowied t. 25[b] a j.) a odpowieď Háj. 13[a] a 82[a] (vedle častějšího odpowied 6[a], 9[a], 77[a] a j.); ještě u Palackého a Tomka je *-věď* jen výjimkou, na př. odpověď Pal. 4, 2, 32, TomP. 3, 407, zápověď TomP. 1, 149, proti častějším u *-věd*, jehož doklady jsou podány tuto napřed.

Sg. gen. *-vědi*, na př. potvrď zápowědi této Br. Dan. 6, 8.

Pl. nom. akk. *-vědi*, na př. odpowiedi dávám Ben. 2. Reg. 20, 19, wýpowědi královy Br. Jg., dané wegpowiedi KolO. 84[a] (1768). Odchylkou: zapowiedie KolS. 16[a] (1727).

Pl. dat. *-vědem*, na př. jeho przipowědem KolK. 197[a] (1614), k těm przipowiedem KolČČ. 219[b] (1554). Odchylkou: proti zapowědim KolŘ. 59[b] (1677), o tom v. § 324.

Pl. lok. *-vědech*, na př. po przypowiedech KolBO. 25[b] (1495), po prvnějších przijpowiedech KolB. 173[a] (1525), v tolika odpowiedech KolK. 68[a] (1612), při odpovědech Kom. Jg., na zpovědech TomP. 3, 217, t. 241.

Pl. instr. *-vědmi*, na př. zápovědmi TomP. 1, 379.

Podle *duše*: odpověď plur. -dě atd. Us. místy.

zed, *zeď*, fem., stsl. *zьdь*. Na př. sing. nom. akk. zed ŽWittb. 17, 30, AlxŠ. 5, 3, ŠtítOp. 152[b], Lact. 17[c], Háj. 48[b], t. 121[a], Br. Gen. 49, 6, t. Ex. 14, 29, t. Jer. 51, 58, t. Ezech. 40, 5, t. Isa. 2, 15, t. Isa. 30, 13, t. Am., 1, 7, Koc. 208, Nudož. 18, KolEE. 276[a] (1706), Tomsa 57 (viz doleji), Pelzel[2] 19, Nejedlý[3] 31; doudl. zed Kotsm. 18, t. 23; Jg. klade

zed i *zeď*; zeď Rosa 9, t. 88, Dobr.[2] 60 a 180, Nejedlý[3] 76 (prý moravské), TomP. 1, 16, t. 2, 8 a j. — Gen. se zdy AlxH. 8, 18. — Du. dat. instr. mezi zedma Pror. Jer. 39, 4, t. Isa. 22, 11. — Plur. nom. akk. zdy jerusalemské ŽWittb. 50, 20, hrad zdy tvrdé jmejieše DalC. 38, všecky zdi Háj. 105ᵇ, zdi městské Br. Jer. 39, 2, vystavějí zdi tvé t. Isa. 60, 10, zdi rozvalené KolEE. 405ᵇ (1691). — Dat. zdem KolA. 1511, ke zdem Háj. 166ᵇ, t. 191ᵃ, proti zdem Br. Ezech. 26, 9, zdem městským KolŘ. 55ᵇ (1677), zdem Rosa 88, ke zdem Pal. 3, 2, 393, k novým zdem TomP. 1, 6, ke zdem t. 4, 452. — Lok. na zdech ŽWittb. 54, 11, we zdech Pror. Isa. 56, 5, Ol. Lev. 25, 29, na zdech Háj. 446ᵃ a j., Br. Jer. 51, 12 a j., po zdech Br. Joel 2, 9, při zdech t. Jer. 2, 15, zdech Rosa 88, na zdech KolŘ. 55ᵇ (1677), ve zdech Pal. 4, 2, 511. — Instr. zedmy převysokými Ol. Deut. 3, 5, Lit. tamt., Hlah. tamt., mezi zedmi Comest. 156ᵃ, město ohrazené zedmy Mand. 44ᵇ, mezi zdmi Ben. 2. Par. 14, 7, vrchy obdělány zdmi Pref. 7, pevnými zdmi Háj. 59ᵇ, mezi zdmi Br. Isa. 22, 11 a j., zdmi KolČČ. 171ᵇ (1552), zdmi ohražen Pal. 3, 2, 393. — Podle *duše*: ke zděm Pal. 4, 1, 172, TomP. 1, 16, 'na zdiech Baw. 200, na zděch Pal. 4, 1, 172, zdiemy Mand. 66ᵇ, zděmi Beck. 1, 211 a j. Tomsa píše 57: im gemeinen Leben hört man gemeiniglich zeď für zed, im Nom. plur. zdě für zdi, allein gute Schriftsteller ziehen immer zed, zdi vor; to platí také o usu nynějším, mimo ustálený nom. akk. zeď.

žalud, *želud*, masc., je stsl. *želądь* gen. *-i*; v č. je to dochováno v dial. žaluď g. -i BartD. 162 (val.) a slc., ostatně je žalud gen. -u atd. Stč. pl. nom. akk. psané zeludy Hrad. 4ᵇ, Pulk. 2ᵃ a j. mohlo by ovšem býti také -di.

žrd, nč. *žerď*, fem., stsl. *žrъdь*. Na př. syrd AlxB. 8, 8, zrd Rozk. 1085, zzrd Ol. Sir. 27, 2, vysokú zerd Mand. 72ᵃ, žerď Dobr.[2] 60; učiníš zzrdy vectes Ol. Ex. 25, 13, t. 25, 28; na zzrdech Ol. 1. Par. 15, 15, na zerdech BiblD. ib.; ſ zzrdmy Ol. Ex. 35, 11, t. 2. Par. 5, 8. Podle *duše*: na dlauhých žerdjch Vel. Jg. Jiná odchylka jest v du. dat. instr. dwiema zerdoma OpMus. 85ᵇ, srov. du. dat. instr. *-oma* ve vz. *duše* a *ryba*. Drží se jen v jaz. spis., žerď gen. -i.

-tь.

341. V češtině *t-* od následujícího *-ь* z pravidla se neměkčí, ani od *-e*, které z *-ь* vzniká, srov. I. str. 386 sl.; podle toho jest tedy na př. sg. nom. akk. kos*t* z kos*tь*, du. dat. instr. kos*t*ma z kos*tь*ma, pl. instr. kos*t*mi z kos*tь*mi, pl. dat. kos*t*em z kos*tь*mъ, lok. kos*t*ech z kos*tь*chъ atd.

V pádech, kde po *t-* následovalo *-i*, nebo dvojhláska praejotovaná, zejména *ịú* v sg. instr. a du. gen. lok., měnilo se *t-* v *ť-*, srov. I. str. 385 sl., a také kde byl analogický novotvar s *-ě*, bylo ovšem měkké *ť*; na př.

sing. gen. hos*ti* n. hos*tě*, la*ti* n. la*tě*, plur. nom. akk. la*ti* n. la*tě*, plur. gen. hos*tí*, kos*tí*, sing. instr. a du. gen. lok. kos*tiú* atd.

Z pádů těchto přejímá se *ť* také do ostatních a jest pak na př. i sing. nom. akk. la*ť* a plur. instr. la*ť*mi.

Toto přejímání chci zde popsati. Tvary, o které tu běží, jsou sing. nom. akk hos*ť*, kos*ť*, plur. instr. hos*ť*mi, kos*ť*mi, a pro češtinu starou také du. dat. instr. hos*ť*ma, kos*ť*ma.

O tom, jak tyto tvary zněly v době minulé — od časů starých až do nedávna —, máme svědectví v druhotvarech *-ta* a ve formě psané.

Druhotvary *-ta*, na př. obě*ta*, opra*ta*, nebyly by se vyvinuly, kdyby se nebylo vyslovovalo obě*t*, opra*t*, a jsou tedy svědectvím, že tu bývalo tvrdé *-t*.

Stejné svědectví podává forma psaná textů starších i novějších až do doby nedávné. Nalézáme tu psáno z pravidla *t*, a teprv později vyskytuje se *ť* jako novota v jistých případech. Na doklad toho podávám zde malou sbírku příkladů, skoro vesměs (t. mimo OtcB.) z textů, ve kterých se rozdíl mezi *t* a *ť* znamená. Tak na př. v HusPost. psáno toť 38[a], na puſť (= na púšť) 40[b], puſť ſie dolów atd., ale v tvarech, o které se nám zde jedná, psáno vždy jen *t*: pilnoſt 82[a] atd. Rovněž tak psáno v Kruml. na puſť (= na púšť) 130[a], ano také koſťi (plur. akk.) 351[a], všěch cnoſtí 351[b], obnowiťi t. atd., ale v tvarech sem patřících vždy jen *t*: welikoſt 33[a], czitedlnoſt 37[b] atd. V OtcB. (XV. stol.) psáno prſť humus 150[b], vzácný a pokud vím nejstarší doklad pro novotu *ť*. V Ben. je s-njmť 1. Reg. 25, 35 atp., a naproti tomu nemúdroſt t., neprawoſt 3. Reg. 8, 50 atd., vždycky *t*; Hájek (1541) píše toť 10[a] atp., a naproti tomu bezpečnoſt 44[a], hoynoſt t., poctiwoſt t., poddanoſt t., obiet 71[a], na pút 72[a], smrt 41[b], nechut 174[b], svými chytroſtmi 154[b], miloſtmi a poctiwoſtmi 116[a], pečetmi 243[a] atd. Konáč (Judith atd., 1547): geſtiť 6[a], nenjť 20[b], ſauť 21[a], neboť 30[a] atd., a naproti tomu ſmrt 26[a], ctnoſt 5[b], opatrnoſt 6[a] atd. Benešovský (v Gramm. 1577): ſprawedlnoſt 48[a], žiadoſt 49[a] atd. Bible Bratrská (1579—1593): žiwť Ezech. 16 48 atd., a naproti tomu złoſt Gen. 6, 5, ſławnoſt Ex. 34, 22. neprawoſt Lev. 17, 16, známoſt Deut. 4, 9, zatwrdiłoſt Deut. 31, 27, hoſt Deut. 14, 29, maſt Ex. 30, 33, čeſt Mal. 1, 6, powěſt Gen. 29, 13, teſt Ex. 18, 1, ratoleſt Gen. 49, 22, hrſt Num. 5, 26, obět Isa. 57, 6, pamět Ezech. 21, 23 atd. Papr. Ob. (1602): wlaſt 2, rownoſt t., vkrutnoſt t., wrchnoſt 3, chut 9 atd.; způsobem novým: chuť 33. Nudož. (Gramm. 1603): pauſſť 17[a], deſſť 24[b] atd., a naproti tomu koſt 18[b] (paradigma), ſprawedlnoſt 90[a], koſtmi 19[a] (paradigma) atd. Drachovský (Gramm. 1660): pamět 10, 25, 53, obět 23, nit 23, pečet 23, rzit 23, smrt 23, woprat 24, záwrat 24, leſt 23, ctnoſt 7, 23, moudroſt 7, radoſt 23 atd.; způsobem novým: choť 14, 23, rtuť 23, pauť t., peruť t., syť t., rukowěť t. Rosa (Gramm. 1672): cnoſt, cnoſtmi 88 (paradigma),

koſt 51, miloſt t., radoſt 48, mjrnoſt t., koſt t., maſt t., boleſt 51, záwiſt t., smrt t., nit t., pamět t., pečet t., oběť t., rukowět t. atd.; způsobem novým: sýť gen. sýtě 55, smeť pl. dat. smetem lok. smetech 91. Kold.^{2} (1702): geſtiť 10^{a}, a naproti tomu ſwornoſt 3^{a}, miloſt 14^{b}, přjſnoſt 59^{b}, pečet 3^{a}, paměť 56^{a}, smrt 32^{b} atd. Bílovský (Moravan) píše: maſť BílQ. 2, 168, oběť BílD. 154, ſýť t. 51 atp., a vedle toho přjležitoſt BílA. 71 a j. Dolež. (1746) má paradigma: ctnoſt, ctnoſti (sic).., ctnoſtmi. Tomsa (Böhm. Sprachlehre 1782) str. 57 a 148—153: milost, radost, mast, čest, kořist, čtvrt, chut, laukot, labut, nit, oběť, oprat, paměť, paut, pečet, perut, rtut, rukověť, řit, smrt, syt (das Netz) atd. Rulík (Sláva a výbornost jazyka českého 1792): dokonaloſt 8, gadrnoſt t., ſtjžnoſt 27 atd. Pelzel (Grundsätze der böhm. Grammatik 1798) str. 20: past, mast, vlast, část, lest, kost, radost, srst, čtvrt, smrt, łat, nit, chut, oprat, paměť, paut, oběť, řit perut, pečet, rtut, łaukot atd.; s měkkým *-ť* uvozuje na str. 44 a 45: miloſť, koſť, maſť, smrť, huť, lať atd. s poznámkou „aber das ist mährisch". Tham (Böhm. Gramm. 1801): ctnoſt, ctnoſtmi 38 (paradigma), pečet 39, paměť t., smrt t., oběť t., nit t., paut t.; způsobem novým: choť 29. Týž (Neueste Methode 1811): ctnoſt atd. 40. Nejedlý Gr. (1804) ctnost 144, vlast t., nit t, čtvrt 145, paut t. atd.; niť je prý auf mährische Art 145. Dobrovský (Lehrgebäude 1809 str. 251, 2. vyd. 1819 str. 180): kost, milost, lest, čest, neřest, hrst, čtvrt, nit, oběť, pečet, paut, rukověť, smrt; způsobem novým: pasť, masť, časť, plsť, prsť, labuť, lať, nať, rtuť. Šmitt (Gram. Česká 1816): kost 23, milost t., žalost t., nit t., paměť t., pečet t., smet t.; způsobem novým: choť 23, chuť t., řiť t., rtuť t. Palacký (v ČČMus., když byl redaktorem jeho, v článcích vlastních 1834): velikost 67, hojnost t., lidnatost 69, tvářnost 307, ohyzdnost 311, příbuznost 315, smrt 315 atd. Týž (v Dějinách): rozmanitost 1, 1, 6; samobytnost t. 10; chudost t. 123 atd.; žalost 2^{2}, 2, 257; smrt t. 5 atd.; mravnost 3, 2, 353; věrnost t. 354, svátostmi t. 366 atd.; velmi zřídka způsobem novým: česť 4, 1 (r. 1857) 383, žádosť t. 384. Šafařík (v Starožitnostech I. 1837) § 1: nezběhlost, nepovědomost, osuhlost, uzlovatost, nedostatečnost, náklonnost atd. Jungmannův Slovník (1835—39): ctnost, a tak vždy -ost, zřídka vedle toho i -osť („kost et kosť", „ost et melius osť"); část, mast i masť, čest, bolest, kořist, nenávist, závist i závisť, plst i plsť, plt i plť, prsť, rtut i rtuť, chut i chuť, lat i lať (lat gen. lati, lať gen. latě), nať, nit atd.

Dokladů, které sem patří, je počet nesčíslný a zde podána jich jenom skrovná ukázka. Jiné některé uvedeny byly nahoře jako doklady k jednotlivým pádům sklonění *host*, *kost*. Vyplývá z nich — tuto podaných i všech ostatních — popis a výklad následující:

1) Substantiva kmene *-tь* mají v tvarech sem patřících v češtině *-t* tvrdé: sing. nom. akk. hos*t*, kos*t*, du. dat. instr. hos*t*ma, kos*t*ma, plur.

instr. hos*ť*mi, kos*ť*mi; — *ť* je v těchto tvarech novota, která teprve časem vzniká, a to tím, jak již bylo pověděno nahoře, že *ť* z pádů jiných, kde jest oprávněno, přejímá se také do sing. nom. akk. a plur. instr. (dat. instr. dvojný, do něhož by také byla mohla vniknouti, byl mezitím vyhynul).

2) Novota *ť* šíří se tu nestejně, a nestejnost vidí se jednak v různých nářečích, jednak v různých druzích substantiv těchto.

a) V nářečích proniklo *ť* někde více méně úplně, jinde pak jen částečně a jen v jistých případech.

Více méně úplně proniklo *ť* v češtině východní (na Slovensku, v Moravě — mimo nářečí lhotecké, kde je vůbec tvrdé t, d, n místo ť, ď, ň — a ve Slezsku), v Čechách pak na Chodsku, Zbirožsku a v Krkonoších. O slovenštině je to dosvědčeno již mluvnicí Bernolákovou (Gramm. slav. 1790): kosť 275, milosť t., žádosť t., ctnosť 37, bolesť 275, česť t., smrť 24 atd. Pro nářečí moravská jsou starší doklady některé (pro *-ť*, vedle *-t*) v Galašově Muse Moravské (1813) a Fryčajově Orthografii moravskoslovanské řeči (1820), pro moravská a slezská v Bartošově Dialektologii, v Btch. 268 a chrom. 273. V nářečí chodském je *-ť* všude mimo host, zet, pout, nit chod. 46; ve zbirožském: radosť, bolesť atd. Šemb. 22; v krkonošském: radosť, kosť atd. tamt. 32.

Naproti tomu jen částečně a jen v jistých případech proniklo a ujalo se *ť* v češtině ostatní, a spolu také v jazyku spisovném doby nedávno minulé (Palackého a j.) a starších spisovatelů nynějších (Tomka a j.).

b) V této češtině ostatní a spisovné vyskytují se tedy *t* a *ť* vedle sebe, na př. kos*t* a la*ť*, a bývá tu v jistých druzích těchto substantiv *t* a v jiných případech *ť*. Vidí se totiž:

že novota *-ť* ujala se všeobecně tam, kde bylo stejně znící ale jiného významu slovo s *-t*; sem patří nejstarší z dosud známých dokladů s *-ť*, nahoře položené prsť z OtcB. 150[b], prsť humus pro rozdíl od prst digitus; — dále podobá se:

že novota *-ť* proniká a ujímá se zvláště v těch substantivech, která od svých náležitých vzorů *host* a *kost* se odchylují a podle *oráč* a *duše* se skloňují;

substantiva kmene *-stь* mají těchto odchylek celkem málo, proto zachovalo se v nich náležité *t* veskrze, na př. kos*t*, kos*t*mi atd.;

substantiva ostatní víc a více přecházejí pod vzory *oráč* a *duše*, a proto jest u nich novota *-ť* hojnější a šíří se víc a více, na př. ze*ť* podle gen. ze*tě*, la*ť* podle gen. la*tě*, ha*ť* a ha*ť*mi podle pl. nom. akk. ha*tě*, chu*t* gen. chu*ti* a chu*ť* podle gen. chu*tě*, pou*t* gen. pou*ti* a pou*ť* podle gen. pou*tě* atd.

V této míře bylo v tvarech sem patřících *t* a *ť* také v jazyku spisovném doby nedávno minulé (Palackého a j.) a starších spisovatelů ny-

nějších (Tomka a j., na př. pověst TomP. 1, 5, přednost t. 9, poplatnost t. atd.).

Odchylky odtud jsou nejpatrnější při substantivech kmene *-stь* a vyskytují se nejprvé u Čelakovského. Ten píše v Čel. 1830: volnost 14, radost 33, mladost 38, truchlost 63, blaženost 67, věčnost t., bělost 134, bolest 63 atd., valnou většinou a pravidelně *-st*; ale odchylkou také *-sť*: radosť 85, mladosť t. Odchylka tato je v českém jazyku spisovném novotou. Čelakovský ovšem domníval se, že *-sť* je způsob náležitý a starý (touž domněnku měli také jiní, zejména též Šafařík, Počátky 1845 str. 41 a j.) a že by bylo radno, k němu „pomalu se vraceti", vyslovuje to na str. 152 svého Čtení. Nevracel se však k němu dlouho nikdo. Pokud mi povědomo, je Čelakovského Čtení (vyd. v Praze 1853) první a do let nedávných jediný spis, který má *-sť* pravidlem, na př. hned na první stránce: starobylosť, velikosť, rozsáhlosť, nestejnosť atd. Čelakovského následovali pak někteří jiní. Erben sám psal nestejně, někdy *-sť*, na př. v předmluvě ke ŠtítE. (1852) učenosť str. III, nelibosť XIV, nenávisť t., někdy *-st*, na př. v předmluvě k HusE. I (1867) důležitost, přednost; ale vydávaje texty staré transkriboval*) v nich z pravidla *-sť*, na př. hrdosť ŠtítE. (1852) 2, velebnosť t. 25, libosť t. 126 atd., radosť Kat. (1860) v. 133, žádosť t. v. 134 atd., a rovněž tak v RhasE. (1864), HusE. (1867), SalE. (1867). Pokrok značnější učinila novota *-sť* v češtině spisovné před několika lety, když se do mluvnice školní přijalo mylné pravidlo, že prý jsou to tvary náležité; ale již se od toho zase upouští, správný usus starší nebyl tím nikterak otřesen. —

Charakteristické koncovky sklonění ĭ-kmenového, sg. nom. akk. kos*t*, gen. kost*i*, pl. nom. akk. kost*i*, dat. kos*tem*, lok. kos*tech*, instr. kos*tmi* atp., zachovaly se u těchto substantiv jako pravidlo dosud platné, a zachovalo se zde sklonění ĭ-kmenové vůbec měrou největší, totiž měrou větší, než u kterých ĭ-kmenů jiných; ale ovšem i zde vyskytují se některé novotvary.

342. Některá jednotlivá substantiva kmene *-tь*:

ctnost v. *čstnost.*

část v. *čiest.*

čeľust, fem., stsl. *čeljustь*. Na př. czeluſt Nom. 67[a], čelist Dobr.[2] 40; z čželiſti Ben. Súdc. 15, 19; czeliuſti lvové molas ŽKlem. 57, 7, otieral jsem čželiſti Ben. Job. 29, 17; w czzeliſtech Ol. Súdc. 14, 8; czielyſtmy Otc. 405[b]. Podle *duše*: tvým czieliſtiem faucibus Ol. Prov. 3, 22. Nč. čelist gen. -i atd.

---

*) Podobně transkribovali texty staročeské také jiní (sám jsem se též některý čas k té transkripci klonil); ovšem neprávem. Mimochodem buď zde připomenuto, že touto transkripcí vzniklo také jesť = est, slovo nikdy nebývalé, a že totéž slovo přijali i někteří spisovatelé nč.

čest, fem., stsl. *čьstь*. Tu jsou i některé změny hláskové: za *čьst-* je *čst-*, *čct-*, *ct-*, srov. I. str. 168, 480 a 520. Na př. sg. nom. akk. chzezt AlxH. 6, 28, chzezzt ApŠ. 52, czeſt ŽWittb. 98, 4, czzeſt Ol. Zach. 11, 10, cżeſt Háj. 357ª a j., čeſt Lomn. Nauč. 8, čest Dolež. 22, Tomsa 57 a j., Pelzel[2] 20, Dobr.[2] 60, t. 180, Koll. (1821) 1, 26, Jg., Pal. 3, 2, 353 a j.; — sing. gen.: což sě chzſti stalo AlxB. 6, 7, ſzthy nemalé AlxH. 3, 18, hospodnie czſty AlxV. 207, mé csty LAl. g, všie chzctý LMar. 17, byl chzcty zbaven Jid. 35, činem trojie chzcty ApD. d, všie czty Mast. 425, czty zbaviti (někoho) Rožmb. 129, by jim czty neutrhali Štít. uč. 110ᵇ; — sg. dat. lok. we czſty ŽWittb. 48, 21, AlxV. 313, we czſti ŽKlem. 48, 21, po czſſty AlxV. 65, ke tczſty Otc. 81ª, k velikéj chyzti (jednoslab.) Kunh. 148ª, we chzcty Jid. 125, v hojnéj chzcty Pil. b, na czti in virtute Ol. 1. Mach. 9, 10, we czty AlxV. 300; — sg. instr.: se chzztu AlxB. 5, 5, twú chzctyu AlxBM. 2, 43, s velikú chzctyu ApŠ. 117, co muož ſe czty býti Vít. 80ª.

čiest, nč. *část*, fem. stsl. *čęstь*. Na př. desátá cžieſt Ol. Ex. 16, 36, dávajiť tobě czéſt jednu t. j. čést t. Gen. 48, 22; část Pelzel[2] 20, Jg., TomP. 1, 16, t. 19, t. 39 (2) a j.; čásť Dobr.[2] 60, t. 180, Pal. 5, 1, 188; w cieſti in divisiones ŽGloss. 135, 13, czieſti liščie partes vulpium ŽWittb. 62, 11 atd. Záhy a často vyskytuje se psaní bez jotace: tři czeſty Krist. 55ª, sto czeſty AlxV. 2064, czeſt Prešp. 126, Kruml. 181ᵇ a j.; to nebývá v slabikách dlouhých a proto podobá se, že tu bylo krácení č*ie*st gen. č*ě*sti atd., ve zkráceném č*ě*st- zanikla jotace záhy a analogií byl pak i nom. akk. čest.

čstnost, fem. Tu jsou i některé změny hláskové: za *čstn-* je *čsn-*, *ctn-*, *cn-*, srov. I. str. 397 a 480. Na př. czſtnoſt AlxV. 889, cztnoſt NRada 1681, czſnoſt Hrad. 4ᵇ, cznoſt t. 115ª, ctnoſt Lomn. Nauč. 58, ctnost Rosa 88, 51, Dolež. 45, Tham[4] 18, t. 38, Tomsa 57, t. 147, Dobr.[2] 180 a j., Koll. (1821) I. 25, Jg., atd.; měkké ctnosť je podle Pelzla[2] 44 moravské.

čtvrt, fem., stsl. *četvrətь*. Na př. cztwrt Krist. 77ª, cżwrt Háj. 247ᵇ, čtwrt Vel. Kal. 88, Tomsa 57, t. 147, Pelzel[2] 20, t. 44, Dobr.[2] 60, t. 180, Nejedlý[3] 76, Jg., Pal. 4, 1, 157; ob. čtvrt, doudl. štfrt Kotsm. 23; loket bez cztwrtj (sg. gen.) KolCC. 108ª (1571); diera asa tří cztwrtij lokte veliká Lobk. 114ᵇ; po cztwrtech KolT. 102ª (1626), (sousedé) mají se po cztwrtech (t. městských) povolávati KolŘ. 12ª (1676). Podle *duše*: čtvrtě Fryčaj 136 a Nejedlý[3] 76, tři čtvrtě Us. ob.

děti, plur. fem.; sing. k tomu je *dietě* neutr.; stsl. *dětę* sing. neutr. a *děti* pl. fem., atd. Na př. pl. nom. akk. diety virgines ŽWittb. 44, 15, mé dhiethi DalH. 41, diety lwowy catuli ŽWittb. 103, 21 (glossa); někdy masc.: dyeti naſſi liberi Ol. Num. 14, 3, když by ty umřel a děti tvoji Sv. 170, na tom děď i děti tvoji Sv. 171; pl. gen. svých dijetij Štít. ř.

33ª; pl. dat. dietem vranovým ŽWittb. 146, 9, ŽGloss. t., k dyetem AlxV. 878; pl. lok. po tvých dijetech Štít. ř. 130ᵇ atd. — Novotvary zvláště v nářečích východních: pl. dat. *-om*, na př. k dyetom ſwym EvOl. 145ᵇ, podobni jsú dyetom t. 294ᵇ, aby pokrm dyetom přinesl GestaKl. 12—13, ženám i dietom Mill. 118ª, svým dyetom Půh. 2, 254; t. 41; jí a její dětóm t. 39; strýci svému a jeho dětom t. 1, 288; vašim dětům Jg. (z Kyrmezerského), (ublíženo) dietum KolŠ. 131ᵇ (1674); neubližuj dětom Suš. 161, k dzětom Suš. 91, dětom Šemb. 17 (domažl.); děťom Btch. 269 (dbeč.), BartD. 22 (zlin.), t. 71 (val.), děťum t. 117 (laš.): pl. lok. *-och*: děťoch Btch. 269 (dbeč.), BartD. 22 (zlin.), t. 71 (val.); pl. dat. *-am*: dźoćam t. 136 (sev.-opav.), slc. deťam; pl. lok. *-ach*, deťach Hatt. slc. 79; pl. instr. *-ama*, děťama Btch. 269 (dbeč.). — O pl. dat. dět*im* a instr. dět*ima* v. nahoře § 324 a 326.

drt fem., gen. -i, Konáč Jg.

hat, *hať*, fem., stsl. *gatь* agger. Na př. receperunt agros vulgariter hat UrbE. 113, hat saltus Veleš., hath Rozk. 612; hať Jg.; (ty, Maria) střěžeš ny všie temné haty (: máti) Levšt. 151ª; lauku w Hati KolDD. 265ᵇ (1640); receperunt laneum (lán) vulgariter haty (pl. akk.) UrbE. 112 lauka w hatech KolDD. 266ᵇ (1640), w hatech t. 49ª (1659), t. 268ᵇ (1643) t. 45ᵇ (1655), KolU. 45ª (1692); za haťmi KolDD. 225ᵇ (1617). — Podle *duše*: nč. hatě, hatěmi Jg.

havět, *haveť*, fem. Na př. havět Jg. z Koll., haveť Dobr.² 39; dial. doudl. havěď Kotsm. 19 a 23, havěď Us. Bydž. Jg.

hlať g. -i, Jg., slovo nové.

hnilet, *hnileť*, fem. Na př. jako hnylet putredo ŽKlem. 142ᵇ, hnileť Dobr.² 39; hnyleti řekl sem ŽKlem. 144ª (17, 14). Zaniklo.

host. Je rodu mužského, jako stsl. *gostь*. Podle pohlaví přirozeného béře se také za femininum, a tu bývá sing. nom. akk. *hosti*.

Masc. *host*. Na př. sg. nom. *host*: přišelť jest hoſt Mast. 45; hoſt Nudož. 26ᵇ a j., Rosa 75, Tomsa 99, Pelzel² 285, Dobr.² 166, t. 167, Nejedlý³ 72, Brandl Gloss. 69, t. 70 a j.; *hosť* Bern. 25 (slc.), BrandlGloss. 70; — sing. vok. *hosti*: hoſti! chceš-li vrci krychle Hrad. 125ª, mój milý hoſti Pass. 381, ty zlý hozzty JiDrk. 19, hosti Nejedlý³ 72, Jg., předrahý hosti Suš. 57; — sg. gen. akk. *hosti*: hospodář svého hoſty móž staviti Rožmb. 233, když (hospodář) staví za stravu hoſti t. 235, toho milého hoſty Krist. 106ᵇ, v dóm přivinúti hoſty neznámého Štít. uč. 138ª, mám jednoho hoſty Pass. 476, toho svého hoſti ohřieti chtěl t. 131, hospodář hoſti toho chváli Baw. 272; — sg. dat. lok. *hosti*: hověj hoſti tomu NRada 1897, na svém hoſty Pulk. 36ᵇ, (kupec) muož své sbožie dáti měštěnínu nebo hoſti Pr. pr. 244, že by se prodal hoſti Br. Lev. 25, 47, hosti Nejedlý³ 72, Jg.; — sg. instr. *hostem*: hoſtem ŽGloss. 103, 23, Jakub hoſtem byl ŽWittb. t., hooſtem jsem býval Ev. Zimn. 17, kdy jsmy tě

vídali huoſtem t. 16, hoſtem sem u vás Br. Gen. 23, 4; — pl. nom. *hostie, hosté*: tito hoſtye AlxV. 1323, již jsú zde hoſcye AlxB. 6, 25, Lazař a mnozí hoſtye Krist. 74^{b}; jedni hoſtee Pass. 534, hoſte (m. hosté) Rosa 88, hoſté Chlád. 26, Nejedlý^{3} 72, Jg.; — pl. akk. *hosti*: máš múdré hoſti NRada 534, máš diably hoſti 1900, aby za hoſti drzijeni byli Pr. pr. 242, pro hoſti Háj. 303^{b}; hosti Us., hosti chrom. 273; — pl. gen. *hostí*: svých hoſtij Štít. uč. 97^{a}, naplnila sě svatba hoſtij Krist. 81^{b}, o otbytí hoſtij Pr. pr. 247, svých hoſti Mill. 96^{b}, hoſtj Nejedlý^{3} 72, hostí Us., BartD. 22 (zlin.), hosti (zkrác.) chrom. 273; — pl. dat. *hostem*: oněm dobrým hoſtem Pass. 386, když sě vína hoſtem nedostalo Krist. 35^{b}, to sě hoſtem slíbilo t. 51^{b}, stříebro dávají neznámým hoſtem Mand. 74^{a}, dětem i hoſtem advenis Ben. Jos. 8, 35, (múřenínové) za zlé mají, kto by (víno) pili a zvláště hoſtem KabK. 7^{b}; — pl. lok. *hostech*: na hostech Us. Jg.; — pl. instr. *hostmi*: sprostějšími hoſtmi Krist. 37^{b}, s těmi hostmi Baw. 255, se všemi hoſtmi Háj. 342^{a}, hoſtmi Nudož. 26^{b}, s hostmi TomP. 4, 459. — V nář. jsou také tvary dat. hostim, lok. hostich, instr. hostima chrom. 273; tu vzat za základ nom. *hosti* a k tomu přivěšeno -m atd., v. nahoře při pádech těchto v § 324 sl.

Odchylkou podle *oráč*: sg. gen. akk. svého hoſtye Pass. 476 a 289, zlého hoſtie Hrad. 11^{b} (: postě), měščěnín hoſtye svého móž staviti Rožmb. 232, hoſtye pekelného Alb. 54^{a}, pamět hoſtie hospitis Ol. Sap. 5, 15, aby hoſtie toho poslušni byli Mill. 78^{a}, svého hoſtie Háj. 99^{a}, hostě Dobr.^{2} 166, Nejedlý^{3} 72, Jg.; co to za hostě mám Suš. 332, hosťa BartD. 22, 116 a j.; — sg. instr.: ſ hoſtiem ŠtítOp.' 35; — pl. akk.: dobré hoſtie hospites Ol. Sap. 19, 13, přijmeš hostě a dáš jim píti Br. Jg., všecko (nádobí atd.) pro hostě odeslati ste ráčili, avšak (my) bez hostí zůstáváme ŽerKat. 312, všecky hostě Suš. 84. — Podle *chlap*: sg. gen. akk. hosta Tomsa 99, Nejedlý^{3} 72, Jg.; vok. hoste Nejedlý^{3} 72, Jg.; dat. lok. hostu t.; pl. nom. tito hosti Trist. 322, všichni hosti Břez. 4, hosti Rosa 88, Nejedlý^{3} 72, Jg.; pl. akk. hosty nč., Jg.; pl. gen. hostů Nejedlý^{3} 72, Jg.; pl. dat. hostům Jg., aby hostům stoly chystal Suš. 82; pl. instr. hosty Jg.

Fem. *hosti*. Sing. nom.: matko, rač býti u mé srdce hoſti Hrad. 119^{b} (či instr.?); jako chudá novopřišlá hoſty Krist. 20^{a}, Pass. 48; u věčněj paměti bude hoſty má (t. Marta) Pass. 383; po řěči znáti, ež si hoſty Pass. 473; zajisté pane, pútnicě sem a hoſty t.; jenž (lenost) jest tvého zdravie hoſty Vít. 73^{b}; aby má hosti byla Baw. 51; hosti wece t. Sing. akk.: aby uctila onu hosti Baw. 51.

hrst, fem., stsl. *grъstь*. Ná př. hrſt (máku) AlxV. 1061, hrſt Otc. 308^{b}, Háj. 248^{b}, Br. Lev. 2, 2, t. 9, 17, t. Num. 5, 26, t. Ezech. 13, 19, Rosa 49, Tomsa 57, t. 147, Dobr.^{2} 60, t. 180, Jg.; naplň hrſti ſwé Br. Ezech. 10, 2; dvě hrſti KolŘ. 11^{a} (1676); nč. hrst gen. -i Us. spis., -ě Us. ob.

hut, *huť*, fem. Na př. hut MamP. 14ª, hwth Vocab. 175ᵇ; hut Pelzel² 44, huť klade za moravské t.; hut i huť Jg; huť Dobr.² 180, BrandlGloss. 76; huttj lázenské (sg. gen.) HořovAA. 190ª (1741); gſau hutj zelezne HořovB. 26ª, voda pro hutj t. 10ᵇ, huti měděné plur. Dobr. Jg.; k hutem HořB. 27ª, t. 27ᵇ; při hutech t. 27ª, HořC. 71 (1687), po hutech HořC. 57 (1666), na hutech KolCC. 7ᵇ (1542), w hutech Pr. horn. Jg., w Hutech Beck. 2, 385, v hutech Us. Jg.; se dvěma huttmj Hořov. 1605 (1716); vedle toho též hutě, v hutích atd. Us.

chot, *choť*, stsl. *chotь*. Je rodu mužsk. i žensk., podle přirozeného pohlaví toho, kdo se slovem tím rozumí.

Masc. *chot*, *choť*. Na př. sg. nom. *chot*, *choť*, *choti*: nebeský chot Štít. ř. 48ᵇ, Kruml. 285ª, ten dar chot své choti šéle Štít. ř. 48ᵇ, kdo má choti, chot jest EvOl. Jan. 3, 29; ten chot Tomsa 52; chot i choť Nejedlý³ 65, choť masc. Rosa 52, Nudož. 12ª, choť Bräutigam t. 99 a Pelzel² 275, choť masc. i fem. Nejedlý³ 9, t. 38, choť Jg., Us.; twoy choty tak sladce promluvil Orl. 29ᵇ; — sg. vok. *choti*: choti vzácný Suš. 68; — sg. akk. *chot*, *choť*: bych toho za chot pojala Kat. 18; — sg. gen. akk. *choti*: od svého choty Štít. ř. 48ᵇ, svého choti Gesta Mus. 73ª, BrigF. 7, choti svého t., HusŠal. 9ᵇ, jejie choti bratr Pass. 255, sestra jejie choti sponsi Otc. 455ᵇ, jehož jest za choti zvolila ChelčP. 151ᵇ; — sg. dat. lok. *choti*: donese to jejie choti Pass. 36, choti ſwemu Otc. 490ᶜ; — sg. instr. *chotem*: s svým chotem Pass. 595, Otc. 490ª, Kruml. 85ᵇ, t. 322ª, volivše chotem syna božieho ŠtítMus. 8ᵇ, s chotem HusE. 3, 197, s milým choteṁ Br. Jg.; — pro du. a plur. nemám dokladu. — Odchylkou podle *oráč*: sg. gen. akk. *chotě*: svého chotie Pass. 597, Kruml. 165ª, Gesta Klem. 166, již nevěstú slovu chotie, jenžto Kat. 62, milého chotye Alb. 37, pannu ješto nemá chotye Ol. Deut. 22, 28, chotye smrtedlného Lvov. 90ª, od chotě svého Br. Jg.; sg. instr. *choťem* (ť přejato z pádů jiných): s chotěm Kom. Jg.; jinou odchylkou je v sg. instr. *chotí*, vzato totiž fem. za masc.: s chotí svým Obora (r. 1634) Jg.

Fem. *chot*, *choť*. Na př. sg. nom. akk. *chot*, *choť*: nebeský chot pojal svú chot Štít. ř. 48ᵇ, nebeský chot ſwu chot drží Kruml. 285ª; aby chot pro svého choti pracovala BrigF. 7, kdo má chot, ženich jest sponsam Koř. Jan. 3, 29, ta chot Tomsa 52, chot Braut Pelzel² 285 („choť Bräutigam, chot Braut"); choť Lomn. Kup. 97ª, Rosa 52, Dobr.² 28, t. 180, Jg., Us.; sg. vok. *choti*: má milá choty Kat. 192; sg. gen. akk. *choti*: všechny tajnosti choti i chotie HusŠal. 8ª, viem že máš choti ſwu Victoriam Lvov. 88ᵇ, choti ſwu Victoriam t. 91ᵇ; sg. dat. lok. *choti*: dar jako chot své choty šéle Štít. ř. 48ᵇ; sg. instr. *chotí*. — Sg. nom. *choti* a *chotě*: máš slúti i býti má choti na věky Kruml. 372ª, choti jeho odvrátila se od ňeho Lvov. 91ᵇ, twa choty Orl. 5ª, jeho nejmilejší choti BílA. 36, choti božská VesC. 26ᵇ, choti jest plná blesku t. 27ª, choti Dobr.² 28;

chotě Rosa 52 (prý se říká za fem., proti masc. choť); sg. akk. *choti*: kterak by sobě zachoval choti svú Tkadl. 33ᵃ, kto má choti, chot jest EvOl. Jan. 3, 29, tu svú choty Orl. 9ᵃ, kdyby ji měl za ſwu chuoty t. 4ᵇ, hledal sem jí sobě za choty t., má sobě zvoliti w choty a przyetelkyny věčnú múdrost t. 143ᵇ.

chrast g. -i, s chrastmi rkp. 1486 Jg.

chut, *chuť*, fem., *nechut* a j. Na př. sg. nom. akk. *chut*, *chuť*: chut Háj. 3ᵇ, nechut t. 45ᵇ a j., chut Br. Jer. 48, 11, chut její byla jako chut oleje t. Num. 11, 8, chut jeho jako chut kołáče t. Ex. 16, 31, chut Lomn. Kup. 178ᵇ, nechut Koc. 240; chut Žáč. 1, KolEE. 232ᵃ (1709), Tomsa 57, t. 147, Pelzel² 20; Pal. 4, 1, 270, t. 280; chut i chuť Jg., Dobr.² 60, t. 162, t. 180; chuť Galaš 8, Nejedlý³ 31, t. 34, nechuť Pal. 3, 2, 412, TomP. 3, 459, chuť t. 3, 326; — sg. gen. *chuti*: okusiv chuty duchovnie Štít. uč. 98ᵇ, (tělesné) chuti Otc. 159ᵇ, nč. chuti Us. spis., -ě Us. ob. místy; — pl. nom. akk. *chuti*: všěcky nechuti ListHrad. 1388, chuti Us. spis., chutě Us. ob.

jinovať Us. nč. Jg, gen. -ě m. -i.

kmet, masc., stsl. *kmetь*. Na př. sg. nom. *kmet*: starý kmet Hrad. 69ᵇ, čstný kmet AlxBM. 5, 3, t. 6, 32, kmet AlxV. 2241; kmet Dobr.² 166, t. 167; kmet i kmeť Jg., BrandlGloss. 93; — sg. vok. *kmeti*: kmeti, radím tobě Hrad. 107ᵇ, kmeti! Lomn. Jg.; — sg. gen. *kmeti*: od tohoto kmeti Pass. 543; — sg. dat. lok. *kmeti*: (oba komorníci) dajta té vsi kmety věděti Rožmb. 48; — sg. instr. *kmetem*; — du. nom. akk. *kmeti*: ta dva svatá kmeti, uvodí ŠafaříkPoč. ze ŽJK.: — pl. nom. *kmetie*, *kmeté*: kmetie jeho senes ŽWittb. 104, 22, kmethee nalezli Rožmb. 34, když sě kmete potázachu DalC. 27; — pl. gen. *kmetí*: vztěž kmety Rožmb. 250; — pl. lok. *kmetech*: při starších kmetech Kat. 8. — Podle *oráč*: sg. gen. akk. *kmetě*: kmethie vdovcě pohoniti Rožmb. 56, čsného kmetie Hrad. 107ᵃ, kmetie nemúdrého Ol. Sir. 25, 4, až do kmetye Ol. Jos. 6, 21; kmetě Dobr.² 167, Jg; Jg. má též doklad: skrze kmete totiž po kmetu, omyl; sg. instr. *kmeťem*: kmetěm Br. Jer. 6, 11. — Podle *chlap*: sg. gen. *kmeta*: jednoho kmeta Pr. cís. Jg., kmeta Jg.; sg. dat. lok. *kmetu*, *kmetovi*: proti kmetu Pr. cís. Jg., po kmetu cit. Jg.; pl. nom. *kmeti*, *kmetové*: kmeti Vel. Jg., kmetowe římščí senatores Gesta Klem. 19, kmetové VJp. 56; pl. gen. *kmetóv*: těch kmetuow Pr. pr. 253, těch kmetóv VJp. 56; pl. dat. *kmetóm*: bude mluviti kmetom Ol. Jos. 20, 4; pl. lok. *kmetiech*: vztěž u kmetyech Rožmb. 43, Drahomíř na kmetyech potáza DalC. 27; pl. instr. *kmety*: že je kmety nalezeno Rožmb. 32, nad starci i nad kmety Ol. 2. Par. 36, 17.

kopist, fem., g. -i et -ě Us. Jg.

kořist, fem., stsl. *koristь*. Na př. korzyſt Alb. 36ᵇ, Pulk. 75ᵇ, kořist

Koc. 74, Vel. Jg., Tomsa 57, Pelzel[2] 44, Dobr.[2] 40, t. 180, Koll. (1821) 1, 65, Jg., Čel. (1840) 72 atd.; kořisť Vinař. 179.

kut, fem.: planýřové, kuti (klády) Kom. Jg.

labut, *labuť*, též *labud*, fem.; stsl. *lebedь* masc. Na př. labut MVerb. llabut t., labut Vít. 94[a], Lact. 282[b], Vel. Jg., łabut Br. Lev. 11, 18, labut Tomsa 57, Pelzel[2] 288; labuť Br. Jg., Tham[4] 36, Fryčaj (1820) 138, Dobr.[2] 39, t. 60, t. 180, Nejedlý[3] 34, Koll. (1821) 2, 56, Čel. (1830) 154; labuť prý melius quam labut Jg.; labud Veleš., Diefnb., slc. labuď; — labuty i čápa cygnum Ol. Deut. 14, 16; — biechu tu ptáci bielí jako labuti Alxp. 134; — podle *duše*: sg. gen. labutě Jg., letěly labutě Suš. 411, sg. gen. labutě pl. nom. labutě Us., dial. sg. nom. labuťa BartD. 11 (zlin.).

lat, *lať*, fem. Na př. lat tegula Nom. 68[b], Anon. 4[b], Lact. 150[a], lat i lať Vel. Jg., lat i lať Jg.; latti (pl. nom.) MVerb. (2), laty Brit., shnijí lati Ol. Ekkl. 10, 18; (peníze) za lati KolCC. 70[b] (1567), za lati a krokve t. 51[b] (1563); po latech per tegulas Ev. Ol. Luk. 5, 19. Podle *duše*: sg. gen. latě Jg.; plur. na latích Kom. Jg., latiema KolEE. 43[a] (1718). Nč. lať sg. gen. -ě, pl. latě, latím, latích, latěmi Us.

lest, *přělest*, fem., stsl. *lьstь*, *prělьstь*. Na př. sg. nom. akk. *lest*: leſt ŽWittb. 31, 2 a j., przieleſt Hrad. 3[a], leſt Háj. 286[a], Koc. 144, Br. Jg., Lomn. Kup. 32[b], Rosa 49, Dolež. 22, Tomsa 147, Pelzel[2] 20, Galaš 62, Dobr.[2] 60, t. 180, klam a lest Čel. (1830) 16, lest Jg., Vinař. 190 a j.; — sg. gen. *lsti*: beze všie lzſti HomOp. 152[a], Judáš člověk všie prsielezzty Jid. 44, plni lſti Br. Jer. 5, 27; — sg. lok. *lsti*: u p'elſty Kat. 188; — pl. nom. akk. *lsti*: lſti dolos ŽGloss. 49, 19, jazyk skládal lſty ŽWittb. t.; — pl. lok. *lstech*: o dievčích lstech DalV. 12; — pl. instr. *lestmi*: starými leſtmi Otc. 3[b]. — Odchylka strany jerového *-e-* jest v sg. gen. prsielezzty Jid. 44. (m. přělsti, stsl. prêlьsti), pl. instr. lstemi HusE. 3, 194, lstmi Pal. 3, 2, 407, srov. I. str. 173; v pl. lok. leſtyech DalC. 12 je krom toho koncovka podle *duše*.

letorast, *ratolest*, fem. (srov. *letorasl*, *ratolesl* atp.). Na př. ratoleſt Tomsa 57, Dobr.[2] 60; (vinnice) rozložila letoraſti své ŽWittb. 79, 12, ratoleſti své ŽKlem. t., listnaté ratoleſti Háj. 1[b]; na ratoleſtech Pror. Dan. 4, 9; ratoleſtmy Ol. Ezech. 31, 3.

lopot, fem., stč. Na př. tak brzo potká je (manžely) lopot jako rozkoš Štít. uč. 37[b], tesknost a lopot ŠtítOp. 330[a], kramol a lopot t. 17[a], jedna-li jest lopot ŠtítMus. 5[b], lopot a tesknost t. 36[b], lopot nejednaká t. 37[a]; co práce a lopoti ŠtítOp. 331[a], co je lepoty (m. lopoti) ŠtítMus. 5[b], tělesné lopoty dosti t.; w lopoti t. 36[b]; mnohú lopotí sě lepcíc t. 36[b].

lúkot, *lúkoť*, masc. a fem., stsl. *ląkotь* fem. Na př. lukoth SlovC. 44[a], Vít. 95[b], laukot Lact. 29[d], t. 30[a], Vel. Jg., Tomsa 57, Pelzel[2] 19, Dobr.[2] 39, t. 60; laukoť Rosa Jg.; loukoť i loukot Jg.; — plur. lukotowe,

lukoti MamV.; štpicě a lukoti lité canthi Ol. 3. Reg. 7, 33, lúkoti Ben. tamt., (kola měla) łaukoti své Br. Ezech. 1, 18, nč. loukotě Us.

ľut, fem., stsl. *ljutь* labor. Na př. u pekelnú lyut Kat. 74, bez luty t. 50, (mužové) aby dievčie luty zbyli DalC. 11.

mast, *kolomast*, fem., stsl. *mastь*. Na př. maſt ŽWittb. 132, 2, mast Vel. Jg., Tomsa 57, Pelzel^{2} 20; masť klade Pelzel za moravské t. 44; mast i masť Dobr.^{2} 60 a Jg.; masť Dobr.^{2} 180; kolomaſt Nom. 68^{b}, Lact. 140^{d}; — libra drahé maſty Krist. 74^{b}, kolomaſti sg. gen. Apoll. 151^{b}; maſti zdravé unctiones Ol. Sir. 38, 7; mým maſtem Mast. 275. Nč. mast pl. masti Us. spis., mastě Us. ob. místy.

mět, fem., z býv. *mętь*. Na př. o mistře správný bez mieti Hrad. 34^{b}. — *pamět*, fem., stsl. pamętь. Na př. pamet ŽGloss. 134, 13, pamyet ŽWittb. t., pamiet NRada 1056, Háj. 4^{a}, t. 134^{a} a j., pamět Vel. Jg., Br. Ezech. 21, 23 a j., Lomn. Kup. 175^{a}, Rosa 49, Tomsa 57, Pelzel^{2} 20, Dobr.^{2} 38, t. 60, t. 180, pamět Jg., pamět Pal. 1, 1, 8 a j., TomP. 1, 11, t. 317, t. 3, 80, t. 234 a j.; paměť Čel. (1840) XIV, Vinař. 175, Pal. 4, 1, 394, nepaměť Pal. 4, 1, 408; — bez pamyeti Hrad. 31^{a}, třěba pamyeti snažné NRada 1012, z paměti Vel. Jg.; — paměti věcí stalých spisovati Vel. Jg.; — w pamietech Ol. 1. Esd. 4, 5, w czerſtwych pamietech HořovC. 83 (1705), v pamětech TomP. 1, 19; odchylkou: w žadnych pamietich HořovB. 3^{a}, t. 4^{a}.

mrt, *smrt*, *otmrt*, *otúmrt*, fem., stsl. *-mrъtь*. Na př. ſmyrt ŽWittb. 48, 15, ſmirth (*th* v DalH. neznamená *ť*; psánoť tam i swathi = svatý, lithi = litý, litheho = lítého) DalH. 40, ſmrth t. 30, ſmrt Hrad. 83^{b}, Krist. 86^{b}, smrt Háj. 32^{b}, t. 41^{b}, t. 326^{b} a j., ſmrt Br. Gen. 21, 16, t. Ex. 10, 17, t. 21, 23, t. Num. 35, 30, t. Jon. 1, 14, Vel. Kal 173, Koc. 160, Lomn. Nauč. 142, Lomn. Kup. 80^{b}, Žáč. 15, Rosa 49, Dolež. 284, Tomsa 57, t. 147, Pelzel^{2} 20, Galaš 68, Dobr.^{2} 60, t. 180, Nejedlý^{3} 31, Koll. (1821) 2, 84; smrt Jg.; smrt Vinař. 113, Vocel 166 atd.; smrť klade za moravské Pelzel^{2} 44; — mrť die Waldstreu Dobr.^{2} 60, t. 38; — wodaumrt Lact. 74^{a}, odaumrtt KolAO. 36^{b}, odaumrt KolEE. 337^{a} (1667), odmrť Brandl Gloss. 190; — ot ſmyrty ŽWittb. 77, 50, do své ſmrrti Hrad. 16^{b}, staré odaumrtj (sg. gen.) KolEE. 337^{a} (1667) atd.; — k ſmrti Štít. ř. 155^{b}, na ſmrty Štít. uč. 14^{b}; — před svú zzmýrtyiu ApŠ. 129, nesendeš ſmrzti (sic) non morieris Ol. 1. Reg. 20, 2; — k smrtem odsuzují Br. Jg.; — w ſmrtech EvOl. 104^{b}, po smrtech doktorův Štelc. Jg.; — ani tiſyce ſmrtmi HusŠal. 3^{b}, rozličnými smrtmi Háj. 458^{a}, smrtmi Br. Jer. 16, 4, škarednými smrtmi mnoho lidí zmordovati kázal Kron. Mosk. Jg., věrné správce vyhlazujíce smrtmi násilnými Štelc. Jg. — Odchylkou čteme: od nahley ſmrtye Lvov. 3^{a} (v. nahoře); — na pohled podle *ryba* ale možná že omyly piseckými: k zzmýrtýe hotov ApŠ. 20, srov. stpol. lokna ſſmyercze (Kalina, Jag. Arch. 3, 26), ya poſtawym ſmrtu tweho mylebo

ſyna mezi tvým súdem a duší mú Lvov. 40[b] (tamt. dále: Hospodine, twu ſmrt tweho myleho ſyna postavím atd. 41[a]).

nat, *nať*, fem. Na př. nat MamP. 15[a], Lact. 75[b], nath Nom. 66[a], nať Dobr.[2] 38, t. 60, t. 180, nať gen. nati Jg. — Podle *dušě*: sg. gen. natě a plur. natě, natím atd. Us.

neřest, fem., stsl. *nerestь*. Na př. neřest Háj. Jg., Dobr.[2] 60, t. 180, Jg.

nit, fem., stsl. *nitь*. Na př. nit MVerb.; nit Rosa 51, Tomsa 57, Pelzel[2] 20, Dobr.[2] 39, t. 60, t. 180; nit Jg.; nit dial. ob.; nit chod. 46, niť Nejedlý[3] 76 pokládá za moravské; — čist niti Us stč., na př. král kázal jě czyſty nyty svléci Pass. 55 (= čisty niti), srov. § 260; z kteréžto nyti Mill. 36[a], od niti Br. Gen. 14, 23; — niti visiechu HusPost. 59[b], někteří tenké niti mají Hug. 217, z téj vlny nyti předú Mill. 36[a]; — na nytech Rychn., w nitech Hug. 201, na nitech Ol. Ex. 39, 31 — stříebrnými nytmy Mill. 61[a]. — Podle *dušě*: sg. gen. a plur. akk. nitě Dobr.[2] 180 (tak píší prý die Neueren), Nejedlý[3] 76, za nitie HořovC. 153 (1758), nitě, nitím Us.

obět, fem.; stsl. *obêtъ* masc. votum. Na př. obiet ŽGloss. 50, 21, ŽWittb. 49, 14, obyet Štít. ř. 150[a], wobiet Lact. 96[b], obiet Háj. 71[a], obět Br. Mal. 1, 7, t Isa. 57, 6, t Ex. 25, 2, Koc. 202, Rosa 49, Dolež. 22, Tomsa 57 a j., Pelzel[2] 20, Dobr.[2] 60, t. 180, Nejedlý[3] 31, Čel. (1830) 44, Jg. Sl., Vocel 3, Pal. 4, 1, 11 a j., Malý Znovuzroz. 6, 207; oběť Vocel 126; — zoobieti Koř. Zjěv. 2, 14, od obieti Ben. 1. Reg. 2, 17; — obety tvé vota ŽWittb. 55, 12, obětovati budeš oběti Br. Ex. 20, 24, aby obětovali oběti t. Jer. 7, 18; — k obyetem Pror. 57[a], k obětem Br. Jer. 7, 21, t Num. 10, 10 a j.; — w obietech Ol. 1. Par. 23, 31, w obětech Br. Num. 28, 2, t. Mal. 3, 8, při obětéch (sic) Beck. 1, 71; — obietmi Ben. 1. Par. 29, 31, obětmi Br. Num. 6, 51 a j.

oplest opletení Jg., w opleſti Hrad. 29[b].

oprat, *oprať*, fem. Na př. oprat Tomsa 57, Pelzel[2] 20; oprať Dobr.[2] 60; oprat i oprať Jg.; oprať Us., doudl. Kotsm. 18; tvrdými opratmi Hrub. Jg. Podle *dušě*: ukazují mi opratě Kom. Jg., oprať gen. -ě, plur. -ě, -ím atd. Us., dial. sg. nom. oprața BartD. 11 (zlin.).

ost, fem., oſt acus Prešp. 684, g. osti Jg.

ošemet g. -i Pal. Jg.

paměť, v. *-měť*.

past, *propast* a j., fem., stsl. *-pastь*. Na př. past Tomsa 57, Pelzel[2] 20, propast Tomsa 57; pasť pokládá za moravské Pelzel[2] 44; past i pasť Dobr.[2] 39 a 60; past rectius pasť Jg.; nápasť BrandlGloss. 169; — plur. paſti decipula Ol. Job. 18, 10, passty muscipulae Rozk. 2858, miesto paſtij in muscipulam Ol. Sap. 14, 11. — Podle *dušě*: do pastě, v pastích Us.

pečet, *pečeť*, masc. i fem., stsl. *pečatь* masc. Na př. sg. nom. akk.

já Jan svůj sem peczet přivěsil, já Oldřich svú sem peczet přivěsil (oboje v rkp. z r. 1407) Jg.; peczet Boh. min. 22^b, peczet Pr. pr. 245, t. 249, t. 250, pečet Háj. 394^b, Br. Ex. 39, 14, Vel. Jg., Rosa 49, Kold.² 3^a, Dolež. 22, Tomsa 57, Pelzel² 20, Dobr.² 60, t. 180, Nejedlý³ 31, TomP. 3, 639, Pal. 3, 2, 384, t. 4, 2, 56 a j.; pečeť et pečet Jg.; pečeť Dobr.² 39, TomP. 1, 263, BrandlGloss. 227 a j.; — sg. gen. purgmistr nemá dáti peczeti žádnému Pr. pr. 245, podle pečžeti mé Vamb. 1637; — du. instr. dvěma peczetma zapeczeten Pass. 369; — pl. nom. akk. peczieti rozdávati Rožmb. 1 (z rkp. archivu Pražsk.), ryty bývají pečeti Br. Ex. 39, 6, pečžetj naſſe KolEE. 306 (1660), pečžeti naſſe KolDD. 172^b (1605), vraceje klíče a pečeti Pal. 3, 2, 354, konšelé přejali pečeti TomP. 4, 232; — pl. lok. o peczetech Hug. 10, w pečetech Háj. 293^b; — pl. instr. s visutými peczetmi ODub. 25, peczetmi KolBO. 1524, pečetmi Háj. 243^b, 288^b, peczetmij wiſutymij KolK. 16^b (1606), peczietmj ſwimj Hořov. 1605 (1716), pečetmi TomP. 3, 535. — Podle *duše*: přitištění pečžetě naſſy HořovC. 105 (1718), velké pečžetie (sg. gen.) KolV. 6^b (1768), o peczetiech Hug. 327 (t. j. -tiech, anebo také -ťech), s peczetiemy KolDD. 85 (1685).

pelest, fem., gen. -i Br. Jg.

perut, *peruť*, fem. Na př. perut Tomsa 57, Pelzel² 20; perut i peruť Dobr.² 60 a Jg.; peruť Dobr.² 39; — vezmu peruti pennas ŽKlem. 138, 9, peruty ŽTruh. t., nad peruty větróv super pennas ŽKlem. 17, 11; na perutech větrových ŽKlem. 17, 11; pod perutmy jeho t. 90, 4. — Podle *duše*: sg. gen. a pl. nom. akk. perutě Us. (vedle -i).

pest (chyba), fem.: bez všiej peſty Kat. 130.

pěst, fem., stsl. *pęstь*. Na př. pyeſt pugnus Nom. 67^a, Rozk. 1965, Vocab. Mus. 184^b, pěst Vel. Jg., pěst Tomsa 57, Pelzel² 19, Dobr.² 60, t. 180, Jg. Sl., Us. Jg.; — sg. gen. až do piezty AlxB. 2, 39, do pyeſty AlxV. 1599; — dám pyeſtyu po tvém lícu Mast. 385; — jej pieſtma tepiechu Krist. 99^b, pyeſtma Hod. 44^b; — pěstmi Kom. Jg. Podle *duše*: dvě pěstě Us. ob.

plet, *pleť*, *plť* (= vor), fem., býv. *plъtь*. Na př. plet rates sunt connexae invicem trabes MVerb., plet rates classes naves t., plet classis Boh. 32^a; kteru plet totczyz mnozstwy lodí, překlad lat.: quam classem, z rkp. z r. 1448 Jg.; plet Pelzel² 20; Jg Sl. klade: plť i plt; místo mostu plt udělati Dobr. Jg.; s křehkou pltí nč. Jg.; de qualibet strue lignorum quae pluthi vulgariter dicitur (plur. nom.) list. z r. 1347, BrandlGloss. 233; na pltech nč. Jg. (s. v. plť). *-e-* je pohybné, srov. I. str. 174 a 298. Zastaralo.

plet, *pleť*, *plť* (= cutis), fem., stsl. *plъtь* caro fem. Na př. hi plakáním hi pak tščiciú byla vše pleth jeho zpráhla ApŠ. 156; vajce měkká dobrú krev dávají a krásnú pleth, z rkp. lék. Jg.; plet crinea swart Diefnb.

(střhn. swarte = behaarte Haut, Lexer); plet́ neb kuože Rhas. 30, horčice dává dobrú plet́ (sic Jg.), Jg. z rkp. lék.; já olysím plet́ (sic Jg.) hlavy vašie t. z rkp. Bel., ta kůže (na hlavě) jestiť tvrdá a slovet́ plet Sal. 747, by plt́ st́ata byla Rhas. 24; — o kusu kuože nebo plti Rhas. 38, na dél plti Sal. 211; na plti Sal. 216, blázni jsou plti čisté Blázn.; plti bílé cute nitida t. Jg.; — w plti Rhas. 7 a 17; — tu jě (vlasy) i s plty vytrhniechu Kat. 134, ta panna svú plty lskne t. 150, mezi plti a lbí Sal. 213; — -*e*- je pohybné, srov. I. 174 a 298. Slovo zastaralé, obnoveno v jazyku spisovném v tvaru *plet́*, gen. *pleti* atd.

plst, *plst́*, fem., stsl. *plъstь*. Na př. plst Rozk. 2800, Veleš., Ras. Jg. a j.; plst́ Dobr.[2] 60, t 180; Jg. Sl. klade plst melius plst́; z plst́i Mill. 124[a], Mand. 72[a]; kdo plsti nosí (pl. akk.) Vel. Jg.; plstem pl. dat. Čern. Jg.; kdo w plstech chodí Vel. Jg.

pochot́ gen. -i Jg., slovo nové, srov. rus. pochotь.

pověst v. *věst*.

prst, *prst́*, fem., stsl. *prъstь* pulvis. Na př. ta prst́ Blah. 349, prst́ humus OtcB. 150[b], nestatčí prst́ lidu mému pulvis Ben. 3. Reg. 20, 10; prst́ Stauberde klade Dobr.[2] 60 proti prst Finger; prst́ Dobr.[2] 180, Nejedlý[3] 31, t. 34, Jg. Sl.; z prst́i Otc. 388[a], at́ naberu prst́i Ben. 4 Reg. 5, 17.

prvot́ gen. -i Jg., slovo nové.

pút, *pút́*, fem., stsl., *pątь* masc. Na př. kterú put Hrad. 110[a], na pút Háj. 72[a], na paut t. 85[a], t. 322[a], paut t. j. pout Tomsa 57, Pelzel[2] 20, t. 44, Dobr.[2] 39, t. 60, t. 180, Nejedlý[3] 76; pout Us. v Čechách vých. a severových. a v doudlebštině Šemb. Dial. 27, Kotsm. 23; put́ Baw. 185; Jg. Sl. klade pout i pout́; pout́ Galaš 432, Koll. (1821) 2, 79, Čel. (1830) 4, t. 5, Fryčaj 136, Vinař. 158; — púti t. j. púti peregrinationis ŽGloss. 118, 64, na cěstě této puty Modl. 33[b], tři dni puti Mand. 38[a]; — puty t. j. púti itinera MamV., pauti aby se nebránily Pal. 3, 2, 367; — po putech sě túlati Otc., po pautech chodí Háj 235[b]. — Nč. pout, z pouti atd. Us. — Podle *dušě*: pl. nom. akk. pautě Kom Jg., Nejedlý[3] 76, vydání na pautie HořovC. 151 (1758), dat. ku poutím TomP. 3, 447. — Vedle toho jest i masc. *pout* gen. *poutu* (dial.).

ratolest v. *letorast*.

řit, fem, stsl. *ritь*. Na př. rzyt Mast. 75, Roh. 182[a], rzyth Mast. 318; řit Tomsa 57, Pelzel[2] 20, Dobr.[2] 60, t. 180, Jg. Sl.; také mor. většinou řit BartD. 15.

-rost, *porost* gen. -i Jg. slovo nové.

rtut, *rtut́*, fem. Na př. rtut MVerb., Synon., Vít. 11[a], Rozk. 72, Puch. 16[a] a j., rtud Diefnb.; rtut Tomsa 57, Pelzel[2] 20; rtut́ pokládá za moravské t. 44; rtut́ Vel. Jg.; rtut́ Dobr.[2] 60, t. 180; rtut́, rtuti Jg. — Podle *dušě*: ze rtutě Us. — Vedle toho jest i masc. *rtut*, *rtutu*: rtut

smiešen s sádlem Rhas. 36, libra rtutu Otc. 14^a, o rtutu ješto slove živé střiebro ŠtítOpat. 409, přilož rtutu Rhas. 83, vezmi rtutu t. 106, mrkev lesná ſ rtutem t. 36, s rtutem t. 89 a 106.

ručest fem., gen. -i stč.; na ručest Us. spis.

rukověť, -věť, fem., stsl. *rąkojętь*. Na př. w rukowiet Ben. Ruth 2, 16, rukověť Vel. Jg, Rosa Jg., Dolež. 22, Tomsa 57, Dobr.^{2} 60, t. 180, Jg. Sl.; rukověť Us.

siet, sieť, fem., stsl. *sêtь*. Na př. siet LAl. d, svatý Petr roztáhl ſijet Štít. ř. 66^b, ſyet Pror. Isa. 19, 8, ta ſíet HusPost. 82^a, ſijet Lact. 209^b, ſýt Br. Ezech. 12, 13, t. 17, 20, ſyt Tomsa 57; ſýť Br. Ezech. 32, 3, ſýť Rosa 54, ſyť Nejedlý^3 34, síť Čel. (1830) 34; síť i sít Jg. Sl.; — ktož v také ſieti neupadne Hrad. 99^b, rozprostřěťež ſiety své Krist. 34^b, diábel zlécel jest ſieti HusPost. 81^b, púščějíc ſyeti své u moře Koř. Mat. 4, 18, Syeti k lovení ryb KolBO. 36^a (1495), kteříž rozstírají ſýti na vody Br. Isa. 19, 8, ſýti jeho budau zkaženy t. 19, 9; — rzydkymi ſyetmi KolAO. 18^a (1492), ſytmi ryby loviti Háj. 54^a, ſytmi Papr. Ob. 50 a 79, ſytmi t. — Podle *duše*: sg. nom. sítě Jg. (bez dokladu), odnětí Syttie KolS. 116^a (1727), ſytie dwie KolCC. 67^a (1565); do sítě atd. Us.

smet, smeť, fem, stsl. *sъmetь*. Na př. smeť Rosa 88. Užíváno v plur. Na př. aby byly vymietány ſmety Alb. 37^a, ſmeti Kruml. 165^a, ſmety Boh. min. 22^a, Nom. 67^b, Rozk. 85, ſmeti Lact. 146^a, ſmieti t. 152^d, ſměti t. 137^a, smeeti Hrub. Jg., aby ty ſmeti zase odvezli KolD. 11^b (1582), za ſmeti položil si nás Br. Pláč. Jer. 3, 45, smeti pometlami se metau Kom. Jg., smeti Dobr.^{1} 74; — smetem Rosa 88; — w smetech Baw. 37, na hnoji a na smetech Vel. Jg., na smetech Rosa 88; — smetmi zasuti byli Pref. Jg., popelem a smetmi Br. Jg. — Podle *duše*: pl nom. akk. smýtě Blah. 349, ſmýtě a všecka nečistota v šátku ostane Háj. herb. 220^b, doudl. smetě Kotsm. 23. Vedle toho vyvinulo se dial. hromadné sg. neutr. *smetí* Us.

smrt v. *-mrt*.

sněť (ustilago), fem. Na př. ſněť Tomsa 57, Pelzel^2 20, Dobr.^{2} 60, t. 180, Jg. Sl.

srst, srsť, fem., stsl. *srъstь*. Na př. ſrſt krásnú ŠtítOp. 66, ŠtítMus. 74^b, ſſrſt Rozk. 843, ſrſſt Nom. 70^a, ſrſt Ol. Ezech. 16, 7, Mill. 105^a, srst Vel. Jg., Pelzel^2 20, Dobr.^{3} 60, t. 180, Jg. Sl.; — místo srsti (sg.) Kom. Jg.; — srsti nebo vlasové Ras. Jg., ſrſti pilos MamV., Srſti sholiti Lact. 192^a; — z ſrſti velblúdových Koř. Mat. 3, 4, z ſrſtij jezevčích Lact. 103^c; — o srstech nepřirozených Ras. Jg.; — srst gen. srsti Us.

stať gen. -i Us. spis., z rusk.; — stč. *podstat* gen. -i, vedle podstata; na př. jedna podſtat substantia ML. 70^a, pod podſtaty chleba a vína t. 98^a.

strast, fem., stsl. *strastь*. Na př. ſtraſt má ŽKlem. 22, 5, ztrast

Rozk. 2044, Straſt Lact. 103[c], strast Dobr.[2] 60, Jg. Sl.; — (Vlasta) dojide veliké ſtraſty DalC. 15; — ſtraſty pekelné ŽWittb. 114, 3.

svest, svěst, fem., stč; srov. stsl. *svьstь* soror uxoris. Na př. zwezt glos, soror mariti MVerb; ſveſt t., swýest socrus Vocab. 183[b], swyest socra Rozk. 2441, MamC. 133[b], ſwieſt socrus MamD. 314[b] atd., deveř w ſwieſt ſwu a ſwieſt v deveřě svého (popuzeni budou) EvOl. Luk. 12, 53; — (ti, kdo nebyli příbuzni, manželstvím) budú sobě šířie, svěsti, svakové ŠtítErb. 90.

test (= tchán), masc., stsl. *tьstь*. *-e-* jest pohybné a je tedy sg. gen. náležitý *c*ti (m. *ts*ti), dat. *c*ti atd.; vlivem tvaru t*e*st vznikají však novotvary: gen. t*e*sti, dat. t*e*sti atd.; srov. I. str. 179. Na př. Kaifáš a jeho teſt Annáš Hrad. 74[a], teſt socer Ol. Súdc. 19, 3, t. 19, 5, t. Ezech. 22, 11; teſt socer Nom. 68[a], Rozk. 2443, Vocab. Mus. 183[b]; teſt Mojžjſſů Br. Ex. 18, 1, test Tomsa 99, Dobr.[2] 166, t. 167, Jg. Sl.; — v domě teſti Ben. Súdc. 19, 4; — svému czti Ol. Gen. 30, 30, k czti svému Ol. Ex. 4, 18, Apollon czti svému pověděě Apoll. 138[a]; teſti socero MamB. 12, k teſti Br. Gen. 38, 25, proti teſti svému t. Ex. 18, 7, řekł teſti svému t. Num. 10, 29 a j.; — pl. nom. ctie t. j. tstie Hlah. Tob. 14, 15 Jg.; — pl. akk. aby ctila teſti své soceros Ben. Tob. 10, 13. — Podle *oráč*: poznal svého czſtie Otc. 46[b], svého cztye Ol. Súdc. 19, 4, cztie svého t, Ex. 3, 1. cztye Šimonova Ev. Zimn. 27, svého cztie Mart. 27[a], syn ctě mého Kar. 12; testě Háj Jg., teſtě svého Br Ex. 18, 17, testě Dobr.[2] 166, Jg. Sl.; se cztiem tvým Ol. Sir. 37, 7. — Podle *chlap*: svého teſta vzal k sobě Griz. 160[a], prosil testa mého Kar. 11, k teſtuom svým ad soceros suos Ben. Tob. 14, 14. Zastaralo.

trať gen. -i Jg., slovo nové.

trest, tresť, fem., stsl. *trъstь*. *-e-* jest pohybné a je tedy náležitý sg. gen. *trsti* (*třsti, třti*) atd., srov. I. str. 179. Na př. trezt MVerb., AlxH. 8, 20; treſt MVerb., AlxBM. 6, 17, Pror. Isa. 19, 6, Koř. Mat 11, 7, (čaroděníci) na dvé rozdělili treſt na dlí Mill. 40[a]; treſt Nom. 66[c], Rozk. 1573, jako klátí se treſt od větra Ben. 3. Reg. 14, 15, trest Vel. Jg., Rosa Jg., Dobr.[2] 180; trest i tresť Jg. Sl.; tresť Nejedlý[3] 34, Pal. 5, 1, 423, TomP. 4, 360; — jedné tržti Ben. Jg; — v hlavu jeho trzſti tepúce Hrad. 88[b], trzti zlatú arundine Koř. Zjěv. 21, 16; — v skrýši trztij Ben. Job. 40, 16. — Podle *chlap*: o treſtu (t. třtině) Háj. herb. 36[b]. — Zastaralo, v jazyku obecném je za to *třtina*. V jazyku spisovném obnoveno v tvaru *tresť* gen. *tresti*.

trt fem., tření, hádka. Na př. já s tebú (tělo s duší) dávě sobě spolu trty Hod. 86[b] (rým: smrti), takový nešlechetník duojde v pekle s čerty trti ŠtítMus. (přípisek na 1. listě, z r. 1457, rým: smrti), abych měl dojíti této trti Máj. sen 116. Zaniklo.

-věst, pověst, zvěst, fem., stsl. *-věstь*. Na př. powyeſt AlxV. 939,

Seitst. Mark. 4, 10, Rozk. 3387, Háj. 11b, Koc. 45, Br. Gen. 45, 16, Lomn Kup. 38b, Tomsa 57, Dobr.[2] 39, t. 60, Jg. Sl., Vocel 169 a j.; pověsť Čel. (1840) 85. Šafařík Národopis 17.

-vět, závět Jg., Malý Znovuzroz. 6, 208; stč. beze všie zawyety ML. 41b (rým: osvěty) nepatří sem.

-vist, *nenávist*, *závist*, fem., stsl. *-vistь*. Na př. nenáwiſt Háj. 101b, Koc. 12, záwiſt Koc. 216, nenáwiſt Lomn. Kup. 60a, záwiſt Rosa 51, nenávist i závist Tomsa 57, Dobr.[2] 60, nenávist Koll. (1821) 1, 81, závist t. II. 71, nenávist a závist i závisť Jg. atd.

vlast, fem., stsl. *vlastь*. Na př. wlaſt VelKal. 347, Koc. 342, Blah. 65, Tomsa 147, Pelzel[2] 20, t. 44, Galaš 133, Dobr.[2] 39, t. 60, Jg. Sl., Čel. (1830) 40, Čel. (1840) 84, Vocel 22 a j.; — vlast i vlasť Koll. (1821) II, 39.

-vrat, *súvrat*, *súvrať*, fem. Na př. kus Saúwrati HořovA 92a (1689), po Sauwratech KolČČ. 391b (1565), čtyřidceti záhonóv s ſuwratmi KolB. 128b (1499).

zět, *zeť*, masc., stsl. *zętь*. Na př. sg. nom. *zět*: zieth mój DalH. 39, zyet mój DalC. t., zeth KolA. 1513, zet KolB. 1524; zet dial. doudl. Kotsm. 17, t. 21, a chodsk. 46; *zeť*: zeť KolČČ. 51b (1551), zetť t. 80b (1547), zeť gener Rosa 54, Dolež. 22, Tomsa 99, Chlád. 27; zeť melius quam zet Jg. Sl.; — sg. gen. akk. *zěti*: ciesař kniežatóm svého zyety pověděˇ DalC. 39, ot kněžě Břěcislava zety czyeſarzowá DalC. 42, u Sſichowa zeti z Vésky HořovA. 4b (1506), vida Hawla zeti ſweho HořovAA. 66a (1607); sg. dat. *zěti*: zyety svému DalC. 42; — sg. instr. *zětem*: s jeho zyetem DalC. 39, svým zietem Kruml. 481b, buď zietem královi Ol. 1. Reg. 18, 22, zetem svým KolAO. 1513, zetem jeho HořovAA. 154a (1675). — Podle *oráč*: od zetie svého Ben. Tob. 10, 8, KolB. 1523, zetě Chlád. 27 a j., zetiem svým KolBO. 86a (1497), zetiem ſweym HořovA. 106a (1577), s tím zetěm Štelc. Jg., zeťové Tomsa 99, dwa zettie HořovA. 131a (1658), k zeťům Br. 19, 14, s zieti svými Ol. Gen. 19, 14, s zeťmi, besser s zeti NejedlýGr. 142. — Jinou odchylkou podle *chlap*: sg. gen. zeta dial. doudl. Kotsm. 21 a chodsk. 46, zeta jejího ZbirA. 42a (1789), zettu svému HořovAA. 206b (1741), budaucimu zetowy ZbirA. 77b (1803), zetowe KolAO. 1513, svých zetuw HořovC. 144, zetum svým HořovD. 37b (1681), mezi zety jeho dvěma KolB. 180a (1525), mezi týmiž zetj svými HořovA. 129b (1658).

-žěst, *přěžěst*, *úžěst*, fem., stč.; stsl. *-žastь*. Na př. hrozná przyezeſt AlxŠ. 4, 8, vzzieſt Ol. Ex. 15, 16, t Am. 4, 6 zwzyeſty DalC. 42, przieziеſti tvé terrores ŽKlem. 87, 17.

žluť gen. i Jg., slovo nové.

-cь.

343. Kmene *-ь* jsou a sem patří jen ta substantiva na *-c*, jejichžto *-c* vzniklo z býv. *-kt-*, *-gt-*, na př. noc (z no*kt*ь), moc (z mo*gt*ь). Všeliká jiná substantiva s koncovkou *-c* jsou kmene a sklonění jiného, na př. *obec* gen. *obcě* (*c* z býv. *tj*) atd. —

Jednotlivá substantiva kmene *-cь*.

moc, *nemoc*, *pomoc*, fem., stsl. *-moštь*. Na př. sing. vok. svěcká moczi Pil. d; — sg. gen. ot nemoczi Pass. 263; — sg. instr. divnú mochu Kunh. 147[b], opásán moczu ŽWittb. 64, 7, s moczu t. 88, 14, moczu ŽGloss. 88, 10, opásali sě moczyu ŽWittb. Ann. 4, přepásal si mě mociu ŽKlem. 17, 40, moczy ŽWittb. t.; — pl. nom. akk. veliké pomoczy činili DalC. 87, všecky nemocy Br. Deut. 7, 15; — pl. lok. u mocech ŽKlem. 19, 7, t. 107, 12, w nemocech Pror. Jer. 2, 24, w nemocech Ben. 2. Par. 24, 25; — instr. nemoczmi Ben. 1. Reg. 5 (nápis). — Podle *dušě*: .w moczych ŽWittb. 89, 10, jeho nemocze (sg. gen.) KolP. 88[a] (1772), rozličné nemoce uzdravoval Seel. 172. — Subst. *moc* mívá také význam multitudo, na př. veliká mocz ryb v sieti zavázla Krist. 110[b], ptactva je taká mocz že odiva Mill. 73[b] atd., nč. moc lidí, moc peněz atd. Sklonění jest ovšem i tu náležité: (Pavel) když se je bral s moczy kniežat cum multitudine principum KabK. 10[b] atd.; ale attrakcí bývají tu odchylky ve vazbě syntaktické a odtud na pohled i ve sklonění: (mívali) po moci ovcách BartD. 42 (hroz.), s moc penězi Us. ob.

noc fem., stsl. *noštь*.

Sg. nom. *noc*. V NRadě čteme: vždy je tam (na nebi) den, nikdy noczi (rým: moci) 1595; je to buď sg. nom. noc*i*, o jakém je řeč nahoře § 315, anebo (méně podobně) sg. gen. v domyšlené větě záporné.

Sg. akk. *noc*. Jest obsažen také v adverbialních výrazích *noc siú*, *noc sí*, *nocí*, *noci* = tuto noc. Výklad a doklady viz při sg. akk. zájm. *sen* § 420.

Sg. gen. *noci*, na př. ſ welyky noczy Mast. 220.

Sg. dat. lok. *noci*. Sg. lok. *noci* jest obsažen také v adverbialním výraze *s'noci*, *snóci*, vzniklém z bývalého *sí noci* = v této noci. Výklad a doklady v. při sg. lok. zájmena *sen* § 422.

Sg. instr. *nocú*, *-iú*, *-í*, na př. dnem i noczu AlxH. 8, 31, předd weliku noczu Krist. 74[b], dnem i noczy AlxV. 1351.

Pl. nom. akk. *noci*, po wſſye noczy Anon. 5[b], pl. lok. *nocech*; novotvar: w nociech Koř. Luk. 21, 37.

Nč. noc gen. -i, plur. dvě, tři noci, nocím, nocích, nocmi a nocemi Us.

Tak skloňovalo se také *velika noc*, na př. na welyku nocz DalC. 37, ob weliku nocz Pulk. 71[b], ſ welyky noczy Mast. 220, až do weliki noczi Mat. 49, weliky noczi EvOl. 249[b], ot welky noczy Otc. 120[a], k welycze

noczy Štít. uč 120b, 136a, po welyczie noci Pass. 251, 391, po welyczye noczy Alb. 55b, přěd weliku nocyu Krist. 74b. Místo *velika noc* jest později *veliká noc*; subst. *noc* skloňováno i zde náležitě, na př. druhau Welikaunoc Har. 2, 288, po Welikénocy t. 289, do weliké nocy Beck. 3 473, o weliké nocy t. atd. Také složenina *velikonoc*, která se tu též vyvinula, skloňována náležitě, na př. ot velikonoci Zák. sv. Ben. Jg., k velikonoci ČernZuz. 276, po velikonoci Let. 634 a Br. NZák. 235a. Za singular *velikonoc* vyvinul se však plural *velikonocě* podle vzoru *duše*, jako bylo *vánocě*, *hromnicě*, *letnicě*, v. § 184 č. 8.

pec, fem., stsl. *peštь*. Na př. pecz ohňová ŽWittb. 20, 10, z horúcie peci Modl. 121b, do peci Koř. Mat. 13, 42, s peci Baw. 114, do peczy Lact. 202c, z pecy železné Br. Jer. 11, 4, do prostřed pecy t. Dan. 3, 6 a j., pl. akk. pecy bořili Háj. 22b, při peczech HořovC. 70 (1687). — Podle *duše*: pecze k pálení cihel nedodělávají KolEE. 75a (1590), od pece KolEE. 124a (1734), z pecze ZbirA. 60a (1792), do pece Us. Jinou odchylkou je subst. toto masc.: vstaň z peca Suš. 12, pod pecem, za pecem t. 197.

věc, fem., stsl. *veštь*. Ve Štít. ř. bývá často *viec*- m *věc*-.

Sg. nom. akk. *věc*, na př. která wiecz Hrad. 36a, protivnú wyech Túl. 12b atd.

Sg. gen. *věci*, na př. převáživ (sě) své wieczi AlxH. 9, 21, nč. věci. Sem patří též adverbialní výraz *všie věci* (= cele, srov. střhněm. allerdinge = gänzlich, durchaus); na př. ješto (vdova) wſſye wyeczy jest osiřela Štít. uč. 52a, bychom se jemu wſſye wyeczy líbili t. 31a, wſſye wyeczy neviem co čině t. 150b, když (lidé) wſſye wyeczy jako skot bez rozumu nezemrú t. 153a, nemá se ižádný tak wſſye wyeczy poddati práci t. 52a, by (lidé nedbalí) nebyli wſſye wyeczy odlúčeni toho pokrmu t. 120b, ten duom wſſie wieczy byl otevřen BrigF. 74, neostal jsem jich wſſie wieczy t. 139, (pokora) jest wſſie wieczy nynie opuštena t. 141, biskup wſſie wieczy táhne k světu Brig. 100, v jehož tělu i duši wſſy wieczy panuje diábel t. 51, když ta lodí wſſie wieczy jest připravena Troj. 7b, střelec (pûl člověka a pûl koně) obličej jmějieše podobný k člověku wſſie wieczy t. 135b, (ochechule) dole wſſie wieczy rybí zpuosobu mají t. 224, kteréž jest nemohla wſſy wieczy odvésti od hrdosti 465b.

Sg. dat. lok. *věci*, na př. k wieczy ŽWittb. 34, 23, ve všiej wyeczy AlxV. 2110.

Sg. instr. *věcú*, *-iú*, *-í*, na př. wſſu wieczu AlxH. 2, 3, wſſiū wiecziū Jid. 59, wſſy wyczy AlxV. 1213; — podobnú wijeczíij Štít. ř. 89b.

Pl. nom. akk. *věci*, na př. zemské wieci terrena Koř. Fil. 3, 19; — světské wijeczi Štít. ř. 125a, slyše hrozné wijeczy t. 71a, kdy ty wijeczy obmyslí kto t. 234a, mnohé wijeczy přepúštie bóh na ny t. 127a.

Pl. gen. *věcí*, ze všěch viecij Ol. Est. 13, 2; — budete-li těch wijeczij

pílni Štít. ř. 74[b], ohavných wijeczij t. 133[a], nebeských wijeczij t. 147[b], od takých wijeczij t. 230[b]; psáno wieczyw list. 1454, srov. I. str. 225 sl.

Pl. dat. *věcem*; — k těm wijeczem Štít. ř. 77[b], k světským wijeczem t. 85[b].

Pl. lok. *věcech*, na př. v budúcích wieczech Pil. c, o všech wěcech Br. Ex. 18, 1; — ve mnohých wijeczech Štít. ř. 89[b].

Pl. instr. *věcmi*, na př. těmito wěcmi Br. Gen. 20, 16.

Podle *duše*: sg. akk. na všelikú wyeczy vysokú Pror. 2[b], hubiece čtveru wyeczy Alb. 104[b]; — sg. gen. ot wieczie a negotio ŽWittb. 90, 6, ot wieczie ŽGloss. t.; — pl. lok. w hodných viecích jich (rodičův) poslúchaje HusPost. 16[a]; — pl. instr. dobrými wyeczemy Pror. 80[a], svými wyeczemy Pulk. 61[a], s wieczemy Lit. Lev. 14, 10.

Nč. věc, gen. -i, plur. věci, věcem, věcech, věcmi Us., veskrze tvary náležité.

-zь.

344. Souhláska *-z* je zde původní. Je to trvám jen v nč. subst. *kolomaz* fem.; Jg. uvozuje také subst. fem. *havez* (rostlina), *blíz* a *níz* (toto v Dodatcích V. 979), gen. *-i*, bez dokladů starších.

Kde *-z* vzniklo z *-g* nebo *-dj*, substantiva taková jsou kmene *-ja* (fem.) nebo *-jo* (masc.), na př. *mosaz*, *stez* (stč. *stzě*, stsl. *stьza*), *rez* (stč. *rzě*), *nesnáz* (stč. *nesnázě*), *-choz*, *-hoz* atd. Když pak táž substantiva mají některý pád podle sklonění ǐ-kmenového, tedy jsou to novotvary.

-sь.

345. Jednotlivá substantiva kmene *-sь.*

hus, fem., stsl. *gąsь*. Na př. hus Boh. min. 21[b], huz Diefnb., huſſ Nom. 64[a], hus pitomá NRada 978, skrze tu hus Mart. 17[a], přinesl hus pečenau Har. 2, 10, hus KolC. 125[a] (1588), KolL. 116[a] (1603), KolEE. 414[a] (1618); když hus za moře zaletí, zase přiletíc husí zůstává Vel. Jg.; mnoho huſſy Mand. 64[b], stádo husí Suš. 199; ovsa husem Vel. Jg.; s husmi Právník II 171 (z r. 1585). Nč. *husa* gen. -y atd. Us., ale v nářečích drží se zbytky sklonění starého; na př.: pl. gen. husej (-ej z -í) a husejch BartD. 2, 253 (žďár.), mnoho husejch Us. střčesk., s husmi Suš. 511, husa, ale gen. husi plur. husi gagocú BartD. 6 (zlin.). — Tak i jméno vlastní *Hus*: gen. akk. *Husi*, na př. kdežto sú mistra Husi upálili Jar. 65, mistra Jana Huſy ChelčP. 118[a], VelKal. 63 a j., mistra Husi Let. 41, pro mistra Husi Jel. Jg.; instr. *Husí*, na př. s mistrem Husí Jar. 65 a Let. 43. — Novotvary fem. nom. *husa* atd. a masc. gen. *Husa* atd. v době starší doloženy nejsou.

-měs, *směs*, fem., *-měsь*; sg. gen. -i Jg., dokladu stč. nemám.

os (axis, stimulus), fem., stsl. *osь*. Na př. os nebeskú ješto slove arkturus a proluky Ol. Job. 9, 9, os neb wuoz arcturus MamV., off SlovC. 44ª, Vocab. 175ª, Nom. 68ᵇ, Anon. 1ª, Veleš., obrativá off axis versatilis Anon. 7ª; vztřeštěchu offy i kola AlxV. 1847, offy jich (kol) axes Ol. 3. Reg. 7, 33, jako offy na klasiech summitates spicarum Ol. Job. 24, 24. Novotvar *osa*. V posledních třech dokladech lze psané offy bráti za *osi*, poněvadž ve stol. XIV a XV ještě se držel tvar starý *os*.

prs, du. *prsi*, plur. *prsi*. Stsl. *prъsi* je plur. a fem.; v dokladech stč. je zastoupen také dual, a rod je ženský a mužský.

Du. nom. akk. *prsi* (fem.); na př. Dwie prfy twe HusŠal. 72ᵇ, Tie dwie prfy t. 128ª.

Du. lok. *pršú*, *-iú*, *-í*; doklad mám jediný: na fwu prfí Kruml. 2ᵇ.

Du. dat. instr. *prsma*; na př. prfma a rukama Tkadl. Strah. 44ᵇ.

Pl. nom. (fem.) *prsi*; na př. lepffye jsú prfy twe HusŠal. 14ᵇ, blažené prffy kteréž sú neotkrmovaly ML. 104ª; pyrfy AlxM. 5, 3, prfy Lact. 25ᵈ, prffy Nom. 67ᵇ, przffi Boh. min. 21ᵇ.

Pl. akk. *prsi*; na př. tehdy sě počěchu u prrfy bíti Hrad. 92ᵇ, svatý Jan pade na jeho pirfi Ans. 9, rúcho na sobě rozdřěvši prfy ukazujíc mluvieše Pass. 99, své prfy bíti Pass. 115, její prfy Háj. 312ᵇ, na prfy ženské Háj. herb. 173ᵇ, prfy twé Br. Ezech. 23, 21.

Pl. gen. *prší*; na př. ješto prysi mých požíval LAl. e, ot pirffy mateře mé ab uberibus ŽWittb. 21, 10, ot prffy mateře mé ŽKlem. t., tu dětátko u jejie prfi ostavili Pass. 338, ano dětátko od své matky prfi pokrm přijímá t. 340, jeho prffy pocělovavši t. 598, z ženských prffy t. 51, tvých prffy t. 90, ot prfy utěšenie vašeho Pror. 49ª, prffij požívaje Štít. ř. 8ª, tvých prffye (m. prsí) mateřských ML. 32ª, z prfy HusŠal. 15ª, z prfí HusPost. 95ª, brady až do prfij Alxp. 97, mléka prfy fwých Háj. 96ᵇ, na dítěti prfý požívajícím Br. Deut. 32, 25, z prfý tvých Br. Oz. 2, 2, ot prfý t. Isa. 28, 13, jenž prfý požívají t. Joel 2, 16 a j., z prsí páně Štelc. Jg., obnažení prsí Lomn. Jg.; prsí a -ích BartD. 69 (val.). V některých z těchto příkladech mohlo by se zdáti, že *prsí* je gen. du.; ale podobné to není, poněvadž bychom v tom případě očekávali také du. lok. *prsí*, a ten doložen dosud jen jednou, ostatek pak bývá místo něho lok. plur.

Pl. dat. *prsem*; na př. jeho sě svatým prrffem vsloně Hrad. 77ª, k jeho prfem Krist. 89ᵇ, k prfem Pror. 49ª, k tvým prfem ML. 8ᵇ, ku pryfem t. 8ª, ku prfem BrigF. 47, Kladr. Isa. 66, 12.

Pl. lok. *prsech*; na př. u prfech Pass. 30, na prfech Pass. 144, 306, 395, ML. 24ᵇ, u prrfech Hrad. 54ᵇ, na prrfech t. 55ᵇ, u prrfech mých ŽKap. 50, 12, na prfech Lobk. 8ᵇ, Háj. herb. 388ᵇ a j., przi prfech KolDD. 115ᵇ (1586), na prfech VelKal. 147, Lomn. Jg. a j.

Pl. instr. *prsmi*; na př. (dva) sě potkasta prfmy i hlavama AlxV.

1579, svými prsmi Štít. Rozb. 145, mými prſmy Otc. 260[b], prſmi HusŠal. 19[a], Kladr. Isa. 32, 11, mezi prſmi Kruml. 66[b], had vrže sě na to železo prſmy Mill. 80[b], mezi prſmi mými Ben. 4. Esdr. 14, 40.

Vedle toho bývá také tvar *prs*, masc., skloňovaný podle *chlap*. Na př.: sg. nom. akk. *prs*, gen. *prsu* atd., Us. nč.; — du.: při *prsou* Zlob. Jg., *prsoma* svýma Aesop Jg., *prsoma* v Musejním opise Tkadlečka (sign. 4. H. 16) str. 238; — pl. nom. akk. *prsa* (jako mrak*a*, zád*a* a j.; pro ten tvar předpokládá Jg. sg. *prso*, neprávem); — pl. gen. z *prs* Comest. 128[b], Br. Isa. 66, 11, *prsóv*: prſůw Br. Gen. 49, 25, dítě prsů požívá Kom. Jg.; — pl. dat. *prsóm*: k prſóm Comest. 54[a], Trist. 25, k prſuom Háj. 5[b], k prſum t. 54[b]; — pl. lok. *prsiech*, *-ích*: na prſiech Comest. 74[a], při prsích Br. Jg.; — pl. instr. *prsy*: svými prſy jeho krmila Modl. 154[b], svatými prſy Hod. 8[a], prſy ſwymi HusŠal. 15[b], mezi prſy mymy Ol. Cant. 1, 12, nad prſy Br. Isa. 32, 12. — Novotvary, které při subst. *chlap* atp. se vyvinuly, opakují se při *prs* ovšem také: pl. lok. na prſách BílA. 72, instr. prſami BílC. 97 atd.

Rus, fem., stsl. rusь coll. Russi, Russia. Na př. (Tateři) w ruſy Kyjova dobychu DalC. 82.

ves, fem., stsl. *vьsь*. Na př. do jedné wſi Krist. 76[a], u wſi Br. Num. 34, 9; — ke wſy Ol. Num. 34, 4; — sežhú wſſy i města AlxV. 2297, wſy vybíjeli Háj. 41[a], vzal wſy jejich Br. Num. 32, 41, nejstarší vsi TomP. 51; — po wſech Ol. Cant. 7, 11, po wſech Háj. 40[b] a j., Br. Gen. 25, 16 a j., ve vsech TomP. 1, 51; — mezi vesmi TomP. 1, 31; ſe wſmi Ben. 2. Par. 13, 19, s městečky a s wſmi Hrub. 259[b] (m. s vesmi). — Podle *duše*: we wſyech AlxV. 2299, ale doklad ten je nejistý, poněvadž v AlxV. někdy místo -se- bývá -sě-. — Nč. ves gen. vsi, plur. vsi, po vsech Us., ale ke-vsím, za-vsemi.

Rovněž tak skloňují se složením a spřežením vzniklá jména místní s *-ves*: Nelahozěves, Kniežěves, Žrčina-ves lok. Žrčině-vsi a z toho Žerčiňoves, Vitiňoves atp.

-čь.

346. Některá jednotlivá substantiva kmene *-čь.*

děč, *dieč* a *bezděč*, fem., stč., gen -i.

křeč, masc. a fem. Na př. krzecz chiragra Vocab. Mus. 184[a], krzecz smrtedlný jest Rhas. 187; neměl křeči ani dny Ras. Jg. Nč. podle *duše*: křeč gen. křeče, pl. křeče atd. Us.

leč, fem., z léči mne vyveď Br. Jg.; z leče Us.

lúč, masc. a fem., stsl. *lučь* masc. Na př. lucc MVerb., Margaretě za věno nedachu y luczy DalC. 91; — drva s luczem sušená Gesta Klem. 260, lucowe pinium MamV. — Nč. louč fem., gen. louče, pl. louče, loučím atd. Us.

moč, masc. a fem., stsl. *močь* urina, fem. Na př. mocz Rozk. 841, nalí své moči Jád. lék. Masc. skloňuje se podle *meč*.

náseč stč., purpura, fem. Na př. naſyecz Zdík., nassyecz ostrum Rozk. 2690, ornatum de baldkino, qui vocatur nacziechz (sic) Reg. II. č. 1202 (z konce XIII. stol.), bohatec obláčí sě v zlatohlav a naſſyecz ROlB. 15ᵃ; — rúcha ot naſyeczy i ot nachu Vít. 28ᵇ.

-pač, *rozpač*, fem. Na př. kdyby rozpač přemohla náději ŠtítOp. 108, rozpacz BrigF. 72ᵇ, ŠtítMus. 92ᵃ a j.; nemějž rozpaczy AlxŠ. 8, 5, bez rozpaczi AlxV. 1743, Krist. 22ᵃ, bez rozpaczy Kat. 140 (v. 599), Otc. 164ᵃ, t. 328ᵇ a j. Zastaralo.

pavlač, fem. Na př. ktož ſ pawlaczzi spadne Ol. Sir. 20, 20, (udělal) pawlaczy tabulata Ol. 3. Reg. 6, 5, pawlacžmi Lact. 104ᵃ; podle *duše*: čtyři pawlaczzie Ol. 3. Reg. 7, 2, nč. s pavlače atd. Us.

řeč, fem., stsl. *rěčь*. Na př. sg. nom. akk. ryech jěšutná Túl. 56ᵃ, tu rsiechz Jid. 43; — sg. gen. liudské rsiechzi LMar. 30, bez rzeczy Štít. uč. 11ᵃ; — sg. dat. lok. w ſlubnye rzieczi Rožmb. 69; — sg. instr. rzeczu ŽGloss. 108, 3, rzieczyu nenávistivú ŽWittb. t.; — pl. nom. akk. rzechzi vašě AlxH. 11, 2; — pl. gen. žádajte rzeczý mých Štít. uč. 83ᵇ; — pl. dat. bude konec tvým rzieczem DalH. 30, rzieczem Pass. 317, k řečem Br. Deut. 22, 14; — pl. lok. w řečech Br. Deut. 27, 26; — pl. instr. prostými rzeczmi KolC. 159ᵃ (1588), slibnými řečmi Sych. Phr. Jg. — Podle *duše*: w rzieczíech tvých ŽWittb. 118, 42, v tvých rzieczíech ŽKlem. t., rzieczíemi nenávistivými ŽKlem. 108, 3, mnohými rzeczemi ŠtítPař. 26ᵇ. — Nč. řeč gen. řeči, plur. řeči, řečem atd., v usu spisovném tvary náležité.

-ruč, *obruč*, stč. masc. vzoru *oráč*, pak také fem. podle *kost*: dwie obruczi KolBO. 31ᵃ (1495); nč. fem podle *duše*, obruč gen. obruče atd. Us., dial. sg. nom. obruča BartD. 11 (zlin.).

seč, fem., stč.: stsl. *sěčь* masc.; *náseč* (ascia) fem. Na př. ſyecz veliká DalC. 15, tu ſyecz AlxV. 1604, naſecz ascia MamF. 85ᵇ, Vocab. 175ᵇ; — (srdce) žáda zziechzi AlxBM. 4, 28, nestroj ſieczi NRada 778 a j.; — sekyrú i naſieczy ŽWittb. 73, 6, naſeczy ŽPod. t.; — *Proseč*, z Proseči Všeh. 139.

-stateč, *nestateč*, fem. Na př. znajíc sě, ež jsme popel a neſtatecz Štít. ř. 205ᵇ; doniž (hospodyně) své neſtateczy neostanú Štít. uč. 56ᵇ. Zaniklo.

tluč, fem , gen. -i Lomn. Jg.

žlč, *žluč* gen. *žlči*, *žluči*, fem., stsl. *žlъčь* fem. Na př. zlucz ŽWittb. 68, 22 a j., ſlucz Boh. min. 21ᵇ; — zluczy okušenie ML. 39ᵇ; — húbu v ocet ſ zlczy omočichu Hod. 51ᵃ, obklíčil mě zlczi felle Pror. Ol. Jer. Lam. 3, 5, kázachu jemu octa ſ zluczy dáti Hrad. 91ᵇ. — Podle *duše*: hrozen zluczie fellis ŽKlem. Deut. 32, bez žluče BílA. 82 a Us. —

Jg. Sl. uvodí krom toho ještě *páč* (páka), *poruč* (zábradlí), *steč*, *styč*, *tluč*, gen. *-i*; jsou to slova dílem nová, dílem nedosti doložená.

-žь.

347. Některá jednotlivá substantiva kmene *-žь.*

lež, fem., stsl. *lъžь* a *lъža.* Na př. lez ŽWittb. 5, 7, lezz Rožmb. 37, leez EvZimn. 19; — z nenáviděnie a lzy ŽWittb. 58, 13, hledáte lzi ŽKlem. 4, 3, lzy ŽKap. t., viece lzy než pravdy ODub. 38, aby lži své potvrzoval ŠtítV. 130; — mluviti łži (pl. akk.) Br. Sof. 3, 13; — łžmi m. łežmi t. Jer. 23, 32. — Nč. lež, ze lži, pl. nom. lži atd. Us., dial. ob. lže, lžím, lžích, lžemi. — Jiné jest *lež*, masc., = lhář; na př. ti, ješto stojie do úst (t. j. až po ústa, v řece ohňové v pekle), to jsú lzowe ML. 18[b], vy jste byli lzowe, smilníci t. 20[a]; srov. stsl. člověku lъževi Mikl. Lex.

-přěž, fem., *spřěž*, stsl. *sъprężь* (masc.), *přípřěž.* Na př. dobývám k tobě ſprzſiezi Táb. III. 16. Podle *dušě*: od připrzeže HořovC. 156 (1758), nč. gen. -přeže atd. Us.

rež, fem., stsl. *rъžь* fem. Na př. ot ovocě (r)zy frumenti ŽKap. 4, 8, ŽKlem. t., nč. rež gen. rži, dial. rži 2slab. BartD. 29 (podluž.), reži n. réži t. 37 (slov.). — Podle *dušě*: vinic nemají, ale z ržzie pitie rozkošné činie Mill. 85[b], chléb z rziezie dělají t. 107[a].

straž custos, stsl. *stražь* kmene *-ĭ*, v. § 72.

-trž, *přietrž*, fem. Na př. bez przyetrzy ODub. 1, bez przetrzy GestaKlem. 53, bez přitrży Háj. 171[b], bez přítrži Vel. Jg. — Podle *dušě*: bez pržitrže HořovAA. 98[b] (1689), bez přítrže Br. Jg. a Us.

Jg. Sl. uvodí krom toho ještě *stříž*, *přilůž*, gen. *-i*, bez dokladu, a *vlž* g. *-i* (= Mutter der Krystalle), slovo nově vymyšlené.

-šь.

348. Některá jednotlivá substantiva kmene *-šь.*

myš, fem., stsl. *myšь.* Na př. kdež nenie kočky, tu myſſi vévodie Hug. 191, zrodily se myſſy Ben. 1. Reg. 5, 6, s myšmi HusE. 3, 135 atd.; nč. myš gen. myši, plur. myši, ale dat. myším, lok. myších, instr. myšemi Us., myšma, myšima Us. ob.

rozkoš, fem., stsl. *raskošь* voluptas, fem. Na př. roſcos v dušu vlíti Kunh. 150[a], pro rozkos AlxH. 2, 36, chut a rozkoſſ Modl. 34[a]; — potokem rozkoſſy tvé napojíš jě ŽWittb. 35, 9, rozkoſſy tvé suavitatis tuae t. 144, 7, rozkoſſy tvé ŽKlem. t., jedna čést (část) oné rozkoſſy Alb. 18[a]; — rozkoſſy pravicě tvé delectationes ŽWittb. 15, 11, rozkoſſy deliciae Lact. 49[a], rozkossý (pl. nom.) Veleš., neslušejí bláznu rozkoſi Kladr. Přísl. 19, 10; — w rozkoſſech Ben. 2. Esdr. 9, 25; — rozkoſmi HusPost. 31[b], rozkoſſmi Ben. Job. 22, 26. — Podle *dušě*: w rozkoſſe Br. Gen. 18, 12, za rozkoſſe Ben. Job. 30, 7.

peleš, fem., vlastně kmen *-ja*, má některé tvary podle *kost*, v. § 185.

tovařiš, masc., vlastně kmene *-jo*, má podle *host* pl. nom. *tovařišie*, a instr. *tovařišmi*; srov. § 72.

veš, fem., stsl. *vъšь* Na př. weſſ pediculus MVerb.; jimž (stěnicím) řiekají wſſi ffaraonowy Lobk. 69[b]; má vši Ros. Jg.; proti wſſem Rhas. 35; o wſſech v hlavě zarozených Sal. 215; všmi se rozlezl Herodes Eus. Jg. (m. vešmi); pl. dat. vším, lok. vších, instr. všemi Us. ob.

-jь.

Sem patří částečně

voj, masc., stsl. *vojь*. Je vlastně kmene *-o*, ale má pl. gen. *vojí*, dat. *vojem*, lok. *vojech*, instr. *vojmi* podle *host*; v. § 72.

B) Adjektiva kmene -ı.

349. Adjektivum kmene *-ĭ* máme v číslovce *třie*. Podle ní skloňuje se skoro veskrze také *čtyřie*, kmene původně souhláskového. Významem svým jsou jména tato schopna čísla jenom množného.

Ve *čtyřie* jsou některé různosti hláskové.

Především bývá *št-* za *čt-*, srov. I. str. 525; doklad toho nejstarší znám instr. ſtyrzmy Kat. 162 (v otisku mylně ſcyrzmy).

Dále bývá někdy *čtr-*, *čtř-* a jindy *čtyr-*, *čtyř-*. Zejména jest bez *-y-*: *čtr*nádste n. -dcte, -cte Us. stč. i nč.; *čtr*mezdsietma, cztrmezczietma BiblA. 24, 1, cztrmezczytma KolCC. 10[b] (1546) a j., vedle *čtyřie*-mezidcietma; plur. gen. *čtř* a plur. instr. *čtřmi*, doklady pro oboje v. doleji. Rozdíl *čtr-* a *čtyr-* souvisí patrně s rozdílem stupňovým: byly tu stupně 1. ketur-, 2. ketu̯er-, 3. ketu̯or-, srov. I. str. 611; z ketur- bylo slov. četъr-, a z toho dále č. *čьtъr-, čtr̥-, kdežto slov. četyr- a č. čtyr- předpokládá zdloužení (četъr- v četyr-, nebo již ketur- v ketūr-). Nezdloužené čr̥- bylo v jistých případech pravidlem, patrně na př. ve *čtr*nádste; v případech jiných jest pravdě podobně jen analogií, na př. v pl. instr. —

A ještě jiný rozdíl jest, že v některých případech bývá v platnosti stejné čty*ř*- a v jiných čty*r*-; zejména jest: nom. akk. čty*ry* a čty*ři*; gen. čty*r* a čty*ř*; dat. čty*rem* a *-řem*; lok. čty*rech* a *-řech*; instr. čty*rmi* a *-řmi*; — pak čty*r*- a čty*ř*- ve spřežkách jako jsou *čtyr*mezidsietma a *čtyř*mezidsietma, cžtyrmezcytma let Háj. 8[a], starców cztyrmezydczijetma Pror. 158[a], *čtyr*krát a *čtyř*krát, ctirkrát Koř. Luk. 19, 8, czztirzkrat Ol. 2. Esd. 9, 3, *čtyr*listý Us. a *čtyř*listy, cž(t)yrzliſtecz Lact. 136[b], *čtyr*oký Us. a *čtyř*oký, cztyrzwočžczy Lact. 252[a] atd. — Jde o výklad té věci: Tu jest především připomenouti, že *-r-* a nikoli *-ř-* je pravidlem ve *čtr*-ná-dste a že by se mohlo odtud i čty*r*- odvozovati; ale výklad ten nebyl by podobný, nedá se mysliti, že by ustrnulina *čtr-* byla měla vliv

na živé sklonění *čtyřie*, *čtyři* atd. Více podobá se výklad následující: byl gen. čty*r*, náležitý podle psl. a stsl. čety*rъ*, a byl instr. čty*r*mi, oprávněný podle psl. četyrьmi, srov. I. str. 344, a byly naproti tomu jiné tvary čty*ř*-, zejména nom. akk. čty*ř*ie, čty*ř*i, dat. čty*ř*em, lok. čty*ř*ech; vzájemným napodobením vznikalo pak také čty*ř*- a čty*r* v tvarech nenáležitých, na př. vznikl gen. čty*ř* a naopak nom. akk. čty*r*y, dat. čty*r*em atd. Námitka závažná proti výkladu tomu jest, že tvary čty*r*- se objevují až v dokladech pozdních: gen. *čtyr* doložen dole až od stol. XVII, instr. *čtyrmi* až od sklonku XIV a tu jen jako odchylka od pravidelného čty*ř*mi atd. Jistoty nelze se tu dobrati. Není pochybnosti, že tvrdé čty*r*-, oprávněné zejména v gen, svým časem skutečně bývalo; od něho mohl přicházeti první podnět, aby se náležité čty*ř*- nebo starší čty*ŕ*- měnilo ve čty*r*-, třeba že to nemáme doklady zjištěno. K tomu přistoupilo časem další měnění *ř* v *r*, na př. v še*r*edný, ška*r*edý, b*r*ečeti, tova*r*yš, srov. I. str. 337; a to zase přispělo k dalšímu a hojnějšímu šíření tvaru čty*r*-.

350. Skloňování čísl. *třie*, *čtyřie*.

Plur. nom. masc. *třie*, psl. *trьje*; *čtyřie* je novotvar podle *třie*, ovšem z doby prastaré, tvar náležitý byl by *čtyřé* podle sklonění souhláskového, srov. stsl. *četyre* a pozdější *četyrije*. Na př. trſije králi přijeli Štít. ř. 76[b], trzije muži t. 40[a], cztyrzye DalC. 5; — z toho sklesnutím jotace *-é*: tře řadové ŠtítOp. 47, trze ſilní Kruml. 21[a], čtyře větrové ŠtítOp. 47, čtyře stavové t. 55, — a zúžením *-í*: čtyřij hadové Barl. 1, 23, všickni třij Háj. 267[b], všickni cžtyřij t. 172[b], tito třij mužj Br. Ezech. 14, 14, třij dnové t. Gen. 40, 12, čtyřj králové t. Dan. 7, 17, čtyřj ſlaupowé t. Ex. 27, 16, třij papežové VelKal. 102 a j.; tří, čtyří má ještě Dolež. 59, Chládek 60, Pelzel[2] 68, Nejedlý Gr. 24; pak zkráceno ve tři, čtyři: tak již Drach. (1668) str. 71, pak Tham 65; Dobr.[1] 276 klade tří, čtyří za nom. masc., a vedle toho také tři, čtyři za nom. všech rodů; nč. spis. tři, čtyři.

Tvary dialektické: na území západním tři, čtyři n. čtyry; v nářečích východních zachována u životných hojně koncovka dlouhá, na př. třé, štyřé BartD. 22 (zlin.), t. 32 (pomor.), t. 72 (val.), t. 89 (stjick.), tří, štyří t. 55 (dol.), tře husaři Suš. 167, tře zbůjníci t. 41, tře kohúti t. 259, tře maléři t. 298 štyřé mládenci t. 332, štyří kněži t. 356, štyrjé BartD. 42 (hroz.), t. 44 (břez.); také laš tře, štyre t. 117 je podle pravidel toho nářečí = -é; zkrácené je hran. tři, čtyři BartD 82 a slc. tri, štyri; v nář. slc. je také tria, štyria, touž změnou -é v -ia, jako v pl. nom. ľudia, chlapovia z -é, -ové, v. § 35; k tomu patří též: tria BartD. 42 (hroz.), štyrja kati Suš. 157.

Plur. akk. masc. a nom. akk. fem. neutr. *tři*, *čtyři*, stsl. *-ri*. Na př. kročějě za trſi AlxB. 1, 17, trzy věci AlxV. 8, posly cztyrzy t. 439, cztyrzy ženy t. 645, všecka ſztyrſi elementa t. j. čtyři AlxB. 2, 25,

čtyři živly Háj. 13[b], čtyři słaupy Br. Ex. 36, 26, čtyři křídla Vel. Jg. atd., trzie orzechy Ol. MüllA. 334 m. tři. Vedle *čtyři* vyskytuje se dosti záhy *čtyry*: hnav i polomě cztyry s sobú AlxV. 1718, cztyry-dcieti dní HusPost. 42[b] (5krát), když sě postil ctirydcieti dní a ctiridcieti nocí Koř. Mat. 4, 2, ctiri tyſſicie lidu t. Mark. 8, 9, čtyry tiſýce Br. Jer. 52, 30, čtyry ſſelmy t. Dan. 7, 3, čtyry tváři, čtyry oči, čtyry křídla, čtyry sta Vel. Jg., cžtyry chlívky KolEE. 276[a] (1706), čtyry Rosa 118, Drach. 71, Dolež. 59, Tham. 65; Nejedlý Gr. 204 rozeznává masc. a neutr. čtyři, fem. čtyry, mylně. — Nč. tři, čtyři, Us. spis., slc. tri, štyri; v jaz. ob. tři, štyry, a tak také zlin. BartD. 22, pomor. t. 32, val. t. 72 atd.

Plur. gen. *tří* psl. *trьjь*; *čtyř* proti stsl. *četyrъ*, kteréž jest podle sklonění souhláskového.

tří. Na př. těchto trzý milostí Štít. uč. 27[b], trzij osob Štít. ř. 23[b], trzyy dřev Pror. 13[a], tři dcer Háj. 5[b] atd., dosud; padesát bez trzie EvVíd. Jan. 21, 11, trzie królóv Mand. 26[b], trzie króluov Troj. 81[b], m. tří. V dobách pozdějších mate se gen. s lok. — vlivem dualu *dvú* atd. a sklonění zájm. a slož., kde tyto pády jsou tvaru stejného — a vedle *tří*, vyskýtá se také *třech* a *třích*: s[ch] tržech kraluw KolEE. 209[a] (1628), s[ch] Tržich Kraluw t. 2[b] (1629), těch třech cností Beck. 1, 18, z těch třech růží t. 267 a j., třech chlebůw BílD. 22 a j.; třech Nudož. 38[a]; Drach. 71; tří, třích, třech Rosa 118, Jandit 63, Dolež. 59, třech Tham 65; tří, auch schon třech für tří Dobr.[2] 204; usus nynější: tří v jaz. spis., třech v ob., ze třech okéuek Suš. 256, u těch třech bratrů Kulda 1, 201, do třech BartD. 22 (zlin.), t. 72 (val.), t. 89 (stjick.), t. 117 (laš.), trech t. 35 (blat.). V nář. východních jsou ještě jiné novotvary; a to *-och*, podle lokalů substantiv *-och* (lok. vzat pak za gen.): třoch BartD. 72 (val.), t. 117 (laš.), troch t. 38 (javor.), t. 42 (hroz.) a slc.; *trú*, změnou koncové samohlásky podle *dvú*: trú BartD. 27 (záhor.), t. 72 (val.); *-úch*, podle dial. *dvúch*: trúch BartD 72 (val.), 89 (stjick.).

čtyř. Na př. cztyrz neděl Rožmb. 154, t. 155 a j., čtyrz stran Háj. 40[a], čtyř prstů Br. Ex. 25, 25 atd., dosud. Za psl. a stsl. *četyrъ* žádáme č. *čtyr.* Doklad toho z doby starší není mi znám; v době novější vyskytuje se ovšem hojně: čtyr Drach. 71, Rosa 118, Dolež. 59, Tham 65, Dobr.[2] 204 (vedle pravidelného čtyř), NejedlýGr. 204 atd., z těch čtyr ŽerKat. 295 (v. čtyř dní t. 83), čtyr neděl Seel. 105 atd., čtyr měst TomP. 6, 104, čtyr krajů t. 96, čtyr artikulů TomŽ. 70 atd., v nč. ob. z pravidla; dial. štyr BartD. 27 (záhor.) a 72 (val.) atd.

Někdy bývá *čtř*: do cztrz a osmidsát let EvZimn. 8, cztrz dní Mand. 51[a], cztrz záhonóv t. 59[a].

Jindy vyskýtá se také gen. *čtyří*, s koncovkou *-í* podle gen. *tří*. Na př. ze cztyrzy korábóv Alb. 81[b] (v AlbB. a AlbC. je za to na stejném místě cztyrz), plamen cztyrzydczat loket Kat. 164, cztyrzi tyſſiczow kro-

čejí Mand. 15[a], od čtyří nedělí ŽerKat. 291, t. 294, t. 295 a j., od štyří nedělí t. 65, ode štyří neděl t. 69 (gen. čtyří, štyří často u ŽerKat.). Ve výrazích číselných jako cztyrzydcat mohlo by býti také jen ustrnulé čtyř*í*- ze spřežky čtyři-dcěti, ale v dokladech jiných je novotvar čtyř*í* nepochybný.

V nářečích východních jsou krom toho tvary: *-ech*, matením s lok. jako *třech*, štyrech BartD. 22 (zlin.), t. 35 (blat.), t. 72 (val.), t. 89 (stjick.), t. 117 (laš.), — *-och* podle lokalů subst. *-och* (lok vzat pak za gen.), štyroch t. 38 (javor.), t. 42 (hroz.), t. 72 (val.). t. 117 (laš.), troch, štyroch slc., — a *-úch* podle *třúch*, štyrúch t. 72 (val.), t. 89 (stjick.), štyruch t. 117 (laš.).

Vyskýtají se tu tvary tr*och*, štyr*och* a tr*ech*, štyr*ech* v některých nářečích vedle sebe, a tu vkládá se do nich někdy rozdíl rodový, vzniklý nejprvé při parallelních tvarech *dvoch* a *dvěch*: *-och* totiž béře se za masc. a *-ech* za fem., na př. (dvoch) troch, štyroch chlapů a (dvěch) trech, štyrech rob BartD. 35 (alenk.), t. 36 (blat.), t. 37 (stráň.); podobně v dat., lok. a instr., o čemž viz zde dále.

Plur. dat. *třem*, *čtyřem*, psl. *-ьmъ*. Na př. trzem póhonóm Rožmb. 79, po trzem ſtom t. 278, ke cztyrzem nedělém tamt. 211 a 215, čtyřem vhlům Br. Ex. 25, 21 atd., dosud tak v jazyku spis. a dílem i v nářečích, totiž *třem* skoro všeobecně, a místy také *štyřem*, na př. v nář. pomor. BartD. 32 a dol. t. 56.

Místo *třem* je *třím*, podle gen. *tří*, k němuž se připojilo dativní *-m*: na př. k třjm křesťanům Beck. 1, 7 a j.

Vedle *čtyřem* vzniklo a rozšířilo se *čtyrem*: čtyrem prorokům Vel. Jg., Drach. 71, Rosa 118, Dolež. 59, čtyrem v. čtyřem Tham 65, Dobr.[2] 204, štyrem Us. ob., BartD. 22 (zlin.), t. 35 (blat.), t. 72 (val.), t. 82 (hran.), t. 117 (laš.); lašské štyrym t. 117 je hlásková obměna z -rem, srov. I. str. 149.

Dále jsou novotvary *-óm*, *-om*, podle pl. dat. sklonění o-kmenového: k czztyrzom EvOl. 190[b], čtyróm elementóm GestaRom. (Výb. 2, 925), když by kto komu zapsal trzom neb styrom Ms. k. pr. Z. (Jg., s. v. čtyři a tři), třom, štyrom BartD. 72 (val.), t. 117 (laš.). trom, štyrom slc., — *-úm*: třúm, štyrúm BartD. 72 (val.), podle gen. tř*ú*, tř*úch* a dv*ú*, dv*úch*, o čemž viz nahoře při gen.

Jako je *dvěma* atp. instrumental a zároveň dativ, tak vzaly se také zde tvary instr. *třema*, *třoma*, *štyrma*, *štyrema*, *štyroma*, o kterých viz doleji, za dativy. Na př. třema, štyrma koňům Us. podkrk., vedle třem, štyrem; třema, štyrma BartD. 27 (záhor.), t. 89 (stjick.), třema, štyrema t. 72 (val.), třema, třoma, štyroma t. 117 (laš.).

Kde tvary *-om* a *-em* v témž nářečí se vyskytují, vkládá se do nich

někdy rozdíl rodový: trom, štyrom béře se za masc., trem, štyrem za fem. BartD. 37 (stráň.); výklad viz při stejném rozdílu zde v gen. a j.

Plur. lok. *třech*, *čtyřech*, psl. *-rьchъ*. Na př. na trzech tyrzyech (trh) Rožmb. 295, na ctyrzech nohách Ol. Lev. 11, 20, po čtyřech Háj. 80ª, Br. Ezech. 10, 21 atd., dosud tak v jaz. spis. a dílem i v nářečích, totiž *třech* skoro všeobecně, a místy také *štyřech*, na př. BartD. 32 (pomor.), t. 56 (dol.).

Místo *třech* je *třích*, podle gen. *tří*, k němuž se připojilo lokalové *-ch*, srov. zde výše dat. třím a také gen. třích; na př. na třjch místech Beck. 1, 303 a j., třích vedle třech Rosa 118, Jandit 63, Dolež. 59, Tham 65.

Vedle *čtyřech* vzniklo a rozšířilo se *-rech*: w cztirech Hug. 5, t. 10, na čtyrech nohách Vel. Jg., čtyrech Drach. 71, Rosa 118, Dolež. 59, Tham 65, čtyrech v. čtyřech Dobr.² 204 NejedlýGr. 204, štyrech Us. ob., BartD. 22 (zlin.), t. 72 (val.), t. 82 (hran.), t. 117 (laš.).

Dále jsou novotvary *-och*, podle dial. pl lok. chlapoch atd.: třoch, štyroch BartD. 72 (val.), t. 117 (laš.), třóch, štyróch t. 89 (stjick.), troch. štyroch t. 38 (javor.), t. 42 (hroz.) a slc.; — *-úch*: třúch, štyrúch BartD. 72 (val.), podle gen. *třú*, *třúch* a *dvú*, *dvúch*, o čemž viz nahoře při genitivu.

Kde tvary *-och* a *-ech* v témž nářečí se vyskytují, vkládá se do nich někdy rozdíl rodový: troch, štyroch béře se za masc., trech, štyrech za fem. BartD. 36 a 37 (v některých nář. slov. na Moravě); výklady viz při stejném rozdílu zde v gen. a j.

Jako je *dvú* atp. genitiv a zároveň lokal, tak vzaly se také zde tvary gen. třú, štyr a štyrú za lokaly: v nář. val. o třú, o štyrú, o štyr BartD. 72.

Plur. instr. *třmi*, *čtyřmi*, psl. *-rьmi*. Na př. *třmi*: přede trzmy Pass. 64, přěde trzmy dny Ol. Jos. 20, 5, třmi hřiechy HusPost. 1ᵇ, trzmi kopami KolA. 1514 a j. (tu vždy tak), se třmi Háj. 57ᵇ, třmi řečmi Pref. 33, třmi řady Br. Ezech. 42, 3, třmi králi Břez. 17, (vůz se tržmj kolmj KolEE. 33ᵇ (1659); ještě Tham. 65 a NejedlýGr. 204 mají vedle nového třemi také staré třmi, Dobr.² 204 uvodí třmi jako zastaralé. — *čtyřmi*: ſtyrzmy dny Kat. 162, s svymi czztirzmi syny Ol. 1. Par. 21, 20, čtyřmi koňmi Háj. 165ᵇ, čtyřmi Tham. 65, NejedlýGr. 204, Dobr.² 204, a dosud tak Us. spis.

Jako všude jinde v pl. instr. místo *-mi* bývá později také vulgarní koncovka *-ma*, tak také ve všech tvarech sem patřících, pokud do doby pozdější se dochovaly nebo do doby té se vyvinuly. Na př. tříma věcmi Lomn. Jg., čtyrma, třema Drach. 71, spolu ze cztyrma dětma KolEE, 150ᵇ (1700), mezi čtyrma živlami BílD. 13 a j., třema slovy t. 210,

tržema kaufky KolEE. 14ª (1725) atd., v nářečích obecných dosud a velmi rozšířeno.

Tvar *třmi* časem zaniká a vstupují na jeho místo tvary nové *třimi*, *třími*, *-ma*, vzniklé podle nom. akk. *tři* a gen. *tří*; na př. se trzymi sty rytieři Alxp. 77, se třymi Háj. 353ª, aby mne třimi kyji bili Solf. 8, tříma věcmi Lomn. Jg., třjmi Rosa 118, třjmi jazyky Beck. 1, 103 a j., třjma prsty t. 1, 95, třjmi Dolež. 59, třími Pelzel² 144; a dále tvary *třemi*, *třema*, ustrojené zase podle dat. *třem* a lok. *třech*: třema Drach. 66, třemi Rosa 118, třemi jazyky Beck. 1, 103, třema slovy BílD. 210, tržema kaufky KolEE. 14ª (1725), třemi Dolež. 59, Pelzel² 144, Dobr.² 204 atd. dosud třemi Us. spis., třema Us. ob., třema BartD. 22 (zlin.), t. 72 (val.), t. 82 (hran.), t. 89 (stjick.) a j., trema t. 35 (blat.), t. 37 (stráň.).

Vedle *čtyřmi* je také *čtřmi*, mezi čtřmi hřiechy HusE. 1, 157.

Dále proniklo a rozšířilo se *čtyrmi*, *-rma*: cztyrmidczat let Vít. 46ª čtyrmi tisíci Břez. 2, čtyřmi Drach. 71, Rosa 118, spolu ze cztyrma dětma KolEE. 150ᵇ (1700), mezi čtyrma živlami BílD. 13 a j., čtyrmi Dolež. 59, Tham 65 atd., čtyrmi v. čtyřmi Dobr.² 204, čtyrmi v. čtyřmi také v jaz. spis., štyrma Us. ob., štyrma BartD. 22 (zlin.), t. 72 (val.), t. 82 (hran.), t. 89 (stjick.) a j. štyrmi slc.

V nářečích východních jsou krom toho ještě tvary: *štyrema* BartD. 22 (zlin.), t. 117 (laš.), s koncovkou podle dat štyr*em*, lok. štyr*ech* a podle tř*ema*; — *-omi*, *-oma*: třomi, štyromi BartD. 117 (laš.), třoma, štyroma t., tromi slc.

Kde tvary *-om-* a *-em-* pospolu se vyskytují, vkládá se do nich někdy rozdíl rodový: troma, štyroma béře se za masc., trema, štyrema za fem. BartD. 37 (stráň.); výklad viz při stejném rozdílu nahoře v genitivě. —

V. Skloňování kmenů souhláskových.

351. Kmeny souhláskové jsou podle § 4: A) mužské zakončené v souhlásku *-n*, na př. *kamen-* v subst. *kámen-* gen. *kamene*; B) střední v *-n*, na př. *ramen-* v subst. *rámě* gen. *ramene*; C) kmeny *-s*, na př. *nebes-* v subst. *nebe* plur. *nebesa*; D) kmeny *-t*, na př. *kurę̧t-* v subst. *kuře* gen. *kuřěte*; a E) kmeny *-r*, na př. *mater-* v subst. *máti* gen. *mateře*.

Vedle toho bývají uvozovány také kmeny *-v*, na př. *svekrev-* stsl. *svekrъv-*; ale to jsou vlastně kmeny *-ū*, jejichžto *-ъv-* se vyvinulo z býv. *-uu̯*, vznikajícího v jistých případech z koncovky kmenové *-ū*. Viz §§ 5 a 306 sl.

A) Mužské kmeny *-n*.

Vzor *kámen*, kmen *kamen-*.

352. Sem patří subst. *den* stsl. *dьnь*, *hřeben* stsl. *grebenь*, *ječmen* stsl. *jęčьmy* gen. *-mene*, *jelen* stsl. *jelenь*, *kamen* stsl. *kamy* gen. *-mene*,

kmen dluž. *kmeń*, *kořen* stsl. *korenь* n. *korę* gen. *korene*, *křemen* stsl. *kremenь*, *plamen* stsl. *plamy* gen. *-mene*, *pramen* stsl. *pramenь*, *prsten* stsl. *prъstenь*, *řemen* stsl. *remenь*, *střmen* nč. *střemen* stsl. *strъmenь*; podle Jg. též *strumen* pol. *strumień*. Některá substantiva jiná, která by podle stsl. zde měla býti, přešla ke vzorům jiným, a naopak některá zase odjinud přešla sem; o tom v. § 356.

Skloňování, v němž jest mnoho tvarů podle vzorů jiných, jest toto:

sing. nom.	*kámen*; dial. *-ň*
vok.	*kameni*; *-e*; *-ňu*
akk.	*kámen*; *jelen*, *-na*; *-ň*, *-ně*, *-ňa*
gen.	*kamene*; *na*, *-nu*; *-ně*, *-ňa*
dat.	*kameni*; *-nu*, *-ňu*
lok.	*kameni*; *-ně*, *-nu*, *-ňu*; *ve-dne*
instr.	*kamenem*; *-ňem*
du. nom. akk. vok.	*kameny*; *-a*; *dni*
gen. lok.	—
dat. instr.	—
plur. nom. vok.	*kamenie*; *-i*, *-ové*, *-y*; *-ě*
akk.	*kameny*; *-ě*; *dni*
gen.	*kamen*; *-óv* atd.; *-ňů*
dat.	*kamenóm* atd.; *-ňom*
lok.	*dnech*; *kameniech* atd., *-ech*; *-ňech*, *-ňoch*
instr.	*kameny*; *-nmi*, *-nami* atd.

Výklady a doklady ku pádům jednotlivým.

353. Sing. nom. akk. V stsl. jsou tvary *kamy*, *jęčьmy*, *plamy*, s *-y* z pův. *-ōn*, v. § 7; v č. jich není. Vedle toho jest tvar *-enь*, stsl. kamenь atd., podle ĭ-kmenů, a ten je v češtině pravidlem: kámen, den, hřeben, ječmen stč. jěčmen atd. V nářečích východních je za to *-ň*: deň, ečmeň, jeleň, kameň, kořeň křemeň, plameň, řemeň BartD. 28 (zlin.) a j., Šemb. 35, chrom. 274 (mimo ječme*n*), Btch. 430, prsteň Suš. 92, jačmeň, koreň, remeň atd. BartD. 40 (hroz.), t. 60 (val.) a slc., jačmyň, kamyň, płamyň atd. BartD. 102 (laš.). Životné *jelen* má akk. jelen*a* Us. podle o-kmenův, a v jazyku starším *jelen*, v. § 27, 2, b).

Sing. vok. *kameni*, podle ĭ-kmenů: o plodný kmeny, stkvěj sě Hod. 9ᵃ, jeleni Dolež. 36, kameni, kameni! Suš. 263, kameni, prameni atd. Us. — *-e*, podle o-kmenův: jelene, prstene Us. — *-ňu*, podle jo-km.: kořeňu Btch. 269.

Sing. gen. *kamene*, stsl. *kamene*, z pův. *-en-es*, tvar náležitý. Na př. *dne*, ote dne do dne ŽKlem. 95, 2 a j., Us.; *hřebene*, s kostmi hrzebene ručnieho Sal. 709, o ráně hrzebene t. 566, o zlámaní hřebene Sal. Jg.,

hřebene Us. spis.; *ječměne*, *jěčmene*, tři dvojicě gyecmene Koř. Zjev. 6, 6, hrst gečzmene Ol. Ezech. 4, 9, hrst geczmene t. 13, 19, gečmene i ovsa Háj. 207b, z gečmene Br. Lev. 27, 16, geczmene KolEE. 94b (1721), ječmene Us. spis.; *jelene* Dolež. 36; *kamene*, v camene Reg. I. r. 1210 a 1237, z kamene Ben. 4. Reg. 19, 18, tvrdého kamene Háj. 42b, kamene přetvrdého Br. Jer. 17, 1, z kamene Us. Jg.; *kmene*, z králového kmene Mill. 54a, kniežecího kmene Baw. 134, z kmene Háj. 295b, Br. Deut. 22, 15, kterého jsou kmene Kom. Jg., kmene Us. spis.; *kořene*, od korzene Štít. uč. 20b, kořene ŠtítOp. 29, z korzene Hod. 14b, z kořene Kruml. 9b, u korzene bory Ol. Ex. 19, 17, pevného kořene Ben. Job. 5, 3, z toho kořene Háj. 290a, kořene płodícího Br. Deut. 29, 18, kořene Us. spis.; *křemene*, z krſemene ŽKlem. 157a, krzemene Ol. Súdc. 15, 11, najtvrdšího ſſkřemene Háj. 169a, škřemene Br. Jg., křemene Us. spis.; *plamene*, svého plamene Vít. 89a, z prudkosti plamene Br. Isa. 47, 14; *pramene*, svatého ducha pramene Vít. 89a, prudkého pramene Háj. 14a, pramene Us. spis.; *prstene*, miesto prſtene Brig. 118b; *strumene* Us. krk. Jg. — *-a*, *-u*, podle gen. *duba*, *-u*: nesně prſtena Brig. 147a, z kořena Kruml. 9b, u kamena Ben. 1. Reg. 20 19, z geczmena t. Ruth 3, 15, geczmena setého KolEE. 401b (1651), od kamena t. 329b (1721), prostřed plamena Otc. 133b; křesťanského kmenu Kat. 188, králového kmenu Mill. 54a, bez třmenu Har. 1, 125, kořenu jeho Br. Dan. 4, 12, z kořenu BílC. 114; kamena a -nu, ječmena atd. Us. — *-ně*, *-ňa* v nář. vých., podle gen. *oráče*, *-ča*: kameně chrom. 274, kameňa, z kořeňa atd. BartD. 23 (zlin.), t. 72 (val.), płamyňa, do jačmyňa t. 117 a 359 (laš.), Btch. 269 (dbeč.), kameňa atd. slc.

Sing. dat. *kameni*, stsl. *kameni*, tvar náležitý. Na př. k kamenyúraza Pror. Isa. 8, 14, k jednomu kameni BrigF. 64, k kameni Ben. Jos. 15, 6, dřevu a kameni Br. Deut. 28, 36 atd., Us.; k kmeni Sal. 361; k korzeny Štít. uč. 20b, připodobněni jsú plameni Ben. 4. Esdr. 13, 28, k płameni Br. Isa. 13, 8, k ſſkrzemeni Ben. Job. 28 9; geleňi Dolež. 36. — *-u*, podle o-kmenů: kutniemu kamenu Kruml. 72b, k tomu kamenu Ben. Job. 28, 16; náděje k kmenu Štít. uč. 20b, bludnému kmenu Kat. 160, kmenu planému Brig. 39b a j.; hřebenu, kamenu, kmenu, prstenu atd. Us. — *-ňu*, kameňu chrom. 274, kořeňu Btch. 269 (dbeč.) a též podle BartD. 23 a j.

Sing. lok. *kameni*, stsl. *kameni*, podle ĭ-kmenův. Na př. na kostelniem hrzebeny EvSeitst. Mat. 4, 5; geleňi Dolež. 36; na kameny ŽKlem. 39, 3, Brig. 92a, na jednom kameny Pass. 354, na kameni HusPost. 192a, Háj. 15a, Ben. Jos. 8, 32, Br. Ex. 28, 11, na kameni Us. spis.; na kmeny PulkR. 37b, na tom kmeni Ol. Ex. 37, 20, Us. spis.; na vinném korzeni ChelčP. 202a; na ſſkrzemeni Ben. Job. 19, 24, v křemeni Us. Jg. (s. v. křemík); v plameny Štít. uč. 154a, w plameni Koř. 2. Thess. 1, 8, w pla-

meni ohnivém Ol. Ex. 3, 2, v tomto plameni ChelčP. 167ᵃ, w plameni ohně Br. Isa. 66, 15; na tom prameni sú mlýni Lobk. 33ᵃ, o prameni Jel. Jg. — *-e*, stsl. *kamene*, č. jen *dne*, ve-dne, v. doleji § 357. — *-ě*, *-u*, jako o-km.: na hřebeně, v ječmeně, na kameně Us.; po velikém jelenu Trist. 248, na kamenu Ben. Súdc. 9, 5, Háj. 69ᵇ, na kmenu Br. Gen. 40, 10, t. Jer. 8, 31, w korzenu ŠtítPař. 48ᵃ, ChelčP. 11ᵇ, w plamenu Kruml. 439ᵃ, Comest. 55ᵃ, ChelčP. 169ᵃ, při pramenu Br. Isa. 19, 7, w prſtenu Brig. 170ᵇ; o hřebenu, kamenu atd. Us.; — *-ňu*, po kameňu Suš. 53, kameňu chrom. 274, kořeňu Btch. 269 (dbeč.), kameňu slc.

Sing. instr. *kamenem*, stsl. *kamenьmь*, podle mužsk. ĭ-kmenů. Vždycky tak a dosud. — *-ňem* v nář. vých. podle BartD. 23 a j., chrom. 274, kořeňěm Btch. 269 (dbeč.), česala jich hřebeněm Suš. 439.

354. Du. nom. akk. vok. stsl. *kameni*, v č. nedoložen. — Za to jest *-ny*, někdy též *-na*, jako v mužsk. o-kmenech: dva kameny Ol. Ex. 28, 9, dva kořeny hřéchu jsta ŠtítOp. 15ᵃ (písař liší *y* a *i* správně), dva jsta korzeny ŠtítMus. 54ᵇ dva korzeny hřiechóv jsta t., (dvou studnic) pramena scházieta sě Comest. 235ᵃ.

Du. gen. lok. stsl. *kameniju*, podle ĭ-kmenů; v č. nedoložen.

Du. dat. instr. stsl. *kamenьma*, podle ĭ-kmenů; v č. nedoložen.

355. Plur. nom. vok. *kamenie*, zúž. *-ní*, stsl. *kamenije*; je to vlastně kollektivum sg. nom. *-ьje*, vzaté za plur.; srov. Scholvin, Jag. Arch. 2, 533, a zde § 129, 4. Doklady: rozptýleni jsau kamenij svatyně Konáč (1547) 18ᵇ, plamenie z ní (Aetny) sopcí Mand. 20ᵇ; v poli jsou kameni Us. podkrk., zkrác. m. -ní. — *-i*, *-ové*, *-y*, jako při mužských o-kmenech: kniežata utonula jsú, sešli v hlubinu jako kameni quasi lapis ŽMus. Moys. 5, prameni mořazni tečiechu Comest. 15ᵇ; jeleni Us.; kamenowee Ben. Job. 28, 6, korzenowé t. 8, 17, pramenowé t. 4. Esdr. 4, 7, kamenowé Br. Ezech. 13, 11 atd.; hřebeny, kameny atd. Us. — *-ně* v nář. vých.: kameně BartD. 23 (zlin.) a j., chrom. 274, kořeně Btch. 269, zlaté prsteně Suš. 439 atd.

Plur. akk. stsl. *kameni*, podle ĭ-kmenů, v č. nedosti dosvědčeno; ve rčení: sbírat kameni Us. podkrk. může býti -ni nominativ pl., vzatý za akk. — *-ny*, podle mužsk. o-km.: když geczmeny žní Ol. Ruth, 1, 22, skrze ty kameny Ben. Jos 4, 6, vyzdvihneš kameny Br. Deut. 27, 2, zastavil prameny Ben. 4. Esdr. 13, 44; hřebeny, jeleny, kameny atd. Us. — *-ně*, v nář. vých.: geleňe Dolež. 36, kameňe t. 29, chrom. 274, kořeně Btch. 269, dělala z nich (z vlasův) prameně Suš. 439 atd.

Plur. gen. *kamen*, stsl. *kamenъ*, tvar náležitý. Dochováno jen *kamen*, *kořen* n. *kořán* a *střmen*. Doklady: kdež náviece kamen valé AlxH. 8, 23, osm kamen vlny KolC. 702ᵇ (1589), deset kamen Dobr. Jg.; chtiece sě vydřieti z korsen Pil. c, elementa chtěla sě vydřieti z korſen

AlxB. 2, 26, očima z korzen vyplakalýma Hrad. 53[b], z korzen bude vyvrácen ŠtítBud. 211, z korzen vyvrátiti ChelčP. 110[b], t. 133[a], vepř (vinici) z korzen vykopal t. 60[a], z korzen funditus Ben. 4. Esdr. 16, 11, že chtí Prahu z kořen vyvrátiti Háj. Jg.; vrata otvořena do korſen AlxB. 4, 12, do korzen BrigF. 76, dvéře do kořen, do kořán otevříti Us. Jg.; v dial. do kořeň BartD. 67 (val.) vzniklo *-ň* z pádů jiných; do střmen noby vkládá Kom. Jg. — *-ení*, stsl. *-enij*, podle ĭ-kmenů: kamenj nabrav Br. Gen. 28, 11, kořen rozdělen na mnoho drobných kořenj Háj. herb. 136[a], z kamenj takových Seel. 148, kdyby nebylo těch kamení Us. podkrk. — *-óv* atd., podle mužsk. o-km.: pět pramenow DalC. 5, ze tří pramenow Ol. Ekkl. 4, 12, dvanácet kamenóv As. 67, těch kamenuov ChelčP. 209[a], ołtář z kamenů Br. Deut. 27, 5, z korzenow BrigF. 52 atd., hřebenův, kamenův atd. Us. — *-ňů*: kameňu chrom. 274, kořeňů Btch. 269.

Plur. dat. *kamenóm* atd., podle o-km. stč a Us.; v nář. vých. *-ňom*, kameňom chrom. 274, kořeňom Btch. 269; *-ňám*, kořeňám t.; proti stsl. *kamenьmъ*, podle ĭ-km.

Plur. lok. stsl. *kamenьchъ*, podle ĭ-km. Také nč. *kamenech*, *plamenech* atd. Us. je podle ĭ-kmenů, ale až z doby novější; v době starší byly tu tvary *-iech*, *-ích*, podle o-kmenů, na př. w prameniech Comest. 3[b], v svých pramenich t 4[a], o kmenijch Háj. herb. 383[b], na těch kamenjch Br. Deut. 27, 8, gelenjch Dolež. 37 atd., a teprv když místo lok. *chlapiech* se ujímá novotvar chlap*ech*, přicházejí také tvary kame*nech* atp. do obyčeje. — V nář. východních *-ňech*: kameňech chrom. 274, kořeňech Btch. 269; *-ňoch*, kořeňoch Btch. 269 (dbeč.), Dolež. 37 slc.; *-ňách*, kořeňách Btch. 269.

Plur. instr. *kameny*, podle o-km., na př. třmi prameny DalC. 82, silnými korzeny ChelčP. 221[b], dvanácti kameny Vel. Jg., hřebeny, kameny atd. Us. — *-nmi*, kamenmj Beck. 2, 34 a kameňmj tamt., gelenmi Dolež. 36; tvary tyto shodují se se stsl. kame*nьmi*, podle ĭ-km., ale jsou opět až z doby pozdní a jen u spisovatelů neumělých, kteří píší také obrazmi Beck. 1, 170, šatmi t. 3, 46 atd., v. § 40, 2; — *-ami*, *-ama*, podle a-km., v nář. ob: kamenama Us. ob., prameňama BartD. 356 (dol.) a j., pramyňami t. 363 (frýd.); — v nář. vých. *-ňema* (podle nom. akk. -ně = -ňe), *-ňama*: kameňema chrom., 274, kořeňama Btch. 269 (dbeč.).

Jiné výklady ke skloňování tomuto.

356. 1. Kromě substantiv vyčtených v § 352 patří do třídy této v stsl. také *sršenь*, *stepenь*, *strъženь*; v č. jsou jména ta ve sklonění jo-kmenův, *sršeň*, *stupeň*, *strženь*, gen. *-ně* atd. Us., ſtrzzen vnitřní medullo Štít. ř. 94[b], tomu ſtrzeny vnitřniemu t. atd.

2. Jak jiná substantiva odtud do sklonění *-o* a *-jo* přecházejí, byla

ukazováno při pádech jednotlivých v §§ předešlých. Naopak přecházejí zase některá substantiva odjinud sem: zejména: *křen* stč. *chřěn*, stsl. *chrênъ*, gen. okolo chřene Háj. herb. 214[b] a Us., vedle křenu; *lupen*, hořkého lupene Jád. Jg., m. lupenu; o subst. *kmen* není lze povědět určitě, patří-li původně sem či do vzoru *chlap*: lit. kamenas Stammende tu nerozhoduje, dluž. kmeń svědčí pro *-nь* a doklady nahoře uvedené zase jsou starší a četnější pro *-nъ*.

3. V kámen gen kamene atd. jest *-á-* jen v sing. nom. akk.

357. 1. Subst. *den* má tvary rozmanitější a sklonění jeho jest:

sg. nom. akk. *den*, stč. i nč., stsl. *dьnь*; — z pádů jiných, kde jest -ň- po právu, přejímá se také sem a jest *deň*: w deň Kladr. Gen. 21, 8, přes deň t. Ex. 35, 3, dnešní deň OtcB. 53[b], deň súdný Ben. Jud. 16, 20, deň Us. v nář. východních; —

sg. vok. *dni*, stsl. *dьni*; — v nář. vých. *dňu*; —

sg. gen. *dne*, stsl. *dьne*: den ote dne svD. 165. Modl. 16[a] a j., ote dne do dne ŽKlem. 95, 2, den ode dne Brig. 31[a], jednú dne jědl Pass. 385, nevím dne smrti své Br. Gen. 27, 2 atd.; jednoho dnee EvZimn. 9; nč. dne, dne soudného Suš. 14; — *dna* podle o-km.: neotkládej den ote dna Lit. Sir. 5, 8 a Ol. tamt.; — *dně* bez přehlásky *dňa*, obé podle jo-km., v nář. vých.: dnye hodnieho EvVíd. Jan. 7, 14, dnye prvého a dnye osmého t. 175[a], za dnye t. 238[b], den ode dnye Brig. 16[b], za půl dnye AlchAnt. 10[a], t. 15[a], dně chrom. 274, do dňa Suš. 138, třikrát dňa sa dójí, dva razy dňa BartD. 180 (slov.), ďňa t. 22 (zlin.), slc.; —

sg. dat. *dni*, stsl. *dьni*: den dny vzříhá slovo ŽWittb. 18, 3, ke dni Háj. 20[a], Br. Jer. 12, 3, Us.; — *dnu*, ke dnu Us; *dnovi* (při významu personifikujícím), den dnowy vyřihuje slovo ŽKap. 18, 3. běda dnowi diei Ol. Ezech. 30, 2, Kladr. tamt.; — podle jo-km. *dňu* a *dňovi*, srov. stsl. *dьnju* a *dьnevi*, den dnyu vyřehuje slovo ŽKlem. 18, 3, dňu chrom. 274, dňu slc., aby vládli dnyowy EvOl. 133; —

sg. lok. *dne* stsl. *dьne*; o koncovce *-e* v. § 12; tvar ten je jen ve výraze *ve-dne*, *vъ-dьne* (s významem = za dne): we dne Jid. 153, ŽKlem. 90, 6 a j., ŽWittb. 1, 2 a j., ŽKap. 41, 9, AlxM. 4, 13, Br. Ex. 40, 38 atd., dosud; v noci i we dnee EvZimn. 8; v nářečích, kde se ne měkčí v ňe, jest ovšem *dňe*: vo-dne vysl. vo-dňe Hatt. slc 71, ve dňe Suš. 13 (opav.), srov. stpol. we dnye Jag. Arch. 7, 548; jiné jest *dně*, v. zde dále; — *dni* stsl. *dьni*: w tom dny súdném Pil. a, sedmkrát we dny in die ŽKlem. 118, 164, v noci i (w) dny u biele Hrad. 123[a], we dny zlém Koř. Efez. 6, 13, po některém dni Háj. 167[b], we dni svém Br. Lev. 23, 37 a j., Us., o dni, po dni BartD. 22 (zlin.), v prvom dni, po druhom dni Hatt. slc. 71; — *dně*, *dnu*, podle o-km.: we dnye EvOl. 238[b], ve dně

BartD. 22 (zlin.), po jednom dnu AlxH. 6, 29; — *dňu*, podle jo-km.: w dnyu neb v noci Dět. Jež. 1ª, ve dňu chrom. 274; —

sg. instr. *dnem*, stsl. *dьnьmь*: dnem i nocú AlxH. 8, 21, dnem i nocí Hrad. 10ᵇ atd., Us.; — *dňem* chrom. 274, *dňom* slc., podle jo-kmenů; —

du. nom. akk. vok. *dni*, stsl. *dьni*: dva dny Pass. 457, DalC. 91, po celá dwa dni Háj. 23ª, t. 99ª; —

du. gen. lok. stsl. *dьnu*, v češt. nedoloženo; — *dní* stsl. *dьniju*, podle ĭ-km.: po dwu dny Ol. Lev. 19, 7, po dwu dni Koř. Mark. 14, 1, t. Mat. 26, 2, ve dwu dnij Mill. 17ᵇ, těchto dwú dnij Ben. Est. 9, 27; —

du. dat. instr. stsl. *dьnьma*, v č. nedoloženo; — *dnoma*, podle o-km.: před dvěma dnoma Hrad. 19ᵇ, s těma dvěma dnoma Štít. uč. 132ᵇ; —

plur. nom. vok. *dnie*, stsl. *dьnije*, podle ĭ-km.: poděkujte noci i dnye hospodinu ŽKlem. Puer. 71, jiní čsní dnye Hrad. 119ª, toť jsú dnije vaši Štít. ř. 8ª, kdyby nebyli ti dnije ukráceni t. 69ª; — *dné*, dnee let vašich dies ŽPod. 89, 9, tvar na pohled starožitný, srov. stsl. *dьne* Mikl. III² 41, v skutku však možná že novotvar podle jiných pl. nom. -é; — *dnové*, dial. vých. *dňové*, podle kmenů -o a -jo: dnowe ŽWittb. 72, 10, dnowe ŽKlem. 72ᵇ, Pass. 252, dnouee tvoji Ol. 2. Reg. 7, 12, dnowé Br. Gen 25, 7 atd., dosud; dnowe zlí jsú EvOl. 168ᵇ, dnowe přijdú t. 172ᵇ, časové a dnyowe t. 133ᵇ, aby byli dnowy (sic) i noci t; — *dni*, podle týchže kmenů: stojie dny ŽWittb. 118, 91, všickni dny vaši ŽKlem. 89, 9, aby nebyli ukráceni tij dny Krist. 84ᵇ, skonali sú sě dny naši Pror. Jer. Lament. 4, 18, tací dny biechu AlxV. 370; v pozdější době je *dni* akkusativ jména neživotného vzatý za nom.: suché dni Vel. Jg. atd., dosud, jsou krátké dni Us.; —

pl. akk. *dni*, stsl. *dьni*: za tri dni Cis. Mnich. 97ª, všěcky dny ŽWittb. 22, 6, na každé dny t. 7, 12, nade dny královy t. 60, 7 a j., tři dny Pass. 312 a j., za tři dni Háj. 60ᵇ, Br. Gen. 42, 17, za mnohé dni t. Deut. 1, 46, na staré dni t. 32, 7 atd., dosud; v ŽWittb. psáno: všěcny dnye svátečnie dies festos 73, 8, omylem; koncovka zdloužena: nech tak státi tři dnij Háj. herb. 4ª, 59ᵇ, 370ᵇ a j.; — *dny*, podle o-km.: po wſſecky dny Br. Jer. 35, 19, dny ſwatečznie Chelč. 211ᵇ, Us.

pl. gen. *dní*, stsl. *dьnij*: dny mých ŽKlem. 157ᵇ, ŽWittb. 38, 5, těchto dnyy Štít. ř. 21ª, za dnýý Joziášových Pror. Jer. 1, 2, z mnoho dnj Br. Jer. 47, 16 atd., Us., dní BartD. 22 (zlin.) a j.; z toho dial. *dniej*: neukrátil dnyey EvOl. 297ᵇ, dnyei svých t. 311, srov. I. str. 214; — *dnóv*, podle o-km.: dlúhost dnow ŽKlem. 20, 5, dnow mých t. 101 24, třidcěti dnow AlxB. 7, 24, sedm dnow Pulk. 41ª, podlé dnow Ol. Lev. 12, 2, za dnuow Antikristových ChelčP. 16ª, dnůw tvých Br. Deut. 30, 20 atd., dosud Us.; — *dňóv*, podle jo-km., a z toho dále *dňuov*, *dňův*, *dňů* a také *dniev*, *dnív*: prodlenie dnyow ŽPas. 20, 5, tří dnyow EvOl. 127ª, do najposlednějších dňuow Alxp. 13, ode dnyu starých EvOl.

175^{b}, za dnyew Joachyma syna Joziášova Pror. 85^{a}, čtyřidseti dnyew EvOl. 82, osm dnyw EvOl. 213^{a} (srov. pl. gen. oráčóv; -iev, -ív § 65, 2; v I. str. 225 uvedeno dnyw s výkladem jiným, méně podobným); slc. dňov; — dial. *dních*, zkrác. *dnich*, s konc. *-ch* podle sklonění zájmenného a složeného: dnich BartD. 117 (laš.); —

pl. dat. stsl. *dьnьmъ*, v č. nedoložen; — za to je *dnóm* atd., k dnom Ol. Gen. 47, 9, dnům Us.; dial. *dňom* slc.; —

pl. lok. *dnech*. stsl. *dьnьchъ*: u mladých dnech Jid. 20, we dnech ŽKlem. 89, 14, ŽWittb. tamt. atd., dosud; v Pass. psáno: po několice denech 336, omylem; — *dniech*, podle o-km.: we dnyech mých ŽWittb. 114, 2, w dnyech oněch EvOl. 149^{b}; —

pl. instr. stsl. *dьnьmi*, v č. nedoložen; — *dny*, stsl. *dьny*: mezi dny slavnými Ol. Esth. 16, 22, dvěma dny postními ChelčP. 212^{b}, před těmito dny Br. Zach. 8, 10 atd., dosud; — *dni* uvodí Jg. a Hatt. Ml. 185, bez dokladu; — dial. ob. *dníma*, mechanickým připojením koncovky *-ma* ke gen. *dní*, mezi dnjma BílC. 16, mezi jinýma dnima Seel. 16, před čtrnácti dníma Us. ob; *dňama* BartD. 22 (zlin.) atd.

2. *týden* je spřežené zájm. *tý* a subst. *den*. Skloňuje se *a*) náležitě, když oba členové se skloňují, na př nom *tý-den*, gen. *tého-dne*, dat. *tému-dni* atd. Ale od skloňování toho se upouští, a bývá zejména bez sklonění náležitého člen první, ustrnulý někdy *b*) v tvaru svém nominativním (akk.) *tý*-, tedy na př. nejen nom. akk *tý*-den, ale i gen. *tý*-dne, dat *tý*-dni atd., někdy *c*) v tvaru svém genitivním *tého*-, tedy na př. nejen gen *tého* dne, ale i nom. *tého*-den, dat. *tého*-dni atd. — Místo *tý* bývá i *týž*: týžden atd.

Příklady a doklady:

sg. nom. akk. *a*) *tý-den*: tiden Pass. 315, týden Br. Gen. 27, 27, vešken tyzden Otc. 371^{a} atd., dosud; tejden ŽerKat. 102 a Us. ob., téděň chrom. 274; — *c*) *tého-den*: každý tehoden KolEE. 327^{b} (1682), křížový tyhoden Beck. 1, 314;

sg. gen. *a*) *tého-dne* atd.: do tehodne Hrad. 19^{a}, HusPost. 188^{b}, Chir. 378^{b}, ChelčP. 210^{b}, aby třiedu svého tehodne držal Pass. 275, tohoto tehodne Otc. 259^{b}, List. Poř. 1428, Br. Dan. 9, 27, každého tehodne KolČČ. 275^{b} (1556), toho tyhodne t. 116^{a} (1519), druhýho týhodne Beck. 1, 60, od týhodne TomP. 3, 640 a Us.; do tehodye AlchAnt. 73^{a}, některého tehodnie KolEE. 328^{b} (1692); — *b*) *tý-dne* atd.: tydna sedmého Ol. Lev. 23, 16, tochto tydna OlMüllB. 618, půl tejdnu Us. ob., tédně chrom. 275, slc. týžňa z týždňa atd.;

sg. dat. *a*) *tému-dni* atd.: od týhodne k témudni TomP. 3, 640; *b*) *tý-dni* atd.: k tejdnu Us., tédňu chrom 275, týžňu slc.;

sg. lok. *a*) *tém-dni* atd.: po tem dny Pass. 313, Otc. 259^{a}, po temdni Hrad. 19^{a}, w temzdni biechu uzdraveni intra hebdomadem Otc. 445^{b}, tři-

krát w tem dny Chir. 273b, aby tu summu w temzdni položili KolA. 1512, w tymdni KolČČ. 77a (1547), nejednou v témdni Br. Jg., po týmdni ŽerKat. 251, v tým dni t. 40, v témdni Us. spis.; — *b*) *tý-dni* atd.: v tejdnu Us. ob., tédňu chrom. 275; — *c*) *tého-dni* atd. Br. Lev. 23, 16, w téhodni t. Dan. 9, 27 a Vel. Jg., v týhodni Kom. Jg., w tehodnu KolEE. 351b (1630), v jednom týhodni Beck. 1, 123;

sg. instr. *a*) *tým-dnem*: ktož by mienil druhu uškoditi (t. válkou), tymdnem napřěd druhému má odpověděť ListJHrad. 1388, (strana válečná) má týmdnem napřěd dáti věděti t.; — *b*) *tý-dnem* Us., ob. před tejdnem atd., tédněm chrom. 275;

dual nemá dokladů;

pl. nom. *a*) *tí-dnie* atd. je na pohled v dokladech: kdyby nebyli ty dnije ukráceni Štít. ř. 69a, aby nebyli ukráceni tij dny Krist. 84b; ale tu není význam hebdomades, nýbrž isti dies; — *b*) *tý-dni* atd.: tejdnové Jel. Jg., za dva týdně Suš. 359; uplynuly dva, tři týdny Us. spis., ale obyčejně je za to: čtrnácte dní, tři neděle atd.; — *c*) *tého-dni* atd.: téhodnové Blah. 268;

pl. akk. *b*) *tý-dny*: naplníte tydny Ol. Num. 28, 26, pobyl u něho za dva týdny Ben. Jg., Us.; dwa tydeny Tob. 145a m. týdny; — *c*) *tého-dny*: vyplňuje téhodny wáſſe Br. Num. 28, 26, za tři téhodny t. Dan. 10, 2, těhodny Blah. 268;

pl. gen. *b*) *tý-dnóv* atd.: sedm tydnow Ol. Lev. 25, 8, t. 23, 15, t. Deut. 16, 9, sedm týdnův Ben. Jg., Br. Jg., Us.; týdní BartD. 88 (stjick.); — *c*) *tého-dnóv* atd.: sedm tehodny EvOl. 150b, téhodnůw Blah. 268, téhodnůw sedm Br. Dan. 9, 25 a j., tří téhodnů t. Dan. 10, 3, slavnost Tyhodnuow VelKal. 162, do dwauch tehodnuow KolEE. 112a (1729), za 10 tyhodnuow t. 10a (1696);

pl. dat. *b*) *tý-dnóm*: týdnům Us.; — *c*) *tého-dnům* podle Blah. 268;

pl. lok. *b*) *tý-dnech*: v týdnech svých Ben. Jg., Us.; — *c*) *tého-dnech*: po téhodnech Br. Dan 9, 26, we 2ch tehodnech KolEE. 174a (1728);

pl. instr. *b*) *tý-dny* Us.; — *c*) *tého-dny* podle Blah. 268.

3. O spřežce *pole-dne* z *polъ-dьne* v. § 304 č. 11.

B) Střední kmeny *-n*.

Vzor *rámě*, kmen *ramen-*.

358. Sem patří subst. *břímě* stč. *břiemě* z *brêmę*, *jmě* z *jьmę*, *plémě* z *plemę*, *rámě* z *ramę*, *símě* stč. *siemě* ze *sêmę*, *slémě* ze *slêmę* trabs, *témě* stč. *tiemě* z *têmę*, *výmě* z *vymę*

Všecka mění se časem v novotvary *-eno* a skloňují se podle *město*: rameno gen. -ena atd. Podnět k tomu byl v plur. *-ena* atd., jímž tato jména se vzorem *město* byla sdružena. Podle svědectví Blah. 244 je sklo-

ňování náležité v stol. XVI již zastaralé a v nč. jsou zbytky jeho jen v jazyku knižném.

Krom novotvarů *-eno* pronikly časem a ujaly se místem ještě některé jiné.

V sg. nom. akk. bývá *-me* místo *-mě*. V slabice *mě* zanikává druhdy jotace, srov. I str. 199 a 201; zde však přičiňoval se k tomu vliv slabiky střídné v gen. *-me*ne, dat. *-me*ni atd. Naopak je zase nom. akk. *-mě* podnětem, aby byl také gen. *-mě*ne místo *-me*ne, dat. *-mě*ni m. *-me*ni atd. Doklady obého viz doleji při pádech jednotlivých.

Sklonění jest toto:

sg.	nom. akk. vok.	*ráma -mě*; slc. *-mä*
	gen.	*ramene*; *jmeni*; *-ena*, slc. *-eňa*
	dat.	*rameni*; *-enu*, slc. *-eňu*
	lok.	*rameni*; *-eně*, *-enu*
	instr.	*ramenem*
du.	nom. akk. vok.	*rameni*; *-eně*
	gen. lok.	*ramenú* atd.
	dat. instr.	*ramenoma*, *-ama*
pl.	nom. akk. vok	*ramena*
	gen.	*ramen*
	dat	*ramenóm -ám*
	lok.	*ramenech*; *-iech*, *-ích*; *-ách*
	instr.	*rameny*; *-ami* atd.

Výklady a doklady ku pádům jednotlivým.

359. Sing. nom. akk. vok. *ráma* přehlas. *rámě*, stsl. *-mę*. Na př. brziemie ŽWittb. 37, 5, brzyemye Modl. 64[a], MamA. 35[b], brzijemye Štít. ř. 98[a], t. 166[b], břjmě Br. Isa, 14, 25, břímě Us. spis.; gmie Pil. d, AlxB. 3, 31, DalH. 41, ymye tvé ŽWittb. 5, 12, gmye DalC. 27, Hrad. 1[b], Mast. 5, Kat. 2, dobré gmye Ol. Pror. 22, 1, we ymye Štít. uč. 133[a], Pulk. 63[b], všecko čiň we gmie jeho NRada 332, we gmie Baw. 227, vjeď sem we gmie boží GestaKl. 101; plemie Jid. 32, pleemye EvZimn. 18, plemie Koř. Mark. 12, 19, plémě Br. Num. 32, 14, Us. spis.; ramie tvé ŽKlem. 70, 18, ramye t. 43, 4, ŽWittb. 9, 15 (36), Prešp. 1200, BohFl. 399, Boh. min. 21[b], raamye Pror. 66[a], rámě Br. Deut. 7, 19, Us. spis.; syemie Rostl., ſiemie ŽKlem. 36, 25, ſiemye ŽWittb. 88, 37, ſyemye t. 21, 24, Hrad. 12[a], EvZimn. 12, RostlB. 145[a], ſijemye Štít. ř. 189[a] atd., ſýmě Br. Jer. 23, 8, símě, sémě Us. spis.; zleme t. j. slémě MVerb., ſlemye BohFl. 569; tyemye BohFl. 375, Pror. Isa. 48, 4, Vocab.175[b], Nom. 67[a], tiemye Ol. Deut. 33, 20, Veleš., Chir. 120[a], tiemyee Chir. 290[b], tiemie Sal. 211,

tijemie Lact. 25a, témě Us. spis.; wymie uber BohFl. 410, MamA. 36b, MamE. 309a, waymie uber Lact. 26a, wymie kraví ChelčSít 210b atd. — Místo *-mě* bývá *-me*: brzieme Pass. 345, 468, brzyeme Modl. 2a, 64b, Koř. Mat. 20, 12, gme tvé ŽKlem. 79, 19, PulkR. 3a, pleme Koř. Jan 8, 33, ſyeme OtcB. 145a a j. (často), Otc. 289 a j, RostlD. 78b, t. 85a, t. 92b, SlovA., Koř. Řím. 4, 18, t Mat. 22, 24 a j., svaté tyeme Modl. 54a Vít. 91b, Rozk. 1942, Nom. 67a, wyme Vít. 92a atd. — Slc. *-mä*: bremä, plemä, semä, temä, vemä. — Novotvar *-meno*: brzemeno EvOl. 202, ChelčP. 216b, gmeno Prešp 49, MamA. 37a, gmeno ŠtítOp. 8, meno EvOl. 211b, gmeeno Blázn. 134a, Ben. Gen. 21, 33, gméno Br Isa. 7, 14 atd, meno Us. ob., plemeno Háj. 18a, rameno ŠtítOp. 109b, ŠtítMus. 92a, Br. Ezech. 29, 18, ſemeno ChelčP. 56a, Háj. 95b, Br. Gen. 47, 23, tyemeno EvOl. 140, wymeno ChelčP. 192a, vemeno Vel. Jg., břemeno, jméno, ob. meno, plemeno, rameno, semeno, temeno, vymeno Us., semeno BartD. 72 (val.), śemeno t. 117 (laš.) atd.

S i n g g e n. *ramene*, stsl. *-mene*, tvar náležitý. Na př. brziemene toho Hrad. 15b, brzyemene Pror. Isa. 9, 4, Pulk. 32a, lehkost břemene ChelčP. 55a, Rosa 56, město gmene dobylo Pil. a, gmeno tvého ŽKlem. 47, 11 a j., gmene tvého ŽWittb. 44, 18 a j., gmene tvého t 78, 6 a j., gmene dobrého DalC. 44, mene dobrého t. 10, gmene tvého Hod. 23a, tvého gmene Ol. Sap. 10, 20, zeymene AlxV. 1, zeygmene ML. 11b, Vít. 83a, ze gmene Ol. Deut. 18, 20 a j.; čstného plemene AlxBM. 2, 25, plemene mého Kruml. 209b, z toho plemene Háj. 21b; ramene tvého ŽKlem. 78, 11, t. Moys. 16, ze všeho ramene Kat. 130, Br. Isa. 14, 25; ſyemene ŽWittb. 36, 25, Pror. 85a, z ſemene Br. Jer. 22, 30; ſ tyemene Kat. 90, ot paty až do tyemene Ol. Deut. 28, 35, z wymyene ŠtítVyš. 79b, z jejího wymene Háj. 65b, z wymene Kom. Jg.; břemene, plemene, ramene, temene, wémene Rosa 56, plemene, temene, wemene Dolež. 47, břemene, plemene, ramene, semene, temene Us. spis. — Několikrát *jmeni*, stsl. *-meni*, podle -km.: pamětiv budu gmeny tvého nominis ŽKlem. 44, 18, čakati budu gmeny tvého t. 51, 11, gmeny tvého t. 60, 6, t. 73, 7, ač sme zapomněli gmeny boha našeho t. 43, 21. — Chybně: pamětiv sem byl gmie tvého ŽKlem 118, 55, aniž by mého gmye vzývali Brig. 13a, t. 20b. — Novotvar *-mena*: ani zkusili brzemena ChelčP. 54b, gmena tvého ŽWittb. 47, 11, mena dobrého DalC 18, bezimena (trojslab.) Hrad. 32b, gmena tvého Modl. 69b, ze gmena Ol. Deut. 18, 22, Koř. Jan. 10, 3, ze gména Br. Gen. 30, 28, aby neměl plemena Ben. Jg., zespod ramena Br. Deut. 32, 27, ſemena mého Comest. 137b, tvrdého tyemena EvOl. 124a, břemena, jména atd. Us., semena BartD. 72 (val.), śemena t. 117 (laš.) atd. — Slc. *-meňa*, semeňa atd.: koncovka *-mene* vyslovována slc. -meňe, a odtud jakož z dat. *-meni* atd. přejato -ň- také sem; podobně v sg. dat. a instr.

S i n g. d a t. *rameni*, stsl. *-meni*. Na př. proti světa tohoto brzemen.

Štít. ř. 98[a], proti brzemeni ChelčP. 54[b]; gmeny tvému ŽKlem. 4[b], t. 39[b] a j.; proti plemeny jeho Pror. Jer. 36, 31, Abrahamovi a plemeni jeho Koř. Luk. 1, 55; světské moci aneb rameni Vel. Jg.; Davidovi a ſyemeny jeho ŽWittb. 17, 51, Abrahamovi a ſemeny jeho Hod. 19[a], ſemeni jeho ChelčP. 46[a], Br. Ex. 30, 21 atd.; někdy dosud tak v jazyku knižném. — Zvratnou analogií *-meniu*: gmenyu tvému ŽKlem. 12[a], 95[a], 114[a], 116[a], 117[b], 119[a], 120[a], gmenyu svatému t. 81[a], srov. I. str. 216. — Novotvar *-menu*: k kterému brziemenu Ol. Num. 4, 27, tomu brzemenu ChelčP. 63[a], gmenu hospodinovu ŽWittb. 7, 18, gmenu tvému t. 17, 50 a j., gmenu tvému ŽKap. 9, 3 atd., nč. břemenu, jménu atd. Us. — Slc. *-meňu*, semeňu atd., s -ň- jako v sg. gen. atd.

Sing. lok. *rameni*, stsl. *-meni*. Na př. na svém břemeni ŠtítOp. 30, po velikém brziemeni OtcB. 59[b], (v) iheſucriſta gmený svD. 63, w toho gmeny ApŠ. 140, weygmeny svatém ŽKlem. 32, 21, we gmeny boha našeho t. 13[a], we gmeny tvého syna Modl. 15[a], o dobrém gmeny DalC. 79; v jednom plemeni Rhas. Jg; w rameny moci tvé ŽKlem. 88, 11, w rameny svém t. 133[b], na rameny svém Hod. 18[b], na rameni Mill. 85[b], na rameni Háj. 83[a], Br. Isa. 9, 6 a j.; w ſemeni tvém Br. Gen. 22, 48; na tiemeny Ol. Deut. 23, 16, v-wymeni Baw. 71; někdy dosud tak v jazyku knižném; semeni atd. slc. — Zvratnou analogií *-meniu*: wegmenyu ŽKlem. 12[b], weimenyu t. 97[a], weigmenyu t. 45[b], t. 84[a], w ramenyu t. 59[a], t. 112[b], srov. I. str. 216. — Chybně: weigme twem ŽKlem. 39[b], štít na rami držieše Baw. 34. — Novotvar *-mené*, *-menu*: poymenye Hrad. 46[a], weygmenye ŽKlem. 111[a], w ramenye EvOl. 150, na gmenie HusPost. 71[b], we ymenu ŽWittb. 19, 6, t. 32, 12 a j., na ramenu svém ŽWittb. Deut. 11, kost w ramenu ŠtítOp. 109[b], ŠtítMus. 92[a], w ramenu svém Koř. Luk. 1, 51, v břemenu, na ramené atd. Us.

Sing. instr. *ramenem*, stsl. *-menьmь*. Na př. těžkým brzyemenem Modl. 64[b], dievku gmenem Annu LMar. 17, ſiemenem ŽKlem. 143[a], ſiemienem t. 143[a], tiemenem Otc. 424[b], pod wymenem Ol. Lev. 22, 27 atd., dosud tak. — Slc. *-meňom*, semeňom atd., s -ň- jako v sg. gen. atd.

360. Du. nom. akk. vok. *rameni*, stsl. *-meni*. Na př. rač ji (Kriste, mou duši) vzieti na ſwogy rameny drazye Rúd. 32[b], rameny mogye lidi súditi budeta Pror. Isa. 51, 5, na rameny ſwe EvVíd. Luk. 11, 18, EvSeitst. tamt. — Novotvar *-mené*: dwie gmenie Comest. 41[b], ramenye jeho i chřbet Pror. Dan. 10, 6, polož Krista na ſwogi ramenie Kruml. 332[a].

Du. gen. lok. *ramenú* atd., stsl. *-menu*. Na př. ze dwú gmenu Mand. 37[b], ramenu obú Hrad. 81[a], na jejú ramenu Pass. 337, na jeho ramenu t. 339, okrasy ramenu Hug. 224, s ramenau Br. Ezech. 13, 20, na ramenau t. Num. 7, 9, ramenou Us. spis.; gen. ramenou, lok. na ramenouch (s -ch z lok. plur.) Us. ob.

D u. d a t. i n s t r. stsl. *-menьma*, v č. nedoložen. — Novotvary: *ramenoma*, ramenoma hnúti Pass. 389, ramenoma kostel podpierajě t. 406; — *-nama*, podle a-km.: mezi ramenama Pulk. 59[b], pokrčil ramenama Us. Jg. — Nč. dat. *ramenoum* utvořen z gen., k němuž přidáno dativní -m (z dat. plur.).

361. P l u r. n o m. a k k. v o k. *ramena*, stsl. *-mena*. Na př. brzyemena onera Koř. Gal. 6, 2, gmena svá ŽKlem 48, 12 a j., mena DalC. 69, Kat. 102, połámi ramena Br. Ezech. 30, 12, ſiemena svá ŽWittb. 125, 6, tiemena cervices Ol. 2. Esdr. 9, 17 atd., dosud tak.

P l u r. g e n. *ramen*, stsl. *-menъ*. Na př. ot bremen ŽGloss. 80, 7, ot brziemen ŽWittb. tamt., ŽKlem. tamt., ramen Br. Ezech. 32, 24, ot wymen mateře ŽKap. 21, 10, vymyen uberum MamA. 37[a] atd., břemen, jmen atd. Us. Dial.: mírka semán chod. 57, s -á- podle chod. pl. gen. hromád, oblák, prasát, srov. I. str. 599 sl.

P l. d a t. stsl. *-menьmъ*, v č. nedoloženo. — Novotvar *-menóm* atd.: břemenům atd. Us.; *-menám*, podle a-km.: semenám slc.

P l. l o k. *ramenech*, stsl. *-menьchъ*. Na př. po gmenech Ol. Num. 1, 22. — Z pravidla je však v jazyku starším novotvar *-meniech*: po gmenyech Ol. Num. 1, 20, při gmenijech Ben. 1. Par. 12, 31, w gmenijch Háj. herb. 12[b], na ramenich rkp. z r. 1520 ČČMus. 1853, 424, — nebo *-menách* podle a-km.: w brziemenach Ol. 2. Par. 34, 13, w brzemenach Lit. tamt., po gmenach Ol. Num. 1, 18, t. 1, 24, o gmeuach Koř. Skutk. 18, 15, na gmenach Comest. 111[a], po gmenách Kladr. Num. 16, 2, na ramenach Ol. Deut. 33, 12, w ſyemenach Koř. Galat. 3, 16 atd., slc. semenách. — Nč. usus má *-menech*, shodné se stsl. *-menьchъ*: břemenech atd.; ale to nejsou tvary starožitné, nýbrž pocházejí z doby novější, kdy v deklinaci o-kmenů tento pád svou koncovku bývalou *-iech*, *-ích* změnil v *-ech*, a bylo pá*nech*, ok*nech* za starší a náležité pa*niech*, ok*niech*, *-ních*, srov. § 39 a 91.

P l u r. i n s t r. *rameny*, stsl. *-meny*. Na př. s brzemeny Ben. Súdc. 9, 10, menÿ slovutnými Pil. a, rameny rukau svých Br. Isa. 25, 11, ſemeny dobrými Štít. ř. 188[b] atd., Us. spis. dosud tak. -- Novotvar *-menami* atd.: brzemenami Tkadl. 42[a], s ſemenami Comest. 4[a], semenami slc.; ob. též -menama, -menma Us., ramenama chrom. 275 atd.

M ě n a k v a n t i t y k m e n o v é v e s k l o n ě n í t o m t o.

362. Mimo *jmě* všecka ostatní substantiva mají v sg. nom. vok. akk. slabiku první dlouhou; ta pak v pádech ostatních je krátká, tedy: r*á*mě gen. r*a*mene, dat. r*a*meni, ... plur. r*a*mena atd., pl*é*mě gen. pl*e*mene atd., s*í*mě stč. s*ie*mě gen. s*e*mene atd.

Stč. bylo s*ie*mě gen. s*ě*mene atd., a z toho změnami hláskovými

náležité *sí*mě g. *se*mene atd.; kvalita hlásky *-e-* v semen- působila k tomu že se vedle náležitěho *sí*mě vyvinulo také *sé*mě.

K v*ý*mě je gen. v*y*mene atd. Mylným domněním bráno *-ý-* ve v*ý*mě za zúženinu, jako je *-í-* v *sí*mě a bř*í*mě vedle semen- a břemen-, a podle toho vzniklo pak v*e*men- místo v*y*men-, ano i nom. v*é*mě Kott. s. v. a v*e*meno Vel. Jg. (s. výmě).

O subst. jm*é*no pl. gen. jm*e*n v. § 93.

Jiné výklady ke sklonění tomuto.

363. 1. Za stsl. *tê*mę je č. náležité t*ie*mě gen. t*é*mene atd.; ještě Kom. píše těmenem Jg., a dial. praví se těmeno dosud mýt. 340. Slovo to vychází z užívání a v jazyku knižném je pak tvrdé *te-*, temeno Rosa Jg. a Us.; je to změna hlasková, srov. I. str. 392.

2. Kromě substantiv v § 358 vyčtených kladou se sem ještě také některá jiná, zejména: *dýmě* gen. -mene Jg. a Kott, bez dokladu a neprávem; — *vřémě* Jg., přejaté ze stsl. vrêmę atd., neujalo se; — *písmě* gen. -mene Jg., slc. pismä, ze stsl. pismę, neujalo se; v MamV. je pl. instr. piſmeny textu, to by mohlo býti k sg. písmě n. písmeno, dokladu bezpečného pro gen. -mene atd. není; — *známě* gen. -mene Jg., s dokladem z Hankova přepisu Trist.: neostane známě toho města 282, nespolehlivé; dial. *znameno*, udělal si znameno BartD. 20 (zlin.), může pocházeti ze *známě*, ale spíše je to tvar nový.

3. Mylnou analogií a neuměním vznikají tvary odchylné: *břímě* gen. doudl. bří*měte* Kotsm. 22 (jen to); sg. lok. na rá*mi* Baw. 34, instr. bří*měm*, rá*měm*, pl. lok. na rá*měch* Tabl. Jg. atp.

4. Subst. *koleno*, gen. kolen*a* atd. a také gen. *-ene* atd., v. § 95, 2.

C) Kmeny *-s*.

Vzor *nebe*, kmen *nebes-*.

364. Substantiva, která v stsl. sem patří, vyčítá Mikl. 2, 320—321; mají ovšem své sklonění náležité. V č. zachovaly se z toho jenom některé zbytky, totiž:

a) sg. nom. akk. vok. slov*o*, kol*o*, těl*o* atd., kdež koncovka *-o* je z býv. stupňovaného kmene *-os*, slovo = pův. kleu̯os atd., v. § 7, a

b) kmeny *nebes-*, *koles-*, *těles-*.

Z kmene *nebes-* je sg. nom. akk. vok. *nebe.* Za pův. nebhos je náležité stsl. *nebo*, v. § týž; v č. neb*e* jest -e přejato z nebes- Obl. 12, srov. rám*e* m. rám*ě* a podle ramen- v § 358. Tím vřadilo se *nebe* do vzoru *moře*, srov. § 113, a jest jeho sg. gen. *nebě*, *nebe*, — dat. *nebu*, *-iu*, *-i*, — lok. *nebi*, — instr. *nebem*, — a také plur. nom. *nebě*, gen. *nebí* atd.,

doklady v. při vz. *moře* §§ 101 a násl. — Sing. *nebe* atd. zůstal; ale plur. *nebě* atd. zanikl a ovládly tvary *nebes-*. V nich pak sklonění bývalé a náležité zachováno jen v těch pádech, ve kterých koncovky se neliší od koncovek vzoru *město*, všude jinde pronikly novotvary; jest tedy:

nom. akk. vok. *nebesa*, stsl. *-esa*, na př. nebeſſa ŽKlem. 8, 2 a j., nebeſa Br. Isa. 1, 2 atd., nebesa Us., BartD. 117 (laš.) a j., slc.;

gen. *nebes*, stsl. *-esъ*: nebe nebes ŽKlem. 113, 16, z nebes Hod 78b atd., dosud tak;

dat. *nebesóm* atd. podle o-km.: k nebeſom Túl. 33a, k nebeſſom ŽKlem. 106, 26 atd., k nebesům Us.; nebesám chrom. 275 a slc. podle a-km.; tvar střídný se stsl. *-esьmъ* v č. nedoložen;

lok. *nebesiech*, podle o-km.: w nebeſſiech ŽKlem. 122, 1, Hrad. 114b, na nebeſých Br. Ezech. 32, 8, na nebesích Us., zkrác. nebesich chrom. 275; nebes*ách*, podle a-km.: na nebeſſach ŽWittb. 122, 1, slc.; tvar střídný se stsl. *-esьchъ* v č. nedoložen;

instr. *nebesy*, stsl. *-esy*: nade všemi nebeſy ŠtítPař. 12a, pod nebesy Us.; nebes*ami* slc., nebes*ama* chrom. 275 a j., podle a-km.

Z kmene *koles-* je plur. *kolesa*. V nář. hrozenk. je dosud sg. koło plur. koljesa BartD. 40. V stč. je plur. *kolesa* vzat za subst. pomnožné = vůz, na př. kázal ji na koleſſa vsaditi Pulk. 51b, koleſſa carpentum Vocab. 176a, Rozk. 3058 a j. V DalC. čte se: vsadiv jiu (Zbyhněv knieni) na koleſſye 46; je tu dual. *kolesě*, = dvoukolý vůz. Ku plur. *kolesa* atd. přidělán pak i sg. *koleso* = kolo.

Z kmene *těles-* jsou jména tělesenský, tělesenstvie, tělesnost, tělesný, tělestn-, tělestvie; nč. subst. *těleso* jest utvořeno v době nedávné.

Byl také kmen *sloves-*, stsl. *slovo* gen. *slovese* atd. z býv. ǩleu̯os, ǩleu̯es-; v č. však se nedochoval, nč. sloveso, slovesný a slovesnost jsou slova nově utvořená.

Poznam. Kmene *-s* jsou také komparativy (superl.) *-(ě)jьs-* a part. *-ъs-*; ale u těch jsou většinou přípony ještě další *-jo*, *-ja*, jest proto o nich řeč v §§ 270 sl. a 275 sl.

D) Kmeny *-t*.

365. Kmeny *-t* jsou v hojných substantivech druhu *kurę* km. kuręt-, a dílem také v subst. *loket* stsl. *lakъtь* atp., km. lokъt-, lakъt-; o těch v. §§ násl.

Poznam. Kmeny *-t* jsou také nesąt-, tьrpęt- atd. v part. stsl. *nesy*, *trъpę*, č. (*nesa*), *trpě* atp.; ale u těch jsou většinou přípony ještě další *-jo*, *-ja*, jest proto o nich řeč v §§ 263—269. Také kmen *desęt-* sem náleží; o něm v. § 328 sl.

Vzor *kuřě*, kmen *kuręt-*.

366. Substantiva sem patřící jsou vesměs neutra. Že jsou slovanská zvláštnost a jak asi kmeny jejich vznikly, o tom v. v § 5; tam je také pověděno, že k singularu *-ęt* (neutr.) bývají v pluralu tvary z *-enьco* (masc.): stč. *kuřě* plur. *kuřenci*, *lvíčě-lvíčenci*, *kotě-kotenci* atd., dial. sg. *hrjebja* pl. nom. akk. *hrjebence*, *húsa-húsence* atd. BartD. 41—42 (hrozenk.).

Z psl. *-ęt-* je č. *-ïat-*, a samohláska *-a-* se zde přehlasuje, kdekoli je tomu příčina. v. I. str. 113. Byl tedy před přehláskou sg. nom. akk. vok. kuř*a*, gen. kuř*a*te atd. veskrze kuř*a*t-. Po přehlásce pak jest sg. nom. kuř*ě* gen. kuř*ě*te atd., v sg. veskrze kuř*ě*t-; v du. nom. akk. kuř*ě*tě, gen. lok. kuř*a*tú, a měl by býti také dat. instr. kuř*ě*tma z kurętьma, ale tu zaniklo *ь* v koncovce *-ьma* dříve, než přišla doba přehlásky; v plur. lok. kuř*ě*tech n. kuř*ě*tiech, a všude jinde kuř*a*t-. Do nč. zůstala přehláska v sg.; v plur. lok je zrušena a tu je tedy veskrze kuř*a*t-. V nářečích pak východních jest i sing. bez přehlásky, dílem že nepronikla, dílem že byla zrušena.

Skloňování, v němž jest opět mnoho tvarů podle vzorů jiných, jest toto:

sing. nom. akk. vok.	*kuřa*, *kuřě*, *-ře*; dial. *-řa*, *-rä*
gen.	*kuřate*, *-řěte*, *-řěte*; *-ate*, *-aťe*, *-aťa*
dat. lok.	*kuřati*, *-řěti*, *-řeti*; *-ati*, *-aťu*
instr.	*kuřatem*, *-řětem*, *-řetem*; *-atem*, *-aťem*, *-aťom*
du. nom. akk. vok.	*kuřatě*, *-řětě*, *-řetě*
gen. lok.	*kuřatú*
dat. instr.	*kuřatma*
plur. nom. akk. vok.	*kuřata*; *-tá*
gen.	*kuřat*; *-át*; *-atóv*
dat.	*kuřatóm*; *-atám*
lok.	*kuřatech*, *-řětech*, *-řětiech*; *-řatech*; *-řatoch* *-řatách*
instr.	*kuřaty*; *-mi*, *-ami* atd.

Výklady a doklady ku pádům jednotlivým.

367. Sing. nom. akk. vok. *kuřa* přehlas. *kuřě*, *kuře*, stsl. *-ę*. Na př. dete t. j. dietě ABoh. 111[b], ptacie wlaſtowicie pullus hirundinis ŽGloss. Ezech. 14, ptaczie ŽKlem. tamt., ſczenye ŽWittb. 16, 12, ſkotie t. 72, 23, pirwnye t. 104, 36, chudé knyezye DalC. 76, kurzie Prešp. 202, kaurze Hrub. 202[b], kauře Háj. 199[b] atd.; kuře, ptáče, hříbě, tele atd. Us., řibě chrom. 275, hříbě Btch. 269, kuře BartD. 7 zlin. (v řeči městské), tele t. 81 (hran.), t. 91 (kel.). Koncovka zdloužena: výborné

dyetije Štít. ř. 164b, ſelee (ssele) Chir. 230a, wodne telee t. 226b. Jinde v nář. východních -*a*; hříba BartD. 23 (zlin.), kuřa t. 7 (též), hrjebja, kura, kozla (kůzle), húsa, cěla, prasa t. 42 (hroz.), vĺča, hříba, těla t. 60, 72, 83 (val.), hołuba, húsa, kuřa, hříba t. 34 (stjick.), hříba t. 117 (laš.), dźoća, ćola t. 136 (sev.-opav.); koťa, tela Šemb. 52 (hornobeč.); slc. kurä.

Sing. gen. *kuřate* přehlas. *kuřěte*, *kuřete*, stsl. *-ęte*. Na př. mého drusiete LMar. 29, dietiete tvého ŽKlem. 68, 18, od člověka do ſkotiete ŽWittb. 134, 8, ličského knyezyete DalC. 22 atd.; kuřete, hříběte atd. Us., řiběte chrom. 275, hříběte Btch. 269 (dol.-beč.), kuřete BartD. 7 (zlin., v řeči městské), hříběte t. 23 (též), telete t. 81 (hran.), prasete t. 91 (kel.); jinde v nář. vých. *-ate*: kuřate BartD. 7 (zlin.), hříbate t. 23 (též), t. 72 (val.), ťelate t. 89 (stjick.); někde jest měkké *-aťe*, buď s -ť- z dat. atd. přejatým, buď vlivem nářečí sousedního: hříbatě BartD. 72 (val., místy), (synek nemá) děvčatě Suš. 517; v nářečích, která měkčí *te* v *ťe* atd., vyvinula se koncovka *-aťe* cestou touto, k tomu přijata koncovka *-a* z o-kmenů a jest tedy gen. *-aťa* atd.: děvčaťa hledaja Suš 183, tělaťa BartD. 39 (súch.), t. 83 (val., místy), t. 89 (stjick.), kuraťa slc., hřibaťa BartD. 118 (laš.), ćolaća t. 136 (sev.-opav.), knižaća Šemb. 56 (opav.). — V EvOl. psáno: narozenie dyetyetie 67a; snad koncovka dial. -ťe, anebo spíše omyl. — V ŽKlem. psáno: nebude brawie'i w gieſly non erit armentum in praesepibus 127b; omylem.

Sing. dat. lok. *kuřati* přehlas. *kuřěti*, *kuřeti*, stsl. *-ęti*. Na př. dietieti tvému ŽKlem. 85, 16, kněžna knyeziety nepověděla Pass. 336, ſſtienieti neužitečnému ChelčP. 85a, na teleti mladém ŽWittb. 68, 32 atd.; kuřeti, hříběti atd. Us., řiběti chrom. 275, hříběti Btch. 269 (dol.-beč.), BartD. 7 a 23 (zlin., v řeči městské); jinde v nář. východních *-ati*: děvčati Suš. 190, dífati t. 95, kuřati, hříbati BartD. 7 a 23 (zlin.), hříbati t. 72 (val.), t. 89 (stjick.), tělati t. 39 (súch.), hrjebjaci t. 42 (hroz.), lok. kurati slc.; jinde spolu s koncovkou *-u* z o-kmenů *-aťu* atd.: dat. lok. tělaťu BartD. 89 (stjick.), hřibaťu t. 118 (laš.), ćolaću t. 136 (sev.-opav.), dat. knižaću Šemb. 56 (opav.), dat. kuraťu slc.

Sing. instr. *kuřatem* přehlas. *kuřětem*, *kuřetem*, stsl. *-ętъmь*. Na př. kniezietem ŽWittb. 104, 21, knyežietem Ol. Gen. 45, 8 atd.; kuřetem, hříbětem atd. Us., řibětem chrom. 275, hříbětem Btch. 269 (dol.-beč.); jinde v nář. východních *-atem*: s děvčatem Suš. 786, hříbatem BartD. 23 (zlin.), t. 72 (val.); někde s měkkým -ť- jako v sg. gen. a j. *-aťem* atd.: hříbatěm BartD. 72 (val. místy), tělatěm t. 39 (súch.), t. 89 (stjick.), hřibatěm t. 118 (laš.); z toho hláskovými změnami dialektickými *-aćim*, *-aćom*, ćelaćim BartD. 102 (frýd.), ćolaćom t. 136 (sev.-opav.); jinde spolu s dial. koncovkou *-om* z o-kmenův: kuraťom slc., cělacom, hrjebjacom BartD. 41 a 42 (hroz.).

368. Du. nom. akk. vok. *kuřatě* přehlas. *kuřětě*, *kuřetě*, stsl. *-ętê*, podle středních o-km. Na př. tě obě dyetietie Pass. 157, dvě dietietie KristTom. 2ᵇ, ano jima (ženama) dyetietie u prsí lpíta Ol. 2. Mach. 6, 10, obě dietietie Comest. 151ᵃ, dvě knyezietye Pulk. 81ᵇ, dvě knyezzietie Ol. 2. Reg. 4, 2, dvě kniezietie Mart. 22ᵇ, dvě knizatie Comest. 190ᵇ (s přehláskou zrušenou podle plur. kniežat-), dvě holubyetie Ol. Lev. 14, 22, t. 15. 14, dvě teletie zlaté HusW. 93ᵇ, dwie teletie zlatie Bel. 169ᵇ, dvě teletie zlatti Comest. 158ᵇ atd. Jg. uvodí (s. v. tele) z Bel. doklad: učinil jest dvě teleti zlatie; to je na pohled tvar starožitnější, jako stsl. *-ęti* podle ĭ-km., ale spíše je tu nějaký omyl, v Bel. ČMus. (3. F. 22) je dwie teletie zlatie, jak právě uvedeno.

Du. gen. lok. *kuřatú*, stsl. *-ętu*. Na př. že obú dyetatu nemóž přěnésti Pass. 569, dvú holubatu Ol. Lev. 5, 11.

Du. dat. instr. *kuřatma*, stsl. *-ętьma*. Na př. s svýma dyetatma Pass. 568, t. 569, t. 571 (2krát), kterým sta činem dyetatma počele (Alžběta a Marie) Krist. 16ᵇ, dwěma hrrdliczatma Hrad. 69ᵃ, dvěma zwierzatma Comest. 219ᵇ. Někdy *-atoma*, podle o-km.: dvěma knyezzatoma Ol. 3. Reg. 2, 5, tiemto (sic) zwierzatoma Otc. 412ᵃ.

369. Plur. nom. akk. vok. *kuřata*, stsl. *-ęta*. Na př. telata ŽWittb. 50, 21, yalowata t. 70, 50 a ŽKlem. tamt., knyezata DalC. 24, krasitá zwyerzata t. 22, vhrzata t. 62 atd., dosud tak; holubjata, říbjata Kotsm. 6 (doudl.), řibjata chrom. 275, hříbjata Btch. 269 (dol.-beč.), hříbata BartD. 23 (zlin.), t. 72 (val.). tělata t. 89 (stjick.) atd., kurata slc. Někde zdloužené *-atá*: telatá BartD. 38 (javor.), t. 39 (súch., hrozenk.).

Plur. gen. *kuřat*, stsl. *-ętъ*. Na př. z kniezat ŽKlem. 81, 7, mnoho vhrzat Pulk. 85ᵃ atd.; dosud tak Us.; řibjat chrom. 275, Btch. 269 (dol.-beč.), hříbat BartD. 23 (zlin.), 72 (val.), hřibat t. 118 (laš.) a j., kurat slc. Někde zdloužené *-át*: za sto gehnát Ben. Jos. 24, 32, Knijžát VelKal. 33, z knijžát Beck. 2, 102, stádo housát chod. 57, telát BartD. 46 (lhot.), hříbát t. 72 (val.), prasát, koťát t. 61 (též), koťát, prasát, kuřát, děvčát t. 85 (stjick.), ten mo prasot, celot t. 101 (laš., -o- za -á-). Zřídka *-atóv*, podle mužsk. o-km.: těch vhrzatow Pulk. 151ᵇ.

Plur. dat. *kuřatóm* atd., podle o-kmenův; pro tvar střídný se stsl. *-ętьmъ* není dokladu. Na př. takým knyesatom AlxH. 2, 32, všěm knyezatom Pulk. 69ᵃ, zwierzatom ŽKlem. 154ᵃ atd.; kuřatům atd. Us., telatům BartD. 78 (stjick.) atd. S krátkým *-om*: telatom Kotsm. 22 (doudl.), řibjatom chrom. 275, hříbjatom Btch. 269 (dol.-beč.), hříbatom BartD. 23 (zlin.), t. 72 (val.) a j. Jinde *-atám*, podle a-km.: pjſklatam BílC. 119, ćolatam BartD. 136 (sev.-opav.), kuratám slc.

Plur. lok. *kuřatech* přehlas. *kuřětech*, *kuřetech*, stsl. *-ętьchъ*. Na př. o českých knyezetech PulkLit. 1ᵃ, v kniežetech Hlah. žalm. 117, 9;

o všech knieżetech Pulk. (v titule kroniky z r. 1407, Palacký v Pr. Sitzunsgber. 1869, 40). Nebo *-ětiech*, s konc. *-iech* podle o-km.: o českých knyezietyech Pass. 578. Bez náležité přehlásky *-atech*: na knyezatech DalC. 59, na kniežatech ZM. 311, při kniežatech t. 318, v svých wnuczatech Štít. uč. 51ᵃ, na dobytczatech Ol. Ex. 9, 10, w dobytczatech t. 13, 12 atd., dosud tak: kuřatech Us., řibjatech chrom. 275, hřibjatech Btch. 269 (dol.-beč.), telatech BartD. 56 (dol.) a j. Nebo *-atiech*: w knyezatyech ŽPod. 117, 9, v jich wnuczatyech Štít. uč. 51ᵃ (tutéž i wnuczatech). Někdy *-atoch*, s konc. dial. -och: telatoch BartD. 52 (dol.), hříbatoch t. 23 (zlin.), t. 72 (val.), hřibjatoch, děvčatoch Btch. 423 (dol.-beč.), hřibatoch BartD. 118 (laš.), ćolatoch t. 136 (sev.-opav.). Jindy *-atách*, s konc. podle a-km.: na kniezatach Brig. 63ᵇ, o hřibatach BartD. 118 (laš., vedle -och), ćolatach t. 136 (sev.-opav., v. -och), kuratách slc.

Plur. instr. *kuřaty*, stsl. *-ęty*. Na př. ſpir(v)naty ŽWittb. 135, 10, s kniezaty ŽKlem. 112, 8, s knyezaty DalC. 29, s vhrzaty Pulk. 150ᵇ, s zwyerzaty Koř. Mark. 1, 13 atd.; kuřaty atd. Us. spis., telaty Kotsm. 22 (doudl.), hříbaty BartD. 23 (zlin.), t. 72 (val.), tělaty t. 89 (stjick.), knjżaty Dolež. 49, kuraty slc. S konc. později přejatými *-mi*, *-ami* atd.: knjżatmi Dolež. 49 (vedle -y), holaubatami Tomsa 167, hřibatama BartD. 118 (laš.), kuratami slc. (vedle -y), kuřatma, kuřatama Us. ob., řibjatama chrom. 275, hřibjatama Btch. 269 (dol.-beč.), hříbatama BartD. 23 (zlin.), hřibatama, hřibatoma t. 118 (laš.).

Jiné výklady ke sklonění tomuto.

370. Substantiva kmene *-ęt* znamenají mláďata těch živočichův a lidí, kteří slovem základním se rozumějí; na př. *kuřě* km. *kuręt-* z *kurъ* gallus, *lvíčě* catulus leonis ze *lvík*, *prasě* nč. *prase* ze zakladního **porsъ* střídného s lat. *porcus*, *kniežě* filius principis z *kъnęgъ* atd. Podle substantiv těchto prvotných vyvíjejí se později jiná s významem deminutivním a hypokoristickým; na př. *vnuk-vnúčě*, *vnouče*, stsl. *vъnukъ-vъnučę*, *druh-družě*, *dívka* -nč. *děvče*, *dvojče*, *nedochůdče*. V nář. krkon. tvoří se tím způsobem patronymika dívčí, na př. *Kučíře*, *Kopále* = dcera Kučerova atd. Šemb. 31.

Subst. *dietě* neutr. je ze základního subst. *dětъ* Mikl. Et. Wtb. 44, a je při tomto vzoru v sing. a du.; v plur. jest fem. a při vzoru *kost*, v. § 342. V sg. nom. je také dial. *-o*, děťo BartD. 99 (laš.), děco t. 357 (též), podle středních o-km., a v du. dat. instr. vedle *dieťatma* také *dětma*, podle plur. *dětmi*: stě krásnýma dětma hlavu DalJ. 56 rkp. L. V nář. lašském je přiděláno také masc. *děť*, takový děť BartD. 117, a *dět* gen. *děta* t. 162.

Subst. *kniežě* filius principis jest ovšem též neutrum a má sklonění

náležité: sg. nom. *kniežě*, akk. *kniežě*, gen. *kniežěte* atd.; ale později béře se ve významu princeps a za masc., a tu vstupuje pak také genitiv do funkce akkusativní. Přechod od způsobu staršího k novému a kolísání mezi oběma trvá dlouho. Na př. Háj. píše: každé knijže Cžeſký 83[a], kdež první adjektivum je neutr., druhé masc.; aby sobě giného knijže zvolili 31[b], zdvihají mrtvého knijže 152[a], kdež akkusativ substantiva *kníže* je starý, a příslušný akkusativ *jiného* a *dobrého* nový (genitivní); podobné kolísání jest ve VelKal : knijže Cžeſké 241 a j. a knijže Litewſký t. 111 atd.; v bibli Br. jest akk. starý: na knjže Ezech 12, 10, pošle jim Spasitele a knjže Isa. 19, 20 atd.; ŽerKat. píše: (Maximilian) má za kníže vyhlášen býti 193, nč. za knížete; a dosud vyskýtají se archaismy toho způsobu v jazyku knižném.

Subst. *kníže*, *knížete* bylo bezpochyby příčinou, že jména významem blízká a tedy sdružená *hrabě*, *markrabě*, *lankrabě*, *falckrabě*, *purkrabě* přijala sklonění toto, o čemž v. § 230; sklonění jejich náležité je podle vzoru *sudí*.

Subst. *baše*, *paše*, *-ša* má sklonění náležité podle vz. *panošě* a je o tom řeč v § 198. Ale přejímá se také sem a jest: paša, pašete, plur. pašata atd. (s významem opovržlivým) Us., baſſata BílD. 451, třidceti baſſát Beck. 2, 431.

Místy říká se také *soudce* gen. *-ete* (podle V. Duška, u Berouna).

Substantiva *-ęt* bývají také příjmeními, na př. *Dítě*, *Húsě* nč. *House* atp. Skloňují se tu jako ve významu appellativním: sg. nom. Jakub dijtie KolČČ. 413[b] (1566), gen. manželka Jakuba ditiete t., dat. Jakubowi ditieti manželu svému t., Jiřímu Síněti TomP. 4, 8, lok. po Jakubowi ditietj KolČČ. 433 (1575). V dat. lok. bývá koncovka *-ovi*, jako v mužsk. o-kmenech: Húsetovi Let. 559. Proti tomu ujímá se způsob novější: pan Dítě, gen. pana Dítě, dat. panu Dítovi atd. Us.

Časem vznikají anebo odjinud se sem přejímají také některá substantiva významu neživotného. Zejména: *doupě*, fem. vzoru *dušě*, a nč. neutr. doupě, -ěte Us., a podobně již v textech starších, v. § 185; — *-iště* stč. *-išče*: substantiva tohoto zakončení skloňují se podle vz. *moře*, ale časem přijímají gen. -ěte atd., v. § 112; — totéž jest při substantivech *vejce*, *slunce*, *líce*, *vole*, gen. -e a -ete atd., v. § týž; — *varle* testiculus Vel. Jg. a j.; — *zemče* pl. *zemčata* Dobr. Jg, *pláně*, *pláňata* ovoce planého stromu Us.; — *čtvrtně* g. -ěte Us., čtvrtina míry nějaké, na př. hektolitru atd.; — v nář. doudl. také *břímě* gen. *-ète*, *hnízdě* g. *-ěte* Kotsm. 22, a mor. *psaní* pl. psaň*ata* Šemb. 44, *psáni* gen. psán*ětě* pl. psáň*ata*, gen. psáň*at*, proce*ství* pl. procestvj*ata* gen. procestvj*at* BartD. 2, 115 (han., litov.), *hnízdě* g. hnízd*ètè*, *lužè* (lože) g. luž*ètè*, *srdcè* g. srdc*ètè* t. 117 (též). t. 2, 136 (han., zábř.), *pole* pl. pol*ata* t. 2, 136 (též), *idre* (jádro) gen. idr*ete* pl. idr*ata* t. 2, 215 (han., ivanč.).

loket atp., km. *lokъt-*.

371. Substantiva masc. *dehet*, *drobet* n. *drochet*, *krapet* n. *kropet*, *loket*, *nehet*, *paznohet* n. *paznehet* mají sg. gen. *-e*, koncovku sklonění souhláskového; téhož sklonění mohou býti také du. gen. lok. *loktú* a pl. gen. *loket*, ale mohou se také vykládati ze sklonění o-kmenů. Subst *loket* má také pl. nom. akk. lokte; ale bez dokladů starých, tvar ten vznikl tedy a ujal se až v době novější. V stsl., pokud tu jsou zastoupena, mají tato substantiva sg. nom. akk. *-tь*, lakъtь, nogъtь, paznogъtь, gen. *-ti* atd., jsou tedy ĭ-kmeny; ale mají tu rovněž některé doklady shodné se skloněním souhláskovým: sg. gen. lakъte v. lakъti, du. gen. lok. laktu v. laktiju, pl. gen. lakъtъ v. laktij (doklady v Mikl. Lex. a Scholvin, Jag. Arch. 2, 518). V češtině jsou krom toho mnohé pády podle mužských kmenův -o, v nář. východních *-jo*, a sklonění jest toto:

sg. nom. akk. *-t*: dehet Boh. min. 22[a], malý drobet ChelčP. 85[a], kropet vody BrigF. 73, loket ŽWittb. 88, 14, nehet Prešp. 1600, paznohet BohFl. 78, t. 402, paznehet Ol. Lev. 11, 3, paznoht RostlB. 143[b], Veleš., Háj. herb. 233[b], pazneht RostlF. 10[b], paznet ApatFr. 89[a]; dehet, drobet atd. Us.; necht chrom. 275, pahnost t. 276, pahnozt Btch. 424 (dbeč.), slc. drobet, paznecht; v nář. východních *-ť* ve jménech: lokeť chrom. 276, BartD. 15 (zlin.), t. 71 (val.), slc. lakeť, deheť, neheť;

sg. gen. *-e*: u duba aneb dehte Comest. 24[b], aby jiej ani píti ani jiesti drobte dali Pass. 20, chudý nemohl mieti drobte HusPost. 113[b], najmenšého drobte chleba Otc. 442[a], ani kropte vody Krist. 84[a], nemohl mieti krapte HusPost. 113[b], ani krapte vína nezůstalo Rosa Jg., lokte tvého ŽWittb. 78, 11 a j., počátek sedmého lokte Alb. 83[a], lokte puol druhého Ol. Ex. 26, 16, až do lokte Sal. 764, puol druhého lokte Ben. 3. Reg. 7, 31, puol lokte Lobk. 34[a], t. 104[b], tři čtvrti lokte Pref. 28, jednoho łokte Br. Ezech. 40, 12 a j., lokte Drach. 45, až do nehte Adam 203[a], nehte člověčieho Comest. 75[b], (zvieřata) paznohte neščiepie Lit. Deut. 14, 7, (zvieřata) paznohte neštiepie Ol. tamt. (2krát), ježek jenž paznehte neštiepí Ol. Lev. 11, 5, zajiec jenž paznehte neštiepí t. 11, 6, nč. do krapte vypiti Us. Jg., půl lokte Us.; — *-a*, *-u*: podle lokta Ol. 2. Par. 9, 18, okolo nehta Sal. 307, puol druhého loktu Ol. Ex. 25, 10 (2krát), loktu, nehtu Drach. 56, nč dehtu, drobtu atd. Us.; — dial. *-ě*, *-(ť)a*: loktě Drach. 57, lochtě chrom. 276, lokťa atd. mor., lakťa atd. slc.;

sg. dat. lok. *-i*: v někakém drobti Štít. ř. 192[a], w lokty tvém ŽWittb. 76, 16, w lokty síly tvé t. 88, 11, na tvém lokti Ol. Cant. 8, 6, po jednom lokti t. Ex. 37, 25, po polu lokti Comest. 70[a], rány na lokti Rhas. 183, na lokti Sal. 296, t. 505, poškvrna podobná nehti Sal. 233, o nehti a bělmu t. 289, hřiech psán jest na paznehty in ungue Pror. Jer. 17, 1; — *-u*: w loktu in brachio ŽWittb. 132, 12, na pravém loktu Ol.

Sir. 21. 24, k loktu Sal. 562, k nehtu MastDrk. 251, o nehtu Rhas. 62, při nehtu Sal. 306, k paznohtu Háj. herb. 351[b]; — *-(ť)u*, mor. lokťu atd.;

sg. instr. *-em*: pod dehtem Comest. 42[a], loktem Alb. 87[b] atd., dosud tak; dial. mor. lokťem atd.;

du. nom. akk. *-y*, podle o-km.: dva lokti zvýš Pass. 342; v Pass. psané -ti znamená -ty, a podle toho lze touž koncovku spatřovati také v dokladech psaných: tet angelic imyeſe lokti Příp. svatojiř., lokty má bracchia mea ŽWittb. 17, 35, dva lokti Ol. 2. Par. 9, 18, dva lokty t. Ex. 25, 17, on vzal jest jej na lokti svá Koř. Luk. 2, 28, dva lokty Háj. 172[a]; v dokladech: otevři lokty své Hug. 351, (Simeon) vzal jej na lokti své EvOl. 308[b], je přívlastek v plur., a téhož čísla mohlo by tu býti i jeho subst.;

du. gen lok. *-ú*: rukávy jen do loktu Pass. 588, dvú loktu vzvýš Ol. Num. 11, 31;

du. dat. instr. *-oma*, podle o-km.: loktoma hnúti Pass. 389;

pl. nom. *-i*: lokty budú zetrzieny ŽWittb. 36, 17, paznohty Pror. Isa. 5, 28, donidž newyroſtly nehty jeho ungues t. Dan. 4, 30 doklady nejisté, ponĕvadž tu lze čísti také *-ty*; — *-ové*: ti drobtowe ChelčP. 199[a], nehtowe Sal. 307;

pl. nom. akk. *-e*: tři lokte, čtyři lokte, na dlouhé lokte Us., bez dokladů starých; — *-y*: sbierajte drobty Krist. 54[b], ščeňátka jedie drochty Štít. ř. 130[a], ščeňátka jėdie drobti Koř. Mat. 15, 27, ščeňátka jedí drobty ChelčP. 85[a], na drobty Kat. 158, chleby v drobty zlámány Ol. Jos. 9, 5, požehnané lokty své Kruml. 429[a], trzy lokty zwyſſy Comest. 72[a], na lokty podávajíc Háj. 330[b], vzal jej na łokty své Br. NZák. 111[b], pod všeliké łokty t. Ezech. 13, 18, na dlauhé lokty odkládá Vel. Jg., ona ostřiže nehty Ol. Deut. 21, 12, na nehty Sal. 307, jakož jsú paznehty telecie Sal. 560, pazdnehty ungulas ŽWittb. 68, 32, ŽKap. tamt., pazdnohti ŽKlem. tamt., paznohti tvé ungulas Ol. Mich. 4, 13, paznohty vepřové ChirB. 191[a] atd.; drobty, nehty atd. Us; — *-ě*: mor. loktě atd.;

pl. gen. *-ъ*, jen při subst. *loket*: dwanadzt loket Pass. 358, šest loket Alb. 83[a], šesti loket t. 88[a], třidcět loket Ol. Ex. 26, 8 a j., deset loket Ben. 3. Reg. 6, 23, šesti łoket Br. Ezech. 40, 5 atd., dosud tak Us. spis. i ob.; — *-óv* atd.: drochtow Štít. ř. 130[b], drobtow Kruml. 285[b], Koř. Luk. 9, 17, šesti loktow Alb. 83[a], loktow sto Ol. Ex. 27, 18, čtyř loktow t. 26, 2, deset loktuow Ben. 3. Reg. 6, 24, desíti łoktův Br. Zach. 5, 2, dvanácti łoktůw t. Jer. 52, 21, nehtów Sal. 307, paznochtuow Chir. 95[a] atd, drobtův, nehtův atd. Us. spis. i ob.; lokťů, lochťu chrom. 276 atd.; — *-í*, tvar nový v dial. loktí BartD. 22 (mor.-slov.), a z toho dále *-ích*: loktích t. 72 (val.);

pl. dat. *-óm* atd., drobtům, nehtům Us., dial. lochťom chrom. 276 atd.;

pl. lok. *-iech* atd.: na loktiech Rhas. 185, na loktích Jel. Jg., na nehtiech Sal. 308, dial. lochtich chrom. 278; — *-ech*, když také u o-kmenův tato koncovka ovládla: na nehtech Sal. 306, LékB. 28[b], w paznohtech Brig. 20[a] atd., drobtech, nehtech atd. Us.; — *-ách*, podle a-kmenů: na nehtách VesB. 18[b] a Us. ob.;

pl. instr. *-y*: kaž mě s svého stolu drobti krmiti t. j. drobty Pass. 325, pod lokty Ol. Deut. 33, 27, paznohty svými ML. 19[b], Pror. Isa. 28, 28, paznehty svými Štít. uč. 150[b], paznehty sápajíc ŠtítOp. 74[b], ŠtítMus. 77[b] (v obou posledních rkpech psané ty znamená = ty) atd., nč. drobty, nehty atd. Us.; — dial. *-ama* Us. ob., lochtěma chrom 276 atd.

372. Jako appellativum *loket*, tak skloňuje se také jm. místní *Loket*: sg. nom. Loket, gen. z Lokte vyjel Háj. 289[a], do Lokte t. 288[b], dat. lok. k Loktu Háj. 234[b], sjezd w Lokti Háj. 288[b] marg. atd.

Subst. *věchet* gen. *věchtu* atd. skloňuje se jako *dub*. Dial. jest gen. věchťu Btch. 424 (dbeč.), jméno to je tu tedy v téže třídě jako *loket* atd.

E) Kmeny *-r*.

Vzor *máti*, kmen *mater-*.

373. Kmene *-r* jsou subst. *máti* stsl. *mati*, a *dci* stsl. *dъšti*, km. psl. mate*r*- a dъgte*r*-.

V nč. spisovné přibylo k tomu ještě subst. *neť*; čte se poprvé jako padělaná glossa v MVerb., *neti* filiola, a odtud přejato do jazyka knižného i dáno mu sklonění gen. ne*teře* dat. ne*teři* atd. podle *máti*, *-eře* atd.

Poznam. Mimo to jest ve slovanštině ještě kmen čety*r*-, z něhož jsou některé tvary čísl. *čtyřie*; o tom v. § 349 sl.

Z kmenů *-r* přidělávají se časem novotvary, ve kterých se jeví kmeny *-ra*: *matera-*, *dcera-*; k *matera-* ukazuje pl. nom. *matery* dat. mate*rám* atd, a z *dcera* je celé téměř nové sklonění. Podnětem těmto novým tvarům byl plur. gen. *mater*, *dcer*, z *-rъ* jako je k pl. gen. *hor* nominativ ho*ry*, dat. *-rám* atd. a sing. ho*ra* atd., tak přidělal se ke gen. *mater*, *dcer* také pl. nom. mate*ry*, dce*ry*, dat. *-rám* atd. a také sing. dce*ra* atd. Tvary kmene *matera-* pronikly jen částečně — nikde v sing. a du., a také v plur. jsou v některých pádech doklady řídké —, poněvadž za ně byla odevždy náhrada v tvarech zdrobnělého jména *matka*. Tvary původní nom. *máti* gen. *-eře* drží se v nč. skoro jen v jazyku knižném a jsou i tu archaismy, z tvarů pak *dci* gen. *dceře* atd. zachoval se do nč. jen dat. lok. *dceři*.

Mezi zvláštnostmi, které se v tomto skloňování časem vyvíjejí a o kterých zde dále je řeč, jest také mate*r*- místo žádaného mateř-, na př. gen. mate*r*e m. mateře atd., v dokladech, které nejsou z nář. slc.;

nelze jich bráti za omyly, a vznikly tedy působením těch tvarů, které mají *-r-* právem.

V nč. dvojslabičném sg. nom. vok. *máti*, akk. *máteř* je dlouhé *-á-*, a v trojslab. gen. *mateře* atd. krátké *-a-*; podle toho čekali bychom *-á-* i ve dvojslab. pl. gen., ale doklady svědčí pro *-a-*.

Sklonění vzoru *máti* — ovšem s pominutím tvarů *-ra* a *-ka*, které mají skloňování shodné s a-kmeny, — jest toto:

sing. nom.	*máti*; *-ě*; *máť*; *-eř*
vok.	*máti*; *máť*, *-eři*
akk.	*máteř*; — *máti*
gen.	*mateře*; *-eři*; — *máti*, *mátě*
dat. lok.	*mateři*
instr.	*mateřú*, *-iú*, *-í*; — *máti*
du. nom. akk. vok.	*mateři*
gen. lok.	—
dat. instr.	—
plur. nom. akk. vok.	*mateře*
gen.	*mater*, *-eř*, *-eří*
dat.	(*mateřem*, *-řím*)
lok.	(*mateřech*, *-ích*)
instr.	(*mateřmi*).

Výklady a doklady ku pádům jednotlivým.

374. Sing. nom. *máti*, *dci*, stsl. *mati*, *dъšti*, s konc. *-i* z býv. *-ē* v. § 7; na př. má maty ApD. b, vlastná maty Jid. 115, dczi ysakarowa LMar. 18, dczi AlxB. 7, 15, DalHr. 9, maty mylchzi JidDrk. 43, země jest maty každého DalC. 67, jeho dczy t. 39, maty ŽWittb. 26, 10, tvá dczy i tvá mati Hrad. 121ᵇ, zla dczy Štít. uč. 23ᵇ, ješto (šlechetnost) jest maati jiných Štít. ř. 149ᵃ, zla dczi meretrix Ol. Gen. 38, 21, t. Deut. 23, 17, MamB. 14ᵇ, dci diáblova ŠtítBud. 70, mati Comest. 35ᵃ, otec a máti ŠtítV. 38, máti CkelčP. 25ᵃ atd., máti Us. spis., mati Hatt. slc. 74; — *mátě*, *dcě*, podle ja-km.: vlastná matye AlxM. 3, 16, matie má ŽKlem. 18ᵃ, t. 144ᵃ, matie ŽWittb. 50, 7, by matie Hrad. 67ᵇ, matye Pass. 348, matye tvojě Ans. 5, otec neb matie ŠtítMus. 21ᵇ a j., země jest mátě každého DalJ. 67 rkp. Ff, otec i matie Comest. 44ᵃ, matie ChelčP. 17ᵇ a j., Háj. 22ᵇ, t. 24ᵇ a j., mátě Br. Gen. 3, 20; dczie ſſwekra nurus, MamA. 30ᵃ; — odsutím koncové souhlásky *máť* Jg., mať Hatt. slc. 74; — *máteř*, *dceř*, akk. vzat za nom.: dcerz ženská dána bude jemu Pror. Dan. 11, 17, dczerz králova přijde filia t. 11, 6, tvá upřímná máteř ČernZuz. 61, t. 63, t. 66 atd. (často), táž materz KolEE 352ᵇ (1662) materž přijala t. 332ᵃ (1721); —

nové *-era*: dczera babylonská Pror. Jer. 51, 33, dczera sionská t. Isa 37, 22, Dýna dcera Lje Br. Gen. 34, 1 atd., nč. dcera.

Sing. vok. *máti*, *dci*, jako nom.: slyš dci a viz ŽKlem. 44, 11, má dczy Hrad. 104ª, milá dſſy Kat. 20, má dczy Ben. Ruth 3, 1, má milá dci Lomn. Jg., milá máti Us. spis.; — *máť*, mať Hatt. slc. 74; — *mateři*, s koncovkou delší podle pádů jiných: má mateři Suš. 779; —

z kmene *-ra*: dczero egyptská Pror. Isa. 46 11, nč. dcero.

Sing. akk. *máteř*, *dceř*, stsl. *-rь*: vzal byl král maters i svú sestru AlxH. 4, 13, maters pojem sobě ženú Jid. 147, svú dczers Mast. 298, pro materz DalC. 94, ten pojě dczerz hraběte českého DalC. 25, otcě i materz Pass. 321, měla jsem dczerz Hrad. 104ª, jakž by slušalo dczerſz mocného krále vésti Kat. v. 235, cti otce svého i mateř svú ŠtítV. 298, káza ſwau materz zamordovati Háj. 71ᵇ, svú máteř VelKal. 124 atd., máteř Us. spis., mater slc.; — *máter*, *dcer*: aby (Esau) nezbil mater s dětmi Ol. Gen. 32, 11, by nezbil mater s syny Kladr. tamt., měl dczer krásnú Kat. 10, *-r* analogií, v. § 373; — *máti*, podle ja-km. k nom. *mátě*, *máť*: zapomenu Suš. 467, (dítě) na máti volalo t. 163; —

z km. *-ra*: dceru Pass. 181, svú dczeru bíti DalC. 8, dczeru boho bojnú Pror. Dan. 13, 2, dczſeru jedinú Kat. 5 atd., nč. dceru.

Sing. gen *mateře*, *dceře*, stsl. *-re*: materze mé matris ŽWittb. 21, 10 a j., královy dczerze ŽKlem. 44, 11, od svatého Václava materze DalC. 27, u materze Pass. 338, z jeho dczerze t. 424, synóm materze mé ŽKlem. 68, 9, u materzie své t. 130, 2, theᵉ matersie Jid. Drk. 78, od zle dczerze Štít. uč. 23ᵇ, maso dczerze své Ol. Bar. 2, 3, by dczerze nejměl Ol. Num. 27, 9, zle dczerze meretricis t. Jos. 2, 1, zlee dczerze nepojmeš scortum t. Lev. 21, 7, z twe dczérzie BiblB. Mark. 7, 29, zâ hřiech dczerzie Comest. 83ª, od své mateře Háj. 24ᵇ, paní materze jeho KolČČ. 416ª (1566), jedné mateře Br. Ezech. 23, 2, odkaz materze KolEE. 333ª (1737), mateře Us. spis., chudobné mateře Suš. 361, slc. matere; — *matere*: do domu matere vašie Kladr. Ruth 1, 8, výklad jako při akk. *máter*; — *mateři*, *dceři*, z *mateře* atd. koncovkou *-i* podle ĭ-km.: Faraonovy dczerzy synem Alb. 5ᵇ, ze dczerzi Adventinovy Comest. 175ª, ze dczerzi t. 193ᵇ, na místě Anny dçzerzi své KolD. 8ᵇ (1582), co se materzy dotýče KolČČ. 114ᵇ (1549), putoval robenek od otce, mateři Suš. 11, (dítě) chudobné mateři t. 309; — *máti*, k nom. *máť* podle ĭ-km.: vy kteří jste synové Mati jedinké Beck. 1, 141, byla sem u máti Suš. 80, měls mě nebrat od máti t. 80, nemám otce ani máti t. 251; — *mátě*, k nom. *mátě* a *máť* podle ja-km.: mladý pán pro navštívení paní mátě přijel Břez. 30;

z km. *-ra*: u vratech dczeri Sion ŽWittb. 9, 15 a j., dceri ſyon ŽKlem. tamt., bydlenie dczery Dibon Pror. Jer. 48, 18, Dýny dcery jeho Br. Gen. 35, 5 atd., nč. dcery.

Sing. dat. lok. *mateři*, *dceři*: dete u materi ABoh. 111ᵇ, když

ležal matersi u břiušě ApD. a, (mat)ersi j'ho dějú Pila Pil. d, otci a materzi Pass. 333, o dczerzi ť ničs netbaju DalH. 39, o dczerzy DalC. tamt., k matersi JidDrk. 42, ke dczerzi Ol. Num. 27, 8, k materzi ChelčP. 274ª, w materzi t., k dczerzi t. 2ª, na své dczerzi t. 83ª, k své mateřy Háj. 69ᵇ, při mateři Br. Ezech. 44, 25, k dceři t. Mich. 4, 8, Alžbětě dczeržy KolEE. 184ª (1722), mateři Us. spis., materi slc., dceři Us. spis. i ob., podkrk. k cíři Květy 1892, II. 170, doudl. ceři Kotsm. 23, svéj ceři BartD. 356 (dol.), svoi ceři t. 363 (laš.), k dceři mé Kulda 1, 92; — *materi*: k materi Suš. 130 (ostatně je ř v té písni), výklad jako při akk. *máter*; — v Sequ. psáno: tomu kořenu točíš svatéj matey marzyeg Sequ. 358, doklad ojedinělý v textě nepečlivém; je-li správný, tedy je to novotvar, jako Mař*iej*, podle sklonění složeného; —

z km. *-ra*: o Saře, dczerze Raguelově Alb. 59ª, Alžbětě dcerže KolEE. 184ª (1721), poklonu svojí dceře udělal Kulda 1, 72, výklad ku Slávy Dceře (nápis vyd. z r. 1862), svej ceře BartD. 365 (opav.), zřídka vedle zachovaného staršího *dceři*.

Sing. instr. *mateřú*, *dceřú*, *-iú*, *-í*, z *-rьju*, stsl. *-riju*: dci materſiu jest neskryta AlxB. 7, 15, nad materzyu svú ŽWittb. 130, 2. že jsi dievkú i materzy k tomu také boží dczerzy Hrad. 61ª, se dcerzy Pass. 501, by materzij byla Štít. ř. 23ª, střetnú sě s jejie materzy ana jde s tú žádnú dczerzy Kat. v. 189 sl., byla dřieve jeho dczerzy a již jest jeho materzy Vít. 21ᵇ, s Dinú dcerzi svú Ol. Gen. 46, 15, ſe dczerzy Ol. Deut. 27, 22, s dczerzy KolB. 14ᵇ (1493), před svú mateřij Háj. 71ᵇ, s materzi KolČČ. 335ᵇ (1566), s mateřij VelKal. 72, s mateří Us. spis.; — *materou* slc.; — *mátí*, k nom. *máť* a *mátě* podle kmenů -ĭ a -ja: bude jich otczem a ... maty Brig. 96ª (tu možná že jest vyšinutí z vazby a nom. máti), s Máti svou Beck. 1, 141, Kristus ze ſwau máti BílA. 29, s mátí se žehnala Suš. 454;

z km. *-ra*: ſe dceru ŠtítOp. 346, ſe dcerau Br. Gen. 34, 7 atd., nč. dcerou.

375. Du. nom. akk. vok. *mateři*, *dceři*, stsl. *-ri*: dvě dczerzy Pass. 282, svoji dvě dczerzy krščené nalezl t., dvě dczerzy Pulk. 154ª, Comest. 28ᵇ, dvě dczerzi Ol. 1. Reg 2, 21, Mand. 74ᵇ, dvě dczerzy Mart. 11ᵇ, Ben. 1. Reg. 2, 21; —

z km. *-ra*: tě dczerze biešta slyšele Comest. 29ᵇ.

Du. gen. lok. stsl. *-ru* a *-riju*, v č. nedoložen.

Du. dat. instr. stsl. *-rьma*, v č. nedoložen; —

z km. *-ra*: svýma dczerama Alb. 11, se dczerama dvěma Ol. Gen. 19, 30; ſe dceroma ŠtítOp. 346, se dvěma dczeroma Mand. 37ᵇ.

376. Plur. nom. akk. vok. *mateře*, *dceře*, stsl. *-re*: budú dczerzye moabské erunt filiae Moab Pror. Isa. 16, 2, by mateře své vlastní

děti jedly Háj. 256ª, některé mateře VelKal. 99 (dokladů starších pro nom. akk. *mateře* nemám), mateře Us. archaist., matere slc.; — v Drk. čte se: dczerzy gerufalemfke neplačte na mě 165ᵇ, doklad ojedinělý; je-li správný, tedy je to pl. nom. vok. *dceři*, shodný se stsl. konc. *-ri*, která tu je pravidlem v textech nejstarších (Scholvin, Jag. Arch. 2, 533);

z km. *-ra*: veselte sě dczeri iude filiae Judae ŽWittb. 47, 12, obětovali dceri své filias ŽKlem. 105, 37 a j., tři múdré dczery DalC. 3, ktož ctie otcě a matery Hrad. 98ª, matery hrozný úpy činiechu Pass. 76, na matery jich Pror. Jer. 16, 3, (matky) ukazují že jen těl jich (svých dítek) sú matery ale ne dúš Štít. uč. 58ª, matery MudrC. 11ª, otcové a matery ŠtítV. 34, máme otce a matery milovati t. 199, ChelčP. 86ª atd., nč. dcery.

Plur. gen. *mater*, *dcer*, stsl. *-rъ*: mater svých ŽKlem. 42ᵇ, nevěrných mater Pass. 520, svých otcóv a mater Štít. uč. 127ª, sestr a mater Koř. Mark. 10, 30, mater fwých Kladr. Jer. 2, 12 (psáno *-a-* krátké, ač jinde bývá délka označována), mater a otcuov ChelčP. 83ᵇ; dcer tvých ŽKlem. 105, 38, dczer ŽWittb. tamt., dcer sionských Pror. Isa. 3, 17 atd., nč. dcer; — *mateř*, *-ř* přejato z tvarů, kde bylo právem: ku prsem materz Pulk. 13ᵇ, otcóv a materz Koř. 1. Tim. 1, 10, materz svých Comest. 194ª, v luonu materz svých Hád. 5ª (psáno *-a-* krátké, ač jinde bývá délka označována), otcóv i materz MudrA. 25ª; — *mateří*, *dceří*, stsl. *-rьj* (pozdní): našich otcóv i materzi Pass. 599, aby sobě ženu pojal ze dczerzy Laban Comest. 37ª, ze dczerzy příbuzenstvie t.

Plur. dat. *mateřem*: materzem svým řekli Hád. 5ª, a *mateřím*: proti materzim MudrA. 54ᵇ. Tvary tyto jsou na pohled staré, *-řem* shodný ze stsl. *-rьmъ*, a *-řím* z něho a podle ja-km. vzniklý; ale vyskytují se až v dokladech pozdních a jsou tedy bezpochyby novotvary, utvořené k nom. akk. *-ře*. Doklady starší mají tvary

z km. *-ra*: žalostivým materam t. j. materám Pass. 76, materam Štít. uč. 58ª, otcóm a materam t. 126ª, Mand. 90ᵇ, materam svým Pror. Jer. Lament. 2, 12, proti otcóm i materam adversus parentes Ol. Sap. 4, 6, káza dcerám Tand. 22, dcerám Us., materam slc.

Plur. lok. *mateřech*, *-řích* Us. spis., opět tvary na pohled starší, ale vzniku pozdního; doklady starší mají tvary

z km. *-ra*: o svým materach t. j. materách Tkadl. 18ᵇ, ve dczerach Ol. 2. Esdr. 11, 25, nč. dcerách, slc. materach.

Plur. instr. *mateřmi* Us. spis., matermi slc., opět tvary pozdní, místo obyčejných

z km. *-ra*: s materamy ŠtítBud. 213, mezi dcherami Túl. 24ᵇ, se dczeramy DalC. 95, nč. dcerami.

Část druhá.

Skloňování zájmenné.

377. Zájmena jsou rodová, která vyjadřují také grammatický rod, na př. *ten* masc., *ta* fem., *to* neutr., a bezrodá, která rodu grammatického nevyjadřují, na př. *já*, jež jest stejné pro masc., fem. i neutr.

Bezrodá jsou zájmena osobní sing. nom. *já*, *ty* atd. a zvratné *se*; rodová jsou všecka ostatní.

Skloňování zájmen liší se od jmenného a jest tedy skloňování zvláštní, zájmenné. Ale není to skloňování jednotné, nýbrž valnou většinou rozdílné, jiné totiž zájmen rodových a jiné zájmen bezrodých. Ve smyslu užším rozumí se skloňováním zajmenným obyčejně skloňování zájmen rodových.

To platí o češtině a slovanštině, a to platí o jazycích indoevropských vůbec.

A. Skloňování zájmen rodových*).

378. Zájmena rodová, která v češtině máme, jsou v §§ 381 a násl. uvedena a probrána všecka.

Jejich kmeny končí se veskrze samohláskou. A to skoro vesměs samohláskou *-o* pro masc. a neutr., *-a* pro fem., na př. *to-*, *ta-*; jenom *čь-* a *sь-* jsou kmeny *-ĭ*.

Kmeny *-o*, *-a*, jako v skloňování jmenném, tak také zde třeba rozeznávati tvrdé, na př. *to-*, *ta-* atp, a měkké, na př. *jo-*, *ja-*, nebo *našo-*, *naša-* atp.; měkké souhlásky kmenové způsobují jisté změny v následujících samohláskách, a z toho vyplývají pak mnohé rozdíly mezi tvary tvrdými a měkkými.

V některých pádech jeví se kmen jiný, než kterého žádáme. Zejména kmen *tě-*, na př. v stsl. pl. dat. *tě-mъ* vedle *chlapo-mъ*, *město-mъ*,

---

*) Srov. Brugmann, Grundriss II, 773 sl.; Leskien, Declination 108 sl.; Miklosich, Ursprung einiger Casus der pronom. Declin. (Sitzungsber. víd. akad. LXXVIII, 1874) 143 sl.; mou rozpravu Stčeské sklonění zájmenné (v Král. Č. spol. nauk 1885).

ryba-mъ a j., a kmen *tojo-*, *toja-*, na př. v du. gen. lok. *toju* vedle *chlapu* atd., a fem. sg. gen. *toję* dat. lok. *toji* atd. vedle *dušę* a *duši*. Toto *tê-* i *tojo-*, *toja-* souvisí zajisté se kmenem vlastním *to-*, *ta-*, a vykládá se: *tê-* z původního *to-i-*, kdež *-i-* je prý známka pluralu, srov. Leskien, Partikel *-am* 103, a Brugm. 2, 519; — *-oj-* v *tojo-*, *toja-* jednak jako část náležité koncovky ze skloňování starého, na př. v sg. instr. fem. *toją* vedle skr. *tajā*, du. gen. lok. *toju* vedle skr. *tajōš*, jednak pozdějším přejetím odtud do tvarů také jiných, na př. ve fem. sg. gen. *toję* dat. lok. *toji* proti skr. *tasjās* a *tasjāi*; — a podobný je trvám také ten výklad, že v *tê-* i v *toj-* jest původní *toį* = plur. nom. masc., ten že se vzal za základ pro gen. dat. lok. instr. plur., a odtud že se pak přejalo *tê-*, *toj-* také do některých tvarů sing. a du. — U kmenů měkkých jest ovšem *-i-* místo *-ê-* a *-e-* místo *-o-*, tedy na př. *ji-* proti *tê-*, *jej-* proti *toj-* atd., srov. I. str. 31 a 39.

379. Pádové přípony a koncovky jsou dílem stejné a stejného původu, jako v příslušných tvarech skloňování jmenného, dílem jiné. Výklad prvých jest podán implicite ve výkladě o pádech a pádových příponách sklonění jmenného; o výklad druhých půjde v přehledu následujícím, ve kterém uvodíme a pozorujeme tvary sem hledící od podoby jejich původní nebo nejstarožitnější až do historické fase staročeské. Uvodíme pro stručnost jen tvary kmene tvrdého *to-*, *ta-* a měkkého *je-*, *ja-*; s nimi tvary kmenův ostatních skoro veskrze se srovnávají.

Sing. nom. akk. psl. a stsl. masc. *tъ*, *jь*, neutr. *to*, *je* a nom. fem. *ta*, *ja*.

Tvary masc. *tъ*, *jь* a fem. *ta*, *ja* jsou stejné jako tvary jmenné *chlapъ*, *oračь* a fem. *ryba*, *duša*. Neutr. *to*, *je* je z pův. *tod*, *jod*; je tvaru vlastního, kdežto jména neutr. *mêsto*, *dobro*, *moře*, *pêše* atd. mají koncovku vzniklou analogií. Srov. §§ 7 a 9.

V češtině je z toho *t(en)*, *ta*, *to* a *j(en)*, *ja* přehlas. *jě*, *je*.

Sing. gen. masc. neutr. měl přípony vlastní *-sįo* a *-so*. Prvá je v skr. *ta-sja* atd., ř. (homer.) τοῖο z το-σιο; druhá dochována v stsl. *če-so*, *čь-so*, stč. *čso*, smíš. *cô*.

Jiné tvary sem patřící mají v slovanštině koncovku *-go*, na př. *to-go*, *je-go* atd. Původu jest temného. Někteří ji vykládali ze skr. *-sja*, mylně; jiní z enklitické přípony skr. *-gha* atd. Srov. Miklosich, Genitivendung *-go* ve Víd. Sitzungsber. LXII, 78 sl.; Leskien, Declin. 109; Brugm. II, 781.

Fem. je jihoslov. *toję*, *jeję*, rus. a záp.-slov. *tojê*, *jejê*. Stran *-ę* a *-ê* srov. I. str. 49 sl. a zde § 10; *-oj-* pak jest analogií, v. § 378, a v kmenech měkkých přehlášeno v *-ej-*.

Předpokládané *tojê* je staženo v č. *té*, a rovněž tak *jejê* v *jie*, srov. I. str. 556 a 558.

Sing. dat. masc. neutr. *tomu*, *jemu*, tvary č., obecně slovanské a psl.

Koncovka těchto tvarů jest *-mu*. V skr. *tasmāi*, stprus. *stesmu* atd. je za ni koncovka *-smāi*, *-smu*, v lit. *tamui* pak koncovka *-mui*. Hledě ke všem tvarům těmto předpokládá Leskien Declin. 115 tvar lituslov. *ta-smui, t. j. *to-smui*. V koncovce původní bylo tedy *-sm-*. To vyskytuje se také v sg. lok., skr. *tasmin*, a ablat., skr. *tasmāt*, a vysvětluje se z enklitického přívěsku, který se k některým tvarům připojoval, na př. skr. gen. tasja-*sma* Brugm. II, 787. V slov. *-mu* je za *-sm-* jenom *-m-*, nejspíše vlivem těch tvarů, které měly *-m* právem, zejména sg. instr. tê-*mь*, du. dat. instr. tê *ma*, pl. dat. tê-*mъ* a instr. tê-*mi* Hanusz Szkic 205 a Brugm. II, 784.

Koncovka *-mu* rozkládá se tedy v *-m-u* a zbývá v ní vyložiti ještě *-u*. Toto jest patrně táž koncovka dativní, jako v sg. dat. chlap*u*, měst*u* § 11.

Sing. lok. masc. neutr. psl. a stsl. *tomь*, *jemь* (*ňemь*), *našemь* atd. Koncovka pádová *-mь*.

V skr. *tasmin*, lit. *tam* m. *-mi* jsou koncovky *-smin*, *-mi*, bylo tedy také lituslov. **to-sm-in* Leskien Declin. 116, Brugm. II, 784. Při tom pak tvaru platí o *-sm-*, co bylo právě o sg. dat. pověděno, a z *-in* je slov. *-ь*.

V češtině je z toho *tom*, *jem* (*ňem*) atd.

Sing. dat. lok. fem. je psl. *toji*, *jeji*. V tom jest koncovka *-i* jako v sg. dat. lok. duš*i* Mikl. I³ 135; *-oj-* pak přehlas. *-ej-* jest analogií, srov. § 378.

Z *toji* má slovanština jižní a východní *toj*, slovanština západní *tej*, *téj*; v tej jest *-e-* podle jej. V češtině bývalo *téj* dlouhé; délka dosvědčena písmem: w teey wlasti Pror. 49ᵃ atp., a také změnou v *ý*: w ty ſtranye AlxV. 613 atp., srov. I. str. 136.

Z *jeji* je jinde ve slovanštině *jej*. V češtině pak stažením *jí*, s koncovkou dlouhou, srov. I. str. 556. Jest dosvědčeno v textech nejstarších a drží se stále; na př. (v dokladech s označenou délkou): gí (ženě) bě ne do veselé Jid. 151, že se gí nemílil t. 155, bylo gij (vdově) sbožie otjato AlxBM. 8, 23, poddada sě gý (řeholi) Štít. 71ᵃ atd.

Vedle *téj* a *jí* vznikají záhy novotvary podle sklonění složeného, *tiej* a j*iej* podle dobř*iej*, pěš*iej*; na př. tyey dievcě DalC. 13, k gednyei vdově Pass. 344, muž dá giéy (ženě) list rozvodný Ol. Deut. 24, 3, ona gyéy otpověděla t. Jos. 2, 14, we wſſyeey zemi Pror. 12, 5 atp.

Tvaru *jej* nebo *jéj*, který by byl vznikl z psl. *jeji* a byl tedy stejný s jinoslovanským *jej*, v češtině není. V textech stč. přísných byl by psán

-e-, gey nebo podobně, a tomu není dokladu; gey textů pozdějších je ze staršího *jiej* atd.

Sing. instr. masc. neutr. psl. a stsl. *têmь*, *jimь*. Přípona pádová jest *-mь*, táž co ve sklonění jmenném, v. § 13. Místo kmenů *to-*, *je-* jest *tê-*, *ji-*, jako v plur. instr. a j., v. § 378 a doleji du. dat. instr.; snad aby nebyla kollise s lok. *tomь*, *jemь*, srov. Leskien Declin. 117 a Schmidt KZ. 26, 6.

V češtině je z toho *tiem* zúž. *tím*, *jím*.

Fem. psl. a stsl. *toją*, *jeją*. Podle skr. *tajā* atd. je tu *-oj-*, *toj-* atd. od pradávna. Koncovka však měla by býti *-a*, a jest *-ą*. To se vysvětluje tím, že tu byl ještě enklitický přívěsek *-m*, a z býv. taj*ā-m* je slov. toj*ą*.

V č. jsou tvary stažené *tú*, *jú*. Nestaženo zachovalo se jen *tojú* ve výraze adverbialním *mezi-tojú* přehlas. *mezi-tojí*.

Du. nom. akk. psl. a stsl. masc. *ta*, *ja*, fem. neutr. *tê*, *ji* shodují se se skloněním jmenným, stsl. rab*a*, orač*a*, ryb*ê*, mêst*ê*, duš*i*, moř*i*.

V č. je rovněž náležité masc. *ta*, *ja* přehlas. *jě*, a fem. neutr. *tě*, *ji*. A také shoda s příslušnými tvary sklonění jmenného tu jest, na př. masc. *jě* jako oráč*ě*, fem. a neutr. *tě* jako ryb*ě*, měst*ě* atd.; jenom v masc. kmenů tvrdých shody není, a to proto, že substantiva zde mají novotvar *-y*, chlap*y* proti stsl. rab*a*, srov. § 14.

Du. gen. lok. psl. a stsl. *toju*, *jeju*. Podle skr. *tajōš* atp. jest tu *-oj-*, *toj-* atd. od pradávna; koncovka pak *-u* jest stejná s koncovkou téhož pádu sklonění jmenného.

V č. je z toho stažením *tú*, *jú*. Také *jejú* se vyskýtá; na pohled tvar nestažený a tedy starožitný, spíše však novotvar, v. § 403.

Du. dat. instr. psl. a stsl. *têma*, *jima*. Přípona pádová je tu *-ma*, jako ve sklonění jmenném, v. § 14; místo kmenů pak *to-* a *je-* jest *tê-* a *ji-*, jako v plur., v. § 378 a nahoře sg. instr. *têmь*.

V č. *těma*, *jima*.

Plur. nom. stsl. masc. *ti*, *ji*, akk. masc. a nom. akk. fem. *ty*, *ję*, nom. akk. neutr. *ta*, *ja*, česk. *ti ji*, *ty jě*, *ta ja* přehlas. *jě*, srovnávají se zase s příslušnými tvary jmennými *-i*, *-y*, *-ę* č. *-ě*, *-a*, o kterých v. v §§ 15 a 16.

Plur. gen. psl. a stsl. *têchъ*, *jichъ*. O pluralovém *tê-*, *ji-* viz v § 378. Koncovka *-chъ* je z pův. *-som*, Osthoff Morphol. Untersuchungen 1, 207, proti skr. *-sām*; bývalé *-som* pak rozkládá Leskien, Partikel -am 102, v *-so-m*, kdež *-so* jest identické s příponou sg. gen., če-*so* atd., a *-m* přívěsek enklitický.

V češtině je z toho *těch*, *jich*.

Plur. dat. psl. a stsl. *têmъ*, *jimъ*, t. j. pluralové *tê-*, *ji-* a přípona dat. plur. *-mъ*, jako ve skloňování jmenném, v. § 18.

V č. je z toho *těm*, *jim*.

Plur. lok. psl. a stsl. *téchъ, jichъ*, t. j. pluralové *tê-*, *ji-* a přípona lok. plur. *-chъ*, jako ve skloňování jmenném, v. § 19. V slovanštině je tu přípona pádová zněním stejná s příponou pl. gen.; ale původu jsou rozdílného: genitivní *-chъ* je z býv. *-som*, lokalové pak z býv. *-su*.

V č. je z toho *těch, jich*.

V ŽWittb. čte se: w ſienech twis 64, 5, nad lat. in atris tuis; nikoli tvar starožitný, jak se někdy vykládá, nýbrž napsáno omylem *-s* podle lat. tui*s*, viz mé vyd. ŽWittb. str. 85—86 pozn.

Plur. instr. psl. a stsl. *têmi*, *jimi*, t. j. pluralové *tê-*, *ji-* a přípona instr. plur. *-mi* jako ve skloňováni jmenném, v § 20.

V č. *těmi*, *jimi*.

Pro vokativ tvarů zvláštních není, béře se za něj vždy nominativ.

380. V § předešlém vyloženy jsou pádové přípony a koncovky skloňování tohoto od podoby své původní nebo nejstarožitnější až do počátku historické fase staročeské. V době potom následující dějí se změny a vyvíjejí se tvary některé různé podle času a nářečí. O změnách a tvarech těch je řeč doleji při zájmenech těchto jednotlivých; ale některé z nich jsou stejného druhu u zájmen všech anebo mnohých, a o těch třeba promluviti zde předem a úhrnně.

1. Místo sg. gen. masc. neutr. *to*ho, dat. *to*mu, lok. *to*m, a rovněž tak místo jedn*o*ho atd. — *to* zastupuje nám také zde kmeny tvrdé vůbec a *je-* kmeny měkké — jest dial. *te*ho, *te*mu, *te*m atd. Tvary tyto, s *-e-* místo žádaného *-o-*, vyskytují se v nč. nářečích východních a také v textech starých, a výklad mohl by jim býti dvojí: buď jest t*e*ho místo t*é*ho a tedy podle *dobrého*, anebo jest t*e*ho místo t*o*ho a podle j*e*ho; na výklad nějaký jiný nevím že by bylo lze pomysliti. Avšak i z uvedených dvou výkladův prvý neobstojí. Kdyby se bylo vyvinulo *tého* podle *dobrého*, bylo by musilo nastati zkrácení t*é*ho-t*e*ho; tu však nebylo by lze pochopiti, proč se nezkrátilo také dobr*é*ho. Kdyby však bylo zůstalo t*é*ho dlouhé jako dobr*é*ho, bylo by podléhalo *-é-* v obojích tvarech týmže proměnám hláskovým, jež se ve kterém nářečí vyskytují, a bylo by na př. v nář. han. vedle dobr*ý*ho, také t*ý*ho, v nář. slc. vedle dobr*ie*ho také t*ie*ho atd. Toho však není, nýbrž jest han. t*e*ho, slc. t*e*ho atd. Proto zbývá jen výklad druhý: t*e*ho, t*e*mu, t*e*m místo t*o*ho atd vyvinulo se vlivem tvarů měkkých j*e*ho, j*e*mu, j*e*m (ňem) atd., ke kmenové souhlásce tvrdé *t-* připojují se koncovky parallelních tvarů měkkých *-eho*, *-emu*, *-em*.

2. Místo pl. gen. lok. *tě*ch, dat. *tě*m, instr. *tě*mi je dial. *ty*ch, *ty*m, *ty*mi BartD. 31 (pomor.), 73 (val. místy, vedle *tý-*) a j. V nářečích příslušných neříká se dobr*ych*, dobr*ym* a dobr*ymi* místo dobr*ých* atd., tvary vytčené *ty*ch atd. nejsou tedy novotvary podle sklonění složeného, a výklad pro ně nejpodobnější jest opět, jako byl právě podaný: v *tych*, *tym*, *tymi*

je ke kmenové souhlásce tvrdé *t-* připojena koncovka parallelního tvaru měkkého *jich*, *jim*, *jimi*, psáno však *ty-* a nikoli *ti-*, aby čtenář neměkčil souhlásku.

Stejně, totiž přejetím tvrdého *t-* z pádů jiných lze vyložiti také sg. instr. dial. *tým* m. *tiem*, *tím*; ale tu je možný a pravdě podobný také výklad podle sklonění složeného.

3. Místo pl. gen. lok. *těch*, dat. *těm*, instr. *těmi* je dial. *tech*, *tem*, *tema* mýt. 333, Btch. 421 (dbeč.), BartD. 15 (zlin.) a j.; v tvarech těchto je místo souhlásky měkké v *tě-* vyslov. *te-* střídnice její tvrdá *t-*, *te-*, patrně vlivem tvarů jiných, které mají tvrdé *t-* právem, jako nom. *ten*, gen. *toho* atd.

4. V koncovce tvaru dial. bývá často zdloužení, na př. sg. nom. *tá*, akk. *tú*, gen. *našého*, *jedného*, dat. *našému*, *jednému*, pl. nom. *tí* atd., místo *ta*, *tu*, *našeho* atd.; je to vlivem parallelních tvarů sklonění složeného, které mají samohlásku kvality stejné, ale dlouhou. Tudy vysvětluje se také dial. *tých*, *tým*, *tými* BartD. 38 (slov.), Duš. 421 (slc.), Hatt. slc. 96, jež jest vedle *tych*, *tym*, *tymi* a místo *těch*, *těm*, *těmi*: za *tě-* bylo *ty-* změnou nahoře vyloženou. a *ty-* zdlouženo pak v *tý-* podle *dobrý*. Vykládati *tých* atd. přímo podle sklonění složeného není lze, neboť v nář. val. je vedle *tých* atd. také *tych* atd., ale nikoli též *dobrych* atd.; dlužno tedy uznati, že se změna dála postupem právě vyloženým.

Někdy nelze rozhodnouti, je-li v dokladě míněn tvar s krátkým *-e-*, *-y-* či s dlouhým *-é-*, *-ý-*.

Samohlásky koncovek dlouhých mění se ovšem podle nářečí: z *tú* je ob. *tou* han. *tó*, z *jedných* je mýt. *jednejch* dbeč. *jednéch* atd.

5. Také koncovky tvarů měkkých pl. gen a lok. *-ich*, dat. *-im*, instr. *-imi*, na př. *jich*, *jim*, *jimi* atp., bývají v textech starých i novějších a také v mluvnicích do nedávna psány *-í-*, na př. gím (pl. dat.) svD. 52, gijm (libostem) sě oddá Štít. ř. 1[b], od nijch Háj. 1[b], proti njm Br. Ezech. 3, 13, naſſjch, naſſjm, naſſjmi Dolež. 68, gjch, gjm, gjmi vedle gich atd. Pelzel[2] 72, Nejedlý Gr. 211 atd., a Blah. 261 výslovně dosvědčuje, že se místy praví s-nimi a jinde s-ními. Tu může býti zdloužení vlivem sklonění složeného, jako v č. 4, ale spíše je to známým kolísáním výslovnosti mezi *i* a *í*, o němž v. I. str. 207 a 208.

6. Někdy vidí se zřejmé přejetí sklonění složeného na místo zájmenného. Zejména jest vedle zájmenného sg. nom. masc. *dvój*, *trój*, *obój*, fem. *-jě*, neutr. *-je*, sg. nom. m. n. *-jeho* atd., později také skloňování složené sg. nom. *-jí*, fem. *-jie*, neutr. *-jie*, sg. gen. *-jieho* atd. Za novotvary podle sklonění složeného ustrojené nelze však pokládati těch, které i podle sklonění zájmenného mají koncovku, jaká jest ve sklonění složeném, na př. fem. sg. gen. *té dvojie*, instr. *tú dvojú* atp.; později, když u některých kmenů těchto sklonění složené ovládlo vůbec, pojímají se ovšem i tyto

původem zájmenné tvary do druhu složených. — Časem pak pronikají ještě jiné stejnosti se skloněním složeným: když totiž koncovka tvaru zájmenného se shoduje kvalitou znění s koncovkou příslušného pádu složeného a liší se jen kvantitou, ruší a vyrovnává se tento rozdíl zdloužením a na př. gen. naš*eho* mění se v naš*ého* podle dobr*ého*, dat. naš*emu* v naš*ému* podle dobr*ému* atd. A totéž děje se novotvarům moj*eho* atd., jež se mění v moj*ého* atd. Tvary naš*ého*, moj*ého* atd. shodují se se vzorem skloňování složeného *dobrý*. Vedle nich jsou tvary naš*ího*, moj*ího* atd., shodné zase se vzorem *pěší*, na př. v nář. stjick. jest oboje vedle sebe BartD. 90; tu mohlo *-ího* atd. nastati zúžením z *-ého* atd., a také přímo následováním vzoru *pěší*.

Na příkladě naš*ého*-naš*ího* atd. je zároveň viděti, že tvar dialektický lze mnohdy dvojako vykládati, jednak změnami hláskovými, jednak napodobením a novotvořením; který výklad kdy je správný, bývá nesnadno rozhodnouti.

7. V sing. nom. (akk.) masc. přistupuje často přívěsek *-nъ*: č. *ten* z tъ-*nъ* — nikoli z *tьnъ*, jak svědčí pol. *ten* a hluž. *tón* —, *onen* z onъ·*nъ*, *jen* z jь-*nъ*, *sen* ze sь-*nъ*; podle toho pak i všech*en*, vešker*en* atp., slc. ktor*en* se utvořilo. Původ tohoto *-nъ* je temný.

Neutra mají u kmenů měkkých *-e*, přehláskou z doby psl.; dial. je však *-o*: mojo, tvojo, svojo, našo, vašo, dvojo, trojo, obojo BartD. 84 (stjick.), t. 99 (laš.) a j., přehláska zrušena podle *to* atd.

8. V sing. gen. masc. neutr. bývá *-o* odsuto a tedy *-h'* místo *-ho*; na př. s toh jejie hradu Pass. 627, tochto meſſicza nebo tochto roku OlMüllB. 619, mně geh vlastniej mateři Pass. 244, nad nebesa slova geh KřižB. 102[b], z tweh národa PassKlem. 78[a], naſſeh spasitele Pass. 60, uzřěchva gednoh t. 213 atd., nč. dial. tohto Duš. 417 atd., t. j. toh', tochto m. toh'to, jeh', tvéh', našeh', jednoh' m. toh*o* atd. Podobně vyskýtá se *-h'* m. *-ho* také ve sklonění složeném, na př. ducha ſwateh Pass. 22 a j.; srov. I. str. 250 a zde § 437, a také luž-srb. toh, joh m. spisovného toho, jeho Pfuhl 64 a 66, twojoh młodoh pana Haupt-Smoleř Pjesničky 1841, I. 92, a srbch. tog dobrog v. toga dobroga.

9. Proti sing. gen. fem. *té*, *jie* byl sing. dat. lok. fem. *téj* a *jiej*, *jí*. Rozdíl mezi tvary gen. *té*, *jie* a dat. lok. *téj*, *jiej* byl tu v koncovém *-j*, které v dat. lok. bylo, v gen. nebylo. Že rozdíl tento v jazyku českém skutečně byl, toho důkazem jsou doklady: v textech do poč. XV stol. nalézá se z pravidla, ano v některých, na př. v Pass. star., Modl., Hrad., Štít. ř., AlxV. a j. skoro bez výjimky gen. *té*, *jie*, a naproti tomu dat. lok. *téj*, *jiej* (nebo *jí* m. *jiej*). V dat. lok. *-j* časem odpadá. V době, kdy tato změna se vykonává, jsou pro dat. lok. tvary dvoje: starší *téj*, *jiej*, a novější *té*, *jie*, oboje s platností stejnou pro dat. lok.; v tom pak jest psychologický podnět, aby se tvary *té* a *téj*, *jie* a *jiej* identifikovaly vůbec,

aby byly stejnoplatné také pro gen. Odtud bývají pak gen. a dat. lok. v sing. fem. stejné a zní podle rozdílnosti dialektické dílem *té*, *jie*, dílem *téj*, *jiej*; na př. gen. i dat. lok. *té* naš*ie* řěči, anebo gen. i dat. lok. *téj* naš*iej* řěči.

Týž rozdíl kdysi byl a tytéž změny stejným časem dály se, jako při zájmenných tvarech sg. fem. gen. a dat. lok., tak i při stejných tvarech sklonění složeného: byl gen. *dobré*, *pěšie* a dat. lok. *dobréj*, *pěšiej* a bývá potom jednak *dobré*, *pěšie*, jednak *dobréj*, *pěšiej*, oboje stejnoplatné za gen. i dat. lok. Během dalším usazovaly se pro gen. i pro dat. lok. tvary stejné, ale byl v tom zase rozdíl místní: tvary s *-j* ovládly na území českém východním, tvary bez *-j* většinou na západním; pozoruhodno pak jest nářečí doudlebské, ve kterém dochoval se rozdíl starý: gen. ty dobrý (= té dobré) vody a dat. lok. tej dobrej vodě, srov. Kotsm. 24 a zde doleji § 437 č. 2.

10. V sing. dat. masc. neutr. odsouvá se *-u* a bývá *-m'* místo *-mu*, a také to bývá též ve sklonění složeném, srov. I. str. 265; na př. tom BartD. 24 (zlin.), tom našém dobrém strýčkovi t. 73 (val.).

11. V nářečích pak, kde se říká dat. *tom'* místo tom*u* atp., mají tvary *-m'* a *-mu* stejný význam, béře se tedy — analogií zvratnou — také pro sg. lok. masc. neutr. tvar *-mu* za stejnoplatný s *-m* a říká se na př. na tomu poli, o komu BartD. 38 (velick.), na tomu našému pěknému dvori, o kterému, mojému bratrovi, o jednomu dobrému kráľovi t. 2, str. VIII (též).

Jiná dial. zvláštnost v tomto pádě je při kmenech měkkých, které mívají *-om* místo *-em*, podle kmenů tvrdých; na př. v čom, našom, ve všom Šemb. 23 (stř.-česk.), Tomsa 208, 221, 233 (zavrhuje) a j.

12. Pro sing. dat. lok. fem. jsou v češtině tvary nejstarší *téj*, *jí* a vzniklé z nich novotvary *tiej*, *jiej*, v. § 379. Z tvarů těch pocházejí pak všecky ostatní, jež dále poznáváme.

Tvar *jí* vyskytuje se již v textech nejstarších; je tedy starší než úžení *é* v *í*, nelze ho vyvozovati z předpokládaného **jéj*, a drží se stále, v. § 401.

Z tvarů *téj*, *tiej*, *jiej* ztrácí se časem *-j* a vznikají tvary *té*, *tie*, *jie*; na př. tee křivdě Pr. pr. 243, w te řeči AlxH. 2, 21. po oné (t. chvále) Štít. uč. 55b, při gedne hořě AlxH. 4, 37, w tye prosbě Hod. 75b, na gednye straně ML. 116b, k řěčě gyez Araxes dějú AlxM. 4, 18, vlasti gyezto Syria dějí Pass. 323, by gíje (dceři) co otec odkázal Pr. pr. 252, giézto (ženě) zjěvi sě anjel Ol. Súdc. 13, 3, hora w niez si bydlil ŽWittb. 73, 2, na níje (korúhvi) Pr. pr. 257, ku pomoci naſſye Modl. 170b, w naſſye truchlosti tamt. 171a a j. Tvary *té*, *jie* jsou zněním stejné s gen. *té*, *jie*; ježto pak v dat. lok. znamenaly tolikéž co *téj*, *jiej*, vznikly i pro gen. tvary *téj*, *jiej* místo a vedle náležitých tvarů *té*, *jie*, viz zde č. 9.

Jiné tvary, které tu ještě bývají, vysvětlují se obměnami hláskoslovnými. Zejména: *jéj*, *jé* ztrátou jotace z *jiej*, *jie*. Dále *jí* zúžením *jéj*, *jé* i z *jiej*, *jie*; toto *jí* je znění stejného se starým nahoře vyloženým *jí*, ale liší se od něho stářím a původem; kdež proniklo, byl (od stol. XVI) pro sg. dat. lok. fem. tvar jednostejný *jí*, místo bývalých několika, spolu stejný s gen., tak zejména v č. západní a namnoze i východní; v nář. slc. ovládlo tu naopak všude *jej*. Podobně vzniklo *tý* zkrác. *ty* z *téj*, *té*, opět stejné v dat. lok. i gen.

13. V sing. instr. fem. bývá v nář. lašském *-um*, na př. tum, jum, mojum, našum BartD. 119, a taktéž ve sklonění složeném: dobrum, dnešňum t.; vlivem polštiny, která tu má koncovku *-ą*.

14. V plur. nom. bývá v nář. ob. tvar stejný pro všecky rody. Na př. *ty naše* berani, *ty naše* vovce, *ty naše* jehňata, *voni* (berani, ovce, jehňata) se pasou Us. Jinde bývá masc. náležité a fem. neutr. stejné, totiž neutr. jako fem.; na př. zlin. masc. ti, oni, jedni, fem. a neutr. ty, ony, jedny BartD. 24.

15. V nář. slc. je vedle gen. *mojeho*, *našeho*, dat. *mojemu*, *našemu*, a pl. instr. *mojimi*, *našimi* také *mojho*, *našho* (n. *nášho*), *mojmu*, *našmu* a *mojmi*, *našmi* atp. BartD. 37 (slov.), Duš. 432 sl. a Hatt. slc. 95; tu vzat nom. masc. *mój*, *náš* za základ a k němu koncovky *-ho*, *-mu* mechanicky se přivěšují.

16. Jiné změny hláskové dějí se ovšem svým během také v koncovkách tohoto skloňování. Na př. bývalé sg. nom. fem. j*a* změnilo se přehláskou v j*ě* a toto sklesnutím jotace v j*e*, sg. akk. fem. j*u* v j*iu* a j*i*, sg. gen. fem. j*ie* zúžil se v j*í*, *té* v t*ý* zkrác. t*y* atd. A také hláskové změny dialektické mají svůj průchod. Na př. v nář. lašském je sg. dat. č*im*u, k-n*im*u, naš*im*u atd., lok. v-č*im*, v-n*im*, v-naš*im* atd., poněvadž se laš. -em mění v -im, srov. I. str. 149; v nář. sev.-opav. je gen. *čo*ho, *jo*ho, naš*o*ho, dat. *čo*mu, *jo*mu, naš*o*mu, lok. *čo*m atd., místo *če*ho, *če*mu atd., poněvadž se tu každé *če*, *je*, *še* mění v *čo*, *jo*, *šo*, srov. I. str. 149 sl.; atd.

17. Změnami hláskovými stává se, že masc. neutr. sing. lok. bývá znění stejného s instr., na př. v nář. laš. lok. naš*im* a instr. též naš*im*; to je podnětem, že se matením také jinde tvar instr. béře za lok., na př. laš. lok. o k*ym*, o t*ym* m. *-om*.

18. Některé zvláštnosti tohoto sklonění vykládati jest z důrazu; zejména dloužení a množení slabik v zájmenech významu záporného *ni-kto* a *nič-so*: nom. akk. *niktó*, *nikté*, *nicé*, *níc*, gen. akk. *nikohého*, *ničehého*, *nikohó*, *ničehóž*, dat. *nikomému*, *nikomemému*, *ničemému*, *ničemúž*. Dloužení a množení slabik má zde týž účinek, jako *pra-* v nč. *pranikdo*, *pranic* atp. Srov. Listy filol. 1882, 120 sl. Že zvláštnosti tuto vytčené, zdloužení a rozmnožení o slabiku, jsou pro důraz a ne z příčiny nějaké jiné, tomu svědčí zřetelně ta okolnost, že bývají jenom při záporném *ni*kto a *ni*čso

atd., a nikdy při *někto*, *něčso*, ani při samém *kto*, *čso*. Jinou příčinu má dloužení jako na př. *tén*, *tó* han., *čô* slc., *cuo*, *jehuo*, *jú* m. *ju* atd., v. v §§ násl.

1. tъ, ten; tý.

381. Kmen zájmena *tъ*, *ten* jest *to-* masc. neutr., *ta-* fem.

Sing. nom. (akk.) masc. *t*, *tet*, *ten*.

Tvar *t-*, ze staršího *tъ*, zachoval se jen ve výraze *ve-t-čas* = v ten čas: wetczas já káži svým andělóm Pass. 295, wetczas ukáži jež vědě Pass. 296, wettczas sv. Pavel i sv. Petr vešla sta Pass. 307, vendeš wetczaſſ v nebeské sieni ML. 21[b], wetczas budu nekázán Hrad. 125[b]. V témž výraze splývá pak *t-č* v *č* a za *ve-t-čas* bývá *večas*: jako sem weczas napověděl Štít. uč. 14[b], jiskry jako v plameni lécí weczas vzhóru jdúc weczas dolóv Štít. uč. 154[a], písmo a posli boží hlédají nás probuditi weczas povlovně řečí milostivú weczas hroznú Štít. ř. 96[b], weczas Pass. 114, (jako kněžie) veczás činie HusPost. 96[a], večás t. 98[a], veczás t. 111[b], weczas modo Ol. 4. Reg. 5, 22, weczzas in praesenti t. 5, 26, neb wecas slyšie Koř. Skutk. 21, 22.

tet vzniklo ze zdvojeniny *tъ-tъ*, a vyskýtá se jen v několika dokladech starých: tet angelic Připis. Svatojiř., tet (t. císař) j'ho chtě mučiti ApŠ. 4, tet póvod Rožmb. 29, zamešká-li sě tet Rožmb. 25, w tet div Dět. Jež. 2[a], tet mladecz t. 3[b], nad mě mistr tet vžda je (nikoli: vzdaje) t. 4[a], tet boj t. 5[a], pro tet skutek t., smysl tet t., mistr tet t. 8[b].

Pravidlem jest již v době nejstarší *ten*, z býv. *tъnъ*; na př. ten div Pil. c atd., dosud v usu spis. i ob. V EvZimn. čte se *tén*: teen vecě jemu 24; sotva zdloužení důrazem, pro nějž tu není příčiny, a spíše obyčejná odchylka, jakých vzhledem ke kvantitě v EvZimn. dosti mnoho jest.

Dial.: laš. *tyn* BartD. 103, změnou hláskovou, srov. I. str. 149; slc. *ťen*, *ťem*, se změkčeným *t*, spolu vedle tvrdého *ten* Duš. 417.

Neutr. *to*, stč. i nč. Dial. *tó* han., *te* slez. Duš. 417.

Fem. nom. *ta*, stč. i nč. V stč. täygmu (Pilatovi) žádost na mysl spade t. j. tá-j'mu Jid. 76 je zdloužení od následujícího *-j*. Dial. *tá*: taa summa KolČČ. 210 (1554), Táto bylina Háj. herb. 169[b], tá Duš. 417 (mor., han., slc.), tá, táto Btch. 446 (dbeč.), táte BartD. 24 (zlin., = tato). — Akk. *tu*, tu rsiechz Pil. c atd., dosud v usu spis. i ob. Dial. *tú*, *tau*, *tou*: na touto žalobu Šemb. 98 (podkrk.), znamenal tau veselost BílC. 30, v tú stranu Duš. 418 (mor.), tú BartD. 24 (zlin.), t. 73 (val.), tú veselú pieseň Duš. 418 (slc.); — han. *to*, *tó*: na toto žalobo Šemb. 101 (u Jevíčka), na tóto žalobo t. (u Zábřeha), sleš tó pěsničko Duš. 418.

Sing. gen. (akk.) masc. neutr.:

toho, na př. z toho veselé Pil. d atd., dosud v usu spis. i ob.; —

tuhu, dial. změnou *o* v *u*: všehu tuhu m. všeho toho Šemb. 103 (mor., Komíň u Brna), z tuhu t.;

toh': z toh sě rozhněvavše Pass. 211, s toh jejie hradu t. 627, dopomoz mi toh t. 613, synové tohto světa EvVíd. Luk. 16, 8, světlost tohto světa t. Jan 11, 9, tohto dne t. Luk. 19, 42, tohto leta t. 13, 8, tohto mládencě t. Mat. 18, 5, tohto města t. Luk. 16, 28, světa tohto Otc. 289ª, tohto rytieře Mand. 1ᵇ, tohto vidění Orl. 41ª, tochto meſſicza nebo tochto roku OlMüllB. 619, tochto domu t., tohto prachu AlchAnt. 98ᵇ; tohte BartD. 24 (zlin.), slc. do toh-to domu, toh to sluhy, z toh-to Duš. 417;

teho, podle kmenů měkkých: co jest (sv. Prokop) činil teho času Hrad. 9ª, aby teho užil Baw. 72; do teho jezera Suš. 40, nejsmy teho hodni t.37; teho BartD. 31 (pomor.), t. 35, 38 (slov.), t. 53 a 54 (dol.), t. 73 (val.), t. 82 (hran.), t. 90 (stjick.), t. 93 (kel.), t. 119 (laš.), Btch. 378 (dbeč.), teho lesa Šemb. 168 a 169 (han.), Duš. 417 (han., mor., slez., slc.); tego t. (slc.); — psáno *tého*: nechcú tého říct, z tého Šemb. 121 (mor.-slov.), délka nejista, neboť tutéž psáno: do lesa vašeho.

Sing. gen. fem.:

té, na př. theᵉ řěči Jid. 99, tee kúpě Štít. uč. 82ª, tee viery Štít. ř. 41ª, tee přísahy Pr. pr. 243 atd., dosud tak Us. spis.;

tý. *ty*, zúžením z *té* a zkrácením: nemám tý naděje ŽerKat. 195, od tý bídný dny t. 23 a j., od ty ſtrzedy KolČČ. 135ᵇ (1551), ty weliky Swietnicze t. 399ª (1571), tyto kopy KolEE. 11ª (1699, sg. gen.), z ty zahrady Us.; z tý baby Duš. 418 (česk.);

tej, *téj*, podle dat. lok.: velmi tě lépe tey panie poslúchati Pass. 336, ústí teey rokle Pror. 117ᵇ, do teeyto země t. 26ª, jdi do země do teey t., tey rady NRada 497, tej pokuty Slav. 55, tej mýt. 333, tej vody Suš. 3, z tej země t. 21, z tej jámy Duš. 418 (mor.), z tej radosti, tej vody t. (slez.), s tej vysokej skaly t. (slc.), tej Hatt. slc. 96, do téj Peště Duš. 418 (slc.); — *-ej* mění se dialekticky jednak v *-é*, jednak v *-ý*, srov. I. str. 134 a 138, a tu bývá z *tej* opět *té* a *tý*, a bývají rozdílné tyto tvary pospolu, na př. v nář. dol.: tej našej bíłej husi, té našé bíłé husi, tý naší bíłý husi BartD. 53 a 54.

Sing. dat. masc. neutr.:

tomu, na př. králi tomu Pil. b atd., dosud Us. spis. i ob.; — z toho jest dialektickými změnami hláskovými: *tumu*, k tumu Šemb. 103 (mor., Komíň u Brna), a *tomo*, k tomo Šemb. 103 (mor., u Židlochovic);

tom' BartD. 24 (zlin.), t. 28 (záhor.), t. 31 (pomor.), t. 73 a 74 (val.); nechcú přiznat sa k tom Šemb. 123 (mor., Luhačovice);

temu, podle kmenů měkkých: k temu kázaní Orl. 34ᵇ; temu BartD. 31 (pomor.), t. 35, 37, 38, 42 (slov.), t. 53 a 54 (dol.), t. 73 (val.), t. 82 (hran.), t. 93 (kel.), Btch. 378 (dbeč.), temu sem sa neučila Suš. 168, temu dźičatku Duš. 418 (slez.), temu pokoj dajce t. (slc., vedle tomu); —

z toho jest dial. změnami hláskovými: *temo*, k temo Šemb. 102 (mor., u Jevíčka), t. 169 (han.), a *tymu*, něchcu k tymu śe přiznać t. 117 (opav.-ostrav.), tymu BartD. 103 a 119 (laš.).

S i n g. l o k. m a s c. n e u t r.:

tom, na př. o tom dni Pil. a atd., dosud Us. spis. i ob.; na tompto světě Admont. 1, -p- přisuto, srov. I. str. 420;

tomu, zvratnou analogií vyloženou v § 380 č. 11, na př. na tomu poli BartD. 38 (velick.), na tomu dvori t. 2. str. VIII (též);

tem, podle kmenů měkkých: w tem bludě Hrad. 44^{b}, na tem kázaní EvVíd. Mat. 22, 40, na tem ukázala se láska boží EvOl. 152^{b}, w tem diele Lvov. 69^{a}, w tem kameni t. 70^{a}, o tem Sſymonu Comest. 205^{a}, času na tem (rým: mlatem) Baw. 34; tem BartD. 35 a j. (slov.), t. 53 a 54 (dol.), t. 73 (val.), t. 82 a 90 (hran.), Btch. 378 (dbeč.), v tem strachu Duš. 419 (han.), pře tem leso Šemb. 168 (han.), na tem drobnem kameňu Suš. 14; — z toho dial. změnami hláskovými *tym* a *tým*: na tym ſwete OlMüllB. 619, muj suśid o tym młuvił Šemb. 169 (mor.-ostrav.), o tym BartD. 119 (laš.), v tym pekle Suš. 786 (z Pusté Polomě), o tym Šemb. 142 (vých.-slc.); na tým zeleným trávničku Suš. 37.

S i n g. d a t. l o k. f e m.:

tej, *téj*, na př. tey zradě ApŠ. 62, w tey rozkoši t. 16, w tey mluvě svD. 29, tey modle Pror. 57^{b}, na hoře na teyto t. 18^{a} (2), v zemi w teyto t. 63^{b}, w teey vlasti t. 49^{a}, po teey bělosti AlchAnt. 54^{a} atd., v textech starých pravidelně; dochováno v nářečích: tej paní dej květinu Duš. 418 (krk.), tej mýt. 333, doudl. tej louce srov. Kotsm. 24, tej BartD. 82 (hran.), téj t. 24 (zlin.), t. 74 (val.), tej t. 119 (laš.), dáme tej mladej na střevíčky Suš. 420, v tejto chvíli a v tej době t. 7, při tej straně Duš. 418 (mor.), tej Hatt. slc. 96, k téj Aničke Duš. 418 (slc.), v téj zahrádke t.; — v době přehlásky *aj-ej* mění se *tej* zvratnou analogií v *taj*, na tay cestě Hod. 44^{b}, srov. I. str. 137; —

té, podle gen: w te řeči AlxH. 2, 21, w teez kapitole EvZimn. 4, w tez žalosti Otc. 379^{a} v. w teyz žalosti t, tee křivdě Pr. pr. 243, w tee sirobě t. 242, w tee chvíli t., w tee sumě KolČČ. 8^{a} (1544) atd., dosud tak Us. spis.; te BartD. 119 (laš.);

tý, vzniklé jednak z *téj*, jednak z *té*, a zkráceno v *ty*: w ty straně AlxV. 613, w ty rotě t. 1637, w ty ſummie KolČČ. 24^{a} (1543), na ty dědině t. 410^{b} (1566) a j., k týto při Slav. 20, v tý při t. 24, proti tý nemoci ŽerKat. 125, po týto nemoci t. 67 a j., k ty chalupě KolEE. 120^{a} (1720), na ty louce Us., na ty lúce Suš. 21;

tiej, novotvar podle sklonění složeného: tyey dievcě Šárka diechu DalC. 13, ciesař tyey řěči jě sě smieti t. 24, tyeyto dievcě Pulk. 179^{a}; — z toho *tie*: w tye prosbě Hod. 75^{b}, na tie chodbě Comest. 262^{b}, na tye stopě OpMus. 146^{a}.

Sing. instr. masc. neutr.:

tiem, na př. tyěm potokem Pil. a, thiem znamením DalH. 31, tijem darem Štít. ř. 201ᵃ, tijem právem Pr. pr. 244, s tieemto dietětem KřížB. 88ᵃ atd.; — z toho zúž. *tím* Us. spis. i ob.; — doudl. zkrác. *tim* Kotsm. 9 a j.;

tým: úmyslem tym Hrad. 29ᵃ (rým: svatým), nad tym pastýřem Lvov. 71ᵇ; tým BartD. 24 (zlin.), t. 28 (záhor.), t. 54 (dol.), t. 74 (val.), t. 82 (hran.), t. 90 (stjick.), tým v. tím Dolež. 71, tým Hatt. slc. 96, tým chlebom Duš. 419 (slc.); — z toho *tejm* BartD. 2, 256 (žďár.); — zkrác. *tym*, tym BartD. 119 (laš.), za tym klobúčkem Suš. 129; — dialektickou změnou samohlásky *tém* chrom. 280, BartD. 378, t. 2, 136 a j., naj-tém = nad tím, poj tém = pod tím Šemb. 44 (mor., hor.), tém křížem se žehnala Suš. 39, za tém kopcem t. 173.

Fem. Neztažené *tojú*, přehlas. v *tojí*, zachováno ve výraze adverbialním *mezi-tojí* = mezi tím: zvieře (pardus) má srst krásnú a mezytogy ztýkáno jest miesty červenými (sic) ŠtítOpat. 66, (pardus) krásnú srst má po všem tělu a mezi togi ztýkano jest miesty črnými ŠtítMus. 74ᵇ, pokrytec postavu maje svatosti mezi togy činy má nepodobné k té svatosti t. 75ᵃ, mezitogi do Jeruzalemě přijěv Pass. 483, chtě sě židóm slíbiti jal sě křesťanóv nenáviděti mezytogy kázal svatého Jakuba zabiti t. 391, mezytogy kázáno volati t. 398, ta jistá řebřie Ježíš s svú matkú držiesta mezitogy anděli jedni dolóv druzí nahoru zpievajíc sě vznášiechu t. 418, mezytogy ta dva rytieřě počěsta poselstvie dieti t. 572, mezitogi jedna žena přistúpivši počě rozprávěti t. 287.

Krom toho jest již v nejstarších textech pravidlem tvar stažený *tú*, z něhož je dále *tau*, nč. *tou* atd: tů řěkú Pil. a, tuu modlitbú Pass. 614 atd., tú BartD. 24 (zlin.), t. 73 (val.), t. 90 (stjick.), tú dolinú Duš. 417 (slc.); zkrác. tu t. 119 (laš.); nč. tou Us spis. i ob., tou BartD. 52 a j. (dol.), a také slc.; — dial. změnou samohlásky *tó* chrom. 280, Btch. 378 (dbeč.), Duš. 418 (mor.); — a *tum*, *túm*, vlivem polské nosovky: tum cestum Šemb. 52 (slez.), tum BartD. 119 (laš.), za tum našum stodołum, tum dłuhum cestum t. 88 (stjick.), s túm kozúm t. (vedle -um).

Du. nom. akk. masc. *ta*, fem. neutr. *tě*: ta jistá řebřie Pass. 418, ta dva prorádcě AlxBM. 1, 1, ta mužě zrádná t. 1, 33; tyeto dvě věci Alb. 76ᵃ, tyet (dvě dceři) Ol. Gen. 19, 8, tie dvě slově NRada 2091.

Du. gen. lok. *tú*: (sv. Ludmila) od tu dvú (Tumana a Gumana) jest udávena Pass. 514, tuto dvú matkú setkánie Pass. 278, tu dvú děťátkú tamt 278.

Du. dat. instr. *těma*: tyemato dvěma svatýma Pass. 284, tyemato mužiem Ol. Gen. 19, 8.

Plur. nom. akk.:

masc. nom. *ti*, na př. tyto t. j. tito svD. 3 atd, dosud Us. spis., a také dial. ti BartD. 24 (zlin.), t. 54 (dol.), t 73 (val.), t. 90 (stjick.),

t. 93 (kel.), ci t. 119 (laš.); slc. ti; — zdlouž. *tí*: aby nebyli ukráceni tij dni Krist. 84[b], tij nerozumějí ChelčP. 144[b], tij gruntové KolČČ. 51[b] (1561), tí staří vojáci BartD. 52 (dol.), tí t. 73 (val.), tí boháči t. 85 (stjick.), tí martinskí mládenci Duš. 419 (slc., vedle ti); *-ty*, v. při neutr.

masc. akk. (nom.) fem. nom. akk. *ty*, na př. ty divy svD. 26, ty skály Pil. c atd., dosud tak Us. spis. i ob., BartD. 24 (zlin.) a j., Btch. 378 (dbeč.), Hatt. slc. 96; — dial. změnou samohlásky *te*: te starosti Duš. 420 (han.), të chrom. 280; — zdlouž. *tý* BartD. 73 (val., v. ty), tý vršky t. 85 (stjick.), tý duby Duš. 419 (slc.), tý (dívky) t.; — *té*: té čase, cez té hory Duš 420 (slc.); a z toho *tie*, *tje*, *tye*, *tyé*: tie moje radosti, tie ořešky Duš. 420 (slc.), tje naše krave Šemb. 75 (slc., hont.), tje kvjetočke t. 175 (slc., pohron.), tye naše nevesty, tyé ptáčki, tyé oči Koll. Duš. 420 (slc.);

neutr. *ta*, na př. ta slova svD. 25 atp., dosud tak v Usu spis.: v nář. ob. jest odchylkou syntaktickou pro neutrum tvar týž, jako pro fem., a obyčejně také pro masc.: ty berani, ty vovce, ty jehňata Us., ti voli, ti krávy, ti telata mýt. 340 (ti vyslov ty), ty kluci Bart.D. 2, 225 (třeb.).

Plur. gen. lok. *těch*, na př. při tyech sloviech svD. 79 atd.; někdy psáno dlouze: tijech věcí Štít. ř. 37[a], tijech příprav t. 36[a], o tijech diviech t. 242[a], o tijech staviech t. 84[b], o tijech sloviech t. 96[a]; ale pravidlem je krátké *těch* vždy a dosud Us. spis. i ob., těch BartD. 28 (záhor.), t. 36 (bystř.), t. 74 (val.);

tech, tvrdé t- přejato z pádů jiných; tech KolEE. 403[a] (1667), z tech peněz t. 3[a] (1661), při knihách techto t. 3[b] (1662), tech mýt. 333, chrom. 280, BartD. 24 (zlin.), t. 28 (záhor.), t. 35 a j. (slov.), t. 53 a 54 (dol.) t. 74 (val.), t. 2, 137 (han., zábř.) a j., Btch. 378 (dbeč.), od tech padesáti Suš. 59, na tech budú visat t 99; za tech Šemb. 75 (hont., místem); — zdlouž. *téch* BartD. 2, 217 (han., ivanč.);

tych: tych obyčejóv Boh. 338, tych peněz Půh. 2, 245 a j., tych úmluvcí t. 2, 247, v dnech tychto EvOl. 175[b], tychto tří Lvov. 70[b], w tych mukách t. 73[a], z tych peněz KolA. 1513, w tych mezech t. 1512 a j., z tych KolEE. 8[b] (1687), tych BartD. 35 a 37 (slov.), t. 31 (pomor.), t. 53 (dol.), t. 73 a 74 (val.), t 93 (kel.); tych v. těch Dolež. 71; — zdlouž. *tých*, obyčejně vedle krátkého: BartD. 31 (pomor.), t. 38 a 42 (slov.), t. 54 (dol.), t. 73 (val.), t. 90 (stjick.), do tých žlebů Suš. 181, tých Hatt. slc. 96, tých mládencov Duš. 421 (slc, z Koll.); *tyjch* BartD. 2, 272 (jemn.), *tejch* t. 2, 256 (žďár.), tejch řečí Duš. 421 (slez.), *téch* BartD. 2, 217 (han., ivanč.).

Plur. dat. *těm*, vždycky tak a dosud v Usu spis. i ob., těm Bart., 28 (záhor.), t. 36 (bystř.), t. 74 (val.);

tem, tvrdé t- přejato z pádů jiných: tem mýt. 333, chrom. 280, BartD. 24 (zlin.), t. 28 (záhor.), t. 31 (pomor.), t. 35—37 (slov.), t. 53

a 54 (dol.), t. 74 (val.), t. 2, 137 (han., zábř.) a j., Btch. 378 (dbeč.), tem žáčkovém Suš. 79, tem dětom t. 197, tem ledom (lidem) Šemb. 168 (han.); *tèm* BartD. 2, 217 (han., ivanč.);

tym: tym jež věřie ve jmě jeho his EvSeitst. Jan 1, 12, káza tym sésti EvVíd. Luk. 12, 37, k tym obětem Comest. 156[a], ke dveřóm tim t. 178[a], rači (impt.) tym milost svú dáti OlMüllB. 619, tym slovám BílQ. 2, 17; tym BartD. 31 (pomor.), t. 53 (dol.), t. 73 a 74 (val.), t. 93 (kel.); tym v. těm Dolež. 71; — zdlouž. *tým*, obyčejně vedle krátkého: tým BartD. 35 - 42 (slov.), t. 54 (dol.), t. 74 (val.), t. 90 (stjick.), tým Hatt. slc. 96, tým rodičom, tým susedkám Duš. 421 (slc.), *tyjm* BartD. 2, 272 (jemn.), *tejm* t. 2, 256 (žďár.).

Plur. instr. *těmi*, vždycky tak a dosud v Usu spis.: někdy i v ob., těmi BartD. 74 (val.), ale tu je většinou tvar vulgarní *těma*, tiema přídavky KolEE. 66[b] (1697), těma kvítky BílQ. 1, 70 a j., těma Us., BartD. 28 (záhor.), t. 36 (bystř.);

tema, tvrdé t- přejato z pádů jiných: tema mýt. 333, chrom. 280, BartD. 24 (zlin.), t. 35—38 (slov.), t. 74 (val.), t. 2, 137 (han., zábř.) a j., Btch. 378 (dbeč.), pod tema jedlami Suš. 181; *téma* BartD. 2, 217 (han., ivanč.);

tymi, *tyma*: slovy tymy Hrad. 34[a] (rým: svatými), tymi v. těmi Dolež. 71, tymi BartD. 73 a 74 (val.), za tymi botkami Suš. 129; s tyma małýma chłapci, s tyma koši BartD. 74 (val.), tyma t. 93 (kel.); — zdlouž. *tými*, *týma*: tými BartD. 42 (hroz.), t. 72 (val.), t. 90 (kel.), Hatt. slc. 96, s tými hovady Duš. 421 (slc., z Koll. Zpiev.); týma BartD. 28 (záhor.), t. 35, 37 a 38 (slov.), t. 54 (dol.), t. 90 (kel.), za týma Duš. 421 (slc., z Koll. Zpiev.); *tyjma* BartD. 2, 272 (jemn.); *tejmi*, *-ma*: teygmi písmy dosvědčujem Dipl. Jg., tejma BartD. 2, 256 (žďár.), mezi tejma Suš. 705.

382. Zájmeno *ten* sesiluje se enklitickým *-že*, a dále připojeným *-to*, *to-*, *tu-* atd.: ten-že, ten-to, to-ten, tu-ten atd. Skloňování se tím nijak nemění; ale to třeba vytknouti, že tvary s přívěsky těmito nejsou všude a stejně v obyčeji.

1. Ve spojení s enklitickým *-že* vyskytují se zájmenné tvary *ten* atd. dosti zřídka. Na příklad

sg. nom. akk. masc. *ten-že*: tens člověk AlxBM. 2, 31, tens pak pohan AlxB. 2, 37, tenž prorok BílQ. 2, 48; — neutr. *to-že*: tose vieš LMar. 76, (apoštolu Matějovi) pitie dáno bylo, jímžto mnoho liudí zbylo napivše sě svého zraku, to s mu také dáno píti t. j. to-ž ApŠ. 80; — akk. fem. *tu*-že: w tu ze zemiu Jid. 34, w tu ze hodinu Hrad. 22[b];

sg. gen. masc. neutr. *toho-že*: tohos sě nikakž nezbaviu ApD. 6,

w tohos miesto apostola ApŠ. 68, tohos veselé AlxB. 5, 38, tohos nikakž nezbudeš AlxBM. 3, 6;

sg. dat. masc. neutr. *tomu-že*: tomuž městu BílD. 447;

sg. lok. masc. neutr. *tom-že*: w toms blúdiv ApD. c, w toms hněvě AlxBM. 4, 33, w toms střielení hi v téj sěči AlxB. 2, 4, v tomž místě Beck. 1, 35;

sg. dat. lok. fem. *téj-že*: w teys rozkoši w teys ozrači AlxB. 7, 22;

pl. nom. *ti-že*: mistři tyse AlxH. 12, 8, mistři tyze AlxV. 2409;

pl. gen. lok. *těch-že*: thyechs zámyslóv AlxB. 8, 10, při tyechs skončal (Jidáš) ApŠ. 66, z tiechz peněz KolA. 1516 (tu jen toto), při těchž forách ČernZuz. 326, v těchže dnech Pal. 3, 2, 364, těchže pánův t. 5, 1, 72, těchže ředitelův t. 5, 1, 110, v těchže psaních t. 5, 2, 376;

pl. dat. *těm-že*: těmže křižovníkům Pal. 2, 2, 31;

pl. instr. *těmi-že*: těmiž syny Seel. 48, pod těmiže nebesy Pal. 5, 1, 182.

V některých případech může býti pochybnost, patří-li tvar sem či k *tý*, *tá*, *té* v § 383; ale tu obyčejně význam poučuje a rozhoduje: *ten-že* atd. je demonstrativní, *tý-ž* pak znamená spolu identitu.

V nč. jaz. ob. tvarů těchto není; v jaz. knižném pak jsou oblíbeny jen u některých spisovatelův.

2. Přívěsek *-to* jest oblíben v jazyku starém i novém, a tvarů *tento* jest potřeba nevyhnutelná, když staré *sen* vyhynulo a pro význam hic dostatečné náhrady jiné nebylo.

3. *to ten* vyskýtá se jen místy: toten kamenec Duš. 121 (slc., z Koll. Zpiev.), tota voda t. (též) na totu žalobu Šemb. 141 (slc., Levoč).

4. Taktéž *tu-ten*: hale tuto (= to) pravda nebude, nic si z tutoho nedělej, o tutom, děvče mi tutím nekaž Duš. 121 (domažl., z Bož. Němc.); tu-ten, tu-ta, tu-to, gen. tu-toho, tu-tej, dat. tu-tomu atd. Šemb. 18 (domažl.).

5. Jiné ještě přívěsky porůznu oblíbené jsou v příkladech: *ten-hle* a z toho dále *tenle* a *tendle* Us.; *toťten* = tento a *henten* = onen Btch. 378 (dbeč.); *tojten*, *tojta* *tojto*, toj- z toť-, chrom. 280; atp.

383. Vedle *ten*, *ta*, *to* atd. jsou také tvary *tý*, *tá*, *té* atd., obyčejně s enklit. *-ž*: *týž* *táž*, *též* atd. Shodují se v koncovkách s adj. dobr*ý*, *-á*, *-é*. Ale nevznikly skládáním, jako na př. dobr*ý* z dobr*ъ-jь*, dobr*á* z dobr*a ja*, dobr*é* z dobr*o-je* atd., nýbrž analogií: jsou totiž některé tvary parallelní stejného zakončení ve sklonění zájmenném jako ve složeném, na př. sg. gen. fem. t*é* je jako sg. gen. fem. dobr*é*, dat. lok. t*éj*, jako dobr*éj*, instr. t*ú* jako dobr*ú*; analogie působila v tom směru dále a přidělala tedy časem také gen. t*ého* podle dobr*ého*, dat. t*ému* podle dobr*ému* atd. V starožitné stsl. jsou toho začátky jenom řídké: pl. nom. tii, akk. tyję Mikl. Lex. a Scholvin v Jag. Arch. 2, 569; v češtině v textech starých také jen

málo příkladů bezpečných, ale rozmáhají se během času. Rozmáhání to podporováno změnami mezitím vzniklými, když na př. místo t*oho* atp. se ujalo t*eho* atd. podle j*eho* atd., místo *těm* atp. pak *tym* atd. podle *jim* atd.; tu do stejnosti s dobr*ého*, dobr*ým* atd. scházelo již jen zdloužení, a to se pak vykonalo. A když byly tvary dvoje pospolu, vyvinul se i rozdíl u významu: *ten* jest = ille, později hic, a naproti tomu *tý*(*že*) = idem. Novotvary *tý-* atd. mají při sobě obyčejně enklitické *-že*, *-ž*. Jest tedy sg. nom. masc. *tý*, a ovšem z toho změnami hláskovými dále *taj*, *tej*, fem. *tá*, neutr. *té* zúž. *tý*, akk. fem. *tú* rozšíř. *tau*, *tou* atd. Když se pak se skloněním *dobrý* atd. shodují tvary všecky, zapomíná se, že některé z nich jsou vlastní a nikoli novotvary podle *dobrý*, na př. sg. gen. fem. *té-ž*, instr. *touž*, zejména když v nich proniká význam identity. Doklady a příklady, v nč. jen v usu knižném:

sg. nom. (akk.) masc. *tý*: tyze zakon Hrad. 3[b], veď tyzt jest buoh jako i dřéve Štít. uč. 88[a], tijž úřad Štít. uč. 90[a], tyze sluha EvVíd. Mat. 18, 28, ty má jezera držeti KolA. 1516, Tay mohl s blázna býti Trist. 346, tayž KolA. 1515, KolB. 1518, teyž Caato HrubLobk. 77[b], teyž lán KolB. 1520, teyž duom KolČČ. 82[a] (1547), teyž svatý patriarcha Hořek. 65[a], teyž Bernart praví t. 12[b], týž den ŽerKat. 170 atd., nč. týž Us. spis.; — fem. *tá*: taaz muka Štít. uč. 156[a], taaž Lidmila KolA. 1511, táž vůle i nevůle Vel. Jg., táž podagra se po mně tluče ŽerKat. 126, nč. táž Us. spis.; — neutr. *té*: já jsem teze učinila Hrad. 105[a], tez vám slušie učiniti t j. totéž DalC. 10, upadl sám w tez osídlo AlxH. 7, 21, král náprvé vzváza (bojovati se jal) a všěm svým teze rozkaza AlxV. 1409, na teez miesto Otc. 7[b], teyž polúlaní KolA. 1515, skrze též psaní ŽerKat. 222, skrze týž psaní t. 202 atd., nč. též, někdy v jaz. knižném;

sg. akk. fem. *tú*: w tuuz hodinu Pass. 34, t. 381, t. 411, tuuz světlost viděl Pass. 309, tuz dan (daň) DalC. 31, pak li by dva neb třie tuvz radost měli Štít. uč. 158[a], na tuze púšči Otc. 318[b], tauž summu cihel Br. Ex. 5, 8 atd., nč. touž Us. spis.;

sg. gen. masc. neutr. *tého*: čakaj tehoz veždy na sě AlxBM. 8, 5, tehoze divu Hrad. 7[a], do teho dne t. 11[b], t. 19[a], tyhoz domu KolB. 1524, téhož času Br. Deut. 9, 20, z téhož ohně t. Ezech. 1, 13, téhož měsíce t. Lev. 23, 6 atd., nč. téhož Us. spis.; — fem. *té*: tese chvíle AlxH. 4, 11, dojdem tez strasti AlxV. 839, tez púště Otc. 351[a], týž Mandaleny KolA. 1520, já se též bídy obávám ŽerKat. 126; nč. též, někdy v jazyku knižném;

sg. dat. masc. neutr. *tému*: k temus Jid. 43, k temuz Otc. 404[b], k témuž aby syny své učili Br. Deut. 4, 10, nč. témuž Us. spis.;

sg. lok. masc. neutr. *tém*: w tems činu AlxBM. 6, 40, v osídle w temz ŽWittb. 9, 16, w teemz kraji EvZimn. 5, na temz dubě DalC. 34, ktož následují ho w teemz Štít. uč. 18[b], o teemz vstání (z mrtvých) t.

181[b], w témž domě Br. Ex. 12, 46, na teymz domě KolČČ. 119[b] (1550), po teymz Janovi t. 136[a] (1549), w teymz dvoře t. 326[a] (1562), po tém Janovi Slav. 40, v týmž vinohradě ŽerKat. 106 atd, nč. témž Us. spis.;

sg. dat. lok. fem. *téj*, *té* atd.: teyz paní Lidmile KolB. 1516, teyz Kateřině KolČČ. 57[b] (1547), teyz Annie t. 107[a] (1549), k teež paní KolA. 1511, na též hoře Br. Gen. 31, 26, tyz paní KolA. 1512, po týž paní ŽerKat. 260 atd., nč. též, někdy v jaz. spis.;

sg. instr. masc. neutr. *tým*: timz činem t. j. týmž Pass. 299, tymz pořadem Otc. 302[b], taymz povrazem Hod. 47[a], teymž obyčejem HrubLobk. 77[b] atd., nč. týmž Us. spis.; — fem. *túž*: tuuz cěstú Pror. 27[b], tuuz leností Modl. 43[a], s tuuz zahradú KolA. 1512, tauž věcí Br. Ex. 18, 11 atd., nč. touž Us. spis.;

du. nom. akk. masc. *tá*: oba dva taaz chrámy Lobk. 120[b];

pl. nom. masc. *tí*: tijž dvořané Lobk. 56[a], tijž židé KolA. 1512, tíž páni ŽerKat. 224, kdo tíž nemocní sau t. 200, nč. tíž, někdy v jaz. spis.; — akk. (nom.) masc. a nom. akk. fem. *té*: w tez časy AlxV. 781, aby (pastýř) tez přihnal ovčice jež v stádo vyhnal t. 1114, w teez hřiechy Štít. ř. 112[a], w tez hřiechy ChelčP. 17[a], na tež cesty t. 17[b], teez rukojmě KolA. 1512, tyz poplatky t. 1515, týž věci ŽerKat. 140, týž peníze t. 140 a j., v té samé suché dni Seel. 261, w tý dni t. 219 a j.; nč. též, v jaz. spis., zřídka; — nom. akk. neutr *tá*: tázz slova Ol. 1. Reg. 17, 30, táž słova Br. Gen. 32, 19, nč. táž Us. spis.;

pl. gen. lok. *tých*: tychz sirotkuov KolB. 1518, tychž rejistřích KolČČ 34[b] (1564), týchž fur ŽerKat. 140, taychz sirotkuov KolČČ. 20[b] (1543), teychž sirotkuov t. 137[b] (1551), týchž přátel Vel. Jg., nč. týchž Us. spis.;

pl. dat. *tým*: k tymz penězuom KolČČ. 57[a] (1551), taymz sirotkuom t. 115[b] (1549), teymž dětem HrubLobk. 68[b], teymz sirotkuom KolČČ. 29[b] (1547) atd., nč. týmž Us. spis.;

pl. instr. *tými*: timiz biči Pass. 430, timiz slovy Ol. 2. Reg. 3, 34, tymyż obyčeji t. Num. 29, 6, týmiž větry Vel. Jg., teymiz smluvami KolČČ. 65[b] (1545) atd., nč. týmiž Us. spis.

Sem patří také *tý*, *týž* ve výraze *tý-den*, *týž-den*, o němž v. §. 357.

384. Časem přibývá ještě složené *ten-týž*. Jeho sklonění náležité by bylo, kdyby oba členové se skloňovali; ale to děje se jen částečně a zejména místo skloněného členu prvního bývají častěji ustrnuliny *te-*, *to-*, *ty-*, a i ty vyskytují se hojněji u theoretiků než ve skutečnosti. Us. nč. spis. mívá místo tvarů nyní neobvyklých nesložené *týž* anebo příslušné tvary zájm. jednoduchého *ten* s přívěskem *-též*. Doklady a příklady:

sg. nom. (akk.) masc. *tentýž*: tentyz svět ChelčP. 190[a], w tentýž způsob Br. 2. Esdr. 6, 5, w ten týž den t. Ezech. 23, 38, manželka zase vzdala jest ten teyž duom k tomu . . . KolČČ. 386[b] (1565), kterémužto

Matějovi manželka jeho zase vzdala jest ten teyź jeho statek t. 248ᵃ (1556), tentýž Dolež. 71, NejedlýGr. 215, Us.; — fem. *tatáž*: tatáž tvá teta ŽerKat. 203, vaše tatáž teta t. 22, tatáž Rosa 130, NejedlýGr. 215, byla-li to tatáž (Bětka) TomP. 3, 438, Us.; — neutr. *totéž*: aby to teez byl povinen učiniti KolA. 1515, jakoby on to teez učiniti moc jměl KolČČ. 34ᵇ (1544), což by koli ona (nevěsta) svého do téhož statku vnesla, to teez aby k sobě zase vzala t. 390ᵇ (1565), totéž n. totýž Dolež. 71, totéž NejedlýGr. 215, Us.;

sg. akk. fem. *tutouž* Rosa 130, Dolež. 71 a j.; Us. nč. má za to *tu-též*;

sg. gen. masc. neutr. *tohotéhož*: toho tehož času hoc eodem tempore Kladr. Gen. 18, 14, Bůh nemstí dvakrát tohotéhož Brikc. Jg.; — *tetéhož* Rosa 130, Dolež. 71, *totéhož* Rosa 130 (prý neutr.); — fem. *tetéž* Rosa a Dolež. l. c.;

sg. dat. masc. neutr. *tomutémuž* nedoložen; za to *tetémuž* Rosa a Dolež. l. c., a *totémuž* (prý neutr.) Rosa 130;

sg. lok. masc. neutr. *tomtémž* nedoložen; za to *tetémž*, *totémž* Rosa a Dolež. l. c.;

sg. dat. lok. fem. *tétéž* nedoložen; za to *tetéž* ib.;

sg. instr. masc. neutr. *tímtýmž* nedoložen; za to je *tytýmž* tytýmž způsobem Lab. 27, 6, tytýmž Dolež. 71, a *totýmž* t.; — fem. *toutouž* nedolož.; za to *tutouž* t.;

pl. nom. masc. *titíž*: študenti byli titíž TomP. 3, 482, titíž dva bratři t. 8, 456; *titéž* Us. spis.; — masc. akk. (nom.) a fem. nom. akk. *tytéž* Us. spis., tytýž Rosa 130, Dolež. 71; — neutr. *tatáž* t. a Us. spis.;

pl. gen. lok. *těchtýchž* nedolož.; za to *tytýchž* Rosa 130, Dolež. 71;

pl. dat. *těmtýmž* nedolož.; za to *tytýmž* t.;

pl. instr. *těmitýmiž* nedolož.; za to *tytýmiž* t.

Tvary, které nejsou dosvědčeny kromě Rosou a Dolež., jsou bezpochyby jen theoreticky ustrojeny a v jazyku živém sotva kdy bývaly.

2. on, onen.

385. Kmen zájmena tohoto jest *ono-* masc. neutr., *ona-* fem. Pro doklady zde dále následující jest připomenouti, že po neslabičných předložkách bývá *ón-*, *uon-*, *ůn-* místo *on-*, srov. I. str. 234, a že místo *on-* bývá *von-*, srov. I. str. 432. Dále jest upozorniti na význam zájmena tohoto, kterýž jest = ille, proti *ten* = is a *sen* = hic. Ten význam jest i v nominativech sing. *on*, *ona*, *ono*, du. *ona*, *oně*, *oně*, plur. *oni*, *ony*, *ona*; ale tvary tyto berou se za nominativy k tvarům kmene *jo-*, *ja-*, jejichž nominativy vlastní vyšly z obyčeje, spojuje se tedy nom. *on* s gen.

jeho, dat. *jemu* atd. a tím stírá se sebe i význam ille a přijímá význam zájmena osoby třetí, = něm. er atd. Pro význam ille obráno pak *onen*. V pádech však ostatních, mimo nominativy, zůstává význam starý nezměněn: *onoho* = illius atd. Skloněním patří všeliké tvary km. *ono-*, *ona-* k sobě, nechť jest význam jejich kterýkoliv.

V jaz. spis. zachovalo se toto zájmeno plně, v nář. ob. jen částečně. Tvary dial. a j. vysvětlují se podle § 380.

Sing. nom. (akk.) masc. *on*: jehož on král vypověděl ille rex AlxB. 1, 208, král třěl sě sěka on lud hlupy AlxBM. 3, 20, kdež sě on liud kryjě lazí AlxM. 4, 7, sen hi on přěd vozem padna hic et ille AlxBM. 1, 36, on (zóve) Radvana sen Mladotu, a sen Jana on Radotu AlxV. 1390 sl.; on mluviti bude za tebe Br. Ex. 4, 16 atd.; von Us. ob., ůn BartD. 75 (val.), t. 90 (stjick.); un t. 103 (laš.); — *onen*: onen bor AlxH. 6, 3, sen zastřělen onen zboden AlxB. 2, 3 atd., onen Us. spis.; v Koř. Mat. 27, 63 onyen, omylem.

Neutr. *ono*: se hi ono AlxBM. 5, 9 atd.; vono Us. ob.; uno BartD. 103 (laš.).

Fem. *ona*: však sě poddá vlastcě ona AlxM. 4, 15 atd, dosud tak; vona Us. ob., uno BartD. 103 (laš.); — *oná*: oná osoba BílD. 106, že oná (Eva) jest z kosti jeho Nitsch 85. — Akk. *onu*: w onu ŽGloss. 143, 13; — *onú*: vzpomínáš onů chvíliu Jid. 165, na onau vojnu BílA. 11, onau horu t. 15, skrze onau vodu Seel. 154 a j.

Sing. gen. masc. neutr. *onoho*: onoho jmě illius HomOp. 152ª, ľuda seho neb onoho AlxH. 3, 39, ot krále onoho AlxB. 1, 28, sbožie onoho i seho t. 5, 16 atd., dosud Us. spis.; — *oného*, *onýho*: do oného chrámu Seel. 267 a j., Tomsa 239 (zavrhuje). — Fem. *oné*: z one ŽGloss. 143, 13, ſ one ſtrany AlxV. 137, ſ uone strany Pass. 394, aby byl prázden onee druhé smrti Štít. ř. 129ª atd., dosud Us. spis.; — bezpochyby bývalo také *onéj*, ale dokladu pro ně nemám.

Sing. dat. masc. neutr. *onomu*: onomu illi ŽKlem. 34, 8 atd., dosud v jaz. spis.; k uonomu Brig. 57ª, t. 96ª; — *onemu*: onemu slepému Hrad. 13ᵇ; — *onýmu* Tomsa 239 (zavrhuje).

Sing. lok. masc. neutr. *onom*: w onom piesce AlxV. 2185 atd., dosud Us. spis.; — *onem*, *oném*: w onem czzaſu EvOl. 206ª, w onem czaſu Comest. 249ª, na onem ſamem t. 251ª, na onem ſwyetye Orl. 66ᵇ, t. 133ª, w onem Drach. 76, w oném poli BílD. 3, w oným městě Seel. 37 a j.

Sing. dat. lok. fem. *onéj*, *oné* atd.: w oney vzpále AlxM. 5, 8, w oney věži Pass. 485, po oné (tak v rkp., t. chvále) Štít. uč. 55ᵇ.

Sing. instr. masc. neutr. *oniem* zúž. *oním*: to jest měl onijem pokušením napomenutie Štít. ř. 58ᵇ, nč. oním Us. spis.; — *oným*: pod

oným řebříkem VesB. 126[b], s oným setníkem Seel. 275. — Fem. *onú*, *-au*, *-ou* Us. spis.

Du. nom. akk masc. *ona*: ona své děnie doložista noci druhé AlxBM. 5, 30, ona dva vítěze AlxV. 1571, ona to zvěděsta DalC. 70, ona nevinná vecěsta Pass. 358; — fem. neutr. *oně*: onye obě sestrú miesto přijě AlxV. 1920 a AlxH. 6, 10, onye (dvě dievcě) vecěsta Pass. 362, onye dvě přikázaní najvětší Štít. uč. 29[b].

Du. gen. lok. *onú*: vecě mladší z oonu EvZimn. 23, onu dvú udactvo zřiece AlxB. 3, 42.

Du. dat. instr. *oněma*: ke dvěma onyema Pass. 395, onyema dvěma Brig. 40[a]; psáno dlouze: k onijema mlazšíma Štít. ř. 97[b].

Plur. nom. masc. *oni*: že mne tak chtie zbíti ony AlxBM. 4, 10 atd, dosud tak; — *voni*: wony illi Brig. 73[b], kterých svobod woni užívali List. Perw. 12, voni Us. ob.; zdlouž. *oní*: si hi oný Pil. a, oný svD. 13 a 19, aby onij se nezaneprázdnili ChelčP. 144[b]; — akk. (nom.) masc. a nom. akk. fem. *ony*, z pravidla a dosud Us. spis.; *oné* zúž. *oný*: když oné věci vzejdou Beck. 1, 582, oné dva peníze BílD. 303, oné panny (slyšely) BílA. 41, oný dva t. 83; — neutr. *ona*, z pravidla a dosud Us. spis.; *oná*: oná znamení BílA. 41 a j. — Ve významu zájmena třetí osoby je pl. nom. *oni* masc. a *ony* fem. a spolu pro neutr. v nář. zlin., val., laš. BartD. 24, 75, 119 a slc., a jinde *oni* pro všecky rody Us. ob., BartD. 39 (súch) a j., srov. § 380 č. 14.

Plur. gen. lok. *oněch*: z pravidla a dosud Us. spis.; z uoniech BrigF. 30[b], w uonyech krajích t. 142[a]; koncovka zdlouž.: w onijech sloviech Štít. ř. 244[a]; *onych*, *oných*: w onych dnech EvVíd. Luk. 1, 5, oných žen Beck. 1, 75, oných prstů BílA. 87 a j., w oných tmách VesC. 48[b], z oných Kon. 170, vonejch mýt. 334, oných slc.

Plur. dat. *oněm*: jakž onyem vzkopal jámu AlxH. 7, 18, onyem hostem Pass. 386 atd., dosud Us spis.; — *onym*, *oným*: povědě onym lidóm EvVíd. 4, 28, k oným papežům Beck. 1, 426, proti oným VesB. 95[b], vonejm mýt. 334, oným slc.

Plur. instr. *oněmi*: přěd onyemy králi Brig. 57[b] atd., dosud Us. spis.; — *onými*, *-ma*: s onýma pannami BílA. 63, onými slovy Kon. 169 a j., vonejma mýt. 334, onými slc.

386. 1. Sem patří také *an* = *a-on*, srov. I. str. 429. Vyvinulo se jen v nom.: sing. *an*, na př. Jidáš počě rozprávěti, an (= a on, t. Pilat) pak nechtěv doslyšěti vecě Jid. 108; *ana*, na př. ana jde s tú dceří (= a ona, t. matka) Kat. 12; *ano*, na př. ano ješče čas (= a ono) Rožmb. 227; — du. masc. *ana*, na př. ana což o ňem ukladla v tom atd. (= a ona, dva zrádcové) AlxBM. 2, 14; fem. neutr. *aně*, na př. uzřěl dvě lodí anye stojíta v téj vodě (= a oně) Krist. 34[b]; — plur. masc. *ani*, na př. ti

ani zemí zapáchají Obora Jg. atd.; — v Usu spis. dosud: sing. an, ana, ano, plur. ani, any, ana.

2. Ve spojení s předložkami *na*, *pro*, *do* bývá *nan-* z *na-on-*, *pron-* z *pro-on-*, *don-* z *do-on-*, srov. I. str. 249. Na př. nan svět Hrad. 71ª, nanen svět Rúd. 4ª, nanu stranu DalC. 36, AlxV. 1476, nanom světě Štít. uč. 111ᵇ, naney straně Pass. 313, nany straně AlxV. 2289, nane straně e regione Ol. Deut. 27, 13, patři nany voje AlxV. 1504, nany verše Kladr. předml. k Jos., již nejmáš viery nanyech AlxBM. 3, 11, t. j. na'n (m. na on) svět, na'nu stranu atd.; — pronu tvář AlxB. 4, 37, pronu pokoru pronu sladkost Mat. 101, slova prona AlxBM. 4, 37, t. j. pro'nu (m. pro onu) tvář atd. (neporozuměním uděláno z dokladů *pron-* adjektivum *proný*, prý = náhlý, Jg. a Kott s. v.); — donoho dobrého Túl. 12ᵇ, t. j. do'noho.

3. Někdy, častěji zvláště v jazyku starším, bývá při zájmeně tomto sesilovací *-no*, a jest tedy sg. nom. *onen-no*, *ona-no*, *ono-no*, gen. *onoho-no* atd. Na příklad:

sg. nom. akk. onenno viece má sbožie nepravého, onenno jest cizoložník Štít. uč. 112ᵇ, onenno klinček Duš. 421 (slc., z Koll. Zpěv.); onano baba Mast. 150, aby onano lodí připlula Pass. 313; kteraký jest onono člověk ille Ol. Gen. 24, 65, není-li onono ďábel Solf. 45; onuno ženu Tand. 50, na onuno skálu Ben. Súdc. 6, 20;

sg. gen. (akk.) tento onohono súdem chválený Blázn. 168ᵇ, jednak tohoto jednak onohono Reš. Jg., onohono, onéno Nejedlý Gr. 215;

sg. dat. onomu sě líbí Blázn. 168ª, onomuno, onéno Nejedlý Gr. 215;

sg. lok. w onomno kútě Mast. 84, w uonomuo kútě t. 329, v onomno místě Pam. 3, 14; na oneno skále Ol. Súdc. 6, 20, na onéno hoře Lomn. Jg.;

sg. instr. tito s onijemno držije Blázn. 168ᵇ, s onímno Partl. Jg.;

pl. nom. proč onyno prázdnie t. j. onino Štít. uč. 97ᵇ, onyno jsú prapravnúčata t. 38ᵇ, onino židé KabK. 19ᵇ, onino s tiemto držie Blázn. 168ᵇ, onino Br. Dan. 6, 2, onino z Egypta Har. 2, 271; onynott sú byly země židóm zaslíbené KabK. 37ª;

pl. akk. onyno táhneš Br. Jer. 12, 3;

pl. gen. lok. onyechno jablek Pass. 157, od oniechno smyslóv Blázn. 184ª, do odjezdu oněchno Har. 2, 244, těchto i oněchno Kom. Jg.;

pl. dat. k mužuom oniemno Ben. 4. Reg. 18, 26, oněmno rovný budeš Br. Isa. 14, 20;

pl. instr. oniemino třmi smysly Blázn. 184ª, mezi oněmino Kom. Jg.

3. *jeden*.

387. Slovo toto jest významem číslovka, sklonění však jest zájmenného. Kmen jeho jest *jedъno-* masc. neutr., *jedъna-* fem. Tvary dial. a j. vysvětlují se podle § 380.

Sing. nom. akk. masc. *jeden*: ieden král Pil. a atd., dosud tak; laš. jedyn BartD. 119, změnou dial. -en v -in, srov. I. str. 149; — neutr. *jedno*: iedno město Pil. a atd., dosud tak. — Fem. nom. *jedna*: igedna nahota HomOp. 154[a] atd, dosud tak; — akk. *jednu*: gednu hnilicu Mast. 426 atd., dosud Us., a dial. *jednou*: znal sem gednau neb druhau obec BílD. 156.

Sing. gen. (akk.) masc. neutr. *jednoho*: gednoho Pass. 275 atd., dosud Us., BartD. 32 (pomor.) t. 53 (dol.), t. 74 (val.), slc.; — *jednoh'*: uzřěchva gednoh Pass. 213;

jedneho: do gedneho lesa Hrad. 4[a], kdys' hledala iedneho t. 32[a] (rým: toho); jedneho BartD. 32 (pomor.), t. 54 (dol.), t. 74 (val.), t. 82 (hran.), t. 89 (stjick.), Btch 377 (dbeč.), z tisica jedneho Suš. 80; — *jedného*, *-ýho*: jedného t. 32 (pomor.), t. 42 (hroz.), t. 53 (dol.), t. 74 (val.), t. 89 (stjick.), t. 93 (kel.), jednyho t. 82 (hran., tam také: sładkyho atp.).

Fem. *jedné*: mysli iedne[e] Jid. 152, vlasti do ne iedne[e] svD. 66, gedne strany AlxV. 1147 a j., do gednee ulicě Pass. 274, i gednee moci EvZimn. (Rozb. 704), iednee noci Pror. 17[b]; *jedný*, *jedny*, zúžením z -né a zkrác.: od jedný krávy ŽerKat. 47, jedny krávy Us. ob.; *jednej*, podle dat. lok.: jednej BartD. 24 (zlin.) a j., slc.; tak bývalo odchylkou vedle -né bezpochyby také v stč., ale nemám pro to dokladu.

Sing. dat. masc. neutr. *jednomu*: gednomu Pass. 286 atd., Us, BartD. 35 (blatn.), t. 36 (borš.), slc.; — *jednom'* BartD. 32 (pomor.), t. 53 (dol.), t. 74 (val.);

jednemu BartD. 32 (pomor.), t. 54 (dol.), t. 82 (hran.), t. 89 (stjick.), Btch. 377 (dbeč.), k jednemu šenkýři Suš. 30; jednymu t. 119 (laš., z -nemu); — *jednem'* t. 74 (val.); — *jednému* t. 32 (pomor.), t. 53 (dol.), t. 74 (val.), t. 89 (stjick.), jednymu t. 82 (hran., z -nému).

Sing. lok. masc. neutr. *jednom*: w gednom Pass. 279 atd., Us., BartD. 32 (pomor.), 35 (blatn.), t. 36 (borš.), t. 74 (val.), slc.;

jednomu, zvratnou analogií vyloženou v § 380 č. 11, na př. o jednomu dobrému kráľovi BartD. 2. str. VIII (velick.);

jednem: v těle gednem EvOl. 161[b], v jednem BartD. 42 (hroz.), t. 82 (hran.), t. 93 (kel.), Btch. 377 (dbeč.); — *jedném*, zúž. *-ným*: o jedném t. 53 (dol.), t. 74 (val.), t. 89 (stjick.), po jedném tolaru Suš. 79, po jedným peniezi bílým Koz. 403.

Sing. dat. lok. fem. *jednéj*: w gedney ulici Pass. 255 atd., z pravidla, dosud v nář.: BartD. 24 (zlin.) a j, slc.; — *jedné*, podle gen.: k gedné Štít. uč. 87[b], při gedne hořě AlxH. 4, 37; — *jedný*, z *-né(j)*: na gedny hořě AlxV. 681, při gedny hořě t. 1291, i w gedny čsti t. 1960; v jedný nemoci ŽerKat. 230; zkrác. *jedny*: v jedny nemoci Us. ob.;

jedniej, *jednie*, stč. podle dob*ři*ej, dob*ři*e: gednyey (hořě) řiekají

Mednek PulkR. 13b, k gednyei vdově Pass. 344, w giednye jámě Mat. 15, na gednye straně ML. 116b.

Sing. instr. masc. neutr. *jedniem*, zúž. *-ním*: jednijem úmyslem Štít. ř. 14a atd, jedním Us.;

jedným: gedným Nudož. 37b, gedným perem gedným hlasem BílA. 37, jedným v. jedním Dolež. 58, jedným BartD. 74 (val.), t. 89 (stjick.), t. 93 (kel.), jedným (nožem) hrobek kopala Suš. 187, jedným pádem t. 38; gednym mravem unius moris ŽWittb. 67, 7 může býti -ním; — z toho změnou dial. *ý-é jedném*: jedném chrom. 281, Btch. 377, jedném (nožem) Suš. 148.

Fem. *jednú* atd.: jednuu ranú Pass. 24 atd, jednou ranou atd. Us.

Dualu není.

Plur. nom. masc. *jedni*, z pravidla tak a dosud; — akk. (nom.) masc. a nom. akk. fem. *jedny*: na gedny hody Hrad. 17b, yedni ženy řěchu Pass. 413 atd., dosud Us.; — neutr. *jedna* Us. spis. — V nář. ob. *jedny* pro všecky rody: jedny berani, jedny vovce, jedny jehňata Us.; někde *jedni* masc. a *jedny* fem. a neutr. BartD. 24 (zlin.), v. § 380, 14.

Plur. gen. lok. *jedněch*: gednyech časuov Pass. 229 atd., dosud Us. spis.; —

jednech, přejetím tvrdého jedn- z pádů jiných: gednech peněz KolEE. 34b (1667), t. 365a (1661), jednech chrom. 281;

jednych, *jedných*: w gednych (věcech) ŠtítBud. 108, gedných v. jedněch Nudož. 37b, Dolež. 58, od gednich hodů BílQ. 2, 18, gedných bran KolEE. 30b (1735), jednych BartD. 93 (kel.), jedných t. 24 (zlin.), t. 74 (val.), t. 89 (stjick.), slc.; jednejch mýt. 334, z jednejch, na jednejch Us. podkrk.; z toho změnou dial. *ý-é jednéch* Btch. 377 (dbeč.).

Plur. dat. *jedněm*, z pravidla a dosud Us. spis.;

jednem, jako gen. lok. jed*nech*: jednem chrom. 281;

jednym, *jedným*: k gednym Seitst. Luk. 18 9, gedným v. gedněm Nudož. 37b, jednym BartD. 93 (kel.), jedným t. 24 (zlin.), t. 36 (slov.), t. 74 (val.), slc., jednejm mýt. 344, Us. podkrk.; z toho změnou dial. ý-é *jedném* Btch. 377 (dbeč.).

Plur. *jedněmi*, z pravidla tak a dosud Us. spis.;

jednema, jako gen. lok. jed*nech*: jednema chrom. 281;

jednymi, *jednými*, *-ma*: gednymi dratvami Comest. 185b, jednými slc., jednýma BartD. 24 (zlin.), jednejma mýt. 334, jednejma dveřma Us. podkrk.

4. dva, oba.

388. Slova tato jsou významem číslovky, ale sklonění jsou zájmenného. Čísla jsou pro svůj význam schopna jen dvojného. Kmeny jejich

jsou *dъvo-*, *dъva-*, *obo-*, *oba-*. V *oba* dějí se se začátečným *o-* změny stejné, jako jsou zpomenuty při *on-* v § 385.

Du. nom. akk. masc. *dva*, *oba*: dwa rohy AlxB. 6, 41, oba sobě sě sliúbista Jid. 54 atd., dosud Us., Btch. 377 (dbeč.), slc.; — druhdy bývá rozdíl: nom. životných jest dv*á*, ob*á*, a naproti tomu nom. neživotných a akk. jest dv*a*, ob*a*; rozdíl ten jeví se již v jazyku starším a vznikl bezpochyby napodobením stejného rozdílu, jenž býval ve tř*í*, čtyř*í* a tř*i* čtyř*i*; doklady tomu: dwá králové VelKal. 60, dvá císařové t. 249, obá císařové t. 267, obá dobré otce měli t. 249, dvá nedvědi Beck. 1, 181, obá kapitánové Malý Amer. 1, 4, 82 (tu vždycky -á), nom. dvá, vobá, akk. dva, voba Šemb. 23 (středočesk.), nom. vobá dvá, akk. voba dva t. 43 (han.), nom. dvá chłapci a dva cepy BartD. 24 (zlin.), dvá, obá a dva, oba t. 56 (dol.), t. 74 (val.), t. 93 (kel.), chrom. 281, dvá pánové obá zemanové Suš. 36, budem bojovat obá dvá t. 81, a také slc. dvá, obá v. dva, oba; slc. je též nom. dvaja, obaja Hatt. slc. 100.

Za akk. bývá též tvar gen.: má dvoch synóv BartD. 42 (hroz.), má dvoch bratrůch, było nás dvoch t. 74 (val.); změna syntaktická.

Fem. *dvě*, *obě*: dwe řěčě t. j. dvě DalH. 31, straně nabie t. j. na 'bě, na obě AlxB. 1, 41 atd., dosud Us.; slc. dve, obe.

V AlxB. psáno: člověky obie bohatá 3, 35; omylem m. oba. — Dial. jest: dvě-a-dvacet synkův BartD. 119 (laš.), dvi-a-dvacet atp. t., obi-dva t. 42 (hroz.); ve výrazích těch jest místo žádaného dv*a*, ob*a* ustrnulé *-ě*, a v ustrnulině provedla se snadno změna další *-ě* v *-i*.

Du. gen. lok. *dvú*, *obú*, *-au*, *-ou*: pás o dw zubú t. j. dvú ŽGloss. 167ᵇ, ode dwuv králí Pror. 6ᵃ, po dwuv letú t. 77ᵃ, plášč obuv přikryti nemóže t. 20ᵃ, ſ oobu stranú t. j. s-óbú ML. 2ᵇ, ſ vobu stranú t. j. s-uobú Koř. Jan. 19, 18 atd., nč. dvou, obou Us. spis., dílem i v nářečích: gen. i lok. dvú BartD. 74 (val., místy), slc. spis. — V textech starších bývají odchylky: z obbuow stran Mill. 40ᵃ, druhých obuow stavóv Ctib. Jg., obuov (rkp. bezpochyby obuow) práv Tovač. 28, we dwuo nedělích KolČČ. 102ᵃ (1549), z těch dwuo díluo t. 127ᵇ (1550), od stran obuo t. 79ᵇ (1547) místo ob*ú*, dv*ú*, zvratnou analogií a matením s gen. plur., srov. I. str. 244 a 263.

Časem — od XVI. stol. — přistupuje ještě koncovka *-ch*, podle plur. gen. lok. sklonění zájmenného a složeného tě*ch*, dobrý*ch*; tvary *-ch* se pak šíří a v nář. ob. jsou po většině pravidlem. Příklady: we dwauch Háj. herb. 88ᵇ, obauch synů Pam. 3, 6, o dwauch hvězdách Papr. Ob. 4, dwauch lok. proti dwau gen Nudož. 38ᵃ, podle dwauch šultpryfů KolK. 29ᵃ (1611), z obauch stran KolEE. 147ᵃ (1621) a j., po dwauch hodinách ČernHeřm. 239, ze dwauch kádí Lún. reg. 1647, obauch bratří Lún. list. 1657, dwauch chlívků KolEE. 241ᵃ (1668), we dwauch letech t. 337ᵇ (1671), dwauch Drach. 88, dwauch v. dwau Rosa 117 a 118, od těch

dwauch Beck. 1, 37, o obauch VesC. 45[a], gen. dwauch Dolež. 59 (prý masc. a neutr., proti dwau fem.), dwauch Tomsa 1782 str. 202 (zavrhuje), dwauch v. dwau Tham. 64, dwauch, obauch Dobr. Lehrg.[2] 276 (uvodí jako tvary obecné); ze dvouch, z obouch, ve dvouch, v obouch Us. ob., gen. i lok. dvóch chrom. 281, Btch. 377 (dbeč.), vedle dvóch děveček Suš. 268 (han.), na dvóch dubech t., dvúch BartD. 24 (zlin.), t 74 (val.), t. 89 (stjick.) a j., gen. dvú lok. dvúch t. 74 (val., místy).

Ještě jiné dial. novotvary se vyvinuly: totiž *-och*, s koncovkou z pl. lok. vzoru *chlap*, přijatou také pro gen, jenž v du. je s lok. sdružen: dvoch BartD. 74 (val.), t. 56 (dol.), do dvoch, na dvoch t. 82 (hran.), dvoch, oboch Hatt. slc. 100; — gen. dv*úch* a lok. dv*óch* n. dv*och* BartD. 89 (stjick.).

Proti masc. *dvúch*, *dvoch* klade se fem. *dvěch*, kdež *dvě-* je patrně z nom. akk. fem. *dvě*: masc. dwauch, fem. dwěch, na dwěch stoličkách Dolež. 284, dvoch chłapů a dvěch rob BartD. 35—37 (slov.), masc. dvoch fem. dvěch t. 32 (pomor.). Srov. stejné lišení v dat. instr. —

Du. dat. instr. *dvěma*, *oběma*: se dwema dušníkoma List. Lit. atd, dvěma, oběma Us. spis. dosud, dílem i v nářečích ob.: dvěma, oběma Šemb. 54 (laš.), dvěma nesluž Suš. 227, dat. instr. dvěma BartD. 74 (val., místy), t. 89 (stjick.), t. 119 (laš.).

Vedle toho vyvíjejí se novotvary, v nichž jednak na místo *dvě-*, *obě-* vstupuje z genitivu vzaté *dvú-*, *obú-*, *-au-*, *-ou-*, jednak místo přípony pádové *-ma* se přijímají jiné, totiž *-m* pro dativ a *-mi* pro instr., patrně podle dat. a instr. plur. rybá*m*, ryba*mi* atp. Kombinací těchto rozdílů vzniká veliká rozmanitost novotvarů sem patřících a jdoucích od stol. XVI, jak se vidí v příkladech: dwaum pánóm, dwaum bratróm Philom. r. 1533 (Blah. 70), dwaum zprávám HarErb. 1, 23, obaum Sajfr. 26, 22, Vám oboum ČernZuz. 98 přede dvouma nedělmi t. 93, vám oboum Žer. Kat. 299 a j., s námi oboumi t. 39, přede dvoumi t. 66 a j.; dat. masc. dwaum, fem. dwěm, neutr. dwúm, instr. masc. a neutr. dwaumi, fem. dwěma Drach. 58 (srov. doleji); se dwauma Wint. 414 z r. 1681; dat. dwaum, dwěma, a instr. dwauma, dwaumi, dwěma učí Rosa 118; dat. dwaum učedlníkům Beck. 1, 429 a instr. dwauma rukama f. 2, 403, s dwaumi knížkami t. 1, 4, s dwaumi synáčky t. 1, 4, s dwěmi syny t. 3, 170, mezi oběmi příčinami t. 1, 470 atd.; těm dwaum sirotkům KolEE. 370[b] (1704); dat. dwaum v. dvěma, instr. dwauma v. dvěma Jandit 63; těm dwaum bratřím BílA. 38, dwaumi dcerami BílC. 123, s obaumý očima BílQ. 1, 19; se dwauma vratma KolEE 372[b] (1717), s dwauma chlívy t. 70[a] (1721); mezi dwauma lotry VesA. 9[a]; Dolež. 59 má tvary dvě- za fem. a dvou- za masc. neutr. (srov. zde doleji); dat. masc. neutr. dwaum, fem. dvěma, instr. masc. neutr. dwauma, fem. dwěma; dat. dwaum, staré dwěma, instr. dwěma, ob. dwauma Tomsa

202; Dobr. Lehrg.[1] 276 poznamenává, že dat. dwaum, obaum, instr. -auma, jsou tvary jazyka obecného; v nynějším usu ob.: dat. dwoum, oboum instr. dvouma, obouma; dat. dvóm, instr. dvóma chrom. 281, Btch. 377 (dbeč.); dat. dvúm, instr. dvúma BartD. 24 (zlin.), t. 74 (val.), t. 56 (dol.), dvum, dvuma t. 119 (laš.), dvěmi koňmi t. 89 (stjick.).

Jiné ještě novotvary jsou s *-om-*, vzniklé bezpochyby podle dial. gen. lok. *-och*: dat. instr. dvoma BartD. 119 (laš.), dat. dvom, instr. dvoma t. 56 (dol.), t. 82 (hran.), dat. dvom, obom, instr. dvoma, oboma Hatt. slc. 100.

S rozdílným *dvo-* atd. a *dvě-* spojuje se někde rozdíl grammatického rodu; to vysvítá z dokladů uvedených nahoře z Drach. a Dolež., a to se nalézá místy v nář.: dat. masc. dvom, fem. dvěm, instr. m. n. dvoma f. dvěma BartD. 32 (pomor., místy), t. 35 (alenk.), t. 36 (borš.), t. 37 (stráň.). Srov. stejné lišení v gen. lok. —

5. sám.

389. Kmen *samo-* masc. neutr., *sama-* fem. má sklonění původně zájmenné: gen. *samogo* č. *samoho* jako *toho*, dat. *samomu* jako *tomu* atd. Časem však v pádech, které v příslušném skloňování jmenném mají koncovku jinou než jest ve sklonění zájmenném, vyvinují se novotvary s koncovkou jmennou: gen. *sama*, dat. *samu* atd.; a k tomu přistupují dále tvary podle sklonění složeného.

Ve staré češtině tvary zajmenné, pokud se liší koncovkou ode jmenných, již jen zřídka a jako archaismy se vyskytují; při čemž pozoruhodna jest a známkou rozdílnosti dialektické ta okolnost, že tvary dotčené v textech některých velmi zřídka nebo nikdy (na př. ve všech žaltářích nikdy mimo gednoho ſamoho ŽTruh. 148, 12, v DalJ. nikdy, ve zlomcích Alx. nikdy, taktéž nikdy v Krist., Pulk. atd.), v jiných naproti tomu (na př. EvZimn., Štít. ř. a Štít. uč., Otc. a j.) poměrně častěji a ještě na sklonku XV. stol. se vyskytují. Když zanikají, nahrazují se tvary někde jmennými, a obyčejně složenými Srov. Listy filol. 1879, 148 sl. V dokladech zde následujících uvozuji tvary archaistické, které mi jsou známy, všecky; dialektické obměny koncovek, na př. sam*ej* m. sam*ý*, sam*ý*ho m. sam*é*ho atp., rozumějí se samy sebou a uvozovati jich zde netřeba.

S i n g. n o m. (a k k.) *sám*, *sama*, *sama*: s Ambrož ſaam kopati počal Pass. 273, buoh ſaam Pror. 27ª a j., ſaam ot sebe EvZimn. 18, žalost příde ſama Alb 44ᵇ, býlé ſamo vzroste Štít. ř. 189ª atd., dosud Us.; v nář. laš. som, sama, somo BartD. 101 a sum, sama, samo t. 102, dial. změnami -ám v -om a -um, srov. I. str. 123. — F e m. a k k. *samu*,

z pravidla a dosud Us. spis. — Podle sklonění slož. *samý* atd.: na ſſamy vrch hory EvVíd. Luk. 4, 29 atd.

Sing. gen. (akk.) masc. neutr. Tvar zájmenný *samoho*: jmě jeho ſamoho ŽTruhl. 148, 12, ote mne ſamoho mluvím EvZimn. 30, ot sebe ſamoho mluví t., ot tebe-li ſamoho to dieš t. 43, nebo nemluviti bude ot sebe ſamoho t. 51, oslav mě u tebe ſamoho l. 38, ote mne ſamoho nepřišel jsem t. 31, Ježíš nevěřieše sě ſamoho jim t. 30, zamútí sě ſamoho t. 34, zjěv tě ſamoho světu t. 36, ižádného neuzřěchu jediné ſamoho Ježíše t. 20, činíš sě ſamoho bohem t. 37, za ně posvěciji mě ſamoho t. 39, ſamoho Krista Ans. 1, přěd ſamoho hospodina Mat. 8, za ſamoho Přibíka list. JHrad. 1388, náměstek ſamoho Krista Štít. ř. 88ᵃ, aby poznali tě ſamoho EvVíd. Jan. 17, 3, t. 17, 5, ſamoho sě dáváš ROlB. 50ᵇ, ſamoho boha HusPost. 203ᵃ, ſamoho Krista t., sě ſamoho zdráva učiň EvOl. 260ᵇ (Luk. 22), ot ſamoho li sebe to pravíš t. 263ᵃ (Jan 18 a 19), tě ſamoho t. 207ᵇ (Tit. 2); — tvar jmenný *sama*: proč ho ſama ostavich Hrad. 38ᵇ, kromě Noe sama osmého Kron Jg., dosud tak někdy v jaz. spis.; — tvar složený *samého*: jmě jeho ſameho ŽKlem. 148, 12, jej ſameho DalC. 63, jeho ſameho Pass. 356, skrzě mě ſameeho Pror. 35ᵃ atd., dosud. — Fem. *samé*: jie samé žádný nemóž pohoniti Řpz. 117 atd., z pravidla a dosud.

Sing. dat. masc. neutr. Tvar zájmenný *samomu*: nemoh zzamomu nic sdieti Jid. 3, všecko potáhnu ke mně ſamomu EvZimn. 41, jest slušné dáti almuznu a ſamomu něco utrpěti Štít. uč. 140ᵃ, mně samomu Sequ. 359, tomu samomu bibl. Mikul. (Jir. mor. 53), ſamomu mně EvOl. 195ᵃ (k Timoth.), co jest ſamomu dáno viděti OtcB. 59ᵇ; — tvar jmenný *samu*: bóh uměnie hospodin jest a ſamu připravují myšlenie ipsi praeparantur cogitationes ŽWittb. Ann. 3, k ſamu bohu se obrátiti ChelčP. 213ᵃ atd., k samu kostelu BartD. 116 (laš.); — tvar. slož. *samému*: k ňemu ſamemu ŽWittb. 141, 3, jemu ſaamemu (sic) EvZimn. 16 atd., dosud.

Sing. lok. masc. neutr. Tvar zájm. *samom*: v ňem ſamom Štít. ř. 202ᵇ, t. 217ᵃ; — tvar slož.: *samiem*, jako archaist. dobř*iem*: v ňemž (pokoji) ſamyem já sám budu spáti Alb. 18ᵃ; *samém* jako dobr*ém*: v bozě ſameem Pror. 48ᵃ atd., dosud.

Sing. dat. lok. fem. *saméj* atd.: proti mně ſamey Pass. 619 atd., proti mně samé Us. nč.

Sing. instr. masc. neutr. Tvar zájm. *samiem:* vyznati ſamyem sobú nebo listem Rožmb. 151, nade mnú nad ſamyem svítězě panujž Pass. 515, holubicě ſamyem biskupem u vodě pohřížena t. 542, přěd ſamyem domkem t. 441, přěd ſamyem mnú Modl. 43ᵃ, treskci jej (bratra) mezi tebú a jím ſamyem EvZimn. 25, ſamyem bohem Mat. 2, nad ſamyem (Faraonem) Štít. uč. 88ᵃ, ješto (nečistota) j' zapověděna ſamyem bohem

t. 125^{a}, jste ſamyem bohem kleti ML. 41^{a}, světlo rozumu bývá ſamyem bohem vlito Štít. ř. 224^{a}, ſamyem člověkem t. 193^{a}, mezi tobú a mezi ním ſamyem Lit. Mat. 18, 15, přietel samiemь jmenêmь Hlah. Sir. 37, 1, s ním ſamiem Otc. 21^{a}, duši ſamiem bohem stvořenú t. 50^{a}, ſamiem bohem pověděno t. 328^{a}, s ſamyem bohem Brig. 12^{b}; — tvar slož. *samým*, z pravidla a dosud. — Fem. *samú*, *-au*, *-ou*, z pravidla a dosud.

Du. nom. akk. masc. *sama*: zatiem sě potkasta (Klitus a Aristofil) ſama AlxV. 1578, kdyz ſama dwa mluviesta DalC. 62, oba sě ſama zabila Pass. 394, když sva chodila po sadu ſama Pror. Dan. 13, 36, my ſama dva bojujeme Alxp. 90 a j.; — fem. neutr. *samě*: tě obě milosti ſamye o sobě ani jsta zlé ani dobřie Štít. ř. 95^{b}, měl sem ſamye dvě ovci Orl. 53^{b}.

Du. gen. lok. *samú*, nedoložen.

Du. dat. instr. Tvar zájm. *saměma* nedoložen; tvar slož. *samýma*.

Plur. nom. (akk.) *sami*, *samy*, *sama*: čso ſami nepopíráme Túl. 72^{a}, ostaly sú ſamy děti DalC. 50, (práva) zpravena ſama v sobě ŽWittb. 18, 10 atd., z pravidla a dosud ve funkci doplňkové atd.; — tvary slož. *samí*, *-é*, *-á*, z pravidla a dosud ve funkci přívlastkové.

Plur. gen. lok. Tvar zájm. *saměch*: o ſamiech prorociech nikte neprorokoval Pass. 279, v sobě ſamyech EvZimn. 39, od vás ſamyech EvOl. 289^{b} (Luk.), jich ſamiech láká Otc. 429^{b}, ani jich ſamiech na paměti maje t. 339^{a}; — tvar slož. *samých*: z pravidla a dosud.

Plur. dat. Tvar zájm. *saměm*: lícoměrníci řěchu k sobě ſamyem EvZimn. 40, řěchu židové k sobě ſamyem t. 36, aniž (vdovám) slušie bývati ſamyem Štít. uč. 30^{a} (vazba dat. s inf.), nám ſamyem nejsú míly věci světské t. 50^{b}, aby vám byla příčina ſamyem sě domysliti t. 137^{a} (dat. s inf.), nelze by nám vyjíti bylo ſamyem bez podpory Štít. ř. 153^{a} (též), jim by ſamyem ubylo veselé t. 231^{b}, (Kristus) nám trpěti ſamyem ostavil příklad t. 206^{a}, když ſamíem sě vám vašich skutkóv nedostane HusPost. 141^{a}, jimžto (múdrým) ſamiem jest poddána země Ol. Job. 15, 19, jimžto samiem t. j. saměm Hlah. tamt., těm samiem t. Sap. 17, 20; — tvar slož. *samým*, z pravidla a dosud.

Plur. instr. Tvar zájm. *saměmi*: vyznati ſamyemy sobú nebo listem Rožmb. 150; — tvar slož. *samými*, z pravidla a dosud.

6. kto; ký.

390. Kmen zájmena tohoto jest *ko-*. Tvary pádové jsou jen čísla jednotného, a významu mužského osobního. Sem patří také *ni-kto* a *ně-kto*. Tvary dial. *ke-* místo *ko-* vysvětlují se jako *te-* m. *to-* atd., v. § 380 č. 1.

Sing. nom. *kto*, *kdo*. Ve *kto*, pův. *kъto*, je *-to* přívěsek jako v ten-*to* atd., a *kъ-* jest akk. vzatý do nom. Na př. kto svD. 25 atd., v nář. slc.

dosud. Ze *kto* vzniká *kte*, srov. I. str. 241, na př. pak-li se kte nás kterému protivil Kat. 122, ktez (za plur. nom.) jsou jemu živi byli, tu ť (t. v nebi) jsú NRada 1959, by nykte nevěděl AlxB. 8, 34, nykte nevie AlxBM. 1, 22, nykte nebieše AlxV. 508, t. 2250, nečijéše nykte jiný t. 864, mníš by tě nykte neustrašil t. 988, jich (kol) nykte nemožéše rozebrati t. 1152, aby neprotřěl sě nykte k vozu t. 1270, v to sě nykte nechce otdati DalC. úv. 1, aby nykte nezvěděl toho hradu t. 39, nás nykte nenajal Krist. 95[b] atd.

V UmR. 78 psáno: przi nemz nykte ob obie ſtranye; je to verš 8slab. a dlužno tedy čísti *nikt'*. V nář. slc. jest odsutím ještě dalším *nik* Hatt. slc. 96.

Změnou temného *kt-* v jasné *gd-* vzniká *gdo*, *gde*, ačkoliv se obyčejně *kd-* píše, srov. I. str. 324 a 449; na př. gdo sě tiehne Alb. 21, kdož vysl. gdož ChelčP. 146[a], niekdo Kruml. 135[a], nykde nemo ŽWittb. 138, 16, nikde nevědieše Hrad. 65[a], pak-li jednoho samého jest obec a nykde tu dědiny nemá nemo Rožmb. 298 atd, nč. gdo psané kdo Us., BartD. 24 (zlin.), t. 39 (slov.), t. 54 (dol.), t. 74 (val.) a j.; *kto* je stč., má převahu ještě v XV stol. a drží se jak řečeno v slc. dosud, naproti tomu vyskytuje se *gd-*, psané obyčejně *kd-*, v stol. XIV zřídka, ale šíří se časem a od 2. pol. stol. XVI je *kdo* pravidlem.

Za *kto* je slc. *chto* Duš. 422, za *kdo (gdo)* pak *hdo* Kotsm. 25 (doudl.), Šemb. 15 (domažl.), Us. ob., BartD. 42 (hroz.), t. 90 (stjick.) a j.; ze *hdo* vynecháno *h-* a je *do* = kdo: do-pak to řek, ně-do to řek, ni-do to neříkal Us. ob., do BartD. 37 (strážn.), 52 (dol.) a j., nido t. 65 (val.).

V Brig. 165 je psáno: koz bojujíc zvítězie (plur.); nikoli *ko-*, nýbrž omyl m. *kto-ž*.

S i n g. g e n. a k k. *koho*: koho gde navščievil svD. 90 atd., dosud Us., BartD. 37 (slov.), t. 74 (val.) a j., slc.; — *koh'*: na koh sě obrátíta AlxV. 1573; míra veršová (8slab.) žádá tu koho, ale *koh'* podle § 380 č. 8 mohlo v jazyku býti, třeba by zde bylo neprávem položeno;

keho: keho sem kochala Suš. 186, keho BartD. 39. (slov.), t. 54 (dol.), t. 74 (val.), t. 82 (hran.), t. 93 (kel.), t. 119 (laš.), Btch. 378 (dbeč.), Duš. 422 (slc.).

S i n g. d a t. *komu*: Pil. b atd., dosud Us., BartD. 32 (pomor.), t. 74 (val.), t. 90 (stjick.) a j., slc.; — *kom'*: kom ten jed na ruku padne Suš. 7, kom BartD. 24 (zlin.), t. 32 (podluž.), t. 74 (val.);

kemu atd.: ledakemu Suš. 198, kemo pak se dostaneš t. 248, kemu BartD. 32 (podluž.), t. 39 (slov.), t. 54 (dol.), t. 74 (val.), t. 90 (stjick.), t. 93 (kel.), t. 119 (laš.), Duš. 422 (slc.).

S i n g. l o k. *kom*, z pravidla a dosud; — analogií zvratnou *komu*, srov. § 380 č. 11: o komu BartD. 38 (velick.);

kem: nenie tobě péče o nyekem EvOl. 301[b], o kem BartD. 39 (slov.),

t. 74 (val.), t. 82 (hran.), t. 90 (stjick.), t. 93 (kel.); to změněno v nářečí laš. podle l. str. 149 v *kym* BartD. 119 a je tu pak lok. stejný s instr.

Sing. instr. měl by býti *ciem*, podle *tiem* a stsl. *cêmь*; — ale nevyskýtá se a náhradou je *kým*, z nom. *ký*: s kým, někým, nikým tak z pravidla a dosud; neměl se ſ kaym potkati Háj. 151ª, s kaym t. 128ᵇ a j., kaym by se činila Hrub. 305ᵇ, keym se býti pravíš t. 209ª; kým Us., BartD. 24 (zlin.) a j., slc., zkrác. kym BartD. 119 (laš.); kém chrom. 281, Btch. 378 (dbeč.) a j.

391. Při záporném *nikto* jsou — pro důraz a sesílení záporu, srov. § 380 č. 18 — v jazyku starším některé zvláštnosti, zejména:

v sg. nom. místo *nikto* a *nikte* zdloužené *niktó*: tak vás niktuož neuhaní Vít. 65ᵇ var., — a *nikté*: vidieše ano jeho nyktee nesáhá Krist. 95ª, vyššieho nad to (božie) milovánie nyktee nejmá t. 91ᵇ;

v sg. gen. akk. místo *nikoho* zdloužené *nikohó*: abych nykohuoz nevzýval Lit. Act. 10, 28, — a slabikou rozmnožené *nikohého*: já již nejmám nykoheho LAl. h, ot nikoheho ŽWittb Athan. 226ª, jiného nykoheho Vít. 62ᵇ, (Petr) vás sě nykohehoz nebojí Hrad 84ª, nebojě se nykoheho Ol. Job. 11, 15, on pak sám (nebojí se) nikoheho NRada 157, nikohého sě nebáti DalJ. 82 z rkpů V, Ff, L, Z, nikohéhož sě neboje Trist. 120 atd., nikohého Blah. 176 (zavrhuje);

v sg. dat. místo *nikomu* slabikou rozmnož. *nikomému*: nykomem neškoďte Hrad. 12ᵇ, aby nykomemu nepravil t. 17ª, neotpusti nykomemu t. 113ᵇ, neboť sě ten nykomemu nehodí Vít. 62, nykomemu mlčenie škodí t. 63ª, aby žádný zlé za zlé nykomemu nevrátil EvOl. 112ᵇ, aby nykomemu nepravili t 290ᵇ, Koř. Mat. 16, 20, nykomemuz nyczymz nebuďte dlužni Koř. Řím. 13, 8, nykomemu sem nebyl tiežek t. 2. Kor. 11, 9, nestane svědek jeden proti nikomemu non stabit testis unus contra aliquem Kladr. Deut. 19, 15, nikomemuž nepovolujte t. Galat. 5, 7 (Vulg. nemá) a j., nikomému věřiti nechtěl DalJ. 39 z V, J, L; — ano též *nikomemému*: nelze bieše nykomemu spasenu býti ML. 60ᵇ.

V nč. toho není.

392. V stsl. jest vedle *kъ-*, *kogo* také zájmenné adj. sg. nom. masc. *kyj* z *kъjь*, fem. *kaja*, neutr. *koje*, skloňované většinou podle sklonění zájmenného, na př. sg. gen. *kojego* dat. *kojemu*, lok. *kojemь*, dat. lok. fem. *kojej* atd., a dílem podle sklonění složeného, na př. sg. fem. *ka-ja*, akk. *ką-ją*, pl. nom. akk. *ky-ję* atd. V č. je za to *ký* gen. *kého* atd, s tvary veskrze staženými. Tyto mohly by se vykládati veskrze a přímo z napodobení sklonění složeného dobr*ý* gen. *-ého* atd.; ale vzhledem k vytčenému právě stsl. *kyj* zajisté je oprávněn výklad, že také tvary českého *ký* jsou původem svým dílem zájmenné, dílem podle skloněuí složeného.

Bývá pak toto *ký* atd. jen v jistých rčeních, jak ukazují příklady:

sg. nom. *ký*, *ká*, *ké*: jaký tě črt neb ký veles neb ký zmek tě proti mně zbudil Tkadl. 24[b], key hřích Blah. 268, ký pak hřích Kom. Jg., keyž čert sem tam nadírá Solf. Jg, ký čert Us. ký parom Hatt. slc. 97: ká lichota Blah. 268, ká strela Hatt. slc. 97; ke čie tělo t. j. ké Pass. 400, vědě ež jsi na to myslil ke czye tyelo t. j. ké čie tělo Pass. Klem. 161[b];

sg. akk. fem. *kú*: w kuz hodinu Pass. 174, PassKlem. 70[b], Krist. 7[b], w ku dobu zloděj přišel EvVíd. Luk. 12, 39, kau lichotu Blah. 268;

sg. gen. akk. *kého*, *kýho*: kého čerta Klat. Jg., obyčejně: kýho čerta Us. Jg., kýho ďasa, kýho kozla Us.;

sg. instr. *kým*, vzato za instr. ke *kto*, *kdo*, v. nahoře § 390;

pl. akk. *ká*: jakož w ka doba vizi BrigF. 22 (stran odchylky v *doba* v. § 151).

Sg. neutr. *ké* kladeno bývá absolutivně, srov. *co* m. *který* atd., a z absolutiva vyvinul se i význam adverbialní. Na př. rád bych o hřiešiech tuto promluvil, kee jest smrtelný a ke všední Štít. uč. 132[a], ke je čiščie viera Hug. 402, poznaj ke ť jest slovo škodlivé t. 303, tak budu zevena mnohých srdec myšlenie, ke hrdá, ke pokorná, ke ku pravdě pochýlená a ke zatvrdilá Štít. ř. 78[a], z těch (lidí) zná hospodin ke jsú jeho t. 142[b], zda-li vie kto, ke j' jeho otec, než věrú Štít. uč. 7[a], maje poznání ke je zle a ke je dobřě Alb. 94[b], on veceě: ke jest matka má a ke sú bratřie má EvVíd. Mat. 12, 48 atd.; čbáne ke se modlíš utinam Hrad. 130[a], nč. kéž.

7. *čь*, *čso*, *co*.

393. Kmen zájmena tohoto jest v nom. akk. *čь-*, shodný se skr. ki- a lat. qui- v ki-m, qui-d, a ostatně *če-*, shodné zase se skr. ka- m. ke-, gen. kasja atd. Tvary pádové jsou opět jen čísla jednotného, významu pak neosobního. Sem patří také *nic* a *něco*, z *ni-čьso* a *nê-čьso*.

Sing. nom. akk. pův. *čь*. Z toho je

č, kde podle pravidla jerového *-ь* zaniklo, srov. I. str. 166; na př. pocz jsem přišel t. j. po-č Pass. 274, pocz li byl přijěl t., máme-li pocz jěti bojovat Ol. 3. Reg. 22, 15, procz Hrad. 104[a], podeč Brikc. 45, proč, nač, več, zač, oč, seč Us.; těm všěm kteříž nečstných sě nych nebojie, pravděpodobně = nič AlxV. 66; hi toho jinde nyechz viemy, pravděpodobně = něč AlxB. 7, 19; v-ni-ve-č Us., ni-č Duš. 431 (slc.).

K *čь-* přidával se přívěsek *-to*, srov. stsl. *čьto* atd., a z toho je dial ništ BartD. 42 (hroz.) a Duš. 431 (slc., místy).

Když při *čь-* bylo dále enklitické *-žь*, bylo *čьžь* a z toho je podle pravidla jerového české *čež* ve výrazích hojně užívaných: pro-čež, na-čež, začež, w nywczez Lit. Sap. 7, 8 t. j. v-ni-v-čež z vъ-ni vъ-čь-žь. Tvar

če byl by proti pravidlu, ale není ho; procze sú jeho ukřižovali Pass. 248 není pro-*če*, nýbrž proč-*že*, srov. procz-ze nepromluvíš Hrad. 140ª, a v Šaf. Poč. 85 uvedené: *če*-ž-koli ruka má (sic) chce, ze ŽKlem., jest omyl, v rkpe na str. 156ª jest: cziezkoli ruka chce, bogiuz proti mnie t. j. *čie*-ž-koli nč. *čí*-ž-koli ruka atd. O slc. dial. *če* viz zde doleji.

Jinou změnou hláskovou je z pův. *čь-žь* české *či-ž*, srov. I. 209. Na př. proczyz musíme pokánie vzíti Orl. 68ᵇ, pročiž smějí nešlechetnost páchati Háj. 114ᵇ, pročiž si přijel t. 133ᵇ, pročiž si toho neoznámil t. 246ᵇ, pročyž rozprávíš o tom t. 370ª, začyž mne žádati budeš t. 224ª, o čiž jest Vám nejedno psaní učiněno List. z r. 1568 (Prasek, Sbírka listů posílacích, v Opavě 1893 str. 25), zacziż KolDD. 173ᵇ (1606), pročiž Nitsch 116.

V nář. slc. je *čo*. Tutéž je pravidlem i sg. lok. *čo*m a dial. také gen. *čo*ho a dat. *čo*mu Hatt. slc. 97 a Duš. 430; podle toho vzniklo i *čo* pro nom. akk. Z *čo* je zdloužením a jinými změnami hláskovými slc. dial. *čô* vysl. *čuo*, *čvo* a *švo* Duš. 429.

Vedle *čo* uvodí Šemb. 74 také dial. slc. *če* (orav.); že to není *če* z býv. *čь*, rozumí se samo sebou, a podobá se, že je to tvar vzniklý podle gen. *če*ho dat. *če*mu.

Jiná řada tvarů pro nom. akk. pochází z gen. *čьso*, *čso*, vzatého za nom. akk.; o těch viz zde dále.

Sing. gen. (nom. akk.).

Sing. gen. je v č. tvaru dvojího: a) *čso* atd. z býv. *čьso*, *česo*, a b) *čeho*, v. § 379.

a) Z býv. *čьso* je stč. *čso*, a z toho dále změnou samohlásky *čse*, srov. I. str. 241, a odsutím *čs*, a krom toho — od stol. XV z pravidla a hojně již před tím — smíšením souhlásek *co*, *ce*, *c*. Tvar *čso* atd. je tedy vlastně gen., ale béře se záhy také za nom. akk., a různé funkce gen. nom. akk. pronikají více méně ve všech jeho obměnách. Zde, ve skloňování, jde nám jen o stránku tvarovou, k významové můžeme nehleděti. Varianty, které nemají samohlásku *-o* zachovánu, tedy *čse*, *čs*, *ce*, *c* bývají skoro jen ve spřežce *ni-čьso*. Doklady tvarům těmto:

čso, na př.: cſoz sě vás každý přichopí AlxM. 1, 15 t. j. čsož (významem gen., = čehož sě přichopí), cſo v ňem (listě) psáno LAl. a, cſo na hlavě jmě t. c, cſo Hrad. 45ᵇ; czſo si počal DalH. 30, czſot mohú učiniti DalHr. 8, czſo ŽKlem. 49ᵇ; nyecſo užitečného Túl. 24ª, nyecſo o bozě slyšěti t., nyeczſo Pass. 406, chci vám nyeczſo pověděti AlxV. 858, nyeczſo dobrého t. 1063, nyeczſſo zlého t. 1097; —

čse: za nicſe pro nihilo ŽGloss. 89, 5, za nyczſſe ŽWittb. tamt., jako niczſe ŽKlem. 28ᵇ, za nyczſe t. 41ᵇ, nyczſe t. 87ª, Hrad. 97ᵇ, AnsOp. 3, nejsem nyczſe tobě DalHr. 9, nyczſe nedbáš Mast. 81, nemože nyczſe

prospěti AlxV. 224, nyczſye t. 1653, t. 2389, neřka tomu niczſe Kat. 6, panna niczſe nevědievše t. 14;

čs: zlí nicſ nejmajú na nebu, vy nicſ na zemi Túl. 12ᵇ (význ. = ničeho), nycs Hrad. 43ᵇ, t. 143ᵃ, nycſ AlxŠ. 4, 5, t. 5, 5, nyczs ŽKlem. 15ᵇ, Hrad. 107ᵇ, za nyczs ŽKlem. 89, 5, o dceři ť niczs netbaju DalH. 39, nhiczs jiného t. 30, neroď nyczſſ stýskati sobě Kat. 168, nyczſ AnsOp. 7 atd.; v Pass. 351 psáno: poczs ſte ke mně přišli, sotva = po-*čs*, nýbrž spíše omyl m. po-*č*;

co: nevědiech sě czo přijéti AlxV. 867 (t. j. *co* s význ. gen., = čeho sě přijéti, uchopiti), ktož czo dóstojen bieše t. 700 (= čeho), bychť sě czo lepšieho nadál AlxBM. 3, 27 (= čeho), když opata ze czo pohonie Rožmb. 65 (ze-co = z čeho), kaž sě přieteli hnáti ze czo t. 97, než pohoní ze czo t. 209, upomínaj ač máš ze czo t. 230, kto móž svědkem býti ze czo t. 209, kak sě ze czo spraviti t. 69, o jětí koně neb czoz kolivěk t. 209 (= čehož kolivěk), o jětí člověka neb czoz kolivěk t., czo-dle mluvíš Hrad. 87ᵇ (= čeho-dle), czo dojdeš, zajisté otplaty Alb. 101ᵇ (čeho dojdeš); czo Jid. 116, ApŠ. 38 a j., ApD. c (v Ap. nikdy čs-), czos t. j. což Pil. d, Jid. 88, LMar. 55, czo pášeš Mast. 364 a j., czo Hrad. 45ᵇ; na mě se nyeczo domníš Jid. 169 (= něčeho), někdo se dopustí něco ŠtítV. 104 (též), když kto, ješto by se jen boha měl báti, bude se něco jiného strachovati t. 111 (též); nč. co, něco; zdlouž. *có* atd.: cuoz má t. j. cuož KabK. 3ᵇ, czuoz potřěba káže t. 30ᵃ, zcwo mě mučíš Feif. Altčech. Leiche Lieder 737 (v textě z r. 1646), cuž Šemb. 170 (opav.-ostrav.), Duš. 429 (slez.);

ce: nycze nepohýřě LMar. 2, netbaj nycze na to Jid. 109, já nejsem nycze tobě DalC. 9, nycze t. 62, t. 70, zákonníci ižádný nycze svého nejmá Štít. uč. 71ᵇ, nycze Hrad. 86ᵃ, t. 90ᵇ, t. 95ᵃ, t. 103ᵃ, nytze neneste po cestě EvVíd. Luk. 9, 3, nejmá nycze t. Jan. 14, 30; *nicé* v. doleji;

c: v ňemž sě j'mu sta nyecz po sčestí AlxB. 2, 38 (řídký doklad pro ně-c); když (mnich) nycz proti řehuli se nedopustí Otc. 337ᵃ (= ničeho); že sě tobě nycz nemíliu Jid. 165, nicz tak zlého AlxH. 7, 31, nycz AlxB. 2, 40, AlxV. 104, Hrad. 86ᵃ, DalC. 30 atd., nč. nic.

b) Druhý tvar g e n. je *čeho*: czeho Pass. 416 atd.; ten ovládl a je pravidlem, kdežto při *čso* atd. povědomí, že by to byl gen., vyhynulo. Z *čeho* je v nář. sev.-opav. *čoho*, podle BartD. 135 (tutéž je dat. čomu m. čemu a čoło, pečoš, pečomy m. čeło atd., vůbec *čc-* změněno v *čo-*, srov. I. str. 149). Jiného původu, totiž analogií podle kmenů tvrdých, je slc. *čoho*: z čoho Šemb. 135, do čoho Duš. 430.

S i n g. d a t. *čemu*: k chzemu Pil. d, nyczemuz ŽKlem. 42ᵇ atd., z pravidla a dosud Us.; — z toho odsutím *čem'* BartD. 24 (zlin.), — dial. změnou hláskovou *čimu* t. 102 a 119 (laš.), — a sev.-opav. *čomu* t. 135 a slc. *čomu*, čomu tu nezpíváš atp. Duš. 430 (z Koll. Zpiev.), obé vzniklé způsobem při sg. gen. právě vyloženým.

Sing. lok. *čem*: w czem Pass. 332 atd., z pravidla a dosud Us.; — z toho laš. *čim* BartD. 119, — sev.-opav. *čom* t. 135 a slc. *čom*, vše vzniklé opět způsobem při sing. gen. vyloženým.

Sing. instr. *čím*: chzim sem sě dopustil AlxBM. 7, 38, czijm sě přiezn drží Štít. ř. 5ᵃ atd., z pravidla a dosud Us., laš. zkrác. čim BartD. 119.

V nář. slc. je místy *so* m. *co* Šemb. 79, srov. I. str. 503, a *šo-* m. *čo-* Duš. 429 sl.

394. Při záporném *ničso* atd. jsou — pro důraz a sesílení záporu, srov. § 380 č. 18 — v jazyku starším některé zvláštnosti, zejména:

v sg. nom. akk. místo *nice* zdloužené *nicé*: oni nycee nerozumiechu EvZimn. 13, tajně nemluvil jsem nycee t. 43, pro nicé Hlah. žalm 80, 15, vietr světlu niczé neuškodil HusPost. 123ᵃ; s tím souvisí bezpochyby také slc. dial. *nicej*, kerý nechce nicej dáti Duš. 431 pozn.; — místo *nic* zdlouž. *níc*: Zrado! vědě, ž' nýcz nemineš Jid. 15;

v sing. gen. místo *ničeho* zdloužené *ničehó*, *-uo*, *-ů*: nyczehózt (tak v rkp.) sě nedostávalo nihil defuit Ol. Deut. 2, 7, veš den nyczehuoz neokusiv ML. 91ᵇ, ničehuož nespravedlivě nedobývati ŠtítOp. 135, nyeziehuoz Lit. 1. Reg. 25, 21, niczehuoz sě nebáli Brig. 50ᵇ a j., niczehuož nerozdávaj Vít 59ᵃ var., že buoh niczehuoz nestvořil Otc. 49ᵇ, nyczehuoz neprodáváchu t. 300ᵇ, ničehuoz nežádaje Troj. 92ᵇ, nezuostaneť ničžehuož Ben. 4. Reg. 20, 17, žádný nevzal ničžehuoz t. Esth. 9, 16, aby ničžehuoz neopustil t. 3. Esdr. 8, 8, niczehuož KolA. 1512 a 1513 (často), ďábel ničehuož není tak pilen Hád. 101ᵃ, z ničehúž Háj. 296ᵇ, ničehuž Blah. 265 (zavrhuje); — a slabikou rozmnožené *ničehého*: (bůh) nás stvořil z nyczehehoz Hod. 63ᵇ, nejsem svědom do sebe nyczehehoz dobrého Otc. 103ᵇ a j., kdyby se ničehéhož nedržal Pref. Jg., abyšte se ničžeheehoz nedotýkali Ben. Jos. 6, 18, nezuostavili v ňem ničžehéhož t. 10, 30, nezuostavil ničžehéhož t. 10, 39, aniž jsi vzal ničžehéhož t. 1. Reg. 12, 4, ani žádaj ničžehéhož t. 15, 3 a j., z niczehehoz KolA. 1514, ničehéhož Blah. 265 (zavrhuje), nepravili ničehéhož těch věcí Br. NZák. 127ᵇ, netaj ničehéhož Br. Jer. 38, 14 a j., ničehehož Beck. 1, 574, ničehéhož Nitsch 86; snad nějakou změnou z toho je slc. dial. *ničového*, ničového nič Duš. 431 poznam.;

v sg. dat. místo *ničemu* zdloužené *ničemú*, *-au*, *-ou*: kto vyrytinu (t. modlu) slil k nyczemuvz užitečnú Pror. 33ᵇ, k ničemauž Bechynka Rozb. 185, — a slabikou rozmnožené *ničemémuž*: zákon k niczemémuž přiveden jest Ben. 4. Esdr. 4, 23, jeho rozum k ničememuz nenie MudrC. 75ᵇ, k ničemémuž dobrému Háj. 368ᵇ, k niczémémuź KolČČ. 299ᵇ (1559), k ničemémuž Vel. Jg., k ničemémuž se nehodí Br. NZák. 12ᵇ, k ničemémuž tomu ČernHeřm. 269;

v sg. lok. místo *ničem* o slabiku rozmnožené *ničehem* (patrně napo-

dobením gen. *ničehého*): v ničehemž nepohoršlivé knížky míním, že nebude škodno vydávati Froz. 18.

V jazyku nynějším, mimo připomenuté slc. dial. *nicej* a *ničového*, toho není.

395. Zájmenné výrazy *ně-čso*, *ni-čso* nejsou složeniny, nýbrž spřeženiny, které teprve během času v jednotku nedílnou srostly; v době staré cítilo se ještě, že v nich jest po slovích dvou, a když se spojovaly s předložkou, mohla tato býti bezprostředně před *-čso*, a zbytek toho zachoval se i do jazyka nového. Že by tu byla složenina předložkou roztržena, zdá se jenom na pohled. Na př. všecko ni zaſby nejměl Túl. 33ª t. j. ni-za-č = nč. za nic; jsa snad nyewczem vinen Štít. uč. 82ª t. j. ně-v-čem nč. v něčem, v takém nyewczem pracovati Štít. ř. 61ᵇ, nywchzems AlxBM. 8, 41 t. j. ni-v-čemž, nedám ti nywczem škody vzieti DalC. 44, (Vlasta) nywczem sě nepodda t. 15, (Vladislav) hrdinstva nywczemz nepokázal t. 66; ny o czemz jiném AlxV. 2453 t. j. ni-o-čemž; w-ni-we č VelKal. 312, kroupy osení v-ni-ve-č obrátily Kram. Jg., v-ni-ve-č Us. spis.; wnywczem Pass. 294, Štít. ř. 86ª, 115ᵇ t. j. v-ni-v-čem (předložka opakována) nč. v ničem atp. Podobně při *lec(i)čso*: o-leczy-czems Štít. ř. 95ª a wleczwecz t. j. v-lec-ve-č t. 49ª. Způsob nynější však byl ve stčeštině též znám: za nicſe ŽGloss. 89, 5, wnyczemz Pass. 465 atd.

Nic pojato za substantivum (masc.), = das Nichts, dostává pak i flexi jmennou: k nyczu učiňen sem ad nihilum ŽKap. 72, 22, k nyczu tamt. 77, 59 a 107, 14; i nč. někdy tak se mluví: z nicu, srov. § 48, 6.

8. jь, jen; jen-že.

396. Kmen zájmena tohoto jest *jo-* přehlas. *je-* masc. neutr., *ja-* fem.

Vedle nebo místo tvarů *j-* bývají tvary *jej-*. Zejména: sg. akk. masc. *jej* místo *j*(ь), sg. gen. fem. *jej*ie vedle *j*ie, sg. dat. lok. fem. *jej*iej αὐτῇ vedle *j*iej, du. gen. lok. *jejú* v. *jú*, pl. gen. *jej*ich v. *j*ich a pl. dat. *jej*im v. *j*im. Některé z tvarů těchto jsou původu patrně pozdního, t. j. doklady historické dokazují, že tvary ty až v době pozdější povstávají. To platí zejména o pl. gen. *jej*ich, jehož doklady nejstarší jsou z 2. pol. XIV stol. a za nějž před tím bývá *j*ich; o sg. dat. lok. fem. *jej*iej a pl. dat. *jej*im, které jen dial. se vyskytují vedle obyčejného *j*iej a *j*im; o sg. akk. *jej*, vedle něhož v době staré hojně se vyskytují tvary na pův. *jь* se zakládající. Tvary tyto, *jej-* místo *j-*, mají o slabiku *je-* více, a ta jim přibyla zajisté analogií a vlivem těch tvarů pádových, kde *je-* bylo právem. Tvary těmi mohly by býti sg. instr. fem. **jejú* = psl. *jeją* a du. gen. lok. **jejú* = psl. *jeju*; ale ty byly se záhy stáhly v *jú*, jejich *jej-* nemohlo

tedy býti vzorem pro pl. gen. *je*jich a jiné tvary s *jej-*, které teprve později vznikaly. Když však tvarů těchto, *je*jich atd., nelze vykládati analogií z **jejú*, tedy není ten výklad ani pro sg. akk. *jej*, sg. gen. fem. *je*jie atd. pravdě podobný, a je tedy vůbec třeba výkladu jiného. A ten jest: v tvarech, které mají *jej-* místo *j-*, jest *je-* přidáno analogií podle gen. *je*ho-*'ho* a dat. *je*mu-*'mu*; tvary *'ho*, *'mu* jsou v č. od pradávna; když pak se říkalo *'ho*, *'mu* a vedle toho též *je*ho, *je*mu, mohlo snadně vedle *jь* také *je*jь, vedle *jie* také *je*jie, vedle *jich* také *je*jich atd. vznikati.

V du. gen. lok. jest *jeju* stsl. a psl., a jest také stčeské *jejú* atd. Toto stč. *jejú* mohlo by býti dochováno z psl.; ale vzhledem k tomu, že v stč. jest vedle *jejú* atd. častěji *jú* atd., že se nezachovalo také naš*ejú*, nýbrž jen naš*ú* atd., a že analogické přidávání slabiky *je-* je dosvědčeno v tolika jiných tvarech tohoto zájmena, mám také du. gen. lok. *jú* atd. za tvar český starší, a *je*jú atd. za tvar pozdější, vzniklý z onoho analogickým přidáním slabiky *je-*.

Tvar akk. *jej* mohl by se také vykládati z **jь-jь*, jako *tet* vzniklo ze zdvojeného *tъ-tъ*; ale z příčiny právě dotčené, že totiž analogické přidávání slabiky *je-* v tolika jiných tvarech tohoto zájmena je dosvědčeno, vysvětluje se také *jej* nejpodobněji z *je-j(ь)*.

Zájmeno *jь*, *ja*, *je* jest významem svým vlastně demonstrativum, a význam ten se v něm poněkud vždycky udržuje. Krom toho béře se jednak za zájmeno osoby třetí, a to v pádech krom nominativův, jednak za relativum, a ve významu tom zvláště usadily se tvary jeho s enklitickým *-že*. Relativum *jen-že* bývá v jazyku starém také ve funkci přívlastkové, na př. *ježto město*, *pro ňežto zahanbenie* atp.; v jazyku pozdějším nikoli. Sklonění jest ovšem stejné, budiž význam a syntaktický usus kterýkoliv. Z tvarů relativních některé ustrnuly jako relativa absoluta; zejména *jenž* a *jež(to)*, znamenající potom nejen qui a quod, ale relativum vůbec.

Po předložce mění se *j-* v *ň-*, čehož původ a výklad v. I. str. 377 a 378. Analogií bývá pak *ň-* místo *j-* také ve výrazích bez předložky, a to zejména v instrumentalech, na př. když sem ním (kašlem) sužována byla ŽerKat. 73, aby ním (mečem) bil národy BílA. 23, že jsem vás ní (odpovědí) tak dlouho zdržela ŽerKat. 180, registra nimiz se ten dvůr řídí KolEE. 306ᵃ (1660), nebude nj pohrzeti Beck. 2, 283, nechlub se njmi (dětmi) t. 3, 116, byšte ráčili mne nimi (penězi) spokojiti ŽerKat. 86 a j., častěji od XVII stol.; v nč. ob. toho není, poněvadž tu místo instrumentalu prostého bývá předložkový, a Us. spis. toho nedopouští.

Místo *ňe-*, gen. do-ňeho, dat. k-ňemu, lok. v-ňem atp., psáno pravopisem pozdějším a nč. *ně-*, do-něho atd.

V nář. lhot. (mor.) a místy i jinde je všeliké *ň* změněno *n*, srov. I. str. 372; je tu tedy i gen. do-neho, fem. do-ný atd.

397. Sing. nom. akk. masc. Tvar vlastní jest *jь*. Ten se do české doby historické nedochoval; ale jsou tu tvary, které z býv. a psl. *jь* vznik svůj mají. Především tvar

-*ň* = eum, ze staršího *ňь*, kladený po předložkách; na př. ssed na n t. j. na-ň svD. 93, přistúpi prziedeng mátě t. j. přěde ň EvZimn. 21, uvěřichu wenn t. j. ve-ň t. 31, jižto úfají wen ŽWittb. 2, 13, jenž úfá weyn t. j. ve-ň ŽKlem. 23, 19, pronz t. j. pro-ň-ž (list) DalC. 11, ſkrzyen t. j. skrzě-ň (sv. Václava) t. 31, prſieden t. j. přěde-ň AlxBM. 4, 22, nan t. j. na-ň t. 4, 30, pron t. j. pro-ň AlxV. 28, naden mohl jmieti vojě t. j. nade-ň t. 950, podeň subter eum Kladr. Ex. 17, 12, weṅt úfati budu t. Job. 13, 15, voda poden teče t. j. pode-ň (pod plamen) Baw. 244 atd., dosud v Usu spis.; místy i v nář. ob.: přezeň, podeň BartD. 27 (záhor.), přezeň t. 32 (pomor.), t. 75 (val.), zaň t. 119 (laš.), kdože mi poň puojde Duš. 425 (slc., z Koll. Zpiev.).

Někdy vznikla v *jь* a *ňь* střídnice -*i* za -*ь*, srov. I. str. 209, a jsou tedy tvary *ji* a *ni*. Na příklad

ji = eum: (Pitrún) přišel jest ke mně v noci ubitý i bude mne prositi, abych ji (t. Pitrúna) k sobě do domu pustil... a já pustím ji (téhož) k sobě i budu se jeho ptáti... teď ji (téhož) máte, schovejtež ji (téhož)... našel jsem ji (téhož) v lesi List. z r. 1485 otišt. v Čas. Mat. Mor. 1870, 46—47; vezmi pětiprstu a warz gy (t. pětiprst rostl.) u vodě Chir. 156[a]; (gy eum je také v Háj. 113[a] ve faksimilovaném otisku z r. 1819; omylem, ve vyd. z r. 1541 je tutéž gey); srov. stpol.: oblekli gy (Krista(w pawloke Arch. Jag. 3, 30, bog podwijszijl gest gij exaltavit illum Glossae Wisł. 80, chwalcze gi ŽFlor., slawicze gij tamt., npol. ji; —

ni = eum: vyliú v obezřěniú jeho modlitvu mú a zámutek mój prſiedny zvěstuju t. j. přěd-ni ante ipsum ŽKlem. 141, 3, co jest člověk že pomníš na ni memor es eius ŽWittb. 8, 5, chci nany lidmi dobrými dokázati t. j. na-ni (na Jakuba z Crumpsyna) Půh. 1. 175, mám nany (na Přibíka z Litovle) dosti dobrých lidí (svědkův) tamt. 1. 176 a j. (často v Půh.); vylezeš na ni (t. na strom) BartD. 24 (zlin.), sednu si na ni (t. na koně) t., bohatá za ni nepůjde t. 75 (val., = nevdá se za něho).

Dále z téhož *jь* a *ňь* a přívěsku -*nъ*, o němž v. § 380 č. 7, vznikly tvary *jen*, *ňen*. Doklady:

jen jako akk. demonstrativa (zájm. třetí osoby) = eum, na př. vezmi czerweny klett a ztlucz gen což najdrobnějie budeš moci Chir. 31[a], vezmi loj a rozpust gen na pánvi t. 22[b], udělaj knot a vtiskniž gen v tu ránu t. 15[a], chtě gen (bílek) odjieti t. 12[a], vezmi slez a ztluc gen s starým sádlem t. 88[a], vezmi bolehlav a zvař gen t. 89[a], vezmi chmel a vařiž gen t. 83[b], (lék) ustudě zetři gen t. 115[a], vezmi wynſtierz a ztlucz gen t. 148[a], pověs gen (pytlík) u vlhké pinvici t. 148[a], vař gen (ječmen) v čisté vodě t. 154[a], vezmi žlútek, zahustiž gen t. 156[b], vezmi poſſek baykowy i vſſuſſyz

gen a ztlucz na prach a ſmyeſs gen s vaječnými skořepinami t. 160ª, vezmi alún u ztlucz gen dobře t. 169ᵇ, vezmi bob a moč gen v octě t. 188ᵇ atd., vzácný tento tvar v Chir. často se vyskytuje; — *jen, jenže*, jako nom. relat. = qui: krále mého gen jest v svatém qui est ŽWittb. 67, 26, pochválen hospodin, gen nedal nás v jětie qui non dedit t. 123, 6, šli (mitto) anjela, yen učiní cěstu před tebú EvSeitst. Mat. 11, 10, ty jsi, gen přijíti máš Comest. 231ᵇ, ten, genze větróm káže t. Mat. 8, 27, genſ jest Túl. 28ᵇ atd., Us. dosud spis.; — *jen- že* jako akk. relat. = quem: v dól genz učinil in foveam quam fecit ŽWittb. 7, 16, vódcě si byl liudu genz si vykúpil ŽKlem. 126ª, hod yenzto slaviechu Pass. 395, tento slúp genzto vidíš t. 112 a j., užitek genz lidé od toho mají Alb. 39ª, aniž hřiešný člověk dóstojen jest chleba genz jie t. 72ᵇ, kozlec genż jsem slíbil Ol. Gen. 38, 23; (král) potom vezme meč a jej bohu offěruje, jenž (meč) hrabie, který tu bude, vyplatí a před ním ponese Kar. 93; kbelík, w yenzto tu miezku (mízu) sbierají Mill. 105ᵇ; — z toho udrželo se do jazyka pozdějšího a dosud jenom *jenž* = qui Us. spis.;

ňen jako akk. demonstrativa (zájm. třetí osoby) = eum: skrze nen per eum ŽPod. 52 (nápis), skrz nen Kat. 116, aby spasen byl svět skrzě nen EvVíd. Jan. 3, 17, skrze nen EvOl. tamt, diek činiece bohu skrze nen t. 154ᵇ, skrze nien (t. sklenĕný sud) Mart. 13ª, skrze nien (t. Karla Vel.) dóstojnost césařská přešla na Němce Mart. 41ᵇ; před vratami je bílej kámen, jen si sedni na nĕn Erb. pís. 121 (z Domažl.), za nĕn, pro nĕn Kotsm. 36 (doudl.), za nĕn, pro ňen v nář. ok. Stankovsk. (Fischer, Sborník vĕdecký I, 36), chod.; — *ňenž* jako akk. relat. = quem: pro nenzto div Pass. 344, pro nenzto úraz t. 374, pro nyenz div t. 395, mimo nenz ničeho nezbylo Kat. 100.

Konečně je z *jь* přibytím slabiky *je-* tvar *jej* = *je-j(ь)*, po předložkách *ňej*; a z obého dial. *jé*, *ňé*. Doklady:

jej jako akk. demonstr. (zájm. třetí osoby) = eum; na př. ustavil si gei ŽKlem. 8, 7, utěšíš gey ŽWittb. 20, 7, minula gyey rada DalC. 4, do města gey vehnachu Pass. 282, pohani yey jěli t. 357 atd., dosud Us. spis.; — dial. *jé*: že ste jé (syna) chovale, zašiju jé (muže) do měcha Duš. 425 (mor.), jé eum BartD. 2, 136 (han.) a j.; — *jejž* jako akkus. relat. = quem: zájem geyz jest vojsko zachytilo Ol. Num. 31, 32, (déšť) geyzto hospodin ssielá t. Deut. 11, 12, jáť sem bratr váš, gieyž ste prodali t. Gen. 45, 4 atd., dosud Us. spis.;

ňej = eum, v nář. ob.: zavolej na něj (na chlapce), vylez na něj (na strom) atp. Us., BartD. 56 (dol.) a j.; — dial. *ňé*: skrze nie (t. sv. Gervasia) Pass. tišt. 615, za ňé BartD. 2, 136 a j.; — *ňejž* jako akk. relat. = quem: na nějž, pro nějž atp. Us. spis.

V Půh. 1, 194 čte se: skrz neni per eum; není-li to omyl a má-li

se čísti *ňeni*, tedy by to byl akk. *ni* nahoře vytčený s *ňe-* místo *je-*, tedy *ňe-ni* jako je *jej* = *je-jь*.

Sing. nom. akk. neutr. *je*, *ňe*: vzem ge (děťátko) na svoji rucě Pass. 340; toť tělo mé, vstup wne t. j. v-ňe (opravou ze wnye) t. 423, že mnoho na tom psaní záleží tak Ti je posílám ŽerKat. 266 atd., dosud Us. spis.; dílem i v nářečích: víno je dobrý, píte je Šemb. 15 (domažl.), kde je dítě? děte pro ně t., slyším je (dítě) plakat Kotsm. 25 (doudl.), já si na ně (na děvče) zavolám Suš. 230, dyby mi je (děvče) chtěli dát, uměl bych za ně děkovat t. 393, hněvajúc sä na ně (na slunce) Šemb. 139 (slc., gemer.); z *ňe* je dále dial. *ňo* (podle BartD. 119 místem rozdílné od masc. *ňo*, vzniklého ze *ňho*): poďme na ňo (na pivo) BartD. 119 (laš.), že se na ňo (na slunce) hněvaly Šemb. 118 (opav.-ostrav.), a *no*: že se na no (na slunce) hnevaly t. 133 (slc., hornotrenč.); – relat. *je-že*, *ňe-že*: z toho yeſe činiš Kunh. 147[b], ies sě stalo Jid. 11, gyezzto město Pass. 330, gyeſto město t. 323, na neſto budeš mieně t. j. ňež-to Pil. d, pro nezto zahanbenie Pass. 297, pro nyez (t. mužobojstvo) DalC. 2 atd., dosud v usu spis., třeba že s obmezením syntaktickým nahoře vytčeným.

Akk. *je*, *ňe* = id vychází z obyčeje a nahrazuje se tvary akk. masc. = eum. Začátky toho jsou již v době staré. Příklady: Durink děťátko na led vyvede, k rybám gyey na Ohři přivede t. j. jej m. je DalC. 21, dědictvo ješto gey byl ztratil Brig. 12[a], viděli gey (tělo) t. 185[b]; přezeň (přes dítě) BartD 75 (val.), vylez pro ni (pro jablko) t. 24 (zlin.), di pro něj (pro pivo) t. 56 (dol.); děťátko počě prositi aby ho přěnesl Pass. 360, dietě dnú trpí, přijdu a uzdravím ho HusPost. 20[b], kteří ho (břemeno) nesou Beck, 1, 87 a j., viděl sem ho (dítě), četl jsem ho (psaní) atp. Us. ob., vypili ho (pivo) BartD. 119 (laš.), že se na ňho (na slunce) hněvaly Šemb. 140 (slc., spiš.) atd. To jsou odchylky ovšem syntaktické, ale zmínka o nich náleží také do tvarosloví, poněvadž se jimi tvary vlastní z užívání vytiskují.

Sing. nom. fem. *jě* přehlas. ze staršího *ja*, doložen jen v *jě-že* quae: ovcě giez zahynula ŽWittb. 118, 176, giez (krev) prolita jest t. 78, 10, světlost gyezz vešken žalář osvietila Pass. 320, matka giez bieše umřěla t. 373 atd.; sklesnutím jotace *je-*: mast, geze sstúpi u bradu ŽKlem. 132, 2 atd., jež nč. Us. spis.

Akk. *ju*, *juže*: yu eam ŽGloss. 68, 36; t. 79, 9; t. 79, 13; bolí yu zzyrdcze Jid. 153, inhed iu za knieňu pojě DalH. 41, káza yu v žalář vsaditi Pass. 319, že yu (matku) kázal rozřězati ApD. 104, by yw (žábu) vyvrátil t. 105, ius (zlob) jest měl ApD. 104, yus (čest) jemu písmo vydává ApD. 106, na cěstě yuz zvolil ŽWittb. 24, 12. — Po předložkách *ňu*: kniežata sě za nhu přimluvichu DalH. 39, upadl wnu (t. jámu) AlxH. 7, 19. — V nář. vých. přehláska dílem nepronikla, dílem zase zrušena jest, tedy: ju BartD. 24 (zlin.) a j., slc.; na nu t. 45 (lhot., v nář. tom jest

n m. ň); po souhláskách vynechává se *j-* a jest *u*, potkáł sem u t. 65 (val.), a z toho *hu*, viděł hu t. 82 (hran.); zdlouž. *jú* t. 75 (val.), *hú* t. 91 (stjick.); jinými změnami hláskovými *jo* Duš. 426 (han.), *jum* a *jom* vlivem polským: chytił jum za ručičke vysadil jum na koníčka BartNPís. 151 (slez.), možeš jom (košilku) vyprać t. 143 (též).

S jotací proniklou (srov. I. str. 270) *jiu*, *niu*, *-že*: by giu (duši) otnesli ŽKlem. 30ᵃ, popadni gyu t. 3ᵇ, aby gyu (sv. Ludmilu) zadávila DalC. 25, zapojil jsi gyu eam ŽWittb. 64, 10, na téj giu cěstě postavi Hrad. 63ᵃ, v jámu giuzto jest učinil ŽKlem. 4ᵃ, upadli sú w niu t. 42ᵃ, pro nyuz (věc) sě dálil Hrad. 43ᵃ, pro nyuz (vinu) t. 87ᵃ.

Z toho přehláskou *ji*, *ni*: sv. Petr od sebe gi (matku) honieše Pass. 290, gizto (matku) buoh navrátil t. 290, w niz hodinu t. 408; atd., nč. ji, ni. V kvantitě bývá odchylka: gijzto věc uslyšav Pass. 464; přiezn, gijzto ste měli t. 331; práce, ǵijz musí nésti Štít. uč. 40ᵃ; mysl, gijzto jsú vzeli t. 70ᵇ; lidé gij (ženu) vrátichu Alxp. 118, za nij (t. za zahradu) KolB. 1518, gij (t. sladovnu) KolA. 1511 a j. Blahoslav připomíná, že někde a zejména prý v Domažlicku mluví se *jíž*, ale lépe že jest vyslovovati krátce *již* Blah. 22, 261.

398. Sing. gen. (akk.) masc. neutr. *jeho*, *ňeho*, *-že*. Na př. gehoze kolivěk činíš, z neho jsi robotil vezván HomOp. 152ᵃ (gen. syntakticky neoprávněn), yehoz diel ŽGloss. 121, 3, na neho t. 143, 3, ot nehoze Ostr., pobdě že geho dobrý nevidí AlxBM. 5, 21, vláčili ieho po městu ApŠ. 104, bóh geho poraz, ktož Mast. 63, podle neho Jid. 159, pro neho Hrad. 80ᵃ, na neho t. 83ᵃ, ŽWittb. 143, 3, ML. 104ᵃ, ranami geho jest ztříznil Pulk. 56ᵃ, rozdrali jsú geho t. 156ᵃ, ješto geho znali t. 122ᵃ atd., dosud Us.; s odchylkou v kvantitě: od nijeho Štít. ř. 250ᵇ, skrze nyehuoz Lit. Mark. 14, 21 z přízvučného jehò. Dialektickou změnou hláskovou *joho* BartD. 135 (sev.-opav., tu říká se i joden m. jeden, johła m. jehła atd.)

Přízvuk byl na slabice druhé, *jehò*, srov. rus. *jegò*. Z nepřízvučné slabiky prvé vynechává se samohláska a tím vznikají tvary *j'ho*, *ň'ho*, *-že*, srov. I. str. 151. Na příklad

j'ho: tet gho chtě mučiti ApŠ. 4, chtyeczey gho oslepiti t. j. chtiecejho t. 81, chtěvše gho sžéci t. 108, liud sě oy gho rově svinu t. 37, by gho dušě nešla tady t. 56, takay gho světlost ostúpi t. 31 (o psaní -y-gho srov. I. str. 529), potkal gho na horách AlxH. 1, 18, by gho jala AlxBM. 1. 9, by byl kto gho co vině AlxB. 8, 12, skot gho LMar. 9, ž'by gho zabiti chtěł DalH. 30, nechtiechu gho poslúchati DalC. 75, tomu gho chovati káza t. 21, ani potupí gho ŽKlem. 26ᵇ, ktož gho hanie Mast. 63, gho JidDrk. 65, KatBrn. 13, vizte gho Hrad. 50ᵇ, provodichu gho tam t. 70ᵇ, ghoz vzvoli t. 35ᵇ atd.; v jazyku pozdějším *j'ho* nebývá;

ňho: aby mohl donho (t. do města) vjíti Štít. ř. 141ᵇ, dělník nanhozto požehral pán té vinnicě t. 110ᵃ, do ňho (t. do domu) Pam. 3, 163; dosud dial.: u ňho, na ňho, bedle ňho Kotsm. 11 a 25 (doudl.), za ňho, pro ňho, do ňho, na ňho BartD. 27 (záhor.), t. 32 (pomor.), t. 75 (val.), za ňho Suš. 112, o ňho t. 121, na ňho t. 226, do ňho Hatt. slc. 93, za ňho, o ňho, na ňho, po ňho Duš. 424—426 (slc); v nář. laš. změněno *ňho* místy v *ňo*: za ňo, na ňo, pro ňo (masc.) BartD. 119.

Ze *j'ho* jest odsutím dalším *ho*, srov. I. str. 539. Na př. an ho mečem protče Jid. 100, kak ho syn t. 14, že pět měsiec ho neviziu LMar. 31, do města ho nepustichu DalC. 58, přitovařišmy ho k sobě Hrad. 2ᵇ, tuť vám ho vedu Pass. 200 atd., dosud Us. Z toho dial. zdlouž. *hó* BartD. 85 (stjick.).

Přízvuk časem se změnil, jak viděti na nč. *jèho* proti stč. *jegò*, *jehò*; tvar *jèho* vedle *jehò* předpokládati dlužno již pro dobu stč., žádáť ho stč. *jeh'*, mně geh vlastniej mateři Pass. 244, které jen z *jèho* snadně si vysvětlíme.

Tvary tuto vyložené *jeho* atd. jsou vlastně genitivy, ale berou se též za akk., *jeho* atd. jest = gen. eius, a také akk. eum a mnohdy též id. Když pak *jeho* znamenalo eius a vedle toho též eum, přidala analogie také tvarům vlastně akkusativním *jej*, *ňej* atd. spolu význam genitivní. Na př. z ňej, do ňej, od ňej, bez ňej atd. Us., u ňej Kotsm. 24 (doudl.), vyšlo mračínko bude z něj pršet Erb. pís. 213, neboj se jé (jej, m. gen. ho) BartD. 2, 172 (han.), místo ňé (též) t., všeci z ňé měli radost Duš. 424 (han.). V Krist. 42ᵇ psáno: okolo nye (t. Krista); omylem. V jazyku spisovném svádí tato analogie druhdy k chybnému *doň* m. *do-ňeho* (*ň* jest akk., *do* pak pojí se jen s gen.); na př. ješto se doň nadál Pal. 4, 181, všecky nešlechetnosti doň sčítaje t. 256, některá jednání nepojata doň (do zápisu) t. 5, 2, 437.

V nč. usu spisovném jsou z hojných těchto tvarů v obyčeji jenom *jeho*, *ňeho* v platnosti gen., a *ň*, *jej*, *ňej* (někdy), *jeho*, *ňeho*, *ho* v platnosti akk.

Gen. má také význam possessivní. V tom významu bývá v stč. tvar plný *jeho*, na př. yeho tělo Pass. 316 atd., a někdy také tvar kratší *j'ho*, *ho*: by gho dušě nešla tady anima eius ApŠ. 56, gho daři svD. 88, po yho smrti Hrad. 23ᵇ, ktož gho wiery jest neslíbil KatBrn. 13, počnúc ot Přemysla krále kak ho syn kak vnuk na mále sě jsú zbyli na sem světě (ho syn = filius eius) Jid. 14, jímž sě mysl ho nic nezkruti AlxB. 3, 24, kak ho (t. Aristotelova) múdrost povýšena AlxV. 324, ho (měsíce) světlost t. 2351. Již v stč. je tu vedle řídkých výjimek pravidlem tvar plný, v nář. pak nových vládne to pravidlo bez výjimky.

O rozdílech v akk. *jeho*, *jej* atd. uvažují theoretikové. Philomates chce, aby *ho* bylo bráno za akk. vůbec, *jej* za akk. neživotných; Blah. 94

tomu odporuje; Nejedlý Gr. 112 rozeznává: opřel se o něho (o bratra), opřel se o něj (o strom); nč. Us. spis. má *jej* za akk. vůbec, *ho*, *jeho* za akk. životných, a jest tu *jeho* důrazné a *ho* enklitické.

Domnělému pravidlu, že by po předložkách akkusativních neměl bývati tvar genitivní, odporuje dávný zvyk, dosvědčený nahoře doklady na ňeho, pro ňeho atp. (ŽGloss. ŽWittb., Hrad. a j.).

Sing. gen. fem. *jie*, *nie*, *-že*, zúžením *jí*, *ní*. Na př. tdy pobudi gíe (t. ženy) Jid. 161, gies (t. svatosti) ApŠ. 122, gies (búřé) sě byli lekli t. 112, gies (prorady) nelzě zbýti AlxBM. 7, 15, zlým skutkem gie (té ženy) lákáše Pass. 286, počě z nye diábel volati t. 424, položichu v-nye trubiciu t. j. u nie DalC. 13, u nyez (řěky) AlxV. 1190, ktož žádají gýe (t. smrti Kristovy) Štít. uč. 153ª, voda gije (poskvrny) nemóž snieti Štít. ř. 67ª, bez nije (t. spravedlnosti) t. 9ᵇ, aby to od nije (od duše) neodešlo t. 52ᵇ, nenalezl sem gié pannú Ol. Deut. 22, 14, od ňiee KřižB. 85ᵇ, od ňíež t 91ᵇ; k vyhlazení gj Br. Ezech. 13, 13, an gi není m. jí (vody) t. Isa. 41, 17; nč. jí, ní Us., Btch. 379, BartD. 75 (val.) a j., t. 2, 24 (han.), zkrác. *ji* chrom. 278, *ji*, *ni* BartD. 2, 137 (han., místy), Duš. 425 (mor. místy, slez.). Odsutím souhlásky: *í* BartD. 24 (zlin.), a z toho *hí* Duš. 425 (mor. místy). Ztvrdnutím *ný*, do ný v nář. lhot. BartD. 45.

Jiný tvar jest *jiej*, *niej*, podle dat. lok. Na př. jejie matka gyey (t. dcery své) vždy střežieše Kat. 8, gieyzto radosti prosivše Pass. 205. Z toho sklesnutím jotace *jéj*, *jej* atd.: ktož gey (milosti) zakusí NRada 274, daj mně jej (buchty) kúsek BartD. 39 (súch.), skočiu do něj (do vody) t., od něj fem. t. 42 (hroz.), napij sa jej (vody) Suš. 287, jej slc.; z toho je dále odsutím *ej*, a z tohoto *hej* Duš. 425 (slc., místy).

Z tvarů dosud uvedených a vyložených *jie* a *jiej* vznikly přidáním analogického *je-* tvary delší *jejie* a *jejiej*, a z nich sklesnutím jotace dále *jejé*, *jejéj*. Vyskytují se obyčějně jako přívlastek významu possessivního Podávám toho doklady, srovnané podle čísla a pádu substantiva, k němuž genitiv *jejie* atd. náleží:

jejie, sklesnutím jotace *jejé*; na př. sg. nom. akk. milovník gegije Štít. ř. 12ª, lid gyege Pror. 14ª, gegije radost t. Štít. ř. 21ª, matka geye Kat. 64, gegie srdce Pass. 234, gegie sílu Kunh. 149ᵇ, gegye postavu Kat. 182; — gen. života gegie Tob. 139ᵇ, gegie krásy Pass 320, z objetie gegije Štít. ř. 53ª; — dat. daj chválu gegye synu Mast. 5ᵇ, k gegie útěšě Pass. 278; — lok. w gegie domu Pass 278; w gegye náboženství t. 379, po gegye smrti t. 343; — instr. pláščem gegye Pass. 338, přěd gegye skončením t. 381, gegye modlitbú t. 490; — du. gegye prsi Pass. 350, geye prsi Kat. 170, gegye uši t. 190; u gegie prsí Pass. 338, z gegije očí jasnú Kat. 130; přěd gegie očima t 285; — pl. nom. akk. dobří gegije skutci Štít. ř. 51ª, gegie vlasi Kat. 132, gegye rány Kat. 144, gegye slova Pass. 379; — gen. svatých gegye bratří Pass. 377, od gegye dievek t. 347; —

lok. po tělesných gegije čitedlnostech Štít. ř. 49a; — instr. s gegye knieněmi DalC. 46; —

jejiej: sg. nom. přikryl hory stien gegyey ŽPod. 79, 11, gegyey otec Lvov. 72a, gegyey svatý život t., — akk. vidě gegyey velikú krásu t. 72a, gegyey svatú hlavu t. 73a, — gen. u gegyey hrobu t. 71b, pro památku gegyey umučenie t., – lok. na giegiey chřebtě EvZimn. Rozb. 701, — plur. nom. akk. gegyey svaté prsi Lvov. 73b, — gen. z gegyey bokóv t. 73a. — Z toho sklesnutím jotace *jejéj*: pre jejéj milého, za jejéj dobrotu Duš. 425 pozn. (slc.).

Z obého jest zúžením *její*. Na př. sg. gen. od gegy muže rkp. z r. 1398 Šemb. Lit.[3] 491, z její věna Půh. 1, 119, t. 345, — dat. k gegy promluvení KristB. 1a, bratru její Ondřejovi Půh. 1, 229, — lok. v její vdovství pobral jí všecko t. 2, 39, — instr. s její otcem t. 1, 279, její návodem t. 2, 9, — plur. do jehí tváří dial. m. její Suš. 125, jí a její dětóm Půh. 2, 39, mezi Kateřinú a její sestrami t. 2, 225.

Z těchto genitivů *jejie*, *jejiej*, *její* vyvinulo se pak adjektivní possessivum masc. *její*, fem. *jejie*, neutr. *jejie*, nč. *její*, *-í*, *-í*; o tom v. § 403.

Ve významu jiném než possessivním vyskytuje se *jejie*, *-í* v dial.: člověk, který by viděl koho s ručnicí chodícího a jemu gegi nevzal, ten má deset hřiven propadnúti List. slez. z r. 1532 (Perw. Otč. 11), kněz Petr gegi (t. zahrady) užíval a požíval List. slez. z r. 1551 (t. 66). —

399. Sing. dat. masc. neutr. *jemu*, *ňemu*, *-že*. Na př. iemuſto Pil. c, vzchotě sě iemu ovocě Jid. 78, k nemu svD. 44, zdieše sě gemu AlxV. 735, proti yemu DalC. 29, proti nyemu t. 77, proti nemu Pass. 294, k nemu t 275, t. 312, t. 326, ŽWittb. 4, 4 atd., dosud Us. Lašsky též k *nimu* Duš. 425, změnou dialektickou -em- v -im-; a sev.-opav. *jomu* BartD. 135, změnou dial. je- v jo-.

V Mill. psáno: k nemuoz 95a; to předpokládá dial zdlouž. k-*ňemúž*.

Přízvuk byl na slabice druhé, *jemù*, srov. rus. *jemù*. Z nepřízvučné slabiky prvé vynechává se samohláska a tím vznikají tvary *j'mu*, *ň'mu*, *-že*, srov. I. str. 151. Na příklad

j'mu: muzzichuy gmu nápoj dáti ApD. 6, dachuy gmu řěč t. c, prsiſſloy gmu k vóli ApŠ. 97, když zziey gmu tu (u)da býti t. 9, tay gmu žádost na mysl vzpade Jid. 76 (o psaní -y-gmu srov. I. 529), jenž gmu volen t. 85, gmu JidDrk. 72, jmě gmu složiu Pil. d, tdy sě gmu uda AlxB. 1, 23, počě gmu děkovati DalH. 30, káza gmu oči vylúpiti DalC. 40, že gmu Přemysl vzděchu t. 5 a j., snad gmu dna lámá uši Mast. 124, to gmu bieše bóh dal Hrad. 70a, jakž gmu dám políbenie t. 78b, gmuz zákon slúží t. 39a, gmužto dějí čest Ol. Zach. 11, 10; později *j'mu* nebývá;

ň'mu: ku ňmu Hatt. slc. 93.

Ze *j'mu* jest odsutím dalším *mu*, srov. I. str. 539. Na př. což mu

třěba AlxB. 2, 8, jenž mu byl protivný AlxM. 3, 9, tiem proti mu bieše mdlejí AlxV. 953, kak by sě mu dostalo t. 767, vyřezav mu jazyk DalC. 40 atd., dosud Us.

V nář. han. jest *-o* za *-u* a tedy *jemo*, *mo*: šeptala jemo, přesedla k němo, já sem mo hotekla Duš. 424.

V nář. vých. odsouvá se *-u* a jest *jem'*, *ňem'*: pámbů jem odpust BartD. 24 (zlin.), jem t. 75 (val.), šéł sem k něm t. 24; sev.-opav. *jom'*: Maria jom (pomáhala) Duš. 424.

V nč. usu jest *jemu* důrazné a *mu* enklitické. Philomates učil, že *jemu* platí o přítomném, *mu* o nepřítomném; Blah. 96 mu odporuje.

Sing. lok. masc. neutr. *jem*, *ňem*, *-že*. Na př. v tom městě w gemz súd bývá Rožmb. 18, jakžto sě o nem píše Pass. 322, po nem t. 317, ŽWittb. 33, 15, na nemz Pass. 326 atd., dosud Us. S odchylkou v kvantitě: pojdú po nijem Štít. ř. 7^{a}, w nijem t. 38^{b}, t. 31^{a}, t 216^{a}, w nijemzz t. 38^{b}, t. 235^{b}, t. 225^{a}. Lašsky *nim*, o nim BartD. 119, na nim, při nim Duš. 426, dialektickou změnou -em v -im; a sev.-opav. o-*ňom* BartD. 135, dialektickou změnou ňe- v ňo- (tu říká se také ňogdo m. někde, ňosu m. ňesu spis. nesu atd., srov. I. 149 a 150). Jiné *ňom* jest analogií podle *tom* atd.: v nomzto Hrad. 115^{a}, v ňom Pís. Waldšt. 9, v ňom Šemb. 23 (stř.-česk.), na ňom, o ňom Duš. 426 a 427 (mor. a slc.).

Sing. dat. lok. fem. Tvar český nejstarší jest *jí*, *ní*, *-že*. Na př. gí bě ne do veselé Jid. 151, že sě gí nemílil Jid. 155, bylo gij (vdově) sbožie otjato AlxBM. 8, 23, nedavše gi (žábě) jinak stéci Ap. d, vzkázachu gyg (vdově) Dět. Jež. 2^{a}, ande gy pojíti velé AlxV. 1888, poddada se gý (řeholi) Štít. uč. 71^{a}, pravda gýz se (Lucifer) protiví t. 67^{b}, túž chytrosti gíjz oni múdrost řiekají t. 79^{b}, jakž sě gij (vdově) nahodí Štít. ř. 11^{b}, gí jest dána radost t. 23^{a}, to vše zlé ukáží gij (duši) t. 124^{a}, čas který byl dán gij (duši) t. 124^{b} a j., jakžto gy byl anděl řekl Krist. 14^{b}, muši ť o nij (spravedlnosti) řéci Štít. ř. 9^{b}, vzeli k nij (manně) mrzkost t. 11^{b}, w nijzz (spravedlnosti) bude život t. 45^{b}, protiv nij (duši) t. 124^{b}, na nijz (lúce) t. 126^{b}, noc w nijz hospodin lid vyvedl t. 157^{a} a j., ostali při níj (čistotě) Štít. uč. 44^{a} a j., w ny UmR. 197, o ny DalC. 49, w nys (skříni) ležala jich svatyně AlxH. 2, 9, k nyzto matka boží vecě Krist. 16^{a} atd. Vedle toho vznikly a rozšířily se novotvary *jiej*, *niej*, *-že*, podle sklonění složeného; zvěř gyei nic neučinila Pass. 490, aby giey jejie syna ukázal t. 290, gyey hlava ſtata t. 363, káže sě gyey třiesti ŽWittb. 103, 32, giey ŽGloss. t., kdežto gyey viděti vraha AlxV. 1889, tak sě giey všickni radovali Krist. 15^{b}, muž dá giéy (ženě) list rozvodný Ol. Deut. 24, 3, ona gyéy otpověděsta Ol. Jos. 2, 14, gieizto dna rucě zlámala Pass. 290, dceru gyeyzto Klotilda řekli t. 328, po nyey ŽWittb. 44, 15, na nyey (t. hoře) t. 67, 17, na nyei (t. zemi) ŽKlem. 26^{b}, w nyei (t. zemi) t. 57^{b}, k nyeys t. smrti AlxBM. 4, 17, po nyeyſto (žrdi) by bylo znáti AlxB. 8, 4, w nyeyſto

(chvíli) sě odřekl boha ApŠ. 146, o nyeyzto svatá cierkev zpievá Pass. 488, při nyey Krist. 15[b], o nyey t., w nyey t. 14[b] atd.

Slabikou *je-* analogií přidanou vznikl z *jiej* tvar delší *jejiej*: mnoho ran gegyey (t. sv. Dorotě) učinili Lvov. 72[a].

Dále vzniklo z *jiej*, *niej* sklesnutím jotace *jéj*, *ňéj*; ztrátou koncové souhlásky *jie*, *nie* a *jé*, *ňé*; a zúžením opět *jí*, *ní*. Na příklad

jéj ňéj, zkrác. *jej*, *ňej*: obětovali gey (královně) oběti Pror. 94[a], slc. jej, k něj BartD. 42 (hroz.) atd. Z toho opět jinými změnami hláskovými *ej*, tak ej (dívce) sluboval Duš. 425 (slc.); *hej*, kúpil som hej voly t. (slc.); *néj*, přišél som k néj t. (slc.), na néj (na kůži) ležau t. (slc.).

jie, *nie*: by gíje (dceři) co otec odkázal Pr. pr. 252, w nyee (v sobotě) Ol. Ex. 31, 14, proti nyé (t. ženě) t. 3. Reg. 2, 19, na níje (t. na korúhvi) Pr. pr. 257, k nije Lobk. 70[b]; do vlasti gyezto Syria dějí Pass. 323, k řěcě gyez Araxes dějú AlxM. 4, 18, giézzto (ženě) zjěvi sě anjel Ol. Súdc. 13, 3. giézzto on otpověděl t. 2. Reg. 20, 17, hora w niez si bydlil ŽWittb. 73, 2, na nyez (t. hoře) t. 67, 17, w nyezto bolesti Pass. 338, k nýezzto Ol. 3. Reg. 17, 13, k nyeez syn vecě Brig. 82[b] atd. V DalH. psáno: tu čiešiu on mienieše o neyes syn boží mluvieše 30; omylem, buď místo niež nebo m. niejž.

jé, *ňé*: tu kdež sě ge (podávené) hanba stala ODub. 18, pakli ge (vdově) dsky svědčie t. 72, moře ge (řece) téci nedá KabK. 33[b] (pro *ňé* není dokladů zřetelných, poněvadž v době té, kdy je očekáváme, psalo se stejně s *nie*).

jiej, *niej* a vše, co z toho dále vzniklo, mění se pak úžením v *jí*, *ní* a splývá tudy s tím tvarem *jí*, *ní*, který byl v češtině od doby nejstarší a vedle rozmanitých novotvarů stále se držel. Když zúžení toto proniklo, jest — od XVI stol. — dat. lok. *jí*, *ní* pravidlem všeobecným, ovšem kromě nář. slc., kde úžení neproniklo a kde tedy zůstalo *jej*, *ňej* (z *jéj*, *ňéj* atd.); na př. modlí se gj Br. Isa. 44, 17, w nj t. Jer. 27, 11 atd. Ve fasi této ovšem nelze v daných příkladech rozeznávati, které *jí*, *ní* je staré, a které vzniklo zúžením.

Za *jí* jest změnami dialektickými *í* BartD. 24 (zlin.); *hí*, já sem hí (matce) nabrala vína Duš. 425 (bran.); zkrácením *ji* a taktéž *ni* chrom. 278, dám gi vinnice Br. Oz. 2, 14, po ni (t. po cestě) t. Isa. 30, 21; a v nář. lhot. *ný* za *ňí* BartD. 45.

400. Sing. instr. masc. neutr. *jím*, *ním*, *-že*. Na př. aby gīm svět byl uzdraven svD. 38, gijmzz (činem) Štít. ř. 5[b], (Vršovici) počechu, gym špíleti DalC. 34; s nīm Pil. d, nad nijm Štít. ř. 17[b], s nijm t. 13[a] Ben. 1. Reg. 25, 15, s nijm Br. Ezech. 30, 11, nad njm t. Isa. 66, 10 atd., dosud Us. Dial. zkrác. *jim*, *nim* chrom. 278, s nim Duš. 427 (slc., z Koll. Zpiev.), s nim Br. Isa. 66, 10, nad nim t. Jer. 31, 20 atd.; Blah. 22

poznamenal výslovně, že za jeho času někde se mluví s-ním, jinde s-nim. Jiné varianty dial. jsou *ím* Hatt. slc. 92; a *ňém, ňem*, nad ňém, poradili se s ňém, s něm Duš. 427 (han.), s-ňêm BartD. 2, 136, dialektickou změnou -i- v -e-; jiného původu, totiž zvratnou analogií jest -ie, v staropísmém nad-niem Troj. 131ᵇ, srov. I. str. 219 sl.

Fem. *jú, ňú*; s jotací proniklou *jiú, niú*; přehlas. *jí, ní; -že.* Na př. na céstě yuz budeš choditi ŽWittb. 31, 8, aby pod nu horkost stydla t j. pod ňú (pod orlicí) AlxH. 3, 10; bych gyu (pilú) všě železa lámal Hrad. 131ᵇ, čest giuz sě stydie t. 97ᵃ, gyuz (ztravú) by mohl za desět let živ býti DalC. 39, jenž sě s nyu (potok s řěkú) stieče Pil a, nepromluvi s nyu Hrad. 62ᵃ, s nyu t. 35ᵃ, DalC. 13; pohrdali sú gyy Pror. 103ᵇ, gijzto (rúchú) oči byle zavázáně Pass. 301, gijzto branú Kristus vjěl t. 485, pomsta gijz sě trápil Modl. 9ᵇ, s ny DalC. 39, s nijz Štít. ř. 158ᵇ atd., nč. jí, ní Us. O dokladech: s niezto (ženú) Troj. 38 atp. srov. I. str. 219 sl. Podle Blah. 14 Roh Domažlický prý rozeznával sg. gen. fem. gjž t. j. jíž a instr. gjež t. j. jiež; zajisté má to býti naopak.

V nář. východních jest *-ú* dílem nepřehlášeno, dílem přehláska zrušena: *ňú* BartD. 24 (zlin.), t. 75 (val.), pod ňú seděl David král Suš. 2; z *jú, ňú* je pak dále slc. *jou* Hatt. slc. 92, s-*ňou* Šemb. 41 (u Polné), Duš. 427 (slc.), *ňó* chrom. 278, Btch. 379, *ňô* BartD. 2, 137 (han.) a j., a zkrác. *ňu* BartD. 42 (hroz.), t. 119 (laš.), Duš. 427 (slc., místy); v sousedství polském jest *jum, ňum* vlivem polského *-ą*: jum, ňum BartD. 119, za ňum BartNPís. 145.

401. Du. nom. akk. masc. Tvar nepřehlas. *ja, ňa* nedochován. Přehlas. *jě, ně, -že.* Na př. když gye oba na rozhraní postavichu Pass. 353; když gye (Celsa a Nazaria) uzřěl, kázal gye v žalář vsaditi.. by gye umořil.. z barky gye vyvrhli t. 374; Nero káza oba apostoly jieti i dal gie u moc (Paulinovi) a Paulin gie poručil Mamertinovi.. Paulin kázal gie oba stieti t. 298; kakoti gye (dva knézě) bóh dvorně sklidi DalC. 28; jsva bratřencě, giezto našě matka mní bychvě u moři utonula Pass. 290; giezto s' miloval ze všeho srdcě, tať sta sě rozdělila t. 308; když na nye (Abdona a Sennena) žalováno t. 383; atd. Z toho sklesnutím jotace *je, ne.* V Pass. čte se také: tvá syny sta, geſtos mněla, bysta byla utonula 291; to však není dual *je-*, nýbrž absolutivní relativum *ješto.*

Fem. neutr. *ji, ni, -že*: uzřěv, že (žena) ušiú nejmějieše, an v tobolcě ji (uši) jmějieše DalJ. 20; dvě dceři, gijzto měl Gallikan, krščeně nalezl Pass. 282.

Du. gen. lok. *jú, ňú*; s jotací proniklou *jiú, niú*; přehlas. *jí, ní*; *-že.* Na př. Ľubušě jě sě iu (dvou soupeřův) súditi DalHr. 3; konšeloma, yuz sě dokládáta Rožmb. 20; člověky bohatá, w nus sě sta veliká ztráta tomu králi AlxB. 3, 36; každý gyu Hrad. 61ᵇ, Libušě jě sě gyu (dvou)

súditi DalC. 3, schovati gyu (t. ušiu) nehřěš DalC. 19, to w nyu (v nich dvou, t. v pôvodu a pohnaném) stojí Rožmb. 109; potok i řěka, z nyus město jmene dobylo Pil. a; tvoji rucě, ot nyuz jměla požehnánie Hrad. 41ª, (Albrecht) tolik škody ot nyu (t. od Jindřicha z Lipé a Beneše z Vartmberka) jmieše DalC. 100; počě gy (dvou synův) tázati Pass. 291, ot ny ot obú Alb. 48ᵇ, jednoho z ny na smrt odsúdichu Pass. 355, miesto nyzto (dvou synův) sv. Petr odpovědě Pass. 291, z nyzto (dvou mláděčkův) jeden sě vrátil Pass. 425, dva mužě, na níjzto otpočinul jest duch Ol. Num. 11, 26.

Slabikou *je-* analogií přidanou vznikl z *jú* atd. tvar delší *jejú*, *jejiú*, *její*, srov. § 396. Na př. slovem ieiü Pil. a, na geyu obú ramenú (t. j. na obou ramenou jich dvou, knížete a kněžny) Pass 337; gegiu přěmocná síla AlxB. 3, 43 (v gegiu je poslední litera škrábána); neb gegy obú ostrý meč krojieše (gen. za akk., je oba, t. Marii a Jana) ML. 4ª, proti gegy vuoli oba zdráva bysta (proti její vuoli m. proti své vuoli) Pass. 591, na gegy (t. jich dvou) skončení viděl anděla nad nima stojiece t. 602.

Du. dat. instr. *jima*, *nima*, *-že*: (Darius) gima uvěři, sě s nyma inhed smieři AlxBM. 2, 8, jenž byl gima tlumačil t. 4, 25, káza gyma před sě jíti DalC. 26, gimazto sv. Petr počě rozprávěti Pass. 290, mezi nimazto řebříma t. 418; v Otc. tehdy on gy odpovědě iis duobus 171ª jest omyl.

402. Plur. nom. akk.

Masc. (životn.) nom. *ji*, *-že*. Na př. všicci gy úfají ve ň qui ŽWittb. 33, 23, gize po druhé narodili smy sě HomOp. 152ª, gis tu (stáchu) svD. 47, giz mútie mne ŽWittb. 3, 2, sluhové gyzto sě opasováchu 322. Místo *-i-* jest *-u-*: yuz mluvie lež qui loquuntur ŽWittb. 5, 7, od těch yuz vstávají na mě qui tamt. 17, 49, yuz sě otchylijiu qui declinant tamt. 118, 21; analogií zvratnou, srov. I. str. 217. S odchylkou ve kvantitě *jí*: ti gijzto ten zákon milují Pass. 420, gijzto sě světem obcházějí tamt. 457, lidé gijzto zde bydlé t. 476, býci gyyzto dělají zemi Pror. 22ᵇ, všickni gyyzto ostanú t. 57ᵇ, lidí gyyzto sú bojovali a gýjzto sú pracovali tamt. 20ᵇ atd., často v Pass. a Pror.; lidé gíjz jsú svój úmysl vzdvihli k bohu Štít. uč. 67ᵇ a j., gijzto EvZimn. (Rozb. 702, 703), gízto stojie BiblB. Mark. 9, 1, gízto neokusie t. Nč. již Us. spis.

Masc. nom. (neživ.) akk. a fem. nom. akk. *jě*, *ně*, *-žě*: ge eos t. j. jě ŽGloss. 138, 18, on gye (posly) znajieše Pass. 324, gie všěcky bohu poručiv t. 299, káza gye (křesťany) bičovati a potom gye v žalář vsaditi t. 478, hospodin zarmútí gye a slepce gie eos ŽWittb. 20, 10, gie (nohy) umývala Pass. 342, chtěl by gye (panny) obdarovati t. 362, aby gye (knihy) žhel t. 352, giezzto (křesťany) zjímav do města vésti gye

kázal t. 383, vlasti giez tebe neznaly ŽWittb. 78, 6, vlasti giez si učinil t. 85, 9, na nie super eos ŽGloss. 77, 31, pro nye (hříchy) Modl. 8[b], ŽWittb. 104, 14, na nye (hříšné) Pass. 408, pro nye (rány) Modl. 8[b], poklady na nyezto sě ptáš Pass. 429, dary za nyez proši Modl. 15[b] atd. S odchylkou ve kvantitě: vrtříc na nije Štít. ř. 63[b], na nijez patře Jeremiáš die t. 84[a]. Z toho pak sklesnutím jotace *je*, *ňe* (psáno *ně*); *jež*, *ješto* v textech starých a přísných jest odchylkou syntaktickou (relat. absol.).

Neutr. nom. akk. Tvar nepřehlasovaný *ja*, *ňa* nedochován. Přehlas. *jě*, *ně*, *-že*: rozpustí gie ea ŽGloss. 147, 18, nevěrná srdcě, čímž gie viece lidé ctie, tiem viece pychají Pass. 426, aby gye utěšil t. našě srdcě plur. Modl. 1[b], královstvie giez jména tvého nevzývaly quae ŽWittb. 78, 6, giez mi jsú pověděna quae tamt. 121, 1. Z toho pak *je*, *ňe*, jako nahoře.

Plur. gen. *jich*, *nich*, *-že*. Na př. gich mysl svD. 50, břiech gich úst řěč rtóv gich ŽKlem. 43[b], v ústech gich firdcze gich ŽWittb. 5, 10, gych každý AlxV. 1223, na gych koních DalC. 10, gych dielo t. 1, gich oltářě zbořil Pass. 303, gichze nectili ŽWittb. Deut. 17 atd., nč. jich, nich Us.; dial. *ich* BartD. 24 (zlin.), Hatt. slc. 92, místy také v Čechách (Duš. 428). Místo -i- bývá u, e: yuch řěč Pass. 354, yuch jazyka t. 361, dobytek nerad giech (vod) pie Mill. 21[a], každý z niech t. 42[a]; srov. I. str. 217 a 219 sl. S kvantitou odchylnou *jích*, *ních* BartD. 75 (val.), t. 85 (stjick.), a tak již v textech starších: od nijch Háj. 1[a], KolČČ. 2 (1563) a j.

Slabikou *je-* analogií přidanou vznikl z *jich* tvar delší *jejich*. Toho doklad nejstarší jsou: tako gye gych (sic) sled pohyne AlxV. 18, podle gegych skutków EvVíd. Mat. 23 3, město gegych t. Luk. 4, 29, v domu gegich EvOl. 139[b], učenie gegych t. 130[b] (častěji v EvOl.), vinú gyegich Brig. 82[b], tiem gegich vše utěšenie zrušíš NRada 1822 rkp. B atd. Tvar *jejich* nemá dokladů starších nad EvVíd. a AlxV. I v XV stol. ještě zřídka se vyskytuje, ale přece znenáhla se šíří vedle *jich*. Vyvíjí a ujímá se pak i rozdíl významový mezi *jich* a *jejich*: ono jest genitiv významu všelikého, toto possessivního; a tak jest dosud. Ve významu tom pojímá se *jejich* dále za přívlastek souřadný, a v tom pojetí dostává v některých pádech i flexi, zejména v sg. gen. a dat. masc. neutr. a v pl. instr., tedy v těch pádech, kde je v českém skloňování zájmenném a složeném pádovou příponou plná slabika; na př. *jejich syn* gen. jejich*ho* syna, dat. jejich*mu* synovi BartD. 37 (lip. a stráň.), jejich*ho*, jejich*mu* Us. ob. (Listy filol. 1874, 48), pl. instr. jejich*ma*, hejtman s jejichma vůdci porozprávěl Bouře 1775.

V nář. han. je místy *jehích*, vzniklé z *je-ich*, *jejich*, a to se sklo-

ňuje: gen. jehích*hu*, dat. jehích*mo*, a také sg. lok. jehích*ovým*, instr. jehích*ovém* BartD. 2, 193.

Plur. dat. *jim*, *nim*, *-že*. Na př. proti gym ŽWittb. 22, 5; gymſe královstvo jest upraveno quibus Túl. 91ᵃ, gymze sem přisáhal ŽWittb. 94ᵇ, 11; gymzto hodóm Pass. 477 atd., dosud tak Us. S odchylkou ve kvantitě *jím*, *ním*: což by to gĭm chtělo býti svD. 52, gyym (bohům) si obětoval Pror. 42ᵇ, králíky gyymzto nenie zaklínanie t. 58ᵃ, gijm (libostem) se oddá Štít. ř. 1ᵇ, ještoť sě gijm hodí 7ᵃ, činóv k nijmz jest stvořena t. 47ᵃ, vecě gým BiblB. Mark. 8, 17, t. 9, 1 a j., co gijm prospěla múdrost Alxp. 35, stařec vece gijm Alxp. 111, k nijm KolČČ. 100ᵃ (1548), gjmžto řekl Br. Jer. 38, 16, proti njm t. Ezech. 3, 13 a j., nč. dial. jím, ním BartD. 75 (val.), t. 85 (stjick.). Někdy jest -e- místo -i-: kázal giem Mill. 8ᵇ, řekl k nyem tamt. 39ᵇ, k niem tamt. 9ᵃ, a j., to k nyem přislušie Pulk. 165ᵇ; srov. I. str. 219 sl. Vedle *jim* a *jím* je dial. *im* Hatt. slc. 92 a *ím* BartD. 24 (zlin.).

Slabikou *je-* analogicky přidanou vznikl z *jim* tvar delší *jejim*: prosili sau mne, že by to gegym pečetí mú stvrzeno bylo List. slez. z r. 1551 (Perw. Otč. 66.).

Plur. lok. *jich* (nedoloženo), *nich*, *-že*. Na př. w nychto nenie zdravie ŽKlem. 145, 3, o nych DalC. 16, w nichto knihách Mat. 2, w nychze (mistřích) všecka rada stáše KatBrn. 20 atd., dosud tak. Dial. *ních*, jako v pl. gen. Blah. 261 zaznamenal, že v Domažlicku se říká *v-ních*, že však lépe jest říkati *v-nich*. Analogii zvratnou -e- místo -i-: jezdie na nech (na jelenech) Mill. 46ᵃ, srov. I. str. 219 sl.

Plur. instr. *jimi*, *nimi*, *-že*. Na př. s nymy DalC 12 a j., nimiž (registry) KolEE. 306ᵃ (1660) atd., jimi, nimi Us. Za *-mi* bývá ovšem vulgarní *-ma*: nima BílQ. 2, 148, s nima atd. Us. S odchylnou kvantitou *jími*, *ními*: gijmy (šlechetnostmi) ozdobeni Štít. ř. 4ᵃ, hrdáno gijmy t. 70ᵃ, gijmyzz (slovy) t. 7ᵇ a j., ſ nými BiblB. Mark. 9, 4, nad ními HusPost. 7ᵇ, mezy nijmi Ben. 1. Reg. 26, 13 a j, Háj. 2ᵇ a j., KolČČ. 12ᵃ (1542) a j. Blah. 22 a 261 poznamenal, že v Domažlicku se praví *ními*, a okolo Prahy lépe *nimi*; dosud *níma* Duš. 428 (místy v Čech. a Mor.). V Baw. 37 jest: gmiz (zrnky) bych své vole nasytil (verš 8slab.); tvar chybný, snad pro verš. Místo *jimi* je dial. *imi* Hatt. slc. 72. Jiný dial. tvar je *ňema* něma BartD. 24 (zlin.), t. 75 (val.), chrom. 278, Btch. 379 atd., srov. I. str. 219 sl.

403. V § 398 je pověděno, že z gen. sg. fem. *jejie* atd. se vyvinulo possessivní adjektivum masc. *její*, fem. *jejie*, neutr. *jejie*, nč. *její*, *-í*, *-í*. Jako genitiv vůbec má význam také possessivní, tak ovšem i gen. sing. fem. zájmena *jь*. V té příčině je však nějaký rozdíl v nářečích.

Kde se vyvinul nebo zachoval pro tento pád tvar jen jeden, tu jest

ovšem tvar ten pro význam possessivní i pro kterýkoliv jiný. Tak zejména jest v některých nářečích východních *jej* nejen = č. *jí* ř. *αὐτῆς*, na př. daj mi jej (buchty) kúsek BartD. 39 (súch.), nýbrž také = č. její (gen. jejího atd.), na př. jej bratr t., jej brat t. 42 (hroz.), keď tam půjde jej milý Suš. 331, ten jej mužík, za jej pravú ručku, za jej verné srdce Duš. 425 (slc.) atp. Doklady stejné z doby starší jsou snad v dialektickém Orl. w gey milosti 4[b], w gey přízni t., na gey pravici t. 4[a], uslyšav gyey hlas 69[b]; ale spolehlivé tyto doklady nejsou, poněvadž v Orl. je také ynak 49[a] m. jinak, geych 34[a] m. jejich, a možná tedy, že pisatel tu rozuměl dial. *jeí* (= je-í, 2slab., m. její), jež se dále v je*h*í proměnilo (v. zde doleji).

Kde však se vyvinul a zachoval tvar dvojí, totiž vedle kratšího *jie* atd. ještě také delší *jejie* atd., tu vyvinul se spolu obyčej a pravidlo, bráti tvar delší pro význam possessivní, a tvar kratší pro významy jiné; tedy obyčej podobný, jako při *jeho* a *j'ho*, *ho* v § 398. Odchylky odtud jsou velmi řídké. Doklady pro tvar delší s významem jiným než possessivním znám bezpečné jenom dva, uvedené nahoře (v § 398, při sg. gen. fem.) z listin slezsk. z Perw. Otč., a tu nevíme, byl-li vedle tvaru delšího v témž nářečí také tvar kratší. Doklad k tomu třetí mohl by býti v DalC. úv.: nebť gegie (t. kroniky celé) vši písaři nevelmi sú snažni byli; ale tu může býti *jejie* také významu possessivního, příklad je tedy nejistý.

Genitivy possessivní tvaru kratšího se nemění, nechť substantivum, ke kterému příslušejí, kteréhokoliv jest rodu, čísla a pádu. Jako říkáme: *jeho* dům, *jeho* zahrada, *jeho* pole, z *jeho* domu, na *jeho* polích atd., tak říka se slc. také: *jej* dom, *jej* zahrada, *jej* pole, z *jej* domu, na *jej* poliach atd. A tak bývalo i při genitivech těchto tvaru delšího a říkalo se na př. *jejie* dóm, *jejie* zahrada, *jejie* pole, z *jejie* domu, na *jejie* polích atd., *jejiej* otec, *jejiej* krásu, z *jejiej* bokóv atd., od *její* muže, k *její* promluvení, s *její* otcem, *její* dětóm atd., jak doklady v § 398 uvedené dosvědčují. Ale časem ustupuje jazyk od způsobu tohoto Přivlastňovací gen. *jejie*, *jejiej*, *její* je vždycky při substantivu, a tedy v postavení attributivním; a jako slovanština vůbec ráda přívlastkům dává tvar adjektivní, tak i attributivní genitiv *jejie* atd. pojímal se za adjektivum a v tom pojetí dostával i koncovky skloňovací adjektiva t. zv. určitého vzoru *pěší*: gen. jej*ieho* jako pěš*ieho*, dat. jej*iemu* jako pěš*iemu* atd.; srov. Listy filol. 1874, 48 a 1880, 296 sl. Rozumí se samo sebou, že změny hláskové, které v jazyku vůbec pronikaly, také zde se dály, pokud jim byla příležitost; zúžilo se tedy na př. jej*ie*ho atd. v jej*í*ho, nebo se změnilo sklesnutím jotace v jej*é*ho, jej*ú* se přehlásilo v jej*í* atd.

Začátky této změny genitivu podřadného *jejie* atd. v adjektivum souřadné *její* gen. *jejieho* atd. sahají do doby staré; jsou dosvědčeny již

pro 1. pol. stol. XIV a množí se odtud tou měrou, že adjektivní *její*, *-ie*, *-ie* je v XV stol. namnoze a od XVI stol. veskrze pravidlem. Doklady (záleží hlavně na příkladech z doby starší):

sg. nom. akk. masc. *její*, jako pěš*í*; na př. když visieše syn gegy (rasurou z gegye) Modl. 161[b], Ozěp giegi muž EvZimn. 5, na gegij den Štít. ř. 10[b], gegy úmysl Kat. 16, gegy život t. 54 atd.; v textech zde citovaných nebývá -ie zúženo v -í, proto není ani doložené v nich jej*í* zúženinou z gen. jej*ie*, nýbrž novotvar: jako byl sg. nom. neutr. pěš*ie*, gen. pěš*ieho*, dat. pěš*iemu*, sg. nom. fem. pěš*ie* atd. a k tomu sg. nom. masc. pěš*í*, tak přidělán tak k jej*ie*, jej*ieho*, jej*iemu* atd. pro nom. masc. tvar jej*í*; —

sg. akk. fem. *jejú*, *-iú*, *-í*, jako pěš*ú* atd.; pro *jejú*, *-iú* nemám dokladu; pro jej*í*: tvář gegy zbíti Modl. 178[b], milováše Ježíš Martu a sestru giegy Mariji EvZimn. 33, gegy přěsvatú duši ML. 24[b], na gegy hlavu Kat. 144, gegy duši poslachu do nebes t. 194 atd.; doklady tyto jsou z textů, ve kterých se neúží -ie v -í, proto není dosvědčené jimi jej*í* zúženinou z gen. jej*ie*, nýbrž novotvar podle pěš*í*; —

sg. gen. masc. neutr. *jejieho*, jako pěš*ieho*: gegyeho syna ML. 93[a], života gegyeho t. 31[a], u otce jejieho ŠtítV. 43, gegie[o] jména Comest. 27[a], otce gegieho Ben. Jos. 6, 25, syna gegjho Br. Gen. 27, 42, zapuzení gegjho t. Ezech. 33, 8 a j.; —

sg. dat. masc. neutr. *jejiemu*, jako pěš*iemu*: gegyemu synovi ML. 37[a], gegemu muži t. 45[a], gegemu srdci Alb. 33[b], t. 34[a], přieteli jejiemu Trist. 34, bratru gegjmu Br. Gen. 24, 83, klesnutí gegjmu t. Jer. Pl. 1, 7 a j.; —

sg. lok. masc. neutr. *jejiem*, jako pěš*iem*: o gegiem na nebesa vznesení Pass. 447, po gyegyem pochování t. 30, w gegyem srdci Modl. 57[a], o gegyem na nebesa vzetí ML. 27[b], na gegyem těle Kat. 130, na boku gegiem Ben. 1. Reg. 6, 8, na rameni gegjm Br. Gen. 24, 15, v rozražení gegjm t. Isa. 30, 14, v měsíci gegim t. Jer. 2, 24 atd.;

sg. dat. lok. fem. *jejiej*, jako pěš*iej*: počě sě giegiey krásě diviti DalH. 41, jenžto sě kdy gegyey svatéj milosti modlil Pass. 53, tu sě všickni podivichu gegyey postavě t. 335, gegyey sě milosti poruč t. 410, po gegiey biedě Hrad. 31[b], o gegieyz chvále Krist. 15[b], matce gegj Br. Gen. 24, 35 atd.;

sg. instr. masc. neutr. *jejím*, jako pěš*ím*: gegym kázaním Alb. 74[b], statkem gegjm Ben. Jos. 6, 23, nad shromážděním gegjm Br. Isa. 4, 5 a j.; — fem. *jejú*, *-iú*, *-í*, jako pěš*ú* atd.: i zežře zemiu i s obrodú gegiu ŽKlem. Deut. 22 atd.;

du. fem. neutr. *její*, jako pěš*í*: giegy oči Kat. 40;

du. gen. lok. *jejú*, *-iú*, *-í*, jako pěš*ú* atd., nemá jistých dokladů;

du. dat. instr. *jejíma*, jako pě*šíma*: před nohama gegjma Ben. Súdc. 5, 27;

pl. nom. masc. *její*, jako pěš*í*: zažženi sú stanové gegy Pror. 101[a], vrahové gegy t. 104[a] atd.; tu neúží se -ie v -í, doložené zde jej*í* není tedy zúženina z jej*ie*, nýbrž novotvar podle pěš*í*;

pl. gen. lok. *jejích*, jako pěš*ích*: všěch gegych údóv Modl. 77[b] (2krát), všěch údóv gegych t. 141[b], na weziech gegich ŽTom. 47, 13, na giegichzto (t. země) polích Ol. Deut. 8, 7, lvíčat gegijch Ben. Job. 38, 39, na gegijch očích t. Jos. 10, 17, dědictví otce gegijch (t. dcer) Br. Num. 27, 7, na obou koncích gegjch (t. Slitovnice) t. Ex. 37, 8 a j.;

pl. dat. *jejím*, jako pěš*ím*: k gegym nohám Kruml. 359[a], mluvil bratřím gegjm Br. Gen. 34, 11, knížatům gegjm t. Jer. 1, 18 a j.;

pl. instr. *jejími*, jako pěš*ími*: jejími Němkyněmi DalJ. 46 (Ješ.), jejiemi hraběnkami i jejiemi pány Lobk. (Výb. 2, 1126), nad syny gegjmi Br. Oz. 2, 4, zbitými gegjmi t. Ezech. 35, 8 a j.

V nář. han. je *její* místy změněno v *jehí* (postupem: *její-jeí-jehí*), na př. do jehí tváři Suš 125. Tvary jeho skloňované zní: sg. gen. jehího, dat. jehímo, lok. jehím atd. BartD. 2, 193.

V některých pádech neliší se koncovka adjektivní od koncovky genitivu jej*ie*, zejména v sg. nom. akk. jej*ie* tělo, sg. nom. fem. jej*ie* ruka, gen. jej*ie* matky, du. nom. akk. masc. jej*ie* dva bratry, plur. akk. masc. jej*ie* skutky, pl. nom. akk. neutr. jej*ie* slova, a fem. jej*ie* prosby; tu všude je koncovka stejného znění *-ie*, budiž *jejie* podřadný genitiv = *αὐτῆς*, anebo souřadné adjektivum. Tu také při změně, o které zde je řeč, tvar se neměnil. Ale změnilo se pojetí: tvar *jejie*, který byl původně podřadným genitivem zájmenným, vzal se za souřadné adjektivum.

Adjektivní *její*, *-ie*, *-ie* ovládlo a je pravidlem v češtině spisovné a většinou také v nářečích obecných, mimo totiž některá nářečí východní. K textům starším, ve kterých jest adjektivní *její* pravidlem, patří v XV stol. Tkadl. a Bel.; od stol. XVI jest, jak již nahoře pověděno, pravidlo to v platnosti všeobecné. Od stol. XVII také mluvnice je potvrzují, na př. Nudož. 28[b], Drach. 79, Rosa 129, Pelzel[2] 161 atd., a tak jest dosud v usu spis. a ob. Tomíček v mluvnici 1851 str. 118 prohlásil to však za chybu, a odtud vyskytuje se tu onde jako zvláštnost neskloňované *její*, na př. o její hlasu ErbenPís. (1864) str. VII, výklad hudebního její hlasu t. VIII, obdivovala se její básním Libuše 22, I 263 atd.; proud jazyka se těmito zvláštnostmi nezastaví ani neobrátí, ale historická mluvnice má povinnost, o nich se zmíniti.

V některých nářečích východních změna genitivu *jejie* v adjektivum *její*, *-ie*, *-ie* však nepronikla. Vidí se to z dokladů na začátku tohoto § uvedených, a potvrzuje to výslovně Nudož. 36[b] pravě, že Moravané a Slováci užívají „relativa ženského“ *její* (gegi; „relativem“ rozumí Nudožerský

zájmeno *jь*, *ja*, *je* a míní tedy zde, že Moravané a Slováci mají gen. *její* neskloňovaný), a dále dokládaje, že Bohemi ex eo (t. z onoho „relativa") formant possessivum unius finis gegi (t. j. *její*), jehož skloňování uvodí na str. 28ᵇ: nom. *její*, gen. *jejího* atd. („possessivum femineum"). Snaha nahoře vytčená, podle které má přívlastek bývati co možná souřadný a která v češtině západní přetvořila podřadný genitiv *jejie* = αὐτῆς v souřadné adjektivum *její*, *-ie*, *-ie*, působila však také v nářečích těchto a dala tu vzniknouti zvláštnímu tvaru possessivnímu *jejin* fem. *jejina* neutr. *jejino*, gen. *jejiného*, *jejinéj* atd. BartD. 25 (zlin.), Hatt. slc. 93 (slc., místy), patrně analogií podle adj. possess. *matčin*, *-ina*, *-ino* atp.

V nář. laš. říká se: od jeji matky, a též od jejine matky BartD. 120; pole západního *její* gen. *-ího* atd. a východního *jejin* atd. se tu stýkají.

9. *náš, váš, -ě, -e.*

404. Kmen zájmena *náš* jest *našo-* přehlas. *naše-* masc. neutr., *naša-* fem.; a podobně *vašo-* přehlas. *vaše-*, *vaša-*.

V nč. spisovné a většinou i v nářečích je dlouhé *-á-* jen v jednoslabičném *náš*, *váš*, a naproti tomu krátké *-a-* v tvarech víceslabičných *naše*, *našeho* atd. V textech starších bývá *-á-* také v nom. a akk. dvouslabičných, na př. v HusPost., Br. a j., ano i v některých spisích ok. r. 1800, na př. otcové náſſi Rulík 31. Tomu učí také Nudož., a podle toho jest ještě v Tomsově mluvnici 1782 str. 222 sl. náſſe a náſſi vedle naſſe a naſſi a také Nejedlý Gr. 213 potvrzuje, že někteří píší náſſe, wáſſe. Živě udržel se ten způsob v Domažlicku: sg. akk. fem. náši, váši Šemb. 15, pl. nom. akk. náše, váše t., za náše peníze Duš. 434, náše hospoda, náši se ptáli chod. 58.

V nář. laš. je zkrácením *naš*, nikoli *noš* BartD. 101.

405. Sing. nom. akk. masc. *náš*, na př. buoh naaſſ EvZimn. 35, ustavitel naaſſ Pror. 24ᵇ, naaſſ spasitel Štít. ř. 114ᵃ, wáš otec Ol. Gen. 31, 7 atd., dosud Us. — Neutr. *naše*: naſſe knieždě Pass. 315, naſſe zbožie t. 337, waſſe bydlišče Pass. 315 atd.; naſſe, waſſe Beneš. Gramm. 19ᵇ, Drach. 78, Rosa 127, Dolež. 68 a j., Tham 73 atd.; sev.-opav. *našo* změnou *še-šo* BartD. 135; jiné *našo* jest napodobením kmenů tvrdých, našo, vašo BartD. 84 (stjick.), t. 83 (hran., místy); — *náše*: utěšenie náſ̈e HusPost. 64ᵇ, náſſe dědictví Br. NZák. 150ᵃ, světlo wáſſe t. 12ᵇ, náſſe, wáſſe Nudož. 46 vedle naſſe, waſſe t. 35. — Fem. nom. *našě*, přehlas. z *naša*; sklesnutím jotace *naše*; na př. naſſye matka Pass. 290, nádějě naſſye Modl. 58ᵇ, waſſye moc AlxM. 1, 16; naſſe královna Pass. 442 (část mladší) atd., naše, vaše Us.; — *náše*: dostatečnost náſ̈e HusPost. 107ᵇ, odplata wáſſe Br. NZák. 12ᵃ, řeč wáſſe t. 14ᵃ; Blah. 260 píše: náše

prosba. a dokládá, že hic accentus (t. zdloužení) nonnihil gravitatis addere videtur, bez akcentu je slovo prý verštatné; Nudož. náſſe, wáſſe 46 vedle naſſe, waſſe 35; náše hospoda chod. 58. — V nář. východních dílem nepřehlasováno, dílem přehláska zrušena a tedy *naša*: naša, vaša BartD. 75 (val.) a j., Btch. 379, naša máti Duš. 432 (mor.), naša řeč t. (slez.), slc. naša. — Fem. akk. *našu*, *-iu*, *-i*: naſſu zemiu žena súdí DalHr. 3; naſſyu prosbu Pass. 453 (-u škrabáno), pro waſſiu čest AlxB. 1, 15, waſſyu biedu DalC. 19; naſſy chudobu Pass. 539, skrzě přiezn waſſy t. 331 atd., dosud Us.; — v nář. vých. nepřehlasováno nebo přehláska zrušena, a tedy *našu*: našu chrom. 280, Btch. 379, BartD. 120 (laš.) a j., slc. našu; — *náši*: náſi (odplatu) HusPost. 64ᵃ, náſſy známost HrubLobk. 57ᵃ, náši, váši (sg. akk. fem.) Šemb. 15 (domažl.).

Sing. gen. (akk.) masc. neutr. *našeho*: naſſeho tovařišstva Pass. 498, waſſeho boha t. 478 atd., dosud Us., našeho BartD. 56 a j., našeho slc.; *-našeh'*: naſſeh spasitele Pass. 60. — V dokladech: tvorce naſſye laskavého Hrob bož. 134ᵃ, řemesla nassie Buch der Prager Malerzeche 1878, 89 jest naſſye, nassie nesprávně m. našeho; v Půh.: ježto (blázen) jest naše schování 3, 671 je „naše schování" sg. nom., nikoli gen. (jinak ČČMus. 1889, 242). — Dial. *našého*: našého BartD. 12 (zlin.), vašého domu Duš. 432 (mor.), do hája vašého Šemb. 129 (slc., trenč.), vašého syna Duš. 432 (slc., místy); naſſého píše také Beck. 1, 17, t. 3, 239 a j., ale nikoli podle zvláštního vyslovování dialektického, nýbrž z neznalosti pravopisu; — z toho *našjeho* BartD. 42 (hroz.); — *našího*: našího BartD. 56 (dol.), z vašího mlýna, do vašího dvorečka Duš. 432 (mor.); města našího Koz. 400 v. našeho t. 401; — *našoho* sev.-opav., dial. změnou hláskovou BartD. 135; — *nášho*, *našho*, mechanickým připětím genitivní koncovky *-ho* k masc. *náš*: nášho BartD. 37 (slov. na Mor.), Hatt. slc. 95, našho dvora, nášho domu, nášho miluvania, vášho otca Duš. 432 sl. (slc.); místy vynechává se -h- a je *našo* BartD. 42 (hroz.).

Fem. *našie*: myšlenie naſye dušě neposkvrní Túl. 31ᵃ, waſſie rady AlxB. 8, 23 a j., pro naſſie země čest DalC. úv. IV, od waſſye nemoci Pass. 458, podlé naſſije hrubosti Štít. ř. 65ᵃ, podlé naſſije řěči t. 170ᵃ atd.; — sklesnutím jotace *našé*: abychom utrhačuom cti naſſe ústa zatvořili Troj. 79ᵃ; také Beck. píše: ve jménu naſſe viery 1, 14, naſſe církve pokoj 1, 25, bídy naſſe počátek 1, 56, obmytí duše naſſe 1, 526 a j. (velmi často), a taktéž Nitsch: docházejíce konce wjry naſſe 178, k pramenům naſſe vlastní čisté češtiny 2, 1 a j., Seel.: tajemství naſſe víry 45 in marg., na důkaz naſſe hotovosti 247; ale to nejsou doklady pro staré *našé*, nýbrž chyby místo *naší*; — zúžením *naší* Us., naší, vaší BartD. 82 (hran.), t. 90 (stjick.) a j. — Tvary dial.: zkrác. *naši*: škoda naši lásky Duš. 433 (česk.), naši chrom. 280; — *našiej*, podle dat. lok.: do hory vašjej Šemb. 128 (slc., trnav.), t. 131 (slc., dolnotrenč.); — z toho

našéj, *našej*: užitek krajiny našej Koz. 401, z našej bílej husi BartD. 35 (slov.), z našej obce t. 82 (hran.) a j., slc. našej; — dále také *našé*: do té našé síně Duš. 433 (mor., ze Suš.), našé BartD. 2. 172 (han.) a j.; — zkrác. *naše* BartD. 136 (sev.-opav.); — a také zúž. *naší*, z naší bílý husi t. 54 (dol.) a j.

Sing. dat. masc. neutr. *našemu*: k naſſemu mistru Pass. 291, k waſſemu bydlu Modl. 30[b] atd., dosud Us., našemu BartD. 56 (dol.) a j., slc. — Dial. *našem'*, v. § 380 č. 10; — *našému*: vašému synovi Duš. 433 (mor.); — z toho *našiemu*, našjemu BartD. 42 (hroz.), — *našímu* t. 90 (stjick.); — *našimu*, dial. změnou em v im t. 120 (laš.), — *našomu* BartD. 135 (sev.-opav.), změnou hláskovou *še* v *šo*; — *nášmu* Hatt. slc. 95, *našmu* BartD. 37 (slov.), t. 42 (hroz.).

Sing. lok. masc. neutr. *našem*: o naſſem tovařišstvu Pass. 498, u waſſem nebezpečenství t. 617 atd., dosud Us. na našem BartD. 82 (hran.) a j., slc. — Dial. *našim*, hláskovou změnou -em v -im, jako v dat.: v našim kraji Koz. 402, v našim městě t. 400, o našim Jozefě Duš. 433 (slez.); — *naším*, w naſſým revíru BílD. 489, stjick. naším podle BartD. 90; — *našém*, spolu dosvědčeno tvarem *našému*, jenž z něho vznikl analogií zvratnou podle § 380 č. 11: na našému pěknému dvori BartD. 2. str. VIII (velick.); — *našom* BartD. 135 (sev. opav.), změnou hláskovou *še* v *šo*; jinde je *našom* analogií podle *tom* atd.: našom, vašom Kotsm. 26 (doudl.), na našom, vašom dvoře Šemb. 23 (stř.-česk.), na našom stole Duš. 433 (slc., z Koll. Zpiev.).

Sing. dat. lok. fem. *naší*, tvar vlastní: k naſſy vieřě Pass. 43, po naſſy vieřě t. 593, w naſſy vóli Štít. ř. 9[b], proti vieře naſſij t. 29[a], w naſſij zemi t. 53[a] atd.; — vedle toho záhy *našiej*, tvar analogický podle sklonění složeného: k naſſyey vieřě Pass. 362, po naſſiey vieřě t. 383, k naſſyey zemi DalC. 49, po naſſyey vóli t. 72, k naſſyey stráži Modl. 36[b], duši waſyei Koř. Mat. 6, 25; z toho odsutím *našie*: běda duši naſſie ŽKlem. 24[b], ku pomoci naſſye Modl. 176[b], w naſſye truchlosti t. 171[a] a j., k naſſie radosti NRada 2111, u wlasti waſſie Ol. Gen. 9, 10, proti síle naſſie Troj. 79[a]; — z toho sklesnutím jotace *našéj*, *našej*: v našéj zahrádke Duš. 433 (slc.), v našej zahrádce Suš. 223, našej BartD. 120 (sev.-opav.), našej slc.; — dále *našé*, jednak z *našie*, jednak z *našéj*, *našej*: k službě našé Koz. 402, v krajině našé t. 400 BartD. 2, 172 (han.), na našé střeše Duš. 433 (mor.): — *naší*, zúžením z *našiej*, *našie* atd.; toto *naší* jest ovšem mladší než nahoře uvedené pův. *naší*, ale oboje splynulo.

Sing. instr. masc. neutr. *naším*: naſſym biskupem Pass. 593, waſſim králem AlxB. 1, 11, naſſijm otcem i bratrem naſſijm Štít. ř. 161[b] atd., dosud Us.; — zkrác. *našim*: budu bohem waſſim Br. Jer. 11, 4 a j., našim Kotsm. 26, buď našim pánem Duš. 433 (česk. ob.); — *našiem*, by

našiem úročníkem byl Trist. 12, obyčejnou záměnou -í- za -ie-, srov. I. str. 219 sl. — Fem. *našú*, *-iú*, *-í*: jemuž býti waſſyu hospodú DalC. 4, naſſy prosbú Pass. 399 atd., dosud Us.; před výsostí waſſie Troj. 94^{a}, záměnou právě dotčenou -í- za -ie-; — v nář. vých. dílem nepřehlasováno, dílem přehláska zrušena a tedy *našú*: za stodolenkú za našú Duš. 433 (mor.), a z toho *našó* Btch. 379, BartD. 2, 172 (han.), chrom. 280, a *našou* BartD. 2, 256 (žďár.) a j., našou slc.; — *našum*, vlivem polským: za našum stodołum BartD. 136 (sev.-opav.), t. 88 (stjick.).

406. Du. nom. akk. masc. *naše*, přehláskou z *naša*: waſſie anděly pláčeta Pass. 64; — fem. neutr. *naši*: oči naſſy Alb. 58^{b}, zdvihujíce waſſy rucě t. 64^{b}, oslabile sta sě ruce naſſy Pror. 56^{a}, uši waſſy t. 59^{a}; v ML. čte se: naſye ruce 84^{a}, nikoli odchylka tvarová, nýbrž plur. za du.

Du. gen. lok. *našú*, *-iú*, *-í*: dielo rukú naſſiu ŽKlem. 73^{a}, w naſſiu očiú t. 97^{b}, w naſſij očí EvZimn. 23, on v rukú u waſſyy jest Pror. 88^{a}.

Du. dat. instr. *našima*: před naſſyma očima Pass. 499, rukama waſſyma Pror. 94^{a}; s odchylnou kvantitou *našíma*; vſſyma naſſijma Ben. 1. Par. 17, 20, před oczyma naſſijma t. Jud. 17, 16, nohama naſſijma t. 10, 12, nohama waſſijma t. Jos. 14, 5.

407. Plur. nom. masc. (živ.) *naši*: naſſi mistři Pass. 307, waſſy duchové t. 451 atd., dosud Us. spis. i ob., slc. naši; — *náši*: náſi doktorové HusPost. 15^{a}, otcové wáſy Ol. Jos. 24, 2, bratrzye wáſſy Ben. 4. Esdr. 14, 33, předkové náſſy HrubLobk. 66^{b}, synové wáſſi Br. NZák. 30^{b}, t. 132^{b}, protivníci wáſſi t. 152^{a} a j., náſſi Nudož. 35^{b}, Tomsa 232, otcové náſſi Rulík 31, náši se ptáli chod. 58, náši starší Duš. 434 (slc., z Koll. Zpiev.); — jinou odchylkou kvantity je *naší*: přívuzní naſſij Štít. ř. 83^{a}, kolísáním obyčejným při *i*, *í*; v nář. stjick. je však rozdíl zřetelný: v přívlastku jest *-i*, naši chłapci, vaši bratři, a v samotném jest *-í*, naší, vaší BartD. 85. — Odchylkou syntaktickou má usus ob. v Čechách sev.-vých. a j. *naše* pro masc., jako pro fem. a neutr., na př. naše hoši. — Akk. (nom. neživ.) a nom. akk. fem. *naše*, sklesnutím jotace *naše*: naſſye hroby Pass. 399, na waſſye dary t 455, hřiechy naſſye Modl. 69^{a} a j., ty ruožě jsú naſſie kosti Pass. 400, naſſie děti DalC. 57, otpust naſſye viny Modl. 141^{a}; naſſe prosby Pass. 632 atd., dosud Us. spis. i ob., slc. naše; — *náše*, *-e*: věci váſe HusPost. 94^{b}, náſſie dušě animas nostras Ol. Jud. 8, 16, hříchy náſſe Br. NZák. 131^{b}, neduhy náſſe t. 21^{a}, lampy náſſe t. 60^{a}, manželky wáſſe t. 46^{a}, náſſe Nudož. 35^{b} (akk. a vok., proti naſſe t., rozdíl neoprávněný) atd., — za náše peníze Duš. 434 (domažl.), náše, váše Šemb. 15 (též), odpust nám náše viny Duš. 434 (slez., místem). — Nom. akk. neutr. *naše*, přehlas. z *naša*, a ztrátou jotace *naše*: naſſye těla Pass. 399, naſſie srdcě t. 492, naſſye ſrdczye Modl. 1^{b} (sing. naſſe ſrdcze t. 48^{a})

atd., naše Us. ob. i spis.; nepřehlas. *naša* není ani v nář. vých., poněvadž při subst. neutr. plur. bývá přívlastek fem.: naše jehňata atd.; — *náše*, *náše*: náſe těla HusPost. 65ª, kniežata náſe t. 65ᵇ, knížata náſſe Br. NZák. 159ª, náſſe Nudož. 35ᵇ (jako při masc. fem.) atd., náše, váše Šemb. 15 (domažl.).

Plur. gen. lok. *našich*: naſſych hřiechóv Pass. 396, waſich čáróv t. 493, oltářů waſſich Br. Ezech. 6, 5 atd, dosud Us. spis. i ob., našich slc.; — s -ie- za -i-: v tajemniciech waſiech ŽKlem. 4, 5, u waſſyech hřiešich EvVíd. Jan. 8, 21, t. 8, 24, někteří z naſſyech t. Luk. 24, 24, w naſſiech přech Troj. 89ᵇ, srov. I. str. 219 sl.; — s odchylnou kvantitou *naších*: z bratří naſſijch Barl. 2, 4, otcuov naſſijch Ben. 2. Esdr. 8, 78, v uších waſſijch t. Jos. 6, 5 a j., naſſjch Nudož. 35ᵇ, Dolež. 68, naſſjch, waſſjch v. -ich Nejedlý Gr. 213, naších, vaších BartD. 90 (stjick.), t. 24 (zlin.) a j., naších děvčiček; na těch naších horách Duš. 434 (mor., ze Suš.): *našijch* BartD. 2, 272 a 275 (jemn.) a j.; — *našejch*, podle dial. dobr*ejch*, BartD. 2, 256 (žďár.) a j., a z toho *našéch*, jako dobr*éch*, u našéch vrát, těch našéch kámeň Duš. 434 (han.), našéch BartD. 2, 172 (han., blansk.), t. 2, 217 (han., ivanč.).

Plur. dat. *našim*: naſſym bohóm Pass. 320. naſſym modlám t. 469 atd., dosud Us. spis. i ob.. našim slc.; — s -ie- za -i-: k wassiem pomocem Sequ. 365, srov. I. 219 sl.; — s odchylnou kvantitou *naším*: odpočinutie dušiem naſſijm Štít. ř. 98ª, naſſijm bohům Barl. 2, 6, otcuom naſſijm Ben. 3. Reg. 8, 40 a j., naſſjm Nudož. 35ᵇ atd., naſſjm, waſſjm v. -im Nejedlý Gr. 213, vaším BartD. 90 (stjick.), k naším dverám, naším otcom Duš. 434 (slc.); *našijm* BartD. 2, 272 (jemn.) a j.; — *našejm*, podle dial. dobr*ejm*, BartD. 2, 256 (žďár.) a j.; — z toho *našém* t. 2, 172 a j. (han.); *našem*, k naſſem (ptákům) Mill. 119ª, srov. I. str. 221.

Plur. instr. *našimi*: nad naſſymy protivníky Pass. 76, nad waſſymy protivníky t. 315, bohy waſſimi Br. Ezech. 6, 4 atd., dosud Us. spis., našimi slc.: — v nář. ob. *-ma* m. *-mi*, na př. nad nepřátely naſſyma BílQ. 1, 64 a j., našima BartD. 82 (hran.) a j., pod našima okny Duš. 434 (mor.); — s odchylnou kvantitou *nešími*: přěde bratry naſſími Ol. Gen. 31, 32, s otczy waſſými Ben. 3. Reg. 8, 21, dědinami naſſijmi t. 2. Esdr. 5, 5 a j., mezi naſſými pány HrubLobk. 70ª, naſſjmi Nudož. 35ᵇ, Dolež. 68 atd., pod našíma okny Duš. 434 (mor., ze Suš.), nad našíma t. (slc., místem); *vašijma* kládama paprškům myjm bráníte Šemb. 96 (záp.-česk.), našijma BartD. 2, 273 (jemn.); — *našemi*, připětím instrumentalové přípony *-mi* k nom. *naše*, jenž jest pro všecky rody: našemi službami ČernZuz. 53, s naſſemy dítkami BílD. 84, našema Duš. 434 (stř.-česk.), s vašema kmenama Šemb. 97 (též), s našema Us. vých.-česk., mýt. 333, s vašema tělama Šemb. 101 (mor., zábř.), chrom. 280, Btch. 379 (dbeč.); — *našejma*, podle dial. dobr*ejma*, BartD. 2, 256 (žďár.) a j., a z toho *našéma* t. 2, 172

a j. (han.); — *našma* slc. (místy), mechanickým připětím koncovky instr. *-ma* k *náš*: s vašma koreňma Šemb. 137, s vašma pňama t. 138; v ŽKlem. psáno: s otci nafmi 86ᵃ, bezpochyby omylem.

10. mój, tvój, svój.

408. Kmen zájmena *mój* jest *mojo-* přehlas. *moje-* masc. neutr., *moja-* fem.; a podobně při zájm. *tvój*, *svój*.

Skloňování bylo původně jako při zájm. *j(ь)*, *náš* atd., tedy sg. gen. masc. neutr. *mojego* jako *jego*, dat. *mojemu* jako *jemu* atd. Ale *-oj-* stahuje se v době předhistorické se samohláskou následující a z m*oje*go, m*oje*mu atd. je již v textech nejstarších m*é*ho, m*é*mu atd., a podobně m*é* z m*oje*, m*á* z m*oja*, m*ú* z m*oju*, srov. I. str. 557 a 558. Tvary stažené mívají vedle sebe také tvary nestažené, totiž většinou v nom. a akk. sing., du. i plur., a také v gen. lok. du.; v pádech ostatních jsou v textech starých — do stol. XIV — tvary stažené veskrze a bez výjimky, a to pravidlo nalézá se také skoro vesměs ve všech textech pozdějších, jest také v nč. spisovné a valnou převahou též v nář. ob. v Čechách a Moravě západní.

Tvary stažené a nestažené, které na počátku češtiny historické vedle sebe bývají, jsou tedy na př. sing. nom. akk. neutr. *mé* vedle *moje*; sg. nom. fem. a plur. nom. akk. neutr. *má* vedle *mojě*, vzniklého přehláskou z *moja*; sg. akk. fem. *mú*, vedle *moju*; atd. Tvary *moje*, *moja* (*mojě*), *moju* atp. pokládáme za nestažené. Je-li to pojetí správné, tedy se namítá otázka, kterak se stalo, že vedle staženého *mé*, *má*, *mú* se zachovalo také nestažené m*oj*e, m*oj*a, m*oj*u atd.; a odpověď pravdě podobná jest, že masc. *mój* k tomu působilo, aby bylo zachováno také *moje*, *moja*, *moju* atd., právě tak jako totéž *mój* způsobilo, že v plur. nom masc. zůstávalo a většinou dosud jest pravidlem *moji* a nikoli stažené *mí*. Ale možné jest také pojetí jiné, totiž že stč. *moje*, *moja*, *moju* atd. jsou novotvary, vzniklé podle masc. *mój* a vedle tvarů pravidelných *mé*, *má*, *mú* atd., ovšem novotvary velmi staré, hotové před XIII stol.

Tvary staženými rozumíme především ty, které podle známých pravidel českého stahování se vyvinuly; tedy na př. sg. nom. neutr. m*é* z m*oje* (jako dobr*é* z dobr*oje* atd.), fem. m*á* z m*oja* (jako st*á*ti ze st*oja*ti atd.), akk. m*ú* z m*oju* atd., srov. výklad, k němuž nahoře odkázáno do I. str. 557 a 558. Ale jsou ještě také na pohled stažené tvary jiné, zejména sg. instr. m*ý*m, du dat. instr. m*ý*ma, pl. gen. lok. m*ý*ch, dat. m*ý*m, instr. m*ý*mi. Tu všude jest *-ý-* za žádané *-oji-*, a výklad bývá, že tu *-oji-* staženo v *-ý-*. Ale tomu třeba vysvětlení. Příklady tyto jsou vesměs z těch pádů, kde také skloňování složené kmenů tvrdých má *ý-*:

sg. instr. *mým* - dobr*ým*, pl. gen. lok. *mých* - dobr*ých* atd. Příkladu odjinud, že by se č. *-oji-* stahovalo v *-ý-*, nemáme. Proto podobá se mi výklad, že v tvarech vytčených m*ým*, m*ých* atd. jest koncovka přejatá ze vz. *dobrý*. Ve vz. dobr*ý* jest *-ý-* v koncovce jednak staženinou skutečnou — na př. v pl. gen. dobr*ých* z dobrъ-*jí*chъ, instr. dobr*ými* z dobr*y-jí*mi —, jednak napodobením jejím; a v tomto smyslu nazýváme někdy také tvary zájmena tohoto m*ým*, m*ých* atd. staženými, rozumějíce tím, že mají v koncovce své stažené *-ý-* přejato.

Tvary stažené byly pravidlem také v češtině východní. Svědčí tomu ta okolnost, že se vyskytují skoro bez výjimky také v textech z doby arší, které podle jiných známek pokládáme za východodialektické. Jiné svědectví sem hledící jest od Blahoslava; píše, že za jeho doby někteří prý polonizantes říkají *moje* ruce, *moje* oči, *moje* dítě Blah. 265, a pokládá tedy *moje* za novotu, která se vlivem prý cizím zmáhá. A dále jest k tomu ukázati, že tvary stažené po území východním dosud více méně jsou známy a rozšířeny, dílem ve výrazích ustrnulých, jako na př. *má*-milá, na-*mú*-věru atp., dílem také ve vazbách volných. Ale vedle toho jsou tu většinou tvary jako na př. sg. gen. m*oje*ho, pl. gen. lok. m*oji*ch atd. Tvary tyto jsou na pohled nestažené; ale v skutku jsou to novotvary, ustrojené z nom. *můj* a podle sklonění j*eho*, naš*eho*, j*ich*, naš*ich* atd. Nejstarší doklad novotvaru takového je pl. gen. *mojich* v OlMüllB. z 2. pol. XV; v době nynější pak je jich hojnost a jsou pravidlem, rozmnožily se tedy a ovládly až během času. S těmito novotvary dějí se pak změny opět další, a na př. z moj*e*ho jest vlivem sklonění složeného moj*é*ho a moj*í*ho atd.

V češtině západní jsou podobné novotvary v obyčeji v nář. doudl.: můj, moje, gen. mojího, mojí atd. Kotsm. 26. Krom toho vyskytují se trvám jen ve rčeních uměle strojených; strojenost jejich je patrna, i když vnikly do písně národní, na př. na mojí postýlce Erb. Pís. 172. (z Čáslavska). Sem patří také usus místy v městech oblíbený, kde zájmeno sing. *moje*, *tvoje* = má, tvá manželka; toto nechává se nestaženo ve všech pádech: moje to slyšela, viděli jsme Tvoji atp.

409. Sing. nom. akk. masc *mój*, *muoj*, *můj*. Na př. syn moy ŽWittb. 2, 7, král twuoy Pass. 360, můj Us.; dial. mój BartD. 42 (hroz.), muój, tvuój t. 43 (břez.), můj t. 24 (zlin.) a j., t. 2, 24 (han., holeš.), muj t. 82 (hran.) a j., slc môj (muoj).

Neutr. Staž. *mé*: tue porozenie Kunh. 150[a], ciesařovstvo twe ŽGloss. 85, 16, srdce mee Pror. 12[a], jmě twee t. 3[b], ucho ſwee t. 57[a] atd., dosud Us. spis.; — z toho zúž. *mí*, *mý*: svý vychování ŽerKat. 115, srdce mý, děvče mý Duš. 437 (česk. a mor.), mí slovo Us. ob.; — jinou změnou hláskovou *mej*: všecko ſwey vojsko Mill. 53[b], srov. I. str. 145. —

Nestaž. *moje*: ſrdce twoge Kunh. 149ª, na rytieřstvo ſwoge AlxV. 361, veselé moge Modl. 177ª atd., dosud Us. spis., moje BartD. 24 (zlin.) a j., moje slc.; — z toho *mojé*, podle *dobré*: mojé srdce, tělo mojé Duš. 437 (slc. místy), — a *mojo*, podle *to* a jiných kmenů tvrdých: mojo, tvojo, svojo BartD. 84 (stjick.), t. 120 (laš.), mojo srdco Suš. 340, mojo potěšenie Duš. 437 (slc., z Koll. Zpiev.); jiné *mojo*, změnou hláskovou *je-jo* podle BartD. 135, jest v nář. sev.-opav.

Fem. nom. Stаž. *má*: ruka maa Pror. 8ª, náhlost twaa t. 9ᵇ, břiemě bude každému řěč ſwaa t. 72ᵇ atd., dosud Us., ma Naninka, ma macička Duš. 437 (mor. a slez., místy), mo miło z má miłá Šemb. 57 (opav.-ostrav.). — Nestaž. *mojě*, z toho sklesnutím jotace *moje*: mogie rodina Hrad. 82ª, bratřie mogie t. 74ª, mátě twogie Ans. 5, múdrost twogie Kat. 100, o Ježíši čěsto mogye Modl. 177ᵇ, o božská radosti mogye t. 177ª, moge rada AlxV. 203 atd., dosud Us. spis; — dial. *moja* BartD. 24 (zlin.), t. 75 (val.), t. 82 (hran.), t. 2, 24 (han., holeš.) a j., moja slc.; — zdlouž. *mojá*, mojá frajerečka, já tvojá nebudem Duš. 436 (slc.).

Fem. akk. Staž. *mú*, *mau*, *mou*: zzwu krev Jid. 22, muu duši Pass. 451, sílu muv Pror. 24ª, viděl sem slzu twuv t. 28ª, zatvrdili hlavu ſwuv t. 66ᵇ; mú Us. domažl., na mú milú, na mú ženu, daj mi mú halenu Duš. 439 (mor.), mú starú mamičku, neviděl som mú milú t. (slc.); zkrác.: svu poctivosť t. (laš.); — v-mau moc Hod. 42ª, ſwau spravedlnost KolČČ. 3ª (1552) a j., mou Us., BartD 2, 256 (žďár.); - *mó* chrom. 279. mó karabino, na tvó svató horo Duš. 439 (han.). — Nestaž. *moju*, *-iu*, *-i*: řeč moyu AlxBM. 2, 38, obuv mogiu ŽKlem. 44ᵇ, žádost twogy Hrad 36ᵇ, milost ſwogy t. 969 atd., dosud Us.; dial. *moju* BartD. 24 (zlin.), t. 75 (val.), t. 2, 24 (han., holeš.), t. 2, 50 (han., přer.) a j., Btch. 379 (dbeč.), svoju maťičku Suš. 2, moju slc.; *mojo* BartD. 2, 79 (han., bystř.); zdloužením *mojú*, že má svojú milú Duš. 439 (slc.).

Sing. gen. masc. neutr. Staž. *mého*: meho stavu Pass. 463, meeho porozenie Pror. 37ª, stavu tweeho t. 40ᵇ, lida ſweeho t. 22ᵇ atd., dosud Us. spis., mého BartD. 76 (val.) a j.; — odsutím *méh'*: tweh národa PassKlem. 78ª; — zúžením *mího*, *mýho*: otčima ſwyho KolČČ. 12ᵇ (1542), bratra mýho ŽerKat. 87 a j., mího Us. ob., mýho BartD. 2, 172 (han., blansk.), t. 2, 256 (žďár.) a j.; zkrác. *miho* chrom. 279, — v Linvodě básni „Jiří Poděbrad" (otiskl Petrů, Anthol. epick. básn. 1875, 587) jest i gen. *tva*, ze tva připomnění, patrně podle sklonění jmenného a ovšem chyba. — Novotvary: *mojeho* BartD. 35 (slov.) a j., t. 82 (hran.), t. 2, 24 (han., holeš.) a j., Btch. 379 (dbeč.), tvojeho narození Suš. 5, slc. mojeho Dolež. 68, Hatt. slc. 94; — z toho *mojého* BartD. 24 (zlin.), t. 75 (val.), t. 90 (stjick.), — *mojího* Kotsm. 26 (doudl.), BartD. 56 (dol.), t. 75 (val.), t. 90 (stjick.), — *mojiho*, svojiho tatička Suš. 53, svojiho srdečka t. 117; — *mójho*, *muojho*, *mojho*: môjho Hatt. slc. 95, môjho jelena Duš.

437 (slc.). mojho brata, od tvojho sobaša, svojho vienka t., mojho BartD. 42 (hroz.).

Sing. gen. fem. Staž. *mé*: me[e] králové podlé Pil. c, zwe[e] tváři svD. 97, krásy tue Kunh. 150[a], na fwe nevěsty zdrawie DalC. 26, me krve Pass. 471, mee mysli Modl. 42[a], z mee ruky Pror. 26[b], ode všeliké zlosti twee t. 70[b], z mladosti fwee t. 40[b], bez fwe viny NRada 234 atd., dosud Us. spis., mé chrom. 279, t. 2, 149 (han., slavk.); — zúž. *mí*, *mý* atd.: do svý vůle ŽerKat. 21 a j., z mí vůle Us. ob., BartD. 2, 192 (han., tišň.), t. 2, 256 (žďár.), t. 2, 272 (jemn.); — *méj*, *mej* podle dat. lok.: hledajú dušě mei ŽKlem. 29[b]; požádal krásy twei t. 33[b], twey milosti prosímy Pass. 187 (část mladší), podlé nevinny meey Pror. 8[a], od tváři od meey t. 42[b], chvály tweey t. 16[a], pravdy tweey t. 28[b], od chvály fweey t. 14[b], pravdy fweey t. 28[b] a j.; v Cant. Záv. Mnich. psáno: žádajě twoy milosti, omylem m. tvéj; mej mýt. 333, méj, BartD. 76 (val.), t. 2, 256 (žďár.), od svej maměnky Suš. 226, duom svej dcery nevidím t. 84. — Novotvary: *mojí* atd., mojí BartD. 75 (val.), mojí, tvojí t. 90 (stjick.), mojí t. 2, 2 (han., malen.) a 24 (han., holeš.), Btch. 379 (dbeč.), z toho zkrác. *moji* t. 120 (laš.), a han. *mojě* t. 2, 50 (přer.); také Beck. píše *moje*: z této práce moge 1, 1, od milostivosti fwoge 3, 4, ale to nejsou tvary dial., nýbrž chyby neumělého spisovatele; *mojéj*, *mojej* podle dat. lok.: mojéj BartD. 24 (zlin.), t. 75 (val.), t. 90 (stjick.), od svojej mamičky Suš. 293, mojej BartD. 120 (sev.-opav.), mojej slc.

Sing. dat. masc. neutr. Staž. *mému*: fwemu ciesaři Pass. 471, bohu meemu Pror. 5[b], tweemu příščí t. 11[a], přieteli fweemu t. 13[b] atd., dosud Us. spis., mému BartD. 76 (val.); — odsutím *mém'*: praví jeden druhém bratr bratrovi svém Suš. 144; — zúž. *mímu*, *mýmu*: pastorku fwymu KolČČ. 16[a] (1542), pánu mymu ŽerKat. 63 a j., mímu Us. ob. BartD. 2, 149 (han., slávk.), t. 2, 256 (žďár.), mýmo t. 2, 172 (han., blansk.), t. 2, 192 (han., tišň.), mymo t. 2, 79 (han., olom.). — Novotvary: *mojemu*, na př. k svojemu milému Suš. 355, mojemu BartD. 92 (kel.), t. 120 (laš.), t. 2, 24 (han., holeš.), t. 2, 50 (han., přer.), Btch. 379 (dbeč.), mojémo BartD. 2, 79 (han., olom.); — z toho *mojému* BartD. 75 (val.), — odsutím *mojém'* t. 24 (zlin.) a 75 (val.), — *mojímu*, tvojímu t. 75 (val.), t. 90 (stjick.); — *mojimu*, změnou dial. -em- v -im-: robi po svojimu t. 120 (laš.); *mojomu*, *mojom'*, tu podle *tomu* atd., tu změnou dial (sev.-opav.) -je- v -jo-: mojomu srdečku Duš. 438 (slc.), k svojom' bohu t. (slez.); — *mójmu*, *mojmu*: mojmu t. 42 (hroz.), môjmu Hatt. slc. 95.

Sing. lok. masc. neutr. Staž. *mém*: po twe[e]m vzdýchaní Jid. 163, o zzwe[e]m bozě svD. 28, při zzwe[e]m časě t. 84, v domě w meem Pror. 3[a], na tweem loži t. 110[b], w fweem rúšě t. 46[b] atd, dosud Us. spis., mém BartD. 76 (val.); — zúž. *mím*, *mým*: po otci fwym KolČČ. 6[a] (1544),

o mým synu ŽerKat. 53 a j., v žalmu ſwym Nitsch 166 a j., na synu, mým VesA. 73[b], mím Us. ob., mým BartD. 2, 172 (han., blansk.), t. 2, 192 (han., tišň.), t. 2, 256 (žďár.); — zkrác. *mim*, *mym*: mim chrom. 279, mym BartD. 2, 79 (han., olom.); — *mom*, podle *tom* atd.: v tom tvom hrobě Duš. 439 (česk., beneš.). — Novotvary: *mojem*, na mojem srdečku Suš. 249, t. 354, o mojem BartD. 42 (hroz.), t. 56 (dol.), t. 82 (hran.), t. 2. 24 (han., holeš.), t. 2, 50 (han., přer.), Btch. 379 (dbeč.), mojėm BartD. 2, 79 (han., olom.); — z toho *mojém* BartD. 24 (zlin.), t. 75 (val.), t. 90 (stjick.), — zvratnou analogií také *mojému*, o kteremu mojému bratrovi BartD. 2 str. VIII (velick.), — *mojím* BartD. 75 (val.), t. 90 (stjick.); — *mojim*, dílem zkrác., dílem změnou dial. (laš.) -em v -im: v mojim těle Suš. 205, po mojim hrobečku t. 159, mojim BartD. 120 (laš.); — *mojom* slc., podle kmenů tvrdých.

Sing. dat. lok. fem. Staž. *méj*, *mej*: k ſwey zlobě DalC. 13, w ſwey radě t. 96, k ſwey přietelnici Pass. 471, w ſwei mysli t. 464, ſwey dědině AlxV. 93, w zwey žalosti t. 1714; vecě mateři ſweey EvZimn. 45, ſwéi duši BiblB. Mark. 8, 36 co učini vinici meey Pror. 3[b], k huořě meey t. 49[b], na huořě meey t. 9[a], o meey zemi t. 11[b], v zemi tweey t. 46[a], v cěstě w ſweey t. 36[a] a j., velmi hojné doklady s -eey v Pror., k čemuž jest připomenouti, že tu tak bývá psán jenom sg. dat. lok. fem. (a po případě stejný s ním sg. gen. fem.) zájmena tohoto a skloňování složeného, tedy v koncovkách, kde je stažení a kde tedy délky žádáme; na svéj lodi Duš. 438 (slc., z Koll. Zpiev.), mej maměnce Suš. 320, ke svej milej t. 111, k mej zahradě, v mej zahradě Us. ob. místy; — zvratnou analogií *maj*, po ſway GestaMus. 98[b], srov. I. 137; — odsutím *mé*, podle gen.: zzwe zradě povolil ApŠ. 61, bratří ſwée (sic) Ol. Gen. 9, 25, po ſwe vnadě NRada 502 atd., dosud Us. spis., mé chrom. 279, BartD. 2, 149 (han., slavk.), t. 2, 172 (han., blansk.), t. 2, 192 (han., tišň.), mé t. 2, 79 (han., olom.); — *miej*, novotvar podle dobř*iej*: on dá sílu osadě ſwiey plebi suae ŽWittb. 67, 36, po tvéj vóli, ale ne po myey Rúd. 13[a]; — zúž. *mí*, *mý*: k ſwy matcě ML. 118[b], to bylo my duši užitečno Hod. 76[b], k twy milosti t. 82[b], ſwy duši t. 66[b], w ſwy krásе t. 44[a], po ſwy vóli t. 66[b] a j., ſwy hospodě nevěrný AlxV. 445, na ſwy hlavě t. 894, po manželce ſwy KolČČ. 28[a] (1543), k mý vině ŽerKat. 108 a j., po twý straně VesA. 4[b], mí, tví, sví Us. ob., mý BartD. 2, 256 (žďár.), t. 2, 272 (jemn.), t. 2, 192 (han., tišň.). — Novotvary: *mojej*, mojej nejmilejší (dat.) Suš. 307, mojej slc.; — *mojéj* BartD. 24 (zlin.), t. 75 (val.), t. 90 (stjick.), k svojéj miléj Duš. 438 (slc.); — *mojí*, na mojí postýlce Erb. Pís. 172 (srov. § 408), BartD. 2, 24 (han., holeš.), Btch. 379 (dbeč.), *moji* BartD. 120 (laš.), *mojě* t. 2, 50 (han., přer.).

Sing. instr. masc. neutr. *mým*, podle dobr*ým*: ſwym osviecením Pass. 463 atd., dosud Us. spis. i ob., BartD. 76 (val.), t. 2, 94 (han., týn.)

a j.; samohláska *-ý-* zachovává se i v nář. ob. a nemění se v *-aj-*, *-ej-*, a tím liší se sg. instr. m*ý*m od pl. dat. m*ej*m; ale v jazyku starším bývá *-aj-*, *-ej-* také zde: pánem maym Háj. 179[b], s pastorkem ſweym KolČČ, 16[b] (1542), s psaním ſweym Lún. pam. 1574 a ort. 1582, hlasem svejm, svejm krákaním Aesop 1584 (páv), s meym synem Pam. 3, 150, meym příjezdem ČernHeřm. 247 (1644), s mejm švagrem ŽerKat. 20 a j.; — dial. *mém* chrom. 279, BartD. 2, 105 (han., let.), t. 2, 149 (han., slavk.) a j. — Novotvary: *mojím* BartD. 2, 20 (han., holeš.), s tvojím Suš. 359, mojím v. mým Dolež. 68 (slc.), mojím slc.; — *mojim* BartD. 2, 94 (han., týn.), Btch. 379 (dbeč.); — *mojém* BartD. 2, 50 (han., přer.).

Fem. Stař. *mú*, *mau*, *mou*: vlásti budu horuv ſwatuv muv Pror. 42[b], chwaluv twuv t. 45[a], ſyluv ſwuv welykuv t. 76[b] a j.; Philomates chtěl míti akk. mú a instr. mau, tomu odporuje Blah. 100; mou Us. spis. i ob., BartD. 2, 257 (žďár.); — dial. *mó* chrom. 279, BartD. 2, 172 (han., blansk.), t. 2, 192 (han., tišň.). — Novotvary: *mojú* BartD. 24 (zlin.), t. 75 (val.), t. 2, 94 (han., týn.); — *mojó* t. 2, 20 (han., holeš.), t. 2, 50 (han., přer.), Btch. 379 (dbeč.); — *moju* BartD. 120 (laš.), a vlivem polským *mojum* t., budzeš mojum Suš. 376.

410. Du. nom. akk. masc. Stař. *má*: rty ma ŽKlem. 105[b], ſwa syny DalC. 69, přietele ſwa budeta Hrad. 86[a], o ma přěmilá syny Pass. 330, prsty ſwá (tak v rkp.) BiblB. Mark. 7, 33, dva syny má (též) budeta Ol. Gen. 48, 5. — Pro tvar nestař. není dokladu.

Fem. neutr. Pro tvar stař. není dokladu. — Nestař. *moji*: rucě twogi ŽKlem. 6[a], oči mogi t. 7[b], spínal sem rucě mogi t. 87, 10, mogy oči Kat. 184, spenši ſwogy ruce t. 130, w twogy rucě porúčiem duch mój Koř. Luk. 23, 46, pleci mogy Alb. 53[b]. Vedle toho čte se: rucě mogie ŽKlem. Deut. 40, rucě ſwoye ML. 103[b] atp.; nikoli odchylky tvarové, nýbrž syntaktické, plur. místo dualu.

Du. gen. lok. Stař. *mú*: očiú mu ŽKlem. 79[b], pozvav k sobě ſwu dvú synú Pass. 330, v muv uší EvZimn. 4, dielo rukú muv Pror. 14[b]. s plecí twuv t. 8[b], přičiní hospodin rukú ſwuv t. 9[b] atd. — Nestař. *mojú*, *-iú -í*: Olibrius počě pláščem očí ſwoyu zastierati Pass. 320, mogiu očú AnsJist., w ſwogy rukú nesa svaté (sanctum) Hrad. 12[a], u mogy ušiú Pass. 276, t. 278, prostřěd twogy rukú Modl. 56[a].

Du. dat. instr. *mýma*, podle dobr*ýma*: přěd myma očima Pass. 406, ſwyma očima t. 465, ještoť sě nelíbie očima twyma Modl. 14[a] atd. — Tvar nestař. nemá dokladu.

411. Plur. nom. masc. Pro tvar stař. není dokladu dosti starého; nč. *mí*, doložené od XVII stol. — mí nejmilejší synové ČernZuz. 109, t. 186, mj v. mogi Tomsa (1782), 229 atd., mí bratři Us. ob., mí BartD. 2, 172 (blansk.) —, je tedy novotvar: jako je k sg. gen. dobr*ého* dat. dobr*ému*

atd. plur. nom. masc. dobří, tak přidělalo se k *mého*, *mému* atd. také *mí*. — Nestaž. *moji*: mogy bohové Pass. 475, twogy bohové t. 362, přešli sú hněvi twogi ŽKlem. 87, 17, když uzřie twogy AlxV. 262 atd., dosud Us. spis., svoji k svému Pal., moji BartD. 24 (zlin.), t. 75 (val.), t. 2, 50 (han., přer.), t. 2, 94 (han., týn.); — dial. *mojí* t. 75 (val.), Btch. 379 (dbeč.).

Plur. akk. masc. a nom. akk. fem. Staž. *mé*: po zzwe° časy Pil. a, navrátí súdcě twee i rádcě twee t. 2ª, bohy ſwee t. 50ª; me modly Pass. 472, já a děti mee Pror. 6ª, dub rozvodí ruozhy ſwee t. 5ª; atd., dosud Us. spis.; — v DalH. psáno: bude učiti mie dhiethi 41, m. mé děti, omylem; — změnou hláskovou *mej*: oběti twei holocausta tua ŽKlem. 49, 8, požehnej dědiny twei a vládni jimi t. 27, 9, čiň ſwey věci Kruml. 397ª, jenž ſwey věci statečně činí t. 411ª, oni listy ſwey položili List. slez. z r. 1458 v Perw. Otč. 18 atd., srov. I. str. 145; — zúž. *mí*, *mý*: navrať sliby twy ŽWittb. 49, 14, mý vinohrady ŽerKat. 119, mý slečny se poroučejí t. 15, tvý panny dcery t. 35, na svý nohy t. 99 a j., skrze svý posly Slav. 26, poklady ſwý Nitsch 172 a j., mí Us. ob., mí, mý BartD. 2, 172 (han., blansk.), mýt. 2, 192 (han., tišň.), t. 2, 256 (žďár.). — Nestaž. *mojě* sklesnutím jotace moje: potoči král posly zwogie AlxH. 6, 30, posly ſwogye AlxV. 1965, dietky ſwogye t. 874, twogie chyšě Hrad. 131ª, ſwogye vlasy Vít. 5ᵇ; všeliké lidi ſwoge AlxV. 519, moje ruce, moje oči Blah. 265 (prý polonismus) atd., dosud Us. spis., BartD. 24 (zlin.), t. 75 (val.), t. 120 (laš.), t. 2, 25 (han., holeš.), t. 2, 50 (han., přer.), t. 2, 94 (han., týn.), slc. moje.

Plur. nom. akk. neutr. Staž. zzwä křídla Jid. 144, ústa maa Pror. 64ᵇ, ústa twaa t. 50ª, ústa ſwaa t. 8ª atd., dosud Us. spis. — Nestaž. *mojě*, přehlas. z *moja*, sklesnutím jotace *moje*: moge slova AlxV. 57, moje slova Us. spis. — Jazyk obecný a nářečí mají tu tvar shodný s nom. akk. fem. (masc.): mý slova ŽerKat. 64, pro vína svý t. 114, mí slova Us. ob.

Plur. gen. lok. *mých*, *majch*, *mejch*, podle dobr*ých* atd.: ščěpóv mých Jid. 98, ſwých učedlníków BiblB. Mark. 8, 27 atd., dosud Us. spis., BartD. 76 (val.); ſwaych jézev Hod. 50ᵇ; na horách tweych Pror. Jer. 17, 3, peněz ſweych KolČČ. 9ª (1544), v službách mejch ŽerKat. 51, o mejch slečnách t. 33, dítek tvejch t. 51 a j., mejch Us. ob., BartD. 2, 256 (žďár.); — z toho *méch* chrom. 279, BartD. 2, 172 (han., blansk.). — O psaném: myech tovařisuov Mill. 18ᵇ, ſwyech zemí t. 26ª, we ſwiech činech Brig. 108ª srov. I. str. 285. — Novotvary: *mojich*, mogych hřéchóv OlMüllB. 620, svojich dětí Suš. 62, svojich paní t. 90, mojich Btch. 379 (dbeč.), BartD. 2, 25 (han., holeš.), mojich slc.; — *mojech* t. 2, 50 (han., přer.); — *mojích* Dolež. 68, BartD. 24 (zlin.), t. 75 (val.), t. 90 (stjick.); — *mojejch* t. 52 (dol.).

Plur. dat. *mým* atd., podle dobr*ým*: k zzwým lidue°m Pil. c atd.,

dosud Us. spis., mým BartD. 76 (val.); dědicuom ſweym KolČČ. 3ᵃ (1548), tak i tvejm vinšuji ŽerKat. 35 a j., mejm Us. ob., BartD. 2, 256 (žďár.); — z toho *mém* chrom. 279, BartD. 2, 172 (han., blansk.), t. 2, 192 (han., tišň.); ke cti bohom ſwem Mill. 78ᵇ, ſwem koňóm t. 44ᵃ. — Novotvary: *mojim*, mojim paňám Suš. 90, mojim Btch. 379 (dbeč.), BartD. 2, 25 (han., holeš.), slc. mojim; — *mojem* t. 2, 50 (han., přer.), t. 2, 94 (han., týn.), mojem paprškom Šemb. 141 (slc., levoč.); — *mojím*, mogjm Dolež. 68, t. 24 (zlin.), t. 75 (val.), t. 90 (stjick.).

Plur. instr. *mými* atd., podle dobr*ými*: zzwymi ščěpy Jid. 101, ſwými BiblB. Mark. 8, 10 atd., dosud Us. spis., mými BartD. 76 (val.), ſwýma raddami Beck. 2, 585, ſwýma ovoci BílD. 158 a j.; slovy meymy DivVítB. 16, mejmi modlitbami ŽerKat. 103, svejmi službami t. 93 a j., mejma Us. ob., BartD. 2, 256 (žďár.); — z toho *mémi*, *-ma*: mezi ſwemy Mill. 46ᵃ, svemi pňami Šemb. 121 (opav.), méma chrom. 279, BartD. 2, 172 (han., blansk.), t. 2, 192 (han., tišň.). — Novotvary: *mojimi* BartD. 120 (laš.), slc.; *mojima* Btch. 379 (dbeč.), BartD. 2, 25 (han., holeš.); — *mojema* BartD. 2, 50 (han., přer.), t. 2, 94 (han., týn.), svojema pňami Šemb. 111 (dolnobeč.); — *mojími*, *-ma*: mogimi Dolež. 68, mojíma BartD. 24 (zlin.), t. 75 (val.), t. 90 (stjick.); — *mojmi*: mojmi slzami, se svojmi dioučaty Duš. 441 (slc.).

412. 1. Ve výrazích dial. *mój-milý*, *má-milá* sráží se zájmeno *mój*, *má* se zpodstatnělým *-milý*, *-milá* a vzniká tudy spřežka, v níž člen první se neskloňuje; na př. slc. s moj-milým, ma-milú srdce bolí, keď som išiel od ma-milej, k ma-milej, pri ma-milej atp. Duš. 441.

Druhdy se ke spřežce té possessivum znovu přidává: už je moja ma-milá v komôrke zavitá t.

2. Slc. říká se místy: mojo volky, mojo rúčky, mojo ovečky atp. Duš. 440, *mojo* m. moj*e*. Za sing. neutr. moj*e* bývá tu moj*o*, na př. mojo potěšenie atd., v. § 409, a toto moj*o* přijato pak a ustrnulo i za plur. *moje*.

3. V témž nářečí vyskytuje se také sg. nom. fem. *tvoj*-dcera Duš. 437, akk. *svoj*-vlastnú dceru t. 439, gen. u *moj*-matky, do *tvoj*-zahrádky t. 438, dat. k *svoj*-rodině t.; a také tyto tvary dlužno trvám vykládati ustrnutím kmenové slabiky *moj-* atd., nikoli odsouváním koncovek.

4. V stč. sing. lok. v-*svém* a sing. akk. fem. v-*svú* jest obtížná skupina *v-sv-*; proto vynechává nebo přesmykuje se druhé *-v-* a jest *vs-*; na př. hospodář když staví hosta newſem domu Rožmb. 231 m. ne-*v-sv*ém, wſſem manželství Otc. 451ᵃ m. *v-sv*ém, wſſem jménu Rúd. 4ᵇ m. *v-sv*ém, wſſewm srdci Hod. 64ᵇ a 65ᵇ m. *v-sv*ém, (buoh) veš tvor w ſu mocz přivinul Vít. 14ᵇ m. *v-sv*ú, srov. I. str. 439.

5. Vlivem sing. masc. nom. *můj* vyvinulo se také dial. strejčk*ůj*, Havl*ůj* atp. z possess. *-ův*: místo sg. nom. masc. *-ův* říká se většinou *-ů*

a z toho pak podle *můj* uděláno *-ůj*, srov. str. 263; adj. *-ů(v)* a zájm. *můj* jsou příbuzné významem possessivním, proto přidružují se k sobě a ono přijímá snadno koncovku tohoto.

6. Podle adj. possess. *matčin*, *-ina*, *-ino* vzniklo z *moj-* také dial. *mojin*: nebudeš, má miłá, nebudeš mojina, tobě otec nedá ni cełá rodina BartD. 25 (zlin.).

11. dvój, troj, obój.

413. Kmen číslovky *dvój* jest *dъvojo-* přehlas. *dъvoje-* masc. neutr., *dъvoja-* fem.; a podobně při *trój*, *obój*.

Skloňování je vlastně zájmenné: *dvój* gen. dvoj*eho* dat. dvoj*emu* atd. jako *j(ь)*, *jeho*, *jemu* atd.

Časem vznikají a ujímají se novotvary s koncovkami podle sklonění složeného, na př. gen. dvoj*ieho* podle pěš*ieho*, dat. dvoj*iemu* podle pěš*iemu* atd. Děje se tak zejména v těch pádech, které v sklonění zájmenném mají koncovky jiné, než ve složeném, jako v příkladech právě uvedených: gen. dvoj*eho* a dvoj*ieho*, dat. dvoj*emu* a dvoj*iemu* atd. Kde koncovky sklonění toho i onoho jsou stejné, jako na př. v sg. gen. fem. dvoj*ie*, jenž se shoduje s příslušným tvarem sklonění zájmenného j*ie* i složeného pěš*ie*, tu neděje se ovšem žádná změna novotvořením; ale něco mění se tu přece, totiž pojetí: tvar původně zájmenný dvoj*ie*, patřící k sg. nom. fem. dvoj*ě*, béře se potom, když v pádech jiných sklonění zájmenné je přetvořeno ve složené, za tvar složený, patřící k sg. nom. fem. dvoj*ie*.

Skloňování zájmenné druhových číslovek těchto a přechod odtud do složeného upomíná na skloňování jmenné a přechod do složeného číslovek druhových *desater* atp. v § 245 sl.

Některé tvary zájmenné se stahují a jest na př. vedle sg. nom. akk. dv*oje*, gen. dv*oje*ho atd. také dv*é*, dv*é*ho atd.

V dokladech staropísmých mohou se tvary sem patřící mnohdy dvojako vykládati, buď jako tvary zájmenné, buď jako složené; na př. psaný sg. nom. fem. dwogye může se čísti dvoj*ě* a také dvoj*ie*, psaný pl. gen. dwogych může býti dvoj*i*ch a také dvoj*ích*, psaný sg. gen. masc. neutr. dwogyeho v rukopise na jotaci nepřísném může se bráti za dvoj*eho* a též za dvoj*ieho* atd. V případech takových třeba hleděti k dokladům zřetelným a souditi podle doby. Na př. je-li v rukopise tvar sg. nom. neutr. zřetelně zájmenný dvoj*e*, tedy jest pravdě podobno, že i psaný sg. nom. fem. dwogye se má bráti za zájmenný = dvoj*ě* a nikoli za složený = dvoj*ie* atd.; a co se času týká, tu jest poučení nějaké sem hledící v tom, že tvary zájmenné jsou v jazyku starém a pak zanikají. Ale mnohdy přece nelze se dobrati jistoty. Na př. ve Štít. ř. je troy hod 233[a], a podle toho měli bychom trogeho nebezpečenstvie 134[a] bráti za tvar zájmenný troj*eho*; ale tutéž je gen. troge smrti 217[b] t. j. troj*é* smrti, a podle toho

mohli bychom také trogeho bráti za = trojého, t. j. za tvar složený (s jotací skleslou).

414. Tvary skloňení zájmenného jsou pravidlem v stč.; ještě Blah. 246 zavrhuje *trojí* a doporoučí *trůj*, *troje*, *troje*; v nč. bývají vedle tvarů složených v nom. a akk. v jazyku spisovném, dílem také v nář. ob.

Sing. nom. akk. masc. *dvój*, *trój*, *obój*, *-uoj*, *-ůj*. Na př. troy póhon Rožm. 87 a j., jenž jest troy a jeden Modl. 126[a], Marta ten truoy otdiel spravováše Pass. 333, troy stav Štít. uč. 67[a], troy řád t. 65[b] a j., troy hod Štít. ř. 233[a], troy rozum Alb. 96[b], troy čin t. a j., dwoy lid t. 91[a], oboy lid Ol. 1. Reg. 4, 3, troy stav NRada 1153, obój bratr Papr. (DalJ. str. 243), pláč jest truog Hád. 108[b], oboy los Ben. Esth. 10, 11, dělají cukr dwoy KabK. 25[b], dwůg lid Br. Gen. 25, 23, trůj základ Kom. Jg., zákon obůj t.; nč. (archaist.) dvůj atd. — Neutr. *dvoje*. Na př. (tělo) duoge, troge Kunh. 149[a], dwoge svěcenie Pass. 384, t. 421, troge svěcenie t. 422, dwoge přispořenie t. 308, spasenie dwoge Modl. 146[b], nenie dwoge tělo božie ani troge t. 134[b], skrzě troge pomodlenie t. 157[b], dwuoge rozdělenie OtcB. 5[b], dwuoge utěšenie t. 28[b], troge odpověděnie Krist. 97[b], dobroděnie jest troge Alb. 70[b], dwoge z mrtvých vstánie Štít. ř. 181[b], aby dwoge toho bylo duplum Ol. Ex. 16, 5, dwoge pokolenie t. Jos. 14, 4, dwoge rúcho Ben. Súdc. 17, 16, troge podobenstvie t. 4. Esdr. 4, 3, propuštěno oboge do důchodu KolEE. 367[a] (1677), (Kateřina) přijala oboge t 123[a] (1731, totiž $1^1/_2$ kopy a opět $1^1/_2$ kopy), dvoje, troje složení (ve mlýně) Us. Jg.; dvoje sukno, (jídlo) na dvoje, na troje Us., dvoje, troje BartD. 25 (zlin.), t. 76 (val.), troje zlatých jablek Hatt. slc. 203; změnami dial. *dvojo*, trojo t. 83 (han.), dvojo, trojo, obojo t. 99 (laš.), analogií podle kmenů tvrdých. — Fem. nom. *dvojě*, přehlas. z *dvoja*, sklesnutím jotace *dvoje*. Na př. trogye přě Rožmb. 88, dwogye podstat Pass. 295, dwogie podstat t., jednota trogye Modl. 60[b], trogye jednoto (vok.) t., dwogye věc Alb. 26[a], obogie strana List. JHrad. 1388, trogye věc AlxV. 17, dwuogie věc OtcB. 87[b], jest troge věc Štít. ř. 320[a], dvoje věc Ben. Jg., dvoje věc Us. v. dvojí, dial. dvoja, troja BartD. 25 (zlin.), t. 76 (val.) a j., teče voda dvoja Suš. 400, teče voděnka troja t. 529. — Fem. akk. *dvoju*, *-iu*, *-i*: troyu bolest silnú měla UmR. 113, pro dwogy věc Pass. 389, truogy věc t. 398, trogy kázn Štít. ř. 241, obogy věc ukázal sem Brig. 57[b]; dvoji věc Us. v. dvojí, dial. dvoju BartD. 25 (zlin.).

Sing. gen. masc. neutr. *dvojeho*. Jen v stč., na př. kteréhož trogeho v jednotě vyznávámy Modl. 84[a], trogeho zapřěnie Krist. 97[a], dwogeho úmyslu Koř. Jak. 1, 8. — Fem. *dvojie*, sklesnutím jotace *-é*, zúž. *-í*, tvar zájmenný v koncovce stejný se složeným pěš*ie*: činem trogie chzcty ApD. d, z dwogie věci Pass. 196, ze dwogie věci Krist. 97[b], podle trogye česty Alb. 96[b], trvogíe věci OtcB. 129[b], troge věci potřebie jest

Štít. ř. 217^b, z té dwoge smrti t 181^b, dwoge hanby hoden jest Brig. 49^a, z obogij strany KolČČ. 98^a (1548), s obojí strany Vel. Jg., Kom. Jg., dvojí Us.

Sing. dat. masc. neutr. *dvojemu*: oboyemu vojsku každy s mírem státi DalC. 28, dwogemu pokolení duabus tribubus Ol. Jos. 14, 3. — Sing. lok. masc. neutr. *dvojem*; pro tvar ten nemám dokladu jistého, ale býval zajisté. — Sing. dat. lok. fem. *dvojí*, tvar zájmenný v koncovce stejný se složeným pěš*í*: o trogi věci Štít. ř. 134^b, we trogi věci t. 233^a, t. 243^a, při trogy věci t. 223^a, o té dwogi koruně Hug. 242, we dwogi věci Ol. 1. Reg. 18, 21, w obogi ruce Kladr. Deut. 9, 15 atd.

Sing. instr. masc. neutr. *dvojím*, tvar zájmenný v koncovce stejný se složeným pěš*ím*: dwogym činem Pass. 358, trogym činem Alb. 90^b a j., dwogijm svědečstvem Štít. ř. 40^a, stodola ſe dwogim zaděním KolEE. 24^a (1711) atd., dosud tak Us. — Fem. *dvojú*, *-iú*, *-í*, tvar zájmenný v koncovce stejný se složeným pěš*ú*: dvojí cestou, pod obojí způsobou Us.

Du. nom. akk. masc. *dvojě*, přehlas. z *dvoja*: by boj tvrdý s obú starnú, nejednu smirtedlnú ránu obogie sobě tu dachu AlxB. 3, 15 (stran významu *obojě* = lidé, bojovníci obou stran atp. srov. du. gen. *obojú*, *obojí* = utriusque v dokladech zde následujících). — Fem. neutr. *dvoji*: dvoji má křídle Mat. Rozb. 734.

Du. gen. lok. *dvojú*, *-iú*, *-í*, tvar zájmenný v koncovce stejný se složeným pěš*ú* atd.: vojna, jěž jdieše lidu obogyu k strasti AlxV. 2231 (= lidu jich obou, t. Alexandrovu i Dariovu), ten (Ježíš) jest i boží syn i tvój, i jest obogy syn vají Hrad. 58^a (praví Jan Marii, t. j. jest syn váš obou), k bohóm obogí pře má přijíti ad deos utriusque causa perveniet Ol. Ex. 22, 9 (t. j. pře jich obou), ten všecken statek gich obogi KolA. 1513.

Du. dat. instr. *dvojima* nemá dokladu.

Plur. nom. masc. *dvoji*: dwogy lidé Štít. uč. 7^b, obogy znamenajte t. 5^b, obogy (darové) ot boha pochodie Alb. 24^b, dwogy skutci t. 74^b, jenžto (darové) jsú trogy t. 99^b, ti oboji ŠtítV. 148, obogy sě o smrt dělí AlxV. 2042, pak-li by obogi (svědci) prošli Řádpz. 69, ti obogi ChelčP. 240^b, ti trogi přebývajíce po vesnicech Ben. 1. Reg. 27, 8, dvoji činové Us. spis. v. dvojí. — Akk. (nom.) masc. a nom. akk. fem. *dvojě*, sklesnutím jotace *dvoje*: dwogie wogie (nom.) AlxH. 4, 27, dwogye woge (též) AlxV. 1281, dává jim buoh dwogie dary Hrad. 98^a, dwogye nepravosti a hřiechy Pror. 65^a, skrzě trogye jeho slzy Modl. 157^b, ty oboge odvolává hospodin Štít. ř. 223^a, troge činy t. 228^a, oboge panny mají dobré činy t. 231^a, vizi panny dwoge Štít. uč. 36^a, komory jsú dwoge KabK. 5^a, dwoge dvéře Ben. 3. Reg. 6, 21, troge peníze KolČČ. 34^b (1544), oboge strany t. 20^a (1543), brány troge KolEE. 1^a (1618), vidle dwoge t. 28^a (1731), nč. dvoje šaty, dvoje hodiny Us. v. dvojí. — Nom.

akk. neutr. *dvojě*, přehlas. z *dvoja*, sklesnutím jotace *dvoje*: dvoje okna, dvoje sukna Us. v. dvojí.

Plur. gen. lok. *dvojich*: starosta kázal obogych střieci Pass. 562, wobogych PassKlem. 232[b], jedno dóstojenstvie jest obogych Štít. uč. 41[b], těch obogych (Samuele a Lazaře) nebylo jest vzkřiešenie pravé Štít. ř. 181[b], o trogich staviech ŠtítSázav. 117[b], w trogich vlastech Krist. 107[b], jezero honóv dwogich Ol. 2. Mach. 12, 16, na dwogich mřiežkách t. 3. Reg. 7, 42; tu všude je koncovka pravděpodobně *-ich*, nikoliv *-ích*.

Pl. dat. *dvojim*: (král) obogym (židům i křížovníkům) řka DalC. 86, těm obogym pannám Štít. uč. 37[a], k těmto póhonóm trogym ODub. 10, proti těm trojim časóm ŠtítV. 134; opět pravdě podobně *-im*, nikoliv *-ím*.

Plur. instr. *dvojimi*: dwogimi řetězi Pass. 306, podle povahy textu = *-imi*.

415. Tvary skloněné složeného, které časem nově vznikly (nikoli jen změněným pojetím ze zájmenných složenými se staly, srov. § 413), jsou:

sg. nom. akk. masc. *dvojí*: dvojí věk Troj. Jg., dvojí čin Us.; — neutr. *dvojie*, zúž. *-í*: dvojí sukno Us.; — fem. nom. *dvojie* zúž. *-í*, akk. *dvojí* (v době před přehláskou *a-ě* a *u-i* nebylo tvarů sem patřících): obogi strana KolČČ. 184[a] (1583), na trávu obogij, kterau kaupil KolČČ. 79[b] (1547), na obojí stranu Vel. Jg., Br. Jg., dvojí věc Us.;

sg. gen. (akk.) masc. neutr. *dvojieho*, zúž. *dvojího*: trogieho stavu Štít. uč. 35[b], trogyeho pořadu t. 65[a], z trogyeho rozpomínanie Alb. 97[b], dwogieho lidu Ben. Jg., dvojího člověka, dvojího sukna Us.;

sg. gen. fem. dial. *dvojéj* BartD. 24 (zlin.), podle dat. lok.;

sg. dat. masc. neutr. *dvojiemu*, zúž. *dvojímu*: dvojímu činu, dvojímu suknu Us; — sg. lok. masc. neutr. *dvojiem*, zúž. *dvojím*: w uobogyem kněžství DalC. 28, v tom trogyem čiňení Alb. 96[b], po trogiem protivení Brig. 14[a], we trogym ji napomínám t. 119[b], na dvojím národu Br. Jg., o dvojím činu, o dvojím suknu Us.; — sg. dat. lok. fem. *dvojiej*, zřetelný novotvar podle dobř*iej*, a z něho *dvojéj*, *dvojie*, *dvojé* a konečně opět *dvojí*, kteréž je znění téhož jako starý dat. lok. dvojí v § 414, ale původu, jak zde vyloženo, jiného; na př. dwogyey večeři ML. 89[a], w teyto troyey věci Alb. 104[a], dvojéj BartD. 25 (zlin.), té dwogie koruně Hug. 243, w obuogie zpuosobě Hil. Jg., při wobogij straně KolČČ. 410[b] (1569);

dual nemá dokladů;

pl. nom. masc. *dvojí*: tak se obogij upamatovali KolB. 1520, obojí dobré mysli byli Kom. Jg., dvojí lidé, dvojí činové Us.; — akk. (nom.) masc. a nom. akk. fem. *dvojie*, zúž. *dvojí*: kteréžto obogy nápady

KolEE. 27[b] (1729), dvojí činy, dvojí věci Us.; — nom. akk. neutr. *dvojie* (v době před přehláskou *a-ě* nebylo tvarů sem patřících), zúž. *dvojí*: dvojí sukna Us.;

pl. gen. lok. *dvojích*: dwogijch peněz KolB. 1523, obogijch peněz t. 1520, při dwogijch penězích KolČČ. 75[b] (1550), do trogijch peněz t. 58[b] (1545) atd., dvojích lidí, o dvojích oknech Us.;

pl. dat. *dvojím*: sirotkům dwogim KolIEE. 270[b] (1622), dvojím sirotkům Us.;

pl. instr. *dvojími*: s prwnijemi dwogiemi penězi KolA. 1513 m. -ími, s dwogimi povlaky t. j. -ími KolČČ. 184[a] (1553), s dvojími povlaky Us.

416. Tvary stažené vznikly dílem ze zájmenných, na př. sg. nom. dv*é* z dv*oje*, gen. dv*é*ho z dv*oj*eho atd. podle I. str. 557 sl., dílem napodobením koncovek vzoru *dobrý*, na př. sg. instr. dv*ým* atd. podle dobr*ým* atd., srov. týmže způsobem vzniklý sg. instr. m*ým* atd. v § 408. Vyskytují se v pádech zde následujících:

sg. nom. akk. neutr. *dvé*, zúž. *dví*, *dvý*, na př. na tre DalC. 9, to tree Štít. ř. 10[a], t. 151[a], král slíbi jima, což který prositi bude, že dá jemu a dvé to druhému ŠtítV. 121, dwe to má vrátiti duplum Ol. Ex. 22, 9, ty díly na tree dělíme KolČČ. 20[b] (1543), její díl jest na dwy rozdělen (pro dvě děti) a pak-li by pán buoh woby těch dětí ráčil rozlúčiti s tímto světem t. 207[b] (1554), za try prasat t. 110[b] (1549), dwé a dwé vezmeš Br. Gen. 7, 2, dvý pacholat ŽerKat. 103, obý Pam. 3, 65, dvé dítek Us. spis., prkno je na dví (t. zlomeno), ve dví Us.;

sg. gen. masc. neutr. *dvého* atd.: jedno z dweho Pass. 558, pójčiž mi treho chleba EvZimn. 52, toho j' sě treeho střieci Štít. ř. 134[a], Job děkoval z obeho Alb. 24[b], by treho toho neučinil tria ista Ol. Ex. 21, 11, užitek obeho t. Sir. 20, 22, toho obeho KolČČ. 80[a] (1547), KolEE. 211[a] (1643), kromě toho treho Br. Jg., z toho dwýho Beck. 1, 165, ze dvého Us. spis.;

sg. dat. masc. neutr. *dvému*: ke trému ŠtítV. 211, proti tomu dwemu Brig. 133[a], k tomu trému Kom. Jg., ke dvému Us. spis ;

sg. lok. masc. neutr. *dvém*: o prvém treem die sv. Řehoř Štít. ř. 125[b], o tom trem t. 192[a], ač sě v tom dwem nestřěžeš AlxV. 289, tak mi myslce w obem stáše t. 869, ve dvém ŠtítV. 215, ve trém t. 224, po dwem vezmeš Ol. Gen. 6, 19, jmajíce po dwem jehnec t. Cant. 4, 2, we dwem pokolení Koř. 1[a] (předml.), na obem boku Kladr. Ex. 28, 25, v obém tom Vel. Jg., po dvém Br. Gen. 7, 15 a j., po dvém Us. spis.;

sg. instr. *dvým*, podle dobr*ým*: nemohú-li tiem obym své mysli ustanoviti Štít. uč. 41[a], dwym jej ukárali Štít. ř. 144[a], obym tiem máme příčinu ku pokoře t. 148[a], tiem trym troje činy činiti móžem t. 228[a], mezi dwym Alb. 10[b], Kruml. 143[a], obym zpósobem List. 1417 Card.,

tiemto trym dobrým Brig. 32b, mezi dwym zlým Baw. 64; — fem. tvaru sem patřícího nemá, obou stranou Koll. Slávy Dc. I, 112 jest nesprávné;

du. dat. instr. *dvýma*, podle dobr*ýma*: mezi dwyma městoma Brig. 77a, mezi dwyma stežějema t. 166a, pod zpósoboma obýma Pís z r. 1415 v ČČMus. 1879, 155;

pl. dat. *dvým*, podle dobr*ým*, nemá jistého dokladu; v KolČČ. 192b (1553) psáno: wnukuom ſwym treym, ale to je podle kontextu omyl m. třem.

pl. instr. *dvými*, podle dobr*ými*: obými způsoby Zák. Jg. —

Jak doklady svědčí, vyskytují se tvary stažené skoro jen ve významu zpodstatnělém; dokladů, kde by bylo *dvé* atd. přívlastkem, jako na př. trého chleba EvZimn. 52, na obém boku Kladr. Ex. 28, 25, je velmi málo. A rovněž tak zřídka vyskytuje se ve významu zpodstatnělém tvar nestažený, jako je na př. v dokladech: aby dwoge toho bylo duplum Ol. Ex. 16, 5, troje zlatých jablek Hatt. slc. 203.

Stažené tvary *dvé*, *tré*, *obé* klesají ve slovce nesklonná a čte se na př.: až do tree telat KolA. 1514, o těch tré dětí Br. Jg., u přítomnosti tré knížat Vel. Jg., ve společnosti trý lidí Eus. Jg. —

12. čí.

417. Kmen tohoto zájmena jest *čьjo-* přehlas. *čьje-* masc. neutr., *čьja-* fem. Sklonění je zájmenné. Kmenové *-ьj-* stahuje se pravidelně se samohláskou následující, srov. I. str. 559 sl.; koncovky pádové jsou tudy vždycky dlouhé a shodují se s koncovkami vzoru *pěší*. Jako *čí*, tak skloňuje se také *ni-čí*, *ně-čí* atp.

Sing. nom. akk. masc. *čí*, z *čьjь*: czy pomocník ŽWittb. 145, 5, czzyt jest robenec tento Ol. 1. Reg. 17, 56, vůl nětčj Br. Ex. 21, 35, čí, něčí dům Us. — Neutr. *čie*, z *čьje*, zúž. *čí*: chzie rozkázanie Jid. 94, (mniši) když czye tajenstvie zviedají Hrad. 109b, ké czye tělo Pass. 400, tvé matky, czyez srdce bolest prošla Modl. 126a, toho světa, czyez brojenie mě malije t. 146a, tomu čjž by to bylo Br. Lev. 6, 5, čí, něčí pole Us. — Fem. nom. *čie*, před přehláskou *čá*, z *čьja*, zúž. *čí*: cziez koli ruka ŽKlem. 144a, czie bude žena z těch sedmi Krist. 82b, czzie jest toto dievka Ol. Ruth 2, 5, czijez jest vinnicě Pr. pr. 259, čí, něčí zahrada Us., dial: čia je to pšenička, čiá je to dievka, čá to devenka Duš. 430 (slc.), čja BartD. 42 (hroz.); — akk. *čú*, *čiú*, *čí*, z *čьją*: matka, czyz duši lkající Modl. 161b, kterýž (kněz) by netčj obět obětoval Br. Lev. 6, 38, čí, něčí zahradu Us.

Sing. gen. masc. neutr. *čieho* atd., z *čьjego*: czyehoz hněvu

obávám sě Modl. 146[a], nevědí cžieho jsú duchu ChelčP. 254[a], do čéhožkoli domu Koz. 400, aniž čjho pokrmu jísti budete Br. Ezech. 24, 22, do čího domu, vedle čího pole Us., dial. čieho budem pána Duš. 430 (slc.). — Fem. *čie* atd., z *čьjě* (srov. I. str. 49 sl.): nelzě ijednomu nycziez cti zbaviti přísahami Rožmb. 129, aniž přijmete cžiezkoli osoby cuiusquam personam Ol. Deut. 1, 7, cziezkoli osoby Lit. t., čiežkoli osoby Kladr. t., dobré pověsti něčí býti nepřítelem Vel. Jg., z čj studnice Br. Num. 20, 17, do čí zahrady Us.

Sing. dat. masc. neutr. *čiemu* atd., z *čьjemu*: čiemu otci OD. 490, čímu otci, čímu poli Us. — Lok. *čiem* atd., z *čьjemь*: w ledaczijms jméně ChelčP. 159[a], v čím domě, na čím poli Us.; dial. na voľačém dvore Duš. 430 (slc.); v tom volač*om* dvore t., novotv. podle t*om*. — Fem. dat. lok. *čí*, z *čьji*: by črt byl w czij mysli Štít. ř. 134[b], k čí zahradě, v čí zahradě Us.; dial. *čej*, novotvar podle sklonění složeného: tej volačej diovce Duš. 430 (slc.).

Sing. instr. masc. neutr. *čím*, z *čьjimь*: přěd czym obličejem Lvov. 17[a], čím rozkazem Br. Jg., za čím domem, za čím polem Us. — Fem. *čú*, *čiú*, *čí*, z *čьją*: uzříme matkú čistú pannu, a ne leczy czijſ matkú, ale matkú boží Štít. ř. 214[a], s ženau nětčj Br. Lev. 20, 10, s něčí ženou Us.

Dual nemá dokladů.

Plur. nom. masc. *čí*, z *čьji*: czyt jsú oni Brig. 78[a], čímž jsau to hrobové Háj. Jg., čí bratří Us.; — akk. (nom.) masc. a nom. akk. fem. *čie* atd., z *čьjě* (srov. I. str. 49 sl.): czye jsú to dary Alb. 23[b], czie sú to chyšě Hrad. 129[a], czye kleščě DalC. 92, czyez (plur. m. du.) uši tak jsta zavřeně Štít. uč. 25[b], čí grunty Nález. Jg., čí domy, čí zahrady Us.; dial. pre čié hriechy Duš. 430 (slc.), čie to húsky na tej vode t.; — nečej husi BartD. 52 (dol.), dial. změnou í-ej, srov. I. str. 213; — nom. akk. neutr. *čie* atd., před přehláskou *čá*, z *čьja*: čí slova Us.

Plur. gen. lok. *čích*, z *čьjichъ*: ani czych zjaduji cěst Modl. 45[b], czich zlých činóv ML. 131[b], vzal-li sem z čijch (plur. m. du.) rukú dar Hořek. 18[b], z čích rukau Br. Jg., z čích domů, v čích domech Us.

Plur. dat. *čím*, z *čьjimъ*: čím slovům Us.

Plur. instr. *čími*, z *čьjimi*: čími slovy Us.

418. 1. *čí* druží se významem possessivním k *mój* atd. Odtud je vliv na toto zájmeno, a tím vlivem vznikají některé dial. novotvary, zejména novotvary s *-ij-*, parallelním s *-oj-* v m*oj-* atd. Na př. sg. nom. akk. *čij*, *čija*, *čije* atp.: čij, čija, čije BartD. 121 (laš.), čija je to svička t. 357, čija to dzěvečka Suš. 362, žena neznám čija Duš. 430 (slc.), čijá som t., čijé to ptáča t.; v nář. laš. je také masc. čij*i*, s konc. *-i* (m. *-í*) podle *pěší* BartD. 121; — fem. akk. *čiju* BartD. 121 (laš.); — gen. *čijeho*,

čijej t., Hatt. slc. 97, do čijej (stáje) Duš. 430 (slc.); — dat. *čijemu*, *čijej* Hatt. slc. 97; — lok. *čijem*, *čijej* t.; — instr. fem. *čijú*, laš. *čijum* BartD. 121; — plur. *čije*, čije sú to koně Suš. 254, čijé to húsky Duš. 430 (slc.). — Tvary tyto upomínají na stsl. *čij*- z *čьj*- a jsou na pohled starožitné, ale v skutku původu pozdního.

2. Místo „chlapec Novák*ův*" říká se „chlapec Novák*ových*", a podle toho také dial.: *čich* je to chlapec, ne*čich* dům BartD. 2, 173 (han., blansk.). K tomuto gen. *čich* přivěšují se pak koncovky gen. *-ho* a dat. *-mu* a říká se: vod čichho chlapca, čichmo chlapcovi t.; srov. pl. gen. *jejich* a z toho jejich*ho*, jejich*mu* v § 402.

3. Vedle skloňovaného *její* bratr, gen. její*ho* bratra, dat. její*mu* bratru atd. vyskýtá se jako zvláštnost u některých spisovatelův i nesklořované: jej*í* bratr, jej*í* bratra, jej*í* bratru atd., v. § 403. Tento zvláštní způsob přenáší se pak také sem a píše se chybně na př. pl. lok. *čí* m. *čích*, v čí ňadrech atp.; v jazyku ob. chyb takových není.

13. sь, sen.

419. Kmen zájmena tohoto je *sь*-, = lit. *ši*-, lat. *ki*- v cis, citer, germ. *hi*- v got. dat. himma huic, adv. hi-drē huc atd., tedy z pův. *ḱi*-: srov. Brugm. I, 36 a j. Je to tedy zájmeno kmene *-ĭ*, srov. t. II, 684 a Lesk. Declin. 110.

Kmen ten jeví se v sing. nom. akk. masc. *sь*. Na pohled mohlo by se zdáti, že *sь* je kmene *-jo* a podle vzoru *jь*; ale tu by musilo býti *šь*, ze **sjь*.

Z kmene *-ĭ* jest bezpochyby také plur. nom. akk. neutr. stsl. *si* haec, z pův. *ḱī*; srov. Brugm. II, 684.

Naproti tomu stejně znící sg. nom. fem. stsl. *si* vysvětluje se jako jmenný sg. nom. prorokyn*i*, nesúc*i*, nešš*i*, bohatějš*i*, v. nahoře §§ 7, 171, 263, 270, 275.

Z pádů jiných shoduje se většina se vzorem *jь*; zejména shodují se v češtině sg. nom. akk. neutr. *se* a *je*, sg. gen. masc. neutr. *sego* a *jego*, fem. *sie* a *jie*, dat. masc. neutr. *semu* a *jemu*, lok. *sem* a *jem*, dat. lok. fem. *sí*, *siej* a *jí*, *jiej*, instr. *sím*, *sú* a *jím*, *jú*, du. dat. instr. *sima* a *jima*, plur. nom. masc. *si* a *ji*, gen. lok. *sich* a *jich*, dat. *sim* a *jim* a instr. *simi* a *jimi*. Vyložiti, kterak ze kmene *sь*- se stalo *se*- (v *se*, *se*go atd.), vlastněji řečeno, kterak z *ḱĭ*- se stalo *ḱe*-, není lze; a proto nezbývá výklad jiný, než že tvary *se*- se vyvinuly analogií podle vzoru *jь*: sg. nom. akk. neutr. *se* podle j*e*, gen. masc. neutr. *seho* psl. *sego* podle j*ego* atd. A stejným způsobem, analogií, vykládati lze také tvary *si*-, na př. sg. instr. *sím* stsl. *simь*, du. dat. instr. *sima*, pl. gen. lok. *sich* stsl. *sichъ* atd., ačkoliv tu snad mohl bývati vznik také jiný; jistoty se tu dobrati nelze, poněvadž

ve skloňování zájmenném kmeny -*ĭ* jsou řídké a nedostává se tvarů, které by zřetelně svědčily, že a jak jsou utvořeny z kmene -*ĭ*.

Sing. akk. fem. č. *śú* vznikl ze *sьją*, dosvědčeného v nejstarších textech stsl. (v Zogr. 12krát, v Cod. Mar. 5krát, vedle varianty *siją*, která je v Zogr. též 12krát, v Cod. Mar. 25krát atd.). To je důležitý starý tvar se *sьj*-. Důležitý proto, že se během času šíří *sьj*- odtud dále: tím vykládati jest zejména stsl. *sije*- (ze *sьje*-) místo *se*- v sg. nom. akk. neutr. *sije*, dat. *sije*mu atd., a podobně české *sie*- v sg. nom. akk. neutr. *sie*, gen. *sie*ho, dat. *sie*mu atd. Oboje vyskytuje se až v textech pozdějších: čeština má v dokladech starých dostatečně hojných z pravidla nom. *se*, gen. *seho*, dat. *semu* atd., a teprve v textech pozdějších také *sie*, *sieho*, *siemu* atd., a totéž nalézá se v stsl. České *sie*- a stsl. *sije*- (*sьje*-) nesouvisí bezprostředně, každé vyvinulo se až na své půdě domácí; ale oboje vzniklo stejným způsobem, analogií. V č. vnikla analogie i do sg. nom. *sen*, jehož *se*- je ze *sь* a jež je tím změněno v *sien*.

Když byl sg. nom. neutr. *sie*, fem. *sie*, gen. masc. neutr. *sieho*, fem. *sie* atd., shodovalo se zájmeno toto ve mnohých tvarech se vzorem skloňění složeného *pěší*, a přidělán i shodný s tím sg. nom. masc. *sí*.

K některým tvarům přivěšuje se enklit. -*ž*(*e*); srov. ten-*že* a tý-*že* v §§ 382 a 383.

Zájmeno toto jest již době stč. archaismus, který jen v jistých rčeních a omezených případech se vyskýtá; časem zaniká víc a více, velice ho ubývá zejména v stol. XV, a od pol. XVI jsou po něm již jen stopy, které se dosud udržely v adv. dne*s*, leto*s*, po-*sou*-dobu.

V následujících §§ podávám doklady všecky, které mám shledány; pro dobu starou, stol. XIII a XIV, je to seznam trvám úplný.

420. Sing. nom. akk. masc.:

s(*ь*), stsl. *sь*, v adv. dne*s* = dьnь-*sь*: akkusativy *dьnь* a *sь* spřáhly se ve výraz adverbialní *dьnьsь*, a z toho je podle pravidla jerového správné *dnes*, srov. I. str. 155; — vedle toho vyskytuje se také *dens*: nebesa dens otvoriti Kunh. 147[b], rači ny dens nakirmiti t. 149[b]; toho vznik vysvětliti jest podle téhož pravidla jerového z nespřeženého výrazu *dьnь sь*, srov. I. str. 169; — dále patří sem také *večeros*: weczeroff Pass. 614, Prešp. 157, proč chodie weczeroff kněžie koledovat (= dnes večer, je tu řeč o štědrém večeru) Štít. ř. 18[a], ostaneš-li weczeros zde Otc. 282[a] (tak i na témže místě v OtcB. a OtcC.), wečzeros vespere Ol. Ex. 16, 8, BiblA. tamt., dát vám hospodin masa weczeros Lit. tamt., wečeros Kladr. tamt., dajmy jemu wečzeros vína píti hac nocte Ol. Gen. 19, 34, večeros vespere MamV., daj jí (ženě) weczeros pokoje užiti Trist. 324; z *večerъ-sь*, se střídnicí -*o*- za -*ъ*-, srov. I. str. 58 a 231, bezpochyby vlivem adv. let*o*-*s*;

sen, ze *sь-nъ*, jako *ten* z tъ-nь atd., v. § 380 č. 7; zzen hi on Jid.

51, on s ohaři a zzen (s) střielem Pil. b, on objězdem zzen v zásady t., pak-li by nevložil póhonu ve dsky toho dne ale ſen na zajitřie Rožmb. 103, zen hi on AlxBM. 1, 34, zen zastřělen onen zboden AlxB. 2, 3, a zen z Syrska markrabie t. 3, 33, za ſſen světek AlxV. 539, on (zove) Radvana zen Mladotu, a ſſen Jana on Radotu, on špalnieř již na sě vleče a ſſen potřěbuje meče, na 'nom již železa brnie a ſſen tepruv usýpá brně, některý již vzpíná pláty a ſſen již drží štít zlatý t. 1390—1397, i ſſen i on t. 1567, Sen i on na oři čilém t. 1575, on již leží.. a ſſen ješte duši zbierá t. 1750, on leží zbitú hlavú a ſſen mra vtal zuby v trávu t. 1754, on sě ješte živ obracie a ſen jiuž mra krví vracie t. 1758, onomu utata ruka Sen sě drží sotně luka t. 1762, ſen i onen DětJež. 6ª;

sien, v dokladech mladších: i ſien i on búchá v hlavu Podk. rkp. ČMusea 4. D. 4 l. 129ᵇ, i ſyen i on búchá v hlavu t. rkp. knih. univ. Pr. 17. F. 50 l. 28ᵇ;

sí, novotvar: v síž rok vertente anno Mam. Jg.; srov. taktéž pozdní stsl. *sij*, *si* a *sej*, ze *sьjь*.

Neutrum

se, stejné se stsl. *se*: ze hi ono AlxBM. 5, 9, dávaje na mysl ſe i ono Štít. uč. 111ᵇ; zzi zze z libské země t. j. si-se = ti-to svD. 17; jenž ze Rožmb. 14 (= jenž se, t. jest? doklad nejistý); letoſe t. j. léto-se MVerb., z čehož je pozdější adv. *letos*, letoſſ Prešp. 156 atd.; tomu podobné *jitros*, gitroſſ mane Prešp. 157, gytroſſ Rozk. 279, je buď z jutro-*se*, anebo analogií podle let*os*; Jg. a Kott uvodí též *jaros* = in diesem Frühjahr, prý slc.; — sem patří také *se* v interj. *se-ova* ecce: Se-owa počneš i porodíš syna EvSeitst. Luk. 1, 31, Se-owa t. Mat. 11, 8, t. 11, 10 a j.

sie, v dokladech mladších, shodné s taktéž pozdním stsl. *sije* ze *sьje*: ješto myslí ſie i ono ŠtítMus. 136ª, pósobenie ſie i ono t. 147ᵇ, myšlenie nečisté i ſie i ono mějíše Otc. 94ᵇ; netoliko ústy, ale také srdcem siež poviedajte Mat. Rozb. 741; — v interj. *sie-ova* ecce: Sye-owa král tvój přišel k tobě EvSeitst. 21, 5.

Fem. nom.

si, shodný se stsl. *si*, nemá v č. dokladu; hledali bychom ho v textech starých, ale tu nevyskytuje se vůbec žádný sg. nom. fem. zájmena tohoto; jest doloženo jen

sie, z doby mladší: ſie i ona ruka Kruml. 331ᵇ (v ČČMus. 1884, 34 jest mylně udáno 317ª m. 331ᵇ).

Fem. akk. *śú*, *siú*, *sí*, z pův. *sьją*, stsl. *sьją* a *siją*. Ve výrazích

noc-siú, z čehož změnami dalšími jest *noc-sí* a *nocí* = tuto noc, této noci, hac nocte: chci vám nocz ſyu Ježíšě jieti Hrad. 78ᵇ, vy mne nocz ſy všichni otstúpíte t., dřiev než nocz ſy zapěje kokot t. 79ª, nocz ſy dám sě viděti Otc. 79ᵇ, ež máme noczij na jitřni vstáti Štít. ř. 18ª (= tuto noc, t. štědrovečerní, o níž tam je řeč), zjevuji vám veliké utě-

šenie, že sě stalo v Betlémě nynie noczy božie narozenie ML. 46[a], noczy vezmu ot tebe duši tvú Alb. 77[b], noczy ve sně trpěla jsem mnoho hac nocte Vít. 52[b], svú duši noczy vzdáš t. 42[a], mužie jenž sú k tobě noczí přišli Ol. Gen. 19, 5 (rozuměti jest hac nocte), neb sem se dopustil nocy smilstva hac nocte Otc. 169[b], pověz mi cos noczy činil hac nocte t. 368[b], kde noczi ostaneva Comest. 180[a] (rozuměti jest hac nocte), nechať mój muž noczy s tebú leží hac nocte t. 38[b] (též), že sem viděl noczij ve sně Trist. 178 (též), prosím vás abyste noczij se mnú měli kvas t. 323 (též), viem že jsi noczi s ním byla t. 167 (též), neb sě j' noczy se mnú rozlúčil t. 168 (též);

po-sú-dobu, ztvrdnutím z *po-śú-dobu*: nyní po su dobu Kotler z ciziny nepsal ČČMus. 1892, 301 (list A. Marka dd. 7. ún. 1842), po-soudobu Us. v Čech. sev.-vých.; z toho vyvinulo se dial. *po-svú-dobu* v Nov. Benátkách (sděl. A. Vrťátka) a *po-svou-dobu* v Náchodsku (sděl. Ed. Kastnera), matením zájmena *sú* se *svú* a *svou*, o němž v. I. str. 434; pak *do-súdoby*, doſudoby MamA. 15[b]: výrazu po-sú-dobu nerozumí se, myslí se, že v něm je subst. **súdoba* s předl. *po-*, a v tom mylném domnění pokládá se i výraz s předl. *do-*, *do-súdoby* za možný;

zimu-s': zimuſſ hieme Prešp. 156, je li to ze zimu-*śu*; možná totiž také, že je to výraz podle leto-*s* atp. utvořený;

neděli sí: třetie (t. příští syna božího církev) w ſijzz neděli bude pamatovati Štít. ř. 67[b] (= tuto neděli, nejblíže příští), jakož ste slyšali w ſſyz neděli ROl. 74[a] (= tuto neděli, právě minulou), w ſſyz neděli slyšeli ste t. 102[a];

na-sí-stranu: na ſi ſtranu Pass. 313, na ſy ſtranu t. 605, král zřě na 'nu i na ſſy ſtranu AlxV. 1476, i na ſſy ſtranu i na onu Otc. 133[b], bral sě na ſſij ſtranu Mart. 14[b].

Krom těchto výrazů je tvar sem hledící ještě v dokladě: jemuž pán dal ſwu moc ŠtítJes. 383[a]. Ve ŠtítMus. je na stejném místě psáno: tu moc 160[a] (= ŠtítV. 332 ř. 34); jest tedy předpokládati, že ſwu = *svú* ve ŠtítJes. je místo *śú* tak, jako v dotčeném právě výraze po-*svú*-dobu a jako v sg. gen. psaném sweho m. *seho*, instr. ſwu m. *śú* a pl. gen. lok. ſwych m. *sich*, o kterýchžto zvláštnostech viz zde na svých místech doleji.

421. Sing. gen. (akk.) masc. neutr.

seho, stsl. *sego*: ľuda zzeho neb onoho AlxH. 3, 39, zeho světa t. 6, 14, zzeho swěta Jid. 7, zzeho JidDrk. 28 (kontext porušen), sbožie onoho i zeho AlxB. 5, 16, ſeho světa Rúd. 16[a], světa ſeho t. 20[a], aby (s) ſwyeta ſſeho požřěl tě Marg. 391, ſeho protivníka t. 208, volte ſeho neb onoho Hrad. 15[b], ſeho světa AlxV. 67, světa ſeho t. 127, t. 904, t. 2386, ſſeho světa t. 739, Seho kóň po sobě vleče t. 1760, ſeho i onoho Štít. uč. 97[a],

v zkušení ſeho i onoho Štít. ř. 220^a, ſeho i onoho Kruml. 238^a; — za to *sveho,* matením vyloženým při sg. akk. fem.: sweho i onoho Baw. 163, od sweho i od onoho t. 135, t. 223;

sieho, zúž. *sího*, v dokladech mladších: ſyeho světa AlxV. 598, t. 1924, světa ſyeho Vít. 17^b, ſyeho i onoho Štít. ř. 14^b, obmračí nás ſyeho i onoho myšlenie oblak t. 131, až do ſiehož dne usque ad diem hanc Ol. 1. Par. 17, 5, do ſyeho času EvOl. 93^b, do sieho dne Hlah. 1. Par. 4, 43, t. 17, 5, síhož roku Lomn. Jg.

Fem.

sie, jako sg. gen. fem. *jie*, srov. § 379, a z toho sklesnutím jotace *sé*, zúž. *sí*: s ſie strany Pass. 394, do ſye doby t. 593, Alb. 10^a, t. 61^b, Vít. 76^b, ſ ſye ſtrany PassKlem. 159^a, do ſye doby t. 52^b, s sie strany List. JHrad. 1389, t. 1411, do sie doby t. 1411, do ſye doby Lit. Gen. 44, 28, do ſie doby t. Mat. 11, 12, do ſie chvíle Tkadl. 10^a, t. 11^a, t. 14^b, t. 35^b, do ſiez chvíle t. 10^a, Kruml. 142^b, do ſye chvíle Kruml. 412^b, t. 449^a, t. 454^b, t. 456^a, do ſie doby t. 187^b, t. 439^b, do ſye doby t. 401^a, do ſye doby Ol. Gen. 44, 28, do ſye chvíle Koř. Řím. 1, 13, až do ſyez chvíle usque modo t. Jan. 16, 24, do ſie chvíle Nikod. 87^a, do ſye chwyely (sic) Půh. 1, 175, s oné i s ſye strany Hod. 29^b, do ſie doby Otc. 270^a, Mart. 61^a, do ſiež doby t. 61^b, do ſye chvíle Kladr. Gen. 44, 28, do ſie chvíle t. Deut. 10, 5, do ſyež chvíle t. Řím. 1, 13, do sie chvíle MC. 75, Sv. 176, t. 177, do ſye chvíle KabK. 14^a, Ben. Gen. 44, 28; — až do ſee chwíle Troj. 98^a (v nejstarším tisku: do ſie chvíle), do ſee doby t. 240^a (v nejstarším tisku: do ſie doby), do ſež doby Mart. 60^a; — od ſy doby EvOl. 76^a, t. 87^b, do ſy doby t. 86^b, do ſy chvíle t. 3. Reg. 17, do ſy doby Otc. 394^b, Orloj. 50^b, do sí doby Mam. Jg., do sí chvíle Pernšt. 1520 (Výb. 2, 1260), do ſyz chvíle Comest. 95^b, t. 134^a, do ſyž doby t. 77^a, z ſyz strany t. 103^b, do ſýž chvíle Lomn. Kupid. stř. 42, t. 136;

siej, podle dat. lok.: do ſiey doby Kat. 147, do ſyey chvíle Orloj. 63^a, t. 112^b.

422. Sing. dat. masc. neutr.

semu, stsl. *semu*: světu ſemu Rúd. 1^a, a ſſemu pak hlava ſtata AlxV. 1756, ſemu i onomu Kat. 4, t. 34, t. 66;

siemu, shodné s pozdním stsl. *sijemu* m. *sьjemu*, není v češt. doloženo.

Sing. lok. masc. neutr.

sem, stsl. *semь*: na zzem světě Jid. 15, na ſſem světě Hrad. 121^a, t. 138^b, na ſem světě Modl. 144^b, po ſſem sě droby vláčie AlxV. 1752, na tomto ani na ſem DětJež. 7^a, w ſem neb onom ŠtítMus. 6^a;

siem, zúž. *sím*, v dokladech mladších, shodné s taktéž pozdním stsl.

sijemь m. *sъjemь*: na siem světě Cant. Záv. Třeb. 22 (Feif. sěm), w ſymz roku KolČČ. 136b (1551).

Sing. dat. lok. fem.

sí, shodné se stsl. *si* ve výraze *si nošti* hac nocte Mikl. III² 53 a Lex. a obsažené ve stejném českém *sí noci*; ale v češtině plné *sí-noci* se nezachovalo, nýbrž jen skleslé a ustrnulé *s' noci*, *s' nóci* atd., jakož i stsl. *si*-nošti časem se oslabilo v *sъ*-nošti; doklady: Snoczy jest s tobú večeřal Hrad. 55b, Snoczy všichni učenníci zaběhú ot krále svého t. 56a, ſnoczy s' vína dosti měla Hod. 85a, ſnoczi noctico Prešp. 162, ſnoczy noctico Rozk. 286, ſnoczy nocte hac Nom. 70b, ſ noczy jsem vám pověděl PassKlem. 149b, ſ nóci HusPost. 63b, toť se kněz ſnocy opil ChelčSíť. 166a, Snuocy sem vám pověděl Pass. 366, jenžto jest ſnuocy vjěl do tohoto města t. 369, Snuoczy ostala jej studenice EvSeitst. Jan. 4, 52, že sem w-ſnuóczy přijel Třeb. Hist. nova 16. febr. 1463 (přidána předložka *v*-), dobře sem vám ſnuczy pověděl t. j. s' nůci OpMus. 22a;

siej, jako sg. dat. lok. *jiej*, srov. § 379: Syey radosti koncě nenie Hrad. 123a, na ſ(yey) tistě Mast. 1b (v rkp. nejasno); — z toho sklesnutím jotace *séj*: w ſey zemi Trist. kap. 15.

Rosa zaznamenal rčení: včera o sj chvíli, nebo jen: včera o sj Jg., jako již neužívaná za jeho doby; tu může býti *sí* staré, anebo také ze *siej* vzniklé.

423. Sing. instr. masc. neutr. *sím*, stsl. *simь*: zim králem t. j. s-sím AlxH. 7, 8, aby se živiti mohli y ſym y onyem Štít. uč. 5b, jenž przed ſym cten byl ante tempus Ol. Sap. 14, 20, nedávno przed ſym t. Sap. 15, 8, v listech przed ſym od nás daných Lún. l. ops. XV stol., przedſym v malých dnech GestaKl. 116, GestaMus. 53b, což sú koli před symz jměli Baw. 183, před sím Ms. Jg.; jakož sme przed ſyemz vyslali spoluradné naše m. před-símž KolAO. 11a (1505), buď novotvar podle *tiem*, anebo odchylka písecká. — Fem. *śú*, *siú*, *sí* (stsl. **sejǫ*, nedoloženo): (črt) ſy i onú věcí člověka pokúšie Štít. uč. 108b, ſy (opravou) i onú lstí Otc. 4b, řečí ſy i onú t. 486b. — Staré *śú* zmateno se *svú*, jako v sg. akk. fem. a j.: (otec dceru) milováše ſwu silú, jakžto právem bylo z čina, neb mu bieše dci jediná Kat. 6; což kto najviec miluje, to má jako za buoh, neb to ctí ſwu milostí, jíž by měl ctíti samého boha ŠtítMus. 141b (= ŠtítV. 294); smysl v dokladech těchto jest patrně: *tou* silou, *tou* milostí, a psané ſwu je tedy ze *śú*.

424. Du. nom. akk. nemají v češtině dokladů, a rovněž tak ne ve starších textech stsl.; čekali bychom tvary souhlasící se vz. *j(ь)* atd. — Taktéž nedoloženy jsou v češtině gen. lok.; podle stsl. *seju* a podle č. vzoru *j(ь)* čekali bychom *śú* atd. — Dat. instr. *sima*, stsl. *sima*: dokončav to zzyma (dvěma zrádcěma) AlxBM. 2, 10.

425. Plur. nom. masc. *si*, stsl. *si*: zi zhynuchu boj vzemše AlxH. 7, 16, ſy jmajiúce rychlé koně svobodně kdež chtie přihonie AlxŠ. 1, 8, zzi hi oni Pil. a, a zzi z Mezopotamicka svD. 12, a zzí pak sú Ažiené t. 14, zzí zze z libské země t. 17, zzí z Arabie oni z Krety t. 21, tito na voziech a ſi na koniech ŽKlem. 19, 8, ſy na koních ŽKap. tamt., i ſy i oni hi atque illi Ol. 3. Reg. 20, 29. — Akk. (nom.) masc. a nom. akk. fem. v češtině nedosvědčeny; podle stsl. *sьję*, *siję* čekali bychom *sie*. — Taktéž nedosvědčen nom. akk. neutr.; podle stsl. *si* a pozdějšího *sija* ze *sьja* čekali bychom *si* anebo spíše *sie*.

Plur. gen. lok. *sich*, stsl. *sichъ*: což šě ot zzich státi mělo AlxBM. 2, 23, mnoho věr i ſych i oněch Štít. uč. 7ª, tak sě drží kostel jednotú věrných ſych i oněch Štít. ř. 62ª, kak mnoho pokušení ſych i oněch t. 105ª, bez pokušení ſych i oněch t. 125ª, mnohoť jest věr ſych i oněch ŠtítMus. 84ª, věřících ſych i oněch t. 131ᵇ, ſych i oněch BrigF. 108, ſych i oněch nravóv Dal. 69 rkp. V. Cc. Z. a Ceronský první. Novotvary podle *těch*: ſyech i oněch nravóv Dal. 69 rkp. Ff., ſech i oněch nravóv t. rkp. Lobk. — Neporozuměním, jako v sg. akk. fem. a j., vzniklo také zde *sv*- m. *s*-: o ſwych i oněch věcech Štít. Opat. 344.

Plur. dat. *sim*, stsl. *simъ*: Sym otvoříš rajská vrata Hrad. 119ᵇ.

Plur. instr. *simi*, stsl. *simi*: a řka slovy ſymy Hrad. 34ª, ſimi i oněmi slovy Ans. 8. — Novotvar *sěmi* podle *těmi* atp.: i ſyemy i oněmi slovy ML. 107ª.

14. vьsь, veš.

426. Kmen slova tohoto jest psl. *vьso*- masc. neutr., shodný s lit. *visa*-. Z něho jest ve slovanštině sg. instr. masc. neutr. a plur. gen. lok., dat. a instr., na př. stsl. *vьsêmь*, *vьsêchъ*, *vьsêmъ*, *vьsêmi* ze kmene *vьso*-, jako *têmь* atd. ze km. *to*-; v pádech jiných jsou koncovky přijaté ze skloňování zájmen kmenů měkkých, stsl. sg. nom. *vьsь*, gen. *vьsego* atd. je podle *jь*, *jego* atd., srov. Lesk. Declin. 110 sl.

V slovanštině jihovýchodní kmenové -*s*- se udrželo: stsl. vьsь, gen. vьsego, instr. vьsêmь atd., stsrb. vьsь, vasь, srbch. přesmyk. sav, rus. vesь atd. Naproti tomu v slovanštině západní vyvinulo se tu -*š*-: česk. veš, gen. všeho, instr. všiem atd, hluž. wšón gen. wšeho instr. wšěm, dluž. šen gen. šogo instr. wšym atd. Mucke 404, pol. *vši*-, *vše*- Nehring Žalt. Flor. 240. V češtině je tu -*š*- dosvědčeno již pro XI stol. v bohemismech Pražských zlomků hlaholských *vši* a *všěch'*, v. Šafařík, Glagol. Fragmente 1857 str. 48, a drží se stále a bez výjimky. Odchylky, které se vyskytují, jsou jen na pohled. Tak zejména odchylka ve*s*- místo ve*š*- v adjekt. ve*z*-dejší m. ve*s*-dejší; to znělo dříve ve*ž*dajší, jak zřetelně ukazuje psaní wеždayſſiemu Kruml. 19ᵇ, wezzdayſſy Štít. uč. 117ᵇ, chléb náš wezzdayſſy t. 28ᵇ, chleba wezzdayſſyeho t. 29ᵇ a j., weſſdayſſymy divy PassKlem.

138[b] atd.; nynější vyslovování ve*z*dejší — dosvědčené pro XV stol. biblí Hlah., kdež v předml. k Esdr. psáno literami hlaholskými a tedy zřetelně: êziki vezdaišnie — vzniklo lidovou etymologií, která to slovo spojovala se *zde* a *z*dejší, a proto změnila ve*ž*d- ve ve*z*d-. Již Dobrovsky Gesch.[2] str. 75 má správně ve*ž*dajší. Tak bylo také stč. adverb. ve*ž*da, ve*ž*de, ve*ž*dy, m. ve*š*d-, nikoli ve*z*d-, ve*s*d-, jak opět svědčí psaní: vežde Ol. Ezech. 16, 13, wezzde EvOl. Mark. 16, 20, Kruml. 180[b], wesdy Jid. 75 (tu s = ž), veždy Ol. Num. 4, 7, weždy t. Ex. 32, 13, wezzdy Kruml. 190[b] atd., jako je dosud v*ž*dy; psaní ve*z*dy atp., oblíbené v některých nových transkripcích textů stč., jest mylné a nikoli svědectvím, že by v stčeštině bylo bývalo ve*s*- m. ve*š*-. Že svědectví takového není také v nově utvořeném ve*s*-mír m. ve*š*-mír, rozumí se samo sebou. Úhrnem: v češtině historické jest vьš-, veš- od doby nejstarší; jest i v ostatní slovanštině západní; jest tedy vlastnost západoslovanská z doby předhistorické. Srov. I. str. 317.

Tvary *veš*- spojují se s některými p ř í v ě s k y; v dokladech doleji položených jsou to: *-cek* (slc. *-cok*), *-tek* (z *-cek*, v. pl. nom., slc. *-tok*), *-cen*, *-ken*, *-cken*, *-tken* (ze *-cken*), *-chen*, *-keren*, *-ckeren*, *-cheren*. Účelem přívěsků těch jest sesílení významu. Podle zkušenosti a subjektivní libosti Blahoslavovy prý vše*cken* dobře se dí Blah. 275, ale vše*ckno* nedobře místo vše*cko* t. 266, a jest či bylo dále prý veš*keren* obsoletum, vše*cek* hloupě po selsku a vše*chen* po starosvětsku t. 275.

Přívěsky tyto vyskytují se nejprvé jen v nominativech a akkusativech; to omezení je pravidlem ještě v češtině staré. Časem pak vnikají také do pádů jiných a šíří se víc a více.

Skloňování bývalo oboustranné, totiž i zájmeno *veš* se skloňovalo, i přívěsek přijímal na sebe podobu příslušného pádu; na př. masc. sg. nom. akk. *veš-cek*, pl. nom. *vši-cci*, akk. *všě-cky*, neutr. sg. nom. akk. *vše-cko*, pl. *všě-cka*, fem. sg. nom. *všě-cka*, akk. *všu-cku*, plur. nom. akk. *všě-cky* atd. Časem vyvíjejí se odchylky od pravidelnosti bývalé, a ty se pak ujímají a stávají pravidlem: *veš* náležitě se neskloňuje a usazuje se tvar jeho nějaký jiný ustrnulý jako prvý člen spřeženiny, na př. wſſieczken sbor Pass. 555 místo *veš*-cken, wſſie-czku řěč t. 596 m. *vši*-cku, wſſy-tek svět EvVíd. Luk. 13, 17 m. *veš*-tek, wſſi-czkno královstvie Mill. 118[a] m. *vše*-ckno, wſi-chna muka Hug. 27 m. *všě*-chna, wſi-czkny krajiny ŽKlem. 21, 8 m. *všě*-ckny atp.

Výsledky toho všeho vidí se v skloňování nynějším, jehož tvary a doklady v. v §§ násl. Způsob prvotný nezachoval se plně nikde; poměrně nejvíce se ho udrželo v jazyku spisovném, ale i tu zanikl na př. sg. nom. masc. *veš*, jest *vše*cek m. *veš*cek, akk. fem. *vše*cku m. *vši*cku atp.; s jazykem spisovným srovnávají se většinou nářečí západní; v nářečích východních vyskytují se tvary bez přívěsků jen porůznu, pravidlem

jsou tvary s přívěsky, zejména s přívěskem *-cek*, někdy též *-cken*, v slc. krom toho také *-tek*, a mají tyto přívěsky v gen. dat. lok. instr. koncovky podle sklonění složeného, v nom. a akk. podle zájmenného i jmenného (oboje jsou tu stejné), zřídka podle složeného. Pravidlo jiné je při přívěsku *-chen*, jenž je v jazyku starším a nč. spis. oblíben také v pl. gen., lok., dat. a instr.; tu je při něm členem prvním ustrnulé *vše-*, a přívěsek sám má koncovky sklonění zájmenného: *vše-chněch*, *vše-chněm*, *vše-chněmi*.

Ještě jest připomenouti, že v starých textech bývá mateno *veš* a *svój*. Na př. (Vlasta) po ſwey zemi posla posly DalC. 8, v rkpích jiných: po všiej: Ff, V, L a j., po vší Z; aby ſwu myſly i žádostí to dělal OtcA. 153ª, v OtcC. na stejném místě: wſſy myslí, v orig. lat. tota intentione; ſwe wiery tvrdý OtcA. 317ᵇ, v OtcB. na stejném místě: wſſie wiery; k komuž konšelé pražští s ſwu obczij přistúpie a přivolé Pr. pr. 243, patrně místo: se-vší obcí; ale ty wſwe wyeczy byla si podlé mé vóle Brig. 71, m. všie věci, prorsus atd. Srov. také ſwady OtcA. 157ª a wſſady na stejném místě v OtcB. Je-li to matení jen v písmě, či také v stč. řeči živé, nelze rozhodnouti. O podobné změně, která vzniká v sg. akk. *v-svú* a lok. *v-svém* vynecháváním druhého *-v-*, v. v § 412 č. 4.

427. Sing. nom. akk.

Masc. *veš*: weſſ svět Pass. 184 a j., vies (sic) svět DalH. 30, přěs weſſ chřbet DalC. 42, wes svět Štít. uč. 37ᵇ, Štít. ř. 140ª a j., weſz svět GalDl. 2ª (ſz = š), weſſ svět NRada 547, weſs svět t. 742, wes svět t. 42, weſs lid Ol. Deut. 3, 2, weſs sbor t. Lev. 10, 6; — *-cek* atd.: weſczek hněv ŽWittb. 84, 4, weſczek národ ŽKlem. 68, 35, weſczek plod t. 104, 35; wſſyczyek súd EvVíd. Jan. 5, 22, wſſyczyek dluh t. Mat. 18, 27, wſſyczek čas Ben. 4, 25, wſſyczek pořádek KolČČ. 215ª (1554), všicek způsob Koz. 404; všecek svět RZvíř. Jg., všecek Us. spis., syneček porúbaný všecek Suš. 121, fšecek chrom. 283, všecek oves BartD. 22 (zlin.), t. 2, 51 (han., přer.) a j., všecok Duš. 443 (slc.); — *-tek*: na nebi jsi ueſtek zjěvně, v uoplatcě jsi ueſtek tajně Kunh. 148ª, weſtek sbor ŽWittb. 61, 9, veſtek lid Ans. 9, zástup veſtek t. 10; tehdy sě wſytek lid za ním obráti Hrad. 89ª, wſſytek lid EvVíd. Luk. 13, 17, wſitek svět EvSeitst. Luk. 2, 1; až sa všetek třasu Suš. 306, všetek premoknem Duš. 443 (slc.), všetok Hatt. slc. 102, šetek svét, šetok statok Duš. 443 (slc.); — *-cen*: wſſieczen dluh Modl. 97ᵇ, wſſyeczen stvor Vít. 2ᵇ, všecen týž řád Řádpz. 93; — *-ken*: weſſken ľud ŽWittb. 105, 48, weſken sbor ŽKlem. 61, 9, rod weſken DalC. 73, weſſken sě zčrniv ML. 80ª, weſken svět AlxV. 642, t 811, ciesař hněvy sě weſken potřese Kat. 78, weſken smysl t. 138, weſſken svět NRada 249; — *-cken*: weſſczken svět ApŠ. 63; wſſieczken sbor Pass. 555, všecken svět Br. NZák. 41ª, všecken lid t.

149[b], Us. spis.; wſſyczken statek KolČČ. 157[b] (1552), aniž všicken stačíš Jel. Jg.; — *-tken*: weſſtken pláč DivVít. D. 130; — *-chen*: wſechen svět Kat. 48, Us. nč.; — *-keren*, *-cheren*: veškeren čas Vel. Jg., všeckeren okršlek Jel. Jg., všecheren neduh Jád. Jg., srov. *desater* § 248.

Neutr. *vše*: uſe krestianstvo Kunh. 148[b], wſſe přihotováno Pil. b, wſſe Polsko DalC. 82, wſſe písmo Pass. 184 a j., dosud Us. spis.; — *-cko*: wſeczko Túl. 33[a], wſſeczko Polsko DalC. 82, wſſeczko město Pass. 240 atd., dosud Us. spis. i ob., všecko žito BartD. 22 (zlin.), t. 2, 51 (han., přer.) a j., fšecko chrom. 283; přese všicko tělo GestaRom. Výb. 2, 925, to wſſyczko KolČČ. 149[a] (1551), šicko Duš. 443 (slc.); — *-tko*: všetko Duš. t. (slc.); — *-ckno*: wſſeczkno Pass. 230, wſeczkno ſymie ŽKlem. 21, 24; wſſyczkno EvVíd. Mat. 22, 4, wſſiczkno královstvie Mill. 118[b], to wſſyczkno KolČČ. 149[a] (1551); — *-chno*: wſechno břicho Hrad. 83[a], všechno Us. wſſechné myšlení BílD. 212; — *-ckerno*: wſeczkerno Hrad. 60[a], t. 48 , Kat. 100, wſſieczkerno omnia Ol. Num. 30, 1.

Fem. nom. *všě*, přehlas. ze *vša*, ztrátou jotace *vše*: wſſie plet jeho ApŠ. 156, wſſie říšě nebeská Pass. 262 a j.; — *-cka*: wſieczka jěšut ŽWittb. 38, 6, wſſieczko Pass. 181, země wſyeczka AlxV. 134, wſeczka noc AlxB. 5, 39, wſſeczka šírost zempná Pil. c, wſſeczka náděje DalC. 35, weſſeczka (sic) země PulkL. 4, radost wſeczka Kat. 140 a j., dosud Us., všecka vika BartD. 22 (zlin.), všecka t. 2, 51 (han., přer.) a j., fšecka chrom. 283, všecká rodina Duš. 443 (slc.); wſicka krev Hug. 96; — *-tka*: wſſyetka země DalC. 85, ŽPod. 65, 2, všetka láska, šetka rada Duš. 443 (slc.); — *-ckna*: wſſieczkna múdrost ŽWittb. 106, 27, wſeczkna země ŽKlem. 32, 8, ta wſſeczkna (rolí) KolČČ. 127[a] (1550); wſiczkna rovně Mill. 125[a]; — *-cna*: wſſieczna nemoc Brig. 158[a]; — *-chna*: (Maria) tam wſiechna srdcem bieše Hrad. 30[b], všechna Us.; wſſechná ctnost BílD. 337; wſichna muka Hug. 27, wſichna mzda t. 45, všichna svornost Ctib. Jg.; — *-ckerna*: (Maria) wſieczkerna túhú zsvade Hrad. 72[b], jsem wſeczkerna v jeho milosti Kat. 96. — Akk. *všu*, *všiu*, *vši*: tu wſu vlast AlxH. 1, 1, neděľu wſſu CisMnich. 97[a], wſſiu noc AlxBM. 5, 14, wſſiu moc AlxB. 7, 17, we wſſiu zemiu ŽKlem. 12[a], nade wſſyu zemiu ŽWittb. 46, 3, wſſyu zemiu DalC. 7, wſſyu sílu t. 14; — *-cku*: wſuczku (čiešu) DalH. 30, wſuczku zemiu DalHr. 3, wſiuczku posteľu ŽKlem. 30[a], wſiuczku krmiu t. 106, 18, ten jeho moc wſſyuczku wſſyczku (sic) vidieše DalC. 92, jmám wſyczku náději AlxV. 859, wſſyczku škodu t. 2081, wſyczku zemi Pulk. 33[b], wſſiczku psotu NRada 132, všicku postavu Lobk. Výb. 2, 1117, všicku službu Příbr. Výb. 2, 413, za lásku všicku Duš. 443 (slc., Koll. Zpiev.); wſſieczku svátost Pass. 580 (část mladší), wſſieczku řěč t. 596 (též), wſſeczku zemi DalC. 97, mysl všecku ŠtítV. 8, všecku moc t. 44 a j., wſſeczku spravedlnost KolČČ. 182[b] (1562) atd., dosud Us., všecku BartD. 2, 51 (han., přer.), t. 2, 257 (žďár.), fšecku chrom. 283, šecku lásku Duš.

444 (slc.); — *-tku*: wſſitku tvrdost ŽPod. 104, 16, lásku všetku Duš. 444 (slc., z Koll. Zpiev.); — *-cknu*: kořist wſyuczknu AlxV. 1842, wſiuczknu tvrdost ŽKlem. 104, 16, wſſyczku kněží Pass. 343, wſſyczknu sílu Modl. 6ª, vol wſſyczknu deset totam decadem Hod. 88ª, wſſeczknu summu KolČČ. 137ª (1551); — *-chnu*: wsyuchnu podob jměl anjelskú LAl. f, spořiedivše wſychnu dráhu AlxV. 1407, všichnu radost Tkadl. 1, 17, všechnu zemi DalJ. 3 rkp. Z, čest všechnu Trist. 96, všechnu potřebu Tand. 35, všechnu Us. spis. i ob.

Sing. gen. masc. neutr. *všeho*: uuſeho horě Kunh. 147ª, wſeho skonánie ŽGloss. 118, 96, wſſeho strachu Pass. 211 atd., dosud Us. spis. i ob., všeho dosť BartD. 2, 26 (han., holeš.), fšeho chrom. 283; v Modl. psáno: wſſoho světa 51ª a v Kruml. bezzewſſe rozdiela 384ᵇ, oboje omylem; — *-ckého* atd.: všeckého božství Štelc. Jg., všeckého ovsa BartD. 22 (zlin.), všeckého žita t., všeckého t. 70 (val.), sem všeckého zbavena Duš. 443 (slc., z Koll. Zpiev.); všeckýho Btch. 377 (dbeč.), BartD. 2, 26 (han., holeš.), t. 2, 257 (žďár.), všeckyho t. 2, 51 (han., přer.), všeckyho toho Šemb. 101 (han., horsk.), fšeckyho chrom. 283; — *-tkého* atd.: všetkého toho Šemb. 134 (slc., hornováž.), z šetkého Duš. 443 (slc., z Koll. Zpiev.), šetkjeho dobrieho Šemb. 135 (slc., hornováž., jasen.).

Fem. *všie*: uuſie dobroty Kunh. 147ª, beze uſe lsti t. j. všie HomOp. 152ª, wſſie své mluvy ApŠ. 29, člověk wſſieᵉ přělesti Jid. 44, beze wſſie přiekazy Pass. 218, beze wſſije poskvrny Štít. ř. 6ᵇ, ostanúc wſſije zlosti t. 22ª, ode wſſije neupřiemosti t. 35ª, bez wſye brani AlxV. 484, ote wſye úrody t. 2154 atd.; — sklesnutím jotace *všé*: ze wſee poroby ŠtítOp. 148; také Beck. píše wſſe: proti jednomyslnému wſſe církve smyslu 3, 16, ale to není archaismus *všé*, nýbrž z neumělosti; — zúžením *vší* Us., ze fši séłë chrom. 283; — *všiej*, podle dat. lok.: beze wſiey vady Kat. 6, o šlechto wſiey šlechetnosti t. 88, ti wſyey nemoci zbudú t. 194, studnice wſſey dobroty Orl. 68ª, bez všej viny Duš. 443 (slc.); — *-cky*, *-cké*, *-ckej*: vzpoměň wſieczky offěry memor sis omnis sacrificii ŽWittb. 19, 4, od wſſecké práce BílD. 261, všecké Btch. 377 (dbeč.), BartD. 2, 51 (han., přer.), všeckej t. 2, 257 (žďár.), všeckéj viky t. 22 (zlin.); — *-tké* atd.: zo všetkej síly svej Duš. 443 (slc.); — *-ckné*: od wſſeckné neřesti Seel. 125, od wſſeckný offěry Beck. 1, 11; — *-chny*, *-chné*: wſſechny obludy budeme zbaveni Hug. 138, ode wſſechny práce Seel. 18 a j., bolest wſſechne hlavy Lact. 260ª, wſſechné počestnosti hodný BílC. 77, od wſſechné poškvrny Seel. 1123.

Sing. dat. masc. neutr. *všemu*: ľudu wſſemu AlxB. 3, 38, wſſemu rodu DalC. 39, wſſemu světu Pass. 179, t. 181 atd., dosud Us., fšemu chrom. 283, všemu rozumí BartD. 2, 26 (han., holeš.); — *-ckému*: všeckému zlin. podle BartD. 22 a j., všeckymu t. 2, 51 (han., přer.),

fšeckymu chrom. 283, všeckýmu Btch. 377 (dbeč.), BartD. 55 (dol.); — *-tkému*: (v)šetkému slc. podle Duš. 443.

Sing. lok. masc. neutr. *všem*: po ufem světu Kunh. 148[b], světu po wffem Pil. c, na wffem světě t. d, po wffem městu Pass. 228 atd., dosud Us., po fšem chrom. 283; zdlouženo: we wffěm Jid. 86, v tom we wffeem času ML. 61[a]; v Brig. psáno: na svém wfym těle 18[a], omylem; — *všom*, podle kmenů tvrdých: ve fšom Kotsm. 26 (doudl.), Duš. 444 (střčesk.), BartD. 2, 257 (žďár.); — *-ckém*: všeckém zlin. podle BartD. 22 a j., všeckym t. 2, 51 (han., přer.), fšeckym chrom. 283, všeckým Btch. 378 (dbeč.) a dol. podle BartD. 55; — *-ckom*: po všeckom dvore Duš. 444 (slc., z Koll. Zpiev.); — *-tkom*: o všetkom, po všetkom Duš. 444 (slc.).

Sing. dat. lok. fem. *vší*: protož wffý čeledi řku Štít. uč. 59[a], wffy obci t. 88[b], ke wffij spravedlnosti Štít. ř. 14[b], we wffij útěšě t. 4[b] a j., we wffy dobréj postavě Pass. 572, ke wfy síle AlxV. 302, wfy ve čsti t. 313 atd., dosud Us. spis., ve fši lásce chrom. 283; — *všiej*: ve wfiey moci Jid. 48, ke wfiey cěstě ŽWittb. 35, 5, we wfiey zemi t. 8, 10, we wffiey řěči AlxBM. 6, 13, we wffey (sic) řěči t. 2, 5, nýnie čísla téj wfyey síle AlxV. 1016, we wfyey věci t. 2110, ke wfyey sěči t. 2432, pokloniv sě wffyey bratří Pass. 301, na wffiey postavě t. 239, na wffyey obci t. 402, we wffyey cnosti i we wffiey dobrotě t. 329, we wffyey zemi DalC. 65, dal to wffyey zemi věděti t. 10, ve wffyeey zemi Pror. Isa. 12, 5, we wfyey slávě Koř. Mat 6, 29, ke wffiey zlosti NRada 1077; z toho jednak sklesnutím jotace *všéj*, *všej*: we wffey zemi Pror. 94[a], slc. všej Duš. 443; jednak odsutím *všie*: při vffie chzty AlxH. 6, 36, we wfie zemi ŽKlem. 8, 2, po wffije tee zemi Lobk. 73[a]; a zúžením *vší*, které splynulo se stejně znícím a stále se držícím tvarem starým; — *-ckéj* atd.: všeckéj zlin. podle BartD. 22, všeckej t. 2, 257 (žďár.), radě a všecké obci Koz. 394, fšecké chrom. 283, všecké Btch. 377 (dbeč.), všecké t. 2, 51 (han., přer.); — *-tkéj*: všetkej slc. podle Duš. 443.

Sing. instr. masc. neutr. *všiem*: wffiěm židovstvem Jid. 38, uufem sirdcem t. j. všiem Kunh. 150[a], wffiem krajem Pass. 196, wfyem národem Alb. 29[b], nade wfyem stvořením t. 69[a] atd.; z toho *vším*, kteráž změna podporována obdobnými tvary *jím*, naš*ím* atd. pronikla zde dříve než úžení ie-í se stalo pravidlem obecným: tiem wffym AlxM. 7, 11, přěde wffym ľudem ŽWittb. 115, 14, t. 115, 18, se wffym DalC. 2, se wffym sbožím t. 39, se wffym žákovstvem Pass. 237, wffijm stvořením Štít. ř. 3[a], wffijm snaženstvím t. 14[a], wffijm srdcem t. 23[a] atd., dosud Us. spis. i ob., ze vším BartD. 2, 26 (han., holeš.), ze fšim chrom. 283; — také psáno: nás wffem všudy zaopatří BflQ. 2, 162 a BílC. 80, nesprávně; — *-ckým*: všeckým BartD. 2, 257 (žďár.), všeckým zlin. podle

t. 22, všeckém t. 2, 51 (han., přer.), všeckém Btch. 378 (dbeč.), fšeckém chrom. 283; — *-tkým*: všetkým podle Hatt. slc. 102.

Fem. *vší, všiú, vší*: wſſu věcú AlxH. 2, 3, wſſu mocú t. 4, 2, wſſiů věciú Jid. 59, vlada wſſiů jeho komorú t. 56, wſſiu postatiú AlxBM. 2, 27, se wſiu mociú ŽKlem. 112[b], wſyu trojicí Hrad. 63[a], wſſy myslí Pass. 304, se wſſy ctí t. 343, wſſij žádostí Štít. ř. 2[a], wſſij myslí byl kromě světa t. 42 atd., dosud Us. spis. i ob., fši sěłó, ze fši łáskó chrom. 283; o psaném: wssye svú silú Boh. 339 atp. v. I. str. 220; — *-ckú* atd.: se vsickú zemí VJp. 66, mezi všeckau sběří RZvíř. Jg., všeckou BartD. 2, 257 (žďár.), všeckó t. 2, 51 (han., přer.), Btch. 377 (dbeč.), fšeckó chrom. 283; — *-tkou*: všetkou podle Hatt. slc. 102; — *-cknú* atd.: myšlením a wſſyczknu žádostí Modl. 114[b], všecknau apatekau Pěček Jg.; — *-chnú* atd.: wſſechnau mocí BílD. 233.

Dualu není.

Plur. nom. masc. *vši*: uuſi světí Kunh. 149[b], oni se zdí wſſy běžěchu DalC. 47, již Čechové wſſy běžěchu t. 62; — *-cci*: wſicci zvolenci Túl. 92[b], ti byli wſſiczi broni AlxH. 2, 7, wſſiczi t. 12, 41, t. 2, 30, t. 2, 33, wſiczczi národi ŽWittb. Puer. 76, wſiczczy smieli sú sě t. 21, 8, súkenníci wſiczczi Hrad. 113[a]; wſſieczi pokrščeni svD. 64 atd., fšeci chrom. 283, všeci lude na mšu šli Suš. 20, všeci BartD. 70 (val.), t. 2, 51 (han., přer.) a j., všecci čerti, všecci valaši (pastýři) Duš. 444 (slc., z Koll. Zpiev.); s konc. zdlouž. všec*í*: všecí ho vítali Suš. 130, všecí Btch. 378 (dbeč.), BartD. 55 (dol.); s konc. analogickou *-ia* (srov. § 35): my šecia valasi Duš. 444 (slc.); — *-tci* (z *-cci*, změnou *-cc-* v *-tc-*, odtud pak *t-* přejato také do tvarů jiných a jest veš-*t*ek atd., srov. smyčec gen. smy*čc*e a z toho šmy*tc*e a šmy*t*ec I. str. 523): všitci v hedbávný vlně biechu AlxV. 1236 (v rkp. omylem wſytey, srov. Listy filol. 1882, 110), u vieřě sobě všitci stójte t. 1330 (též), vynidú zle všitci roci t. 2269 (též), všetci, šetci, všetcia Duš. 444 (slc.); — *-cni*: vyšli smy wſicznh z otcě jednoho DalH. 41, jěchu sě wſſyczny paní haniti DalC. 3, wſiczny již sědli na koně ŽWittb. 75, 7, ľudé wſiczny t. 66, 4; — *-ckni*: zeměné wſiczkny DalHr. 3, wſſyczkny DalC. 3, wſyczkny údi AlxV. 1794, wſyczkny stáchu t. 327, wſiczkny anjelé ŽWittb. 96, 7, wſiczkny ŽKlem. 32, 8, wſſiczekny (sic) zeměné ŽKap. 48, 3, wſiczkny Pass. 271, wſyczkny světí anděli Kat. 30, wſſiczkni sirotci KolČČ. 13[b] (1543) atd., dosud Us. spis.; — *-chni*: poklekú wſichny Hrad. 68[b], bychu wſychny bez náděje AlxV. 464, wſychny lidé zesnuchu Kat. 40 atd., všichni Us. spis., Us. ob. stř.-česk. Duš. 444, fšichní Kotsm. 26 (doudl.); wſſechny lidé Orl. 84[b], všechni králové MC. 100, všechni ho milovali Duš. 444 (vých.-česk.), všichny (sic) polscí voli Suš. 513; — *-ckerni*: to jsú wſiczkerny viděli Hrad. 22[a], až se wſyczkerny užasú Kat. 40, jiní wſſyczkerny Hod. 39[a].

Plur. akk. (nom.) masc. a nom. fem. *všě*, sklesnutím jotace

vše: na wſſie dar svatého ducha spade svD. 47, wſye skutky ŽWittb. 35, 15, wſye Čechy DalC. 67, nade wſie nepřátely ŽKlem. 30, 12, po wſſie časy Pass. 281, wſſie nemocné uzdravil t. 238, za wſſye služebníky Modl. 31ᵇ, nade wſſye věky t. 16ᵇ, na wſſie strany AlxB. 2, 14, we wſſye tvrzě DalC. 72, ty jsi učinil wſſie mezě zemské ŽWittb. 73, 17, wſie země Kat. 50 atd.; na wſſe strany AlxH. 5, 30, po wſſe časy Pass. 632 (část mladší), za wſſe hřiešné t. 439 (též), přěse wſſe vlasti t. 441 (též), wſſe mužě bíti DalC. 10, nade wſe žáky Kat. 8 atd.; — *-cky*, dial. *-cké* atd.: wſſieczky smutky LMar. 48, wſſeczky přátely Modl. 60ᵃ, ty wſſieczki dni Pass. 253, wſieczki cěsty ŽKlem. 118, 151, wſieczki divy ŽWittb. 9, 2, wſieczky vlasti t. 9, 18, wſieczky kosti t. 21, 15, wſſyeczky dušě Pass. 215, wſſyeczky skály AlxV. 1208; wſſeczki skály AlxH. 1, 39, wſſeczky (dievky) DalC. 10, wſeczky věci Kat. 79, (ciesař) sezva wſeczky rádce t. 14 atd., dosud Us. spis. i ob., všecky Btch. 378 (dbeč.), šecky koně Duš. 444 (slc.), všeckè BartD. 2, 51 (han., přer.), fšeckë chrom. 283; všecke ptáky, všecke roby BartD. 116 (laš., m. -cké); na wſiczky sluhy ŽWittb. 134, 9, wſiczky kosti t. 34, 9, všicky dary Mill. (Výb. 2, 545), všicky svátosti Příbr. (t. 2, 414); všické statky Koz. 400, zachovávajíc všické svobody t. 401; — *-tky*, *-tké*: wſietky vlny tvé ŽWittb. 87, 8, všetky panny Duš. 444 (slc.); po všetké dni Duš. 444 (slc.); — *-ckny*: wſieczkny kosti ŽKlem. 34, 10, wſieckny ploty jeho t. 88, 41, dědiny wſſeczkny KolČČ. 127ᵃ (1550), všeckny Us. podkrk., na všeckny muziky Duš. 444 (slc.); udeřil s' wſiczkny ŽWittb. 3, 8, (sluhové) sebrali wſſyczkny EvVíd. Mat. 22, 10, maží wſſiczkny mládenky (děti) Mill. 112ᵇ, wſiczkny země ŽKlem. 48ᵇ, wſſiczkny moci t. 121ᵇ, wſiczkny hvězdy t. 122ᵃ, wſiczkny krajiny země t. 14ᵇ, wſiczkny hřiechy t. 84, 3, wſiczkny cnosti Jeron. 32ᵇ; — *-chny*, *-chné*: na wſiechny lidi Pass. 242, wſyechny krajiny Modl. 17ᵇ, wſchechny (rádce) Kat. 124 atd., všechny Us. spis. i ob.; svolav wſſichny dlužníky EvVíd. 287ᵇ; za wſſechne duše OlMüllB. 619, slíbil jim všechné zahrady Koz. 405, nade wſſechné sladkosti BílC. 26, wſſechný jiné věci Seel. 351 a j.; — *-ckerny*: wſieczkerny k sobě přichýle Hrad. 13ᵃ, wſſeczkerny (lidi) Hod. 81ᵇ, božský hlas jě wſſeczkerny ohromil t. 38ᵇ; (listy) veſſckrne ABoh. 40ᵃ.

Plur. nom. akk. neutr. *všě*, přehlas. ze *vša,* ztrátou jotace *vše*: wſſye kniežata DalC. 91, naplň wſſye srdcě Modl. 2ᵇ, wſye (kola) AlxV. 1167 atd.; — *-cka*: wſſyeczka tajenstvie Pass. 314, wſieczka zvieřata ŽWittb. 49, 10, wſſeczka čtyři elementa AlxB. 2, 25, wſeczka kolena Kat. 70, on wſſeczka srdce vidí NRada 1756, všecka pohoršení Br. NZák. 34ᵃ atd., dosud Us. spis.; wſiczka kázanie tvá ŽWittb. 118, 172; — *-tka*: wſſytka kázanie ŽPod. 72, 28; — *-ckna*: wſieczkna přikázanie ŽKlem. 110, 8, wſſieczkna stvořenie Pass. 320, všeckna Us. spis.; — *-chna*: všechna Us. spis.; — *-kerna*: weſkerna dokonánie sem zavrhla Kat. 96.

Plur. gen. lok. *všěch*, sklesnutím jotace *všech*: wſſiech zém svD. 24. uuſiech světlostí Kunh. 146[b], ve uſiech miestiech t., ze wſiech apostolóv Pass. 240. po wſſiech vlastech t. 250, ote wſſyech sluh Modl. 21[b], po wſſyech Němcích DalC. 67 atd.; wſſech zemí Pass. 630 (část mladší), do wſech zemí Kat. 10, we wſech zemiech t. 24, wſſech národův Br. Isa. 52, 10 atd., dosud Us. spis. i ob., všech BartD. 2, 194 (han., tišň.), t. 2, 257 (žďár.), fšech chrom. 283; wſych činóv Rúd. 2[b], wſſych svatých Orl. 42[a], m. všěch; ve Lvov. psáno: wzyech ſwych hrzychu 7[a], nikoli všěch, nýbrž všéch (srov. tutéž wſlyzety 36[a] = uslyšeti); — *-ckých* atd.: už jich všeckých rozdal Suš. 288, všeckých opustila t. 467, všeckých BartD. 70 (val.), všeckejch t. 2, 257 (žďár.), všeckéch Btch. 378 (dbeč.), fšeckéch chrom. 283, všeckěch t. 2, 26 (han., holeš.), t. 2, 51 (han., přer.); — *-tkých*: všetkých pobozkala Duš. 445 (slc.); — *-chněch*, *-chných*: wſſechniech dluhuov KolČČ. 57[b] (1545), u wſſechněch Br. NZák. 152[a], všechněch Us. spis., stvořitel wſſechných věcí Seel. 358, wſſechných duchův t. 328 a j.

Plur. dat. *všěm*, sklesnutím jotace *všem*: kakžkoli byl wſſie[e]m povolil Jid. 21 (zdlouž.), wſſyem mužóm DalC. 15, ke wſſiem hřiešným Pass. 260, wſſyem nepřátelóm Modl. 35[a], káza wſyem přijíti Kat. 64 a j.; wſſem bohóm Pass. 630 (část mladší), wſſem svatým t., ke wſſem mužům Br. Deut. 27, 14 atd., dosud Us. spis. i ob., všem BartD. 2, 194 (han., tišň.), t. 2, 257 (žďár.); — *-ckým*: wſſeczkym svatým OlMüllB. 620, všeckým ruček dávala Suš. 107, zlin. a val. všeckým podle BartD. 22 a 70, všeckým je dobre Duš. 445 (slc., z Koll. Zpiev.), všeckejm BartD. 2, 257 (žďár.), všeckěm t. 2, 51 (han., přer.), všeckém Btch. 378 (dbeč.), fšeckém chrom. 283; — *-tkým*: všetkým ľuďom Duš. 445 (slc.); — *-ckněm*: dávajíc wšeckniem vítanie Baw. 297, všeckněm tyrannům Vel. Jg., všeckněm Us. spis. (někdy); — *-chněm*, *-chným*: dětem wſſechniem KolA. 1514, wſſechněm synům Br. Lev. 17, 2 a j. (z pravidla v Br.), všechněm Us. spis.; (plátno) všechnejm se hodí Voln. 11.

Plur. instr. *všěmi*, sklesnutím jotace *všemi*, ob. *-ma*: wſſiemi léty svD. 22, ſe wſſyemy DalC. 46, nade wſſiemi králi Pass. 253, nade wſſyemy králi Modl. 35[b] atd.; všemi Us. spis.; se wſſema KolEE. 66[b] (1697), BílD. 153 a j. (tu velmi často), se všema Us. ob., BartD. 2, 257 (žďár.); — *-ckými*: zlin. a val. všeckýma podle BartD. 22 a 70, všeckejma t. 2, 257 (žďár.), všeckěma t. 2, 51 (han., přer.), všeckéma Btch. 378 (dbeč.), fšeckéma chrom. 283; — *-ckmi*: nade wſſeczkmi OpMus. 40[b]. —

15. Jiné kmeny a tvary skloňování tohoto.

428. Kromě kmenů, vyčtených v § 381 a násl., patří sem ve slovanštině ještě kmen *ovo-*, *ova-*, stsl. *ovъ* hic atd. V češtině je z něho jenom stč. slovce *ova*, skleslé ve význam interjekce, na př. owa v hřiešiech

jsem počat ecce ŽWittb. 50, 7 a j., owa Kat. 80, t. 192, pop owa neučini hlúpě Levšt. 105[b] atd.; spojeno se zájmenem *se*, skleslým v týž význam, *se-ova*: Se owa robotnice božie ecce EvSeitst. Luk. 1, 38, Seowa počneš syna t. 1, 31, Seowa šli anjela t. Mat. 11, 10, Syeowa král přišel t. 21, 5 a j.

Stsl. *vьsêkъ*, *vьsakъ* má gen. *-kogo* atd. České adjektivum zájmenné *však*, *-a*, *-o* tvaru podobného nemá, skloňování jeho v. v § 251.

Stsl. *drugъ* mívá někdy tvar zájmenný, a podle toho mohl by takovým býti také sg. gen. *druhoho*, druhoho pústenníka Otc. 162[a]; ale spíše je to omyl písecký.

Dialekticky praví se: na vysokom stromě Šemb. 23 (u Beneš.), v druhom domě atp.; místo *-ém*, novotvary podle sklonění zájmenného.

B. Skloňování zájmen bezrodých*).

429. Zájmena bezrodá jsou zájmena osoby (grammatické) první a druhé, *já*, *ty* atd., a zvratné *sě* atd. Skloňování jejich vyvíjí se velmi rozmanitě a shody mezi parallelními tvary jednotlivých větví jazykův indoevropských je tu tedy méně, nežli kde jinde v tvarosloví. V následujícím výkladu přestáváme na vysvětlení toho, čeho je třeba pro nejstarší tvary slovanské, a ovšem pokud to je mluvnicí srovnávací nalezeno.

Pádové přípony jeví se dosti zřetelně jenom v pádech některých, zejména: *-ju* v du. gen. lok. psl. a stsl. naju, vaju; *-ma* v du. dat. instr. nama, vama; *-ns* v plur. akk. (nom.) ny, vy (-y z býv. -o-ns); *-sъ* pův. *-som* v pl. gen. nasъ, vasъ z nas-sъ, vas-sъ; *-mъ* v pl. dat. namъ, vamъ; *-sъ* pův. *-sŭ* v pl. lok. nasъ, vasъ z nas-sъ, vas-sъ; *-mi* v pl. instr. nami, vami. Někdy je přípona bývalá obměněna analogií; na př. v sg. dat. byla koncovka pův. *-bhei̯*, srov. stprus. tebbei, sebbei Brugm. II, 802, 807 a 817, za to čekáme slov. *-bi*, ale jest *-bê*, tebê, sebê.

Z kmenů, jež srovnávací mluvnice pro tato zájmena nalézá, vyskytují se v slovanštině tyto:

pro zájm. 1. os. jedn. kmen pův. *eǵh-*, obsažený v sg. nom. jazъ; — *me-*, *mo-*, v sg. akk. mę, dat. mi; — a *men-*, obměněné v *mьn-*, *mъn-* v sg. gen. mene, dat. lok. mьnê, instr. mъnoją;

pro zájm. 2. os. jedn. kmen *tu* zdlouž. *tū*, v sg. nom. *ty*; — *teu̯e-*, *teu̯o-*, se změnou pův. různoslabičného *-eu̯-* v slov. **-ov-* a analogií v *-eb-*, *-ob-*, viz doleji sg. gen. a instr.; — *te-*, *to-*, v sg. akk. tę a dat tebê, ti;

pro zájm. zvratné kmeny *seu̯e-*, *se-*, *so-* atd., vše jako při *teu̯e-* atd. v os. 2.;

*) Srov. Brugmann, Grundriss II § 433—458, str. 795—833.

pro du. 1. os. *no-*, 2. os. *u̯o-*, zdlouž. *nō-*, *u̯ō-* = slov. *na-*, *va-*, v gen. lok. naju, vaju, dat. instr. nama, vama;

pro plur. 1. os. *no-*, 2. os. *u̯o-*, v pl. akk. (nom.) ny, vy; — a 1. os. *nōs-*, 2. os. *u̯ōs* = psl. *nas-*, *vas-* v gen. lok. nasъ, vasъ a j.

430. Sing. nom. psl. a stsl. *jazъ*, *ty*, stč. *jáz*, *ty*.

jazъ, skr. aham, ř. ἐγώ, lat. ego, got. ik, stlit. esz, nlit. asz atd. je z pův. *eǵhom*. Slovanské *jaz-* liší se od pův. *eǵh-* kvantitou, toto je krátké, ono dlouhé; vývoj třeba předpokládati ten: z pův. *eǵh-* bylo slov. *ez-*, toto zdlouženo v *ēz-*, s hiatovým *j-* bylo *j-ēz-* a z tohoto jest pravidelné slov. *jaz-*. Zdloužení nastalo zde snad analogií podle délky v 2. os. *ty* = **tū* Brugm. II, 806, anebo spíše důrazem, srov. § 380 č. 18. Koncovka pův. *-om* je přívěsek enklitický, změněný do slovanštiny v pravidelné *-ъ*.

ty, skr. tū, lat. tū, sthněm. dū atd. je z pův. *tū*. Vedle toho bylo také krátké *tŭ*, dochované v ř. τύ dor., σύ atd.

Sing. akk. psl. a stsl. *mę*, *tę*, *sę*, č. *mě*, *tě*, *sě*.

Podle skr. mā, tvā, lat. mē, tē, sē bylo pův. *mē*, *tē* (n. *tvē*), *sē*. K tomu přistoupil enklitický přívěsek *-m* a bylo pův. *mēm*, *tēm*, *sēm*, srov. skr. mām, tvām, stprus. mien, tien, sien, Brugm. II, 811 a 812. Z pův. *-ēm* je do slovanštiny pravidelné *-ę*, tedy psl. *mę*, *tę*, *sę*. Z *-ę* pak je č. *-ia* přehlas. *-ě*, tedy *ḿa*, *ťa*, *śa* přehlas. *mě*, *tě*, *sě*.

Sing. gen. psl. a stsl. *mene*, *tebe*, *sebe*, č. *mne*, *tebe*, *sebe*.

mene je tvar pův., dochovaný do psl. a stsl. V lit. mane (v. manęs) jest odchylkou -a- místo -e-, podle 2. os. tave a zvrat. save Brugm. II, 817, 823 a 827. V českém *mne* je mьn- m. men-, jak svědčí výrazy ote-mne atp., srov. I. str. 174, jako v sing. dat. lok. a bezpochyby vlivem jeho.

Za slov. *tebe*, *sebe* je lit. tave, save (v. -ęs). Toto ukazuje k pův. *teu̯e*, *seu̯e*, a žádali bychom tedy slov. **tove*, **sove* (za pův. různoslabičné *eu̯* je slov. *ov* a lit. *av*, srov. I. str. 19). Těch tvarů však v slov. není, nýbrž je tu *tebe*, *sebe*, t. j. tvary s odchylným *-eb-* místo *-ov-*; odchylka tato pak vznikla analogií podle dat. psl. *tebê*, *sebê*. Srov. Zubatý Listy filol. 1886, 369.

Sing. dat. enklitický *mi*, *ti*, *si* shoduje se se ř. μοί, τοί v. σοί a οἶ (ze σϝοι), skr. mē, tē. — Přízvučný pak sing. dat. lok. je psl. a stsl. *mьnê*, *tebê*, *sebê*. V *mьnê* jest *mьn-* patrně oslabením z *men-*, které je v gen. V *tebê*, *sebê* pak je *teb-*, *seb-* zase stejné s teb-, seb- v stprus. tebbei, sebbei = pův. te-bhei̯, se-bhei̯. Koncová samohláska v tebê, sebê nesrovnává se s -ei̯ v konc. -bhei̯ a jest nejspíše přejata ze sklonění jmenného, zejména z dat. lok. rybê, lok. chlapê, a shodně s tím je také mьnê. Srov. Brugm. II, 802, 807 a 817. V češtině je z *mьnê* pravidelné *mně*,

srov. ke-mně z kъ-mьnê atd. I. str. 174. Bývalé *tebě*, *sebě* změněno v *tobě*, *sobě*, s *tob-*, *sob-* podle instr. *tobú*, *sobú*.

Sing. instr. stsl. *mъnoją*, *toboją*, *soboją*, stč. *mnú*, *tobú*, *sobú*. Koncovka stsl. *-oją* č. *-ú* je patrně stejná s konc. instr. ryb*oją*, t*oją* č. ryb*ú* atd., a beze vší pochyby odtud přejata, srov. Brugm. II, 823. Stsl. *mъn-* je stejné s *mьn-* v dat. lok., -ъ- v něm místo -ь- assimilací k následující samohlásce široké; z *mъn-* nebo *mьn-* je pak č. *mn-*, jak svědčí výrazy se-mnú atp., srov. I. str. 174; *tob-* a *sob-* jest místo *tov-* a *sov-*, vyloženého nahoře v sg. gen.; žádané -v- tu změněno v -b- opět vlivem dat. lok., srov. Zubatý l. c.

Du. nom. má v češtině tvary zvláštní jen pro osobu první, *vě*, *va*, bez rozdílu rodu. Tvar *vě* jest = stsl. *vê*, s konc. jako je v nom. du. rybê, mêstê; *va* pak je k tomu přiděláno podle du. nom. masc. dobr*a*, dv*a*.—V os. 2. za stsl. *va* bývá v češtině nom. plur. — A taktéž není v češtině dokladu pro du. akk., stsl. *na* (= ř. *νώ*, pův. nō), *va*; v češtině bývá za to dílem akk. plur., dílem gen. du.

Du. gen. lok. psl. a stsl. *naju*, *vaju*, stč. *najú*, *vajú* atd., má koncovku *-ju*, jako je v du. gen. lok. skloňování zájmenného to*ju* atp., srov. Brugm. II, 833, a

du. dat. instr. psl. a stsl. *nama*, *vama*, č. *náma*, *váma*, příponu *-ma*, jako je v skloňování jmenném a zájmenném, na př. ryba*ma*, tê*ma*.

Plur. nom. *my*, *vy*, psl., stsl. i č.

Tvary ty souhlasí se stprus. akk. mans, vans, jsou to tedy akkusativy vzaté za nom., a koncovka jejich *-y* je jako v pl. akk. chlap*y* z pův. *-ons*, srov. § 16.

Proti akk. *ny* jest nom. *my*, bývalé tu *n-* změněno záhy v *m-* podle tvarů jiných, které měly *m-* právem; srov. Brugm. tamt. 803, 805, 810, 811 a 814.

Plur. akk. *ny*, *vy*, psl., stsl. a stč.

Koncovka *-y*, = pův. *-o-ns*, byla právě vyložena, jsou to tedy tvary z km. *no-*, *vo-*.

Tvary *nás*, *vás* stsl. *nasъ*, *vasъ* jsou genitivy vzaté do akk.

Plur. gen. psl. a stsl. *nasъ*, *vasъ*. č. *nás*, *vás*.

Jsou z kmenů *nas-*, *vas-*, zachovaných v lat. akk. nōs, vōs a v possess. *našь*, *vašь* = nas-jь, vas-jь, a přípony pl. gen. *-sъ* = pův. -som, v. § 379; tedy *nasъ* z nas-sъ, nōs-som atd. Brugm. t. 818 a 821.

Plur. dat. psl. a stsl. *namъ*, *vamъ*. č. *nám*, *vám*.

Mají pádovou příponu pl. dat. *-mъ*, jako je ve sklonění jmenném a zájmenném, srov. §§ 18 a 379, a kmeny *na-*, *va-*. Stejné kmeny objevují se také v pl. instr., viz zde doleji, kdežto pl. gen. a lok. mají kmeny *nas-*, *vas-*; podle Brugm. t. 818 je to vlivem dat. instr. du. *nama*, *vama*, kdež kmeny *na-*, *va-* jsou po právu.

Plur. lok. psl. a stsl. *nasъ*, *vasъ*, č. *nás*, *vás*.

Jsou znění stejného jako pl. gen., a také z týchže kmenů; ale pádová přípona je zde jiná, totiž *-sŭ*, jako ve sklonění jmenném a zájmenném, srov. §§ 18 a 379; tedy *nasъ* z nas-sъ, nōs-sŭ atd., Brugm. t. 818, 820 a 821.

Plur. instr. psl. a stsl. *nami*, *vami*, č. *námi*, *vámi*.

Mají pádovou příponu pl. instr. *-mi*, jako je ve sklonění jmenném a zájmenném, srov. §§ 18 a 379, a kmeny *na-*, *va-*, o kterých viz při pl. dat. —

Pro vok. tvarů zvláštních není; je za něj vždy nom. —

Tím vyloženy jsou tvary zájmen bezrodých od podoby své původní nebo nejstaročitnější až do počátku historické fase staročeské. V době potom následující dějí se změny a vyvíjejí se tvary některé různé podle času a nářečí; o změnách a tvarech těch v. §§ násl.

431. Sing. nom. *jáz*, *já*; *ty*.

jáz je tvar starší, z psl. *jazъ*; *já* pak tvar novější, vzniklý z onoho odsutím, v. I. str. 496 sl. Nové *já* má doklady nejstarší od zač. stol. XIV (starších pro sing. nom. tohoto zájmena vůbec není), a staré *jáz* vyskytuje se jako archaismus ještě na sklonku stol. XV. V době mezi tím je *jáz* i *já*, onoho ovšem čím dále tím méně, tohoto naopak. Doklady, jež poučují o postupu této změny, viz I. str. 496 a 497 (tu třeba však opravy: v Pass. je již v částech starších většinou *já*, nikoli *jáz*). K dokladům nejstarším pro *já* patří Ja ť vědě DalH. 31, ya nechci DalC. 3, ya tobě chcu řéci Mast. 295, Ja ŽKlem. 2ᵇ, ya t. 12, 6 atd.; a naproti tomu mezi nejmladšími pro *jáz* je yaz ſem Otc. 5ᵇ. O psaném *jáž* m. *jáz* v. I. str. 497. Délka v *já* dosvědčena již v době staré: yaat sem svatý Michal Pass. 521, yaat Štít. ř. 3ᵃ, yaa Pror. 8ᵃ a j. — V nář. ob. jest za *já* místy zkrác. *ja* BartD. 118 (laš.), t. 136 (sev.-opav.), ja Hatt. slc. 91, a změnami hláskovými *jä* Šemb. 139 (slc., gemer.), a *jo* BartD. 110 a 118 (laš.).

ty, stč. i nč. V nářečích *te*, s hláskou *-e* různě zbarvenou: të chrom. 278, BartD. 2, 78 (han., olom.), te t. 2, 106 (han., letov.) a j., tė t. 2, 192 (han., tišň.) a j., tè t. 2, 50 (kojet.) a j., umřeš te umřu já Šemb. 155 (slez.), te osvěcuješ mesta t. 137 (slc., pohron.).

Sing. akk.

Z psl. *mę*, *tę*, *sę* jsou náležité české tvary nejstarší *ḿa*, *ťa*, *śa*, dochované s některými hláskovými obměnami v nařečích vých.: ma, ťa, sa Pastrn. 14 (slc.), ťa, sa Hatt. slc. 91, ḿa, ťa, sa BartD. 90 (stjick.), t. 73 (val.), ḿa, ća, sa t. 118 (laš.) a j., mja, ća Šemb. 55 (laš.), do hrobu mja dajte Suš. 59, vyprovoď mja t. 112, povím na ťa t. 134, já ťa nepřevezu t. 241, jak sa umyla t. 35, utopilo sa potěšení moje t. 86 atd., mä Hatt. slc. 91, tä Duš. 412 (slc.), sä Šemb. 77 a 136 (slc.).

Přehláskou *-a* v *-ě* jest — mimo nářečí východní — stč. *mě*, *tě*, *sě*,

nč. *mě*, *te* (psáno *tě*), *se*. Na př. vyprosť mie ŽKlem. 38, 9 nč. mě, sú tie drážďili t. 3ᵃ nč. tě, smiluj ſie t. 4, 2 nč. se atd. — Z *mě* = *mie* vzniká opět *mňe* (psané *mně*, změnou jotace v *ň*) a z toho dále *ňe* (psané *ně*, odsutím); na př. tělem odíl jsi mně a žílami spojil si mně Beck. 1, 51 a j. (často u Beck.), mně BartD. 31 (pomor.) a j., mně, ně t. 52 (dol.), t. 2, 255 (žďár.).

Nový tvar akk. *mně* je stejný s dat. *mně*, a to vede k dalšímu matení s dativem i jest pak i akk. *ti*, *si* a *ť*, *s'*, na př. viděl sem ti BartD. 2, 171 (brň.), vitám ti t., ti, ť, si, s' t. 2, 216 (třebíč.).

Místo *sě*, *se* bývá *js-*, na př. kamž gſie bude zdáti Mill. 45ᵃ, paycha gſe začala Háj. 458ᵇ a j.; srov. I. str. 476.

Za akk. béře se gen. *mne*, *tebe*, *sebe*; změna vlastně syntaktická, plynoucí ze známé náklonnosti slovanské, dávati genitiv do funkce akkusativu. Doklady toho jsou již v textech nejstarších, na př. na mne zlob dochodí DalH. 40, vědúcích mne scientium me ŽWittb. 86, 4, by mohl tebe milovati Túl. 24ᵇ atd., dosud Us. spis. i ob. — V nářečích slc. změnila se koncovka tvarů genit. te*be*, se*be* vlivem akkusativů *ma*, *ťa*, *sa* a jest teb*a*, seb*a*: teba, seba BartD. 73 (val.), pro tebja Suš. 145, t. 148, tebä, sebä Hatt. slc. 91, teba, seba Pastrn. 14, koho budú utrácati? teba Suš. 157. — V nář. laš. je také akk. *teje*, *seje* BartD. 118, za teje t. 361, jiná obměna genitivu, o níž viz doleji.

Pro 1. os. jsou také tvary *ma* Pastrn. 14 (slc.), Duš. 409 (též), *mňa* Hatt. slc. 91, BartD. 27 (záhor.), t. 31 (pomor.), t. 72 (val.) a j., čekaj na mňa Suš. 111, a *ňa* BartD. 27 (záhor.), t. 72 (val.). Z tvarů těchto je *ma* z *ḿa*; druhý pak, *mňa* mohl vzniknouti jednak z téhož *ḿa* = *mⁱa* změnou jotace v *ň*, srov. mňást z mⁱásti zlin. 27 a I. str. 226, jednak a to v nář. slc. z gen. *mne* znícího *mňe* a vlivem koncovky *-a* v akk. *ťa*, *sa*; a *ňa* vzniklo ze *mňa* odsutím.

Vedle měkkého *mňa* je dial. též tvrdé *mna*: chytili mna, že mna drábi majú Duš. 408 (mor., ze Suš.), z čoho mna vinitě Šemb. 133 (slc., hornotrenč.).

V slc. je z *ḿa* a *mňa* také *mä* a *mňä*, mä Hatt. slc. 91, však mä nič nebolí Duš. 409, čo na mňä žälujetě Šemb. 135 (hornotrenč., Jasenová), — a ze *mna* též *na*: sklamala na moja milá Duš. 409.

V 2. os. mění se *ť-* dial. v *c-* a jest *ca*, budzil som ca Duš. 412 (slc., kysúc.), *ćia* Šemb. 70 (též), — *će*, *ce*, će BartD. 118 (laš.), ja ce ľubim Suš. 412 (slc., místy), — *cebe*, cebe ľubim t.

Ve zvratném *sě* pak bývá za *s-* dial. *ś-*, *š-*: śe BartD. 118 (laš.), Šemb. 78 (slc.. vých.), ožeň še Duš. 414 (dial. slc.), šebe t. 415 (též).

Tvary genitivní jsou delší a závažnější než akkusativy vlastní, a ujímají se ve funkci akk. zvláště ve spojení s předložkou a při důrazu. V tom směru pokračuje jich šíření a tu bývá v jazyku starším často ještě

tvar kratší t. j. akk. vlastní, kde nyní je pravidlem tvar delší t. j. genitivní. Na př. před mě Sv. 161 nč. přede mne; já w tie úfal sem ŽKlem. 20ᵇ nč. v tebe; kto w tye sílu vlúdil DalC. 49; na koho křik obecný než na tě? na koho k bohu žaloba než na tě? OD. 483 (spisovatel oslovuje krále); tě já chci v své knihy zapsati Tkadl. 2, 72; Juda, tye budú chváliti bratřie tvoji! Ol. Gen. 49, 8; hleď pod ſe NRada 1977; jsi-li syn boží, uzdrav ſye i nají ML. 105ᵇ; člověk vrobil ſye i vše své plémě Štít. ř. 211ᵇ; pokorný nížádného netupí, jedno sám ſye Alb. 1ᵇ nč. sám sebe; nemiloval boha viece než sám ſye t. 93ᵇ; máme jiné jako sě milovati ŠtítV. 3; aby toho pohaněl jako bláznovstvie z nenávisti skládaného na tě, nebo snáze jest uviniti mě, než samého se Chelč. Výb. 2, 605; pro tě Br. Isa. 14, 9, skrze tě t. 60, 15 atd. Blahoslav zavrhuje rčení: za se, trpiž sám za se, je prý ineptum a má se prý říkati: za sebe Blah. 271. V jazyku nynějším zachovává se starý způsob již jen při zájm. *tě* a jen v některých výrazích předložkových, na př. za tě, na tě Us., za ťa, pro ťa, o ťa BartD. 23 (zlin.).

Sing. gen. *mne*, *tebe*, *sebe*, psl. *mene*, *tebe*, *sebe*. Na př. dobývali mne ŽGloss. 108, 3, ſebe Kunh. 149ᵃ atd., dosud Us. spis i ob., mne, tebe, sebe BartD. 23 (zlin.) a j.; ode-mpne Mast. 383, Pror. 114ᵃ, se vsutým -p-, srov. I. str. 420; tebė, sebė BartD. 2, 192 (tišň.).

Když genitiv se béře za akk., jest *mne* = mei a také me atd.; a v tom je podnět, aby naopak též akk. *ḿa*, *mě* atd. se bral spolu za gen. Tvary tyto jsou podle různých nářečí ovšem různé, jak vyloženo právě při akk., a vyskytují se tudy ve funkci genitivní zejména tvary:

ḿa, *ťa*, *sa* BartD. 35 (alenk.), ťa, sa t. 73 (val.); ḿa t. 118 (laš.); ptám sa já ťa družičko má Suš. 84; ťa, sa Hatt. slc. 91; *mä* t.; tvar akkusativní bývá ovšem i při předložce, jež žádá genitivu: do ťa BartD. 23 (zlin.), od ťa t. 73 (val.), u ťa t. 349 (val.); — z *ḿa* = *mia* jest *mňa* a z toho dále *ňa*, týmiž změnami, jako byly vyloženy v akk.: mňa Hatt. slc. 91, BartD. 118 (laš.) a j., ode mňa t. 42 (hroz.), mňa, ňa t. 23 (zlin.), t. 72 (val.), bys u mňa nestála Suš. 123;

teba, *seba* BartD. 31 (pomor.), t. 34 (slov.), t. 35 (alenk.), t. 72 (val.) a j., od tebja, od sebja t. 42 (hroz.); *tebä*, *sebä* Hatt. slc. 91;

v nář. blat. toba, soba BartD. 35, vlivem dat. lok.;

v nář. lhot. ztvrdlé *mna*, te*ba*, se*ba* BartD. 45; slc. ze mna, z teba Duš. 408 a 411;

mě, *tě*, *sě* n. *se*: ze mye ex me ŽKlem. 141, 4, kto by pomněl tie t. 3ᵃ (pomněti s gen.), ale tě nic nenutí Tkadl. 2, 73, od tě RZvíř. Jg., krom tě není žádná jiná Pam. 3, 11, mě, tě (nikoli též se) uvodí jako gen. Pelzel² 71, ptáš se mě, ptám se tě Us., už mě nepotřebuješ, už tě nepotřebuju Us., abych do tě skočila Suš. 87, mě BartD. 118 (laš.), mě, tě t. 2, 24 (han., hol.), t. 2, 255 (žďár.) a j.; — z *mě* = *mie* jest *mňe*

(psáno *mně*) a z toho dále *ňe* (psáno *nè*): do mnie Brig. 72, beze mnie Jeron. 121b, ode mně Beck. 1, 38, budeš-li ty slúžiť u mně Suš. 2, ode mně BartD. 2, 78 (han., olom.), mně t. 31 (pomor.), t. 89 (stjick.), t. 93 (kel.), t. 118 (laš.), ně t. 2, 255 (žďár.).

Když *mě* se změnilo ve *mně*, jest *mně* = gen. mei a spolu dat. mihi; v tom je podnět, aby také te*be*, se*be* se přiblížilo k dat. to*bě*, so*bě*, a jest tudy gen. *tebě*, *sebě* BartD. 118 (laš.). Z toho pak vzniká v témže nářečí dále *teje*, *seje* BartD. t., do teje Šemb. 61 (ostrav.), změnou patrně stejnou, jako v dial. rus. gen. teja, seja z tebja, sebja Mikl. 3² 303.

V 2. os. mění se *ť*- v dial. *c*- jako v akk., viz nahoře; na př. od cebe Duš. 412 (slc., šariš.).

Ve zvratném pak *sě* bývá dial. *śe*-, *še*-, jako v akk.

Sing. dat. lok.

Dat. *mi*, *ti*, *si*, na př. rozpravili mi mihi ŽGloss. 118, 35, by mi sě to státi mohlo Pil. c, takto thi poslúžu DalH. 30 atd. (pro dat. *si* nemám dokladů starých, bývá za něj *sobě*), dosud Us. spis. i ob., mi, ti, si BartD. 23 (zlin.), t. 73 (val.), t. 2, 24 (han., holeš.) a j., Hatt. slc. 91; — v nář. laš. *ći*, *śi* BartD. 118, — ve lhot. ztvrdlé *my*, *ty* t. 45, val. *sy*, nechte sy teho t. 347; — *mji* t. 272 (jemn.) a j., mji doudl.; — odsutím samohlásky *m*', dé m' to Šemb. 43 (mor., horsk.), *ť*', *s*' BartD. 2, 216 (třeb.).

Změnami zde nahoře vyloženými jest také gen. a akk. *mně*, stejně znící s dat. *mně*; v tom pak je podnět, aby také za enklitické dativy *mi*, *ti*, *si* se braly akkusativy kratší *mě*, *tě*, *se* atd., a jsou pak dativy tvary vlastně akkusativní:

ḿa, *ťa*, *sa*, na př. ukaž mja to Duš. 409 (mor., Rožn.), ťa (= ti) Šemb. 43 (mor., horsk.), kdo sa ta dostane, dostan sa ta Janko Duš. 413 (slov., m. ťa), lehnuł sa, ja sa tu śednu BartD. 136 (sev.-opav.);

mě, *tě*, *se*, na př. ke mě BartD. 2, 24 (han., holeš.) a j., ku mě t. 118 (laš.), ke mjė t. 2, 79 (bystř., místy) a j., — aby Tě něco, můj synu, neškodilo ČernZuz. 279, aby Tě něco neškodilo t. 281, děkuju tě moja milá Suš. 170, nevěřila bych tě t. 307, uškodil tě Šemb. 36 (mor., ob.), já tě dám BartD. 2, 50 (kojet.), já tě povim t. 2, 99 (vyšk.), to ťė povidám t. 2, 141 (zábř.) a záp.-česk., — já se (= si) uškodím Šemb. 31 (krk.), schoval, se peníze t. 36 (mor.), sedl sem se BartD. 2, 171 (brň.), sednime se, já se to vemu t. 90 (stjick.), sedni se, daj se pokuj t. 118 (laš.), vem śe t. 98 (též), së t. 2, 78 (han., olom.); — o mě t. 118 (laš.), t. 2, 24 (han., holeš.), t. 2, 50 (přer.) a j.; — v nář. podkrk. jest *se* a podle toho i *te*, *té*, se (= si) podkrk. 53, nevěďal sem co se i té (sic, = sobě i tobě) koupiť mám t., já te (= ti) dám Šemb. 31.

V 2. os. mění se *ť*- v dial *c*- a jest *ći*, *ci*, *c*', na př. něco ći povim

Duš. 413 (slez.), nedam ci vienečka t. (dial. slc.), nečaruvala som c' t. (též.).

Ve zvratném pak *sě* bývá *ś-*, *si-* : vem śe BartD. 98 (laš., viz zde nahoře), obachme sě oči utirali Duš. 415.

Dat. lok. *mně*, *tobě*, *sobě*, na př. mnye mihi ŽGloss. 38, 5, tobie děkovati Kunh. 150ᵃ, ſobie ŽKlem. 63, 6, uu tobie, uu ſobie Kunh. 151ᵃ atd., dosud Us. spis. i ob., chrom. 278, BartD. 31 (pomor.), t. 72 a 73 (val.), t. 118 (laš.), t. 2, 78 (han., olom.), t. 2, 171 (brň.) a j.; — mne vysl. mňe Hatt. slc. 91, — tobě, sobě BartD. 23 (zlin.); — ze *mně* jest odsutím *ně* BartD. 27 (záhor.), t. 52 (dol.), t. 72 (val.), t. 2, 255 (žďár.), — v nář. lhot. ztvrdnutím *mnc*, ke mne t. 45 srov. I. str. 372.

Jiné tvary dial.:

mňa, *toba*, *soba*, kontaminací s akk. *-a* (*-ę*), viz nahoře *sa* m. *si*; na př. odevři mňa Suš. 16, šla sem sobja k muzice t. 494, mňa, tobia, sobia Šemb. 52 (hornobeč.), že mnia už je muže třeba Dùš. 409 (ze Suš.);

mni, *tobi*, *sobi*, podle dat. *mi* atd.: k ſoby Orl. 6ᵃ a j., ke mni, o mni, na mni BartD. 82 (hran.), t. 89 (stjick.), t. 93 (kel.), t. 118 (laš.), t. 2, 24 (han., holeš.) a j., k tobi, sobi t. 2, 136 (zábř.); — ze *mni* jest odsutím *ni* t. 37 (stráň.);

mne, matením s akk.: mne BartD. 23 (zlin.), ke mne, o mne t. 118 (laš.);

tebě, *sebě*: tebě, sebě Kotsm. 10 (doudl.), já ti tebě dám t. 28, tebě, sebě BartD. 31 (pomor.), t. 35 (alenk.), t. 37 (stráň.), t. 38 (velick.), t. 73 (val.), t. 118 (laš.), žádnému sem růže nedávala ani tebě nedám Suš. 353, ch tebe, k sebe BartD. 42 (hroz.), tebe, sebe Hatt. slc. 91; *-eb-* v *tebě sebě* může býti za *-ob-* podle gen. akk. (*tebe* atd.), ale také může býti staré a původní (-ob- jest jen v češt., pol. a mrušt., v slovanštině ostatní pak -eb-); —

teje, *seje* v nář. laš. BartD. 118, odsłužim śe teje t. 361, osedłoł seje kuňa t. 360, (ptáčata) nařikały seje t., mumy seje sami potravy hledać t., srov. stejný sg. gen. zde napřed. —

Sing. instr. mnú, tobú, sobú atd. Na př. se mnu AlxBM. 3, 39, se mnü Jid. 102, nade mnuv Pror. 51ᵇ, przyede-mnu Alb. 62ᵃ a na stejném místě v rkp. AlBM. prziedempnu (se vsutým -p-, srov. I. str. 420), za mnv BiblB. Mark. 8, 33, ſ tobu Kunh. 151ᵃ, AlxM. 6, 6, před tobu ŽKlem. 38, 6, ŽWittb. tamt., před tobuv Pror. 28ᵃ, nad tobuv t. 22ᵃ atd., — z ſobu anjely přivodíš Kunh. 148ᵇ, před ſobu ŽGloss. 85, 14, przie-ſobu ŽWittb. tamt., mezi ſobu Hrad. 15ᵇ, mezyſſobu DalC. 93, mezi suobú List. r. 1386 (Výb. 1, 1014), mezi ſobuv Pror. 7ᵇ, t. 118ᵃ.

Koncovka *-ú* zachována v nářečích: mnú, tebú, sebú BartD. 23 (zlin.), t. 72 a 73 (val.) a j. Jindy však mění se a jest *mnau*, *tebau*, *sebau*, v stč. doby pozdější, srov. I. str. 260 sl.; — *mnou*, *tebou*, *sebou* Us. spis. i ob., s tebou BartD. 2, 255 (žďár.) a j., t. 355 (kel.), Hatt. slc. 91; — *mnó*,

tebó, *sebó* chrom. 278, Btch. 378 (dbeč.), BartD. 2, 24 (han., holeš.) a j., mnő, tebő, sebő t. 2, 79 (han., olom.) atd.; — zkrácené *mnu*, *tebu*, *sebu* v nář. laš. BartD. 118, — a *-um*, *-úm*, vlivem polským: nade mnum Suš. 345, mnum, tebum, sebum BartD. 118 (laš.), t. 136 (sev.-opav.), se mnúm, tebúm, sebúm t. 88 (stjick.).

Za *mnú* je také dial. *mňú*, *mňou*, vlivem dat. mně atd., kde *mň-* je právem: se mňú BartD. 27 (záhor.), t. 37 (stráň.), t. 72 (val.), se mňou Duš. 410 (slc. místy).

Slc. *teb-* vyslovuje se *ťeb-*, a změnou dial. *ť-c* je *cebou*, za cebou Duš. 413.

Ve zvratném pak *sě* bývá dial. *še-* za *se-*: so šebu (s sebou) Duš. 415 (dial. slc.).

Za starší *tobú*, *sobú* je později teb-, seb-, nč. tebou, sebou. Texty nejstarší z doby ok. r. 1300 mají pravidlem *-o-*; v stol. XIV vystupuje také tebú, sebú a tvary oboje jsou tu vedle sebe, na př. v ŽKlem. přěd tobu 37b a přěd tebu 27b a j., v DalC. ſſobu 85 a ſebu 11 a j., v Pass. s tobu 294 a s ſebu 337, v Modl. ſobu 51a a ſ ſebu 3a, v Pror. přěd tobuv 28a a přěd tebuv 7a, mezi ſobuv 7a, nic bychom nemohli sami ſebuv 152b atd.; tvary s *-e-* tu víc a více ovládají a jsou v stol. XV pravidlem, vedle něhož tvary s *-o-* jen jako archaismy se vyskytují, na př. s tobu Koř. Jan. 4, 26, za ſobu t. 1, 38, mezi ſobu Přib. 21b. Srov. I. str. 241.

432. Du. nom. 1. os. *vě*, stsl. *vě*, pro všecky rody. Na př. wie (my dva lotrové) tuto muku trpívě Hrad. 90b; k tomu svatá (dva svatí) odpověděsta: wye na každý den obět vzdáváva Pass. 601; jako svě wye, ty a já, jedna věc Krist. 93b; (mládec) jest byl silnější než wye (než my dva starci) Pror. Dan. 13, 39; neb je byl silnější než wie (též) Koř. tamt.; wie sirobu nesle mnoho let (my dvě, matka a dcera) Kat. 20; a vě také již řečená Zbyhněv a Mikuláš pečeti svě zavěsila ZS. 360; toho ižádný nezvie, nežli sama wie (my dva, Tandariáš a Floribella) TandZ. 162b; wie (my dva mnichové) mávě puost držeti Otc. 203b; wie (my dvě ženy) ť svě, ješto t. 228b. — Vedle toho vzniká *va*, novotvar podle du. nom. dv*a*, dobr*a*, opět pro všecky rody. Na př. snad wa umřeva hladem (t. Adam a Eva) Adam 198a; poďva wa napřed Comest. 180b; odpovědě jemu máti: va oba máva příčinu k plakání..., va vždycky sma ve tmě GestRom. Výb. 2, 922. — Zároveň mění se také přípona osobní *-vě* ve *-va*, místo nese*vě* má*vě*, s*vě* atd. je potom nese*va*, má*va*, s*va* atd.; a když pak zde místo *-va* vlivem 1. os. plur. je *-ma*, na př. co chczema učiniti Otc. 395a, naleznema Baw. 222, gſma ve tmě GestaM. 67b atd., vzniká také zájm. *ma* m. *va*: ma jsma byla Rosa 57, ale pro nedostatek dokladů není jisto, je-li to novotvar v jazyku skutečném kdy užívaný, či jen Rosou ustrojený.

Pro 2. os. du. nom. není dokladu; místo žádaného tvaru náležitého bývá plural.

Rovněž tak není dokladu pro du. akk., za nějž bývá dílem taktéž plural, na př. ať ny pustie (t. císařovou a Porfyria) Kat. 142, za ny (za nás dva) Otc. 399[b], tomu wy chci učiti (vás dva syny) DalC. 70, pro wy (pro vás dvě) Otc. 228[b], — dílem du. gen., na př. mine nayu zlá ztráta Mast. 107, zdali nagy buoh nadělí Hrad. 124[b], nauč nayu abychvě v tvého boha uvěřila Pass. 362, tu nagy jedni přievozníci nalezú t. 291, uzdrav sě i nagy (nás dva lotry) ML. 105[b], byť chtěl nagy hospodin zabiti Ol. Súdc. 13, 23, skrze nagi (Pavla a Barnabáše) Comest. 262[a], kázal bych vají v kožený měšec vložiti DalJ. 70 rkp. V atd.

Du. gen. lok. *najú*, *vajú*, *-iú*, *-í*. Na př. nayu vina jest velika AlxBM. 1, 39, jakž nayu nezbude t. 1, 24, snadnějie bych wagyu zaželel DalC. 70, snad bez nagy umřieti nemóže t., došla nagy obú núzě Hrad. 55[b], nagy žalostná novina Hod. 85[b], (Ježíš) jest obojí syn wagy Hrad. 58[a], nají některý Trist. 25, kto z nají dvú Tand. 17, račiž nají býti stráže Feif. LL. 684 atd.; jiné příklady uvedeny jsou při du. akk., jenž tímto genitivem bývá zastupován.

Du. dat. instr. *náma*, *váma*. Na př. proč s' ty nama to učinil LAl. e, nechce k nama ijeden kupec přijíti Mast. 212, staň se nama co žádáva Pass. 297, kak wama buoh pomohl t. 291, nama jest trpěti Tand. 16 atd.

433. Plur. nom. *my*, *vy*. Na př. mý Parthové svD. 10, pozůstaňte vy tuto Br. Gen. 22, 15 atd., dosud Us. spis. i ob., my, vy BartD. 23 (zlin.) a j., Hatt. slc. 92. Dial. *me*, *ve*, s hláskou *-e* různě zbarvenou: me ve podkrk. 53, më, vë chrom. 278, BartD. 2, 78 (han., olom.) a j., me sme me a ve ste ve Duš. 410 a 412 (han.) atd.; příklady toho z doby staré jsou v Comest.: toho jsmy me svědci 258[a], ani jsmy me přijěli listóv t. 271[a].

Plur. akk. *ny*, *vy*, v jazyku starém. Na př. pomiluj ny Pís. Hosp., že ny jest s tobú vadě AlxBM. 6, 12, kak wy znaju t. 3, 3[b], kak ny jest ustavil svD. 33, schováš ny ŽKlem. 11, 8, na wy super vos t. 128, 8, za ny Mast. 252, budú ny za robotné jmieti DalC. 35, tiem ny chce porobiti t. 83, pro wy t. 10 a j. (v DalC. z pravidla *ny*, *vy*, mimo tři příklady doleji uvedené), aby wy zbavil ohně věčného Hrad. 17[a], jáz wy vystřiehaji t. 131[a] a j., mezi vy HusPost. 47[b], mezi wi in vos Koř. Mat. 12, 28, uslyš ny Kladr. 3. Reg. 18, 26, jenž ny zvolil ŠtítV. 108, trpěl za ny t. 234 a j., na ny MC. 69, pro ny NRada 312, za ny Ben. Jg.; Nudož. 34[b] uvodí *ny* vedle *nás* jako výraz starý; Dolež. 222 má příklad: chceme vy podrobiti, patrně archaismus; a týž archaismus je v slc.: „Morena, Morena, za kohos umrela? ne za ny, ne za ny, než za ty kresťany“ Hatt.

slc. 92, bodaj vy Parom vzal Duš. 413 (z Koll. Zpiev.). Když tvary *ny*, *vy* zanikají, vstupují na jejich místo tvary genitivní *nás*, *vás*, s doklady nejstaršími z HomOp., ŽKlem. atd.

Plur. gen. akk. lok. *nás*, *vás*: gen. z pův. nōs-som, vōs-som, lok. z pův. nōs-su, vōs-su, v. § 430, a akkusativ jen zastoupen tvarem vlastně genitivním. Příklady: akk. naſ vykúpil nos HomOp. 152ª, vysvoboď nas ŽKlem. 78, 9, ješto naſ utěšoval Mast. 261, že nas mužě žena súdí DalC. 3, když nas zlý lid smie vaditi t. 53, bude was mój rod železnú metlú kázati t. 5 (v DalC. krom toho vždy *ny*, *vy*), (kniežě) was vypudí Hrad. 20ª, komu nas ostavíš t. 21ᵇ, diábel naas vzbúzie Štít. ř. 126ª, zprostil nás (tak v rkp.) Ol. Ex. 2, 19 atd., — gen. kdež nazz kto domem svD. 9, naas ižádný nenajal EvZimn. 12, z waas t. 29 atd., — lok. w naſ in nobis HomOp. 152ª, po naas EvZimn. 20, o waas mluviti t., o wás (tak v rkp.) Ol. Num. 9, 8 atd., — dosud Us. ob. i spis. Dial. *nos*, *vos*, na vos Šemb. 121 (slez., bavorovsk.); — zkrác. *nas*, *vas* chrom. 287, BartD. 101 a 118 (laš.), t. 2, 118 (litov., místy).

Plur. dat. *nám*, *vám*. Na př. k nām svD. 28, zjěv nām t. 36, wam na útěchu Mast. 45, k nám Štít. uč. 69ª, protiv naam Štít. ř. 113ᵇ, právi wám (tak v rkp.) BiblB. Mark. 9, 1, naam Pass. 617, zvěstujte naam Pror. 31ª, bude waam viděnie t. 32ᵇ a j., naam Ol. Ex. 17, 3, nám (tak v rkp.) Ol. Num. 10, 32, k wám (též) t. Ex. 3, 13 atd., dosud Us. spis. i ob. V nář. lašském náležitými změnami hláskovými *nom*, *vom* a *num*, *vum* BartD. 101, 102, 118. Zkrác. *nam*, *vam* Duš. 410 a 413 (mor., slez., slc., místy).

V stč. vyskytují se vedle pravidelného *nám*, *vám* také tvary zvláštní *nem*, *vem*, vzniklé podle jiných plur. dat., které mají koncovku *-em* (*-ěm*, *-iem*) po právu, na př. kost*em* atd., srov. I. str. 122. Příklady: což nem prijde Túl. 12ᵇ, jest uem milé tyrpieti t., když nem přišla chvíle taká že nem jest nelzě nikame AlxBM. 3, 21, wem AlxV. 1063, co wem praviu ApD. 6, spomoz nem ŽKlem. 33ª, rač nem to zjěviti Mast. 355, co wem třěba t. 320, to wem kažiu DalC. 7, jakž wem Libušě řekla t. 6, raziu wem t. 12, co sú nem učinili t. 63, kazuji wem Hrad. 12ᵇ, t. 26ª, jakž nem svědčí sv. Lukáš Vít. 42ª, to wem slušie věřiti ML. 50ª, za podobné sě nem zdá Pulk. 60ᵇ, kdež nem bude ukázáno VJp. 62, mají nem bezpečenstvie učiniti t. V textech pozdějších a jazyku nynějším tvarů těch není.

Plur. instr. *námi*, *vámi*, *-ma*. Na př. mezi nami ŽGloss. 123, 2, s naamy Pror. 63ᵇ, ſ wámi Ol. Gen. 48, 21 atd., dosud Us. spis., *náma*, *váma* Us. ob. Dial. zkráceno *nami*, *vami* Hatt. slc. 92, BartD. 73 (val.), t. 118 (laš.), *nama*, *vama* chrom. 287, Btch. 387 (dbeč.), BartD. 23 (zlin.), t. 118 (laš.), t. 2, 24 (han., holeš.), t. 2, 255 (žďár.) a j. Koncovka zdloužena *-mí*, *-má*: medzi namí, medzi namá Duš. 410 (slc.).

Část třetí.

Skloňování složené *).

434. Slovanština má vedle skloňování jmenného a zájmenného také skloňování složené, jež při adjektivech kmene *-o* (*-jo*, *-ьjo*, masc. a neutr.), *-a* (*-ja*, *-ьja*, fem.) se vyvinulo. Za jistých okolností syntaktických — celkem tehdy, kdy v řečtině a v jazycích romanských a germanských při adjektivu bývá člen — vytýkalo a určovalo se adjektivum tvaru jmenného demonstrativem *jь*, *ja*, *je*, které jako postpositní člen enkliticky k němu se připojovalo a ovšem v pádě, rodě a čísle s ním se shodovalo. Na př. k adjektivu sing. nom. akk. masc. *dobrъ* připojovalo se demonstrativum sing. nom. akk. masc. *jь*, a bylo tedy *dobrъ jь*; podobně k nom. akk. neutr. *dobro* připojovalo se příslušné demonstrativum *je*, a bylo *dobro je*; k sing. nom. fem. *dobra* připojovalo se *ja*, a bylo *dobra ja*; a tak byl také sing. gen. masc. neutr. *dobra jego*, dat. masc. neutr. *dobru jemu* atd. Z výrazů těchto vyvinuly se časem rozmanitými změnami tvary zvláštní, od tvarů sklonění jmenného rozdílné, a tvary ty nazývají se tvary sklonění složeného i tvoří — proti jmennému skloňování těchto adjektiv, vyloženému v §§ 231 až 295 — jejich skloňování složené: psl. (a stsl.) sg. nom. masc. *dobrъjь*, gen. *dobrajego*, dat. *dobrujemu* atd., č. *dobrý*, *dobrého*, *dobrému* atd.

Výrazy složené z adjektiva tvaru jmenného a z postpositního členu, tedy výrazy toho způsobu, jako jsou *dobrъ jь*, *dobra ja*, *dobro je*, *dobra jego*, *dobru jemu* atp., byly ve slovanštině zajisté ve všech pádech, číslech a rodech; bylať příčina jejich syntaktická a ta působila stejným právem a stejnou mocí pro všecky pády, pro všecka čísla a pro všecky rody. Srov. Lesk. Declin. 132 sl. Bylo tedy v praslovanštině na př. v sing. nom. akk. *dobro je město*, gen. *dobra jego města*, dat. *dobru jemu městu*, lok. *dobrě jemь městě*, ... du. nom. akk. *dobrě ji městě*, ... plur. nom. akk. *dobra ja města*, gen. *dobrъ jichъ městъ*, dat. *dobrǫmъ jimъ městomъ*, lok. *dobrěchъ jichъ městěch*, instr. *dobry jimi městy* atp. —

*) Srov. Miklosich, Über die zusammenges. Decl. in den slav. Spr. (Sitzungsber. víd. Akad. 1871, 183 sl.); téhož Gramm. III[2] 54 sl. a IV str. 124.; Leskien, Declin. 1876, 136 sl.; a mou rozpr. Stč. sklonění složené (v Král. Č. spol. nauk 1889).

Zájmeno *jь* má v některých pádech tvary dvoje, delší *jej-* a kratší *j-*, na př. sg. akk. masc. *jejь* (v č. *jej*) a *jь* atd., v. § 396; ve výrazích zde vytýkaných máme vždycky tvar kratší. —

Výraz nom. akk. *dobrъ jь* skládá se ze slov dvou, ale sráží se pak ve slovo jedno: *dobrъjь*. A rovněž tak sráží se gen. *dobra jego* v *dobrajego*, dat. *dobru jemu* v *dobrujemu* atd. Srážení v tom záleží, že slova předtím dvě splývají v povědomí mluvících ve slovo jedno.

Ve sraženinách těchto zůstávalo původně sklonění oboustranné, t. j. bylo skloněno i adjektivum i pronomen, jako bylo ve výraze nesraženém, na př. v sg. nom. dobr*ъ*-j*ь*, gen. dobr*a*-je*go*, dat. dobr*u*-je*mu* atd. Ale během času vyvinuly se tu jisté změny, na př. bývalé dobr*ajego* je dochováno do stsl., ale tutéž je za ně také dobr*aago* a dobr*ago*, v rus. je z toho dobr*ago*, v srbch. je dobr*oga*, v sln. dobr*ega*, v pol. dobr*ego*, v č. dobr*ého* atd. Výsledky změn jsou, jak i na příkladě předloženém viděti, v jazycích slovanských nestejné, změny děly se tedy dialekticky různé a jsou poměrně mladé.

435. Tvary české lze vyvoditi dílem ze sklonování oboustranného, dílem však třeba hledati pro ně původu jiného.

Ze sklonování *oboustranného* vykládám všecky ty tvary, při kterých je výklad ten vůbec hláskoslovně možný; při těch není příčiny, ohlížeti se po výkladě jiném, výklad dotčený je tu sám sebou odůvodněn a před jinými oprávněn. Tvary pak, které se tudy vysvětlují, jsou:

sing. nom. akk. masc. dobr*ý*, z pův. dobr*ъ-jь*, srov. I. str. 559, — pěš*í*, z pův. pěš*ь-jь*, srov. t. 560;

sing. nom. akk. neutr. dobr*é*, z pův. dobr*o-je*, srov. I. str. 567, — stč. pěš*ie*, z pův. pêš*e-je*, srov. t. 555;

sing. nom. fem. dobr*á*, z pův. dobr*a-ja*, — stč. pěš*ie* ze staršího pěš*á*, a to z pův. pêš*a-ja*, srov. I. str. 555;

sing. akk. fem. stč. dobr*ú*, z dobr*u-ju* psl. dobr*ą-ją*, — stč. pěš*ú* z pěš*u-ju* psl. pêš*ą-ją*, srov. I. str. 558;

sing. gen. fem. dobr*é*, z dobr*y-jê* (za stsl. dobr*y-ję*), srov. I. str. 558, — stč. pěš*ie*, z pêš*ê-jê* (za stsl. pêš*ę-ję*), srov. t. 557;

sing. dat. lok. fem. stč. dobř*iej*, z pův. dobr*ê-ji*, srov. I. str. 557, — pěš*í*, z pův. pêš*i-ji*, srov. t.;

sing. lok. masc. neutr. stč. dobř*iem*, z pův. dobr*ê-jemь*, srov. I. str. 556, — stč. pěš*iem*, z pův. pêš*i-jemь*, srov. t. 557;

sing. instr. fem. stč. dobr*ú*, pěš*ú*, z *-ú-jú*, psl. *-ą-ją*, srov. I. str. 558;

du. nom. akk. masc. dobr*á*, z pův. dobr*a-ja*, — stč. pěš*ie* ze staršího pěš*á*, a to z pův. pêš*a-ja*, srov. I. str. 555;

du. nom. akk. neutr. fem. stč. dobřiej, z pův. dobrê-ji, srov. I. str. 557, — pěší, z pův. pěši-ji, srov. t.;

du. gen. lok. stč. dobrú, pěšú, z pův. -ú-jú, srov. I. str. 558;

plur. nom. masc. dobří, pěší, způv. -i-ji, srov. I. str. 557:

plur. nom. akk. neutr. dobrá, z pův. dobra-ja, — stč. pěšie ze staršího pěšá, a to z pův. pêša-ja, srov. I. str. 555;

plur. akk. masc. a nom. akk. fem. dobré, z dobry-jê (za stsl. -y-ję), srov. I. str. 558, — stč. pěšie, z pêšê-jê (za stsl. -ę-ję), srov. t. 557;

plur. gen. masc. neutr. fem. dobrých, z pův. dobrъ-jichъ, srov. I. str. 559, — pěších, z pův. pêšь-jichъ, srov. t. 560;

plur. instr. masc. neutr. dobrými, z pův. dobry-jimi, srov. I. str. 558, — pěšími, z pův. pêši-jimi, srov. t. 557.

Výkladem *jiným* než ze skloňování oboustranného je třeba vysvětlovati tvary následující:

sing. gen. masc. neutr. dobrého, pěšieho; tvar oboustranně skloněný zněl dobra-jego, pêša-jego; -aje- stahuje se v češtině v -á-, na př. v 2. os. sg. děláš z dêlaješь, stč. sázáš (přehlas. sázieš nč. zúž. sázíš) ze sázaješь, part. znám ze znajemъ, srov. I. str. 555; příkladu, kde by se -aje- stahovalo v -é-, není; proto nelze také dobrého, dobrégo vyvoditi z dobra-jego, a dlužno tedy hledati výkladu jiného; tu pak nabízí se výklad pravděpodobný z analogie: -é- je do gen. dobrégo přejato analogií podle tvarů jiných, ve kterých již bylo; tvarů takových mohlo býti několik, na př. mohl to býti i sg. lok. dobrém, jestliže sám byl dříve než gen. dobrégo; zajisté byl tvarem takovým sg. nom. akk. neutr. dobré, vzniklý z pův. dobro-je v době předhistorické; a vznik novotvaru dobrégo byl pak ten: byly tvary oboustranně skloněné nom. akk. dobro-je a gen. dobra-jego; nom. akk. dobro-je stáhl se správně v dobré (jako moje v mé atd.): podle nom. akk. dobré ustrojil se pak i pro gen. analogický novotvar dobrégo; tento novotvar vyskytl a držel se vedle starého oboustranně skloněného dobra-jego: během času tvar starý vyšel z užívání, a nový dobrégo, dobrého stal se pravidlem; — a stejným způsobem vyvinulo se také pěšieho; to mohlo by se ovšem vykládati také z pěša-jeho stažením v pěšáho a přehláskou v pěšieho, změnami stejnými jako jsou v sázaješ-sázáš-sázieš; ale poněvadž přehláska před následující slabikou tvrdou -ho by byla neprávem a poněvadž ve tvarech souvisících gen. dobrého, dat. pěšiemu atd. jinak než analogií vykládati nelze, proto doporoučí se výklad stejný také zde; —

sing. dat. masc. neutr. dobrému, pěšiemu; tvar oboustranně skloněný zněl dobru-jemu, pěšu-jemu; -uje- stahuje se v češtině velmi zřídka; příklad trvám jediný jest v adverb. čúš, vzniklém z čuješ, kde slovo vypadlé ze své kategorie (přešlé z druhu slovesného do druhu pří-

slovečného) propadlo i mimořádné změně hláskové (srov. Listy filol. 1880, 295 sl.); v *-é-* nestahuje se *-uje-* nikdy; proto nelze také dat. dobr*é*mu vyvoditi z dobr*uje*mu a dlužno hledati výkladu jiného; a odporoučí se výklad týž, jako při gen. dobr*é*ho, totiž že také dat. dobr*é*mu je podle nom. akk. dobr*é* atd., — a rovněž tak pěš*ie*mu podle nom. akk. pěš*ie*; —

sing. lok. masc. neutr. dobr*ém*; tvar tento vstoupil na místo staršího dob*řiem*, vzniklého z dobr*ě-jemь*, o němž v. zde nahoře; dobr*ém* jest patrně novotvar, který přijal *-é-* místo *-ie-* analogií podle nom. akk. dobr*é* atd.; v památkách stč. oboje se vyskytuje, dob*řiem* i dobr*ém*, ono jako archaismus, který časem zaniká, toto jako tvar obyčejnější, který během času tvar starý docela vytiskuje; —

sing. dat. lok. fem. dobr*éj*; tvar tento vstoupil na místo staršího dob*řiej*, vzniklého z dobr*ě-ji*, o němž v. zde nahoře; dobr*éj* jest patrně novotvar, s analogickým *-é-* místo *-ie-*, podle pádů jiných (sg. nom. akk. neutr. dobr*é* atd., a zvláště sg. gen. fem. dobr*é*); v památkách stč. oboje se vyskytuje, dob*řiej* i dobr*éj*, ono jako archaismus, jenž za nedlouho zaniká, toto jako tvar obyčejnější a víc a více se šířící; —

sing. instr. masc. neutr. dobr*ým*, pěš*ím*; tvar oboustranně skloněný zněl dobr*ъmь-jimь*, pěš*ьmь-jimь*; z toho nelze způsobem správným vyložiti dobr*ým*, pěš*ím*, poněvadž *-ъmьji-*, *-ьmьji-* se nemění v č. *-ý-*, *-í-*; třeba tedy výkladu jiného; a tu nabízí se opět jakožto nejpodobnější výklad z analogie: *-ý-*, *-í-* je zde podle tvarů těch, které je měly a mají po právu, tedy podle sg. nom. masc. dobr*ý*, pěš*í*, plur. gen. dobr*ý*ch, pěš*í*ch, a zvláště podle syntakticky sdruženého plur. instr. masc. neutr. dobr*ý*mi, pěš*í*mi; —

du. nom. akk. fem. neutr. dobr*éj*, místo staršího dob*řiej*; změna stejná jako v sing. dat. lok. fem.; —

du. dat. instr. dobr*ýma*, pěš*íma*; tvary oboustranně skloněné zněly masc. neutr. dobr*oma-jima*, pěš*ema-jima*, fem. *-ama-jima*; z těch nelze vyvoditi *-ý*ma, *-í*ma, a třeba zde výkladu téhož, jako při sing. instr. masc. neutr.; —

plur. dat. dobr*ým*, pěš*ím*; tvary oboustranně skloněné zněly masc. neutr. dobr*omъ-jimъ*, pěš*emъ-jimъ*, fem. *-amъ-jimъ*; z těch nelze vyvoditi *-ým*, *-ím*, a třeba výkladu téhož, jako v případě předešlém; —

plur. lok. dobr*ých*, pěš*ích*; tvary oboustranně skloněné zněly masc. neutr. dobr*ěchъ-jichъ*, pěš*ichъ-jichъ*, fem. *-achъ-jichъ*; z toho nelze vyvoditi správně *-ých*, *-ích*, třeba tedy výkladu z analogie, jako v obou případech předcházejících; zvláště tu byl vzorem pl. gen. dobr*ých*, pěš*ích*, poněvadž ve sklonění zájmenném je pl. lok. *těch*, *jich* atd. stejný s pl. gen.; —

plur. instr. fem. dobr*ými*, pěš*ími*; tvary oboustranně skloněné zněly *-ami-jimi*; z toho nelze vyvoditi *-ými*, *-ími*, a třeba zase výkladu z analogie, jako v případech předcházejících.

Pro vokativ tvarů zvláštních není, béře se za ně, jako ve skloňování zájmenném, vždycky nominativ.

Poznam. 1. Výklad zde právě podaný zakládá se na theorii trvám bezpečné, že výrazy dvoučlenné a se skloněním oboustranným nom. *dobrъ-jь* gen. dobr*a*-je*go* dat. dobr*u*-je*mu* atd. byly kdysi ve všech pádech, číslech a rodech; tvary historické stč. i nč. vyvozuje z oněch výrazů původních jednak změnami hláskovými, jednak analogií tvarů vlastních, t. j. tvarů téhož kmene a skloňování, na př. gen. dobr*é*ho podle nom. dobr*é* atd. Naproti tomu jest jiný výklad (v Radu akad. jihoslov. CXII str. 81 a v Jag. Arch. 16, 545), který gen. dobr*ého* atd. analogií podle m*ého* atd. vysvětluje. K tomu připomínám:

a) V stč. je sg. dat. lok. fem. dobř*iej* a lok. masc. neutr. dobř*iem*, a tvary ty mění se v dobr*éj* a dobr*ém*. Změnu tu lze in theoria vykládati dvojako: buď 1. podle jiných tvarů téhož adjektiva, které mají *dobré-* po právu, nebo 2. napodobením possessiva sg. dat. lok. fem. m*éj*, lok. masc. neutr. m*ém*. Ale vskutku uzná trvám každý, že změna dat. lok. fem. dob*ř*i*e*j v dob*r*é*j* je podle těch tvarů téhož adjektiva, které mají *-ré-* po právu, hlavně podle sg. gen. fem. dob*ré*, změna pak lok. dob*ři*e*m v dob*r*é*m že je podle nom. dob*ré* gen. dob*r*é*ho dat. dob*r*é*mu atd., a že analogie vzdálených tvarů possessivních m*é*j a m*é*m sotva tu měla vlivu; a proto myslím, že ani gen. dobr*é*ho dat. dobr*é*mu atd. netřeba vysvětlovati analogií podle m*é*ho, m*é*mu atd., když tu jest analogie mnohem bližší v sing. nom. akk. neutr. dobr*é* atd.

b) Také v du. nom. akk. fem. neutr. je vedle náležitého a dochovaného tvaru dobř*iej* tvar nový dobr*éj* atd. Kdyby byl správný výklad, že dobr*é*ho je podle m*é*ho atd., tedy měl by se také tento novotvarý dual nějak podle du. *mój* vysvětlovati; ale k *mój* je du. nom. akk. fem. neutr. vždycky *moji*, pro novotvar dobr*éj* není tu nijakého vzoru ani podnětu, novotvaru toho nelze vykládati jinak než napodobením těch tvarů, které měly dobr*é-* po právu nebo dříve, a to vede k tomu, abychom týmže způsobem také gen. dobr*é*ho atd. vysvětlovali.

c) Kdyby byly gen. dobr*é*ho, dat. dobr*é*mu atd. novotvary podle m*é*ho, m*é*mu atd., tedy by měly býti stejného původu také gen., dat. atd. vzoru *pěší*, a měly by stč. zníti gen. pěš*é*ho, dat. pěš*é*mu atd.; za to je však gen. pěš*ie*ho, dat. pěš*ie*mu atd., patrně analogií podle sg. nom. akk. pěš*ie*, — a v tom je svědectví, že také parallelní gen. dobr*é*ho, dat. dobr*é*mu atd. je podle sg. nom. akk. dobr*é*. —

Poznam. 2. V sing. nom. akk. neutr. dobr*é* z dobr*o-je* vzniklo *-é* z *-o-je*. Podle toho mohly by se i pro gen. dobr*é*ho, dat. dobr*é*mu atd. předpokládati tvary dobr*o-je*go, dobr*o-je*mu atd., t. j. tvary složené, ve kterých byl členem prvním kmen neskloněný *dobro-* a členem druhým skloňované demonstrativum *jego*, *jemu* atd., srov. Mikl. I[3] 164; spřeženina

dvoučlenná mívá místo náležité flexe vnitřní a koncové flexi jen koncovou dosti často (na př. *tý-den* gen. *tý*-dne m. *tého*-dne, *tři-cet* gen. *tři*-ceti m. *tří-cetí* atd.). *-oje-* stahuje se v češtině v *-é-* z pravidla, a pro *-é-* v dobrého, dobrému atd. nebylo by pak třeba hledati výkladu jiného, stačil by tento: v *dobro-je* přestal se skloňovati člen první a zůstával ve své podobě kmenové i do pádů jiných, a vznikající v jistých pádech *-o-je-* dávalo *-é-*. Ale výkladu tomu je na odpor sg. lok. masc. neutr. *dobřiem*-dobrém, pak sing. dat. lok. fem. a du. nom. akk. fem. neutr. *dobřiej*-dobréj. Zde tvary staré trvají a drží se ještě v době historické; ustupují tvarům *-ém* a *-éj* v době poměrně pozdní; novotvaru dobr*éj* místo dob*řiej* nelze ani vyvozovati z *dobr*o-ji*, a musíme jej vykládati z analogie, totiž podle těch tvarů, které měly *-é-* předtím; a proto odporoučí se týž výklad také pro lok. dobrém m. *dobřiem*, a také pro dobrého, dobrému za pův. *dobra-jego*, *dobru-jemu*.

436. Adjektiva slovanská, jež mají skloňování složené, jsou vesměs kmene *-o* (pro masc. a neutr.) a *-a* (pro fem.), na př. kmen *dobro-*, *pěšo-* přehlas. pěš*e*-, *božьjo-* přehlas. božьj*e*-, fem. *dobra-*, *pěša-*, *božьja-*; tvar *-o*, *-a* mají valnou většinou od původu, na př. dobr*o*-, dobr*a*-, dílem přijala jej analogií, na př. cěl*o*-, cěl*a*- místo cělъ- (z *-ŭ*). Podle souhlásky, která je před *-o*, *-a-*, dělí se tyto kmeny ve tvrdé a měkké, a měkké opět ve kmeny *-jo*, *-ja* a *-ьjo*, *-ьja*, viz § 231. Podle toho dělíme také skloňování složené a rozeznáváme;

I. složené skloňování adjektiv kmene *-o*, *-a* (tvrdých), vzoru *dobrý*, *-á*, *-é*;
II. složené skloňování adjektiv kmene *-jo* (*-je*), *-ja*, vzoru *pěší*, *-ie*, *-ie*;
III. složené skloňování adjektiv kmene *-ьjo* (*-ьje*), *-ьja*, vzoru *boží*, *-ie*, *-ie*.

437. V § 435 vyloženy jsou tvary skloňování tohoto od podoby své původní nebo nejstarožitnější až do počátku historické fase staročeské. Rozumí se samo sebou, že během doby historické tvary ty všelikým změnám podléhají, které svým časem pronikají a podle svých pravidel se dějí, že na př. pěš*á* svým časem se přehlasuje v pěš*ie*, pěš*ú* se mění v pěš*iú* a pěš*í*, že dobr*ý* a dobr*ú* se rozšiřuje v dobr*aj* a dobr*au* a to se mění v dobr*ej* a dobr*ou*, že dobr*é*, pěš*ie* se zužuje v dobr*ý*, pěš*í*, že místo koncovek dlouhých dobr*é*, dobr*ého*, dobr*á*, dobr*ú* atd. v nářečích bývají krátké dobr*e*, dobr*eho*, dobr*a*, dobr*u* atd. (hlavně laš., srov. I. str. 610), že v slc. spisovné koncovka se krátí, když slabika předcházející je dlouhá, na př. krásn*y*, krásn*eho* atp. (srov. t. 609), že se kmenové souhlásky v jistých pádech náležitě měkčí, na př. dobr*ý* pl. nom. dobř*í* atd. Kromě toho jsou však ještě některé změny zvláštní, které ve sklonění zájmenném a spolu v tomto se vyskytují; ty třeba zde napřed a zvláště vytknouti.

1. V sing. gen. masc. neutr. místo *-ho* bývá někdy jen *-h'*; na př. ducha fwateh Pass. 22 atd. Dokladů více viz doleji při gen. *dobrého* atd. § 442 a 462 a srov. s tím I. str. 250 a gen. *toh'*, *jeh'*, *jednoh'*, *našeh'* zde v § 380 č. 8 a j.

2. Proti sing. gen. fem. *dobré*, *pěšie* byl sing. dat. lok. fem. *dobréj* a *pěšiej*, *pěší*. Rozdíl mezi tvary gen. dobr*é*, pěš*ie* a dat. lok. dobr*éj*, pěš*iej* byl v koncovém *-j*, které v dat. lok. bylo, v gen. nebylo. Že rozdíl tento v jazyku českém skutečně byl, toho důkazem jsou doklady: v textech do poč. XV stol. nalézá se z pravidla, ano v některých skoro bez výjimky gen. dobr*é*, pěš*ie*, a naproti tomu dat. lok. dobr*éj*, pěš*iej* (nebo pěš*í* m. *-iej*). V dat. lok. *-j* časem odpadá. V době, kdy tato změna se vykonává, jsou pro dat. lok. tvary dvoje: starší dobr*éj*, pěš*iej*, a novější dobr*é*, pěš*ie*, oboje s platností stejnou pro dat. lok.; v tom pak jest psychologický podnět, aby se tvary dobr*é* a dobr*éj*, pěš*ie* a pěš*iej* identifikovaly vůbec, aby byly stejnoplatné také pro gen. Odtud bývají pak gen. a dat. lok. v sing. fem. stejné a zní podle rozdílnosti dialektické dílem dobr*é*, pěš*ie*, dílem dobr*éj*, pěš*iej* atd. Tvary s *-j* ovládly na území českém východním, tvary bez *-j* většinou na západním; pozoruhodno pak jest nářečí doudlebské, ve kterém starý rozdíl se zachoval: gen. ty dobrý (= té dobré) vody a dat. lok. tej dobrej vodě Kotsm. 24. Srov. s tím gen. *té*, *jie* atd. a dat. lok. *téj*, *jiej* atd. ve skloňování zájmenném § 380 č. 9.

3. V sing. dat. masc. neutr. odsouvá se *-u* a bývá *-m'* místo *-mu*, dobré*m'* místo dobré*mu* atd., srov. 265 a zde § 444. V nářečích pak, kde je dat. dobré*m'* místo dobré*mu*, mají tvary *-m'* a *-mu* stejný význam, béře se tedy — analogií zvratnou — také pro sing. lok. masc. neutr. tvar *-mu* za stejnoplatný s *-m* a říká se na př. na tomu pěknému dvori, o kterému mojému bratrovi, o jednomu dobrému kráľovi BartD. 2. str. VIII (velick.). Totéž ve skloňování zájmenném v. § 380 č. 10 a 11.

4. Změnami hláskovými stává se, že masc. neutr. sing. lok. bývá znění stejného s instr.; na př. lokaly nč. pěš*ím* za stč. pěš*iem*, ob. dobr*ým* za spis. dobr*ém* atd. zní stejně jako instr. pěš*ím*, dobr*ým*. To je podnětem, že se tvary tyto druhdy vůbec matou a bývá také instr. *-ém* m. *-ým*, v. doleji § 447 a totéž ve skloňování zájmenném § 380 č. 17.

I. Složené skloňování adjektiv kmene *-o, -a* (tvrdých).

Vzor *dobrý, -á, -é.*

438. Sklonění jest toto:

	masc.	fem.	neutr.
sing. nom.	*dobrý*	*dobrá*	*dobré*
akk.	*dobrý; -ého*	*dobrú, -au, -ou*	*dobré*
gen.	*dobrého*	*dobré*	*dobrého*
dat.	*dobrému*	*dobřiej, -ie, -í* *dobréj, -é*	*dobrému*
lok.	*dobřiem, -ím* *dobrém*	*dobřiej, -ie, -í* *dobréj, -é*	*dobřiem, -ím* *dobrém*
instr.	*dobrým*	*dobrú, -au, -ou*	*dobrým*
du. nom. akk.	*dobrá*	*dobřiej, -ie, -í* *dobréj*	*dobřiej, -ie, -í* *dobréj*
gen. lok.	*dobrú*	*dobrú*	*dobrú*
dat. lok.	*dobrýma*	*dobrýma*	*dobrýma*
plur. nom.	*dobří*	*dobré*	*dobrá*
akk.	*dobré*	*dobré*	*dobrá*
gen. lok.	*dobrých*	*dobrých*	*dobrých*
dat.	*dobrým*	*dobrým*	*dobrým*
instr.	*dobrými*	*dobrými*	*dobrými.*

Jiné ještě obměny koncovek uvedeny jsou v §§ následujících.

Výklady a doklady ku pádům jednotlivým.

439. Sing. nom. akk. masc. *dobrý,* koncovka *-ý* z pův. *-ъ-jь;* na př. zlauni stvoriteľu Kunh. 147[a], zzlowutný muž Pil. a, zzwathý Petr svD. 98, lid mudryy Pror. 19[a], slib wyecznyy t. 17[a] atd.; v textech starých někdy odchylka zvratnou analogií: zlorzeczzenye člověk EvOl. 114[b] m. zlořečený, (had) nebude-li umrlie Mill. 80[b] m. umrlý, srov. I. str. 285; *-ý* drží se vždy a dosud: dobrý Us. spis., dobrý otec Šemb. 50 (vých.-mor.), dobrý chlép BartD. 12 (zlin.), dobrý 53 (dol.), t. 76 (val.), dlúhý t. 35 (blat.), dúhý t. 36 (bystř.), svjatý t 40 (hroz.), čérný t. 85 (stjick.), slc. pravý; — dial. obměny za *-ý* jsou: dobrŷj BartD. 2, 271 (jemn.), beł tak rozomný t. 2, 95 (nezam.), zkrác. dobry člověk t. 2, 36 (přer.), páty, šésty, sédmy, ósmy t. 1. 81 (hran.) a 86 (stjick.), brany kuň, leskovy ořech t. 109 (laš.), hvyboky t. 136 (sev.-opav.); — *dobraj,* z *-ý;* na př. kříž welykay a tyezkay Hod. 46[a], kmen plodowytay t. 16[b], ſwatay Jakub t. 38[a], ſwatay Jan t. 39[a], kteray ginay auřad Háj. 119[b] a j.; — *dobrej*

z *-aj*; na př. starosta vrzyednykowey Pror. 109ᵃ, zawytey rok peremptorius terminus Lún. ks. z r. 1397, Maley non comparuit t., cztwrtey diel t. r. 1403, neznámey kraj BrigF. 14, kterakey konec Mill. 40ᵃ, mleyn hrobſkey a giney ſtatek ktereyz KolČ. 11ᵇ (1542), Ondřej Pacowſkey t. 16ᵇ (1542), nějakej dobrej mladej sejr ŽerKat. 48 a j. (velmi často u ŽerKat.), takovej nenáležitej a neslýchanej mord Slav. 14, druheg svědek BílA. 10 atd., dobrej Us. ob., BartD. 2, 255 (žďár.), t. 2, 280 (dač.), dobrej člověk t. 2, 228 (han., kunšt.), silnej chłap BartD. 52 (dol.), hodnej člověk t. 92 (kel.); — *-éj*: złatéj włas BartD. 353 (kel.), druhéj ftáček t.; — dial. *dobré*, z *-ý*, mnohdy prostřednictvím *-ej*, srov. I. str. 539; na př. ten giſte král Mill. 6ᵃ, ten giſte biskup t. 14ᵇ, ten giſte obraz Mand. 2ᵇ, dobré člověk BartD. 55 (dol.), t. 2, 204 (han., třeb.), ten nové vůz t. 2, 157 (han., slavk.), selné t. 2, 171 (han., brň.), dobré t. 2, 237 (han., kunšt.) vedle dobrej t. 2, 228 (též kunšt.); — dial. obměny za *-é*: dobrē, milē pane BartD. 2, 136 a 140 (han., zábř.) a j., dobrě člověk t. 2, 71 (han., šternb.), t. 2, 78 (han., olom.), t. 2, 146 (han., slavk.), dobrě člověk t. 2, 44 (kojet.) a j. — Ve ŠtítMus. 139ᵃ je psáno: takoy bude mieti království nebeské (= ŠtítV. 289); omylem.

440. Sing. nom. akk. neutr. *dobré*, konc. *-é* z pův. *-o-je*; na př. klateᵉ dietě Pil. d, proradneᵉ plémě Jid. 23, zelé warzenee Pass. 625, dřievie leſowee Pror. 5ᵇ atd., dosud v jaz. spis., dílem také v nářečích: úrodné pole Šemb. 50 (vých.-mor.), dobré pivo BartD. 2, 38 (han., krom.), małé dítě t. 1, 53 (dol.), sładké mliko t., sładké mléko t. 92 (kel.), dobré t. 76 (val.), slc. pravé; — dial. obměny za *-é*: ptačstvo nebeſkeey Pror. Dan. 4, 18, pro welikey horko Mill. 19ᵇ, ryb welikey množstvie t. 77ᵇ, srov. I. str. 145; zkrác. dobre, braove (= vepřové) maso BartD. 1, 110 (laš.), dobre t. 85 (stjick.); dobrä mläko t. 52 (dol., místy); — *dobrý* (*-í*), zúžením z *-é*: dluhy zdraví Háj. 124ᵇ, přes cely léto t. 246ᵇ, dobrý místo ŽerKat. 104 a j. (často tu), na Stary Město Slav. 16, kráſný Rosa 106 (ve vzoru v. -né), za čaſtý Beck. 2, 480, jabko kradený VesA. 132ᵇ atd., nč. dobrý, sladký mlíko Us. ob., dobrý pivo BartD. 2, 255 (žďár.) a j., t. 122 (han., zábř.), małý dítě t. 1, 53 (dol.), v horách je to ťatý u kadlca děłaný u kovářa kutý t. 55 (též); zkrác. sładky mliko BartD. 81 (hran.), t. 2, 200 (han., třeb.), dobry pivo t. 2, 71 (han., lipn.) atd.; — *dobrô* slc., koncovka kvalitou podle t*o*, měst*o*, poľ*o*, s délkou zachovanou z býv. dobr*é*, srov. Pastrn. 122.

441. Sing. nom. fem. *dobrá*, konc. *-á* z pův. *-a-ja*; na př. šírost zempnä Pil. c, věc ginä Jid. 70, wlaztnä máti t. 115, oſtraa brada Pass. 459, dywnaa kakaaſ pravda Štít. ř. 3ᵇ, síla morzſkaa Pror. 16ᵃ atd. vždy a dosud, dobrá voda Us., dobrá BartD. 2, 255 (žďár.) a j., dobrá t. 2, 93 (han., nezam.) a j., dobrá t. 1, 11 (zlin.) a j., slc. pravá; — dial. ob-

měny za *-á*: dobrå podle BartD. 2, 145 a j. (han.); zkrác. dobra, pohańska kaša t. 1, 120 a 107 (laš.); voda je dobro t. 101 (též), veselo roba t., moja miło t., (smrt) była pěkno žensko jako ino žensko t. 357 (též).

Sing. akk. fem. *dobrú*, konc. *-ú* z býv. *-u-ju* a toto z pův. *-ą-ją*; na př. hroznů věc Pil. c, nemalů chválu svD. 55, ſuchuu cěstu Pass. 49, mylownú mysl Štít. uč. 70ᵇ, na wſſelykuv zed ohrazenuv Pror. 2ᵇ atd., dosud v nářečích: dobrú BartD. 76 (val.), druhú noc t. 11 (zlin.) a j., slc. pravú; kteruozto summu KolČČ. 41ᵇ (1544), pro kteruo (summu) t. 52ᵇ (1545), zvratnou analogií místo kterú; srov. I. str. 263; — dial. obměny za *-ú*: dobró BartD. 2, 23 (han., holeš.) a j. dobrō, bohatō a pilnō ženô t. 2, 103 (han., drah.), dȯbrö t. 2, 78 a 84 (han., olom.); zkrác. dobru t. 1, 120 (laš.); — *dobrau*, *-ou*, z *-ú*: skrze kaldeyſkaw zemi Pulk. Pf. 3; dobrou Us., BartD. 2, 255 (žďár.) a j., t. 2, 226 (han., třeb.). — V nářečích východních zůstalo *-ú* (nebo jeho varianta), v slovenštině pak liší se akk. dobr*ú* od instr. dobr*ou*. Podobně chtěl Philomates 1533 míti akk. *-ú*: míru dobrú a nasutú a natlačenú a vrchovatú dadí v lůno vaše, a naproti tomu instr. *-au*: tau měrau kterauž měříte atd.; ale Blahoslav 1571 opřel se tomu: tak prý mluví se místy na Moravě a ve Slezsku, ale ne v Čechách; proto zavrhuje onen rozdíl a chce míti akk. dobrau míru a instr. dobrau měrau, dokládaje, že ne jazyk regulí, ale ten, jenž regule vymejšlí a spisuje, řeči neb jazyka vlastnosti šetřiti má Blah. 8 sl. a 100.

442. Sing. gen. (akk.) masc. neutr. *dobrého*, koncovka *-ého* (starší *-égo*) vzniklá analogií; na př. zagradnego Reg. I. r. 1088 (paděl. ve XIII stol.), zzwatheho ducha svD. 49, ſwateeho yzrahelſkeeho Pror. 4ᵇ, welebneeho srdcě t. 8ᵃ, ſwateᵒ Matúšě t. j. svatého Koř. 1ᵃ, hlucheo t. j. hluchého EvSeitst. Mark. 7, 32, druheo t. Mat. 6, 24 atd., dosud tak v jaz. spis., dílem také v nářečích: z Vysokého Us. krk., dobrého BartD. 5 a 25 (zlin.), t. 76 (val.), t. 2, 38 (han., krom.) a j., slc. pravého; — dial. obměny za *-ého*: dobrěho BartD. 2, 145 (han., slavk.), zkrác. dobreho t. 1, 120 (laš.); — v písni připsané na konci kodexu Alb. psáno: ſtareheho Abrahama 108ᵇ, snad tvar emfatický, srov. doleji dat. gynenemu; — odsutím poslední samohlásky jest *-éh'*: ducha ſwateh Pass. 22, t. 259, naſſeh myleh spasitele t. 48, welikeh dóstojenstvie t. 586, pak-li ji co zamutyleh napadlo t. 628, od ſtareh dawna PulkL. 167, o przie-dywa-welykeh Otc. 444ᵃ, od ſwateh Paffnuczie t. 351; — *dobrýho* (*-iho*), zúžením z *-ého*: welikiho kaam Mill. 30ᵃ, hraběte Wrſſowſkyho Háj. 110ᵃ, Martina Miecholupſkyho KolČČ. 2ᵇ (1567), žádnýho známýho nemám ŽerKat. 25 a j. (tu často), soudu dvorskýho Slav. 8, kráſnýho Rosa 106 (ve vzoru, vedle -ého) atd., dobrýho Us. ob., BartD. 2, 244

(žďár.) a j., t. 2, 122 (han., zábř.) a j.; — dial. obměny za *-ýho*: dobryho BartD. 2, 244 (žďár.), t. 2, 36 (han. přer.) a j., dòbryhò t. 2, 65 (han., olom.), důbrŷhů t. 2, 180 (han., tišň.); — v nář. slc. mají adjektiva possessiva *-óv* podle sing. gen. *nášho* atp. místy také syn*ovho* Pastrn. 112, Hatt. slc. 86, u Zemánkovho pola, do ženichovho domu BartD., 38 (lip.) srov. § 235 a podle toho je tu pak také gen. svat*ho*, sam*ho* m. *-ého* Pastrn. 112.

443. Sing. gen. fem. *dobré*, konc. *-é* z býv. *-y-jě* (za stsl. *-y-ję*); na př. wſſelike° potřěby Pil. b, pomoci zzilne° Jid. 39, ot temnee viery Pass. 140, ot paty noznee Pror. 1ª, hlas mladee nevěsty t. 83ª atd., dosud v Usu spis., dílem i v nář.: dobré BartD. 2, 237 (han., kunšt.) a j., té bílé husi t. 1, 54 (dol.), t. 89 (stjick.) a j.; — dial. obměny za *-é*: dobrë t. 2, 78 (han., olom.), od každë nėmocė t. 2, 86 (též), z té biłë hôsė t. 2, 70 (též); — *dobréj*, *-ej*, podle dat. lok., na př. z země dalekeey Pror. 10ª, t. 29ª, ot egyptſkeey země t. 14ª, masti przyedobreey t. 29ª, dcery kaldeyſkeey t. 35ᵇ, do pekelney propasti t. 28ᵇ, z skály twrdey ŽPod. Deut. 23, aby nebyli zbaveni welykey odplaty Orl. 62ª, bez všelikterakéj překážky ZM. 319 a j., téj dobréj ženy BartD. 2, 35 (han., holeš.), z bíłéj husi t. 2, 39 (han., kroměř.), nebyło inéj rady t. 1, 342 (zlin.) a j., dobrej t. 120 (laš.), t. 89 (stjick.), tej dobrej ženy t. 2, 37 (han., přer.), t. 2, 247 (žďár.) a j., slc. pravej; — *dobrý* (*-í*), zúžením z *-é* i z *-éj*, *-ej*: byl velmi twrdy šíje Háj. 61ᵇ, do Polſky země t. 275ª, do svý svatý vůle ŽerKat. 21 a j. (tu často), do druhý středy Slav. 11, kráſný Rosa 106 (ve vzoru, vedle -é), z dobrý vůle BílA. 1 a j. (tu často), dobrý vody Us. ob., z bílý mouky BartD. 2, 271 (jemn.) a j.; zkrác.: z Novy vsi t. 2, 247 (žďár.) a j.

444. Sing. dat. masc. neutr. *dobrému*, koncovka *-ému* vzniklá analogií; na př. ſſwatemu Ščepánu List. Lit., k zle°mu Jid. 52, rcěte ſprawedlneemu Pror. 3ª, yzrahelſkeemu lidu t. 8ª, ke wſelike˅ ſwiedomi lydſke˅ t. j. všelikému lidskému Koř. 89ᵇ atd., dosud v jaz. spis., dílem i v nářečích: dobrému BartD. 2, 28 (han., krom.), t. 1, 29 (pomor.), t. 1, 76 (val.) atd., slc. pravému; — dial. obměny za *-ému*: dobrěmu BartD. 2, 145 (han., slavk.), zkrác. dobremu t. 1, 120 (laš.); — v Otc. 200ª čte se: (poustevník) netbaje sám sebe i posla ten hrozen jinému nemocnému bratru a ten opět gynenemu, až po všech bratří znosichu ten hrozen; snad tvar emfatický, jako je emfat. nikomému, ničemému, nikohého, ničehého atd., srov. § 380 č. 18 a zde nahoře gen. ſtareheho Abrahama; ale mohl by to býti také písecký omyl, jako v List. Oleš. 1398: Boczkowi drzewerzeczenenemu; omylem je také: welikeme zlému DalHr. 8, m. velikému; — *dobrýmu* (*-ímu*), zúžením z *-ému*: knížeti Opawſkymu Háj. 262ᵇ a j., k statku pozuoſtalymu KolČČ. 99ᵇ (1548), k dobrýmu a dokonalýmu zdraví

ŽerKat. 49 a j. (tu často), kráſnýmu Rosa 106 (ve vzoru, vedle -ému), dobrýmu Us. ob., BartD. 2, 244 (žďár.) a j., t. 2, 145 (han., slavk.) a j., slepýmu žebrákovi t. 1, 55 (dol.) atd.; — dial. obměny za *-ýmu*: mýmo novýmo nůžo BartD. 2, 105 (han., letov.) a j., zkrác. dobrymu t. 2, 244 (žďár.), dobrymo t. 200 (han., třeb.), k votco nebeskymo t. 2, 221 (též), dobrymô t. 2, 78 (han., olom.); k přátelskejmu porovnání Slav. 29 není z -ýmu, nýbrž zvláštnost podle nom. sg. masc. *-ej* vzniklá; — odsutím poslední samohlásky jest *-ém'*, *-ým'*, nejčastěji v nář. mor.: vecě k aapoſtolſkem ſboru Hrad. 78[b] (míra verše tu nespolehliva), Jindřich a Beneš proti rzyſkem sě brasta DalC. 100 t. j. proti Říšskému (t. císaři Albrechtovi), k hrabství Hannonském Kar. 55, ku knyzzety popowem EvOl. 246[a], k Eliášovi teſbitſkem t. 113[b] (3. Reg. 17),' dobrém' člověkovi BartD. 25 (zlin.), hospockém nedáł sa znat t. 342 (též), tom' našem' dobrém' strýčkovi t. 73 (val.) a j., praví jeden druhém bratr bratrovi svém Suš. 144, k mynárovém dvoru t. 509, Martin ale k živém bohu přisahal t. 713, k vašom dobrým to udělám BartD. 2, 123 (han., zábř.), starým' žebráku t.; — v Kruml. čte se: proti (synu) zahynulem[v] mnohými hřiechy obtiezenem[v] 472[b]; litera poslední v -em[v] zdá se později připsána, písař původní měl snad v úmyslu tvary *-ém'*; — v nář. slc. mají adjektiva possessiva podle sing. dat. *nášmu* atp. místy také -ovmu m. -ovému, Komárkovmu pacholkovi BartD. 38 (lipovsk.).

445. Sing. lok. masc. neutr. *dobřiem*, koncovka *-iem* z pův. *-ê-jemь*; na př. kněz o gynyem prácě nejmieše DalC. 100, u pokoji v ňemž ſamyem já budu spáti Alb. 18[a], w taciem peří ŠtítBud. 43, w kratcziem výkladu Comest. 246[a] (je-li tu čísti kratciem, a ne snad kompt. kratčiem m. kratšiem, kracšiem), o ſſwyetyem Václavě Pulk. 82[a], po swietiem Petře Baw. 149 atd.; *dobřím*, zúž. z *-iem*: o ſwietim Jiří rkp. poč. XV stol., v. Listy filol. 1876, 19, po ſwietim Vítě KolČČ. 402[b] (1577) atd.; jiné ještě doklady starožitného tohoto tvaru *-iem*, *-ím* v. při adjektivu *svatý* v § 459; vyskytují se jen v jazyku starším a jenom zřídka, kdežto tvar obyčejný jest *dobrém*, s koncovkou tvrdou *-rém* podle dob*ré*, dob*ré*ho atd., na př. o giněm Pil. d, w dobr[e]m stavě Jid. 154, na oblacě na lehkeem Pror. 13[b], w temneem městě t. 35[a] atd., dosud v jaz. spis., dílem i v nářečích: o dobrém BartD. 2, 38 (han., krom.), na královském hradě t. 1, 341 (zlin.) a j.; v dokladech starých s pravopisem nedosti zřetelným bývá čtení nejisté, na př. na ztranem List. Lit. 1057 a 1218 může býti -iem i -ém; v ABoh. psáno: (v) sudě derivveneme 40[a], m. drěvěném; — dial. obměny za *-ém*: v novem kabátě BartD. 60 (val., zkrác.), o tym dobrym chlapě t. 82 (laš., zkrác. a změnou -em v -ym); — *dobrým* (*-ím*), zúžením z *-ém*: po Swatym Janu Háj. 293[a] a j., przy kazdym s[m] Waczslawie porzad zbiehlym KolČČ. 7[a] (1546), po peniezi bílým Koz. 403,

na žádným jiným ŽerKat. 35 a j. (tu často), krásným Rosa 107 (ve vzoru, v. -ém), w něgakým městě BílA. 2 a j.; po dobrým Us. ob., BartD. 2, 244 (žďár.), t. 2, 103 (han., letov.) a j.; zkrác. *-ym*: o tym hustym lesi BartD. 2, 36 (han., přer.), o dobrym t. 2, 41 (han., kojet.) a j.; — *dobrejm*, podle sg. nom. masc. *-ej*: v roce przyſſleym KolČČ. 197[a] (1553), po Janowi Dlauheym z Sſenpachu Lún. ort. 1619; — *dobrom*, konc. *-om* podle sklonění zájmenného: na vysokom stromě Šemb. 23 (ok. Benešova), pravom slc.; — a zvratnou analogií *dobrému*, matením s dat., v. § 437 č. 3: na tomu pěknému dvori BartD. 2. str. VIII (velick.), o kterému bratrovi t., o jednomu dobrému kráľovi t.

446. Sing. dat. lok. fem. *dobřiej*, koncovka *-iej* z pův. *-ě-ji*; z *-iej* vyvinulo se dále jednak *-éj* (sklesnutím jotace), jednak *-ie* (ztrátou koncového *-j*) a dále *-í* (zúžením), a bylo tedy *dobřéj*, *dobřie*, *dobří*: tvary tyto jsou vesměs archaismy, vyskytují se jen v jazyku starším, a i tu pořídku; vlivem tvarů, jež mají v koncovce slabiku tvrdou *-ré-* atd., jako na př. sg. gen. m. n. dob*ré*ho, fem. dob*ré* atd., vyvinul a ujal se i zde tvar *dobréj*, z něhož zase změnami dalšími jest *dobré* (ztrátou *-j*) a *dobrý* (*-í*, zúžením); v nářečích pak jsou varianty ještě jiné. Na příklad (doklady tvarů archaistických uvozuji skoro všecky, které znám):

dobřiej; w obwirwi miernyey t. j. měrniej in funiculo distributionis ŽGloss. 77, 54, na cěstě nezkalenyey ŽWittb. 100, 2, mé dcerky příhodu vieš a každéj ji tacziey (t. přítelnici své) povieš Hrad. 105[a], ciesař kázal druzyey modle obět vzdáti Pass. 551, k druzyey bráně t. 366, na druziey straně t. 569, t. 360, k jeho weliciey prosbě t. 299, u weliciey cti t. 329 (2krát), t. 471, t. 482, u weliciey rozkoši t. 451, u weliczyey cti t. 569, u welyczyey žádosti t. 351, u welyczyey závisti t. 562, u weliczyey přiezni t. 539, u weliczyey světlosti t. 549, k gednyei cznyey vdově t. 344 (gednyei novotvar podle sklonění složeného), téj chudyey hospodyni dna rucě zlámala t. 287, ke kterziei vieřě t. 372, na wyſocyey stolici t. 361, w kacieyſi tesknosti t. 463, w taciey cti t. 295, po neſnadnyey cěstě t. 359, mně jeh' wlaſtnyey mateři t. 244 (stč. nom. vlastná máti), k lyczenyey kabeli DalC. 5, v druziej rucě DalJ. 56 rkp. V a Cc, jednéj jmě bylo Agathen a druzyey Thyoma ML. 80[a], u welyczyey světlosti t. 28[a], u welyczyey potupě t. 77[a], na neſſpornyey hodině Krist. 103[a], w dobrziey libosti ŽKap. 88, 18, v-wiecznyey chvále Sequ. 364, po dluzyey době PassKlem. 108[a], k té jiezdě vdatnyei a cztnyey Pulk. 103[b], podiví sě wſſelyczyey ráně jeho Pror. 68[a]; ſwietiey královně Pass. 135 atd., jiné doklady pro světiej v. doleji § 459.

dobřéj: u welyczey cti ML. 26[b], na vysocéj hoře Trist. 366;

dobřie: stěně naklonenie t. j. nakloňenie parieti inclinato ŽWittb. 61, 4, by mně v plnye proſpyſſy byli hřieši odpuščeni Rúd. 1[a], w kaczei

odivě UmR. 22^b, w taczieto cti Pass. 112, pomozte mně prziezaloſtywie ženě t. 326, druzie straně List. JHrad. 1388, již na druzie lodí biechu Krist. 35^a, w kazdye stráži Alb. 107^b (v písni na konci připsané), běda mně ſmutnye matcě ML. 118^b, ona téjto pyecznye prosbě učini skonánie Kat. 190, královně nebeſſczye t. j. -ščie (dat.) Pror. Jer. 44, 18, proti cziſtye manželce Mat. 14, na myernye cěstě ODub. 17 (na myerne cěstě t. 18, tedy nom. mierná cěsta), k kvietníe neděli HusPost. 5^b, na pokoynye cěstě Řád pz. 5 a 17; světie královně atp., v. § 459;

dobří: po dluzi hodině k sobě se navrátiv EvOl. 54 t. j. dlúzí, na druzy straně OpMus. 19^b, k druzy bráně t. 22^a; ſwyety Máří Vít. 20^a atd., jiné doklady pro světí v. v § 459;

dobréj, *-ej*: k uelikey chyzti (čьsti) Kunh. 148^a, w hoyney chzcty Pil. b, w rozlichzney twarsi t., u welykey chudobě Pass. 572, na hoře yeruſalemſkey Pror. 8^a, na wſſelykey hoře wyſokey t. 42^b, na wſſyelykeey huoře ſwateey t. 9^a, na huoře na ſwateey t. 19^b, w rodynneey zahradě t. 1^a, na huoře ſyonſkeey t. 8^a, na cěstě egyptſkeey t. 8^b, na hoře mraczneey t. 10^a, k kraloweey stolici t. 16^a atd.; — zvratnou analogií jest i *-aj* za *-ej*: dána ta kopa Uhlikoway a Kláře sestrám KolB. 1520, srov. I. str. 137; — *-ej*, *-éj* zachováno dial. dosud: tej dobrej vodě Kotsm. 24 (doudl., proti gen. ty dobrý vody), dobrej BartD. 2, 247 (žďár.) a j., na tej zelenej łúce t. 2, 37 (han., přer.) a j., slc. pravej; na téj zelenéj łúce BartD. 2, 35 (han., holeš.), mojéj staréj matce t. 2, 39 (han., krom.), g vysokéj jabłoni t. 1, 341 (zlin.) a j.;

dobré: v sieni ſwate ŽKlem. 18^b, k ſmylné (tak v rkp.) milosti Štít. uč. 70^b, k jeskyni propaſtnee Pror. 38^b, k wieczne radosti NRada 401 atd. dosud, dobré Us. spis., dobré ženě BartD. 2, 136 (han., zábř.) a j., té naší dobré matce t. 1, 83 (hran.), v jakési hospodě t. 1, 351 (stjick.) a j.; — dial. obměny za *-é*: dobrě BartD. 2, 78 (han., olom.), na celé požehnané rovině t. 2, 55 (han., kojet.), zkrác. v každe nemoci t. 1, 359 (laš.) a j.;

dobrý (*-í*): k nebeſky svátosti Hod. 79^a, běda mně ſmutny matcě t. 55^b, po maly chvíli t. 40^a, w gednoſtayny vieře t. 9^a, na hoře ſwaty t. 22^b, w zemi rzieczky AlxV. 69, ve čsti ſwyeczky t. 70, k rzyeczky zemi t. 314, w taky mysli t. 458, daj ktery (bohyni) chceš jablko toto t. 748, w hedbawny vlně t. 1236, kdež počátek kazdy ráně t. 1464, po lewy straně t. 1663, ten k vojně rozumný, kazdy (m. k-každý) sěči umný t. 1671, w kteryzto oboře Mill. 49^b, przy kazdy s^{ty} Katherzinie porzad zbiehly KolČČ. 55^a (1547), k druhý straně ŽerKat. 35, po dlouhý předešlý nemoci t. 76 a j. (tu velmi často), kráſný Rosa 106 a 107 (ve vzoru, vedle -é a -eg) atd., dobrý vodě Us. ob., v celý vsi BartD. 2, 280 (dač.) a j.; — dial. obměny za *-ý* (*í*): na uherskyj straně BartD. 1, 52 (dol.), v ósmyj latinskyj t., zkrác. ty stary ženě t. 2, 247 (žďár.) a j.

447. Sing. instr. masc. neutr. *dobrým*, konc. *-ým* vzniklá analogií: na př. přěd mnohým rokem Pil. a, se zlým Jid. 49. bydle s ſwatim budeš svatý s proklatim budeš proklatý NRada 1850, vždy a dosud, dobrým Us. spis. i ob., BartD. 2, 255 (žďár.), t. 1, 25 (zlin.) a j., slc. pravým; — dial. obměny za *-ým*: bielem stromem Mand. 11ᵇ (dial. mor.), s welikem zbožiem Mill. 10ᵃ (též), ginem králem taterſkem t. 5ᵃ, dobrém BartD. 2, 215 (han., třeb.), s koněm přistrojeném t. 2, 151 (han., slavk.) a j., dobrěm t. 2, 23 (han., holeš.), dobrém t. 2, 50 (han., kojet.), zkrác. dobrym t. 2, 99 (han., vyšk.), za hustym lesem t. 2, 36 (han., přer.), dobrym t. 1, 120 (laš.), s malem chlapcem, s pěknem klobókem t. 2, 157 (han., slavk.); v Mill. psáno: s tiem mrtviem tělem 18ᵇ, m. -ým; — *dobrajm*, *-ejm*, z *-ým*: před ſudnaym dnem Lobk. 129ᵇ, nad wowczarſkaym rybníkem KolBB. 240ᵃ (1528), mezi Prahau a Slanaym Háj. 88ᵇ, mezi Prahau a Gilowaym t. 337ᵇ; s Petrem Paczowſkeym KolČČ. 12ᵇ (1542), rowneym podílem t. 24ᵃ (1543), moczneym hospodářem t. 3ᵃ (1547), s lačnejm životem Aesop 1584 (liška mezek vlk), spravedlivejm nálezem Slav. 11, nad statkem pozůstalejm t. 44, mezi Zuzanau a Janem Dlauheym Lún. ort. 1619, s tím holejm netopajřem RZvíř. 1628 (sova), jakejm jinejm způsobem ŽerKat. 30 a j., s takoweym přístneym poručením ČernHeřm. 247, meym spěšneym příjezdem t., kráſnegm Rosa 107 (ve vzoru, v. -ým); velkejm hlukem podkrk. 50, s malejm zvonkem t., s milejm pánem bohem Suš. 514, silnejm chlapem BartD. 52 (dol.). V jazyku spisovném a namnoze i v nářečích uchovalo se staré -ým, kdežto v pl. dat. se změnilo v -ejm.

Místo *-ým* bývá *-ém* také v textech, ve kterých se to nemůže vykládati dialektickou změnou hláskovou *y-e*, na př. welikem křikem Pass. 326, s newelykem nepokojem AlxV. 2309, hlasem welikém (tak v rkp.) HusPost. 60ᵇ, s velikem hněvem HusE. 1, 255, s biskupskem rúchem t. 397, uprziemem úmyslem ŠtítMus. 129ᵃ, gedinem slovem Mat. 109, s gedinem pacholkem Lún. l. 1441, obyczeynem oružím Otc. 28ᵇ, prawem trhem KolA. 1517 a j., právem sobě danem KolČČ. 47ᵃ (1548), mezi Concilium Bazylegſkém a Čechy VelKal. 285, pod podobenstvím od domácích věcí wzatém Beck. 1, 76, vším myšlením nepochopitedlném t. 1, 49, s giſtem vědomím KolEE. 69ᵇ (1721), nad domem Izrahelſkém BílA. 58, před miloſtiwém letem BílD. 480 a j., před blahoſlaweném usnutí (m. -ím) jejím Kon. 887 a j., před dílem plném Seel. 91; jsou to odchylky vzniklé matením s lokalem: v době, ze které doklady tyto pocházejí, je sg. lok. dobr*ém* (po způsobu starším) a také dobr*ým* (zúženě, způsobem novým), podle toho zdálo se, že také vedle instr. dobr*ým* může býti tvar domněle starší dobr*ém*, a tak se také psalo a někdy bezpochyby i mluvilo, srov. I. str. 284 a zde §§ 254 a 437 č. 5.

448. Sing. instr. fem. *dobrú*, *-au*, *-ou*, koncovka *-ú* z býv. *-ú-jú* a to z *-ą-ją*; na př. *dobrú*: vodú hlubokú Pil. a, nezzlýchanú tú odivú

svD. 1, jenž prawuu rukuu s. Hedviku žehná Pass. 23, s těžkuv rukuv Pror. 25[b] a j.; zvratnou analogií psáno -uo: rukú společní a nerozdijlnuo KolČČ. 44[b] (1544); staré -ú dochováno v nářečích: tú velikú vodú BartD. 10 (zlin.), pod takovú krivú brezú t. 35 (alenk.); — dial. obměny za -*ú*: dobru BartD. 120 (laš. zkrác.), šustła ho zelenu hałuzku t. 358 (též); dobró BartD. 2, 23 (han., holeš.), t. 2, 215 (han., třeb.), tó červenó ružó t. 2, 45 (han., kojet.) a j., tő čërvënő ružő t. 2, 68 (han., olom.) atd.; s túm pěknúm růžúm t. 1, 88 (stjick.), tum dłuhum cestum t. (též, místy), duuhum cestum, s velkum radośćum Šemb. 56 (opav.), -*m* přidáno vlivem polským, nápodoben jím nosový příhlas polské koncovky -*ą*, dobr*ą*, jako v dial. instr. rybum § 138; — *dobrau*: swav dobrav volí list. z r. 1406 (Listy filol. 1888, 44); — *dobrou* Us. nč. spis. i ob., BartD. 2, 255 (žďár.) a j., naši bilou kozou t. 2, 226 (han., třeb.), dobrou t. 1, 92 (kel.) a j., slc. pravou.

449. Du. nom. akk. masc. *dobrá*, koncovka -*á* z pův. -*a-ja*; na př. ta mužě zradna AlxBM. 1, 33, člověky oba bohata AlxBM. 3, 35, dva zlaa člověky Pass. 27, přěs cielaa dwa dny Ol. 2. Mach. 10, 37, dva krále Amoreyſkaa Ben. Jos. 24, 12, dva húfy weliká t. 3. Esdr. 12, 31, dwa zlatta KolČČ. 388[b] (1564) atd., dva česká Dobr. Lehrg.[2] 203 (t. groše, archaismus ještě za doby Dobrovského).

450. Du. nom. akk. fem. neutr. *dobřiej*, koncovka -*iej* z pův. -*ě-ji*; tvar *dobřiej* je stejný se sing. dat. lok. fem., a také obměny jeho dálejší jsou stejné: z -*iej* vyvinulo se jednak -*éj* (sklesnutím jotace), jednak -*ie* (ztrátou koncového -*j*), a bylo tedy *dobřéj* a *dobřie*; z toho stalo se změnami známými *dobřé* a *dobří*; tvary tyto jsou vesměs archaismy a vyskytují se i v jazyku starém jen pořídku; vlivem tvarů, jež mají -*é*- a slabiku tvrdou, jako na př. dobr*é*, dobr*ého* atp., ujalo se i zde *dobréj*, a z toho bylo změnami dalšími zase *dobré* (ztrátou -*j*) a *dobrý* (-*í*, zúžením). Na příklad (doklady tvarů archaistických uvozuji skoro všecky, které znám):

dobřiej: oči weliciey Pass. 456, oči plamenyey t. 459, dvě ſtrziebrnyey truhle t. 401, tě newynnyey rucě t. 306, tě dvě hroznyey a przykrzyey ráně t. 304, nemudrziey dievcě (vok.) t. 362, tvoji rucě probytyey, nozě v těch ranách ocytyey Rúd. 34[b], podal krásu jich v rucě neprzatelſcziey t. j. -ščiej ŽWittb. 77, 61, dvě olivě zlatyey DalC. 7, dvě fiolniej orlici DalJ. 22 z rkp. V, lékař léčí bolnyey oči Hrad. 110[b] (2krát), dvě tak przieliſnyey bolesti t. 29[b], tvoji mylosrdnyey oči Modl. 143[a], rucě ſwatokradnyey ML. 35[b], vaši czyſtyey rucě Alb. 64[b], Lia churawyey oči má t. 85[b], dvě krávě tučniei Hlah. Tob. 8, 22, neſtydatiei oči Kruml. 240[a], waſie blahoſlaweniočiei Koř. Mat. 13, 16, dvě dſcie kamennyei t. Ex. 24, 12,

dvě věci nepohnutiei t. Žid. 6, 18; jeho ſwietyey rucě Pass. 403, dvě ſwatyey těle t. 403 atd., jiné doklady pro svietiej viz doleji v § 459;

dobřéj: tepiechu jej jeho sluhy v myley líčcě LAl. g, tě miley matcě Pass. 278, za dvě maley míli t. 312, přěs cieley dvě létě Koř. Skutk. 28, 30 (po *l*- podle pravidla vždy bez jotace, srov. I. str. 196 a j.); aby sě lydſczey oči kochale t. j. lidščéj ROlB. 20[b], oči kterzey vidíta EvSeitst. Luk. 10, 23;

dobřie: Adam nedoſtoynye rucě ztáhl Pass. 13 (mohlo by se bráti též za adv.), daj mi prudczye křídle Modl. 14[b], dvě nebeſſczye perle t. j. nebeščie t. 147[a], tě šlechetnie Václavovně DalJ. 99 rkp. Z, czyſtije oči móžta viděti Štít. ř. 79[b], tě obě milosti samě o sobě ani sta zlee ani dobrzije, ale když je zšlechtí duchovní milost, dobrzije budeta t. 93[b], ti otewrzenije majíc oči jdú do pekla t. 119[a], kak jsú tvoji newynnije rucě svázali t. 164[a], kto chce pásti jiných ſmilnye oči ŠtítMus. 56[b], pasa svoji oči ſmilnie t. 22[a], češíc swrabliwie uši t. 140[a], na svoji rameni drazye Rúd. 2159, jenž mají uši hadowie Hug. 239, dvě vévodě pruſcie PulkR. 149[b], spě svoji rucě kraſnye Kat. 186, druzye dvě kola t. 156, wſſelyczye rucě omnes manus Pror. Isa. 13, 7, dáti se v ruce neprzatelьštie Hlah. 2. Par. 25, 20, rucê ženьštie ei povrьžeta t. Jud. 9, 15, wſſeliczie rucě universae manus Ol. Ezech. 21, 7, Lia měla oči bolnye t. Gen. 29, 17, rucě zzenſtie jeho zahladíta t. Jud. 9, 15, w neprzatelſſtie rucě t. Lev. 26, 25, chlupatié (tak v rkp.) rucě t. Gen. 27, 23, dvě velicie světle t. Gen. 1, 16, dvě dště kamennye t. Ex. 24, 12, dvě gynye dště t. Ex. 36, 28, dvě dště yaciez napřed biešta t. Ex. 34, 3, dvě otelnye krávě t. 1. Reg. 6, 7, dvě dce kamennye BiblA. Ex. 24, 12, dve (sic) dczie kamenie Mand. 33[a]; jejie ſwietye rucě Pass. 23, svoji kletye rucě Vít. 24[a] atd., jiné doklady pro světie, kletie v. doleji v § 459;

dobřé: lomiece byele rucě AlxH. 5, 1, AlxV. 1892, na mdle oči Hrad. 110[b], tě obě milosti ani sta zlee ani dobrzije Štít. ř. 93[b], dvě sestře mylee sobě t. 9[b] (po *l*- podle pravidla vždy bez jotace);

dobří: svoji ſwyetij rucě vzved Hod. 36[b], oči maje plamennii Troj. 101[b];

dobréj: poddadie jě v rucě meczowey ŽWittb. 62, 11, ti nosie v zlatě fygoletney orlici DalC. 22, dvě olivě zlatéj DalJ. rkp. S, rucě jmám ohrizeney Pass. 289, dvě zdi prosto dyelaney t. 528, ſmylney oči jsú posel smilného srdcě Alb. 11[a], Lia jest měla churawey oči t. 35[a], druhei dvě hřivně Koř. Mat. 25, 22, skrzě rucě apoſtolſkei t. Skutk. 5, 12, bude dán v rucě lidſkei t. Mark. 9, 30; jeho ſwatey rucě svázavše Pass. 192;

dobré; nesnadno doložiti, poněvadž *dobré* je také plur. nom. akk. fem. a na př. ve výraze: dvě osobě přísežné Výb. 2, 1221 (z r. 1517)

může adjekt. přísežné býti ovšem náležitý tvar dualový, ale může to také býti odchylkou syntaktickou plural místo dualu;

dobrý (*-í*): dvě světle nebefky Modl. 147ᵃ (není-li to omyl nějaký).

451. Du. gen. lok. *dobrú*, koncovka *-ú* z býv. *-ú-jú*; na př. dielo (rukú) ludſku ŽGloss. 134, 15, na lící lydıkuu Modl. 22ᵇ, rukú ſwyeſſenuv a kolenú mdlých t. 25ᵇ, s ſrdecznvv očí Štít. ř. 115ᵃ atd.

452. Du. dat. instr. *dobrýma*, koncovka *-ýma* vzniklá analogií; na př. gynyma dvěma mnichoma Alb. 63ᵃ, nahyma vel boſyma nohama SequB. 119ᵇ, boſyma nohama jíti KabK. 5ᵇ, cžyſtýma rukama Ben. Job. 17, 9, mezi dotczenyma stranama KolČČ. 101ᵃ (1548) atd. dosud, svázanýma rukama Us. spis., mezi stranama povstalýma TomP. 4, 365, s očima upiatýma t. 6, 285, s černýma očima Suš. 230 (v nář. ob. zachovalo se -ýma, -ejma, poněvadž tu také pl. instr. touž koncovku byl přijal); — *dobrajma*, z *-ýma*: zawrzenayma očima Hod. 71ᵇ; — *dobrejma*, z *-ajma*: v dial. pl. instr., jenž koncovku -ýma, -ejma přejal z instr. du.

453. Plur. nom. masc. *dobří*, koncovka *-í* z pův. *-i-ji*; na př. pójdú hrsieſlný Pil. a, kéž mi to činie giný Jid. 96, (lidé) hlupij AlxBM. 4, 22, druzig sě vztiekajú DalHan. 30, mnozý (tak v rkp.) jsú stvořeni Štít. uč. 67ᵃ, Swyetſſtý lidé t. 72ᵃ, národové lydſſtý t. 117ᵃ, tyſſij a ſklydnij Štít. ř. 4ᵇ, taczij t., nyeterzij t. 51ᵇ, wſſelyczyy králi Pror. 11ᵃ, synové yzrahelſſczyy t. 19ᵃ, zemrú welyczyy i malyy t. 65ᵃ, synové netbalíí t. 21ᵇ, řečſſtij kněží Pref. 10 atd., dosud v jaz. spis., dílem i v nář.: drazí, hluší, vysocí, dobří Šemb. 12 (domažl. a krk. u Vysokého), t. 17 (domažl.), dobří, druzí, velcí, doudlebští Kotsm. 24 (doudl.), staří BartD. 2, 255 (žďár.), dobří t. 2, 23 (han., holeš.) a j., t. 1, 25 (zlin.), tí staří vojáci t. 52 (dol.) a j., slc. praví; — dialektické obměny za *-í*: blahoslavení kterzye slyšie EvVíd. Luk. 11, 28, nemnozí vrozenye EvOl. 103ᵃ, gynye (lidé) t. 111ᵇ, aby neřekli egypczſſczye t. 124ᵃ, blazenye beati t. 322ᵃ, nyekteraczie gynie ptaczie Mill. 46ᵇ, lvové diewoczie t. 47ᵃ, ti lidé jsú zlie t. 28ᵇ, (lidé) jsú praczowitie t. 43ᵇ a j. (v Mill. často), srov. I. str. 220 sl.; mnozej, ubozej, hlušej, velicej, širocej Šemb. 31 (krk.), m. mnozí atd., zvláště po sykavkách; Polešovčej (sing. -ský) BartD. 52 (dol.); zkrác. dobři BartD. 120 (laš.), dobři, nebozi, bosi, daleci, hłuši lèdi t. 2, 43 (han., kojet.) a j.

Pl. nom. *dobří* jest jediný tvar ve vzoru tomto, který od původu má a dosud zachoval koncovku měkkou. Kmenová souhláska mění se tu od koncovky *-í* způsobem náležitým, proti sing. dob*r*ý je dob*ř*í atd ; ale jsou tu některé zvláštnosti a také odchylky — zejména při adj. *-ký*, *-ský* atd. —, že je třeba, vytknouti tu věc také zvláště.

Adjektiva s koncovkou *-ký* mají náležité *-cí*: veli*ký* -veli*cí*. Jsou-li před *-ký* sykavky, podléhají spolu s *-k-* změnám známým z hláskosloví; totiž *-ský* mění se ve *-ščí* a toto ve *-ští*, srov. I. str. 448; na př. ptáci

nebeſczi ŽKlem. 132ª t j. nebešščí (v ŽKlem. je psané czi = či, tedy -ſczi = ščí), králové zemſczi t. 114ª, duchové andielſſczi Krist. 32ᵇ (také v Krist. je psané czi = či atd.), zidowſſczy duchovníci t. 65ᵇ, hlasové andielſczy Pass. 46, mistři pohanſczy t. 288, synové yzrahelſſczyy Pror. 19ª atd.; koncovka *-ščí* dochována v nářečích: pohanščí BartD. 65 (val.), vojenščí páni t. 343 (zlin.), uheršči, češči t. 2, 47 (han., kojet.) a j.; vojenščí páni Suš. 572, Sladkovščí myslivci t. 81, Drytomščí zbojníci t. 121 a j.; jinde je ze *-ščí* pravidelné *-ští*, srov. I. str. 521: posli rzymſty Pass. 37, buohové pohanſty t. 227, nebeſſtij daři t. 439, Swyetſſtý lidé uč. 72ª, národove lydſtý t. 117ª atd., nč. nebeští, pohanští, římští atd. Us. spis.; — v nářečích je za to *-čí*: malenovčí BartD. 15 (zlin.), moravčí t., světlovčí páni Suš. 512 atd., srov. I. str. 512; nebo *-scí*, vzniklé novým tvořením, na př. podle vel*ký*-vel*cí* také sel*ský*-sel*scí*: selscí voli Suš. 513 a j., zemscí BartD. 41 (hroz.), uherscí, rakúscí t., klášterscí t. 2, 186 (han., tišň.), znojemscí, moravscí t. 2, 234 (han., kunšt.), chudobscí (Chudobín) t. 2, 250 (žďár.), znojemsci t. 2, 209 (han., třeb.), uhersci t. 120 (laš.) atd., srov. I. str. 448; — podobné změny při koncovkách

-šský pl. *-ššćí*, *-šští*: říšský-říšští Us. spis.;

-čský, *-cký* pl. *-čščí*, na př. řěčský-řěčščí, rzeczſſczij mistři Krist. 64ª; *-čští*, rzečſſtij kněží Pref. 10; *-ččí*, *-čtí*, kyniččí (Kynice) BartD. 2, 186 (han., tišň.), zkrác. němečči, turečči t. 2, 47 (han., kojet.), němečči t. 2, 130 (han., zábř.) a j., němečtí, turečtí Us. spis.; nebo *-ccí* novým tvořením, něme*cký*-něme*ccí* jako ten*ký*-ten*cí*: turecci BartD. 41 (hroz.), němeccí t., rosiccí t. 2, 186 (han., tišň.), bystřiccí t. 2, 250 (žďár.), zkrác. rosicci, němecci, katolicci t. 2, 209 (han., třeb.); a z toho *-ctí*: nemectí Hatt. Ml. 153 (slc., místy); nebo smíšením *-cí*: turecí t. 1, 13 (zlin.), rosicí, bystřicí t. 2, 234 (han., kunšt.);

-ščský pl. *-ščščí* atd., za to zlin. *-ščí*, hradišcí BartD. 1, 15; atd.

Koncovka *-í* se souhláskou náležitě změněnou drží se v jazyku spisovném a v některých nářečích, z nichž jsou nahoře doklady uvedeny. Jinde naproti tomu vyvinuly se tvary se souhláskou nezměněnou, vel*kí* páni, pras*kí* kupci, su*chí* lidi, ubo*hí* žáci, dob*rí* přátelé, nebo: vel*ký* páni, pras*ký* kupci atd. (psáno *-ý* podle pravidla pravopisného, aby nebylo *-í* po souhlásce tvrdé). Tvary tyto jsou v užívání valnou většinou v jazyku obecném území západního Šemb. 41, ČČMus. 1863, 340; jsou hojné také na území východním, na př. dobrý BartD. 2, 255 (žďár.), t. 2, 271 (jemn.), t. 2, 280 (dač.), ubohý muádenci t. 1, 45 (lhot.), huuchý luďá t., slc. velkí, mnohí, tichí Hatt. slc. 52; a jsou doloženy také v době starší: Rosa 107 má ve vzoru vedle kráſnj také kráſný, Jandit 56 má kráſny za pl. nom. všech rodů, a jinde čte se: hanácký mládencý BílD. 21, ſtary pohané t. 263, nerozumný ptáci BílC. 80 a j., weliký hříchové Seel. 344, skutkové apoſſtolſký t. 257, darové nebeſky t. 213, pohanſky lide t. 28,

my katolický křesťané t. 46 atd. Ke vzniku a šíření těchto tvarů působila především souhláska tvrdá, která byla v pádech ostatních a odtud také sem vnikala, a pak také ta okolnost, že v plur. nom. tvar *-é* zúž. *-ý*, náležitý pro fem. a pro masc. neživot., přijímá se v nář. ob. všeobecně též pro neutra; béře se tedy konečně za plur. nom. pro všecky rody, také pro masc. životná.

Jinou odchylkou bývá tvar *-é* v strojeném jazyku spisovatelů neumělých: místo dobr*é* říká se v nář. ob. dobr*ý*, a tudy vzniká domnění, že za ob. dobr*ý* vůbec má se knižně říkati dobr*é* atd., tedy třeba také dobr*é* páni atd.; na př. jiné znamenité spisovatelé Seel. 266 a 267, jméno v kterým němé mluví (m. němí) t. 158 a j.

454. Plur. nom. akk. neutr. *dobrá*, koncovka *-á* z pův. *-a-ja*; na př. kralewzkä loviščě Pil. b, kralowaa znamenie Pass. 86, wſſelykaa kniežata zemſkaa Pror. 11ᵃ atd. Náležitý tento tvar zachoval se v jaz. spisovném; v nářečích je za něj všude tvar fem. *-é* zúž. *-ý(í)*, na př. velký okna, dobrý jabka Us., BartD. 1, 55 (dol.), dobrý t. 2, 171 (han., holeš.) a j., moravsky vina t. 2, 225 (han., třeb.) a j, překrásné japka t. 1, 341 (zlin.), my ubohé písklata t. 1, 353 (kel.), dobre t. 1, 120 (laš.), slc. pravé atd., a toho jsou příklady také z doby starší: pro vina Lauzmpelcky ŽerKat. 114, jiný dvě města t. 117, kráſný Rosa 107 (ve vzoru, vedle -ná).

455. Plur. akk. (nom.) masc. a nom. akk. fem. *dobré*, koncovka *-é* z býv. *-y-jê* za stsl. *-y-ję*, jako v sg. gen. fem.: na př. hrozneᵉ divy Pil. c, peniezě danee Pass. 122, cedry lybanſkee a rozwedenee Pror. 17ᵇ, wſſelykee mezě zemſkee t. 18ᵇ, vody rzyeczenee ſylnee t. 6ᵇ atd., dosud v jaz. spis., dílem také v nářečích: dobré BartD. 2, 38 (han., krom.), tvoje černé joči t. 1, 12 (zlin.), plné kapce t. 341 (též), má dobré voly, pěkné koně t. 32 (pomor.), ty hrušky sú zelené, sú červené t. 53 (dol.), dobré t. 76 (val.), slc. pravé; — dial. obměny za *-é*: všecky krále taterſkey Mil. 40ᵇ, had má zuby velmi welikey t. 88ᵃ, skrze ſlatke y horzkey věci Orl. 3ᵇ, milovníci tohoto světa chutney a ſlatkey věci ukazují t. 11ᵇ, jestliže by jemu (věci) postoupenej nebyly Slav. 25, srov. I. str. 145; zkrác. dobre BartD. 120 (laš.), tři złate vłasy t. 360 (též); — *dobrý* (*-í*), zúžením z *-é*: dvě mísy czynowy KolČČ. 76ᵇ (1548), úřady zemský Slav. 9 a j., na jiný mnohý nedostatky ŽerKat. 3, jeho bídný nohy t. 42 a j. (tu často), kráſný Rosa 107 (ve vzoru, v. -é), dva dubowj žlaby KolEE. 106ᵇ (1672), důvody vaše jsou mdlj VesA. 47ᵇ, přechovávati weřegný hejsky Nitsch. 142, dobrý koně, zelený hrušky Us. ob., dobrý hrušky BartD. 55 (dol.), naše nový voze t. 2, 157 (han., slavk.) a j., zkrác. dva novy voze t. 1, 82 (hran.), na česky hranice t. 2, 55 (han., kojet.) a j.

U Seel. 321 čte se: sv. Norbert mnozý hříšníky ku pokání přivedl; chybně nom. za akk., v strojené řeči spisovatele neumělého.

456. Plur. gen. lok. *dobrých*, koncovka *-ých* v gen. z pův. *-ъ-jichъ*, v lok. vzniklá analogií; na př. zauiſtiuich GlossJer., morzkých měst svD. 18, mlýnných jězóv Pil. a, u mladých dnech Jid. 20, z mrtwých BiblB. Mark. 8, 31, ſydonſkých t. 7, 24 atd., dosud v jaz. spis., dílem také v nářečích: dobrých rodičů BartD. 32 (pomor.), dobrých lidí t. 2, 35 (han., holeš.) a j.; — dial. obměny za *-ých*: dobrŷjch BartD. 2, 267 (jemn.); zkrác. dobrych t. 1, 120 (laš.), t. 2, 36 (han., přer.) a j.; v době úžení ie-í vyskytává se zvratnou analogií -iech: kraſniech palácuov Mill. 58ª, tluſtiech desk t. 33ª, ruſiech vlasuov Troj. 72ᵇ, t. 74ᵇ, t. 75ª; — *dobrajch* z *-ých*: ſwatayeh těl Hod. 51ª, ſwiecz bijelayeh Lobk. 35ª; — *dobrejch*, z *-ajch*: v rejistřích purgmiſtrſkeych KolČČ. 2ª (1544), gineych sirotkuo t. 13ᵇ (1546), o jakejch mandatích Slav. 21, slušnejch příčin t. 25, od jinejch známejch ŽerKat. 26, po druhejch t. 37 a j. (tu často), kráſnegch Rosa 107 (ve vzoru, vedle -ých), dobrejch Us. ob., dobrejch BartD. 2, 246 (žďár.), t. 2, 224 (han., třeb.), silnejch chłapou t. 1, 52 (dol.) a j.; — dial. *dobréch*, z *-ých*, mnohdy prostřednictvím *-ejch*, srov. I. str. 539, na př. vod horzkech Mill. 30ᵇ, zvieřat cziſtech i necziſtech t 104ᵇ, ginech domuov t. 71ᵇ, o ginech vlastech t. 20ª, od giſtech vypravěčóv Mand. 1ª, na tech novéch vozéch BartD. 2, 157 (han., slavk.) a j.; dial. obměny za za *-éch*: dobrēch t. 2, 136 (han., zábř.), do vélékēch sklépu t. 2, 84 (han., olom.), za starēch času t. 2, 55 (han., kojet.); — koncovka *-éch* jest hlásková obměna za *-ých* v některých nářečích moravských; když se vyskytuje v textě západním, jest analogií zvratnou podle dobr*é*ho-dobr*ý*ho atd., na př. při drzanech saudech KolEE. 214ᵇ (1705).

Místo *-ýchž*, *-ýchs'* bývá *-ýž*, *-ýs*: w kteryzto zahradách KabK. 27ᵇ m. v kterýchžto, w kteryzto (věcech) t. 21ᵇ, w kteryzto kuchyních t. 34ᵇ a j., o yakys lidech KabK. 11ª m. o jakýchs'; tu vynecháno -ch-, jako v neš*ť* m. ne*chžť*, srov. I. str. 462.

V OpMus. 19ª psáno: o mnozych příbězích, t. j. o mno*zí*ch m. mno*hý*ch; není-li to omyl, tedy je to patrně tvar ustrojený z nom. mno*zí* mechanickým přidáním koncovky *-ch*, jako je ustrojen na př. dial. pl. instr. klu*ci-ma*, tema malejma klucima BartD. 2, 225 (han., třeb.).

457. Plur. dat. *dobrým*, koncovka *-ým* vzniklá analogií; na př. diáblóm klatým Kat. 154 atd., dosud v jaz. spis., dílem také v nářečích: dobrým BartD. 25 (zlin.) a j., slc. pravým; — dial. obměny z *-ým*: dobrŷjm BartD. 2, 271 (jemn.), zkrác. dobrym t. 1, 120 (laš.); — *dobrajm*, z *-ým*, nedoloženo; — *dobrejm*, z *-ajm*: druheym Otc. 102ª, sirotkuom Sſirkoweym KolČČ. 13ᵇ (1542), jinejm osobám Slav. 14, jinejm sirotkům ŽerKat. 11 a j. (tu často), kráſnegm Rosa 107 (ve vzoru, vedle -ým), dobrejm Us.

ob., BartD. 2, 246 (žďár.), malejm klukum t. 2, 225 (han., třeb.), silnejm chłapom t. 1, 52 (dol.); — dial. *dobrém*, dílem prostřednictvím *-ejm*, srov. I. str. 539, na př. k rozlicznem neduhóm Mill. 20[b], těm našem novém vozom BartD. 2, 157 (han., slavk.), naším bílém kozám t. 2, 105 (han., letov.) a j.; — dial. obměny za *-ém*: dobrēm BartD. 2, 136 (han., zábř.), pěkněm sestrám t. 2, 89 (han., olom.), dobrēm t. 2, 49 (han., kojet.); — jiné *-ém* jest analogií zvratnou, podle výkladu při pl. gen. lok. právě podaného: pánóm Colinſkem KolA. 1512, týmž poručníkóm nadepſanem KolB. 1523.

458. Plur. instr. *dobrými*, koncovka *-ými* v masc. a neutr. z pův. *-y-jimi*, ve fem. vzniklá analogií; na př. městy giný́mi Pil. a, ſwatými BiblB. Mark. 8, 28 atd., dosud v jaz. spis., dílem také v nářečích: dobrými BartD. 76 (val.), pravými Hatt. slc. 88; — zkrác. dobrymi BartD. 120 (laš.); — vedle *-ými* bývá ovšem ob. *-ýma*, a rovněž tak v obměnách koncovky *-ými*: s ginyma chalupníky KolEE. 199[b] (1693), lžiwýma svýma ústy Beck. 1, 411 a j. (tu často), mezi ginýma podiwnýma hromowýma skutky BílD. 40 a j. (často u Bíl.), ginyma podſtatnýma důvody Seel. 60, dobrýma BartD. 2, 2 (saz.), t. 1, 25 (zlin.); — dial. obměny za *-ými*, *-ýma*: dobr̂ýjma t. 2, 267 (jemn.), zkrác. dobryma t. 2, 99 (han., vyšk.), t. 1, 120 (laš.); — *dobrajmi*, z *-ými*: s nedoſtoinaymi Comest. 35[b], kušemi napatajmi Wint. 113 (z r. 1532), lukami Thomkowaymi KolČČ. 47[b] (1544); — *dobrejmi*, *-ejma*, z *-ajmi*: cedulemi rzezaneymi KolČČ. 14[b] (1542), lukami ſſpitalſkeymi KolČČ. 47[b] (1544), mezi jinejmi Slav. 35 a j., před jinejmi ŽerKat. 11, mnohejmi psaními t. 44 a j. (tu často), kráſnegmi Rosa 107 (ve vzoru, vedle -ými), dobrejma Us. ob., BartD. 2, 246 (žďár.), malejma klucima t. 2, 225 (han., třeb.) a j., silnejma chłapama t. 1, 52 (dol.); — dial. *dobrémi*, *-éma*, dílem prostřednictvím koncovky *-ejm-*: horami welikemy Mill. 22[a], s drahemi kameny t. 26[b], rozlicznemy nástroji 34[a], s welikemy perlami Mand. 67[b], s ginemi ciesaři t. 68[a], s takovémi penězmi Koz. 404, dobréma BartD. 2, 215 (han., třeb.), novéma vozama t. 2, 157 (han., slavk.), dóbrēma t. 2, 78 (han., olom.), dobrēma t. 2, 50 (han., kojet.).

Kmeny s *-a-* přehlas. *-ě-*.

459. V sing. lok. masc. neutr. *dobřiem*, v dat. lok. fem. a du. nom. akk. fem. neutr. *dobřiej* a v pl. nom. masc. *dobří* je koncovka měkká. Adjektiva, která mají slabiku předcházející měkkou s *-a-*, budiž toto původu jakéhokoliv, mají tu pak přehláskou *-ě-*. Ale analogií vznikají mnohé odchylky, jednak přehláska se ruší, jednak se přejímá také do tvarů jiných. Doklady toho patrné a jisté vyskytují se jenom v jazyku starším, a tu zvláště při adjektivu *svatý*, s *-a-* za *-ę-*, svęt-, na příklad

sg. lok. masc. neutr. *světiem*: o ſſwyetyem Václavě Pulk. 82ª, po ſwyetiem Jeronymě ODub. 89, dvě neděli po ſwyetiem Jiří a dvě neděli po swyetiem Havle Řád pz. 99, o světiem Jiří Výb. 2, 726 (z r. 1467), po ſwietiem Petře Baw. 149, o světiem Jakubě Kron. Trub. (z r. 1518) Jg., o světiem Václavě Podk. Jir. 24; — zúženo ve *světím*: wo ſwietym Jakubě Urbář Žďárský z počátku XV stol. (v. Listy filol. 1876, 19), o ſwietim Jiří t., po swíetim Petru a Pavlu KolAO. 50ª (1525), po ſwietim Vítě tu středu KolČČ. 402ᵇ (1577); — novotvar *svatém*, právem bez přehlásky, jest v obyčeji již v době staré: o skonćení ſwatem DalC. 87 atd.:

sg. dat. lok. fem. *světiej*: ſwietiey Netiši Pass. 104, na čest ſwietiey královně t. 135, řekla svatá Alžběta ſwietyey králevně t. 278, ſwietyey Elžbětě t. 278 (2krát), na čest ſwietyey králevně t. 312, t. 379, ſwietyey Margaretě t. 322, o ſwyetyey Ludmile DalC. 26, o ſwyetyey Zdislavě t. 87, o ſwyetyey Juditě Alb. 65ᵇ, ſwyetyey Maří Mandaleně t. 34ᵇ, k swyeczyey marzyey Sequ. 365; — *světie*, ztrátou -j: ſwietie královně Pass. 135, k ſwietie Maří Krist. 74ª, k ſwietie Martě t. 73ᵇ, k ſwietie Alžbětě t. 27ª, k ſwyetye Maří Vít. 31ª, ſwietie Kateřině Kat. 68, po ſwietie trojici Hus. Jg.; — *světí*, zúžením: k ſwyety Maří Hod. 86ᵇ, ſwyety Maří na chválu Vít. 20ª, po ſwieti trojici HusPost. 188ª; — s přehláskou zrušenou *svatiej* atd.: matka božie toho dětátka ſwatye Alžbětě podáváše Krist. 17ª; — novotvar *svatéj* atd., právem bez přehlásky: na ſtolici ſwatei ŽKlem. 46, 9 a j., na hoře ſwatey ŽWittb. 14, 1 a j., naučila sě ſwatey vieřě Pass. 53, tvéj ſwatey milosti t. 432, ſwatey Marzyey Modl. 63ª, k ſwatey vieřě AlxV. 2088, v sieni ſwate ŽKlem. 95, 9 atd.;

du. nom. akk. fem. neutr. *světiej*: jeho ſwietyey rucě roztiehše Pass. 202, jeho ſwietyey rucě t. 305, jich rucě ſwietyey svázachu t. 306, v svoji ſwyetyey rucě Rúd. 2156, Swyetyey rucě vás objímám ML. 7ᵇ, mezi jeho ſwietiey oči Hrad. 86ª; — *světie*, ztrátou -j: jejie ſwietye rucě Pass. 23, tvoji ſwietie rucě i nozě t. 205, jeho ſwyetye rucě svázavše ML. 110ᵇ, jeho ſwietye rucě roztiehše Krist. 100ᵇ; — *světí*, zúžením: svoji ſwyetij rucě vzved Hod. 30ᵇ; — s přehláskou zrušenou *svatiej*: dvě ſwatyey těle Pass. 403, tvoji ſwatyey oči Rúd. 985; — novotvar *svatéj*, právem bez přehlásky: jeho ſwatey rucě svázavše Pass. 192 atd.;

pl. nom. masc. *světí*: vši ſuieti Kunh. 149ᵇ, ſwieti tvoji ŽWittb. 144, 10, vzveselé sě ſwieti ŽKlem. 132ᵇ, ſwieti tvoji radovati sě budú t. 131, 9, všickni ſwieti mučenníci t. 137ᵇ a j., ſwyety budú zjednáni Alb. 82ᵇ, ſwiety staří otci Pass. 52 a j., proroci ſwyety Vít. 29ᵇ, mnozí ſwyety t. 31ª, ſwieti anděli Kat. 30, ſwieti mučedlníci NRada 1961, světí otcové ŠtítV. 77 a j., světí lidé t. 93 a j., světí apoštolé t. 219 a j., všichni světí t. 96 atd., ſwieti lidé ChelčP. 160ª, staří ſwietij t. 189ª, ſwietij tvoji Ben. 2. Par. 6, 41, ſwietij zpěváci t. 3. Esdr. 8, 5 atd.; v tvaru tomto je dokladů s *-ě-* nejvíce a drží se nejdéle, poněvadž i koncovka jeho *-í*

trvá; ale i tu ruší analogie přehlásku a jest *svatí*: třie duchové ſwati ŽKlem. 135[a], modlte sě všicni ſwati ŽWittb. 28, 2, ſwati apoštoli Pass. 57, ſwati otci t. 330, ſwaty andělové Alb. 81[b], ſwaty lidé t. 13[a], všickni ſwaty jeho t. 67[b], ſwaty apostoli t. 51[a], ſwatij lidé ChelčP. 212[b] atd., nč. svatí.

V OlMüllB. psáno: k ſſwethemu Petru 619; přehláska vnikla do tvaru nenáležitého.

Při adjektivu *sčastný*, *šťastný* dosvědčen stč. pl. nom. sčěstní: vy mordéři nezczieſtny Trist. 114 (rým: nectní).

Naproti tomu při jiných adjektivech, která by touž přehlásku mívati měla, jako na př. *častý* z čęst-, *řádný* z ręd-, *pátý* z pęt-, *desátý* z desęt-, *časný* z čas-, *jasný* z jas- atd., dokladů sem hledících nemáme.

Z participií *pat*, *sázán*, *opěšal* atp. utvořená adjektiva *patý*, *sázaný*, *opěšalý* atd. mívala bezpochyby přehlásku náležitou; dokladů pro to nemám, ale je zajisté pravdě podobno, když na př. k sing. nom. masc. *pat*, *sázán*, *opěšal* byl plur. pěti, sázěni, opěšěli, že také k adjektivnímu *patý*, *sázaný*, *opěšalý* bývalo pětí, sázění, opěšělí atd. Další průběh byl zde však jiný, než v případech nahoře vytýkaných. Ve svatý-světí, sčastný-sčěstní přehláska se zrušila, zde naproti tomu řídilo se adjektivum svým participiem: za staré pat plur. pěti je novější pat-pati a podle toho také patý-patí; za staré sázán plur. sázěni je novější sázen-sázeni, a podle toho také sázený-sázení; a za staré opěšal plur. opěšěli mají nářečí nynější dílem opěšal-opěšali, dílem opěšel-opěšeli, a podle toho také adj. opěšalý-opěšalí, nebo opěšelý-opěšelí.

K adjektivům vzoru *patý* z part. *pat* patří také *klatý* z *klat*, klęt-. Vyniká tím, že má hojnost dokladů pravidelných, ale naproti tomu také hojnost odchylných; za *lę* je ve střídnicích západočeských *la* a *le* vůbec kolísání, srov. I. str. 95, a to se jeví také zde. Tvary jsou tím v nč. zdvojnásobeny, klat- a klet-: sg. nom. proklatý, -á, -é a prokletý -á, -é, gen. proklatého a prokletého atd. Časem vyvinul a ujal se tu nějaký rozdíl u významu: proklatý jest adjektivum, v prokletý proniká význam participia. Přehláska náležitá je na př. v du. nom. akk. fem. *kletie*, mezi svoji kletye rucě Vít. 24[a], a pl. nom. masc. *kletí*, tvoji diábli proklety JiřBrn. 118, a odchylná v sg. akk. fem. *kletú*, kletu vodu ML. 45[a]. Někdy jest odchylka vinou opisovatelovou, na př. v dokladech: svině prokleta NRada 1133 (rým: nestydatá), ty panošě klete Kat. 122 (rým: svaté); tu svědčí rýmy, že tu bylo původně proklatá a klaté.

Jiné výklady ke sklonění tomuto.

460. 1. V adjektivech *-rý* bývá v stč. někdy změkčené *-ří* místo náležitého *-rý-*. Na př. sg. nom. akk. *-ří*: w kterzyz den ŽWittb. 55, 10,

kterzis den ŽKlem. tamt., kterziz den ŽKap. tamt., kterziz potok AlxV. 229, kterziz měl by učiniti EvOl. 5[a], kterziz ráčil umříti t. 20[a], kterziz nenie hoden ŠtítMus. 95[b] (z rz radována litera druhá), kterzyz mistrovstvie dojde t. 38[a] a ŠtítJes. 28[a], kterziz by neuhodl Comest. 157[a], host kterzyz s tebú bude t. 109[b], niekterzy prorok t. 235[a], muž ſtarzy PassKlem. 117[b], Oſtrzy (sg. nom.) t. 188[a]; sg. instr. *-řím*: s ſtarzym sádlem Chir. 88[a]; pl. lok. *-řích*: v jedněch ſtarzych knihách PassKapB. 2[b], na ſedmerzych svátostech Brig. 176[a], w niekterzijch (hrobiech) Lobk. 17[a]. Podle výkladu možného v pl. gen. lok. *mnozích* m. mno*hých* v § 456, mohlo by se podobati, že také zde je *-ří-* vlivem nom. plur. masc.; ale poněvadž se tato změna vyskytuje hojně v sing. nom., kde vliv nominativu plur. není pravdě podobný, a poněvadž se v stč. *ry* vůbec měnívá v *ři*, na př. ve sporýš-spoříš, rýž-říž atd., srov. I. str. 346 sl., proto vykládáme *-ří-* touže změnou hláskovou také v příkladech vytčených.

2. V dial. sing. lok. masc. dobr*om* m. *-ém* § 445 jest koncovka analogií podle sklonění zájmenného. Analogií pak podle vz. chlap atd. je také pl. gen. *-ů(v)* m. *-ých* v dial. u Novotnů, u Konečnů BartD. 2, 38 (han., krom.), u Ščastnů t. 2, 255 (žďár.) atp., a pl. dat. *-ům* m. *-ým* v dial. kolikerům, kolikerum pomohla t. 2, 255 (žďár.).

3. Adjekt. *drzý* podle stsl. drъzъ patří sem a má také některé doklady sem hledící, na př. drzá všetečnost Vel. Jg., drzá řeč Vel. Jg. Ale častěji vyskýtá se *drzí* podle *pěší*, na př. ani kto ot nie drzye slovo slýchal Krist. 5[a], pro řeč drzý HrubPetr. 38[a], drzí mám ženu Jel. Jg., miluje drzye (pl. akk.) Hrub. 179[a]; v Pass.: w dyrziem svelíčení 452 může býti tvar jako dobř*iem* i jako pěš*iem*. V nč. jest v obyčeji tvar *-ý*, v jazyku knižném někdy také *-í*.

II. Složené skloňování adjektiv kmene *-jo (-je), -ja.*

Vzor *pěší*, *-ie*, *-ie*.

461. Sklonění jest toto:

	masc.	fem.	neutr.
sing. nom.	*pěší*	*pěšá*, *-ie*, *-í*	*pěšie*, *-í*
akk.	*pěší*; *-ieho*, *-ího*	*pěšú*, *-iú*, *-í*	*pěšie*, *-í*
gen.	*pěšieho*, *-ího*	*pěšie*, *-í*	*pěšieho*, *-ího*
dat.	*pěšiemu*, *-ímu*	*pěší*; *-iej*, *-ie*, *-í*	*pěšiemu*, *-ímu*
lok.	*pěšiem*, *-ím*	*pěší*; *-iej*, *-ie*, *-í*	*pěšiem*, *-ím*
instr.	*pěším*	*pěšú*, *-iú*, *-í*	*pěším*
du. nom. akk.	*pěšá*, *-ie*, *-í*	*pěší*; *-iej*, *-ie*, *-í*	*pěší*; *-iej*, *-ie*, *-í*
gen. lok.	*pěšú*, *-iú*, *-í*	*pěšú*, *-iú*, *-í*	*pěšú*, *-iú*, *-í*
dat. instr.	*pěšíma*	*pěšíma*	*pěšíma*

plur. nom.	*pěší*	*pěšie*, -*í*	*pěšá*, -*ie*, -*í*
akk.	*pěšie*, -*í*	*pěšie*, -*í*	*pěšá*, -*ie*, -*í*
gen. lok.	*pěších*	*pěších*	*pěších*
dat.	*pěším*	*pěším*	*pěším*
instr.	*pěšími*	*pěšími*	*pěšími.*

Jiné ještě obměny koncovek uvedeny jsou v §§ následujících.

Výklady a doklady ku pádům jednotlivým.

462. Sing. nom. akk. masc. *pěší*, koncovka *-í* z pův. *-ь-jь*; na př. pozzledný byl ješče dietě Jid. 16, hlas wolagiczy Pass. 280, prwnij dar Štít. ř. 3ª, naywyſſij kněz t. 12ª, oheň ſpalygyczýý Pror. 22ᵇ atd., dosud Us. spis. i ob.; — místo *-í* bývá v době přehlasování ú-iú-í zvratnou analogií *-iú*: czyzyu učiňen sem ŽWittb. 68, 9, mistr przíezaduczyu Hrad. 47ª, diví se tomu smysl czlowieczyu Pass. 320, srov. I. str. 216 sl., — a v době úžení ie-í bývá touž analogií *-ie*: wyetczye hřiech Hod. 43ᵇ, welykonocznye hod t. 44ª, naywiſſie král EvVíd. Jan 5, 27 atd., srov. I. str. 221 a zde pl. nom. dobř*í*, *-ie* § 453; — v nářečích jest také *-iej*, *-ej*: hlas rzkuczyei EvOl. 215ª, hovězej dobytek BartD. 52 (dol.), srov. I. str. 214, a zkrác. *-i*: hurni BartD. 121 (laš.), dnėšni t. 2, 78 (han., olom.); bratr prostředń m. -ní t. 1, 341 (zlin.). — Neutr. *pěšie*, koncovka *-ie* z pův. *-e-je*; na př. bydlo zztwúczieᵉ Pil. a, zwlaſczye utěšenie Pass. 628, nyzſſýe skrze wyſſýe sebe má zpořiezeno býti Štít. uč. 67ª, horucye peklo OtcB. 153ª atd.; — sklesnutím jotace *-é*; — dochováno dial.: inšie pole BartD. 46 (lhot.), inšje dzjéca t. 42 (hroz.), slc. staršie; — zúžením *-í*: pěší Us. spis. i ob.; dial. *-ej*: telecej maso BartD. 52 (dol.), zkrác. *-i*: dnėšni t. 2, 78 (han., olom.).

Sing. nom. fem. *pěšá*, koncovka *-á* z pův. *-a-ja*, nedochována v textech starých; v nář. vých. jest *-á* dílem zachováno, dílem analogií nově uvedeno: inšia řeč BartD. 46 (lhot.), inšja žena t. 42 (hroz.), prvňá t., staršia Hatt. slc. 89; — z toho dial. *-o*: pěknějšo ruža, inšo řeč (nom.) BartD. 101 (laš.); — přehláskou *-ie:* (ielenye gora Reg. I. r. 1241, je snad podle *boží* § 294), studnicě tekucye Pass. 331, naywyſſije velebnost Štít. ř. 17ª, brziezye laní poběže OtcB. 139ª, hrzyebiecze nemoc ChirB. 43ᵇ atd.; — sklesnutím jotace *-é:* laní brzieze poběže Otc. 381ª; — zúž. *-í*: ty naywissy lásko Sequ. 363, o (ty) nayblahoslawenyeysy swietlosci t. 362 atd., dosud Us. spis. i ob.; — zkrác. *-i*: dnėšni BartD. 2, 78 (han., olom.). — Akk. fem. *pěšú -iú, -í*, koncovka *-ú* z býv. *-u-ju* a toto z pův. *-ą-ją*; na př. horſſu vnadu AlxH. 6, 13, — drusnyu vóliu svD. 72, obět hlaſonoſſiuciu ŽKlem. 17ᵇ, krev naſſlechetnyeiſſiu t. 128ᵇ, wieczſiu bolest UmR. 149, naykraſſyu ladu DalC. 13, — horſy vnadu AlxV. 1923, wyetſſý núzi Štít. uč. 70ª, smolu horzyczyy Pror. 25ª atd., *-í* dosud Us. spis.

i ob.; zkrác.: dněšni BartD. 2, 78 (han., olom.); — v době úžení ie-í bývá zvratnou analogií *-ie*, jako v sg. nom. masc: (lid má) řěč zwlaſſczie Mill. 85ᵃ; — v nářečích východních nepřehlasované *-ú* atd. dílem zachováno, dílem znova uvedeno: slc. staršiu, inšju BartD. 42 (hroz.), většu radość, menšu żałość t. 99 (laš.).

463. Sing. gen. (akk.) masc. neutr. *pěšieho*, koncovka *-ieho* vzniklá analogií; na př. ľuda pieſſieho AlxH. 3, 41, pyeſyeho lida AlxV. 336, lidu pieſſieho Mart. 18ᵃ, przyenaywyſſyeho Pass. 277, z pozvánie poſlednijeho Štít. ř. 3ᵃ, cvzieho osěnie OtcB. 12ᵇ atd.; — *-ieh'*: syn naywyſſieh nazván budeš Pass. 185, moc naywyſſieh zasloní tě t. 187; — sklesnutím jotace *-ého*: mistra naywyeczeho AlxV. 127, sledu zwyerzyeczeho t. 2159, což naylepſſeho NRada 538, nic lepſſeho t. 1083, naywietczeho t. 330, letha tiſyczeho KolČČ. 98ᵇ (1548); — dochováno v nář. vých.: inšjého BartD. 42 (dol.), slc. staršieho; zkrác.: hurněho BartD. 121 (laš.); — zúž. *-ího*: což by lepſiho jměli AlxB. 5, 27, za drewnyho opata Rožmb. 138 atd., dosud Us. spis. i ob.; zkrác.: najvěčiho BartD. 112 (laš.), dnešniho t. 2, 204 (han., třeb.), dněšnihó t. 2, 78 (han., olom.). — Gen. fem. *pěšie*, koncovka *-ie* z býv. *-ě-jě* za stsl. *-ę-ję*; na př. (Ježíš) také hřiešnicě gſuczie nepokryl sě hledayuczie Hrad. 48ᵇ, od ſwrchnye moci Pass. 291, (proradnik) hoſpodnye čsti AlxV. 207, ten přěsta své drzyewnye řěči t. 2432, by wlaaſſtije cti zaslúžili Štít. ř. 5ᵃ, z hodugije miery t. 13ᵇ, ſtkwuczye čistoty OtcB. 103ᵃ atd.; — sklesnutím jotace *-é*: chceš-li sě buducze škody vystřieci NRada 1185, (obyvatelé) nemají vody tekucze KabK. 21ᵃ; — podle dat. lok. *-iej*, *-éj*: buduczey odplaty Orl. 62ᵃ, nevidzěls-li panny iducej Suš. 19, inšej BartD. 42 (hroz.), slc. staršej; — zúž. *-í*: pěší Us. spis. i ob., zkrác. dněšni BartD. 2, 78 (han., olom.) a j.

464. Sing. dat. masc. neutr. *pěšiemu*, koncovka *-iemu* vzniklá analogií; na př. priuniemu, tuſuciemu Kunh. 149ᵃ, wlaſczyemu sluzě Pass. 325, ſtarzyeyſſyemu diechu Boleslav a mlazſſyemu Václav DalC. 25, wlaſtniemu synu Otc. 12ᵇ; — sklesnutím jotace *-ému*: k pobywagyczemu životu Hod. 58ᵃ, k wyetczemu t., naylepſſemu NRada 103; — dochováno v nář. vých.: slc. staršiemu, zkrác. hurněmu BartD. 121 (laš.); — zúžením *-ímu*: bliznymu svému ŽWittb. 14, 3, t. 14, 4, naywyſymu MastDrk. 3 atd., dosud Us. spis. i ob., zkrác. telimu (tolikému) BartD. 121 (laš.), dněšnimô t. 2, 78 (han., olom.); — odsutím v nář. mor. *-iem'*, *-ím'*: (království) dáno bude lidu czzynyczyem owocze jeho EvOl. 113ᵇ, najstarším (bratrovi) dáł svú céru BartD. 343 (zlin.), tvojem mładším bratrovi t. 11 (též).

Sing. lok. masc. neutr. *pěšiem*, koncovka *-iem* z pův. *-i-jemь*; na př. u maternyem břišku Pass. 278, o zwlaſſtijem činu Štít. ř. 5ᵇ, o svém menſſijem t. 9ᵃ, po nynyeyſyem účinku Kat. 164, na buducyem světě OtcB. 86ᵃ

atd.; — sklesnutím jotace *-ém*: o buduczem súdu NRada 2048; — zúž. *-ím*, pěším Us. spis. i ob.; zkrác. v telim lesu BartD. 121 (laš.), dněšnim t. 2, 78 (han., olom.); — novotvar podle sklonění zájm. *-om*: slc. staršom.

Sing. dat. lok. fem. *pěší*, koncovka *-í* z pův. *-i-ji*; na př. (na kaci gore Reg. I. r. 1088 je podle *boží* § 294), k své wlaſtny sestřě Pass. 170, po neſporny hodině t. 207, w plapolywyeyſſy milosti Štít. uč. 122[b], w té prwný gerarchý t. 79[b], své ſtarſſij přietelnici Štít. ř. 248[a], v té wlaaſſtij priezni t. 5[a], w dneſſnij epištole t. 129[b], w naywyetſſij túze t. 124[a] atd.; — *-iej*, podle dobř*iej*: w knyezyeczyey drázě DalC. 32, u wieczſſiey cti Pass. 425, w duchownyey múdrosti t. 303, v pyeſyey zbroji AlxV. 1782, i řekla jest vieczczie k menſiey Ol. Gen. 19, 31, w dřewníey řěči Kruml. 5[a]; — z toho *-ej*: inšej BartD. 42 (hroz.), v największej uzkośći t. 364 (opav.), zdalo se Ranoši na loži ležucej Suš. 186, slc. staršej; — odsutím *-ie*: w hozzpodnyě milosti Jid. 126, na straně puolnocznye Ol. Ex. 26, 35, proti puolnocznye straně t. Deut. 2, 3, k buduczie radosti NRada 2111; — novotvar *-iej* opanoval jen v nářečích některých, v jiných drželo se pravidelně staré *-í*, na př. ve Štít. uč. a Štít. ř. jest jen *-í* (proti gen. *-ie* atd.); když pak *-iej*, *-ie* se zúžilo v *-í*, splynul novotvar se stejně znícím tvarem starým; zkrác. *-i*: v nejvěči uzkośći BartD. 362 (laš.), dněšni t. 2, 78 (han., olom.), v obecni hospodě t. 2, 56 (han., přer.), k posledni hodince t. 2, 221 (han., třeb.).

465. Sing. instr. masc. neutr. *pěším*, koncovka *-ím* vzniklá analogií; na př. horſſím horſſíms Jid. 30, ktož pod svým wyſſijm býti nechce Štít. ř. 249[b], duchownijm nevodem t. 12[b] atd., dosud Us. spis. i ob.; zkrác.: nejmenšim pomocnikem BartD. 359 (laš.), dněšnim t. 2, 78 (han., olom.) a j. — Fem. *pěšú*, *-iú*, *-í*, koncovka *-ú* z býv. *-ú-jú* a toto z *-ą-ją*; na př. zlepſſíu příčinú AlxBM. 4, 43, s zdeyſſý prací Štít. uč. 83[a] atd., dosud Us. spis. i ob.; zkrác. *-i*: dněšni BartD. 2, 78 (han., olom.) a j.; — v nář. vých. *-ú* dílem nepřehlasováno, dílem nově uvedeno a dále obměněno jeví se v koncovkách slc. *-ou*, staršou, laš. *-u* (zkrác.) a *-um* (vlivem polským), hurňu a hurňum podle BartD. 121.

466. Du nom. akk. masc. *pěšá*, koncovka *-á* z pův. *-a-ja*, nedoloženo; — přehlas. *-ie*, na př. vy cná mužě budeta prwnye na mém dvořě Pass. 283, dva wlaſczie učenníky t. 288, dva wlaſtnie bratry OtcB. 83[a]; — sklesnutím jotace *-é*; — zúžením *-í*: dva ostatní seznala Výb. 2, 383 (z r. 1415), tvar tento spadá v jedno s plur. nom. masc. — Fem. neutr. *pěší*, koncovka *-í* z pův. *-i-ji*; na př. oně dvě přikázaní naywyetſſy Štít. uč. 29[b]; — novotvar *-iej* podle dobř*iej*: neb jmá řězník rucě racziey Hrad. 135[a] (adjektivum patří do vzoru *boží*, ale tvar jeho zde uvedený patří sem), dvě těle dobitciei Koř. Dan. 14, 31 (též); — z toho odsutím

-ie: dvě duchownye panně Pass. 29, wnytrznye oči Štít. uč. 28ª, oči hospodinově vieczzie jsta lucidiores Ol. Sir. 23, 28.

Du. gen. lok. *pěšú*, *-iú*, *-í*, koncovka *-ú* z býv. *-ú-jú*; na př. diela rukú czlowieczu ŽKlem. 95ª, protož má najnižší (řád) obú wyſſý (t. řádú) poslúchati Štít. uč. 65ᵇ, břemena na wlaſtny ramenú nesú Ol. Num. 7, 9.

Du. dat. instr. *pěšíma*, koncovka *-íma* vzniklá analogií; na př. s rukama nedwiezíma ŠtítMus. 98ᵇ (ŠtítV. 204), s rukama s nedwiedima StítOp. 141ᵇ, těma dvěma úmysloma poſlednima ŠtítMus. 38ª. V dokladech z doby pozdější, na př. kosíře s stoliczema ržezaczyma KolEE. 7ᵇ (1685), pěšíma Us. ob. atp., jsou tvary -íma vulgarní instrumentaly plur., ale ovšem vzniklé podle du.

467. Plur. nom. masc. *pěší*, koncovka *-í* z pův. *-i-ji*; na př. tito prsichozí svD. 20, kteří nyzſſý Štít. uč. 77ª, synové nechtyegyczyy slyšěti Pror. 21ᵇ, psi nemohuczyy ščekati t. 42ª, pieſſij poslové Pr. pr. 250 atd., dosud Us. spis. i ob.; zkrác. hurni laš. podle BartD. 121, dněšni t. 2, 78 (han., olom.) a j.; — v době úžení ie-í bývá zvratnou analogií *-ie*: ten ſtarſſj a tito ſtarſſje, on prwnj a oni prwnje, on dražſſj a oni dražſſje Blah. 16—22 (Roh a Blahoslav), srov. I. str. 222. — Nom. akk. neutr. *pěšá*, koncovka *-á* z pův. *-a-ja*, nedochováno; — přehlas. *-ie*: prwnye slova AlxV. 1932, jsú zwlaaſſtije tři znamenie Štít. ř. 12ª, kolena trzaſucie trementia Ol. Job. 4, 4 atd.; slc. staršie a laš. zkrác. hurně (podle BartD. 121) je fem. za neutr.; — sklesnutím jotace *-é*; — zúž. *-í*: pěší Us. spis. i ob., zkrác. nédražši jidla BartD. 2, 223 (han., třeb.), dněšni t. 2, 78 (han., olom.) — Akk. (nom.) masc. a nom. akk. fem. *pěšie*, koncovka *-ie* z býv. *-ê-jê* za stsl. *-ę-ję*; na př. hrozny zragiczie Ol. Gen. 40, 10, vtiekagiczié Egyptské utkachu vody t. Ex. 14, 27, vše vlasti okolnye Jid. 37, pojědú napřěd (dievky) mocznyeyſſye postavivše w proſtrzyed mudrzyeyſſye DalC. 10, jsú příčiny wlaaſſtije Štít. ř. 5ª atd.; — sklesnutím jotace *-é*; — zachováno v nář. vých.: slc. staršie, zkrác. hurně laš. (podle BartD. 121); — zúžením *-í*: potupímy wſtawayuczy na ny insurgentes ŽWittb. 43, 6, dušě zpowiedayuczi confitentes t. 73, 19 atd., pěší Us. spis. i ob., dial. zkrác.: svíčky prostředni BartD. 357 (laš.), dněšni t. 2, 78 (han., olom.) a j.; — dial. *-iej* za *-í*: na przyebywagyczyey (akk. pl.) EvOl. 139ᵇ (tutéž: zástup lydyey 180ª, ač nenawydyey vás svět atd., srov. I. str. 214).

468. Plur. gen. lok. *pěších*, koncovka *-ích* v gen. z pův. *-ь-jichъ*, v lok. vzniklá analogií; na př. v buduczích věcech Pil. c, cziuzich krajóv svD. 4, v zvonečkách wznieczich ŽWittb. 150, 5, mocznyeyſſych nepřátel DalC. 12, svých blyznijch Štít. ř. 3_a, t. 55ª, menſſijch hřiechóv t. 31ª, u wlaaſſtijch činech t. 29ᵇ, v těchto poſlednijch časiech t. 35ª, cherubinóv ztahagiczich křídla Ol. 1. Par. 28, 18 atd., dosud Us. spis.

i ob.; dial. zkrác. hurnich laš. podle BartD. 121, dnėšnich t. 2, 78 (han., olom.); — *-iech*, dílem vlivem tvarů, ve kterých jest *-ie-* právem, totiž podle stejných lokalů některých vzorů jmenných, dílem zvratnou analogií v době úžení ie-í, dílem dial. obměny za *-ích*: všěch ufagiuciech ŽKlem. 11ª, v synech czlowieciech t. 145, 3 (bezpochyby omyl, neboť psané v tomto textě cie znamená z pravidla *c*ie, nikoli *č*ie), mladic bubnugicziech ŽTom. 67, 26, při ſtarſiech kmetech Kat. 8, novin neſnadſiech t. 80, z mých menſſyech EvVíd. Mat. 12, 45, t. Luk. 11, 26, do dalſſiech vlastí Troj. 11ᵇ, křik boyugicziech t. 105ª atd.; když doba úžení se končí, přestává ovšem také tento odchylný tvar.

469. Plur. dat. *pěším*, koncovka *-ím* vzniklá analogií; na př. (Vlasta) mudrzyeyſſym svój hrad poruči DalC. 9, k wyetſſijm věcem Štít. ř. 16ᵇ, bydlegyczyym u vlasti Pror. 7ª, nynyeyſſim praesentibus Ol. Deut. 29, 15, jiným okolo sebe ſtogicym Háj. 19ª atd., dosud Us. spis. i ob.; dial. zkrác.: hurnim laš. podle BartD. 121, dnėšnim t. 2, 78 (han., olom.); — *-iem*: všěm wyerzicziem Kat. 122, dav znamenie prvniem Tand. 29 atd., výklad jako při *-iech* v § předešlém.

470. Plur. instr. *pěšími*, koncovka *-ími* v masc. a neutr. z pův. *-i-jimi*, ve fem. vzniklá analogií; na př. ſ mudrzyeyſſymy DalC. 49, mezi naylepſſymy t. 74, s mlazſſijmy Štít. ř. 23ᵇ, nehrdaj nyzſſijmy t. 43ᵇ atd., dosud Us. spis. a namnoze i v nářečích, slc. staršími; obměna vulgarní *-íma*: mezi prwnjma BílQ. 2, 110, s trpjcýma trpěti máme BílC. 131 a j. (často u Bíl.), pěšíma Us. ob.; — zkrác. hurnimi laš. podle BartD. 121, dnėšnima t. 2, 78 (han., olom.); — *-iemi*: s chodiuciemy ŽKlem. 69ª, s czynycziemi ŽWittb. 27, 3 atd., výklad jako při dat. *-iem* a gen. lok. *-iech* v §§ předešlých.

Jiné výklady ke skloněni tomuto.

471. 1. Adjektivum vzoru tohoto je také *hřieběcí* nč. *hříběcí*; na př. pro hlízu hrdla, ješto slove hrzyebiecze nemoc ChirB. 43ᵇ. Odtud béře se fem. *hříběcí* ve smyslu zpodstatnělém, na př. nic jiného (ta nemoc, u koně) není než hrzibieczij a již 3 den jakž ſe ſpuſtila (fem.) KolE. 57ᵇ (1590), třetí den hrzibieczj ſe mu (koni) ſpuſtila (fem.) t. 58ª (1590). V nč. pojímání je z toho substantivum neutr. vzoru *znamení*, na př. hříběcí pravé, tak zvané hříběcí Jg.; ale původ adjektivní pamatuje se tu přece, když se praví sg. lok.: při hříběcím, po hříběcím atp. Us. Místo *hříběcí* odporoučí se *chřípěcí*; ale doklady tomu odporují a nemoc tu míněná nemá tedy jména od chřípí, nýbrž odtud, že je to nemoc konská.

2. Také *podací* sem patří, jak vysvítá z příkladův: byl jest toho kláštera pán podaczi a dědic Lún. l. ops. XV stol., pan podaczij téhož

kostela HořA. 3^{a} (1491), podaczy prawo ius patronatus Lact. 92^{c}, podací právo TomP. 3, 158, patronóm totiž podacím pánóm HusE. 1, 433; z toho vyvinulo se také subst. neutr. *podacie*: (poplatek) quod in vulgari podaczie nuncupatur Reg. II. r. 1302, purkrecht seu podaczie t. IV. r. 1334, iure theutonicali quod podaczie dicitur t. r. 1335, podaczczie (sic) koſtelnieho List. JHrad. 1388, což k podaczij slušie t., já hřiešný w twem podacy Rúd. 38^{b}, s podaczczim koſtelnim List. JHrad. 1388.

3. Jména místní *Strašecí*, *Telecí*, *Nedvězí* atp., stč. *Strašěcie* atd., de Strasseczie TomZ. 1440 m 18, Nové Strašecí Us., jsou rovněž adjektiva vzoru tohoto, Strašěcie z pův. strašęt-je-je atd.; kdyby to byla od původu svého substantiva *-ьje* vzoru *znamenie*, zněla by Strašě*t*ie, Tele*t*ie, Nedvě*d*ie atd. Ale časem pojímají se za substantiva druhu právě řečeného. Podle toho pak jest stejným způsobem vysvětlovati také jm. míst. *Srní*, *Kobylí*, *Kozlí* atp., stč. *Srnie*, *Kobylé*, *Kozlé* atd.; jsou to vlastně adjektiva vzoru tohoto, pojatá časem za substantiva vz. *znamenie*. Podle různého pojetí jest ovšem také různé skloňování: substantivum má gen. *-í*, dat. *-í* atd., kdežto adjektivum má gen. *-ího*, dat. *-ímu* atd.

4. Vedle subst. *přiščie* nč. *příští*, o němž v. I. str. 512, vyvinulo se také adj. *přiščí* nč. *příští*: prziſſtieho advenam MamA. 19^{a}, nč. příští rok, příštího roku atd. Us. Zvláštnost tu jest, že adjektivum toto bývá neskloňováno. Říkalo se: na svatý Jiří najprvé příští (akk.) atp.; rčení to bylo takořka ustálená formule; vyšlo při něm z povědomí, že *příští* je náležitý akk. sing. masc., a vzniklo zdání, že je to slovo bez flexe; a proto se nechává bez flexe také v podobných rčeních jiných, na př. przi s^{m} Girzy neyprw priziſſti KolČČ. 28^{a} (1551), przi s^{m} duſſe neyprw prziſſtij t. 43^{a} (1553), przi s^{m} Martinie neyprwe prziſſtij t. 81^{b} (1554), při času s^{ch} petru a pawlu neyprw prziſſtij t. 130^{a} (1554), o wanoczych neyprw prziſſtij t. 319^{b} (1561).

5. Adj. *cuzí* nč. *cizí*, stsl. štužd-, je z pův. tjudj- a je tedy právem při vzoru tomto; na př. czuzie sbožie Rožmb. 30, po czizie sbožie Kruml. 237^{b}, czyzije sbožie Pr. pr. 256, cziuziu dědinu JidDrk. 12, czuzieho nic nechtěl Hrad. 16^{b}, czyzyeho Alb. 94^{a}, czyzie žalosti (sg. gen. fem.) AlbB. 5^{b}, bohu czyziemu ŽWittb. 80, 10, na czyzyem Rožmb. 278, czuzye slova AlxV. 41. vína czyzije Pr. pr. 256 atd., nč. cizí gen. cizího atd. Us. spis. Ale záhy vyskytují a časem velmi se šíří tvary analogické podle vzoru tvrdého, na př. czuze úsilé Hrad. 107^{b}, jenž czuze otjímá t. 105^{b}, cize sbožie Pass. 377, czuzeho sbožie t. 397, czuzeho nechaj Hrad. 113^{b}, czuzeho t. 115^{b}, t. 119^{a}, czuzeho sbožie t. 105^{b}, t. 109^{b}, czyzeho Alb. 75^{b}, t. 23^{a} (v Hrad., Pass. i Alb. není -zé- sklesnutím jotace ze -zie-, tvary psané czuze atd. nejsou tedy podle vz. *pěší*) atd., nč. cizej člověk, cizá žena, cizou ženu atd. Us. ob., cizá krajina, do cizé krajiny Suš. 659. — Totéž děje se při adj. *ryzí*, stsl. ryždь, tedy z rydj-. Má tvary náležité

podle vzoru tohoto: ryzye zlato AlxV. 624, ryzij zlato Alxp. 112, ryzyeho zlata Pror. 10ᵃ, ryzieho zlata Kruml. 21ᵇ, Baw. 210, ze zlata ryzijeho Alxp. 64 atd., nč. ryzí zlato, ryzího zlata, ryzí povaha atd. Us. spis.; ale časem vznikají novotvary podle vzoru tvrdého: ryzá barva Br. Jg., barvu ryzou Jg. V Kat. 42 psáno: ryze zlato, a v NRadě 864: w ryzem zlatě; to může býti tvrdé -zé-, a také -zé- m. -zie-. — Že adj. *drzý* stsl. *drъzъ* má naopak novotvary podle *pěší*, je pověděno v § 460. — Srov. s tím se vším kolísání mezi vzorem tvrdým a měkkým při kmenech *-z* ve skloňování jmenném §§ 71, 3 a 184, 3.

III. Složené skloňování adjektiv kmene *-ьjo* (*-ьje*), *-ьja*.

Vzor *boží*, *-ie*, *-ie*.

472. Adjektiva tohoto kmene jsou většinou významu possessivního; na př. *boží* psl. *božьjь* = τοῦ θεοῦ, a vedle toho ovšem též θεῖος. Podobně *ptačí*, *ovčí*, *muší*, *lví*, *rybí*, *psí*, *kozí* atd. Srov. Mikl. II. 62 a 64. Jenom několik jich významu possessivního nemá: *diví*, *velí*, *třetí*, pův. *-ьjь*.

Possessiva nyní nejvíce oblíbená *-óv*, *-ova*, *-ovo* a *-in*, *-ina*, *-ino* zachovávají si velikou měrou skloňování jmenné: *králův* gen. *králova* dat. *královu* atd., *matčin* gen. *matčina* dat. *matčinu* atd., srov. § 233 sl. Touž vlastností vyznamenávala se také possessiva kmene *-jo*, *-ja*: *Boleslav* gen. *Boleslavě* dat. *Boleslavu* (masc.) nebo *Boleslavi* (fem.), srov. § 287 sl. Podle toho smíme se domnívati, že adjektiva possessiva vůbec nepotřebovala tou měrou postpositního členu, jako adjektiva jiná, a že touto syntaktickou vlastností ubránila se pak ovšem i sklonění složenému; smíme se domnívati, že vlastností tou vynikala adjektiva possessiva všeliká, tedy také adjektiva, jako je *boží*.

Ve stsl. bylo tak skutečně; adjektiva *božij* atp. mají tu skloňování z pravidla jmenné, a jenom zřídka složené, srov. Mikl. III² 17. Doklady toho jsou tu bezpečné a zřetelné, poněvadž tvary složené se nestahují a rozdíl mezi tvarem jmenným na př. sing. nom. akk. neutr. *božije* a složeným *božije-je* patrně se jeví.

Jak bylo původně v češtině, nevidíme zřetelně z tvarů dochovaných. Ty mají dílem podobu sklonění složeného, na př. gen. *božieho*, dílem se mohou vykládati ze sklonění jmenného i také snad ze složeného, na př. sg. nom. akk. neutr. *božie* mohlo by býti tvar jmenný = *božьje*, anebo složený = *božьje-je*. Vzhledem však k věcem právě připomenutým, že totiž adjektiva possessiva vůbec se drží sklonění jmenného a že v stsl. se to zřetelně vidí zejména též při adjektivech kmene *-ьjo*, *-ьja*, mám za to, že skloňování adjektiv těchto bylo také v češtině kdysi z pravidla jmenné. Časem však věc se změnila: v pádech, kde tvar jmenný se ne-

lišil od sklonění složeného vz. *pěší*, zůstal ovšem nezměněn, na př. sg. nom. akk. neutr. *božie* (z *božьje*) vedle *pěšie* (z *pêše-je*); v pádech však, kde vzor *pěší* má koncovky jiné, odstoupila adjektiva vzoru *boží* od svého skloňování jmenného a přijala koncovky ze vz. *pěší*, na př. sg. gen. masc. neutr. *božieho* podle *pěšieho* atd. Tím, totiž opuštěním charakteristických tvarů jmenných vz. *boží* a nahrazením jich novotvary podle sklonění složeného, dosažena je stejnost ve skloňování *boží* a *pěší*, a stejnost ta jest již v historické době stč. K tomu pak přistoupila ještě změna v povědomí mluvících: tvary adj. *boží*, jež shodujíce se v koncovkách se vz. *pěší* zachovány jsou z bývalého skloňování jmenného, pojímají se za tvary podle vz. *pěší*. A úhrnný výsledek toho všeho jest, že adjektiva kmene *-ьjo, -ьja* mají sklonění na pohled složené podle vz. *pěší*. Srov. §§ 293—294.

Přídavek

o skloňování jmen cizích*).

473. Jména cizí v češtině dílem se skloňují, dílem se neskloňují. Byla o tom opětně řeč ve výkladech předcházejících, na př. v §§ 47, 78, 149, 214 a j.; zde má býti podán souvislý přehled celku.

Jména cizí skloňovaná řídí se dílem některým ze vzorů jmenných kmene *-o* neb *-a*, t. j. vzory mužsk. *chlap*, *oráč*, *Juří*, střed. *město*, *moře*, *znamenie* a žensk. *ryba*, *duše*, *paní*, mužsk. *vládyka*, *panoše* a co k tomu dále patří, dílem vzorem *dobrý* nebo *pěší*.

Ke kterému z těchto vzorů slovo cizí se přidružiti má, o tom rozhoduje jeho rod a koncovka.

Rodu je slovo přejaté v češtině obyčejně téhož, jehož je v jazyku svém; ale jsou také odchylky, jest na př. *firmament* masc. za lat. neutr., nebe ſwoy firmament tak stěží Vít. 11[b], a rovněž tak masc. *element*, *instrument*, *experiment*, *barometr*, *thermometr* atp., někdy je také masc. *fakt*, fem. *recepta* atd., srov. § 475. 2. Slovům přejatým, která v jazyku svém rodu grammatického nemají (nejsouce jména, nýbrž slova druhu jiného, nebo pocházejíce z jazyků, ve kterých rodu gramm. není), anebo takovým, kde nám rodu snadno poznati nelze, dává se zvykem rod ten, který se hodí ke koncovce; na př. *Peking*, *omnibus*, *recepiss* berou se za jména rodu mužského, *Aleppo*, *Jericho*, *Borneo*, *Chicago*, *kakao*, *Mentone*, *Jenikalc*, *thé*, *rorate*, *kyrieleison* za jména rodu středního, *káva*, *Mekka* za jm. r. ženského atd.

*) Srov. P. J. Šafařík, O skloňovaní jm. cizojazyčných v ČČMus. 1852, 116 sl.

K o n c o v k a bývá namnoze **p o č e š t ě n a**, t. j. tak přetvořena, že slovo přejaté tím je spolu přikázáno jistému českému vzoru svého rodu. Na př. jméno cizí rodu mužsk. *Moyses* zní česky *Mojžieš*, *Mojžíš*, má koncovku počeštěnou *-š*, patří tedy k českému vzoru mužskému, jenž má na konci souhlásku měkkou, tedy ke vz. *oráč*. Příklady toho důležitější jsou, kde přetvořeno

-us v *-uš* (se skloněním podle vz. *oráč*): Jesus stč. *Ježúš*, *-iúš*, *-íš*, Cyrus-*Cyruš* Ben. 1. Esdr. 1 (nápis), t. 3. Esdr. 2 (nápis);

-as v *-áš* (též): Satanas-*satanáš*;

-ias v *-iáš* (též): *Jeremiáš*, *Isaiáš* atd., Adonyaſs Ben. 3. Reg. 1, 24, Azariaſs t. 4. Reg. 15, 1, Ochozyaſs t. 4. Reg. 1, 2, Uryaſſe t. 2. Reg. 11, 6;

-ius v *-iáš* (též), podle předešlých: Tandarius-*Tandariáš*, Mercurius-*Merkuriáš*, svátek Merkuriaſſe VelKal. 269, Darius-*Dariáš*, dariaſſe perſkeho Ol. 2. Esdr. 12, 22, králem Daryaſſem Ben. 3. Esdr. 6 (nápis), Eustachius-*Eustachiáš*, o sv. Euſtachiaſſowi GestaBř. 132ᵃ;

-ius v *-í* (vz. *Juří*): Alexius-*Alexí* gen. -ie atd., v. § 78; — v *-ij*: *Ambrosius*, den svatého Ambrozige EvOl. 180ᵇ;

-ia v *-í*, *-ie* (vz. *paní*): Maria-*Maří* gen. -ie, Macedonia-*Macedonie* (4slab.), historia-*histořie*, *historie* (3slab.), v. § 214; — nč. *-e*: *audience*, *konsekvence*, *dependence*, *sentence* atd., v. § týž;

-ia v *-ijě* (vz. *duše*): Maria — sg. nom. *Marijě*, akk. matku marygy Modl. 67ᵃ, marigy mandalenu Pass. 335, nalezli Marygi ChelčP. 24ᵇ a j., gen. z marigye matky Pass. 415, syn marigie Koř. Mark. 6, 3, dat. lok. k marigi matcě Krist. 21ᵇ, k Marygi ChelčP. 26ᵃ, o panně Marygi t. 20ᵇ, instr. s svú sestrú marigy Pass. 378, s marigy ML. 96ᵃ, s Marygi ChelčP. 19ᵃ, du. se dvěma marigema ML. 96ᵃ, pl. nom. akk. jiné marigie ML. 97ᵃ, gen. masti těch Marygi ChelčP. 106ᵃ, dat. k jiným marigyem ML. 95ᵇ, k svatým marigyem t. 121ᵇ, lok. o třech Marygijch ChelčP. 105ᵇ, instr. s marigemy ML. 97ᵃ, srov. § 184 č. 11 a § 214 č. 3; rovněž tak *Arabijě*, *Kappadocijě*, *Pamfilijě*, *Samarijě*, *alchimijě*: z pamphiligie (4slab.) svD. 16, do kapadoczige Lvov. 75ᵇ, w arabigi EvOl. 122ᵇ, w ſamarigi t. 117ᵇ, w alchymigi AlchAnt. 4ᵇ, mezi Samarygj Puch. 50ᵃ; nč. Us. ve výslovnosti kolísá se mezi *-ije* a *-ie* (dvojslab.), psáti pak jest obyčejem *-ie*: Arabie, astronomie, geometrie atp.;

-io v *-ie*, *-í* (vz. *paní*): lectio-*lekcí* atd., nč. *-e*: *lekce* atd., v. § 214;

-io v *-ijě* (vz. *duše*): processio-*processijě*, ſ proczeſſigy EvOl. 332ᵃ; nč. *-ie* (dvojslab.): rebellio-*rebellie*, v. § 214;

-ium v *-ie*, *-í* (vz. *znamenie*), v několika jen dokladech: stoh lilími obložen jest HusE. 3, 83, s Priwilegimi Háj. herb. VIIIᵃ (vyslov -jími), Privilegjmi VelKal. 60, t. 101 a j.; — *-egium* v *-ej* fem.: collegium-*kollej*, privilegium-*privilej*; — *koncil* masc. je z němč. (se změnou rodu).

Většinou však přejímá se jméno cizí také s **k o n c o v k o u c i z í**

a řadí se k tomu vzoru, ke kterému dílem zněním koncovky, dílem původem jejím se hlásí, dílem kam je zvyk klade.

474. U jmen slovanských rozhodují koncovky; ty jsou střídnice příslušných koncovek českých, a jméno jinoslovanské, přejato do kontextu českého, zachovává tvar svůj v nominativě, ale v pádech ostatních skloňuje se tak, jako by mělo střídnou koncovku českou. Na př. pol. *Mickiewicz* skloňuje se podle vz. *oráč*, — srbchorv. *Ljubiša* podle vz. *panošě* (n. *Píša*, v. § 198 č. 3), — pol. a jihoslov. *-ki*, *-ski* atp., rus. *-kij*, *-skij* atd. jako *dobrý*, na př. pol. *Krasicki* gen. Krasick*ého*, chorv. *Rački* gen. Račk*ého* atd., — rusk. *-oj* jako *dobrý*, na př. *Tolstoj* gen. Tolst*ého*, — jihoslov. a ruské *-ov*, *-ev*, *-in* jako *králův* a *matčin* (ale i instr. sg. *-ovem*, *-inem*, pl. gen. *-ovů*, *-inů* atd., na př. Kostomar*ovem*, Miladin*ovem*, Karamz*inem* atd., srov. § 244 č. 1), — sln. a chorv. *Valjavec* gen. *-vce*, srbchorv. *Kurelac* gen. *-lce*, *Šabac* gen. *-bce*, — mrus. *Vovčok* (vysl. voučok, vlček) gen. *Vovčka* (vysl. voučka) atd.

475. U jmen jiných rozhoduje vedle znění koncovky velikou měrou zvyk, který se vyvinul v praxi, v níž se jeví často vliv mluvnice cizí, někdy též umělé zasahování theoretiků. To platí zvláště o jménech latinských a řeckých, jakož i o hojných jménech jiných, která prostředím řeckým a zvláště latinským do češtiny se dostala. Jména tato, z latiny a řečtiny přejatá, dlužno vzíti v úvahu zvláštní, poněvadž se v jazyku českém vyskytují od pradávna, mnohem dříve než která jména jiná, a poněvadž tu staletý usus dal vzniknouti některým způsobům zvláštním. Koncovky jmen těchto (nominativní) dílem se počeštily, jak se rozumí z § 473, dílem zůstaly nezměněny; a v obojím případě bývá nejedna různost: lišíť se nejen usus starší od novějšího, kde theorie a praxe do jisté míry stejnosti docílily, ale bývá různost v době téže a někdy u spisovatele téhož, na př. k nom. *Nero* je gen. akk. v Pass. *Nera* 233 a v Pass. Klem. *Nerona* 160ᵃ, k nom. *Theudas* je v Barl. sg. dat. *Theudovi* 2, 14 a také *Theudasovi* 2, 16 atd. Růzností vzniká nejvíce tím, že se za kmenový základ pro skloňování české béře jednak cizí nominativ, jednak to, co ve skloňování cizím jako kmen se objevuje, jak na příkladech právě uvedených se vidí. (Stejné různosti bývají také v příslušných adjektivech possessivních, na př. lida *Nerova* Pass. Klem. 152ᵃ a potomkové *Neronovi* Papr. Ob. 52; proto bývá ve výkladech zde následujících také k tomuto tvaru ukazováno.) Hledati pravidla o těchto věcech kolísavých není lze, tu dlužno jen stručnými doklady a příklady naznačiti a konstatovati, že bývá tak neb onak, pak jestliže a kteraké se dosáhlo stejnosti ve spisovném usu nynějším. Uvozuji tedy doklady a příklady takové, a to pořádkem latinských (a řeckých) deklinací.

1. Jména latinské (a řecké) deklinace první, a to substantiva: *-a* fem., ř. *-η*, *-α*: *Antigona*, *nymfa* atp. skloňují se podle vz. *ryba*; *-ia*, *-ja* fem.: *Troia*, *Troja* atp. jako *duše*, gen. Troje atd.;

někdy působením koncovky *-a* podle ryb*a*: jáhny města Achagi Seel. 299, akk. Troju, vok. Trojo Us.; — *satureja* jako *duše*: saturege jest bylina Háj. herb. 214ª, vezmi saturegi t. 222ᵇ; — nom. *-ia* (dvojslab.) nezměněn: maria (3slab.) Hrad. 28ª, natalia Pass. 479, svatá eufemia t. 489, Azya (3slab.) AlxV. 599; k tomu pak i pl. dat. *-iám*: třem paniem mariam Krist. 105ª; nč. Marie gen. -ie atd. § 473; — jm. *Lia* je ve ŠtítMus. jednoslabičné: gen. z lye 15ᵇ, dat. sestřě své lij 35ᵇ; v bibli Br. dvojslab. *Lía:* nom. řekła Lja Gen. 30, 11, akk. vyvołał Lju t. 31, 4, gen. synové Lje t. 35, 23, Dýna dcera Lje t. 34, 1, dat. dal Zelfu Lje dceři své t. 35, 23; k lye Liae commixtus Comest. 38ª; —

-ea, *-aea* fem., na př. *Caesarea*, caefarea Pass. 391, gen. do cefaree t., do cezaree PassKlem. 158ª, dat. lok. -ei, nč. též gen. Caesarey, akk. -eu atd.; — *Medea*, gen. srdce Medee bylo súženo Troj. 21ª, nč. nom. -ea, akk. -eu, gen. -ey, dat. lok. -ei, instr. -eou n. -eí Us; — taktéž *idea*, plur. tytéž idey Pal. 3, 2, 404, gen. -eí, dat. -eám, lok. -eách, instr. ideami Us., někdy též plur. *ideje* atd.; — *Galilaea*, jako *paní*: gen. že tito z galileyzzucze t. j. z Galilé jsúce svD. 3, z galilee Pass. 297, od galilee Koř. Mat. 3, 13, do Galile ChelčP. 254ª, t. 255ᵇ; počeštěno v *-eje*: w Galilegi VelKal. 181; — *Basilea*, *Basilej*: do Bazylee (-ee dvouslab.) VelKal. 4, do Basilee TomP. 4, 504, a w Bazylegi VelKal. 276, do Basileje Pal. (z pravidla);

-ua fem., jako *duše*: nom. Genue hlavní město Ligurie Donín 857, gen. z Genue t. 858, z Padue t. 787, do Padue t. 786, Jan z Kapue TomP. 3, 382, Raimund z Kapue t. 3, 330, do Mantue t. 6, 330, dat. lok. v Padui t. 3, 357; podle *ryba*: do Mantuy Pal. 4, 2, 97; Mantua akk. -uu, dat. lok. -ui, instr. -uou n. -uí Us.;

pomnožná *Atheny*, *Plataie*, *Plataje* jako plur. *ryby*, *duše*;

-a masc., jako *vládyka*; na př. *Zizara*, hejtmana Zyzaru Ben. Súdc. 4, 1, Zyzarowi knieżeti t. 1. Reg. 12, 9; *Jojada*, Yoyady kněze t. 4. Reg. 12, 7; *Juda*, s Júdú t. Súdc. 1, 19 atd.; *Agricola*, *poeta*, gen. -y, dat. -ovi atd.; —

-as masc., jako *vládyka*; souhláska *-s* někdy odpadá také v nom., někdy zůstává i v pádech jiných; na př. *Jonatas* i *-ta*: yonathas Ol. 1. Reg. 14, 41, yonatha t. 19, 1, na yonatu t. 14, 42, bratře Yonatho Ben. 2. Reg. 1, 26, kromě Jonaty t. 1. Reg. 13, 22, sta sě Jonatye Alb. 9ª, Jonatowi Ben. 1. Reg. 20, 3, na Yonatowi t. 14, 41, s svým synem yonathu Ol. 1. Reg. 14, 40, s Jonatú Ben. 1. Reg. 13, 2; — *Zacharias*, česk. *-iáš* a také *-ia*: jehožto zacharia velmi sě lekl Pass. 275, tehda zacharia povědě t.; — *Barnabas*, akk. (mniši) barnabu poslachu DalC. 37;

Barnabáš gen. -e atd. Us.; — *Jonas*, yonas Kruml. 61[b], akk. skrze Jonu t. 72[a], dat. ko (sic) yonye Ol. Jon. 1, 1; k tomu adj. possess.: popis yonow Kruml. 61[b]; Jonáš gen. -e Us.; — *Philotas* v lat. Alexandreidě Gualtherově, *-ta* v česk.: phylota AlxV. 1604, od philoty AlxB. 4, 24, k fylotye AlxV. 1636, po philotye t. 1698; k tomu adjekt. possess.: bratr philotow AlxV. 1645, a také: Phylotaſow meč t. 1615; — *Theudas*, gen. Theudy, kněžstvo Theudowi děkovalo Barl. 2, 14, a také: čarodějníka jménem Theudaſa t., pro Theudaſa t. 2, 17, k Theudaſowi t. 2, 16; — *Pythagoras, Aeneas*, akk. -u, gen. -y, dat. lok. -ovi atd. Us.; — *Archias*, akk. -iu, gen. -ie atd. Us.;

-ēs masc., hermes Pass. 392, k ermowi t. 393, k hermeſowy Pass. Klem. 159[a].

2. Jména latinské (a řecké) deklinace druhé a to substantiva:

-us ř. *-ος*, na př. *Augustus*, *Homeros*, gen. akk. Augusta, Homera, dat. lok. -u, -ovi, instr. -em Us.; tak i v době starší, na př. *Patrocus*, podčěšie Patrocus Pass. 30, vok. o Patroku t., *Croesus* akk. nad Kreſſa Kruml. 97[a], *discipulus* pl. gen. jiných dyſcypuluow Vít. 25[a], *tribunus* pl. instr. s tribuny Ol. 1. Par. 13, 1 atd.; — někdy zachovává se *-us* také v pádech mimo nom., na př. *Nilus* gen. z Nyluſa KabK. 25[b], dat. k Nyluſu t., *Marobudus* gen. od Maroboduſa Háj. pp. 4, *Bohemus* pl. gen. nějakých Bohemuſuow t. pp. 2; zvláště zachovává se *-us* při příjmeních, na př. *Kašparus* ŽerKat. 286 dat. Kašparusovi t., *Scultetus* gen. od Scultetusa Pal. 4, 2, 10, *Gervinus* dat. proti Gervinusovi Jireček Hymnologia 96, *Dominicus* gen. Dominicusa Us. atd., a při jménech do jazyka obecného přijatých, na př. *servus* dat. servusovi Wint. 684, pl. servusové t., *musicus* gen. akk. muzikusa t. 424, *spiritus* gen. akk. přivezl špiritusa Kulda 2, 13, lok. o špiritusovi t.;

neživotná jako *dub*: *Olympus* gen. Olympu atd.;

pomnožná *Delfi*, *Veji* atp. podle vz. *Uhři* (*Uhry*) § 42 a *Lobkovici* (*Lobkovice*) § 70: gen. Delf, Vej, dat. Delfům, Vejům, akk. Delfy, Veje, lok. v Delfech (-ách), ve Vejích, instr. Delfy (-ami), Veji (-emi) Us.; —

podobně, když před *-us* je samohláska, tedy při jménech

-aus, na př. *Hermolaus*, gen. akk. Ermolaa PassKlem. 106[a];

-eus, *-aeus*, na př. *Cinaeus*, uzřev Cynea Br. Num. 24, 21; *Elisaeus*, elizeovi Pass. 308, Elizeovi Kruml. 28[b]; *Chaldaeus*, caldeowe Zrc. 7[a], z ohně kaldeow t., kaldey (pl. nom.) chtiechu užéci (tři mládence) Kat. 162; *Mardochaeus*, Mardocheowi Ben. Esth. 6, 10; *Philistaeus*, toho philiſtea Ol. 1. Reg. 17, 49, stojě nad tiem Philiſteem Lit. 1. Reg. 17, 51, s Philiſteem t. 17, 55, pl. nom. philiſtey zastavili stanoviště Ol. 1. Reg. 4, 2, Filiſteowe Kruml. 45[b], ot philiſteow t. 4, 3, v střieci phyliſteom t. 4, 1, nad philiſtey t. 7, 10; *Spytigneus* (polatiněné), ſpitigneus Pass. 316, kněžě ſpitignea t.; *Timotheus*, vok. milý Tymotee Pass. 303, muoj

tymotee t. 307, gen. akk. Timothea Us., přijměte syna mého Tymotee Pass. 304 podle vzoru měkkého; *Zachaeus*, vok. zachee HusW. 90ª, gen. akk. povolal zachea t., Zachea ChelčP. 237ᵇ, dat. k zacheu Dět. Jež. 3ª, lok. na zacheowy HusW. 89ᵇ, o zacheowi ChelčP. 276ª, instr. s Zacheem Dět. Jež. 4ᵇ (k tomu adj. possess.: zacheowa žádost HusW. 90ᵇ);

-ius, s koncovkou počeštěnou *-í* n. *-ij-* v. § 473; — gen. -ia, dat. -iu, -iovi atd. jako *chlap* Us., a taktéž v době starší: *Antonius* Pass. 394, antoniowi t., anthoniowy Otc. 40ᵇ; *Carolostadius*, s Caroloſtadiem Háj. 4ᵇ; *Corcodius*, svatého Corcodia Pass. 476; *Darius*, Darya krále Ben. 1. Esdr. 4, 21, králi Daryowi t. 1. Esdr. 5 (v nápise); *Decius*, ciesařem decyem Pass. 369; *Eusebius*, svatého euſebia t. 476; *Innocentius*, Innocenciowi Háj. 178ª; *Methodius*, svatého metodia Pulk. 16ª; *Olibrius*, na olibria Pass. 320, předd olibriem t. 321 atd.; — ale také bývá *-us* zachováno: život s. Alexiuſa Pass. 322 (v nápise později připsaném), od císaře Juliuſa Puch. 230ᵇ, před Juliuſem císařem t. 315ª, za Piuſa VelKal. 346, ony Deciusy Římany můžeme dobrými jmenovati Papr. Ob. 17, Juliuſa v. Julia Dobr. Lehrg.[2] 169, genyuſa Poč. 111;

-um ř. *-ον*, na př. *Drepanum* gen. -a, dat. -u atd., jako *město*; — *elementum* pl. nom. všecka čtyři elementa AlxB 2, 25, *faktum*, *fatum* gen. -a, *excerptum* pl. excerpta, *substantivum femininum* gen. substantiva feminina, dat. -u atd. Us.; — když jméno sem patřící je změnou rodu masc. § 473, tedy má sklonění ovšem jako *dub*, na př. *experiment* gen. -u, dat. -u atd. Us.; *faktum* neutr. gen. -a a nověji *fakt* masc. gen. -u, *excerptum* gen. -a a *excerpt* masc. gen. -u atd.; — z neutr. *receptum* je masc. *recept* gen. -u atd.; kdysi bylo fem. *recepta*: posílámť lékařství s receptou, jak se má užívati, a druhou receptu, jak by jiný lékařství se mohlo přistrojiti ŽerKat. 258; podobně fem. *postskripta* z neutr. *postscriptum*: co se postscripty vašnostiny dotejče t. 266; — někdy neskloňováno: od actum zápisu tohoto KolČČ. 5ᵇ (1542), po actum zápisu tohoto t., przy takowym ſygnum t. 49ª (1545), s pozlaceným sceptrum Beck. 2, 34 a j.;

-eum, *-aeum*, na př. *museum*, *lyceum*, gen. -ea, dat. lok. -eu, instr. -eem, plur. nom. akk. -ea, gen. -eí, dat. -eím, lok. -eích, instr. -ei n. -eemi Us.; někdy neskloňováno: do Museum ČČMus. 1843, 151, zpráva o Českém Museum t. 150, pomocí Českého Museum (na titul. listě Slovníku Jungmannova);

-ium, na př. *gymnasium*, *koncilium*, gen. -ia, dat. lok. -iu n. -ii, instr. -iem, plur. nom. akk. -ia, gen. -ií, dat. -iím, lok. -iích, instr. -ii n. -iemi Us.; doklady: z koncilia TomP. 3, 562, od koncilia t. 3, 563, na gymnasiu Us., ku koncilii TomP. 3, 562 a j., v koncilii t. 3, 561, před konciliem t. 3, 570, jiná beneficia t. 3, 228, znamenitými beneficii t. 3, 228, zvláštními privilegii t. 3, 524, privilegiemi t. 6, 24; do nedávna bylo tu však — a v usu obecném dosud jest — pravidlem neskloňovati, t. j. -ium nechávalo a v jaz. ob. dosud

nechává se pro všecky pády sing.; na př. gen.: že sem palladium dosáhl Troj. 208[b], koncilium Basilejského Let. 436, od koncilium Basilejského t. 621, od koncilium Pal. 3, 2, 345, svatého ewangelium Puch. 318[b], VelKal. 46, víme z ewangelium Beck. 1, 134, z evangelium atd. Us. ob., akademického gymnasium Jg. (na titulním listě svého Slovníka), z gymnasium, do gymnasium Us. ob., do kollegium Pal. 5, 1, 255, t. 5, 2, 294, do opium Háj. herb. 136[b], lok.: v gymnasium, při evangelium, v opium Us. ob., instr.: s Bdelium Háj. herb. 221[a], nyní se svatým ewangelium chlubíme Puch. 318[b], která (epištola) se před ewangelium čte Beck. 1, 86 a Us. ob., kompaktata mezi koncilium Basilejským a královstvím Českým Pal. 5, 1, 34; podle Rosy 50 *evangelium* atp. per omnes casus sic manent, podle Pelzla[2] 57 *seminarium* atp. v sing. se neskloňují a taktéž podle Nejedl. Gr. 159; — v plur. je zvláštní gen.: těch ewangeliůw Beck. 1, 292; v jazyku tvaru ustáleného nebylo, neumělý spisovatel ustrojil si tedy tvar -ův; neobyčejný je také pl. lok. v studiech Pal. 4, 2, 54; — zvláštního povšimnutí žádá subst. *lilium*; dílem neskloňuje se: znamenajte lylyum polſkeho EvSeitst. Mat. 6, 28, list nakřiveného lilium Ben. 3. Reg. 7, 26, ku podobenſtwije (sic) lilium t. 7, 22, podobný k lilium Háj. herb. 263[a], krásný květ mezi lilium krašší sě zdá Kruml. 125[b]; neskloňuje se a má rod ženský: znamenajte lylyum polſku EvVíd. Mat. 6, 28; skloňuje se, zachovává slabiku -um- a má rod mužský: lilium polьski Hlah. Cant. 2, 1, prostrziedь liliuma t. 4, 5, prostřěd lilyuma Ol. Cant. 2, 16, obloženь liliumemь Hlah. Cant. 7, 2, (stoh) obložen lilyumem Ol. tamt., pl. nom. lilyumy Ol. Ex. 25, 33, na tom kmeni biechu lylyumoue lilia t. 37, 20, úhonky a lylyumoue lilia t. 37, 19, akk. učiníš lilyumy t. 25, 31: má plur. nom. akk. -ia: lilia HusE. 3, 83, lilia polská lilia agri KořMat. 6, 28, vy bielá lylya Orl. 20[a]; má koncovku zčeštěnou, pl. lok. lilijch Tomsa 172, instr. liliemi t., lilími § 473; a jest v nynějším usu fem., sg. nom. lilie, gen. -ie atd.

3. Jména latinské (a řecké) deklinace třetí zachovávají svůj cizí tvar v jedn. nominativě, dílem též v akkusativě (tak zejména masculina neživotná, dále neutra a mnohdy též feminina); v pádech ostatních béře se za základ dílem nominativ (způsob český spontanní), dílem vlastní kmen latinský nebo řecký (způsob přivedený vlivem jazyka cizího, někdy spolu intervencí theoretiků); a k tomu základu připojují se příslušné koncovky pádové, u masc. podle vz. *chlap*, *dub*, *oráč*, u fem. podle vz. *ryba*, *duše* atd.; na př. kustos gen. kustosa a kustoda, Herodes gen. Herodesa a Heroda, Sofokles gen. Sofoklesa a Sofokla i Sofoklea atd. Následují toho některé příklady a doklady. Substantiva s koncovkou

-as masc., gen. *-antis*: *Thoas*, krále Thoaſſa Troj. 138[b], Thoaſſe krále t.; Thoanta Us.; *Hippokras*, *Ippokras*, místo *-ates*, mistr ypokras

Mast. 27, mistr ypokrafs Chir. 279[b], mistra ypokraffa t. 277[a] (k tomu adj. dci ypokraffowa Mand. 8);

-*as* fem., gen. -*adis*: *Demetrias*, k Demetriadě ŠtítV. 25; *Pallas*, *Hellas*, gen. -ady, dat. -adě, akk. -adu atd. Us., někdy i nom. -ada: *Ilias*, *Iliada*;

-*es* masc., gen. -*is*, na př. *Aristoteles*, *Aristotiles*, -*eš*, -*oš*: Aryſtotyles AlxV. 351, Ariſtotiles HusPost. 92[b], Aryſtotyleſs HusŠal. 55[a], aryſtotyleś ŠtítOpat. 399. Areſtotileſs Alxp. 136, vok. Areſtotileſſy náš mistře t. 144, dat. Areſtotiloſſowi t. 135, gen. akk. Aryſtoteleſſa Háj. herb. 58[b], podle Ariſtoteleſa Konáč (1547) 49[a] (k tomu adj.: mistrovstvie ariſtotiloſſowa Kat v. 1709, ariſtotiléſovy kníhy HusPost. 25[b], uměnie Aryſtotyleſſovo Kruml. 96[b]); a vedle toho gen. akk. slýchal-li s' aryſtotyle Hod. 84[a] (adj. ariſtotylewa múdrost Aug. 63[b]), Aristoteles gen. -la atd. Us.; — *Achilles*, německého Achillesa Pal. 3, 2, 438, Achille převítězného Výb. 1, 365 (Spor); — *Diogenes*, k Dyogeneſowi Papr. Ob. 14, Dyogena Dobr. Lehrg.[2] 169, Diogenes gen. -na atd. Us.; — *Eufrates* (v řečt. 2. dekl.) AlxV. 1188, w eufratie ŽGloss. 131, 6, w ewfratie ŽWittb. t.; adj. k eufrateſkemu břěhu AlxV. 1734; — *Herodes* (v řečt. 2. dekl.): erodeſa tetrarchy Koř. Skutk. 13, 1, krále Herodeſa ChelčP. 8[b], herodeſowy Hod. 42[b], herodeſem t. 43[a], Pass. 215[b], herodeſſem jat Pass. 286, Herodes gen. -esa atd. Us. ob.; a vedle toho: od krále Heroda Štít. ř. 32[b], heroda v žalář vsaditi Pass. 390, neboj se herode t., k králi erodowi t. 87, Erodowy PassKlem. 87[a], herodowy Hod. 42[b] (adj. herodowa wyezyenye PassKlem. 215[b]), Herodes gen. Heroda atd. Us. spis.; — *Razes*, *Rhasis*, mistra raza Chir. 286[a]; — *Socrates*, gen. akk. Sokrateſa Dobr. Lehrg.[2] 169, Sokrata Us. spis.; — *Sofokles*, podle Sophokleſa Konáč 1547 (předml. k Hoděj.), o Soffokleſowi Papr. Ob. 40, gen. akk. Sofokla atd. Us. spis., někdy též -ea atd.; — *Ulisses*, Ulysſeſa Háj. herb. 330[a];

-*es* gen. -*eris* fem.: *Ceres* gen. Cerery atd.;

-*is* gen. -*idis* masc., na př. *Paris*: skrze Paryſa syna tvého Troj. 92[a] (k tomu adj.: Pariſſowa děda AlxV. 778); *Adonis*: Adonyſa Poč. 71, Adona t. 70; a vedle toho: gen. akk. Parida, Adonida, dat. -idovi atd. Us.;

-*is* gen. -*idis* fem., na př. *Artemis*, *Ptolomais*, *tyrannis*: do Ptolomaidy BiblG. 1. Mach. 10, 60, Artemidy, tyrannidy, dat. -idě atd. Us.;

-*is* gen. -*is* fem., na př. *Nemesis*, *basis*, gen. -e, dat. -i atd. jako *duše*; s koncovkou počeštěnou nom. -e gen. -e atd.: *Konstantinopole*, *Neapole*, *praxe*, *these*, *hypothese*, *analyse*, někdy též nom. -a gen. -y atd.: *ellipsa*, *analysa* (vedle -*se*), *hypothesa* (též); za lat. *classis* bývalo do nedávna prostředím německým *klassa* Us. ob.;

-*ōs* gen. -*ōis* masc.: *heros* gen. heroa (3slab.) dat. herou (též) n. heroovi atd. Us.;

-os gen. *-odis* masc.: *kustos* gen. kustoda atd. Us. knižný; gen. kustosa atd. Us. ob., pro kustosa TomP. 1, 74, kustosovi t. 81;

-os neutr.: *chaos* a *pathos* berou se většinou do rodu mužsk. a skloňují se: gen. chaosu, pathosu atd., jako *dub*; — *epos* zachovává v sing. obyčejně rod střední, v plur. však béře se v rodu mužském, a skloňuje se: sg. gen. eposu nebo epu atd., plur. nom. akk. eposy n. epy atd.;

-ūs gen. *-untis*: *Trapezus* fem., pojato za masc. a skloňováno jako *dub*, gen. Trapezuntu n. -unta atd., k tomu i nom. *Trapezunt*;

-ys gen. *-yos* (řeck.) masc.: *Atys*, *Halys*, gen. -ya někdy -ye, dat. -yu, -yovi atd. Us.; — fem.: *Erinys*, akk. jako nom. nebo -yi, gen. -ye, dat. lok. -yi, instr. -yí, plur. nom. akk. -ye, gen. -yí atd. jako *duše*, a podle toho bývá i sg. nom. -ye Us.;

-ns: *Klemens*, papeže Klemensa Pal. 5, 2, 463 (pozn.), t. 469, ku Klemensovi t. 2, 2, 50; zčeštěno *Kliment*;

-rs gen. *-rtis* masc., *Mars* gen. Marta atd.; Us. ob. Marsa n. -se, a k tomu adj.: syna Marſowa Konáč (1547) 6[a];

-x masc., na př. *Felix*, svatý felix Pass. 376, od Felixa papeže Let. 334, uznávali Felixa Pal. 4, 1, 45, papeže Felixa TomP. 6, 98, Felixa i -xe Us.; svatého felicie Pass. 376, t. 377; *mastix*, gen. tři loty mastyxa Vít. 105[b], maſtyxe Háj. herb. 10[a], s maſtyxem t. 221[a] (lat. gen. mastichis); *styrax*, o styraxu Háj. herb. 17[a] (lat. gen. styracis);

-x fem., *Beatrix*: sestra jménem beatrix Pass. 377, gen. v svaté beatricy dvór tamt., v svaté beatryczy dvór PassKlem. 153[a], dat. sestře beatricy Pass. 377;

-e neutr.: *numerale* sing. gen. -e, dat. -i atd. Us. jako *pole*, plur. numeralia nebo -ie, gen. -ií, dat. -iím, lok. -iích, instr. -iemi; — taktéž *singulare* a pomnožné *Saturnalie*; — *pluviale* vzato za masc. *pluvial* gen. -u atd.; — *Praeneste* gen. z Praeneste dat. k Praeneste atd. Us. (neskloněno), někdy gen. z Praenesta dat. k Praenestu atd.;

-o gen. *-onis* a *-inis* masc.: *Apollo*, od Apolona Kruml. 56[b], bohem Apolynem t.; *Cicero*, Tulliowi Cicerowi HrubLobk. 81[a]; shodné s tím adj.: smysl Ciceruow t. 73[a], to Cycerowo Konáč (1547) 43[a]; Cicerona atd. Us. spis.; *farao*, krále pharaona PassKlem. 215[b]; *Nero*, za nera ciesařě Pass. 233, t. 395, PassKlem. 160[a], počě nera břicho boleti Pass. 310, Šimon nerowi vecě t. 295 (shodné s tím adj.: za nerowa ciesařstvie t. 309, mnoho lida nerowa PassKlem. 152[a]); také Nero gen. Nery se vyskytuje: od ciesařě nery PassKlem. 125[b], podle Stýblo gen. -y § 95 č. 4; zleho nerona t. 152[b], Nero gen. -ona Us. spis. (a shodné s tím adj.: potomkové Neronowi Papr. Ob. 52); *Plato* gen. Platona atd. Us. (adj. Platonowo umění Konáč 1547, 6[b]); *Scipio* gen. -ona atd. (adj. listy Scypionowymi HrubLobk. 76[a]);

-o fem.: *Dido*, *Juno* atp., gen. Didony, Junony, dat. -oně, akk. -onu

nebo jako nom. atd. Us.; *Sapfo, Kalypso, Echo*, gen. Sapfy, dat. -ě, akk. -u nebo jako nom. atd. Us.; *Carthago*, neskloň. z města Cartago PassKlem. 186ᵃ, gen. Karthaga (neutr.) Us., někdy -giny (fem.) Us. spis.;

-io gen. *-ionis* masc.: *centurio*, zvěděv ot czenturia ML. 107ᵃ, vece Ježíš centuriovi HusPost. 20ᵇ, (Ježíš) centuryowy oznamuje ChelčP. 45ᵇ; onoho centuriona ŠtítOp. 267ᵃ, s centuriony Ol. 1. Par. 13, 1; — *-io* fem.: *Klio, Io*, gen. -ie, dat. -ii atd. jako *duše* Us.; — s koncovkou počeštěnou -ie, -í, -e v. § 214;

-on gen. *-onis* masc.: *Marathon* gen. -onu n. -ona atd. Us.; — gen. *-ontis* masc.: *Xenofon* gen. -onta atd. Us.;

-l masc.: *Hannibal* gen. Hannibala atd. Us., v době starší též gen. Hannibale atd. § 47;

-r masc.: *Hamilcar* gen. -a atd., *aether* gen. aetheru atd. Us.; — fem.: *Demeter* gen. Demetry atd. Us.; — neutr.: *Tibur* gen. do Tiburu n. -a atd.;

-ma neutr.; jména sem patřící dílem zachovávají rod střední, ale skloňují se při tom podle vz. *dub*, na př. *drama, dogma, schisma*, gen. dramatu (někdy -ata), dat. -atu, plur. -ata atd.; — nebo se neskloňují, na př. *rheuma*, silné rheuma, po silném rheuma Us.; — dílem se berou za masc. s nom. *-m*: *system, diplom, program* (nebo též *-gramm*) atd, gen. -mu atd. podle vz. *dub* Us ; — dílem za fem. podle vz. *ryba*, a to zejména v jazyku starším: *rheuma*, od reumy Háj. herb. 173ᵇ, proti reumě t. 18ᵇ, t. 196ᵇ, reumu vysušiti t. 81ᵇ atd., z toho *réma* nč. *rýma* gen. -y atd.; *flegma*, flegmu Háj. herb. 179ᵇ, od flegmy t. 24ᵇ, t. 160ᵃ, flegmau t. 24ᵇ; někdy též *drama* gen. dramy, ve dramě ješto ukončila se Pal. 4, 2, 61, ve dramě t. 580, srov. rus. drama gen. dramy fem.

4. Jména latinské deklinace čtvrté: masculina skloňují se podle vz. *dub*, na př. *census, ritus*, gen. censu, ritu atd. Us.; mnohá mají i v nominativě koncovku zčeštěnou, na př. *senat, traktat* atp. m. -ātus; — feminina podle vz. *ryba* a *duše*, na př. nom. akk. *tribus* gen. tribuy, dat. lok. -ui, instr. -uí, plur. nom. akk. -uy, gen. -uí, dat. -uím, lok. -uích, instr. -uemi Us. knižný.

476. U jmen z jazyků jiných (t. kromě slovanštiny, latiny a řečtiny) rozhoduje rod a znění koncovky.

1. Jména rodu mužského skloňují se

podle vz. *chlap* (živ.), *dub* (neživ.), když se končí souhláskou tvrdou, na př. *Lessing, Byron, Descartes* (vysl. Dekart), *La Fontaine* (vysl. La-Fontén) atp., gen. Lessinga, Byrona, Descarta nebo Descartesa (vysl. Dekarta), La Fontaina n. La Fontainea (vysl. La Fonténa) atd.; *Lyon, Orléans* (vysl. Orlean), *Oxford* atp., gen. -u (někdy -a) atd.; *feuilleton*

gen. -u atd.; — k témuž vzoru patří také jména romanská na *-o*, na př. *Marco*, *Pedro*, gen. -a atd.;

podle vz. *oráč*, *meč*, když se končí souhláskou měkkou, na př. *Le Sage* (vysl. Sáž), *Macaulay*, *Kubilaj* atp., gen. od Le Sage (vysl. Sáže), Macaulaye, Kubilaje atd.;

podle vz. *Jiří* (*pěší*) skloňují se jména významu osobního, když koncovka zní *-i*, *-í* nebo též *-y -ý*, na př. *Hölty*, *Savigny* (vysl. Saviňi), *Fleury*, *Derby*, *Széchényi* (vysl. Séčéňí), *Heli*, *Zwingli*, *Manzoni*, *Petöfi*, *Firdusi*, *Ali*, *kadi* atp., gen. -yho, -yiho, -iho, dat. -ymu atd.; v době starší také podle vz. *oráč*: Elizeovi učenníku helye Pass. 308, Cwingliowi VelKal. 343 atp., v usu nynějším někdy také podle vz. *chlap*: gen. Manzonia atp.;

podle vz. *vládyka*, když koncovka je tvrdá s *-a*, na př. *Petrarka* gen. -y, dat. -ovi atd.;

podle vz. *panoše*, když koncovka jest *-e*, na př. *Goethe*, *Linde*, *Niederle* atp., gen. -e, dat. -ovi atd.; ale tu bývá někdy též sklonění podle vz. *dobrý*, na př. *Linde* gen. -eho, dat. -emu atd.; — bibl. *Noe* má gen. Noe, dat. Noe (nesklon., srov. § 480) nebo ovi: noeowi HusŠal. 4ᵃ atd. (k tomu adj.: korábu noeowa ŠtítPař. 30ᵃ);

při koncovce jiné bývá sklonění, jak ukazují příklady:

Sardou. *Boileau*, *Richelieu* atp., gen. Sardoua atd.;

Lenau, *Soltau* atp., gen. Lenaua atd.;

Otto, *Hugo* atp., na př. gen. Otty třetího Puch. 179ᵇ (2krát), pana hraběte Coloredy ČernZuz. 176, Otty, Hugy Us.; někdy gen. -a: na rozkaz císaře Otta Puch. 331ᵇ; zřídka vlivem latiny gen. -ona atd.

Při jménech s koncovou souhláskou bývá někdy nestejnost a kolísání mezi vzory *chlap*, *dub* a *oráč*, *meč*, zvláště při jménech, jež se končí *sykavkou*.

Neživotná na *-c*, na př. *tanec*, *palác* mají sklonění podle vz. *meč*, gen. -e atd.; ale *plac* gen. -u, lok. na placu, na place; *tác* gen. -u, lok. na tácu i na táci; — na *-s*; *cirkus*, *špás* a j. gen. -su, *krucifix* gen. -xu.

Životná přichylují se obyčejně ke vzoru *oráč*. Na př.

-c: *Vincenc*, *Ignác*, *Rautenkranc* gen. -ce, *Schulz* vysl. Šulc gen. Schulze, *Fritz* gen. Fritze, *Leibnitz* gen. Leibnitze atd.; druhdy bývá gen. -a: *Gec* gen. Gecza KolA. 1518, Us. nč. Gece;

-z: *Francouz*, *markýz*, gen. -e atd.;

-s: *Weiss* gen. Weisse, *Hais* gen. Haise, *Fuchs* gen. Fuchse, *Kraus* gen. Krause (vysl. Krauze), *Alois* gen. Aloise, *Max* gen. Maxe atd.; někdy též gen. -a atd.

Koncovky těchto jmen *-c*, *-z*, *-s* (*-x*) jsou ovšem původem tvrdé; ale čeština přejavši tato jména vřadila je většinou do sklonění měkkého, zejména do vz. *oráč*, *meč*.

Ve jménech francouzských souhláska na konci se nevyslovuje, na př. *Marat*, *Dumas* atp. V tvaru skloněném může se vysloviti, na př. Mara*ta* Us.; když se nevyslovuje, tu nemá se také skloňovati, na př. gen. Alexandra - Dumas (nikoli Duma*sa*, poněvadž není zvykem vyslovovati zde -sa).

2. Jména rodu *ženského* řídí se podle možnosti těmi vzory českých jmen ženských, ke kterým ukazují jejich koncovky; na př. jména *Laura*, *Modena*, *Altona* atp. skloňují se podle vz. *ryba*; *La Manche* (vysl. Manš), *Marseille* (vysl. Marsej) podle vz. *duše* (*hráz*); atd.

Vůbec pak počešťují jména ženská často svou koncovku již v jedn. nominativě: jména osobní přijímajíce koncovku *-ová*, na př. Gottschedová, Vulpiová, Maintenonová atp., nebo koncovku *-ka*, na př. Stuartka, — ostatní pak měníce podle možnosti koncovku domácí v českou *-a*, na př. Griseldis č. Griselda, Mathilde č. Mathilda, Garonne č. Garonna, enquête č. anketa atd.

3. Jména rodu *středního* řídí se podle možnosti zase příslušnými vzory rodu středního; na př. jména *Jericho*, *Ohio*, *kakao*, *indigo* skloňují se podle vz. *město*, — *kanape* gen. -e dat. -i atd. podle vz. *moře*; — *páže*, z franc., skloňuje se jako *kuře*, gen. pážete, pl. pážata, — a tak bývá někdy také *baše*, *paše* skloňováno: gen. -ete, pl. -ata, v. § 198.

477. Cizí jména místní, jež jsou původem *pomnožná*, berou se někdy za tvary čísla množného, na př. *Nordhausy*, *Tubinky*, gen. z Nordhaus, do Tubink atd., ale většinou béře se cizí nominativ za základ skloňování číslem jednotným: *z Nordhausenu*, *z Toursu* atd.

478. Jména cizí *složená*, jako na př. *Villa Franca*, *Marco Polo*, *Don Carlos*, *Thurn-Taxis* atp., skloňují se obyčejně jenom v druhé či vůbec poslední své části: gen. do Villa Franky, od Marco Pola, Don Carlosa, Thurn-Taxise, dat. k Villa France, Marco Polovi, Thurn-Taxisovi atd. Us.; *Don Diego*, prohlášení Don Diega za vladaře Malý Amer. 4, 296; *San Pedro*, L'Olonois zmocnil se města San Pedra t. 5, 293 atd. Příklady z textů starších: *Mahmut baša*, od Machométa Baffy VelKal. 257, tatařín přikázal se Mahmut Baffowi Háj. 440ᵃ, pro Mahmut Baffu t. 436ᵇ, Mahmut Baffy nositi musili t. 440ᵃ, lid s Mahmut Baffu t. 436ᵇ; *Hans Miller*, nám supplikací od Hans Millera dodána jest List. r. 1568 Pras. 11; *Hons Bernart* atp., skrze Hons Bernarta ČernZuz. 172, abyšte Hons Jakuba pozdravili ŽerKat. 97, co za Hons Devitem (de Witte) bylo t. 101. — Způsob opáčný jeví se v gen. *Rejna Kolína*, z Reyna Kolijna VelKal. 121 a j.; zvláštnost podle němč., jako by z nom. (nedoloženého) *Rejn-Kolín*.

479. Někdy — nejčastěji v stč. překladech — bývá v kontextu českém slovo cizí v pádu svém cizím místo v příslušném českém. Na př. všichni světí patriarche a proroci ŽKlem. 136ᵃ t. j. lat. pl. nom.

patriarchae místo českého *patriarchy* n. *-ové*. Rovněž tak nechán tvar pádu cizího, a to gen. sing. v dokladech: pokladové kreſſy (Croesi). Kruml. 97ᵃ, ve čtvrtém létě darij krále Darii regis Ol. Zach. 7, 1, za času claudij ciesařě Pass. 394, cedry libany cedros Libani ŽKlem. 19ᵃ, t. 27ᵃ, pověděnie Jacob patriarche Pass. 305, dědičstvie ſwate beatricis t. 378; gen. plur.: v knihách Machabyorum PassKlem. 157ᵇ, k králi Aſſyriorum Comest. 171ᵃ, král perſarum jménem Cozdroe Pass. 483; dat.: ciesařovi Theodozio t. 369; akk.: jměl Botgisum otcě t. 328, že ciprum opustil Ol. 2. Mach. 10, 13, vař Merkuryalem Háj. herb. 379ᵃ, polipum to jest zarostlinu v nose t. 221ᵇ; nom. akk. plur. obě dvě Merkuryales t. 379ᵃ; vok. plur. o korinti Koř. 2. Kor. 6, 11 za lat. o Corinthii! atd.

Tvar pádu cizího nechává se druhdy — neumělostí překladatelovou — také tam, kde by v textu českém podle souvislosti a smyslu pád jiný měl býti. Na př. jíti do Perſidem Ol. 1. Mach. 3, 31 za lat. in Persidem, do ioppem t. 2. Par. 2, 16, jdi do nynywen města EvOl. 127ᵃ, k Judam Comest. 45ᵃ za lat. ad Judam atp. Ano tvar cizí, a to cizí casus obliquus, béře se i za nominativ; tak v dokladech: aby u městě, jemužto jmě athenis, přěbyla Pass. 287 (vazba žádá, aby tu byl nominativ jmenovací, tedy *Athenis* vzato za nom.), do města atheniſ PassKlem. 223ᵃ (vazba žádá, aby tu byl buď gen., buď nominativ jmenovací, *Athenis* lze tu vykládati tedy opět jen za nom.), z města Athenys t. 114ᵇ (též), z konſtantynopolym PassKlem. 113ᵇ, v království ješto perſarum slove t. 231ᵇ (nom. jmen.) atp. Někdy není jasno, je-li cizí tvar nechán místo stejného pádu českého, či je-li tvarem cizím míněn nominativ jmenovací; na př. skrzě conſtantynopolym PassKlem. 171ᵃ (překladatel rozuměl tvarem *Konstantinopolim* buď latinský akkusativ, jejž položil místo akkusativu českého, anebo spíše jmenovací nominativ, jako v dokladě nahoře uvedeném: z konſtantynopolym 113ᵇ), skrzě lybyam tak řečenú vlast Pror. Dan. 11, 43, oltář té modly yowyſ PassKlem. 224ᵇ (z toho *Joviš*), v tom městě Remyſſ Pass. 90, v tom městě Remys PassKlem. 49ᵃ, v tom městě wercellis Pass. 388, v tom městě wercellyſ PassKlem. 253ᵃ atd.

V PísWaldšt. čteme: již z Walštejn leží mrtvý 8, kníže z Walštejno slyš tato slova 8, mně smutnému z Walštejnovi 6, adj.: vy z Walštejnští radové 9; výraz *z-Walštejna* tu vzat za nom. a skloňován jako *vládyka*: vok. z Walštejn*o* atd., a vedle nom. *z-Walštejna* utvořen také nom. *z-Walštejn*.

480. Velmi často nechává čeština jména cizí neskloňována, zvláště po předložkách a při přívlastku, který má sklonění zřetelné. Doklady toho nesčíslné nalézají se v bibl. překladech z latiny, kde i latina má jména cizí nesklonĕna; ale také krom toho jsou příklady hojné. Uvodím některé se jmény biblickými: ot krve abel pravedného Krist. 83ᵇ, byla

válka mezi abya a ieroboam Ol. 2. Par. 13, 2, synu muoj absolon (vok.) Pass. 307, proti synům Ammon Br. Ezech. 25, 2, s prorokem amos Pass. 304, věř Amos proroku HusE. 1, 236, die syn boží v Apokalypsis ŠtítV. 124, proti Afkalon Br. Jer. 47, 6, k Bázan t. Num. 21, 33, do Betamen t. Oz. 4, 15, w Betamen t. 5, 8, ku potoku Cedron t. Jer. 31, 40, od Eleazar Pass. 275, jdi k Euffrates Br. Jer. 13, 5, do prostřed Euffrates t. 51, 63 a j., (jiesti) s ezau šočovici ŠtítOp. 36ª, ŠtítV. 125, s Ezau bratrem tvým EvOl. 115ᵇ, na Ezau Br. Jer. 49, 8, k Ezau t. Gen. 27, 6, před Ezau bratrem svým t. Gen. 35, 1, z Gabaon Br. Jer. 28, 1, do Galilea EvSeitst. Mark. 16, 7, David přemohl Goliat prakem Kruml. 31ª, k Hebron Beck. 1, 356, z Ebron KabK. 20ᵇ, podlé cherub jednoho iuxta cherub unum Ol. Ezech. 10, 7 a j. (několikráte po sobě), takeže w ydumea jako w moabye t. 1. Par. 18, 11, z pařezu Izai Br. Isa. 11, 1, z Jakob vzende hvězda Kruml. 8ᵇ, z pokolenie Jakob t. 17ª, z gericho Koř. Mat. 20, 19, k ierycho Ol. Jos. 5, 10, do města gerycho Kruml. 7ª, do Gerycho ChelčP. 217ª a j., od Gericho KabK. 20ª a j., do Jeruzalem Kruml. 36ª, skrze bránu onoho geruzalem Orl. 84ª, onoho Job velikého t. 299ª (onoho Joba t. 300ª), k Jozue Br. Ex. 17, 9 a j., z Kádes t. Num. 20, 14, do Kaffarnaum ChelčP. 41ª, w Kaffarnaum t. 255ª a j. (dosud), jakož zjevno na kayn a na Jakob Kruml. 86ᵇ, svatba w kana galilee Jeron. 159ª sl., z Kolchis Háj. herb. 2ª, s Léwj Br. Mal. 2, 4, běda městu Nabo Br. Jer. 48, 1, kníže synův Naftaljm Br. Num. 7, 78, kromě noe jediného AlxV. 643, za času Noe Br. Isa. 54, 9, k noe Ol. Gen. 7, 9, k Noé Br. Gen. 6, 13, s Noe spravedlivým ChelčP. 27ᵇ (srov. § 476), od Patros a od Chus a od Elam a od Simar a od Emat Br. Isa. 11, 11, pláč Rachel EvOl. 212ᵇ, do stanu Rachel Br. Gen. 31, 33, a Rachel dceři své KolČČ. 151ᵇ (1551), s Rachel manželkau svau t., do Ramotgalat KabK. 11ᵇ, w Ramotgalat t. 12ª, obklíčen jsa od Sancheryb Beck. 1, 357, od Segor až do Choranaim Br. Jer. 48, 34, umyj sě v kupadlach fyloe Koř. Jan. 9, 11, z Sinai Br. Deut. 33, 2, na hoře Syon t. Isa. 8, 18, nad obydlím hory Syon t. Isa. 4, 5, na hořě thabor Pass. 286. — O neskloňovaných jménech lat. *-um*, *-ium* v. § 457. — Dále některé příklady jiné: od mistra Rasis RhasErb. 10, z Kolchis Háj. herb. 2ª, s aloe t. 56ª, s gummi arabikum t. 258ª; welikiho kaam Mill. 30ª; — od hindl feſtry fwy KolČČ. 119ᵇ (1550), syn Buffl židovky t.; — umřel w Eisleben VelKal. 50; — do Artois Pal. 2, 2, 66, hrabě z Alençon t. 67 a j.; *Bordeaux*, z Bordeaux, v Bordeaux atd. Us.; *Waterloo* gen. u Waterloo atd.; *Peru* gen. z Peru, lok. v Peru atd.; *Anjou*, z Anjou, v Anjou; *Canterbury*, z Canterbury, v Canterbury; Alexander *Dumas*, gen. od Alexandra Dumas atd.

Domnění, že by částečné neskloňování jmen cizích bylo s chybou a proti duchu jazyka českého, jest mylné. V duchu tom jest nejen snaha, skloňovati jména cizí, jež se snadno skloňovati dají, jako na př. Sparta

gen. -y, Oxford gen. -u atd., ale i snaha, nevnucovati skloňování českého jménům, která ho schopna nejsou; proto bylo vždy a dosud jest v jazyku spisovném i obecném tolik příkladů sem hledících. Praktické pravidlo, které z toho vyplývá, jest: skloňujeme, co se snadno skloňovati dá anebo co se podle ustáleného již zvyku skloňuje; všecko jiné necháváme neskloňováno. Jiného mínění jest V. Svoboda ve spise Skloňování cizích jmen v češtině (1887).

481. Někdy přejata jsou slova cizí, která v jazyku svém nejsou nominativy, nýbrž tvary nebo výrazy nějaké vůbec jiné; na př. lat. plur. dat. *omnibus*, inf. *recepisse*, indik. *credo*, konj. *oremus* atp. Slova ta skloňují se, když jsou ustálenými názvy předmětův a tedy v pravdě jména. Na př. *omnibus* (povoz) gen. omnibusu atd.; *recepiss* (listina, stvrzenka) gen. -u atd. masc., předtím také fem.: jistou recepissi dáti ŽerKat. 214; *Oremus* (příjmení osobní) gen. Jíry Oremusa TomP. 8, 68, pl. u Oremusů tamt. — Jindy slovo sem patřící nebývá názvem předmětu, nýbrž jen jakousi známkou, na př. *credo* (= ta část mše, která se začíná slovem *credo* a jejíž tedy známkou toto slovo jest); v tom případě se neskloňuje. Na př. vykropování při *asperges* TomP. 6, 15, po prvním *oremus*, od *credo* do *ite-missa-est*, při *kyrie* atp. Us. — Někdy však pojetí a usus se kolísají a praví se na př. *credo* gen. od cred*o* i od cred*a*, *rorate* instr. před rorat*e* i před rorat*em* atd.

Opravy a doplňky.

K dílu I.

Str. VIII ř. 3. Nářečí moravská třídí Bartoš v 2. díle své Dialektologie (vyd. 1895, str. II-III) poněkud jinak, než v 1. díle (vyd. 1886); rozeznává toliko čtvero nářečí hlavních, a to: 1. nářečí slovenské, s různořečím záhorským, pomoravským, uherskoslovenským (na Moravě) a přechodním; — při tom podřečí valašské (v něm pojato také zlinské) s různořečím hranickým, starojickým a keleckým, — a podřečí dolské; — 2. nářečí lašské, s různořečím severoopavským; — 3. nářečí hanácké, rozdělené ve dvanáctero podřečí, pojmenovaných většinou podle příslušných měst okresních (viz zde doleji, při výkladu zkratkův s. v. BartD.); — 4. nářečí české na Moravě západní, s podřečím trojím (žďár., jemn., dač.). — Str. 10 ř. 2: že české *h* je jasné (media), poznává také Broch v Jag. Arch. 17, 337; třeba to vytknouti, poněvadž jinde bývá *h* temné (tenuis). — 13 ř. 24. K rukopisům s pečlivější soustavou pravopisnou patří také Pass., srov. Dolanský, Listy filol. 1892, 64 sl. — 15 ř. 30 místo *w* má býti *v*. — 36 ř. 27: orvьnъ podle Jag. Arch. 16, 509 nejisto. — 40 ř. 7: *zráti* není ze zor-ti, nýbrž ze zьr-a-ti, jak se vidí v stč. sezra- = sъ-zьr-a-, když ſezra obilé Otc. 449ª, neb jest ſezrala žeň maturavit Ol. Joel 3, 13, ſezrale maturum MamA. 29ª, k ſezraní Sal. 335; srov. též Jag. Arch. 17, 509. — 84 ř. 2 m. torokъ m. b. otrokъ. — 91 ř. 3 vynech: kláštєr, klôster. — 95 ř. 24 sl.: výklad jiný v Jag. Arch. 16, 511. — 137 ř. 24. Hojné doklady změny této (*ej* v *aj*) jsou v GestMus., na př. naymilayſſi 64ª m. najmilejší, naypiekniayſſi 114ª, po ſway 98ᵇ m. po svéj, na onay 100ᵇ m. na onéj, nayſta 39ª m. nejsta, ſayde 107ª m. sejde, waygmie 46ᵇ m. ve-jmě, waymeno 105ᵇ m. ve-jméno, waygda 55ᵇ m. vejda, waygdiem 138ᵇ m. vejděm, gay 142ᵇ m. jej, žay 71ª m. že j', srov. Dr. J. Novák, Gesta Romanorum 1895 str. XIII. — 160 ř. 27 m. božstv m. b. božestv. — 190 ř. 17. Tu předpokládáno, že slabika, která při stahování ovládla, měla přízvuk. Tak bývalo často, na př. v mojè stаž. mé, pьjè-staž. pie-. Ale nikoli vždycky, na př. při božie, znamenie atd. nelze předpokládati -ьjè. Působily tu někdy přízvuk, někdy kvalita samohlásky a závažnost slabiky. V tom smyslu třeba opravy také v odstavcích dálejších na téže stránce, a také jinde. To ovšem je jisto, že slabika, která při stahování zanikla, byla bez přízvuku. — 199 ř. 27. Stran -me m. -mě v nom. akk. vzoru *rámě* viz také zde str. 415. — 225 ř. 1 zdola vynechati jest příklad: osm dnyw EvOl. 213; srov. zde str. 413. — 231 ř. 27: stoskliv, citované zde z Jirečk. mor., v Menčíkovu vydání EvVíd. není. — 253 ř. 57 m. *v* m. b. *m*. — 262 ř. 29 m. tauzye m. b. tauze. — 286

ř. 30; *ra*dvanec z Reitwagen není stejněním samohlásek, nýbrž vynecháním *j* z ra*j*t-, jako ve *vá*noce atd. na str. 539. — 297 po § 230. Za *ŗ* bývá také *ar*: veliký zarnow Orl. 40[b], roſtarhala t. 53[a], vlivem polským; a v témž rkpe bývá pak zvratnou analogií také *ŗ* za náležité *ar*: mrnoſt 3[b] m. marnost, wrhany 59[b] m. varhany, brwa 82[b] m. barva atp. — 305 ř. 34 přidej: v. str. 458. — 317 ř. 22 m. nosju m. b. nosją. — 319 ř. 26 m. jastь m. b. jasti. — 336 ř. 34 m. rьt- m. b. ŕьt-. — 361 ř. 2 zd. m. če m. b. č. — 372 ř. 21 sl. Výklad jiný v Jag. Arch. 16, 522. — 386 ř. 26 m. nesetě m. b. něsetě. — 411 ř. 18 m. *d* m. b. *ds*. — 424 na konci § 344 přidej: 3. *b* vsuto do skupení *mr*, na př. Ha*mr*y-Ham*b*ry, v Ham*b*řích Us. krkon., a srov. numerus fr. nom*b*re, ř. ἀμβροσία. — 437 ř. 27. *Mikuláš* vysvětluje se lépe změnou *au* v *a*, srov. str. 265 ř. 3 sl. — 464 ř. 2 m. tščiciu, řéčiu m. b. tščiciú, řéčiú. — 467 ř. 13 m. *hn*, *hn* m. b. *hn*, *nh*. — 480 ř. 7 m. 417 a 437 m. b. 415 a 435. — 481 ř. 23 přidej: cvorník ze svor-. — 494 ř. 17: ke změně *zš-žč* atd. jest analogie v stsl. ištьdъ z izšьdъ, strus. iščьlo z izšьlo, stpol. weszczdło z wez-szdło Jag. Arch. 16, 527. — 497 ř. 4 m. rovněž tak m. b. většinou. — 514 ř. 18 přidej: *činky* (tkalcovské, Us. potštýn.) vedle šinky z něm. Schiene, *čúchy* Us. podkrk. z něm. Schuhe. — 539 ř. 29 přidej: *radvanec* (v. zde nahoře), *tál* z Theil, ob. *štrách* ze Streich, *lácaly* z Leitseil. — 550 k § 471. Jistý a zřejmý příklad přesmyknutí částečného je v dial. jméně *Zač* m. *Žac*, Žatec, o němž viz zde na str. 123. — 552 ř. 2 m. (prvého) sed*n* m. b. sed*m*. — 555 ř. 35. Stran přízvuku srov. poznámku zde nahoře k str. 190. — Taktéž 556 ř. 1 zd. a 557 ř. 2 a 16. — 557 ř. 2 m. facis m. b. dicis. — 560 ř. 37 m. sąьjdь m. b. sądьjь. — 594 ř. 12 m. rostů m. b. rostu. — 620 při *jmě* má býti také odkaz na str. 319, — 630 při *kder-* taktéž na str. 450; — 631 mají záhlaví *klobása* až *klouzati* býti před *klubati*; — 642 má při *paúk* a *pauz* býti odkaz také na str. 366 a při *Pelhřim* na str. 613; — 653 při *sv-* má býti také změna *sv-cv* 481; — 655 před *šum* m. b. *šukati* 462; -- 658 při *ů-ou* má býti odkaz také na str. 248; — 664 *Žatec* má býti po *žas-*; — 665 při *ъ* m. 85 m. b. 140 a 231, a při *ь* m. 202 m. b. 140 a 208.

K dílu III, odděl. 1.

Na str. 10 ř. 11 místo souhláskových má býti: souhláskových mužských a ženských. — 12 ř. 37 m. skr. m. b. vēd. — 13 ř. 10 a 11: sg. lok. skr. sūnāu a slovansk. syn*u* vyvozuje se nestejně, jednak z pův. *-ōu̯*, srov. I. str. 21 a 37 a Brugm. I, 84, jednak z *-ēu* Brugm. II, 615. — 13 ř. 32 m. rozpravou m. b. rozpravu. — 15 ř. 2 zdola: pl. nom. vok. *mateře* nemá dokladů dosti starých, proto není jisto, je-li koncovka jeho *-e* z pův. *-es* či snad nějakou analogií. — 17 ř. 1 zd. a 19 ř. 2 zd. vynechati jest *mateřem* a *mateřmi*, není tu dokladů dosti starých. — 25 ř.

21 přidej příklady sg. vok.: tvore, kocoure, výre, štíre, Jaromíre, Otakare, Dětmare, barbare, Tatare, Maďare, husare, Bulhare atd. Us. — 44 ř. 1 m. jak m. b. jako. — 48 ř. 25 m. 1. 86 m. b. t. 86. — 51 ř. 1 zdola m. mateře m. b. dceře, srov. zde pozn. k str. 15 ř. 2 zd. — 55 ř. 7: *element* náleží sem, je-li to masc., jako v nč. a dílem také v stč., na př. některého elementu ŠtítOp. 300[b]; ale stč. bylo také neutr. pl. nom. *elementa* atd. — 56 ř. 36 vynech doklad: groſſu českých. — 59 ř. 21 sl. a 142 ř. 13: tvary plur. dat. psané narodem, Iſmahelitem, letem m. *-óm* pokládány tu za omyly pisecké; ale mohou to býti také ojedinělé novotvary s koncovkou *-em* přejatou od těch tvarů tohoto pádu, kde bývala právem. — 59 po ř. 23: V písni u Suš. 79 je také pl. dat. *-ovém*: (dívka při pohřbu milého) tem milém žáčkovém po jedném (tolaru) dávala; za základ vzat pl. nom. *-ové* a k tomu přivěšena přípona pl. dat. *-m*. — 60 ř. 40—42 m. v syn*ech* — zem*ě*nech m. b.: ale syn*ech* samo je tvar pozdní, podle hos*tech*, nikoli z pův. syn*ъchъ*, v. doleji § 302 str. 325. — 66 ř. 18 m. se m. b. se: — 68 ř. 30 m. Benátčanům m. b. Benátčanův. — 67 ř. 7 m. si m. b. sin-. — 71 ř. 38 m. Kladr. m. b. Kladr. Ex. — 72 ř. 5 m. Ždár m. b. Žďár. — 87 ř. 6 přidej: *posek*, pl. instr. poſeki býkovými Pror. Ol. 2. Mach. 7, 1 a když si Ježíše poſky mrskal Nikod. 109[b] atd. — t. ř. 1 zd. po středníku přidej: totéž je v dial. klucima, tema malejma klucima BartD. 2, 225 (han., třeb.). — 89 ř. 29 m. nom. m. b. gen. — 97 ř. 19 m. a m. b. a). — 108 ř. 1 m. 134 m. b. t. 134. — 113 ř. 2 zdola m. latinského m. b. latinském. — 122 ř. 11 m. záp.-česk. m. b. česk. na území západním. — 123 ř. 28: Husinče v bibli Mikul. je bezpochyby omyl m. -ce. — 126 ř. 35 m. kázalo m. b. kázala. — 142 ř. 13: viz zde poznámku k str. 59 ř. 21 sl. — 152 ř. 7 m. Mart. m. b. Mast. — 152 ř. 11 přidej: v. § 151. — 161 ř. 16 m. nom. akk. m. b. nom. — 171 ř. 6 přidej: srov. § 370. — t. ř. 27 m. snídanie m. b. sniedanie. — 177 ř. 1 m. dywů m. b. odywů. — 181 ř. 13 m. lukách m. b. lukach. — 184 ř. 24 přidej: pára, parou i párou Us. — 193 ř. 19. Doklady subst. *kamna*, jež se kolísá mezi vzory *ryba* a *město*, uvedeny jsou nedopatřením na obou místech, zde a také na str. 152. — 197 ř. 14 po *-ovi* má býti dvojtečka. — 208 ř. 14 m. t. m. b. té. — 224 ř. 18 m. chrijpij m. b. chřijpij. — 226 ř. 30 m. at m. b. ať. — 232 ř. 2 zd. m. skloňovaného m. b. skloňované. — 249 ř. 26 m. -lat. tio m. b. lat. -tio. — 257 ř. 1 po zaniká přidej: srov. I. str. 155. — 263 ř. 23 po složeného m. b. dvojtečka. — 265 ř. 26 m. násl. m. b. 244. — 266 ř. 28 m. násl. m. b. 244 č. 2. — 267 ř. 27 m. Novácinebo m. b. Nováci nebo. — 268 ř. 8 m. -vého m. b. -ovýho. — 277 ř. 3 m. jemných m. b. jmenných. — 277 ř. 29 ke z-novu atd. přidej: dialekticky změněno v *-y*, na př. z-novy m. z-novu, srov. I. str. 257. — 286 ř. 11 přidej: ustrnulý pl. instr. *hotovy* v. str. 279. — 288 ř. 36 sl.: adj. *nóv*, *nov*, kvantita nejista, podle do-

kladů XVI stol. *nov.* — 299 ř. 10 m. otevřených m. b. zavřených (souhláskových). — 311 ř. 23. O tvarech *Skuč*, *Dříč* atp. m. Skuteč, Dříteč atd. v. I. str. 394. — 315 ř. 20 m. prazdny m. b. pozdny. — 317 ř. 26 m. středníku m. b. dvojtečka. — 325 ř. 23 m. tomu m. b. k tomu. — 329 ř. sl. vynechati jest doklady stč. pro tvar *mlady*; z Pass. citované z-mlady jest podle pravopisu toho textu jistě = *z-mládi*, srov. mlád iuventus HusOrth. 178, a doklady ostatní mohou se čísti -dy i -di. — 331 ř. 8 po ſ-polednee přidej: Štít. ř. 208ᵃ. — 346 ř. 22 po Br. přidej: NZák. — 350 po ř. 4 vlož: *čiest*, *čěst-* v. str. 381; a po ř. 10: *húsli* pl. gen. h*u*slí, zvuk huſlj Br. Dan. 3, 5. — 361 ř. 9 m. v m. b. u. — 363 ř. 8 m. všiu m. b. všiú. — t. ř. 19 m. ratoreſſy m. b. ratoreſly. — 364 ř. 3 vynech nč. — 366 ř. 1 m. odchyluje m. b. odchyluje se. — 374 mezi ř. 6 a 7 vlož: *mlád*, *mláď* fem., na př. mlád iuventus HusOrth. 178, z mlady Pass. 309 a 421 t. j. *z-mládi* (v Pass. psané -dy = -di), co ť (děti) obyknú z mlady NRada 1847 atd.; v nč. spojeno se subst. *mládí*: z mládí Us. — 383 ř. 5 m. diably m. b. diábly. — 385 ř. 38 m. u m. b. na. — 398 ř. 29 m. Kniežěves m. b. Kněžě-ves. — 399 ř. 33 přidej: nč. z Proseče Us. — 401 ř. 33 m. cztyrmezydczijetma m. b. cztyrzmezydczijetma. — 405 ř. 34 m. svymi m. b. svými. — 406 ř. 1 zd. m. *kamen* m. b. *kámen*. — 413 ř. 35 m. tehodye m. b. tehodnye. — 421 ř. 20 m. *-řěte* (druhého) m. b. *-řete*. — 422 ř. 30 m. o-kmenu m. b. o-kmenů. — 428 ř. 34 přidej: v stč. *matka* zvláště pro sing. a du., *matera-* pro plur., v nč. *matka* pro všecka čísla. — 430 ř. 16 m. zapomenu m. b. zapomenu na máti. — 434 mezi ř. 29 a 30 vlož: Sing. akk. fem. psl. a stsl. *tą*, *ją*, jako v skloňování jmenném. — 438 ř. 37 m. nom. m. b. gen. — 441 ř. 34: kdyby tvary *kym*, *tym* byly matením s instr., mohly by se vyskýtati také v leckterém nářečí jiném; ale jsou jen v nář. lašském, kde se vysvětlují pravidelnou změnou hláskovou -em v -im (-ym); proto je výklad doleji na str. 444 a 463 podaný podobnější: *kom*, *tom* změněno v dial. *kem*, *tem* a toto v laš. *kym*, *tym*. — 452 ř. 40 přidej: na onay GestaMus. 100ᵇ, změnou ej v aj, srov. I. str. 137. — 457 ř. 24 dvú zubú: nejisté, viz připomenutí při ŽGloss. ve Vysvětlení zkratkův — 458 ř. 40 místo středníku má býti dvojtečka. — 452 ř. 40 přidej: *onaj*, na onay GestaMus. 100ᵇ, změnou ej v aj, srov. I. str. 137. — 459 ř. 1 zd. m. somo m. b. samo. — 463 ř. 32 m. nykomemu m. b. nykomememu. — 489 ř. 37 m. naſſe m. b. plur. nom. naſſe. — 494 ř. 4 m. 97 m. b. svD. 97. — 497 ř. 17 m. mýt. m. b. mý t. — 498 ř. 18 m. mogimi m. b. mogjmi. — 499 ř. 7 m. troj. m. b. trój. — 522 ř. m. *oĭ* m. b. *oǐ*.

Seznam slovní a věcní.

V seznamu tomto číslice znamenají stránky. Slova, slabiky a hlásky, o které jde a na které se ukazuje, tištěny jsou kursivou, věci a výklady antikvou. Slova záhlavní uvozují se z pravidla v podobě své novočeské; v podobě staročeské tehdy, když se věc týká zvláště jazyka starého. Ostatně srov. připomenutí podané k stejnému seznamu při díle I. str. 614.

Vysvětlení zkratkův.

Obecné připomenutí o zkratcích, pramenech a dokladech, vytištěné v díle I. str. 666, platí také pro díl tento.

Zkratkem I. s připojenou stránkou rozumí se první díl Historické Mluvnice.

Zkratky ostatní jsou vysvětleny skoro všecky ve jmenovaném právě díle I. str. 667—688. Ty z nich, kterými se udávají prameny, mají tam svá vysvětlení náležitá a dostatečně zevrubná; zde opakuje se z toho většinou jen výtah, v němž se smysl zkratku a při textech také stáří těchto udává; pro zprávy zevrubnější nahlížej čtenář podle potřeby do vysvětlení při díle I. Při zkratcích nových, v díle I. nevyložených, podávají se vysvětlení ovšem zevrubná a náležitá. Korrektury, které se místem vyskytují, hledí k udáním dílu I.

Číslice římská při textech starých znamená století.

ABoh. = české přípisky v zápisníku Alberta Bohema, z pol. XIII stol.

Adam = život Adamův, rkp. ČMus. z 1. pol. XV; — *Adam Kap.* = veršovaný zlomek o Adamovi a Evě, rkp. knih. kapit. v Pr., z 1. pol. XIV.

Admont. neb *AdmontA.* = dva zlomky stč. písní v rkp. kláštera Admontského, z 1. pol. (spíše než ze 3. čtvrti) XIV; — *AdmontB.* = jiné dva kusy české v rkp. téhož kláštera, XIV stol.

Aelt. Denkm. = Die ältesten Denkmäler der böhm. Sprache, von Šafařík u. Palacký 1840.

Alb. nebo *AlbA.* = Ráj dušě, z lat. Alberta Velikého; text český v rkp. univ. Pr. (17. A. 19), z r. 1383; — jiné varianty téhož textu jsou *AlbB.* z XV, *AlbC.* ze skl. XIV, *AlbK.* z 1. čtvrti XV, *AlbM.* z konce XIV.

Alch. Ant. = Alchimie Antonia z Florencie, z r. 1457 (se známkami nář. moravsk.).

Alx. = Alexandreida; — a to *AlxB.* = zlomek její Budějovický, XIV stol., — *AlxBM.* = zl. Budějovický nyní Musejní. XIV, — *AlxH.* = zl. Jindřicho-Hradecký, skl. XIII, — *AlxM.* = zl. Musejní, XIV, — *AlxŠ.* = zl. Šafaříkův, XIV, — *AlxV.* = zl. svato-Vítský, poč. XV, — *AlxVíd.* = zl. Vídenský, poč. XIV.

Alxp. = povídka pros. o Alexandrovi, tišť. 1513.

Anon. = slovníček řečený Anonymus, XV stol.

Ans. = Anselmus; — a to *AnsJist.* = zl. Jistebnický, 1. čtvrt XIV, — *AnsKap.* nebo jen *Ans.* = zl. Kapitulní, z poč. XIV, — *AnsOp.* = zlomky Opatovické, 3. čtvrt XIV, — *AnsWies.* = zlomky Wiesenberské 2. čtvrt XIV.

Ap. = zlomky leg. o apoštolích, z doby ok. r. 1300; — a to *ApD.* = zl. Dobrovského (Durichův), — *ApŠ.* = zl. Šafaříkův.

ApatFr. = LékFr., v. t.

Apoll. = Apollonius, z doby mezi r. 1459 a 1463.

ArchČ. = Archiv Český.

As. neb *Asen.* = Aseneth, z r. 1470.

Athen. = Athenaeum.

Aug. = kusy ze sv. Augustina, z r. 1398.

Barl. = Barlaam, tišť. 1593.

Bart. = Fr. Bartoš. — *BartD.* = jeho Dialektologie moravská. O díle prvním v. I. str. 668. Díl druhý vyšel 1895 mezi tiskem tohoto dílu mého, a mohl jsem ho jen částečně užiti. Bartoš třídí tu moravská nářečí poněkud jinak než v díle prvním, o tom viz zde nahoře v Opravách na str. 579 (opravu hledící k str. VIII dílu I.). Nářečí a podřečí v díle druhém popisovaná jsou označena většinou jmény příslušných měst okresních; měst a okrsků těchto druhdy několik k témuž nářečí se počítá (na př. Olomouc spolu se Šternberkem, Prostějovem a Vyškovem), a v nářečí jejich společném bývají ovšem rozdíly různořeční; nářečí a různořečí jest tudy v tomto díle BartD. drahně, a zejména: *blansk.* = v Blansku (a okolí, to vždy jest spolu rozuměti), *brn.* = brněnské, *buč.* = bučovické, *bud.* = budějovické, *bystř.* = bystřické, *dač.* = dačické, *drah.* = drahanské, *han.* = hanácké, *hol.* nebo *holeš.* = holešovské, *chrom.* = chromečské, *ivanč.* = ivančické, *jemn.* = jemnické, *jev.* = jevíčské, *klob.* = klobúcké, *koj.* = kojetínské, *kon.* = konické, *krom.* = kroměřížské, *kruml.* = krumlovské, *kunšt.* = kunštatské, *kvas.* = kvasické, *letov.* = letovické, *lip.* = lipnické, *litov.* = litovelské, *mal.* = malenovické, *nap.* = napajedelské, *nezam.* = nezamyslické, *novoměst.* = novoměstské, *olom.* = olomoucké, *přer.* = přerovské, *prost.* = prostějovské, *rous.* = rousinovské, *saz.* = sazovské, *slavk.* = slavkovské, *štern.* = šternberské, *kel.* = kelečské, *tišň.* = tišňovské, *třeb.* = třebíčské, *třešť.* = třešťské, *vyšk.* = vyškovské, *zábř.* = zábřežské, *záhor.* = záhorské, *znoj.* = znojemské, *ždán.* = ždánické, *žďár.* = žďárské, *židloch.* = židlochovické. Pro zvláštní hlásky dialektické má Bartoš v druhém díle také několik zvláštních liter, které zde třeba oznámiti: å pro hlásku mezi á a ó, — ė = y malinko k i, — è = e více k i, — ê = otevřené e (han. za y, jinde psáno ë: rëbë = ryby chrom. 270, rêbê BartD. 2, 76), — ě̄ = dlouhé ê, — ı = mezi ė a i, — ý̆ = ý málo zbarvené zněním e, — ŷ = temné, mezi lašskopol. a česk. y, — ȯ = trochu snížené k u, — ò = více snížené k u, — ô = o zvýšené k a, — ō̂ dlouhé ô, — û = trochu zbarvené zněním o, — ú̆ = ū = dlouhé û; — aby nebylo nedorozumění a zmatků, je třeba upozorniti na to, že některé z liter těchto kollidují s literami stejnými a v jiné platnosti přijatými a ujatými, a že tedy platnost zde udávaná jim náleží jenom v dokladech z BartD. — *BartNPís.* = Suš.-Bart.. v. t. —

Baw. = rkp. hr. Baworowského, z r. 1472 (se známkami nář. mor.).

Beck. = J. Beckovský, Katolického živobytí nepohnutelný základ...,

třemi neporušitedlnými slaupy, jenž jsau víra (dílo 1.), naděje (2.) a láska (3.) ubezpečený atd., v Pr. 1707—1708 (jazyk kleslý).

Bel. = Belial, rkp. 1. pol. XV.

Běl. = list. a zápisy Bělské z l. 1345—1708.

Ben. = bible Benátská z r. 1506.

Beneš. Gramm. = Mat. Benešovského Grammatika, v Pr. 1577.

Bibl. = biblický zlomek; — a to *BiblA.* = část Exodu, z 2. pol. XV, — *BiblB.* = část evang. Mark., ze skl. XIV, — *BiblC.* = část Soudc., z XV, — *BiblD.* = část Paralip., z XV,— *BiblE.* = část Gen., ze XIV, — *BiblF.* = část Gen., z l. 1360—1380, — *BiblFrimb.* = část evang. Luk., ze XIV, — *BiblG.* = část 1. Mach., z XV, — *BiblH.* = zlomek v ČMus., z l. 1360—1390, obs. Gen. 10, 16 až 11, 21 (jotace přísná), otiskl A. Patera v Česk. museum filolog. I, 336—338 (1895).

Blah. = J. Blahoslava Grammatika česká 1571.

Blázn. = Chvála bláznovství, přel. Ř. Hrubý z Jel., 1513.

Boh. nebo *BohFl.* = Bohemarius maior, zdá se že z r. 1379; — *Boh. m.* nebo *Boh. min.* = Bohemarius minor, XIV.

Br. = bible Bratrská (Kralická) 1579—93; — *BrNZák.* = její Nový Zákon.

Břez. = Václ. Březan, Život Vil. z Rožmberka, 1609.

Brig. = Zjevení sv. Brigidy, z poč. XV; — *BrigF.* = téhož vzdělání jiné, XV.

Brikc. = Brikcí, Práva městská, 1536.

Brit. = glossy české v lat. slovníku Vil. Brita, ok. r. 1400.

Brugm. = K. Brugmann, Grundriss der vergl. Grammatik der indogerm. Sprachen 1886—93.

Btch. = Jos. Bartocha, rozpr. o nář. dolnobečevském.

Cant. Záv. Mnich. = Cantio Zavišonis, zlom. Mnichovský, XIV, — *Cant. Záv. Třeb.* = táž píseň celá, v arch. Třeboňském, XV.

Cath. = Catholicon lat.-teut.-boh., slovník, XV.

CatoP. = Catonova disticha s gloss. česk., rkp. Petrohr., XV.

Cis. = Cisiojanus; — a to *CisMn.* = cis. Mnichovský, z 2. pol. XIII, — *CisMus.* = cis. Musejní, ze skl. XIV, — *Cis. 1444*, *Cis. 1520* a *Cis. 1614* = cisiojany z let udaných.

Comest. = Comestor, Hist. scholast., ze 3. čtvrti XIV.

č. = český, čeština; někdy = číslo.

ČČMus. = Časopis Musea království Českého.

Čel. = Fr. L. Čelakovský; — *Čel. 1830* = jeho smíšené básně, vyd. 1830, — *Čel. 1840* = jeho Růže stolistá, vyd. 1840, — *ČelDodav.*

= jeho Dodavky k slovníku Jungmannovu 1851, — *ČelMudr.* = jeho Mudrosloví nár. slov. 1852.

ČernHeřm. = Heřm. Černína Denník z l. 1644—1645.

ČernZuz. = Zuzany Černínové Dopisy z l. 1633—1654.

ČernýNem. = J. Černého spis o morních nemocech 1556.

ČMudr. = ČelMudr., v. t.

Čtv. = Čtverohranáč, XV.

Dač. = Mik. Dačický, zemř. 1626; — *Dač. Pam.* = jeho Paměti, — *Dač. Prostopr.* = jeho Prostopravda.

Dal. = kronika t. zv. Dalimila; — a to *DalC.* = rkp. Cambridgeský, XIV, — *DalH.* = zlomek Hanušův, z 1. pol. XIV, — *DalHr.* = zlomek Hradecký, z 1. pol. XIV, — *DalJ.* = vydání Jirečkovo 1878, — *DalKK.* = zlomky Křižovnický a Klementinský k sobě patřící, z 2. pol. XIV, — *DalStrah.* = rkp. Strahovský (1—15 kap.), XV.

dbeč. = dolnobečevský, srov. Btch.

DesK. = začátek Desatera, ze skl. XIV.

DeskDE. = Dvorský a Emler, Reliquiae tab. terrae, z let 1318—1325.

Dět. Jež. = verš. zlomky o dětství Ježíšovu, z 1. pol. XIV.

dial. = dialektický; zkratky pro nářečí moravská viz při BartD. (Hist. Ml. I. str. 668 a zde str. 615).

Diefb. n. *Diefenb.* = Mittellat.-hochdeutsch-böhm. Wtb. z r. 1470, vyd. Diefenbach.

Div. Vít. = zlomky her divadelních, náležící knihovně kap. u sv. Víta v Praze; dva listy z kodexu téhož, vel. 4° pap., na jednom je vročení Anno 1399; otiskl A. Patera v ČČMus. 1894, 74—85; obsah rozdělen v otisku ve čtyři kusy A, B, C, D; cituji tyto kusy a verše.

dluž. = dolnolužický.

Dobr. nebo *Dobr. Lehrg.* = Jos. Dobrovský, Lehrgebäude der böhm. Sprache 1809, 2. vyd. 1819; — *Dobr. Gesch.* = téhož Geschichte d. böhm. Spr. u. Lit. 1792, 2. vyd. 1818.

dol. = dolní, dolno-, na př. *dol.-beč.*, *dol.-něm.* = dolnobečevský, dolno-německý atp.

Dolež. = Pav. Doležal, Grammatica slavico-bohemica 1746.

Donat. = zlomek lat.-česk. Donata, XV stol.

doudl. = doudlebský. srov. Kotsm.

Drach. = J. Drachovský, Grammatica bohemica 1660 (Olom. 1666).

Drk. = rkp. Drkolenský, z 2. pol. XIV; — *Drk. Vstúp.* = Vstúp. Drk., v. t.

du. = dual.

Duš. nebo *Duš. Zájm.* = J. V. Dušek, Zájmeno v ústech lidu československ., Listy filol. 1883, 406—445; cituji stránky otisku.

Erb. nebo *Erb. Pís.* = K. J. Erben, Prostonár. písně a říkadla 1864; — *Erb. čít.* = téhož Slovanská čítanka 1865.

Ev. = evangelium, evangeliář; — a to *EvA.* = zlomek evangeliáře v ČMus., 2 proužky, asi z 2. čtvrti XIV, obsah mezerovitý z Mat., Mark. a Jan., jazyk starožitný, jotace přísná; otiskl A. Patera v Česk. mus. filol. I, 47—48 (1894), v otisku však část z Mark. X uvedena nesprávně jako Mat. X; — *EvOl.* = ev. Olomúcký, z r. 1421, — *EvSeitst.* = ev. Seitenstettenský, XV stol., — *EvVíd.* = ev. Vídenský, z 2. pol. XIV, — *EvZimn.* = „čtenie zimnieho času“, XIV stol.

Fagif. = Fagifacetus s česk. glossami, z poč. XV.

FeifLL. = Jul. Feifalik, Altčech. Leiche, Lieder u. Sprüche 1869.

Frimb. = Bibl. Frimb., v. t.

Froz. = Ant. Frozýn, Obroviště 1704.

Gal. = list s nebe poslaný do města Galatan; — a ta *GalDl.* = jeho zlomek Dlabačův, z 1. třetiny XIV, — *GalKl.* = téhož text celý v knih. univ. v Pr., ze 4. čtvrti XIV.

Gesta = Gesta Romanorum; — a to *GestBř.* = jejich text v rkp. Březnickém, nyní v ČMus. (sign. 8. E. 1), z r. 1443, — *GestaK.* nebo *GestaKl.* (jinde též *GestaU.*) = text v rkp. univ. Pr. (17. F. 28), z pol. XV, se známkami nář. mor., — *GestaM.* nebo *GestaMus.* = text v rkp. ČMus. (3. F. 25) z r. 1473 (nikoli z r. 1482, oprava podle vydání J. Novákova), se známkami nář. mor.; — text *GestBř.* a *GestKl.*, s některými parallelami z *GestMus.*, vydal tiskem dr. J. V. Novák: Staročeská Gesta Romanorum (v ČAkad., 1895); kniha vyšla, když se tisk tohoto dílu Histor. Mluv. ke konci chýlil.

GlossJer. = glossy k pror. Jeremiášovi, z 1. pol. XIII.

Griz. = Grizeldis. z l. 1459—63.

Hád. = Ctibora Tovačovského Hádaní Pravdy a Lži 1539.

Háj. = Václav Hájek, Kronika česká 1541; — *Háj. pp.* = téhož výklad o pojití a počátku národa českého, položený před kronikou a nepaginovaný.

Háj. herb. = Tad. Hájek, Herbář 1562.

Háj. Šim. = Šim. Hájek, Tabula de proprietate participiorum 1547.

Har. = Krišt. Harant z Polžic, Putování do sv. země 1608; — *Har. Erb.* = totéž, vyd. K. J. Erben 1854—55.

Hatt. Ml. = M. Hattala, Mluvnice jaz. česk. a slovensk. 1857; — *Hatt. slc.* = téhož Mluvnica jaz. slovenského 1864.

Herb. = J. Herben, Do třetího i čtvrtého pokolení 1892.

Hil. = Hilaria Litoměřického spis proti Jiří Poděbradskému z r. 1467.

Hlah. = česká bible hlaholská z r. 1416; zachován jí jeden díl (II.), v knih. univ. Pr. (sign. 17. A. 1). Je hlaholský přepis textu českého psaného latinkou, jak svědčí některé známky, na př.: v Job. 33, 1 psáno: pozorni, a má tu býti impt. pozoruj, a Sir. 3, 19 svrьchni m. impt. svrchuj,

patrně mylným čtením české předlohy: v té byly náležité imperativy *-uj*, byly psány -uy nebo -ui, opisovatel nedopatřil a bral to za -ny nebo -ni, a přepsal hlah. ni; v Sap. 10, 21 psáno: ústa niemicova, a v Job. 3. předml. Jeron. z rodicov křesťanských narozený, místo němičova a rodičov, opět mylným čtením předlohy, jež tu měla za *-č-* psánu literu nebo spřežku, kterou opisovatel vzal za -c- místo za -č-. Opisovatel byl Chorvat, vysvítá to z chyby jeho: podle nьkovadlnika, m. n*a*kov- Sir. 38, 29; chorv. vyslovuje se d*a*n za starší dьn(ь), zvratná analogie svádí spisovatele, aby tedy naopak m. n*a*k- napsal nьk-. V dokladech vzatých z pilných excerpt p. Jos. Víška přepisuji hlaholské jať (bývá za č. *e*, *é* a *ja*. nikoli za *ě*) literou *ê*, a znaménka jerová (troje ' ˜ ·, částečně kollidující s českými znaménky diakritickými) literou ь. Text je shodný s textem Ol.

Hlah. zlom. = stsl. zlomky hlah.; mezi nimi jsou dvoje s bohemismy: *praž.* = pražské, z XI—XII stol., vyd. Šafařík 1857, a *kyj.* = kyjevské, z XI stol., vyd. posledně Jagić ve svém spise Glagolitica 1890.

hluž. = hornolužický, — *hněm.* = hornoněmecký.

Hod. = Hodiny sv. Mařie atd., z poč. XV.

Hom. = Homiliář; — *HomKlem.* = homil. Klementinský, z pol. XIV, — *HomOp.* = homil. Opatovický se stč. glossami z 2. pol. XIII.

Hoř. = Hořov., v. t.

Hořek. = Hořekování Spravedlnosti, od Konáče z Hod., v Pr. 1547.

Hořov. nebo *Hoř.* = knihy arch. Hořovického XV—XVIII.

Hosp. = píseň Hospodine pomiluj ny.

Hrad. = rkp. t. zv. Hradecký, z 1. pol. XIV.

Hrob Boží = divadelní hra toho jména, ze skl. XIV.

Hrub. = rkpisný sborník Řehoře Hrubého z Jelení, z r. 1513; — v něm i *Blázn.*, v. t., — a *HrubLobk.* = poslání a naučení Bohusl. z Lobkovic panu Petru z Rožmberka, přel. od Hrubého; — *HrubP.* n. *HrubPetr.* = téhož překlad Petrarkových knih o lékařství proti štěstí i neštěstí, v Pr. 1501.

Hug. = stč. překl. Hugových knížek o připravení srdce, z XV.

Hus = mistr J. Hus; — *HusE.* = jeho spisy české, vyd. K. J. Erben; — *HusHř.* = jeho traktat o sedmeru smrtedlných hřiešiech, = „Zrcadlo člověčieho spasenie", v Kruml., z doby nedávné před r. 1418; — *HusOrth.* = jeho traktat o české orthografii; — *HusPost.* = rkpisný sborník z r. 1414, obsahující jeho Postillu atd.; — *HusSal.* = jeho Výklad piesniček Šalamúnových, z r. 1448; — *HusW.* = tři česká kázaní v rkp. kláštera Wilheringu, domněle Husova (srov. Věstník kr. České Spol. nauk 1890, 357 sl. a Listy filol. 1894, 393).

Hymn. nebo *SequC.* = hymnář, vlastně sekvencionář knih. univ. v Pr. (11. D. 1), ze XIV; — *HymnOpav.* nebo *SequD.* = hymnář rkp. v knihovně musejní v Opavě z r. 1418; obs. 83 hymny lat. (s parallelními výklady českými); z těch jsou 73 hymny s meziřádkovým překladem českým (překlad mechanický, často beze shody syntaktické); otiskl V. Hauer v Listech filol. 1895, 141 sl.

Chelč. = Petr Chelčický; — *ChelčKap.* = jeho traktaty v rkp. knih. kapitulní v Pr., z 1. pol. XVI; — *ChelčP.* nebo *ChelčPost.* = jeho postilla, psaná po r. 1434, tišť. v Pr. 1522; — *ChelčSíť.* = jeho Síť víry tišť. 1520.

Chir. nebo *ChirA.* = lékařství ranné (chirurgie), rkp. z 2. pol. XV; — *ChirB.* = LékB., v. t.

Chlád. = J. Chládek, Naučení kratičké atd. (gramm.), v Pr. 1795.

chod. = nář. chodské.

Jag. = V. Jagić; — *Jag. Arch.* = jeho Archiv für slav. Philologie 1876 sl.

Jand. nebo *Jandit* = Gramm. linguae bohemicae 1. vyd. 1704, 2. 1705.

Jar. = cesta pana Albr. Kostky, popsaná panošem Jaroslavem asi r. 1464.

Jelč. = SequB., v. t.

JelLobk. = HrubLobk., v. t.

Jeron. = snůška kusů theol. a nábožných v rkp. knih. univ. Pr. (17. E. 9), mezi nimi na prvním místě „kniehy Jeronymovy“, z XV stol.; — *JeronTob.* = Tob., v. t.

Jg. = Slovník Jungmannův; při tom bývá udán obyčejně i Jungmannův pramen.

Jid. = zlomek legendy o Jidáši v ČMus., z poč. XIV; — *JidDrk.* = téže legendy zlomek Drkolenský, z poč. XIV.

Jir. = Jos. Jireček; — *Jir. mor.* = jeho rozprava O zvláštnostech češtiny v starých rkp. mor. 1887; — *Jir. Star. Zák.* = jeho Rozbor prvotního českého překladu Star. zák., v ČČMus. 1864; — *Jir. stmor.* = Jir. mor., v. t.

Jiř. = leg. o sv. Jiří; — a to *JiřBrn.* = leg. v rkp. Brněnském, z pol. XIV (otištěná v ČČMus. 1887, 84 sl., nikoli 1888); — *JiřKap.* = zlomek v knih. kapitulní v Pr., z poč. XIV, — *JiřKlem.* = zl. v knih. univers. v Pr., ze skl. XIV, — *JiřVrat.* = zl. Vratislavský. z 1. pol. XIV.

JiřVid. = Jiříkovo vidění, rkp. knih. univ. Pr. (17. E. 2), ze skl. XV.

Kab. = N. Kabátník, Cesta z Čech do Jerusalema a Egypta, tišť. 1542 (?); — *KabK.* = totéž v rkp. kapitulní v Pr., z doby ok. r. 1500, vyd. J. Prášek 1894.

Kal. = Ant. Kalina, Historya języka polskiego, I. 1883.

Kar. = Spisové Karla IV, vyd. Emler 1878 (z rkpů většinou XV stol.).

Kat. = Život sv. Kateřiny (legenda štokholmská), opis z doby ok. r. 1400 (podle Dudíka Forschungen 162 z XV stol.); — *KatBrn.* = zlomek jiné legendy o sv. Kateřině, rkp. v Brně, ze 3. čtvrti XIV; — *KatPetr.* = zlomek jiný v Petrohradě, ze skl. XIV.

Káz. = OlMüllB., v. t.

Kladr. = bible Kladrubská, rkp. knih. univ. Pr. z 2. pol. XV.

Klem. = zlomky sborníku Klementinského, z 2. pol. XIV.

Koc. nebo *Kocín* = Hist. církevní Eusebia příjm. Pamfila, přel. J. Kocín, v Pr. 1594.

Kol. = excerpta z knih archivů Kolínských, z XV—XIX.

Kold.[2] = Koldínova Práva městská, 2. vyd. 1702.

Koll. = J. Kollára Básně 1821.

Kom. Lab. = Lab., v. t.

kompt. = komparativ.

Kon. n. *Koniáš* = jesuity Ant. Koniáše Poſtylla, 3. vyd. 1756.

Konáč 1547 = M. Konáče z Hodíšťkova 1. Hořekování (l. 1—71, = Hořek., v. t.), 2. Judith (72—112) a 3. Hra pěkných průpovídek (114—118), v Pr. 1547.

KorMan. = V. Korandy Manualník, ze skl. XV.

Koř. = Korečkův Nový Zákon, z r. 1425.

Kosm. = Kosmova († 1125) kronika; — nejstarší její rkpy: *KosmA.* z r. 1154, — *Kosm7.* ze skl. XII nebo zač. XIII, — *Kosm1.*, *Kosm3.*, *Kosm4.*, *Kosm4*[a] ze XIII. — *Kosm2.* z l. 1340—1342, — *Kosm6.* ze XIV nebo poč. XV stol.; — *Kosm. pokrač.* nebo *Cosmae contin.* = pokračování v kronice Kosmově, XIII—XIV stol.

Kotsm. = Vojt. Kotsmích, O podřečí doudlebském 1868 (ve Sborníku věd. Musea král. Českého, I).

Kott = Fr. Kott, Slovník českoněmecký.

Koz. = zápisy Kozelské (Kozlé ve Slez.), z l. 1418—1571, přepsané r. 1629.

Kremsm. = rkp. Kremsmünsterský, obs. též některé kusy české, z doby ok. r. 1400.

Krist. nebo *KristA.* = Život Kristův, ze XIV stol.; — *KristB.* a *KristTom.* = částky téhož textu, ze skl. XIV.

KřižA. = rkp. knih. křižovnické v Pr. z r. 1472; — *KřižB.* = rkp. jiný téže knih. z r. 1520.

krk. = podkrk., v. t.

Kruml. = rkp. Krumlovský, nyní v ČMus., z 1. čtvrti XV (z doby před r. 1418).

Kulda = Moravské nár. pohádky atd., 1874—75.

Kunh. = píseň „Vítaj kralu všemohúcí“ v rkp. Kunhutině, z doby ok. r. 1300.

Kutn. = bible Kutnohorská z r. 1489, rkp. knih. univ. Pr.

Lab. = Komenského Labyrint světa 1871; — *Lab. 1631* = jeho vydání z r. 1631.

Lact. = Jana Vodňanského (Aquensis) Lactifer, v Plz. 1511.

LAl. = zlomek leg. o sv. Alexiovi, z 1. pol. XIV.

Lék. = lékařstvie (léky) proti (11) neduhům, z doby ok. r. 1400; *LékA.* = sbírka rozprav lékařských, rkp. knih. univ. Pr. (17. B. 18), z pol. XV; — *LékB.* = jiná sbírka taková, tamt. (11. C. 2) z r. 1440, otiskl Č. Zíbrt v Listech filol. 1893, 391 sl.; — *LékFrant.* nebo *ApatFr.* = sbírka taková opět jiná, tamt. (17. D. 10), z doby ok. r. 1500; — *Lék ran.* = Chir., v. t.

Lepič = stč. píseň „mistr Lepič", z XV.

Lesk. = Aug. Leskien; — *Lesk. Handb.* = jeho Handbuch der altbulg. Spr. 1886; — *Lesk. Declin.* = Die Declination im SlavischLitauischen und Germanischen 1876

Let. = Staří letopisové čeští 1378—1526.

Levšt. = Levšteinová sv. Maŕie nebes chvála, ze skl. XIV.

libun. = z nář. libuneckého.

List. = list nebo listina; — a to *List. Card.* = list Jana Cardinala z r. 1417, — *List. Hořov. 1647* a *1651* = listiny z arch. měst. v Hořovicích z let udaných, — *List. JHrad.* = listiny Jindřicho-Hradecké z l. 1384 a 1388, — *List. Kost.* = list. kostelecká z r. 1417, — *List. Kral.* = list. Kralická, český překlad z poč. XV, — *ListKrums.* = list. Krumsinská z r. 1438, v opise z doby ok. 1600, — *ListLit.* = zakládací list. Litoměřická, ze XIII stol.; — *ListOleš.* = listiny Olešnické, z l. 1370—1420, — *ListPořeš.* = listiny Pořešínské, ze XIV a XV stol., — *ListPras.* = Praskova sbírka listů posílacích z l. 1464—1709 (nejvíce z r. 1568), — *ListUnič.* = Petra z Uničova list z r. 1417, — *ListVamb.* = Vamb., v. t., — *ListWartb.* = listina J. z Wartenberka, z r. 1380, — *ListVrat.* = ListOleš., v. t., — *ListVyšehr.* = zakládací listina kostela Vyšehradského, padělaná asi v XIII stol. na r. 1088; — *ListZikm.* = list krále Zikmunda panu Haškovi, — *List. 1225, 1406, 1443, 1463* = listiny z let udaných.

List. filol. = Listy filologické.

Lit. = bible Litoměřická, psaná 1411—1414.

Litoměř. = ListLit., v. t.

LMar. = zlomek leg. o p. Marii, z doby ok. r. 1300.

Lobk. = J. z Lobkovic, Putovánie do svatých zemí, rkp. z r. 1515.

Lomn. = Šimon Lomnický; — *LomnKup.* = jeho Kupidova Střela 1590, — *LomnNauč.* = jeho Naučení mladému hospodáři 1597.

Loos = Jos. Loos, Slovník slc. 1871.

Lún. = excerpta z listin a knih archivu Lounského.

luž. = lužický, srbština lužická; — *dluž.* = dolnolužický, *hluž.* = hornolužický.

Lvov. = rkp. knih. univ. ve Lvově (1. E. 21), XV stol.

m. = místo; — *m. a v.* = místo a vedle.

MalýAmer. = Jak. Malý, Amerika atd. 1853—57.

Mam. = mammotrekt; — a to *MamA.* = v rkp. kn. univ. Pr. (11. E. 6), z poč. XV, — *MamB.* = jiný v rkp. tamt. (11. F. 9), ze skl. XV, — *MamC.* = jiný v rkp. tamt. (11. D. 4), z pol. XV, — *MamD.* = jiný v rkp. tamt. (1. E. 29), z 1. pol. XV, — *MamE.* = jiný v rkp. tamt. (3. G. 26), XV, — *MamF.* = jiný v rkp. tamt. (8. G. 28), z XV, — *MamG.* = bibl. glossy v rkp. dvor. kn. Víd. (č. 5189), z XV, — *MamP.* = mammotrekt Pražský, totéž co MamA., v. t., — *MamV.* nebo *Mam Víd.* = m. Vídenský, z pol. XV, — *Mam Vod.* = m. Vodňanský, XVI stol. (?).

Mand. = cesty Mandevillovy český překlad v ČMus., z XV, — *MandStrah.* = totéž v rkp. Strahovském, z XV.

ManKor. = KorMan., v. t.

Manž. = báseň o manželství, XV stol.

Marg. = zlomek leg. o sv. Margaretě, ze 3. čtvrti XIV.

Mart. = Martimiani, překlad kroniky tak řečené, z 1. pol. XV.

Mast. = Mastičkář, zlomek div. hry v ČMus., z pol. XIV; — *MastDrk.* = téže hry zlomek Drkolenský, z 2. pol. XIV.

Mat. = evang. Matoušovo s homiliemi, z 2. pol. XIV.

MC. = Majestas Carolina, z poč. XV.

Měs. = jména měsíců v rkp. kn. un. Pr. (11. D. 7 fol. 73[b]), XV.

Mikl. = Fr. Miklosich.

Mill. = český překlad Millionu, XV stol.

ML. = modlitby a legendy, rkp. kn. un. Pr. (17. E. 8), skl. XIV.

MnichA. = rkp. knih. univ. Mnichovské (germ. 1205), ze skl. XVI, — *MnichB.* = rkp. téže knih. (slav. 11), z r. 1521.

Modl. = Modlitby, rkp. knih. un. Pr. (17. F. 30), XIV.

mor. = moravský, moravština.

mrus. = maloruský, maloruština.

Mucke = Dr. Mucke, Laut- u. Formenl. d. niedersorb. Spr. 1891.

Mudr. = Řeči z hlubokých mudrcův; — a to *MudrA.* = v rkp. kn. un. Pr. 17. B. 10) z r. 1562, — *MudrB.* = v rkp. tamt. (17. E. 11) ze XVI, — *MudrC.* = v rkp. tamt. (17. E. 32), z r. 1509.

M Verb. = stč. glossy v Mater Verborum, XIII stol.

mýt. = nář. vých.-české zvl. z krajiny mýtské a litomyšlské.

n. = nový, novo-; — *nč.* = novočeský, nová čeština.

NejedlýGr. = J. Nejedlý, Böhm. Grammatik 1804, 2. vyd. 1809, 3. 1821.

Nekr. = nekrolog; — a to *NekrFl.* = nekr. svato-Florianský, otiskl Czerny 1878, — *NekrKruml.* = dva nekrology Krumlovské, otiskl Jos. Emler ve Věstníku Král. Č. Spol. nauk 1887, 198 sl., — *NekrOl.* = nekr. Olomúcký, otiskl Dudík 1880, — *NekrOp.* = nekr. Opatovický, otiskl

Dobner, Monumenta III, 9 sl., — *NekrP.* nebo *NekrPodl.* = nekr. Podlažický z l. 1224—1250, otiskl skoro úplně Dobrovský Gesch.² 92—103 a úplně Dudík, Forschungen 403—427.

nhněm. = novohornoněmecký.

Nikod. = Čtenie Nikodemovo z r. 1442.

Nitsch = Daniel Nitsch, Berla Královská atd. (kázání), v Pr. 1709, dva díly.

Nom. = Nomenclator lat.-bohem., z doby ok. r. 1400.

NRada = Nová Rada pana Smila Flašky z Pardubic, složená 1394 nebo 1395, dochována v opisích XV stol.

Nud., *Nudož.* = Nudožerský, Gramm. bohem. 1603.

ob. = čeština obecná.

Obl. = V. Oblak, Zur Geschichte der nominalen Declination im Slovenischen, Lpz. 1890 (z Jag. Arch.).

ODub. = Ondřeje z Dubé Výklad na právo země České, ze 3. desítiletí XV.

Offic. tab. = Officium circa tabulas terrae, XV (?).

Ol. = bible Olomúcká, z r. 1417.

OlMüll. = stč. (dial. mor.) ukázky z rkp. kn. Olom., z XV.

Onom. = Onomasticon, totéž co SlovK., v. t.

OpMus. = rkp. Opatovicko-Musejní, z 1. pol. XV.

Orloj. = Orlojík, v rkp. kn. un. Pr. (17. 9. 8), z r. 1469 (se známkami nář. východního: tyeſarz 13ᵃ m. ciesař, zlty a octem napojen 74ᵃ t. j. žltí za č. žlučí, konyecz 26ᵇ, 27ᵇ, naleznye 7ᵃ atd.; některé svědčí o vlivu polském: zarnow 40ᵇ, roſtarhala 53ᵃ, a k tomu zvratnou analogií mrnoſt 3ᵇ m. marnost, wrhany 59ᵇ m. varhany atd., srov. nahoře str. 580).

Ostr. = píseň Ostrovská „Slovo do světa stvorenie“, z 2. pol. XIII.

Otc. nebo *OtcA.* = životy Otcův, XV; — téhož textu rukopisy jiné: *OtcB.* z pol. XV, *OtcC.* z r. 1480, *OtcD.* z XV a *OtcE.* též.

Pal. = Fr. Palacký, Dějiny národa Českého; — *Pal. pop.* = téhož Popis království Českého 1848.

Pam. = Památky staré literatury české.

Papr. ob. = Bart. Paprockého Obora, v Pr. 1602.

Pass. = Passional ČMus. (3. F. 16), str. 1 nově připsána v XV, části ostatní z různých dob XIV; — *PassDrk.* = passionalu zlomek Drkolenský, ze 3. čtvrti XIV; — *Pass. hlah.* = zlomek passionalu hlaholského, z 2. pol. XIV; — *PassKapA.* = passionalu zlomek v kn. kapitulní, ze skl. XIV; — *PassKapB.* = téhož zlom. kap. jiný, z l. 1350—1380; — *PassKlem.* = pass. knih. un. Pr., z rkp. 1395 (se známkami nář. mor.); — *PassNitr.* = pass. zlomek Nitranský, ze 3. čtvrti XIV; — *Pass. zl. Mus.* = pass. zlomek Musejní, z 2. pol. XIV; — *Pass. 1379* = pass. rkp. z r. 1379.

Pastrn. = Fr. Pastrnek, Beiträge zur Lautlehre der slovak. Spr. 1888.

Pelzel = Mart. Pelzel, Grundsätze der böhm. Gramm. 1795, 2. vyd. 1798.

Perw. Otč. = Jos. Perwolf, Otčetъ atd., s ukázkami textů českých dial. ze XIV–XVI.

Pfuhl = C. T. Pfuhl, Laut- u. Formenl. der oberlausitzisch-wend. Spr. 1867.

Phil. = Václ. Philomates, Etymologia 1533.

Pil. = zlomek leg. o Pilatovi, z poč. XIV.

Pís. = píseň; — a to *PísBydž.* = pís. o bydžovských ševcích, XV, — *Pís. Feif.* = píseň v některé ze sbírek a rozprav Feifalikových, při tom označené, — *Pís. Hosp.* = Hosp., v. t., — *Pís. svatokup.* = píseň o kněžích svatokupeckých, XV, — *Pís. Štemb.* = pís. o Štemberberkovi, z XV, — *Pís. taj. l.* = pís. „Tajná láska“, z XV. — *PísVarn.* = pís. o kr. Vladislavovi zahynulém u Varny 1444, — *Pís. Vyšbr. I., II.* a *III.* = tři písně v kn. klášt. Vyšňobrodsk., z XV. — *Pís. Waldšt.* = písně o Waldšteinovi a Harantovi, opisy ze stol. XVIII, otiskl Č. Zíbrt ve Věstníku Král. Č. Spol. nauk 1894 (cituji stránky zvláštního otisku), — *Pís. Záv.* = Cant. Zav., v. t.

pl. nebo *plur.* = plural.

Plankt = Plankt matky božie u veliký pátek, XV.

Poč. = Počátkové česk. básnictví, Prešp. 1818.

Podk. = Podkoní a žák, z XV; — *Podk. Jir.* = téhož vyd. J. Jirečkovo 1878.

podkrk. = nář. podkrkonošské.

podluž. = nář. podlužské (podlužské), slc. v Mor. již.

Póh. n. *Půh.* = Knihy půhonné, XIV—XV.

pol. = polský, polština; — při stoletích = polovice.

PoprR. = Popravčí kniha pánův z Rožmberka, zápisy z l. 1389 až 1409 a 1420—1429, vydal Mareš 1878.

Poř. = List. Poř., v. t.

Postavy = Postavy a mravy lidské, báseň XV stol.

Pras. = V. Prasek, Čeština v Opavsku 1877.

Práv. pr. = Pr. pr., v. t.

Pražsk. = bible Pražská, z r. 1488.

Pref. = Oldř. Prefat z Vlkanova, Cesta do sv. země, v Pr. 1563.

Prešp. = slovník Prešpurský, ze skl. XIV.

Přib. = Pamět Přibyslavská, z 2. pol. XV.

příjm. = příjmení.

Prok. kron. = Prokopa písaře Nová kronika, XV.

Pror. = překl. proroků v kn. un. Pr., ze skl. XIV; — *ProrOl.* = české glossy v lat. textě Proroků knih. Olom. z r. 1391.

Prostopr. = Prostopravda, v. Dač.

Pr. pr. = Práva pražská, ze skl. XV.

psl. = praslovanský, praslovanština.

Puch. = Zikm. z Puchova, Kosmografie, v Pr. 1554.

Půh. = Póh., v. t.

Pulk. = kronika Pulkavova; — a to *PulkL.* = rkp. její Lobkovický, XV, — *PulkLit.* nebo *Pulk. 1466* = Litoměřický z r. 1466, — *PulkMus.* = zlomky Musejní, ze skl. XIV, — *PulkR.* nebo jen *Pulk.* = rkp. Rajhradský, z doby ok. r. 1400, — *PulkVrat.* = rkp. Vratislavský, XV.

pův. = původní.

Řád korun. = řád korunovační otisk ve Výb. a v Kar., rkp. z r. 1396 a jiný z XV.

Řádpz. = Řád práva zemského, rkp. ze 3. desetiny XV.

Rajhr. = slovník Rajhradský, omylem pojmenován Rozk., v. t.

Reg. = Regesta Bohemiae et Moraviae.

Rel. = DeskDE., v. t.

Rhas. n. *Rhaz.* = Rhazesovo ranné lékařství, z XV; — *RhasE.* = totéž, vyd. K. J. Erben 1864.

Roh. = Roháč, cornutus, slovník tak nazývaný; — a to *RohA.* nebo jen *Roh.* v kn. un. Pr., asi z r. 1478, — *RohB.* v rkp. Olom. z r. 1450 až 1456, — *RohC.* v kn. kap. Pr., z doby mezi l. 1379—1385.

RokPost. nebo *RokycPost.* = Postilla Rokycanova, asi z r. 1500.

ROl. nebo *ROlA.* = rkp. stud. knih Olom. (II. IV. 7) z poč. XV, — *ROlB.* = jiný tamt. (I. 5. 1) z r. 1410, — *ROlC.* = jiný tamt. (III. 2. 19), z r. 1482.

Rosa. = V. Rosa, Czechořečnost seu Gramm. linguae bohem. 1672.

Rostl. = rostlinářský slovník; — a to *RostlA.* nebo jen *Rostl.* v rkp. kn. stud. Olom., z doby ok. r. 1300, — *RostlB.* v knih. un. Pr. (11. E 2), XV, — *RostlC.* tamt. (10. E. 14), z r. 1424, — *RostlD.* tamt. (1. F. 35), z r. 1418, — *RostlE.* v Isidorových etymologiích, z r. 1402, — *RostlF.* v Pelplině v Záp. Prusích, z 1. pol. XV, — *RostlMnich.* v Mnichově z doby ok. r. 1300 (má glossy polské, mezi nimi některé identické s českými).

ROtc. = Rada otcova synovi, v OpMus., v. t.; — *ROtcP.* nebo *ROtcPetr.* = totéž v rkp. Petrohradském z r. 1404.

Rozb. = Rozbor lit. stč., v pojednáních Král. Č. Spol. nauk 1840 a 1841.

Rozk. = slovník Rajhradský, omylem řečený „Klena Rozkochaného“, z doby mezi r. 1344 a 1364.

Rožmb. = kniha Rožmberská, § 1—6 z rkp. arch. městsk. Pr. z pol. XV, ostatek z rkpu při Deskách zemských v Pr. z doby ok. r. 1360.

Rúd. = rkp. Roudnický, z 2. pol. XIV.

rus. = ruský, ruština.

Růž. nebo *RůžA.* = Růžová zahrada, zlomek ze skl. XIV; — *RůžB.* = téhož zlomek jiný, z 2. pol. XIV.

Rychn. = práva Rychnovských soukenníků, z r. 1378.

Ryt. = leg. o 10.000 rytířích, v PassKlem. z r. 1395 a Kremsm. z doby ok. r. 1400.

Sal. = Salicetiho ranná lékařství, z XV; — *SalErb.* = totéž, vyd. K. J. Erben 1867.

Seel. = Ferd. Seelisko (Želízko, rodič z Kr. Dvora, kanovník v Kr. Hradci, † 1786), Weykladowe ſwatych ceremoniy, řádůw, ſwátkůw atd., v Kr. Hradci 1674 (jazyk velice kleslý; Seel. píše, jak mluvili lidé polovzdělaní, když se snažili mluviti češtinou knižnou a neznajíce jí chyb všelikých a druhdy hrozných se dopouštěli).

Seitst. = EvSeitst., v. t.

Selsk. 1538 a *1763* = rymovaná skládání o věcech selských z let udaných.

Sequ. nebo *SequA.* = Sequentionarius magistri Conradi, ze XIV (do 1385); — *SequB.* = sekv. jiný v rkp. Jelečském z r. 1416; — *SequC.* a *SequD.* v. Hymn.

sg. nebo *sing.* = singular.

skl. = sklonek.

sl. = následující.

Slav. = Vil. Slavaty Zápisky z l. 1601—1603, vyd. A. Rezek v Rozpr. Král. Č. Spol. nauk 1887.

slc. = slovenský, nářečí slovenské.

sln. = slovinský, slovinština.

Slov. = slovník; — a to *SlovA.* = slovník v rkp. dvor. kn. Víd. (č. 4557), ze 3. čtvrti XIV, — *SlovB.* = jiný tamt. (č. 5154, Synonymarius), z poč. XV, částečně ze skl. XIV, — *SlovC.* = v rkp. kn. un. Pr. (8. E. 28), ze skl. XIV, — *SlovD.* = jiný tamt. (11. D. 9), z XV, — *SlovE.* = jiný tamt. (11. E. 1), z XV, — *SlovF.* = jiný tamt. (na přídeští rkpu 9. B. 9), z XV, — *SlovK.* = slovník Klementinský, též Onomastikon zvaný, tamt. (17. F. 31), z pol. XV, — *SlovTřeb.* = sl. v archivu Třeboňském, z 2. pol. XV, — *SlovVyšbr.* = sl. na perg. obalu kodexu č. 49 v klášt. Vyšňobrodském, z poč. XV.

Smil přísl. = Smila Flašky přísloví, z 2. pol. XV.

Sobol. = A. I. Sobolevskij.

Solf. = Solfernus, v Pr. 1600.

srb. = srbský, srbština; — *srbch.* nebo *srbchorv.* = srbskochorvatský.

st- = starý, staro-, srov. *stč.* a j.

Star. Sklád. = Starobylá skládanie, vyd. V. Hanka.

stč. = staročeský, stará čeština; — podobně *stpol.* = staropolský, *strus.* = staroruský, — *stsl.* = staroslovenský (starobulharský) atd., — *stněm.* = staroněmecký, — *sthněm.* = starohornoněmecký atd.

stř- = střední, středo-, — na př. *střhněm.* = středohornoněmecký, — *střlat.* = středolatinský.

Suš. = Fr. Sušil, Nár. písně moravské; — *SušBart.* nebo *BartNPís.* = Nové nár. písně moravské, za doplněk sbírky Sušilovy vydal Fr. Bartoš 1882.

Sv. nebo *Svěd.* = seznání svědkův z l. 1453—1456.

svD. = zlomek leg. o sv. Duchu, z poč. XIV.

Svěd. Bydž. = z Bydžovských knih svědomí, ze skl. XIV a poč. XV.

Synon. = synonymář, = SlovB, v. t.; — *SynonB.* synon. jiný, tišť. v XVI.

Šach. = Knížky o hře šachové, z doby ok. r. 1400.

Šemb. = A. Šembera, Základové Dialektologie československé 1864.

Šmitt. = J. Šmitt, Grammatika česká, v Pr. 1816.

Štít. = Tom. Štítný; — *ŠtítBud.* = jeho Řeči besední, v rkp. Budišínském, z poč. XV, — *ŠtítE.* nebo *ŠtítErb.* = jeho Knížky šestery (= Štít. uč., v. t.) z r. 1376, vyd. K. J. Erben 1852 (v I. str. 685 vytištěno omylem 1882), — *ŠtítJes.* nebo *ŠtítJHrJes.* = sborník spisů Štítenských, rkp. kdysi u jesuitů v J. Hradci, z r. 1463, — *ŠtítJHrad.* nebo *ŠtítVávr.* = jiný sborník, psán r. 1492 od Vávry z Jivian, písaře Jindř.-Hradeckého, — *Štít. list.* 1373 = listina T. Štítného z r. 1373, — *ŠtítMus.* = sborník Štítenský v ČMus., z r. 1450, — *ŠtítOp.* = Štítného sborník Opatovický, z poč. XV, — *ŠtítPař.* = Štítného Řeči besední v rkp. Pařížském, XV stol., — *Štít. ř.* = Štítného Řeči nedělní a sváteční, z r. 1392, — *ŠtítSázav.* = Štítného sborník Sázavský, z r. 1465, — *Štít. uč.* = Štítného učení křesťanské n. Knížky šestery o obecných věcech křesťanských, z r. 1376, — *ŠtítV.* nebo *ŠtítVrť.* = text ŠtítMus. (v. t.) z r. 1450, vyd. A. Vrťátko 1873 (v I. str. 686 vytištěno omylem 1450), — *ŠtítVávr.* = ŠtítJHrad., v. t., — *ŠtítVyš.* = Štítného sborník Vyšehradský, z r. 1396.

t. nebo *tamt.* = tamtéž.

Táb. = zlomky Táborské, XIV stol.

Tand. = Tandariáš v Star. Sklád. V; — *TandZ.* = týž text v rkp. Zebererově (v ČMus.), z r. 1463.

Tegerns. = rkp. Tegernsejský, z pol. XV.

Tham = K. J. Tham, Böhm. Grammatik, v Pr. 1801 (4. vyd.).

Tkadl. = Tkadleček, z pol. XV.

Tob. = kniha Tobiášova, z XV, srov. Jeron.

Tom. = V. V. Tomek; — *TomDecim.* = jeho Registra decimarum papalium, z l. 1352—1405, vyd. v Aktech Král. Č. Spol. 1873, — *TomP.* = jeho Dějepis města Prahy, — *Tom. řem.* = jeho Seznam řemeslníků ok. r. 1400, — *TomZ.* = jeho Základy starého místopisu Pražského, — *TomŽ.* = jeho Jan Žižka 1876.

Tomsa = Fr. Tomsa, Böhm. Sprachlehre 1782.

Třeb. = výpisky z archivu Třeboňského.

Trist. = Tristram, z r. 1449.

Troj. = Kronika Trojanská, vyd. 1488.

Túl. = české marginalie v Túlci sv. Bonaventury, z doby ok. r. 1300.

Um. nebo *Umuč.* = zlomek leg. o umučení Páně, XIV; — *UmR.* = veršované skládání o božiem umučení, rkp. v knih. Rajhradské, z 1. pol. XIV.

UrbE. = Deset urbářů z doby před válkami husitskými, vyd. Emler 1881; — *UrbHrad.* = zlomek urbáře Hradišťského, z doby ok. r. 1400; — *UrbR.* = urbář zboží Rožmberského, z r 1379.

v. při odkazech = viz; — jinde = vedle.

Vamb. = listiny v městsk. archivu Vamberském, XVII stol.

Varš. = Starý zákon v knih. soukromé ve Varšavě; zpráva a ukázky od J. Polívky v Listech filol. 1894, 219 sl.; v dokladech nalézám text shodný s Ol.; v textě drží se hojně pravidelné *ě* a spolu značně proniká pravopis Husův; kodex kladený do pol. XIV je snad o něco mladší.

Varvaž. = Bart. Havlík z Varvažova, O ctném a chvalitebném v světě obcování, v Pr. 1613.

Vel. = Veleslavín; — *VelKal.* = jeho Kalendář historický v Pr. 1578.

Veleš. = slovník Velešínův, ze XIV, přepsán v XVI stol.

Ves. = Fabian Veselý (Wessely), rodem Moravan, † 1729; — *VesA.* = jeho Quadragesimale (kázání postní, česká), 1723, — *VesB.* = jeho Sermones atd. (též), 1726, — *VesC.* = jeho Conciones selectae (též), 1738.

Vít. = rkp. svato-Vítský, z l. 1380—1400; — *Vít. var.* = varianty k textu tomu, vytištěné při vydání 1886 a vzaté z jiných rkpů XIV a XV.

VJp. = Václav a Jednota panská, listiny z l. 1394—1401 (v ArchČ. 1, 52—68).

Vocab. = Vokabulář v rkp. kn. un. Pr. (1. D. 32), z l. 1394—1398; — *VocabMus.* = Vocabula lat.-bohem., v ČMus. (N. 197).

Vodň. = Lact., v. t.

Voln. = Jiří Volný († 1745), Písně kratochvilné, vyd. Č. Zíbrt 1894.

Vrat. = rkp. Vratislavský s vložkami českými, z r. 1416.

VstúpDrk. = zlomek hry Nanebevstoupení Páně, v rkp. Drkolenském, z 2. pol. XIV.

Všeh. = Všehrd, O práviech země české knihy devatery; — *VšehJ.* nebo *VšehJir.* = text ve vydáních H. Jirečkových, — *VšehK.* = text v rkp. Kinského, z r. 1515.

Výb. = Výbor z literatury české, I. 1845, II. 1868.

vz. = vzor.

Wartb. list. = listina Jana z Wartenberka z r. 1380.

Wint. = Zikm. Winter, Kulturní obraz českých měst XV a XVI stol., v Pr. 1. díl 1890, 2. díl 1892.

Zámrsk. = Postilla ewangelitſka etc. Martina Philadelpha, kazatele v Opavě; tišť. 1592.

Zdik. = vokabulář Zdíkův, z r. 1424.

zl. = zlomek.

Zíbrt = Č. Zíbrt; — *ZíbrtHry* = jeho spis Z her a zábav staročeských 1889, — *ZíbrtListy* = téhož Listy z českých dějin kulturních 1891, — *ZíbrtKroje* = téhož Dějiny kroje až do války husitské I. 1891.

zlin. = nářečí zlinské, z Bartošova spisu „Ze života lidu moravsk.“

Zrc. nebo *ZrcA.* a *ZrcB.* = Zrcadlo člověčieho spasenie, zlomky ze 3. čtvrti XIV.

Zrc. Múdr. = Zrcadlo maudrosti, vyd. Konáč 1516.

ZS. = zápisy ve věcech selských, z l. 1389—1499 (v ArchČ. I. 339—357).

Zub. = Jos. Zubatý.

Ž. = Žaltář; — a to *ŽBrn.* = ž. Brněnský, z 1. pol. XIV, — *ŽFlor.* = stpolský ž. Florianský, — *ŽGloss.* = ž. glossovaný, ze skl. XIII (v kodexu jsou v části české také padělky; některé z nich vytkl A. Patera v ČČMus. 534 sl., jiné poznal při novém ohledání 1895 dr. V. Flajšhans), — *ŽKap.* = ž. Kapitulní, z 2. pol. XIV, — *ŽKlem.* = ž. Klementinský, z 1. pol. XIV, — *ŽMus.* = ž. zlomek Musejní, z poč. XIV, — *ŽPas.* = ž. zlomek Pasovský, z 2. pol. XIV, — *ŽPod.* = ž. Poděbradský (neb Olešnický), z r. 1396, — *ŽTom.* = ž. zlomek sv.-Tomášský, ze XIV, — *ŽTruh.* = ž. zlomek nalezený Jos. Truhlářem, z 1. pol. XIV, — *ŽWittb.* = ž. Wittenberský, asi z 2. třetiny XIV.

ŽerKat. = Listy paní Kateřiny z Žerotína, díl I. dopisy z l. 1631 a 1633, vyd. Fr. Dvorský 1894.

OBSAH.

Strana

